

مہراں

شاعر نمبر

سنتی ادبی بورڈ

جامر شورو / حیدرآباد

۱۳۱۱ھ / ۱۹۹۰ع

ایڈمن: صاحب خان "سورہ" میراٹی

Cell No: 0344 - 3919786

ڇپائيندڙ جا حق واسطا قائم

ڇاپو	پهرين ۱۹۵۸ع
تعداد	ٻيو ڊسمبر ۱۹۹۰ع
ملو	پهزار
ڇپيندڙ	150.00 روپيه
ڇپائيندڙ	آزاد ڪميونيڪيشنز، ڪراچي
	سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو

ملڻ چوهند

سنڌي ادبي بورڊ جو بوڪ اسٽال
تلڪ ڇاڙهي حيدرآباد سنڌ.

**Published with the affiliation of
Academy of Letters, Islamabad**

All rights are reserved for the Publisher

MEHRAN (SHAIR NUMBER)

First Edition: 1958

Second Edition: 1990

Copies: 2000

Price: Rs.150.00

Printed by: Azad Communication,

B-24 National Auto Plaza Marston Road, Karachi. Ph. 7737290

Published by: Mr. Wali Muhammad Roonjho, Secretary Sindhi Adabi Board,

Jam Shoro, Sindh Pakistan.

شاعری و فلسفہ

مولانا رومی

فہرست

ناشر جونوٹ : ولی سروری

گذارش : غلام محمد گرامی

صفحہ

[۱]

۱

۲۵

۳۴

۱- مخدوم محمّد زمان "طالب المولیٰ"

۲- آغا عبداللہی خان "آغا"

۳- ڈاکٹر اسد اللہ شاہ "بیخود" حسینی

[۲]

۴۸ الف کان .... ذ (۲۴ صفحا)

۴۹

۶۴

۷۳

۸۲

۹۲

۱۰۸

۱۱۷

۱۲۵

۱۲۸

۱۳۹

۱۴۹

۱۵۰

۱۶۰

۱۶۴

۱۷۲

۱۸۰

۴- ڈاکٹر نبی بخش خان بلوچ

۵- ڈاکٹر شیخ محمد ابراہیم "خلیل"

۶- رشید احمد لاشاری "رشید"

۷- فیض "بخشا پوری"

۸- عبداللہ "خواب" حیدر آبادی

۹- سردار علی شاہ "ذاکری"

۱۰- ۱. ح. جسنگھانی "سام"

۱۱- شیخ عبدالرزاق "راز"

۱۲- "سلیم" ہالانی

۱۳- محمد اسماعیل ہرسانی "فدا"

۱۴- مرزا اسد بیگ "اسد"

۱۵- سید نجف علی شاہ "کمبر" تقویٰ

۱۶- سید لطف علی شاہ "منظور" تقویٰ

۱۷- عبدالفتاح "عبد" عاقلی

۱۸- سید "اعظم" گیلانی

۱۹- مظفر حسین "جوش"

۲۰- عبدالقیوم "صائب"

(ن)

۱۸۶	۲۱- بلاول "پردیسی"
۱۹۱	۲۲- "معمور" یوسفانی
۲۰۱	۲۳- عمرالدین "بیدار"
۲۰۶	۲۴- "قلندر" لکیاری
۲۱۱	۲۵- حبیب اللہ "حبیب" پٹو
۲۱۳	۲۶- نور "شاہین"
۲۴۰	۲۷- رضیہ "ناز" پٹی

[۲].

۲۴۷	۲۸- مولانا دین محمد "ادیب" فیروز شاہی
۲۵۱	۲۹- حافظ محمد "احسن"
۲۶۱	۳۰- مولانا الحاج سید علی اکبر شاہ
۲۶۹	۳۱- مولانا حاجی احمد ملاح
۲۷۶	۳۲- مولانا محمد عظیم "شیدا"
۲۷۹	۳۳- مولانا در محمد "خاک" کاندلوی
۲۸۷	۳۴- "سلیم" گارہوی
۲۹۳	۳۵- مولوی عبدالرحمان "ضیائی"
۲۹۸	۳۶- مولوی نورالدین "نور"
۳۰۳	۳۷- محمد موسیٰ "رالا"
۳۰۹	۳۸- لطف اللہ بدوی
۳۱۸	۳۹- "سلیم" سرہندی
۳۲۱	۴۰- "خلیل" سرہندی
۳۲۵	۴۱- گل حسن شاہ "مجدوب"
۳۲۸	۴۲- رحیم بخش "قمر"
۳۳۱	۴۳- حافظ ضیاء الحق "اسلم"
۳۳۵	۴۴- مولوی عبداللہ "اثر"
۳۳۸	۴۵- میو خان "موج" لغاری
۳۴۱	۴۶- رحیم داد خان "مولائی شیدائی"
۳۴۵	۴۷- "اضف" ہالائی
۳۴۸	۴۸- "منصور" ویراگی
۳۵۱	۴۹- میر حاجی محمد بخش خان قالیپور "میر"

۲۵۷

۵۰- نواب نور احمد خان لغاري "مسكين"

۲۶۲

۵۱- نواب بهاول خان لغاري "بهاول"

۲۶۸

۵۲- الحاج خليفو محمد اسماعيل "قاسم" پلي

۲۷۱

۵۳- فقير ولي بخش راجر

۲۷۴

۵۴- داغ تکراني

۲۷۶

۵۵- محمد عثمان ذيب لائي "شائق"

۲۷۸

۵۶- "مسكين" ملاڪاتاري

۲۷۲

۵۷- آخوند فضل صديق "فضل"

۲۸۸

۵۸- "افضل" سروري

۲۹۰

۵۹- مولوي عبدالحميد منگريو

[۴]

۲۹۵

۶۰- مخدوم محمد امين "فهيم" صديقي

۴۰۴

۶۱- پير شاهنواز شاه "عارف الموليٰ"

۴۱۰

۶۲- سيد احسن الهاشمي "احسن"

۴۱۶

۶۳- سيد حافظ شاه "ناطق" حسيني

۴۲۱

۶۴- شبير "هاتف"

۴۲۷

۶۵- "محبوب" سروري

۴۳۲

۶۶- "راز" بلراني

۴۳۷

۶۷- "نشر" نائشامي

۴۴۲

۶۸- حسين بخش "خادم" سروري

۴۴۷

۶۹- "جليل" سروري

۴۴۹

۷۰- "ولي" سروري

۴۵۲

۷۱- "مائل" سروري

۴۵۷

۷۲- عبدالحق "شهيد"

۴۵۹

۷۳- حامد علي "انور" احمد زئي

[۵]

۴۶۷

۷۴- شيخ اياز

۴۸۲

۷۵- عبدالڪريم گدائي

۴۸۸

۷۶- حيدر بخش "حيدر" جتوئي

(ث)

۴۹۵	۷۷- "تنوير" عباسي
۴۹۸	۷۸- "نياز" همايوني
۵۰۶	۷۹- شمشير الحيدري
۵۱۶	۸۰- "امداد" حسيني
۵۲۵	۸۱- "محسن" كڪڙائي
۵۳۵	۸۲- "پروانو" پٽي
۵۳۹	۸۳- "بردو" سنڌي
۵۴۵	۸۴- "سروچندر" شاد
۵۵۰	۸۵- "سروچ" سجاولي
۵۶۰	۸۶- "عبدالڪريم" ڪريم پلي
۵۶۷	۸۷- "فتح ملڪ"
۵۷۲	۸۸- "ذوالفقار" راشدي
۵۷۹	۸۹- شيخ عبداللطيف "جوش"
۵۸۷	۹۰- علي محمد "مجروح"
۵۹۲	۹۱- "تاج" بلوچ
۵۹۷	۹۲- غلام احمد "بيدم"
۶۰۰	۹۳- "استاد" بخاري
۶۰۹	۹۴- "انور" هالائي
۶۱۳	۹۵- "نديم" انصاري
۶۱۷	۹۶- شفيق محمد "اوج" طلوي
۶۲۲	۹۷- مصطفيٰ حيدر جتوئي
۶۲۵	۹۸- عبدالفتاح "عبد" بنورائي
۶۳۰	۹۹- "قيوم" طراز
۶۳۴	۱۰۰- "قمر" شهباز
۶۳۹	۱۰۱- جويو عبدالجبار "شام"
۶۴۲	۱۰۲- محمد علي "جرمر"
۶۴۸	۱۰۳- احمد خان "آصف"
۶۵۳	۱۰۴- احمد خان "آختر"
۶۸۵	۱۰۵- محمد عثمان "ناطق"
۶۹۱	۱۰۶- محمد حسين "ڪاشف"

۶۶۵	۱۰۷- عبدالغفور "عابد"
۶۶۷	۱۰۸- "آثم" نائنشاهی
۶۷۲	۱۰۹- "وفا" نائنشاهی
۶۷۸	۱۱۰- "راز" نائنشاهی
۶۸۲	۱۱۱- راج محمد "جمال" پلي
۶۸۵	۱۱۲- ولي محمد "وفا" پلي
۶۸۹	۱۱۳- "نظير" ککڑائي
۶۹۲	۱۱۴- "نثار" بزمي
۶۹۸	۱۱۵- صوفي "ساجد" سرشاري
۷۰۱	۱۱۶- "تاج" سحرائي
۷۰۵	۱۱۷- مقبول احمد پتي "دانش"
۷۰۹	۱۱۸- نواب جان علي خان لغاري "جان"
۷۱۴	۱۱۹- شيخ محمد سومار
۷۱۷	۱۲۰- غلام حسين رنگريز
۷۲۱	۱۲۱- حيدر علي تالپر
۷۲۴	۱۲۲- "غازي" ککڑائي
۷۲۶	۱۲۳- "قلب علي" "قلب"
۷۲۸	۱۲۴- "رشيد" پتي
۷۳۱	۱۲۵- دوست محمد چانڊيو "دوست"
۷۳۴	۱۲۶- مير غلام الله تالپر "امير"
۷۳۶	۱۲۷- محمد يعقوب "آرزو"
۷۳۸	۱۲۸- پرگاش "ديپ"
۷۴۱	۱۲۹- علي بخش "رضا"
۷۴۹	۱۳۰- مدد علي "سانگي"
۷۵۱	۱۳۱- امتياز حسين قاضي "خيام"
۷۵۳	۱۳۲- "ناشاد"
۷۶۲	۱۳۳- غلام محمد "گرامي"
۷۷۹	ضميمو _____ ڊاڪٽر درمحمد پٺاڻ

ناشر طرفان

لاڳائي تحريرن جي هر دور ۾ آڳاٽي آهي. ”سنڌي ادبي بورڊ“ جي بنيادي فرائض ۾ اها ڳالهه شامل آهي ته لاڳائي ادب کي وري وري شايع ڪري، نسل در نسل کي انهن تحريرن کان آگاهه رکندو اچي. هن مقصد لاءِ ڪيترائي مطبوعه ۽ غير مطبوعه ڪتابن جو طباعت سان آراستہ ڏيندا رهيا آهن.

زير نظر ڪتاب جو پهريون ڇاپو ۱۹۶۹ع ۾ آيو هو. ان وقت هن ڪتاب کي پڙهندڙن ۽ ادب سان چاهه رکندڙن هئو مت ڪئي ورتو. اها ڪتاب جي مقبوليت جي وڏي ثابتي آهي ته ٿوري ئي عرصي بعد مهراڻ جو شاعر نمبر (۱۹۶۹) ڳوٺي به هٿ ڏي آيو.

پهريون ڇاپو ڇاپڻ وقت هن ڪتاب کي جلد-۱ جو نالو ڏيڻ لاءِ ڪتاب سوچ ڪانه هئي. بهرحال جڏهن هن ناياب نسخي کي ٻيهر ڇاپڻ جو وقت آيو آهي، تڏهن اهو محسوس ڪيو ويو آهي ته رڪي رڪي هن قسم جا تڏ ڪراڻجن ۽ انهن کي جلد وار ڳڻپ جو تعداد ڏيندو ويڃي، ته جيئن آئينده جي محققن لاءِ وڏي وٺ بنجي ۽ اسانجي خدمت کي تاريخ ۾ نمايان ڄاڻ ملي.

جڏهن هن ڇاپي کي جلد پهريون ڪري ڇپائي پڌرو ٿا ڪيون تڏهن لامحالہ اسين ان ڳالهه جي گنجائش ٿا ڪڍون ته ساڳي خطوط تي جلد ٻيو ۽ عليٰ هذا القياس جلد ٻيون جلد شايع ڪرڻ جو سلسلو هلندو رهي.

هن ڪتاب جي ٻيهر طباعت ۽ خرچ جي خساري کي متوازن رکڻ ۾ سنڌي ادبي بورڊ سان ”اڪيڊمي ادبيات پاڪستان“ جو سهڪار و سارڻ جهڙو نه آهي، جنهن علم دوستي ۽ جوڳيت ڏيندي هٿ وٺايو.

سنڌي ادبي بورڊ جي روح رواڻ قبله چيئرمين صاحب ۽ سندن فاضل رفيقن (بورڊ آف گورنرس جي ميمبرن) جون هن ڏس ۾ رٿون هدايتون ۽ دلچسپي، مان ظاهر آهي ته ڪتاب جي اهميت جي پيش نظر ٻاهران ڇاپائڻ جي اجازت ملي. آزاد ڪميونيڪيشن جي محنت کي بدو ساري ٿي سگهجي.

اميد ته هيءَ محنت قبوليت جو درجو حاصل ڪندي ۽ اهڙيءَ طرح جلد ٻيولاءِ به راهه هموار ٿيندي.

ولي محمد رونجهو ولي سروري

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ چاهه شورو

۷-ڊسمبر ۱۹۹۰ع

(ج)

گزارش

"مهران جو" شاعر محبوب پنهنجي صوري ۽ معنوي زيبائش سان تيار ٿي علم دوست بزرگن، عالمن ۽ اديبن جي خدمت ۾ حاضر آهي.

هن قسم جي علمي ڪاوش ۽ فني جدوجهد جي ڪاميابي اصل ۾ انهن شاعرن ۽ فنڪارن جي نوازش جي مرھون منت آهي، جن اسان جي گزارش تي پنهنجي ڪلام جو شاهڪار انتخاب موڪلي ڏنو.

هي ضخيم ۽ مصور نمبر فني ۽ تاريخي افاديت تي مشتمل آهي، جنهن ۾ هن دور جي زنده شعراء ڪرام جو نه فقط منتخب ڪلام ڏنو ويو آهي، پر ان سان گڏ سوانح، فوٽو ۽ فني تجزيو به ڏنل آهي، جن جي مطالعي سان شعراء ڪرام جي ڪلام جي ادبي ۽ فني حيثيت کان به آشنائي ٿئي ٿي، ۽ ان سان گڏ اهو به پتو پوي ٿو ته هن وقت ڪهڙا شاعر آهن، جي پنهنجي فن سان ادب جي خدمت ڪري رهيا آهن، ۽ جن جو ڪلام قابل مطالعي ۽ سنجيدگي جهڙو آهي.

هن نمبر ۾، شعراء ڪرام مان هر مڪتب فڪر جي قادر ڪلام ۽ پختو شاعرن جو معياري ڪلام آيل آهي. گويا هي نمبر جديد ۽ قديم فن تي مشتمل شاهڪار جي حيثيت رکي ٿو ۽ باقي مواد به ٻئي حصي لاءِ زير ترتيب آهي.

هن سلسلي ۾ اهو ياد رهي ته ڪن بزرگن پنهنجي سوانح حيات پاران ڪي آهي، ان ڪري اهڙي حصي کي خود نوشت سوانح ڪري پيش ڪيو ويو آهي، ۽ ڪن شاعرن جي سوانح ٻين لکي آهي، اهڙو مواد انهن جي نالي ۾ ڏنو ويو آهي. باقي مواد اداري طرفان تيار ڪيل آهي.

ظاهر آهي ته شعراء ڪرام جي ڪلام مان انتخاب ڪرڻ ۽ انهن کي نقل ڪرڻ ۽ قابل اشاعت بنائڻ انهن جي سوانح تيار ڪرڻ ۽ سندن ڪلام جو فني تجزيو تيار ڪرڻ، نهايت فني ۽ دقت پسند مرحلا هئا، جي الله جي فضل ۽ ڪرم سان ڪئي ويا آهن.

ترتيب ۽ تدوين، اشاعت ۽ پڇاڻي جي سلسلي ۾ پڻ نهايت محنت سان ڪم ڪيو ويو آهي، تاهه اڳ ڪافي فروغداشت نظر اچي ته اها نظر انداز ڪرڻ گهرجي. هن قسم جي ضخيم نمبر جي سلسلي ۾ سهڻو ۽ خطا جو پيدا ٿيڻ لازمي امر آهي. بهرحال، اسان پنهنجي طرفان نهايت مخلصانه طور تي خدمت ڪئي آهي. شال قبول پوي.

سنڌي ادب ۾ هن نمبر جي افادي ۽ تاريخي حيثيت انشاء الله صدين تائين قائم ۽ دائر رهندي، ايندڙ دور جو مورخ ناقد جڏهن سنڌي ادب جي تاريخ تي قلم ڪندو، تڏهن "مهران" جو هي جامع ۽ قدر لائق تذڪرو سندس رهنمائي ڪندو. هن تذڪري جي مطالعي کان سواءِ ڪوبه تذڪرو يا ڪابه ادبي تاريخ نه مستند رهندي، ۽ نه محڪم ٿي سگھندي.

آخر ۾ ادارہ "مهران" هن بزرگن جو شڪر ادا ڪرڻ واجب ٿو سمجهي، جن جي فني مشورن، هن علمي ڪم کي پاڻ ته ڪم ٿي پهچڻ ۾ مدد ڪئي آهي.

حضرت قبلہ مخدوم محمد زمان صاحب ”طالب المولا“ چيتر من سنڌي ادبي بورڊ، ۽ ڊاڪٽر سيد اسدالله شاه ”بيخود“ حسيني اهڙائي سيڪريٽري، مواد جي انتخاب ۾ مدد ڪئي، ۽ چهاڻي جي سلسلي ۾ مسٽر غلام رباني اسٽنٽ سيڪريٽري مفيد مشورا ڏنا.

محترم علي بخش احمد زئي مئنيجر س.ا.ب. پريس ۽ سندس عملي خلوص ۽ فنڪارانه انداز سان چهاڻي ڪئي آهي. ان لاءِ هي شاعڪار نمبر شاھد آهي.

ان طرح ترتيب، نقل، پروف ۽ تصحيح جي اهم ۽ نازڪ مسئلن ۾ مسٽر ’ناشاد‘ تعاون ڪيو آهي.

شاعري

شاعريءَ جي فني تعريف ڪري سگهڻ اسان جي محدود علم ۽ مطالعہ کان گهڻو مٿي آهي. مولا نارو ورح ته شاعريءَ کي پنهنجيءَ جو جزو سمجهي ٿو.

شاعري جزو هست از پنهنجي.

جا علانش ڪفر دانند از خري.

ان ڪري ئي شاعر کي ”تلاميذ الرحمان“ پڻ چيو ويو آهي، ۽ ان ئي سلسلي ۾ شاعرن جي زبانن کي هر شاعريءَ جي خزانن جون ڪنجيون چيو ويو آهي. ايتريقدر جو محقق ۽ ناقدن، پنهنجيءَ شاعريءَ جي وچ ۾ لطيف فرق پيدا ڪرڻ لاءِ ڪيئي تاويلات ۽ تفسيرات ڪيا آهن، جي پڙهڻ وٽان آهن.

زماندان هر ٻن ته قرآن کي پڙندي حضور لاءِ چئي ڏنو ته ”هي شاعر نه آهي“ اهو التباس ڪين ڪلام جي فصاحت ۽ بلاغت، عظمت ۽ اثر پذيري جي ڪري ٿيو. ڪين يقين هوندو ته ”شاعر“ کان سواءِ اهڙو ٻيو تاثير ڪلام ڪو پيش نه ڪري ٿو سگهي. قرآن ان جي ترديد ڪئي:

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ

(قرآن شاعر جو قول نه آهي)

ان سلسلي ۾ ’وحي‘ ۽ ’الهام‘ تي جي بحث لکيا ويا آهن. انهن ۾ ’واردات‘ ۽ ’ڪيفيات‘ جي حقيقت کي بيان ڪندي ٻڌايو ويو آهي ته اهي به ’الهام‘ جي هڪ صورت آهن. دفعه ۽ سوچ ويچار کان سواءِ، وهب ۽ عطا طور، جي ’واردات‘ ۽ ’ڪيفيات‘ پيدا ٿين ٿيون، نسي سراسر خارجي آهن. انهن جي مقابلي ۾ ’داخلي جذبات‘ ۽ ’دماغي خيالات‘ اڪتساب فن، مطالعہ ۽ مشاهدي، تجربن ۽ غور و فڪر مان پيدا ٿين ٿا.

مثال طور ’وحي‘ جي سلسلي ۾ آيل ’معاني‘ ۽ ’الفاظ‘ متعلق عام طرح سان اهو سمجهيو وڃي ٿو ته معاني ۽ ’مطالب‘ ته ’وحي‘ آهن، پر ’الفاظ‘ ’وحي‘ ناهن. ’الفاظ‘ صاحب الوحي جي طرفان آهن، جي ’وحي‘ کي لباس طور پهرايائين ٿا. ظاهر آهي ته اهو خيال بلڪل غلط آهي.

هيءَ ’وحي‘ کي فقط معاني جي خيال کان ’وحي‘ مڃڻ، ۽ ’الفاظ‘ کي ’غير وحي‘ سڏڻ جديد نفسيات جي اصولن جي به خلاف آهي. قرآن جي تفسيرات جي قطع نظر، هيءَ بلڪل واضع حقيقت آهي ته قلب ۾ محض معانيءَ جي القاء ٿيڻ جي ڪا به معنيٰ نه آهي، جيئن معانيءَ جو اظهار لفظن کان سواءِ هڪ وجود شور کي، تيئن قلب ۾ ’معاني‘ءَ جو ظهور ۽ ان سان گڏ ’معاني‘ جو تشخيص ۽ تعين به لفظن کان سواءِ ناممڪن آهي.

(ج)

جديد محققن جي تحقيق اها آهي ته جديد علم النفس جي محققن جڏهن هن جديد دور ۾ پيدا ٿيل مسئلن نفسياتي تحليل، شعور، لاشعور، تحت الشعور، فوق الشعور، وغيره جي اصولن جي روشنيءَ ۾ ”سوفيان شعور“ ۽ ”قلبي واردات“ جي حقيقت جي چنڊ ڇاڻ ڪئي، تڏهن تسليم ڪيو اٿن ته ان بلا واسطي شعور ۽ آگاهيءَ جي وسيلي سان سالڪ، حقيقت کي ان طرح ئي ڄاڻي سگهائي ٿو، جيئن اسان عام ڇيڙن کي ڏسي سگهون ٿا.

اهڙو شعور ۽ احساس بلڪل ناقابل تجزيه آهي. اهڙي تجربي جي اسان تحليل شا ڪري سگهون. اهو سڀ ڪجهه ڪنهن ”خارجي وجود“ جي پالوٽ جو نتيجو چئي سگهجي ٿو. ان شعور ۽ احساس، ڪيفيت ۽ واردات کي ڪو به انسان بيان ٿي نٿو ڪري سگهي.

ذوقِ اٻن مي نه شناسي به خدا تان ڇڻي

ان طرح پيغمبر جو اهو ’احساس‘ پاڻ ۾ فهم ۽ ادراڪ جو عنصر برڪي ٿو. چنانچه اهو ئي ڪارڻ آهي جو پيغمبر جو اهو ’احساس‘، ’خيال‘ جي صورت اختيار ڪري ٿو. ان ’احساس‘ جي خصوصيت بلڪل انفرادي حيثيت اها آهي، جو اهو ’احساس‘ واردات ۽ ڪيميائي تي مشتمل ٿي ڪري، لفظن جو لباس پهري، نبوت جي زبان تي اچي ٿو.

ان ڪري تسليم ڪيو ويو آهي ته خود ’احساس‘ به خارجي ڇيڙ آهي، جو قلب تي وارد ٿئي ٿو، ۽ ’خيال‘ ان جي اظهار جو هڪ ذريعو آهي. غير لفظي ۽ گنگو احساس پنهنجي منشاء مطلب کي ’خيال‘ جي صورت ۾ ادا ڪري ٿو، ۽ ’خيال‘ لفظن جو لباس پهري ظاهر ٿئي ٿو. گویا ائين چون رڳو استعاره آهي ته ’خيال‘ ۽ ’لفظ‘ ٻيئي هڪ ئي وقت تي ’احساس‘ مان پيدا ٿين ٿا. بلڪه حقيقت هي آهي ته ’خيال‘ الفاظ کان نه جدا آهي، نه حالي ٿي سگهي ٿو. پنهنجي ابتدا ۽ پيدائش جي لحاظ سان ٻيئي هڪ ئي درجو رکي ٿو. گویا ’خيال‘ به الهام آهي ته ’لفظ‘ به الهام آهن ان طرح ئي تسليم ڪيو ويو آهي ته ’وحي‘ ۾ آيل معاني ۽ الفاظ، واردات ۽ ڪيميائي جي ذريعي سان به هڪ وقت پيدا ٿين ٿا. انهن ۾ زمان ۽ مهل جو ڪوبه فرق ناهي. ڇو ته خيال ۽ جذبي، لفظ ۽ معنيٰ ۾ اگر ’زمان‘ جي حيثيت سان علحدگي ۽ فرق تسليم ڪيو ويندو ته پوءِ پنهنجي مان هڪ معدوم ٿي ويندو، ۽ جڏهن هڪ معدوم ٿيو، تڏهن ٻئي جو وجود به لازمي طرح سان به رهندو ۽ مطلب ته ’خيال‘ ۽ ’الفاظ‘ پاڻ ۾ لازم ملزوم آهن، نه انهن ۾ انقطاع ۽ جدائي آهي ۽ نه انهن جي پيدائش جو زمانو ڪو علحده علحده آهي. ’وحي‘ جي ان مفهوم کي خيال ۾ رکي ”شاعريءَ کي به الهام چيو ويو آهي.

هونءَ به ڪنهن بيمساخته ۽ ڇيندڙ شعر کي ٻڌي اهل ذوق چوندا آهن ته ”هي شعر ته الهامي آهي“ ته ڇا ائين چون مان سندن مطلب اهو هوندو آهي ته ان شعر جي فقط ’معنيٰ‘ الهامي آهي، هرگز نه. بلڪه حقيقت اها آهي ته ’معاني‘ ڪيتري به صدي ۽ بلند هجي، پر جيستائين لفظن جو لباس حزين ۽ جميل نه آهي، تيستائين اهڙي شعر کي جڏهن به الهامي چئي نه سگهيو. اهو ئي سبب آهي جو انبياء ڪرام جڏهن ’معاني‘ کي سمجهن ٿا، تڏهن ان حالت ۾ سمجهن ٿا ته ’معاني‘ ۽ ’الفاظ‘ ٻه اهڙو ته ربط آهن، جو انهن ۾ ’زمان‘ جي حيثيت سان ڪوبه تقدیر ۽ تاخير آهي ئي ڪين! بلڪه ائين ئي چئي سگهجي ٿو ته جنهن گهڙيءَ تي ’معاني‘ جو لقاء ٿئي ٿو، ليڪه ان گهڙيءَ تي ’الفاظ‘ جي شموليت برهمي ٿي. ۽ انهن لفظن جو ملهه (الهام ڪندڙ) به اهو ئي آهي، جنهن قلب تي معانيءَ جو لقاء ڪيو آهي. بلڪل ان طرح شاعريءَ ۾ به الفاظ و معاني ٻنهي کي بيحد وقت احساس جي صورت ۾ الهام ڪري تسليم ڪيو ويو آهي، ۽ اها آهي شرح ”شاعري جزويست از پيغمبري“ جي.

ان سلسلي ۾ علم ڪلام جي ڪتابن ۾ شرح ۽ بسط سان بحث ڪيا ويا آهن. خاص طرح سان امام غزالي ۽ شاه ولي الله جي ڪتابن جو مطالعو ڪرڻ ڪافي آهي. ان مختصر تشريح مان اهو اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته شعر و شاعري جي حيثيت اهڙي معمولي ناهي، جهڙي اڄڪلهه ڏسڻ ۾ اچي ٿي. ان ڪري هر شاعريءَ کي شاعري چوڻ مناسب ناهي. شاعري اها آهي جا واقعي واردات ۽ ڪيفيات جي صورت ۾، احساس ۽ خيال جي معاملات کي الهام ۽ اتفاق جي رنگ ۾ پيش ڪري ٿي، باقي سڀ ڪجهه 'اڪتسابِ فن' جي پيداوار آهي. اهوئي سبب آهي جو الهامي شاعري دل ۽ جگر کي ڇيري ٻاهر نڪري ٿي، ۽ ٻڌندڙ جي دل تي فوراً وجد انگيز ڪيفيت طاري ڪري ٿي؛ پر ان جي مقابلي ۾ 'اڪتسابِ فن' مان پيدا ٿيل شاعري، لفظن جي ڀڃ، گهڙڻي معلوم ٿئي ٿي. ڏان ۾ اثر آهي ۽ نه ولولہ انگيز ڪيفيت. اها شاعري محض لفظ ٿين ٿا، جي جذبات جي شدت ۽ واردات جي ڪيفيت کان خالي ٿين ٿا.

فلسفو شعر کي اور حقيقت هي ڪيا،

حرف تمنا جي ڪهه نه سڪين روپرو!

شاعري اهو حرف تمنا آهي، جو هڪن جي روپرو ظاهر ڪري ٿو سگهجي. ان ڪري ئي چيو ويو آهي، "شاعري جي تعريف مون کان نه ڇو ته پوءِ مون کي معلوم آهي، پر جي پڇو ٿا ته پوءِ مان ٿو ڄاڻان!" ڪنهن چيو آهي، "شاعري هڪ سريلو خيال آهي." ڪنهن جو چوڻ آهي، "شاعري قوت تخيل جو عجيب انڪشاف آهي." ڪو چوي ٿو، "شاعري سڀني علمن جو نچوڙ آهي." ڪنهن جو خيال ته "شاعري سائنس ۽ رياضي جو مد آهي." ڪنهن جو چوڻ ته "شاعري حيات جي تمثيل آهي، ان تي جذبن ۽ ڪيفيت طاري ٿي ٿئي، تڏهن واند ڪائيءَ جي وقت ۾، خلوت گزيري اختيار ڪري، پنهنجو پاڻ سان ڳالهائڻ تي شروع ڪري." ڪو چوي ٿو ته شاعري خيال جي تاريخ آهي." ڪنهن چيو آهي، "شاعري ابدي حقيقت جي تصوير آهي." ڪنهن چيو آهي ته "شاعري انسان جي مادري زبان آهي." ڪو چوي ٿو، "شاعري الاهي آواز آهي." ڪو چوي ٿو، "شاعري آهي غير مانوس ڇيڙن کي مانوس ڇيڙن ۾ داخل ڪرڻ." اهي سڀ پنهنجي پنهنجي جاء تي فڪر انگيز تعريفون آهن. پر جي ڪو مون کان پڇي ته پوءِ مان جيڪو هن طرح چوان، "شاعري، انساني ضمير جي بين الاقوامي زبان آهي؛ ۽ شاعر اهو آهي جو لفظ جي ڀڃ، گهڙ تي اڪتساب ڪري، قافيه پيمائي ۽ دماغ سوزي ۽ ٻين صحنن ۾ ويڃائي، رنگو گل ۽ بلبل جي استعارن ۾ قوت کي صرف نه ڪري، معمولي ۽ رواجي خيال کي ٻڌي اڃائي هر ڌره سرائي نه ڪري؛ پر شاعر اهو آهي جو فطرت جي حقائق جي عقده ڪشائي ڪري، جو جذبات جو ڌڻي هجي، نفسيات جو ڄاڻو هجي، حسن و محبت جي معاملات کان آگاهه هجي، ڪائنات جي راز ۽ اسرار کان واقف هجي، قدرت جي حسين مظاهر کان متاثر ٿيو هجي، پنهنجي تاثيرات کي لطيف ۽ بليغ انداز بيان ۾ بيان ڪري سگهن جهڙي صلاحيت جو صاحب هجي، ڇو ته شاعريءَ کي علم ۽ حڪمت جو جوهر چيو ويو آهي، ۽ شاعر ٿيو ان جوهر جو ڌڻي. ان ڪري شاعر گویا مختلف علوم ۽ فنون جو ڄاڻو به ٿيڻ گهرجي. ان طرح شاعر صاحب بصيرت به هجي. سندس فورو فڪر جي دنيا رنگو اڪتسابِ فن ۽ عقلي تقلي علوم تائين محدود نه هجي، پر هو علوم عقليه جي سرحدن کان ٻاهر به لڳو پائي سگهندو هجي. تڏهن ته چيو ويو آهي، "شاعريءَ جي عالم جون سرحدون علوم عقليه ۽ نقليه جي حدن کان ماورا ٿين ٿيون. شاعر پنهنجي بصيرت واري دل سان اهو ڪجهه ڏسي، ٻڌي ۽ سمجهي ٿو، جتي اڪتسابِ فن وارا پهچي به نٿا سگهن." اهوئي سبب آهي جو معقولات تي، محسوسات کي ترجيح حاصل آهي.

مثلاً، اسان وٽ حقيقتن کي پرکڻ لاءِ زاويہ نگاہ جا بہ - ٽي قسم موجود آهن. هڪ علمي ۽ فني، ٻيو سائنسي ۽ رياضي ۽ ٽيو شاعراڻي ۽ حڪيماڻي.

مثال طور تي، هڪ فن جي گجگوڙ، گنگهور گهٽا جي حسن و زيبائش، بجليءَ جي ڪٽڪي صبح جي سحر انگيزي ۽ شاعر جي رنگيني، بهار جي دلاويزي ۽ خزان جي چانيل افسردگي کي هڪ سائنسدان، نباتات جو ماهر، رياضيدان ۽ شاعر، جدا جدا نگاه سان ڏسي ٿو، سمجهي ٿو ۽ پرکي ٿو. ٻيا سڀ انهن جي طبيعياتي تحليل ۾ لڳي وڃن ٿا، پر شاعر انهن مان پنهنجي نفسياتي ۽ جذباتي فطرت آهر، وجداني نموني ۾ تاثيرات اخذ ڪري ٿو. حقيقتون ته بهرحال ساڳيون رهيون، هر هڪن جو عمل ۽ رد عمل به غلط نه رهيو، هر هڪ جو فيصلو ۽ نتيجو به پنهنجي جاء تي درست چئبو، البتہ تعبيرات ۾ فرق ضرور پيدا ٿيندو. ان طرح جنهن مقام تان تعبيرات جي اختلاف جي سرحد شروع ٿي، ان هنڌ تان شاعريءَ جي حد شروع ٿئي ٿي، فرق هي آهي ته مادي علوم، ان جي چند چان، چان ۽ سڃاڻ، ڪندي وري به پوئتي رهجي ٿا وڃن، پر انهن جي مقابلي ۾ شاعري اڳتي وڌي ٿي وڃي. چوڻ شاعريءَ جو تعلق براه راست "انساني حسيات" سان آهي ۽ انساني حسن ۽ وجدان جي دنيا، علم ۽ فن جي اڪثسابي ذريعن کان بهرحال اعليٰ ۽ بلند به آهي ۽ درست ۽ قابل قبول به آهي.

ان طرح شاعر جو فن پنهنجي جاء تي متنوع ۽ همگير ٿئي ٿو. ان جي فن ۾ هڪ حسين ۽ رنگين دنيا رقصان ۽ پيچان رهي ٿي.

هڪ ٻا ڪمال شاعر جي ڪلام ۾ فن ۽ فڪر جا ڪيئي متنوع پهلو ملي سگهن ٿا، جن تي صوري ۽ معنوي خيال کان اهو ڪلام مشتمل ٿئي ٿو. هڪئي سوز و گداز ٿئي ٿو ته هڪئي زندگي جو راز و نیاز ٿئي ٿو، هڪئي حسن ۽ عشق جي آويزش رهي ٿي ته هڪئي زندگي جي لاپمحل مسئلن جي عقد ۽ ڪشائي ٿئي ٿي. هڪئي زندگيءَ جا هڪئي لطيف پهلو، رمزيت ۽ ايمانيت سان بيان ٿين ٿا. هڪئي نظم ۽ شعر ملي ٿو ته هڪئي صديءَ مان به. ٻڌ جي ٿي. هڪئي خيال جي ندرت ۽ جذبات جي شدت ملي ٿي ته هڪئي محاسنات جي طلسم بندي ملي ٿي. هڪئي محاسنات جا اسرار ۽ اشڪاف ڏسجن ٿا ته هڪئي ماحول جي ترجماني ملي ٿي. هڪئي منظر نگاري ۽ جذبات نگاري جو خوشحڪم ۽ هر چه ش انداز ملي ٿو ته هڪئي تهذيب ۽ تمدن جا ڪارناما ملن ٿا ۽ هڪئي باطل شڪستي ۽ حق پرستيءَ جا خيالات ملن ٿا. بهرحال شاعر ۽ ان جو غور ۽ فڪر، خيالات ۽ جذبات جي هڪلا متناهي دنيا تي حاوي نظر اچي ٿو.

ٿورن لفظن ۾ اگر چئجي ته پوءِ فقط هن طرح چئي سگهجي ٿو ته "شاعر کي حقيقت ۽ انسانيت جو ترجمان هئڻ گهرجي. ايتريقدر جو کيس اهو به خيال ۾ به رهي ته هو هڪڙي زبان جو شاعر آهي؟ هڪڙي ملڪ جو شاعر آهي، هڪڙي هڪڙي تهذيب جو ترجمان شاعر آهي، هڪڙي تاريخ جو شاعر آهي، هڪڙي قوم جو شاعر آهي، هڪڙين روايتن جو شاعر آهي (شاعر ۾ جزالت ۽ اسليت جا عناصر پڻ هئڻ گهرجن. سندس اڳيان نه سديءَ جي نه حافظ، نه غالب نه اقبال (شاعر جي اڳيان الوهيت جا اهي عناصر ۽ اسرار هئڻ گهرجن. جن مان هتي لهي آهي، جنهن جي تلاش ۽ ڳولا جي آرزو، انسانيت لاءِ شرف ۽ عظمت جو دليل آهي، جنهن کي حاصل ڪرڻ انساني زندگي جو نصب العين ۽ ڀيرو ويو آهي. ٻين لفظن ۾ شاعر جي اڳيان ٻين جا ديوان ۽ مجموعا نه هئڻ گهرجن، پر صحيفه ۽ فطرت هئڻ گهرجي. لفظن ۽ جملن جي ترتيب ۽ پيچ گهڙ جي بدوان زنده واقعات جا تنقيدي جائزا هئڻ گهرجن. معاون ۽ اصطلاحن جي جاء تي زماني جي نشيبي و

فراز ۽ بحر حيات جي مدو جزر کي لحاظ ۾ رکڻ گهرجي. ردیف ۽ قافيي جي انتخاب کان زياده خيالات ۽ جذبات جي موزونيت خيال ۾ رهي. رقص ترڪيب ۽ ترنم الفاظ جي بدران اهو خيال رهي ته آيا لفظ ۽ معنيٰ ۾ باهم توازن ۽ آهي يا نه؟ اگر انهن معيارن ۽ قدرن جو خيال نه ٿوري ته پوءِ ظاهري طرح سان واه واه جي پگڙ ته ملندي، پر بقاء جي دوا جي خلعت کان محروم رهجي وڃي.

هن جديد دور جي شاعري ذرا تلخ ۽ تيز ٿي چڪي آهي. هر شاعر پنهنجي فڪري ۽ شعوري مشاهدي ۽ تجربي کي تلخ ۽ ترش، لب و لهجي ۾ بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. سبب ظاهر آهي. زندگي ۽ جا حقائق ۽ عوامل، قدر ۽ معيار، جيئن پوءِ تين تلخ ليندا ٿا وڃن. زندگي ۽ جا سماجي عوامل، مادي ۽ مذهبي، فڪري ۽ سائنسي تاثيرات کان متاثر ٿي اڃا اهڙي مرحلي تي پهتا آهن، جتي انساني شعور ۽ ان جو تنقيدي زاويه نگاهه پراڻي تقليد کان مايوس ٿي چڪو آهي. انساني فڪر ۽ عمل، اڄ جدت پسندانہ اجتهاد ۽ تجربي کي زندگي جي نون قدرن آهر مستمند اصولن تي پرکي رهيو آهي. پر اهو به اعتدال ۾ رهي نه چڱو!

ادب ۽ شعر جي موجوده دور ۾ نه فقط هيئت جي اعتبار سان پر مواد ۽ انداز بيان جي لحاظ سان به وڏو انقلاب آيو آهي. اهو انقلاب قابل قدر آهي ۽ زندگي بخش به.

انساني شعور جو اهو انقلاب آور معيار بتدریج ارتقا ڪندو آيو آهي. انساني فڪر جي ترقي پذير قدرن، فڪري اثرن، علمي لاڙن ۽ ادبي نتيجن تي انسان جي نطق و بيان ۽ شعر ۽ سخن کي نوان نوان اسلوب عطا ڪيا آهن. اڄ ڪلهه جي بلند مرتب شاعرن 'روايت' جي بيروني ۽ بيرنگ، بيڪيف ۽ غير افادي هيئت ۽ اسلوب، مواد ۽ موضوعات کي جنهن فنڪارانه مهارت سان، زندهه جاودان، حقيقت افروز ۽ بصيرت افزا ڪيو آهي، ان کي تنقيدي نظر سان ڄاڻڻ کان پوءِ، ان راءِ تي پهچڻ لازمي امر آهي ته اڄ جي شاعرن جي تخليقي قوت، فڪري مطالبه ۽ نڪتہ آفريني، قديم دور جي شاعرن کان فني خيال سان گهڻو اڳتي وڌي چڪي آهي. اهو به چوڻ مناسب آهي ته اڄ جي شاعرن جو فن، هن دور جي شعوري رجحانات ۽ ارتقا پذير شعري قدرن سان گهڻي ڀاڱي هم آهنگ ٿي چڪو آهي. البت ان ۾ حسن اعتدال قائم رکجي.

ان طرح جديد ادب يا جديد فن متعلق اسان جي قومي زبان توڙي ٻين علائقائي زبانن ۾ ڪجهه اهڙا به چار تجربا مس ملي سگهن ٿا، جن کي تجرباتي حيثيت سان علمي مقام حاصل ٿي سگهيو آهي.

چند اردو جي شاعرن، هيئت، فن، موضوع ۽ مواد جي پراڻين روايتن ۾ ڪي جدت آميز ۽ ترقي پذير تبديليون آڻي، چڱيون ڀيريون لکيون آهن. پر انهن جي ابهام، انتشار ۽ نومشقي ۽ ڏسي اندازو ئي ٿو لڳائي سگهجي ته آيا ان شاعري ۽ ڪي چا چئون؟ آيا نظم معري آزاد شاعري، بلنڪورس يا ٻيو ڪجهه؟

ان طرح ڪجهه اسان وٽ به آزاد نظم اڃا مشقي ۽ تجرباتي دور ۾ آهي. آزاد نظم ۾ قافيي، ردیف ۽ بحر جي مقرر ارحسان جي نه هوندي به نفسي ۽ ترنم کي نظر انداز ڪرڻ نه چڱائي. ڇا لاءِ ته مسموعات لاءِ نفسي ۽ ترنم جي اثر پذيري کان انڪار ڪري ٿو سگهجي. محض خشڪ ۽ شري لفظن سان نڪو تاثير پيدا ٿئي ٿو ۽ نڪو جمالياتي فوق ئي ٿي ٿو. نما حاصل ڪري سگهي ٿو. هر حال ۾ شعر کي نفسي سان لازم و ملزوم سمجهڻ گهرجي. نفسي کان سواءِ 'شعر' جي ڪابه تعريف صحيح نه چئي سگهجي. بهر حال شاعري لاءِ ترنم ريزي ۽ نغمه سنجي ۽ ڪي صوتي اثرات ۾ وڏي اهميت مليل آهي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو نفسي ۽ خوش ادا ٿي ڏکان محروم شاعرن جي شاعري پيرس ۽ بيروح ٿئي

ٿي. انساني جذبات ۽ وجدانيات لاءِ 'صوتي اثرات' ۽ نغمه ريز ترڪيون زياده تر اغادي ۽ اثر انگيز ثابت ٿين ٿيون. اسان وٽ نون شاعرن ۽ اهڙا تمام گورا شاعر نظر اچن ٿا، جي ان بنيادي اصول کي سمجهي سگهن ٿا. پراڻا به حقيقت آهي ته اسان وٽ اهڙا شاعر تمام گهڻا آهن، جن وٽ محتمل مواد سان گڏ حسنِ اسلوب به موجود آهي.

اسان جي شاعري ۾ ڪافي، وائي، بيت، گيت ۽ آزاد نظم، غزل وغيره جنهن ڪمال تي پهتا آهن، ان جو ڪو به مثال ٻي ٻي زبان ۾ ملڻ مشڪل آهي. ان طرح باقي اصناف سڄي دنيا ۾ بهترين مواد موجود آهي. اهڙا شاعر، هن دور جو روح آهن.

'مهراڻ' جي هن شاعڪار نمبر لاءِ، مختلف اصنافِ سخن تي، مستقل طرح سان مفصل علمي بحث ڏيڻ جو ارادو هو. پر صحافت جي لحاظ سان اڳيئي نظم جو حصو ڪافي گهڻو ٿي ويو آهي، تنهن ڪري في الحال هن مختصر ۽ جامع تحرير تي اڪثاف ڪئي ويئي آهي. اميد ته ٻئي ڪنهن موقعي تي 'مهراڻ' جو 'اصنافِ سخن' نمبر پڻ شايع ڪيو ويندو. انشاءِ الله.

غ. م. گ.

مخدوم محمد زمان ”طالب المولى“

اسم گرامی و مخدوم محمد زمان، تخلص ”طالب المولى“
پيدائش: ۹- محرم ۱۳۳۸ھ مطابق ۹- آڪٽوبر
۱۹۱۹ع، آچر، هالا نوان.

پاڻ مخدوم غلام محمد سائين رحه، حضرت غوث الحق مخدوم نوح سرور رحه جي پندرهن سجاده نشين جا فرزند آهن ۽ حضرت غوث الحق مخدوم نوح عهدي سهروردي جي اولاد مان آهن، جي خليفه اول حضرت ابوبڪر رحه جي اولاد مان آهن. حضرت مخدوم نوح رحه پنهنجي زماني جو غوث ۽ مجدد هو. سندن سائنسي اصلاح، سلسلي ۽ طريقت جي تبليغ جا تجديدي ڪارناما، سنڌ جي قديم تصنيفات، حديقۃ الاوليا، ارشاد الطالبين، دليل الذاڪرين، رساله فتوحات سنڌي عرف رساله نهي ۽ تحفة الڪرام ۾ تفصيل سان موجود آهن. حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحه جو اهو جاري ڪيل سلسلو، سروري سهروردي سلسلي جي نالي سان ملڪان ملڪ مشهور آهي. ان سلسلي سان وابستہ تعداد، سندن زماني ۾ نتو (۹) لک شمار ڪيو ويو، ان ڪري هن سلسلي کي نولکي ڪوڏڙي پڻ سڏيو ويو آهي.

اشاعت: هن سلسلي جي اشاعت ۽ مقبوليت سنڌ جي چئني ڪنڊن ۾ ئي، بلڪ ان جي حدن کان ٻاهر: اتر ۾ بهاولپور، پنجاب، ملتان ۽ بلوچستان تائين؛ ڏکڻ ۾، ڪڇ، ڪالهاواڙ ۽ گجرات. ان طرح جوڌپور ۽ جيسلمير تائين پکڙيل آهي. ڪافي گاديون هن درگاه سان وابستہ آهن.

تعليم: اول قرآن ڪريم پڙهيا، ان کان پوءِ فارسي جي تعليم ورتائون. زياده تر سندن تعليم ۽ تربيت، سندن والد حضرت غلام محمد سائين جي خدمت ۾ ٿي.

سجاده نشيني: سندن والد ماجد حضرت مخدوم غلام محمد سائين، ۳۰- ذوالحج ۱۳۶۳ھ مطابق ۱۶- ڊسمبر ۱۹۴۴ع تي وفات ڪئي، ۽ پاڻ ۱۹۴۵ع جي اوائل ۾ حضرت نوح سرور جي سلسلي جا (۱۶) سجاده نشين ٿيا.

شاعري ۽ راڳ: شاعري ۽ راڳ سان شغف ۽ ادب سان ذوق کين ننڍپڻ کان گهرا ورتي ۽ مليو. ۱۹۳۰ع ۾ ناري جي سفر تي، شاعرانه ذوق تڪميل تي پهتو. اول ٻيڻ، پوءِ نرائي، زمان شاعر، ۽ پوءِ 'طالب' تخلص ڪيائون. ۱۹۳۹ع کان 'طالب المولا' تخلص اختيار ڪيائون.

علمي ۽ ادبي خدمات: علم ۽ ادب جي فروغ لاءِ، هالا ۾ الزمان پريس قائم ڪيائون ۽ هفتيوار 'الزمان' ۽ 'هاڻا' اخبارون ڪڍج عرصي ٽئين هليون. ۱۹۵۰ع ۾ سندن سرپرستيءَ ۾ ماهنامو 'فردوس'، ۱۹۵۲ع ۾ ماستر جمعي خان 'غريب' جي ادارت ۾ 'طالب المولا'، ۱۹۵۶ع ۾ رسالو 'شاعر' لکيو. ۱۹۵۲ع کان پاڻ جسٽ شاعراڻي سنڌ جا صدر منتخب ٿيا، ۽ اڄ تائين ان جا صدر آهن. ۵۳-۱۹۵۵ع ۾ ادارو روح ادب سنڌ پاران هالا ۾ راڳ ڪانفرنس ٿي، جتي 'روح ادب' ماهنامي جي اشاعت جو سنگ بنياد رکيو ويو. ۱۹۵۵ع ۾ حيدرآباد ۾ 'بزم طالب الموليٰ' جو ٻاڏو پيو، جنهن جا پاڻ سرپرست ٿيا. ان جون سوين شاخون موجود آهن. مارچ ۱۹۵۵ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ جا ميمبر چونڊيا ويا. نومبر ۱۹۵۵ع کان لطيف يادگار ڪميٽي جا ميمبر ٿيا. ويڊيو پاڪستان حيدرآباد جي مشاورتي ڪميٽي جا پڻ ميمبر آهن. تعليمي خدمات: ان سلسلي ۾، طالب الموليٰ هائيل سالا ۽ طالب الموليٰ هاءِ اسڪول دادو، يادگار آهن.

ملڪي خدمات: پاڻ وڻ ٻوٽ کان اڳ سنڌ اسيمبليءَ جا ميمبر هئا. ان کان پوءِ، قومي اسيمبلي جا ۴ ڀيرا ميمبر منتخب ٿيا.

تصنيفات: (۱) انار غزالي جا غزل، (۲) اسلامي تصوف، (۳) خودشناسي، (۴) شيطان، (۵) بهار، طالب، (۶) رباعيات طالب، (۷) ياد، رتڪان، (۸) مثنوي عقل و عشق، (۹) ڪچڪول، (۱۰) ڪافي، (۱۱) سنڌ جو هڪڙو، (۱۲) رياض طالب الموليٰ، (۱۳) مصريءَ جون ٽڙون، (۱۴) مضمين طالب الموليٰ، (۱۵) ساح الماشقين في سرور الطالبين، هن وقت تائين ۱-۱۰ تائين ڪتاب شايع ٿي چڪا آهن. سندن ڪلام جو تازو مجموعو "ڇو ۾ ڇڙيون" ڇپجي رهيو آهي. پاڻ نو ڀر ۱۹۶۱ع کان 'سنڌي ادبي بورڊ' جا چئرمين مقرر ٿيا، ۽ اڄ تائين ان علمي ۽ ادبي منصب تي فائز آهن.

اعزاز: سندن علمي ۽ ادبي، ملڪي ۽ سماجي خدمتن جي قدر ڪندي، پاڪستان سرڪار کين 'تمغه پاڪستان' جو اعزاز ڏنو آهي.

پاڻ هن وقت، ملڪي ۽ سماجي خدمات سان گڏ، شاه جي رسالي جي صحت، ترتيب ۽ تدوين جو ڪم ڪري رهيا آهن.

فن ۽ تجزيو:

اعليٰ حضرت مجدد و مجدد زمان صاحب 'طالب الموليٰ' پنهنجي مختلف النوع علمي، ادبي، قومي، تعليمي ۽ ثقافتي خدمتن جي سلسلي ۾ جا شهرت، دوار حاصل ڪئي آهي. اهڙي سندن تعارف لاءِ ڪافي آهي. سندن محبوب ۽ جامع صفات شخصيت ۽ فن، ڪنهن به رسمي تعارف جا محتاج ناهن.

جيتائين سندن نئي مقام جو تعلق آهي. انوس آهي جو اڃ تائين ڪنهن به لائق محفل، ان متعلق علمي ۽ نئي لحاظ سان تنقيد ڄاڻڻ ورتو آهي؛ ڪنهن به اهل قلم، سندن فن جي خصوصيات تي بحث نه ڪيو آهي. ورنه سندن شعر و شاعري، سنڌي ادب ۾ جو مقام حاصل ڪيو آهي، اهو ائين نظر انداز ڪرڻ جهڙو ناهي. هن قسم جي مختلف النوع اصناف تي مشتمل رنگين ۽ دلنشين، انڪر انگيز ۽ رقت خيز، روان ۽ دوان، چست ۽ پرمحل، پخت ۽ شست ڪلام اکر يورپ تائين پهچي ها ته پوءِ هوند ڪيئن ۽ پاڻن جي جمالياتي شاعري سان مقابلي ۾ اڻجي بچي. ذوق جماليات جي لطيف کان لطيف خيالات، واردات، ڪيفيات ۽ حسيات جي عڪاسي ۽ ترجماني جا حضرت طالب الموليٰ جي ڪلام ۾ موجود آهي، ان جو مثال ٿيو ملي سگهي. نه فقط پاڻ ڪلاسيڪي اصناف، دوهي، بيت، ڪافي ۽ وائيءَ کي نئين سر اوجر ڏيئي، ان جي پراڻن قدرن ۽ پراڻن معيارن ۾ جديد فن ۽ جديد ماحول جي اثرات کي سمجهو اٿن، پر ان سان گڏ، تنزل جي صنف ۾ به پنهنجي جدت انڪار ۽ جدت فن سان استادانه اڻالو ڪيو اٿن. سندن ڪلام جو مجموعي ڌار ذوق جماليات جي تشڪيل به آهي، ته انسان جي اخلاقي قدرن جي تڪميل به آهي؛ سندن ڪلام ۾ زبان جي سلامت ۽ روانيءَ سان گڏ، بيان جي رنگيني ۽ صيريني به آهي. اهل دل ۽ اهل نظر لاءِ خيال آفريني ۽ لڪل طرازي به آهي. زباندارن لاءِ سنڌي زبان جي لغوي صحت ۽ درست استعمال لاءِ تادري مثال به آهي، ۽ منجهس خيالات جي افاديت سان گڏ، معاورات ۽ اصطلاحات جو وائر ذخيره به موجود آهي، ۽ هڪ صاحب ذوق ۽ شعور جو اعلئ ۽ آهي شعري معيار جي تسڪين لاءِ جاذب نگاهه عنصر به آهي.

طالب المولا جي فن کي مخلص ۽ محقق انڪار جي حيثيت سان، جديد ۽ قديم معيارن ۽ قدرن تي پرکڻ ۽ پرجهڻ کان پوءِ، ڪلام جي ڌار ۽ جذب کي ڏسي، ائين ٿو معلوم ٿئي ته اها شاعري ڇڻ ته نصيح ۽ تڪليف جي پيداوار ناهي؛ پر شاعري سندن لڪر ۽ فن، ذوق جماليات ۽ روحاني واردات سان ائين وهڪرا ڪري نڪتي آهي، جيئن بهار مان ڌارا ان طرح، بقول علامه قاضي مرحوم جي ته ”شاعري اها آهي، جا ڳائي سگهجي ۽ ڳائي وڃي“. ان معيار موجب، طالب المولا جو ڪلام نغمه ريز، سربل، اثراتو ۽ دلڪشي آهي. اگر تحتاللفظ پڙهيو وڃي ته به ان جي رنگينيءَ کان ڪيفيات جو حصول ٿئي ٿو، هر جي ساز ۽ آواز جي هراڻگيءَ سان ڀيڻ ڪيو وڃي ته پوءِ انسان جي روح ۾ وجدآور ۽ وجداني واردات جو نزول محسوس ٿئي ٿو. لفظن جي جڙاوت، تراشيل ۽ صاف ڪيل هون جي ڪڏهن وانگر آهي. — بعض اشارت ته الهامي رنگ ۾ آهن.

جديد دور ۾، شاعريءَ جي اها به وصف بيان ڪئي وئي آهي ته ”شاعريءَ جو ڪمال اهو آهي ته اها ساهه دل عوام جي خيالات ۽ جذبات جي ترجماني به ڪري، ۽ ان سان گڏ انهن جي ذهني ۽ قلبي طبيعت ۽ تقاضائن کي به چڙي“. — ان خيال سان به طالب المولا جو فن عوامي ڀني سگهجي ٿو. — ادارو

* * *

(۱)

ڏهن کان جو ڏور، سو ويجهو آهي وجود کان،
 گنگ ٻن ۾ گهر جو، سو رو ٿي نور،
 ڏرڙو، ڏرڙو، ڏرڙو، له ڪاڪلن ڪو، طور،
 جو ڏسي ٿو ڏي، تنهن ڏهن جو تصور،
 دريون دنيا واريون، اٿي ٻئي دور،
 'طالب مولا' ڄاڻ تون، هر جا اٿي حضور،
 هو دل کان ٿاهي دور، هر دم آهي هنج ۾.

ڪراچي، ۱۶-۵-۱۹۵۶ع

(۲)

ڪڍي سَنبل سَٺا، ڪڍي سيارڪ سَٺو،
 ڪڍي ڀورو ڀنڊ جو، ڪڍي جين بادو،
 ڪڍي شعاع نسي جو، ڪڍي دهر رو،
 ڪڍي تلوارون ٿير ٿيا، ڪڍي احمد جا ابرو،
 ڪڍي اکيون عجب جون، ڪڍي ساغر ۽ سِر،
 ڪڍي گل، گلاب ۽، ڪڍي بدن جي ٻو،
 ٻن لعل لڄاڻا، ڏندن لڪ ٿورو،
 هلن تان حبيب جي، عجب ۾ آهو،
 ڪڍي نصيحت فردوس جي، ڪڍي ڪامل مندي ڪو،
 حبيب آهي هُو، 'طالب مولا' تنهنجو.

ڊاڪٽر، ۲۳-۱۲-۱۹۶۳ع

(۳)

تقوىٰ سان طاعتون، ڪڍي عاشق اجارين،
 "خيار ڪٿم احسن ڪٿم اخلاقاً"، پر اها ٻارين،
 "سوتوا" واري ملڪ ۾، جي جيءَ کي جارين،
 'طالب مولا' مرد سي، مرڻ کي مارين،
 ڪهڙيون ٿا ڪهاريين، عاشق روز الله سان.

حالا، ۲۸-۹-۱۹۵۷ع

(۴)

عبادتون آهن، پرهيزگار ڪرڻ لاءِ،
 'طالب مولا' مرد آهي، جي سڀني لاءِ،
 اوڙون ڏيئي عشق سان، قلب کي ڪاهين،
 اندر واري آڱ ۾، پاڻ کي پاهين،
 رمز سان راهين، قرب ۾ تنهنجو قلب ۾.

حالا، ۲۷-۱۰-۱۹۵۷ع

(۵)

عشق لاءِ بيت المال، جو ملي محتاجن کي،
 عشق آهي ان بندو، جنهن ڪيو قرب ڪمال،
 'طالب مولا' طلب ۾، جو رکي خاص خيال،
 جانب جو جمال، اهو ماڻهو عشق سان.

حيدرآباد، ۱۹-۵-۱۹۵۷ع

(۶)

اجا ٿاڻن آهي، تو ۾ خيال خوديءَ جو،
 دل تان پڪڙ پائيءَ جو، لفظي اندو لاه،
 محبت اٿي محبوب سان، نه سڀني هڙو ما،
 قدمن ۾ قرب جي، ڪاهو ڪاهو ڪاه،
 'طالب مولا' مرد ٿي، رمز انهيءَ سان راه،
 واهو واهو واه، لب اکين مان عجز جو.

رائو پگهو، ۳-۹-۱۹۵۷ع

(۷)

هنو جن حبيب سان، دعويٰ وارو در،
 سو ڪڍي سگهندو ڪيڪي، قرب جو لدر،
 ڪاڻي ڇڏيندو ان کي، حصو ۽ ٻو عمر،
 'طالب مولا' تنهن کان، نه ٿي ڪارائتو هڪر،
 اهو بلڪل ۾، پٽي ٿو پائيءَ جو.

رائو پگهو، ۳۰-۸-۱۹۵۸ع

(۸)

مهران

(۸)

حبیبی حضور ۾، جي ادبي گات اچن،
۽ ڇڻڻون ڊر دوست سان، سي موٽايا مڃين،
اهي خان ڪٿي ويا، جي ڀڻي ٻڌارن،
’طالب مولا‘ تن، مائو محبوبن کي.

هالا، ۱۲-۶-۱۹۵۸ع

(۹)

مجت ملائع حبيب سان، ڏاڍو اهي ڏوه،
’طالب مولا‘ اهڙي، عادت ڪئي ڪوه،
مدائين سٽوه، اڳيان ڪيو ان جي.

هيدرآباد، ۲-۱۱-۱۹۵۹ع

(۱۰)

هنو جن حبيب سان، دعويٰ وارو ڊر،
تن محبت جي ميدان ۾، ڪٽي ٺر رکيو ڏر،
هن ويڙهي ويڙهي، سي ’طالب‘ رسون ٺر توڙ کي.

راولپنڊي، ۱۱-۸-۱۹۶۱ع

(۱۱)

محبت جو متاع آهي، محب وٽ مٽي،
ٻئي ٻاجهاريون ٻار ٿو، اکيون روز ڪٽي،
’طالب مولا‘ ڪهترائي ڳڻ سندس ڳڻي،
هن ئي هڪ چٽي، ڪروڙن کي ٿي ڪيو.

هالا، ۱۶-۱۱-۱۹۵۷ع

(۱۲)

ڪامل ڏسي ڪينگي، ڪنهن جون ڪهاڻيون،
ڳڻي ڪنهن جون ڪونه ڪوه، ’عجب‘ اڳلايون،
دلير پنهنجي ديد سان، سٽي مڏايون،
’طالب مولا‘ تنهن جا، ڳڻ وڏا ڳايون،
ٿو ڏئي واڌايون، وري وري وسال جون.

هالا، ۱۶-۱۱-۱۹۵۷ع

(۱۳)

ڪهڙي سنجي ڪل، ’طالب‘ طبعن کي،
هتي هتي سنجو، ڪڪل ٿا پھڻ ڀل ۾،
هالا، ۲۱-۱۲-۱۹۵۷ع

(۱۴)

ما اڄ موٽي، جون ساريان ٿو ڪهڻو،
’طالب‘ جي طلب ۾، چوٽ آهي چوٽي،
دل کي ڏي دل سان، ڪسري اوني،
ستان ڪرين ڪوٽي، اچن ۾ عجب ڪا،
هيدرآباد، ۱۴-۹-۱۹۵۸ع

(۱۵)

اٿي پهر اون، عجب آهي آهجي،
پو ڪٿي ڪير ڪون، تو وي سٺا سڀين،
۲-۹-۱۹۵۹ع

(۱۶)

جن ٻارا سڀين، تو ۾ سندس ڪا،
مون ۾ وري محب ٿون، ٿامي وينن ٿا،
هردم پنهنجي حال کان، آهين تون آگاه،
’طالب مولا‘ تو سندس چيٽ ۾ وڪي ڇا،
چاڻي ٿو الڳ، حقيقت هن حال جي،
هيدرآباد، ۳-۱۱-۱۹۵۹ع

(۱۷)

اهو ڊر حرام، جنهن ۾ ياد نه تون هجن،
نرمل پنهنجو ٺاه، اٿي پهر اندر ۾،
لنڊن، ۲۸-۷-۱۹۵۹ع

(۱۸)

ماڪي خوب مٽي، تون مٽو ساڪي ڪان،
مون ڪڏهن ڪاڏ ڏئي، ڪا ساڻي مٽ ٿي،
هالا، ۲۰-۹-۱۹۵۸ع

سهران

(۵)

(۱۹)

پهر ۴ هن تون پال، جيئن پهريون هنڌي پارسان،
علڪو مٿ جيپ هڪر ساڳي صورت سان،
'طالب مولا' تنهنجو سورم آه سڄاڻ،
پري نه هڪندس پال، هر هر حاضر آهيان.

حيدرآباد، ۳-۸-۱۹۵۵ع

(۲۰)

وڻي وڃي ويٺيون، راتين جون راتيون،
هڪندي هڪندي قرب ۾، بره جون باتيون،
لاٽيون عشق اندر ۾، طلب جون قاتيون،
جهڙين تي جهڙيون، پاڻم پنهنجي پال ۾.

پڪا شريف، ۲۷-۱۱-۱۹۵۵ع

(۲۱)

راتيون هڪر ڏهنن، ساريندي سڄڻ کي،
'طالب مولا' طلب جا، محبت وسايا منهن،
لنگ هڪو نينهن، جڙو جانب جي ۾،
ايري، ۲۰-۱-۱۹۵۶ع

(۲۲)

من محبوبن، دل ۾ ڊيرا لائيا،
پارو تن کان پاڇو پئي، سناليو سڄڻ،
پرين پرامان هڪن ليا، يا هيتري منجه هرن،
'طالب مولا' تن جا، ٿا پيل پور پون،
سي هڪن باد آهن، جي هڪن ويل نه وريا،
لنڊن، ۱۵-۸-۱۹۵۹ع

(۲۳)

وڊاڳڻ ورونهن ۾، آهيان ويڇاري،
سڄڻ هئا سڄڻ، تنهنجي سائن جي ماري،
وساري نه ويه تون، ٿئي نرمل نيزاري،
ملن ۾ مون سان هڪا، گهوت نه وجهه گهاري،

مهراڻ

(۶)

'طالب' چوي طلب ۾، تنهنجي ئي تاري،
ڪو جهي جي ڪاري، نه ڪانه هڪڙي ناهيان.

(۲۴)

جي وڙ نه مڪن هڪڙو، سي هڪڙيون مڙجن،
در دو لائي دل کي، وڙ وڙ ڏيو وڃن،
جيب جي حضور مان، توڙيون ٿيون ٽڙجن،
'طالب' تن جون هڪڙيون، ڳالهون ڳڻي ڳڻجن،
سي سناليون سڄڻ، جي هڪڙن ويون هڪڙي.

(۲۵)

وڙم هڪن سان وڙم، وڙم جي چان،
مٿان مٿن پڻ، وڙم رجهه ٿانين.

حيدرآباد، ۵-۵-۱۹۵۶ع

(۲۶)

وڙي شال وطن ۾، سي آڏي آهن،
رنگ لڳي راهون ۾، محبت سچ سچ،
'طالب مولا' سرد سي، ڏسي اکيون لرن،
ولد مان ورن، وسي اهي راهون ڏي.

پڪا شريف هالا، ۲۷-۱۱-۱۹۵۵ع

(۲۷)

اکين کي آئون، روڪيان جيئن وڻ کان،
ٿيئن ٿيئن ٿيئن جي ٿاٺ ۾، وهي وڻائون،
مکين مان نه اچي، جو پرين پڇائون،
'طالب مولا' طلب ۾، هڪو سوچيائون،
هڪجون هاريائون، سڄڻ ساريندي گهڻو.

حيدرآباد، ۲۳-۹-۱۹۵۸ع

(۲۸)

وسو ٿيون وسڻ، اکيون اوڀرا هڪرو،
هڪڙي سجال منهن کي، جو اينهن ٿي آهن،
'طالب مولا' طلب ۾، لسو روڻ ٿي،

بيڪر محب ميلين، نه ڪا رهندون هڪن وڻ کان.

حيدرآباد، ۵-۸-۱۹۶۱ع

(۲۹)

ڇو ٿو مڪرين سڀهن، مون سان دهر رڻن جي،
’طالب مولا‘ سان نه ڪيا، فالح وڏا ٿينهن،
تنهنجا پٽي ڏينهن، منهنجي مومر ڪيڪا.

ڪوهه سري، ۹-۸-۱۹۶۱ع

(۳۰)

منهن وسن ٿا سندن ٿي، اڪيون روز وسن،
هو پٿر وس وڃارا ٿيا، هي وس به مڪين وسن،
هنن جي مومر ڪيڪي، هي ٿيو ٿيو ٿين،
هو رڳو ٻارهن ماه ٿا، سڪا ساوا مڪن،
هي دمدم ٿيون ڏينن ڪي، اڇو آب ڏين،
هو وسو ٿو وڃن، هي ’طالب‘ وڃن مڪينڪي.

ڪوهه سري، ۹-۸-۱۹۶۱ع

(۳۱)

پن ٻهون پاڻ ۽ اٺن ڪجهه ڪاروڙا،
جانيءَ لاءِ ڇڏن ڪي، جيءَ جا ڪوڙا،
پنهنجي اٺن پاڻ به ٿين، ٿاڪوڙا،
گولڪن منهن وانگيان، مڪن اڀرو آروڙا،
مڪين سائين جا، منهن نه ساڪوڙا،
’طالب‘ چوي طلب به ڏينن پانچوڙا،
ڪهوڙا ڏي ڪهوڙا، گولڪيون ڪوهه ڪٽي وڃن،
راولپنڊي، ۱۰-۸-۱۹۶۱ع

(۳۲)

ٿو چٽان پنهنجا پير، جو وٺي ٿو وٽ آيا،
’طالب مولا‘ تي مڪيون، پلائيءَ جا پير،
اوڀر ۽ سوڀر، ڪنن ٿان ٻه ٻان ٿيان.

چار صاحب، ۲۶-۳-۱۹۶۳ع

(۳۳)

اڪيون به آهن اڪيون، پر پرن سان نه پڄن،
هو رڻن ٿيون رت ٿلا، هي گجيو ٿا ٿڃن،

هو مومر آهن پر، هي مڃيون اٿو هن،
هو ٺهاري ٺهيو ڪي، هي تير ٿا ٿين،
هو آهائڪيون عجب لڙ، هي رڏن منجهه وٺن،
احسان ڪيا اڪين تي، پرت منجهان پرن،
’طالب مولا‘ طلب به چيو چيو چڄن،
جهڙي ٿا جهلجن، هندي پنهنجي عجب ڏي.

گهٽ ساجن گاهو، ۳-۲-۱۹۶۳ع

(۳۴)

رويو رويو اڪيون، اڇو پرن مٿي پٽون،
چيو تن کي چاهه سان، ڏوڙ سندن ٿيون ڏوڙن،
انهن اشارن به، ڇريون گولڪيون چٽون،
نه هي سلاست هون، اسان سدا سرا.

راولپنڊي، ۲۰-۳-۱۹۶۳ع

(۳۵)

اڪيون نه اڪين سان مليو، ويو وصال به مڪن،
رڻن نه عجب اڪين ٿا، هر هر سان هن،
لاڙ لڙڪه لهره جا، پرين سان پڄن،
پر ويندي پير ڏي، چٽي به ڪانه وڃن،
ڦٽل ويچارا لراق جا، صحت به ناسپرن،
مڃوڙ ٿين مڪن لڙ، نه به مڪين وٽ نه وڃن،
’طالب مولا‘ تن ڪي، مڪو ٿنڪو ٿين،
وهر نه آندو روح به، مٿن مڃيون.

سي چيو چو نه چڄن، جي مڪين پڄن مڪينڪي.

لاهور، ۲۱-۳-۱۹۶۳ع

(۳۶)

جي اڪيون پر چڄن، نه پٽو پڄن پٽ چو،
نه آڪهاڙا عشق به، مڪن ٿا سور سون،
مڪن ٿا ٿڌ لراق جا، چڪو ۽ چڪن،
رت ٿي جي راهه به نه به مڃيون پيا هن،
مڪين مڪين مڪينڪي، توڙي پٽون ٿيو پڄن،
پڄن ڇڏن پڄن وٽ، نه به ڏوراهه نه ڏين،

مهران

(۷)

'طالب مولا' طلب ۾، ۾ن اها صحت سندن،

ڪڏهن ڏٺو ڪيٽڪي، هن ڏي ڇيڻ،

سپرن ڪڏهن ڪون ڪو، ته ڪا ٻئي پٽين ۾ ۾ن،

ته به رڙهو رڙهو وڙهن، ڇيڻ جي حضور ڏي.

راولپنڊي، ۲۷-۳-۱۹۶۳ع

(۳۷)

۾ن ۾ڄاڻيون ڪيون، پاڙون پٽه پٽيون،

ملندي ڇيڻ ڏي، سڀئي سک سڻيون،

ٿي زخمي پنهنجو پاڻ ڪي، لت ۾ خوب لڻيون،

وڏا ور وائڻ جا، ڪري ڪاهه ڪٽيون،

ڪڏهن ڄاڻي يار ڪان، جدا ڪون ڇڻيون،

وري در دوست جو، مورهنون ڪن سڻيون،

عجيب لاهه اڪن سان، وهي والد ڪٽيون،

ٿي روز لڻيون، ٿيرون 'طالب' پانهجنون.

بادق آباد، ۲۸-۳-۱۹۶۳ع

(۳۸)

اڪن ڪري عاجزون، ۾ن تي ۾ني،

ڪيون التجا انهن ڪي، ڏهه ڏهه ڇيرون ڏني،

ته ۾ڄاهو ۾رت مان، لومل وٽ لٽي،

سدا سڀڪون جن لي، سڄو ڏون سڀئي،

'طالب مولا' ٿن ڪي، جانب مليا ڇيڻي،

لڙهائڻ ڪٽي، اڪن تي احسان ڪيا.

مدينه منوره، ۱۳-۹-۱۹۶۳ع

(۳۹)

ڊوڙي ڊوڙي پهتا، عجيب جي آستان،

پٽاڻيون ۾رنه جا، مڙئي ماڳ مڪان،

ڏسي ٿور لومل جو، ڪيون لطيفان،

'طالب' لڏمن ڪي ڏٺا، الڳ وڏا ايمان،

اهي سڀ احسان، اڪن مڃيا آن جا.

مدينه منوره، ۱۳-۹-۱۹۶۳ع

(۴۰)

ڪيا ڪرم ڪرم ۾ن، ۾ر ڪٿي ۾ر ۾ر،

۾ڄي در ۾رنه جي، چاهه منجهان ۾ر ۾ر،

ڏڙ تنن جي ٿهليلون، لڳن سان لائين،

مورا ۾ني مڃي، چشمن تي چاهار،

اٿي جهيڙ اڪن ڪي، ته ۾رن خود پٽار،

ٿيس ۾رخو سڄو وٽ، جو منهن سان ۾ني سٽار،

لڙڪن سان لڙن جي، ڏوڙ سڀئي ڏوٽار،

اڪن سڏي آب سان، جهڪ سندن چنار،

مڙني مڃيا، 'طالب' احسان انهن جا.

اربع، ۱۰-جمادي الاول ۱۳۸۳ھ

نجر نماز پنه، حرم شريف مدينه منوره.

(۴۱)

۾ر به آهن ۾ر، ۾ر سر نه وڪي سالڪو،

ڪلا محبت جو ڪٿي، ڪهڙو ڏني گهانڪو،

نڪري لومل ڪاڻ ٿو، نهنن ۾ر ٿي ٿالڪو،

۾ي مڙني ملڪ ۾ر، ٿي ٿو سالڪو،

۾ر ٿي سالڪو، سڄو وٽ 'صديقي' چوي.

اسلام آباد، ۱۰-۴-مارچ ۱۹۶۷ع

(۴۲)

۾ر ويهه ۾ر مان، ڪهڙي ڪي ٿا ڪن،

۾ر ٿين جت صديقي، ات ڪٿي ۾ر ۾ر،

۾ر وڏا ته مٽي ۾ر، ڊيڙو ٿين ڏين،

۾ر شهادت پنه ۾ر، ۾ر ٿي چڙهن،

۾ر به 'طالب' طلب ۾ر، مورهنون ڪون مڙن،

۾ر سر وڃي ٿي 'صديقي' چوي، صديقي ٿا مڙجن،

۾ر لڙيو لڙجن، ۾ر ۾ر مڙن سٽ ۾ر.

اسلام آباد، ۱۰-۴-مارچ ۱۹۶۷ع

(۴۳)

۾ر به اهڙي ذات، جو ۾ر سٽن ڏي مڃا،

۾ر نه وڏن ۾ر ۾ر، ۾ر ٿي ڪهڙو گهاٽ،

(۴۴)

مهران

مر جي 'صديقي' چوي، مٿل ۾ ٻي بات،
جت اڏي ۽ ڪٽ، ات ٻيون ٻيئي ٺاه ڪا.

(۳۳)

ٻي ٻي ٿي ٿا وڃن، ٻي سولهن لال لڪي،
ٻين ڏني سڀئي ملي، سون ڏني ٻئي جيڪي،
ٻي سدائين ٻڌي ۾، سون ڏين ٿا سڳي،
جنهن کي الله اوراهون، سون ساڻي رڳي،
'طالب' مولا' طلب ۾، سون ڏين چاهتون جيڪي،
سرت آگاهي ۾ آهن، ٻي ٻي ٻڌن ٻيڪي،
سوروي' جي سامهون، هو دسدر گولن ڏيڪي،
هو مارڪ ۾ ٿي سڳي، هي ڪجهه نوابيون ڏين.

(۳۴)

ٻي ۽ ٻيون ڪن ٿا، ٻي سون چاهن ٿي چوٽ،
جت ٻي ٻين ٿي ڪنڪي، ات سون ٿا وٺ،
ٻي ٿي ٿا ڪوٺ ٻي، سون ٿا ڪوٺ،
ٻي ٿي موني ۽ سڪندي، ٻي سون آهن الموت،
سوروي ٿي سدائين، چٽ ۽ ٿي چاهوٽ،
هي 'طالب' مولا' طلب مان، ڪٿي پرت اندر بالوت،
ٿي ٻي ٿي ٿي ٿي، سهر ٻڌن سون ٿي.

(۳۵)

صديقي سون سون ٿي، ۽ چاه منجهان چانديون،
سوروي ٿي سورويون، محبت ۾ مانديون،
جن جن ڪيون سون مان، وٺن ۾ وانديون،
انهي وڏي جي وڏونهن کان وڏون نه ڪي وانديون،
سوروي جا صديقي، تن ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي،
سوروي ساهڻيون، بلڪل ٿيون مانديون،
سوروي سوکڙيون، انهن ٿي آنديون،
محبت ٿي مٿن هجي، ٿي ۽ ٻيون ٻي وانديون،
سون سونديون، سدائين 'صديقي' چري.

(۳۶)

ڪٿي ٻي ٻين، سون سان 'صديقي' چوي،
ٻين ۽ ٻين تان ٻي، ٿا صديقي سون ٿي،
ٻين ٻين ٻيڙيون، سون سون ڪل چوڻ،
ٻي ٿي ڪٿي جا ٻي ٿي، ٿي ٿي منجهه وڃن،
ٻي ڪٿان مان ڪوٺ ڪوٺ، جي ٿا سون وڃن،
ٻي فقط چيڻ ٿا، ۽ سون ٻي ٻي،
ٻي سدائين سون ڪي، ٿا سون رڪيو سون،
ٻي ٻي ٿي ٻي، ڪٿي ٿي ٻي ٻي،
ٻي سون ٻي ٻي، ٻي ٻي ٻي ٻي.

(۳۷)

ڪڏهن ڪوٺ ٻي ٻي، ٻي سون سون مانديون،
سوروي ٿي سون ڪي، ٻي سان گڏو،
ٻي ٿي ٻي سان، ٻي سون وٺ ٻي،
'الانسان سري وائسره'، سوروي ڪن سون،
سوروي سوروي ٿي، ٻي ٻي لال ڪي ٻي،
سوروي 'صديقي' چوي، ڪري ٿي ڪري ٻي،
سوروي ٻي ٻي، ٻي ٻي ٻي ٻي.

(۳۸)

سيپن جي صديقي، وٺن ٻي ٻي راند،
ٻي وڃن ٿي ٻي ٻي، سيپن ٻي ٻي راند،
سج ٻي 'صديقي' چوي، وٺن ٿي ٻي ٻي راند،
ڪوٺ ٿي ٻي ٻي، سي ٿي ٻي ٻي راند،
اما اسٽون آه ڪا، ڪوٺ ٻي ٻي راند،
ٿي سون ٻي ٻي، ٿي ٻي ٻي ٻي راند.

(۳۹)

ٻي گولن ٻي ٻي، وڃن وڃن وٺ،
ٻي لاکون جي ٻي، ٿي ٿي کان ٻي ٻي،
ٻي ڪڏهن ٻي سون، جي ٻي مان ٻي ٻي،
ٻي ٻي ٻي ٻي، ٿي ٻي ٻي ٻي ٻي.

ٻي

(۴۰)

سج سج 'مدني' چوي، ڪنڌن چئن ڪنڌن،
ڪنڌن ۽ اڳيان لائ، مٿا مٿيون جا.
اسلام آباد، ۱ ۽ ۲ - مارچ ۱۹۶۷ع

(۵۱)

سر برابر ڪنڌن، بعد وار ڪنڌ،
مهل اهي جي مورهنون، ته مڃو مٿا ڏين،
مورن مڃو جي ٿيا، ته ڏو کان ڦار ٿين،
دل گهرجي درياه چئن، ته ته سر ٿيو وار ٿيون،
ٺاهيا ٻنڪا ته ٻنڌن تي به، ٻڌو ٿا سگهجن،
- 'طالب مولا' طلب به دل ڏين،
تيهان پوء عاشق ڪي، ٿا پڻا پڪ وجهن،
سر مڃن هجن، ته به درجا آهن ڏين. ٿي.
ڊاڪٽر، ۹-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۲)

ڊگهو ڪمبي اڳيان، جي سڪا سِر جهڙڪن،
ه هلي احرام آجرا، پڻا ڪٿي پڌجن،
ليٽ ليڪ ته آه جي، ۽ نمازون پڙهجن،
چمجي چائٽ رسول جي، روزا پڻ رڪجن،
ته به مولا ۽ محبوب پڻي، دائر دليون ڏين،
قلب جڏهن ٿو قلب ٿئي، ته دهر دان مان،
'طالب مولا' طلب سان، محبت رکي من،
سج سج هزار ڪجن، ته به درجا آهن ڏين ٿي.
ڊاڪٽر، ۹-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۳)

اهي برابر سر به، مڙن واري رڪي،
دل نه ڏئي جنهن داڙ رکي، تنهن وڃايا پڻي جيڪي،
ليٽ ڪي نيڪ ٿي، جنهن جا دل به آهن ڊگي،
ان مان وري ڪيڪي، جي سڪي پڻي پڪي،
'طالب مولا' دل ڏئي، وٺيا مڃي سڪي،
چاهتون ڏجي چڱي، ته به درجا آهن ڏين ٿي.
ڊاڪٽر، ۹-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۴)

سر به سودا ٿي پوي، ته به ماڻهو چال جيئن،
جنون جيڪو ٿو ٿئي، ته به هڙني پيا هلن،
جي هجن مالخوليا، ته به گهم ۽ ٿرن،
وسواس ٿي وڏي وڃي، ته به ڪاٺن ۽ پٺن،
منڊڙا، ٺنڊڙا، لولڙا، ته به وڃن تي رڙهن،
دل پڻي ته دلگ ٿيو، هڪدم مريو ٿيون،
حڪم جيڪا لدا آهن، ته به ڪري ڪجهه نه سگهن،
ڪرن ۽ ڪوئن جي به، دليون خبر ڏين،
'طالب مولا' سر ڪي، پڻي پوء ٿيون،
دلير دل ڪهرن، پڻي پولي لاه ڪا.
ڊاڪٽر، ۹-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۵)

ماڻهو مري ته مريو وڃي، هر دل پڻي پوء به چئي،
ڪڍيو وڃن ڪنهن پڻي به، ته هو چيو ٿو ٿئي،
ججهو هلي جهان به، پوء ڪاٺي ۽ پڻي،
'طالب مولا' تنهن ڪي، ڏاڏو به ڏان ڏئي،
سر وڌيل ڪنهن به ٿي، جي لڳي ته لهڻ ٿئي،
ڪو اهڙي عمل ڪئي، اڃا ته ڪامل ڪو نه ٿيو.
ڊاڪٽر، ۱۰-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۶)

سر ته وڃو ٿا سڄن جي، سڄن تي به سڄن،
اکيون پڻ عجب ڪي، ڏسو ليٽ وٺن،
هر به پنهنجي پٿر به، هليو ات پڻ،
جس به آخر ٿا وڃو، لال سان لڳن،
'طالب مولا' طلب به، دليون درد سڄن،
اٿي هر عشق کان، ڏڙڪيو ٿيون ڏڙڪن،
سڪ ڪري نه سڄن، هو سدائين سڄن به.
ڊاڪٽر، ۱۰-۱۲-۱۹۶۷ع

(۱۰)

مهراڻ

(۵۷)

”الْمُتَّخِذُ مَرَأَةً الْمُؤْمِنِينَ“ اٿان رٻائي راهي جنهن مان الاهي عشق جا اجهامن نه آڙاهي ان تي ڪرم ڪرم جو ۽ نوراني نگاهي ”طالب مولا“ جا ڪري سگهندو سندس ساراھ دل تي سا درگاهي جت الله آهي اوڏڙو.

ڊاڪٽر ۱۱-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۸)

دل کي مڃڻ ڪيٽڪي، اڇوڪا انسان هو سائل رڳو سفر ڏي، جت عقل جا امڪان پر آهي هيئن فرمائيو، ڪرم منجهه قرآن ”إِنَّ اللَّهَ يَتَحَوَّلُ بَيْنَ الشَّرِّ وَ التَّيْبِ“ ڇو مالڪ سهرٻان

تنهن جي اهي قائم هي ڏنا بلڪل هي بيان ”إِنَّ فِي الْجَسَدِ مُخْفًةً إِذَا صَلَّتْ...“ جا آهن صورت اندر سامان، ”إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ“ وَ لَكِنَّ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ“ هي ٺاڻي جا فرمان رکن ايمان ان تي، محڪم، سلمان،

جي مورهنون نه مڃڻ دل کي، هي سورا نادان، ”طالب مولا“ تون به اٿي، آڻج کي ايمان، جو رسول ص ۽ رحمان به دوجا ڏنا دلين کي. هالا، ۲۰-۱۲-۱۹۶۷ع

(۵۹)

دل نه برابر آھ دل، پر رڳو آهي سانس، اچي ٻيو آن به، ويتر جي وسواس، نه هوني هڪ گهڙي به، ٽڪرو ڪندس ناس، ”طالب مولا“ طلب سان، رک اٿئون هي احساس، ڪجڙي لباس، نه رمزون آهن روح جون.

(۶۰)

دل نه برابر آھ دل، پر نيت گهرجي ٺيڪ، ڪڍيون ڪڍيون قلب مان، اڳلايون اٿيڪ، ڏس هر دم هيچ مان، سڪي، جيو جا سڪي، ”طالب مولا“ تنهن کي، ٻڌي نه ڏيو ڇيڪ، هي، حقيقت هيڪي، نه رمزون آهن روح جون.

(۶۱)

دل نه برابر آھ دل، پر ”طالب“ ٿئي ٽٽيل، هي خزائن خون جو، سر سواه عليل، رمز آهي راز جي، چالي رب“ جلجل، ڪو سولي صفا سڃهندو، واحد جو وڪيل، ”طالب مولا“ تن سان، ڪڇين دور دليل، ٻو رڳو ٺال ۽ ٺيل، رمزون آهن روح جون.

۲۵-جمادي الثاني ۱۳۸۸ھ ۱۹-۹-۱۹۶۸ع
احسان آباد

(۶۲)

دل نه برابر آھ دل، پر ڇڏڻ ٿئي صاف، وڃي ان کان وسري، صفا لاف گزاف، ڇڙهي مٿس مورڳو، غيرت سندو خلاف، نه نه ڪندي خطائون خيال جون، جي مور نه ٿيڻ معاف،

ات طالب، ”طالب مولا“ اڪثر ٿيندو آف، هوء توڙي ڪري طواف، نه به رمزون آهن روح جون.

(۶۳)

دل نه برابر آھ دل، پر روح نه ڪري رحلت، نيروڙيل هجي لياڙ سان، ۽ ڀريل سان برڪت، هجي هر ڪنهن ويل به، قابل شريعت، ٻولي هوء قرب کان، طرفو طرفت، رهي هيشه حق سان، رڪي هر دم حقيقت، ”طالب مولا“ ٿي وڃي، سا ماهر معرفت،

سهران

(۶۴)

اهڙا عمل ٻيا مڙئي، هڪڙي واحد وڌيڪ،

نالو ان مجموع کي، قلب ڏنو قدرت،

ان ۾ امر الله چو، ويٺو سان وحدت،

جنهن ۾ سڀ جرات، سي رمزون آهن روح جون.

۲۵-جمادي الثاني ۱۳۸۸ھ لاهور، ۲۰-۹-۱۹۶۸ع

(۶۴)

دل ۾ برابر آه دل، پر ان جي هڪڙي حد،

ان ۾ رکيو روح کي، وحدت سان واحد،

'طالب مولا' راز هي، آندو اٿس احد،

هيچي ويهي ڇا ڪيو، هتي شڪ نه مد،

ڏسبا هرگز ڪينڪي، فقط خال ۽ غد،

گاهه ڪيئي انصاف جي، ڪڏهن نه ٻڌا قد،

رکي نه ڏها رو، رمزون آهن روح جون.

(۶۵)

دل ۾ برابر آه دل، پر روح بنا ڀرنگ،

ڏڙڪي برابر پاڻ تي، پر چڙهي منجهس ٻيو چنگ،

معنوي واري ملڪ ۾، فوجي نه ڪو ترنگ،

ڪر اچي ان جاء تي، عشق وارو انگ،

'طالب مولا' ان ۾، ڏولي رکيو ڍنگ،

سجھي انهيءَ راز کي، ڪو مولائي ملنگ،

ڏوڙ ڪيو هي ڍنگ، نه رمزون آهن روح جون.

(۶۶)

دل ۾ برابر آه دل، جي رمز ڏس نه رڻ،

نه پوئس هوند پلاند ۾، رڳو ڪوڙ ڪسڻ،

وڻائين وهي لڪري، الاهي ادب،

'طالب مولا' مورڳو، ڪو لڳيس ٻيو لقب،

ڪر اچي ڪينڪي، هتي حسب نسب،

قلب ڪيو ٿي ٽڏهن، جي واحد هڪڙي وٽ،

نه ٿي مڏجي اهو شخص ٿو، لاشڪ اڀولتھڻ،

ٻيو ٻيوئي سبب، رمزون آهن روح جون.

سهران

(۱۲)

(۶۷)

دل ۾ ٽڏهن ٿي دل ٿئي، جي تقويٰ هڪڙي تمار،

تقويٰ ٽڏهن تمار ٿئي، جي عشق ٿئيس امار،

عشق ۾ ٽڏهن امار ٿئي، جي روح بنائين وار،

روح نه امر الله چو، ٿئيس مثالون مقام،

'طالب مولا' طلب چو، جوڙي ٻيو جام،

ٻو هر هنڌ، هر مقام، رمزون ڏسيون روح جون.

(۶۸)

رمزون ڏسيون روح جون، پر روح ۾ امر الله،

پنهجي حقيقت پاڻ ٿيو، منجهه وحدانيت واه،

انهيءَ بحر عميق کي، ووريندا ڇا واه،

لاحد واري لڪ ڏي، رڙهي ٿي هي واه،

ٿيڙيو ٻيو نه سر نه ويو، پرور ٿئي پناه،

ٻيو ٻيو نه به ٿيو، پر ساهه کي ڏي ساه،

انهيءَ کان آگاه، 'طالب مولا' مات ۾.

(۶۹)

آهي هر ڪنهن علم جي، هڪڙي حد نشان،

عقل، فھر ۽ لڪر سڀ، منجهه پنهڻ پریشان،

هتي منزل هن ۾، حيرت خود حيران،

نه سڃڻجه آهي هن ۾، هو سڀ ۾ ٿي سڃهان،

خير جي نه خبر ڪا، نه پڇيريءَ بيان،

'طالب مولا' ٿون به وڪڻ، ڌوڻيون اهو ڏهان،

آهي مٿ ۾ ڪان، چئي چيو ڪيترو.

(۷۰)

چئي چيو هيترو، ٿا جنهن کي سڃهن جو نه،

اهو آهي اصل کان، ڪنهن کي ٻيو پتو نه،

ڪجهه به جڏهن هو ڪوڙ ڪو، ٽڏهن به هڻو

هو ڇو نه،

اڪيلائي ان ۾، هڻي نسبت ۽ نالو نه،

"ٺٺي" چيئن ته "ٺٺي" ٻو، جو خيالت ۾ هو، نه
 ٻيو لڳو نه سوڌو ڪو، پرور ڪنهن پرڪيو نه،
 جيڪي سمجهن ٿا سٺي، صاحب آهي سو نه،
 رمزون الهي، راز جون، ڪوئي سمجهي ڪونه،
 'طالب سولا' تو نه، ڪهڙي ڳجهڙي ڳالهه ڪئي.

(۷۱)

"ونحن" وارو ويجهڙو، ٻيو جو ٻيو،
 ته سموري سسار مان، نينهن ڪڍي ٻيو،
 'طالب سولا' تڏهن، وڙڻ سڀ ويو،
 قلب انهيءَ لراد ۾، ٽڪو ٿانءِ ٿيو،
 حيرت لڳي هن ڳالهه جي، ته ڪيئن بي پنڌ ڪيو،
 ڪڪڙ ٻن، ڪٽل ٿيل، گاهيءَ بي وڻ ٽن واجهايو،
 آلا هڻو ته هو، وڙهندن کان ويجهڙو.

(۷۲)

دهي ڪمر وجود ۾، جوڙي جستجو،
 نه آهي لقا آن ڪي، هي خالي فقط هو،
 ڪٽل گهڻا گيزار جا، پر بلڪل ڪهڙي هو،
 ٻو هر ڪار هر سبق ۾، حبيب هو هو،
 ماڻهن کي منجهائيو، سورھئون "ما" ۽ "نو"

'طالب سولا' ذات ما، مڌا سو پئسو،
 مڙئي آهي مڙو، پر ڪجهه آهي ڪينڪي،
 ۲۸ - جمادي الثاني - ۱۳۸۸ھ
 ڪراچي، ۲۲-۹-۱۹۶۸ع
 (۷۳)

هو جيئن ڪالهه هئا، اڄ نه ساڳيا سوين،
 ڪهڙو پنه ٻين جو، ورها ڪن، وٺا،
 دور ڪيائون دل کان، نڪت ڪنهن ليشا،
 ورهه ويهي تن سان، سون وڌا قرب ڪتا،
 اڳ ها حبيب ڪهڙا، مان پوڳن ٿيا هئا،
 وڃي ٿاڪا ٿيا، 'طالب' ڇڏي طلب ۾.

ٽنڊو ماڻخان، ۳-۱-۱۹۶۲ع

(۷۴)

ڪڍي ٻائن پاڻ کي، چوڙيون ۽ چٽيون،
 وڙ انهن کي ويجهڙو، جي لاکس رول رٽيون،
 بي ڏڙن جو وڙ نه ٿئي، هو ڪوڙين ڪن ڪٽيون،
 'طالب سولا' طلب ۾، ٿيون ڪس ۾ ڪٽيون،
 جن جون ٻيون کان نه ٿيون، تن جون ٻينءَ
 سڀ پڄاڻيون.

ڪراچي، ۳۱-۸-۱۹۶۱م

ڪافيون

نو دلڙي وار ڌناري، پو پتر ڪانه ڪئي پوٺاري

تنهنجا ڪم ٻارل ڪارا	آهن ٻيڄ آهن جا ٻارا
ڪن وليڪت وجهن له وارا	ٻائن گت ڪهيءَ ۾ ڳارا
ڪن ليد ميانا سارا	مهمبرن تي هي سارا
نمين وٺر به ات ويهه سارا	تا شاهه ڀرن هو ڪارا

منهنجي لرميل آءِ نيزاري ا...

تنهنجي پاڪ ڀرين ٻڌائي،
 سچ چٻڙ ڪي لڳي حيراني،
 ٿيا تنهنجا مٿ نه ٿائي،
 وٺ محبت مٺا مهماني،
 آهي لوميل نور نيشاني،
 ٺاهي تنهنجي ٿر ٿا ٺائي،
 ڪر اچڻ منڍي احساسي،
 اڃ اڳڻ مٿي دل جاني،

تنهنجي محبت دلڙي ماري! الا...

تنهنجون اکڙيون ٻي مڃائي،
 پا محبت ٻئي مستاني،
 اتي جنگ ڀرن ٿا جاني،
 تنهنجا شوق آهن شاماني،
 يا پُر ٿيل پيمانائي،
 ڪن درد وارا ديوانائي،
 ٿيون جمع ٻيا پروانائي،
 هي راز آهن رنداني،

تنهنجي اڳڻون توبه ڌاري! الا...

تنهنجي قرب ڪرايون ڪيون،
 ڏلهون ڀرت ڀارل ڀيون،
 ٿي دلڙي جهون جهون،
 تنهنجي لڪر مڪايون ٿيون،
 عجب روز وٽان ڪري رهيون،
 ويون ورهين گذري ويهيون،
 ٻيون لال لڱن ۾ ليهيون،
 اڃ برهه ۾ گڏجي بيهيون،

ڪٿي ڪونڊر آ ڪڙاري! الا...

محبوب ٿيا ڪر مائا،
 تنهنجي گهٽو گهاٽا گهاٽا،
 تنهنجي مڏن ڪا مٺا مائا،
 وجهان ٿيا روز ۾ ٿاڻا،
 هيءَ رمز سڪين ڪين وائا،
 ٿا سورهنون وٺن وائا،
 اچي ڀرت پڇائج پائا،
 تنهنجا سور آهن سڀاڻا،

تنهنجي ٿل ٿل ۽ تاري! الا...

اڃ واعدا ڀرت جا پاڙيون،
 دل دل ڏي لالچ لاڙيون،
 ٿيو چٽو آهي جهڙيون،
 اڃ ورهه واپون واڙيون،
 ڪٿي سان سور سلهاڙيون،
 ٿا سور وڃن سنڌ ماڙيون،
 دل درد وڃن ڏونڊاڙيون،
 تنهنجي در جون مٿ نه ماڙيون،

ڪر مٿا ٻار مٽاري! الا...

تنهنجو ”طالب“ ٻولا آهي،
 وس تنهن کي قرب مان ڪاهي،
 ڇڏ ويو ورهه جي واهي،
 اها طالت ڪنهن کي ٺاهي،
 ٻي سان ٻلا ٻيو چاهي،
 ٻيا لڳ لاڳا ٻيا لاهي،
 ڪهر سڃو توهان ماهي،
 اڃ مون وٽ گاهي ماهي،

لاه ٻوم جي ٻار ٻاري! الا...

حالا، ۸-۱۱-۱۹۵۵ع

سهڻل جا سينگار-وهو-دل کي وٺن ٿا،
 دل کي وٺن ٿا، ڏاڍا نهن ٿا، ڏاڍا نهن ٿا، من کي موهن ٿا
 ڪارا ڪارا، ڪنڌڙا ڪنڌڙا، مهڻا مهڻا، سنوڙا سنوڙا،
 وانگ-وڙي ۾ وار-وهو-دل کي وٺن ٿا
 تيل، ٿليل، ٿيون، ٿوڪارا، ٽوپيل، واييل، ڪس هوڪارا،
 ڪٽهرا ڪٽهرا ڪٽهرا، وهو-دل کي وٺن ٿا
 اهو عجب، ڏنگا ۽ ڏوڙا، ڏيه ڏيهو ڪن گهوڙا گهوڙا،
 لسڙ ڪنڀار تلو-وهو-دل کي وٺن ٿا
 پئي اکيون چن باز ۽ پري، مار ڪرڻ لڳيون ٿيون پري،
 ڪن شاههالا نه شڪار-وهو-دل کي وٺن ٿا
 نڪت نجيب جو ننڍڙو ننڍڙو، سنوڙو سنوڙو، ڪنڌڙو ڪنڌڙو،
 رنگ ۽ رها وڃسار-وهو-دل کي وٺن ٿا
 لب لال جا مڙڪو مڙڪو، ڏند موٽن چان چهرڪو چهرڪو،
 ڪونج-گهي ۾ هار-وهو-دل کي وٺن ٿا
 روز چان، چن تي چان، لائق سمجھي ٿي مان لاهان،
 پرين جا پير-وهو-دل کي وٺن ٿا
 گڏ ڪڍڻ، اٿس ۽ ويهن، طالب-مولا رهن ۽ پڙهن،
 محبت جا ميسار-وهو-دل کي وٺن ٿا

حيدرآباد ۽ هالن جي وچ ۾ لکيل، ۱۲-۷-۱۹۵۵ع

*

جيڪي منهنجي ڪچه جا هار ٿيا،	اهي ڪارا ڪنڌڙا وار چان!
جيڪي ڪوپ ڏئي ٿي دار ٿيا،	سي خاصا خوشبودار چان!
جنهن کان قسم وٺم هرمان ٿا،	جنهن کان تارا ڪٽيون گهرائن ٿا،
اها نور پري جا پيشالي،	ڪري همت سا هڪوار چان.
جن آڏو هلال ڪا شئي ناهي،	جن آڏو ڪمان به چاهي،
جن آڏو خنجر هم ٿا ٿين،	اهي خوشتر پئي خمهار چان.

مهران

(۱۵)

جي چرڪ ڇڏايو خوب ڇڏڻ،
اهي چيرَ چنڻ مان ڇو ٿا ڪن،
ڇڻ مڻي ڇا ڪتورا پئي ڀريل،
اهي مست و مست قلندر پئي،
سو اهي ڪنولَ جو رنگ ڪئي،
جتي بلبل پنهورا خود بخود،
ڄڻ لعل ۽ سوتي صدف ۾ بند،
سي لال شعاپي لالڻ ڇا،
کڻي ڪوئچ ٿي پنهنجو ڪنڌ مٿي،
منهنجي ڳڻڻ ڀرتي جي گهي تڏو،
هو ڀرين هٿمن ٿيو هڪجهڙو،
تڏهن جي لکڻ قدم جي خاک ڪئي،
ڇوڪي دوتِي سندس هليا مون کي وٺي،
اهي ”طالب مولا“ پئي ٿهدل،

۽ پنڀيون مورهنون ماريو وجهن،
وهو تن جا اکن مان وار چمان؛
ٻيا ماڳنهن آهن خود پمئل،
ڪري ڏاڍا ادب، ڏئي ڀار چمان،
سو اهي گلاب جو رنگ ڪئي،
اهي رمز ڀريا رخسار چمان،
قربان مٿان تان تن جي ٿند،
لڀ سرخ پئي ڀهار چمان،
جي سامهون سڄڻ پئي ان کي ڪئي،
جا چوڪي چڱي ڇوڏار چمان،
جو ٿاني مڏائي، سو ٿئي ڪهڙو،
اها غيرت هٿير ڀار چمان،
ڏيان تن کي ثروت مٽي تي مٽي،
پنهجا پير چمان ڀسزار چمان.

اسلام آباد، ۸-۸-۱۹۶۶ع

*

تولاء ڪوڙين ڪانگ آڏاڻاڻ پئي،
ٿو صبح اچي نوان درد ڪئي،
سو سور مند مان هڪڙي چئي،
ٿي روز منجهي منهن ويڙهيو سهان،
ٻاڙ منهن مٽڻ ۾ روڊو روٿان،
ٿمن لعل گل لاراض ۾ ٿون،
منهنجون محب اکيون تنهنجون لالڻ ٿون،
منَ منهنجو مٿو سجھي ٻي ٿو،
رٿو رمڙن مان ريجھي ٻي ٿو،
تنهنجي ياد ۾ هنن مان مست آهيان،
اهڙي محبت ۾ ٿيو مڃو وڃان،
ٿو ڇا ٿي ڇو ڀلا ڇا ٿي ڪئي،
پنهجي ”طالب“ کي ڇو وساري ڇڏي،

تنهنجا ٻانڌي روز ڀڄاڻاڻ پئي،
ٿي رات ٿئي مون ٿي ڪهنڪهر گهٽي،
تنهنجا آهن، تن مان ٺاهان پئي،
وريو آڏي ڏيو ٿي عجب آڻان،
لڪيو لڪڪان لڙڪ وهاڻ پئي،
تنهنجا هٿا هجن منهنجون چار چٽون،
وٺيو وائون تولاء واهيان پئي،
مڪو ماريو مون کان پرڇي ٻي ٿو،
ٿي ٻي کيس سڄڻ سجھيان پئي،
پنهجي ڀاڻ کي ”نون“ سجھو ٿي وڃان،
جو پاڪر ڀاڻ کي ڀاڻ پئي،
سٺا محب وڇوڙو ڏاڍو ڏئي،
تنهنجا مان ٿي اڃا ڳڻ ڳاڻ پئي.

تون ڇا هئڻ، ڇا مان ڇا ٿي وٺڻ،
جڏهن تنهنجو ٿيڻ تڏه ڇڏا ٿي وٺڻ!

هيءَ گالهه سڄڻ تون ٻڌاء ته ڪا، مون کان ڪهڙي ٻلا ٿي اربا خطا،
مون کي منهنجي نهنن نهوڙي ڇڏيو، مون کي منهنجي عشق آلوڙي ڇڏيو،
پانهي پنهنجو توکي غريدار ڪيو، تڏهن تو وٽ ڪجهه به نه قدر ٿيو،
هڪجهڙا هياون ته ڇا نه هيو، وڃ لوق مراثب پئجي ويو،
هن صورت ۾ هيو روز مهان، توکي يار ڏيان، تنهنجا ادب ڪيان،
ڪهڙو ڏوهه ڪيو ۽ آهي ڇا، جو بلڪل سڀڀرا ٿي وٺڻ!
مون کي منهنجي ورهه وڪوڙي ڇڏيو، مون کي گهرجي دوا تون دعا ٿي وٺڻ،
۽ پاڻ کي منت ۾ وڪلي ڇڏيو، اُنءِ ادبي تون اعليٰ ٿي وٺڻ،
جو پيار ڪيو پڄتايان هيو، اُنءِ پئس جهڙڪي تون خدا ٿي وٺڻ،
هڪن جت رکان، توکي ڇا ڇا چوان، اِا 'طالب' تون سولا ٿي وٺڻ،
اسرار آباد، ۶-۶-۱۹۶۷ع ۱۵-ربيع الاول ۱۳۸۷ھ

*

نشلون نشلون اچن جو اورهائون،
تڏهون ڇڏن ٿيون گهورن مان گهواسون.

هي ڦاهن وانگر جو پرواز ڪن ٿيون، مثل باز بحري لامارا ڏين ٿيون؛
پڪي دل جو پڪڙڻ، چنبن ۾ چٽائون،
نه اچيون، جي اچيون ته واپس نه وڃيون، جي چئڻ ۽ چٽڻ ته ڏاڍيون ئي ڏنگيون؛
ڏئي ورهه ورهه جو وڃن ٿيون وهائون،
پئي حسن واريون اداسي اداسي، صحبت جي مٺي لڙهه پيا پيا؛
اهي عشق جي اڇ اصل کان آئيون،
جي نڪريو نقابن مان ٻاهر پون ٿيون، نه وٽر وڏا ڍنگ ڊاهو وڃن ٿيون؛
نه هڪن تر تفاوت، ميڏيون ۽ سٺائون،
بظاهر نظر ٿيون اچن خوب چٽڙيون، مگر درحقيقت ڪارهر کان ڪٽڙيون؛
اي 'طالب' تون مارڻ گهروون ڏهني گهائون.

ڪراچي، ۲-۷-۱۹۶۵ع

مهران

اڪيون عاشقن جون مڏسي - سوالسي،
 پڪن لاءِ پير وٽ مڏائين سوالسي.
 وکي پيئي اڪثر عجيبن آڇاڀون، مڙني ڳالهيون تن کي معين مڇاڀون؛
 انهن کي ڏئي خوب وڏا وڇاڻي.
 هو مڪڙي سڄن جون، نه ٻئي ڏي نهارن، رڳو پاڻ ۾ پنهنجو دلبر وهارن؛
 سي ڀرپور بلڪل دهن مڪن خالي.
 هميشه هو پنهنجي سڄن لاءِ ستيون، محبت ۾ مورھتون دهن مست متيون؛
 هو حاصل آسرتي نه مڪن ٿي خيالي.
 هو پنهنجي ڀرينءَ ري مڪي مڪوڻ اٿڪن، پٿرين ڌڙن تي نه بلڪل سي پٿڪن؛
 سدا ٻي مڃاري، سدا لاڳالي.
 اهي 'طالب' مڪڙن مڪا ملائن نه محبت، تڏهن ٿا نه مڪن محبت تن سان مڙوڻ؛
 مڪي تن جي قسمت نصيبن لڙائي.
 مڪوڻ مري، ۱۰-۷-۱۹۶۵ع

منهنجي سر جو آهي گھنڊ ڀرين،	آءُ چوڏھين، منهنجو پنڊ ڀرين!
هو صاحب، ان جي آءُ منزل،	هو درد دل ٿيو ۽ آءُ دل،
هو حل مندم ۽ آءُ مشڪل،	آءُ کير، ۽ مون ۾ کٽ ڀرين.
آءُ لڳمو ۽ هو لڳم مڙا،	آءُ سوز ٿيو، هو ان جي صدا،
آءُ آهيان ادا، هو حق ادا،	آءُ محبت، ان جو منڊ ڀرين.
تفسير ازل ۾ جهڪا ٿي،	محبوب آيو منجهه منهنجي ٿي،
آءُ مڪوڻ، هوئي مال مڏي،	وٺو وڇ ۾ آسرو وٺو ڀرين.
آءُ رات، هو منهنجو صبح ٿيو،	آءُ نالپ، هوئي روح ٿيو،
آءُ پيڙي، ۽ هو نوح ٿيو،	آءُ ان تارو، منهنجو منڊ ڀرين.
آءُ پيڇو، هوئي منهنجي خٽو،	آءُ گل ۽ ان جي هو خوشبو،
آءُ دريا، منهنجي رواني هو،	آءُ آهيان صدف، ۽ منڊ ڀرين.
آءُ 'طالب' منهنجو هو مولا،	آءُ عشق ۽ منهنجا هو جذبا،
آءُ آهيان خطا، هو سڀا خطا،	آءُ ڏوه، ۽ منهنجو ڏنڊ ڀرين.

ڪراچي، ۱۲-۱۰-۱۹۶۹ع

غزل

رشڪر بخت ميه، رشڪر تاريڪ شب،
 الله الله جيئن، خوششان خوششان،
 تسخيران فگن، محبت سيف زن،
 رشڪر سنيءَ ۽ پشور قلندر نظر،
 روح جادوگري هن جا سرم و حيا،
 گفتگو مظهر غرق عادات ٿي،
 هن جي رمز خوشي ۾ دنيا ۽ گم،
 هن جي گفتار ۾ زندگي زندگي،
 جنهن تان دهر و ڪليا هميشه لدا،
 جنهن تي هرڪنهن جيئن ڪي ڪون ٿو ملي،
 هن جي شهرين زباني تان صدي ٿي،
 هن جي طرز ٽڪٽر تان قصي لدا،
 هن جي آڏو سڀا آهي چاروب ڪنن،
 هو چمن ۾ آهي گل جهڪيو ٿا پون،
 هن جا درد و الڙ سايو دوستي،
 هن جا نهر و غضب دل جي آلودگي،
 هن جي رمز ادا تان تصديق ٿي،
 هن جا ظلم و مٽر پاوا پاوا،
 صوفي و محتجب، واعظ ۽ پير،
 هو ڪٿا ۽ نظر جو نهار ڪٿي،
 ڪندي ۾ ميراث ڪري رقص ٿي،
 ان جيءَ آمد ٿي سحر ٿي خنده زن،
 'طالب المولى' جو و جفاي صبر،
 هن جي هر هڪ نظر زلزل زلزل،
 هن جا زلزل دونا خوشنا خوشنا،
 جلوه گر جلوه گر، پلڪا پلڪا،
 خنجر صف شڪن، ابروي جان من،
 دلربا دلربا، ڪمندا ڪمندا،
 عشوه و ناز و انداز سڀ معجزا،
 هن جي هر هڪ ادا اوليا اوليا،
 ۽ بهتر مان عالم ڪري زير و بر،
 هن جي رفتار ۾ ڪريلا ڪريلا،
 جنهن تي سجد ڪنن روز شب ٽڪدا،
 منهنجي محبوب جو نقش پا نقش پا،
 دمدم مطرب و برهه و چنگ و آبي،
 لحن دائود چشي واه واه واه،
 نگهت گل آيو غير مقدم ڪري،
 ۽ سنادل چون مريحيا مريحيا،
 هن جا جو و جفا پامش دلڪشي،
 هن جو دهر و درد آشنا آشنا،
 هن جي طرز محبت تان ترهان مان،
 هن جا مهر و وفا يونا يونا،
 منهنجي سالي اڳيان سي ۽ مجبور تر،
 هرڪو ڪهڙو چئي ٿي ٿي ٿي،
 ڪيف و سني تي طاري ٿي بخودي،
 ۽ صراحي ڪري ٿي ٿي،
 محبت ظلم چنگيزي و نادري،
 هن جو تپ ٿي ٿي ٿي،
 ڪوٺا، ۳۰-سيپٽمبر ۱۹۶۲ع

آه، بهي ٿي وڃي يادِ سحر کان اڳ به
 سڀ ٿو معلوم ٿئي هن کي خبر کان اڳ به.
 رقتِ قلب ڪهي ديدۃ سحر کان اڳ به
 دورِ دل پيدا ٿئي دورِ جگر کان اڳ به.
 ٿا ٿين اشڪِ ندامت ٿي سببِ بخشش جو،
 جي ٿا مقبول پون در و گهٽر کان اڳ به.
 آهي ويهائينءَ گلشن ۾ ئي اميدِ بهار،
 ٿو اچي دورِ خزان برگ و ثمر کان اڳ به.
 مان ڏان کي ٿي ٿو غمخوار ۽ مونس ڄاڻان،
 چو ڏ مون وٽ ٿي اچي شارِ سحر کان اڳ به.
 مون کي هن جي ٿي جمالِ رخِ ٿاهاڻ موهيو،
 دل هٿان وٺي هلي ڏزدهءَ نظر کان اڳ به.
 سر ڏ سر آه مگر يار جين آه جين،
 چو ڏ هر لاشِ قدم ٿي چي سر کان اڳ به.
 چاڌءَ عشق ۾ هر وقت جنون ٿو گهرجي،
 هٿ ڪهي عزمِ سفر رختِ سفر کان اڳ به.
 منزلِ عشق ۾ دشمن ٿا ٿين منزل و غرور،
 خوب هٿيار ٿجي ڦٽو و هر کان اڳ به.
 خوشهءِ مقصد لسيءَ ٿئي ٿو پڙمورده،
 ٿيندي لاشڪاري ضرور آه ثمر کان اڳ به.
 آه ٿالون هي نظرت جو هميشه ٿالو،
 هر حدِ خالي ٿي هوندي آگهٽر کان اڳ به.
 اي دلِ نادان خبردار، منان ڏوڪو اچي،
 حسنِ ظن مگر ٿو مڪري حسنِ نظر کان اڳ به.
 غم ڏ مگر 'طالبِ مولا' تون پريشانين کان،
 هونديون آهن اهي هر فتح و ظفر کان اڳ به.

مڪوٽا، ۲۵ - نومبر ۱۹۶۱ع

سڀ فرقت ۾ مان تنها ۽ مون مان منهنجو غير تنها،
 ڪيان ٻيو چاڌو منزل جو طي هروڀج و غير تنها.
 وري فصل بهار آئي، وري صحرا لوردي ٿي،
 بياپان ۾ فقط پنهنجا ڏنر نقش قدم تنها.
 مجبور غير، خيال ٻار، سوز عشق، درد دل،
 خدا جي ذات کڏ آهي مگر ٻي چتر نر تنها.
 زماني ڪان نرالو آه مشرب لا آسالن جو،
 امين تاري تڳون پنهنجي، ڪٿون يا پنهنجو در تنها.
 هميشه عالو بهگاني ۾ ٿي رهيو دلبر،
 رڪمائن هڪٽاري ۾ به اسان کي دميدر تنها.
 اها لفظ ٻرمتي جهڙن رهندي ته ٻيو آخر،
 هي به آهي، وڃي رهندو فقط شيخ حرم تنها.
 اهو هر ڀير ڇو پنهنجي پنائن ٿو گهري هڪدم،
 ٿئي جنهن جو چتر تنها وٺي راءِ هدم تنها.
 اهو هر لفظ ٿي تاريخ جان زندگي ٿي ويو،
 جو ڪنهن جي باد ۾ دل مان ڪم ويهي رهر تنها.
 هي چئي خوبي قسمت يا مڏهي بخت جي بازي،
 جو آخر ٿي ويا هڪ ڏينهن دل تنها صبر تنها.
 مٿان بمواجبي ڪمڻاڻ ڪو اهل قلم سان ٿئي،
 هزارن جا ڪري ٿي سر قلم ٽيڻ قلم تنها.
 سندس احسان، پوئو زلف مشڪين سان لوازي ٿي،
 ٻڃي ٿي مون اڪيلي وٽ نصير صبحدم تنها.
 اسان وٺڻ فقط پير مٿان جي دست بوسي ڪئي،
 زماني سان کڏ هوندي به آهي دميدر تنها.
 ڪٿي جيڪر ڏسڻ چاهيو ڪڏهن هو 'طالب الولي'،
 نظر ايندو سون ۾ صاحب درد و السر تنها.

ڊاڪٽر ۱۵ - ڊسمبر ۱۹۶۶ع

مهران

(۲۱)

ڪنهن جي سختين سھڻ واسطي اڄ وري دل کي مغموم ۽ چتر ٻرندڙ ڪجي؟
 ڪنهن جي قدمن تي هر هر ڏجن کي چيون، ڪنهن جي در تي وري پنهنجو سرخم ڪجي؟
 راءِ الفت ۾ ثابت قدر جو ڏنشين تنهنڪري دلربا ڪابه پروا نه ڪئي،
 مون کي منهنجي وفائن شڪتون ڏنيون، پنهنجي جالي جو ڪهڙو پٺا ڪم ڪجي.
 هڪ نمڻا جي بربادي جوڪر هجي، پوءِ ان لاءِ سڀڪجهه ڪجي هميشن،
 هٿ هزارين نمڻائون برباد ٿيون، ڪهڙي ڪهڙي نمڻا جو مائٽر ڪجي.
 پنهنجي زخمر جذباتي کي ٽوڪن مان اڄ، ڏوٽي ڏوٽي چڪائي چڪائي ڇڏي،
 دل گهري ٿي ته اڄ ڪو لڪپاش ٿئي، موزن ڪم جو ان لاءِ مرم ڪجي.
 دل جهلي عارض ڪل کي ويهي چٽان، هن جي اڄ سرد مهريءَ کي گرمائيان،
 آرزوئن جي آهي تقاضا اها، هن جي جذبات کي خوب برسر ڪجي.
 تون فرشتي مان انسان ٿي اڄ وري، اڌ ملڪ مان ٿري آدي ٿو ٿيان،
 اڄ صحبت جا پيشي گنهگار ٿيون، اڄ وري تازو نظريدار ادر ڪجي.
 اي چئون وصال صبر هن ڪهڙي هل هلي بخت خفت کي جاڳائون،
 هاڻ حلي جوابي جو بس وقت ويو، پيشندي ڪري ڪو نمادر ڪجي.
 پنهنجي هٿي مان ٿي آه هن جي پٽا، طالب الموليٰ ان ۾ نه ٿي سبوت لٽا،
 پائي آغوش هن مان ٻاهر ٿئي، پاڻ ان ۾ ڪڏهن ڪين مدغم ڪجي.
 لاهور، ۲۵ - اپريل ۱۹۶۵ع.

نظم

ڪوهر مريءَ جي شام

ڪوهر مري جي دلربا ۽ خوشگوار شام، برلطف، دلنواز عجب، همگار شام
 ڇا رنگ ڍنگ ان جو، ڇا رشڪ بهار شام، گلهاڻي رنگ رنگ مان گلڙا مشڪار شام
 سا شام جنهن جو لهر به رشڪ بهار صبح،
 سا شام جنهن تان مدني شهر ڏي وقار صبح.
 سا شام دلفريب، مگر رشڪ مومنت، بيجان هٿ صبر ۽ هٿي زينت وحيات،
 لربان دمدم ٿا ٿين لات ۽ سات، ڇا چئي دستڪاري مولائي ڪائنات،
 هيت عابدن جون ڪيئي نمازون تقاضا ٿين،
 هر هڪ جيهن جا روز ٿا سڃا ٿا ٿين.

ما شام، جنهن ۾ زهد شڪن خوبرو هزار،   ما شام، جنهن کان صنعتِ آذر به شرمسار،
 ما شام، جنهن تان جلوتِ شب کي ڪڍي نثار،   ما شام، رشڪِ قصرِ سلاطین روزگار،
 ما شام، جنهن جي لاه پریشان عروسِ صبا،
 ما شام، جنهن تي ليربان ٿئي رات جي ڪلب.

ٻيجن جنهن جي واسطي خورشيد جي نظر،   نربان جنهن تان روز ٿئي جلوهِ قصر،
 جنهن تي لشار هاندِ لُڙيا به تا سحر،   جنهن لاه شيدا چرخِ گلن آه مرمر،
 جلوهِ تماثيل جو حسينانِ روزگار،
 هن سبزه زار کي ٿا پنائين لاله زار.

هيڏهن ڏسو ته حسن جي ڪشور جا سڀ ملڪ،   هوڏهن ڏسو ته قلب و نظر لاه ڇڻ پلنگ،
 هيڏهن ڏسو ته عشق جي درياءَ جا پهنڪ،   هوڏهن ڏسو ته رشڪِ خدنگ هيرتِ تفنگ،
 شڪن ڪلوتِ محبوب ٿو سرمائي چترنگ،
 ڇا تهنهن جي لئي، ڪٿي آهنگِ عود و چنگ.

هر چهره دلتواڙ ۽ هر شڪل دُڙدِ هوش،   هر غمزو راهزن آهي هر چهره مي فروش،
 هر هڪ حسين، خدا جو سر رشڪِ نظر، 'جوش'،   هر شخص مست و مهورِ هيرت به ٿئي خوش،
 هر هڪ لکهر نسون ۽ هر هڪ لالچر چشون،
 هر هر قدم تي حشر ۽ هر هر قدم تي خون.

هڪ هڪ نگاهه مست قلندر جي بارگام،   هڪ هڪ اشارو لادرو چنگيز جو سپاه،
 هڪ هڪ نظر جي تاب کان الله جي پناه،   هڪ هڪ قيسر آه خطا پنهان بادشاه،
 هئي هئي هتي جي 'ماني' و 'بهزاد' پئي هجن،
 واللہ سندن هن مان لير ٿي ڪري پون.

هڪڙو ميهه پوئو، سرِ دهگذر ڏلي،   سجهير قصرِ مڪر نه هو رشڪِ قصرِ ڏلي،
 پنهجي جمال و حسن کان هو بيخبر ڏلي،   حيران ان تي ٿيندو اتي هر بشر ڏلي،
 قلمبيح و استعاره به صدقي مثنى ڪجهن،
 تشبيهه ۽ مثال انهي تان لدا ٿين.

سامهون اچي ته ڪالر و ملحد به ڪن - لار،   ويجهو ٿئي ته رعب کان گردن جهڙڪن نمار،
 پر مان گذر ڪري ته منظر ٿين مٺار،   اڳ به هلي ته هرڪس و ٽاڪس جو پيش امار،
 سيرت ۾ لاجواب ۽ صورت ۾ به بدل،
 سرقاها هئو هو 'معدِي' و 'خسرو' جو ڇڻ غزل!

جيڪر هلي ته ان تان نهايت فدا ٿئي، ٻي ته ڪائنات تي سڙڪو اچو وڃي،
جڏهن سڙي ته اوڏي زمانو مڙو پوي، جنهن کي ڏسي سوهوش وحواس ٿي پڙيو وڃي،
هن جو عجب طرح سان تيار ٿيل حجاب مان،
جهاتون ٿور وڌيون پئي ان جي لڪاپ مان.

هن جي جين امڙي ضايع خوشان، ۽ ان جي سامهون هيچ تجلتي ڪهڪشان،
رنگر جمال و حسن حسنان مهوشان، هر قلب ۽ نگاه انهي ڏي ڪشان ڪشان،
حوار خلد ان جي علامي تي ناز ڪن،
حسنان هن جي آڏو نه ڪردن نراز ڪن.

هو زلف پيچدار بلا چشڪ دريلا، ابرو جي هڪ اناري ۾ تصوير ڪريلا،
هر هڪ نگاه ناز ۾ پوشيده زلزل، هڪ هڪ نظر ۾ عشق و محبت جا فيصل،
۽ پرخمار اکين اڳيان ميهڙا سرمسار،
جن تان ڪلار "حافظ" و "خيار" پئي نثار.

هيچ ان جي ٽمڪنتاڳيان "انبال" جي غودي، مضمير انهي جي رزم "روسي" جي مثنوي،
فرمان مٿس "ظهوري" و "الب" جي شاعري، صدي مٿس ٿيو "شاه" جو روح رخنوري،
مستي ڏسو ته غيرت ديوان "بوهلي"،
مستي ڏسو ته رشڪ شجاعان "سرمدي".

رخسار ان جا صبح درخشان کان زيور، تن جو جمال برگ گل تر کان خوبتر،
لبهاي لعل ڪن جي تبسم ڪٿي اکر، صدي سوين هزار ٿين لعل ۽ گهٽر،
گفتار هن جي رشڪ سخنهاي "انوري"،
رفتار هن جي غيرت و قصور قلندري.

ماري "مري" اي طالب مولا گهمي ڏلي، ان سرزمين تي هڪ به نه جهوس نظر پير،
جهڪي لکيو اٿي، اهو والده سج لکي، ياد آيو پار پنهنجو دل ۾ وري چير،
منهنجي حبیب جهڙو سراسر به ڪونه هو،
پر دلربا جي پير سراسر به ڪونه هو.

مري، ۱۰ - آگسٽ ۱۹۶۳ع

آغا عبداللہي خان «آغا»

محترم آغا عبداللہي خان «آغا»، پنهنجي علمي ۽ ثقافتي خدمتن جي سلسلي ۾، سنڌ جي هڪ متعارف شخصيت جو مالڪ آهي. پاڻ پٺاڻ دراني خاندان ۾، ۱۶-مارچ ۱۹۰۳ع ۾، شڪارپور ۾ ڄائو. سندن والد ماجد آغا گل حسن خان، شڪارپور جو مشهور ۽ معزز شخص شمار ٿئي ٿو.

سندن ابتدائي تعليم، گهٽ (خيرپور) ۾ شروع ٿي. ان کان پوءِ خيرپور ميرس ۾ انگريزي تعليم وٺي، ۱۹۱۹ع ۾ سترڪ هاس ڪيائون. اعليٰ تعليم لاءِ، علي ڳڙھ ڪاليج ۾ داخل ٿيا، جتان ۱۹۲۳ع ۾ بي. اي. (آنرس) ڪري، پنهنجي وطن شڪارپور آيا.

علمي ۽ ادبي ذوق جي ڪري، سڀ کان اول شڪارپور هاءِ اسڪول ۾ فارسيءَ جا استاد مقرر ٿيا، جتان جلد مختيارڪاريءَ جي عهدي تي منتخب ٿيا. ان دور جي مختيارڪاري هڪ ذميدارانه عهدو هو، جو پاڻ خوش اسلوبيءَ سان هلائي، اڳتي هلي، ٽرني ڪندي، وڏن وڏن عهدن کي مالي، آخر سال ۱۹۵۵ع تي ڪن روپيو سيڪريٽري جي اهم جڳهه تي آندو ويو. جتان آخرڪار، ڪمشنر جي عهدي تان پڻ ڪڍي ويا. پڻ تي اچڻ کان پوءِ به گورنمنٽ جي صلاحڪار جي حيثيت ۾، لاهور ۾ رهي ڪم ڪيائون، جتان ڪن صوبائي پبلڪ سروس ڪميشن جو ميمبر ڪري ڪنو ويو.

علم ۽ ادب جو ذوق سٺي ڪين اهم طفلن کان هو، جو تعليم جي دور ۾ وڏي وڻ ٿيو. ملازمت جي دور ۾، ڪين راڳ، صحبت ۽ ڪچهري، ڊراما، شعر و شاعريءَ سان

هڪائي دلچسپي رهندي آهي... آغا صاحب جتي به رهيا، اتي علمي ۽ ادبي محفلن جو سينگار ٿي رهيا. شعر و شاعريءَ جي شروعات پارهن سالن جي عمر ۾، پنهنجي وڏي ڀاءُ ۽ صوفي بزرگ آغا غلام نبي خان جي ترغيب هيٺ ٿي، جو پنهنجي دور جو وڏو مصنف، عالم، محقق ۽ صوفي بزرگ هو.

سندن شايع ٿيل ڪتاب هي آهن: (۱) انڪار عليگ (نظري)، (۲) سٺي پنهنون ڊراما، جو هڪوليها ڪمپنيءَ وڪارڊ ڪيو آهي، (۳) حريمي پتلو عرف وفا جي ديو ڊراما (پيو ايڊيشن سنڌي ادبي بورڊ شايع ڪيو آهي)، (۴) اڻڪتا نلر جا ڊائلاگ، (۵) اڻاڻا ۽ مقالا. هي تحريرون غير مطبوع آهن: (۱) هڪليات آغا، (۲) حضرت خسرو دهلوي تي هڪ نظر، (۳) جنون عليگ، (۴) احوال عليگ، (۵) علمي ۽ ادبي مقالا، (۶) عبرت ڊراما.

سنڌي ادبي بورڊ جي جهوني ميمبر جي حيثيت سان، مترجم سالن کان سٺي، سنڌي ادب ۽ فن جي خدمت ڪندي اٿن. ٿياسونيڪل سوسائٽيءَ جي پراڻي ڪارڪن جي حيثيت سان، تصوف ۽ فلسفہ جي خدمت ڪندي، هن وقت ان تحريڪ جا صدر آهن. سچل اڪيڊمي ۽ سچل ثقافتي مرڪز جو تيار ۽ سچل تي ادبي ڪانفرنسون ڪرڻ، سندن اهم خدمتون آهن.

سندن ڪلام رڳو ڀارت ۽ پاڪستان تان نشر ٿيندو رهي ٿو. ان طرح سندن اصلاحي ۽ ادبي تقريرون پڻ نشر ٿينديون رهن ٿيون. علمي ۽ تعليمي ادارن جي تيار ۽ پتلا به سندن خدمتون قابل قدر آهن. سياست سان سندن ڪو به واسطو نه رهيو آهي. هن وقت هڪارپور کان ٻاهر هڪ باغ ۾ گوشه نشينيءَ ۾ پنهنجي زندگيءَ جا باقي ڏينهن علمي ۽ ادبي مشغلي، راڳ رهائڻ ۽ مطالعي ۾ بسر ڪري رهيا آهن.

شعر و شاعري ۾ غزل ۽ قطعا سندن پسنديدار صنف آهن. سندن غزل نهايت رنگين ۽ تفصيل جي قدرن جا حامل آهن. سچل بادشاهه ۽ لطيف کان علاوه، خسرو سندن پسنديدار شاعر آهي، جو سالن هروقت ڪڍ رهي ٿو. پاڻ خسرو جي فن تي تحقيق ڪري رهيا آهن. ان سلسلي ۾ خسرو تي مطبوع ۽ غير مطبوع ڪتابن ۽ مقالن جو ڪافي ذخيره جمع ڪيو اٿن.

تصوف ۽ فارسي شاعريءَ جي مطالع ۽ ذوق جي ڪري، سندن غزل ۾ تصوف جي چاشني، هجر و وصال، عشق ۽ جذب جا دلڪش نمونا ملي سگهن ٿا. سندن شاعري ۽ فن، عربائيءَ ۽ اڻڌال کان دور آهي.

آغا صاحب پنهنجي رنگين ۽ دلڪش طبيعت جي ڪري، هڪ شگفته رو، شگفته مزاج ۽ شگفته دماغ شخصيت جا مالڪ آهن، جنهن جي رهائڻ ۽ ورونهن ۾ دلڪشي ۽ سادگي ساهل آهي. تڪليف ۽ رسمي معاملن کان مٿي، هڪ مخلص انسان آهن. - ادارو.

* * *

غزل

●

آ منهنجي اڳيان جلوه ڄاڻان ڪنهن جو،
مان مضطرب مدحوش خان ستان ڪنهن جو.
دانهون نه پڙهي منهنجون، سڀ وصل چاڻين،
پڙهو نه وري بههر، افسان ڪنهن جو.
مون وٽ نه کڻي ايندو، ڪنهن جو نه وڃي ٿيندو،
آباد ڪندو آخري، ڪافان ڪنهن جو.
ميخوار سڙيا آهن، اڄ بهر، مٿان اڳيان،
برها نه اٿس ٿيندو، ميخاني ڪنهن جو.
ره دل ۾ خدارا تون، اي لالڪ سوز آڏو،
ويران نه ڪري وڃ هي پتلا ڪنهن جو.
منهنجو به ٿيو چرچو، دنيا جي زبان تي،
مشهور ويو ٿي جي، افسان ڪنهن جو.
هي دل آ ڪڍي توکي ڏيان، اي پت، ڪاڻي،
تي روز، ازل کان وٺي، لذت ڪنهن جو.
اکين ۾ رکيو در آ، بهار محبت جو،
بچندو نه ڪڏهن اهڙو، ديوان ڪنهن جو.
هر حال ۾ عمر ڪردن تسليم و رضا آ،
هروقت زبان تي ٿيو، شڪر ڪنهن جو.
عسرت جي تڏاها آ، هروقت اي نااها،
احسان نه ڪڍ ڪڍ، شمت، مردان ڪنهن جو.

●

(حمد و مناجات)

جڙمن کي منهنجي ڏس ٿا، تون چاره ساز آهن،
طاقت نه گهڙ تون مون کان، تون بي نیاز آهن.
رحمت ۾ تنهنجي سولا، منهنجو پٽن آهي،
رازق رحيم بيشڪ، تون ڪارماز آهن.

هين ڪي ڏس ڏهنجي، مگر غو سڀ مڊايون،
سولس، رنسيق منهنجو، ٻنڌه نواز آهن

ڪنهن ڪي ڏيان وڃي هي، اڄ حال پنهنجي دل جو،
هت پڪڙن جو تون ئي، هڪ دنيا نواز آهن

گرائي منهنجي آلا، خوش رنگ مگر تون نٿو،
تون ڪائنات رنگين جو رنگ ساز آهن

هي داغ جو منهنجي دل، آڙده م آهي،
سو آه ڏال ڪنهن جو، ڇا هن ڪي خبر ناهي.

کسي ماءُ ماڻا تاهان؟ هر سيارو ويو هڪڙي،
دلدار جي رخ تان جو ٻرو مون وڌو لاهي

اي باد، صبا ڪو جي، آڏو آ سڀهو ڪو،
چئو چل، پٺيان هن جو، مان هڪڙي پلا ڇاهي؟

آهون هي ٻڌي 'اها' پڇائين رلين کان،
تي ٿنڀ ٿئي منهنجي، هيءُ ڪنهن جي فغان آهي؟

عشق تنهنجي م ستر، اڄ دل ڪي مستي ٿي وئي،
راه م سهڻ جي، منهنجي خاڪه پستي ٿي وئي.

غلامگار، عشق منهنجو، لا چون آهي مٿي،
تنهنجي الفت م هتي، لاهود هتي ٿي وئي.

ويو ڪٿي حسن، چان، اڄ دين واپسان لاهيا،
منهنجو سڀو منهنجي عادت، بت پرستي ٿي وئي.

غل و خوش ۽ زهد تقويٰ، سڀ وها مون ڪي ڇڏي،
منهنجو مذهب، منهنجي ملڪ، سي پرستي ٿي وئي

مون ڪي اول ٻار، 'اها' مفت مائيءَ ٿي ڏني،
سو پرندي، قيمت، سي، تنگ دستي ٿي وئي.

اڄ ياد مٿن، پون ٿا، گذري ويل زمانا،
 زخمر، جگر تي تنهنجي، نظرن جا تازا ٿا.
 اها سرڪ تنهنجي مٿي، اها تنهنجي دلراني،
 اهي منهنجون مٿيون ۽ تنهنجا رڳا بهانا.
 هن بقرار دل چسي، آه و غمان ۽ زاري،
 اهي ظور جا جي تنهنجي گهر گهر هٿ لڳاتا.
 تنهنجي النجا ۽ آزي، تنهنجي پرخي ستگر،
 تر، لڪه سان دل تي، تنهنجا چنڊ نشان.
 هل ياد تنهنجي دائري دل ۾ رهي ته تنهنجي،
 هل داغ دل جا 'اها' تازا رهن ٿوانا.

درد سر، دوستن، آه و غمان، آه، هي،
 گهاٽو جان، طبيب، درد نهان، آه، هي.
 ناليد، عشق جو سوز، جگر کان هڪري،
 قطرا، لاءِ آب آه، شعلو چان، آه، هي.
 دل جو ٿري مون کان وٺي، منهنجو کان تو ۾ آ،
 مون کي يقين آ اهو، منهنجو کان، آه، هي.
 ٿي وٺي مون کان خطا، منهنجي تي فرهاد ٿي،
 گهڻ سو اهندو وري، هر روان، آه، هي.
 ٿو مڏي اڄ دلربا، منهنجا غلام آهيو،
 مرتبو عالي ملسم، شرح، گران آه، هي.
 خون سان 'اها' رڱي، پنهنجي گلي دلربا،
 واه عيان، منهنجو هڪو، نام و نشان آه، هي.

بزم ۾ اڄ رند، خواب آلود، هيڻ،
 ست سي خوشگوي، شراب آلود، هيڻ.
 چتر، مٿي کون يار، ساليءَ جون سدا،
 آتشمن آهن، ۽ آب آلود، هيڻ.

ڪير نظرون ۾ وجهي نظرون سگهي،
 چهر، دلير، مست خواب آلوده هين،
 ڪئن لڪاء، جان لڙا، مون تي پوي،
 چهر، مائي مست خواب آلوده هين،
 واء! خوشيو، ڪاڪل، هيمن بدن،
 برگ، گل، "آغا" گلاب آلوده هين.

• سان شراب، عشق جو ميخانو هان،
 عشق وارن لاءِ هڪ پيمانو هان،
 هن جي پوڄا ڪري، مدعوڻ ٿري،
 هن وارن تي سدا ديوانو هان،
 هجر ٿينجي جو هڪيو، برباد آءِ،
 سو سچ ٿينجو ڦسرا ويرانو هان،
 نوح رو سرڪي پيو، چو ٿو چٽين،
 مون چو، ٿينجو مٿا، پروانو هان،
 عاشق جي لطفن ۾ عشق چور،
 اڄ عزيزي، مان ٿو وڃان هان،
 مون وٽو پوسو، عطا ٿي، ڇا ڪيان،
 هن ٿينجي اڄ ڪير مٿانو هان،
 ڀل رهن دل ۾، پٽان، بيتن،
 خوبويءَ نسبتا پٽيو پٽانو هان،
 مان ڪڏهن "آغا" هئس، هڪ مشت، خاک،
 دست، دلهر ۾ نه اڄ پيمانو هان.

• سدا مستان مان روئي نڪار آهيان،
 اسير، دمار ڪيوئي نڪار آهيان،
 مڙي ڪئن مير مٿا، منهنجو نڪار کان،
 شهيد، قبيح ابروئي، نڪار آهيان.

ڪيو هئي، مني تيار ڪ آ دل ڪان،
 نڌائي ناز غوش خوشي، نگار آهيان.
 مڪان منهنجو نه آهي لاسڪان، 'آغا'
 مگر هيٺ ساڪن، ڪوئو نگار آهيان.

زلف، ڪافر تي آ دل ديوانه ٿي،
 چشمو، چشمو، مست ٿي مستان ٿي.
 مثل مون هن فتح رو، دلدار تان،
 آمد قربان جان، هر پروانه ٿي.
 منع لاسڪ ٿي ڪئي، مون کي مگر،
 هن کي ڏسندي، دل مندس مستان ٿي.
 عاڪ منهنجي جسر جي، اي دوستو
 آ خبر، ڪوچو جالان ٿي.
 هئي، 'آغا' جي ڪهاڻي سرسبز،
 هر ڪٿي، ڪوچو نه آ انان ٿي.

ڪاڏا مان عرض حال ٿي، غنجر نگاه جا،
 ارمان لڪتا واه، دل داد خواه جا.
 رهيو، طريق هئي نه مون ڪو ڏٺو،
 رهون مليا هزار، محبت جي راه جا.
 روز جزا نه ڏور سان، ايندس نه تو آڳيان،
 ٿيندا جلوس خوب ته فوج، گناه جا.
 سهڻا ڪندا سلام اچي، ٿي جو ضرور،
 آهيون شهيد ناز، ايان رشڪ، ماه جا.
 تسخ، نگاه، ٿال، ڪيو وار خوب آهي،
 پرڻا ويا آڏي، دل، سرهاد خواه جا.

اهل، زمن ۽ اهل، فلڪ، زخمر خوردن هن،
هي توندي لڪاء ڄا، هو منهنجي آهه ڄا.

’آهه‘ آندوه ورنج و آتري درد ۽ فراق،
آهن ڦريڪر حال سي حال، تپاهه ڄا.

اي ماء جين ڇڏ ظلم و ستم، توکي پنهنجي پيار ادا جو قسم،
اي سرو مهي، ڏس مون ڏي ٿا، توکي منهنجي آهه وڪا جو قسم،
اي محب سٺا، اڄ ٿاڻي خدا، مڪيان جان هي توتان، مال خدا،
ٿي مڪين خفا، ڇڏ شرم و حيا، توکي پنهنجي پرين آهه جو قسم،
تنهنجا پشتر صبر هن پشتر، پڪا پڪا دامن جي آب خفا،
پي آب خفا، پيار بهاء، مون کي سڀا تنهنجي دوا جو قسم،
تنهنجي نڀ، جو رو ظلم و ستم، مون کي تنهنجو قسم آهه، ڪرد،
ڪر ڇڪ روان، ڪر ڇڪ هنر، توکي عاشق جي نه رضا جو قسم،
نڪو درد ’آهه‘ دلڪير ڪيو، نڪي هجر و فراق زهير ڪيو،
هڪ قسم، نظر دلهر ڪيو، مون کي تنهنجي آهه ڄا جو قسم.

ڪن آهه آهه، مصطفى مان مان آهه،
جو ليهه جو عهد آهي، ڪيرها مان مان آهه.

ڇا ڪري مڃندا تنهن کي، ڪن پرور ڇا ڪندا،
خوف من کي ناهه ڪو، خيرالورا مان مان آهه.

ڪالهه دل ۾ آهه ڪا حسرت، پڻ پڻا سڌي،
منهنجو هڪ ٿيو دامن، ال، عبا مان مان آهه.

رحمة العالمين مان، حشر ۾ سڀني ڏٺو،
خلق ساري، شافع، روز، جزا مان مان آهه.

دامن، حضرت جهلي، جنت اندر جڙهين وڃي،
هل ٿيو ’آهه‘ به محبوب، خدا مان مان آهه.

دلجو منيد رو، ۽ مني چتر، لال رنگ،
 پتل منج منهنجو، دلجا ۾ شوق و شنگ:
 زلف، مني کي ٻار جي، رخ تي ڏسي چر،
 شام جيلن تڏهن ۾ مڪلي مات آه جنگ،
 گهي مني منگ ۾ ٿي ملي، هي عجب ڏسو،
 سمن بدن جي مني ۾ دل آه منل، منگ،
 جادو صياء چتر ۽ ابرو مڪمان آه،
 آه مڪشيد، هن مندو، قات منل رنگ،
 شوق، شڪار عاشقان، آه منيت کي آ،
 آه مني شير کي چون، نظرون منل پلنگ،
 مني ڏسي هي منهنجي، لکي رنج اي مني،
 'آه' چڙها هي شوق ۾، تنهنجي تڏهن رنگ.

ڊاڪٽر اسدالله شاهه «بيخود» حسيني

جديد دور جي جوان هئڻ ۽ باحوصله نوجوان اديبن ۽ شاعرن ۾ ڊاڪٽر حسيني پنهنجي فن ۽ مطالعي جي حيثيت سان انفرادي مقام حاصل ڪري چڪو آهي، جو ڪنهن رسمي تعارف جو محتاج ناهي.

ڊاڪٽر صاحب سنڌ جي علمي ۽ مذهبي، تهذيبي ۽ ديني مرڪز لکڙ جي مرد و غير مرزمن جو هڪ حيرت انگيز آهي. هن جوان هئڻ ۽ جوان حوصله عالم، عمر ۽ عمر جي لحاظ سان جي مرحلا طئي ڪيا آهن، اهي انسان جي نوجوان طبقي لاءِ عمدو مثال آهن. شاهه صاحب سنڌ جي برگزيده روزگار، عالم، دين، اهل دل، قومي خدمتگار، خلافت تحريڪ جي برڪت اڳواڻ، علامه قاضي سيد اسدالله شاهه - جنهن 'فدا' روح لکڙائيءَ جو پوئلڳ آهي - شاهه صاحب نه فقط 'اسر' جي حيثيت سان پنهنجي برگزيده روزگار ڏاڏي جو 'سمي' آهي، پر ان سان گڏ 'علم' جي حيثيت سان به پنهنجي بروگن جي علم جو راز آهي.

ڊاڪٽر حسيني، مشرقي ۽ مغربي علوم جي تفصيل ۽ تڪميل جي سلسلي ۾، سنڌ ۽ انگلنڊ جي ٻين الاقوامي شهرت يافته علمي ادارن کان - غمد ٿيو آهي. هڪ طرف ڊاڪٽر حسينيءَ سنڌ يونيورسٽيءَ مان بي. اي ڪئي آهي، ۽ ٻئي طرف لنڊن يو. روٽيءَ سان ڪلاسيڪي فارسي ۾ آنرز ڪئي آهي.

ان سلسلي ۾ ڪيمبرج يونيورسٽيءَ مان ڊاڪٽريٽ جي امتياري ڊگري، حاصل ڪيائين؛ سندس ڊاڪٽريٽ واري مقالي جو عنوان آهي: «ايران ۾ تيموري دور ۾ مذهبي ظلمن جو معاشرتي ۽ سياست تي اثر».

ان عنوان تي، ڊاڪٽر صاحب، لڳاتار سائن جا ساڻن علمي حوزن، مطبوع ۽ غير مطبوع ذخيرن، دستاويزن ۽ علمي آثارن جي ڇڏڻاڻ ڪري، ان موضوع تي محققانه ۽ عالمانه تاريخي

۽ دستاويزي ڇپڻ جي ڪافي آهي. اهو موضوع، نهايت اهم تاريخي، مذهبي، معاشرتي ۽ سياسي مباحث ۽ مسائل تي مشتمل آهي. ڪاشا ان کي سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو وڃي.

تعليم ۽ تدريس، تحقيق ۽ مطالعو جي سلسلي ۾، ڊاڪٽر صاحب، ۵۸-۶۰ع تائين، 'ريسرچ اسٽنٽ سنڌي' جي عهدي تي، اسڪول آف اوريئنٽل اينڊ آئريڪن اسٽڊيز، لنڊن يونيورسٽيءَ ۾ پڻ رهيو آهي؛ ۽ اتي، زبان، لغت، گرامر ۽ فللاجي تي وڏو علمي ۽ فني ڪم ڪيو اٿس. سندس ذهانت ۽ قابليت کي خود سندس استادن پڻ ساراهيو آهي؛ سڀ استاد کيس پنهنجو قابل فخر شاگرد سمجهندا هئا.

ڊاڪٽر حسيني هن وقت سنڌ يونيورسٽيءَ جي شعبه فارسيءَ ۾ ليڪچرار آهي.

ڊاڪٽر حسيني، هڪ صاحب اسلوب انشاپرداز جي حيثيت سان به وڏي خدمت ڪئي آهي. سندس زبان ۽ انداز بيان، سانس، دلڪش، رنگين ۽ جاذب نظر آهن. سندس لهر ۾ لکيل مقالا، جي لطيف جيئن ۽ فلسفي جي تشريح جي سلسلي ۾ لکيل آهن، اهي زبان جي سلاست ۽ انداز بيان جي دلاويزيءَ ڪري سنڌي لهر ۾ انفرادي اسلوب تي مشتمل ڇني سگهجن ٿا. جيئن: 'شاهه جي سڻي'، 'شاهه جي مڙهي'، 'شاهه جي مومل' ۽ 'شاهه جي مارئي' وغيره.

ڊاڪٽر حسينيءَ جي زبان ۽ انشاء جو ٻيو شاهڪار سلسلو آهي، 'خاڪه نگاري'. ان سلسلي ۾ 'منهنجا آئنا ادب' جي عنوان تي اهڙا ته دلڪش ۽ دلاويز خاڪا لکيا اٿس، جن کي پڙهندي ائين محسوس ٿيندو ته ڄڻ اهل قلم، لفظن جي تصوير ۾ 'شخصيت' کي هوبهو بيماري ڇڏيو آهي. اهو 'فن' پنهنجي جاءِ تي ڏاڍو مشڪل ٿي آهي. سندس ان لهر جا خاڪا نه فقط پسند ڪيا ويا، پر ان سان گڏ ڪائنات اها تقاضا پڻ ڪئي وئي ته هو ان سلسلي کي اڃا به هلائي، مڪمل ڪري. ان طرح 'لنڊن ۾ اڍائي سال' پڻ معلومات افزا مقالا آهي، جو نسطوار 'نئين زندگي' ڪراچي ۾ ڇپيو. انگريزيءَ ۾ 'اويس الرلي ۽ اويس صوفي' (مسلم ورلڊ آمريڪا ۾ ڇپيل) تي لکيل مقالو پڻ هڪ اهم تحقيق جو شاهڪار آهي. ان طرح 'ايران ۾ جديد ادب جي ارتقا'، 'مهران' رسالي ۾ ڇپيل مضمون پڻ محققانه ڇپيو آهي، جنهن ۾ ان تي مشبلي تي، قديم دور کان وٺي جديد دور تائين تاريخي ۽ علمي تبصرو ڪيو ويو آهي.

تاليفات: ۱- "پيار ٺهڪار" - حافظ شاه مرحوم ٺڪڙائيءَ جي ڪلام جو مجموعو.

۲- "تذڪره شمع ٺڪڙائي" - ٺڪڙائيءَ جي شاعرن جي سوانح، ڪلام ۽ فن تي تبصرو.

۳- "ڪليات دلگير" - حافظ محمد هارون 'دلگير' ٺڪڙائيءَ جي سنڌي ۽ فارسي

ڪلام ۽ سوانح تي مشتمل.

۴- "تاريخ جو فلسفو" - مشهور مورخ ابن خلدون جي مقامي جو انگريزيءَ

ٿان ترجمو.

۱- ڪتاب اول فارسي، ۲- ڪتاب دوم فارسي - ڊاڪٽر قاضي لمي بخش صاحب،
صدر شعبه فارسي سنڌ يونيورسٽي ۽ حضور احمد سليم - ان کلا لکيل آهن.

سوانح: ڊاڪٽر حسيني صاحب پنهنجو مختصر تعارف هن طرح لکيو آهي:

”پنهنجو نالو اسدالله شاه، ولد الله بخش شاه، تاريخ تولد ۱۲-اپريل ۱۹۳۱ع،
کوٽ لڪر.

”مون کي ڪيترن نالن سان سڏيو ويندو آهي: ڏاڏي مرحور جو مون تي نالو آهي،
۽ کيس قلبي سڏيندا هئا، انهيءَ ڪري ڪوٽ ۾ ۽ ويجهن دوستن ۾ ’سائين قاضي‘ ۽
’قاضي‘ سڏبو آهيان. حج ڪرڻ کان پوءِ والدهن مون کي ’حاجي‘ سڏيندا هئا، ۽
ڀائٽيا ۽ ڀائيجا وغيره ’حاجي بابا‘ سڏيندا آهن. ٻئي هنڌ ’اسدالله شاه‘ ادبي دنيا
۾ ’اسد‘ ۽ ’پيغود‘ ۽ لنڊن ۾ ’حسيني‘.

شاعري: ”پيروري ۱۹۵۳ع ۾ شفي صاحب جن مون کي ادبي دنيا ۾ اچڻ جي
ترغيب ڏني. آهستي آهستي گرامي صاحب جن سان تعلق وڌندو ويو، ۽ سندن
آڏو زانوئي لهند ڪوڙيم. آڪٽوبر ۱۹۵۳ع ۾ حضرت ’طالب المولا‘ قبل جن سان
ملاقات ٿي، انهيءَ کان پوءِ رفت رفت سندن ويجهوالي لصبب ٿيندي وئي. سندن
الفٽ ۽ شغف، محبت ۽ صحبت، ۽ سندن مست ڪرڻ مجلسن ۽ محفلن، راڳ ۽ رهاڻ
جي رس ۽ چس، حرص ۽ حوس جي بنيادن کي ڇڏي پوري ڇڏيو. پاڻ پنهنجي
ڪافين ۽ بيتن جي اصلاح به ڪندا آهن، ۽ سندن ئي لفظ ۽ ڪلام آهي، جو ۵۷ع
۾ بي. اي پاس ڪيم ۽ ساڳئي سال لنڊن يونيورسٽيءَ ۾ سنڌيءَ ۾ ڊسٽرڪ اسسٽنٽ
ٿيس، ۽ ان سان گڏ بي. اي آنرز ڪيم.“

ڊاڪٽر حسيني صاحب، نومبر ۱۹۶۷ع کان ’سنڌي ادبي بورڊ‘ جو اعزازي سيڪريٽري
ٿيو آهي. شاه صاحب جنهن مخلصانه انداز سان، سنڌي ادب جي خدمت ۽ اشاعت جي سلسلي
۾ اعزازي طور پنهنجون خدمتون آڇيون آهن، اهي تعريف جي لائق آهن.

فني تجزيو: ڊاڪٽر حسيني، نثر ۽ نظم تي استادان دسترس رکي ٿو. سندس نثر به
دلگين آهي ته ڪلام به پنهنجو ۽ پيرين آهي. سندس ڪلام تي زندگيءَ جي مسائل کي حل
ڪرڻ لاءِ تجسس ۽ تلاش جو عنصر غالب آهي. قطعا فلسفيانه انداز ۾ چوي ٿو. ان طرح
ذوق جماليات مان پيدا ٿيل جذبات به سندس ڪلام لاءِ طرءِ امتياز آهن. غزل، نظري، آزاد نظري،
رهاي، قطعا ڪافي، بيت، بهرحال هر صنف تي طبع آزمائي ڪري ٿو. سندس غزل مرصع ۽
رنگين، حشو و زوائد کان پاڪ، خيال آفرين ۽ معنيٰ خيز ڪتابات ۽ استعارات تي مشتمل آهن.

عشق ۽ محبت جي پاڪيزه جذبات جي تراواڻي، سندس فن کي هن دور ۾ وڏو مقام ڏنو آهي. انتقال کان سندس ڪلام حڪومين دور آهي. سندس ڪافيون سريلون آهن ۽ بيت محبت اترين جذبات جي پيداوار آهن. حضرت 'طالب المولا' جن جي محبت، ڊاڪٽر حسينيءَ جي فن ۽ لشڪر لاءِ پارس جو مگر ڪيو آهي. بقول اقبال: "پير روسي خاک را اڪسير ڪردا" - ادارو

*

*

*

بيت

(۴)

ميلا هن مهجور سان، مٿان مٿن مٿن،
ريجهي رات رليءَ سان، ڪامل ڪا ڪتن،
لاڳاپو ٿين، مٿان اي منهنجا ڀرين.

(۵)

مٿان اي منهنجا ڀرين، ڪرين ڏوٽ ڏس،
ساجن تنهنجيءَ سڱ جو، سائي ڪنڀر سحر،
اڪن مان اداس ۾، چار وهي ٿو جو،
آهين تون ازل کان، 'پيغودا' سندو ڀر،
ور تون سگهو وڙ، نه ته مري وينديس ملت ۾.

(۶)

نئون ناهيان ٿينهن ۾، آڻا پراڻو پاڙي،
ڪن عاشق چيو 'اسدا' کي، ڪن ڪاٺيارو ٺاهي،
ڪي ٿا چوڻ ڪئي ويو، 'پيغودا' سڀ پاڙي،
پر منهنجي آه اصل کان، اڳيان ٿو آڙي،
هائ ٿرت ڪر تازي، ڪا عنايت عليل ٿي.

(۷)

عنايت عليل ٿي، توڙيءَ ڪير ڪري،
نهرن کان غريب ڪي، رکج پير ڀري،
پوءِ جهڻي جي مري، نه به 'پيغودا' ٻلي تنهنجي.

سهران

(۳۷)

(۱)

ڪامل ڪرين ٿو ڪين، هيئيءَ سان هيڏيون،
مٿا هن مسڪين کي، جٺ ڪنڊيون جيڏيون،
نهر اٿي ڪالڻ جي، ته ڪنڊيون هو ڪيڏيون،
ڪي طعن سان تنيدون، ڪي مشدودن، ڀري
پيڏيون،
مون رهي وڃايون رانديون، تو ڪٿيون جي
ڪيڏيون،
جيڏو جانب تون آهين، اتر اميدون اهڏيون،
هجن ڪاوڙيون ڪيڏيون، نه به ڪجي بخش
'پيغودا' کي.

(۲)

ڏسڪي ڏينهن آهارين، روئي ڪير رات،
تنهنجي ورهه وهائين، سور ڏلي سڪرات،
ميلا هن مهجور کي، محبت ڪيو مات،
'پيغودا' تنهنجي پات، ڪندو ويو قرب مان.

(۳)

ميلا هن مهجور سان، مٿان مٿن مٿن،
تو کي تنهنجو مٿن، وهي مگر رهائون.

(۸)

'پڦود' پلي تنهنجي، ازل کان آهي،
 مسجد، مٿان مسجدن تان، پڙين ۽ ٿاڻي،
 مٿان مون کي سڳو، پوءِ سوڻن سان ساڄي،
 جاني! جهڙوئي آهي، تهڙوئي توکي ڀرتو.

(۹)

'پڦود' پلي تنهنجي، بي واهر نه ڪو وس،
 لوڪ لوڏي ڪڍيو، گوٺڙو ڏيو کس،
 يا هٿ رکي هڻي ٿي، مگر ڪا رعاڻ وس،
 نه ڪو پوءِ ڏس، تو جهڙو جهان ۾.

(۱۰)

تو جهڙو جهان ۾، هجي نه پٺائج،
 توکي لهر تنهنجي، لالچ نه لڪائج،
 نه نه ٿي پٺائج، ٿاڻو هن ٿاڻ سان.

(۱۱)

تو جهڙو جهان ۾، ڪڏهن ڪو ٿيندو
 جو ڳولج نه ويندو، سو سوئي ايندو ماڳ تي!

(۱۲)

تو جهڙو جهان ۾، ڇڏن جاني! ٺاهي،
 ڇڏي ڪيڏانهن ڪاهي، 'پڦود' تنهنجي ڀر کي.

(۱۳)

توکان، توکي ٿو گهران، ڪونه گهرجن مل،
 'پڦود' جا ڀرڻ ۾، ههڙا ٿيا حال،
 جهوري جيءُ، جڏو ڪيو، جهوريءَ ۾ جنگال،
 سڄن تو سوال، ڪڏهن موٽايو ڪونه ڪو.

(۱۴)

توکان، توکي ٿو گهران، شاها نه گهرجي شان،
 تنهنجي ٿاڻي مڙجان، مون نه اهو مان،
 توريءَ ائين ٿو رهان، چئن جسر هجي پيجان،
 يا مگر اچن جو اعلان، يا سوڪل ڏي نه سري وچان!

(۱۵)

توکان، توکي ٿو گهران، ناز ڀريا توري،
 جڳائي نه جڏيءَ سان، ڏاڏا هيءَ دوري،
 يا ڀرت رکج پوري، يا سوڪل ڏي نه سري وچان.

(۱۶)

توکان، توکي ٿو گهران، منهنجا ڀرين ڀارا،
 گهڙي ڏوه ڪٽل سان، مڪئي مڪنارا،
 توکان سوا، تنهنجن جا، ڇڪيا سڀ چارا،
 يا مگر ورڻ جا وارا، يا سوڪل ڏي نه سري وچان.

ڪافيون

*

توسان گڏجي رهڻ، وري ڌار ٿيڻ -

نڪي آه جيئن، نڪي آه سڙڻ.

منهنجي حالت تي جي تون غور ڪرين،

نڪي ڪاٺين کڻين، ڊگهو مڙڪا ڀرين،

منهنجا سوڙ سڻي، ويٺو سوڙ پٿرين:

ڇو ته تون ئي سڳاريو، قرب ڪرڻ.

(۲۸)

مهراڻ

اهي ڏينهن ته ڪهڙا ڏينهن هئا،
رڳو محبت جا ئي مينهن هئا،
پنهجا شوق ته ڇڻ ڪي شينهن هئا:

نڪي ڪنهن کان ڊڄڻ، نڪي ڪاڌ ڪڍڻ.

تنهنجي لافتن ۾ لکمن لفظ ٺاهڻ،
منهنجي سَن مان نڪرڻ، لڳو لڳڪڻ،
سُر، تار، سرود جا ويس وجهڻ:

ڪن ڳائڻ وڃائڻ، سوز سڙڻ.

اهڙو محبت ۾ مجبور آهيان،
پنهجي پاڻ لشي پاڻ ئي پور آهيان،
ڪڏهن ڇهڪ آهيان، ڪڏهن چور آهيان:

ڪڏهن خوب خوشيون، ڪڏهن روج رڙڻ.

اڄ، رسم و رواج جا بند پيئون،
هڪٻئي سان هر آغوش ٿيئون،
پوءِ ’پيغود‘ اهڙا ئي نه وڃون:

نڪي عقل اچڻ، نڪي هوش هجڻ.

*

وڪر وهائي نڪتا، ماءُ! مٽيءَ کي ماري،

مون کي وساري ويٺا، سال سوين ٿم ماري!

روڪير روئي تن کي، گرم لڳي ڪمر دانهون،

هاند گهيءَ ۾ پائي، پئي پٽيون مون پانهون:

ويل نه ويٺا هڪڙي، ڪپ کڻي ويا ڪاري!

آ! ته اهاڻي آهيان، چوڻ چئن ۾ پيڙو،

ڪهڙا ڪهڙا پايان، هوش حُسن سڀ ويڙو:

هالا وڇوڙي ويڙا، هام برم جي پاري!

موليٰ مسندن تي آيا، ولجارا پنهنجي وطن،
 محب نه تنهنجا موليا، تالڪو ڏني آه تون:
 سرتيون! سيارا آيا، پاهه ڪسي آه پاري!
 مون کان منو ٿيو تن ڪي، سودو سير ۽ سفر،
 ٻيئي ٻيئي ٽڪس، "بمخود" رول بندر:
 واڳ انهن جي والي، هال وطن تي واري

نظم

هلي آ مون ڏي دلربا

هي ياد ڪر ڪي راتيون، هو مڙيون مڙيون باتيون،
 جي تنهنجي تنهنجي وچ ٿيون، نه دل تان تنهنجي مي ويون...
 هو عيش و هفت جو مڙو، هو تنهنجو تنهنجو جهڙو،
 هو تنهنجو مون تي ڀروسو، هو تنهنجو توڻي آسرو،
 هو ٿاڙ موز ساز جو، آئينل دلين ۾ ولولو،
 نه هوش جنهن ۾ هڪ رهيو، هو ڏينهن جو ۽ رات جو-
 ٿين نه مون کان دم ڀري، نه تنهنجا پيچ و غم ڀري،
 هو دلچ و غم، اتر ڀري، ۽ غير جو لدر ڀري:
 هي ڇا ڪئي جو وئين ڇڏي، غم ۾ مون ڪي تون گڏي،
 مڏي ٿي، توکي دل، مڏي،
 هلي آ مون ڏي دلربا!

سدا رهي ٿي جڳو، ران ٿو تولا ڪو ڪو،
 حرام عيش ۽ طرب، مدار رنج ۽ تعب-
 جڏهن کان توهان اک اڙي، نه چن ڪم ڪوئل، گهڙي،
 هي زخمر دل جو هو ڇڙي، پکي نشو پنه ڪڙي،
 حرمي دل جو نور تون، مجسم سرور تون-
 دل حزين ڪي ڇا ڪيانا ڪري وجهي نه ڪو زبان،
 هي راز آه جو نهان، ٿئي نه خلق تي بيان:
 مهان ٿو مون ڪئي غطا، گهڻي آ تنهنجي پَر عطا،
 نفس نفس، ڪري مڏا،
 هلي آ مون ڏي دلربا!

جيتي ڪشي بهار آ، ٻنل ۾ سڀ جي بهار آ،
 مٿن ۾ سڀ جي چار ڏس، خوشي به عام چار ڏس-
 وڃي توڙي چو ڪڪر، هوا به ٻو سان، توڙي توڙي
 چمن ڏي ڪر ڌرا نظر، چي ويو رنگ آ ڊگر،
 رسي جيتي به ديهه ٿي، اٿي ڪن ۾ عيڊ ٿي،
 ڏسڻ به سڙهي ڏس، پورو جوان ۾ چوڻ ڏس-
 سڀا جون مڙهيون لوليون، ڪن جون ڏس هي هوليون،
 هي اٻيلن جون پوليون، هي آب جو جون هوليون،
 ۽ هي چن ۾ جهوپا، وٺن نه مون کي ٿا سڀا،
 پٺي ٿو اي به لڏا:
 هلي آ مون ڏي دلربا

اي به لڏا، اي دلبر، ملي ٿو توکي ڇا ٻلا،
 وهن ٿو مون کان جو جدا، ڇو ٿو توکي پريلا-
 وٺا ڇا جي ڳالهه ڇڏ، عطا خطا جي ڳالهه ڇڏ،
 سڙا ڇڙا جي ڳالهه ڇڏ، لڏا ٻڌا جي ڳالهه ڇڏ،
 وهن ٿو موج ۾ مڪن، اي سمجھڻ اي ڪلهيڏن،
 اڪيون اهي نه لڏن مڪن، لڳي آ ڪنهن جي لڳن،
 لڳي آ چن کي تار ڏس، سي روڪڻ، هزار ڏس،
 سي وٺڻ، انتظار ڏس، سي چڙهي، اڪهار ڏس،
 نه ڪر تون مان رڌو ڪڍي آ سڱم، دري سنڌي آند،
 تون چان، هو سنڌي چڪي،
 هلي نه غير ڪن سنڌي
 هلي آ مون ڏي دلربا

آزاد نظم

يار کي التجا ٿو ڪريان، من ٻڌي

ماڻهو، به لڏا، ماڻهو، ماڻه ما دلربا، پاڻي، ڪار، چوڌو عطا ڪري، هليا، التجا ٻڌ، مان مهربان آ	ٿو ڪريان مان بيان، دل منهنو داستان، غور ڪري، ڪر نظرا وڃي، اي رشڪ ٿي، سڀ ٻڌي، تهنون، باهرا
--	---

مهران

(۱۴)

سارو من، خطرو، پتل، ٻر تو تان، ميان
 مان، خدا جو قسم، گهوري گهوري ڇڏيان!
 تنهنجي مير و فراق و الڙ، سوز و غم، ديدم
 هڪيا ستر، اي ستر! سو ستر:
 سڀ ستر، پاسون پاس، چور:
 من وري دليري مون سان رهڪ، پري، هڪڙو
 ٻرو هڪري،
 ٻر تون ٻرا پري، وعلو مون ڏي وري:
 دل جون ڳالهيون ڪريان، ڪجهه چوان، ڪجهه ٻڌان،
 ٻر ت جون، سوز جون، ساز جون، زال جون، ناز
 جون، نال جون

ٻائون پٿرسون:

دل جون دل ۾ رهيون، تون ۽ آئين، ملا!
 - هائي بهر، خدا، غور ڪري، مگر نظر، وڙ!
 جان، من، سمجھن، خوفگن، گليدن، اي چن
 ڏس چن ۾ سن، سترن، پاسن،
 تازه تن، غم لکن، عيد لکن، خوش ٿين:
 آب جو مڇڙن، گل ۽ ڳاڙو ڪنن:
 ڏس ۽ ڪارا ڪڪر پيل تن، ڳاڙن، ۽ ڪن
 ۽ وسن،

سڄو دشت و دمن!

هي چمن، بلبلن، ٿرين جي خدا
 سڳو ماڻي مڙا.

يوڻا يا وڻا ڳاڙيا، وچ مان ويها ويا،
 هڪي مليا، هڪي ڪليا:
 مان وڳو دل، ٻڳو هوس، ساڻي ۽ هڪو هو، سڏي
 جو ويهاري هڪري ڳالهيون:
 لڙڪ هاري لکن، توکي ڳولي ٿڪس، پاڻ
 رولي ٻڏم:
 دل جون دل ۾ رهيون، تون ۽ آئين، ملا!
 - هائي بهر، خدا، غور ڪري، مگر نظر، وڙ!
 باد ڪري، اي ٻرين! سڃاڻن سڃاڻن، راڳ جون،
 رنگ جون

جت ۽ 'تون' هئي، ۽ 'مون':

تو چيو، مون ٻڌو: تو ٻڌو، مون چيو:
 هڪ نئون هو جهان، جنهن ۾ هر هو تون قرب
 جا داستان،

تو اڳيان مون هڪيا ٿي پيا:

سڄي ويها ڇڏي، مون ڪي، ساڄن ا سڏي، گوڏو
 گوڏي ڳڏي،

ڪجهه هڪٽن ۾ چئي، باد مٽرا

تو وڻين، عزبن، ٿرين جي وچ ۾ ويهي،
 مون ڪي پنهنجو هڪو، مون ڪي پنهنجو سڏو،
 تو ڪيلو، مون ڪيلو:

اوچتو تون چڏا، مان چڏا ٿي وياسون، ملا!

- هائي بهر، خدا، غور ڪري، مگر نظر، وڙ!

غزل

تنهنجو حسن، هڪران، رهڪ، پتان، سمجھن،

منهنجو عشق جاودان، آب، محضرتي خنده، زن.

تنهنجي يادن جي بهار ۽ تنهنجي دردن جي خزان،

زندگي و سوت ۾ هڪ ڪشڪش آهي هڪٽن.

تون خوشين جو دادلو ۽ مان هنن جو ماريل،
 تون مٿا ڏسپ، چمن، ۽ مان مٿائين غٽ ٿن.
 سجهه وارن توکي سجهي، مٿي جو روزو رکيو،
 توکي ئي سجهي کان ڏس، ظاهر ڪيو ڪئن جاملن.
 تو ۾ ئي منعڪس منهنجي، جدت، تخليق ٿي،
 منهنجي هنن، ذوق جو مظهر، تون آهين جان، من.
 پنهنجي زلنن جي انڌيري ۾ لڪائي ڇڏ مون کي،
 آه هي دارو رسن جو دور، پرڻو ورتن.
 منهنجو هر مون کان به منهنجي ٻار کي آهي عزيز،
 ان ڪري ئي وقت حزن و غم ڪيو مون جان و تن.
 وله آهيون، هر خرابائي نه آهيون، اي سجن،
 ڪو به ذوق، غم ڪو لاهي ڪن لنگ، مٿي لکن.
 ٻار هر ڪنهن مان لڏو سڪو ڇوڻ ڳالهون ڪري،
 نهنن جي لائي وڪڻ جي نه به ڪي مالهو ڪين.
 هي گداي ڪري جانان، عرش اعظم تي دساج،
 پاڻ کي 'پنڊو' ٿا سڃهن، ڄر لکن، دارا ڪن.

ازل کان آه اسان مان، نلڪ جو ڏاڍو ڪست،
 اسن نه پاڻ ٿي، پنهنجو ڪريون ٿا، بندوبست.
 چن چن ۾ عزت جو پيار آه عيان،
 ندم ندم تي امدن کي اعتراف، ڪست.
 هميشه تازگي، هي نه ٿو ڪرين، دلبر،
 اسان جي لاه ٿون روز چنڪ رول، الست.
 خدا ڪري نه رهي، دم لنگم ساڻي ۾،
 ڪي نشه ڪار رهن ٿا ۽ ڪي مٿائين مست.

عجب نه آهي جو محبوبه پاڻ ٿيو عاشق،
 حين شخص ٿئي، طرناً ٿو هن پرست.
 جي عشق نام نه موت و حيات جو خدو،
 جي عشق آهي ته لبني ۾ آهي بود و هست.
 ٻئي رستن ٿا خالق جي ٿورڙ ٻائين، ٻري،
 قيه سال گهڙي، ۽ رلدن کي هڪڙي چمت.
 ره، وٺا ۾ اهوئي قدم کڻي، 'بيخود'،
 ٿئي نه خوف و خطر کان چنهين جي همت هت.

رستن ۾ رات ٿي گذري، ڏکڻ ۾ ڏينهن ٿيو ٻري،
 ٿين سڄ انهن وارن لڏ، ٿيون هڪ سوره ٿو ٿري،
 ومارئين آسمان اهڙو، نه پرواه برق و باران، جي،
 پکيءَ کي دور پنهنجن کان، هڪو ٻياري سنڌي ٻري،
 سڀني سانڌي ٿيون مڪهجن، سون سِيڪ سوز جون ڳالهيون،
 هڪڙن هڪ ڳالهه ياد آئي، نه هو هي ڳالهه ٿي وري،
 جڏهن ويري ويا ويڙهي، ٿڌن هڪ انقلاب آيو،
 گهڻا چنگيز هٿ ٿيندي، ٿيائين جي ڏنا نجهري،
 ٻلي ٻيو ظلم هڪ جاني، ٻلي ٿيڻ جون من لوڪون،
 مجال آهي، اسان جي وات مان ٻلي نه آف نڪري،
 انهيءَ ئي آس ٿي، وائن ٿي پنهنجو گهر بنايو سون،
 ٻياري راه مان 'بيخود'، تان ناصد اچي نڪري.

قطعا

(۲)

سڀ ڏيو آهي هڪجهڙو نه وٺيو آهي،
 سڀ ۾ هڪ ئي ڪاٺي آهي،
 سڀڪو ان وقت ٿو سگي 'بيخود'،
 جڏهن هڪ شئي وڃائي آهي

(۱)

دشمن جون ٻني ڇڏيو پاڙون،
 دوستن سان دل کي هرايو،
 پاڻ ۾ ئي جهڳي جهڳي مليو،
 هير جو سر ڪهي نه هرايو.

(۳)

دوست مان ګالهه مان ماک ماکي،
غیر کسي پني پڅاڼي آهي؛
جيڪا آخر پڅاڼي هوندي،
ګالهه مائي لکائي آهي.

(۴)

هار ۾ آه جيت جو پملي
جو ڳيرو نام، سوار ٿي ناهي؛
هو ٿو لکجي ۽ ماک ۾ آهي،
منهنجي دل کي قرار ٿي ناهي.

(۵)

دورهندي ۲۰ سال ويا گذري،
هڪ ۽ وعدو نه ٿو ڪڏهن پورو؛
تون نه ګالهون ڪرين ٿو چاهي ٿي،
جن ڪو ٻولي ٿو ٻار مان پورو.

(۶)

جو لاهل آه تنهن کي ڏاهو ٿا،
جو ڏهل آهي جو ٿا اڏيو؛
غیر کي سڏ ڪري وهايو ٿا،
وين کي چيو: ڀڄو، نه ڀڄو.

(۷)

هڪ ڏلڏن ۽ پيو ٿڌو آهي،
ڇو جو 'ميتو' ڇوڻ ٿا شاهه آهيان؛
ملڪ ۾ هڪو شاهه ٿي آهي،
فڪر آهي مان هڪو لاهان.

(۸)

تون اسان کان سواءِ خوش آهين،
جو کڻي سو کسي ٿري ورڻي؛
جيڪو ڏيندو ٿئي، سو ٻار آهي،
جيڪو توکان کڻي ڪٿري، ورڻي.

(۹)

ورنه ڏاڍو ڏکيو ڄڻ ٿيندين،
منهنجون ګالهون پڏي، ڇرو پڇڻين؛
ڪوڙ اڙا ڪڇين جو سچ سچين،
سون سوا پيو ڏاڏا سا ڪڇين.

(۱۰)

ڇوڙ آهي جو شاهه ٿو سڏجي،
سک ڏيڻ وارو سور ويٺو سمي؛
اڳ ٿرڙ ۾ لکيل ٿي ٿيندو هو،
اڄ ڪيڙي مان ٿلر ٿو وهي.

(۱۱)

منهنجا ساڙو پڏي ڏسي ويٺا،
ڪوٺ آهن ۽ لوڻ ڇوڻ ڪڙيون؛
ماڻ اهڙي جو ڇڻ نه ڪو نه ڪا،
ورنه راجن ۾ هون ها رڙيون.

(۱۲)

مئل ڪٿرجي، جو سر ٿي چاڙهي،
هي موس آ ٿرهو ڪڍي ويندڙي؛
ماڻ پنهنجن مان ٿي نه جي پوئڻ،
غير سان ڪڏ نه جي، جو سڀر ٿيندڙي.

(۱۳)

سڀ ڇڏي ڏي نه پوءِ ٿيو مومن،
هٿ ڪٽڻ کي سلام چئي ٿيو؛
ساوڄي ماڻ ۾ رهي جيڪو،
خاص ۾ سو عوار چئي ٿيو.

(۳۵)

مهران

رباعيات

(۱)

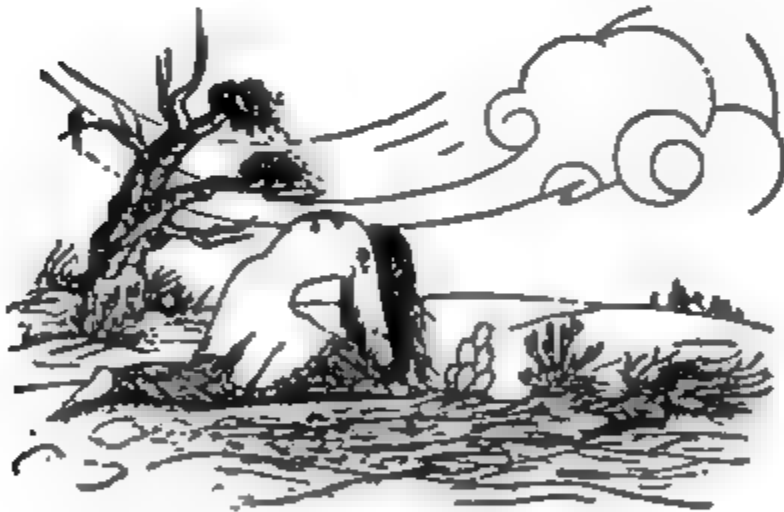
ماتهن نه چئي تون نه وارين نه چگو، هڪ ڀيرو لفظ گڏجي گذارين نه چگو؛
مشهور منهنجي آهي، مڃا نفسي، دل منهنجي مئل آهي، جارين نه چگو.

(۲)

سرد آهون، جگر اخي، اکين ۾ ڳوڙها، دردن جا ڏل، دل ۾ لڪ آهن لوڙها؛
تو مال، جوانيءَ جي بهار آهي، مگر، سورن جي ڪري يار لڳون ٿا پوڙها.

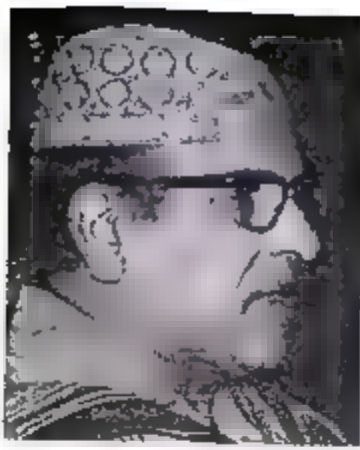
(۳)

ڪڍي نه وٺن يار تون امداد ڪري، 'پيغود' جي مجال آهي جو فرياد ڪري؛
عسى، سوز و آس، درد، فراق ۽ حرمان، سڀني سان لڳاپيائون، سڀ اولاد ڪري.

۲

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

جناب ڊاڪٽر نبي بخش خان ولد علي محمد خان بلوچ، پنهنجي علمي، تعليمي، ادبي ۽ ثقافتي خدمتن جي سلسلي ۾ متعارف شخصيت آهي. سنڌي لوڪ ادب ۽ لغت، سنڌ جي تاريخ ۽ ڪلاسيڪي شاعريءَ تي سندس تحقيق بلند معيار تي پهتل آهي.

ڊاڪٽر صاحب، بلوچ خاندان مان گذاري شاخ جو ٽمڙ ٿيڻ آهي. سندس ولادت ڳوٺ جمفر خان گذاري، تعلقي منجهوري، ضلعي سانگهڙ ۾ ٿي.

اوائلي تعليم ۽ تربيت، پنهنجي خانداني روايت موجب پنهنجي گهر کان شروع ڪيائون. مدرسو نوشهرو فيروز مان مئٽرڪ پاس ڪري، بهاولدين ڪاليج جهوناڳڙهه مان بي. اي. فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ڪيائون، ۽ بمبئي يونيورسٽيءَ ۾ ۱۹۴۱ع ۾ ٽيون نمبر آيا. ان کان پوءِ ۱۹۴۳ع ۾، مسلم يونيورسٽي عليڪڙهه مان ايم. اي. فرسٽ ڊويزن ۾ پاس ڪري مڃي يونيورسٽيءَ ۾ پهريون نمبر آيا. ساڳئي سال مسلم يونيورسٽيءَ مان ايل. ايل. بي. پڻ فرسٽ ڊويزن ۾ پاس ڪيائون. سنه ۱۹۴۶ع ۾ تعليم ۽ تربيت (ايڊيوڪيشن) ۾ اعليٰ مطالعي لاءِ ولايت روانا ٿيا، ۽ ڪولمبيا يونيورسٽي (آمريڪا) مان ايڊيوڪيشن ۾ ايم. اي. ۽ ڊاڪٽريءَ جي اعليٰ ڊگري حاصل ڪيائون.

اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ ۱۹۴۹ع ۾ پاڪستان آيا. ڪجهه وقت وزارت داخله، حڪومت پاڪستان جي انفرميشن ۽ پراڊڪاٽنگ ڊويزن ۾ آفيسر آن اسپيشل ڊيوٽي طور ڪم ڪيائون، جتان مرڪزي پبلڪ سروس ڪميشن کين ڪلاس وڻ ۾ چونڊيو. ان کان پوءِ ست کين پاڪستان طرفان مشرق وسطىٰ ۾ 'تعلقات ۽ اطلاعات عا.' جي سلسلي ۾ مقرر ڪيو ويو، پر ڊاڪٽر صاحب جن تعليم ۽ تربيت جي خدمت کي ترجيح ڏيندي اهڙي اعليٰ عهدي تان استعفا ڏني، ۽ کين سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ 'صدر شعبه تعليم' طور پهريون پروفيسر مقرر ڪيو ويو. ۱۹۵۱ع کان اڄ تائين ڊاڪٽر صاحب جن سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ تعليمي خدمت سرانجام ڏيئي رهيا آهن، ۽ هن وقت 'انسٽيٽيوٽ آف ايڊيوڪيشن' جا ڊائريڪٽر ۽ صدر آهن.

تصنيفات ۽ تاليفات جي سلسلي ۾ علم ادب، لغت، شاعري، تاريخ، ثقافت، موسيقي ۽ آثار قديمه تي ٻن ٻن ڪتابن ۽ مقالا، انگريزي، عربي، فارسي، سنڌي ۽ اردوءَ ۾ لکيا اٿن، جن کي علمي دنيا ۾ تحسين جي نگاه سان ڏٺو وڃي ٿو.

هڪ محقق ۽ عالم، دانشور ۽ مبصر جي حيثيت سان يورپ ۽ مشرق جي تعليمي ۽ ثقافتي اجلاسن ۾ پاڪستان جي نمائندگي ڪئي اٿن. ان سلسلي ۾ آمريڪا، ڪئناڊا، فرانس، انگلستان، سڪاٽلينڊ ۽ مغربي يورپ کان علاوه جاپان، فلپائن، ترڪي، لبنان، عراق، ايران، سعودي عرب جو سفر ڪري چڪا آهن. هن وقت سنڌي ادب جي ڪلاسيڪي دور ۽ لوڪ ادب تي ڪم ڪري رهيا آهن.

سندن علمي، ادبي ۽ تعليمي خدمتن جو اعتراف ڪندي، کين حڪومت پاڪستان طرفان 'تمغه پاڪستان' ڏنو ويو آهي. - ادارو.

مفيد شاعري

”شاعري هر زبان يا ٻوليءَ جي ادب جو بنياد آهي، ڇو ته شاعر پنهنجي شعر کي ملڪي زبان جي نهايت ڀارن ۽ انوکڻ معارون جو جامو بهرائي ٿو. دنيا جي نهايت دلڪش، وسيع ۽ زندہ زبان عربي جو سراپو، درحقيقت عربي شاعرن جو دھن سنڌ آهي. افسوس جو سنڌي زبان جي شاعريءَ جو سراپو يا ته ڪنهن ۽ قلبي ڪتابن ۾ قابو ٿيو هو آهي، يا ته وري سگهڙن جي دٻن ۾ سانڍيل آهي. ويچارا وڃن ٿا ته اهي صدي خزانو به پاڻ سان کنيو ٿا وڃن.

اڄ جا ڪي شاعر ته وڏو ڪڇ ٻيا سٽن. البت ڪي بزرگ آهن، جن ۾ ڪا مٽيا آهي: انهن کان سواءِ ته سڄي سچ لکي پئي آهي. بلند ۽ بلوغ شاعريءَ جو ته دؤر ختم ٿي ويو. اڄڪلهه جي عام سروج نظمن ۾ انوکڻ الفاظن يا سنڌي ٻوليءَ جي طولن اصطلاحن کي گولن هٿ ۽ اڃا پيو آهي. مگر جنهن صورت ۾ انوکڻ معاورا ۽ لوان لفظ نظم جي ذريعي آسانيءَ سان رائج ٿين ٿا، امان سنڌي زبان جي ٻه-اڪرن ۽ ٽه-اڪرن لفظن مان ڪن انوکڻ کي نظم جي ڌاڳي ۾ پوئي، ’مفيد شاعريءَ‘ جي نالي سان پيش ڪريون ٿا. هن ڏس ۾ سنڌ جي هڪ نامعلوم دهقاني شاعر پنهنجي بيت ۾ اڳيئي شروعات ڪري ڇڏي آهي. آءُ اهو بيت سٽي حيران ٿي ويس ته ڪيئن نه ويچارو بهراڙيءَ جي شاعر هي نئون خيال ڳولي ڪڍيو، جنهن جي ذريعي سنڌي زبان جي عجيب و غريب لفظن جي تشريح نهايت عمدي ساهي سان ٿي سگهي ٿي. سندس بيت هي آهي:

مٿس چنبي ٻڪري، رو چنبي مڙ،
ڪڪڙ ٻري ان ۾، تنهن کي چنبي ڪٽڙ،
اپ ۾ جي ڪڪڙ ٿين، تن کي چنبي جهڙ،
پٿر وڪي پٿر ٿي، چنڊ کي چنبي جٿڙ،
سڄڻ مليا سڄڻ، ڳالهون مڙهڻي ڳٽڙ.

امان انهيءَ نهج ۽ نموني تي، سنڌي الف-بي جي هر هڪ اکر تي ٿاڻا ٻڌي، ”مفيد شاعريءَ“ جو ديوان سرنپ ڪرڻ ڪهرون ٿا. انهيءَ ديوان جي ابتدا ’ر‘ جي ناهه تي ٻڌل نظر سان، سنڌ مسلم ڪاليج مخزن ۾ ڪئي وئي آهي.

مٿيون مهاڳ ’ن‘ جي ٽالهي تي جوڙيل نظر لاءِ لکيو ويو هو، جو سماهي ’مهراڻ‘ (ڪراچي) مئي، جون، جولاءِ-۱۹۴۶ع ۾ شايع ٿيو. ان کان اڳ هن سلسلي جو پهريون نظر ’ر‘ جي ٽالهي تي سن ۱۹۴۵ع ۾ لکيو ويو، جو پوءِ سنڌ مسلم ڪاليج مخزن (ڪراچي) ۾ شايع ٿيو. ان بعد ’ل‘، ’م‘ ۽ ’پ‘ جي ٽالهن تي لکيل نظر ۱۹۴۶ع-۱۹۴۷ع ۾ سماهي ’مهراڻ‘ ۾ ڇپيل.

ان کان پوءِ رات جو جنهن کي پنهنجي وندر ۽ وروته خاطر 'مفيد شاعري' جو ديهون مرتب ڪندو رهيو، مگر انهن انوکڻ نظمن جي ڇپائڻ جي نوبت ڪاڌ آئي. هن وقت - ماهي 'مهراڻ' (حيدرآباد) جي فاضل اديبتر جي اصرار تي اڳيان ڇپيل نظر پ، ل، م، ن جي ترتيب سان دوماره اشاعت هيٺ اچن ٿا. ان مان گڏ اسان هن ديهون مان پهريون نظم (قافيو الف) جو چڻ هن مفيد شاعريءَ جو مقدسو آهي، ۽ ديهون و، ه، م، ۽ ي جي قافين تي ڇپيل نظم (بنا شريح جي) پڻ ناظرين جي دلچسپي خاطر ڏجن ٿا. 'ي' وارو آخري نظم تاريخ ۱۳- نومبر ۱۹۶۱ع تي پورو ٿيو.

قافيو الف

(خيال)

ڪيرت ڪڪا
ويندي هڪا
سورن - ڪڪا
جسملي جڻڪا
مردن - ڪڪا
هڪن ڪڪا
ڪهرا ڪڪا
ڦاٽل ڪڪا
مڙسن ڪڪا
ڪڏندي ڪڪا.

قافيو پ

- ۱- ڏهڻي شاعرا، ڦرن ٺڳ، ڏاڍيون پهون پٽي پٽي
- ۲- ٺڳ جن جو پڌن ٿپ، ڦٽن اچي وڃي ٿپ
- ۳- ڪين جا ٺڳي وڃن طاق، ڪين جا ٺڳي وڃن ٺپ.
- ۴- پڙهي سور، ولي مڻج، ڏهڻي ڪنڊيون، پڌن ٿپ.
- ۵- سڪل ٻانڌ، سنهو ٿنڌ، ٿلهو پٽي، پوڙهو پٽ.
- ۶- زميندار ڪارائي ڪي چون: راءِ وڃي ٺپ
- ۷- پٺي پير، ويندي وير، ٺهه پيهه، ٺهه ٺپ.
- ۸- ڏين ٺيپ، توڙي ٺپ، ڏينڪر ڌاري چون ٺپ.
- ۹- ڪليل هٿ سان چمات، چوڻ ٺپ، توڙي ٺپ.
- ۱۰- ڪري خيال، رکج پير، ڏين چيڪ جتي ڪپ.

- ۱۱- چون گپ، توڙي گپ، گپ گپ ڪرڻ ٿي.
- ۱۲- ڪپو ڪاڻ اندر ڪپ، ڪپ ڪپ توڙي ڪپ.
- ۱۳- خوشبوءِ چڱي: پاس بدبوءِ ٻري ڏي.
- ۱۴- نازو گپ، گر، گپ، سڪي ڦل، ٻڏي ڏي.
- ۱۵- زوراور لائن زور ڪري وات منجهه ڇپ.
- ۱۶- چي چاهڪو، چاهوئي، هن چپ، توڙي چپ.
- ۱۷- مونڊاه، ڪڙڙ، سار واري مار اندر چپ.
- ۱۸- ڪر ڪار بدنام، سخت پٽ پونو پٽ.
- ۱۹- ڪارو نانگ وسهر، زهرِي زور سِيٽهه س.
- ۲۰- اڏو، ڊڄ، ٻڏ، ڊال، خطر، خوف، ڏو، ڏي.
- ۲۱- چون: ڪن ماري سڀ، ماري سڀ سڌو ڏي.
- ۲۲- سڌي واھ، پڪ، پٽ، ڪپ، ڪڏي، توڙي ڪپ.
- ۲۳- مانجهي مڙس ڪوڏر ساڻ، ٻڏن شوب ٻڏن سڀ.
- ۲۴- ڪاڏو مڙس هن لاف، ڪرڻ ڪوڙ گپ سڀ.
- ۲۵- ڪاڻن مال ملت منجهه، ڪرڻ هنر ڪوڙ سڀ.
- ۲۶- ڪن زور هن ساڻ، ڏيئي جهٽ جهڙپ جهٽ.
- ۲۷- سڄي صاف سونهاري، گهٽ وار گهٽا، جهٽ.
- ۲۸- ڦٽي عزت جو تنهن خيال، جنهن کي ڏيئي لڪي ڇپ.
- ۲۹- ڦٽي لري بدحواس، مرد جيڪو ٻئي چپ.
- ۳۰- است مرد لا اسيد، ٻيو ڏور چئي چپ.
- ۳۱- آهي غريبن گذران، سڪي مالي، ڏڏ لپ.
- ۳۲- ڪري عشق اندر منجهه، وڏا گهاء، وڏا گهٽپ.
- ۳۳- مڙين ڪن اچي سڪ، جئين ڪن اچي چپ.
- ۳۴- سڀ مار سڄن جي، سڀ ٿانڪه، طلب، ڪپ.
- ۳۵- آهي نهن ڪٿر نالگ، تنهن کي ٻي لڙ لپ.
- ۳۶- ڏيئي نام ڏيئي جو، تون رڳو نام ڏيئي، چپ.

حاشيه ۽ تشريح

۱- شاها ڏيئي، يعني پڙڪائڻ ۽ ورهلائڻ. ٻيون ٻڌڻ، توڙي ٻيون ٻڌڻ مقلوب
 محاوروي مان آهي، جنهن جي تشريح اسان رسالو مهراڻ ساءِ جنوري ۱۹۴۶ع ۾ پنهنجي
 مضمون ۾ ڪئي آهي: معنيٰ لڙڻيون ٻڌڻ، خوشامد ۽ حرفت سان پيش اچڻ ۽ دلپا ڏيئي.

اصل معاورو ٻي ٻڌڻ آهي جو منجه جي حرمت ۽ انگ مان ورتل آهي سگهو منجه جيڪڏهن ٻي ٻڌائي، مٿي ڪٿي گهڻائي نه گهڻائڻ جو بچاءُ آهي ٻي ٻڌڻ يا ٻي ٻڌڻ، يعني ٻي جو ٻي، ڪٿي به يا ٻڌي به ٻڌائڻ، ۽ اٿان نڪري ته وري سندري به سوگهو ڪرڻ ۽ ان بعد ٻي ڪوڙي وڃان پوڻ ۽ وارا ڪرڻ. هوشو شيديءَ جي وڃان ٻي، مشهور آهي.

۲- ٻي ٻڌڻ، ٻڌي ٻڌڻ، ٻڌي وڃڻ، اصطلاح معنيٰ ٻي ٻڌڻي وڃڻ ۽ صدمو پهچائڻ؛ مگر اصلي معنيٰ ٻي ٻڌڻ، يعني ٻي جو سوڻ ڪرڻ. اهو دعا جو سوڻ آهي، ۽ هن ريت ڪندا، جو اڪثر منجه جي نوڙي (بعضي ٻين جي نوڙي) وٺي، ان تي لوان شريف جي الم شرح الخ، سورہ بڙهندا، ۽ هر ڪاف تي ڪنڊ ڏيندا ويندا. سورہ خنر ٿيڻ تي اها نوڙي ساڻي وٺڻ به ٻڌندا، ۽ ڪنڊ ڏيڻ وقت سوڻ ڪندڙ، ٻي واري کان پوئو ته: ملائو ٻي ڦلائي جو تنهن جو پيڙ ٻي ٻڌان؟ مريض جواب به چوندو: ٻڌ. اهڙيءَ طرح ٻي دنيا ٻڌندا ۽ ٻي ڪنڊ پوڻ ڏيندا. هي ٻي جو سوڻ، اڪثر پهرئين ٻي به ڪندا. نون ٻي هن سوڻ جي اجازت اصلي سوڻ ڪندڙ کان وٺندو. چوندا: هڪڙو وٺڻ، يعني اجازت وٺڻ، جو اصل به عهد وٺڻ آهي.

۳- طاق لڳي وڃڻ يا ٻي ٻڌڻ، معنيٰ اوچتو ڪنهن خبر ملڻ تي حيران، سرگردان، پريشان يا پشيمان ٿيڻ، يا صدمو پهچڻ. طاق مان مراد ڪنن جا طاق يا ٽالپون آهي. زور سان چمت يا ڌڪ تي، ڪنن جون ٽالپون لڳي وڃڻ يا ٽالپون ڇڙهي وڃڻ ۽ حوصلا خطا ٿي وڃڻ. در جا طاق لڳڻ ۽ زور سان ٽڪاءُ ٿيڻ جو ڪمان به نڪري سگهي ٿو. ٻي لڳڻ جو اصل معاورو شايد لوهار جي ڌنڌي تان ورتل آهي، ته لوهار هميشه اوزار ٻاهه به ٽپائي، ڳاڙهو ڪري، پوءِ ٽپندا، مگر جي ٽپڻ اوزار ٽپي ويو ته ٻي ٻي پريشاني وڌي.

۴- وڏو ۽ ڊگهو سڪل ڊنگر، ان کي ٿارو، ٿارو، نوڙي ٻي چوڻ. شاعر الهڏي نظير

پنهجي هڪ ست به چيو آهي ته

اڳڏنسي آواز ڪيو ته ڪو ان به افعال آهي؟

ماڪڙ جي مارڻ جو اوهان وٽ نٿو ٿئي لاهي:

ٽپ هڻو ٽپارين به، چانهين به چاهي؟

يعني اهو ڊگهو چاٽو يا ٽپ وڌائي، مٿي وٺڻ جي ٽارين به هڻو ته مڪڙ هٿ ڪرڻ،

ٻائي هٿ چاٽڻ به چاهي، جو اوهان يا اڃا ڌڪ هڻو؟

۵- عام معاورو، ڪنڊ ڪوپ ڪرڻ، يعني هر ممڪن طريقي ڪندي ٺاهي سولو ڪرڻ.

ڪوپ، هڪ خاص ڪنڊ جو نالو آهي، جنهن کي انگريزيءَ ۾ (ريف ناٽ) چئجي ٿو. ڪوپ، ڀرت جو به هڪ قسم آهي. ڪوپل يعني ملائڻ، ڇڙڻ، ڪٽڙو ڪٽڙي سان پيچائڻ.

۶- ٻي مان اسم فاعل جي ذاتي عمل موجب لالا: چاهڪو ۽ چاهوئي، يعني

ڇيندڙ يا چپ هڻندڙ؛ مگر هميشه لاءِ ذاتي وصف. چاهڪو نالو مشهور ٻي جو آهي، ۽

ڇاهايو نالو هڪ جيئڙ يا جيت جو آهي، جو واريءَ جي ڊرون ۾ وهي. اهل سنت جو گمان آهي ته جنهن شخص ڇاهاڪو ماري، ان جي رت سان هٿ ملڻا آهن، تنهن جي هٿن ۾ حڪمت ٿئي ٿي جو جنهن شخص کي ڇاهاڪو ٺڪري (ڇاهاڪو انهيءَ عارضي کي چوڻدا، جنهن ۾ بت سڃي ٿي ڳاڙها ڊڙ ڊڙ ٿي پوندا آهن، جن ۾ سخت خارش هوندي، ۽ اڪثر ڇاهاڪي ۾ مد سخت تب اچي ويندو) ان کي جيڪڏهن هو پاڻيءَ جي وٽس ۾ پنهنجا هٿ ڏوٽي ڏيندا، ته مريض کي انهيءَ پاڻيءَ پيڻ سان ۽ بت کي لائڻ سان شفا ٿيندي.

ڇاهوٽي جو مثال، جناب پير صاحب پاڳاري، ڪوٽ واري صاحب، پنهنجي مريدن کي نصيحت ڪندي، هن طرح ڏٺو ته

مومن کي چيري توڙي ڇاهوٽي کان سبق حاصل ڪرڻ گهرجي: چيرو دنيا جي گلا غيبت کان گوشائون ۽ خلوت نشين آهي، ۽ پڪين ۾ چڻ عابد زاهد آهي. ڇاهوٽو جو هڪ ننڍڙو حيت آهي، ۽ واريءَ جي شاهي ڊرون ۾ زندگي گذاري ٿو، سو ڪفايت ڪري، واريءَ جو هڪ هڪ ڪٿو وقت تي کائيندو، ته ستان واري ڪٿي نه وڃي! مومن کي گهرجي ته ڇاهوٽي، مثل ڪفايت ڪري ۽ پنهنجي ضرورت آخر خرچ ڪري.

۱۷- رڌ، پڪريءَ جي مونڊاه، گهوڙيءَ جي ڪڙھ، سڀنن يا ڳئون جي سار ۽ مائهوءَ جو چٽپ: معنيٰ ۽ پرده وارا نالا آهن.

۱۸- رڀ يعني سخت ۽ پڪو ڪرڙو. اڪثر ڀوک جي وچ ۾ ڪلڙا ٺڪر، جي بنا ملڻ آهائڻ جي خالي رهجي ويندا آهن؛ نهايت سخت ٻوٽي توڙي ڪرڙي کي رڀ پڻ چئبو. اسان سان شاعر الهڏاي فقير خبر ڪئي ته، لاهاري وقت اهڙي هڪ سانب ۽ سخت پٽ تي اسان مالي ڪاٺي پوري ڪري، پاڻي بچيل مائي ڪٿي پيڻ جي حانوري ۾ رکي. ڪنهن ڪٿيءَ کي ماليءَ جي پالڻ آئي، سا اچي اسان وٽ پهتي، ۽ مائيءَ ڏي ڏسڻ لڳي. هن موقعي تي، فقير الهڏاي چيو ته مون هي بيت ڏٺو:

ڪٿيءَ کي ڪٽيليءَ جي، ڦوٽون اٿي ڏپ،
هن کي طسب تائيو، ۽ ڪٿي ڏسي ڪپ،
سا ڪاهي اٿي ڪانگڙ ۾، رڙهي مٿي رڀ،
پر مالي هن کان مٿي ٿي، پيٽي چئي چٽپ،
هائي ڪارو ۽ گتپ، ڪاٺي وڃي هن ڪنڌ ۾.

ڪٽيلي يعني مالي (ساڄن جو محاورو). رڀ جو استعمال ظاهر آهي، ۽ معنيٰ اڳتي بيان ڪري آيا آهيون.

۱۹- وسير يا وسير، شبهر، آلبهر، تلبهر، سيهر، وغيره، جملي ڪاري نانگ جا نالا آهن، ۽ صرف لهجي جي بدل بدل سبب پهريان ٿي مختلف اچار پيا آهن.

ٻلي جو شاعر شيخ ابراهيم ٿو چوي ته
 ڪنهن ڀانءِ ۾ سڀ ائين وڃي ويهيو وات ۾.
 شهر، اڪثر سنڌ جي شاعرن، سرائڪي زبان جي دهرن ۾ آندو آهي. عرضي فقير ماري
 چوي ٿو ته
 زلف سياه سڄڻ دے سھڻے جون اکيان شهر ٻولي.
 سڄل چوي ٿو ته
 ڪالے ٺانگ شهر وانگے، زلفان چلي چلي.
 شاعر نور محمد چوي ٿو ته
 زلف سياه سڄڻ دے سھڻے، سڄ شهر ٻاون، نينهن ٻاون.
 حضرت جلال رنگريز وري البهر سان محبوب جي ڪارن وارن کي مشابهت ڏئي آهي.
 جيئن هي ابر بهار، تيئن آهن ڪنول ڪيس قريب جا
 المهر والگي الڳا، اچي رهيا بدن ڍار.
 سگهو شاعر غلام الله جوڪو چوي ٿو
 جلوو وڌ جانب جو آهي نمر ڪڙن ڪڙن،
 ڪيس برسيا قريب ٿي، ڪيو نجلو تليهر.
 شاعر قادر بخش پنهنجي هڪ بيت ۾ محبوب جي وارن کي ’تليهر‘ سان مشابهت
 ڏئي ٿو، ۽ اڳتي هلي شهر جو لفظ استعمال ڪري ٿو، جنهن جي وڌيڪ معنيٰ تحقيق طلب
 آهي. قادر بخش چوي ٿو ته
 تنگ تليهر نين، جيئن ڪيس ٻيا هن ڪاڻي،
 سرونڊ، سوڌا ڀرين منهنجا حورن کان به صين،
 ان جو پاڪ ڀرين ڪون اڳرو، جلوو وڌ جيئن،
 هڪ ڏڙ ڳورا سڀين، اچي ڪاف برابر ڪين
 هڪ ميسو شهر سڀين، ٻي جا بدن ٻانن ٻين،
 جي اچن ساڄن سر زمين، نه آڏ بادل باغ بهاريان.
 سنڌي ۾ تليهر نالڪ جو نالو مشهور آهي. شين نين ۾ شاعرن به ڪارن وارن
 کي تليهر سان مشابهت ڏني آهي، تاهه ’تليهر‘ سان گڏ اير ۽ بادل جو ذڪر آهي؛ ۽ ’ڪيو
 نجلو تليهر‘ جو استعمال ڏيکاري ٿو ته شايد سگهو تليهر کي وڃ يا ڪڙن جي معنيٰ ۾ آند
 هجي. انهيءَ ساڳيءَ معنيٰ ۾ شاعر سليمان جو هڪ بيت آهي ته
 تليهر ترنگ، اچي جهڙي جهڙي ڀر،
 ان جا ورق وصالون وٺا، انڊلٽ جهڙس انگ.

لسان جي خيال ۾ ٿيلهر معنوي ڪنڻ، اصطلاح آهي ۽ نه حقيقي، ڇاڪاڻ جو ڪنڻ کي به وائينگ وارا ور آهن، انهيءَ ڪري اصطلاحاً مٿس ٿيلهر جو نالو اچي سگهي ٿو.

۲۱- مشهور پهاڪو: سڀ نه ماري، سڀ جو سراپ ماري.^۱

۲۲- ڏاڙهي، سونهاري، نونواري، سڀ هر معنوي آهن.

سونهاري يعني سونهن واري، ۽ اهڙيءَ طرح لون واري يعني اها سونهاري جا ٽين جوانيءَ ۾ رهندڙ ڪري اچي ٿي.

۲۳- نپ: نپن مان امر.

۲۴- سڀ، معنوي ماڻ يا آرام. چوندا: فلاني کي سڀ ئي نه ٿي اچي، يعني ماڻ ئي نه ٿي اچي.

۲۵- جهڻ، ڀڄڻ ۽ بندگي ڪرڻ جي معنوي ۾ آهي.

۲۶- سڀ هڪ معنوي ۾ آهن.

[مهران- پراڻو دؤر: آڪٽوبر، نومبر، ڊسمبر ۱۹۴۷ع ص ۷۱-۷۸]

قافيو ل

۱- ڪي مرد ڪري ٿول، ڪهي ڪن، وجهن ال.

۲- هڪن کي نالائيءَ نڪ، منجهه، چون: آهي ال.

۳- ڪنڇو پهو ڪانه مندو، تنهن کي سڏن ال.

۴- منڍي چون پر، تنهن کي منڍي چون پل.

۵- ٻڙ ٻڙ هڪوات چون، توڙي، پل پل.

۶- هڪ ٺوٺ جو، ٻيو ڪائين جو، ٿيو مڙس مندو پل.

۷- گهوڙي منڍي زين جي هڪ ٽٽي هو ٿل.

۸- وٺي، روڪ، جهل پل، ڪن، پلڪ، گهوڙي، پل.

۹- ننڍي هڪسيءَ 'گجهه' چون، ننڍي ڪڙي 'پل'.

۱۰- ٻهر مندو پور، ڪري چانگ، چائن پل.

۱۱- لئن پوک منڍي پل، ٺاهن ڪاڇ ڪارڻ پل.

۱۲- مهڻا سونهن سنج، پتر جي گهوڙي هجي پل.

۱۳- پختي پڙه ۽ بناد، منڍي معنوي ۾ آ، ٿل.

۱۴- ٿڙا، ٿلهو، ڪافي توڙي ڳالهه مندو ٿل.

۱۵- وٺن مندو ٿل، ملي هڪٿيءَ مندو ٿل.

۱۶- گنڀيون مال جو، ۽ تنهن مان گهڻي گل.

۱۷- ڏک معنيٰ گهڻا، ماڻهن ماڻهن مندا ڏل.

۱۸- ٻيا سمات منڍي ذات، ٿا دلير پڄهن ڏل.

- ۱۹- ڌرتي ڏنڻ منجهان ڊل، ٻي ۱ ڳاڻي ڀڳي ڊڪ.
- ۲۰- توڙي چوڻ سرڪو، ۲۰ يا توڙي چوڻ غل.
- ۲۱- ڳاڻا توڙي ميئون، رخسار توڙي ڳل.
- ۲۲- هڪ ٻائي، جر، جل، ٻيو سوڙ سنڌو چنل.
- ۲۳- چوڻ سنڌي، منجهه مل، چوڻ هندي، منجهه چنل.
- ۲۴- ميڙي مڙس کڏ ٿين، مڇي ٽڏهن مل-چل.
- ۲۵- سنڌي ٻائي ٻنر، چنل، چوڻ کڻجي توڙي چل.
- ۲۶- ملهه جوان پهلوڻ، ٻيا مائين سنڌا مل.
- ۲۷- چلو چورئون پٺاڻون، لوھون لوھ ملھان مل.
- ۲۸- اصل لڙ يا ٽاهر، ھاڻي ٽنھي چوڻ، تل.
- ۲۹- لڪارڻ، ڏٺارڻ، ڪنھن لاءِ ٻڌي تل.
- ۳۰- ڪري جوان ججهو ڪري، ٽن ٻيڪر منجهه مل.
- ۳۱- ڌرتي ولڻ منجهان ول، ڳاڻا ٻوٽي سنڌي ول.
- ۳۲- پاڻ، چلپ چوڻ ڏاٻ، چوڻ آڏ توڙي جهل.
- ۳۳- هڪ شڪار ڪارڻ جهل، ٻي آ جهنگ سنڌي جهل.
- ۳۴- ڀاڳيا ڀل ساري سار، چوڻ سينھن سنڌي جهل.
- ۳۵- آهي ڪهلڻ منجهان ڪهل، ڪهل چورن سنڌي ڪهل.
- ۳۶- ڪنھن ڪٽر يا خبر، ڪنھن ڪڙڪ، ڪنھن ڪٽل.
- ۳۷- آهي مرض وڏو مال لاءِ ٻائي ماريل ڪل.
- ۳۸- مقبول ٻوي مرد، ڪنھن لڀڻ، ڪنھن تل.
- ۳۹- ٿڌي ۽ فساد کان ٿي منهنجي وڃي ڪل.
- ۴۰- سنگت حاشه ۽ ڳنڍڻ جي کان پاڻ وڃي ٻل.
- ۴۱- مگر مونجهه منڊل مار ڪي ڪي مرد ڪرڻ مل.
- ۴۲- مڙ تي ڪاهل، مڙ ڪي ڊوھ، هٿ ٻڌي ھليو مل.
- ۴۳- لڪي ڪڇڻ، لڪي ڪڇڻ، لڪي سور ڪنھن ڪي مل.
- ۴۴- ٻورو ٻورو ٻولڻي صاحب، ملڻي محنت سنڌو مل.

[سھراڻ- پراڻو دور: آڪٽوبر، نومبر ۱۹۴۶ع ص ۱۹-۲۰]

حاشيه ۽ تشريح

- ۵- چوندا: ڪهڙي بڙو ڪٿي لائي اٿئي، يا ٻڌي اٿئي؟ چوندا: فلاڻي جي ٻل ٻل ٻڻي ٻوي.
- سراڻڪي ۽ ٻل ٻل جو عام استعمال آهي. حمل خان پنهنجي هير رانجهي جي ڀيٽ ۾ چوي ٿو ته.

ٻل ٻل ٽيڙي، ٻل ٻل ٻوڙي، ول ول اهي نهي ڪر ٻلي.

٦- ٻل معنيٰ زور، معاوري ۾ چوندا ته ادا ملائي ڪي ٻني جو ٻل ڪونهي، قوت جو ٻل ڪونهي، مڙس جو ٻل ڪونهي. چوندا ته مڙس - ٻاري لاه ڪاٺن جو ٻل ڪري ڇڏيو آهي. ٻل ڪي بدلي ٻن ۾ ڪري ڪم آڻيندا آهن. چوندا ته: 'غريب ڪي ٻل نه ڪوهر' شاعر ٺهه جي بيت جي هڪ ٽڪر آهي ته: 'جهڙو نينهن نشو، ٺهه چٽي، ٻيو ڪونه ٺهڙو ڪو ٻل'.
٧- ڪهوڙي جي سنج جو نالو ٿل آهي، ڇاڪاڻ جو ٻن سجن جي تر ۾، يعني هيٺان هوندو آهي. سمجهڻو - وارتل جي هيٺان ملهورو (يعني سر ڪي ڪاٺينڙ ۽ صاف ڪندڙ) وجهندا. سجن ۾ ملهورو اٿن آهي، جيئن ماڻهو جي پوشاڪ ۾ گچي. ٽلي، يعني ترائي، جهن جي چوڌاري مٿانهن زمين هجي، ۽ ٺهه ۾ جهن جي چوڌاري ٻينو جهن؛ الهه ٽلي يا ٺرائي ۾ برسات جو پاڻي اچي گڏ ٿئي. ٽلي ننڍي، ٿل وڏو. ٽلي ۾، ٺوڙي ٽليءَ جي چوڌاري، ٻن جي پاسن تي ٻارائي هڪون ٿين. خليفي نبي بخش ماريءَ جي سر ۾ چيو آهي ته
سڀا، مڪر ٿئين، ٻيون پاسون.

الهه لحاظ سان ٻن جبلن جي مائري ۽ ٻن جي ترائي.

٨- ننڍي ڪسي، واهي يا ڪٽور، تنهن کي گجهه چون (سجهورو). ٺهڙو ڪٽور مڪر ڪسيءَ کان وڏو، تنهن کي ٻل چون (ٺهڙو يا ڪو-لاڙ).

٩- ٻل ڇاڻڻ، ٻن ڇاڻڻ يا ٻري ڪرڻ، سڀ هڪ معنيٰ ۾ آهن.

١٠- ڪٽڪ جا سلا جڏهن وڏا ٿي ساوڪ ڪندا، تڏهن انهن جي ٻل ٿيندا، يعني ٻن ٿيندا؛ يعني ٻن جون چوٽيون ذاتي سان ٿيندا ته سندن پاڙون مضبوط ٿين ۽ وڌيڪ واڌ ڪن، اوڀر ۽ اوسر ڪن، يا منگهه هٿن.

ڪنهن شاديءَ يا ڪاڇ تي ٻٽ جو ٻل ڪندا، يعني ته ڪٽ جي مٿان ٺهڙو ڏولي صاف ڪري وجهندا ۽ ان جي مٿان ڊيگن مان چانور ڪڍي، ٻل ڪندا؛ يعني ڊگ ڪندا، ۽ اهڙيءَ طرح ڊيگيون ڇڏيندا، يعني خالي ڪندا، صاف ڪندا.

١١- جڏي ڪهوڙي تي سونا سنج چڻ ڪڏهه تي اٿر ۽ ڊيگرن تي اٿو.

١٢، ١٣- ٿل معنيٰ ٻيڙهه يا بنياد. ڪهوڙي جا سڄ 'ٺڙا' به سجن جي ٻيڙهه آهن. ٺهڙو

ٻه ٻيڙهه ۽ پختي جي معنيٰ ۾ آهي. ممڪن آهي ته ٿل بدل هجي ٿل جو، يعني تر يا ٻيڙهه. ولڻهه اعلم. ڪافي جو ٺهه يعني سٺ يا ٻيڙهه. ڳالهه جو ٺهه ٻڌڻ، يعني بنياد ٻڌڻ.

١٤- گتو معنيٰ ڏڻ؛ اڪثر اٿن جو گتو يا وڳ چوندا. شام صاحب چيو آهي ته

'جاء نه سڄو ڏينهن، هٿڙو اوڻي وڳ چئن' (دب)

ريڻ، پڪرين ۽ مينهن جو ڏڻ، ڏانڊن جي گوهر، گڏهن جو وٺڻ ۽ اٿن جو گتو يا وڳ، سڀ هڪ معنيٰ ۾ آهن.

Scanned with CamScanner

۷- لوهار سنگهر جي ڪڙين کي گيڊن لاءِ لوهو چلو وجهندا، جنهن کي سل يعني مضبوط ڪڙي چون. اهو سل ٻن قسمن جو ٿيندو آهي: هڪ چيرئون، ٻيو پٽيانون. ان جي گاهه جي سڙه (مٽي) ۾ جو چلو وجهندا آهن، انهيءَ کي ٻه سلهو چون هي چلو ڪاٺ جو يا لوهه جو هوندو آهي. سلهي مان ٻه ڪاڇ سرن ٿا: هڪ نه ڏانڊن کي سڙه جي چوڌاري لڙن ۾ حولائي ٿئي ٿي، ٻيو نه سلهي ۾ ٻڌل وڃي ٿو. هاري گاهه هڪليندي ڏانڊن کي پهاڙو ڏيندا ته

هٿر هلي، هلي سلهي!

۸- چوندا ته نل آهن يعني لڳو آهن، يعني وڏو ڪو ڪاٺڪو لڇ آهن. هي نل شايد بدل آهي: نر جو. چوندا: نلاڻو نر مرد آهي، يعني وڏي همت وارو، دلير. انهيءَ ڪري نر لڳو، يعني وڏو بدتماش. ٻئي هڪ معاوري ۾ اهل سنڌ چوندا ته وڏو ڪو ناهل (ناهر) آهن! ناهر ذات سنڌ ۾ ملتان جي تاريخ ۾ وڏي سرڪشي قوم ٿي گذري آهي. لهندا، استعاري طور مٿيون معاورو رائج آهي. ڪنهن دوست چيو ته ناهل جو اصل ناهل آهي، مگر اهو خاص علمي معاورو آهي جنهن کي اسان جي خيال ۾ هن عام معاوري ۾ ڪو دخل ڪونهي.

۹- چوندا: نلاڻو لاه ٻڌي، نل ٻڌي يا نرڙيون ٻڌي، ٿري ويو.

۱۰- زمين ولڻ يا کڏڻ يا اٿلائڻ سڀ هڪ معنيٰ ۾ آهن.

۱۱- چاٻ، ڏاٻ، آڏ يا جهل، يعني پاڻيءَ جي اٽڪ يا روڪ. پاڻ معنيٰ پنڌ. هي لسيلي جو معاورو آهي. شاعر نور، زنگي خان برکت جي تعريف ۾ چوي ٿو ته هيڏانهن چورنگ چئن چئن سان، پنجون پاڻ ٻيئي ٿيو پاڻ.

(پاڻ اصل ۾ پاڻيءَ جي پنڌ) يعني پنڌ، روڪ يا سِر ٿي پيو. (ڏسو لسيلي جو سفر، 'مهراڻ' جولاءِ ۱۹۴۶ع).

۱۲- شڪار واسطي وڻ تي مٿي ٻن ڌارن ۾ پنجهي مثل جهولي ٻڌندا، جنهن کي لاڙ طرف جهل چون. زمين تي شڪار واسطي کڏڻو جوڙيندا، جنهن کي لاڙڪاڻي طرف اودي ٻه چون. ٻئي ۾ جهنگ جي گهاٽي ڪنڊ ۽ سور، جنهن مان گذرڻ مشڪل ٿي پوي، انهيءَ کي اتر طرف جهلي چون ۽ لاڙ طرف جهل.

۱۳- اها ٻڪري جا لڳ يا ٻوڪ نه ڪري، يا لڳ ڪري مگر ڦر نه ڪري، يا ڦر نه جهلي، ته ان کي مٿاڻ چئبو. اهڙيءَ ڳئون کي ٻه سٺاڻ چئبو. ڀاڳين جو چوڻ آهي ته اهڙي منهن کي ٻه سار ۾ جهل يا هڪ ڦر جو ٻرو هوندو آهي، جنهن کي جيستائين نه ڀڄو تيستائين ڀڄ نه جهليندي. قابل ۽ ڄاڻو ڀاڳيا پنهنجو هٿ سار ۾ نٿي، اها جهل ڀڄندا آهن. سار شب ۽ ڀردي وارو نالو آهي. منهن ۽ ڳئون جي سار، ڍڻ ٻڪريءَ جي موندڀاءُ ۽ ڪهوڙيءَ جي ڪڙهه سڀ هڪ معنيٰ ۾ آهن.

۳۵- کهلن يعني قاصد هتان ناپو موککلن کهل اسر آهي ۽ ورلي ورلي اسر طور
بمعني نياپي جي ۽ ڪن ڪم آندو آهي. چورن مندي. کهل معنيٰ کهن. کهل بدل آهي
گل جو، يعني گتلو يا سڙو.

مراد فقير زنگجي جو بيت آهي:

اندر کهن چورن جي کهل، ٻاهر سانگ ڪرين ساڌن جا،
سڪر جي 'مراد' چئي، منهن کي ڏوڙ مَ سَل،

۳۶- چولدا: نلائي کسي ڪڙڪ پنجي ويئي؛ ٻاک پنجي ويئي؛ ڪتر، خبر يا گل
پنجي ويئي؛ يعني سَٽ پنجي ويئي.

ڪڏهن ڪڙڪ جي بدلي ڪٽڪ ۽ ڪم آيندا.

چولدا: نلائي کي ڪٽڪ پنجي ويئي؛ يا ڏاه پنجي ويئي.

حمل خان جي هر رائجي جو بيت آهي:

ڪاٺي ڪاٽڪ پئي ڪوڙي خان ڪون، جو سڀنيون مونجه ڪون ماني کاوندا لهن،

دل ننگ ٿيا، وٺا جهنگ کهي، اڙپنگ ڪپڙا، گهر آوندا لهن.

ڏاه پنجي ويئي، يعني ٻري کان خبر پنجي ويئي؛ ٻهار پنجي ويئي. ڏاه، عربي لفظ 'داهره'
مان آهي يعني مصيبت يا آفت جنهن جي خبر ٻري ٻري وڃي پئجي. دين محمد لغاري جي
بيت ۾ آهي تہ

مرون جو مکيءَ جو سو هو قوت سان ڪنڌار،

پيشي ڏاه پٺن ۾، مندي مور ٻهار.

ٻاهر ڪٽل گاه جو قسم آهي. ٻاهر چوي ٿو تہ

تو ايمان عالم ۾، گاهن ڪيا گلزار،

هڪ ڀوئي پتر ٻيا، نسب ڪيا لڪار،

ڪيهن ڦٽي، خوشبوءِ ڪري، ۽ گهر گاه ڪلهار،

ڪل، گهوي، ڪٽڙو، ساڙي ڪيا سينگار.

ٻائيءَ ۾ ٻيل يا ٻائيءَ ۾ مارڊل ڪٽل کسي جي مال کائيندو تہ مال کي ريج جو مرض
لڳندو، جا جيري جي بهاري آهي. اڪثر ڪٽڙي ۽ درياءَ جي وٽ سان ڪل يا ڪٽڙو ڪانه جو
ٻائي جو مارڊل هوندو آهي، انهيءَ کي کائيندي ئي خصوصاً سينهن کي هي مرض وڪوڙي
ويندو آهي. درويش روحل چوي ٿو:

ڪٽڙو جي چارين، ٻٽ پٺائي پانهجي،

'روحل' چوي ريج ۾ سينهن سڀ مارين.

قافيو م

- ۱- امان، مائي، ماء، چوین آمل، توڙي آر.
- ۲- مڪي چپ ۽ خاموش، ٻڌي ويهي رهن، آسو.
- ۳- مڪي مڪوڙا مٿن مڪوڙ جو، لڪاء وڌو مٿس.
- ۴- جاپان کي بر باد مڪيو، تازو ائٽم بم.
- ۵- مڪر مٿس ٿيو تمام، مڪن جو ساھ ٿئي مٿس.
- ۶- مٽيءَ ساڙ، پالونار، توڙي ٺٽي توڙي مٿس.
- ۷- پر پور پيالو تار، ٺٽار ٿيو مٿس.
- ۸- مڪجهو نام توڙي ٺاڪ، توڙي تان، توڙي مٿس.
- ۹- مڪري جوڙ آندو مڪر، گوپانگ: گنير مڪر.
- ۱۰- مٿن مائھوءَ لاءِ مٺاڻ، مڪاني مال، مٺو مڪر.
- ۱۱- مڪامق منجهان مڪار، مڪر، مڪمل منجهان مڪر.
- ۱۲- مڪار پر پور مڪري چوي مڪيندڙ مڪي، مڪر.
- ۱۳- درياءَ توڙي ندي، يا مڪران توڙي مٿس.
- ۱۴- مڪني مڪاريءَ جو مٿس، مڪني وڌائيءَ جو مٿس.
- ۱۵- مڪاڻا جهلي ويهن مٿس، مڪولي موڪلو مڪرن مٿس.
- ۱۶- مڪلي مٿس روزان روز، چاڙهي ديک ڏين مٿس.
- ۱۷- مڪلا، مڪلا، لائي چائي، آ مڪار مٿس، مٿس.
- ۱۸- مڪي مٿس مڪان مڪاچ، مڪلو زور ڏما مٿس.
- ۱۹- مڪلي مٿس مٿس مٿس، توڙي مٿس توڙي مٿس.
- ۲۰- مڪري مٿس مٿس مٿس، چوڻ مٿس مٿس مٿس.
- ۲۱- مٿس مٿس آواز، مڪري مٿس، توڙي مٿس.
- ۲۲- مٿس مٿس مٿس، مٿس، چار توڙي مٿس.
- ۲۳- مڪرن مٿس، مٿس، توڙي مٿس، توڙي مٿس.
- ۲۴- مٿس مٿس مٿس، مٿس، مٿس، مٿس.
- ۲۵- مٿس مٿس مٿس، مٿس، مٿس، مٿس.
- ۲۶- مٿس مٿس مٿس، چوڻ مٿس، توڙي مٿس.
- ۲۷- مٿس مٿس مٿس، مٿس، مٿس، مٿس.
- ۲۸- مٿس مٿس مٿس، مٿس: مٿس، مٿس.
- ۲۹- مٿس مٿس مٿس، مٿس چوڻ مٿس، توڙي مٿس.

- ۳۰- ٽوٽا وار ڪمڪن، ڏيئي لندي ۽ لس.
- ۳۱- ٿري ٻائيءَ سنڌي سِير، ڀلو فصل سنڌو سِر.
- ۳۲- ٽن شل، ٽين سِر، ٽئي اونده، ٻارن سِر.
- ۳۳- سيل، جوڙ، ڳنڍ ڳوپ، لڳو لڳ، مڪرن سِر.
- ۳۴- چتون جهر جهيل جو، جهٽ جهل ڏين جهٽر.
- ۳۵- ڇڏي "آءُ نون" مرد، مڪن هٿر نه ڪا سِر.
- ۳۶- خُس، سٿ، ڀرون خُس، هر وار ڏنگو خُس.
- ۳۷- قريدار آڏو سِر، سڙ وار ڪڇي خُس.
- ۳۸- ڄر ڄر ٻڌن ڄر، ڪئن ناز منجهان چنر.
- ۳۹- ٿيو سهڻيءَ کي ساڙو سوا، ڏيه ساڙو ڌڻر.
- ۴۰- ڀو لهنن کي ٺاه، ڪڍي ڪاڻ، ڪاٺي ڪر.
- ۴۱- ٻن تون بندي تي نه ٻاڙ، سڄن سولي تي رک مڪر.

حاشي ۽ تشريح:

- ۱- امڙ هن وقت عام آهي، مگر شام ڪريم جي ڀت ۾ آهي تہ:
 اٺن ڪيو ڪهرو، مونڙا ساڙو وڃي لنگو،
 امڙ ۾ 'ڙ' تصغير جي آهي. امڙ توڙي امڙي چوڻ.
 اصل لفظ 'آر' عربي آهي، جنهن مان 'آر' عام اچار آهي.
- ۲- چوندا ڦلاڻو 'هر' ٻڌي ويهي رهيو، يعني ماڻ ڪري ڪوڙو رعب رکي ويهي رهيو.
- ۳- شاعر ٻنگو فقير گوبانگ، مارئيءَ جي سُر ۾، بندوق جي ٻرڙن تي هڪ هنر ٻڌو آهي، جنهن ۾ چوي ٿو تہ:
 ڪر ڪشيتو گوبانگ چئي، ڪي ڦال نشان هئا،
 جنهن جا ڪه ۾ ڪمٽ پڪا، تنهن جا ٻاري پخت 'ٻنگو' چوي.
- ۴- ڪاهن ۾، ڳاٺا، ڳر، ڳنڍهر، عام سنڌي شاعر جي ڪلام جو ورد وظيفو آهن.
 ڳو ڪي ڳاٺو مال اڪثر ڳهڻو کائيندو آهي. ڳر ڳاه، ڳريون ڳريون ٿي، مٿي ڀوڙو ٻڌي
 اهرندو. ان جا ٻن، ماڻهن جهڙا ۽ سنگ ۽ سائين جهڙا ۽ ڪرنگه وانگر. مڪچو هوندو
 تہ مال کائيندس، پڪو ٿيو تہ مال ڳهڻو ويجهو ڪوڙو ويندس.
- ۵- ڪامڻ يعني سڙڻ يا جلڻ، مگر راند ۾ ڪامڻ يا ڪاسجي ٻوڻ، يعني خارج ٿي وڃڻ.
 ڪمڻ جدا فعل آهي، معنيٰ ڪڍڻ (ڪوڏر سان زمين ڪڍڻ)؛ الهيءَ مان اسر، ڪاسو (ڪٽيل ڪڏ)
 ۽ ڪاسڙيو (ڪڍيندڙ) مشهور آهن. 'ڪام ڀرو' هاري آهو، جنهن کي سڀڪه اچي (ڪامڻ ۽ ٻڻ)
 يا ڪهڪاهه اچي؛ جنهن کي ڪم ۾ اٿن، يا ڳٽي هجي؛ جو ڪم ۾ غرق هجي، ۽ ڪم
 کي سهڙي، سنڀاري سولو ڪري؛ جو تنهن ٿڌيءَ ڏي نه ڏسي، ۽ ڪم کي لڳي چڙهي.

سهران

(۳۸ ج)

۱۳- 'مر' عربي لفظ آهي ۽ سنڌيءَ ۾ درياءَ توڙي سنڌ تي آئيندا. مگر 'بندل' جي لغوي خصوصيت موجب، سنڌيءَ ۾ 'مر' جو اچار ٿري 'ور' ۽ ٿيو آهي. شاعر اسين رنگريز مورڙو ڳايو آهي ۽ پنهنجي هڪ بيت ۾ چوي ٿو:

ڪالهه ڪلاچيءَ هڪڻي ويا چولي چار ڪٽي،
ولئين وڃ، 'امين' چئي، وٺڻ وڻ، وٺي،
اکثر ابرادت جي، وڏا مول هڻي،
گهاتوئون گهڻي، ٿي ڏنگيري دل ۾.

وٺڻ وڻ وٺي يعني 'مر' يا سنڌ وٺي وين.

۱۴- گهڻو ڀيري کان دهل جو آواز اڪثر "ڊر-ڊر" طور ٻڌڻ ۾ ايندو. ٻارڙن جو دهل اڪثر ٻول، ڏهندو ٿ: "ڊ، ڊ، ڊ، ڊ". مگر انهيءَ جي اها معنيٰ ناهي ته هڪ دهل جي وچ ۾ تارمڪان کان سواءِ آهي. سنڌ جا استاد مڱهار، هٿ جا سڃا ۽ سڌا ملوڪ آهن. شادمانو، نوشاهي، بندراڻي، اولنگهه، آڙو، توڙي ٻي چن چن آهي وڃتون وڃائيندا، جو واه واه انهيءَ کان سواءِ جهمر، هنجو، سنج، توڙي سلاڪڙي جي دهل کي پنهنجون وڃتون آهن. چڻ وقت، توڙي هڪن جاين تي عيد نماز جي ڄاڻ ڏيڻ وقت، وري دهل 'سچون' ڏهندو، يعني وڃن دهل چن 'سچون' ڏهندو. سچ گویا سبب جو امون ۽ سڌ آهي.

سچون ڏيڻ، ڪاتب الحروف جي هڪ ڪم ۾ هن طرح آيل آهي:

سچون ڏيڻ سور آلا هڪڻن وهان وروري؟
پڙڻ انهيءَ ٻار ڏي، مون کي ٿيو منظور،
ڏوريان ڏونگر ۾ پئي، ڪارڻ هوت حضور،
جي ميلان تان مالانتي، مگر مٿان تان سعدون،
دردمنڊن دستور، قل ٻڙي چار پنهل سين!

'دور' سنڌ ۾ عربي حڪومت جي دؤر جو عام مشهور نالو هو. ان جو سنڌي اچار، ڪجهه اڳاٽي وقت تائين 'ڊر' هو. شاه ڪريم جي بيت ۾ آيو آهي ته

پنجن ڏسڻ ڊر، ڪلا جي کي سچين،
نه ٻن ٽوهين ڪٿو، جي سو سره مگر.

ضلعي حيدرآباد جي ٻدين تعلقي ۾ جهونڊو شهر 'ٻڌسي' جو شهر آهي. اتي اڳاٽي دؤر ۾ پراڻ درياءَ هو، ۽ 'ٻڌسي' جو ماڳ هڪ اهم پٿن هو. پٿن پاڙو يا شايد مقرر چونگي ۽ ڊر (دور) هئي، جنهنڪري هن ماڳ تي نالوئي 'ٻڌسي' پئجي ويو. اهل سنڌ وٽ هن نالي معلق ڪيتريون ئي روايتون مشهور آهن.
سامون جي پٿن مان هڪ ۾ آهي ته

وسي وسي آر، جڏهن وڃي ٿي.

ٿڌ ٻارو ڇالو ٻار، پنهنجي ڏهن وڃي.

موجوده مصنفن، 'ڊسٽن' جي بدلي 'ڊرسن' لکيو ڪيو آهي. مڪرمون هڪ سڪو بزرگ کان اهو لفظ 'ڊسٽن' جي اچار سان ٻڌو جو، تنهنجي خيال ۾ وڌيڪ مناسب آهي. پنهنجي عددي صفت اهل سنڌ وٽ بلڪل عام آهي. موجوده دؤر ۾ 'ڊر' جو اچار اڃان به زياده ملڪو ٿي. 'ڊر' جي صورت ۾ وائج آهي. 'ڊڙو' توڙي 'ڊڙي' عام وائج آهن. سنڌ جي اميرن جي وقت ۾ 'ڊڙو' عام ڇالو سڃاتو هو. ميرن جي وقت جا 'ڊڙا' پراڻن ٻڌن مان برسات جي مند ۾ گوليا لڌن ٿا. 'ڊڙو' اسم نصير آهي، مگر سنڌ وارا هن نصير کي به نصير ٻڌائيندا ۽ چوندا: 'ڊڙڪ' ۽ اهڙي طرح ڪسپرڪ ۽ ٽڪڪ (ڪسپري ۽ ٽڪي مان). خطارت ۽ لغت مان واتراڏيون زالون اڪثر چونديون ته 'اي ماري ڊڙڪ، ڪسپرڪ، ٽڪڪ'.

۲۵- چوندا چڱن جو 'وباءُ' آهي، ڀلن جو ٻڌل آهي. جڃ 'وباءُ'. شاعر صبح ابراهيم چيو ته:

سهيان ڀانڊه م سڀ، اٿي وباءُ واسينگن جا.

انهيءَ مان مشتق 'وبارا' يعني ٻڙيون، ٻڙهيون، ڪڙڙ، ٿيلا.

هن موهي تي اسان جي جهولي ادب ستر ٻيرونل جي رسالي 'مهران' (آگسٽ-آڪٽوبر ۱۹۴۶ع ص ۵۶) ۾ 'ڪل' تي مڪمل تنقيد ڏانهن اشارو ضروري آهي. سندس بحث جو موضوع 'ولهن ڪهڙو وبارا' جي معنيٰ آهي. سندس خيال ۾، 'وبارا' معنيٰ رات جي ماني آهي، جنهن جي ٿاڻي، ٻلتن صاحب واري هندستاني ڊڪشنري آهي. هي چڱو خاصو دليل آهي، مگر سنڌي زبان جي عام محاورن ۽ استعمال کان گهڻو پري آهي. ماني، ڪلاڙ يا دڙ جي معنيٰ ۾ لفظ 'ولهن' آهي ۽ نه 'وبارا'. چوندا: ٺالڻ 'ولهر' هڪري ڇڏيا، يعني دو هڪري ڇڏيا، طهار يا دعوت ڏانهن اشارو هڪري چوندا: وڃي هڪرين هڪرو وٺو؛ يا وڃي هڪر هڪا جڃ! 'وبارا' لفظ خاص طرح چٽ، پٽ، پٽري ۽ اولاد سان مخصوص آهي. چوندا ته هيان هي هڪر توکي 'وبارون ڀارون' هڪرو هوندو! يعني ته عزازت ۽ مائيتي جي لحاظ سان، توڙي شخصي محبت ۽ نگاه جي لحاظ سان هڪرو هوندو.

ستر ٻيرونل خاص طرح 'ولهنو' معنيٰ مٺس يا غريب تي زور ڏنو آهي. بيشڪ 'ولهي' جي اصلي معنيٰ مٺس آهي، جيئن ته 'ولهنو' ۽ 'ولهي' جي استعمال مان ظاهر آهي؛ مگر 'ولهي' جي اصطلاحي معنيٰ، ڇڙو ڇاڻو به جائز آهي؛ يعني اهو سڄو جنهن کي گهر-ٻار نه هجي؛ يعني ته ٽڪي گهر ته ٽڪي زال ۽ ٻار هجنس.

ڪنهن سڪو ڇو آهي ته 'سڪس' سڄو هوندو ڏي، وريءَ ولهي ڇو؟ يعني سڪس کان سواءِ زال به سڄي سڪي ۽ اڪيلي آهي.

(۴۸ ج)

مهران

ٻهراڙيءَ جي اصطلاح ۾ چڙو مڙس پنهنجي گهر نڙ کان سواءِ اڪثر ڏکيو ٻکيو هوندو آهي. 'ولهي' جي هن اصطلاح معنيٰ قبول ڪرڻ سان 'وبارا' جي صحيح معنيٰ ۾ به ڀڃڪڻا ڪرڻ جي ضرورت پيش نه ايندي، ۽ مٿين غزل جي ست جو مطلب به زياده صحيح ٿيندو. واللہ اعلم.

۲۷- 'چاچو' سنڌ جو عام استعمال آهي. 'ڪاڪو' اڪثر شهرن ۾ ۽ خاص طرح هندن تائين محدود آهي. لفظ هوبهو ساڳيو آهي؛ صرف 'ج' ۽ 'ڪ' ۾ ڄا قلب ۽ بدل جي لغوي خصوصيت آهي، ان موجب ٻن صورتن ۾ رائج آهي. اسان 'ج' ۽ 'ڪ' جي خصوصيت قلب تي رسائي مهراڻ جنوري ۱۹۴۶ع ۾ روشني وڌي آهي.

۲۸- چوندا: 'ڪارو جهڙو دونهن'؛ 'ڪارو جهڙو پڙنر'؛ 'ڪارو جهڙو ڪٽ' (ٽالهي يا ڪنهن وٺ جي پاڙ)؛ 'ڪارو جهڙو رس (ٽ)' ۽ 'ڪارو جهڙو رڻ'. 'رس' جي معنيٰ تطبيق طلب آهي، باقي 'رڻ' جو مطلب سوچ. ڦٽ توڙي ڌڪ جي. ڌڪ جي سوچ نير (يا ليل) ڪري ڪاري ٿي رهندي. شايد هيءَ تشبيهه اتان ورتل آهي، ولڻه اعلم.

۲۹- ڄاڄل ماءُ هيءَ ننڍڙن ٻارن کي ڪيترن ئي جڙن ڏين مان هڪڙو ڊپ گوربت يا ستر جو ڏيندا. گوربت يعني گوربت يا نير کڻيندڙ. هتي گپ، گپ جو بدل آهي ۽ سنڌي زبان ۾ عام رائج آهي. هڪ ئي طرح واريون زالون وڏو وات ڪري چونديون ته: 'ها ماريا! تنهنجي گور تي ڪٽو.' يعني نه سٺي پٺيان به تنهنجي نير تي يادرا. گوربت ئي هي نالو انهيءَ ڪري پيو آهي، جو هي ٻڪيو جانور بعضي وڃو سڙدن جي ماس لاه ڦيرون کڻي. مگر ڇيرون لاه هن جانور جو ڊپ اڃا پيو آهي؛ ڇو ته سندس تپت، سڙه يا لومڙ ڇيرون مٿي آهي، ۽ جيڪر هڪ سوچڙي سان مري پوي.

گوربت جو نر نالو 'گورنر' آهي ۽ سواٺ 'گورناري' ناري، يعني مادي. لاڙ ۾ اڪثر تلفظ 'گورناري' آهي، ۽ مٿين وچولي ۾ اڪثر 'گورناري'؛ يعني زائد 'ه' سان، ڄا 'ه' اڪثر لفظن ۾ الف سان گڏ (الف جي خفيف اچار جي ٽڪ واسطي) زائد هوندي آهي.

شاعر دين محمد لغاري پنهنجي هڪ بيت ۾ (ٺ سان) هڪ ڪائنر ۽ ڊڄي شخص کي ٺنڊو آهي، جو پنهنجي مائيءَ کي سوئر سان وڙهندي ڇڏي پڳو. مون اهي سٺون خود شاعر جي زبان مان پڙهيون، جنهن ۾ هن 'گورناري' ڪري اڃا پيو، ۽ پوءِ ان جو مطلب سمجهايو.

شاعر، هنن ٻئي ڏيئي پڇندڙ مائيءَ کي هن طرح ٺنڊو آهي ته

سو سردود پڳو منهن ڪري، وڃي پوءِ نهاريندو نادان،
نه ستان اچي مون پٺيان، ڦل ات رجهائين رحمان!
سو ٿڪ ڪير پيو وڃي ناليءَ ۾، جت ها گين جا گهمان،
پوءِ لٽوڙجي لٽڙو ٿيو، جن سوئر لپتي اٿيو، سان،
پوءِ 'گورناريءَ' جان ڳوٺ ۾، اٿي ڪتن ٻاريس نام.

ٻائي 'سُر' يا 'مڙي' جو صحيح مطلب تعين ٿيڻ طلب آهي. اهل سنڌ وٽ ڪئين خيالي روايتون، هن جانور جي باري ۾ سرويچ آهن. انهن سمورن رايي کي سوچيندي، اسن هن مطلب تي پهچون ٿا ته 'سُر' سنڌي نالو آهي، 'نسس' جانور جو، جنهن کي علم الحيوانات جي اڳاٽن مسلمان عالمن، نسل انساني جي گذريل ارتقا جي قبل انسان واري ڪڙي قرار ڏنو آهي. انساني عروضي جي تصنيف، 'چار مقال' ۽ ڪن ٻين تصنيفن مان معلوم ٿئي ٿو ته اٽڪل ست-اٺ سؤ ورهيه اڳ 'نسس' جانور جي جنس کي وچ ايشيا ۾ ڪن ڏٺو هو.

سنڌ ۾ ڪسي روايتون چون ٿيون ته 'سُر' جهڙن انسان جي سڌن کي چڪيو ته پوءِ هو چڙهي نه سگهندو: جن نه سُر جو رليو ٿي رهندو.

ٿيندي هوندي اسان کي پٿڙن 'هڪان لغاريءَ' ۽ سُر جو قصو' ٻڌايو، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته 'سُر' انسان سان مشابه آهي. ولنگه اعلم. ڪن روايتن موجب 'سُر' جو اطلاق وچ تي ٿئي ٿو. سنڌ ۾ سر کي 'هائپ' به چون.

۲۹- فعل 'اهڻ'، 'ن' جي زير توڙي زير سان وائج آهي. اسر، سنڌي (ن جي زير توڙي زير سان) معنيٰ هٿاهين، ترائي يا جهڙ، جنهن جو ذڪر هٿ ايندو.

۳۰- 'لڙ' مختلف آهي لامادي جو.

۳۱- چوندا: فصل ۾ 'سُر' ڪواهي. وڏن تي هي اطلاق عام آهي. يعني ته وڏن ۾ گل ٻائي وغيره ڪن آهي. 'سُر' اڪثر فصل پهن کان اڳ، ڪڇ ۽ پور جي ٻلائي ڍلائي تي آئيندا.

۳۲- سُر ٻارڻ، اصل ۾ شمع ٻارڻ، يعني 'ع' حذف ٿيل آهي.

۳۳- سُر ڪرڻ، يعني لڳو لڳ ملائڻ. ان مان اسر تضرع. جهڙيءَ طرح تڪليف، تعليم، ترقيءَ ۽ تشبيهه.

۳۴- لڙ، سنڌي، جهڙ، جهنڊي، جهول، مڙيئي اسر آهن: معنيٰ هٿاهين ۽ تشبيهه واري ايراضي. اڪثر اهي نالا ججهي ايراضيءَ سان لاڳو آهن. ٿوري ٽڪر کي هٿاهين، ترائي، ٿلي، ٿل، جهڪائي وغيره چوندا. پهرين چار اسر ٺهن، ۽ جهڙن ٺهڻ سان مشتق آهن. ٻائي جهول مفرد ۽ مستقل اسر آهي، يعني ٻائيءَ جي جهولي يا جهول. اسان جي خيال ۾ شايد هي اسر اصل جهول مان مشتق هجي، جنهن جي گهائي (?) معنيٰ هٿيون هٿ ٿيڻ يا ڪهڙو يا اونهو ٿيڻ. 'جهول' گهڻي ۽ ٽڪي وهندڙ ٻائي ۾ ٿيندي، ويڪري ۾ ڪڏهن جي وچ ۾ ٻائيءَ جي سطح ۾ عارضي اونھائي يا جهولي يا جهول نظر ايندي. هائيندڙ درياءَ ۾ وڌو ڪري جهول ٻائيءَ جي ٻيڙي ويندو، ۽ شاهي ڍنڍ ٺاهي ويندو. ڇچ اڪثر ٽانگهي ڍنڍ ۽ جهول اونهي ڍنڍ کي چون. اها به معنيٰ آهي. چوندا ته 'هي ڍنڍ ته جهول لڳي پئي آهي، ماڻهو ڪهڙي ته جهولجي جهولجي مري وڃي'.

جهول، سڃاڻو کان اڀرندي طرف، گهڻي ايراضيءَ ۾ هڪ ڍنڍ آهي انهيءَ جي ڏيهه جو نالو جهول آهي. اهو نالو سنڌ ۾ ڪيترن ئي هنڌن تي رائج آهي. اصل ۾ انهن سڀني

جان تي ڏٺو ٿو. اهو ئي ڏٺو شهادت پور کان سر اڀرندي، اٽڪل پندرهن ميل کن هئي. اتي شهر 'جهول' اڃا تائين مشهور آهي. جهول لڳ سرن ۽ ٻيون دنگو گلهوڙن جي لشڪر کي مڪنت ڏني. جهول لڳ 'لاري' واري هن لڙائيءَ سنڌ ۾ سرن جي حڪومت جو بنياد رکيو.

'جهول' ۾ جهول جو مترادف آهي، ۽ تڏري هتي لفظ هر معنيٰ آهن. 'جهول' معنيٰ جهيل، ايراضي يا جڙو. جهول يعني جهول واري هيٺاهين جڙو جو پير. 'لنڌا' سنڌ ۾ ڄاڻايل آهي ته معبد بن قاسم ۾ جهول واري جڙو کان درياءُ ٺهي، اڀرندي طرف ٿيو. 'جهول' نالي ڏنل سڄاڙل کان اڀرندي طرف اٽڪل ٽن ميلن جي مفاصلي تي آهي.

۳۸- 'هر' بلوچي زبان ۾ چتر جي پگڙيل صورت آهي، ۽ معنيٰ آهي اک. سنڌ جي دانهه سگهو رمضان واري (نه ڪنهن) پنهنجي هڪ ڪاهيءَ جي ٿي. ۾ ڇو آهي ته:

”دو هر ڏسي سن مڪڙو.“

بلوچيءَ مان هي لفظ سنڌ جي سرائڪي ٿوڙي سنڌي زبان پنهنجو هڪو آهي. حمل خان لاري، مولوي لطف علي بهاولپوريءَ جي هڪ بيت جي ڪج ۾ اندروني ٿاڻي جي شاعرانه مٽوڪت مان بيت ڏنو آهي، جو لسان دلچسپيءَ جي لحاظ کان سچو بيت ڏهون ٿا. هن بيت جي ٽنءَ بيت ۾ ”وڪالي هر“ يعني ”چتر ڏيکاري“ آيل آهي.

سيڏا دلفار، سڏا سڏار، آوي غبار، سڏا سڏا هر ڪار،

ويڪان مڪ يار دا

اڪن پٿرور، سڏا سڏور، گهٽنڊيان گهور، هڪن دڪ دور،

برو بهيمار دا

”وڪالي هر“، ڄڏان جهن دم، وڃن سڀ هر، جي کولي هر،

زلف دي ڏار دا

ڄڏان رک ٿان، پوئتي ٻان، چٽن ويڪان، گهٽن گهٽان،

برو بهيمار دا

ٿري جب ٿور، لڙاوي مور، دلين دا چور، لڙي کي زور،

اهو اختيار دا

ڄڏان به هر، ڄڏان هر، ڄڏان هر، ڄڏان هر، ڄڏان هر،

سڀي گهٽار دا

”حمل“ دا حال، سڀي ئي الحال، هڪري هڪري ڀال، ملي سين ٺال،

وڃي دڪ ڏار دا.

سنڌيءَ ۾ چتر، سگهو شاعرن عام استعمال ڪيو آهي. شيخ ابراهيم مائٽيءَ جي ستر ۾ چوي ٿو ته

- ۸- پيرن مندي اين، تنهن کي عام چون ڏن.
- ۹- مون، وٺي، چانديءَ سوا ٻئي ل سڏن ڏن.
- ۱۰- پُوراني جا پُورا، تن کي پُرس اکين پٺن.
- ۱۱- وٺن پوئڻ سڏا ٻن، ڏکي ڳالهه، رکن پٺن.
- ۱۲- چوڻ ٿاڪ توڙي 'ٿاه'، توڙي 'ٿان' سڃاڻ 'ٿن'.
- ۱۳- مٿس-مٿي، وات-پٺي، اوچي آلي وٺ.
- ۱۴- زال، توڙي جوه، توڙي عورت، توڙي ڙن.
- ۱۵- ڀاڳيا منهي مال سڏا، ڳي ڏيڻ مڪن.
- ۱۶- مڪڻو پوي مٿس کي ۽ مٿس وٽن ظن.
- ۱۷- ٺهريءَ جو ٿند آهي ٿورن سڏو ٿن.
- ۱۸- محب مٿان گهور، مردا ٿن توڙي من.
- ۱۹- لڳ ڳلي، ان جي ٿون، پون ڏيئي ٻن.

حاشه ۽ تشريح

۱- وڃ، ڀاڱو ۽ ٻن سڀ هر معنيٰ آهن: يعني مڃي ڦاسائڻ جو هڪ خاص چار. ۲- چوندا ڦلاڻو منهنجو سن آهي، يعني منهنجو همسر آهي. ٻن سن يعني ٻه مرد. ۴- مڪڻ ڪاه جا بند آيا لڳو لڳ ڪولائيءَ ۾ سڃا آهن، انهيءَ کي ڏن چون (نوابشاھ ضلع ڏاکڻو ڀاڱو وغيره). ۵- ٺيڇ يعني اوزار جو ڳڻ؛ ٻيو مڪڙي يا وار جو سڏا، تنهن کي ڳڻ چئبو. چوندا آهن ڦلاڻو مڪڙي جي ڳڻ ۾ آهي ۽ 2 ٻوڇڙي ۾، انهيءَ مڪري هن کي ٻائي مٺي ٿو ۽ مون تائين رسي ٿي ٿو. ۶- ويڙ؛ جڙو؛ ڪوچڙو؛ ڪڇو؛ ٻلهارو؛ ڇن وغيره مختلف معنائن ۾ مختلف جڙوئن جا نالا آهن. شهرن جا نالا پڻ ۽ چئي به هن ئي معنيٰ ۾ آهن، والده اعلم. ۷- جنڊي ٿي ڪڪائون چر پڙندا. چر کي مڪڙ به چون. لاڙ طرف چر کي لائي سڏين. لائي اڪثر چئن واري چر کي چئبو. لاڙ ۾ مڪڙي چر کي چنو به سڏين. مگر ڏورائين چئي کي، لاڙ ڪاٺي طرف وري چن چون. لائيءَ جو نالو ستنن ڇت واري سڏن ٿي به اٿي سگهيو. چنو به درحقيقت سڏن جو نالو آهي، جو پير اڳيان اڏيندا آهن. بهرحال 'چنو ۽ چر' ۾ مختلف شيون آهن.

شاعر چوي ٿو: سڏا سونهن ان جا چنا ۽ چر.

چر پنهنجي پاسي لهوارو ٿيندو ۽ نهن ڏيئي ٻڌبو. 'چر ٻڌن' چئبو، ۽ چنو يا سڏن. 'اڏڻ' چئبو. شاديءَ جو چنو يا سڏن مشهور آهي چوندا: 'سڏن وسي به ٿهر، چنو وسي ڇو ٻهر'. چر معنيٰ 'آجهو' به آهي. چوندا ته 'ڦلاڻو رڳو مڪڙا اڏي چر مڪري ويهي

وهيو. پٽائي صاحب چيو آهي ته ”تون اوڀر، تون اڄڪو، تون چپ، تون چان.“
 ۱۰- پٿرس، يعني ماڻهو. وڙائي جي پٽن لئي، منهن تي وجهندا، پٿرون ۽ پٿرون ٺاهيندا، ۽
 هيٺان فرش وڇائيندا. ۱۵- سنهو مال، يعني رڌ، پڪري.

[مئي، جون، جولاءِ ۱۹۴۶ع- ’مهراڻ‘ ص ۵۵-۵۶]

مهراڻ جو اڳيون پراڻو دؤر]

قافيو واو

ڪنن، پلڪن، ڪهڙي، هٿو.
 ٿوري، ٿوري، ڏنڻي، ڏو.
 سوڙا، پوڻ، چوڻ، چٽو.
 ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪيريل، لاک، چٽو، چٽو.
 جڙوڻ، جڙو، ٿوٽو، ڏو.
 ڀڄ، ڀڄ، وڌا، پٽو.
 ڪن، چوان، ڪٽڻ، رڌو.
 نڪ، ٺاڻ، وڌا، ٿو.
 پوکين، چٽو، لٽن، چٽو.
 دل، صاف، مٺو، سٺو.

قافيو هه

ڪٽڻا، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪري، پوڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 پٽو، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪري، ٺاڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪري، ڏو، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.
 ڪري، پوڻ، ڪٽڻ، ڪٽو.

قافيو ۷

آء مـجـسـم آء .
 ورور دل مندو دا.
 لکړو هر کبذ واء.
 چا تک نکړو تاء.
 جنهن پر لاء لکړو ساء.
 نکړي سر، نکړي پا.
 مړو سکا مندو ساء.
 مني آء ايسو ساء.
 پلور آء پور پلک.
 نکړي سوره ساء.

قافيو ۸

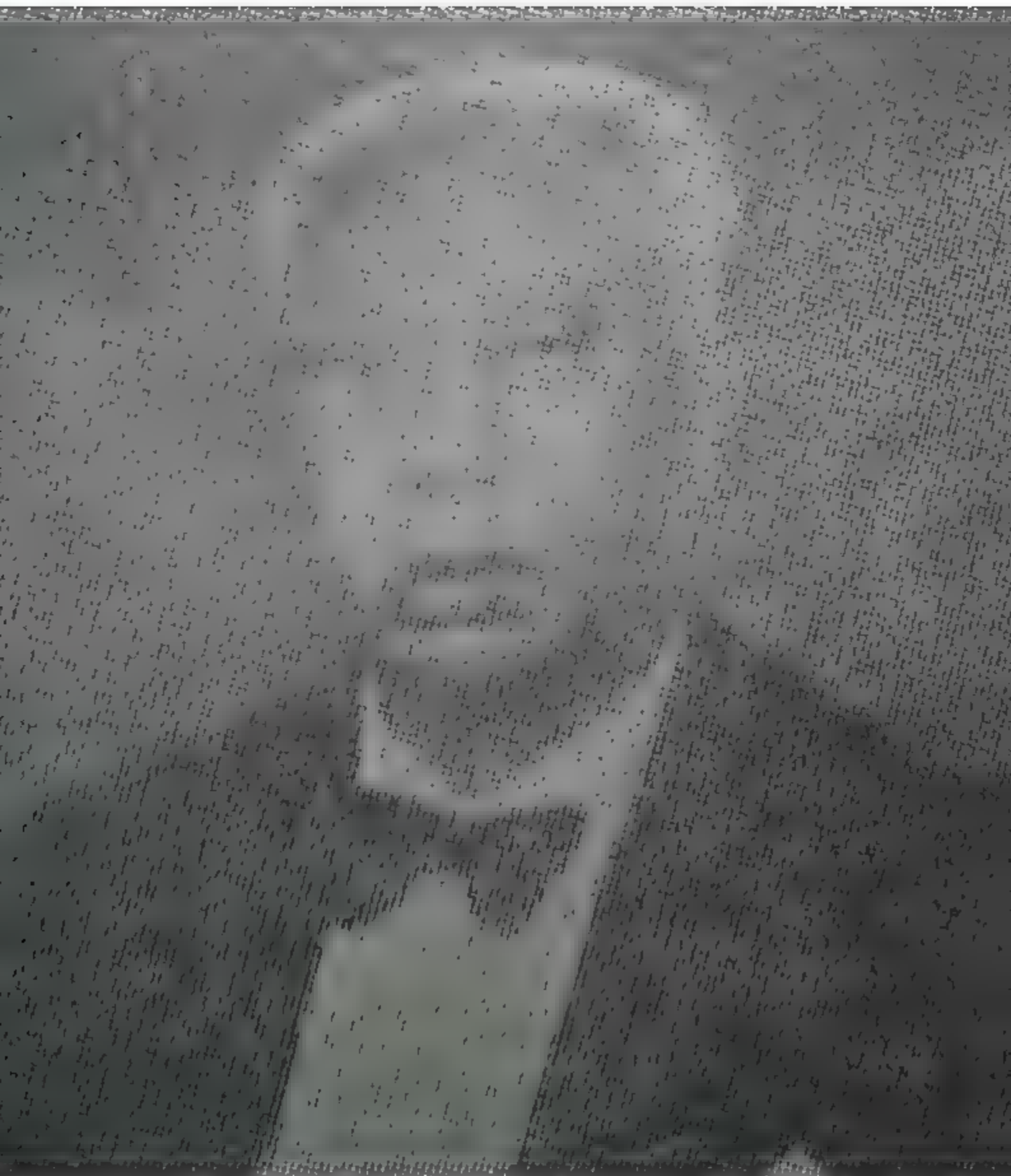
اول 'الف' پوه 'بي'
 پوهن پلار الف-بي.
 هغو سکه 'اډا اي'
 پاڅو پلور 'زي' 'زي'
 پولي پکړي جي 'بي'
 رږي رو، پکړي 'سي'
 کائن 'پار'، 'پان'، 'وي'.
 چوپن ري، نور دي
 بوا، پکړ، پنا، بي.
 اتون، تان، نور دي
 چلو حرف جو 'کي'.
 جهان، پنهين مندي 'جهي'.
 مندي 'وټ'، مندي 'لي'.
 کلي وچ، نکړي، لپي.
 کلي وټ، کلي څي
 سجا پلار آهن کلي
 څرپون څڼ وچي سي
 مني سکه څپن جي.

ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم «خليل»

ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم «خليل» ولد محمد يوسف شيخ، سنڌي جو گهڻو مشق ۽ قادرالڪلام شاعر آهي. پاڻ ۲۴- ڊسمبر ۱۹۰۰ع تي ڪراچيءَ ۾ ڄائو. ابتدائي تعليم، سنڌ مدرسو الاسلام ڪراچي ۾، ۽ قرآن شريف، مولوي محمد عثمان نورنگزاده وٽ حاصل ڪيائين. نولوا هيرائند اڪيڊمي ۾ پڙهڻ کان پوءِ ٽارائن چيگشٽ هاءِ اسڪول ڪراچيءَ مان ۱۹۱۷ع ۾ ميٽرڪ پاس ڪيائين. ڊي. جي. سنڌ ڪاليج ڪراچيءَ ۾ به متعلم رهيو. مائٽس ۽ ڊاڪٽري، ۱۹۲۵ع ۾، بمبئيءَ ۾ پڙهيو. فارسي تعليم مولوي ميانجي عبدالحق وٽ ورتائين. وينا (آسٽريا)، وائچي ۽ بهار مان دماغي مرغن جو اڀياس ڪيائين. ڊاڪٽر صاحب هن وقت الهيءَ کن ۾ ماهر آهي. حيدرآباد ميڊيڪل اسڪول، ڊو ميڊيڪل ڪاليج ڪراچي، ۽ لياقت ميڊيڪل ڪاليج حيدرآباد ۾ پروفيسر ٿي رهيو. سرسي. جي. سينٽل هاسپيٽل گدو (حيدرآباد) ۾ چوڏهن سال سپرنٽينڊنٽ ٿي رهيو، ۽ ۱۹۵۵ع ۾ اسٽنٽ ڊائريڪٽر هيلٿ ٿي رٽائر ڪيائين. ۱۹۱۳ع ۾ شعر لکڻ شروع ڪيائين. پهريائين «غافل» تخفيس هوس، پوءِ «خليل» اختيار ڪيائين. ڊاڪٽر صاحب جو سنڌي شاعريءَ ۾ استاد حڪيم فتح محمد سيوهاڻي مرحوم هو، ۽ اردوءَ ۾ جناب عبداللہ ميان «نضا» ڏکڻي تعليم حضرت داغ دهلوي هو. ۱۹۴۶ع کان ۱۹۵۷ع تائين «جمعيت الشعراء سنڌ» جو صدر رهيو. ان طرح ڊاڪٽر صاحب، سنڌي ليڪچرر بڻجي چڪو آهي ۽ سنڌ يونيورسٽيءَ جي سنڌي ليڪچرر بڻجي چڪو آهي. ٻيو ٻيو ڪم به ڪيو. يونيورسٽيءَ جي «السنڌوت آف سنڌالاجي» جو پڻ ميمبر آهي. شاھ عبداللطيف ڀٽائي يادگار ڪائونسل جو شروع کان ئي رڪن آهي. تصنيف تاليف جي سلسلي ۾ «رهنمائيه شاعري» (۲ حصا)، «بيت الله شريف جي تاريخ»، «ادب ۽ تنقيد»، «بلبل سنڌ»، «عبرت ڪده» (۲ حصا)، «چپيل آهن». «رهنمائيه شاعري» (چوٿون حصو)، «عبرت ڪده» (ٽيون حصو)، «سنڌي مثنويون»، «سنڌي رباعيون»، شاھ ڀٽائيءَ تي مضمون ۽ ڪئين علمي مقالا، سنڌي انسائيڪلوپيڊيا، انتخاب خليل، «ڪليات خليل»، اڃا اڳيل آهن. ڊاڪٽر صاحب جي صدر بازار حيدرآباد ۾ اسپتال مشهور آهي.

جناب ڊاڪٽر خليل صاحب، علم ۽ فن جي خدمات جي سلسلي ۾، جو مڪجهه عملي طرح سان مگر مڪيو آهي، اهو نظر انداز ڪرڻ جهڙو ناهي. سڀ کان اول سندس تاليفات جو مقام آهي؛ ان دور ۾ جڏهن سنڌي شاعريءَ ۾ اڃا ٿهه حرفا لفظ اعرابن سان استعمال ڪيا ويندا هئا، ۽ وڏن وڏن شاعرن کي عروض جي ابتدائي مسئلن جي به خبر نه هئي، تڏهن ”رهنمائي شاعريءَ“ جا ٽي جلد تاليف ڪري ڇپايا ويا. رهنمائي شاعريءَ حصو اول ۾ مقدمه حالي جي طرز تي، شاعريءَ جي فن ۽ اصناف جو تعارف ڪرايو ويو، ۽ ٻين ٻن حصن ۾ مثالن سان بحث ڪيو ويو. اهي ٽئي ڪتاب ٿهه لفظ نوآموز شاعرن لاءِ معلومات افزا آهن، پر ڪهنه شق بزرگن لاءِ به ڏاڍا ڪارائتا آهن.

شعرو شاعري جي سلسلي ۾ هر انجمن ۽ هر مجلس ۾ شرڪت ڪرڻ سندس فرض آهي. سندس مخلصانه تعاون سان ’ادب سنڌ‘ جو اجراء ٿيو، جنهن سنڌي زبان، ادب ۽ شاعريءَ جي وڏي خدمت ڪئي آهي. ان طرح ’جمعيت الشعراء سنڌ‘ جي تشڪيل ۽ تعمير به ڊاڪٽر صاحب جي ڪوشش سان ٿي، جنهن جو پهريون صدر پاڻ ٿيو ۽ پوءِ سالن جا سال صدارت جا فرائض انجام ڏيندو رهيو.

’جمعيت الشعراء سنڌ‘ پهريون علمي ادارو آهي، جنهن جي انتظام هيٺ سنڌ جي سڀني وڏن شهرن ۾ سال به سال عليڙاڻاڻا ادبي ڪانفرنسون ٿي گذريون آهن. انهن ڪانفرنسن جو لٽريچر، مرحوم خادم لاڙڪاڻوي، ساه سان سانڍيندو آيو؛ سندس وفات کان پوءِ اهو سارو دفتر شايع ٿي ويو. ان طرح سنڌي ادب سان هڪ تاريخي باب ختم ٿي چڪو آهي. اهڙيءَ طرح بزم خليل، انجمن ترقي اردو حيدرآباد، ڊاڪٽر صاحب جي خدمات جا تاريخي شاهد آهن.

ڊاڪٽر صاحب جامع الفنون آهي—ادب، نقاد، شاعر، اهل قلم، مقرر ۽ انشاپرداز. سندس ڪلام، پخت ۽ مست، عروض جو پابند، عروض جي نازڪ ترين اصولن جو پابند، زبان جي لحاظ سان درست، ۽ نئي لحاظ سان پختو ۽ زوردار آهي. هر صف تي لکيو اٿس: غزل، رباعي، قطعو، نظم، مثنوي، گيت، بلڪه ڪافي به سندس ڪلام ۾ موجود آهي. سندس فن تي فارسي ۽ اردو ادب جو وڏو اثر آهي، تاهر انفراديت ۽ افاديت تي مشتمل آهي. سندس تاليفات ۾ ’عبرت ڪده‘ هڪ انساني مجموعو آهي، جو سندس ’مشاهدات‘ تي مدار رکي ٿو. پاڻ جڏهن گدو بندر اسپتال جو سپرنٽينڊنٽ هو، تڏهن هزارن دماغي مريضن جي محتياي لاءِ جيڪي نفسياتي طرح تي ڪوششون ڪيائين، اهي سڀ ’عبرت ڪده‘ ۾ انساني انداز ۾ بيان ڪيل آهن؛ اهو ڪتاب پنهنجي افاديت ۽ اهميت جي لحاظ سان نئين ڇپڻ آهي. اهڙيءَ طرح انسان، ڊراما ۽ ڊائلاگ پڻ ڪافي انداز ۾ لکيا اٿس. ان طرح سنڌي ادب جي سڀني علمي رسالن ۾، سالن کان، سندس علمي ۽ ادبي مقالا شايع ٿيندا رهن ٿا. بهرحال، ڊاڪٽر صاحب جو مقام، سنڌي ادب جي معيارن ۾ شمار ڪري سگهجي ٿو. — ادارو

ڪافي

مٿو وٺي اها ڪجهه ياد اٿي،   صحبت ۾ گذر جو تنهنجي ڪري،
اي ڪاش، اچن هڪوار وري!

ڳولندي وڃايس عمر جي،	هر مون کان وٺين هر هر تون پڃي،
معموم وڃي هي دل نه ڪجي،	پرچائي اچي ڪجهه يار وري،
مون عمر ۾ هي ڪاڏو ڏوڪو،	پر رحر نه آيو توکي ڪو،
اڃ اڃ اي سٺا هاڻي به ڪهو،	تا جيسرو مڪروون سنار وري،
ڪنن آڏي آڏي رات جو تو،	خاموش فضا ۾ ڦات جو تو،
تي ڏهر ڪيو هر رات جو تو،	ڪر محب اهو اظهار وري،
ڪنن پنهنجو لکي ٿيندو هون،	۽ ڇانو ۾ تارن جي به گل،
هر ڪنڀي تي ڪنن تنهنجو ڪيل،	اڃ تنهنجي ٻڌان ڪنار وري،
تارن جي دلڪش جهنگ ۾،	تو ڏهر لکي سڄي جهنگ ۾،
جا باه پري ٿي رڳ رڳ ۾،	سا لار اچي سنار وري،
هر هاڻ پراڻي پات ڪئي،	پر ڪيف اها پرست ڪئي،
هاڻ جي 'خليل' اڃ رات ڪئي،	جو پنهنجو ڏسان دلدار وري،

گيت

سائي

سائي سائي، ڀارا سائي،   پُر ڪر منهنجو ڀمانو:
مون کي ٻڌائي ستانوا
رخ تي تو ڳيو لنگاهي،   تـوـان مڃا ساغر آهي،
سڄائي تي ڀادل ڇاڀي،   مڃي جا تو ٻڌن مينهن وساي،
بالا پر تر ذات نه تنهنجي،   اصلي تنهنجو سڃاڻو:
پُر ڪر منهنجو ڀمانو،
مون کي ٻڌائي ستانوا،
سائي سائي، ڀارا سائي،   پُر ڪر منهنجو ڀمانو!

سالي سالي، يارا سالي، پر مگر منهنجو پيمائو:
 مون کي پٺاڻي مٽالو
 تنهنجي مدد تي تنهنجي ڦرڻ، منهنجو مشڪل مگر تون آسان،
 بخش جو ڏهڪاري سان، سڀ کي پاري ياد ۽ مرڻ،
 اڄ تون پهاري مست پٺاڻي منهنجو پا مگر يگانو:
 پر مگر منهنجو پيمانو،
 مون کي پٺاڻي مٽالو،
 سالي سالي، يارا سالي، پر مگر منهنجو پيمائو:
 مون کي پٺاڻي مٽالو
 پيار ۽ درکي شور پٺاڻي، مڃاڻي کي شور پٺاڻي،
 حق بول ۽ دستور پٺاڻي، رندن کي منصور پٺاڻي،
 دنيا تنهنجي عاشق آهي تنهنجو 'خليل' اڄ ديوانو،
 پر مگر منهنجو پيمانو،
 مون کي پٺاڻي مٽالو،
 سالي سالي، يارا سالي، پر مگر منهنجو پيمائو

نئين ۽ روپ

روپ وڃي نئين ۾:

روپ جي بجلي نئين مان لڪري نئين مان ئي ماري ٿي،
 هير جي آتش اندر بجلي ڪيئن جان کي منهنجي پاري ٿي:
 باهه لڳي ڪيئن تن ۾ يارا،
 روپ وڃي نئين ۾ ا
 ڪوئل سون، لومل ڪليون، سڀا گل جي يارا آهن،
 تن ۾ روپ نهاري وارا تنهنجا نئ ٿي ته ڪارا آهن:
 روپ نه ڏس ڇوڻ ۾ يارا،
 روپ وڃي نئين ۾ ا
 پسي، نئين سان نئ ملائي، پير جو پاڻي مان ٿي ڦرڻ،
 ڪهڙي روپ جو ڏوڪو کائي عالي مان ٿي جيان نه ڦرڻ:
 ڏيرج آهي من ۾ يارا،
 روپ وڃي نئين ۾ ا

سنڌو جي هن ٻار

سنڌو جي هن ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:
بريت جا ٿوپا، بریت جا دريا، بریت جا مانجهي، بریت جا ٻڙا،
اڃ هڪري سڀ ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:

سنڌو جي هن ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:
پوڙها جا گهاٽا، پالڪا جا گهاٽا، منهنجا پاڳ نه سالڪ جا گهاٽا،
جاگي ٻيو منار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:

سنڌو جي هن ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:
دور ڀڄاري اڃ تون ٻڃي، گالهه اچي هڪ منهنجي من جي،
مارو ڇڏي منار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:

سنڌو جي هن ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:

من دنيا کان دور دهن سان، دور نشي ۾ چور دهن سان،
گلابي هڪريون ٻار:
مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻار:

سنڌو جي هن ٻار:

مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻارا

برسر جي هڪ مهنڻي پستي ۾، برسر ۽ بيت ڀريل مستي ۾،

تياگي اڃ گهر ٻار:

مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻارا

سنڌو جي هن ٻار:

مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻارا

ڏهنن ٿيا توکي هٿ آئي، ڪو نه سگ هي من ٿو هائي،

برسر جو ڏک ٿا ٻار:

مٿا اڃ،

سنڌو جي هن ٻارا

نظر

نوجوانن کي، ٻار، انقلاب

آئي عزيز نوجوان،

ٻار انقلاب ڏي:

ٻار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

نظر اڳيان ٻو وڃي حيات لڙ جو ڪاروان، ٿري سگهي ٿو حرڪت و عمل سان دورِ آسمان،

ڇڙهي ٿو جوشِ زندگيءَ جو هڪڙو بحر، بڪران، مٿي تي تنهنجي تيز برق چمڪي ٿي، ڊهين مٿان!

آئي عزيز نوجوان،

ٻار انقلاب ڏي:

ٻار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

هٿي ٿي تنهنجي لٽي ڀريو ت آه ڄامِ احمرين، رڳن ۾ تنهنجي ڏس لڪل عمل جو روحِ آئين،

هٻاڻ تنهنجي جون تجلئون حياتِ آفرين، لڳو هو فلڪ تي آه تنهنجي عزم جو نشان:

آئي عزيز نوجوان،

ٻار انقلاب ڏي:

ٻار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

(۴۴)

مهران

سندھ نشاطِ زندگي جي رَوَئي هاستِ سرور،   سندھ حياتِ تازه ٿي تہ آھ ملڪ جو غرور،
 سندھ شبابِ مادرِ وطن جي اک جو آھ نور،   ڪٿي هي عهدِ ڪارزار ٿي وڃي نہ رانيگار،
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

ٿو ڏسجي ڪان ٿڌي ڪيئن لروحِ مادرِ وطن،   خزان جا جُورِ عيت، جڏهن بهار آھ بن چمن،
 وطن جي نونھال ڪي بہ جنسيت ٿا ڏسن،   جڏهن ٽين نظر اڳيان ٿا تنهنجي ھت بيان:
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

پيار سُردھ حس ڪي تون پري ڪو جارِ حریت،   ٻڪي جو ڪفر لوڏي تنهن ڪي ڏي پيارِ حریت،
 ھمالہ جي چوٽين ڪي ھڪ سارِ حریت،   سندھ لوا ڪان گوليجي تمارِ عرصہ جھان:
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

وڏائي پنھنجا حوصلا سدا، ٽئين امتگ سان،   حياتِ نؤ جو دوس ڏي ڀريل ھجن جي رنگ سان،
 نہ واسطو ڪورڪ ڪڏهن تون ڪلر جي ٺھنگ سان،   ٻياري ساحرِ خودي پٺاڻي سڀ ڪي سرگران:
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

لشانِ زندگي ڪٿي ھل جا تاجدار آت،   سڪونِ تلخ جي لُضا ۾ ٻنجي اضطراب آت،
 ھوا جي مثل تيز و تند شوخ و ڀرمار آت،   شرار و برق جي مثال ٿڌي ٿڌي ٿي روان:
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

سدا تہ ٻڌ، اچي ٻئي لراز ڪوھار مان،   آئي ٻيو تہ نغمہ بلندِ آھنار مان،
 ٿڌن پاڻ ٿا زمزم بہ موجِ جوتبار مان،   جھادِ حریت ۾ اڀرن وڃن جي ٿڌن تون ٿڌن خون:
 آئي عزيز نوجوان،
 پيار انقلاب ڏي:

پيار انقلاب ڏي، آئي عزيز نوجوان!

مھراڻ

(۵۵)

معبت ۹ جواني

<p>ڪرسمو آهه تنهنجي دليري جو، هن تي مشهور ڏس تنهنجي جواني! هن تي شان خدا جلوه نما ڪجهي، هن تي منور ڏس تنهنجي جواني! مگر لطافت جي آهي بي نيازي، نهي ۾ چور ڏس تنهنجي جواني! نيست ٿي آهي ڳولڻ انهيءَ کي، گهڻي منظور ڏس تنهنجي جواني! وڃون ٿي غرق اڄ ئي هوشن ۾، شراب نور ڏس تنهنجي جواني! ليو ٻائين پر تارا ٿا پمهر، اجا مستور ڏس تنهنجي جواني! هن تي هوق لراوان جي تـ منزل، جتي مهور ڏس تنهنجي جواني!</p>	<p>تجرو آهه منهنجي عشق ئي جو، هتي بدلتار ڏس منهنجي معبت: هتي بربادين جا آسرا ڪجهي، هتي ناسڪار ڏس منهنجي معبت: مقدور ظرف آهن هتي شرابي، شهيد جگر ڏس منهنجي معبت: خفت ٿي آهي سوجهن انهيءَ کي، گهڻي ڪنار ڏس منهنجي معبت: وڃايون پال کي مرجوئن ۾، درخشان جگر ڏس منهنجي معبت: فرشتا هن کي ٿا ڳولين هر دم، اجا اعلام ڏس منهنجي معبت: پڻ اي پرده نشين ڪعبه دل، جتي بدلتار ڏس منهنجي معبت:</p>
---	---

جان بهار

<p>منهنجي هر دم نور بهار، روح حزين ٿي بهادر، اڄ منهنجي دل جي ڪائنات - بنجي تون اڄ جان بهار! تارن ڀريل هي ڪاري رات، بهار منهنجي آه ذات، اڄ منهنجي دل جي ڪائنات - بنجي تون اڄ جان بهار! دنيا آه دل ۾ تنهنجو راز، جو نسخو پڙهي دلڪش راز، اڄ منهنجي دل جي ڪائنات - بنجي تون اڄ جان بهار!</p>	<p>آهي سچو هي لال زار، ٿي پشور وقف انتظار، ساري سهي ٿي ڪائنات، جنهن کي ملي غرڪان نجات: اهڙو ڪو آهي هالي ساز، درکي ڪري دل جي تـ باز:</p>
--	--

باد

آهه ڄاڻڻوڪي آهه، ڦارا آهي، منظر آهي،
سڄي ڪلشن پڻ آهي، ونگڙ ڪلڙ آهي،
اڄ هلي مون وٽ اچي جيڪر ستر دروڙ آهي:
ڪيئن سنڀاليان پنهنجي دل کي، باد آن جي ڪيئن وڃي؟

ڇا ڇوان سوچ ٿيڻ، ڇا ڇوان طرزِ غزل،
هر ڪهڙي هن جي نڪار ناز جو ونگڙ ٿيڻ،
هه، ماڻھو جي مهيني جي خساريل خوب شمار:
ڪيئن سنڀاليان پنهنجي دل کي، باد آن جي ڪيئن وڃي؟

مسافر آهي ساڳيو اهو ته پاس انگڙ ٿيڻ،
ڇا سرور اڏا هئا ما آه حسرت خيز ٿيڻ،
خجھو خجھو باغ جو آهي ٿيو خونريز ٿيڻ:
ڪيئن سنڀاليان پنهنجي دل کي، باد آن جي ڪيئن وڃي؟

اڄ، کلي توکي لڳائين، عهد ماضي باد ڪر،
هر ساري ڪن ٻوندي هان ٿينجي ڇا خبر،
ڇو رڻين ٿو، اي وڃن وارا ڏرا هيڏي نظر:
ڪيئن سنڀاليان پنهنجي دل کي، باد آن جي ڪيئن وڃي؟

نظم - انگريزي طرز تي

سهار کي

نسر آهي سرود و شعر مان معمور راتين جو:
ڪه جن مان عشق جون پٽيون ٿينديون هيون هٿيار،
ڪه جن مان حسن کان دلچسپيون ٿينديون هيون بيدار،

نسر آهي جمال عشق مان معمور راتين جو:
وساڙيان ڪن وسارندا اڃا هي مون کي باد آهن،
جڏهن خود نفث الفت تو ڪنهن جي واسطي ڳايو،
رباڻي دل جي خوابيده ترانن کي هو جاڳايو:
لهي دل تان وڃن جن جي آهي خود ناسراده آهن!

انهي دلشاد و مسرور محبت جو قسم توکي:

انهي سهڻيءَ جسي ارمانن جي دنيا جنهن کي چئجي ٿو،
انهي سهڻيءَ جسي لٽي جانِ تمنا جنهن کي چئجي ٿو،

انهي آباد و مظهر محبت جو قسم توکي:

وري مهران جي ڪپ تي اهي لقمه نوازي ڪرا
مڃڻ حسن پنهنجي باد تون هڪوار نوازي ڪرا

دل جا ڪنول

تون ڪيلن تي ته ٿون منهنجي به دل جا ٿا ڪنول:

مان ته آهيان تون ڏسن پئي پریشان و تباہ،
زندگي منهنجي لئه پنهنجي وٺي هڪڙو گناه،
پنهنجي آغوش ۾ ڏي تون غمِ هستيءَ کان پناه

عشق جي باهه کي ڳوڙهن مان وسائڻ ڏي تون،
دامنِ ترڪي به پنهنجي نه سڪائڻ ڏي تون،
عشق جي واٽ ۾ ڪجهه گل ته وڃائڻ ڏي تون!

بدلصبي کان نه سڪن نه ٿو توکان علاج،
توئي دل پيش ڪيو حسن عقيدت جو خراج،
تو نه سمجهيوتي نه بهمار محبت جو مزاج!

پنهنجي جلوهن جي ضياءَ باشي مان حيران ڪرين،
هڪاهڪلن کي ته ڪلهن تي به پریشان ڪرين،
قلبِ غم ديمده کي صد رشڪِ گلستان ڪرين!

آئي اسيده جسي ٻيڙي نه هڪاري تي اڃا،
هيو منهنجو ٿو سڙي چن ڪو شراري تي اڃا،
ٿو ٽڪيان مان ته محبت جي بهاري تي اڃا!

تون ڪيلن تي ته ٿون منهنجي به دل جا ٿا ڪنول!

عشق جو ڪاروبار

مطر لڻا ۾ -

لڏن ڪنهن ٿا سٺل جا کيسو هوا ۾،   ڪنهن سرڙهين جي يادن ۾ گر ٿي،
سڀ ماھ جي ڪلڪي ڪلڪي ٺٺا ۾:   پوءِ لڙڪ هاري!

غاموش پنڃي -

نگاهن جي جادو کان بهوش پنڃي،   ڪنهن جي تمتا جو بيتاب لغمو،
تفائل جي تلخي کان خاموش پنڃي: سون جي سهارا!
مطر ڪنهن -

حسين جي پرڪاش کان آھ تابان،   مگر عشق وارا هميشه ٿي دھنلا،
عباب چمن کان پریشان پریشان: پوءِ ٿو گذاري!

غزل

<p>هٿن ۾ ڪن جي پسان ٿين ٿا، لظر جا رنگ ستار ٿين ٿا، ولايت کان ئي ديوانا ٿين ٿا، له جو شهر ڪي سائي مٽي پنائين، سندھ لظرن جو آهي لپڻ سائي، سبق حاصل ڪري دنيا سان انسان، ڪري دنيا سان نفرت چو له انسان، ڪٿان ٿا زلڙڪي جا واڙ ٿن ٿي، الهيءَ کي ئي تـ دنيا ٿا چون سڀ، زمانن ۾ جي گذرن وائيا ٿا،</p>	<p>اکين ۾ ڪن جي مٿان ٿين ٿا، ڏسي سڀ ان کي ديوانا ٿين ٿا، سوي دشمن به پروانه ٿين ٿا، گلن جا ٻي ته بهانه ٿين ٿا، جو پيمان به مٿان ٿين ٿا، مٽي بهوت جا امالا ٿين ٿا، جڏهن پنهنجا به پيکار ٿين ٿا، خرد ڪيان جيڪي پيکار ٿين ٿا، جنسي شمار ديوانه ٿين ٿا، ’خليل‘ اڳتي سي اماله ٿين ٿا،</p>
--	--

آه سائي ڪي شراب ارغوانيءَ تي گهٽي،
 مون کي پنهنجي چشمر تر جي خون نشاليءَ تي گهٽي!
 ٿو چمن ڪي رهي جوش جواني تي گهٽي،
 چمر لاغر ڪي تـ منهنجي لاتواليءَ تي گهٽي،
 ڪونه ڪو دل ٻي اچي ٿو دل ۾ پريءَ جو خيال،
 آه اهڙو لوجوانن کي جوانيءَ تي گهٽي.

حال حسن و عشق ۾ آهي پنهنجي جو ساڳيو،
 نازڪيءَ تي ان کي، مون کي، ناتوانيءَ تي گهٽڻ.
 ساڙ مون کي آه منهنجي چشمو ڪوهر ٻار تي،
 جي حدف کي آه پنهنجي درفشائيءَ تي گهٽڻ.
 حال ٻڌندي، منهنجي سولر دل جو ٿي خاموش آه،
 شمع کي هو بزم ۾ آتش زبانيءَ تي گهٽڻ.
 لهنجو زخمي، ٿو ڪري ششم جي ٻائيءَ تي ناز،
 چيئن ڪري ٿو خضر آب زندگاليءَ تي گهٽڻ.
 منهنجي آه آئين جي لوهه آهي گل ڪيو،
 چا اهو هو شمع توکي گل نشائيءَ تي گهٽڻ.
 حسرت و افسوس ئي هت آه لغوت چو مال،
 چار ڏينهن نادان نه ڪر تون عمر لائيءَ تي گهٽڻ.
 پنهنجي چورو ظلم تي منور هو آهي 'خليل'،
 توکي آهي پر خدا جي مهربانيءَ تي گهٽڻ.

ڪڏهن ته تڻ به هت ۾ ڪڏهن نه سحر خشوع،
 ٿين ٿا مرد مجاهد جا هي ٿام و رکوع.
 جن جي صف ۾ ته تبليغ ۽ ستان، علم و يقين،
 نماز عشق جون واٽون ٿين خشوع و خضوع.
 ستم لڙا ته ستم قوم جي حدي خواني،
 نه آه رهبر منزل جي لائق، مسموع.
 ستم نظرم ته اهلڪتاب، نور و حضور،
 فقيه و قلبي، در و در ٻڙهن اصول و فروع.
 ستم يقين ته لولاڪ جي شهادت تي،
 هي آه منزل مومن جو ئي معئل و قوع.
 علاج عصر ته تبليغ محمدي جو ظهور،
 بنا ته جنگ جي ارننگن کي ارض جي جوع.
 لشي نصيب جي صبح طريق مصطفوي،
 سنده ستاره تدبير جو اهوئي طبعوع.
 'خليل' ٿام محمد تي جي لئار ٿين،
 ته هن اهائي عبادت، اهوئي اصل رجوع.

پسن تي نظر ته لطف جي آهي هيڏي به ڪجهه تيار ڏرو،
 لسراق ۾ تنهنجي مان ٿو مران نه پساد ڪرين ٿو بهار ڏرو،
 مزو نه تڏهن ٿئي اي صنرا شراب هجي ڪلب هجي،
 پيري تون ڪٿي پالا به ڏين نه مون کي ٿئي غار ڏرو،
 تو لعل ۾ گل جي مون سان ملڻ جو قول ڪيو هو ياد اٿئي،
 نه ائين مگر اي وعده ڪن، مزو نه ڏنو بهار ڏرو،
 بهار وڃي تي آهي هينئر نه تنهنجو اڃا ڪو آهي پتو،
 تون عهد نه پاڙ تنهنجو اهي نه مون کي مٿا وٺار ڏرو،
 جهان مان قدر جي نقص جان نه منجي ويس اي منهنجا سڄا
 نه دوش تي هاڻ توکي ڪڏهن به ٿيندو ڪٿل جو بار ڏرو،
 اجل به رهائي ڪنهن ڏسي، جا لوج هئي آهائي وهي،
 ستر نه ڏسو جو دفن به ٿي نه دل کي ملو قرار ڏرو،
 تون لاش تي منهنجي خاک وڃي جو قتل کان پوءِ خيال رکڻ،
 مٿان نه ٿئي هي راز ڪٿي به خالق تي اڏڪار ڏرو،
 وڏائي ڇڏيان مان وصل جي شب ۽ صبح جي ٻن ڪهاڻي ڇڏيان،
 جي گردش چرخ تي ڪو هجي ها مون کي به اختيار ڏرو،
 لڏا جي ڪٿي 'خليل' جي دل ته داغ جگر ڇڏين ها ڪٿي،
 صدر ڏي وڃي ها ڪجهه ته ڪٿي هو پاڻ سان يادگار ڏرو.

قطعات

(۱)

بزم سائي ۾ خطِ چار ۾ مٿل ۾ به ڏٺي   صحن گلزار ۾ هر خار ۾ گل ۾ به ڏٺو؛
 تنهنجي جلوي کان ته ڪا شيءِ به نه خالي پاتو،   توکي ڏري ۾ ڏٺو توکي نه ڪٿل ۾ به ڏٺو؛

(۲)

گرم ويهي تي جنهن طرح همدو   گل ٿو ڪو ماڻجي، وري نه ٿي؛
 نئين ٿي ماسومن لهر جي چهري تي،   رنگِ رخسار چڱو ڪٿي ٿو ڪڙي؟

مهرڻ

(۶۱)

(۳)

ارادو آدمي جو محورِ اعمال ٿي آهي، ارادي سان نه بدلائين اهلِ عزمِ تقدېرون؛
 ارادي سان ئي آهي هي محورِ عالمِ هستي، ارادو ئي بنائي ٿو حياتِ ٿو چون تصويرون.

(۴)

مون گهرو ٿي ته ڪنارو ئي ڪرپان دنيا کان، مون ڇڏي ٿو ٽپي ٽپي ٽپي ٽپي؛
 مان هجان، تنهنجي هجي ياد، هو ڪو نه هجي، ليڪن اي دوست! هي مشڪل هو گهڻوئي مشڪل.

رباعيات

(۱)

لائي ٿي آها شيءِ جا بقا سڃهڻ ٿو، گهٽ ڇڙ ڪي تون وڌ ڇو ڀلا سڃهڻ ٿو؛
 ٿي پهر ڇهان ۾ عمر مائند جاب، غافل تون زلديءَ ڪي ڇا سڃهڻ ٿو؟

(۲)

زيبا نه ائيني دوست، ڪڏهن ڪير خودي، پاڪي جي به دعويٰ نه ڪري ڇا خاڪي؛
 آهن جي عمل جنهن جا مٿا برتر آهن، ممياري شراعت نه ٿي هالي لسبي!

(۳)

نظرت جي آها لڏو لڏو آه اڃا، تسجد به زوال و ارتقا آه اڃا؛
 انسان بدليو، جهان ٺاهي بدليو، ليڪن جو خدا هو سو خدا آه اڃا!

(۴)

دنيا جو آهو رنگ اڳيون ڪونه رهيو، ايمان و يقين جو به سهارو نه رهيو؛
 انسان ٿو اعتماد انسان تي رکي، الله تي بندين جو وصيلو نه رهيو!

مثنويون

(۱)

ميان ڪجهه حسن جو ان جي مٿان، هن ڪي شڪل حيرت جي بنايان،
 تعاليٰ لڳه عجائب شڪل زيبا، تميز عقل کان صديدار بالا،
 مصفا منهن سندس نور علي نور، وڌا جلدوا ٿي گويا شمع طور،
 ٿڙها ٿي عارضِ رعنا تي ڪاڪل، پرشان دل هو جن کان صاف منبل،
 مسلسل ها سندس گهسو گهره گهر، منجهاريو عقل جو جن دابر تدبير،
 نزاکت ڇا چوان ان مهلقا جي، ويو حيرت کان گل جو وات ٺاهي،
 جي آئينه ڏسڻ جو ٿيو ٿي راهو، ته دقت سان ٿي ان ۾ عڪس آيو،

چون گهٽرجين جي معراب ڀاڳت.
 لڏائي صاف ڇڻ ٿو ڦٽا جي.
 ڪيو جنهن دين ۽ ايمان ٿي سارو.
 لڏائي جنهن مراسر ڇڏي آهو.
 هو لڪڻ سخت تر جنهن مان سڻ جو.
 ڇاٽين پڻ نه آهي ڦڪل موهو.
 شوق ۾ ڇٽڪ اختياري ٿي لروار.
 مٿن جي لاءِ پيشڪ مائه ڄاڻ.
 نه ان کي هو روا ڇوڻ مڃا.
 علاج صغير لڏي لڏي لڏي ڄاڻ جو.

مدور ان ڄا آيو ڀڄڻ لطافت.
 لڏي ٿي ان حورالطفا جي.
 ڀاڳت ان جي اک جو هڪ اشارو.
 پڙيل هو ٿاڙ جو اکين ۾ جادو.
 دھان تنگ ان ڇڏي دھن جو.
 نه هٿ دان کي هٿ ٿي معلوم.
 کلڻ ۾ ائين ٿي دنياڻي لڏو.
 لڏي ۾ ان جي پيدا آيو سمون.
 لڏي پان خورد ڪي جي ٿي ٿاڻ.
 صبح صبح ڏٺن ان دلستان جو.

(۶)

آڻيو گرد جو هاڻ اهر صاڄ.
 نه لڏي ڇڏيو ٿي مٿن شور سان.
 نه لڏي مڙي هڪ ڇٽ ڇڏي ڇڏي.
 ڪيو تبخ هڪ ڌار مٿي ڪيو.
 مڙي سو ويو پاه کان ٿا به فرق.
 نه ڇڏي مٿي ڪي هڪو ڌڙ کان ڌار.
 نه هڪ ڌار مٿي جي پوڄي جو ٿل.
 نه آڻي نظر هڪ ڀر لڏي هڪان.
 مڙي ٿي وئي تبخ ٿي هاڻ هڪ.
 لڏي تبخ مٿي کان وٺي ٿا هڪ.
 هڪي مٿي مان ڪڍ ڇڏي به ڇاڪ.
 لڏي هڪو مارڻ مٿي ۾ هو ڇٽ.
 اجل صبح ڪي ڏيکاري رڌي عدم.

اچي لڏي پان ڀڄڻ ڀڄي صاڄ.
 لڏي وار ڇڏي جو ڌور سان.
 هڪي لڏي پڄي جي مٿي لڏي.
 وٺي وار سان ٿي به لڏي مٿي.
 هڪي تبخ جنهن جي مٿي مٿي پڄي.
 ويو لڏي مٿي جي هڪ آڻي.
 لڏي آيو ڇڏي ۾ هو هڪ اجل.
 لڏي هڪ هڪ مٿي مان جي ڏي.
 زور آڻي لڏي لڏي هڪ.
 سلامت نه هو مٿي نه ٿاڻ مٿي.
 هڪي مٿي دل کي ڇڏي هڪ.
 نه هو جنگ ۾ هڪ مٿي جو درست.
 ڇڏي ٿي نه هڪ مٿي ڇڏي لڏي.

رشيد احمد 'لشاري' «رشيد»

محترم 'رشيد' سنڌي ادب ۽ شاعريءَ جي دنيا ۾، ڪنهن به تعارف جو محتاج ناهي. 'رشيد' صاحب، بلوچ قبيلي جي مشهور شاخ 'لشاري' مان ٻڌا ٿيو آهي، ۽ مشهور پڳدار مير گهراڻ لشاريءَ جي مامي مير حده لشاري جي اولاد ۾ آهي. والد جو نالو زرڪ خان لشاري آهي، جو فورٽ سنڊين بلوچستان ۾ ٺوڙهه پوليس جو دفتدار هو.

تاريخ ولادت: اسڪول جي داخلا موجب ۱۶- مئي ۱۹۲۲ع، پر صحيح تاريخ ۱۸- اپريل ۱۹۲۲ع، ڏينهن چنڊر.

جاء ولادت: ڳوٺ ملنگزار، تحصیل نصیرآباد، ضلع سيي.

تعليم: اوائل تعليم اردو جي چار درجن پڙهڻ سان ٿي. والد جي وفات کان پوءِ سندس مامي حمزه خان ۽ چاچي عبدالعزیز خان تربيت جو بار کنيو.

سنڌي تعليم: سوڀو خان اوکاڻي، تعلقي ڪنڌڪوٽ ۾، ماستر عارفي خان اوکاڻي وٽ سنڌي پڙهيو ۽ ۱۹۳۶ع ۾ لائينل امتحان پاس ڪيائين.

بعت ۽ سفر: ۱۹۳۷ع کان ۱۹۴۰ع تائين، حضرت سلطان باهو رحه جي اولاد منجهان صاحبزاده فيض سلطان جي صحبت اختيار ڪيائين، ۽ تصوف ۽ طريقت جي اشغال ۽ اوراد ۾ مشغول رهيو. ان سلسلي ۾ پنجاب، بلوچستان ۽ افغانستان جو سير و سفر ڪيائين، ۽ ان دور ۾ ڪافي عرصو سلطان باهو جي دربار تي مڪونت اختيار ڪيائين.

عربي ۽ فارسي: ۱۹۴۱ع ۾ عربي ۽ فارسي پڙهڻ شروع ڪيائين ۽ مولانا علامه مصطفيٰ قاسمي، مولانا عبدالڪريم (اشرف العلوم مدرسه شڪارپور)، مولانا حبيب الله ٺڙهوي ۽ مولانا

فتير محمد ڪنڌ ڪوٽيءَ جهڙن شهرت يافته مدرسن ۽ عالمن وٽ، ان وقت جو مروج فارسي لکتاب ۽ عربي علوم ۾ ڪمزور ۽ ڪافي تائين تعليم حاصل ڪيائين.

ملازمت: تعليم ۽ صحبت جي دؤر کان پوءِ معاشي حالات کي سازگار بنائڻ جي سلسلي ۾، اول ۱۹۴۴ع ۾ پرائمري سکول ۾ ماستري قبول ڪيائين. هڪ ذهن ۽ تيز ذهن استاد جي حيثيت سان، کيس ٽريننگ ڪاليج فارمين ۾ تربيت ۽ مطالعه لاءِ چونڊيو ويو، جتان ۱۹۴۸ع ۾ نهايت ڪاميابيءَ سان ٻنهي سال پاس ڪيائين.

طبيعت ۽ مزاج جي جذباتي ڪيفيت کيس ناسازگار ماحول ۾ ڪڏهن به سک سان رهڻ نه ڏنو. زماني جي ستر ظريفيءَ ۽ چرخ ڪج رفتار جي اثر کيس سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ جو سحر بکاريو، ۽ اتي ماستري وقت گذاريندو رهيو. جيئن ڳڙهي خير و جمالي، مدرسو نورالاسلام روھڙي، مدرسو دارالهدى ٺٽي، پرائمري سکول ڪهڙا، فيض شاه اسڪول گمبٽ، پرنسٽننگ اسڪول ٽريننگ ڪاليج خيرپور ميرس ۽ پرائمري اسڪول آسنڌ، ٽي. اوجها ڪراچي. اپريل ۱۹۴۹ع ۾ علامه مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي جي عنايت سان، کيس حيدرآباد ضلعي لاءِ ائيري اردو ٺيڇر ڪري مقرر ڪيو ويو. جتان اضافي ۽ ترقيءَ سان، ٽريننگ ڪاليج فارمين حيدرآباد ۾ استاد مقرر ٿيو.

تعليمي ماحول ۾ رهندي، جلدي پنجاب يونيورسٽيءَ مان اديب فاضل (اردو) پاس ڪيائين، ۽ ۱۹۵۳ع ۾ اورينٽل ڪاليج حيدرآباد مان اديب عالم ۽ سنڌ يونيورسٽيءَ مان ميٽرڪ پاس ڪري، اورينٽل ڪاليج حيدرآباد ۾ سنڌي ليڪچرار ٿيو. ان ئي دور ۾، سنڌي ادبي بورڊ پاران سنڌي ادب جي مشهور محقق ۽ عالم ڊاڪٽر بدرج صاحب جي نگرانيءَ هيٺ تيار ٿيندڙ لغت ۾، وافي مرحوم مان کڻي ويسرچ اسسٽنٽ پڻ ٿيو.

۱۹۵۶ع ۾، حيدرآباد جي ناسازگار ماحول کي الوداع ڪري، ڪراچيءَ جو سفر اختيار ڪيائين، ۽ هميشه لاءِ ڪراچيءَ ۾ سڪونت پذير ٿيو؛ جتي اڄ تائين علمي ۽ تعليمي ڪم ڪار ۾ مصروف آهي.

ڪراچيءَ ۾، علمي ۽ ادبي خدمتن سان گڏ، فلمن جي آکاڻين، مڪالم ۽ ڪيترن لکڻ سان آغاز ڪيائين، ۽ گهڻو ڪري سڀني سنڌي فلمن لاءِ ڪم ڪيائين. مثلاً: عمر سارڻي، نئين ڪرن، پرديسي، سني پنهنجو ۾ قابل قدر ڪم ڪيائين. ان طرح هماري زبان (اردو) ۾ به حصو ورتائين. اهي سڀ فلمون ڪامياب رهيون؛ پر افسوس اهو آهي ته اتي به هن فنڪار کي ناسازگار ماحول جو مقابلو ڪرڻو پيو ۽ معاوضي جي ڪميءَ بهشيءَ جو شڪار ٿي، آخر دل ٻرڻ ڇڏي ٿي پيو.

ان ئي دور ۾، ريلوي پاڪستان حيدرآباد ۾ اسڪرپٽ رائٽر مقرر ٿي آيو. هت به سندس فن ۽ پيشڪش کي پسندگيءَ جي نظر سان ڏٺو ويو، تاهه دائمي ٺڪاءُ لاءِ وري به کيس ناسازگار ماحول جو مقابلو ڪرڻو پيو.

آخر زماني جي گردش ۽ ستر نظريي جي پڄاڻي ٿي. ۱۹۵۸ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ ڪراچيءَ ۾ ملازمت ڪيائين، پر ڪن انتظامي مسئلن جي بنياد تي، ڊسمبر ۱۹۵۹ع ۾، ڪيس استعفا ڏيئي پڙهي. لوٽ اپريل ۱۹۶۰ع کان ادارہ 'نئين زندگي' ڪراچيءَ ۾ شموليت اختيار ڪيائين. پر اتي به فقط ۲ سال ڪم ڪري، ڪن ذاتي اختلافن ۽ رنجش جي سببان، ۳-ڊسمبر ۱۹۶۲ع تي علحدو ٿي ويو. هن وقت، هارون ڪاليج (ڪڏه) ڪراچيءَ ۾، سنڌيءَ جو استاد آهي. 'رشد' جي ساري زندگي ناسازگار حالات ۽ ڪشمڪش ۾ رهي آهي. ان ڪري سندس دور حيات، اختلافن ۽ دشمنين جو آماجگاه رهيو آهي. طبع جي تيزيءَ ۽ جذباتيءَ هجڻ جي ڪري، ڪيئي 'اختلافي معرڪا' اهڙا پيدا ٿيا، جن ۾ 'رشد' سڀ کان پيش پيش رهيو، بهرحال، 'رشد' هڪ قابل قدر علمي ۽ ٽي ڪردار آهي، جو هميشه حوصلي سان، زماني سان منهن ڏيندو آيو آهي.

'رشد' سنڌي، اردو، -رائڪي، سٺائي، پنجابي، بلوچي، پشتو، فارسي، عربي ۽ انگريزي زبانون ڄاڻي ٿو. سندس علمي ۽ ادبي، سنڌي ۽ اردو ڪتاب ۳۰ شايع ٿيل آهن.

'رشد' هن دور جو باڪمال ۽ قادرالڪلام شاعر آهي. سندس طبع جي رنگيني ۽ جولائي، شاعريءَ جي هر صنف تي، نبي البديه ۽ ارتجالاً لکڻ تي قادر آهي. 'رشد' غزل، نظر، ڪافي، گيت، قومي نظمي، نثري، اخلاق جي هر سگلاخ زمين تي سوين اشعار لکي سگهي ٿو. ان طرح 'هجوءِ ڪلام' به ڪتابت ۽ اشاعت لکڻ ۾ ماهر آهي. 'رشد' هڪ برجوش ۽ جذبات جو صاحب اهلِ قلم آهي، ان ڪري سندس هر تحرير جذبات انگيز ۽ برجوش آهي. شاعريءَ جي فن ۾، الفاظ ۽ معاورات جي صحت ۽ برجستگي ۽ عروض جي پابندي، سندس فن جون مکيه خصوصيتون آهن. سندس شعر ايترو ته گهڻو آهي، جو اکر شايع ڪيو وڃي ته پوءِ ان جا ۲-۳ چار جلد ٿي سگهن ٿا. سندس استاذان ليونيات مان ڪيئي نوآموز شاعر مستفيد ٿي چڪا آهن، جن جو علمي ۽ ٽي مقام پڻ تحسين جي قابل آهي. — ادارو

بيت

(۱)	هنون جي هيرائي ته حرف نه اچي حسب تي، بهار ازل کان پاڪ، ته نينهن نئين کان ات لئون.
(۲)	وسيلو ناڪام، بهار ۾ آهن پڪيڙا، ڪوهي ڪنڀ اڏام، اڪيرا اڌ عرش تي.
(۳)	منهنجو من مهران جيان، نت آئي ٻوڏان ٻوڏ، موتِي گهر موتي ڏيان، جي ڪوڏ گهرين، ٿو ڪوڏ، جهڙي جن جي لوڏ، تڙوڙو هلاڻ تن سان.

اڪيلو الله، ماڻهون مڙهي مڙ هي.

وحدت منجهان ڪثرت ٿي، پر ڪير ٿي آگاه.

اهيان ۽ اوهان مندي، ڇا سڙين ڪي ساڃاه.

رندن جي هيءَ راه، پاڻ مڙائڻ پانهجو.

جئن پتر تي ليڪو، ٿيڻ ٻهريون ٻار ٻرين جو،
جو توڙئون ٿانڪو، سو ڏنگي ڪين ڀڻ جو.

نوڙت، ٺينهن، تهاڙ، مڏا سونهن سنڌ ڪي،

صوفي ڏيندا صلح جو، سوريءَ تي آواز،

هر سنڌيءَ سان ساز، رهندي لات لطف جي.

دوها

دوڇي سان سيڪ وڌي ٿي، ويٺر ڳوليان ڪهڙو هنڌ؟

تنهنجي منهنجي عشق جي منزل، ڇڏڻ واريءَ جو هنڌ.

ٻين وڃائي، مست بنائي، سچن وٺين تون سالڪ،

جوگي بنجي، ڪليءَ ڪليءَ ۾، ٺوٺي ٺاهيا ٺانگ.

مُڪ سان مڙيا ڏيندا تنهنجو من ٿو ڏجي مڙين،

پاڻ ۾ پرتل آهن ٻارا، تنهنجا منهنجا نين.

سچن سفر جو پاڻ ڇڏي ڏي، ڇاڻ هئي پرسات،

ڏينهن جون سڀ ڏاڍايون وينديون، رجهي ايندي رات.

مڙيا! مهر اوهان ڪي سونهي، چمن اوهان ڪي راس،

اسمن هوا جو جهوڪو بنجي، وٺڻ گهرون ٿا واس.

اڪيون اکين سان اٽڪي ويئون، ڪانهن ڇاڻ سڃاڻ،

غمر جي ڇانو ۾ وات-مسافر، اڄ مانجهاندو مان.

مڙين مڙين ڳالهين سان ڪيئن پرچن زهر پياڪ،

قدم قدم تي ڪٽري پيئڻ جا اسن اڳي هيراڪا

شيشي ۾ اڄ سچن ٺهاريو، مڙيب پڪوڙيو منڊ،

اولهر ڪسان مڇ اهرِي آيو، ۽ اوهر ڪان چنڊ!

سورڻا

مڙين ڪي سالي ڪهي، پيشندس پاڻ شراب،

رڳ رڳ پشي رباب، ٺاهي سيڪ مرماز جي.

ليئن نار ڪٿان ٿين، ڪيئن ٿو مڏجن ڇنڊ،
 مائڊي وارو منڊ، پهرينءَ پڪڙيو ٿو مٿان.
 مان ڇو رڙان راتڙيون، پهرينءَ پايو پاڻ،
 ڇنڊا اها چاليدل، ناهي بهارو عام جو.
 دردن جي درياءَ ۾، سڀڻه جيڪو جو ماه،
 جن کي ڇيٽ ۾ ڇاه، سي لهن مارَ سونڊ جي.
 دل کي سڀ دل جي خبر، هنڙي هرين حبيب،
 آءُ ڪنهن چوان عجيب، ڪر ڪي ڳالهيون ڪجهه جون.
 ڏک ڏيندڙ ڏک جا ڏيا، اهي ٺاٺا ٺيڻ،
 مٿن کي ڪنر ٿا ملن، ٺٽو ٺٽو ۾ لائون ڪري.
 راتيان ڏينهان وسڻا، اهي ڀرم سنڌا بادل،
 تين کي ڪهڙي جهٽل، جيڪي پيا بهار جا.
 ويٺو آءُ وجود ۾، هو صبح سوڀرو،
 اڪيون اڪيرو، آڏون آءُ آڃل سان.
 اوڏو ٿي نه عجيب ڪسي، اوچي ڪر نه آس،
 ورم بهريا وسواس، بر ۾ بهاريون ڪندا.
 بهڙي ڇڏ بهار جو، گهايل دل گهاٽو،
 نينهن لڄو ٺالو، سُڪ ٿو وڃي، ڏک مان.

ڪافيون

اهي جيڪا شئي ٺاهيو،
 حق موجود، خدا موجود!

ڪثرت ڪانهي، وحدت آهي،

ٺاهي ٺاهي اصل وجود... حق موجود،

ڪول اڪيون ڏس پنهنجو ٺاهيو،

جيڪو شاهد هو مشهود... حق موجود.

اول، آخر، ظاهر، باطن،
 هر جا تنهنجو آه ورود... حق موجود.
 سچل سارو سچ فرمايو
 حق حق ڌاران سچ ٻيسود... حق موجود.
 حق سان ٿي وڃ، حق 'لاشاري'،
 'حق جي ڳالهه نه ڪر محدود... حق موجود.

*

سچل سارو سچ فرمايو ... هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي
 مڃي، ڪي انهار بنائي، رمز رهائڻ آيو ڏي- هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي.
 سچ جي سڪوت کي ساز بنائي، شور مچائڻ آيو ڏي- هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي.
 پاڻ الٽ جو آڏا پنج، عشق ڪڍائڻ آيو ڏي- هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي.
 پنهنجي صورت خوب سنواري، حسن ڪٽائڻ آيو ڏي- هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي.
 رمزن سان 'رشد' کي جڳ ۾، سچ نچائڻ آيو ڏي- هو پاڻ سچائڻ آيو ڏي.

■

جيءَ سان ويٺا جهڙيون ٻار:	سڀني سوز سچڻ جو ساهيو.
دل درياءَ ۾ ترلنديون آيون،	ٻار جي پاڇه جون پڙيون ٻارا... سڀني...
دل جي دولت، عشق پنهنجي جو،	ساڃا مال نه مڙيون ٻارا... سڀني...
ڪو نه ٿو سمجهي، دل جون ڳالهيون،	اهڙيون عشق اوڙيون ٻارا... سڀني...
سهڻي سچڻ جا سانگي آهيون،	ڏوڙ جا ڏن ڪڍڻ جهڙيون ٻارا... سڀني...
ويٺل نه اهڙي 'رشد' وڃايون،	سڀڪ نه سچڻ جي جهڙيون ٻارا... سڀني...

■

ٻار سچڻ سان ڳجهڙيون ڳالهيون، سڀني سوز ساڻان ٿي.
 ڀرتئون ٻاند ڳچيءَ ۾ ٻائي،- ڀمارل کي ڀرڇاڻان ٿي...
 دلير جي درد ڏيرو لائي،- نالگو نينهن نچاڻان ٿي...
 دل جا دلير دوست دلارا،- تنهنجا سو ڳڻ ڳاڻان ٿي...
 ٻار جي درجي چاٽڻ چندي،- خاڪو لڳڻ کي لايان ٿي...
 ساري جڳ کان اڳڙيون ڀوئي،- توڙي ئي واجهاڻان ٿي...
 دل ۾ دلير جاني تنهنجي،- هجڻون سچ وڇاڻان ٿي...
 روز ازل کان اي 'لاشاري'،- ٻار جا پنڌ ٻچاڻان ٿي...

وايون

(۱)

رنگيءَ جو اهو رنگ لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

عاشق! منزل ۽ عشق جي... پتلوا جيساري اڀسي جنگ... لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

عشق جو جذبو، روزِ ازل کان... الا مست و مست ملنگ... لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

برهه جو باشو، سِرَ مٿان... پتلوا ورهه جو دل کسي ولسگ... لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

هڪن ميٽائڻ سان مڻهي... الا عشق جو ازلي انگ... لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

دلبر دل ۾ 'رشد' جي الا آپرءَ جا اصل آسنگ... لاءِ

منهنجي شوق جي شهر ۾.

(۲)

ساجن آهي ساڻ ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

سائي مڙهنن سِر ۾... پتلو، آهي پيارل پاڻ ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

دلبر دل ۾ درد کان الا ورهه جو آه وٺان ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

ساجن جي سِڪَ دل کي ڏيو... ميان، مخفي مار جو مان ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

عشق جهڙو جو اکين ۾ الا پريو نهنن نيمان ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

تنهنجي 'رشد' کي عشق جو... پتلو، آه ازل کان ڇان ووا منهنجي ساهه پساهه ۾.

عزل

نمونا رهن ٿا، نيارا اسان جا

پلا هڪر سمجهي، اشارا اسان جا.

پليل بخت پنهنجو، پلا چو نه ٻڌي، ڇڏي ڪن ٿا پاسو، پلارا اسان جا.

مري ويڃو ٿيندا پراڻا هٿا، پر، نوان هولا هر دم نظارا اسان جا.

(۷۰)

مهران

کٽي دل جون آهون، اڏي عرش وڃيو،
 طريقا اسان جا ازل کان ئي پکڙيل،
 زمالو اسان کي مچائي نه سگهندو،
 بنايون ٿا جڳ ۾، ملامت جون ماڙيون،
 رٿ ۽ پٺڻ ڪنهن نه سمجهو اسان جو،
 جڏهن مهر وارن کڻي منهن مٽايو،
 جي توکان وياسين ته چن زندگي وٺي،
 اسين ڪين هونداسين بهارن جي آڏو،

’رشيده‘ آه هائي، ٻڌل پنهنجو ٻڙو،

لڙهي ويٺا ڪئن ۾ ڪنارا اسان جا.

عشق کي اختيار ڇو نه ڪجي،
 حسن فانيءَ کي جي بقا گهرجي،
 گنڊ ڳوڙهي ڏجي تي ريشر کي،
 درد پنهنجو ٿو، پنهنجولي ڄاڻي،
 عشق ٺاهي ته آه جڳ ۾ جمود،
 پل ڪري دل کي هجر سونڪرا،
 دل جي لنگڻ جو آه، خوف اگر،
 جي هي دنيا نه آه عيش جي جاءِ،
 جيڪڏهن زندگي نٿي گهرجي،
 شمع وانگر پري وسائي ٿي،
 ساڻ ڪجي ڪو قائله سالار،

اسب ڪهڙو، دوستو ڪجي،
 سلسلو عشق جو ڇڙو نه ڪجي،
 عشق پختو ڪجي، جڙو نه ڪجي،
 دوستا دلبر ڪو اوڀرو نه ڪجي،
 جڳ ۾ طوفان ڇو ڪڙو نه ڪجي،
 تيز خنجر ڪڏهن مڏو نه ڪجي،
 دوستا دلبر کي دادلو نه ڪجي،
 جڳ ۾ پيدا ڪو چهچتو نه ڪجي،
 سرلوشيءَ جو حوصلو نه ڪجي،
 زندگيءَ تي ڪو ڀروسو نه ڪجي،
 اٿس روانو هي قافلو نه ڪجي،

آه تنهنجو ڀلو، انهيءَ ۾ ’رشيده‘

ڪنهن جي حق ۾ ڪڏهن ٻڙو نه ڪجي.

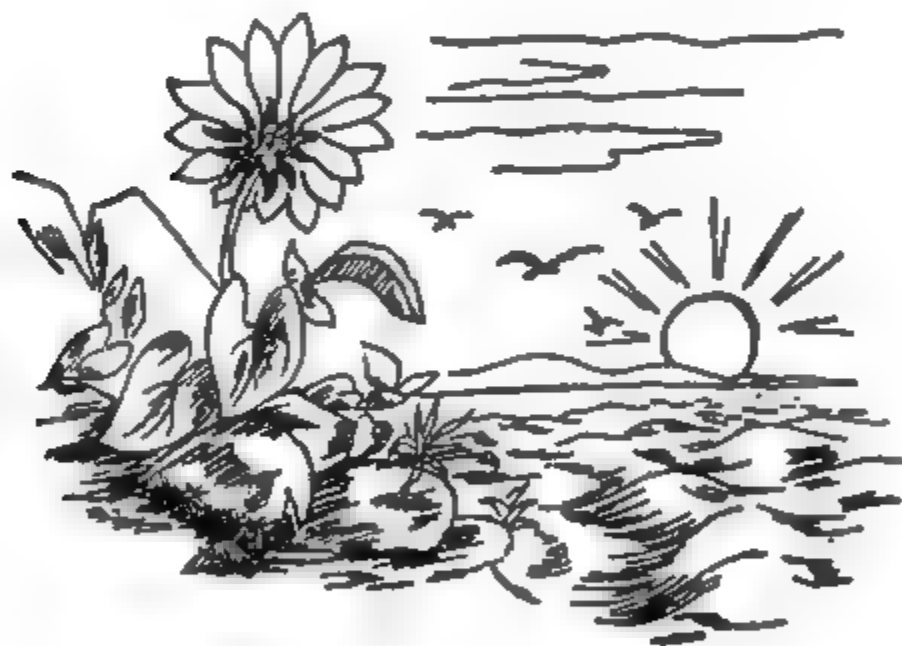
تباهيءَ ۾ نه ڇو گوليون، حيات جاودان پنهنجي،
 خزان ۾ ئي نهان آهي، بهار پيخزان پنهنجي.

بهار آيو نه آيو، ڇا ٿيو، گلشن ٽڙيو يا نه؟

نفس ۾ خنجر ٽپندي هائي عمر وانگان پنهنجي.

دماغ و دل جو خون ڏيئي، ڪم آهڙو مد ڪلشن،
 بهار آندو پهاڻ ۾، ته دشمن تي خزان پنهنجي.
 ستائي ٿو زمين جو ڌڙو ڌڙو آسمان پنهنجي،
 وڃي هن حال ۾ ڪاڏي هي جان ٿاڻو پنهنجي.
 خموشي چهر حسرت سان، نهارو پهر ڳرڌو ڏي،
 پڌارو پنهنجو سالو، نگاهه بي زبان پنهنجي.
 ڪڏهن اڻا نه ٿيندو حال، پنهنجي غم ڏل جو،
 سڄا آهن آهن ٿي ٿي وڙدان پنهنجي.
 هتي اسيد ڪنهن کي ماڻ ٿي ويندو، 'رشد' آخر،
 رڳو ٿو ڪن شايد وات ۾ هالي زبان پنهنجي.

”فيض“ بخشاپوري

محترم فيض بخشاپوري، ’نغزل‘ جي اعلى معيار کي سنڌي شاعريءَ ۾ قائم رکي، وڏو مقام پيدا ڪيو آهي. سندس ’نغزل‘، سريت ۽ اشاريت جي ڇپني معنوي قدرن جو حامل آهي؛ رهاڻ لڏپڻ، انداز بيان شهرين ۽ جاذب، شوقي ۽ برجستگي، يساختگي ۽ رواني سندس ڪلام جي خصوصيات ۾ شمار ڪري سگهون ٿا. ’شعراءِ عشق‘ ۽ ’شعراءِ فيض‘ سندس سنڌي ۽ اردو ڪلام جا ڇهه مجموعا آهن، جي مطالعي جي قابل آهن.

فيض جي سوانح حيات، ز سرتب ۽ مدون ملي ۽ نه روايت ۽ بيان جي ذريعي دستياب ٿي سگهي. —مجبوراً، سندن خود نوشت حيات تي اکتفا ڪجي ٿي. — ادارو
’فيض‘ گوهر نشان آهي:

بنده و ناچيز و ناڪاره و هيچمدان جي ابداني هائشگاه بخشاپور ۾ آهي، جتي تاهنوز رود و باش رکندي آهي. فقير و حقير، بلوچ قوم مان ڊومبڪي قبيلي جو هڪ فرد آهي. اصل نالو فيض الله خان، والد بزرگوار جو اسم گرامي مصري خان آهي. دردمندي کي ملڪه شاعري، قسام ازل کان وديعت آهي. تنهن جو هي نتيجو نڪتو آهي، جو سن طلي دوران تربيت ۾ ٿوري ڪهڙي شاعري بمقتضاه طبع ڪندو رهندو هوس، جو والد بزرگوار جن مانع شاعري هوندا هئا. چوندا هئا: ”في الحال تون تعليم حاصل ڪرا“ تنهنڪري ڪجهه وقت شاعري ترڪ ڪئي وئي. سنڌي تعليم بخشاپور اسڪول ۾ حاصل ڪرڻ کان پوءِ، تعليم کي ۾ ترڪ ڪيو ويو. ۽ ڪجهه وقت شغل زمينداري اختيار ڪيو ويو. عرصه چار- پنج سال، بعد پنهنجي قومي سردار مير تاج محمد خان ڊومبڪي بلوچ (مرحوم)، جا هڪ عالم، فاضل ۽ سخن شناس شخصيت هئي، تنهن جي صحبت اختيار ڪئي وئي. سردار صاحب جي خدمت ۾ رهڻ سان،

اردو ڪتابن جي مطالع جو خاص شغل اختيار ڪيو ويو. استعداد خداداد مطابق وري شاعري به شروع ڪئي وئي، جو وقت بوقت ڪجهه نه ڪجهه قلمبند ڪيو ويندو هو. فقير جي فن-شاعريءَ جو استاد، ٻيڙي، استاد ازل ٻيو ڪوئي ناهي. هي سڀ ڪرشمو، عنايت ڪرشمه ساز ۽ ڪمال مشق دردمند آهي. صحافي زندگيءَ متعلق، ’فيض‘ هن طرح رانجهو آهي:

۱۹۵۶ع ۾ اخبار ’مساوات‘ جيڪب آباد مان جاري ڪئي ويئي، جا تاهنوز جاري آهي. اخبار جاري ڪرڻ جو مقصد خاص محض خدمت خلق هو، وڏي هي ڪارڪران ڪرڻ، مقدور، پيئدور کان سرتا سرپيد هوا

چند احباب حضرات جي مخلصانه مشورن تي عمل پيرا ٿي ويس، جو هنن جي حوال مطابق خدمت خلق انهيءَ کان مٿي ٿي سگهي، تنهنڪري اهو پيشو اختيار ڪيو ويو ۽ ’قافله‘ مساوات کي به تنهنجا منزل جي طرف روانو ڪري راهي ٿيس. هزار ٻار سياسي شعبده بازن، بازيگرن، لکين ۽ طرارن جي زد ۾ بهر طور ايندو رهيس. هڪ طرف سياسي حريجن جا حملا ۽ ٻئي طرف ادبي عداوت رکندي ظلم فرمائڻ سان، هروقت ۽ هرلحظي سرڪه آرائي ٿيندي رهي. مگر به عنايت الاهي، بنده کي بنده جي حوصله هاليه نسا ۽ عزم جوان، هر مشڪلات و مصائب ۾ ساٿ ڏنو. ايمان جي مضبوطيءَ لاءِ، آفتاب آسمان زمين، سمنوري حضرت غالب جو هڪ شعر دهرائيندو رهندو هوس!

يگانگيءَ خلق جي بيدل نه هو غالب،
ڪر ڪوئي نهين ايتا مري جان! خدا جي.

هن وقت ادبي ۽ سياسي مخالفت جي اظهار مخالفت ڪرڻ مقصود ناهي، جو ذڪر ڪيو وڃي. مگر ايترو ضرور خاص بنده بيان ڪندو، جو ادبي مخالفت ڪا ڪر نه ڇڏي. ڪجهه وقت نه منهنجي لاءِ معترض جي ويو هو. هر طرف شور مخالفت هو ۽ حالات ان حد تائين هئا جو رديءَ جون، تهمت ترافيون ڪرڻ، ذڪر ڪيل طبقي جو خاص پيشو ٿي چڪو هو. مگر فقير هنن جي ڪارڪردگي ۽ پوره روي ۽ روش نارواڻي کان نه مايوس ٿيو، ۽ نه متاثر دل ٿي دل ۾ انهن جي ڪارڪردگيءَ تي غده زن رهيو

مجموعه ڪلام لاءِ فيض فرمائي ٿو:

۱۹۵۸ع ۾ منهنجو مجموعو ڪلام، ’شعلهءِ عشق‘ جي نالي سان ڇپجي منظر عام تي آيو، جو انتهائي مقبول عام ٿيو. تمصب رکنديون ڪيان سواءِ، هراهل شعور و ادب دانش و انصاف پسند آدمين ڏاڍي قدرداني ڪئي.

عمر جو حساب ڪتاب هن طرح ڪيو ويو آهي:

هن وقت منهنجي عمر ۴۲-۴۳ سال ٿيندي! سال انهيءَ لاءِ ياد نه هوندا آهن، جو سال سال کان زياده آهي. ٻيو وجه هي آهي جو خست حال، علم حساب کان سراسر لاعلم آهي،

انهي لاه داور معشر کي ڀي پيشتو گذارش کئي وئي آهي، ته هن بنده به عمل سان حساب نه ڪرا ڇا لاه جو هن جو ڪجهه ڪيو آهي، سو به حساب آهي.

يا رب نه آه منهنجي گناهن جو ڪو حساب،
ڪر به حساب اڄ ۽ ڇڏي ڏي حساب کي!

غزل

●

خاڪه دل ۾ لاه ڪان آهي،
عرش تي منهنجو آسمان آهي.

رنگ و بو جو، جو هي جهان آهي،	ڇو اڃان سان گريب هتي ۾،
ڪوئي مهان نه سڀيان آهي.	سلسلي وجهه پڪي يا ربا
جو سڀيان تي بدگمان آهي.	ڪانبر عشق آ پتر ڪانبر،
بوالهوس تي هو مهربان آهي.	هاوا بي مهري ۽ هوس-پيش،
جوه غون، پتر کان روان آهي.	خون ڏسي، مدميءَ جو مئل ۾،
يعني، دوزخ ۾ مسلمان آهي.	عشق ڪانبر ۾ جان بلب آهيان،
ڇو ڀلا هو، حريضر جان آهي.	ڇا پکاڙيان ٿو، خلق جو پا ربا
ڪوئي همدرد نه رازدان آهي.	راڻ دل گر ڏيان، ڏيان ڪنهن کي،
ذره ذره ۾ هڪ زبان آهي.	خاڪه منهنجيءَ کان ڀڄ جو پيو ٿي!
هر زبان هي نشان، نشان آهي.	آ جهان ۾ نه ڪو نشان باني،
خون دل جوار ارغوان آهي.	--وسر گل ۾ ٿو پيان سائي،
استحسان تي هو استحسان آهي.	ڪير توکان ڪري ٿو سر ٻارو،
ڪوئي ڪانڌي نه نوحه خوان آهي.	بيڪن لائي 'لبس' جو هائي!

●

پر غم نه منرا زلف گرهه ڳري هجي ها!
هي ست نه پايهه زنجير هجي ها!

جو آه بي تائيم ۾ تائيم هجي ها!	تڙبي ها، شير هير ۾ مون وانگي ستر ڪري،
حراڪه ۾ صفا نه نڪتو هير هجي ها!	ميد انگي جو شور، مهي ها نه جهن ۾،
هو زهر به مون لاه، شهد هير هجي ها.	ها دست محبت سان اگر دوست ٻاري،
اي ڪاشا ڪوئي سوزن، تدبير هجي ها.	هرگز نه هجي چاڪه ها، دانا محبت،

مهران

ٻيري نه رهي تنهنجي ها اي ٻير سلامت،
 هر نقش هجي ها نه اڪر نقش حقيقت،
 فرهاد جي درياءَ محبت، ها ڏسين ڪر،
 به خواب وهي، چشمر سڀ مست نه هون ڪر،
 خونريزيءَ عالم جو هجي خوب تماشو،
 تڙهي ها ڏين دادِ غزل، تنهنجو غزلطوان،
 هڪ رات ملاقات ڪري ها، بتفائل،
 دل شاد ڪري ٿرڪ ها، جو طرزِ تفائل،
 ڪر جلوه ڪر هت هو پتر بي ٻير هجي ها،
 تصوير ۾ در پردہ نه تصوير هجي ها،
 شيرين نه ته ٿي جوتسي شير هجي ها،
 تبصري ۾ اڪر، ٺاڪ شپ ڪر هجي ها،
 ڪردست ۾ هن خوش جي ششور هجي ها،
 غالب هجي ها سزم ۾، پا ٻير هجي ها،
 هي خواب نه شرمندہ تعبیر هجي ها،
 چو 'نفس' ستر - بده و دلڪير هجي ها

عشوه و غمزه و ادا نه ڪري،

دل لري ڪنن جو دغا نه ڪري.

پيل ٿي ٽن ڪان سر جدا دلير،
 تاب جولان نه آهي ٿو ٻان ٿو،
 چو ڏيان مان ڪڍي نه ڪانڪن ڪي،
 سيد الفت ڪان ٿي وڃان آزاد،
 حشر ۾ ٿو پندي، چيو ٿا ٿا،
 هي ثبوت شڪست آ همدرد،
 چا ڪيو هن ملوڪ موسيٰ سان،
 درد و غم آ متاع عشقِ صنم،
 چو رهان، ناتوان و السرده،
 باز آهونه دشمنيءَ ڪان عدو،
 آزمائش نه ڪر، نه ٿي رسوا،
 خوف آهي، بهارِ جوشِ جنسون،
 لسانوائسي عذاب نسي آهي،
 'نفس' آشفته سر ڪي سجاهون،
 توکي مون کان جدا خدا نه ڪري،
 زلف-زنجير ستم پا نه ڪري،
 دل ڪي منظور، دلرمان نه ڪري،
 ڪوئي مون ڪر اها دعا نه ڪري،
 خوف آ طلب خون بها نه ڪري،
 مدد آهي چا ڪري، ڪلا نه ڪري،
 خضر ڪي ڪيونس رهنما نه ڪري،
 ساهجي دل جي ڪوئي دوا نه ڪري،
 هي جو مون تي ستر روا نه ڪري،
 شل خدا ڪنهن ڪي بهي نه ڪري،
 ڪير آهي، چو سر خدا نه ڪري،
 ذوق صحرا، خجسته پا نه ڪري،
 درد مستيت ڪشور دوا نه ڪري،
 سون ڪي پندار چاهجا نه ڪري،

سروا دست و بازو، دل، جگر بند،

ڪمند زلف ۾ آ بند، هر بند.

ٿم ٿيڻ خيال ڪل ڪان آزاد،
 ڪيا صياد جڏهن، بال و پر، بند،
 صبا، پيغام ڏي سروي روان ڪي،
 پيو صحرا ۾ آ آشفته هر بند.

قیامت آ ڳڻیو، محسوس تڦاڦڦ،
 نه بازار آهيو تڄاھل ڀڻڳيءَ کان،
 ڏٺم جو 'پيس' جو ديوان کولي،
 کلي ويو هٽڻن، رازر محبت،
 مهان پيئي، ڳڻيان، اهل جهان چا،
 جمال خود ڳڻو هن کي مڃي،
 ڏٺن ٿو، هاه اذن ره لوردي،
 روان دل ۾ ٿيو درياء چاهي،
 نهان هر شعر ۾ آ ملڪ معنيٰ،
 ڪندو جوش جنون ستر چوڙ پا، ڌر،
 هنم جو مهر خاموشي لين تي،
 بونگي نيس هڻو صحرا نشين آ،
 خط و خال و سلاخ و نيمه پرنده،
 نه تا معشر ڳڻو مون شور و شربند،
 ڪٽيو گویا هو شهر شعر تر، بند،
 کڻي لاهو جو آيو، لاهه پرنده،
 لکھ آهي، لکاهن ۾، نظر بند،
 ٿيو آئيني ۾، آئين گس بند،
 ڪري جاده و ڪوچه، ره گذر بند،
 نه ٿي هرگز، رڻ کان پشور تر بند،
 ڪمر ڪوڙي ۾ درياء هنر، بند،
 پلي دربان ڪر، دلير جو در، بند،
 مدد ۾ ٿي ويا گویا ڪهنر بند،
 پيو آ "پيس" ديواني هو ڪهنر، بند.

چادر مهر نقاب رخ تابان آهي،
 شعله حسن، تهر برده، فروزان آهي.
 راحت خلد کان خوشتر آ ڪهڻو وصل صبر،
 سخت دوزخ کان، عذاب شير هجران آهي.
 وحشت جوش جنون، ابله پائيءَ جو ثبوت،
 محزون آ ٿيو، سر خار مڃيلان آهي.
 پنجه ذوق زليخا جي خطا جي بدلي،
 يوسف چاڪر گريبان، تهر زندان آهي.
 بخت ڪعبه ڳڻو، عيش و طرب کان محروم،
 رنج و غم، سوز و الڙ، زبست جو سامان آهي.
 سڙده پساد بهاري آ صداي زنجير،
 ماهر عيش جنون، حلقه جولان آهي.
 صبح طوفان محبت کان دم ابر بهار،
 غيبت بهر روان، دهنه گريبان آهي.

ذره دل ۾ لٺان وڃي مڃي! همدرو!
 نظره اشڪ ۾ طرفان جو اسڪان آهي.
 مست ڇو ٿي بهاري ۾ نه مگر بند نه ڪرا
 تپ ڏنجهي ۾ اي ڪاڪل پيمپان آهي.
 چشمر بند دور، وڃي جي آهي رخ تي نظر،
 اي ڀري ڇهه! خدا تنهنجو نگهبان آهي.
 لذت ڇاڪاڻ ته ڏيڻي در دوست نه هجي
 بهر افلاڪ زده، تخت سلیمان آهي.
 بنده عشق ٿو ڪم ڪي صمغال چوي!
 ڪير ڪاڻ ٿو چوي، 'فيض' سلمان آهي!

ڪمال ڏس ڏس سان، بهادر ڪمال ڪيو،
 ٻيو نه حال زماني جو، منهنجو حال ڪيو.

جنون دشت لوردي، نه هوش بهر چن،	زوال حال مون کي، عشق لڙو لڙو ڪيو.
نه ذوق پاده پرستي، نه حرص عشق و طرب،	عسر حبيب هو، منت ڪش ڪلال ڪيو.
ڪم ٿو ڄاڻان ته باد آيو عدو،	خيال خسله، نه دوزخ ملال ڪيو.
رهي نه خواهش عد ونگي بهشت ڀرين،	جڏهن نظاره ڀرنگي، جمال ڪيو.
پناه آڻي دوزخ گهري روز جزا،	روان جو ديهه تر، اشڪ انفال ڪيو.
اگر چه حال پریشان کان آڻا هو جهان،	ڪڏهن نه خست چگر جو هو ڪنهن خيال ڪيو.
رهي نه هوش جو ٻي پردي پرده هوش ٿيو،	ڪلهر ڇاڪاڻ ٿو نظاره جمال ڪيو.
نريب وعده نئين سر نه ڏي، اي وعده شکن،	هزار بار هو تو وعده وصال ڪيو.
چهر جو ٻڙر محن ۾، سو لاجواب چهر،	نه ڪنهن جواب ڏنو هو، نه ڪنهن سوال ڪيو.
بمثل غالب و حافظ، بطرز شعر و سخن،	مقام دهر ۾ بهدا مون بهمثال ڪيو.
دماغ تنهنجو ٿو آ خراب، چرخ ڪنهن،	حريف درست کي سجهي، خراب حال ڪيو.

نه تخت و تاج و ٿي تو، نه بخت و جاء و جلال،
 جهان کان، 'فيض' ٿيندو جو انتقال ڪيو.

•
 به طرفِ جامِ اشارو ننگه ٻار ڪري،
 ننگه ڪي صورتِ صبا به ڀرڻ ڪري.

ڪريءَ ٿي نه رحت تي اعتبار ڪري،	ڪنهن ٽرڪي ڪنهن ٻئي، گناهگار ڪري.
ڪري نه تارِ نڪار ڪرم سان چاره ڪري،	نه اهلِ دل ڪوئي، دلمانِ دل ڪي تار ڪري.
سزار ڪشته تبخِ ننگه، مٿاڻي ڇڏي	بياد ڪشته نه رسوا، هي بادگار ڪري.
مٿاڻي نقشِ قدم ڪي نه موجِ سيلِ روان	گدائيءَ راهِ نشين ڪي ٿو اشڪبار ڪري.
ڪري جو ساهه زلفِ دراز، سرورِ روان	خزان رسيد ڪي پرورده بهار ڪري.
رقيب، قاصد و مخمور و رازدار و حسن	الاهي! ڪنهن تي ڪوئي، خاڪه اعتبار ڪري.
ڇڏيو نه مهر جو قاصد ڪي، هن جي در تي ڇڏي	مبادا راهِ هر غفلت کان خط ڪي کار ڪري.
وهيو نه ميد جو هو مشقِ تبخِ ناز ڪري،	ئون جهان ڪو پيدا ڪري، شڪار ڪري.
وڃي نه ڪولي، ڪمپنگاهِ عشق ۾ نه وڃي،	عرفتِ 'فيض' ڪي تازو ڪو دلفگار ڪري.

•
 لبالب، لب تي آ چهرِ الحتي،
 خوشا! ابنِ شبوة و ندي و سني!

دريده پرده اسرار آهي،	ڏسو دستِ جنون جي پيشِ دستي.
ڏسڻ چاهين، اکر قدرتِ خدا جي،	وڃي ڪر بتڪدي هر بت پرستي.
زبان ٿي لمرهه الفکرِ فخري،	مبارڪا قائم مٿي، تنگ دستي.
نه ڏيندس جنتِ ارزان تي يارِ بدا	مستاجرِ بندگي، آهي نه سني.
جوابِ ربّ ارسي، سن لرائي	مطالبِ عرض تي، هنيءَ سان هني!
لغافي الله ٿي، مثلِ انا الحق،	مراسرِ حق پرستي، خود پرستي.
جزائريءَ عاجزي آ، سرهلندي،	مزانءِ مرڪشي، تذلّيل و هستي.
نه تون دل کان وڃين ها، دل نه توکان،	وٺي ويران ٿي، آباد هستي.

ڪٽيو جو 'فيض' وازر بود و نابود،
 مقامِ مينشد همستي کان هستي.

●
نگاه مست و میغوار و شرابی،
لب گلوئنگ آچار گلایی.

برنگ شب، مبه زلف مبه تر،	رخ نمایان بی تاب آفتابی،
تو خون جگر، کوه لکه بی،	صدف بی نظره آب، محابی،
ملی ویا خاک بی منجی، شهنشه،	لب تو حاصل، مقام بوثرابی،
تسو شوریدگی، کان، مرشکسته،	بی بحر عاشقی، عمر حبابی،
اداؤ عشوه و غمزه سان ماریو،	خفا بخشی، حنرا عمر شهابی،
غضب آ، ظلم آ، تهر و نیامت،	مر مغل، عدو مان بی حجابی،
اگی هو مست رو قاصد کان آهو،	اجل کسی در ذل، داد شتابی،
کری خوش طالعی تی ناز، جنهن کی،	میستر هنشینی، همسر کابی،
نگه کسی آ کتی، تاب نظاره،	لقاب روه روشن، بی نقابی،
ملی چا، خسروئی الفت کی شیرین،	لصیب، کوه مکن، لاکامیابی!
برنگ شیخ، خون خلق، یارب!	لب پتو هو کذمن رندر شرابی،
در دلب و تابی، کهر و ساری،	محبت باعشر خانه خوابی،

لب گلوگون؟ چو بوسو فیض؟ گویا،
لبالب، لب لی آ چار گلایی.

●
خوشا، شان نظری، کج کلامی،
وهیو قدم بی تاجر بادشاهی.

غممار نشادوشنه کی تو،	کبان تازه، بچار صبح گاهی،
کری وعدو نیامت چو وچی تو،	نیامت آ، نیامت ناهی؟ - چاهی؟
لنگ کان خواهر داد حوادث،	عبث بیدادگر کان داد خواهی،
جهنکی چو مکن، سرجیریل درتی،	میستر آ مقام فیله گاهی،
جلان تو، آتش طلب طرب بی،	جهنم بی سوی جنت! - الاهی،

در دلبر تي وس، ابر بهاران، وڃي ڏي چهر گريبان جي گواهي.
 وڃي ملوڪان؟ ۾ گهر کان سويء صحرا، جنون کي آه، ذوق بي پناهي.
 رخ روشن کان ڪر خال رخ، ڏي، فيست ۾ سڙائيءِ روساھي.
 وڃي آباد ڪر، ڪاڇر محبت، اڪر منظور آ ڪهتر جي تباهي.
 رخ الور سان نيت، مهر کي ڇا؟ عيان ڪوتاهه ٻني، ڪر نگاهي.

ڇڙائيءِ عجز، تهر به لياڙي،
 ڪناھر، فيض، خست، بيگناھي.

عبدالله «خواب» حيدرآبادي

ٺالو عبدالله، والد جو ٺالو ميان علي بخش مرحوم، ذات پتي، ولادت: ۱۹-شوال ۱۳۲۱ء. 'خواب' صاحب جو والد ماجد، ميان علي بخش، هڪ عاشق رسول مدح خوان هو. سندس اوطاق ان دؤر ۾ سنڌ جي صاحب ذوق ماڻهن جي روايات جو نمونو هئي، جتي مسافرن ۽ مهمانن جو هميشه ميڙو لڳو پيو هوندو هو، ۽ سندس تعلق ان دؤر جي برک شاعرن سان پڻ هو، جهڙوڪ نائل شاه، 'نائل' وغيره. ان ماحول تي سيد محمد حيات شاه 'حافظ' کي گهڻي آندو ۽ کيس هميشه لاءِ هت رهائي ڇڏيو. راڳ رهائ، مدح وٺڻا، مهمانن جي اڃ وڃ، هن محفل جون خاص خصوصيتون هيون. ان ماحول ۾ خواب صاحب اڪيون کوليون. تعليم جي لحاظ سان سڪول ۾ ۴-۵ درجا مس پڙهي سگهيو. پر پوءِ اڳتي هلي پنهنجي مطالعي ۽ مشاهدي سان گهڻو ڪجهه پرايائين. ۱۹۲۶ع ڌاري 'واصف' مرحوم وٽ شاعرن ۽ مجلسن جون رنگين محفلون ٿيڻ لڳيون، جن ۾ 'واصف' مرحوم، 'مسافر' مرحوم، فقير محمد 'عاجر' مرحوم، 'مخلص' مرحوم، مراد علي 'ڪاظم' مرحوم، محمد موسيٰ 'راز' ۽ حافظ حيات شاه مرحوم جهڙا پختو ڪو ۽ ڪهنه مٿي شاعر شريڪ ٿيڻ لڳا. ان ماحول ۾ خواب صاحب به شرڪت ڪئي. اهڙي علمي ۽ ادبي ماحول هو، جنهن سندس موزون طبيعت کي ڪتابن جي پڙهڻ، شعر ٺاهڻ ۽ شعر گوئيءَ ڏانهن مائل ڪيو. ذاتي ذوق ۽ فڪري صلاحيت، رفتي رفتي کيس وڏن شاعرن جي ساٿ ۾ آندو. اڄ 'خواب' صاحب وڏن شاعرن ۾ شمار ٿئي ٿو. سندس ڪلام جي شوخي ۽ دلڪشي، خيال جي ندرت ۽ بيان جي رواني، قابل داد آهي، ۽ هر صنف تي ڪلام چٽي سگهيو آهي.

۱۹۲۷ع ۾ مسلم ادبي سوسائٽي قائم ٿي، جنهن ۾ مرحوم ميران محمد شاه صاحب 'مير'، خان بهادر محمد صديق مرحوم 'صديق'، عطا محمد 'عطا' مرحوم، ڊاڪٽر 'خايل' مرحوم 'پستل'، ليکڪ 'هزير' ۽ 'لغني' صاحب ٻارن شاعرن مان گڏ مشاعرن ۾ شرڪت ڪيائين. اڳتي هلي

خواب صاحب، 'خلافت تحريڪ' ۾ بهرو ورتو ۽ ترس ۾ ان موسيٰ ۽ اسلامي نظريي ۾ سامهون چوڻ دنيون گوسائڻ لڳو. ان طرح عيد ميلادالشي جي تقريبات ۾ نعت ڪلام چوڻ شروع ڪيائين.

سندس ذوق شاعريءَ جي تربيت حافظ حيات شاه 'حافظ' ۽ وڏي ڀاءُ راز صاحب ڪئي. آخري دؤر ۾ بزم خايل (۱۹۴۸ع) جي ڪچهري، سون تي سهاڳي جو ڪم ڪيو. ان سان گڏ 'انجمن ترقي اردو' جي اردو شاعرن ۾ به ڪلام پڙهڻ شروع ڪيائين. ان سلسلي ۾، جمعيت الشعراء جي ادبي ڪانفرنس ۽ 'ادب سنڌ' 'سهران' رسالن ۾ خواب صاحب جي ذوق جي تڪميل جو سامان پيدا ڪيو. ان طرح بزم طالب الموليٰ جي ڪچهري ۾ ڪهي ڪافي چمڪايو. 'خواب' جي زندگي، جدوجهد جو عجيب غريب داستان آهي؛ اهو داستان نه فقط هڪ الم آهي، پر ان سان گڏ عبرت انگيز پڻ آهي. خواب صاحب جي تاليفات ۾ چار ڪتاب غير مطبوع آهن: سنڌي ڪلام، تعبير خواب، اردو ڪلام، خيال و خواب، ۽ سفرنامو. 'سفر جو سفر' ۽ حياتيءَ جو احوال داستان درد دل. — ادارو

حمل

اهو حوصلو ڪر عطا يا خدا،

ڪر پاڻ حمد چنهڻ سان بجا يا خدا.

گواهي ٿو تنهنجي ڏي باغ جهان،	بهار ۽ خزان هر لقا يا خدا،
هٿو پيدا ڪيو خسر ۽ شرتو،	سراي جزا ۽ مزا يا خدا،
نه تنهنجو ڪو ٿاڻي نه تنهنجو شريڪ،	تون واحد، احد، ڪبر يا خدا،
مئين وات گمراه ڪي ٿي نصيب،	انڌي ڪي عطا ڪر عطا يا خدا،
مدايون مڙئي مٿي مسڪين جون،	سحابي مٿي مصطفيٰ يا خدا،
غلاميءَ سان انسان آزاد ڪر،	خدائي جا پٽ ڪر لقا يا خدا،

سگهو مر هلندي ڏي اسلام ڪي،
سندرم خواب ڪر تون سجا يا خدا.

نظم

اخلاق احمدِي

اچڻ سان مير مرسل جي ڪليا در فضل و رحمت جا،
فرشتن کان چڙهي درجا ويا انسان جي رفعت جا.
هئا گمراه جي رهڻ، گميا ان جي هدايت مان،
جي قابل هئا ملامت جا، هي لائق ٿيا امانت جا.

سهران

(۸۳)

ڪم جو جنهن فرق سڀ لاهود قومن ۽ قبايلن جو،
 وڃاڻا جنهن اچي دنيا لڌ، دسترخوانِ نعمت جا.
 اچي ڪاري جو شجي فرق ويو، شاه ۽ گدا هڪ ٿيا،
 ڪٿي قسمت ڪلامن جي، ورها وارا اخوت جا.
 ڏٺو اٿي اچي پيغام دنيا کي هدايت جو،
 ڪئين چٽا ٿيا جاري انهيءَ مان علم و حڪمت جا.
 ڪلاميءَ جي زنجيرن مان ڪري آزاد هني ڪي،
 مشرف سي ڪيائين، جي هئا لائقِ ملامت جا.
 اچي مظلوم صورت جو وڌايو مان، اُن حضرت،
 مليون پيغام کي واهون، ويا ويجهڙا وراثت جا.
 زبان کي سبقِ شيرين ڪلاميءَ جو ٿيو حاصل،
 ٿيا در بند سڀ، ڪئي ڪهت، بهتان، محبت جا.
 سبقِ دنيا کي ڪيائون اچي ايمان عرفان جو،
 ڪڍيئون ڦٽلن مان ڪس ڪوري، مٽيا نقشا بغاوت جا.
 سرڪ پڻيائون شاهيءَ ۾ مٽيري ۽ نفاقت ڪي،
 مٿس مو مڙئي، ليڪن نه طالب ٿيا سي راحت جا.
 ڪيائون دين جي دولت مان مالا مال دنيا ڪي،
 نشان نروار ٿيا لرتيون نورا علم و حڪمت جا.
 جهليو دامن سو آهي خوابِ ان محبوبِ داور جو،
 دلاسا جنهن ڏنا آهن نيامت ۾ شفاعت جا.

تخاطبِ ائو

مان پند ڏيان ٿو اٿي، جي ٿو تعريڪ ڪريان،
 جوت جي ڪلڪ ڪشي شعر جا صفحا ٿو پريان،
 مان ته رودادِ زماني جي لئين ٿو چاهيان،
 وس هجي مولدِ روايت جا وٽ ساڙي پڙهان،
 عرش تي پنهنجي تخيل جا ڏيا ٿو ٻارِ پاڻ،
 چنڊ تارن جي نظارن ۾ ٿو سلطانِ رهان.

وٺي ۾ اسن جي ديويءَ جو لمن ٿيو آهيان،
 روساھي کي لڪائڻ جا ٿو ٿي مانگ ڪريان.
 جن جي ڪردار ۾ آثار پناوت جا آهيان،
 ڇو، قبادت ۾ انهن جي نسي رڪون ٿا آهيان.
 نه اهي گل جي مڪا خوشبوءِ ٿي گلزار منجهان،
 دامن اهر بهارن ۾ قرارا ٿو پھان.
 آسمان تي اڏامن ٿا ڏسو اهل جهان،
 ڏنيون حجرون ۾ حوراڙيون اڃا تائين اسان.
 خاک سان هوند ڪو اڪير بنائي وڃي،
 ڪمياگر جي ڪڏهن ڪاڻ نه مورتون ڪڍجي.
 آدمي عظمتِ آدم کي ٿا نورين ٽڪرين،
 بنت حوا جي ٿو سرهان ڏسان زهره جين.
 تون ٿو روداد جي لمن سان زما ٿاهين،
 مٿان پامال روايت جا اوراق ڪرين.
 جيڪو طرٽ جي ولاتن سان پناوت ٿو ڪري،
 اهڙو باغي ٿو ولاتن جي وري هار پري.
 پنهنجي مڪڙين جي تبصر کي ٿو ٽوڪيٽ کان جهلي،
 باغبان پنهنجو ٿي، پاڙون ٿو گلستان جون پئي.
 کڻي قدر اهڙو جو دنيا جي دٻن ۾ ٿي رهين،
 پنهنجي ايتار جو دنيا جي دٻن کي ڏي ڀتين.
 در خسرو جي اڳيان حق جوڻڪي جي پوندو،
 ڪوھکن سون ٿي پوندو، نه هرگز جهڪندو.

ضمير جو آواز

جيجل منهنجي! تنهنجي جهولي، خالي ٿي وئي ٿوليءَ کان،
 شاه سچل جي شاهي ٻولي، گهٽ آهي ڇا گوليءَ کان.
 ٻول پائيءَ وارا جنهن جا، پندرا پٽ ٿي ٻول ٿيا تنهن جا،
 جا ڪنهن جا حق پامال ڪري، ٿا امن ڪهرون تنهن ٻوليءَ کان.

جهن جو رسم الخط آ عربي، تاهنيامت قائم رهندي،
ڪئي پورن مان جا پار پئي، سا چرڪدي سور ڇوليءَ کان.

مکڻي ۽ منصور جي وچ ۾، لاه نه ٿيسو آه نه ٿيندو،
مرد قلندر سور نه ڊڄندا، ٿيسو ٿيو پڻ ٿوليءَ کان.

تنهنجي پڪڙ ۾ ظلم جي بدبوءِ، سهجو پڪڙ مظلوم جو سر هو،
منهنجي وٽا شڪوڪ ٿي آهي، تنهنجي هٿ ڀڳوليءَ کان

بره جي پڙ جن پيرا پاتا، نينهن سان ٿي ويا تن جا لانا،
تار ۾ ٿور ڏٺو جن ڊڄندا، چڻگن واريءَ ڇوليءَ کان!

جن اراديءَ جون وائون ووڙيون، ڪوئن ۾ سي قيد ٿيا،
سي رمزن سان ٿي ويا رهيا، جي گهٽ ها پهل ۽ ڪوليءَ کان.

ڪن ڏاڍ جا ڏونگر ڌاري ڌاري، رات کي ڏينهن جو ٿور ڏنو،
ڪن سور ٿيا، ڪي زور وٺيا، ڪي چٽا چير جي ڇوليءَ کان.

منهنجي روح رهائين ۾ هي، رچي رچي ٿي راس ويا،
دائير رنگ انهن جو آهي منهنجي روح رٿوليءَ کان.

محمد شاه رنگيلي وانگر رنگرليءَ جو دؤرو آهي،
رنگ محل ٿا پهڪن تنهنجا، منهنجي خون جي هوليءَ کان.

دس دس جي سوداگر ٿي لرضن جا ويا هڪوٽ چڙهي،
پلتي بٽڪ ۽ رر جي سڪتا، منصور جي جهوليءَ کان.

ناچ لچائي باز پگر ٿو بالدر وانگر ماڙهن کي،
تڪ ۾ ٺوڙي، وقت وجهي ٿو حالت ڀاوان ڊوليءَ کان.

ڏهر ڏهاڪ جو روگ ڏئي ويا، ٿر سهاڪ جو سان کڻي ويا،
بيچ ازل جا ڪئين ويا پائي، سو پڇ روه جي روليءَ کان.

پستي سانجهي مرد نه هندا، تخت پا تختو مائي چڙهندا،
سوري سڀج ٿا سجهن سرم، ڪين ڊڄن ڪنهن کوليءَ کان.

هوشور، دودي، پادن وانگر چن ۽ جاگن جو پڇ ڪوڙو،
چن ۽ جاگن جن نه پروڙيو، هري رهيا سي هروليءَ کان.

دنيا لڏ ٿو ڌرم وڃائي، منصب لڏ ٿو ڦيرا پائي،
ڪين ٿو لوڻيءَ جي لڻج لاهي، لاڙيءَ جي پڇ ڏوليءَ کان.

هٺن ڪٽڻ ٿا هڪٻئي تي اڄ، علم و ادب جا ڪيڏاري،
 پهچو ٺٽڪ ناموس لڄي ٿو، غيرن جي ته ٺٽوليءَ کان.

منهنجو من تبير جو مرڪز، تنهنجي دنيا 'خواب' جون ڳالهيون،
 منهنجي تڏيل جي ساڪوڙي، ٺٽڪي آ آڏو ڪٽوليءَ کان.

خطاب

حياتِ نو جو ڪاروان،	ٺٽي ٿو ساڳ ڏي روان،
هينوز مهر ڪاروان،	هلي رهيو روان دوان؛
بڻين آه يا گمان،	ڪريان ٿو نظر ۾ بيان.
طلسمهائے انقلاب،	ڪٿو له پخت جو شهاب،
ڪٿي سو صبحِ آفتاب،	ڪٿي ما شمار ماهتاب؛
ڪٿي سو رحمتِ مصائب،	دلين ۾ آه اضطراب.
عروسِ نوبهار ڏس،	وطن جا ميهڙا ڏس،
بهارِ خساردار ڏس،	ڏڪڻ ٿا سرخسار ڏس؛
ڇمن جو حالِ زار ڏس،	شڪند شامسار ڏس!
ثقافتن جو دؤر آ،	رواستن تي زور آ،
حڪايتن جو طور آ،	سمو اڄوڪو اؤر آ؛
لمود زير غور آ،	نمائشن جو دؤر آ!
وطن جي دل جو درد، مان،	رڪان ٿو رنگ زرد، مان،
مجاهدن جو درد، مان،	۽ مرحلن جو درد، مان؛
هدوڪي پٺيان ڪرد، مان،	مزاج گرم سرد، مان.
وطن جي سونهن بينظر،	دلن جي حبّ جي آڪير،
طلسم ساز دلپذير،	صغير ٿي ڪري مڪير؛
۽ مرحلن ۾ دستگير،	سجاڳ ٿي ڪري ضمير!
رهسي پياسو ٿو عوام،	عطا ٿي نظر جو جام،
حصار جيئن رهي مدام،	حياتِ نو ۽ نئون پام،
قد ٻير طرز، نئون نظام،	جديد صبح کي سلام!

هي ڪائنات بيمثال،	ابد ازل مشدي حيات،
اصول ڏس ڏس ڏس ڏس،	ٿي رازدار ڪائنات،
مطبع مگر تون ڏينهن رات،	نه ذات تي ڪا اهم ذات،
بدن مان روح ڪيو خطاب،	هٽائي وقت جو نقاب،
ڏسو جڳمڻ آفتاب،	لهو نيمار ماهتاب،
سجاڳ ٿيو، لهو نه خواب،	هي دؤر اهم انقلاب،

ڪافي

*

هرم ڪون بهال-هون پچائن يار بهل جو.

سو پيرائي ٿيون جي ستيون، بهتون تن کي ڀرت جون بهتون
ساجن تن جي لڏي سڀال.....

پهر اگهاڙا، ريتيون رتيون، نانگن جون جت ليلون ٿيون،
لنهن ٺاهي ڪيون نهال.....

هي بهل جن باتيون بهتون، واس وٺي سي رنگ هر رتيون،
ڏنائون چوٽ چال.....

وندر وراڪا ووڙيندي وٽون، تڪيندي رات جا تارا ڪٿيون،
ههڙا ٿيون حال.....

پڙون لڏا ٿيا لائون چتون، ڪن جون ڪٿيون مڙي ڪٿيون،
پرت ڪيون پامال.....

موم هر من چون مارهون مٽيون، جڻ جون بهتون گڏجي ڪٿيون،
خواب ڏسي خوشحال.....

گيت

پاڻ وڃايان، توکي ٻائي،	توکي ٻايان، پاڻ وڃائي
پنهن مان سان راه ٻاريان،	اچين نه اکڙين منجهه وهاريان،
هڪ ٻياري وات بهاريان،	سڀ ۽ سر سڀ توتان واريان،
پاڻ وڃايان توکي ٻائي،	توکي ٻايان پاڻ وڃائي.

تارن ۾ ٿي توکي تارن،	چاندوگي ۾ چنڊ چڪاير،
گاڙي ڳوڙها هنجڙون هارين،	سادن جا ٿي ڏيڙا ٻارين،
پاڻ وڃاين توکي پاڻي،	توکي پاڻان پاڻ وڃائي.
ڏيان ۾ تنهنجي محو رهان ٿو،	ڪين ڏسي ٻن توکي ڏسان ٿو،
سهڻا سهڻا خواب لھان ٿو،	چنڊ جي جهولن ۾ جهلن ٿو،
پاڻ وڃاين توکي پاڻي،	توکي پاڻان پاڻ وڃائي.

غزل

نوازي جا نظر سا ناز وارن مان به نڪري وئي،
نگاهن جي سحراني اشارن مان به نڪري وئي.
هڏيندي هلي رڱي هڪ ئي نظر جا اهل محفل ڪي،
آها نوري نظر اڃ باده خوارن مان به نڪري وئي.
ڏٺو مون چهر ڪيف انزا جي حوشها نگاهن ڪي،
اکين جي باده مستي جن خوارن مان به نڪري وئي.
شمسِ ڪاڪل ۽ سحرانِ طلسمِ عمارن و گيو،
غريبِ حسن ساماني نظارن مان به نڪري وئي.
اڃا راهِ طلب جي ٻج و خم ۾ گرم نه ٿيو آهيان،
ڪريان محسوس ٿو لذت قرارن مان به نڪري وئي.
شمسِ گيسوئي انگار جا نڪال ٿيا پيدا،
سهي تنقيد ادبي طرحدارن مان به نڪري وئي.
ڏٺي رت غارِ صحرا ڪي ڪڏهن مون زندگي بخشي،
جياو ڏٺي جا رنگيني، بهارن مان به نڪري وئي.
چراغِ طُور سان روشن ڪيسرِ بزمِ تختل ڪي،
نصرت ظلمتن جي روزگارن مان به نڪري وئي.
گذرگاهِ حوادث ڪي لتاڙي اڳيرو بهن،
زمِ خوش نصرتي، منزل ستارن مان به نڪري وئي.

جراڳر دل پنجن کان وڃر رهيو منهن موڙي،
 وڌايم وڪي، شير منزل انڌارن مان به نڪري وئي.
 نه تخلفي، نه تعمري، نه فشي فڪر جي هلايل،
 سمور زندگي اڄ 'خواب' ٻارن مان به نڪري وئي.

رباعيون ۽ قطعا

(۱)

هن دور ۾ آهن جو اتر ٿو وڪجي،
 پاليءَ جي هوش خون جگر ٿو وڪجي؛
 ناموس جو نيلار ٿا ڪن سوداگر،
 ايمان جو والڻ ٿي وڪر ٿو وڪجي.

(۲)

دنيا جون دليون ڪن ڏئي آواز ٻڌن،
 اکڙين جي زبان ساڻ آهي ٻول ٻڌاهن؛
 گيتن ۾ حقيقت جو اتر ٻر اهڙو،
 بيدار به جيئن جيءَ ۾ ڏهن ٺوڪي جاهد.

(۳)

پنهجي قوت غير ملڪن جي اتر هيٺان آهي،
 بي اثر ٿي جنهن کان اڄ ٻارن مڃل جي پڪار؛
 رعب و حشمت، ڏهڻو، آزاد نومن جو ڪٿي،
 اي مجاهد ملڪ جا، اي همنشينو سونديارا

(۴)

نه دفت محبت ۾ چن آيو، نه راس آيو چن جو منظر،
 حيات گلشن ۾ عمر گذري بحر جي پٺاڙ لاه ڪندي؛
 ڪٿي ڪو فطرت نفا ميسر، ڏنائين رهنائين جي دعوت،
 بهارون آيون وطن ۾ ليڪن، مگر ڪو ڳهو ڏٺم نه ڪندي.

(۵)

رنگ ڍاڳ، ناچ آهه تقات جو مانگ ڪيو،
 لڄ آيو ڪها ڪها تلف ٿي ويا ڪتاب؛
 اخلاق اڄ وڪامي ٿو تعليم گاه ۾،
 مدد حيفا! والدهن جي محبت کي ڇڏا ٿيو؟

(۱۰)

مهراڻ

(۶)

نظر ڏسڻ لڳو دوربين، نڪرڻ پائين،
تو ڇوڙي ڏهن جي سڀ مان شعور جا گوهر؛
لکي نه جنهن کان ڪهڙو، ڪو به ڪائنات جو راز،
دسوڙ مخزن، نظرت جو وازدان شاعر.

(۷)

تي جهان جي باغ ۾ آهي چمن بندي نئين،
بالغبان انداز بدلايو، روش ٿي وئي نئين؛
مثل جنهن جو ڪون ٿيو تاريخ عالم ۾ اڃا،
عالم بهالا ۾ عظمت آدمي جي ٿي نئين.

(۸)

بزرگ افلاڪ جا ماهر ٿا رهن گردش ۾،
وقت ميخاني جي راندين بيان گذري ٿو وڃي؛
وقت جا رند جهنگلين ٿا جنهن دم سر ڪڍي،
اهڙي ماحول ۾ نروڻ، خدا ٿي ٿو وڃي.

(۹)

جنگر جي خون سان چير ٺزل ۾ روح ڀري،
رڱ حيات کي تعبير سان حيات ڏسڻ؛
قلم شعور جو حملو، ڪهر ڪشي ڏيئي،
ڏهان روح سان بي روح کي حيات ڏسڻ.

(۱۰)

سون ڀيتو حرم جي ميخاني مان چڱو اهڙو،
جو عقل هوش جي هوندي مثل خدا ٿو رهان؛
سجاڳ ٿي ٿي، ٽڪائي حيات نسبت ڇڏيو،
مٽي حجاز جا هائي ٿو مٽ 'خواب' لهان.

(۱۱)

شعر هدايت، گنج فضايت، عبر جو دامن عورت آهي،
ڪنڊ مجسٽر، نور جو ڀرڇو، خلد جو چوڻ عورت آهي؛
عشق جي خالق، حسن جي مالڪ، مرڪز الفت، دولت دل،
چشمير مٽي، محفل هستي، مرد جي خاڪن عورت آهي.

(۹۱)

سردار علي شاه «ذاکر»

جناب شاه صاحب پنهنجو تعارف هن طرح لکيو آهي:

”سيد سردار علي شاه ولد جعفر شاه بهاري، ويٺل ڳوٺ پهري، تعلو گهوٺڪي، ضلعو سکر. پيدائش جي تاريخ ۱- جنوري ۱۹۲۸ع. پرائمري تعليم ۵ درجن تائين اسڪول ماٿيلي تعلقي گهوٺڪي ۾، اسڪول ڏنوماڪو تعلقي ميرپور ماٿيلي ۾ ورتل. ثانوي تعليم ۵ درجن تائين ان وقت جي مڊل اسڪول ميرپور ماٿيلي ۾ ورتل. ڇهون درجو گورنمنٽ هاءِ اسڪول نوشهري فيروز مان پاس ڪيل. مئٽرڪ لوڪلبورڊ هاءِ اسڪول نواب شاه مان سال ۱۹۴۶ع ۾. بي. اي (آرس) سنڌ مسلم ڪاليج ڪراچي ۽ سنڌ يونيورسٽي مان.

فارسي زبان جي تعليم خانگي طور تي حاصل ڪيل ۽ ڪندرجاڻ تائين.

مئٽرڪ پاس ڪرڻ کان اٺن پاس ڪرڻ تائين، مختلف سرڪاري محڪمن ۾ ملازمت.

۱۹۴۹ع کان روزانه ’الوحيد‘ ڪراچي ۾ سب ايڊيٽر جي حيثيت ۾ شموليت، ۽ ۱۹۵۲ع

تائين انهيءَ اخبار سان منسلڪ. ۱۹۵۲ع ڌاري انگريزي استاد جي حيثيت ۾ حيدرآباد ۾ ملازمت.

۱۹۵۳ع جي شروع کان ۱۹۵۴ع جي آخر تائين ۽ ۱۹۵۵ع جي آخر کان آگسٽ ۱۹۵۷ع تائين،

روزانه ’ڪاروان‘ حيدرآباد جي مڊر جي حيثيت ۾ ملازمت. سپٽمبر ۱۹۵۷ع کان وٺي ويندي

اڄوڪي ڏينهن تائين روزانه ’مهران‘ ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ”مدير اعليٰ جي حيثيت ۾ ملازمت.

روزانه ’الوحيد‘ سان منسلڪ هئڻ واري عرصي دوران ”عار راه“ نالي هڪ ماهنامو

رسالتي جي ادارت جا فرائض انجام ڏنل، ۽ ٻن سالن تائين انهيءَ رسالي سان منسلڪ هئڻ.

ادب ۽ شاعريءَ سان آس نوشهري فيروز ۾ تعليم واري عرصي (۱۹۴۶ع) کان شروع.

شاعريءَ ۾ ابتدا ’ڪافي‘ چون مان ٿي. پهرين ڪافيءَ جو ٿل هن ريت هو:

کشي نيسل نيازڪ نهاريو اي سائين!

مون کي ڪين ڳڻين ۾ ڳاريو اي سائين!

اما ۽ ٻيون اهڙيون ڪيتريون ئي ڪافيون ڇيون ويون، جيڪي نه محفوظ رهيون ۽ نه ياد. اما روڻداد ۱۹۴۹ع جي آخر تائين رهي.

۱۹۵۰ع کان ۱۹۶۰ع تائين، ذهن سالن جي عرصي اندر، ڪن چند موقعن تي شعر چوڻ جي اوت آئي. ان جو هڪ مکيه سبب هي هو جو انهيءَ زماني ۾ ذهن جي اندر هيءَ ڳالهه اچي ويئي ته شاعري محض ذهني عياشي آهي، ۽ شاعر وائفي گمراهيءَ جي صحرا ۾ پنهنجا رهن ٿا.

ليڪن بعد ۾ انهيءَ نقطه خيال ۾ هيءَ تبديلي آئي ته اهو شعر جيڪو محض بنيادن تي تعمير ٿيل هجي، تنهن جي چوڻ ۾ ڪابه پراڻي ڪانه آهي. انگري ۱۹۶۰ع کان پوءِ طبيعت وري شاعريءَ جي طرف مائل ٿي، ۽ بعد جي ۴-۵ سالن واري درمياني عرصي ۾ غزل، نظم، قطعات، ڪافيون ۽ گيت لکيا ويا. ليڪن انهن جو تعداد به مشڪل سان ڪوٺ ڪن جي قريب هوندو. اهو مختصر ذخيرو به بدقسمتيءَ سان هڪ مهربان دوست جي هٿان گم ٿي ويو. انهيءَ ذخيري مان چند داڻا ڪن ٻين شاعرن جي نالي ۾ وقت بوقت نظر مان گذرندا رهن ٿا، ليڪن انهن تي هينئر ڪوبه حق رکي نٿو سگهجي!

هينئر وري ٻن سالن کان شاعريءَ جي طرف طبيعت مائل ٿي آهي. هن دؤر جي ڇوڻ ڪلام کي شايع ڪرڻ جو شوق گهٽ رهيو، ليڪن ڪن دوستن جي اصرار تي ته مٿان اهو به هٿ مٿي نه ٿي وڃي، ان جي ڪن حصن کي وقت بوقت منظر عام تي آڻڻو پيو وڃي. موجوده وقت جي شاعري زياده تر غزلن، نظمن ۽ قطعات ۽ ڪافين تي مشتمل آهي. انهن ۾ وڏو حصو نظمن جو آهي.

شاعريءَ ۾ باقاعدي ڪوبه استاد ورتل نه آهي، ليڪن جناب رشيد احمد ”رشيد“ لاشاڙي صاحب جن کي اخلاقي طور تي استاد تسليم ڪرڻو پوندو، جو هن صاحب کان ڪن مومن تي پنهنجي ڪلام جي اصلاح ڪرائي وئي آهي.

هن شاعريءَ جو چڱو خاصو مطالعو ڪيل آهي. شاعريءَ متعلق نقطه نگاهه اهو آهي ته اها فن ۽ مقصديت ٻنهي جي حامل هئڻ گهرجي. هن کان سواءِ مقصديت ئي مزه ۽ ٻسي آهي، ۽ مقصديت کان سواءِ هن ئي معنيٰ. انگري انهيءَ نقطه نگاهه جي عملي پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي.“

جناب مهدي سردار علي شاه ”ذاڪر“ هڪ پر جوش ۽ ڪهنه مشق صحافيءَ جي حيثيت سان، اسان جي صحافت ۾ متعارف شخصيت جو مالڪ آهي. اها هڪ خوشيءَ جي ڳالهه آهي، جو صحافت جي پر خوار ۽ جانڪاه دنيا ۾ رهندي، شاه صاحب، شاعريءَ جو پاڪيزه ۽ پختو ذوق رکي ٿو.

مهراڻ

شاه صاحب جي جيستائين هن جو تعلق آهي، ان متعلق ائين چوڻي چوڻي هڪو به مبالغو نٿو
 ڪجي ته سندس ڪلام جي پختگي ۽ رنگيني، هن دؤر جي ڪيترن قادرالڪلام ۽ ڪهنه مشق
 شاعرن کان به سٺي آهي.

شاه صاحب جو 'فن' شاعريءَ جي هر صنف تي حاوي آهي: غزل، نظم ۽ ڪافيءَ جي
 سنگلاخ زمين تي، سندس طبع جي رنگينيءَ جي دلڪش ۽ دلاويز نقش ٻڌا ڪيا آهن، تن جي
 چنڊچاڻ ۽ تنقيد جي جائزي کان پوءِ هراهل علم ان نتيجي تي پهچي سگهي ٿو، ته شاه صاحب
 جي فن ۾ هڪ باڪمال فن جي تڪميل تي پهچڻ جا سڀ فني معيار ۽ ادبي اقدار موجود آهن.
 سندس ڪلام ۾ خشڪي نه آهي، بلڪ دل ۽ دماغ کي طراوت بخشندي رنگيني ۽
 پختگي آهي. سندس نعت به توڙي عشق ڪلام ۾ اصليت، جدت ۽ ندرت آهي، ورڻ آهي
 زمينون آهي آهن، جن جي هر پهلوءَ تي شاعرن گهڻو ڪجهه چئي ڇڏيو آهي. اسيد ته شاه صاحب
 صحافت سان گڏ هن ذوق کي به تڪميل تي پهچائي، اڃا به وڌيڪ تجربا ڪندو، چو ته
 هڪ شاعر ئي آهي، جو صالح ۽ نڪرانهيز نمب العن ٻڌا ڪري سگهي ٿو. هن جو افادي پهلو
 به اهو ئي آهي. - ادارو.

نعتون

(۱)

دل بهرادر جي آروڙ، نه ته سيمر و زر نه ڪندري،
 جا مڪون لب عطا ڪري، درر مصطفیٰ جي ڪڍاڪري.
 هر دوسري جي حضور مان، ٿئي مضبوط ٿو هر گدا،
 جي ڪٽو ملي نه گهڻو مگر، جي گهڻو ملي نه ٿونگري.
 ڪنڀر ٻانڀي ٻار جي خاک جو، ڇا مقام آه ڇا مرتبو،
 جي مٿي کي لاءِ نه شڪ، پر جي اکين ۾ به، اڃاڪري.
 اها وضع بهر مغان سنڌي، اهو مڪده جو مزاج آ،
 جي ڪري هڪو عرض "اڃا اڃا" ملي چار جلد وري وري.
 بهر ويجهال جي نقس ۾، نه ته منهنجي ٻار جو ڪو نشان،
 نه ته زلڊگي، نه ته دلڪشي، نه ته دليري، نه دلاوري.
 هي شمع شمس و قمر نه آ، نڪو نور آه نجوم جو،
 جا ضياءِ هر دوسري ٻئي، سا ته شعير حسن بهيري.

(۹۴)

مهران

محضوڙ قلب ٿئي لندا، وڃي بارگاهر جمال ۾،
 اها آه عشق جي آرزو، اها آه ڪار لندري.
 سر دار صبر جميل ٿئي، تڏه تڏه سر وجود ٿئي،
 هي مقام آل رسول ص چنن سان ل همري ل براري.
 تون اي پاڪ ذات پناه 'ذاڪر' ڪر نظر ڪي حجاز ۾،
 تڏه اکين جو نور وڌي وڃي، ٿئي دور ديد جي ڪنري.

(۲)

سرحيا، حد سرحيا!
 بيڪن جا پر جهلا!

تون حبيب ڪبيريا - شاليع روز جزا،
 تنهنجي است جا آجها - استن جا اسرا
 بيڪن جا پر جهلا!

'ڪن' سان خلقا خدا - صورتن جا مللا،
 تون انهن جي ابتدائ - لالا لولاڪ جا
 بيڪن جا پر جهلا!

'ڪن' جي لادر ڪيا - ڪارناما ڪينرا،
 هي سڙيئي سرحيا - تنهنجي خاطر طه ٿيا!
 بيڪن جا پر جهلا!

تنهنجي آمد سان آگاه - سگه مان ٿيڙا ڪها،
 درد مندن جي دوا - ساڙ تنهنجي مصطفا!
 بيڪن جا پر جهلا!

تون ستار ٻي بهار - هر غني تنهنجو گدا،
 تنهنجو دامن دادلا - مغزن جو د و سطا
 بيڪن جا پر جهلا!

چار تنهنجو جان نزا - هي ٿيا سڀ هارما،
 چا منجهان چا ٿي ويا - مڪدي جا معجزا.
 بيڪن جا پر جهلا!

سُرڪ هڪڙي ساڻيا! - جن چڪي مي ٿيا چريا،
رقص رندن کي روا، - ميڪڊي جي ماجر!
بيڪن جا پر جهلا!

تسون اسار الانبياء - تنهنجي پريان پشوا،
حشر ۾ هوندا ڪٿا - نائن جا ناللا!
بيڪن جا پر جهلا!

خطون خير الوري! - سڀ ڀلون تنهنجيون ڀلا!
حشر، حرمت ۽ حياء - داد دلجوئي، ديا،
بيڪن جا پر جهلا!

واٽ اوکسي ۽ ولا، - پتو پريا ان ۾ ٻڌا،
راهرو رڪجي ويا، - رس اڇي اي رهنا!
بيڪن جا پر جهلا!

جي گناهين ۾ ڪٿا، - نانءُ جي ٺيڪي نه ڪا،
تنهنجي لوئيءَ ۾ ليڪا، - سار تنهنجي سيدا!
بيڪن جا پر جهلا!

مدح تنهنجي مصطفيٰ! - دال، دال، دال، دال، دال،
مگر زبون 'ذاڪر' مندا، - سڀ مرض مشڪاڪشا!
بيڪن جا پر جهلا!

غزل

آسري ويا اڳوڻا آداب انجمن مان،
اي گردش زمانا ڪجهه عظمت ڪهن مان.
شڪر خشن هجي ٻيا چندن يا هود و غنبر،
خوشبو ملي مون کي ڪنهن بت جي ڀرمن مان.
هٿل و خرد اڃا ٻي هن ڪشمڪش ۾ ٿاڀو،
معبود آهي ڪهڙو؟ پزدان و اهرمن مان.

ظاهري ۾ ڀارسا ٻوڙ، باطن ۾ گندگي جي،
 ٻو شيخ سان اچي ٿي، بدبوءِ برھن مان.
 ڪجهه ھن طرف نظر پئي، اي جوڙ ڪڇ ڪلاھي!
 "قاتل جو لاش نڪتو مقتول جي ڪفن مان".
 ٿيا مستفيض ان کان اھڃار ڀار ٻيٽي،
 ھي منھجي مادگيءَ مان، ھو منھجي حسن ڏن مان.
 ڪو ٻوي گل تي مستان، ڪو رنگ ڏانھن راغب،
 مرحوم مڪوڙن کي چونڊيو اسان چمن مان.
 ڪنھن جي وري اچڻ تي، گلشن جو روح رقصان،
 نيرلڪيون نسايان، باغ اڀر چوڻ بن مان.
 ٻڙر سڦن ۾ آھن، استاد ٻيا به ليڪن،
 صورتگري لھايان سردار! جي سڦن مان.

منشين، ھو تڏم جو هن جي رفتار وري،
 بند پابند سھو عالم، اظهار وري.
 شور جيڪو ٿا ٻڌو، از سر بازار وري،
 ٺڪ نه آھي نه چڙھو عشق سردار وري.
 لاله و گل جي ھي رنگينيءَ رخسار وري،
 گلبدين ٻڪ نه کھي آھو گلزار وري.
 مائٽيا، ٻھريءَ خدا مقرر سرشار وري،
 ھوش ۾ ايندا رھن ٿا اھي مھوار وري.
 ٻاجھ ڪنھن جي سان ٿا ٻھڪن، در و ديوار وري،
 جلوه گر آھ ھنن، هن جي سرڪار وري.
 سمجھو آھ اھو، هن طلب جو ھمد،
 رحمتون رقص ڪنن، سوي گھگار وري.
 رحمتون منھجي ٻيٽي ۾ سموريون رقصان،
 ان مان اھري ٿيون ٿين، عشق جا اھمار وري.
 مون ڇڏيو جنھن کي سر راه قلندر جي مثال،
 پشوا ساز ڏنر، تنھن کي جو ھڪوار وري.

وعدہ وصل سندس، لوہ ٿي ليکي جي مثال،
هي لفظ ناز واداء آري وانڪار وري.
جي مڃڻ رنج نه ڪر انج خطائون ان جون،
پنهجي 'ڏاڪو' تي ئي اي ٻار، ڏيا ٻار وري.

حسن زير ٻار پنهنجا لطف سينگاري ته پوءِ؟
ناز پنهنجي کي نوان انداز سينگاري ته پوءِ؟
اي لڪاڻي نازا ڪجهه لطف وڪرم ڪجهه احتياط،
آخر پنهنجا ڪو وڃي ڏيهن کي ڏيکاري ته پوءِ؟
تون چوڻ ٿو، ڪنهن آهي تنهنجي نيشن جو تصور،
تير پيشن جا وجهن سڪين کي ماري ته پوءِ؟
ننگ ۽ ناموس، عقل و هوش، ايمان سڀ عزيز،
مست نيشن جا سکر ڏاڙيل ڪو ڌاري ته پوءِ؟
هو مڙهيون، هو ماڳ، هو اڇيالا، هي نيدر حيات،
دل سٺا وڇڙي ويل ساٿي وري ماري ته پوءِ؟
وصل جو وعدو وٺڻ وارا ڪيئن ٿو ڪن،
وعدو ٿرڻا به ڪنهن ٿل سان ڇڏي ٿاري ته پوءِ؟
هن جو ذوق رخ نٿائي، منهنجو شوق ڏهنئي،
ڪجهه ٻڙهي هن تي مگر ڪو شور شوڪاري ته پوءِ؟
بزم هڻي جي ٻڌا ته موت ڪو مون کي معافي،
حسن منهنجي مرگ تي ويهي منجهون ماري ته پوءِ؟
"شيخ جي" خوش آ ضيف الحال 'ڏاڪو' کي ڏسي،
هن کي پنهنجي ٻاجه سان تڙ جو ڏئي ٿاري ته پوءِ؟

شئي ٿئي وڇڙي وڳڙ پنهنجي کان ويڳاڻو نه ڪو،
هوند اهڙي حال کان سرڇڻو ۽ ساماڻو نه ڪو،
چئون سان چاهت رکي، الجاڻا ٻيري ۾ اٿن،
ورن ٻرڻهه پکي اهو دٻار ۾ ڏاڻو نه ڪو.

ڪنهن جي نئين کي ٿڌو ڪن ڪاڪ تي اڀري ڪنول؟
 هيٺ نه مومل ماڳ تي، هٿ راج ۾ رالو نه ڪو.
 ڏک ڏاڍو ڏاڍو ۽ سور ساڻاري ٿا،
 سچ ٻيو سرتيون! ڪن ملن ساهه سڀاڻو نه ڪو.
 واٽ وسندي کي ڇڏي، ٻاهوڙ جي ڀر ۾ ٻا،
 ٻاجه ٻن ٻنڌو نظري، ڀر ۾ ٿڪن ٿاڻو نه ڪو.
 ڀل هجن ڪي ملڪ جا مالڪ ۽ دولت جا ڌلي،
 واٽ مون ووڙي ڏئي، وڌيڪن کان ٿاڻو نه ڪو.
 ڪا لپاري لپٽ هئي جنهن راو کي راني ڪيو،
 مار ڪا ٻي هئي، مهائي جو هو ماڻو نه ڪو.
 جنهن کي جادو ٿا چوڻ سا آه 'ڏاڪر' جي زبان،
 ان مان جو نيڪو نه ٿيڪو، ٻول ٻاراڻو نه ڪو.

سڌ آه ته سولي اي سرتيون! ڪا آه ته مون مان ساڻ هلو،
 ڪو ٺهڻ ناهي سان نهري؟ اوهين ڀرت ننگر ڏي پاڻ هلو.
 هي ٻنڌ ٻراڻيون پوئي جو، هي واٽ ورن وڪڙن واري،
 ڪنهن ڀرت جي ٻانڌيءَ جا ٻرا اُٿار ڏسي اهوڻ هلو.
 هيڻ ٻار ڏجهي، ڏک ڏوري ۽ هُن ٻار محبت جون مڃيون،
 مهر سان جي ملڻو آه نه هو، موکو نه، سڀي مهراڻ هلو.
 هي بحث مڙهي ٻهڙوڊا، بيڪار بهانسا ۽ ٻانهون،
 جي هوت ڏي هڻو آه ته هو 'ڇو ڇا' جي ڇڏي چڪتاڻ هلو.
 ويو ساڻ سويلو نڪري ڀر جي راه ۾ ان کي رڻو آ،
 دم دير ڪريو هڪڙي نه هئي، هر حال ۾ مونسان هاڻ هلو.
 جي ٻچ ٻرين سان ٻاڻو ٿيون، ڇو گهر وٺي گهرايو ٿيون،
 ٻڌ آه ته هو ڀيرا ڀلجي، پنهنجا نه ڀڪوڙي پاڻ هلو.
 ڪي ڏوڙ ڏڏڙ جون ديوانيون، ڪي ٻيٽ جي ٻنڪي ۾ پوريون،
 جي ٻيٽ اوهان جو آه پنهن، ٻوه ڪيچ ڏي ڪنهن جي ڪاڻ هلو.

گجگوڙ گنگن ۾ آه گهڻي چمڪاڻ مڪرن هر ويل وڃون،
 پڪ آه تہ پنهنجي ملڪ مٿان مينهن جا ٿيا مانڊاڻ هلو.
 اي وره وڪر جا وٽجارا ساگر جي مٿان چا سونهالا
 اٿڻاڻ آسونهون آه، وٺي ”سردار علي“ کي مٿان هلو.

رات ڪهڙي طرح ڪٽي سائين،
 جيئن ڪو سن ۾ جهڳي مٽي سائين.

سور مون کي سمورو ملڻو آه،	جهڻڪ مون کي نه ڏي جهڻي سائين.
منهنجي لڙڪن تي ٽهڪ ڏليا چا،	مون پڌا پئي گهڻي گهڻي سائين.
هي ڪهڙي آه ۽ ڪيري واري،	مٽي نه آهي مٽي ڪٽي سائين.
دور کان هڪو اچا هڪاري پيو،	او اهو ڏس هتان هتي سائين.
مون ڏٺو پاڻ کي پيالي ۾،	گود جهڻي ڪان ڪٽي سائين.
لاه الله صبح، شاه الا الله،	هوڪو هوڪو هتي هتي سائين.

هڪو عهدو ڀرين اڃ جي اڇل جو،
 اسان ماريو هڪو نيري ٺهڻ جو.

مڙيا مجذوب ۽ متاڏ ڪٽي،	ٻڏي منهنجي اڱڻ محفل مون جو.
ڪڍيو دلدار ڏونڌاڙي ڏهن مان،	گهڻو ڊپ هو گناهن ۾ گهڻ جو.
سڪايون ڀرت جو پير مٿان کان،	طربو رنگ الفت ۾ رچڻ جو.
مليو سچ هٿ جو حق مهر ۾،	ڏکيءَ کي ڏاج پڪڻ کان پڇڻ جو.
اساليون اسان کي سوي مٽل،	ٻيلو ٻارڻ هڪو پنهنجي پڇڻ جو.

پاڻ کي پاڻ مان پٽي ته ڪٽي،	هوند جي هوڏ کان هتي ته ڪٽي.
پوڄه هوندي چڙهو ٻه-وائسي تي،	هڪنهن مٿن موڙ ڏي مٽي ته ڪٽي.
وره ورلي مثال آ جنهن ۾،	پاڻ کسي واڻ جيئن وٺي ته ڪٽي.
هرس جي چڪ چڪان جو چو نه ڪو،	لوپ جي لوڙه کي لٽي ته ڪٽي.
سچ سولي نه آه سولي ڪان،	سر جو سانگو هڪو ات مٽي ته ڪٽي.
هوش هوندو ته حوصلو ويندو،	زندگي ڪيف ۾ ڪٽي ته ڪٽي.
چڏ ڪٽي شيخ زنگ ’ڏاڪرا‘ مان،	ڀاڳ هن جا ڀلا ڪٽي ته ڪٽي.

نظم

ڪوليج جي قطار

اڃ وڌي اولهه طرف هر ويل ڪوليج جي قطار،
ڪرڪنديون ڪاڏي وڃن، ڪنهن جو انهن کي انتظار؟
لال گل، ڳوڙهيون ڳوڙهيون، سوپا ۾ سهڻي جي مثال،
جڙو جي ساگر کي ٽري، آڪري وڃن ٿيون آڏهار.
پٽر آهي، جن تي چئنيءَ جا چيٽ ۽ اجرڪ جون اکيون،
پدمليون چنن سان ۽ ڪن پنهنجي امنگن چسو اڏار.
جن ورهون پنهنجي وطن ڪهڪش پربت جون ٻريون،
يا هڪي شهزاديون هڪري سونڀون هجن شاهي هڪار.
مهر ۾ جيئن مارئي پويان سهلين جون صفون،
ڪيت پنهنجي ڏي وڃن ٿيون پاند ۾ هالي يار.
جن ت هڪي حورون چڙهيل آهن هوا جي دوش تي،
جن هڪي شهنشاهه هجن ساگر جي سيني تي سوار.
ڪوٽ ڪاڏو آه جو ڪاهو وڃن ٿيون ڪڇ ڏي،
ڪنڀ ڪٿا ٿي جا، اٿن پر بهج بهجان جي بهار.
يا ته هڪو بهادر آيو آ پنهنجن جي پار کان،
يا پٽي آهي الهن پٺ جي ڏٺيءَ جي ڪا هڪار.
مون بهجو ڪهڙو سبب ان مرحل پروزا جو؟
مار ۾ مرهڪي چيائون: ”ڳالهه پٽ ڳهلا ڳنوارا
”هن طرف، پنهنجي ڀرين جي مغل ملهه آهي
بهشت آهي، مستان محبوب ڏئي سهڻو ميار.“
”سڪن آهي ٿي اسان جو وات تي ويٺي وصال،
هيءَ هر هڪ اعجاز آهي عاشقن لاءِ انصار.“
تون به رڪ پنهنجي ڀرين سان هڪ اها سردار شاهه،
چو ته ان تي آ سڀن جي عاقبت جو انحصار.

ڪينجهر

اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجهر!
تون ملڪهءِ محبت، روسان غمز رالي،
سنڌو جي سُرڙمن جي ڏن مال جي ڏهائي،
من و جمال تنهنجو ڪوٺين جي ڪهاڻي،
مملوڪ ناه ڇا لاءِ توکي سڏن سهاڻي:

هر ذات جي تون زينت، ڪاٺ ڪنوار ڪينجهر،

اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجهر!

تون عشق جي امانت، موهنات تون سمن جي،
باڪهڙگي جي پڪر، اي جاپري جڳن جي،
بزمِ جهان جي رونق، آسمن انجمن جي،
هر گلستان جي زينت، چانڊاڻ تون چمن جي:

تون مطلع محبت ابر بهار ڪينجهر،

اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجهر!

تون تڙ ڏئي تماچي جي نهنن جي نالي،
مورت ۾ مٽ نه تنهنجو، سرت ۾ ڪوٺ نالي،
جلوڪ جمال چاڙهي، جذبات ۾ جواني،
تنهنجي طفيل ماري ماڳر تي مهرباني:

عالم تي تنهنجا احسان آهن اهار ڪينجهر!

اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجهر!

تون سوري مهاڳن، دارين جي دلاري،
تنهنجي ادا ۾ عظمت، عظمت ۾ انڪساري،
نصرت وڏاهو تنهنجو ناموس لاسياري،
هرت ملي نه آهي توکي ڪٿان آڏاري:

پنهنجو ڪمال توکي خود ڪردگار ڪينجهر!

اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجهر!

تعريف تنهنجي سڪ مان بهار ڪشي پٺائي،
تنهنجي ڳڻن کي ڳايو، تنهنجي ثنا سڻائي،

ڪلري سڏن جي توکي ڪن ڪو نه ڪهائي؟
اهڙي اڃا تـوسـانـا اـهـڙـي اڃا تـراڻـي

سوري آ نانءُ تنهنجو، تون نڪ لار ڪينجھرا
اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجھرا

ڪنڊرن ۾ تاهه غيرت، آلتن لاءِ آرزو ڪا،
هڪو به پٺير ناهي ڪنهن گار گفتگو ڪا،
خودداريءَ نظر جي مطلوب آه جو ڪا،
زندهه رهڻ جي اڌاڪرا ڇاڪوڙ جيترو ڪا:

غورن کان گهٽ نه آهي مون تي ميار ڪينجھرا
اي ڪشور تمدن جي تاجدار ڪينجھرا

قطعات

(۱)

هر طرف سن و حيا، مهر و وفا مان جي ڳالهه،
وسعتِ قلب و نظر، غيرتِ ايمان جي ڳالهه؛
معترف جنهن جا رهن ارض و سما لاج پي،
هميشن آه اها وادي مهران جي ڳالهه

(۲)

هنوس کي اوج ٿو گهرجي، اثر پي،
مڪن جي سمج پي ؟ مهر و زور پي؛
مگر مطلوب ناهي پيٽ-پوڄا،
مڪون قلب لاءِ گهرجي مهر پي

(۳)

ضرورت ڪنهن کي دٻڻار و درر جي،
سدا سدا ۾ ڪنهن کي منر جي؛
گداي مهڪده، کي مهر گهرجي،
منيع المذنبين سدا اسر جي

گيت

ڏور آ تنهنجو ڏيهه

ڏور آ تنهنجو ڏيهه، مسافر! ڏور آ تنهنجو ڏيهه.
روپ لنگر جو آهين راهي، ڪن ٿون ڪين سفر ۾ راهي:
وڃ تي مور لڏ ويهه۔۔۔ مسافر...
ٽرئو آ سون جو ساگر، جنهن ۾ لهرن جا لڪ لشڪر:
ڇولين راهي ڇهه۔۔۔ مسافر...
مشڪل آهي عشق جي منزل، ان لڏ گهرجي ٿي دهر ڏل:
برجهي ٿين ۾ ويهه۔۔۔ مسافر...
سُوت وڃائج ڪين سفر ۾، نري اينده لپ نظر ۾:
ڇڄ سڪ جو مائهه۔۔۔ مسافر...

فئين طرز

اي لال ڪنوار ڀنڀوري!
تون سالن رت جي رالي،
در جهر جي راڄ ڏيالي:
تون لپ ڏي واه اڏالي،
تنهنجي پيرون هٻان پالي:
تنهنجو انگ انگ هڪ آڪالي،
ڇڻ سينگار ڪمالي:
تنهنجي ڪنڀن ۾ ڪٽوري!
(۲)

پراج اي نار ٺهائي!
تنهنجي حالت عبرت هائي!
تون ڪهڙي سور سڻائي؟
جهر جهنگ ڦيرن جو ڪمائي!
تنهنجي من ۾ ائين مانڏائي،
جنهن جهڻ ڪي جهنگي جهانگيائي:
تنهنجي هر ڪا آس اڏوري!

(۳)

ڪجهه ٻول ڇڏي ٻاراڻي،
ڏي وينگس ڪا ته وراڻي،
ڇا ٻار چئني ٻاراڻي؟
ٻا ورتني تون ويڳائي؟
ٻا تنهجي ننگر لڻائي،
وڃي رڀ جي ٻار سانئي؟
ٻا سورمين ٻي مجبوري؟

(۴)

سان سجهان ٿو نه سڃاڻي!
تو تنهن ٽڪڙي-رتائي،
تنهجي روپ کان آه رنجائي،
ڪا دلوي دردن هائي،
وڃي سرش تي آه اڳاڻي،
هر سرور ٿيندو صائي،
تنهجي سينهن ۾ معذوري-
اي لال ڪنوار ڀنڀوري!

ڪافيون

■

رخ روشن نور نشان ڏسڻ جو اکي کي اٽڪو آ.

ڏک سور ڏجهي ۽ ڏوري دل ۾ دردن جو دهمان،
اهو سورن جو سامان اسان ڏي مرڪي ٻار مڪو آ:
نڀڻيون تير پرون چڻ ڀالا چنمن جا ڀوڳان،
اهو جنگ مندو جولان، ڏٺو جنهن تنهن جو ماه سڪو آ.
هنن ٻنهي حيران ٿيا سڀ جن "ملڪ انسان،
ڪهو مٿي بن جنهنستان، مڙن کي ڪنهن جو چاه چڪو آ.
سرخ اڳيان مجبور مسيح الملڪ لڄي لقمان،
تنهجي دردن جو درمان ٻين جي ٻاجه مندو هرڪو آ.
مار گهڙي 'مردار علي' جي، عربي جو احسان،
لشو هرڪو وهر گمان، رهيو ڪو خوف نه ڪو ڪنگو آ.

پهرائ

(۱۰۵)

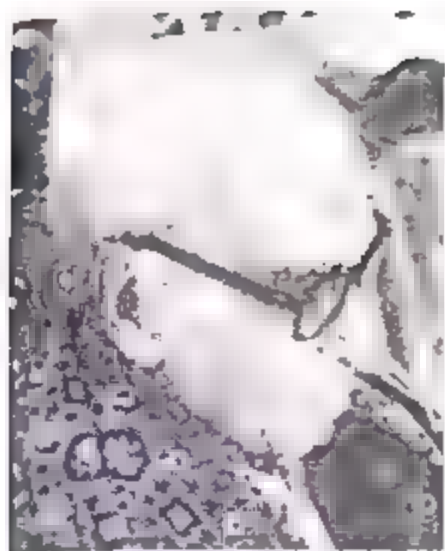
*

دل ڏيڻ ڪٿي ڏيڻو آهي - اوجاڻي! شل ٻاجھ ٻويءَ.
پنهنون ٿير ٻرون چڻ ٻالا،
چشمين جا سڀ ٿاڙ لڙالا،
ڪر نهنن تي نگراني - اوجاڻي! شل ٻاجھ ٻويءَ.
لوڏ ٻرين، تنهنجي لاکڻي،
ٻانهن - اڇل سان ٻڻي لڻي،
تنهنجا لاڏ مڙهي لائي - اوجاڻي! شل ٻاجھ ٻويءَ.
حجت آھ لہ توهان ٿير جي،
زورلورا زاري 'ڏاڪر' جي،
تون ڏيھ ڏئي، سان ڏالي - اوجاڻي! شل ٻاجھ ٻويءَ.
؟

لالِي لِين ڪِي لائي،
پنهنجي حسين هٿن سان غنهي ڪي گل بنائي،
نئين ۾ نهنن لائي،
ٻالا ٻري ٻرت جا،
اڙي اڇايلن جي اوسل ڪي اجهائين،
سڪ جي سهلين کان، ڪنهن سان گت ڪڍائي،
ڪاري ٻلا بنائي،
جهانجهر پگن ۾ ٻائي،
ٿاڙ و ادا نچائي،
ٻٽ پاڻ ڪي ڊڪائي،
ٻهڪڻ ٻڪل ورائي،
ڪاٺ ڪنوار آڻي،
هي اختيار آڻي،
ٿاڙن ٻري نظر سان آبِ حيات هارڻ،
جذبات ڪي جيارڻ،
گهٽي ۾ گل اٻارڻ،
دوشيزا چن جي جوين ۾ جوت ٻارڻ،
هر انگ ڪي اڇارڻ،

سڀني ۾ ساه ٺوڪڻ؛
 ڀٽا جي سونهن ٻڌجي،
 دل جي ورونهن ٻڌجي؛
 سڀني کي سچ ٻڌائڻ،
 هر اس کي اکهارائڻ؛
 نوخير ٺار آڻي،
 مستانه وار آڻي؛
 قسمت کڻي ڪڍجڻ تي هن کي ڀرت ٻڌڻ،
 بلبل کي ڀات ٻڌڻ،
 مرحوم مڪڙين کي حسن و حيات ٻڌڻ،
 قدرت وٽان ڪرم جي بس ڪائنات ٻڌڻ؛
 فعل ٻه-ار آڻي،
 اسي اختيار آڻي،
 مستانه وار آڻي؛

۱. ح. جنسنگھاڻي «سام»

۱. ح. جنسنگھاڻي «سام» اصل ويٺل طبيب، تعلقي رتيديري جو ۽ حال رهندڙ لاڙڪاڻي ۾ آهي. سندس ڄم جي تاريخ ۳- جون ۱۹۰۳ع آهي ۽ سندس زندگيءَ جا خاص واقعات هن ريت آهن:

تعليم: چار درجا انگريزي رتيديري جي آي. وي اسڪول ۾ وٺڻ بعد شڪارپور جي هاءِ اسڪول ۾ داخل ٿيو. مگر پنجن درجي جي امتحان ڏيڻ کان اڳ ئي قطع تعلقات (Non co-operation) هلچل شروع ٿيڻ تي سرڪاري اسڪول ڇڏي، شڪارپور ۾ قومي اسڪول جي بڻا ڪرڻ لاءِ شري ليلارام ٿيرواڻيءَ سان ساٿ ڏنائين؛ نه فقط ڇنڊن وغيره ڪڍي هڪڙي ڪم ۾، مگر ٻين چوڪرن کي پڻ قطع تعلقات جي هلچل ۾ آڻڻ واري ڪم ۾. انهيءَ عرصي ۾ ساڌو واسواڻي صاحب ۽ مسيو پال رچرڊ جي اثر هيٺ آيو. جن سان اڳتي هلي ڪري ڪيترن سالن لاءِ سندس گهڻا ڦاٽا ڦاٽا رهيا مسيو پال رچرڊ جي نيندي تي «سام» صاحب ننڍي ڄمار ۾ ئي سهر ٽيائين ۽ وڃي ساڻس ڪوٽ گڙھ طرف هليو، جو سڀ کان اٽڪل پنجاهه ميل پهاڙ ۾ اندر آهي. اها مسافري سڀ کان اڳي ڏهنن جي عرصي ۾ بدول پنهنجي هڪ ساٿيءَ سان گڏ ڪري وڃي پنهنجي بهاري اکوان سان هليو. ٿورن مهينن بعد مسيو پال رچرڊ پهاڙ تان لهي، سندس ڳوٺ طبيب ۾ ساڻس ملڻ آيو ۽ اتان گڏجي -جي سنڌ جو پنهي سر ڪيو. ان کان پوءِ مسيو پال رچرڊ جلد ئي پنهنجي ديس فرانس ڏانهن هليو ويو ۽ سندس نيندي تي جنسنگھاڻي ۱۹۲۴ع ۾ يورپ جي سر تي ويو. فرانس، آلمانيا ۽ سٽرلنڊ ۾ گهڻو ڪري سڄو سر مسيو پال رچرڊ سان گڏجي ڪيائين ۽ اٽڪل ٻارهن مهينن جي سر ۾ ٻيا ڪيترا يورپ جا ملڪ ۽ اسلامي تهذيب جا مرڪز -مصر، فلسطين ۽ شام ۽ اتر-آفريڪا ڏٺائين؛ جن کيس اسلامي تاريخ ۽ لٽريچر مان واقف ڪرايو. سندس تعليم ۾ جهڪا قطع تعلقات ڪري اولائي رهجي ويئي هئي، ان سبب ۽ وڏن عالمن جي صحبت سان پوري ٿي ويئي. سندس علم ۽ اڀياس جي شوق کيس انهيءَ حد تي پهچايو جو ننڍيءَ ڄمار ۾ ئي ڪيترا انگريزي ڪتاب لکيائين، جي پڙهي، مسيو پال رچرڊ ۽ ساڌو واسواڻي صاحب کيس گهڻو هٿائڻ لڳا ته اهي ڪتاب شايع ٿيڻ گهرجن. انهن مان ست ڪتاب مشرس ڪليش ائبڊ ڪمپني مدراس جي ۱۹۲۸ع کان پوءِ جلد جلد ڇپائي پڌرا ڪيا. سندس انگريزي ڇپايل ڪتابن جا نالا هي آهن:

The Temple of Joy; Dialogues in Ashram; The Vision of life; Talks with Eeyee; Spiritual life; The model village; ۽ If Truth at last be told.

ٻيا به ڪيترا ڪتاب سندس تيار ٿيل آهن، مگر اهي ملڪ جي جدا ٿيڻ جي سبب مدراس ۾ ڇپجي
ڪونڊ سگهيا، ۽ اڄ تائين اڃا ڪنهن نئين پبلشر جا محتاج آهن. سندس انگريزي ڪتابن جا
تبصرا گڏيل هند ۽ يورپ جي ڪيترن رسالن ۾ ايندا هئا؛ اهي سڀئي سندس خيال جي بلنديءَ
۽ تحرير لاءِ داد ڏين ٿا.

انهيءَ وقت ۾ ڪراچيءَ مان هڪ ماهوار رسالو "New Age" نالي پڻ شايع ڪيائين.
ڪراچيءَ ۾ ڇپائيءَ جي ڪم سان گڏ "اڪبر اشرم" جي اسٽاڻ ڪرڻ جو ڪم پڻ شروع ڪيو
هئائين، جنهن جا خاص مقنا هئا هندو مسلم ايڪتا ۽ مذهبي ميلاپ. ڪراچيءَ مان انهيءَ آدرش
حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيترا لئنگئيج ڪيڊهائين، جن جي پڻ سنڌ، هند ۽ ٻاهرين ملڪن جي ادبي
مرڪزن ۾ چڱيءَ طرح آڃياڻ ٿي هئي. ۱۹۳۴ع کان پوءِ پنهنجي رسالن جو ڪم هڪ
دوست مسٽر آرٿر ٽريننگ جي حوالي ڪري ۽ رسالي کي هفتيوار بڻائي، پاڻ پنهنجي زمينداريءَ تي
گورنٽ طب طب موٽي آيو.

طب ۾ پنهنجي زمينداريءَ جي سڀال سان گڏ ڪؤمڻ جي حالتن ۾ سڌاري آڻڻ ۽ انهن
جي ٻارن کي سوشل سينگن ۽ ميوزن دواران تعليم ۽ تهذيب ڏانهن ڇڪڻ، کيس سڀ کان
وڌيڪ پيارو ڪم هو. ازانسواءِ هڪ خاص لوان طريقا ڪؤمڻن کي سڃاڻڻ، هڪ ڀاڄين جو
ريسرچ فارم Research form ڏکائڻ، ڪؤمڻن جي ڪوآپريٽو اسٽور ڪولائڻ، ڪامڻن ڪؤمڻن
۽ پنهنجي وچ ۾ پرڀتي پوڄن دواران ميل ميلاپ جي پاءُ وڌائڻ جي ڏيس ۾ پڻ چڱي شروعات
ڪيائين. ان سان گڏوگڏ صبح ۽ شام جو "اڪبر اشرم" ست سگ جاري رهندو هو، جنهن ۾ ڪيترا
صوفي فقير وقت وقت اچي شامل ٿيندا هئا. طب ۾ جيڪو آل سنڌ صوفي سائڪلر ۱۹۴۰ع ۾
لنگو، تنهن جهڙو ميلو وري ڪنهن ٻئي گورنٽ ۾ مشڪل لنگو هوندو. اهو سڀ سام صاحب جي
ڏکوشين سان ٿيو.

ملڪ جي ورهاڱي بعد سندس ڀائر ۽ عزيز ڪيترا هندستان آيا ويا، پر جيستڪهائي صاحب
وطن هڙپ سان الوداع ڪري ڪين سگهيو. پنهنجي گورنٽ ۾ سندس ڪوبه مٿ سائٽ ڪونڊ رهيو،
ان ڪري لاڙڪاڻي شهر ۾ سڪونت پذير ٿيو، جتي سندس جيون ساٿي سرلاديو سائس گڏ رهي
ٿي ۽ ٻئي گڏجي "اڪبر اشرم" پبليڪيشن دواران سنڌي ادب جي خدمت ڪندا رهن ٿا. هن
لاڙڪاڻي واري دور ۾، خاص ڪري پنهنجي سنڌي شعر جي سڌاري ڪرڻ ۽ ڇپائڻ جو ڪم
سام صاحب هٿ ۾ کنيو آهي. انهيءَ عرصي ۾ سندس "ديوان" ۽ ٻيا ڪيترا ڪتاب جهڙوڪ
"تون ۽ مان"، "پينو" جي سوغات"، "دل جو چار سڌا پرپور" ۽ "آتم باغ" شايع ٿي
چڪا آهن.

پنهنجي مادري سنڌي زبان کان سواءِ، سام صاحب کي فارسي، هندي، اردو ۽ سرائڪي
زبانن تي پڻ عبور حاصل آهي. هن لاڙڪاڻي واري دور ۾ سندن "فارسي ديوان" به جڙي

پيار ٿيو آهي ۽ اڪبر اشرف جي رسالي ”رهاڻ“ ۾ ان مان چونڊ غزل وقت هوقت ڏنا ويندا آهن. سندس اردو شعر جو انتخاب زير طبع آهي، جو ٻن قسطن ۾ رسالي ”رهاڻ“ ۾ ڏنو وڃي ٿو.

سام صاحب جا دعوت هر فرقي ۽ هر قوم ۾ ڳڻي سگهجن ٿا. سيد اظهر شاه گيلاني ”ديوان سام“ جي مقدسي ۾ سندس لاءِ لکي ٿو: ”سام صاحب نه هندو آهي نه مسلمان؛ نه متڪر نه مشرڪ؛ هو صوفي پامنا، صاف دل، صاف نيت، صاف گو، تڪبر ۽ ڪڏهي ڪن ڪناره ڪش، صلح ڪل ۽ انسانيت جو سچو خير خواه آهي... هو روحانيت جو پرستار، ماديت کان بيزار آهي؛ هو بنده کي بنده، خدا کي خدا سمجهي ٿو؛ هن جو خدا جي هيڪڙائيءَ تي ايمان آهي. هو زنده دل ۽ بااخلاق صوفي شاعر آهي، ان جو ڪلام انسان کي اخلاق و محبت جي دعوت ڏيندو رهي ٿو.“

غزل

گل و بلبل سندن يون باتيون نوان شاعر نه ڳائڻ ٿا،
 سندن دل کي شڪر جا سڻا اڃ صرف پائڻ ٿا.
 وڃن ٿا باغ هندا اڃ، جهنگل ڪنجا، جبل هندا،
 ميلون ۽ ڪارخانا آت چڱي وڙهند لائڻ ٿا.
 سندن سوڙهو، فضا سوڙهي، ويو خود چرخ سوڙهو ٿي،
 پکڙيا پتر سئين هر جڳا ۽ رات ڏن سڃاڻڻ ٿا.
 جتي انسان جو پيرو آئي حيوان نه ڪن ديرو،
 پراندا اڃ ٿيڙي پکڙي ڳڇيون ۽ سير ليڪاڻن ٿا.
 ستارن تي نظر جن جي انهن کي ٿا نه پنهنجي ڄاڻ،
 وڻيون چنڊ جون سڃاڻڻ ٿا، نظر دل ۾ نه پائڻ ٿا.
 هوتن جي هر طلب تي عقل انساني بندو ٻايو،
 پٽلا ڇو علم ۽ سائنس گهراعت وڌائڻ ٿا.
 گلن جي پٽو، تنوارون بلبلن جون هٿ نه رهنديون ٿا،
 لوان شاعر، عجب ٿا هي، سي اڳ ۾ خود پٽائڻ ٿا.
 ڪري ٿو ”سام“ حسن و عشق جون باتيون اڃا چالڻ؟
 تنگيءَ جي هين زماني ۾ نشانِ ره پائڻ ٿا.
 بهارو ”سام“ جو آهن هي سڪ ۽ پيار جون باتيون،
 حيات و موت مطلب ڪونه ٿين ٻين ڪو سڃاڻڻ ٿا.

هجن بهارون مڌا زندگيءَ جي باغن ۾ ،
 رهي ڪا سڪ پري خوشبو مڌا گلن ۾ .
 وڏي رهڻ ۽ دراصل چمن ۾ صحبت جي ،
 ڪوٺي نسر وٺا روح و دل جي ساڳن ۾ .
 تڪيان ٿو روز مان واهون اڃا پي وصل منديون ،
 رهڻ ٿو خوش سان مڌا پيار جي دٻان ۾ .
 گهران نٿو سان ٿئي راند هن و الفت جي ،
 دهائي نسر پريل آه منهنجي راڳن ۾ .
 رهي ٿو موت جو پاڇو مٿان سڀ جي مڌا ،
 ڪي نه پتر ڪا اڇي فوق جي تڙاڳن ۾ .
 عطائي پيار سمجهه "مار" تون هر دل کي ،
 تهجڻي هن جي ڏس عشق جي عذائن ۾ .
 چراغ چاه جا سڪ سان چڱاهه "مار" مڌا ،
 آڃالو شل رهي ارمان جي آڻاڻن ۾ .

نظم

شاعر کي خطاب

مڃي ڪٿي چمن ۾ فصل بهار آهي ،
 پر پتلا منهنجو ڇو ظير زار آهي
 باغن جي روه هاڳي گلڙن ۾ بوه ساڳي ،
 دنياڻي شاعريءَ ۾ ڇو انتشار آهي ؟
 ملڪ خيال جو تون خود بادشاهه آهين ،
 دل جو حصي پاتين سان پتلا آهي ؟
 تنهنجا خيال آهن اي شاهه تنهنجا هٿيار ،
 ميدان لڪر ۾ ڪا ٿئي نه هار آهي
 تون ان زبان عالم ، تون ترجمان عالم ،
 آواز تنهنجو شاعر! چڱڪ جي پڪار آهي .
 سوڪ ڦل سان ڪاٺيا ٿي سڀر تو هر ستر جا ،
 اڄ توکي ڪنهن جو ڪنهن جو مت انتظار آهي .

فڪرو نظر مان تنهنجي حل ٿيندا سڀ مسائل،
لظرو جهان جو توتي دارو مدار آهي.

تون ٿو لفظ ٻڌين اڄ خالي دڪان جون دانهون،
ليڪن پشرو جو دل سڙيل اڄ لزار آهي.

مذهب ٿي قيد پيو اڄ، آهي چيڪڙ سياست،
روح وٽان انسان اڄ اهڙو خوار آهي!

تو عقل جو حياتيءَ تي ڀروسو رهي نت،
پر عشق جو اچيل ٿي ٻي اعتبار آهي.

حق جي چوڻ کان ڪٿن ٿي لرزي زبان انهيءَ جي،
سوليءَ مٿان به جنهن جي دل کسي قرار آهي!

سنگار سونهن گل جي خوشيءَ جو آ اشارو،
هستيءَ جو باغ جنهن ۾ هر طور خوار آهي.

گلڙن جو ناز نعرن، بلبل جو چهرو هائو،
درس وٺا جو گويا هڪ اختصار آهي.

ڇا باغ گل ۽ بلبل، ڇا پٺ جي لڙائي،
سڀ ”سار“ عشق تنهنجي جو ڪاروبار آهي.

حق گوئي، حق شناسي اڄ ”سار“ کي چوي ٿي،
حق جي پرک جي هڪ جا، مشعل ۽ دار آهي.

دنيا کي ”سار“ اٿس اڄ حرص جي لڳي آه،
نارن جي لاءِ اٿس هڪ اُپشار آهي.

ڪافيون

وڃ موت موٽي منهنجي در تان ميان، توکان عشق اڳي هت آيو هو!
جنه جان کڻي ويو مال مڏي، ڏن” هڪو هت مون ڪمايو هو،
نهن نظرن مان جاڳائين، ڇان” ’سوٽو‘ مرڻ جو ڄاڻائين،
نشو ’سيري اناييره‘ جو لائين، جمار جسم نه اهڙو سمايو هو،
جت جوه جيئڻ جي ناه ميان، جت موت جو پير نه پيو آ اڃا،
جت ناه دوار وٺنا جو نشان، اُت دلبر پان ڏسايو هو.

پاڻ پنهنجو ڪن ٺهي ٿا سگهون، نظرن ۾ سدا ساجن کي رکون،
 ماضيءَ ۾ بسا لالڻ ڪسي ليڪون، درس عشق اهوئي پڙهايو هو.
 خواهش نه رهي نه ڪا اهر خوشي، ڪيان تنهنجي ٻلا خاطر گهڙي،
 تنهنجو چترڪ جيئن سو ويو مٿو چري، درو پير کان مون نه بچايو هو.
 جڏهن ”سام“ ٿيس مان ساجن جي، تون سام“ وٺين مون کان وري،
 ٿيس اُتر مٽائي هيءَ هسني، ڪڍي پاڻ سان جو هڪي پٽايو هو.

[سوانڪي]

عشق ڪيئن روشن ٿهر ساڏا ڏيئي ول نه جڳيون وڃي،
 يار دي صورت نظر ڪيتو ڇو مول نه مندر ويئون وڃي،
 دل دي ٻئي وڃ ڏس“ پڙهيو، باب بره دا صحيح سمجهيو ڇي،
 جيئن سرڻ دا راز مٽيو، پوڻيان ول نه پڙهيو وڃي،
 سامي ڪون من ڏي مندر وڃ، سجدا ڪيتو ڇو اندر وڃ،
 ٻهر جڳايو ڇي ڪهر وڃ، ٻي ڪون ڏن“ نه ڏهون وڃي،
 جنهن نه سواتا ساجن من وڃ، او نه سواتي ڪيڪ ٻن وڃ،
 يار ڪوئي عقل ڏي ڏن وڃ، ڏور نه ڪٿ ڳوليون وڃي،
 جيئهان ڏرتي دلڙي هڪ واري، ”سام“ جيتي تنهان بازي ساري،
 جيئهان جند واري بازي هاري، سر وٺ ڦير نه مڙهون وڃي.

[پڄن]

دل ۾ وڃي ٿو ڪان“ ڪهري، ٻو نه اٿم ڪو ڪان.
 دور دور ۾ آن جو واسو، نس نس ۾ آ نشان،
 چاهه جي جوت جڳي آ ڇت ۾، چمڪي من جو مڪان:
 ٿهرڻ منهنجو من ۾ ساهو، ساڻ اٿس سو سجان،
 مڪئي ساڻ سڳن آ منهنجو، پوچا جو سامان.
 گرد جو جنهن دل ۾ واسو، سا نه وڃي ارمان،
 بيڪ نه ”سام“ منکي ڪا دردو، پاڻ ڏلائين دان.

بيت

(۱)

مانباها و سڪ، مور نه جڙي ڳالهه سا،
آنا ڪانا ڪين ڪري، جنهن دل ٻئي پيڪ،
لڄ نه ڪري پيڪ، ڪاهي غلظت نه ٻوي.

(۲)

هي من ڳاڻو آ ڪهڻو، ڳالهون ڪڇ ڪڇي،
ڪري مانباها پير لڏ، وڏي هام هڻي،
لڙي مشڪلات ڪان، قدر نه ڪوئي ڪڻي،
ڪري بهانا آسبي، جوتو سبب هڻي،
جيڪا ڪس وٺي، هٿ نه هڻيو ڇڏي.

(۳)

جيڪي يار ڪهڙي، سو مور نه اچي هيءُ،
هين ڪي نه آ هر ويل نه پنهنجو ٻرين جيءُ،
نه به ٻي ڪري لکين ڪريءُ به ٿي سڀيءُ،
ڇڏي چراگاهه چاهه جو، ڳولي وهبي ويءُ،
پالو وٺي سرم جو نه هين جي هڪان پيرءُ،
من جي وس نه ٿي، من ڪي ڪروٽس پنهنجي.

(۴)

ستون ڪوهه ڪرين، جي سمر نه مارين سڪ جو،

ملج مسافت هن تي، جي مير جو شنگ ٻرين،
ڪاهي ڦاڙ ٺهيءُ جو، آلتو ترنگ ٿرين،
هنيءَ واري ماڳ ٿون، مورڪا هڪن وڙين،
جي مير اندر مٿين، نه "سار" مراون واس ٿيون.

(۵)

تارازيءَ جي پڙ نه جيڪو ٻان ڌري،
ٺهي لوڪ انهيءَ سان ڏسو وزن ڪري،
برابري نه پٿري، ٿين نه پاسنگ آن جو.

(۶)

اڳيان اٿئي پنڌ جا ڪوهنن مٿان ڪوهن،
لڳل ڪڙيون هوس جون، هٿين پيرين لوهن،
ڇڏي مڙي واڙي، ڪاهي پٿين منجهه روه،
وڃي ٿين وات نه ڪار، لوپ نه موه،
مٿان اچي ٿو موت جو ڪاهيندو نيت چوه،
ڪرين ڪنهن سان ڏوه، ٿو پير مٿي هٿ ٻرڙيا؟

(۷)

ڪنهي ڪنڊو پنڌ، ٿون سهين ٿو ستون ڪرين،
چاهه جي چٽڪار سان، مٿي اڳياڻي اٿي.

وٺي سڪ جو ستڻ، ٿون وڃ ڪاهيندو وات نه.

واڙي

سڪ آ تنهنجو سندرو سڪن آئي مٿاه،
ڇڙهي چاڙهي چانگ جنن چت نه چوري چاه،

باري ساڙي ڪوڙ ڪي اڏائي چن ڳاه،
روهي سڪ آ واز جي ليڪو ڪري آتاه.

ٻڙي ٻئي سا يار ڪري ڏڪڻ سندو درياه،
سجائيءَ نه سار سان ڪري گرم اونداھ.

(۱۱۳)

مهراڻ

مڪ ڏاڪڻ ڏکڻ جي ڌرت منجهون ڏي ڏاهي،
 مڪ ٿئي وسيلو واٽ ۾ ٿيڻي وريه جو واه،
 ”سارو“ مڏا مڪ وارن سان دل جو رکڻ ٿاهي،
 مڪ لاهائج سهرڻن توڙي وڃي مڏاهي.

رباعيون

(۱)

پير کي مون چيو: وٽ جو به آهي مون وٽ،
 سرڪي نه پالي ۾ پيرن تون ڪر گهٽ؛
 دنيا به ڏيان دين ۽ ايمان ڏيان،
 هيءَ وٽ ورت چي نه فقط ساجن مٿ.

(۲)

هڪ اس اڃا ئي رهي گهٽ گهٽ ۾،
 خود لاش به منهنجو هيءَ جي هن هٿ ۾؛
 ويندو نه هٿان روح آڏاسي ڪيڏانهن،
 رهندو سو هي ڪنهن مٿي جي ئي مٿ ۾.

(۳)

دروازو اڪر بند رهيو جنت جو،
 ڪٽندو ڪو کڻي هن سان ئي در رحمت جو؛
 اوسان نه رهندوم ڪو دل ۾ اهڙو،
 ميطانو بهانو ٿو بڻي شفقت جو.

(۴)

”دهوان“ کي وڻسواس هي دل جو آهي،
 جنت به محبت جي اڳيان ڪجهه ٿاهي؛
 ٻين عشق خدا خود نه پيو ڪو آهي،
 مٿن تان مون ڇڏيا وهر سڀني لاهي.

قصيدا

شهيدن جي شان ۾

(۱)

دل ۾ خوشي ڀري آهي ۽ غم حسن خاطر،
اک آس مان روشن ٿي نگر حسين خاطر.
خون وٺا جو نطرو انانيت جي عظمت،
آهي رضائي حق جو هر چهر حسين خاطر.
دل تي غبار غم جو، سڀڪ جو غمار ڀري آ،
ٿيو وٺندڙ سک ۽ جوت جو غم حسين خاطر.
آڏندو پتنگ آيو پٿر ۾ آهي سمايو،
شمع رضائي حق ٿي شير حسين خاطر.
مئل ۾ مرد کيڏن مير پنهنجي سان بازوون،
تـيـڻـيـڻ ستر ڀري گوها ڪڍو ڪم حسين خاطر.
عاشق جي تاجپوشي مير جي ڪٿن مان ٿي 'سار'،
زخمن جي ڪم ڏوڏي مرهم حسين خاطر.

(۲)

ماتر اندر مٿي دل شڪرانا پر زبان آ،
شهر جي الر مان آباد هي جهان آ.
باد آ سحر آفت گل غم مندا ڪيلائي،
شهر سان اشڪ جي هيءَ مريز ڪلستان آ.
تيرن جي صبح ٿي ٿي آفت فرار پائي،
دار ستر طلوع عظمت جو هڪ نشان آ.
فرقان عشق ڪاتب اڪرن ۾ ڪين لکي،
ڪرب و بلا جي تختيءَ تي راز حق بيان آ.
مير مان چئي نانو، تن جو بڻائي نيزو،
سو ڪيئن ڪسي جنهن جي عزم وٺا ڪدان آ.
سڀڪ سان عاشقن جو آهي حيلت روشن،
جيئن سرن ۾ ظلمت جو شڪ نڪو ڪمان آ.
لقاره چن وڇالي آن جي ڏسار ٿي زمين،
ٿيو 'سار' هر مڪان پير ۽ ڏونڪو خود زمان آ.

(۱۱۶)

موران

شيخ عبدالرزاق «راز»

محترم 'راز' صاحب، پنهنجو تعارف هن طرح ڪرايو آهي:

”ڪهاڻي لکڻ جدا شئي آهي، پر اتر ڪهاڻي لکڻ وڏي ذميداري آهي. بهرحال محترمي ايڊيٽر 'مهراڻ' جي حڪم موجب مختصر سوانح حيات لکڻ جي ڪوشش ڪريان ٿو.

آءٌ پنهنجي چاليهن سالن جي عملي زندگيءَ کي مختلف خانن ۾ ورهايان ٿو.

زندگي هڪ وڏي نعمت آهي، ان سان گڏوگڏ وڏي ذميداري به آهي؛ تنهنڪري هر قدم تي ذميداريءَ جو احساس ٿيندو اٿس. پنهنجو اهو بختو ڀتين آهي ته ذميداريءَ جي جذبي هيٺ زندگيءَ کي سنوارڻو آهي، جنهنڪري زندگي صحيح معنيٰ ۾ نعمت بڻجي پوي ٿي.

مون پڙهڻ - ڪڙهڻ ماحول ۾ اک کولي ۽ علمي ادبي فضا ۾ پرورش ٿي. ڏاڏي مرحوم جي علمي ۽ ادبي ڪچهريين مان فخر حاصل ڪيم، جنهن جي مجلس ۾ اڪثر عالم ۽ فاضل گڏ ٿيندا هئا.

پنهنجي شروعاتي تعليم سکر پرائي ۾ شاھ خيرالدين رح جي درگاه تي قرآن حڪيم سان ٿي. حافظ محمد بخش مرحوم هڪ وڏو بزرگ هو، اوائل تربيت ان کان حاصل ٿي. زندگيءَ جا ۱۸ سال مختلف اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ گذريا. ابتدائي ۽ ثانوي تعليم سکر ۾ ورتي وئي، ليڪن ثانوي تعليم جو آخري دور ايجيٽس ۽ لاهور ۾ گذريو. مئٽرڪ جي سند پنجاب يونيورسٽيءَ کان ملي. اعليٰ تعليم جا ڇهه سال ڊي. جي. سنڌ ڪاليج ڪراچيءَ ۾ گذريا، اهو سمورو عرصو يئسڪريءَ ۽ آسودگيءَ جو زمانو هو.

نظرياتي ۽ وحيءَ کان آکاڻي ٻڌڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. ان کان سواءِ بزرگ شخصيتن جا ڪارناما دلچسپيءَ سان ٻڌندو هوس. اهو موضوع ڏاڏي مرحوم جو دايستد شغل هو.

انگريزي اسڪول ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ پنجن سالن ۾ سکر ٻوٽي جي واحد لئبرري جا سڀ ڪتاب پڙهي ڇڏيا. ثانوي تعليم جي آخري سالن ۾ شاعريءَ جي صنف ۾ سيد شاه محمد شاه جي دوستيءَ ۾ ٽڪ ٻنڌي شروع ڪيو. اسڪول جي ٻيٽ ٻاريءَ جي مقابلي ۾ اسان ٻئي ٻيٽس هوندا هئاسين.

ڪاليج جي ٽئين سال ۾ سرگواسي ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي قيادت ۾ 'سنڌي ادبي سرڪل' جو بنياد رکيو ويو، ۽ مون کي جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو. آڏا مسلسل چار سال يعني ايم. اي تائين ان عهدي تي رهيس. سنڌي سرڪل جي اجراء سان سنڌيءَ ۾ جديد ادب جو آغاز ٿيو. مون آزاد نظم، ناولن، شاعريءَ ۽ شيخ اياز ميملي نظم ۾ اسان تجربا ڪيا. سنڌي ادب ۾ منهنجو آزاد نظم غالباً پهريون آهي، جو اياز جي اڳتي قدم رسائي ۾ ۱۹۴۳ع ۾ شايع ٿيو. ان کان پوءِ ٻيا ڪيترا آزاد نظم گوڻند مالهيءَ جي 'پهر ٿئي' ۾ ڇپيا. اهو زمانو سنڌي ادب ۾ نئين سوڙ جو دؤر هو. استادن سان ڊاڪٽر سدارنگاڻي، پروفيسر پنجواڻي، ديارام منڇراماڻيءَ جي ٽيڪ مشورن سان اسان جي ادبي تحريڪ نهايت ڪامياب ٿي. اهل ذوق شاگردن ۽ شاگردائين جو اسان سان تعاون هو. هر مهيني ڪا ٽي ڪا تقريبن منعقد ٿيندي هئي. جنهن ۾ اهل قلم استاد ۽ شاگرد حصو وٺندا هئا. مرحوم ڊاڪٽر دائود ڀٽو، سرگواسي لالچند اسرڏنوسل، ڪڪو پروسيل، عثمان علي انصاري ۽ جناب اي. ڪي. بروهيءَ پاران بزرگ اسان جي سڳ جي سڳ تي اچي شامل ٿيندا هئا ۽ پنهنجي ارشادات سان نوازيندا رهندا هئا. اسان جون ادبي ڪلبون ميانارام هاسٽل ۾ نارٿن شام وٽ رهنديون هيون. تنقيد جي فن ۾ سنوارائڻ شيار کي وڏي معلومات هئي، جنهن کان گهڻو ڪري هراڊيب ۽ شاعر لئوٽيندو هو. آڏا ته ڪانس اصلاح ۽ مشورو وٺي پوءِ ٻڌندو هوس. تنقيد جي سلسلي ۾ سائين سدارنگاڻيءَ جي راه آخري سجهي ويندي هئي. ساڳئي زماني ۾ گوڻند مالهيءَ ترقي پسند مصنفن جي انجمن جو بنياد رکيو، جنهن ۾ سڀ جديد ادب جا حامي شامل ٿياسون. پروفيسر ملڪاڻي به اسان جي ڪچهري ۾ اچڻ لڳو. اهي تحريڪون طويل ڪهاڻيون آهن، جن جي بيان لاءِ هت ڪنجائش نٿو سمجهان.

برصغير جي تقسيم تائين اهي ادبي تحريڪون ڪم ڪنديون رهيون ۽ ان کان پوءِ ختم ٿي ويون.

مون، سال ۱۹۴۷ع ۾ تعليم کان فارغ ٿي، ڪراچيءَ ۾ روزنامہ "الوحيد" ۾ ملازمت اختيار ڪئي، جتي جناب يوسف هارون مئنيجنگ ڊائريڪٽر کي "الوحيد جي هفتوار" ايڊيشن جي اجراء لاءِ رضاند ڪيو، ۽ مون ان جي ادارت جا فرائض، سولوي سيتاڻيءَ جي قيادت ۾ سنڀاليا. هيءُ پرچو علمي ۽ ادبي تحفا لاءِ جي دؤر ۾ وڏي غنيمت ثابت ٿيو، جنهن کي ڊاڪٽر خليل مولائي شيدائي، محبوب علي چا، مرحوم لطف الله بدوي، يڪرم چنا، مرحوم نياز لاڙڪاڻوي

۽ مرحوم نظامي جهڙن برک ادبي شخصيتن جو تعاون حاصل ٿيو. هڪ سال کن انهيءَ ملازمت تي دستر رهيس، ان کان پوءِ سکر ميونسپل جو جف آفيسر مقرر ٿيس. مجموعي طور اها ملازمت ست سال ڪم، جنهن کان پوءِ استعفا ڏيئي ڇڏيو. سکر ۾ حبيب سليماني جي مدد سان ڪم ۾ مدد سان ٿاڻو ڪم، جنهن جي سهاري هيٺ ڏهاڪو کن ڪتاب شايع ٿيا. سکر جي ادبي تحريڪن — سنڌي ادبي سنگت، لطيف اڪيڊمي ۽ سنڌي ادبي سنگت سان خاص واسطو رهيو، جن ۾ شيخ اياز، رشيد ڀٽي، آفاق صديقي، نڪت بريلوي، سولائي شيدائي، حڪيم شمس الحسن، شهباز اياز، مقبول صديقي وغيره، سکر جي ادبي زندگيءَ کي محرڪ ۾ آندو. تقريباً ۾ جناب اي. ڪي. بروهي، هري دلڪش، تنوير عباسي، نياز همايوني، مرحوم لطف الله بدوي، بشير موريائي، مولانا عبدالمجيد سالڪ، شوڪت ٽانوي، جميل الدين عاڻي، حفيظ هوشيار پوري جهڙن اديبن شرڪت ڪئي. امان سون اهڙي تقرير ۽ ڪالفرنون نهايت خوشگوار ماحول ۾ ٿي گذريون.

سنڌي ادبي سنگت ڪراچيءَ جي ادبي ڪچهرين ۾ شامل ٿيندو رهيس، ۽ هر سال ڪراچيءَ جي ٻن مهينن جي قيام جي دوران هفت وار سنگت جي ميٽنگ ۾ شرڪت ٿيندو رهيس. نورالدين مرڪي، اياز قادري ۽ مرحوم احسان بدوي، جن وٽ ادبي نشستون منعقد ٿينديون هيون، تن ۾ محترمي ابراهيم جويو، سراج سنڌي، رشيد لاشاري، غلام رباني، عبدالحميد جوشي، مولانا عبدالواحد سنڌي وغيره شرڪت ٿيندا هئا. گهڻو ڪري ميٽارام هاسٽل ۾ ٿيندو هو ۽ نورالدين مرڪي ۽ غلام رباني مڙياڻيءَ جا فرائض سرانجام ڏيندا هئا. ڏهن سالن کان تعليمي ادارن سان وابست رهيو آهيان، جن ۾ هيڊ ماستري، ليڪچرري، پروفيسري ۽ پرنسپلي جا فرائض شامل رهيا آهن. هن وقت عطا حسين موسوي ڊگري ڪاليج روھڙيءَ جو پرنسپل آهيان. هڪ درجن ڪتابن جو مصنف آهيان، جن ۾ اردو، انگريزي ۽ سنڌي ڪتاب شامل رهيا آهن. سنڌي ڪلام ۾ ’مارنگ‘، ’بهي مڃو‘، ’پاتال‘، ’جن سفر هليا‘، ۽ انسانن ۾ ’ڊاڪ ٻنگلو‘ آهن. اخلاقي اقدار جو حامي آهيان. جن ۾ حقوق المباد کي ترجيح ڏيندو آهيان. جن ۾ انسانيت جو هر طبقو اچي وڃي ٿو. عمل ۽ قول ۾ صاف ۽ سادو زندگي جو قائل آهيان. حرص ۽ لالچ کي وڌو عيب ٿو سمجهان، جو معاشرتي نظام کي ڊروهر ۾ ڪيو ڇڏي ۽ ان ڪري انسان جي عظمت ۽ وفار کي نقصان پهچي ٿو. اخلاقي اقدار جي قدر ڪرڻ سان انسان ۾ خودداري ۽ بي نيازي پيدا ٿئي ٿي ۽ انسان اطمینان جي زندگي گذاري ٿو. فرض شناسيءَ کي عبادت سمجهان ٿو. ان ۾ ڪوتاههءَ کي بددعا ۽ بددعا کي تصور ڪريان ٿو. تمتع ۽ رهاڪاريءَ کي پاڻ سان لڙب جي مصداق سمجهان ٿو. اهي زندگيءَ جا بنيادي اصول آهن، جن ۾ انسان جي نجات سمجهان ٿو ۽ منهنجي تحريرن ۾ اهڙي مواد ملندو.

محترم 'راز' صاحب، ادبي دنيا ۾ متعارف شخصيت جو مالڪ آهي. سندس فن، جديد ۽ قديم قدرون جو حامل آهي. سنڌي ادب ۾ نئين اسلوب ۽ نئين حيثيت جي تجربا ٿيا آهن. تن ۾ راز جا تجربا، آزاد نظم تي اوائلي تجربا ڇا وڃن ٿا. سندس فن ۾ استادانه پنڌي آهي. ڪلام دلنشين ۽ رنگين آهي، سلاست ۽ رواني شوخي ۽ برجستگي، سندس ڪلام جا اهي مهار آهن، جي تحسن جي قابل آهن.

'راز' صاحب هر صنف تي لکندو آيو آهي، غزل، نظم ۽ آزاد نظم، سندس پسنديده اسان آهن. آزاد نظم ۾، زندگيءَ جا ڪيئي اهم مسئلا، 'جماليات' جي دائري اندر پيش ڪيا اٿس. هونءَ ۾ 'راز' جي شاعري، ذوق جماليات جي تسڪين سان گڏ، زندگيءَ جي اهم مسئلن جي ترجماني ڪري ٿي.

سندس ترڪيبون دلڪش، انداز بيان شوخ ۽ شيرين آهي. سندس ڪلام جا هڪ-ٻه مجموعا شايع ٿي چڪا آهن، جن کي، ادبي دنيا ۾ پسند ڪيو ويو آهي.

نظم سان گڏ نثر، خاص طرح سان انسان لکاري ۾ سندس مرغوب مسئلو آهي، سندس انسان جا مجموعا پڻ، انساني ادب ۾، قابل قدر اضافو تسليم ڪيا ويا آهن.

هڪ اديب، شاعر، انسان نگار، ۽ تعليمي ماهر جي حيثيت سان، 'راز' اسان جي دؤر ۾ هڪ صاحب مقام شخصيت آهي، جنهن جو 'فن' اسان جي ادب کي مالا مال ڪندو رهي ٿو.

—ادارو

غزل

ديده ور ڪو ملي ٿو مشڪل سان،

دل لڳايون ٿا دل جي محفل سان.

جستجو ۾ غلطيءَ مقدم جي، درد ٽڪجي اچي لڳو دل سان.

زور ڪنهن به جين تي ڪهڙو، دل ۾ قابو رهي ٿي مشڪل سان.

موج طوفان تي ڪو آيا به وڪاڻ، ڪوئي بدحو لڳو آ ساحل سان.

آدميءَ جو شعور وڌندو آهي، جي ملي ٿو وڃي ڪو منزل سان.

سڄو ماڻهو آ محض ماڻهو 'راز'،

آدمي هر ملي ٿو مشڪل سان.

درد وارن سان دل لڳائيندو،
ڪير آهي جو سر ڪهائيندو؟

اه وڙاريءَ ۽ اشڪباريءَ ۾،
ڪا خبر ڪانه هئي زماني ۾،
پشيم ويران ۽ ليڪه خالي،
جو هلي موت ڏي محبت سان،
جي وڪين ڪه نه قرب سان هرڪو،
هي زماني ۽ زندگي گذران،
ڪير توهان هو رات گهاريندو؟
آدمي آدميءَ کي ساڙيندو،
جن هر هڪڙو کي ٽاڙيندو،
موت ڇاتيءَ سان ڪس لائيندو،
جان چند توتان پنهنجي واريندو،
ڪير بحال ڪري هو ساريندو.

هزار بار سيجا جي در تي آيا سين،
مگر اسان کي ڪڏهن درد جي دوا نه ملي.

هلبي شوق ۾ زندان جي ٽاڙ ۾ اڳتي،
اسان جي صحرا نوري ۾ ايتريون آيون،
اسان تلاشِ حقيقت ۾ ڪڍي آ عمر تيار،
اسان جي ياد پرستيءَ اسان کي ڪير گمراه،
بتن جي ٻار کان محروم 'راڻا' انت ۾،
جي انتها کي ٿي ڳوليوسي ابتدا نه ملي،
هزارين صورتون پر ڪاڻي آشنا نه ملي،
جهان ۾ نوڪرون ڪاڻي به ڪا وڻا نه ملي،
نير صاحب دل کان به ڪا دعا نه ملي،
جوهڪياڻي ٻارها پر تربتِ خدا نه ملي.

رُت سڀني سڄڻ ٿي وڃايو،
پاڻ ٿي دل ۾ مون ٿي پوڻايو.

ٿو ٿي ڪنهن جو ڪنهن ٻين پختو،
مان جو آس نه ٿي وٺي ڇڏ ڇاپ،
ڪنهن گهڙي جي ٿي شامتِ اعمال،
ڪيڏا الزام مون ٻڌا ٻاهر،
جنهن گهڙيءَ مون ٻڌو ٿي واعظ کي،
درد ۽ رنج جي ڏسي تصوير،
جي هڪو مسجد ۾ هڪ گهڙي آيو،
جن ته محفل ٿي پوت جو ساڻو،
مون وري ڳالهه ڪري ٿي وڃايو،
ڪجهه نه ڪجهه پنهنجي منهن سان فرمايو،
ان گهڙيءَ گلسرخن ٿي هرڪايو،
اڄ چمن ۾ گلن ٿي سُڪايو.

ٿي زماني ۾ پنهنجي رسوائِي،
عشق جي آهي ڪار فرمائِي.

هر قدم تي اه سور جي سختي،
ڪيل ائين پنهنجو پاڻ ٿي آئي.

آدمي هن جي حقيقت ۾ ، تي پوي ٿو هو محض سودائي .
 ڪونه ڏيڻو ته آه ڏٺي جي لاءِ ، هاءِ ماري ٿي سخت تنهائي .
 ڪنهن خزان ۾ بهار جو آ رنگ ، ا ڪلن جي ڪلن تي لالائي .
 ٿي ڪم تو سان لاءِ ۽ نفرا ، چٽڪ توهان هتي ڪا پنهنجي .

جڏهن حال دل جو مون توکي ٻڌايو ،
 ڪيلي پنهنجي ڪردن کي تو آه جهٽڪايو .

زماني جي گردش مٽايو پنهني کي ، نه تو ۾ نه مون ۾ ذرو فرق آيو .
 اسان درد جي ڳالهه وٺي ڪڍي ، ٻڌي باغ ۾ ٿي ڪلن سُڪرايو .
 نه مقصد نه مطلب ، مٽائي ڪٽاري ، اسان وقت پنهنجو اڃايو وڃايو .
 زماني وٽ ڪٿي آ ڪنهن سان ٻڌايو ، زماني ۾ ڪنهن جو ٿيو لاهو سڃايو .
 ڪلن کي ڇڏي پوءِ ڪنهن ڏي وٺي ، انهن هي اسان کي نه ڇاڻي لڳايو .
 جڏهن 'راز' دل جي ٽرين آرزو ٿي ، اسان ڪريهه و زاريءَ ۾ وارو وڃايو .

توهان ڪنهن اڃا تباهه ڪريون ،
 درد وٺندو رهي نه آه ڪريون .

ويهي والڻ تي وٽ واجهائي ، حال پنهنجو ائين تباهه ڪريون .
 هن جي تلپ ۾ ٿيون نظرون هٽ ، ڪنهن مٿي ٿا وري لڳاهه ڪريون .
 زندگي هڪ گهڙي يا چار گهڙيون ، پنهنجن هٿن کي ڇو سياهه ڪريون .
 ڪنهن زماني ۾ وٽ کان ڪراهه ، پنهنجي مسوار ويٺا راهه ڪريون .
 هر قدر ٿي منهنجهه موجود ، ڪنهن کي ڪنهن کي نه سجده گاهه ڪريون .
 جيڪو آيو آه 'راز' اڪهجي ويو ، بس فقط ويهي واه واه ڪريون .

مستمر زندگيءَ کي ڇا چئجي ،
 هڪ گهڙيءَ جي خوشيءَ کي ڇا چئجي .

هر منهنجهه جي اڳيان سجده ، اهڙي پوءِ زندگيءَ کي ڇا چئجي .
 جنهن جو ڪجهه آ نه هر نڪو مواد ، بي اندر ڍاڳڻيءَ کي ڇا چئجي .
 منهنجي قصير حال کان آ ڪريو ، تنهنجي هن خوشيءَ کي ڇا چئجي .

ڪجهه نه حاصل ۽ وقت تي پئڪڻ،
 جو ڪيلي ڪنهن جي خستگي تي،
 درد اهڙو ڇو ٿو لڳي دل سان،
 اهڙي بي دل لڳيءَ کي ڇا چئجي.
 اهڙي ٻيو آدميءَ کي ڇا چئجي.
 درد جي دلڪشيءَ کي ڇا چئجي.

توڻ دلين جو ڏ ٺار ٿي ٺاهين،
 جان جيءَ جو ٺرار ٿي ٺاهين.

توڻ ڏ ڪجهه ڏ آهين منهنجا دوست،
 توکي سڀني سان ڪيئن لڳايان مان،
 توڻ ٿو سمجهين ڏ ٿو ٺاهي نصيب،
 جي اچن ٿو ڏ اڄ هلي هڪڙي،
 ڪجهه نصيب جو ٺڪر، ٺڪر زمان،
 ’راز‘ بدحال جو توڻ حال ڏ بهج،
 توڻ ڀرين جو ڏ ٻار ٿي ٺاهين،
 توڻ گهڻيءَ جو ڏ ٺار ٿي ٺاهين،
 اهڙو ڪو دل تي ٻار ٿي ٺاهين،
 ڪٿل جي ٺاهين ڏ ٺار ٿي ٺاهين،
 ٺڪر روزگار ٿي ٺاهين،
 توڻ ڏ ٻارن جو ٻار ٿي ٺاهين.

هاڻ زماني ۾ ڇو ڏ راحت آهي،
 جيڪڏهن تنهنجي ڪا عيادت آهي.

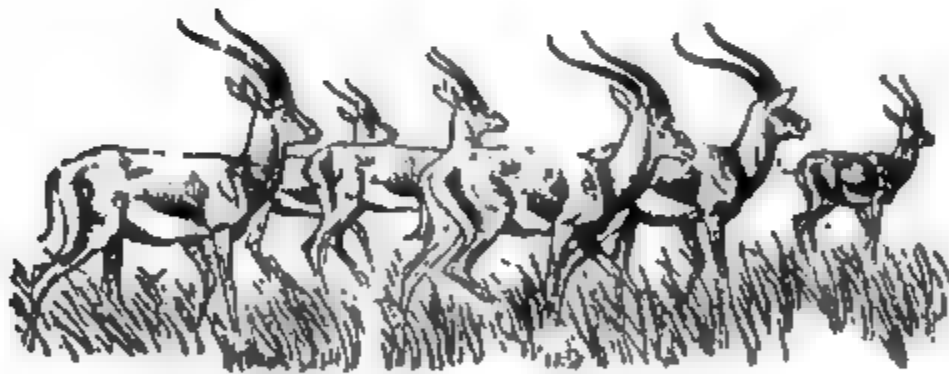
غیر ٻي ڦل سدا حيات رهي،
 ٿو ڀرين مون کان ڏاڍو محشر،
 ڪنهن کي ڦرت ڏ ڪنهن کي وصل نصيب،
 ساه سان سالي مور کي ٿو رکڻ،
 ڪيترو سٺت چان آ انسان،
 صلح ۽ آشتيءَ جو ڏڪر ڪيو،
 ’راز‘ ٿون ان اسير زندان ۾،
 آدمي آدميءَ جي زينت آهي،
 درد موجود، سر سلامت آهي،
 تنهنجي تنهنجي عجيب قسمت آهي،
 ڪجهه ڏ آهي تنهنجي هڪ امانت آهي،
 برق و طوفان ۾ ٿي سلامت آهي،
 تنهنجي ڪنهن سان ڏ ڪا عداوت آهي،
 ڪهڙي سڪڻ تنهنجي صورت آهي.

تنهنجي خوابن جي ۾ ڇو ڏ آهين،
 تنهنجي خوابن جي ۾ ٿو ڏ آهين.

توڪي ڳوليان ڏ ڪهڙي ٻار اچان،
 ڏور مون کان، ڏ توڻ اکين آڏو،
 تو ڪيو تنهنجي دليريءَ کان گريز،
 باد تنهنجي ڪري ڇڏي مدهوش،
 توڻ ڪهڙي شهر جي مڪين آهين،
 پر توڻ ڪهڙي ڏ دلشن آهين،
 اهڙي محبوبور نازنمين آهين،
 چڻ ڪوئي چار انهن آهين.

■
 غنچي غنچي ۽ ٻوٽي ٻوٽي تي،
 تازگي ۽ جمال تنهنجو آهي.

ننگ سرت هجي يا بد صورت،	آدمي چڻ ڪمال تنهنجو آهي..
تون ان نازڪ سزاج محبوس،	بي نيماري زوال تنهنجو آهي..
تون چوڻ ٿو جدا رهان توکان،	خواب ۾ پي خيال تنهنجو آهي..
مان ته واقف عذاب جو عادي،	ڇو پرهشان حال تنهنجو آهي..
هي لشب و لراز دنيا جا،	ذڪر تنهنجو جمال تنهنجو آهي..
گلبدن کي ڏٺوسي گلشن ۾،	آدمي چڻ مثال تنهنجو آهي..

”سليم“ هالائي

ناضي عبدالحي ولد حاجي سليم الدين اڙو، تاريخ ۱۲- نومبر ۱۹۱۸ع تي هالا نوان ۾ تولد ٿيو. مئٽرڪ پاس ڪرڻ کان پوءِ پوسٽل ڊپارٽمينٽ ۾ ملازمت دوران، ڪلارڪ مان انسپيڪٽر بڻجي ويو. سندس زندگي ۱۹۶۲ع تائين هالا کان ٻاهر گذري آهي. حيدرآباد، نوابشاه، جهڙوڪدار، لسٻيلو، ميرپورخاص، ڪوئيٽا، لاهور ۽ سکر جهڙن شهرن ۾ رهندي به ادبي سرگرمين کي جاري رکندو اچي. سليم صاحب، هالا جي ڪهنه مشق شاعر مرحوم حافظ جان محمد جان جو شاگرد وڃي رهيو آهي. عاليجناب طالب الموليٰ، مرحوم اختر هالائي ۽ سليم هالائي همعصر شاعر آهن. سليم صاحب جي جدوجهد سان هالا جي ادبي زندگيءَ ۾ نئون روح ڦوڪجي ويو. پوسٽ کاتي مان استعفا ڏيڻ بعد، سنڌ گورنمينٽ جي هفتيوار رسالي ”اطلاعات سنڌ“ جو ايڊيٽر ٿيو. پوءِ سنڌ گورنمينٽ جي اطلاعات کاتي ۾ پبلشن آفيسر مقرر ٿيو. ۱۹۴۴ع ۾ سندس پهرين تصنيف ”تذڪره شعراءِ هالا“ شايع ٿي. ان کان پوءِ ”تاريخ اسلام“ جلد پهرين، ”ڪيميا جو نسخو“، ”رسول پاڪ“ ۽ ”گل بانو“ شايع ڪرايائين. وحدت اولهه، پاڪستان بعد، پاڪستان انفرميشن ڊپارٽمينٽ ۾ انفرميشن آفيسر مقرر ٿيو، جتان ڳوٺ سڌار تحريڪ ۾ بدلي ٿي ويو ۽ ”ڳوٺ سڌار“ ماهنامي کي جاري ڪري سمياري جڙيهه جي صف ۾ آئي بيهاريائين. ۱۹۵۶ع ۾ جناب سليم صاحب کي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ پاڪستان سرڪار طرفان انڊيانا يونيورسٽي آمريڪا ۾ موڪليو ويو. جتان واپس اچڻ بعد کيس تعليم کاتي ۾ آج ٿي ۽ کيس سروري اسلامي ڪاليج جو پرنسپال مقرر ڪيو ويو. ۱۹۶۲ع کان ۱۹۶۸ع تائين، سروري اسلامي ڪاليج هالا کي باور عروج تي پهچائي ڇڏيائين. نومبر ۱۹۶۸ع تي پنهنجي رضا خوشيءَ سان پنهنجي ڊپارٽمينٽ مغربي پاڪستان جي اطلاعات کاتي ۾ روانو ٿي ويو ۽ هينئر لاهور ۾ آهي.

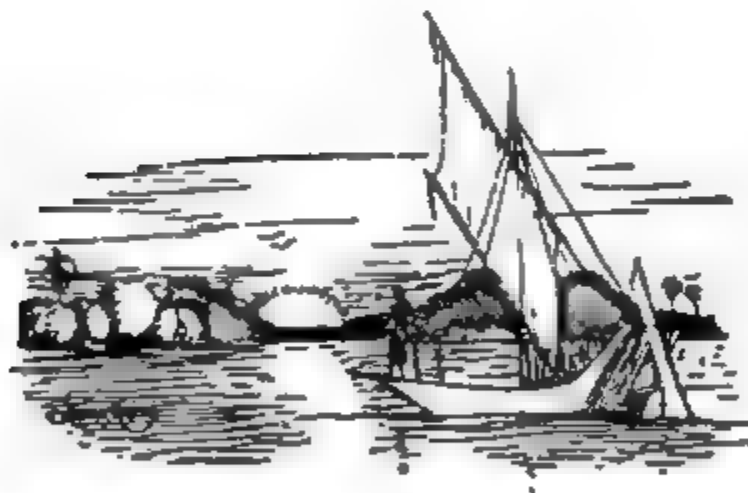
سليم صاحب پنهنجي دؤر ۾ ماهنامہ ”گولڻ سڌار“ ۽ ”فردوس“ جو ايڊيٽر رهي چڪو آهي. ”گولڻ سڌار“ هڪ نئي ۽ گوناواڻي تعليم جو رسالو هو ۽ ”فردوس“ هڪ ادبي رسالو هو. ان دؤر ۾ هن صاحب نه فقط لون اديبن ۽ شاعرن سان سنڌي عوام کي روشناس ڪرايو، بلڪ سنڌي ادب ۾ جديد رجحانات سان پڻ متعارف ڪرايو. جهانگير فردوسيءَ جي نالي سان سندس نظر اڄ به جديد لاهوريءَ جي نظمن جون سڪون لاهين ٿا. سليم صاحب، عاليجناب مخدوم محمد زمان صاحب طالب الموليٰ جو مجموعہءِ ڪلام ”بهار طالب“ پڻ مرتب ڪيو آهي. سندس ڪتاب ”تذڪرہ شعراءِ حالا“، سنڌ يونيورسٽيءَ طرفان ايس. اي مي ٿاڪرڊن لاءِ منظور ٿيل آهي. سندس نظمن جي ڪتابن مان ”شڪوه سنڌ“ پرشڪوه ڪتاب آهي. سليم صاحب مردلعزيز ۽ پروانہ شخصيت جو مالڪ آهي. هو نهٺو، نياز مند ۽ خوش خلق انسان آهي. هو غصو پيئندو آهي ۽ سرڪ خيرات ڪندو آهي. اڄڪلهه سندس رجحان نظر ڪيان وڌيڪ نثر ڏانهن آهي، ان هوندي به سندس شاعراڻي لپائن کان انڪار نٿو ڪري سگهجي. هن پُرخلوص ۽ باهت ادیب مان سنڌ جي سڀني ادبي حقن جون اسيدون واپس آهن. - ’انور‘ هالاڻي

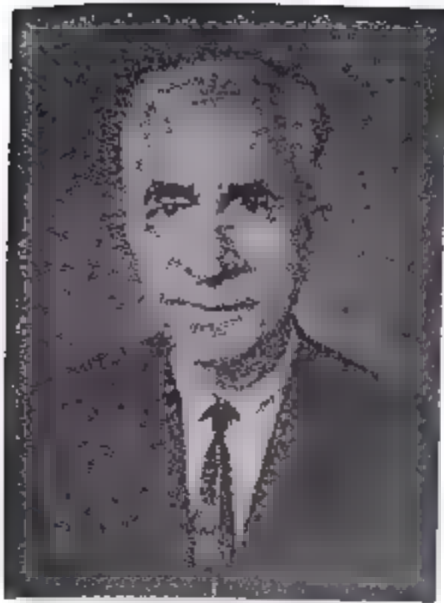
غزل

ڪڪي جي جستجو نه ڪلهما جو هو خيال،
سون کي پرستش رخ زيبا جو هو خيال.
ايمان جي آرزو نه، مون کي ڪفر سان ڪر ڪي،
مذهب ۾ منهنجو ان پٽ رعا جو هو خيال.
سالي جي نيم سال لنگهه مست مون کي ڪيو،
سجڻ کي مٿي جو، جگر جو مينا جو هو خيال.
جنهن دوست سان مون کي هي خلوت جي آرزو،
ان کي ملائين سهر و نماشا جو هو خيال.
افسوس، مون کي جنهن جي وٺا ٿي غرور هو،
ان پھوٺا کي وعده سردا جو هو خيال.
پهتو شباب تي سر شوريدہ ۾ چنئون،
قلب و نظر ۾ جلوۂ ليليٰ جو هو خيال.
صحرا ڏي چو پلا نه وڃي سهر دشت لڏ،
مجنون کي نهٺ ناسقه ليليٰ جو هو خيال.

مڃئون ڄا هئا هتي، هڪڙهن ليلي جا هئا قدم،
 صحرا ۾ مون کي عظمتِ صحرا جو هو خيال.
 دارالشفا ۾ آيو پنهاني سويضرِ عشق،
 بيمارِ غم کي پامرِ مسيحا جو هو خيال.
 پانسمر نه پيش ٿي ٻار جي پوريان پيمانِ درد،
 لوڪن لين کي هڪڙو پيجا جو هو خيال.
 منهنجي رڻس تي ٻار ڪيو ناز چو ته ڪس،
 هر اشڪِ خون تي گوهرِ پڪتا جو هو خيال.
 ڪشني ٿئي مگر نه ٿئي عزمِ راهِ عشق،
 همت کي ڪڍو ماحولِ دريا جو هو خيال.
 ان نازنهن جي مست نگاهن ۾ اي 'ملهر'،
 مون کي جمالِ ديهه پينا جو هو خيال.

محمد اسماعيل عرساڻي ”فدا“

محمد اسماعيل صاحب ”فدا“ عرساڻي، سرزمين سنڌ جو ماهر تاز ادیب ۽ شاعر، دراصل هالن ٺٺو جي مردم خير خطي جو پالندو آهي. سندس والد مرحوم ميان محمد هاشم مهمل، هڪ ننڍڙو زميندار هو، ۽ پنهنجي زندگيءَ جو وڏو حصو هالن جي مخدوم صاحبن جو عام مختيار ٿي رهيو، جن وٽ کيس گهڻو قرب حاصل هو. مرحوم کي، پنهنجي اولاد کي اعليٰ تعليم ڏيارڻ جو ايترو ته شوق هو جو هالن ٺٺو جي سڄي شهر ۾، هندن ۽ مسلمانن مان، سندس لائق فرزند ماستر عرساڻيءَ تي پهريون خوش نصيب شخص هو، جنهن بمبئي يونيورسٽيءَ مان بي. اي. جي ڊگري حاصل ڪئي.

پيدائش: سال ۱۹۰۹ع، سيپٽمبر، هالا ٺٺو.

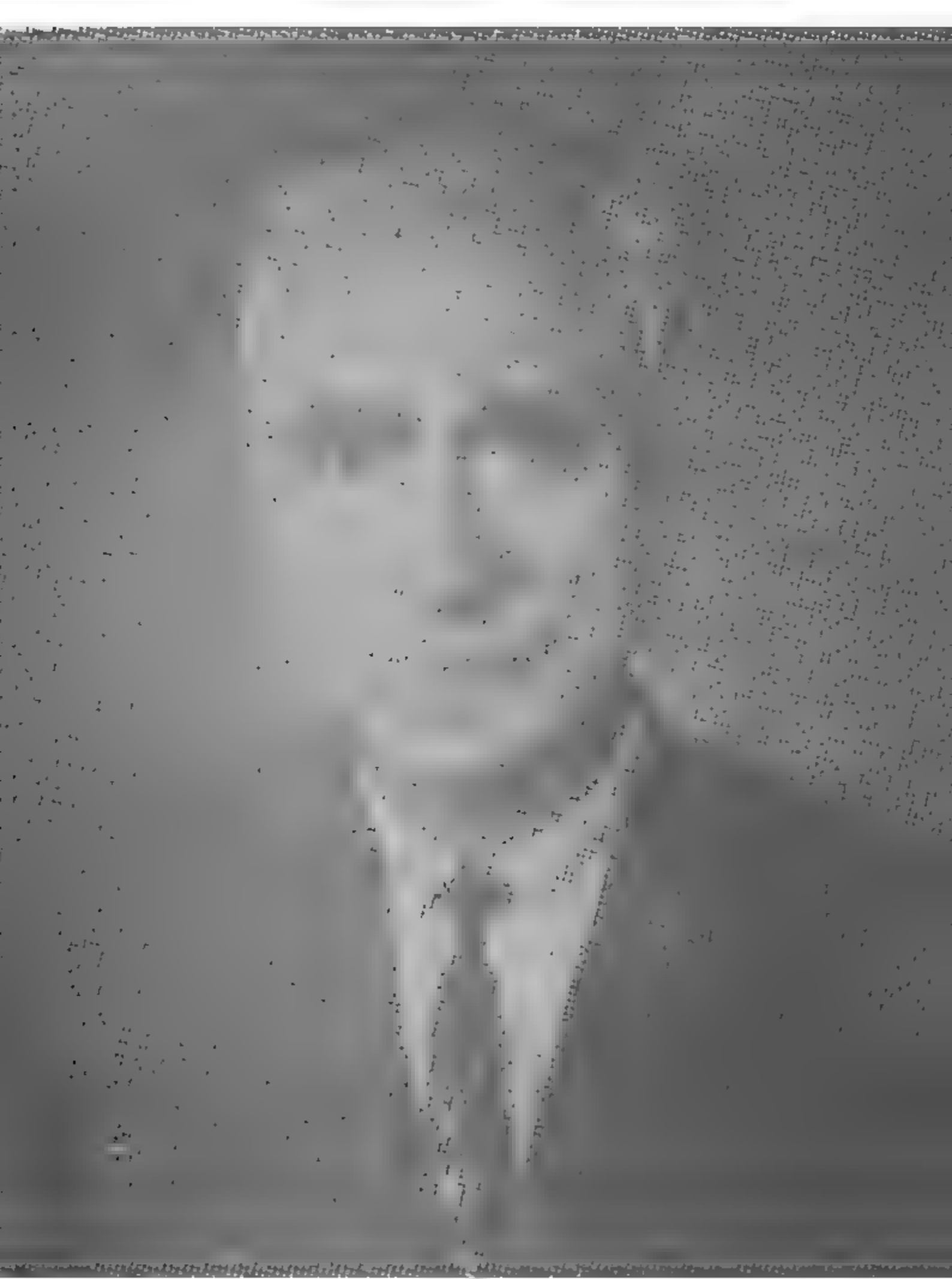
تعليم: ۱۹۱۲ع کان اوائلي تعليم جو دور شروع ٿيو. ۴ درجي ۾ پهريون نمبر آيو ۽ کيس اسڪالرشپ ملي، پوءِ هينن سڪولن ۽ ڪاليجن ۾ تعليم حاصل ڪيائين.

گورنمنٽ هاءِ اسڪول حيدرآباد، سنڌ مدرسه الاسلام ڪراچي، نولراءِ هيرانند اڪيڊمي حيدرآباد، اتان ۱۹۲۵ع ۾ بمبئي يونيورسٽيءَ مان ميٽرڪ پاس ڪيائين.

اعليٰ تعليم: سنڌ نئشنل ڪاليج حيدرآباد ۽ مسلم يونيورسٽي عليڳڙهه مان. انٽرميڊيٽ آرٽس ڊي. جي سنڌ ڪاليج مان جوئرز ۽ سٽري. اي. جا ۱ سال. ۱۹۲۹ع ۾ بمبئي يونيورسٽيءَ جي بي. اي. امتحان ۾ ويٺو.

ادب: ادب سان ذوق، ننڍي عمر ۾ نصن ۽ ڪهاڻين جي پڙهڻ سان ٿيو. ان وقت جي نائين جا سڀ ننڍا وڏا قصا پڙهيائين.

فارسي: انگريزي ۽ ڪلاس کان ويندي بي. اي. تائين، سندس ثانوي تعليم فارسيءَ ۾ رهي. ان امتحان ۾ بمبئي يونيورسٽيءَ ۾ پهريون نمبر کنيائين.

شاعري: سندس شاعري، فارسي ادب جي مطالعي جي مرحوم منت آهي، خاص طرح طبابت سمديءَ جي پڙهڻ کان پوءِ، شاعريءَ جي ذوق تي آزاد ٿيو.

اول ڏي. جي. لئنڊل ڪاليج معزن ”ڦليلي“ ۾ سندس ڪلام ڇپيو. ان کان پوءِ سنڌ مسلم ادبي سوسائٽي حيدرآباد جي مشاعرن ۾ وڏن شاعرن سان گڏ ڪلام پڙهي ڪندو آيو. ۱۹۲۵ع ۾ سنڌ مسلم ايڊيوڪيشنل سوسائٽيءَ جي پهرين ڪانفرنس هومسٽيڊ هال ۾، زير صدارت شمس العلماء مرزا قليچ بيگ، شهر پڙهائين. ان کان پوءِ ڪراچيءَ جي ادبي حلقن ۾ شرڪت ڪندو رهيو، ۽ اڄ تائين اهو ذوق موجود آهي.

محڪمه تعليم: علم ۽ ادب سان رغبت جي ڪري، پاڻ محڪمه تعليم سان وابستہ رهيو ۽ اسٽنٽ ماستريءَ کان ابتدا ڪري، ڊيپوٽي ايڊيوڪيشنل انسپيڪٽر ٿيو.

تصنيفات: ”بدلصوب ٿري“ سندس بهترين ڊرامو آهي، جنهن تي کيس مرڪزي سنڌي ادبي صلاحڪار بورڊ طرفان انعام مليو. ٻيو شاعڪار ”سِرِ رڳستان“ آهي، جنهن جي تصنيف ڪندي، هڪ خاص تقريب ۾ کيس علامه قاضي مرحوم هار پهرايو. ان ڪتاب تي ٿر جي سڀني وڏن شهرن جي پنهنجن کيس مبارڪون موڪليون. نثر ۾ سندس مڪالم، ناول، ڊائلاگ ۽ علمي تحريرون شعورن جي انداز ۾ موجود آهن. ان طرح ڪيئي درسي ڪتاب سندس لکيل آهن. ۱۹۶۶ع تي، اسٽنٽ ڊئريڪٽر جي عهدي تان رٽائرڊ ڪيائين، ۽ جامع عربيءَ ۾ هاءِ اسڪول جو ۱-ٽي سال هيڊ ماستر ٿي رهيو. سندس شاعريءَ ۾ استادانه پختگي آهي، سندس نثر رنگين ۽ صريح آهي. — شمس الدين عرسائي

* * *

نعت

عاصم جو وفار آهين رسول ص.	رحمت ڪردگار آهين رسول ص.
توتي قربان ٿي هي فاني جهان ص.	زندگي پائدار آهين رسول ص.
مون ڏٺو سارو گلشن عالم ص.	خار و گل جو آهار آهين رسول ص.
تون ئي جانِ حيات روح و بهار ص.	موجب روزگار آهين رسول ص.
تو ”فدا“ جي اندر مدار وسين ص.	دل ۾ ليل و نهار آهين رسول ص.

ڪافيون

■

تنهنجي پره ڪئي آهي دلڙي سر،
مون کي تنهنجو سر، تنهنجي سر جو سر.
تنهنجي نهنن نقارو دل ۾ وڃي،
اوکو ماءُ سچن ٿو دل ۾ ڪجي.

سهران

(۱۲۹)

هنون هاڃي انهيءَ ۾ روز هجي، هڪ رات ملل کي مهان ڪريان،
 پنهنجو پاڻ ڪڏهي ڪريهان ڪريان،
 نئين ٿي نه اچي ٿي رات و ڏينهان،
 سختيون سور-هان ڪريان روز رهاڻ،
 لکيو روز ازل ڪسان لوح قلم،
 دل ۾ مائر غم 'لدا' جان زخم،
 هليو ساه وڃي جسي ڪريو حڪم،
 صدي ساه سڄڻ هي ڪسان ڪريان،
 گهروي چيو چڪر ڏهان جان چم،
 جڳ ۾ جالب ريءَ پئي جاڙ جان،
 واهيان آبي اکين مان سخت گرم،
 هڪڙو درد و ستر ٻيو رنج و آلم،
 اچي ڪر نه ڪوهيارل پنهنجو ڪرم.

جاني! حال آلم حيراني...
 نوڪان سواه مڪ ڪين اچي ٿو، سچ محبت جو دل ۾ مچي ٿو،
 دائر دل دهرائي-جاني...
 ڪين ڪنل جو قياس پوئي ٿو، خوف خدا جو ڪون ٿئي ٿو،
 واءِ ڪيني ويران-جاني...
 خلق خدا جسي ٿو ٿي چري آه، نجل اڳيان ٿو جو پري آه،
 لاشڪ تون لاڳائي-جاني...
 ڏس نه ڏساني ۾ نه ولا آه، حسن تي ڪنهن جي ڪون ٻڌا آه،
 آهي دنيا هيءَ ٿاڻي-جاني...
 پيار 'لدا' مان ڪين ملن ٿو، سڀني لکي سها نه ڪلن ٿو،
 جان نوتان قرباني-جاني...

سڄي رات سورن جي ويٺي وهائي،
 نه ڪئي ڪا قربن قرب جسي ڪهائي،
 ٻيو ڪين دلير نه ڪنن رات گذري، اسان جسي شان ڪهڙي عيادت گذري،
 لنگهو صبح ڪهڙو ۽ ڪنن ٿي سهائي،
 وصل جا ستر قول پنهنجا تون پارچ، جڏيءَ کي جدائيءَ ۾ هرگز نه مارچ،
 مرن ڏينهن هڪ ٻيا، مگر مان ڏمائي،
 سڄڻ سور تنهنجا مون ٻيل ٿا مارن، سده ساز نظرا وري دل ڏٺارن،
 نزاکت ٻي تنهنجي ٿي ماري ٿهائي.

تنهنجي محبت ۾ هي حال ٿيڙم، رهيس دل ٽرائي پتو ڪونه پٽڙم،
 ڇڏي در اوچان جو، ڪيان ڪيئن هاڻي.
 ڏسان محبت ٽرشي ٿو دل کان تنهنجي، نه بيمار بلڪل ڪو بيمل کان تنهنجي،
 نه مت تنهنجي دل جو پٿر ڪا بهائي.
 نه وٽس روز، اڄ رجهه رائل اسان سان، اچي ويهه سهڻل سائيل اسان سان،
 ’فدا‘ سان به ڪر ڪا دمڙ به رهائي.

■

هن باغ ۾ هاڻ وهن نه روا، برباد خزان گلزار ڪيو،
 ويا داغ لراق جو گلڙا ڏئي بلبل کي بره بيمار ڪيو.

جڳهه ۾ چڪائي نه جاني جيئن،	وڃه تو ري سٺا آرام وهن،
اهه لازم زهر پيالو پيئن،	تنهنجي عشق اندر ۾ آزار ڪيو.
تنهنجي محبت ۾ مخمور ٿيس،	ساري ملڪ اندر مشهور ٿيس،
تنهنجي مهن ڪسان مسرور ٿيس،	تنهنجي نهن لنگ نروار ڪيو.
ڪنهن سان دل جو عرض احوال ڪريان،	ڪونهي هنر جنهن سان حال ڪريان،
ڪهڙو غير کي ويهي سوا، ڪريان،	روئي ٿيڪ مون مير اختيار ڪيو.
دلڙي اڙائي هٿ ٿو مٿان،	سڪ سوز ۾ سرد ٿو سام ڪٿان،
سڀ جي وات اها ٿو وائي ڪٿان،	ڏاڍو محبت ’فدا‘ واپار ڪيو.

نظم

پٺاڻيءَ کي سلام

السلام اي سردِ عارف، سردِ مومن السلام،
 اي -جن جا شاهه اي سنڌيءَ جا محسن السلام.
 تنهنجي هستي آه بحرِ بهمناد و بهسڪران،
 تنهنجي دم سان سنڌ جي اقليم آ عظمت لشان.
 سنڌ جو حافظ به تون ۽ سنڌ جو معدي به تون،
 سنڌ جو انبال تون ۽ سنڌ جو رومي به تون.
 لکند دان و لکند سنج و لکند بسين و لکند ور،
 تنهنجي دم سان سنڌ جو پرڪيف آ شام و سحر.

زندگيءَ جي لهر توکان اُ زمين سنڌ ۾
 ۽ مثال شمس وڻڻ تون جيئن سنڌ ۾
 عمر تنهنجو اڃ به آهي باعشر تڙئين سنڌ
 تون جلال الدين سنڌي، تون نظام الدين سنڌ
 تنهنجي مٽي پرگزيده تنهنجي شخصيت عظيم
 سنڌ مانند طور آهي تون مثل موسيٰ ڪلام
 توکي هو عشق محبت، تو ۾ ايتار حسن
 تو اُ دهرابو ووي هڪ ٻار ڪردار حسن
 تو سڃاتو اُ حقيقت ۾ مقام انسان جو
 تا ابد رهندو هي باقي توکان نام انسان جو
 مرد مومن، مرد اعليٰ، مرد چٽد اسلام
 اي شهنشاه مٿن اي آل بيت السلام

نورجهان

هڪ ڏينهن منهنجو جالب صحرا گذر ٿيو
 بادل ساه چاليو هو، عالم ٿي پاس جو
 چاهي ته فاتحا جو پڙهان لفظ هڪ-۾ هڪو
 ناکه پڙڻ ۾ آيو آواز ڏک مندو
 هڪ هڪ نظر ته منهنجي به آڇڙيل مزار تي
 هٿ ڪڍ دعا جا منهنجي به مشت ٺهڻ تي

مان پي لڙ ۾ ڪنهن جي سالي هيس ڪڏهن
 ساه ڏوهن مٿل ساهي هيس ڪڏهن
 مهرانساء جي نام مان ڳائي هيس ڪڏهن
 نورجهان جهان ۾ ٿي آئي هيس ڪڏهن
 شهزاده سليم جي آرام جان هيس
 هندوستان جي واسطي روح روان هيس

هاتي مگر ٻيو نه خير حال زار جي
 موسم خزان جي آئي، وڻي رت بهار جي
 بدلي گلن جي قبر تي چادر اُ خار جي

مهتاج مهربانو آ شمع مزار جي،
 فانوس لک ڀريا ٿي سندس خان باغ ۾،
 انوسون ان جي ٺاه ڪو روشن چراغ ۾.
 نوشيرون عدل ۾ حائس ڪرم ۾ ڪير؟
 رستر بهادريءَ ۾ ڪنڌر حشر ۾ ڪير؟
 فائق ٿي مڏجي عظمتِ دارا ۽ جر ۾ ڪير؟
 ڏس ڪو نظر ته ڏسجي ٿي ملڪِ عمر ۾ ڪير؟
 نورجهان جو مقبرو بسويده حال آهي،
 جاءِ و جلال ان سندو خواب و خيال آهي!

جشن

سائي! عجب نشاط، عجب سرخوشي ملهائي!
 بساده ڪشيءَ ۾ لذتِ بساده ڪشي ملهائي!
 اول به زندگي هئي! هتر زندگي ملهائي!
 هڪ بخودي ملهائي تون هڪ بخودي ملهائي!
 هر ذرو البساط جو گهواره ٿي ويو،
 هالڪ تمار جيتوڻي لفظاره ٿي ويو.
 نيرنگِ حسنِ لاله و گل آ چمن چمن،
 ڪٽل ۾ آ جڙو، جڙو ۾ ڪٽل آ چمن چمن،
 هر سوئين بهار جو لُٺل آ چمن چمن،
 سوچ هوا ۾ مستي مل آ چمن چمن،
 ليهڻ ازل جي ڌار آ ابر محيط مان،
 رحمت وسي رهي آ فضايِ محيط مان.
 ڏس اڄ جنابِ شيخ و سرهن کڻي ملهائي،
 ڌوڻيون ڪدورتون، ٿي وئي دور سڀ ڪلا،
 نازان صبا جي دوشي ٿي خوشبو جا ٺالا،
 الله! هي اتق کان اتق تائين سلا،
 منهنجي مٿس جان تي چانءُ جو نزل آهي،
 سني جو داغ داغ به چنڊ جو ٺول آهي.
 هر شيءِ ۾ آ عيان ٿيو عجب شانِ دليري!
 چهر نظاره ۾ آ نظاره پروري،

ڏري جو دست بوس آ غور ٿيڻ غاوري،
 اوج. زمين تي رشڪ ڪٽڻ ڇرخ چنري،
 خاک وطن جو رنگ نڪرندو ڊمي ٿو اڃ،
 حسن ازل جو نور پکڙندو ڊمي ٿو اڃ.
 سد سال جشن آهي يا اڪرام جشن آهي
 هيءَ بزم خاص، بزم خوش انعام جشن آهي
 اڄ وقت جي جين تي رقم ناز جشن آهي
 هنگام جشن آهي هنگام جشن آهي
 مڙهه هڪ ڌڙه ڌڙه جي لب تي ٿو پڌ آهي
 رحمت ٻڌائي ٿي ته هيءَ پور سيد آهي
 هي جشن هڪڙي عهد مقدس جو يادگار
 هي جشن هڪڙي جذبه ملت جو شاهڪار
 جنهن ۾ رڪم اُٿل جو بڻياد استوار
 تربيت اسانده آئي به روئجي ڪار
 ڌرو پکي پکي مه و اخضر آ ٿي ويو،
 جنهن جي ڏها مان قلب سنڌور آ ٿي ويو.
 هيءَ درنگام جنهن تي هجور بهار آهي
 هيءَ درنگام جنهن تي سعادت نثار آهي
 هيءَ درنگام علم و عمل جو وٺار آهي
 هيءَ درنگام رحمت پروردگار آهي
 توتي وطن جي خاکا 'لدا' جو سلام آهي
 اي درنگاه پاڪا 'لدا' جو سلام آهي.

حُور، تون!

عصمت و عفت جي ديوي، آسماني حُور تون،
 حسن ٽنهنجو آ درخشان ۽ سراپا نور تون،
 منهنجي همتيءَ جو پيارو نغمه سرور تون،
 خواب منڙي جو سند هڪ دلربا تبير تون،
 باعث آرام جان تون باعث تسڪين تون،
 تون مجس حسن و خوبسي پڪر ونگين تون،

تون سراپا ڪيف آهين ڪيف جي ٽئين تون
زندگيءَ منهنجيءَ جو آهين دلنشين تفسير تون.
تو تبسم مان ماسي تنهنجي خممار زلدي،
تون مندر دل جو سڪون ۽ تون بهار زندگي،
چهاره ماز رنج و غم تون ۽ وفار زندگي،
زندگيءَ جي ظلمتن جي آهين من توهر تون.
گوهر مقصود تون، موضوع منهنجي گفتگو،
۽ نشاط روح تون آهين 'لدا' جي آرزو،
تنهنجي آ مرعوبن منت هيءَ بهار چار سَو،
من کان وڌ ٻيو ڇا چوان آهين مندر قدیر تون.

دلبر

خدا جاني تہ تنهنجي ناز ۾ جادو نهان دلبر،
لدا آ عشوه تي غمزہ تي اڃ تنهنجي جهان دلبر.

نڪر سولي زمين طالوس آهي ناز تنهنجي کان،	نجل بابل ۽ ڪوئل آھ محو آواز تنهنجي کان،
پري و حور هر حيران اڃ انداز تنهنجي کان،	سرچشم روان پرست حسن اعجاز تنهنجي کان،
لفظ ناھي 'لدا' انگشت حيرت دردھان دلبر،	مگر آھين عجب ۾ ساڪنن آسمان دلبر.
ڪمال حسن تنهنجو خوبتر از استاب آهي،	بھدللہ مٿي سُنھن منهنجو پيش مانتاب آهي،
گو دائر رخ نوقت تنهنجو در پرده حجاب آهي،	مگر دليائي حسن و زيب ۾ بس لاجواب آهي،
نظر ۽ حواسو عاشق جو آ چرخ زمان دلبر،	نہ چون تو ديد در دنيا ميان سمرقانا دلبر.
ڦٽي هٿ ۾ کٽين تو قصد آهي خونخوارن جو،	پدايان راز تو دلدار توکي تنهنجي وارن جو،
انهي مان آ پڌل پڌ روح تنهنجي جانثارن جو،	ڪيرهو هڪ وارگويا خون ڦٽي ويو صد هزارن جو،
لفظ ڪڪرو 'لدا' ڪٿ تير مڙگان جو نشان دلبر،	مگر قتلام جو باعث سنده ابرو ڪمان دلبر.
نظر جان پنهنجن مان زنده بنائين تير بھدل ڪي،	نہ نڪر شوخ برق انداز آھين خرمن دل ڪي،
اچين گر خنده رو يڪه لچائين شمع محفل ڪي،	ستارن ڪي ۽ روشن آفتاب و ماه ڪامل ڪي،
لفظ ڪيئي لمره زن مون ڪي نہ بي نام و نشان دلبر،	مگر لڙھاد ڪئن، آھ و لغمان زن، هر زبان دلبر.
تنهنجي گفتار تان رفتار تان سينگار تان صدي،	تنهنجي خط خال تان لب لعل تان رخسار تان صدي،
تنهنجي چهره سیه زلف دو تا جنسار تان صدي،	خدا شامد مٿا تنهنجي مان هر هڪ وار تان صدي،
ساق جي آرزو آهي 'لدا' تي مهربان دلبر،	پري ڏي ساغر مٿي از شراب ارغوان دلبر.

غزل

منهنجي دٻڙي دل جي دوا نه ڪر،
 منهنجي حشرتن کي لتاڙي ڇڏ،
 مون جي توکي ڪو به نه عرض ڪيو،
 سٺي آءُ منهنجي ٽي خوش پلي،
 تنهنجي مصلحت ۾ وجهان ختل!
 جنهن کي چاهين زينت خاڪ ڪر،
 تون 'لدا' کي روڪ نه ڏي پٺ،
 جو سڀني تنهنجي هٿن ۾ آءُ،
 مون ڏي اک کڻي نه نگاه ڪر،
 منهنجي زندگيءَ کي تباھ ڪر،
 کڻي سمجهه ڪجهه به نه مون چيو،
 ڏسي زخمر منهنجا تون واه ڪر،
 منهنجي توبه توبه چاهي مجال،
 جهن کي چاهين صاحب جاء ڪر،
 ڏي شراب نوشيءَ ۾ جيئن،
 اڃا خوب ان کي سياه ڪر.

مظلوم اوهان کان دور آهيان،
 مگر سچ سچ گهڻو سرور آهيان.

مدم سختيون سچن ڪهڙيون ٻوٽا؟
 ڏسي خاموش، هزين کي ڀيرو ڏڪ،
 ڏسي تڪليل دور مون کي،
 مدم دنيا جو سرمايو آءُ غمجي،
 سڃاتو ڪين ڪٿا احباب مون کي،
 جيئن خاطر به خود مجبور آهيان،
 عزيزا ها چڱو سرور آهيان،
 چون تڪليل نامعلوم آهيان،
 وڏي تنخواه جو مزدور آهيان،
 مون سمجهو ٿي 'لدا' مشهور آهيان.

پاڻ سوچ ڦلزم سان آءُ رهندو آهائيءَ جو،
 مان آهيان مثل آئينو هر باعث روغتائيءَ جو،
 پائي پنهنجو جلوو پوءِ ٿي غائب ويو ڇاڪاڻ،
 محبت ٻار اڃ احباب مان مددور تو ڏسجي،
 مڪي منڊي ڪيو عشاق کي تو ڦٽل اي ڦاٽل،
 وفا گل ۾ نه آهي ۽ نه آهي جوش بلبل ۾،
 ڏيو مد آهن مون کي، بناير دلريا توکي،
 شب خوش رنگ گذري خواب وانگر ڪڙي لعلي ۾،
 اڃي ٺڪري جناب خضر جي دشت محبت ۾،
 تماشو تو ڏسان شب روز مان وصل و جدائيءَ جو،
 ڏسڻ جو شوق آءُ مون کي ۽ هن کي خود نمائيءَ جو،
 ٻڌايو هي به آهي ڇا طريقو آهائيءَ جو،
 وٺا ويندي رهي آهي، زمانو ٻيولائيءَ جو،
 پر بل آءُ خون ۾ پنجر منده دستر خطائيءَ جو،
 زماني مان جو بدليو رنگ بدليو آهائيءَ جو،
 ڏيئي دل توکي هڪدم سليفو دلربائيءَ جو،
 دريغا روز پورو ڪين ٿيو ليڪن جدائيءَ جو،
 وڃي پلجي يقيناً سو طريقو رهنمائيءَ جو.

ڪيو پيمانہ لوشيءَ جو اشارو چئن بت ڪافر، ٿئي پرهيز جي دعويٰ، ڀڳو دم ٻار-ٺيءَ جو.
 رهي دل ۽ ٿوان هوندي به دلير دور ٿو ڪهاري، عجب انداز آ نازڪ جي بس ناز و ادائيءَ جو.
 ميو هرگز مثال گل نڪر هردو جهان اندر، 'فدا' ڳولي ڏسو آخر سڄو تغزو خدائيءَ جو.

مون کي هن عالم ۾ آئي ڇا مليو،
 جان ٻي آرٽر پائي ڇا مليو.

ٻچ وڃي آخر تون ان خاڪ ڪان،	تو کي عاشق ڪسي ستائي ڇا مليو.
شع تاهان تون ته آخر وٺين سڙي،	تو کي پروانا جلائي ڇا مليو.
چشم تر گريه سان حاصل ڇا ٿيو،	خون جا ڳوڙها وهائي ڇا مليو.
طمن زن ٿيا هان سڀ مندر اٿس،	هين بتن سان دل لڳائي ڇا مليو.
هٿين جڏهن پيهرده ڇا نقصان هو،	هان مون کان منهن لڪائي ڇا مليو.
مگر اهو جو هٿ اهي تڪليف ري،	جي مليو ڪجهه سر وڃائي ڇا مليو.
وصل جي لذت جو پڻ مون کان 'فدا'،	پيار کي پهلو ۾ پائي ڇا مليو.

مان نه چاهيان تون دولت ڏي منگي،
 نيڪ غصت نيڪ عادت ڏي منگي.

شوڪت دنيا جو طالب ڪين سان،	اسر ديس ۾ استقامت ڏي منگي.
خوش رهي دنيا مندر اخلاق کان،	يا الاهي سا طبيعت ڏي منگي.
تون مندر خالق مندر مظهر تون،	چاهي عزت چاهي ذلت ڏي منگي.
نفس سرڪش کان ويهان دهجي نه مان،	اينري طاقت و همت ڏي منگي.
پنفس مگر منهنجون خطائون اي مگريرا	زور توبسقي عبادت ڏي منگي.
مان نه آهيان طالب نام و نمود،	هان مگر شوق شهادت ڏي منگي.
خوش رهان هر حال ۾ پروردگار!	دولت صبر و قناعت ڏي منگي.
اڄ 'فدا' آهي اما دل مان دعا،	پا خدا پنهنجي محبت ڏي منگي.

(۱)

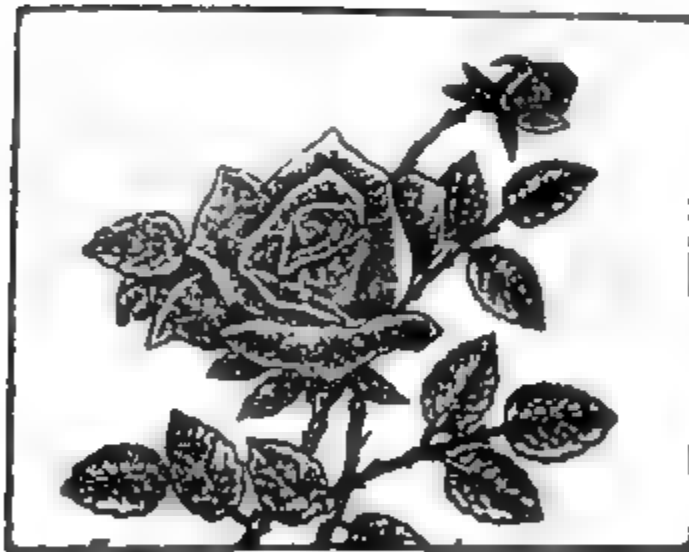
جيئن گلن ۾ ٿو پکن چو لبِ مظهر ملي،
 تنهن ملي پيار مون کي دولتِ ديدار ملي؛
 پا خدا عیدِ سواد پيار جي آهي ماهر،
 ٿي سگهي عيد جڏهن پيار سان گڏ ٻار ملي.

(۳)

مون کي عالم ۾ اچي هاءِ نه آرام مليو،
نمار بدنام مليو، ساڳو الزار مليو،
جو ٿاڻي مون هڪڙي ڦٽي سڌا خدمت ڪيو،
ان جي برعڪس مون کي واءِ جو عالم مليو.

(۳)

اي 'لدا' سڄي تون دنيا ۾ خدا آهي ٿو،
جو خدا چاهي سو ٿيو به خدا آهي ٿو،
ٿا ائين جهڪي گهرون صاف خدا آهي ٿو،
ٿو گهري جهڪي خدا جهڪي ٻيا آهي ٿو.

مرزا اسديگ «اسد»

مرحوم شمس العلماء حضرت مرزا قليچ بيگ جي علمي خاندان ۾، سندن فرزند مرزا اسديگ «اسد» هڪ اهل علم، باذوق، دهندار ۽ ليکڪ سیرت فرزند جي حيثيت سان مشهور آهي. مرزا «اسد» جي پرورش هڪ ناسياري بزرگ جي گود ۾ ٿي، ان ڪري علم ۽ فن، سیرت ۽ اخلاق کيس ورثي ۾ مليو آهي.

تاريخ ولادت: ۱۸ - منجهر ۱۹۱۳ع.

تعليم: بي. اي.

شاعري: سندس شعر و شاعري جو مرثي ۽ استاد، خود سندس والد ماجد حضرت شمس العلماء

مرزا قليچ بيگ وڃي آهي.

تاليفات: تاليفات جي سلسلي ۾، ڪيترا ڪورس جا ڪتاب ۽ شعرن جا انتخاب ڇپيل

آهن، جي بمبئي يونيورسٽي پاران منظور ٿيل هئا.

ان سلسلي ۾، ڪوآپريٽو ڊراما ۽ ڊائلاگ، 'ديوان قاسم' جي ترتيب ۽ ان تي علمي

مقدمو مشهور آهن.

ملازمت: هن وقت اسسٽنٽ رجسٽرار ڪوآپريٽو سوسائٽيز آهي. سندس شعر و شاعري ۾

حد و مناجات، منقبت، غزل، نظم ۽ نظم آهن. ڪافين تي به طبع آزمائي ڪئي اٿس. سندس

ڪلام پختو، سادو، رنگين ۽ نمڪين آهي. زبان سانس ۾ دلنشين، سندس شعر جي هڪ

بنیادی خوبی آهي. — ادارو

* * *

حمد ذوالجلال

أهـي واجب حمد تنهنجو، تنهنجو شانِ اڪبري،
ٿي جيڪائي توکي يارب! درجهان جي داوري،
چا ڪري انسان عاجز ٿو سگهي تنهنجي ٿا،
ڪن صفت صاحب منده، جن "وَسْطَکَ حُورِو ڀري،
تون ئي خالق، تون ئي رازق، تون ئي مالڪ مُلڪ جو،
لاشريڪ آھن، ڪندو ڪو ڪوڙ نوان ميري،
رب" تون، رحمان تون، ستار تون، غفار تون،
خالق، ڪون و مڪان تون، مالڪِ خشڪي ٿري،
دوست دشمن، ٿيڪ و بد ٿيا لطف تنهنجي ۾ شريڪ،
آھ پڪان بندہ پرور! تنهنجي بندہ پروري،
عرفت جي بحر ۾ غرلاب ٿيا عارف ڪنن،
ٿي سگهي ليڪن نہ تنهنجي ايت جي ظاھر ذري،
تنهنجي قدرت جو ڏهن آھيان ٿا روشن سدا،
بحر و بر، ارض و سا، ۽ مهر و ماھ و مشتري،
پيش عني جو سفر مون کي سڻالو ٿو سڄهي،
پو سمر ٿاھي، ٿي گردن ٿي ڪٿاھن جي ڀري،
آپ چڙھيا ڪارا ڪڪر، پئي رات ڪاري راھ ۾،
ٿا سڻائيءَ کي سيڪون، ڪر سڙھان جي رھبري،
پوسان جو وسيلو ٿي ۽ پيوھن جي واھ،
پڪس و پچارہ پندن جي اچي ڪر داوري،
ڪھڙ "اند" تون عاجزيءَ ۽ انڪاريءَ سان دعا،
من ٻوي مقبول تنهنجي پنج وٽي حاضري،

نعت رسول

مداح آھيان شمار رسالت پناھ جو،
سردار ٿي وڌائي ٿو رتبيو سپاھ جو،
سونھي ٿو فخر و ناز، ڀلي جيترو ڪرھان،
بندو خدا جو، آمني تنھن بادشاھ جو.

اهو ڪرم سندس جي گنهگار ٿي وڃي،
 هر ڌڙو صاف ٿي وڃي ڏويي گناه جو.
 پنهنجن لاشن لفظ سندس ذات پاڪ ٿي،
 عرش برين تي بهجي ويو طرءِ ڪلام جو.
 لوح و قلم نه لکجي ٿو ان جي رضا بنا،
 مالڪ ٿيو حضور، سفيد ۽ سياه جو.
 "لولاڪ لما خلقت الافلاك" چئي خدا،
 درجو ڪيو بلند سندس بزرگاه جو.
 دين معنيٰ ٿيو رستو سڌو صفا،
 ۽ حُب "اهلبيت وسلو ٿيو راه جو.
 ثل رحمتون هزار خدا جون هن مٿن،
 هي اهلبيت ڪمي جا، هو ڪو الله جو.
 بي حُب "اهلبيت عبادت نه ڪا قبول،
 پاڻي سا ڏيک وڌيڪ ۽ ڏوڪو نگاه جو.
 حشر و لتعت جي خوف کان آگاه ٿيو "الله"،
 دامن ڇڏيندو ڪن هنن سان سو شاه جو.

مولا جي نظر

مومن ٿي پنهنجي مولا جي نظر ٿيندي ضرور،
 اهلِ ايمان جي ڀتين، فتح و ظفر ٿيندي ضرور.
 جن جو مولا ٿيو معتمد، تن جو مولا ٿيو علي،
 هي خبر آهي نبيءَ کان، معتبر ٿيندي ضرور.
 راهداري، دين و دنيا جي، منهنجي مولا جي وس،
 هر محبت آل جي، منهنجي سهر ٿيندي ضرور.
 مون ۾ ٿي بهت وڻي آهي محبت، ڇا ڪريان؟
 هر دوعالم ۾ سا حالت سفر ٿيندي ضرور.
 نوح جي پيڙهيءَ مثل آهن نبيءَ جا اهلبيت،
 پيار ڪڍي سان شامِ بحر وهر ٿيندي ضرور.
 رات آخر فڪر و غم جي ختم ٿيندي، اي "الله"!
 منهنجي ارمانن جي اي مولا! سحر ٿيندي ضرور.

رباعيون

(۱)

هر فرد کسي دنيا ۾ بلندي گهرجي،
جنهن لاءِ عمل ۽ عقلمندي گهرجي؛
مزدور کي محنت ۽ مشقت جي عوض،
مضبوط آجھو، گرنهن ۽ گندي گهرجي.
هر دؤر ۾ هڪ رنگ سدا ٿو ڏسجي،
ڪو دؤر نه خالي ان سوا ٿو ڏسجي؛
مزدور جي قسمت جو آھ مالڪ ڀردار،
انسان جو انسان، خدا ٿو ڏسجي.

(۲)

اڄڪلهه جي ڪمائيءَ ۾ ڪا برڪت ڪانهي،
سڪين هٿن ۾ به ڪا حرڪت ڪانهي؛
ڇڪتاڻ زماني جي ٿي سرسار مثل،
ٻڌ ڇوڙ ۾ لڳل ساه ٿيو، فرحت ڪانهي.

نظير

آرزو

موت کان آرزو آهي، ڪو دلربا ملي،
دلبر به ڪو دلبر، مگر پاڻ ملي،
بهر ته سڀ کان آھ ته اول خدا ملي،
سڪن ملن ته ان جو ته من مصطفيٰ ملي،
آهي ملڻ محال ۽ مشڪل ٻنهي سڌو،
مشڪلڪشا ڪو مثل علي مرتضيٰ ملي،
رهبر حسن حسن ميلن لفظه جا لال،
صدقي پنجن ٽن جي ڪو زين العبا ملي،
بالر ملي يا جعفر صادق صفا ملي،
موسيٰ ٿي ڪاظمين يا شاه رضا ملي،
جيڪر ملي نبي ۽ نبي، عسڪري ته واه،
مهدي و هادي مالڪ هر دوسرا ملي،
اي ڪاثير ڪو ملي وڃي محبوب ڪردگار،
هر دو جهان ۾ تنهنجو 'ندا' مدعا ملي.

(۱۳۲)

مهران

شهيد ناز

ٿيو عشق باهليءَ به داخل ثواب ۾،
جيئن حسن ٿيو گلن مان تهاڻن گلاب ۾.
زلف دراز، ٿروڙي خمدار، چهر واپ،
هنوان ٿيا علحدن نواڪت جي باب ۾.
انڪار ۾ اچي ٿي ڪا لذت عجيب ڪي،
لاڪار ٿي ٿو ناز ڪري هر جواب ۾.
مصحف ٿو منهن ڀرينءَ جو، ڪم حفظ روڻي يار،
سڀ دل تي نقش آهي، لکيل جو ڪتاب ۾.
صدا جي خطا، نه وري دمار جو تصور،
ٿيو قرب آهي قيد اوهان جي جناب ۾.
نرڻان تنهنجي ناز تان، نازڪ مزاج تان،
خاموشيءَ ۾ شڪار ڪرين ٻيو جناب ۾.
مون تي ڪري ڇڏن ٿي اثر تنهنجي مراد،
آسان فصل تنهنجو ڪلڻ ٿيو لقاب ۾.
تنهنجي حياتي رخ جي آڏا تمثيل ڇا ڏيان،
سهڻاب ۾ هي نور نڪو آئيب ۾.
لاڻان کلي سان، يا ڏسان، عدتي ٿيان، ڇهان؟
ارمان ڪيترا ڪڍي سگهجن ٿا خواب ۾؟
فايد 'امد' آئين تون شهيدن جي صف الور،
آمين ڪنل تون ناز جو، مهر جناب ۾.

غزل

صورت مان ٿي ميان تڙ ڪپان ڇا زبان سان،
خاموش گشتگو آهي، ٿو مهربان سان.
درد ۽ فراق جو آهي، شاهد هي آسمان،
هڪڙو وڻان زمين ٿي دل لاتوان سان.
پيتاب ٻاهر عشق جو دولهون آڻن تڙ ڏي!
نهندو ٻيو آسان منهنجي آه ولفغان سان.

داغِ جگر کان پاڪ گريبان جي چاڪ کان،
 چڙهيان هي داستان* وري ڪهڙي بيان سان.
 هي انقلابِ وقت ۽ گردشِ جو آءُ تصور،
 واپست هر نصيب ٿيو هن داستان سان
 آسان ناهي مفت ۾ حاصل ٿئي سگهندو،
 نظرت جي مدرسي سان سڀني امتحان سان.
 علم ۽ ادب جون خدمتون جنهن ملڪ ۾ ڪيون،
 ٿيو واسطو 'اسد' جو انهيءَ خاندان سان.

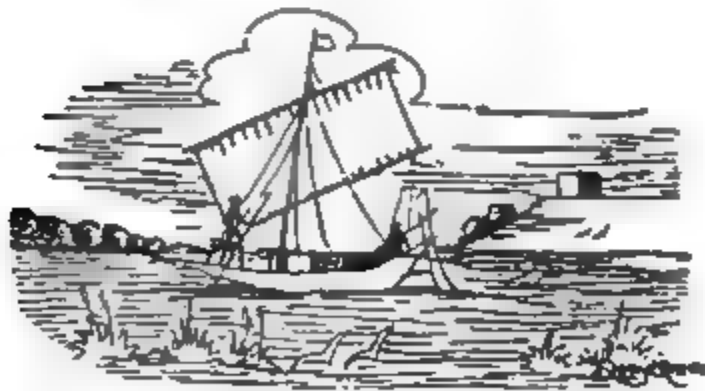
ٿو خوديءَ جو نه توکي آهي غمار اڃان!
 هي پٺي آهي، ٿيو دور انتظار اڃان!
 شهيد آهن ٿيو رنگ لائي رت جهڙو،
 هي مشهور ٿو ڪرين، آهن بي ديار اڃان!
 درو لغام ڇڏي ٿو هٿن اڙيون ڇهڪي،
 هي مير وڃڻ جا ڏسي ٻار ٿي سوار اڃان!
 تون پنهنجي حال ۾ حيران، وٺ پڪڙ ۾ مست،
 وطن ۽ قوم جو توکان ڪجهي نه ٻار اڃان!
 سوار ٿي نه سگهين، ۽ ڀڄن نه پنڌ ڪري،
 سفر دراز ۽ تڪليف بيشمار اڃان!
 وٺن تي ڪاسڪ وھاري ٿي ۽ ڏينگ ٻائيءَ تي،
 اڃو پڪو ڪري، اهلِ وطن کي مار اڃان!
 خيزان ۽ چهار ڪيو زبان، ٻيو مٿيو مالهي،
 بهار آهي چمن کسي نه سازگار اڃان!
 هي مڪهان ٿو نه غيرت کان غير جو غده،
 لکي ٿو منهنجي چوڻ توکي ناڪوار اڃان!
 تون بادب ٿي 'اسد' عرض ڪر ادين کي،
 ڪٿو قليچ جو فائسز نه بادگار اڃان!*

* چوڏھين 'آل سنڌ ادبي ڪانفرنس' ڪراچي، جي طرح تي چيل.

ڪافي

سما چار سلطان، منهنجي ذات مهائي،
تنهنجي توه ٽڳان پئي عين سان اگهائي!
چار چٽ، سندس پٽ، ذري گهٽ مهائي،
مهاڻي تو چار جي سڄي واچ وائي.
سمن مٽ، ڪري ڪٽ، رکي هٿ وهاري،
پٽي پالهن پيو، پنهنجو پاڻ مچائي.
سي سمن، آهي ڳاٽ، ٻيڙي لات پهڪن،
ڪشي چامزاديون، ڪشي نوري ناهي.
ڪنجهر ڏنل، ڪن ڪنڊ، ڏين ڪنڊ، عمر نٿي،
پهڻ لوڙه پوڻيون، پٺن پاڪ پائي.
تو اوصاف ۾ ٿيا معاف، ناهي لاف، چوان صاف،
هڻي سَٿو شاهي، ڪشي معاف مهائي،
وجهي چار، ڪشي شڪار، ڏسي ٻار، لڏي سار،
ڪري قرب ڏاڍا، ڪشي نالي مهائي.
لڳو نينهن، تنهن ڏينهن، وٺو مينهن مند تي،
هڻي "قاب قوسين او ادنيٰ" تو هائي.
واه اصيل جي تمثيل، "اند" ميل لطيفي،
اها چار نوري، سندي قرب ڪهائي.

نجف علي شاه «ڪمتر» نقوي

سيد نجف علي شاه، مشهور سادات خاندان 'جهانيان پوٽا' جو پشم و چراغ آهي. برصغير هند و پاڪ ۾ هن خاندان جو مورث اعليٰ، حضرت سيد شيرشاھ جلال قطب جمال بخارا مان آهي، اڄ شريف ۾ رهيو. سندن اولاد مان مخدوم جلال الدين جي اولاد ۾ هتي جي شاخ سنڌ ۾ آئي ۽ سنڌ ۾ مخدوم جهانيان جي نالي جي مناسبت سان مشهور ٿيا. هي خاندان سيادت، بزرگي، زهد ۽ تصوف، شعر ۽ ادب ۾ ڪافي ممتاز رهيو آهي. ڪيئي صاحب ديوان، سنڌي ۽ فارسيءَ جا همگان روزگار شاعر بزرگ پيدا ٿي چڪا آهن.

سيد نجف علي شاه صاحب، تاريخ ۲۱-۱۹۲۳ع تي ٿندي جهانيان ۾ ڄائو. سندس نالو، مشهور شاعر فقير هدايت علي 'بزمي' جي مشهوري ۽ مقبوليت کي ڏسي برڪت طور رکيو ويو.

تربيت ۽ تعليم: سندس تعليم ۽ تربيت نهايت باڪره ماحول ۾ ٿي. حيدرآباد جي مختلف اسڪولن ۾ سنڌي، اردو، فارسي، عربي ۽ انگريزيءَ ۾ چڱو مابو حاصل ڪيائين. ٿنديءَ عمر ۾ ئي ساري خاندان جو بار منس آيو، جنهن کي باحوصا ۽ سامعت ٿي برداشت ڪيائين، ۽ سارو ڪاروبار سنڀالي، ڪار گهٽتائي محسوس نه ڪرايائين. فقر ۽ فاني کي سرماڻيڌاريءَ تي ترجيح ڏني، دولت ۽ دليا کان پاسو ڏنو.

علمي ذوق: کيس علمي ذوق، الف ليليٰ، جانمالر، چار درويش ۽ حاتم طائيءَ مان پيدا ٿيو، جي ڪتاب، بهاريءَ جي بستري تي رهندي مطالعو ۾ آيا. ان مان گڏ، لطيف جو ڪلام به ان ئي دؤر ۾ زير مطالعو آيو، جنهن کيس ڏاڍو متاثر ڪيو، جنهن جي معنوي مفهوم کي سمجهڻ لاءِ پنهنجي عمر وقف ڪري چڪو آهي.

شاعري: سندس جذبات ۽ خيالات تي سڀني کان وڌيڪ لطف جي نٿي ۽ شعر جو اثر آهي؛ ايتريقدر جو هر صنف ۾ شعر چوندو، سندس لفظن ۽ بندش تي، توڙي معنيٰ ۽ سهوار تي لطف جو اثر نظر اچي ٿو.

تخلص: ابتدائي دؤر ۾ سندس تخلص 'نصف' هوندو هو. پر جئن ته سندس نالي جي آخرو 'شاه' جو لفظ آيل آهي، جنهنڪري جذبه افتخار جي اصاني ڪئي، نمائشي ۽ ساجهائيءَ سان بدلائي، 'ڪمتر' ڪيو ويو.

طربت: طربت ۾ پاڻ پنهنجي چاچي سائين هادي بخش شاه مسڪين رح جي وصف حق پرست تي، نقشبندي طريقي ۾ بيت آهي.

ڪلام: سندس ڪلام ۾ 'ڪافي' هڪ شاعڪار ن آهي. سوز ۽ گداز سان گڏ، ڪافين جو معنوي رنگ، لطف جي فلسفي حيات جي ترجماني آهي. اها ئي زبان ۽ اهو ئي انداز بيان! پاڻ زراعت جو ماهر آهي. هن وقت، لطف جي ڪلام جي ترتيب ۽ تدوين ۽ ان سان گڏ ان جي معنوي شرح لکڻ ۾ مشغول آهي.

ڪمتر جو فن، معنوي انداز سان ڏاڍو مڃاڻ وارو ۽ پيارو آهي. سندس 'فن' تي، خاص ڪري لطف جي زبان ۽ انداز بيان جو وڏو اثر آهي. سندس جذبات ۽ خيالات معنوي حيثيت سان افاديت ۽ اخلاقي پهلو رکڻ ٿا. زبان جي صحت ۽ سلامت قابل رشڪ آهي. انوس جو سندس ڪوبه مجموعو ڪلام اڃا شايع نه ٿيو آهي. - ادارو

ڪافيون

*

هلي حاضر ٿي، آئي هيئر ئي هن،
ڪندو قرب ڪٿل تي ڪوهيارل.

ڪري ڪوڏ ڪوهياري پاتو ڪحل،	دلدار ڪيا سينگار اٿئي،
آيو مٿانن لئه وقت اجل.	ويا ڏينهن ٻجي پروانن جا،
ٿيو ورم برابر هڪڙو پل،	ٿي ساعت سري ٿو دم گذري،
ريءَ ڄاڻي آهي جيئن جنجل.	آهي زهر حياتي هوت بنان،
وٺي عمر اڃا ئي ڪڇ ڪپل،	ويو وٽ هليو ڪجهه ڪونه وريو،
هلي جانب ڪارڻ جهاڳ جبل.	هائي ووڙ وادر جي وڻ وڻ ڪي،
اچي ڪٽندو هن اگليءَ جو انگل،	ڪندو ڪوهيارو 'ڪمتر' تي ڪرم،
ڪندو سولا هر ڪو مشڪل حل.	ٿيندا مطلب مقصد سڀ حاصل،

*

موکيءَ مٿ ڏسڻ واه آهڻا مرد مٿر نه مڙندا مور،
 موج هتي مڃائي ۾ سڀ ست موائي ٿيا مڃور.

وڻ وڻ واس مڪا آريءَ جا،	ڪڇ ڀنهور سڄو معور،
ڏکيون ڏيک وهاڻ آهي،	لاٽ لنگ لڏورو نور،
سهيءَ کي مڪا آه سڻائي،	هردم سهر جو مڏڪور،
ماهو آهي سڀ وڻ ساوا،	درد مڃي ٿيا دل مان دور،
اهو چار ٽماهي ٿو ٿي،	مٽيءَ مهاڻا سڀ سرور،
ساري جيڪي ٿي سنج سي ڪيا،	سياه مان لڪتو سارو سور،
'ڪمتر' ٿي ڪيو قرب ڪوهياري،	سڀ سن مٿ ڪيئن منظور،
اهو اڳل آهي اڪليءَ کي،	حاصل ڪارڻن حج حضور،

*

سورهه سڄ ڇوڙن، موڙ ٻڌا مڙدن!

شولڙن ڏينهن ڏڪار ڇوڙيا،	اڃ ٻيلا ٻيا ٻُڙن،
گنهر ڪري گجگوڙ آيا،	ٿئي ماسيون ڪير سندن؟
آيا سرد مٿس سهارڙي،	پڙ ڪڍيو پاڏن،
ڪوٺا ڪنور ڪيلي جا ڪوڏيا،	مانجهي ڪيئن مڙن،
ڪارن ڪڪرن وانگر ڪامن،	وڃ چوڻن وارا ڪن،
کوڙ ڪري گهمان آڻن،	وڌ ٿڌا ٿي وسن،
سورهه مير ساليه تان مدني،	'ڪمتر' جيڪي ڪن،
رحمت تن تي رب جي آهي،	باڪر پنجن ٿنن،

■

ٺهري ڪجڙ جون ڪانيون، ٺي ڪانيون،

وو يار... اهي مڃيون سڀني ۾ سڃيڪن.

من الهن جا آهن هٿا، خاصا ڪماريل گهرا ڪلائي،

مٿس ڏين سهرالهيون، پرشانيون،

وو يار... ٿل اکيون نه ڪنهن سان اٿڪن.

ٺهر ڪيو آهي ٺهري ڪارن، پاڻ ٻيل ٻن کي ٻارن،

جار ڇلائڻ جانيون، جنگ جوانيون،

وو يار... جيڪي لئون ڪلهن تي لٽڪن.

مڙڪان، تهر ۽ اهر وڃن، سرڪڻ سارا ٺيڻ (وراو)،
 تيز سندن ٿاڀاڻيون، ڪان ڪمانيون،
 وو ياو... آهي جنگ جلد جهٽ پٽ ڪن.
 قرب جو آهي طالب 'ڪتر' مطلب مقصد - پ ٽين بهتر،
 ستو ملن سلطانين، ڪامسراڻيون،
 وو يار... شل دهن پنهنجي در وٽ ڪن.

قطعو

حال ڪريان اظهار، خدايا رات وڃي ٿي جلد گذرندي،
 آه ڊگهي گفتار، خدايا رات وڃي ٿي جلد گذرندي؛
 هاڻ تصور فرقت وارو دل ڪي ڪري ٿو ياره ياره،
 وات ڪي ڪجهه بهار، خدايا رات وڃي ٿي جلد گذرندي.

سيد "منظور" نقوي

جهانيان خاندان جي هن پشمر و چراغ جو نالو سيد لطف علي شاھ ۽ سندس والد جو نالو سيد حسين علي شاھ آهي. سندس خاندان جو شجرو حضرت مخدوم جلال الدين جهانيان جهان گشت سان ملي ٿو، جيڪو وري حضرت اسرار علي نقوي عليه السلام جن تائين پهچي ٿو. منظور نقويءَ جي ولادت ۱۷- مئي ۱۹۲۴ع مطابق ۲۳- شوال سن ۱۳۴۲ هجريءَ ۾ ٿيندي جهانيان حيدرآباد ۾ ٿي. پاڻ مئٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪيائين، ان کان پوءِ حڪيم عبدالڪريم عباسي صاحب وٽ فارسيءَ ۾ طب پڙهيو. طب جي مزيد علم حاصل ڪرڻ لاءِ دهليءَ ويو، جتي علم طب جي تڪميل ڪري ڪامل الاطباء جي سند وٺي واپس ٿيو. طب، شڪار، مصوري ۽ شاعري گویا کيس ورثي ۾ مليل آهن. شڪار ۾ خطرناڪ جانورن جو شڪار سندس سرعشوب مشغلو رهيو. جهنگلي جانورن جي خاصيتن مان چڱي واقفيت حاصل ڪيائين. مصوريءَ جي موروثي شغف کي تڪميل تي پهچائڻ لاءِ پاڻ مشهور زمانه بنگالي مصور ايس. ڊي. لڪر کان پينسل ورڪ- لائيف اسڪيچ سلوڊي- والٽر ڪلر ۽ ائٽل ڪلر تي دسترس حاصل ڪرڻ لاءِ تعليم حاصل ڪيائين. بيڪرگريءَ ۾ ڪلي (Clay) ۽ ويڪس (Vax) جي ڪم ۾ ان ۾ چڱيءَ طرح واقفيت حاصل ڪيائين، ۽ ڪيترن سازن وڃائڻ تي دسترس حاصل ڪيائين. هن علم سان موسيقي (سُر ۽ تال) جي علم جي عملي طرح سان تعليم حاصل ڪيائين. ان کان سواءِ جفر (اخبار- آثار- احمر- جامع) ۽ رمل تي به مهارت حاصل ڪيائين.

سيد منظور نقويءَ کي شاعري گویا ورثي ۾ مليل آهي. انهيءَ ئي خاندان مان حضرت سيد فتح الدين شاھ 'فتح'، سيد قطب الدين شاھ 'قطب'، سيد روشن علي شاھ 'روشن'، سيد غلام شاھ، سيد هادي بخش شاھ 'مسڪين'، 'سيارا شاعر' ٿي گذريا آهن، ۽ موجوده زماني ۾ سيد نجف علي شاھ 'ڪمتر' نقوي، سنڌي زبان جو هڪ فادرال ڪلام شاعر تسليم ڪيو ٿو وڃي. منظور نقويءَ

ندي هوندي کان ٿي موزون طبع ۽ ذهن. رسا جي ڪري منظوم ڪلام جون شروع ڪيون ۽ پوريون شعر اربعن سالن جي عمر ۾ چيائين. ڇيڪو هڪ نوحی جي صورت ۾ هو، جنهن جي ابتدا آهي:

هشي هشي اصغر نميڙو پار، هشي هشي اصغر نشيڙو پار؛
 پاڻ عام عروس مان، واقفيت حاصل ڪيائين پاڻ سنڌي، سرائڪي ۽ اردو ۾ منظور،
 تخلص استعمال ڪندو آهي ۽ هنديءَ ۾ ’منجوا‘، فارسيءَ ۾ ’سبق‘ ۽ پراڻي سنڌي زبان جي وائن،
 ڪائن ۽ بيتن ۾ تخلص ’الطف‘ به استعمال ڪندو آهي. فارسيءَ ۾ سندس ڪلام جو نمونو
 هي غزل آهي:

هڪ چشمڪ الهام ڪرد افطرابي
 زهر زاوڊ باتو ڪردم خطابي
 عيان والڙ ترآن ست ازهر اشاره
 بيار آن مشي ڪاشف راز هشي
 ’سبق‘ خوش نهاد مرا بزم عالم
 نه ’الطف‘ گناهي نه ڪرب ثوابي
 ڇه خوش خامشي وڇه خوش انقلابي
 گهي باسوال و گهي بسا جواني
 نهان هڪ زبور است الدر نقابي
 ڪه از مرگ هرگز ندارم حجابي
 نه ’الطف‘ گناهي نه ڪرب ثوابي

هنديءَ ۾ سندس شاعريءَ جو نمونو هي دوهو آهي:

بهي نين ڪاجر بها بکري موري ڪيس
 ڪيس ٻڌ ’منجوا‘ ڄاڻون مين پيا گلي بدس

اردو ۾ سندس ڪلام جو نمونو هي غزل آهي:

ڇپ لڙائون مين جلوے بکھر جائينگي
 چاند تارون ڪي ڇهرے اتر جائينگي
 راستے راستے منزلن منزلن
 راهبر راهبر هر جد هر جائينگي
 ياد مٽي ڪو هي ياد مٽ جائينگي
 زخم ٻه نئي ڪو هن زخم ٻه جائينگي
 زندگي سے شکايت اي ’منظور‘ ڪيا
 وشر تر آئي نهی چشم تر جائينگي

اردو جو ٻيو غزل هيئن آهي:

جهان جهان ترے نقش قدم نظر آئي
 حرم ڪي ڊهر ڪي منظر اهر اهر آئي
 به ڪيسا آئينه خاڻ هي هر ڪهان بهنجهي
 تري تلاش تهي ليکن هين نظر آئي
 حيات دهر ۾ ايسے ڪشي مقام آئي
 ڪه ڊيکون هي رهے هر ڪه هر ڪدھر آئي
 ابھي تو ذکر ڇھڙا تھ تمھارے جلوے ڪا
 سارے سو ڪي فلسف بر اتر اتر آئي
 لدم قدم به تھا منظور لغزشون ڪا ڪمان
 ڪنھن تھي راهِ محبت مگر گذر آئي

هن کان اڳ سنڌي زبان ۾ ڪلاسيڪي موسيقيءَ جا ٻول رائج نه هئا، مگر هن ئي شاعر ڪلاسيڪي موسيقيءَ مان واقفيت حاصل ڪري، سنڌي زبان ۾ خيال جا ٻول لکيا. ڪلاسيڪي موسيقيءَ ۾ سندس لکيل خيال جا ٻول هيئن آهن:

[بول خيال - شاعر ڪلياڻ - ٽين ٿال]

اسٿائي - تو ٻن شاعر نه ٿاڻي.

انٿره - ڪاري ڪاري رات انڌ پاري

ابتدي من گهراڻي - تو ٻن شاعر نه ٿاڻي.

ٻيو مثال :

[بول خيال - ڪن ڪلي - ٽين ٿال]

اسٿائي - وٽ ٻهٽ ڪرڻ جي آڻي

هر سو مستي ڇاڻي - وٽ ٻهٽ ڪرڻ جي آڻي.

انٿره - گل گل سونهي وادي وادي

ٻهٽ هي جوت جڳاڻي وٽ ٻهٽ ڪرڻ جي آڻي.

ائين هن کان اڳ سنڌ ۾ منظري نغمن جو به ادب ۾ وجود ڪونه هو. هن شاعر منظري گوشتن کي به رائج ڪيو. مثال ۾ هڪ منظر ۽ ان مطابق لکيل گيت هيئن آهي:

هارون رشيد، هڪ غريب ماڻهو کي بهوشيءَ جي دوا پياري، بغداد جي ٻن ٿان ڪٿائي محل ۾ اچي ٿو. صبح جو انهيءَ غريب جي محل ۾ اک کولي ٿي ۽ ائين ٿو سمجهي ته هو ڪو خواب ڏسي رهيو آهي. محل جي ڪنڊ ۾ هڪ ڪنيز ٻرپو ٿي هي گيت ڳائي ڪس پٽن ڏياري وهي آهي ته تون جيڪي ڏسي رهيو آهين ما حقيقت آهي، ڪو خواب ناهي. انهيءَ منظر تي هن شاعر هيءَ گيت لکيو آهي:

هي دور دنيا حقيقت آهي، هي بزم حسني سراب ناهي، ڪو خواب ناهي!
هي رنگ و بو داسن ٿا تي حقيقت آهي ثبات آهي،
ٻڌا جي سمجهن ته آهي باقي اهائي ڪل ڪائنات آهي،
نشاط ۽ راڳ جي ملاوت، انهي جو نالو حيات آهي.

هي سڀ شهود آهي تنهنجي خاطر ڪو راز ناهي، حجاب ناهي، ڪو خواب ناهي!
طرب نسا روح ٻهٽو آهين هي ٻرپو و هوڊ جون صداون،
هي دلر ٻا دلر ٻا محالان، مٿي ڪده جون حسين اداون،
هي قلقل شيشه در حقيقت ٿي تشنه لب ڪسي ڏسي اداون.
هتي جي هر هڪ نفس جو حيدر مثال ناهي جواب ناهي، ڪو خواب ناهي!
هي هستن مستين جو مرڪز، هي رقص وانده جي محفل آهي،
هتي حياتي وراڃي ٿي، هتي حياتي جي منزل آهي،
هتان ائين زنده ڪو گذاري محال ۽ ڏاڍو مشڪل آهي.
هتي جو هر لاهو آهي راحت نزار آهي، عذاب ناهي، ڪو خواب ناهي!

اهڙي ئي هڪ منظر تي ٻڌل ٻيو گيت هيئن آهي:

جاڳ مسافر، منزل سامهون، ڪير ڪري اُٿار!

سونهري سونهري ڪرڻا هتيءَ جو آغاز،
صبح جو ڍاڳ پکن جون لاتيون ڀرپ جو آواز،
رات سٽي ۽ جاڳا ڪرڻا، خوابن هڪو پرواز،
صبح جا منظر توکي ڏين ٿا هتيءَ جو پنجر - جاڳ مسافر

گل ٿيا عرق عرق پونرن کان هر مڪڙي شرماتو،
بادر صبا پڦام ڏئي ٿي رت الجيلي اٿي،
باغ ۾ ڪوئل ڪوڪ ڪري ٿي چڻ ٿي وڃي شهنائي،
هتي خوش آغاز هجي شل هتي خوش انجار - جاڳ مسافر

دوش تي پنهنجي خسر آئي ٿي عطر جا بادر صبا،
نچندي نچندي ٿوڙي اچي ٿي صبح جي ست هوا،
ولنگهن منظر مست هوائون ۽ ڀرڪڻن لضا،
سونهري ڪوئن کان آهي هر شئي ٿي گانگار - جاڳ مسافر

دراصل منظور نقوي غزل جو شاعر آهي ۽ غزل ترنم سان پڙهندو آهي. ابتدا کان وٺي
ڪسي غزل جي صنف پسند آئي ۽ غزل ۾ هڪ خاص مقام حاصل ڪيائين. نموني طور سندس
هڪ غزل هيئن آهي:

هي عڪس حقيقت عڪس اڪر آهي ته حقيقت ڇا هوندي،
جلون ڏي ڏس، جلون ڏي ڏس، سوچو ته اُپاست ڇا هوندي.

آهڻ جي تسلسل مان سجهو هراءِ مان چل ڊر نڪري ٿو،
تسڪين جي صورت هي آهي، تڪليف جي صورت ڇا هوندي.

زندگي جي لڙائڻ کان ڀڄي، زنجير کان ڪجهه معلوم ڪجي،
جو هوش ۾ دامن ڇاڪ ڪري تنهن ست جي وحشت ڇا هوندي.

هن سوز جي رسم و راه منجهان نساواقف الفت ڇا چيائين،
هن درد ۾ لذت ڇا هوندي هن درد جي شدت ڇا هوندي.

منظورا ستر پرور سان ڀلا هن عمر جي شڪايت ڇا معقول،
جنهن دل ۾ خدا جو ڀڄ ناهي، تنهن دل ۾ مروت ڇا هوندي!

سندس ٻيو غزل هن ريت آهي:

ڪڏهن پنهنجن نگاهن ڪسي به هدم آزمائي ڏس،
حر ٿيو آهي لوڪن شمع پنهنجي ڪسي وڙائي ڏس.

جيئن تنهنجي مهاري تي سرڻ تنهنجي اشاري تي،
خدا توکي ٿو سمجھان مان، مون کان سجدو ڪرائي ڏس.

اڃا اڪڙين ۾ دم آهي، اڃا توکي ڏسي سگھندون،
وڃڻ وارا اڃا هڪٻار پنهنجو منهن ورائي ڏس.

وفا منهنجي سلامت، دؤر هو سو هي به دؤر آهي،
ڪڏهن گل ٿي هيا تو هائي پٿر آزمائي ڏس.

زمين کان آسمان تائين وڳو شعلا نظر ايندا،
ڪهاڻي دل جي اي 'منظور' دنيا کي ٻڌائي ڏس.

هن شاعر نظر جي صنف کي نه وساريو. سندس هڪ مشهور نظم 'هيراڀاد' جو اقتباس
بيش ڪجي ٿو:

انگهه سي ياد رت جون هي اختياريون	اٿي ته ڇڻ اچي ويون خزان ۾ بهاريون
شامون اهي جي ڪلهوڙن سان گذاريون	راتيون اهي جي جنتِ ماوئي ۾ واريون
ماضيءَ ۾ هيراڀاد جو عڪس آيو منهنين	ساغر ڏيو ته فڪر جا نقشا اڇاريون
ساڄاڻ جهڙو جو، لڳ وري ڪين ڪنهن ڏٺو	سارات جنهن جي ياد ۾ راتيون گذاريون
ٽوليون سي سهوڻن جون سرشار الامان	انگهه سي فوج حسن جون غارت گذاريون
ملبوس زرق برق خدو خال لاجواب	ذوق گلآب و عطر سان بي پردہ ناريون
هرڻن جا ڇڻ ولو يا ڀرين جون ڪي ٽوليون	انگهه سي زلف بهند سندھيون مشڪباريون
هر ماه وڻ جو رنگ ۽ خوشبو جدا مگر	ڪلدستي مثل ڪڏ ٿي رهيون ناز واريون
زلفن جا ٽانگ دوش تي هر هر ڪيريو ٻون	ولجورو ٻو وڏو ٿيون ٻون ڇڻ ته ڪاريون
سي سمورو حيات جا روشن، مجسا	شعلن جون ڇڻ روان ۽ دوان ڪي ماريون
هر پرٽو جمال سان زنده ٿيو هوي	انگهه سي اهل حسن جون پروردگاريون
سرخي ڇڻ تي ڇڻ ته ڪو زخمر جگر ڪليل	سرمون اکين ۾ ڇڻ ته ڪي خنجر ڪتاريون

سندس هڪ رزميه ڪافي لکجي ٿي، جيڪا ۱۹۶۵ع واري جنگ ۾ پاڪستاني
بھادرن جي شان ۾ لکي وئي آهي. اها ڪافي هن ريت آهي:

وہ واہ وڙھين ٿا دلير،

ڪوڪٽ مٽو ڪفر ۾ ٿا ٻڙ ۾ پائن ٻير.

جهوڙي ۾ جهونجهار وڙھن ٿا رڪ سين رانديون ڪن،

ٻڙ ۾ ٻير سھائي پائي واپس ڪين ورن،

ميرن پڏيون مهاڙيون لائقون ڏولين جا ڪي ڏير.

ڏوڏ ڏڏڪا ڪوڪٽ ڪڙڪا، گولن جا گهمسان،
 ڏسي هلائون هيٺ واريون هيڪيو هندستان،
 گوڙ ڪري ڪينوار اڻيا جڏهن شهر خدا جا شهر.
 دهليءَ ۾ پئي دانهن ته آيا پاڪستاني آيا،
 ماناهاڙ مٽي ويا مانجهي جن هئا ڪفر ڪنڀار،
 ڪير جهلي تن شهرن کي وڃي اڪتا جيسلمير
 واه هوائي جوان جنگي ڪن دشمن تي ٿا مارا،
 جهٽ پٽ جهڙپ جهڙ جهڙ تن جا واه وڏن لامارا،
 شه پرواز هئاسي جن جو، بازن وارا پهر.
 رزم انداز ۾ سندس لکيل هي بي ڪافي هين آهي، جيڪا سرمڇ آهي.
 هي سڌير چين ٿور مهير منجي،
 هنن ٻن ششير ڪيرن وڃن وڃي،
 اهي گهوٽ اڻوٽ ڏئي چوٽ چڙها،
 پون ڪوٽ ڏئي چوٽ نه ڪنهن اوٽ اڙها،
 جهلي هنڌ وڏن سنڌ ڪيرن ڪٽڻ ڪٽجي،
 جنگ جوان هنن ڪان وڏا شان تن جا،
 پهليون سلطان پرن ڏان تن چا،
 جهلي ٿان هنن ڪان وڃن جوان جهنجي،
 دلدار سالار ڏهڪار ڪن ٿا،
 ڪري وار سردار سردار ڪن ٿا،
 ڪنن پار ڏهڪار ڪيرن سوار منجي،
 'منظور' منصور ڪري اور وڙهندا،
 اهي نور مشهور هي گهور گهڙندا،
 جڏهن شهر ڪندا فهر ويندا پهر پئجي،
 رزم ڪلام کان سواءِ سيد منظور نقويءَ جو ڪلام قوسي دلگ ۾ به گهڻي انداز ۾
 موجود آهي. سندس اهڙو ڪلام ڪيترن ترانن ۽ نغمن تي مشتمل آهي. ان کان سواءِ عوامي
 دلگ ۾ نڙ جا پٽ - چلا - سورا - لوليون وغيره به ملن ٿيون. هن شاعر سگهڙي جي
 صنفن ۾ ڪجهارئون، ڏور ۽ هنر وغيره به لکيا، مثال ۾ سندس هڪ ڏور هين آهي:
 هلي آيا هيچ مان جن جا ڏيهن ۾ ڏهڪار،
 پر مور نه مهي مارئي ڀل هلا ڪيئون هزار،
 وڏي چار چار، جو هٿ نه هلي ڪڙو.

اهو ڏور، جنگِ خندق جي واهي تي ٻڌل آهي، جو خندق کولندي هڪ چپ نظر آئي. اسلامي لشڪر وارن وڏا هٿيلا هٿ ڪيا پر چپ نه ٻڳي. آخر حضور اڪرم جن جي هٿان اها چپ ٽڪر ٽڪر ٿي.

هن شاعر عروضي صنفن ۾ خصوصي طرح سان طبع آزمائي ڪئي آهي: غزل، نظم، سندس، مخلص، رباعي، سلا، قصيده ۽ مثنوي وغيره سندس لتاڙيل ميدان آهن. شاعريءَ جي صنفن تي به خاص طرح سان ڌيان ڏنو اٿس. هندي نظمن سان سندس نظم ’هيرا آباد‘ وڌيڪ مشهور آهي.

موجوده دور جي زبان کان سواءِ کيس قديم زبان تي به ملڪو حاصل آهي. قديم زبان ۾ سندس بيت ۽ وايون مشهور آهن. مثال ۾ سندس ٻه بيت ۽ هڪ وائي لکجي ٿي.

بيت

ڪي ڪجهه مون به سڀ ڪي ڪجهه مون به سڀ ڪي ڪجهه مون به سڀ
اڳيان وڃن اولهيا، پٺيان ڪڙبان پير
ڏير مڙوئي ڏير، پر ڪيچين جهڙو ڪو نه ٿو.
اڏ پرين! گهر گهورن، صدقو ڪريان ماه،
چائي هڪ الله، ته سو سڀڪن ٿيون ڳالهيون.

واڻي

ايمر رنگن رو،	روئي روئي روئي وٽ سين.
گهنگهر ڪهارن آيو،	جيءُ اڙائي جت سين.
هاڻ ٿي ناسان مون،	هلاڻ ڪيئن جت سين.
لڻج لڙو تهڪن مي،	لائق پنهنجي لت سين.
لطف ڪج ’لطف‘ تي،	سائين رکج ست سين.

ڪافيءَ جي صنف تي به هن شاعر کي عبور حاصل آهي. سندس هڪ تحقيقي مضمون ’ڪافي-تحقيق جي نظر ۾‘ ماحنامہ نئين زندگيءَ جي صفحن تي ڄاڻ واري چڪو آهي، ۽ ان کان سواءِ ڪافيءَ تي سندس هڪ ڪتاب به لکيل آهي. هن شاعر جي لکيل موصع ڪافي نموني طور لکجي ٿي:

وه جا پار وٺي،	تنهنجي اک جي آئي،
ڏسي گهور گهٽي،	هينڙو ولين ته هٽي.
پنهنجي جا پيڪان،	مارين ٿا موهان،
لهري چٽڪن کان،	لهين لال جوان،
سوين ٿا سلطان پورن جي ته هٽي.	

اوجاگمل اڪڙين، شهر ڪيا ڪجڻ،
هت ٿا ٺهڻ ڪجڻ، هت ٿا چرڪ ٻڌڻ،
وڌي ٻاند ٻرين ڪا ڇا قرب ڪئي.

ڪجڻ جا هي ڪاڙ، ڪهائين ڏيو ڪهو،
مڃيا هي منظور، ماڻهون هئا جي سو،
پڪي آهر پور چوڪا باب ٻئي.

هن شاعر جو قومي رنگ به ڏيکڻو ڪلام ملي ٿو. مذهبي رنگ به هن شاعر جا نعت، سلام،
اصدا، منقبت، رباعيون، لوحا ۽ مرثيا به لکيل آهن. سندس لکيل هڪ سلام هن ريت آهي.
هي ڪلام صنعت معڪوس به لکيل آهي:

سلام توڻي سندم مهار، سندم مهارا سلام توڻي،
سلام توڻي ڇڏڻ جيار، ڇڏڻ جيارا سلام توڻي،
تون اول آهين تون آخر آهين، تون آخر آهين تون اول آهين،
سلام توڻي خدا جا پيار، خدا جا پيارا سلام توڻي،
تون فطر آدم تون فطر عيسيٰ، تون فطر عيسيٰ تون فطر آدم،
سلام توڻي او ڪملي وارل او ڪملي وارا سلام توڻي،
هي 'الطف' تنهنجو غلام آهي، غلام آهي هي 'الطف' تنهنجو،
سلام توڻي چون ستارا، چون ستارا سلام توڻي.

سندس لکيل هڪ نوحو هيئن آهي:

ومن شاه مدينه، ومن شاه مدينه.

لنگهي ويا خيام جلي مستر الطهر - الڳ مدد ڪري
طولان به آهن آل محمد جا حفيد.

ٻائي رهيو عباس نه قاسم ۽ نه اڪبر - ويو رائجي اصغر،
تاراج ٿيا تاج نبوت جا لنگڻ.

هڪ پاس پويائي جي مرڻ ڪٿي آهي مفوم - روئي ٿي هي معصوم
ٻائي ڪي ڪري ياد ڪاري ٿي سڪند.

منظورا غر شاه به مرڪو آهي لالان - هر دل آهي گريان،
مد ڇاڪ گريبان آهن مد ڇاڪ ٿيا سين.

من. من لکيل هڪ مرثي جا مڪجه بند هيئن آهن:

فلس تون ڪرب و بلا جو پاڻ هڪ تحرير،
ڪا اهڙي صفحہ ترطاس تي تون هڪ تصوير،
جو تنهن جي دم مان هجي تازو عالمِ تقرير،
هيان هڪ تون اسيرن جو حال بالشفير:

پاڻي هيانِ اتر هڪو سو قرار ٿئي،
زمين گداز ٿئي، عرض اشڪبار ٿئي!

ذهيءَ جو ذهن بعد ڪرب و رنج تي ويو گذر،
هڪي ويا دين جا حامي، ٿيا خيما خاڪثر،
ويا اڪڙي تاجِ نبوت جا هاءِ سڀ گوهر،
هي پائمال ويا لاطمہ جا لغتِ جگر:

دهو نه پائي هڪو هڪ گل نهيءَ جي گلشن مان،
قط هو سندرِ سجاد تن اسيرن مان!

هروڀر فلڪ و تشدد جو آفتاب ٿيو،
جگر ٿي (پنهنجو) دلڪير جو گلاب ٿيو،
گذر ٿي هلي نه ودارِ صاهتاب ٿيو،
هي هڪڙي ذهن ۾ هڪڙو نه انقلاب ٿيو:

هڪي ويا دين جا حامي، هڙي ويا خيام،
ويا لنگهي اهلِ حرر پر نه ٿيو هڪو ظلمِ قلام!

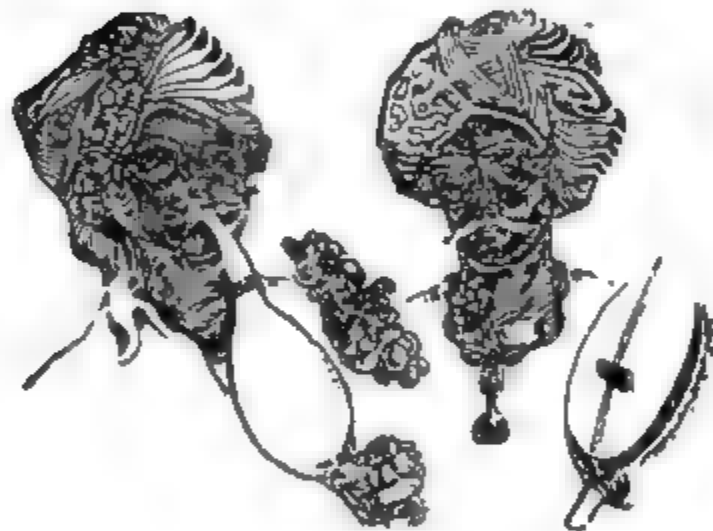
فلڪ ٿي انسجور و مهتاب جي ور چڙهي چادر،
اڃا هيءَ گرم زمين ڪرپلا جي چئن اشگر،
ٿي يادِ گرم کان ڪومائجي ويا برگ و شجر،
تپش کان چن نه پيا ڪرپلا ۾ هو مدثر:

زمين مان عملا ٿي لڪتا هوا جي حرڪت کان،
پري ٿي چن نه سڄي ٿينوا حرارت کان!

هن اديب جا سون جي تعداد ۾ ريلپاڻي ڊراما ۽ ٽيچر به لکيل آهن. ان کان سواءِ هي
اديب هڪن اڻپيل ڪتابن جو به مصنف آهي، جيڪي آهن: سنڌ جي مديت، صنف ڪاٺي،
جڙاءُ، آدمخور شينهن جو شڪار، منظور جا گيت، تذڪرہ اولياءِ جهانيان سنڌ.

سندس لکيل مضامين تحقيق جي ميدان ۾ هڪ خاص مقام رکڻ ٿا؛ انهن مان هڪ آهي
”شاهه جي ڪلام جو وزن“، جنهن ۾ چند وديا ۽ علمي عروض تي بحث ڪري عروض جي

قانون مطابق شاھ جي ڪلام جو وزن ايجاد ڪيو ويو آهي. ٻيو مضمون آهي 'ڪافي تحقيق جي نظر ۾' انهي مضمون ۾ ڪافي صنف جي تحقيق پيش ڪئي وئي آهي. اهي ٻئي مضمون 'ماضيه زندگي' ۾ شايع ٿي چڪا آهن. انهن کان سواءِ حضرت شاھ عبداللطيف ڀٽائي عليه الرحمه جي ڪلام تي سندس ڪيئي تحقيقي مضامين مختلف رسالن ۾ شايع ٿي چڪا آهن. هي اديب، هفتيوار اخبار 'پنجتني'، روزنامہ 'عبرت' ۽ روزنامہ 'خادم وطن' ۾ لاد، ڪالم لکين ۽ سب ايڊيٽر به رهي چڪو آهي.

عبدالفتاح "عبد" عاقل

پيدائش: ۲۷-اپريل ۱۹۰۷ م، مطابق ۲۹-جمادي الاول ۱۳۲۵ هـ، ڳوٺ عاقل، تعلقو لاڙڪاڻو.
تعليم: سنڌي چار درجا اسڪول عاقل ۾ پاس ڪرڻ بعد، پنهنجي والد سڳوري وٽ
 دستوري فارسيءَ جا ڪتاب مڪتدرنامہ پورو ڪري ڪجهه ورق بهار دانش جا پڙهيائين.
 ان بعد پنهنجي والد صاحب علامہ محمد عاقل 'عاقل' عليہ الرحمۃ جن وٽ صرف و نحو جا
 شروعاتي ڪتاب پڙهيو ۽ ڪنز ۽ هدايه جا ڪجهه ورق شروع ڪرڻ بعد لاڙڪاڻي مدرسي
 ۾ انگريزي پڙهڻ وڃي. وڃڻ-اٿڻ ۾ مشرڪ ذهني خانگي نوڪريءَ ڪرڻ جو خيال ڪيائين،
 ۱۹۳۰ع ڌاري گورنمينٽ جي ملازمت ۾ هجڻ جي اڪثريت هئي، ان ڪري سندس
 آزاد طبع کي ٽاڪوار گذري.

مشفولپون: ۱۹۳۲ع ڌاري 'سنڌ زميندار' سکر ۾، جا جناب پير علي محمد راشدي صاحب
 جي ادارت ۾ لکڻدي هئي، اتي تمام ٿوري وقت لاءِ اسٽنٽ ايڊيٽر ٿي رهيو. ان کان پوءِ
 ڪهڙن صاحبن جو زمينداريءَ جو منشي ٿي رهيو. ڪجهه وقت لاڙڪاڻي شهر ۾ مطبع ڪلهيائين.
 ۱۹۵۲ع ڌاري وري ڪهڙن صاحبن جي اناج جي واپار ۾ ڪم ڪندڙ پائيواري ٿي رهيو. انهيءَ
 سموري وقت ۾ سندس ذهني ڏلڙو حڪمت پڻ رهيو. ۱۹۶۵ع کان ملازمتون ڇڏي يوناني
 حڪمت ڪري رهيو آهي، ۽ هاني رهائش لاڙڪاڻي ۾ اٿس.

شاعري: ننڍي هوندي کان طبع موزون هيس ۽ پنهنجي والد سڳوري کان اصلاح
 وٺندو رهيو. سندن وفات بعد پيو ڪوبه استاد ڪونه ڪيائين.
 عبدالفتاح 'عبد' هڪ ڪونه مشق ۽ باڪمال شاعر آهي؛ لاڙڪاڻي جي سرزمين کي،
 سندس ذات ۽ فن تي نغز حاصل آهي.

’عبد‘ صاحب، غزل ۽ نظم جي مروج ۽ قديمي حيث ۽ اسلوب ۾، جنهن پنهنجي ۽ استادان پرستگيءَ سان تجربا ڪيا آهن، سي تحسين جي لائق آهن.

غزل ۽ ان جي مراعات ۽ لوازمات کي ٻاهن وڌو مشڪل ڪم آهي؛ وڏا وڏا استاد ۽ قادرالڪلام شعراءِ هڪڙي غزل جي دقت پسند، اشاراتي، ۽ معنوي حيثيت کان گهربالين ٿا. ’اديب سنڌ‘ ۾ سندس شايع ٿيل غزل، هڪ اهڙي پرکو ۽ پخت شاعر جي ساک ڀرين ٿا، جنهن جو هن غزل باڪمال آهي. چرخ ڪڇ رفتار، هن بلندپايه شاعر کي هميشه شاعرانه رنگين ۽ رهنائين کان پري رکيو آهي، تاهه ذوق سليم جي اڀاري ڪندي، جو ڪجهه ’عبد‘ صاحب لکيو آهي، اهو حيثيت آهي. - ادارو

گيت

وصل جي موسم

اڃ وصل جي موسم آئي آ.

هر پٺ تي سڙي چائي آ، هر طرف تي ساوڪ سائي آ،
ڪٿي خوب گلن لالائي آ، اڃ وصل جي موسم آئي آ.
اڃ ڀولن ڪاوڙ مار ڪشي، مسڪن ڏي مڙا تهار ڪشي،
منهنجا عيب ثواب وٺار ڪشي، ڪٿي پختن جا ڀول بهائي آ،
اڃ وصل جي موسم آئي آ.

بابل ٿي گلن مان رهاڻ ڪري، پر شمع جي ۾ ٿو پتنگ مري،
ڪجهه چنڊ کان تاهه چڪور پري، رڳو توکي پسند چٽائي آ؛
اڃ وصل جي موسم آئي آ.

منهنجا نيٺ عجيب مرض ٻڌا، ڪيا سار اڳل تي پيو وڌا،
ڪري جڳ جا مالڪ ڀاڳ ڀلا، جيئن ’عبد‘ جي اڃ ٿي سڻائي آ؛
اڃ وصل جي موسم آئي آ.

نظم

مسلمانن کي خطاب

ڇو ٿو اي مسلم زمين ماڻا جي ارمان ۾، آهه - ’لائقنطوا‘ ڀري ٿو پڙهين قرآن ۾،
’هسي الا لسان الاسلامي‘ قرآن ۾، تون سچن سچي وصال جي اڃ رڳو ميدان ۾،
’انسار الاعلون‘ جي آيت اُتاهنجي شان ۾، شان شامي ٿو رهي مخفي سنڌ ايمان ۾،
جي سڏائڻ ٿو گهرين مومن اتي ايمان عزيز،
سال زور ساهه کان وٺي ڀار پاڪستان عزيز.

تون شهنشاه جهان، تنهنجي زمين تنهنجو زمين، تنهنجو چوڀولو زمينسالي ۾ هيو تنهنجو سڄو،
 تو اميريءَ کي ڏکاريو هو ٿوري پهرين، صاحب هرڪ هنر تون مالڪ هر علم ٿين،
 نبي جبل الله ساهي تون جهان تنهنجو وطن، تيغ درڪف ۽ ٻڌل سران هيو توکي ڪنن،
 تون خدا جو ۽ خدا تنهنجو جهان تنهنجو هيو،
 هي زمين و آسمان ڇا لامڪان تنهنجو هيو.

حال کي بي ڏس ته هاڻي اهو سا صولت ڪئي، ڏهڊو شاهي ڪئي آهي رهي دولت ڪئي،
 والهائ سرلروشيءَ جي اٿي تسوت ڪئي، ڪيٽ اهو ٿين سهگيري اها هميت ڪئي،
 ڪاٿي خودداري حيث اهو سا محبت ڪئي، سو هنر ڪاٿي تجارت ۽ اها طاعت ڪئي،
 نام مسلم اهو باقي جو وڃائن ٿو گهرين،
 خواب ۽ غفلت ۾ رهي ان کي مٿان ٿو گهرين.

ماڻهڻر نور ڪنهن کي بي خداه ذوالجلال، غيڙوا انفس مٿان ڪين جيئن پنهنجو حال،
 تو هڻ پنهنجن سان پنهنجو آ وڃايو سارو مال، گوهرن جو تو ڪري سودو وٺو آهي مثال،
 سڄي سان سڄي وڃي، اعمال بدلي ٿيل وڃال، هاڻ ڀسي هوشيار ٿي بيدار ٿي ڪرڪو خيال،
 غير توکي ورق هڻيءَ تان مٿان ٿو گهرين،
 دهر تان حرف غلط وانگر وڃائن ٿو گهرين.

ڇا ويو آ، جي وٺين هاڻي به تون قرآن کي، عشق ڪامل سوز بهان ۾ لهين ايمان کي،
 تهر گنگا جي ٿي ساري تو سندي نشان کي، نمرهءَ ٽڪيهر آهي پساد هندستان کي،
 ڪامڙن راه عمل ۾ ٿي جي گولين مان کي، تنهنجو مستقبل رسي ماضيءَ جي اعليٰ شان کي،
 تنهنجو بازو اڄ وري بازوئي حيدر ٿي پوي،
 بخت تنهنجو 'عبد' ۽ اقبال نوڪر ٿي پوي.

غزل

ڄمن جي حاڪم پڙهو ڪهايو، بهار آيو بهار آيو،
 حزان جي هوندي بهار ڳايو بهار آيو بهار آيو،
 ڪنڊي کي رشڪ گلاب ڪوٺيو ڀرن کي جنت جو باغ ڪوٺيو،
 ڏسان ٿو سالهيءَ جو اهڙو رايو، بهار آيو بهار آيو،
 ڪري ٿو تنهه بلبلو بي هي قمرين چاچي لائي ڪوڪو،
 نفس ۾ سي سي ڪٿي وجهايو، بهار آيو بهار آيو.

ڪيلي ٿي مڪڙي ٽڙي توڳل پي لهاري نرگس ۽ گهور سان ٿو،
 انهن کي پاڙئون ڪشي پٽايو، بهار آيو بهار آيو.
 چمن شالن کي آه دل ۾ گهڙي فڪر بهار دل ۾،
 دڪن دڪن کي نه چئي دکايو، بهار آيو بهار آيو.
 وهيا درياءَ خون جا سون بهار چمن لٽي اڃا نه ڪونهي،
 شريهر ڪنهن آه شر ڪڍايو، بهار آيو بهار آيو.
 چين ۽ ڪانون چمن کي چانو آ پنهنجي وڏن جو ورتو،
 انهن ٿي بي وقت هل هلايو، بهار آيو بهار آيو.

سيد «اظھر» گيلاني

سيد انور علي شاه «اظھر» ابن حضرت سيد مرحوم مغفور اصغر علي شاه ابن سيد محمود شاه عرف محمد شاه حسني حسيني گيلاني جو فرزند ارجمند آهي. سندس حسب و نسب جو سلسلو حضرت علي عليه السلام سان منسلڪ آهي. پاڻ وڏين ڏينهن ۱۳۳۳ھ مطابق ۱۱-آڪٽوبر ۱۹۱۵ع بروز جمع پنهجي نانائي ڳوٺ لعلو واري تعلقي گهوٽڪي ۾ پيدا ٿيو. ننڍپڻ کان سندس طبيعت ماڻهي هوندي هئي. خوشي سان گهٽ غم سان زياده واسطو هوندو هوس.

غسو خوشي ٿئي عمر ڀر غالب رهيو،

غمزده ٿئي، شادمان ٿئي ڇا ڪريان؟

تعليم: قرآن شريف جو درس آخوند بهش علي رڪ، ملا پدي چانڊهي کان ورتائين.

سنڌي، محمد رمضان خان «احقر» افغان ۽ ماستر رڳڻو خان ساڪو وٽ پڙهيو. فارسي جا اسباق مولوي حضرت سيد موسوي شاه گيلاني صاحب ۽ ماستر مائي پائي صاحب کان ورتائين. انگريزي، سونهل اي. وي. سڪول سنڌو ڪپڙو وڙهي، پراڻو سڪول پنو مائل، ڊي. اي. وي. هاءِ اسڪول گهوٽڪي ۾ پڙهيو، جنهن جو نتيجو نان مئٽرڪ لکتو.

ملازمت: سڪو آڊيٽو سوسائٽي، ايڪسائيز، ريلوي پوليس ڪراچي، هز ماستر وائس ڪمپني ڪراچي، ڀنگ انڊيا رڪارڊس ڪمپني بمبئي، ريلوي پاڪستان ڪراچي. ۱۹۳۸ع کان ملڪ و ملت ۽ علم و ادب جي خدمت.

شعرا دوست: اعليٰ حضرت مخدوم محمد زمان صاحب طالب الموليٰ، جناب خايل صاحب، رشيد صاحب، عبيد صاحب، فيض صاحب، اجمل صاحب، اثر صاحب، نور صاحب،

حامي صاحب، جوش صاحب، جوهر صاحب، راز صاحب، ندا حيدري، امر حيدري، خادم صاحب،
مكاظم صاحب، واصف صاحب، نياز صاحب، غريب صاحب، نظامي صاحب.

ڪلاڪار دوست: ماسٽر چندر، گلشن صوفي، سيد منور علي شاھ، خانصاحب

الھڏنو خان نولاري، ماسٽر مٹو خان، خانصاحب منظور علي خان، پرويسر مونا خان شھائي.

اساتذہ: (۱) تارڪ الدنيا فقير روشن ضمير علامہ محمد خدايت علي صاحب "تارڪ"

ناز آ "اظھر" کسي تڻ استاد "تارڪ" تي سدا

طبع "تارڪ" کي رهيو ٿي جيئن رواني تي گھنڊ.

(۲) جناب محمدل فقير صاحب صوفي، ساڪن رتود پرو.

سبق سڪ مان وحدانيت جو وٺي ڪو

ڪليل آھ "اظھر" ديستان محمدل.

(۳) علامہ صاحب اڪبر آبادي صاحب، (۴) جناب علامہ شمس برهڻوي صاحب.

تلاشہ: سيد علامہ مصطفيٰ شاھ "مظھر" مكاظمي صوبائي، سيد امير علي شاھ "جامي"

معصومي، پرويسر نواز علي "شوق" سهرائي بلوچ، محمد سليمان شاھ "سالر" پيرزادہ دير،

جناب وفا هندستاني، جناب نور محمد شاھ گيلاني "نور"، جناب علي عباس خان "سيف"

حيدري ڌاريچو دادلوه، غلام سرور "نور" حيدري.

سياحت: پاڪستان، هندستان، ڪشمير، ايران.

ادارت: هفت روزہ عالمگير لاڙڪاڻو ۽ سکر، الاطون، سچ، طوفان سکر، هفت روزہ

ذوالفقار سکر ۽ اڄڪلهه. گهوٽڪيءَ مان آب و تاب سان ڪڍي رهيو آهي.

سن ۱۹۵۲ع ۾ نصرالادب جي نالي سان هڪ ادارو ٺاهيو اٿس، جنهن هن وقت

ٽائين ۲۵ نظم و نثر جا معياري ڪتب شايع ڪيا آهن.

مطبوعہ ڪتب: (۱) آواز عشق، (۲) سخن بي نظير، (۳) سريلا سخن، (۴) دفتر غر،

(۵) رعدِ اظھر، (۶) ذڪر و نصير، (۷) شانِ نزول، (۸) مينا بازار، (۹) مقصدِ حسين،

(۱۰) دل جون ڳالهيون، (۱۱) واردات، (۱۲) جي پاڪ نه پاڙي، (۱۳) تارڪ نصير، (۱۴)

پارهن ڏينهن پنجاب، (۱۵) ڪورٽ کان جبل ٽائين. انهيءَ کان علاوه سندس نظم و نثر

جا ۵۰ قلمي ڪتب اشاعت جا منتظر آهن، جي سلسل وار طباعت هيٺ ايندا. سندس ذاتي

تارڪ لائبرري ۾ ۱۰۰ نادر و ناياب قلمي نسخ موجود آهن. ان کان علاوه سنڌي، اردو،

فارسي، انگريزي جا ۵ هزار ڪتب موجود آهن. اظھر صاحب جو مطالعو ۵ لکن صنعت

کان مٿي آهي.

مختلف جماعتن جو عهدہ: هاري ڪميٽي جي صوبائي ڪائونسل جو ميمبر ۽

تعلقي جو صدر، جمعوت الشعراء سنڌ جو جنرل سيڪريٽري، انجمن مديران جرائد سنڌ جو

جنرل سيڪريٽري، پاڪستان مسلم ضلع جو جنرل سيڪريٽري، تعلقي انگريزڪلچر ڪو آفيسر
پنهنجي گهونڪي جو چيئرمين، قديم تاريخ جو مدرسو، قديم الادب جو روح، روان، زندگيءَ
۾ ڪيئي گرم سرد واقعا آيا:

پري هٿ سان بندوٽيون ٿي هٽائون،
هي ڀائرن کان ڀلائي ٿي چڪي اس.
ڀڄائي رب نه ڀڄو ٿو ڪو ساري؟
دشمن جي ڀڙهائي ٿي چڪي اس.

—

ڀڄان پير آ مارڻ جي هٿ ڏوٽي هالو،
ڪشان در سندن مهرباني جي باعث.

پاڻ مذهب اسلام جعفري طريقي جو پيروڪار، صور صلاوة جو پابند آهي. سن ۱۹۶۲ع
کان جمالياتي شاعريءَ کان منهن موڙي، شان اهلبيت ۾ لکنڊو رهي ٿو، تنهن ڪري شاعر
اهليت ڪوٺائي ٿو. هن خاندان جا صوبو سنڌ بلوچستان ۾ هزارين سرحد ۽ عقيدتمند موجود
آهن، مگر پاڻ پوري سويديءَ جي ڪاروبار کي غير شرعي فعل سمجهي ڪناره ڪشي رهندو
آهي. سندس خودداري جواهر عالم آهي، جواج ٿاڻين ڪنهن جي اڳيان ڪردن خبر نه ٿي اٿس:

غير آهيون، مگر ”تظهر“ جهڙن کي عيب سمجهون ٿا،
ملاطين جي روش آهي، ملاطين تاجور کان ڀڄ

—

اگر مجلسي ۾ شهبانو مزاج آ، مرض اعڙي کي هٿ دوا جي ضرورت؟
پاڻ پنجن زبانن جو شاعر، منفي، صحافي ۽ فنڪار آهي.

— عطا محمد ”حامي“

گيت

هڪ ۾ سر ڏئي ٿي سلطان،
سودي ۾ آ هڪ ٿي نقصان.
نقد تي صودو ڪيو ملندو، سر سر جي آ بازي؛
محڪم ٿي ميدان ملهائج، کوه ڪئن ٿا غازي؛
لمزه ٿي سر ڪر نيشان.

جنهن کي سائين سڏجي تنهن مان سينو ماهر آهي پاپ،
 سٺ سٺي ٿي پيار ڪئي ٿي، سٺ وڃائي ٿي سيلاپ:
 دل مان گهر ڪر غير گمان.

عشق جي اتي بازي آهي، هار جي هار آجوت جي جيت،
 نفرت "اظهر" الفت آهي، نفرت جو آ نالو پٽ:
 پيار ڏڪار ٿان ٿي ترهين.

ڪافي

سجڻ حال پائي، سڏائين ٿي ساربان،
 وسئون ويل تن کي ويهي ٿا وساربان.
 بلڪ پهر سون له ساعت سال پائين،
 ليشين لست ٿا هي پاروئي پاڏاپان:
 تنکي طرف تن جي وسلا ٿي واربان.
 جڏهن کان چنڊ ٿيس لڪو جيءُ جهورالو،
 انهي پهر تن جو اندر ۾ اورالو:
 چڪيل چاڪ دل جا ڪولي ڪنڊن ڏيکاربان.
 وڳا ويس وڙه ٿيا، ڪاڏا ۽ خوراڪون،
 وٺن ٿيون له مارن پنا هي اطاعتون:
 توڙيون طلب تن جي رکي تن تنواربان.
 ويڙهيا وڙهي در ايندا واک واري،
 جهڙي تهڙي تن جي پکي ٿيس پتاري:
 نيمندا نال "اظهر" ڪر لڪ گذاربان.

بيت

(۳)
 چڪو چڪي چاه جو، ٿي ويا جلد چرپا،
 چرپو چرپو لوڪ چئي، آهن ڪٿ چرپا؟
 چرپا ۽ ڪرپا، سيڪ ۾ سجهدار ٿيا.

(۴)

ڪاڻ ۾ چڱي ڪنهن جي، وڻ نه وجهي ڪاڻ،
 اظهر ڪنهن جي ڪاڻ، ڪاڻيون ڪڍ ٿيون آيون.

(۱)
 حالي ڏي شراب ٿيون، در جو آهي ميل،
 مٿان ٿيئي ڪيل، سڪان سرڪيءَ واسطي.

(۲)

مائي سرڪي سيڪ جي، سيڪ مان پري ڏي،
 لشو پتل نه ٿي، نظر ڪڍ نه مون منجهان.

انهن وٽ اچن، ڪٿي ڦرندار ٿا.

(۴)

ڪوهارل تنهنجي ڪري، ڪڍي پئي ڪاڻ،

(۷)

مان ڇو ڪاٺيون ڪڍان، ڀلا ڪنهن جي ڪاڻ،

ڪاڻ ڪڍائي ڪاڻ، ”اٽلهر“ ساري جڳ جي.

(۶)

ننڍ ٿڌائي نڀن جي، ٻار کي راضي ڪري،
حق جي باد سان ڀري، دل جي خالي جاڙ کي.

پٽن جي پوت مان، ٻرن سڀي سن،

دوها

زندہ منهنجو روح آ، ٺاهي منهنجو ٿن،

”اٽلهر“ انسان ٿا سڏن، ”هٿو آه سخن.“

بلبل جي نعمت ٿي، جاگيو مست بهار،

خلق پکي سجھي مگر، حرڪت ۾ ملهار.

ڪوئل تنهنجي ڪوڪ مان، لڳي چن کي ٻاه.

ڇنگون ٿاڻاڻا ٿيا، هر گل شمل آه.

ٿوھ جواني رس ڀري، مڪ ڪلاسي ڪل،

پنڊر ٿو ڀلجي ٻوي، عدلي ٿي بلبل.

چنڊ وڇائي روشنسي، ڪرڻ جوڙي تار،

تارن پوئو ٻار جو، هٿ مان چنڊن هار.

ڪارا ڪارا وار ٿا، دل کي وجهن ونگ،

منڊ نه مائڊي جو ٻي، اهڙو هنن ڏنگ.

ٻاهي بسوءِ دار ٿو، ان جا ڀري ڪڍاي

ساري دالي واسطي، شندر صبح وشار.

غزل

●

نه هڪجهڙي رهي حالت ٿي ڪنهن جي هن زماني ۾،

نفس ۾ ڪله هو چڪو، اڄ ٿو ڏسجي آئيني ۾.

خرد جي رهبري ۾ ڪاروان زندگي ڀڙڪيو،

جنون کي آئروڊن چنبي، رکي جنهن لڄ زماني ۾.

(۱۶۸)

مهراڻ

چن ۾ واجهه پاتو برق، دل مان دانهن نڪري وئي.
 لڳي آتش الهه کان اڳ ۾ جيڪر آسماني ۾.
 ڪيو هوش و هوش مطلق جو خانو خراب آهي،
 جنهن بدنار ۽ رسوا ٿيو لائق زماني ۾.
 پٽن وارا پڙي، هڪدم اجازت ڏيندا ڪوڙمن کي،
 اهو درد و الهر آهي ڀريل منهنجي زماني ۾.
 ڪڏهن پي ناولر نازن ٻان ڇڪ ۾ خطا ٿيو آ؟
 اشارو ٿيو اچي پورو لڳو دل جي نشاني ۾.
 ترقي ۾ ننڍل آ، ننڍل ۾ ترقي آ،
 وڪل راز خوشي آهي، تباهي جي ترقي ۾.
 سالي ۾ نه سڌ پيئي، پراڻي منهنجي جي 'انظر'،
 ڪري ڪوئي کي سمجهوسين چرپالي جي بهاني ۾.
 دمي ٿو روح جو پرواز تا عرش برين 'انظر'،
 ٿيو ڇا جيڪڏهن جسر ڪنهن آ ٿيندڙ خالي ۾؟

نظر نظر سان لڙي آ، نظر کي ڇا چئجي؟
 تصور وار ڪشي دل، اثر کي ڇا چئجي؟
 صداي ٿيس سئل ڪنن ۾ گولجي ٿي،
 اکر هڪو گهر ٿئي صحرا تہ گهر کي ڇا چئجي؟
 هو آيو آءِ عبادت جي لاءِ حيرت سان گڏ،
 ڪرم سنڀر جي برابر، ڏسڻ کي ڇا چئجي؟
 وڃائي واٽ تي ناهه، زماني حال ڏانهن،
 تصور بخت جو آ، لاءِ هر کي ڇا چئجي؟
 نظر ۾ منزل مقصد، ڪجھي غم قسمت،
 جي راهزن تي وڃي، راهبر کي ڇا چئجي؟
 اکر حبيب خدا، شهر علم جو آهي،
 پڙاهو علم جي ڪنور جي در کي ڇا چئجي؟

سڃڻ جو قدر ڪٿي آ، ذليل اهلِ سخن،
هنر هنر لاءِ رهيو، هي هنر ڪي ڇا چئجي؟

مدار هوش و خرد تي سڄو رکي معيار
پڙاهو 'اظهر' آشفته سر ڪي ڇا چئجي؟

عطا جي لاءِ هني ٿي ابرالبشر کان خطا،
خطا بشر کان ٿئي 'اظهر' بشر ڪي ڇا چئجي؟

گيت

اي دل درد ڪي ڪين ڏڪار،

سور لهن ٿا سار سنهار.

ڏک سڪن جي مونهن ٿين ٿا،

مونهان ٿي منزل ٿي هلن ٿا،

مرس مڪن کان ساڻ ڏهن ٿا:

سهڻا ماڻهي، سهڻا ٻار،

اي دل درد ڪي ڪين ڏڪار.

هڪ هڪ دل کي سَوَ غم آهن،

ٻان ڏي هڪ مان ماهر ماهر،

باري ڇاهين، ٻار نه لاهن:

باري غم ۽ ٻار و ٻار،

اي دل درد ڪي ڪين ڏڪار.

مُرڪي مَرڪي گهار حياتي،

چرڪ ڇڏي رک شين جي ڇاتي،

آدم غم مان عزت پاتي:

'اظهر' عزت ڪر اختيار،

اي دل درد ڪي ڪين ڏڪار.

نظم

عورت

وڙ جو وقار، فرمانبردار آه عورت،
گهر جي محافظ ۽ سينگار آه عورت.

جهولي ۾ ٻار آهي، زردار آه عورت،	جي گود ۾ ٺاهي سائي، نادار آه عورت.
ٻارن جي پرورش جو اونو رکي اندر ۾،	راتن جون راتيون رهندي بيدار آه عورت.
سهر وڌا جو ٻتلو، سهر وڌا مڃي،	اطفال و سرور گهر تان ٻلهار آه عورت.
عفت، حيا ۽ عصمت ان جي چلا ۾ شامل،	ڇپ جي منڌڪ ۾ ڌڙ شهوار آه عورت.
سردِي هجي يا گرمي، لانه هجي يا فريحت،	خاوند جي حال محروم، غمخوار آه عورت.
خاوند جي عافيت ۾، ان جي خوشي وڌيڪ آ،	بیمار هو ٿيو ڇڻ بیمار آه عورت.
عصمت جي پوئتي ۾ ٺاهي اکر اي 'ظهور'،	دلها جي گلستان ۾ ڇڻ غار آه عورت.

برسات جو نظارو

ائين ٿا وڙن ڪڪر وڌڻو،
جنهن ڪنهن جبل تان وهي آڀار.

ائين پت تان پاهي وهي ٿو علي،	جنهن ٿو وڪڙ ڪائي واسنگ مار.
ائين اٿي جاين ۾ پالي هوا،	جنهن ٿو ٿهارو لڳي زوردار.
ائين ٺهندا ٺهندا ٿا بادل آهن،	جنهن ٿي ڪو لڙل جي گهوڙي تي سوار.
ائين ابر جو ڪاروان آ روان،	جنهن ٻوڙي ڪونجون هلن ٿيون لٽار.
ائين شور پالي جي پيٽ ڪيو،	جنهن ڇٽ ڇٽ ٿو ڪري هجر ٻار.
ائين ٿا ڪڪر سُر مان گجگوڙ ڪن،	جنهن ڪو گوڙو ٿو ڳائي ملهار.
ائين ٿا لڳن ورق ڪل تي ٿو،	جنهن هٿ ڇٽائي ۾ موٽن جو هار.
ائين ٿو ڪڍي سڀني ماڻهن جا پير،	جنهن ٿا ڪيرن تيرڪي تيرڪن تان ٻار.
ائين ٿي ڪنڊن گاهي گاهي ڪيلي،	جنهن بمبضي مشڪي ڪوئي گلزار.
ائين ڇٽ ڇٽ مان وجهي واجه ٿو،	جنهن پائي جهاتيون ڪا زهره لڪار.
ائين ڇٽ ڇٽ جو ماڻھو به مهمان ٿئي،	جنهن جنگ جي عمر ٿا پائدار.

مظفر حسين «جوش»

جوش صاحب پنهنجي تعارف ۾ هن طرح رقمطراز آهي:
 «مظفر حسين لالو، 'جوش' تخلص، والد جو نالو حاجي محمد حسين مرحوم، جد اسجد،
 خانبهادر حسن علي، بي. اندي، باني سنڌ مدرسو الاسلام ڪراچي.
ولادت: ۲۲ - ڊسمبر ۱۹۱۹ع تي خيرپور ميرس ۾ ڄائو، جتي والد مرحوم، رياست
 جي معتمد خاص ۽ منصف جي عهدي تي فائز هو.

تعليم: والد مرحوم کي رياست جي ڪمن سانگي دهلي، بمبئي ۽ ٻين پاسي ڏانهن
 وڃڻو پيو، جنهنڪري اسين لاهور وڃي رهيا آهيون.

اسڪول: تعليم مختلف هنڌن ۽ اسڪولن ۾ حاصل ڪئي وئي، جي هي آهن: پرائمري
 اسڪول چنگو، محلي، ناز ۽ اسڪول خيرپور ميرس، نور محمد ۽ اسڪول حيدرآباد، ريجنل
 جو ماڊرن اي، وي اسڪول، لاهور اسلاميه ۽ اسڪول پاڻي دروازو، سنڌ مدرسو الاسلام ڪراچي.
 سنڌ مدرسي ۾ مئٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪئي، جتي مئٽرڪ ۾ پهرين سال فيل ٿيس ۽
 ٻيو اچي لوڊهالو ۽ اسڪول ۾ داخل ٿيس، جتي ستر ڪلاڪن آڏواڻي جهڙو لائق استاد ملو.
 اهم صورت انهيءَ سال ۾ مئٽرڪ پاس نه ڪري سگهيس.

ملازمت: ٻي مهياڻي لڙائي شروع ٿي ته رائل انڊين نيوي ۾ شامل ٿيس، جتان
 مارچ ۱۹۴۶ع ۾ موٽي آيس ۽ ايمپلائمينٽ ايڪسچينج ۾ ملازم ٿيس، جتي ٻيو هبل ڪلارڪ ۾
 ٿيس، پر ڪن سببن ڪري اتان ڇڏي ڀي. ڊبليو. ڊي ۾ هليو ويس. انهيءَ کان اڳ سرپرستيءَ
 جي ڇوٽ ۾ ويس، پر ٻيو خيال لاهي ڇڏيو.

۱۹۵۸ع ۾ ريلوي پاڪستان حيدرآباد تي اسڪرپٽ رائٽر جي حيثيت سان شامل
 ٿيس، ۽ اڃا اتي ئي آهن.

ادب سان خانداني شفق اٿي، اهوئي سبب هو جو ننڍي هوليدي کان طبيعت جو لاڙو شاعريءَ ڏانهن هو. ڪم عمر ۾ ئي مصرع موزون ڪندو هوس، پر ۱۹۳۸ع کان باقاعده شاعري شروع ڪري ڏني. پهرين سيد غلام علي شاھ ’مغمورا‘ کي ڪلام ڏيکاريندو هوس، ۽ جنهن کان عروض جي تعليم به وٺڻ شروع ڪئي هئي، جا نيويءَ ۾ وڃڻ ڪري منقطع ٿي وئي؛ اهو سابق تحرير سرس جو واقعو آهي. گيت، نظم، ڪافيون، سندس غزل، بيت، نعت، حمد ۽ منقبت وغيره ڇپا اٿي ۽ هاڻي مثنوي ”روپنئي باز بهادر“ جي ابتدا ڪئي اٿي، خدا چاهيو ته اها به جلد لکي پوري ڪندس. ڪڏهن ڪڏهن اردوءَ ۾ به شعر چولدو آهيان.*

محترم ’جوش‘ غزل جو شاعر آهي. سندس تغزل ۾ رس ۽ پختگي آهي. غزل اگرچ پهرين صنف آهي، تاهم صدين کان اسان وٽ مروج ۽ مقبول عام آهي. غزل جي اشارت ۽ معنويت ۾ زندگيءَ جا اهم ۽ دقيق مسئلا اهڙي ته مهارت ۽ چابڪدستيءَ سان سائي ٿا سگهجن، جي هوند پيءُ صنف ۾ مشڪل سان اٿي سگهجن.

’جوش‘ جو غزل پختگي، زبان ۽ انداز بيان جي حيثيت سان اردو غزلگو شاعرن جي معياري تجربن سان ڪلهو هڻي ٿو.

سندس ڪلام ۾ اشارت ۽ معنويت آهي، زبان جي دلاومزي آهي، انداز بيان جي شوخي آهي. سندس تغزل ۾ بندشون شاندار ۽ ترڪيبون رعبدار آهن.

اسان جي ادب ۾ هن قسم جو تغزل، بيشڪ خبر جي قابل آهي. ريڊيو پاڪستان جي جانڪاهه ورچائيندڙ ۽ علمي ماحول ۾ رهي، شاعريءَ جي پاڪيزه فن سان وابستگي رکڻ غنيمت آهي. — ادارو

* * *

ڪافي

■

ملڪ سسئي چا مارو مٺڙا،	ماھ ڪي جي سڃاڻا سائين، — ملڪ...
ڀل ته وسي مھراڻ جي وادي،	ڦال وڌائي تنهن کي هادي،
	سالڪي جت ماڻا سائين، — ملڪ...
وڻ ٿي بهارا پنهنجي وطن جا،	مٺ چا لکڻ وڻ باغ عدن جا،
	ڪرڙ ڪنڊيون ۽ لالا سائين، — ملڪ...
’سهل‘ ’الطيف‘ ’اقبال‘ ۽ ’ساسي‘،	جت ’وارث‘ ۽ ’فرید‘ آرامي،
	سامن چا سي ٿاڻا سائين، — ملڪ...

گيت

(۱)

من موهن! توکي ٿي گولي، دو در ڀريت جي ڀاسي!
ڀلڻ آهن ساه جا ساڻي، ساه کسي تنهنجون تاتيون،
مون کي ڏکون ڏينهن ڏکڻ جا، مون کي گهائڻ راتيون:
وياڪل من ٻيڻ گذاري، وياڪل آهي داسي!
تو ٻين ڀرپور دل ٿي تڙهي، تڙين دين نظارا،
نس نس ۾ ٿي ٿمر چن ٿا، هي ڪنهن جي تارا:
تو ٻين ڀرپور ڀرپور نگر ٿي چائشي آهي اداسي!
تنهنجي ڀاء ۾ وڇريل ساڻي، اکيون ڀرجي آهن،
ڀرجائي نه ٿي ڀرتيون مون کان، جيئن جيئن مون ڀرجايون:
تنهنجي حال تي هاڻ ڪلن ٿا، ڀرپور نگر جا ڀاسي!

(۲)

مورڪ من! هن ڪوڙي جڳ ۾، ڇو گولين ٿو ٻارا
جيون جوڳي، تو ڪنهن ڪارڻ سک جي ٻين وڃائي،
تو ڇو ڀرپور بيماري بنجي درد رسين لڳائي:
وڃندي وڃندي ڪنهن ٿوڙا هي تن جي من جا تارا
وڇڙي ويا سڀ جيون ساڻي، وڇڙيو من جو چن،
آهي ويا سڀ سورج سک جا، ڏينهن لڙي ٿا دين:
ڀرپور جي انگري آڃارڻ لسه جيون جوتي ٻارا
سُڪ جو ساڻي گول نه جڳ ۾، دڪ سان نهن لڳاء،
ڀاڳل پنهنجي من جي وڌڻ، ڪنهن کي ڪين ٻڌاء:
ڪنهن پٿر دل سان تنهنجا هي نهن لڙي ٿا چارا

(۳)

ڪنهن ڀڄندي ڪارڻ ڪوئل! توکي مليو ڀراڳ؟
مان دکياري، تون دکياري، جڳ ۾ سڀ دکياري،
مان قسمت جي مارڻ ۾ تون ڪنهن جي ڀريت جي ماري:
پنهنجي پنهنجي قسمت آهي، پنهنجو پنهنجو ڀاڳ!

مهرڻ

(۱۷۵)

پريم ڊيواني ڪم ڪري ويو، تنهنجو من ويچارو،
 ڪنهن جي پريت جي آڳ ڄاڻي، تنهنجو ڪي رنگ ڪارو:
 ڪهڙي آڳ هي آهي ڪوئل! ڪهڙي آهي آڳ!
 جڳ جون نظرون ڪاٽن، سڪي ڙي، توڙي پاڻ لڪاپان،
 مان ته جواني ڪي گل لائي، پلڻ ٻئي پڇتايان:
 ويري ئي ٻئي جواني، مون ڪه ٻيو روپ ڏهاڳ!
 بسا دل جي برسات سدائين برسي باه ورسائي،
 اکڙين جي برسات نڀاري، برسي آڳ لڳائي:
 تنهنجي ڪه ملهار به ئي ويو آهي ديهڪ راڳ!

غزل

جهان عشق ۾ ديوان وار آهين،
 اوهان جي راه ۾ مثلِ غبار آهين.

اسان کي پنهنجي وفائن جو ڪو ملو نه ملو،
 اسان جا اڻڪ ته السوس، گل ٻئي نه سگهيا،
 نه انتها ۾ خوشي ۽ نه ابتدا ۾ سڪون،
 گهڻوئي دردِ محبت کي ضبط ڪيوسين مگر،
 اکر ۾ دل ۾ ڪٿي تنهنجو پيار آهين،
 اوهان جي بزم ۾ گو اشڪبار آهين،
 ويهين ڪره ڪٿان سوگوار آهين،
 دلورِ شوق ڪان ٿي پٺراءِ آهين.

اسن آهي ڪر جهنگلي جن آڳيان جين حيات،
 ۽ اڄ اسن ڪر گران جن تي زندگي جا ستر.

چمن ته لڻجي ويو خود ڪٿن هٿان، اي دوست،
 اهاڻي گيل ۽ اهو آب، پر آه ڪيڏو فرق،
 هي لپس آهي فقط پنهنجي پنهنجي محبت جو،
 انهن کي ڪو واه منزل تي نارسائيءَ جو،
 هي ڳالهه ئي ته وڪيو آه غزان گلن جو ڀرو،
 ٿئي ٿي دهر جي تعمير اڄ بچائي درد،
 صدف ۾ نظرو ٿئي موتي نه باغ ۾ شبنم،
 چنبا ٿي راه ۾ شمس و قمر به جن جا قدم،
 اهي ڪر سيند دوران ۾ جن هٿا ٿي غلڻ،
 ۽ اڄ سنواري ڪهون تان ڪنهن جي زلف جا خٽر،
 منهنجي سي فلسفءَ روز و شب ۾ يا السوس،
 ڪڏهن اسان ٿي سنواري ته وقت جا ڪيو.

سڀ و ساغر و مينا و مٽي و ميخاند،
 حضورِ فصلِ بهارن آهڻ هي نذران.

نه سجهه هٽن کي گريبان و چپ جون ڏيهون،
 جتي به ختر حدودِ حرم ٿين اي دوست،
 تنهنجي نگاهه ته هڪ ڀي حرم نه ٻڌا ڪيو،
 روئڻ ته آهي انهن ساغرن جي قسمت تي،
 خدا گواه هڪ تنهنجي تباهيءَ دل جا،
 تنهنجي حيات جا نادان هي آهن افسان.

بي ثباتي سان هڪٽار آهي،
 ڪهڙو دنيا تي اعتبار آهي.

مي جهان پور عشق آهي ڪڏهن،
 گردشِ روز و شب پٺاڻي ٿي،
 باغ ۾ ٿئي ڪڏهن تو دورِ خزان،
 حشر کان خالي نه ڪوبه ڏسجي ٿو،
 حشرن ٻي ڪڏهن مزار آهي،
 ڪنهن به شئي کي نه هت قرار آهي،
 ۽ ڪڏهن سوسر بهار آهي،
 دل نسر جي به دانهن آهي.

زبانِ خار تي آهي حديثِ سرو و من،
 هي انقلابِ بيارڪه هجي اي اهلِ چمن.

اسن انگهاسين ته آيو قدم قدم تي نڪار،
 نه صرف اسن ٿيا بدنام آهيون الفت ۾،
 اوهان جي پشيمان ڳوڙها ڪريا ته ٿيا انجر،
 اوهان جي پيار جون راتيون ته اجڙي ويئون مگر،
 اسان به بعدِ زماني سان ڪيو هو ڪمبي جو،
 اوهن ته ٻين جي جفائين تي ٿا وٺو يارو،
 تحيرت ۾ گهر ٿي وئي نڪتو طلب،
 نه قابو عرضِ امتا نه ضبطِ جوشِ جنون،
 وگر نه عرصي کان ويران هئي روبرو من،
 اوهان جي سر به ٿا الزام عشق جا پلاجن،
 اسان جا لڙڪه زماني ۽ شعر ٿا سڏجن،
 وکي وکي ٿي ڏکي اڄ به قلب جي ڏڙڪن،
 مگر اسان کي نه موندو راه مان ئي پٽن،
 اسان کي راءِ وفا ۾ ٿيو آهي پنهنجن،
 هي ڪنهن مقام تي آئي ڇڏيو مون کي جلون،
 اسان جا اهڙي ڪشاکش ۾ ڏهن ٿا گذرن.

فردہ دلين جون فردہ ڪهاڻيون، نه ٿوئي پٽيون ۽ نه مون ئي پٽيون،
 نه تنهنجي جفا جون ڪير تون سان ڳالهون، اگرچہ زبان تي ڪيئي ٻار آيون،
 اسان درد وارن جوئي ظرف آهي، جو سڀڪجهه سهي ٻي نه خاموش آهيون،
 ستو آهي جهڪي ۽ جهڪي هون ٻيا، چئون ڪنهن کي ڇا ۽ چئي ڇا پٽيون.

اوهان جا تہ جلوا سھڙي نگاهن ۾ بيگانا ٿي وياسين ڪون و مڪان کان،
 اوهين ئي اوهين آھو ھرو اسان جي، اسين جنھن بہ پاسي نظر ٿا آنايون.
 تسنر جون روشن ڪريو ڪھڪشائون، نگاهن جا مھتاب و انجھ پکيڙيون،
 رماني کان بزم غزل آھي ويران، اسان ڪجھ تہ اشار پنھنجا سڃاڻيون.
 مناسب ھوش و جسون کان لنگھياسين، حجابات حسن و محبت ڏناسين،
 مگر نڪر جي ڪشمڪش آھي ساڳي، نظر آزمائون ڪر دل آزمائون.
 تہ اڻڪن کان سھنجي ٿيو بدڪان ھي، اوهان جي ڪرم جوئي انعام آھن،
 ڪھڙيون قرب واريون جي گذريون اوهان سان آھي آب بنجي اکين ۾ سڃاڻيون.
 پریشان ڪري مون کي ڪو ٿيو پشيمان، پشيمان ڏسي ڪنھن کي سان ٿيس پریشان،
 آھي منزلون پسي تہ راھ محبت ۾ اي 'جوش' منھنجي ڪيئي بار آھيون.

نظر

اطلاع

منھنجي دنيا کان پري خوش ٿي گذارڻ وارا

منھنجي دنيا ھر و آلام جي دنيا آھي

منھنجي دنيا ۾ بھارن جو ترتر ڪونهي،
 منھنجي دنيا ۾ ستارن جو ٿيتر ڪونهي؛
 منھنجي دنيا ۾ شب و روز ٿا شڪلا پڙڪن،
 منھنجي دنيا ۾ مڪوت ڪل و غنير ڪونهي؛
 منھنجي دنيا ۾ مڪون مھ و انجھ ٿاھي؛

منھنجي دنيا ھر و آلام جي دنيا آھي.

ھا غضب آھي، روڻ چاھيان تہ روئي نہ سگھان،
 لڙڪ اکين ۾ پيمان ٿو ۽ نشو آء ڪيان؛
 حرف ايندو نہ وٺا تي جي کٽي جان وڃي،
 مان جي بدنام ٿيان ٿو ڀلي بدنام ٿيان؛
 راءِ الفت ۾ دل و جان جي قيمت چاھي؛

منھنجي دنيا ھر و آلام جي دنيا آھي؛

منھنجي دنيا کان پري خوش ٿي گذارڻ وارا

فصل گئل

هي هجور غنچ و گل ڪاروان رنگ و بو،
سالس سد چذب و منتي گلستان آرزو.

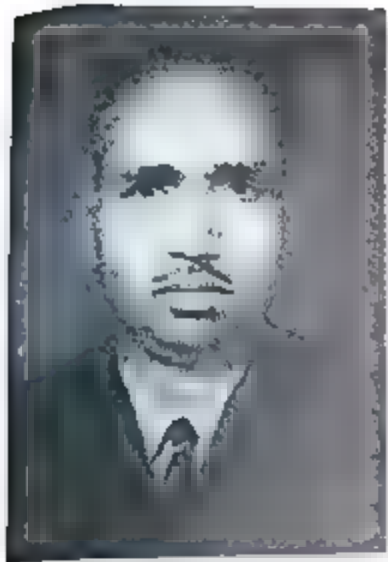
فصل ناؤ نوش آهي بزم وندان ۾ وري،
زخمهائي دل ٿيا تازو به تازو نؤ به نؤ،
فصل گل آئي ڪر آئي هر طرف خورسندگي،
هاه هي زلف به جا خور ۽ هي زهره جين،
ڪو ڏسي محن گلستان ۾ هجور بهوشان،
ڪو ڏسي افسردہ تو ڏسي ۽ نڪو آهي آداس،
جن فضاين ۾ خرامان آهي ڪو نازڪ بدن،
فصل گل آئي، لهي ويو سڪشن جو انتظار،
هيچ زاهد جو تقدس، برهن جي ساحري،
تي ڪري صحرا کي روشن داغهاڻي دل جي لؤ،
اهل وحشت کي ملي آهي نو پندر زندگي،
برسر بهڪار آهن پاڻ ۾ دليا و دين،
آسان تان چن لهي آئي زمين تي ڪهڪشان،
برگ و گل بيدل ڪيو آهي پنهنجو ڪهن لباس،
هي ڪها آهي يا ڪنهن سمين بدن جو برهن،
بيڪدا نقصان ٿا ڏسجن زير دامن بهار.

خاڪو وطن

نثار خاڪو وطن تان هي منهنجو صبر و سڪون،
هي منهنجو جذب صحبت، هي منهنجو سوز درون.

چناب و راوي و ستل جي ست نه ٿي سگهندا،
نشا جي سردي ۾ آهي بقبالي آزادي،
فلاڪ کي ارض وطن تي جهڪائڻو آهي،
جا نور ماڪ جي خاطر ٿي مري جاني،
نرات و گنگ و جمن، ليل و دجله و جيهون،
اچو نه اهل وطن، ملڪ تان نثار ٿيون،
خدا ڪري ته سلامت رهي اسان جو جنون،
سا نور سچ نه بدائين رهي ٿي غوار و زبون.

عبدالقيوم «صائب»

«صائب» هڪ پخت ڪلام شاعر آهي. پنهنجي سوانح ۾ لکي ٿو:

«نالو: عبدالقيوم، پيءُ جو نالو: نبي بخش پيرزاده، جاء پيدائش: حيدرآباد سنڌ، سن ولادت: ۱۹۲۷ع، تعليم: ايم. اي. (سياست) ۽ ايل ايل. بي، ڏندو: وڪالت.

شعرو شاعريءَ جو شوق ننڍي هوندي کان آهي. شاعريءَ ۾ استاد ائمر ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم «خليل» حيدرآبادي.

فارسي تعليم، مرحوم و مفتور مولوي عبدالرؤف بختيار پوريءَ کان پرائم. عمر خيام جون رباعيون مرحوم محمد عبدالرشيد «پسل» ٽڪرائي وٺ ٻڌيم.

ابتدائي تعليم، لطيفي مدرسي حيدرآباد ۾ ورتي. پوءِ نور محمد هاءِ - ڪول، سٽي ڪاليج، سنڌ يونيورسٽي ۽ حيدرآباد سنڌ لا ڪاليج ۾ مزيد تعليم ورتي. ڪيل ٽئين عيشان ڪتاب شايع ٿي چڪا آهن: (۱) پاڪستان جي تاريخ، (۲) سلطان محمود غزنوي، (۳) فتوحات هار، (۴) حافظ شيرازيءَ جي پنجاه غزلن جو ترجمو ۽ سجهائي، (۵) نظام الملڪ طوسيءَ جي سياست نامه جي چند ٻين جو ترجمو، (۶) سرمارنگ، (۷) سرمومل راتو، (۸) اسلامي سياست (۹) مضمون ڪنول (ناول).

انچايل ڪتاب آهن:-

(۱) سنڌي ٻولي ۽ ادب، (۲) تنقدي مقالا، (۳) حقيقي ٻڌڻو، (۴) ٽرينج انقلاب، (۵) هڪ نظريو هڪ سازش، (۶) نئون دؤر نوان نظريا، (۷) نشاط و سرم، (۸) تاريخ جي روشنيءَ ۾.

‘صائب’ هڪ گوشه نشين ۽ شهرت کان دور فنڪار ۽ شاعر آهي. سندس شعري تخليقات ۾ اصليت ۽ تخليق آهي. فلسفيان رنگ ۾ زندگيءَ جي مختلف انواع مسئلن جي ڇنڊ ڇاڻ ۽ جستجو ‘صائب’ جي فن جو مرڪزي اصول آهي. ظاهر آهي ته اهڙن خشڪ مسئلن کي شعري شاعريءَ جي زبان ۾ بيان ڪرڻ پنهنجي جاءِ تي هڪ مشڪل مسئلو آهي. ان مسئلي ۾ صائب جي تجربا ڪيا آهن، سي وڻندڙ آهن. سندس هر نظم ڪنهن نه ڪنهن دقيق مسئلي جي عظيم ڪشائي ڪري ٿو. سندس عشق ڪلام ۾ ذوق جماليات جو عنصر پڻ موجود آهي. هڪ وڪيل هوندي شاعريءَ جو پاڪيزه جذبو غيبت آهي. — ادارو.

غزل

ڪنهن کي ڪنهن کي ڀنڀار ڪڍين،	تون ڪنهن کي ڪنهن کي پائيندين؟
ڪنهن جا ڪٽيندين تازا ٿيڀارا،	ڪنهن سان نينهن ٺهائيندين؟
نگري لکري ٿيندين ڪيسمين،	ڪيسمين پاڻ ڦرائيندين،
دل جي دولت ڪنهن کي ڏيندين،	ڪنهن کان پاڻ ڇڏائيندين.
سڀڪو ٺوڪي چاهي ٻيو ڇا،	سڀ کي تون پڻ چاهيندين،
ڪهڙي ڪهڙي گل جو دل کي،	پڇوندا واس وٺائيندين.
سومل جيهون ڪاڪ ڏچائون،	مولديون ڪيئي وڄ ڪاريون،
ڪهڙا ڪهڙا جادو ٽوڙي،	ڪنهن جا سڀئي ٺوڙيندين.
ڪيئي دودا ڪيئي چنيسر،	وارث پنهنجي ايندا هيسڪر،
ڪنهن کي ڪنهن کي لائق سمجهي،	هٿ سان ڀاڳ پڙهائيندين.
دلبر تنهنجي ديس ۾ ايندو،	تنهن سان ڪلي تون کائيندين،
تنهنجي من ۾ ٺاه سڌي ٿا،	من جون مرادون پائيندين.
مون ۾ عجب گهڻي ئي آهن،	مون تي چشرون ٿوريون ڪر،
عجب ڪڍي، بي عجب هجي مون،	پنهنجو پاڻ لڄائيندين.
موليون ٺاهن رکليون ٻاريون،	اينديون ڪر ته دنيا ڌاريون،
ڪنهن کي ڪنهن کي ڏکڙو ڏيندين،	ڪنهن جو جيءُ جلائيندين.
‘صائب’ آهي سادو سادو،	ڀار انسانگيا آهن ڏاڍا،
جن کي ٺاهي سرم اڪين ۾،	تن جا حال سڻائيندين.

گذاري جني عمر سَرو - تمن سان،

اچي سَک ٿي کي ڇا ڪو جهن ڪنن سان.

سدا ڏاڍ ڇرڇو ۽ وعده خلافي،	ڪريو ٿا شڪر غريب الوطن سان.
پکي قيد پوري ۾ آهي تہ ڇا ٿيو،	مجت اڃا آه ان کي چمن سان.
مدا من جا مارين هر ڪنهن کي يارو،	اسان جو وڃي ڇا پن جي ڪنن سان.
لسانا پراڻا ٿو دهرابا آهن،	ڏسون پيا اکين سان، ٻڌون پيا ڪنن سان.
هوائن جي رخ سان بدلجي وڃي ٿو،	عجب آه تنهنجي روش انجن سان.
سَکو آه 'صائب' زماني جا گهرا،	رهي دوستيءَ ۾ چڱن سان ملن سان.

ڪنهن سان ڪريهان اڄ گفتگو،

دلبر نہ آهيڻ روڊرو.

باغِ عدن تان ڪي ٿوي،	ناهند جهان رنگ ويو.
طوفان ۾ پيڙي ڇڏي،	پنهي اوڀين ٿو واهرو.
هرعت پنهنجو ماڳ ڇڏي،	ڇو ٿو دلائل ڪوبه ڪو.
ڪرغزل ڪنهن کي طوڙي،	جندو پيائي ماهر.
ڪنهن سان مڪا سيلو ڪري،	ڪنن ٿو وڌائين آرزو.
ڪي ٻار چوڻن آسمان،	ڪن کي مڏائين دوبرو.
ڪي حق چون ٿا پاڻ کي،	ڪي ٿيا سراپا جستجو.
ڪي وجد ۾ ايندي ڀڄن،	عرفان جا چار وسبو.
ڪن ذات جي لوڊي لڳل،	ڪي محو ٿيا منجه هائے هو.
محبوب جي بدلي محفل،	'صائب' جي رڪبان آبرو.

گيت

اڳ هلي هڪوارا

تون ٿا ايندين، توکي چاهي،	حال اسان جو ههڻو آهي،
دل کي ڪنهن پر تاه قرار؛	اڳ هلي هڪوار، او سهڻا!
	اڳ هلي هڪوار.
ڪاڪ کي ڪنهن ٿي ڪهل نہ آئي،	ظالم اهڙي سهل نہ آئي،
راليا ٿينديس توتان نثار؛	اڳ هلي هڪوار، او سهڻا!
	اڳ هلي هڪوار.

پڌي وڃي رڳو ڪهائي، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	جڏهن وڃي اهي ٿا، چاچي جيٽ ۽ چاچي هار:
جهڙي ڏيندا تهڙي مٿي، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	ماڻهن جي مٿ ڪهڙي وٺي، پنهنجي مٿ جي پاڻ پڇار:
دل ۾ اهي ٿيڻ ٿا، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	اڏهين هڪڙو اهو سوال، ڏارين سان ڇا ڪندو هار:
ڇوڏينءِ جو هن چٽو ڪڙي ٿو، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	نهنجي اندي روح ٿي ٿو، چنڊڙي ٿيندي باغ بهار:
ٽڙڪن جو ڇڻ ڪي ڪورون، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	ٺيڻ اوهان جا ڪنول ڪورون، ٿي ٿي ڇو ڇو ڇو بهار:
هر ڇو ڪهڙون ڀاڱيون ڀاريون، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	صبح سوڀري امن ٿياريون، ڪوچ ڪرڻ ٿي ٿي ٿي:
سانوڻ جا هي ڏينهن اچي ويا، اڏ ڪري هڪڙو، او سڻا اڏ ڪري هڪڙو.	ڪندي ڪندي مينهن اچي ويا، هائي ڏيندي ڪانڊ ميار:

قراڻيل

(۱)

دل ٿي ڏري وڃي ٿا پون:	جنهن دم سڄڻ اک ٿا ڪڍڻ،
جنهن دم سڄڻ اک ٿا ڪڍڻ.	باغن ۾ سَوَ گل ٿا ٿيڻ،
ڪنهن مان ڪڍڻ ڪنهن کي چوڻ:	دل جا مثل ڪيڏانهن وڃڻ،
دل ٿي ڏري وڃي ٿا پون:	جنهن دم سڄڻ اک ٿا ڪڍڻ،

(۳)

دل ٿي جتي جلندي رهي،   ات زخري ڪيئن ڀرجي وڃن؛
نت ٻاهر ٿي وڌندي رهي،   دل ٿي جتي جلندي رهي.
سختي جيتي ملندي رهي،   ات ڪيئن سڀ ڀرجي وڃن؛
دل ٿي جتي جلندي رهي،   ات زخري ڪيئن ڀرجي وڃن!

(۴)

عشق ائين ٿي ٿيندو آهي،   مڃل وڃي ڪري پنهنجي ڪار؛
حسن مڃي سڀ نيندو آهي،   عشق ائين ٿي ٿيندو آهي.
وقت ائين ٿي ويندو آهي،   راند ڪري ٻيو ڇڻ ڪو ٻار؛
عشق ائين ٿي ٿيندو آهي،   مڃل وڃي ڪري پنهنجي ڪار.

(۵)

ڏاڍن آهڻ ڏيڻ ڏکيا،   ڏاڍن جو ٿيو زور سوايو؛
هڻن پنهنجا سڀي ٺوڻا،   ڏاڍن آهڻ ڏيڻ ڏکيا.
ڇپ ڇپ ۾ اظهار اڃا،   ڇو ٿا پنهنجو پاڻ لڃايو؛
ڏاڍن آهڻ ڏيڻ ڏکيا،   ڏاڍن جو ٿيو زور سوايو.

(۶)

اڇو راند ڪيڏون، اڇو ٻيڄ ٻاڻون،   ٻٽو ڀرت وارو ٻڙهون ۽ ٻڙهاڻون؛
ڪري دل صفا اڇ، وري نينهن لاڻون،   اڇو راند ڪيڏون، اڇو ٻيڄ ٻاڻون.
سندھون مٿي ٿيندھون، ولاڙيون ڪي واهون،   وٺي لاءِ لشڪر، ڪريو ڀل ڇوڙهاڻون؛
اڇو راند ڪيڏون، اڇو ٻيڄ ٻاڻون،   ٻٽو ڀرت وارو ٻڙهون ۽ ٻڙهاڻون!

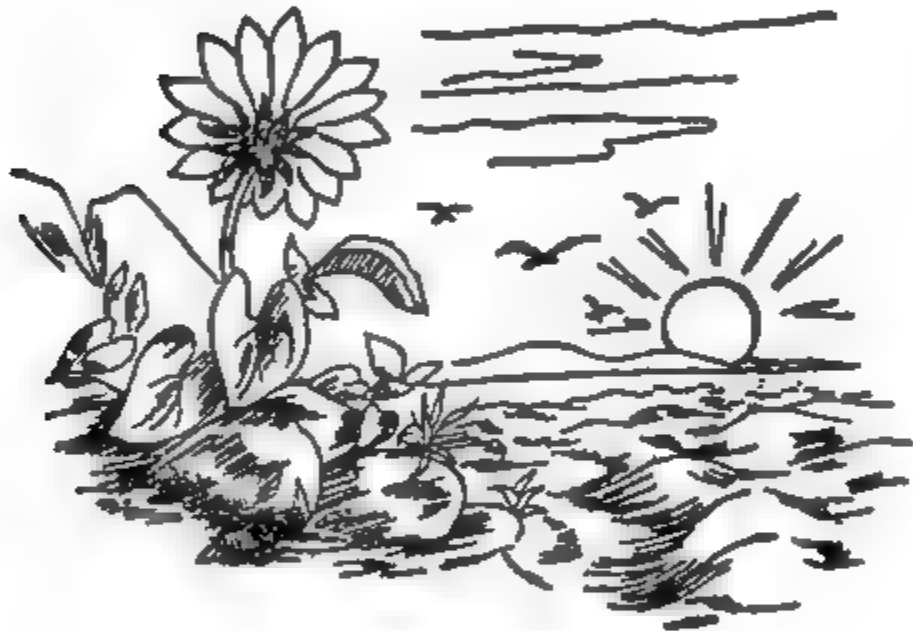
(۷)

سدا نينهن ڪاريون، ڪڪوري ڇڏيون ٿي،
اٺي ڪيڏن ٿي ڪي ڪڇل جي ضرورت؛
سڄي ڪانڌوا ٻيڄ سڄي ٻيڄ لڳيون ٿي،
سدا نينهن ڪاريون، ڪڪوري ڇڏيون ٿي.
اڃا سونھن واريون، اڃا سونھن ڇڏيون ٿي،
عزائن ڪي ڪهڙي عزت جي ضرورت؛
سدا نينهن ڪاريون، ڪڪوري ڇڏيون ٿي،
اٺي ڪيڏن ٿي ڪي ڪڇل جي ضرورت.

(۱۸۴)

مهر

مي وڻي صلاحون، هي وڻي مشورا،
 ڪنڊيون ڪنهن ئي ٿورا، ڪنڊيون ڪهڙا ٿورا،
 سڄن چوڻا سمجهو سڄن کي ئي پورا،
 هي وڻي صلاحون، هي وڻي مشورا،
 ڏيئي ڪين دنيا کي ٿاڙيو اي ٻارو،
 هي وڻي صلاحون، هي وڻي مشورا،
 اچي نيٺ ويٺو ٻين جو به وارو،
 ڏيئي ڪين دنيا کي ٿاڙيو اي ٻارو!

بلاول ”پرديسي“

محترم بلاول ”پرديسي“ دلڪش ڪيٽن ۽ ڪافين جي ڪري ڪافي مشهور آهي. هن زنده دل شاعر، ۲۹-۲۰ مارچ ۱۹۳۱ع تي هالا تعلقي جي هڪ ننڍڙي ڳوٺ خانوٺ ۾ جنم ورتو. ڳوٺ جي پرائمري اسڪول مان ورنيڪيولر امتحان پاس ڪري، ۱۹۴۸ع ۾ پٽ شاھ اسڪول ۾ استاد مقرر ٿيو. جتي لاکيڻي لطيف جي مقدس آستاني تي، تمغہ فقير جي سند نشين مرحوم ميهار فقير ۽ ٻين صوفي نقيرن جي صحبت ۾ رهي، رسالي جي وزنن کي اندر جي اکين ۾ جاءِ ڏيئي، جماع جي روح پرور رهائين ۾ شريڪ ٿي، آلمی سرور ۽ نبض حاصل ڪيائين. ۱۹۴۹ع ۾ معلم جي خيال کان حيدرآباد ڏانهن واکاڻ واريائين. اتي جي ادبي ماحول ۾ سندس موزون طبيعت ۽ ادبي صلاحيتن کي اجاگر ٿيڻ جو موقعو مهيا ٿيو. اهڙيءَ طرح ”بزم-طالب الموليٰ“ ۽ ”بزم-خليل“ جي شاعرن ۽ ادبي ڪچهرين ۾ شريڪ ٿي جذبات جو اظهار ڪندو رهيو. سندس ڪلام معياري رسالن ۽ اخبارن ۾ شايع ٿيندو رهي ٿو.

جولاءِ ۱۹۵۷ع ۾ عراق ۽ ايران جي مشهور شهرن جو سير ڪري، مقدس مقامات جي زيارتن مان مشرف ٿي، اتي جي تهذيب ۽ تمدن بابت وسيع معلومات حاصل ڪيائين. ۱۹۶۵ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ سان ايم. اي. سنڌيءَ جي امتحان ۾ فرسٽ ڪلاس حاصل ڪري، ٽريننگ ڪاليج حيدرآباد ۾ استاد جي حيثيت سان خدمتون سرانجام ڏنائين. هن وقت شاھ عبداللطيف ڪورنمينٽ ڪاليج ميرپورخاص ۾ سنڌيءَ جو ليڪچرار آهي. رديو پاڪستان حيدرآباد تان نشر ٿيندڙ سندس ڪلام، هوم ۾ ڪافي مقبول ٿيو آهي، ۽ بزرگ شاعر عبداللہ ”خواب“ کي پنهنجو بهترين دوست تصور ڪري ٿو. شاعريءَ سان گڏ چند مضمون ۽ ڪجهه افسانا پڻ تحرير ڪيا اٿس. اشاعت هيٺ آيل سندس ڪتابن جا نالا هن ريت آهن:

(۱) د لسوز ڪافيون (۲) زندگي ۽ حادثا، (۳) سوني صندوق، (۴) جادوءَ جو گلاب.
 ٻلاول ”پرديسي“ قلمي نقطه نگاهه کان رنگين ۽ دلاويز انداز بيان رکي ٿو. سندس
 ڪافين توڙي گيتن ۾ شاعري آهي؛ انداز بيان لذت ۽ ميناج وارو آهي. خشڪ ۽ ورچائيندڙ
 پهلو به سندس جودت طبع سان هڪ مخصوص رنگ پيدا ڪري ٿو.

گيتن جي زبان سٺي ۽ پياري لکي ٿو، ۽ ڪافين ۾ توان توان خيال آئي ٿو. ان طرح
 سندس غزل ۾ به ساڻسا تجربا ملن ٿا. سندس دؤر اڃا نوشهريءَ وارو آهي. استادن جي
 ڪلام جي مطالعي توڙي رياض ۽ مشق سان اهو مقام حاصل ڪري سگهي ٿو، جو هڪ
 قادرالڪلام شاعر جو چئي سگهجي ٿو. — ادارو

نعت

يا مصطفيٰ! غلام ٿيس، تو جناب جو،

ممسر نه آه ڪو، تو رسالت مرآب جو.

نور خدا به خود ٿي چڪو تنهنجو منتظر.

آغاز تنهنجي حسن سان حسن و شباب جو.

آسد سان تنهنجي نصير امارت هئي دهلي،

تعبير آهين تون ٿي، غريبن جي خواب جو.

هر رات تنهنجي ياد ۾ چو ڪن ٿيندي ذنهن،

سينو به آڏ ڪري تو چڙيو ساعتب جو.

عشق نبي ۾ چو نه ٿيان غرق پوش مان،

پهريو نه هو رسول وڳو ڪيمخاب جو.

ناقص بشر ڇا وصف لکي تو رسول جي،

ذوق ڪندو ڇا شان بهمان آفتاب جو.

قالو جو تنهنجو پاڪي زبان پاڪ ٿي سندم،

ڇا خوف تنهنجي مدح سان روز حساب جو.

آهي ازل کان تنهنجو، ’ٻلاول‘ غلام خاص،

ڪر روشناس ان کي تون ڪوثر جي باب جو.

گيت

پریت

ويو هڪو آڱي لڳائي، من ۾، چاهه جي چنگ دکائي:
ويو هڪو آڱي لڳائي!
جيئن دلها آهي ٿاڻي، آڱي هي دکندي رهندي،
جنن جنن وقت جي ڏور پئي وڌندي، الفت وڌندي رهندي:
پریت ازل جو آهي تهنو، پریت کسي هڪ ڀلائي؟
نن ن ۾ آ پرپر ساهل، جيئون پرپر سهارو،
پرپر سوا هي جيون ڪهڙو، پرپر ئي جيءَ جاري:
پرپر مان دنيا آهي روشن، پرپر ٿو رنگ-رچائي!
ڪير لدا رهندا ظلم جا پریت، ياد ستر جي پرندي،
ليڪن تنهنجي پریت سدائين، جڳ ۾ زندهه رهندي:
ڪنهن کي طاقت ناهي جڳ مان، نينهن جو نانءُ مٽائي!
سائون ايندو بولدون وسنديون، گل ڦل ٿيندا شادان،
تو ٻن منهنجي من جي محفل هوندي ويران ويران:
ٿيڻيون هيرون سُر آلاهي وينديون دل ٽوڙائي!
اڄ پڻ تنهنجي ياد سهارو، دل جا داغ جلهايان،
زخمر پراڻا پریت جا کولي، روشن ڪر واجهايان:
جيئن ڪوئي وچڙيل 'پرديسي' سائين ڪر واجهاڻي!

درياهن جي ديس جي وائي

درياهن جي ديس جي وائي—

سَندورين جي مولهن سڏايان:	جوت سان جڳ ڇرڪايان!
گنگا، جمنا جي نهرن ۾	ميگهتا، ڀدما جي موجن ۾—
پار جي سڙي آڱي لڳايان:	جوت سان جڳ ڇرڪايان!
منهنجي ادا ۾ پریت جو جادو،	ٺوڙن ۾ منگهت جو جادو—
نگر نگر سدھوشي ٻڌايان:	جوت سان جڳ ڇرڪايان!
مان جو پڻ جو پول رسايو،	مان چيرون جو گيت سرويڻو—
سرڪ سان دل جا درد مٽايان:	جوت سان جڳ ڇرڪايان!

غزل

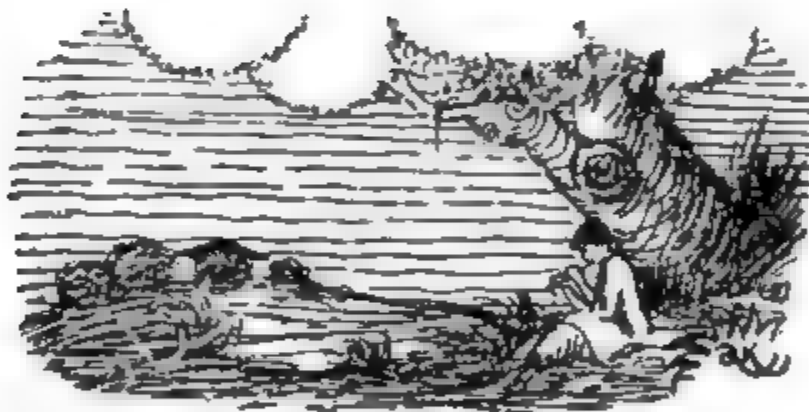
نه جا اسرار پائي دل، آها دل، دل مٿان سمجهين،
ڪڏهن باطل جي پوڄاري کي تون ڪامل مٿان سمجهين!
جو لائي هن ۾ سو عشق جو حاصل مٿان سمجهين،
تون هر منزل کي پنهنجي زيرت جي منزل مٿان سمجهين!
سڀالي هل، حياتيءَ جي ڪنن ڏانهن ۾ اي راهي!
جو خود گمراه تنهن کي رهبر ڪامل مٿان سمجهين!
گهڻي ڪاروان ڪاٽي سرسبز راه لڏجي ويو،
دل ڏاڍا تون ڪرد راه کي منزل مٿان سمجهين!
حقيقي عشق جا گهڻا ٿين ٿا صاحب منزل،
خود جي طالبن کي صاحب منزل مٿان سمجهين!
سڀ دل، دل جي دل ۾ سدائين جلو ڪر آهي،
نور جا جي ستارن جي سڄي مٿان سمجهين.
سرسبز جانان ئي آهي درد الفت جو چو درميان،
سڳن جي سچ کي هن زيرت جو حاصل مٿان سمجهين!
توڙ دل ۾ جگر گهڻا، اکين مان اشڪ خون جاري،
تون 'هردي' کي پنهنجي ياد کان مٿان سمجهين!

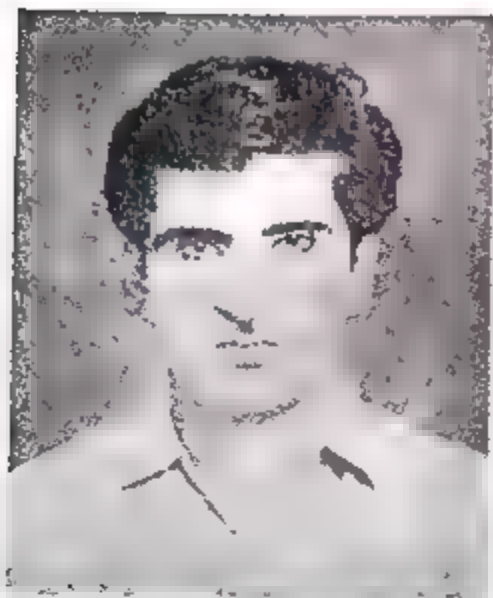
نظم

ملڪن جو معمار

ملڪن جو معمار مڏايان،
ڪوٽ جهالت جا گهرايان،
سچ جا ڪاڪ محل ٺهرايان: ٻار ڀريا ڀنڀار مڏايان!
منهنجي مٿون مان بهر هي ڪڍڻ،
منهنجي سرڪ مان مڪڙيون سرڪڻ،
منهنجي ڀول تي گل ڦل جهڙيون: وڻ پٽ کي گلزار مڏايان!

علم ادب سان فدا ٿيو منهنجو،
 قوم جي خدمت ۾ ٿيو منهنجو.
 سڀ کان افضل ۽ پيشو منهنجو: محنت سان ٿو مانءُ وڌايان!
 راءِ مان ڪرد و غبار هٽائي،
 اسي عاصميءَ جا ٻنڌ مٽائي،
 جيڪب ۾ گيان جي جوت جلائي: پانڊيٽون کي ٻار ٻڌايان!
 مور جي ڇان کي ڪالنگ ڇا ڄاڻن؟
 سون جي ساک سڄا ڇا سمجهن؟
 ٻارس کي انڌا نه پرڙين: پنهنجي منزل سان ٻڌايان!

”معمور“ يوسفائي

”معمور“ يوسفائي پنهنجو تعارف هن طرح لکيو آهي:

نالو محمد عمر، والد جو نالو حاجي يوسف، ذات ٻٽي، شاعريءَ ۾ تخلص ”معمور“ ۽ والد جي نسبت سان پاڻ کي ”معمور يوسفائي“ لکندو آهيان.

اسڪول جي رڪارڊ موجب جنم جي تاريخ ۲۴- جنوري ۱۹۲۹ع آهي. ننڍي هوندي لفظ قرآن پاڪ معنيٰ کان سواءِ پڙهڻ ۽ سنڌي ۽ فارسيءَ جي معمولي تعليم حاصل ٿي. چند سال مال ڇارڻ ۽ ٻنيءَ جي ڪم سان واسطو رهيو. جوان ٿيڻ تي جڏهن تعليم جي ڪميءَ جو احساس ٿيو ته سڀني ڪم ڇڏي پڙهڻ لکڻ کي لڳي ويس. ۱۹۵۲ع ۾ سنڌي فائنل جو امتحان پاس ڪري، تعليم کاتي ۾ ملازمت اختيار ڪيم. سال ۱۹۵۹ع ۾ ”اديب فاضل سنڌي“ جو امتحان ڏنو، ۽ سال ۱۹۶۱ع ۾ ٽريننگ ڪاليج حيدرآباد مان ڪاليج جو ٻيو سال پاس ڪيم. سال ۱۹۶۳ع ۾ مئٽرڪ ۽ سال ۱۹۶۴ع ۾ ”اديب فاضل اردو“ جا امتحان به پاس ڪري ورتو. انهيءَ وچ ۾ يوناني طب ۽ هوميوپٿيءَ جا ڪي امتحان به ڏنو ۽ ڪامياب ٿيس. هن وقت ’منشي عالم فارسي‘ ۽ بي. اي آئرس جو شاگرد آهيان.

شاعري ۽ ادب: شاعري ته ننڍپڻ کان دانگير ٿي، پر ان سان باقاعدي واسطو ۱۹۵۲ع کان ٿيو. اهو به بهترين قدر مضبوط جو گهڻو صرلي تقرير ۾ ”انجمن علم و ادب“، ”بزم ادب“، ”بزم طالب المولا“، ”بزم سروري“ ۽ ”سنڌي ادبي سنگت“ جو تيار ۽ ”مهراڻ اڪيڊميءَ“ جو بنياد پوڻ، منهنجي ذوق ۽ شوق جو نتيجو آهي. انهيءَ سان گڏوگڏ ٻي ادبي تحريڪن، جهڙوڪ: ”جمعيت الشعراء سنڌ“، ”سنڌي ادبي سنگت، سنڌ“، ”بزم طالب المولا، سنڌ“، ”تحريڪ تعمير ادب، سنڌ“ ۽ ”مهراڻ ادبي سنگت“ جو پڻ ميمبر ۽ ڪارڪن رهندو اچان. ان طرح

مهراڻ

(۱۹۱)

تملي عمرگوت جي مشهور ادبي اداري 'اداره نواءِ ادب' گوت خانبه صاحب عطا محمد پلي، جو پڻ ڊائريڪٽر آهيان.

شاعري ۽ ادبياتي عادت موجب نظم خواه نثر جا هزارين صفحا لکي چڪو آهيان ۽ لکان ٻيو. احساس برتريءَ جي ڪري سنڌ جي ڪنهن به شاعر کي پاڻ کان وڌيڪ ڪنهن سمجهندو آهيان؛ تنهن هوندي به ڪنهن کان اصلاح وٺڻ عيب نه ڄاڻندو آهيان. ايتريءَ مڪاشفت کان پوءِ جڏهن پنهنجن تخلصن کي ادبي ڪوٺيءَ تي پرکيندو آهيان ته پاڻ کي ادبي دنيا جو هڪ معمولي شاعر ڄاڻندو آهيان.

تصنيفات: تصنيفات جي سلسلي ۾ هيٺئين نظم جا ٽي ننڍڙا ڪتابڙا: (۱) آڏي ڍال رڌار، (۲) پکن منجهه پيار، (۳) سڻا اٿئي جاڳي، 'مهراڻو اڪيڊميءَ' طرفان شايع ٿي چڪا آهن، ۽ ٽيون نثر جو ڪتاب 'سورن جو سردار' پريس ۾ آهي.

الهييل ڪتابن جي لسٽ ۾ نظم جا ڪتاب: (۱) پنوهارن پيار، (۲) گل ۽ ڪنڊا، (۳) آزاديءَ جا انگور، (۴) وڏيرا ويا، ۽ ٻه ٽي مثنويون تيار رکيون آهن؛ ۽ نثر جي حصي ۾: (۱) دنيا دتر گذر، (۲) مهراڻي جا مور، (۳) مڪيءَ جا مڪر، (۴) ڪاڪ نه جهليا ڪاڙي، (۵) هي پولڪا، هي پيشون، (۶) ميون قاسم، (۷) ڪنگ ويچارو ڪير؟ (۸) آروڙ جا آڻو، (۹) جديد سنڌي شاعريءَ جو ترتيب، مڪمل ڪري چڪو آهيان.

ٻن-ٽن سالن کان خدمت جي شڪار هئڻ ڪري، تعليم ۽ تصنيف جو سلسلو بهي وڌو هو، پر هن سال کان وري به وڪ وڌائي اٿس. حال انڪه هاڪ ڪاسيائي ۽ ڪاسرائي عطا ڪري ۽ ستنين واٽ تي هلاني.

* * *

مناجات

ڪجهڙن يهر مولا، ٿين ڏور ڏولا،

وڃن سور سارا، لهن رنج رولا

پنهنجو، ٿيندو، ولي توڙي والي،

گداگر، گونگر، منڊئي دروالي؛

پنن پاند پايو، ڪريو چاڪ چولا

تون ٿور ٿانس، تون ڪنار آهين،

اجهو آسرو تون ئي اڏار آهين؛

پلائيءَ سان تنهنجي وڃن پڙ ۽ ڀولا

هتي ڇا سائين 'معمورا' جون التجائون،
 ڪجهه ماهر مولا، سڀني جا مددگار:
 تون سائين هاجرو، اسين تنهنجا گولا!

ڏيکاريون

(۱)

ڪهڙي ڪريون ماهر ٿيا، مرسل مٺي مٺار جي،
 نورالهدى، خيرالورى، سيد مڇي سار جي!
 مرسل مٺي، مدني مڪي ۽ هاشمي، صابر، صفي،
 عربي آهي، تعريف ٿي، محبوب ملالدار جي!
 شمس الضحا، ڪشف الدجى، راهِ هدى، ڪهد الورى،
 آهي ٿيا ڪنهن خود خدا، تنهن سدا لبرار جي!
 شفق، سحر، سحرور سحر، مولا سندو محبوب هو،
 بس پرجهلو، آڌر آجرو، شان و صفت سردار جي!
 جنهن جو نظر هو پر اثر، ٿيو سڀ دهر، خوش خوش،
 خير البشر، شق القمر، ڏس انتها اسرار جي!
 آي هڪ ذري جليو ڪري، دلڙي ٿري سڀڪنهن سري،
 بجلي پري، آئي وري، دلجو دري ديدار جي!
 مجبور جو، مزدور هو، مهجور هو منظور ٿيو،
 سرور ۽ معمورا ٿيو، ڏس مهرباني سار جي!

(۲)

پاسحمت مصطفيٰ! اعليٰ صفت، عالمِ جناب،
 پاسبمير ڪجهه، ڪل عالمن جا آفتاب!
 تنهنجي آئي دورِ ظلمت دور ٿيو دنيا منجهان،
 روشني تنهنجي مهاسي، تون مڪمل مانتاب!
 تون پٺيان، آهن عاجزن آڌار تون،
 حضرتان دنيا سڄي ۾ لطف توهنجو لاجواب.

مهران

(۱۹۳)

اي مسيحاڻي جهان، اي رحمة الله العالمين!
 مگر جهان کي فيض تنهنجي سان وري تون فيضاب!
 تون اجهو تون آهرو، توريءَ نه پيو ڪو پروو،
 ڪڇ مدد مرمل مٿا، 'معمور' جي روزِ حساب!

(۳)

تنهنجي در جا اچي دربان ٿيا، سلطان هزارين، مان نه رڳو!
 تنهنجي محبت ۾ مٿان ٿيا، انسان هزارين، مان نه رڳو!
 ڏسي ڄاڻو ڪري ٿي خلق چري، ڇا جن 'مٿاڪي' ڇا حور ڀري،
 دلدار آهت درمن جي دري، ديوان هزارين، مان نه رڳو!
 تنهنجو حسن ٻئي حيران ٿيا، تنهنجي خدمت جا خواهان ٿيا،
 تنهنجي قدمن تان قربان ٿيا، پروان هزارين، مان نه رڳو!
 سردار سڃاڻي آڏار اجهي، محبوب-خدا، اي ساه-استغاي،
 تنهنجي درمن نه دلدار مٿا، ڪوشان هزارين، مان نه رڳو!
 دڪ درد جهان مان دور ٿيا، مغموم وري مسرور ٿيا،
 مسرور ٿيا، 'معمور' ٿيا، شادان هزارين، مان نه رڳو!

شبرِ معراج

مهرِ عالي، سڄي عالم سڌو اُڃال تومان ٿيو،
 خدا جو راز ٿي آئين، خدا همراز تومان ٿيو!

مٿاڪي اترِ همري ڪيئن ڪن، جتي روح 'الاسين' جو پي؟
 مڪانِ منتهي سڀن صرف هو پرواز تومان ٿيو!
 ٿيڻ ان کان مٿا مرمِل، خدا کان چٽ ٿيڻ آهي،
 ڪڏهن پي ٿي نه سگهيو ساز، جو ساز تومان ٿيو!
 ڪري ارض و سما جو صبر بهتڻ خاص خلوت ۾،
 شبرِ معراج ۾ مرمِل، الاهي راز تومان ٿيو!
 ڪندو ساره ٿي 'معمور' ڪهڙي، ڇو ته مولا جو،
 عطا احسان اي سردار هي انداز تومان ٿيو!

(۱۹۳)

مهران

(۱)

ساربر توکي سهرين! جاني جيءَ جيار،
ڏکيا ڪاٺير ڏينھڙا، دابر توکان ڌار،
اٽئي پھر پجار، آھر تنھجي او ڀرين!

(۲)

ساربر توکي سهرين! ورن ورن ٿيو،
پرائيءَ ڀرپٽ جو، اچي به ٿيو،
نهوڙي ٿيو، حاجي هجر فراق جي!

(۳)

ساربر توکي سهرين! آڏاڻو آرام،
سوگهو آهي ساهه ۾، دلبر تنھجو دام،
صبح توڙي شام، تنھجي وائي وات ۾

(۴)

ساربر توکي سهرين! سڀا سڄن ڀار،
مولي ملندين ڪڏهن، سهر ڀريا سنڀار،
ساري سڀ چمار، آهيان تنھجي آسري!

(۵)

ساربر توکي سهرين! ويهي واجهاڻو،
پرائينءَ ڀرپٽ جو، اچي ڀور ٿيو،
لاڙڪ ٺنهن ٿيو، ڏوراهين ڪنهن ڏيهه ۾.

(۶)

ساربر توکي سهرين! لکير ڪيئي لک،
چڻي ويا چرڪ مان، ڏاڍائيءَ جا ڏيک،
محبت واري ميڪ، ٿاڀو آهي قلب ۾.

(۷)

ساربر توکي سهرين! آئي اوسارو،
ڪري دانھون درد مان، ٻيل ٻڪارو،
آئي آچارو، ننڍڻ وارو ٺنھڙو!

(۸)

ساربر توکي سهرين! روٽان راتو ڏينھن،
اڪيون وسن ايئن ٿيون، جيئن ڪو ساوڻ سنھن،
ننڍڻ وارو ٺنھن، ٻو ٺاھيان او ڀرين!

(۹)

سوا تنھجي سهرين! چيل ٿيو چنجال،
رويو روٽان وٽ ٿوا، هيلو آھر حال،
- جانب ٺاھ جمال، سڄن تنھجي ساٿ وي!

(۱۰)

سوا تنھجي سهرين! سڪن ساٿ ڇڏيو،
هينڙو هجي عارجي، گولدر منجهه ڪڏيو،
اچي سُر سڏيو، وڇوڙي جي وات ٿي!

(۱۱)

سوا تنھجي سهرين! آهيان آهالو،
تنھجي سار سنڀار جو، آھر آجالو،
برھ جو ڀالو، سوگهو آهي ساهه ۾!

(۱۲)

سوا تنھجي سهرين! ٺڪو ساڳو له سولھ،
اڪيون ڀري اجهائون، دل ۾ دردن دونھ،
ڪالھي وات ورونھ، ڪيئن گذاريان ڏينھڙا!

(۱۳)

سوا تنھجي سهرين! ساڻي ساڻي سور،
جاري آهن جان ٿي، دردن جا دستور،
ڀرين تنھجا ڀور، آهن جياھو جيءَ جو.

(۱۴)

سوا تنھجي سهرين! ٺاھي قلب قرار،
ويڙهي ويا وجود کي، ڪيئي ڪارونپار،
نڪا پات بهار، نڪا راحت روح کي.

سوا تنهنجي سهرين، ڪانهي روح رهاڻ،
وڃي مڃي مڃي، محبت جي مانڊاڻ،
سو ڪهو سورن سان، آهي ڏيل ڏڪن ۾.

سوا تنهنجي سهرين! ڏکيا ڏينهن ڏنام،
وڇوڙي جي وڃي ۾، سوين سور سترهام،
وڃا وڃي ۾، وڃا وڃي ڪيڪي!

وايون

(۱)

وڃي ڪجهه نه ورتندو، ڀار.

ڪاهه نه پهچون ڪڇ ڪناري!

آخر اچيو آهي جيڪو، سو ڪڍڻ ٿاڻو ٽرنندو ڀار.
جڙت، هٿ، هوش سوا هٿ، ڪو نه ڦار مان ٽرنندو ڀار.
جنهن کي لوري لوءِ وڃي جي، سو ڪڍڻ چانگو ڇترندو ڀار.
'سونهن' جو سو ساڻي ناهي، 'ڪاري' ۾ جو ڪرندو ڀار.
منزل تي سو سور نه رهندو، جيڪو ڏڪن کان ڏرندو ڀار.
سو پڻ سڏيو پريتن ٻانڌي، مارگ ۾ جو موندو ڀار.
هلندڙن کي 'معمور' هميشه، سانگي سڄي جو سترندو ڀار.

(۲)

اوکو پنڌ، اڙانگي وات - ڪڍڻ مسافر مالن منزل؟

وڃڻ جا رولا، واٽون واري، ان سينڌائي، اوندهه ڀات:

ڪڍڻ مسافر مالن منزل!

اڏجهڙ آڏون، اوت نه اولو، اوس ۽ اوڪهسر آڇ لڻات:

ڪڍڻ مسافر مالن منزل!

اونڌا ڪپرا، اونهيون ڀائي، گهوڙا ٽڙو، گهوڙا نه گهاٽ:

ڪڍڻ مسافر مالن منزل!

مشڪل هڪ 'معمور' نه آهي، سارنهيون واٽون سورن سات:

ڪڍڻ مسافر مالن منزل!

(۱۶)

مهران

دلوي دودن دونهي ږي-

اکړيون برس، چر چر څرا

ساري عمر سکندي وني، هوتن ځاران هونهي ږي.
 پند پراڼهون، راه اژانگي، سان نه آهي سولهي ږي.
 'هوت' سچن جيء حال وچاپا، لوک جي لغت اونهي ږي.
 سور سهارو بلجي پنا، وره جي ونک وروڼهي ږي.
 هجر نراق مان حاصل تڙي، تسبيح 'تونهي' تولهي ږي.
 منزل ڏي 'معمور' وچي پني، آڏي رات آسونهي ږي.

غزل

نه آ صرف ان جو نظارو لڏيد.

سچن پيار جو پيارو لڏيد!

چري چال، چٽيل، چپارو لڏيد.	سندس حرف ڪٿرو ۽ ڪارو لڏيد.
نظارو سچو ننڊ وارو لڏيد.	اٿل، اولنگه، آرس ۽ آرو لڏيد.
اشارو لڏيد ۽ ڪنارو لڏيد.	مياني جي مٺائيءَ جي ٺاهي ڪا حد.
سچن جي غم جو غبارو لڏيد.	سچي جڳ جي راحت، خوشي، هٽڪڙن.
سندس هر ادا آه پيارو لڏيد.	ڪجي ناز و انداز جو ڇا بيان؟
ڏهن ۾ اچي جو سو ڏارو لڏيد.	معيت جو پهاڙو ڪيڏن جي لٽي.
اها نسل وڙهوا ۽ ڌارو لڏيد.	خبر چار جنهن مان پوي پيار جي.
معيت جو ٻارڻ ۽ پيارو لڏيد.	پڇي پام کان ٿو پري هڪو ٻيو.
مگر وقت آ وره وارو لڏيد.	وجهن وصل جي ڪاڻ واجهون پلي.
سو 'معمور' مٿان جو مارو لڏيد.	ٿئي وصل جي واعدي مهل ٿو.

جبل جهاگ سي ڪن، لڳي جن کي جهڙ.

ڏهن ڪن والون، ونڪيون، ور وڪڙ.

پنجن ڪن هرگز ٿا ڳالهين جا پٽو.	مسئل عمل ڪن، سي منزل رسن.
ڪڏهن هڪن چٽيا بهادر بگهو.	ڪرڻ هيس هٿن تي ٺاهي چڱي.

تمنا سڌائين نه رک وصل جي،
 نه لاچار ٿي آهي اچار ڪو،
 نه جائز مٿي آه محفل اما،
 مٿا تنهنجي لالي کان منهن ٿو ميو،
 سڄڻ ٻار توکان ڦيرها سي ڦيرها،
 سوا تنهنجي سائين سهارو نه آهي،
 اهي ئي مسرت کان 'معمور' ٿيا،
 وري واهوندن ٿي ڏين ڪير پڙ.
 جتي ڪلن پري سي لکڻ جن ڪي جهڙ.
 مڃن جت مڃنور، ميانا، سگهڙ.
 وڌر وٽ ۾ چڻ ڪا مصريءَ جي تڙ.
 اهي ٻار ٻيا جي لڳا تنهنجي لڙ.
 تون اڏار، اولو، اجهو، اوڻ، آڙ.
 هليا جيڪي توڙي، ٻڌي حب جي مڙ.

نه وعدو وفا ڪن، هجي تن ڪي حفا!
 دغا ٿي دغا ڪن، هجي تن ڪي حفا!

سڌائين عاشق، مگر ڏک ۾ ٿا،
 'وفادار مان' ۽ سڄڻ 'بي وفا'،
 محبت جي دنيا جا واجب ۽ فرض،
 ڏينهان رات ٽڪرو ٽڪايت مڪري،
 محبت جا پروانا پنجن کان پوءِ،
 چي محبوب 'معمور' ٻارن مٿي،
 جن جي ڪلا ڪن، هجي تن ڪي حفا!
 اها چئون-چراڪن، هجي تن ڪي حفا!
 نسا جي ادا ڪن، هجي تن ڪي حفا!
 غفا ڪي غفا ڪن، هجي تن ڪي حفا!
 جي درمن نسا ڪن، هجي تن ڪي حفا!
 نه لطف و عطا ڪن، هجي تن ڪي حفا!

اگر آهيان اڪيلو، ته به روئان چو؟
 نه آ معين سان ميلو، ته به روئان چو؟

وڪوڙي وهر ڪيو واڳن حوالي،
 مٿل سورن جي صحرا ۾ ڇڏي جي،
 غمر دليا، غمر عشق، بنان کان،
 چون ٿا دير ۾ آهي درستي،
 اچڻ نه ميڪدي ۾ مون کي 'معمور'،
 ٻڃي ٿو پورا پيلو، ته به روئان چو؟
 ويا ساڻي سويلو، ته به روئان چو؟
 نه واندو آه ويلو، ته به روئان چو؟
 آڻي جيڪرا ويلو، ته به روئان چو؟
 جئين ڪيون هيا، ته به روئان چو؟

منعت عڪس و تبديل

اڃا وري نه واڳ ٿي، نه واڳ ٿي وري اڃا،
 اڃا پري مفاصلو، مفاصلو پري اڃا!
 اڃا پري نه ٻيو ٿو، سڄڻ وفا جي راه ٿي،
 وفا جي راه ٿي سڄڻ نه ٻيو ٿو پري اڃا.

اڃا ڪري نه قرب ٿو، چوي ۽ ٿو اجهو اجهو،
 اجهو اجهو ۽ ٿو چوي، نه قرب ٿو ڪري اڃا.
 اڃا ٿري ٿي ٻلا، ٻڪاريس وڙيون ڪري،
 وڙيون ڪري ٻڪاريس، ٻلا ٿي ٿري اڃا.
 اڃا ذري ذري ڪئون، مئون، مصيئون ڏسون،
 مصيئون ڏسون، مئون، ڪئون ذري ذري اڃا.
 اڃا وري نه وهر ٿو، سزا جزا ڏسي چڪو،
 ڏسي چڪو سزا جزا، نه وهر ٿو وري اڃا.
 اڃا ڀري ڀيو چئي، ڀڄي ڏسو غريب کان،
 غريب کان ڀڄي ڏسو، چئي ڀيو ڀري اڃا.
 اڃا ڪري وڌيڪ پئي، ٺوڻ ۾ ٿي ٺهي،
 ٺهي ٺهي ٺوڻ ۾ وڌيڪ پئي ڪري اڃا.
 اڃا مري نه مڙو، ڀڄي مڙي ڀڄي جهي،
 جهي ڀڄي مڙي ڀڄي، نه مڙو مري اڃا.

قطعا

(۱)

چن جو جهنڊو ويو، گلن جي تازگي وٺي،
 گلن جي تازگيءَ سان ٻلين جي زندگي وٺي،
 ويو اڳوڻو رنگ ڍلڪ، سوچ ۽ سزو ويو،
 چمن ۾ هاءِ، هر طرف خزان ٿي ڇانئجي وئي.

(۲)

اڇو اڇو، اي دوستو ڏکڻ سان گڏجي گهاريون،
 ڏکڻ ۾ زندگي ملي، سکن کي چو ڀاريون،
 ٻن جي آسري ويهي، نه ڪجهه وريو، نه ڪجهه سريو،
 ٻن جو آسرو ڇڏي، هڪ پنهنجو پوڻو ٻاريون.

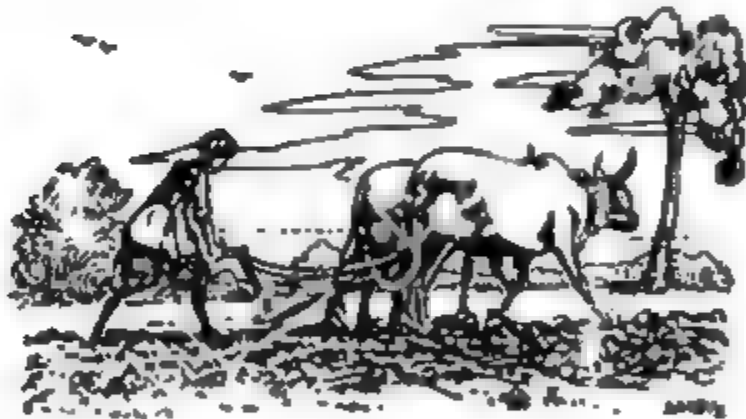
(۱۹۹)

(۳)

ورڪون ڪنن، وڙهيءَ ڪي ڇو وڙهي وڃاء،
وڙيل وقت هٿ ڪمن ايندو وري،
نه حاصل هميشه، ٿين ڪنهن ڪي ٿا،
ٿڌو ڏينهن ۽ رات، راحت ڀري!

(۴)

نه سوز آهي، نه ساز آهي، نه جوش آهي، نه هوش آهي،
سڃاڻي امان جي کان فقط آهي سڃڻ ڪي ڊپ،
ڪلستان جي ڦٽي پٽي پالڻي اهڙي جو ان کان،
لکين ٻيل مرن، پر ڪن آ زال و زغن ڪي ڊپ!

(۲۰۰)

مهران

عمرالدین ”بیدار“

محترم عمرالدین ”بیدار“ نوجوان ۽ جدید شاعرن ۾ پنهنجي ڪلام جي سادگيءَ ۽ صفائيءَ جي لحاظ سان ڏاڍو سهڻو انداز پيدا ڪيو آهي.

پاڻ هن طرح پنهنجو تعارف لکيو اٿس:

”پيدائش: ۱۹۳۷ع ۾. پرائمري تعليم، پيدائشي ڳوٺ دليپوٽا جي پرائمري اسڪول ۾ حاصل ڪيم. چار درجا انگريزي ڪي. سي. اڪيڊمي ڀريا ۾ پاس ڪيم. ۽ مئٽرڪ ڊي. سي. هاءِ اسڪول لواب شاھ سان پاس ڪيم. ڪاليج جي تعليم سچل سرمست آرٽس ڪاليج ۽ مسلم ڪاليج حيدرآباد. ان حاصل ڪئي ويئي.

شاعري: شاعريءَ جو شوق پهرئين درجي ۾ ئي ٿيو. شروعاتي دؤر ۾ ڪافيون ٺاهيم. السوس جو ابتدائي دؤر وارد سارو ڪلام شايع ٿي چڪو آهي. هن وقت به ڇپيل ڪلام کان سواءِ ڪو شمار ٿورو ڪلام محفوظ چئي سگهجي ٿو.

صحافت: صحافت جو شوق ننڍي هوندي کان رهيو. مئٽرڪ پڙهڻ جي وقت ”چشنگ“ نالي هفتيوار اخبار هٿ سان لکي شايع ڪندو هوس. مئٽرڪ کان پوءِ اول ”دعوت“ هفتروزه اخبار سکر جو ايڊيٽر مقرر ٿيس. ان کان پوءِ هلال پاڪستان جي نمائندگي جي حيثيت سان خدمت ڪندو رهيس. اخباري دنيا جي وسيع معلومات، اخبارن جي مطالع ۽ صحافت جي فن سان مخلصان واپستگيءَ جي ڪري، آخرڪار صحافت ۾ ئي رهجي ويو. ان کان پوءِ ”نواءِ سنڌ“ حيدرآباد سان وابستہ رهيس. ۽ اتي وسيع تجربو حاصل ڪيم. ۱۹۶۴ع کان پوءِ روزانه ”مهراڻ“ حيدرآباد ڏانهن هليو ويس، جتي اڃا تائين سب ايڊيٽر طور ڪم ڪندو رهان ٿو. وچ ڌاري هڪ-ٻه دفعا ماهانه ”هادل“ حيدرآباد جو ايڊيٽر به رهيو آهيان.

مهراڻ

(۲۰۱)

نثر: شعر و شاعري ۽ صحافت سان گڏ، علمي ۽ ادبي خدمت ڪندي، مقالا ۽ مضمون، افسانا ۽ ننڍن ايجڪٽن وارا ڊراما ڪافي لکيا اٿم. ان طرح سان نثر سان به ڪافي دلچسپي رهندي آئي آهي.

صحافت ۾ اچڻ کان اڳ، ڪجهه سالن تائين سنڌ جي مختلف هاءِ اسڪولن ۽ مدرسا هاءِ اسڪول حيدرآباد ۾ به تعليم جو ڪم ڪري چڪو آهيان.*

”بيدار“ جي شاعريءَ ۾ هڪ قسم جي سادگي آهي. خيال سادا ۽ عمدا، سندس شاعريءَ جي خاص خصوصيت آهي. صحافي زندگيءَ سان وابستگيءَ هوندي، شاعريءَ جي نئي جذبي کي زنده رکڻ اڄڪلهه ڏاڍو مشڪل مسئلو ٿي چڪو آهي. اڀرڻ آهي ته ”بيدار“ پنهنجن مشڪلاتن کي منهن ڏيندي به ان ذوق کي تڪميل تي پهچائڻ ۾ ڪامياب ٿيندو. - اداور

* * *

غزل

■

ڪڏهن ڪجهه حادثا اهڙا ٿين ٿا،

جي دائر داغ دلين کي ڏين ٿا

ائين ئي ڄاڻناسا هڪي ٿين ٿا	سڄا هڪ دور ۽ هڪ چور سڏجن،
آهي اي شڪر چاهجي لئه جيئن ٿا؟	جيئن ٿا غير جي اسيد ٿي جي،
الائي حادثا ڪيسين نيمن ٿا	پوڻ وارو ڏٺوئون ڪول ڪنهن چو،
فقط خون جگر پنهنجو ٿين ٿا	ادب وار، صحيح اوصاف وار،
مڙهي دنيا ۾ ڪجهه ماڻهو جيئن ٿا	چڙهي ايمان جي دولت خوشيءَ سان،
تو ڪل ٿي جيئن وارا جيئن ٿا	پلي ”بيدار“ تن کي هڪو ٻڌائي،

●

حقيقت ڪسان اکر سيزار ٿيندا،

نه دل وارن جي لئه آزار ٿيندا!

ڪري پنهنجو وري سيزار ٿيندا	اوهان ۾ هڪ هنئي اسيد اهڙي؟
چڙهي پورو سر بازار ٿيندا	لکامن کان لڪڻ وارا به آخر،
ضميرن جا به ڪاروبار ٿيندا	زماني ۾ ائين ڇاتو نه ڪنهن ٿي،
اڃا رهيا سر بازار ٿيندا	اڃا ڪجهه پال کي سمجهن ٿا شايد،
آني رهندڙ هڪي ڏارو ڌار ٿيندا	معتبت کي جتي سمجهي نه ڪوئي،
آهي ڪنهن جا ڪڏهن غمخوار ٿيندا	دل آڙاري سدا جائز رکن ٿا،
آني ساوا ڪاشان گلزار ٿيندا	جتي پاڙون پئي مالهه گلن کي،
پهينجا سي وري ”بيدار“ ٿيندا!	اوهان جن کي سدا محال ٿا سمجهو،

■
زمانو ٿو جو توڏي بهاري.

رقابت ڇو نه هت پو ياد هاري؟

ڇڏي ويندين، مگر ڪهڙي بهاري؟	رهي دل ۾، وئين بي موت ماري!
هلي ٿو عشق سان جهڙو پرائو،	ڏسون ڪهڙو ڪٿي، ڪهڙو ٿو هاري!
نصحت هر طرح جيت بهي اتر ٿي،	آئي سڀ ڪم ڪيو دل جي اشاري!
زمانه ساڙ جيڪي ٿي ڏٺاسون،	اسان جهڙن ڪي ٿي ويٺا وساري!
الائي لائلا بهتيا ڪٿي سي،	وياسون واٽ تي جيڪي بهاري!
ائين ٿا زندگي پنهنجي پٺاڙي؟	ائين ڪنهن ڪي نه ويٺاسون جاري!
جهاتا ويا ڇڙهي ۽ ڏولا بهتا،	هتي 'بيدار' ويٺو پاڻ ڳاري!

■
ڊچي، مشڪل ڏسي منزل، نه هرگز بار وينداسون،
ڪٿي مقصد هليا آهيون، پڇي هڪوار وينداسون.
زمانو سو مليو، جنهن ۾ ٿين پنهنجا، پراون جيان،
مگر اي دل! سهي چوٽيون، نه ٿي بزار وينداسون!
برابر حال هئي سان هليو خاطر هليا آهيون،
وڃڻ چائون ٿا، توڙي قدر ٿي-چار وينداسون!
پري کان ٿا ڪلن ڪٿي، ڏسي پورهيو هريالو،
چوي ڪو ڪن، پنهنجي ساڳي تي سرڪار وينداسون.
ڇڪڻ ٿا ڇاڪ، جيڪس هي جگر ڪونهي وڃڻ وارو،
شفا خاطر طبين ڏي، هلي پيار وينداسون.
وڏائي ڇا ڪندا هيا، زمانو ڇا ستائيندو؟
هلياسون آسري جهن جي، انهيءَ آڌار وينداسون!
ڏکيري واٽ، منزل دور، اٿي واٽ اونداهي،
وٺي ايمان روشن سان، آخرڪار وينداسون!
بتائون جي ستائيندئون، گهڻا کاتي سي کائيندئون؟
ڪٿي تريان ٿينداسون، مگر تنهن پيار وينداسون!
اچن ٿا ياد سي ڏاڍو، اسين آهيون وڃڻ وارا،
لڳي ڇا تار ٿي جي ٻار، اي 'بيدار' وينداسون.

انئين جي روز رسامو رهيو ته ڇا ٿيندو؟

اسان تان رنج نه تن جو لٿو ته ڇا ٿيندو؟

خير اٿو ته جدائي ڇڏي نه ٿيندي آهي.

وري به جي ٿا وڃوڙو ڏيو ته ڇا ٿيندو.

اسان کي جن ٿي صلاحون ڏيون ڪي دل واريون.

انهن ئي دل ڪسي ڌتاري ڇڏيو ته ڇا ٿيندو؟

هنسي هميشه احساس ٿيو وهي دل ڪسي.

اچي ويا جي آهي اوچتو ته ڇا ٿيندو؟

نظر کان دور به ڄڻ روبرو سي ڏسجن ٿا.

ٻڌائي ڪوئي محبت ۾ هو ته ڇا ٿيندو؟

هي ڪنهن جي ياد ڪري ٿي وري وري ٿيندو؟

خير ڏئي به نٿو ڪوئي هو ته ڇا ٿيندو؟

گيت .

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا ڪنهن جو ڪنهن سان ٺاهي ميارا

اکڙيون ٿينديون بيشڪ چار دل ۾ هوندا رنڍج هزارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

ڪهڙو محبت جو اظهار؟ ڪير ٻڌڻ لئه آه تيارا؟

ڇا جي انسانيت، ڇا؟ ڌرتيءَ تي ٿيا آهيون ٻارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

دل ۾ ڊڪڙا لڪ هزارا ڪير ٺهي ٿو ڪنهن جي مارا؟

هرڪو مطلب جو اڃ ميارا ٻاريءَ ڪنهن جي تي نه مدارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

ڇا جي موسر منگه ملارا؟ ڇا جا بادل چاه بهارا؟

ڪير ڪري ٿو شيل شڪارا؟ نعت سان آئي نه بهارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

تن ۾ ٿيند وڃي يا تارا ڪير نه ڇڏائي هي وهنارا

آه محبت اهڙي ميارا سوڀ هجي ته به چانچ هارا

ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميارا

برهمه پشايڪا ڪارونڀياري، سور مڃاڻا آخريڪار،
دل تي مدد ڪن ڪان بهاري، مابوسيه جي آهه مزار:
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

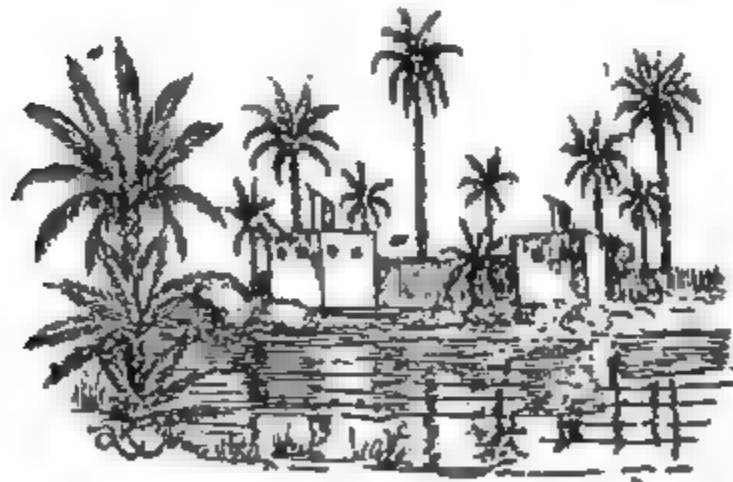
دل تي آهي ڏاڍو بهار، شايد ڪير ٿئي ٿو ڌار،
هي به زماني جو وهندو، جنهن ۾ بيگي آهي ڪار:
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

چماڪت وارا ڪي انهار، دل تي رهندا نقش نگار،
ايندڙون پادشاهون، پرندي مار، اک مان ڪيرلدا ڳوڙها چار:
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

آهه لڳي وئي ڪهڙي ناري، بيمار وٽان پهتي نه پڪاري،
روح رسايو اهڙي بهاري، نسبت سانڪي ٿئي ديدار:
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

ٺاڻي ٺيڻ ڪٿي نه بهار، مسجد اصول اهو نر نار،
دل جي دنيا هڪ اسرار، ڪوبه نه ڪنهن جو تابعدار:
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

بهار بنان نه سچو بهار، جڳ ۾ ڪجهه نه سجهي جنهار،
ڪنهن دل ۾ جي آيو بهار، سا دل بيشڪ ٿئي 'بهار':
ڪنهن تي ڪير ڏئي نه ميار.

"قلندر" لکياري

"قلندر" لکياري خود نوشت موابح عمری ۶۰ من طرح لکيو آهي:

"منهجي عمر جي صحيح تاريخ نه معلوم ڪانهي، هاڻي اسڪول جي رجسٽر مطابق ۱۹۴۰ع ڄاڻايل آهي. اسان جو اباڻو ڳوٺ، ٻٽڙي شريف جي ويجهو آهي ۱۹۴۵ع ۾ مون احمد ڪڪر جي ڳوٺ جي مسلم اسڪول ۾ استاد مرحوم مولوي محمد عثمان "پروان" وٽ پهريون درجو پڙهيو، جتي ٻٽڙي شريف جي پرائمري اسڪول ۾ ٻيو درجو پڙهيس، ۽ ان بعد سيپور ٻٽڙي جي پرائمري اسڪول مان ۱۹۵۲ع ۾ ستين درجي سنڌي ۽ سان گڏ نئون درجو انگريزي، اس ڪيم. هتي ئي استاد محمد صديق ٻليجي جن جي تربيت هيٺ منهنجي علمي، ادبي ۽ جماعتي شعور ۽ - ۰ - جي ابتدا ٿي. هتي ئي مون ٻارن لاءِ گلستان ۽ ماهوار لردوس هالا، ماهوار نئين زندگي ڪراچي ۽ اخبارن ۾ روزنامو حریت سنڌي، الوحيد ۽ پوءِ ڪاروان پڙهڻ شروع ڪيا. ان کان سواءِ ٻارن جي گڏجاڻين، اسڪول جي حلوس ۾ تقريرن، مضمونن ۽ جماعتسازيءَ ۾ حصو وٺڻ لڳس.

۱۹۵۳ع ۾ ڇانيندڙ هاءِ اسڪول سعادول ۾ وڌيڪ انٽرنيشنل تعليم حاصل ڪرڻ پس ۽ ۱۹۵۷ع ۾ آڏان مشرڪ جو امتحان پاس ڪيم. انهي جيتوڻيڪ اها ادبي صلاحيتون هئي، ته به پنهنجو شوق برقرار رکيو آيس. هتي ئي، پهريون دفعو هڪ ڪليل - ۰ - جي ۾ مون کي شعر پڙهڻ جو سونھو مليلو، جيڪو پسند ڪيو ويو، ۽ صدر مشاعرو، محترم "سرمدار"، جيڪو ان وقت اني دي آيس. اتي هو، تنهن منهنجي ڪافي همت افزائي ڪئي، ۽ مون کي اڳتي وڌڻ لاءِ آڀاريو. مشرڪ پاس ڪرڻ کان پوءِ آڏو سرمد تعليم حاصل ڪرڻ خاطر آيس. اهو ڪراچي ۾ داخل ٿيس، ۽ مرحوم سيد مهر علي شاهه بخاري، جيڪو اسڪول جي تعليم دوران منهنجي مالي مدد ڪندو رهندو هو، تنهن به منهنجي مالي امداد هتي به جاري رکي. هي

محترم 'اهاڙ' مادي ۽ مرحوم احسان احمد ٻڌويءَ جهڙا استاد ملڻا، جن جي زير اثر مون ادبي ميدان ۾ وڌيڪ ڪجهه پرايو، ۽ ڪاليج ۾ منطق، نفسيات ۽ عربي جي مضمونن جي اڀياس جو پڻ موقعو مليو؛ مگر حالتن جي سازگار نه هئڻ سبب اتي ڏيڏ-ٻن سالن کان وڌيڪ وقت جالي نه سگهيس، ۽ تعليم جو سلسلو منقطع ڪري واپس ورتو پيو. جنهن بعد پيروزگاريءَ جو طويل عرصو جهلڻو پيو. ان وچ ۾، ۱۹۶۰ع ڌاري وري به ڪجهه عرصي لاءِ ڪراچي ۾ وڃي رهيس، جتي ان وقت هر هفتي ٿيندڙ ادبي گڏجاڻين ۾ بهري وٺڻ جو چڱو موقعو مليو ۽ بزرگ شاعرن ۽ اديبن جي صحبت ۾ گهڻو ڪجهه پرائڻ جو موقعو مليو. ۱۹۶۲ع ۾ پرائمري ماستريءَ جي نوڪري ملي. ڪجهه سال پني وري پرائيوڻ طور امتحان ڏيڻ شروع ڪيو. ۽ انٽرميڊيٽ ۽ بي. اي جا امتحان درجہ اول ۾ پاس ڪيو. اهوڪله سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ انگريزي ادب ۾ ايم. اي ڪري رهيو آهيان.

هن وقت تائين سنڌي، سرائڪي ۽ اردو ٻولين ۾ طبع آزمائي ڪئي اٿم؛ ۽ ٻولين ڄاڻڻ جي لحاظ کان، ستن زبانون ۽ انگريزي کان علاوه، پنجابي، هندي، گرمکي، گجراتي، عربي، فارسي ۽ روسي ٻولين جي به ڄاڻ رکڻ ٿو.

ذمت

غلامانِ محمد کي نه ڪجهه خوفِ سزا ٿيندو،
وسيلو ٿيندو آت جو، جڏهن روزِ جزا ٿيندو.
محمد جي محبت قل نه منهنجي دل منجهان نڪري،
اگر دنيا ۽ عجبِي پئي هٿان وينديون ته ڇا ٿيندو؟
الستون عشق احمد ۾ آهيون سوشال اي زاهد،
محمد پنهنجي متوان ڪٿان ڪنهن پر جدا ٿيندو؟
يقين محڪم اٿم منهنجون سڀ ڪاريون لڪائي ۽،
وسيلو روزِ محشر ۾ محمد مصطفيٰ ٿيندو.
غير مومن جي ارنداهي نه ٿيندي ۽ نه ئي سگهندي،
سڻائو ان جڳهه تي ڇهرو بدراشدجي ٿيندو.
محمد جوئي نالو ورد ٿيو آهي 'قلندو' جي،
پروڙ، حشر سوشال ۽ ساقِي مرتضيٰ ٿيندو.

ڳيٽ

اهڙي اونداه سان، جوئي پٽا جنگ،
آديس اڙنگ، سوريءَ مٿي سزا.

(۴)

اڙنگ آديسن جا، ڪهڙا ڀڄن ٻار،
شعلا شرور اکين ۾، منهن تي سرڪ بهار،
ڪڙنين، ٻڙنين، ٺٺرين، تنهن ٿيو نروار،
چمڪن چنڊ هزار، جي سئون سيله سروي تي.

* * *

(۱)

الا اڄ احساس، سري جن ماڻو ٿيو
غنا ڪليو گل ٿين، هر وٺن ٺاهي واس،
جهڻيءَ جهڻيءَ باهه ۾، دڪي مالووه ماس،
رتو ڪيئن ٿي واس، هت ڀڳو نه ڀڄي.

(۲)

الا اهڙو واءُ، وريو وسندين تي!
محبت ويئي ملڪ مان، ڪونهي محبت ماءُ،
لڪو عشق اندر ۾، لڪو سولهن ساءُ،
هرڪو گهٽرا ڪهاڻ، ماڻهيو سڀني ۾ وٺي.

(۳)

سک نه آه سروي ۾، نه اندر ۾ آرام،
ڏوڏا ڏکين دل ۾، من اندر مائون،
لڄان، ٿڙان، ٿڙڪان، جيئن ڪجي ڪو نلام،
ڏني ڏينهن ٿيام، قلندر قريبن کي!

ڳيٽ

(۱)

ڪوئي نه ايندو، ڪوئي نه ايندو - ڪنهن جي ٺاهي ڀرت اسان مان!
ڀرت ڳڻيسين ريت جي خاطر، ريت به بدلي مهت به بدلي!
ساڻ نه ڏئي سنگيت اسان مان...

(۲۰۸)

[بياد مولانا مولوي محمد نورنگ زاده]

(۱)

نورنگ زاده! ٺاه، اڄ اسان جي ساڻ ۾،
مجلس لاءِ ملوڪ جي، هاءِ سڪي ٿو ساه،
موت ماري ڪل مٿي، چو پاڻ الله،
پر ڀر جي ٻاه، اجهائن اوکي گهڻي.

(۲)

اهه به ٻڌ ٻڌن ٻاه، ٻيلاين جا ڀول،
سڙا سڙا ڀولڙا، ڀرين سونن جهول،
اڄ به آهين اکين ۾، منهنجا ڏاڻي ڀول،
سڀني سگر ٿول، يادون جن جون يار سان.

[بياد سيد قطب شهود مصري]

(۱)

ڇوڪن جهونگارو، جڏهن لغو ٿين جو،
درد وٺين دٻين ۾، ٻارڻ تنهن ٻاريو،
واسينگن ور ڪري، ڏيڍل ڏنگي ڌاريو،
موت ٿين ماريو، موت نه ماري ڪاڙي.

(۲)

آديسن عشق جا، دڪايا دونهان،

سوريءَ ڏي سونهان، ٻيو کي نه ڪنهن ڪوڏڙيا.

(۳)

آديسن عشق جو، جڏهن چور ٻيو چنگ،
لاهن ڪنن ٿيڪو ڪيو، رچنديءَ وارو رنگ،

مهران

ياد ڪري ڪي سرب ڪهاڻيون، روئي راتيون ٻار وهاڻيون؛
تو جي گاهيا گيت اسان سان...

ان هلايو پاڪ ڏڪارو، ياد ڪريو پاڪ واراڻو؛
جڳ ۾ آهي جيت اسان سان...

ساجن تنهجي خاطر جڳ ۾، ڇا نه ڏٺو من ڇا نه سڳوسين؛
تون نه وڃي وئين ميت اسان سان...

(۲)

گيت ڏس، منهنجا ٻارا گيت ڏس!

اهي ڪيئن سان ساري زندگي، تاه ڪنهيءَ کان اتر ڪا بندگي،
ڪن ٿا رزائي جهان جي هي ته ڏس!

ڪر ته ڪيئن جي جوانيءَ ڏي نظر، ڇڻ ته ڪنهن دوشيءَ جي لهڪي ڪمر،
پلورو پنه سڄڻ ڇا ڪي ته ڏس!

ڪيتريون ڀڻ ڪي - ڳوريون سجدون، هارين هي خون سان روشن ٿيون،
تون سندن برڪت ڀلائي ڏي ته ڏس!

اه واجب هارين جو احترام، ڪر هجي جائز ڪريان سجدو مدام،
هي ئي بزرگ، هي ئي برتر، هي ته ڏس!

ان ججهوئل ڄام جالارو ٿئي، رحمن جو شال وسڪارو ٿئي،
۽ ورن وارا وصل جا ڪي ته ڏس!

غزل

صورتِ دلدار ظاهر ٿي ٿي،

سونهن ۾ سينگار ظاهر ٿي ٿي!

هڪ تو جهن دم هٿا ٿي ٿان، سڀاڻ مان تلوار ظاهر ٿي ٿي!

بلبلن گاهيو ترانو باغ ۾، چور جي چمڪار ظاهر ٿي ٿي.

تي لهر صبح ڇوڙو غنچ ڪي، سرڪ تنهجي بار ظاهر ٿي ٿي.

سبز پتن ۾ ڳلائي گل ڏسي، سوچيم رخسار ظاهر ٿي پئي.
 ڳاڻڻن ٿي ساز چڙها سوز سان، تنهنجي بس گفتار ظاهر ٿي پئي.
 واه جي جهونڪي تي جهولي شاخ گل، تنهنجي هنج رفتار ظاهر ٿي پئي.
 ڪوڙ ٿي چاهيم 'قلندر' انتظار، پر ثنا سد بهار ظاهر ٿي پئي.

وري واڳ واري اچو شل وطن تي،
 ڪريو نربداري اسان پڪن تي.

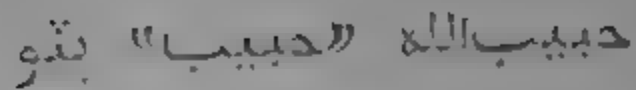
اڏاريان پئي ڪانگ مان روز ڪيئي، پڄان واٽ-ويندا وڌيو مان گسن تي.
 اکين کي اوهان بن نه اڍام آهي، ڪنن لڙڪ ٽپو پيون ٿا ڳن تي.
 وچوڙي جي هڪ ويل پي ويل آهي، رهو بس ڪونهي ڪو باقي لڳن تي.
 بهار آئي دل ۾ ليڪن سان ويران، نه آئي بهاري ڪا دل جي چمن تي.
 اميدن جي مڪڙي ٿي ڪوئائي وئي، رکان اس ڪهڙي مان باقي گلن تي.
 اتر اس ڪڏهن 'قلندر' سان ملنديس، ڪندين نربداري ڪا جاني جڏن تي!

نظر

[ستزاد]

اچو وري ساون ڪٽي سڀ ساز سنڀاري- دل توکي بهڪاري!
 جڳ کي ڏسي خوشن ۾ يو مڙو منجهاري- ا واک تون واري!
 جانب هوا هن جڳ ۾ هلا ڪهڙو جيئن ا- سچ روز سون ا،
 آهي اها اميد پئي سون کي جاري- پر عمر به تو ماري!
 مان ويٺو اڃا تائين اهيان اس لڳائي- تو چڙيو پلائي،
 عاشق هي عمر ڪيئن وچوڙي ۾ گذاري- هائے ڪو بهڪاري!
 هي عشق جو آڙام جدا دل ۾ پري ٿو- ۽ ڪين نري ٿو،
 آتش نه اجهائي ڪنهن ساون يا ساري- پرنديءَ کي هاري!
 ڇا عيدون برائون، هي ڇا تهوار هي ميلا- هي ساز سريلا،
 هر واقعو تنهنجي ٿو اچي ياد ڏياري- ۽ مون کي رٿاري!
 اي ڪاش 'قلندر' ڪو اڪهي اڪڙيون پرئس- آهين ڪٿي بالسو؟
 ديوانو اوهان لاءِ ويٺو راهه نهاري- پنهنجن سان بهاري!

[illegible]

نظم

اي اديبو، شاعرو! سوچيو خدا را پاڻ ۾،
چا وهي ۽ واري ٿو، سو رکيو سڀ پاڻ ۾.

دور لاهي ديس مان تهذيب ٿي پنهنجي فنا،
ڪو عوامي ڪم ٿو ڪنهن کان پڇي، ڇاچي ڏسو:
هي رهيا غافل اوهان ۽ وقت ويو چڪنڻ ۾،
سڀ ويو لڄي، نشان سنزل سڌو ڪونهي نظر،
سير سڀڪو ٿو سڏائي پاءُ ڪونهي پاڻ ۾،
ڪاروان آ در بدر ۽ ڇو ڏي سرون ۾،
ڪيئن ڪندو توفير عاشق، صاف آ اچان ۾،
جو مدد پنهنجي ٿو ڪانئر ڪري، تنهن هي ڀلا،
فرق پوءِ ڪجهه ڪين ٿيندو هڪ ٻڙهيل، انجن ۾،
جي اڃا پوندا سمهي، ٿي خرڇ غفلت ۾ اوهان،
وقت آيو، نوجوان! تون پي اتي هوشيار ٿي،
تنهنجو در تي موج آئي ٿو سگهي مهراڻ ۾.

مل "حبيبا"، قوم پنهنجي، وقت جي رفتار تي،
دل اندر ڪو درد ڌاري، جوش آئي پاڻ ۾.

قطعا

(۱)

مون کي ڏکيو ڏئي دنيا ڪيو رسوا ۽ سرگردان،
سڄي ساري حياتي سون رهي هائل گذارو آ!
جڏهن پيمانو ويو پر جي، تڏهن دل هي پڇيو سون کان،
"حبيبا! تو رهي هڙي، ڪڏهن انجار سارو آ؟"

(۲)

عاشقن کان هنن ڪري مهڻا حجاب،
ٿو سڀئي توکي ڀلا ڪهڙو ثواب؟
روز شب آ ٿات تنهنجي دلربا،
آه برسر دسبدم لاسزل عذاب!
خون ڳاڙن ٿيون اکيون ۽ بت سندر،
روز ساڙي ۾ سڙي ٿي-و آ ڪباب!
النجا سن، اي منا! نام خدا،
مل گلي مان، دور ڪر منهن تان نقاب!
هيءَ ٻڌي ڇڏ ڳالهه، بهانا ٿا چون:
"عاشقن کي خوش ڪرڻ آهي ثواب!"
ڪين ڄاڻان شعر مان ڪجهه پر "حبيب"
هجر تنهنجي آ رکيو ڪولي ڪتاب!

(۲۱۲)

مهراڻ

ڪجهه به ٿئي چئي سگهيس جو هو حيدرآباد کان ٻاهر هليو ويو هو. سندس انڊريس هٿ ڪرڻ لاءِ مذڪوره شخص جا ڪجهه غزل جيڪي مون وٽ رکيل ۽ وساريل هئا ۽ شايع نه ٿيا هئا، مون هڪ اهڙو رسالو ۾ ڏيڻ شروع ڪيا: منهنجو اندازو صحيح ثابت ٿيو، هن خط لکيو ۽ مون کي سمجهايو ته: 'ان ڪتاب جي ڪم ڪرڻ ۾ سندس هٿ نه پر ڪنهن ٻئي جو هٿ آهي'. بهرحال اها ڳالهه منهنجي ۽ ان محترم جي درميان محدود رهي. غزلن شايع ٿيڻ بعد هر طرف کان مبارڪبادي جا خط اچڻ لڳا. انهن خطن کي ڏسي خوش ٿيڻ بعد ان شرمندہ ٿيس، انهيءَ ڪيفيت تي منهنجي ۽ شعر جي وچ ۾ آيل دٻوار کي وڌيڪ جي دٻوار وانگر ڪن ۾ ڪيرائي پٽ وجهي ڇڏيو. رک ۾ اندر ليڪل چٽنگ از سر نو پڙهڪا کائڻ لڳي ۽ مان انهيءَ ميدان ۾ ٿي پيس، جيڪو اسان جي خاندان ۾ منهنجي پڻ چاچن علي بخش خان ۽ عبداللہ خان تعمير ڪيو هو: يعني شعر جي ميدان ۾ طبع آزمائي ڪرڻ لڳيس. ليڪن جيئن ته اردوءَ زبان تي نسبتاً زياده قدرت حاصل هئي، ان ڪري منهنجي پهرئين مقالي وانگر پهريون غزل به اردو زبان ۾ چهر چهرن جو مطلع آهي:

جلو مين ليکے جسو رعنایان رنگِ شيبه آيا،
چمن مين پھول شرمائے ستارون کو حجاب آيا.

هي غزل 'بشارت' اخبار ۾ شايع ٿيو. بعد ۾ سنڌي ڪلام کي پنهنجو ڪم ڪيو. البته اردوءَ کي بلڪل ڇڏي نه ڏنو. بعض ترين چيو ته اردوءَ ۾ نه لکان، ڇاهي سنڌيءَ کان سٺو لکندس ته به اردو دان طبقو منهنجي تعصب جي ڪري منهنجي پوزيشن قبول نه ڪندو. ليڪن مون خيال ڪيو ته ڪير به ڪنهن جي پوزيشن قبول نه ڪري، پنهنجو مقام پاڻ حاصل ڪيو آهي ۽ ان لاءِ ارادي جي مضبوطيءَ ۽ خلوص نيتيءَ جي ضرورت آهي. پوءِ ته اردو ڪنهن خاص گروه جي زبان نه آهي. پارتيشن کان پهرين به هيءَ زبان نه صرف سنڌ ۾ رواج ۾ اچي چڪي هئي، بلڪه ڪافي بلند پايه شاعر مثلاً سچل سرمست وغيره هن زبان ۾ ڪلام چئي ويا آهن. لهنذا منهنجي لاءِ ممڪن نه هو ته هن زبان ۾ ڪجهه چوڻ کي ئي گناهه سمجهان! بهرحال مون هڪ ئي وقت سنڌي، اردو، ملٽاني ۽ پنجابيءَ ۾ لکڻ شروع ڪيو. مضامين ۽ اشعار لکندي هيس ۽ مختلف نالن ۾ شايع ڪرائيندي هيس. انهيءَ کان ٿورو پهرين بزمِ خليل طرفان هڪي پهر ڳاڙهي کان به لطيف ڊي مياڻو ويو هو، جتي مون پاڻ وڃي نظر پڙهيو، پر پردي جي پٺيان ۽ 'ساحره' تخلص سان.

سن ۱۹۶۰ع کان منهنجي طبيعت ڪجهه خراب رهڻ لڳي، سن ۱۹۶۳ع جي ابتدا تائين مرض ايترو زور ورتو جو منهنجا معالج ناايد ٿي ويا. ڏهنهن جو اڪثر حصو مون کي انجنيڪشن جي وسيلي بهوش رکيو ويندو هو، مبادا هوش ۾ اچي تڙپڻ لڳان. انهيءَ دوران جڏهن ٿوري طبيعت ٺيڪ ٿيندي هئي، تڏهن ڊاڪٽرن جي هزار منع جي باوجود لکڻ شروع

ڪندي هيس. انهيءَ ئي عرصي ۾ مثنوي 'فتح استبول' سنڌي ۽ مثنوي 'سوز و ساز' اردو لکيو. جيئن ته ان وقت تائين ڪنهن به استاد جي دامن ۾ ورقي هير ٽهنڪري ڦاٿل جون غلطيون نه ٿيڻ ممڪن ٿي ٿو هون. شاعريءَ ۾ آخر استاد جي ضرورت هئي. منهنجي شاعريءَ جو پهريون سبق محترم رشيد احمد لاشاريءَ جو مرهون منت آهي. اسپتال مان جڏهن گهر آيس، تڏهن پهريون ڪم استاد وٺڻ هو. ان سلسلي ۾ قبل ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم صاحب 'خليل' مديخه جي خدمت ۾ پهتيس ۽ ڪاسياب مونس جو قبل موصوف مون کي پنهنجي شاگرديءَ ۾ قبول فرمايو. ۱۹۶۵ع ۾ حضرت مولانا محمد اسماعيل صاحب رزي جيوري مديخه جي اڳيان ڏانئون ادب ٿو ڪم.

سنڌيءَ ۾ ته منهنجو ڪلام شايع ٿيندو رهيو، ليڪن اردوءَ ۾ 'بشارت' کان پوءِ منهنجو ڪلام قبل ذهن شاه صاحب تاجي مديخه پنهنجي ماهنامي 'تاج' ڪراچيءَ ۾ ايڊيٽوريل نوٽ سان شايع ڪيو. ائين چوندي هار نٿي پائين ته جيئري همت افزائي منهنجي پنهنجي زبان وارن ڪئي، ان جيئري اردو وارن به ڪئي. منهنجو استاد مولانا رزي صاحب اڪثر اشعار ٻڌي همت افزائي ڪندو آهي ته اهڙا اشعار اسان جي عمر وارن کي چوڻ گهرجن، تون ڪيئن ٿي چوڻا مون کي ياد آهي هڪ شاعري ۾ محترم محسن پوهالي صاحب اسٽيج تان لهي اچي مون کي مبارڪ ڏيئي منهنجي همت اٿرائي ڪئي.

مان پنهنجن استادن کان اڃا به عروض پڙهي رهي آهيان ۽ هميشه پڙهندي رهندس، خواه عروض خواه فلسفو. ادب ۽ فن ۾ اڃا خام آهيان، ليڪن فڪر شعري وقت ضرورياتن جي ابتدائي اصولن جي پابندي ضرور ڪريان ٿي. سنڌي، پنجابي ۽ ملٽاني ۾ نور شاهين اردو ۾ 'هما' تخلص ڪريان ٿي.

بمارين جو سلسلو ختم ٿيندي نظر ٿو اچي. ليڪن اهي جسماني ٽڪليفون علم جي پاس کي ختم ڪري ٿيون سگهن. هڪ سال امتحان هال ۾ هڪ سال اسپتال ۾ تڙهندي گذرندو رهيو آهي. انهيءَ ئي ڪشمڪش ۾ هوسو ٽريننگ ڪاليج مان ۱۹۶۳ع ۾ ايم. ڊي. ايج (ڊاڪٽر آف ميڊيسن) جي ڊگري فرسٽ ڪلاس ۾ حاصل ڪيو ۽ ڪاليج جي طرفان خصوصي اجازت ملي، پنهنجي لالي جي پٺيان ايم. ايج. ٿي. سي لکڻ جي. ۱۹۶۶ع تائين هڪ طرف اديب فاضل ڪيو ۽ ٻئي طرف بي. اي. تائين پهتيس ته وري بيماريءَ جو شيدو حملو ٿيو. نوبت اهرشن تائين پهتي، منهنجي هرمعالج مون کي آرام ڪرڻ لاءِ چيو، ليڪن علم جي نانگهه آرام ڪرڻ نه ڏنو، هراڻهيءَ بزرگ کان استفادي ڪرڻ جي ڪوشش ڪريان ٿي جنهن وٽ علم جي پونجي ڏسان ٿي.

منهنجي اشعار ۾ نانگهه ۽ ٽڙپ کي دخل آهي. منهنجا مضامين ۽ اسانا وغيره تنقدي، علمي ۽ اصلاحي ٿين ٿا، ۽ مختلف اخبارات و رسائل ۾ شايع ٿيندا رهن ٿا. منهنجون لکيل

گيتن پهريون ڪهاڻيون، انسان ۽ فيچرز نثر ۾ خواه منظور ويڊيو پاڪستان تان نشر ٿيندا رهن ٿا. منهنجو پهريون ڪتاب ترجمو آهي. 'ڪريڊٽو واچيو' صاحب ڏهني ڊئريڪٽر ايگريڪلچرل، پنهنجو ڪتاب 'آمريڪا جو سفر' مون کي ڏنو، جنهن کي مون اردو ۾ آندو، بشار 'دهارِ غير'. ٻيو ڪتاب 'رُس م' رسن گهرويو' سنڌي ڪلام جو مجموعو لطيف اڪيڊمي سکر طرفان شايع ٿيو آهي.

ٽيون ڪتاب 'اسلامي عهد ۾ سکر قوم' ترجمو آهي ۽ سکر ۾ آهي. چوٿون ڪتاب 'بهارِ جنون' اردو ڪلام جو مجموعو معلمي مولانا رزي صاحب جنوري جي نظري اصلاح لاءِ وٺن آهي.

پنجون ڪتاب 'ستوي نتج استبول' تقريباً سورهن - وڏا شمار تي مشتمل آهي، هن ڪتاب تي استاد محترم حضرت شيخ محمد ابراهيم صاحب 'خايل' اسلامي نظري ڪري رهيا آهن. ڇهون ڪتاب ترجمو آهي حضرت محدث عبدالعزيز صاحب دهلويءَ جي ڪتاب 'تحفة اثنا عشرية' جو. هي ڪتاب جيئن ته ضخيم آهي، لهنڏا ارادو آهي ته حصن ۾ ورهائجي. هن جو پهريون حصو استاد محترم و سکر ۾ جناب مخدوم امير احمد صاحب پرنسپل سنڌ اورينٽل ڪاليج کي ڏنل آهي ته جيئن عربيءَ جون ڳالهيون ڏسڻ فرمائين.

ستون ڪتاب 'مذهب اور تصوف' اردو، مڪمل آهي، ليڪن جيستائين ڪنهن جديد عالم جي نظر مان نه نڪرندو تيستائين ان کي شايع ڪرائي نه سگهيو.

هڪ سنڌي ناول 'النولي' هڪ ٻيو سنڌي ناول ۽ ٻه اردو ناول جن جا مڪمل ٿيڻ کان پوءِ به نالا نه لکيا اٿس، انهن جا سودا پيل آهن.

هن وقت حضرت 'بيدل' رحمۃ الله عليه جي تصنيف 'پنج گنج' جو ترجمو زير قلم آهي. ان ڪتاب جي ترجمي لاءِ سمن عبدالعظيم صاحب سنڌي پروڊيوسر اسلامي ڪاليج سکر منهنجو انتخاب ڪري، پنهنجي علم نوازيءَ جو ثبوت ڏنو آهي، ورڻ ڪجا حضرت 'بيدل' رحمۃ الله عليه جي تصنيف ۽ ڪجا منهنجو علم يا مطالعو 'پنج گنج' عربي، فارسي ۽ سنڌي زبانن تي مشتمل واقعي هڪ غير فاني گنج آهي.

ڪنهن به زبان ۾ مان پنهنجو شعر ڪنهن هڪ صنف تائين محدود نه رکندي آهيان. ڪانگنل، ٻارهن، ماهو، ماهيا، نظار، سائيت، تراثيل، مثنويون، چار بيت، رباعيات، قطعات، ڪهاڻيس، گيت، غزل، وائيون، ڪافيون، دوما وغيره تي طبع آزمائي ڪندي آهيان. سنڌي زبان ۾ رباعيات ۽ قطعات لکڻ ۾ اڃا دقت پيدا ٿئي ٿي. ملتانءِ ۾ ڪنهن سان گڏ غزل به ڇپل آهن. مان پاڻ به نوان وزن ٺاهڻ جي ڪوشش ڪندي آهيان، ائين جيئن غير عروضي نه بنجن ۽ راڳ ۾ هلي سگهن. ملتانِي غزل جو مطالعو:

سجدي ڪيئي مٿن ٻار دي قدمان تي والهاڻي
[پوءِ عبادت سنڌي مثنوي] [پوءِ مٿي دکانه]

مان لاڳيتو وقت نه نثر کي ڏيئي سگهندي آهيان نه نظر کي. ڇهه-ڇهه مهينا نظر کان ائين دور هوندي آهيان جئن ان شئي مان لاڳاپو ئي ناهي، وري جذبن شمر جو غلبو ٿيندو آهي، تڏهن هڪ عرصي لاءِ نثر اهڙيءَ طرح دور ٿي ويندو آهي، کوبه ڪڏهن ان مان آهستي نه هڻي!

مان پنهنجي ڪاليج جي ڪامياب ڊپٽر وهي چڪي آهيان. ان سلسلي ۾ سنڌ جي مختلف ڪاليجن ۾ حصو ورتو اٿم. فخر ان ڳالهه جو اٿم جو ڪڏهن به عام شاگردن وانگر پنهنجن استادن کان لڪرائي نه وٺي نه وٺي آهيان، جيڪو ڪجهه چم سوخود سوچم ۽ خود چم... ڪنهن مقالي يا تقرير لاءِ يا ڪنهن شاعري ۾ حصي وٺڻ لاءِ محفلن ۾ تمام ڇڏو وڃڻ ٿئي ٿو. خواه مخواهه جي گهم ٿرڻ ۽ وٽ پهچڻ لاءِ هڪ ته فرصت ٿئي رهي، ٻيو ته طبيعت به گوارا نٿي ڪري. البت هوا خوريءَ لاءِ ڪڏهن رات جو مانيءَ کان پوءِ چام شوردي ٿي يا ڪنهن ٻئي اهڙي سڪون واري جاءِ تي عزيزن سان گڏ وڃڻ کان نه تڙائيندي آهيان. تاريخي جاپون ڏسڻ ۽ بزرگن جي درگاهن تي وڃڻ پسند ڪندي آهيان ليڪن عرس جي دوران نه. ان سلسلي ۾ پاڪستان جي ٻائي ڪا به رگاهه رهيل هوندي. فراءِ دين جي عزت ڪرڻ فرض سمجهان ٿي. گهر جو وقت صبح کان وٺي رات تائين لڪڻ پڙهڻ ۾ گذري ٿو. هن وقت لطيف اڪيڊمي سکر ۽ هوسو ٽريننگ ڪاليج لاهور جي ميمبر آهيان.

لهر ڪلاسيڪي موسيقي پسند آهي. راڳن ۾ مالڪوس وڌيڪ مريحوب آهي ۽ سازن ۾ ستار. پنهنجي اسلاف کان پوءِ گوتم ٻڌ، گيتا جو مصنف - ڀڄي ڪرشن، آرفنس (Orphens) ۽ سقراط پسند آهن. بعد جي مغربي مورخين ۽ علماءِ ۾ پيٿوف، ڊاڪٽر سورلي، برنارڊ شاؤ ۽ فلپ، ڪي. هٽي کي پسند ڪريان ٿي.

ڪنهن به فورم جي انهن اديبن ۽ شاعرن کي پسند نٿي ڪريان جن وٽ پنهنجو لکڻ ناهي ۽ لکڻ جا فخر پنهنجي زندگي گذارين ٿا، جيڪي صرف گفتار جا غازي آهن. مين پيدائش ۱۹۳۶، آگسٽ ۱۸.

* * *

ٺن: سن لورجهان شاهين، پنهنجي علمي، ادبي ۽ شاعريءَ جي ٺن، موضوع، مواد ۽ پيشڪش جي لحاظ سان، سنڌي ادب ۾ جو مقام پيدا ڪيو آهي، اهو ڪنهن به تفصيلي تعارف جو محتاج نه آهي:

عطر آن ست که خود به بود، نه که عطار گوید.

اسان جي تاريخ ۾، ڪم ال ڪم عربي، فارسي، اردو، هندي ۽ سنڌي ادب جي تاريخ ۾ مستورات جي شاعري هڪ اهم باب آهي. اسان وٽ خنساء، نيلائيءَ اقلي، ليرة العین طاهر، زيب النساء، راجڪماري، ميران ٻائي ۽ مغل شهبازدين جي شاعريءَ کان ڪير واقف نه هوندو،

ميران

(۲۱۷)

اگر خنساء ۽ ليلائيه اخلاقي جي فن کي مطالع ڪيو ته. پوءِ انهن جي من ۾ غيرت، حوش ۽ جذبات جي ترجماني ملي ٿي. ان سان گڏ، پنهنجي بهادرن ڀائرن ۽ سندن پرجوش سائين جي دائريءَ ۽ غيرت جو جذبات انگيز ۽ غيرت آفرين مرتع ملي ٿو.

قوة العين طاهره ته پنهنجي اعليٰ ڪردار، اخلاقي آدرش، نقطه نظر ۽ نصب العين جي بلنديءَ ۽ برتريءَ جي ڪري، بين الاقوامي شهرت حاصل ڪئي آهي.

طاهره نه فقط دينيات، ادب، شاعريءَ جي دنيا ۾ نالو ڪڍيو، پر ان سان گڏ بلند مرتبہ خطيب ۽ شاعر نوا مقرر ٿي هئي.

ان طرح اسان وٽ مغل بادشاهن جي حرم سرا ۾، شعرو شاعري جو فن پڻ ملي ٿو. زيب النساء جي شاعري ۽ سندس نالي ۾ ڇپيل ديوان متعلق ڪي محقق ۽ عالمن، مذهبن آهن ته هڪ باشرع، دين ۽ ملت جي محافظ، عالمگير جهڙي سخت کير والد جي ٺاهيءَ جي اهڙي شاعري ڪئي ٿي سگهي ٿي. ڪهنن عالمن تسليم ڪيو آهي ته اها سموري شاعري واقعي زيب النساء جي ئي آهي، ۽ ان ۾ ادب ۽ اخلاق جا ڪيئي شهبازا موجود آهن. هارني ادب ۾ سندس چڱو مقام ڇو ويو آهي.

ويڌانت ۽ تصوف جي اخلاقي ۽ آدرشي شاعريءَ لاءِ، ميران ٻائيءَ جو نالو ئي بس آهي. سندس من سوهيندڙ گيت، پاڪيزه عشق ۽ جذبات سان ڀريل آهن.

ان طرح راجڪماري ته آهي ئي امام حسين جي مدح خوان شاعره! هڪ هندو عورت جي ان پاڪيزه ۽ پختہ ڪلام، اردو ادب ۾ وڏو مقام حاصل ڪيو آهي، انهن کان سواءِ اردو ادب ۾، قديم ۽ جديد دور ۾ ڪيئي شاعره عورتون آهن، جن کان اهل عالم چڱيءَ طرح واقف آهن.

پوءِ ته عربي شاعروتن، محبوب جو تصور، عورت سان وابستہ آهي. فارسيءَ ۽ اردوءَ ۾، شاعر جو محبوب، عورت ٺاهي، هندي ۽ سنڌيءَ ۾ عاشق عورت آهي، ۽ محبوب مرد آهي. اردوءَ ۾ اختر شيرانيءَ ۽ اهڙن ٻين-چئن شاعرن، علمي سان خطاب ڪندي ڪجهه شاعري ڪئي آهي. ان طرح لطيف جي سورمين جي زبان تي، جن سورمين جو ذڪر آهي، اهو تصور ۽ ان جي پاڪيزه، اخلاق ساز ۽ روح پرور نصب العين تي مشتمل آهي، ۽ مجازاً، انداز بيان نهايت معنوي ۽ پاڪيزه آهي. لطيف جي فن ۾، ڪنهن به سورميءَ جي زبان کان، ابتڙال ۽ نعاشيءَ جي ترجماني نه ٿي ملي سگهي خبر.

هن دور ۾ اسان وٽ ٻن-چئن مستورات جي شاعريءَ جا مثال موجود آهن، پر زياده تر مٿي نورجهان شاهين کي شهرت حاصل ٿي آهي، جا سندس مبالغ حيات، حالات ۽ معاملات جي ترجماني آهي. شاعرانه جذبات، دل تي چوٽ لڳڻ سان پيدا ٿين ٿا. ناسازگار ماحول ۾ مغلضات ۽ جذبات انگيز طبيعت کي، جي لاشوشڪوار مسئلا اڳيان اچن ٿا، تن کان ڪم انڪار ڪري سگهي ٿو.

شاهين جي فن ۾، نهايت دڪدائڪ ڪشمڪش مان گذر وٺا ۽ جفا، هجر ۽ وصال، تمشق ۽ سردي، محبت ۽ وارتگي جي درداڪير روياد موجود آهي. سندس انداز بيان پختي، شوخ ۽ پياڪ آهي. سندس فن، بعض اوقات، نهايت نازڪ ۽ لطيف مرحلن تي، دامن فڪر کي داغدار ٿيڻ کان بچائي سگهيو آهي، جو سندس فن جي پنهنجي جو دليل آهي. اهوئي سبب آهي، جو ان نازڪ ترين مرحلي کي ڏسي، مبالغه کان سواءِ ڇڻي سگهجي ٿو ته هڪ شاعره، پنهنجي جذبات کي والهاڻ انداز ۾ پيش ڪري، ۽ نياپي سگهي، مڪڻ جي سينج پچائڻ کان، ڪنهن به صورت ۾ گهٽ ناهي. ان ڪري ئي چوڻو پوي ٿو ته، عورت لاءِ، خاص طرح سان مشرقي ۽ سلمان عورت لاءِ فني دائري ۾ رهڻ، فني اصولن موجب، پنهنجي شاعرانه جذبات کي نهايت ڏاڍو مشڪل مسئلو بڻجي چڪو آهي.

هڪ عورت، حمد ۽ مناجات، نعت ۽ منقبت قوسي ۽ اصلاحي شاعريءَ کان سواءِ، ٻي ڇا به شاعري ڪندي، اها استعارات ۽ ڪنايات جي لطيف کان لطيف پردي مان به، ادبي دنيا ۾، صوري ۽ ظاهري خيال ۽ فڪر سان وابستہ بيان ڪئي ويندي. ان ۾ معنويت ۽ رمزيت پيدا ڪرڻ لاءِ، جي به تاويلات ۽ تعبيرات ڪيا ويندا، اهي 'مجاز' جي محدود دائري کان ڪڍڻ به ٻاهر نه سگهيا ويندا.

خوشيءَ جي ڳالهه آهي جو سس شاهين، هن سنگلاخ رسن ۾ والهاڻ ۽ رندانه انداز ۾ قدم رکي، پنهنجي فن کي شاعريءَ جي فني دائري ۾ آڻي سگهي آهي، ۽ سماجي مصلحت ۽ روايتي بندشن مان بفاوت ڪندي، هن جي دائري اندر شاعري پيش ڪئي اٿس. سندس فن جي اها پياڪي، حوصله افزائيءَ جي لائق آهي. هندي شاعريءَ جي تاريخ ۾، شاهين ۽ سندس فن، تاريخي حيثيت رکڻ ٿا. — ادارو

بيت

(۳)

برينءَ جي ٻن ڪاڻ، آڻا منهنجا ٿيل،
نڪي چاهين ننڊ کي، آڻ نه چاهيان ڪيل،
اچي مل تون - ٿيل، ٻرت جا ٻير پري.

(۴)

ستان ٻچو اي جيڏيون ته ڇو ڪيائين ڌار،
ٿئي ويو ڇو دلڙي وجهي قلبن ڌار،
کلي ٻيا ڇو وار، مان نه ڏيندس منجهه ڪو.

(۱)

ساريندي سرتاج کي ننڍون نه ڪن ٿيل،
هي ئي ٻرت پچائين ٻنهن جنهن جو - ٿيل،
سڀين ڌاران وٺڻ، ڏيهه - جو اچو ڏئي.

(۲)

ڏيهه سڄو اچو ڏئي، سڀين ڌاران وٺڻ،
جڏائي ئي جهور ڪري، پونءَ به اچي ٿي ڪن،
آڻا منهنجا ٿيل، برينءَ جي ٻن ڪاڻ.

(A)

مومل مہتاب والي نہ گئي راج مہ
کين چهلو جنون قاب، سو بهانين پي ويو.

(9)

موسل مشہاب کی، راہی نہ منجھن راج،
ہاتھی کاٹی پاچ، کارنھن لائین عشق کی۔

(1 .

گذريا همار هڪڏي جي، راتل سان وڃان،
جي سولا پهر ان، پهر پري ڏينها.

منہنجا حال مجر مکھا مٹا، وڈی زخم چھنی لہا پٹا،

اجھو لکرا تین لکھا

جذہن سورنی تہام سکتا

لؤلؤ ہائی الا

وہی جگر ہتھون تو جاتی۔

نہی مونیوں سی ئی جفائون،

تہنجدون رمزون عجب ادائون :

جي ٻار جي نه ٿيون مرائون

مکتی ماڻھان تنهنجوون عطائون :

يون كان وسر يو تون ۽ آئون،

وڃي هجر جي نئي شهرائي ۱۱

وڃي جگر هٿون ٿو ڄاڻي.

○

جيڪا توسان وهي مڪالي، جيڪا آهي مان ڏڪالي،
جنهن ڌار گهڙي ڪين جالي،
جا آهي وٺا جي سوالي، ڪين وار سا واپس خالي،
تنهنجي معصوم ٻولي هالي،
تون ڪري وٺين ڏاڍي اهالي، مون پيار سان هتي جيڪا هالي،
اها دلڙي دکن ڏڪائي اها،
وڃي جگر هٽون ٿو ڄاڻي.

ٿيون سوز و لراق جون ڪاهون، دل لهو ڪري پئي دانهون،
ويو لرب جون بند ٿي واهون،
ٿي سڄ" ويو لرب ٺڪاهون، ٿيون پيار لپن تنهنجون واهون،
من" تون ئي اچن ڪو واهون،
پڙي 'شاهين' سڙا دانهون، ڪٽي دل جون ٺهري ڪراهون،
من ڪهل پوي توکي ڪاڻي اها،
وڃي جگر هٽون ٿو ڄاڻي.

جهلي حوري حسن تنهنجي سونه جي نه سٺ،
ڪها بند سڀني تو حسن جا هٺ.

ڪيستن ويهان ڏورائين لاه سهر، سڀ دل تان وڃن تنهنجي پيار لهو،
تنهنجي لپهن جا اڙلي ٿا اٿس، تنهنجو پيار پيارو پالا اٿس،
تو دور ڏڪيون جهي توسان ڪهيون، تون منهنجو رهين سڀ سڪنديون رهيون،
تنهنجي دم سان اڳئين بهار اٿس، تنهنجي ڀاتي گچيءَ ڪي قرار اٿس،
هڪ ڀل نه اڪين ڪان دور مهين، تون جهڙان ٿرين اه پشان ڪهين،
هڪ گهور سان دل ڪي گهايو ڇڏين، ڪوڙين 'شاهين' قدمين جهڪايو ڇڏين،
سوين لب تي آيا جي شڪوه ڪهيون، ڪري لائي جڏهن تون پڏين ٿو چٽ،
لپن تنهنجي وٺا جا سالا اٿس، تنهنجي رانا اٿس وڌ ڪاڪ ڪان وٽ،
ويهي ڪاري ويون توک ڪوڙين ويون، ٻي تاب هيان توڙي حورن جهٽ،
تنهنجون پانهون مهاڳ جا هار اٿس، منهنجو سروس منده ٻاڙوش جي ٺٽ،
ٿي ٻاڇي مثل سالتوسان رهين، تنهنجا روڪي ويهان سڀ گهڙا آهن ڪهٽ،
ڪٽي ڪانهون دل تي وهايو ڇڏين، ڏين شهر ڪي ڏهني جنهن دم وٽ.

*

ڪين ڪڇين پاڻا ڌار ٻار،

اي اڌون جا اڌار ٻار.

تو لڏو لڏو روح ڇڙو ٿي، سا نه هفت منجهه سڙو ٿي،

روح ونسو زارو زار ٻار،

ڪين ڪڇين پاڻا ڌار ٻار.

برسر ٻڙس تنهنجي سان مار، دل جي منجهه تون منهنجي مار،

ڪهڙي لهجن سار ٻار،

ڪين ڪڇين پاڻا ڌار ٻار.

روز رڌان پئي پئي پئي، سارو هئا تون مروت سڌا

بره جا لاهين سار ٻار،

ڪين ڪڇين پاڻا ڌار ٻار.

نرميون شاهين من جون موٽيون، سختيون به ڏول تهنون هڻيون،

ٻارا پيارن جا پار ٻار،

ڪين ڪڇين پاڻا ڌار ٻار.

*

ويندي ويل جو مون ڏي نھاري وٺين،

منهنجا پئي جهان تون ڪاري وٺين.

چريا چهر ٿي چاه مان چاه چو، چاني نين وري ٿي ناه چو،

وڃي سامهون دل کي گهاٽ چو، چو قلب ۾ پارن پاري وٺين.

پائي پرت جا پير تون پيار ڪري، گجهو پيار ۾ ويڙهيل وار ڪري،

مون مان پارن جو اصرار ڪري، منهنجي ٽولر وٺا سان ماري وٺين.

اڳ تو ٿي ڪتي هر ڳالهه ۾ ها، ڪوئل نه ٿين ٿي مون کان جاني هدا،

منهنجا ناز ڪئن هئي تنهنجي ادا، پر منهنجو نه هيسڙو تاري وٺين.

ڪنڀون پاڻ سان وٺين منهنجا ناز انداز، مون ڪاڻ ڇڏي وٺين ڪي دمرون راز،

ڪنڀون باد سان دل وٺين، دل جا باز، منهنجي باد هتي تون وساري وٺين.

ڪري شاهد عرشن فرشتن ڪري، چوي 'شاهين' وڃي واکي وڏي،

منهنجي ٿيون نه چار چون حاصل ٿي، ڪهڙيون جيڪي کڏجي گهاري وٺين.

*

جيڪي چڻڪي دل کي چاڻي ويا،
اوهي دونهان درد دکائي ويا.

جن ساعت نشي ذري ڌار رکيو،	جر دل ٿي ڏک وار رکيو،
مون کي ڏک سک ۾ جن وار رکيو،	سي ڌار ۾ ڪري ٿڪائي ويا.
جن خواب ۾ ڪين ڪو غير ڏٺو،	اڄ جهول ڪيو تن جي غير مينو،
لکيو لوح و قلمر چا راز چٽو،	مون کي پنهنجا ٿي ۽ پڄاڻي ويا.
جن عشق وٺا جي ٻئي راند وڃي،	جي عشق ۾ آس لال پڄي،
دل دلم ڪنئون جن جي ڪين پڄي،	سي پائمي پان ڪاپائي ويا.
ڏاڍي ٻوس آهيان شاهين سان،	اها ڪنهن کي وڃي مان دانه ڏهان،
لٽي شاهد پا ڪو گواه ڏسان،	هو نه پڪن سان وڃاڻي ويا.

*

سچڻ دل سان دلڙي ملائي هليو آ،
وٺائين جو وارو وڃائين هليو آ.
تون مطلوب منهنجو تون ئي آهين طالب،
ڪڏهن منهنجي دل تي نه پيو ايندو غالب،
وڪوڙيد ونگن ۾ جگر جان غالب،
معيت کي عرشين پڄائين هليو آ،
پلا پال پنهنجا پلائين هليو آ.
مان سمجهان ٿي ناهين سچڻ تنگ دل جو،
رکين ڪين ٿو غير ۽ رنگ ٻيو ڪو،
جفا جي نه جوئين ڪڏهن جگ تون ٿو،
تڏهن ٿي چوان دل ٿيائين هليو آ،
اجهريل دٻي دل جو جلائين هليو آ.
سندم درد جو تون ئي درمان آهين،
خداڻي سندم جو تون سلطان آهين،
ڪٽل کي ڪهڻ جو تون سامان آهين،
ادائن جون ڪاتسون وهائين هليو آ،
غير دو جهان کان ڇڏائين هليو آ.

ٻنگلا ماڙيون محل ٿا ڪاٺين، ٻنان پچرن ڪو ويهون ٿا،
 الا هتي ڪوبه قرار نه آيو.
 ڪاهي ماڻهي ٿي محب ملن ها، وڃي ويٺن چو ٿا تون ٿاهي،
 الا هتي ڪوبه قرار نه آيو.
 سچ ٻلنگ اٽلس نه وٺن ٿا، دل 'شاهين' اداس ٿاهي،
 الا هتي ڪوبه قرار نه آيو.
 پنهت ڪوبه قرار نه آيو.

گيت

مان دڪاري ڀريت جي ماري وئي لير وهايان!
 تون بن چوون ساڻي اجڙيون آهن جهون راهون،
 منزل منزل ڳولين توکي منهنجون آداس ننگاهون،
 آ! اڀائي نينهن لاهي ڀريت ڪري پوڻيان!
 ڀريت جي پاس اٽوڪي ساڄن ڪير مڱهي ٿو لاهي،
 چاهت مڱي ڪين ٿي هرگز ڪڍو ڪٿي ڪو چاهي،
 ڀرم جي باه ڀري ٿي من ۾ جيئن جيئن مان ٿي اجهيان!
 جيون نه ڏک جي ساگر ۾ ٿي لوڏا ڪاڻي،
 مان دڪاري ڀرپر مائر 'شاهين' ڀار پچائي،
 دور ڪٽارو لاهي مهارو والون پئي واجهيان!

لوڪ گيت

پنجابي صنف ماڻها

تون منهنجي دعا ٻڌي،
 اڄ ٻار سوڻ جلدي - ماون جي گهٽا ٻڌي،
 تون منهنجي دعا ٻڌي،
 مهي عشق چيو منهنجي،
 ٻيڪل مان ٻان ٿنهنجي - اڄ حسن وفا ٻڌي،
 تون منهنجي دعا ٻڌي.

اُئينر تون قسمت ۾

منهنجي الفت ۾ - مضمور ادا ٿينجي،

تون منهنجي دعا ٻنهنجي.

تون گهارين ٿو مٽي ۾

هن گلشن ۾ مٽي ۾ - گلبن جي نضا ٻنهنجي،

تون منهنجي دعا ٻنهنجي.

’شاهين‘ نه ڪڏهن ڪاٽي،

هي عشق ملهه ذاتي - چن راءِ لهما ٻنهنجي،

تون منهنجي دعا ٻنهنجي.

■

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي،

بهار ڪي تنهنجي عطا - هائي نه ڪو اڪهر ٿئي،

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي.

منهنجي دل ڏاڍاڻ جي،

مٽي جي هن ڦراڻ جي - ڪجهه نه پلا تدبير ٿئي،

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي.

بيحد مٿر درد واري،

هائي ٿئي نظر ڪرڻ - منهنجي سٺين تدبير ٿئي،

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي.

سون محب ڪي جدا ڪيا،

تقصير ڪر آهي اها - اهڙي وري نقصان ٿئي،

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي.

’شاهين‘ شل مدني وڃان،

مان عمر جي هن قيد کان - جي زلف جي زنجير ٿئي،

اي ڪاش ڪا تدبير ٿئي.

*

ويندين سڄن ڪن لهي،

مان نه ڪهي توڙي ڪهي - اڄ تون ڪڏهن مون ڏي ڪهي،

ويندين سڄن ڪن لهي.

بهار ڏهون، بهار وٺون،

بهار جا بهار وٺون - ايندين وري ڪن وهي،

ويندين سڄن ڪن لهي.

ضد* ڪري پاڻا پري،
 هر ڪو رسن ترڪ ڪري - گهاريون وري هان لهي،
 ويندين - چن ڪن لهي.
 ٿانگهي ٿي 'شاهين' نظر،
 عمر نٿو ترسين اڪر - وڃ تون ڀلا ڪجهه رهي،
 ويندين - چن ڪن لهي.

*

تقدير نظر آهر،
 دلدار هٿان زهر پي - اڪير نظر آهر،
 تقدير نظر آهر،
 ڪجهه هوش نه هو ٻائي،
 هر پير مٿان ساقي! ٻي پير نظر آهر،
 تقدير نظر آهر،
 مان خود کان ويس ڪم ٿي،
 آئيني ۾ پي تنهنجي - تصوير نظر آهر،
 تقدير نظر آهر،
 مون ڏي جا لکڻ چئي،
 ما ڪاتب تقدير جي - تصوير نظر آهر،
 تقدير نظر آهر،
 'شاهين' پري ڏٺي،
 دل ڇاڪ ڪري ڏٺي - ڪئي پير نظر آهر،
 تقدير نظر آهر.

*

چ سڄن مڻ نوش ايندو،
 هوش منهنجي کي وڃائڻ - منهنجو هو مڻ هوش ايندو،
 اڄ سڄن مڻ نوش ايندو،
 ڪو بهارن کي وڃي چئي،
 ڪجهه تر سينگار ٻوچن کي - جلدو ڪلهوش ايندو،
 اڄ سڄن مڻ نوش ايندو،
 عشق جي جنت ملي ٿي،
 ناه ڪو اغوش کي هر - عشرت اغوش ايندو،
 اڄ سڄن مڻ نوش ايندو.

سائپوا 'شاهين' مينالڄو،
گهر ۾ منهنجي، اڄ هو منهنجو، راهزنِ هوش اهندو،
اڄ چئن سئو نوش اهندو.

غزل

جي دل جي چئن بعد ٿيا پيدا ٿارا،
مون تنهن ۾ ڏنا عشق جا ڪي شوخ نظارا،
ميت نه جهلي سور، ٺڪا چن" و ملائڪي
مد ٺڪر ڪر عشق ڪيو مون تي گوارا،
حاصل جو ٿيو راز ٻيا راز ٺا ۾،
پوءِ اهل ٺا لاءِ ٿيا ڪن" ڪنارا،
مون خود کي ڪيو آهي ٺا تو ۾ اي جانان،
تون غير نه پنهنجو ڪو مون کي سجهه ڏنار،
ڪو دم نه ڪيو منهنجو ڪڏهن توکي واري،
شاهد هي آلمر حال جا سورج ۽ ستارا،
چو ڪڪس ڏسي هوش هو موسيٰ جو خطا ٿيو،
مان تنهن جي حقيقت کي ڪرپان پئي اشارا،
جلين جو ٻلا ڪهڙو رکي خوف هو 'شاهين'،
جنهن سوزِ محبت کي ڪيو دل تي گوارا.

منهنجي ۾ رات ڇا ڏيندڙ تنهنجو هار ٿيو؟
ڏاهدن جي چٻڙ و دستار جو ٺهڻ ٿيو،
باد آهي مجنل وارنگي سائي سگر،
ڪجهه خبر ناهي ڪڏهن گردش ۾ مٽي جو چار ٿيو،
"ڪالو عشق سڀني مرا درڪار نٿو"،
تنهنجي پوڄا توکي سجدا منهنجي لئه اسلام ٿيو،
جذبه جوشِ جنون کان اڳ اهڙي پرخي،
راهِ الفت ۾ جنون عقل و غرور جو نام ٿيو.

قرب جي شب هوش پنهنجا گرم هڪري ويهي رهيس،
 پيغودي ستيءَ جو مون لڏ قرب جي پيغام ٿيو.
 روڙ و شب تنهنجي تجلتي کان علاوه نامم مڪجهي،
 صبح تنهنجو رخ ٿيو، زلفن جو لالو عام ٿيو.
 حوصلي جي سريلندي، شه پلندين کسي ڏسي،
 عرش اعظم صرف هڪڙي منهنجي وڪ جو ڪار ٿيو.
 عرش کان نڪتي وڃي 'شاهين' ڪهڙو پرقي مگر،
 راهه ۾ آهي مه وانجهر جو حائل دام ٿيو.

جان بهار آيو، بهارون نثار ٿيون،
 صد حمد بيطرار دلپون اڃ قرار ٿيون.
 رندن ڏي آيو آهي هلي پاڻ منڪدو،
 رندانه ستيون هڪي وڏي باده غوار ٿيون.
 بلبل کسي پهڪندو ڏسي ڪئن ۾ خوش تمام،
 هنجن جون اڃ دلپون به ٿوي لال راز ٿيون.
 پنهنجي صبر جا صحن ٿي پنهنجي ڏسي ٿي،
 ويران جهوپڙيون گل رشڪر بهار ٿيون.
 سائي کسي مرڪي ڏيندو ڏسي اهر آئين،
 "ڏي جام" جون مدائون جوان باربار ٿيون.
 اڃ حسن و عشق ۾ له رهيو آهي فرق هڪو،
 ٿيو حسن، عشق، جنهن جون وفائون شعار ٿيون.
 پيغام پهتو قرب جو نيلر هلال عهدي،
 عيدن کان پهرين عيدون اچي سازگار ٿيون.
 لقلل مان اٿي جو ندا، ٿر ٿر ٿي اذن حق،
 خوابيده ڏڙڪنون به اٿي لغمه بار ٿيون.
 لڪمپيل ٿي بهار گلستان آرزو،
 'شاهين' ٿي وفا جون عطائون هزار ٿيون.

ڪو پيار جو وعدو ٿي ملهي ناهي محبت،
انغاز جو اقرار آ انڇاڻ محبت.

دک درد الم رنج و سخن زخري، ڪراهن،
ڪجهه داغ مليا دل کي اٿي، زخري جگر کي،
هر رشتو چڱي، دنيا ڇڏي، پنهنجا ڇڏن ٿا،
دنيا کان ڪري بند اکيون اڳتي وڌي هل،
هر لاهي ۽ ساني جي اڳيان لڏ رڪيوسين،
هر صبح سان پنهنجو تون وڃي نذر منر ڪر،
ڇا ڇا نه مليو پيار هر انعام محبت،
ڪا آءِ رڪيل لب تي ٿي اڪرام محبت،
ڇڻو نه ڪڏهن آهي مگر دامن محبت،
توڏي پوءِ اچي ڏس هو وڏو ڪار محبت،
اي ڪاش ملي هاڻ لي ڪو چار محبت،
’شاهين‘ ڪڏهن ايندي نه پوءِ سار محبت.

قطعات

(۱)

مٿ وڌائسي ڏي سڪرائسي ڏي،
ڏي مگر سائي ڪجهه وڌائسي ڏي،
ننگر سائي گري آهي اي دوست،
ظرف منهنجو نه آزمائسي ڏي.

(۲)

هڪ ڀيري ويس ڪمبي، پنڀانو نظر آيو،
پنڀانو ٿري پيوهر، پنڀانو نظر آيو،
وڪ جلدي ڪنر ’شاهين‘ نظرن مان وڌي پيو،
جو سائي نظر آيو، پنڀانو نظر آيو.

(۳)

ڪجهه نه چنواي دوست وٺي ڪڏهن اها تنهنجي جواني،
هر قدم تي هو لسون تنهنجو، ڪڏهن سحر بياني،
هن تي چاڻا اٿئي اڄ هو هي آثار قدس،
تلخ ٿي هالي لڳي هئي جا ڪڏهن شيرين تراني.

(۴)

تنهنجي دنيا تنهنجي آهي منهنجي منزل ناه دوست،
تنهنجي الفت مان وفا حاصل نه ٿئي آه دوست،
وقت جو مهر ڇڏيو هٿ آه ڏاڍو لاجواب،
توڪي ’شاهين‘ جو وٺارڻ هاڻ مشڪل ناه دوست.

(۲۳۰)

مهران

رباعيات

(۱)

آلور فراق کي هي دعوت چو آ؟
ڪجهه ناه ته پوء اها بري گت چو آ؟
هر شعر دڪمبل آ هن جهنر 'شاهين'
هي دوزخ انتظار فرقت چو آ؟

(۲)

هڪ سوز جي اُڀار تنهنجا اشعار
لاوا پاڪ سمنل نار تنهنجا اشعار؛
هر شعل بولي برق جهان ساڙين ٿا
ان دوزخ انتظار تنهنجا اشعار.

فيون طرزون

ترائيل

صبر ڪر ڪن ٽڙپ، قرب جي راحت جي ڪري،
ڪجهه ٽڙپ مان نه ٿيو آهي نڪي ٿيندو ڪڏهن،
ڪا گهڙي نيٺ ملي ويندي محبت جي ڪري،
صبر ڪر ڪن ٽڙپ، قرب جي راحت جي ڪري،
ها نون ٽڙپن تي اي دل! پستيءَ هٿت جي ڪري،
عشق حاصل ٿيندو پر هوندي هي هٿت به جڏهن،
صبر ڪر ڪن ٽڙپ، قرب جي راحت جي ڪري،
ڪجهه ٽڙپ مان نه ٿيو آهي نڪي ٿيندو ڪڏهن.

سانيت

چو سر راه صبر قومان شناسائي ٿئي،
هوش پنهنجي کي وڃائي سدا ديواني رهيس،
غم رهيا مون سان لڳي، پاڻ کان بيگاني رهيس،
تنهنجي الفت جي ڪري پيار جي رسوائِي ٿي.

مهران

(۲۳۱)

ٿي حقيقت به زماني ۾ نٿاڻو منهنجي،
 سايو زانڊو منهنجي کان جو ته ڏست رهيس،
 ياد ماضي کي دم زهر ڪري مست رهيس،
 چو وٺا آهي جفا جو ٿي نٿاڻو منهنجي،
 لذت ڏيڻ ڪيئن محروم نگاهون آهن،
 پوءِ نه ڪجهه پائي رهيو آهي هن ويراڻي ۾،
 ياد جا صحرا اٿس دل جي منهنجي،
 هجر جي دنيا جون پيردرد فضاون آهن،
 ٿي نه دل شاد ڪڏهن هاڻ به ياد اٿس،
 روز و شب ڏي گذاري ٿي جواني منهنجي،
 نيٺ اٿسڪن سان لکي ويندي ڪهاني منهنجي،
 تڏه ڪري ڦول نه پاري ٿي ڦير ياد اٿس،
 ٿي نه جي اٿسڪن روان آندڙ انهن طغيالي،
 ڪجهه رهي ڪن ڪا 'شاهين' بهز ويراڻي.

مثنوي

مثنوي صد آه

اي حسن ماڻي! طلب منهنجي به تون محبوب تون،
 زندگي جي جهان تون ۽ طالب و مطلوب تون،
 تنهنجي قدم ۾ اچي حاصل ڪئي مون زندگي،
 زندگي کي وٺي ملي رونق، ملي تابندگي،
 روز و شب گذريا اٿس تنهنجي حسن انوش ۾،
 بي خودي ۾ ڪجهه گذريا، ڪجهه گذريا هوش ۾،
 آهين تون امڙو منهنجي جنهن تان فنا ارض و سما،
 ڇا ڪري ٿو ڪي مڏيان؟ سڌو منور؟ مه لقا،
 ٿو بهانو روز و شب جو، گردش ليل و نهار،
 درحقيقت تنهنجو مدعو آهي عالم جي بهار،
 تنهنجي دم سان لال و گل، موسم گل کي هٿ،
 لکيت گل عبرين تنهنجي نفس ڪئي دلربا،
 حسن اخلاق و وفا تو وٽ رهيو معراج ٿي،
 ڪن سڻو آهي پوءِ جو بهجي تنهنجي گرد کي.

تنهنجي هتي ٿان ٿين باغ ۽ بستان ٺار،
 تنهنجي اسيدن جو تون سرسبز آهين لال زار.
 غيرت ملامتور تنهنجو چهرو اي جيب،
 حسن يوسف دست بستہ تو اڳيان گويا نيب.
 تنهنجي مدحت ۾ وهي ٿو هر نفس ۽ وار وار،
 شاعر خوبان! ملامت ڪامل تنهنجي آڏو داغدار.
 ٿو ڪرين پتر چگر ڪسي هڪ ادا مان رام تون،
 طائر دل ڪه نفس تون اي صبر ۽ دار تون.
 دلفريبي دل ڪشي جو اهڙو تون آهين نفس،
 قد ۾ جهن جي رحل لڌ ٿو مرغ نفس.
 حسن عشق و ناز جو تون شان منهنجا دل نشين،
 نقش پا تنهنجا ڏسي سجدا ڪيا تنهنجي جين.
 هڪس حسن روز اول صنعت پاڪر جمال،
 مبالغ قدرت جو ٿو ٿي محتر ٿيو آهي ڪمال.
 چال تنهنجي نقد گر جي ٿي آ جهن ٿي دل ٺار،
 تنهنجي قامت جي اڳيان آهي سياست عرسار.
 مست ٿي ٿو ٿي ملاح، مدني مدني ٿيو گداڙ،
 معور حيرت ناز ٿي تنهنجي ٿيو خود آه ناز.
 پيار مان توکي عطا قدرت ڪئي سرشار دل،
 عشق ٿو واهائي ٿو ڪه اڃ اهي دلدار مل.
 ماهر و مينا ڪسي غمر چتر ڪان مستي ملي،
 ۽ تبصر ڪسي ڏسي تنهنجي هڪلي دل جي ڪلي.
 تنهنجي برق چتر جا مارا ڏسي اي جانِ جان،
 برق ٿي به خود هڪاريو العاذ و الاسان.
 چتر آهون ڪي ڪا مجال و ڪا ٺاه،
 برق حيرت تنهنجي ٺهڻ خود ڪو مناج آه.
 منيء ڪيف نظر مخمور ميفالو ڪيو،
 چتر جي گرمي منده هر چتر پيمانو ڪيو.

هو نشو ٺٺن جو جنهن ۾ مڙڪندا رمضان ٿيا،
هوش و هستي ۽ خودي مئل و خرد حيران ٿيا.
جار ڇڏي ڇڏي تنهنجي، غم و ماحول ڦٽڪن،
لڙڪڙائڻ، تنهنجا ڪر مٽڪڻ قدم زاهد ڏمن.
نير ڇڏي ڇڏي تنهنجي کي ڏسي دعوت جگر،
فخر ٿي جنهن وار تي، اهڙو وري ڪو وار ڪر.
مرغي ۽ عارض تي ٻئي تنهنجي، شفي جي ڇا نظر،
هرم کان ٿي سرخ ويو آهي رخ، شام و سحر.
هي فلڪ جو حسن، هي رنگين ۽ روشن شفي،
اهي تنهنجي ڀرتو، رخسار و رنگين جي دم.
لال لب سرڪي ڪٽڻ، لعل و گهر لبران ٿي،
صاحب دل کان ڪسي دلڙي وٺڻ، جي ٻئي ملڻ.
غور ٿي، وقتدار ۾ ٿو تنهنجي شاهانه وقار،
تنهنجي آڏو هر راجا ٿي اچي سجدو گذار.
تنهنجي ٿي ڪنار سان برسات ٿي نجات جي،
خوش ڪلڻ ٿي ڪي آهي ڦاٽ تنهنجي ڦاٽ جي.
تنهنجي ٿي ڪناري ڪنار ٿي حورون نداد،
تنهنجي ٿي آواز، موسيقي ۾ آئي آ جلا.
جاس ڪن و ادا ٿون، آهڻ ٿون بيشل ٻار،
مون ٻڌي آغوش ۾ تنهنجي، محبت جي ٻڪار.
عشق، جنهن کي تنهنجي رخ جو آه ڏيکارو چراغ،
ڪم ٿي ٿو ۾ سو، وڃائي ويٺو خود پنهنجو سراغ.
مون اچي ڏمن ۾ تنهنجي قرب جو مائو سهاڪ،
۽ ڪيو هاري زماني ڪسي فقط ٿو ٿاڪ.
تون لطافت، تون نراڪت، ٻڪر ۽ عنائتي تون،
تون بهار گلستان، روح چمن آوائي تون.
تنهنجي خاڪي پا کان پالو هيچ هي ڪون و مڪان،
گلستان عشق جو تون باغبان، منهنجا جهان.

اهڙو نون آئين ڪن مائي شهريازو وٺار،
 ٿي جوان، جنهن جي جوان آغوش ۾ ولنگن بهار.
 تنهنجي اهڙي او چيبي دلريا آغوش ۾،
 ٿي رقابت مون ۾، تنهنجي عقل ۾ ۽ هوش ۾.
 سڀ ۾ تنهنجي ٿي حاصل زندگاني جي ادا،
 ۽ مقدّر ٿي سڀي وٺي، هجر ڪي آه و پڪا.
 طلعت شب ٿي ڏٺو، هر شب اسان جي بهار ڪي،
 ٺوڪرون بهتون رقيب جي گهڻيون پندار ڪي.
 روح ڪي تنهنجي محبت جي سرت ٿي عطا،
 بس تنهنجو ٿي خوشن ڪن تنهنجي ويو گویا هئا!
 عشق پنهنجو هو جوان ۽ هتي جوان هر آرزو،
 ٺو محبت جو محبت ڪي بهاريو ٿي بهو.
 بهار ۾ تنهنجي نه ٿو ۾ ٿي ڏٺو مون هڪو محب،
 هر ادا تنهنجي وٺا، تنهنجي نظر بهنار محب.
 جاگندي پڻ ٿي ڏنر دسدر سوين ولنگن خواب،
 بي سڪوني جي سڪون ٿي، هر سڪون هو آب آب.
 هر تما عشق جي مون وٽ اچي مي نساب ٿي،
 هورش عشق و جنون کان مان ويس پيناب ٿي.
 تنهنجو رخ هو عشق ۾ سرشار، گویا گل شهاب،
 هر نفس منهنجو وفا جي باغ ڪن ٿو هو محاب.
 ياد ٿر عشق و جنون جي رمز هرڪا ياد ٿر،
 هڪالسات دل اچا ان ياد سان آباد ٿر.
 ڪن وري ٿو نظر مان پڻ نظر جو هو ساس،
 ياد آهي بهمنودي ۾ شوق سارو آهاس.
 ياد ٿر جو هجر ٽڙهائي ڪيو پيناب ٿي،
 اڌ ڪٽيل وانگر لڳس ٿي بهتر منجاب ٿي.
 ياد ٿر هڪ کان جهلي تنهنجو بهارن ياد ٿر،
 ٿي مليون نظرن سان نظرون ياد ٿر تنهنجو نسر.

هوش ۾ ٻيهوشين جون ٿيون آنگون نوجوان،
پار تي پنهنجي ڪيون سرڪوڻيون ٿي ڪهڪشان.

ياد ٿر شيرين تو هُو تنهنجي ٽولن جو شراب،
جنهن اڳيان ماڪي جي شيريني نه آهي آب آب.

ياد ٿر تو عشق ۾ ڪئن دل ڪئي تنهنجي چري،
ياد ٿر ڪئن ڪشئي دل بحر سني ۾ ٽري.

ياد آهي سا گهڙي ٿيو صبر دل جنهن ۾ حباب،
ٿيون وڻائون جنهن ۾ تنهنجون عشق جو بحر شباب.

هوش پنهنجو ڪو رهيو ٿي ۽ نڪو محسوس ٿيو،
بيخودي ستي، جنون لڪ هر لڪو مخصوص هو.

ياد آهي عشق جو هو ڪيف آور ارتعاش
ڪائنات حسن جي ڪيو صبر کي جنهن پاش پاش.

ياد آهي چڙو بند الفاس جو بي ربط هو،
جنهن گهڙي نظرن ۾ تنهنجي روح تنهنجو ضبط هو.

تنهنجي نظرن سان جا آئي دل تي هتي پهرين خراش،
ياد ٿر سا ۽ پڪارڻ تنهنجو بيهود آه ڪاش.

ميڪڊي مان چتر جي مٿي سڌي مان ٿيس شراب،
تار دامن مان ٿي ڦاٽي عشق جو لڪو شياپ.

شرطي لپڻ جي تنهنجي ياد سا سرخي اٿر،
صبر دل جو خون جنهن تنهنجي ڪيو، تنهنجا صبر.

ياد آهي عشق کان جو ٿيو جنون دل کي عطا،
اتق هجر و وفا پڻ ياد آهي دلربا.

ياد ٿر تنهنجو ڏس مون ڏي وري سرڪي ڏس،
سرڪي سرڪي شوق نظرن سان پري ويهي ڏس.

ڇا غضب جي هتي ادا جنهن ۾ ڀريو هو سرور،
نڻ تنهنجا پار جي نشي ۾ ٿا ها چور چور.

ڪائنات روز و شب تي هتي محبت جلوه ريز،
هر ٽپ جو هوش ٿيو ٿي عشق جي لڪ حشر خيز.

تنهنجي نظرون روح کي دعوت ڏيڻ جي ٿي ڏني،
 صبر جون واڳون هٿن مان ٿي ويون تنهنجي چني.
 يد ٿي جوش و جنون عشق جو هو شوق تيز،
 هر نفس هو خوابِ نرات جي مهڪ سان عطر بيز.
 گوهر پيائي وٽ ڪڏهن ٿي آيو پيادو گوهر ٿي،
 هر ٻنهي تشنه رکيو هر وقت تنهنجي چاهه کي.
 هڪين آيو ٿي ڌرو قلب و نظر ٿي هڪو ٿياس،
 هٿ وٺي خود ٿي ڪيوسين هر سڪونِ قلب ٿاس.
 لب پيادا چار لڏ، پيادو لبين لڏ چار هو،
 عشق جو ليڪن حواسن تي ٻنهي جي داور هو.
 . ٿي هڪا سار عشق جي دل ۾ لفظ پيادو هئي،
 دل زباني جي ٻئي آواز کان پيزار هئي.
 عشق جي سوزِ نظر دل کسي ڪيو ٿي پيزار،
 صبر دل تنهنجو کڻي وٺي، قلب جو ٿيو حال زار.
 ۽ اهو پڻ ياد آهي هجر وارو وقت محنت،
 تنهنجي صورت ۾ اهي جنهن ۾ رهي ويو هو رخت.
 ڪوڏ ٿي پيادو آيو تو وٽان ٻانڌي ڪڏهن،
 هڪين لاسد موڪلڻ جو ٿاب هو سون ۾ جڏهن.
 وٺي وٺي پيادو ۾ خط ڪڍي سون ٿي لکيا،
 خود لکي ۽ خود پڙهي وٺي ڪير ٿي خود ٿيا.
 ڪيترا ڀيرا سڏي ڪانڪل کي مون خبرون ڪيون،
 هر دفعي ٿي لب تنهنجي ۾ ليون پهرون ڀون.
 ڏينهن جو چاهه رات جو چاهه ڪونه ڪو آرام هو،
 وٺي سوچين ڪئن، ڪري تنهنجو، وساريو آه نو.
 پيادو ۾ تنهنجي واپس وٺي ٻيڻ لير سون،
 وٺي گاڏا قلب تي فرقت ۾ تنهنجي تير سون.
 هجر جي جذبات ۾ سڪيون ٿي آيون گاهه گاهه،
 هڪين وسري ٿي اها پڪل جگر جي آه آه.

باد ٿر جو عضو عضو منهنجو ساڻو ٿي ٿو،
 جنهن گهڙي مون تي ٿيو ٿي غلبو تنهنجي هجر جو.
 پاڪرين مون کي ڀري ڪيو هجر تنهنجي تنگ تر،
 ساميءَ هي آب وانگر منهنجو ٿڪن باد ڪر.
 ڪن وري ٿر ٿي سج جي سدا حسرت ٿي،
 رات ساري بڪلي ۾ تڙهي تڙهي ٿي وئي.
 قرب جي چاٽ ڪيو جانان! مون کي پڇان ٿي،
 سوڌو آيو ٿي ذري گهٽ ماءُ جي ايمان کي.
 هجر وارو وقت ليڪن خبر سان ٿي ويو گذر،
 مان وساري ٿي ڇڏيان ۽ ڪن تون پڻ باد ڪر.
 دوري واري عهد ۾ پڻ دل هئي توک ڇري،
 ڪن دوري دوري هئي، ڏس عشق جي جادوگري.
 حال ساڳيو ٿر، غلڻ هي، دل ٿي ٿي فاش لاش،
 اڃ اچي لهه مار، دل جي حال کان غافل مياش.
 عشق ۾ ٿي پئي رهون ٿا هڪئي جو روح ماءُ،
 ويجهڙائي جي گهڙين ۾ دور آهن پر به آءُ
 اڃ اچي جبار محبت ڏي اچي مضمور ڪر،
 ستيءَ عشق و وٺا ڪي اڃ اچي مضمور ڪر.
 عشق لاهون اڃ تون ۽ پڇ پاهون ڪي نوان،
 سرور ڪونهن هائي بخت ڪيا آهن ستوان.
 مگر عطا دل جي هڪليءَ کي خندهءَ هي اختيار،
 بخش مگر اسيد جي پستان کي رنگ بهار.
 هر نما ٿي ٿي دل جي هڪاري السددا
 داغ آهن هجر جا سڀني تي منهنجي هي عدد.
 هجر ۾ راتين جي سروي ٿي لڳائي سرد آڱ،
 ڏينهن فرقت جا ڏلڪن ٿا جئن ڏلڪي واسينگ لاڱ.
 سوجزون بهر نفس ۾ جذبهءَ معصوم ٿي،
 هڪڻيءَ اسيد حاصل ڪان مگر معرور ٿي.

ساخدا پنهي سڀنيءَ دل کي تاري ٻار ڪري
جان ٻلب آءُ عشق، سڪ جي سرڪ سان ڪر جان ٻر.

تنهنجي ئي خمدار زلفن جي مياهيءَ جو ٿي،
مهر ۾ حالت ڏگر ٿي، نا رسائيءَ جو ٿي.

عظمتِ مهر و وفا جي سر بلندي جا عجيب،
درد تون، دارون و تون، تون ئي طبيبِ دل حبيب.

خضر آهين عشق جو تون، مان وفا جو ڪاروان،
”هر ٻڪي را ٻهر ڪاري ساخت“ اي جانِ جان.

منهنجي درمانيءَ جوانيءَ جي ٿي جو ٿي،
تون شرابِ عشق آهين، جگر و سڀيا جو ٿي.

هر ادا تنهنجي وفا، هر ڪا وفا محبوب ٿي،
خوب آهين تون، تصورِ تنهنجو آهي خوب ٿي.

هر نفسِ مغمور مستيءَ ۾ ٻڌل، خود تون شراب،
هر قدمِ ميڪش سنڌه ٻي هر ڪا ٿي آهي سراب.

تو ٿيندو ٻار کي بخشين، وڙائين کي هٿور،
سر بسوڌه عشق آهي تو اڳيان منهنجا حضور.

دل جي مٺي ٻيڊ جو آهين منهن انهار تون،
راڙهي عشق ’شاهين‘ لئي فقط هرڪار تون.

رضيه «راز» ڀٽي

۱- مئي ۱۹۴۸ع ۾ پاڪستان جي آزاد فضا ۾، سنڌ جي دل حيدرآباد ۾ اڪيون ڪولير، -مجهان ٿي ته ننڍيءَ وهيءَ کان ئي هر شئي بابت سوچ وڃڻ ڪرڻ ۽ ان جي تخليق تي غور ڪرڻ جي عادت هئي. تنهنڪري گهر جي محدود ماحول کان ٻاهر نڪري جڏهن اسڪول جي فضا ۾ پهتس ته تڏهن ائين محسوس ٿيو ڇڻ ته پنهنجي خوابن جي چشت ۾ پهچي ويئي آهيان. هر ڏينهن کان هرسبق بابت سوالن ڪرڻ جي عادت به گهڻي هئي (جا اڃا به قائم آهي). تنهنڪري تمام ٿڌي ڦير ۾ تمام گهڻو پائينديون هيون. ڪتاب ۽ ان جي سڙڻ اڪرن ۾ منهنجي لاءِ اهڙي ته ڪا ڪشش هئي جو ٽئين درجي ۾ پهچڻ سان ئي ڪيئي ٻارن جا آکاڻن جا ڪتاب به پڙهي چڪيس. انهن ڏينهن ۾ ڇاپا غلام مرتضيٰ جي ادارت ۾ ٻارن لاءِ رسالو 'گلستان' نڪرندو هو، جيڪو مون کي تمام گهڻو وڻندو هو. ان کان سواءِ ٻيا به ڪيترائي رسالا، ڪتاب ۽ اخبارون گهر ۾ ايندا هئا، جن ۾ پڻ دلچسپي وٺندي هيس. مطلب ته هر وقت ڪتاب هوندا هئا ۽ مان! حالانڪ ان جي لاءِ ڪيترا ڊڙڪا به هڻا هوندا هئا. 'حياتِ ادب لئبرري' ڇاپا مڃبول احمد ڀٽي جي تحويل ۾ هئي، اٺان به جيڪو ڪتاب هٿ ۾ ايندو هو، ڪڍي ايندي هيس. ٻاراڻا ڪتاب ته ان ۾ گهٽ هئا، پر سنڌي ادب جا ڪيترائي ڪتاب به دلچسپي سان پڙهيم. گهر جي ادبي ماحول کان متاثر ٿي ۱۹۵۸ع ۾ ٻارن لاءِ نظم ۽ آکاڻيون لکڻ شروع ڪيم، جيڪي 'خادم وطن'، 'مهراڻ' ۽ 'عبرت' ۾ شايع ٿيندا هئا. پر انهيءَ وقت ۾ مون کي هڪ ذهني صدمو پهتو، يعني پنجن درجي ۾ پهچڻ شرط اسڪول کي ڇڏڻ لاءِ مجبور ڪيو ويو (اهيو آهو وقت هو جڏهن اتي جي هيڊ ميسٽرس مون کي نمايان پوزيشن حاصل ڪرڻ تي پنهنجي طرفان اسڪالرشپ ڏيڻ جو اعلان ڪيو هو). عمر سارو گهڻي ڪوششون ڪيم، رٿين، بڪ هڙتال ڪيم، پر ورهيو ڪي به ڪين! ويتر جو بهار ٿي پيس، پوءِ ته گهر ۾ اسڪول جو نالو وٺڻ ئي گناهه بنجي پيو، ڇاڪاڻ ته ڊاڪٽر پڙهڻ کان منع ڪئي هئي. اهڙي طرح ۱۹۵۹ع ۾ پنهنجي ڀاري اسڪول کي خدا حافظ چيم، مگر ڪتابن جو ساٿ ڇڏي نه سگهيس ۽ پڻ لکڻ جو سلسلو جاري رکيم. ڏاڏا محمد موسيٰ 'راز' ۽ ڏاڏا عبداللہ 'خواب' (ٻئي ڀاءُ) جن جا ڪجهه شعر مطالعي سان گذريا ۽ پڻ حافظ محمد حيات شاھ جي دٻوان مان ڪجهه قدر فيض ورتو. شعرن جي اصلاح لاءِ ڏاڏا عبداللہ 'خواب' جن کي گذارش ڪيم، جن اصلاح سان گڏ همت الزاڻي پڻ ڪرڻ فرمائي. واندڪائيءَ ۾ گهر وڪڻن به گهرو هنرن تي شوق رکيم ۽ اهو فن ئي منهنجي وندر بنجي ويو، مگر تعليم

حاصل نه ڪرڻ جو احساس منهنجي ذهن جي ڪمزوري بنجي ويو ۽ اهو احساس ڪمڙي مون کي هر قدم تي ڏنگيندو رهيو.

زمانو بدلجي ويو، ذهن تبديل ٿيا، نون قدرون جون ٻاڪون ٿيون. — منهنجي ڪوشش سان آخرڪار ۱۹۶۷ع ۾ وري تعليم حاصل ڪرڻ جي موڪل ملي، پر ان وقت جڏهن منهنجون نمار ڪلاس فيلوز فرسٽ ايئر جو امتحان ڏيئي رهيون هيون. مون وري پنجن ۾ ويهن گوارا نه ڪيو ۽ نائين ڪلاس جي پرائيوٽ امتحان جي لاءِ تياري ڪرڻ لڳيس. هڪ دلمو وري (مدرسة البنات) اسڪول جي مانوس فضا ۾ قدم رکيو ۽ ششاهي امتحان ۾ پهرين پوزيشن حاصل ڪيو. ڪاميابيءَ جو ميلا بلند ڪيا ۽ ميٽرڪ (مائٽرس) ۾ داخل ٿي آهيان ۽ هي. ايس. سي بعد ليڪچرار ٿيڻ جي خواهش اٿي.

پڙهائيءَ درسيان به منهنجي ادبي شوق جي پورائي ۽ سڀل-پيرن جي فن کي جاري رکڻ لاءِ ڪوشش ڪندي اچان. حالانڪ گهٽ لکندي آهيان ۽ اعتراف اٿي ته منهنجي ليک، نظم يا نثر ۾ ڪا پختگي ڪانه آئي آهي، پر شوق کان پاسو نه ٿي ڪري سگهان؛ ان ڪري مطالعي ڪوئي کان ڪوئي ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي آهيان ته جيئن پنهنجن بزرگن جي قلم مان نڪتل شهر پارن مان ڪجهه بهض حاصل ڪري سگهان.

شاعريءَ ۾ نظم سان وڌيڪ دلچسپي اٿي ۽ ان بعد غزل ۽ گيت. خاص ڪري اهي شعر وڌيڪ پسند اٿن، جن ۾ قدرت جي عجيب عجيب منظوريگاري تي، خصوصاً فطرت جي ليرنگن جو نقشو اکين لاءِ آئينو هوندو آهي؛ اهوئي سبب آهي جو شاعرن جي شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي ڪلام مان ”سر سارنگ“ وڌيڪ پسند اٿي.

خبر نه آهي ته چونسٿي شاعريءَ ۾ عورتن جو حصو ايترو گهٽ آهي جو الهن جو ڪلام ڳوليو لٿو آهي، پر منهنجي دل ۾ منهنجي ٻوليءَ جي خدمت ڪرڻ لاءِ چيوڪو ڇڏيو آهي، ڏئي تعاليٰ ڏيل ان کي پائندگي بخشي. جيڪڏهن آءٌ منهنجي ٻاري زبان جي خدمت ڪري سگهيس ته اها منهنجي خوشقسمتي آهي هلي ٺڪ ٺال ٿيندي. آمين

* * *

محترم رضيه ”ناز“ ڀٽيءَ جو فن زندگيءَ سان والهاڻ ۽ ولول انگيز، پاڪيزه ۽ ترقي پذير ٻيولڻو رکي. سندس ڪلام ۾ فطرت جي رنگين نظارن جي ترجماني آهي. تنزل جي روايتي موضوع کان هٽي، قومي شعر و شاعري ڪري ٿي، جا پڻ پخت ۽ مست آهي. جڏهن ته هڪ مشرقي ۽ مسلمان عورت لاءِ ”فن“ جو دائرو محدود آهي، تڏهن هن نثر جي چند مثالن کي ڏسي بيحد خوشي ٿئي ٿي. محترم رضيه ”ناز“ ڀٽيءَ، اگر مشق کي جاري رکندي آئي ته پوءِ اميد آهي ته هڪ ڏينهن تي سندس فن شاهڪار بنجي ويندو. منجهس هڪ سٺي شاعره جو روح آهي، جنهن جي شاهدي جي قوت تيز آهي. سندس ڪلام ۽ خيالات هر نقطهءِ نگاه کان تعمين جي قابل آهن. زبان سليس، انداز بيان روان، خيالات پاڪيزه، سندس فن لاءِ اهي بنيادي چيزون آهن، جي هڪ شاعره جي فن ۾ هجڻ گهرجن. — ادارو

نظم

مڪشمير

هي آهون ۽ دانهون هي معصوم چهر،
هي ظلم و ستم جو سيلن تي بهرا.

هي رستن تي بس لاش تي لاش پڪڙيل،
ڪٿي پاءُ ليو پائتي لاش پريشان،
ڪٿي ڪا سهاڳڻ ٿي والون اهاري،
هي ظلم و تشدد نه هولو هميشه،
نه رهندي سڏائين ڪا ظلمن جي ٺڪري،
خدا وٽ نه ظالم لئي ڏوري ڏکي ٿي،
جي ڀاڳين بهما زخمو ڏس تن تي گهرا،
ڪٿي ساءُ جيجهل جا پٽ لاءِ بهرا،
ڏهاڪن ڪا ڳاري ٿي صدين کان ڳوڙها،
وهامي اجهي رات ٿيندا سوهر،
نه هوندا هميشه هي بزدل لٿرا،
ٿي ڪر دهر آ، پر نه رهندا انڌرا.

آمدِ صبح

هر ڪنهن کي ٿماري پنهنجي آه،
ڪا ڳالهه سڀا سان ٿينجي آه،
ٿي ڪوئل ٻولي ساڙ جهان،
وڻ وڻ کي پڙائي واز جهان،
ڦير ٻه اچي چڪار ڪيو،
ويرانِي کي گلزار ڪيو،
ڏس سولا ڪيرانا ظاهر ٿيا،
سڀ پکي پڪڻ پڻ حاضر ٿيا،
سج آه نئون پيغام ڏنو،
آه رات اهو انهار ڏنو،
هر مڪڙي ساڪ سان وهتي آه،
ڪلشن ۾ سواري ڪنهن جي آه،
پرواز ڪري ٿي باز جهان،
سا ڳالهه ٿماري ڪنهن جي آه،
هر طرف گلن سينگار ڪيو،
هي ڪارڪناري ڪنهن جي آه،
مشرق سان ٺڪري ٻاهر ٿيا،
ٺڪار هي ساري ڪنهن جي آه،
چن آب حيات جو چار ڏنو،
ولڪن هي پاري ڪنهن جي آه.

عزمِ جوان

ڪفر ۽ اسلام کي تون برسرِ پڪار ڏس،
ڏلڳي مومن جي ڏس، ۽ پڻ سندس ڪردار ڏس،
هر قدم آزادگيءَ ڏي ٿو سندس وڌندو وڃي،
مردِ ميدان جي هٿن ۾ تيسج جوهر دار ڏس.

لمره ٺڪير سان جهڪي مڃاھ ٿا وڌن،
 ڪنھن لوزان ٿو ٿئي تن کان، آھي سالار ڏس.
 في سيل الله، جي خدمت ڪري بخاھر ٿي،
 غزنوي، غوري ۽ اورنگزيب جا اطوار ڏس.
 جن ۾ ۾ لڳل الله، خدا جي راھ ۾،
 ڪارناما ٿي جا پڙھ هرڪو سندن ايتار ڏس.
 تاز ڪر اي ”ٺاڙا“ تن تي، جن وڳو ٺٺواري،
 تون به انداز، جاھدا جنگ جو چنار ڏس.

”شاعر جي منصب سان ڪنهن جي به ورهس يا برابر
ڪانهي. الله تعاليٰ جي هن ڪائنات ۾ جيڪي به وڏي واهري
ٿو، تنهن جي چوڌاري سڄو دنيا شاعر ڪري آهي، تياري ٿي
ڪنهن کي ڪانه ٿي سگهندي. عالم ۽ فاضل ماڻهو ڪتابي علم
سان پرور آهن، پر شاعر جي دل اندرين ۾ روشنيءَ جو پندار
آهي. شاعر، پن جي سڄي سڄي دنيا کي هڪڙو ٿو ڪري، يا شين
۽ زندگيءَ بابت پن جا تجربا هڪڙو ٿو ڪري، هن جو ڪم
آهي ڪائنات جي سونهن ۽ ان سونهن جو پتو پن کي
ڏيڻ. اهو ڪم، عام ماڻهن جي ڪم ۽ هر ڪن کان گهڻو مٿي
آهي. ان سونهن جي ڪم، انساني وڻن ۽ ڪوئلن سان
ٿيڻ مشڪل آهي.”

۳

سڌن تعليم جي ابتدا علامه عطاء الله ديوبند شاهي، جي دهر مدرسي ۾ ٿي. اٺوي ڏهين صدي ۾ مولوي عبدالرحمان وٽ پند نامو ۽ تحفہ صبا ۾ پڙهائڻ وڃي. انهي مشهور استاد العلماء مولانا الاهي بخش رح (گهٽ ڀاڱو لاڳو ۽ مومسٽر) جي مدرسو ۾ داخل ٿيو. مولانا الاهي بخش رح، فارسي ۽ ٻيگانه وٽ هو، شعر ۽ ادب ۾ هو، ان کان گڏ عالم باعمل، مشرڪ ۽ ابراهيم گار پڻ هو. سڌن شاگردن ۾ علماء العلماء حضرت مولانا عبدالڪريم رح ديوبندي جهڙو بگانه عصر صوفي ۽ صدي ۽ صدي ۾ علي اڪبر شاه جهڙو سڌي پيشوا ۽ مولانا ادب جهڙو بگانه پڻ آهن. مولانا ادب، ٻي فارسي، ٻي ادب ۽ عربي ٻنهي علوم جي تعميل ڪري فراعصا ڪئي. ۱۳۴۵ھ ۾ پڇن سر جي مسئل، بنامه ڪا. ده دستار بندي ڪئي. مولانا ادب جي شاعري، مولانا عطاء الله ۽ مولانا الاهي بخش رح

(२५)

سڃڻ سچ علماء جي صحبت ۾ شروع ٿي. اهوئي سبب آهي جو مولانا ادب جي ڪلام ۾ شائستگي آهي، فصاحت ۽ بلاغت آهي، سلاست ۽ رواني آهي. اول اول لغت ڪلام چيائين، جو سول ۽ درد، فراق ۽ اشتياق جي تصوير آهي. ان طرح سنڌي، عربي ۽ فارسي لغت ڪلام چولڻو رهيو. تحصيل کان پوءِ درس تهرس جي سلسلي ۾ پاٽ ۽ حيدرآباد ۾ رهيو. آخري طرح سان نورمحمد شاه اسڪول ۾ هڪ استاد عربي جي حيثيت سان رٽائرڊ ڪيائين. مولانا 'ادب' جي روحاني ۽ باطني تربيت، حڪيم الامت حضرت مولانا ثانوي رح مان واپست آهي، ان ڪري سندس ڪلام ۾ هڪ انفرادي رنگ موجود آهي. سندس سنڌي شاعري ۱۳۳۰ھ ۾ شروع ٿي ۽ سندس سارو ڪلام اصلاحي، اخلاقي ۽ ديني آهي، جو ان دور جي سنڌي اخبارن ۽ رسالن، 'آفتاب'، 'الحق'، 'الامين'، 'الاسلام' ۽ 'الكاشف' ۾ شايع ٿيندو رهيو ۽ ٻئي دور ۾ 'الوحيد'، 'ادب' ۽ 'مهراڻ' رسالي ۾ پڻ شايع ٿيندو آيو.

تاليفات ۾ حضرت ثانوي جا رسالا ۽ امام غزالي جي الاربعين جو ترجمو مشهور آهن. جيئن 'جزاء الاعمال'، 'بهشتي ڪوثر'، 'علاج القحط والسوء'، 'زاد السعيد'، 'نورعلي نور'، 'پهره ڪشائيندڙ'، 'اختصار مثنوي'، 'حيات المسلمين' وغيره. ان طرح 'ڪليات ادب' فارسي ۾ پڻ شايع ٿيو آهي. 'اشرف العلوم' ترجمو منظوم مثنوي مولانا روم، معرڪه آرا شاعڪار آهي. - ادارو -

* * *

نعت شريف

دريغ آه جو ٿي يار جي ديار بعد

سندس فراق ڪيو عيش نيش، عيود بعد.

ديار يار مورا خار آ گل و گلزار،	بهار تازو خزان، تخت تاج فخر حديد.
ز عشق مشڪ لڳي ٿو، انهي سبب آخر،	فسراق سول ڪيو عشق آشڪار بد بد.
ڪتاب هجرت جي ۾ ڪير چار نام،	وصال جو به پڙهايو ڪو ڪتاب بد بد.
نظر ڪرڻ ڪرڻ جي سندر ڪرڻ عظم،	ترارشوق جي مون کي ڪري ٿي قطع، بد بد.
ڏسي 'ادب' ديار العبيب جنهن ساعت،	بد بد ساعت سا ڪر سگهو خداه مجيد.

غزل

طلب آه تنهنجي سدا تات يارا	ٿو روئيندي گذاربان سڄي رات يارا
اهو وقت ڪهڙو نه هو مثل جنت،	دريءَ مان منڪي جو چيئي هات يارا
سندس درد هجرت کان ا رات ڪاري،	سڄو ڏينهن روشن ۽ پرپات يارا

(۲۳۸)

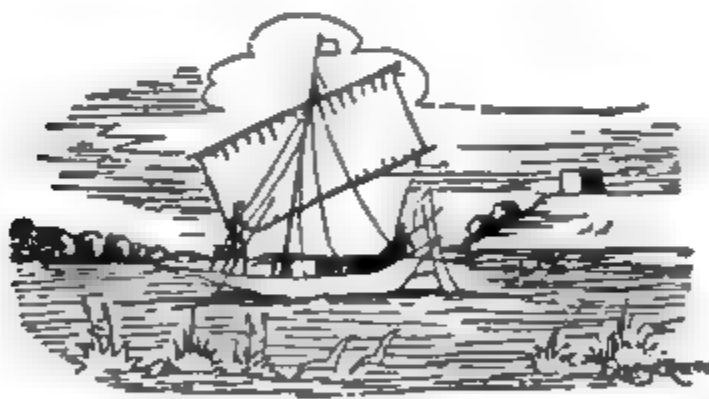
مهراڻ

تنهنجي وصل لڏ روز شب تو پڙهان مان، دسادر دعائون ۽ صلوات پيارا!
 'اديب' وڌڻف آهيان جڏهن طالب، نه ڪر پوء تون ڌار هيٺ پيارا!
 تنهنجي ديد سان دلربا! ويندي منجي، خوشيء سان سختي ۽ مڪرات پيارا!

قومي نظم

نه باغر دين جو آهي اسان ۾ باغبان بائي،
 اسان جي ڪاروان جو ٺاهي اڄ ڪو پاسبان بائي.
 زماني ۾ اسان جو ڪو نه ڪو نام و نشان بائي،
 رهيو آهي فقط هڪ پڪي جو دامن بائي.
 نه تن ڪنهن جي ۾ ممدردِي سندو روح روان بائي،
 خدا ڪارڻ نه آهي دوستي ڪاڻي هيان بائي.
 گهڻو طولان نڪبت جو اسان تي چؤ طرف آهي،
 نه مرسيز آهي عزت جو اسان ۾ پوستان بائي.
 وسو ملبوط 'وَ اعْتَصِمُوا' سندون ڪري ويو هٿ سان،
 ٿيا بي تفرقه کان دريادر لرزان تيان بائي.
 وسو اڄ ڪسمپري ڪي هي پنهنجو حال غفلت کان،
 سڌاري جو پٺن ڇا! ناهه ان جو پڻ گمان بائي.
 اطاعت ڇا! اطاعت دين جي پڻ محڪم وٺي،
 ٿيا بس لنگ مٿت جو اڇوڪا مسلمان بائي.
 جي دولت ور وٺو تو آ رڳو دنيا دلي ڪي هن،
 نه دلچسپي ٿي تن ڪي دين ۽ قرآن سان بائي.
 جي بي دولت، ڪهي ڪٿي ۾ اهڙو ويا آهن،
 جو علم حق مڪڻ لڏ ناهه تن ڪي ڪو زمان بائي.
 رڙي تو رعد، لوزش ۾ اچن ٿيون بچيون، بادل،
 ڪيو پستان ۾ پريا بلبلين شور و نشان بائي.
 طمور و حشر حشرات زمين و سڦلي و عايق،
 ڏسي هنگامه مسلم ٿيا هن توحه خوان بائي.
 جي علم دين کان مائل ۽ انگلڻ ۾ ٿيا ٺاهل،
 لقب تن جو ٿيو ليدو، امام مسلمان بائي.

جي عالم ڏهن جا عالم چيو نائب نبي جن کي،
 نه تن جو قول ٿيو قابل سماعت منجهه جهان ٻائي.
 عرب جي ٻولي آهي چشمل شيرين ملت جو،
 سين ٻولين کان ٿي الفصح لسان عذب البيان ٻائي.
 نه دلچسپي ڪنهن کي آه ڪا ان جي ترقي سان،
 عربين ۾ رهيو ان جو آ ڪجهه نالو نشان ٻائي.
 اچي ٿو ڪينڪي ڪنهن انجن کي هي خيال نڪي،
 ڪجهه منجهه سٺ اڃ ٻولي نبي آخر زمان ٻائي.
 فرض جنهن قوم جي ههڙي ردي حالت رهي ٿا،
 زماني ۾ رهي سگهندي نه ان جو خاندان ٻائي.
 سڀ جي ڪارنامن کي ڪري اڙو ڪريو ڪوشش،
 ته ٿي ويندو امان ۾ داستانِ پاستان ٻائي.
 'ادب' دلچسپين کي پياده الفت ڏيو ساڻي،
 رهي شل وٺج - راحت ۾ خيالِ داستان ٻائي.

روح ادب، فردوس، لطف، تعليم اخبار، ملا سڪول سڌون۔ ۾ سندس ڪافي ڪلام شايع ٿي چڪو آهي.

نظر ۾ هيٺيان ڪتاب شايع ٿيل آهن: ديوان احسن، گلزار شعر، احسن الاخلاق، رهايات احسن، مظاهر مصطفوي، گلستان احسن، گلزار احسن، لطيفي لات ۽ احسن الاشعار وغيره. ان طرح نثر جي به ڪافي خدمت ڪئي اٿس. ان سلسلي ۾ هيٺيان ڪتاب ٺايل قدر آهن: ترغيب العلم، سچن تي سچ، سوانح مخدوم هلال، بات الرسول، شاه جو پيغام، قصص الانبياء، اصلاح المسلمين، سراپا رسول، اذان القبر، سنڌي گراسر، جاگرافيون ۽ سنڌي سونهان انهن کان علاوه آهن. حافظ صاحب اڄڪلهه دادوءَ ۾ گوشت نشين آهي، ۽ باوجود بي سر و سامانيءَ جي علم ۽ ادب جي شمع کي روشن رکيون ٿو اچي. - ادارو.

پيٽ

[ذو معنيٰ قافيه]

(۱)

منهن محبوب تنهنجو آهي، وڏ کان منهناب، - چنڊ
 حس شڪي ٿئي ٿو، تنهنجو تجلو ڏسي تپ، - تابش
 درد منهنجي جو داستان، جن ڪامل آهي ڪلم، - ڪتاب
 اوکڻ اوڻايون مون ۾، ٿوئي ٺاهي هڪو عتاب، - ميار
 شوق منجهان اڄ هٽاب، متان ملڻ ري مري وڃان، - جلد

(۲)

جانب تنهنجي جدائي ۾، منهنجو هٿو ٿيڙو حال، - حالت
 آڏ ٿي ساڻانه سهرين، دل جا سڀ احوال، - ڳالهائون
 توين منهنجا مٿا، منهنجو جالڻ آهي محال، - مشڪل
 فائقي اڄ ئي الحال، تڏهين سُر سنڌا ڪري، - هن وقت

(۳)

ساهر سڪ تنهنجي، آهي ثابت سچ سهر، - سچائي
 محبت تنهنجي مون لئي، آهي جن اکهر، - ترٿ فائدو ڪندڙ دوا
 ثابت لنگهائج سهر، متان لهرين ۾ ٽهي وڃان، - درياءُ جو وڃ

(۴)

رائيان ڏينهان روح ۾، تنهنجي آهي اڪهر، - سڪ
 من ۾ ميخ محبت جي، لڳل قلب اندر ڪهر، - ڪيلي
 جي اچن منڪر نڪر، تڏهين پانڌي پانيان پرينءَ جا، - ملائڪ

(۵)

حسب مان هلي آيس مان، ٻرين تنهنجي پاس،
راتيان ڏينهان تنهنجو ٻيو، پڙهان حمد پاس،
ٻرين هڪر تون پاس، تنگ سواج پانهنجو.

(۶)

دلبر دل کسي وٺين، هالي پچ ڏ سون کان ٻيو،
ٻري کان سوانان سهرين، تنهنجو هلي چان ۹ ٻيو،
هان ڀلائي جو ٻيو، هڪر تون مونسان ڪارئي.

(۷)

ٻرين تنهنجي ڀرت جو، مون کي ٻيل ٻري ٻيو،
ليکي لياڪا پائيان، تون دلبر در ٻيو،
هڪر وڙاڪو ٻين، جيئن مينهن ڪنڌڙي ٻيو،
اهي لوڙه لئن سان ٻيو، ڏ ٻري آس اندر جي ٻيو.

(۸)

ٻرين ٻارج ڀرت مان، جودون ٻري جار،
تو ريءَ سڀ سچ سجھان، توڙي مانهو هجن جار،
اچن جو انجار، هڪر الله لک ٻيو، مان.

(۹)

رهر ڪري ڪو روح ٻي، موت اچي هڪار،
جانب تنهنجي جدائي کان، آهي اندر ٻيو اندوڪار،
جانب تنهنجي جدائي ٻي، تو ٻيو ڪو ڪر ڪار،
'احسن' کي ٻار آڪار، ڏيئي هٿ حمايت جا.

(۱۰)

تو کان سوا سڻا، مون کي ڪنهن جي ڪانهي ڪا،
هڪ تنهنجي جي سهرين، مون ٻي ڪانهي ڪا،
مون تنهنجي ڪا، سوين سڪائون ٻيو.

(۱۱)

وڻد وٺي رڙهندي وڃان، روڙ ٺهاريان راه،
وسيهن ويجهي لاه ڪا، نڪا ويجهي وٺراه.

(۲۵۳)

سهران

ٿي مائي اچي مڃ ۾، ٿي هوت اچي همراه،
جنهن ۾ مان ٻڌو، سا ڪيترو رهندي راه،
تنهنجي سچن سارا، هرڪو ڪري ٿو حسب مان.
- مائي
- آن جي ٻار
- تعريف

(۱۲)

ٿو در آيس دلبر، تون رک منهنجو آب،
تنهنجي راضي رڪن ٿي، مان اوتيان اکين آب،
تون آهين عزت ماءُ آب، مان ناقص نمائي آهيان.
- عزت
- مائي
- عزت وارو

(۱۳)

پرين تنهنجي پرچاء لاءِ، مون وڏا ڪيا وس،
پورو ڪڇ پلائيءَ جو، هيٺ وڏا ٿيا وس،
هندي هيءَ ٻوس، تو ويءَ ويڳائي وٽي.
- حياءُ
- وسڪارا
- لاچار

دوها

آئي مند سلهار جي، سائون رنگ لاپا،
سانگي سفر تان موٽيا سانگ ٿيا تن سجايا،
هيون ٻارا جهنگ جهر ماوا، ٿيو مٿارو مال،
هاري لاري ڪٿي پيا ڳائڻ، غسان مٿي خوشحال،
ڪوئل ٿي پئي ڪوڪ ڪري، سن ڳيرڻ جي ڳٽڪار،
لامن ٿي پئي لڏ ڪري لائون نئون هزار،
سائون آيو مٽها ٿيا سانگي منگهار،
ڏينهن مان ڏڪر ويو ٿيا ساڳيا مرس مڪار،
گل ٿل ٿڙيا، باغ بهاريا، بوند پئي بوسات،
ڏينهن ڏڪن جا پورا ٿيا، آئي راحت واري رات،
ماهو منهنجي ملڪ جا مٿا خوب مهمان نواز،
رات جو ڪن ٿا رنگ رهائون سوندا ساز آواز،
چوري چنگ ڪن رهائون رنگ بحد برم بيان،
ڏک ڏولوا ڏور ٿيا، آيا جا 'احسن' احسان.

(۲۵۳)

مهران

ڪافي

■

تنهنجي ڪولن جي آهيان ڪولي الا،
حجت نوسان ڪهڙي هلايان؟
لنگ سڙاڻج لاسل پنهنجو، تسان پانهپ جي آهي ٻولي الا،
مگ سچن نوسان ڪهڙو ماهيان.
اڌر نذر ۽ آڀري آهيان، انجان ۽ ٻائي ٻولي الا،
لاسن تنهنجي لاري آهيان.
جانب تنهنجو حبس ڪو ناهي، مون تڳوڻ ڪلي ڪلي ڪولي الا،
مُور له ست ڪو تنهنجو پانمان.
بيچ ٻرينءَ سان پختو پائن، ساءِ ڏني هيءَ ٻولي الا،
ڪيچ وٺن ڏي ڪاهيون ڪاهيان.
درشن جي توکان هڪ پيان ٿي، مون نه جهلي آهي جهولي الا،
پئي در ڪنهن جي ڪين واجهائون.
تنهنجي نظر هڪ لڙ آهي، جنهن دل جي دري آڪولي الا،
پرت ٻرين تنهنجي سر ۾ پڇاين.
'احسن' آهي پرتئون پائي، چاڪر واري چولي الا،
پنهنجو ڪرين شل ڪن پئي ڪاهان.

واڻي

اوگن منهنجا عيب اٿار،
ڊوليا ڏڪيندڙ تون ئي ڏڪيندين.
تون ڪڇ ڏئي، مان آهيان ڏوٻائي،
ڊوليا ڏڪيندڙ تون ئي ڏڪيندين.
پاند ڪجيءَ ۾ پائي پائي،
ڊوليا ڏڪيندڙ تون ئي ڏڪيندين.
دامن ۾ تنهنجي آهيان ليڪل مان،
ڊوليا ڏڪيندڙ تون ئي ڏڪيندين.

عشق ازل کان توسان لائڻ، نينهن ننگ لروار،
 ڊوليا ڊڪيندڙ تون ئي ڊڪيندين.
 محبت تنهنجي من ۾ سداسي، پور ۾ تنهنجي پچار،
 ڊوليا ڊڪيندڙ تون ئي ڊڪيندين.
 سو ريءَ واه وسيلو سامي، ڪنهن جي ڪانهي درڪار،
 ڊوليا ڊڪيندڙ تون ئي ڊڪيندين.
 پاڻ سوانح پنهنجو پيارل، پارج قبول قرار،
 ڊوليا ڊڪيندڙ تون ئي ڊڪيندين.
 'احسن' کي آهي آس اندر ۾، ساجن لهندين سنهار،
 ڊوليا ڊڪيندڙ تون ئي ڊڪيندين.

گيت

ڏينهن ڏکڻ جا ويندا ڏور - سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 منڇرو ٿيندو سرور - سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 ظلم جا زنجير ٽٽي ويندا، ڪوٽ ڪڙولا ڌڪ نه جهليندا
 ڀاڳ انسان جا پهتو ٿيندا، ويندا لهر ڪلور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 رات وڙهائيندڙ اهرندو تارو، ٿيندو سهارو لهندو اٿارو،
 ڪڪر هڻي ويندو مارو ڪارو، درد ۽ ڊڪڙا ٿيندا ڪافور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 مشعل ٻرندي محفل مهندي، ويجهي ويجهي منزل ٿيندي،
 ٿين سر ٿين سچ هلچل هلندي، ٿيندو لئون دستور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 پختا پختا ارادا امان جا، محڪر محڪر لاڳاپا امان جا،
 مطلب مقصد اعليٰ امان جا، ٿيندا سڀني منظور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.
 ديس جا ماڻهو خوش ٿي ڪلندا، هوندي بهاري گل ٿل ٿلندا،
 پکي ٻرندا لائون لوندا، مشڪل رهندو ڪو نه سور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.

هاڏي اهي پيخار شاهو، منيرو منيرو ڪريو سميو،
 گيت خوشيءَ جا ڳايو ڳايو، محبت ۾ ٿيو مضمور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.

لتح اسان جي، سوپ اسان جي، صبح سڌائين، ناهي سانجهي،
 هوشو جهڙا مرد به مانجهي، ملڪ ۾ ٿيا منصور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.

بخت اسان جو آهي 'حسن'، سبز سڌائين هولو گلشن،
 ڏينهن تڙ شينهن پر رات به روشن، ڪنهن جي ڪاڻ نه ڪنهن جو ضرور:
 سهنج ۽ سڪڙا هوندا هميشه.

نظر

اچو ڪو زمانو

زمانو جو اهڙو وريو آه واءِ، جو پٽ پيءُ جو دشمن ۽ ويري ٿيو ٻاءِ،
 ميئن مائين ۾ نڪو لاءِ ساءِ، محبت جي مٿ مان ٻيو ڪونه ٻاءِ:
 ڇڏيو قرب اڃ آهي قربائين.

اصلن جي عزت ڪهڙي آهي، ڪهڙا هينئر ڄاڻجا سرخرو،
 صداقت جي ڪنهن ۾ رهي ڪاڏ به، دغا ڪوڙ جي اڃ هلي گفتگو:
 وڃائي ڇڏيو شان شانائين.

ڪهڙو قرب، ڪلفت وٺي ٿي ڪنهن، زمانو محبت جو ويو ٿي گذر،
 چڱن جي چوڻ جو ڪهڙو اڃ اثر، ويا ماڻهو مڪجي سورا مگر:
 سرون منجهي ڪين مائين.

هئا ٻار جيڪي سي اڃا ٿيا، جتي گل هئا اڃ اٿي خار ٿيا،
 ٻراوا ڇا، پنهنجا به بيزار ٿيا، ٿري صلح مان جنگ تڪرار ٿيا:
 ڇڏي آهي حجت به حجتائين.

ٻيو انقلاب آهي اڃ ڄاڻجا، رهيو ڪوڙ هائي جهو آڻا،
 نه همدرد، همغور ڪو ٻوڏا، وڙهن پاڻ ۾ اڃ ٿا ٻاڙ سڳا:
 سارون نه اڃ ٻائرن مائين.

لاڏي لوڪ مان ويا ڪٿي قربدار، هنن ۾ رهيو ڪونه ڪو همگار،
 سي دشمن ٿيا، جي هئا ٻار هار، ڪندو لطف 'حسن' نه پروردگار:
 اهو آسرو آهي آسائين.

غزل

ڪرين ٿو وصل جو دلبر هو اقرار ورنه کان،
مگر ديدار جو حاصل نٿو ٿئي وار ورنه کان.

خوشي ۽ غوري ناهي، نه آرام ۽ قرار آهي،
دلِ مضطر تي ان آهي غم جو بار ورنه کان.

سوا تنهنجي سجن هي زهر ٿي پئي زلدڪي آهي،
جيئن منهنجو ٿيو جنجال ۽ دشوار ورنه کان.

ليڪي مون لوڪ کان لعلن لڳائي لڙهڻي نوسان،
و ليڪن نهن تنهنجي ٿي ڪيو نروار ورنه کان.

محبت تنهنجي ۾ منار منهنجو من ويو مڙهي،
خير ناهي نه مون کان چو ڪرين ٿو عار ورنه کان.

مان ساري عمر تنهنجي ئي غلامن جو غلام آهيان،
مگر تون تو رهن مون کان ٿيو بزار ورنه کان.

هزارين حال پُرسِي نه اچن ٿا، پتر نه تون آئين،
اڪهو ٿي عشق تنهنجي ۾ رهيس بيمار ورنه کان.

اڳي ٿو ڄام تي پتر ڄام 'احسن' کي ڏئي سائي،
مگر هاڻي نه هڪ ساهر ٿو ڏين سرشار ورنه کان.

قطعا

(۱)

ڏکڻ کان پوءِ سڪ آهن اهو ضرب التمثيل آهي،
خزان ويندي، اجهو ايندو وري وارو بهاري جو؛
ميا جو واءُ گهلندو ۽ ڪڪر ڪارا هڪي ويندا،
جڏهن مودج ڪڍيون شاخون ويو غر رات ڪاري جو.

(۲)

مٿڪ ۾ انرا ۽ تفري زور ٿيندي آ جڏهن،
ڪار تفري جي باعث ٿي ٿئي حالت خراب؛
خاندان جي بد نظامي اڄ تي پهچي وڃي،
پوءِ قدرت جي طرف کان آهي ايندو انقلاب.

(۲۵۸)

پراڻ

(۳)

قوم جو ڪردار آڻا ٻڌڻي ويو،
اڄ پراڻيون بدعنائون هي صواب؛
حال ۽ ماضي جون ڀيڻج حالتون،
ڪيڏو اخلاقن ۾ آيو انقلاب.

(۴)

ڪر غور غريبن جو آڙي صاحبِ دولت،
توڪي هي ڏلي آهي خداوند جا نعمت؛
هڪ سج جا ٻه ڀاڄا ٿو اکين مان ڏسڻ ٻيو،
حاصل تون انهيءَ مان ٿي ڪري وٺ سگهو عبرت.

(۵)

پاڻ کي ڇا سمجهين ٿو انسان تون،
اشرف المخلوق تنهنجو شان آهي؛
تون فقط معياري ڪر ڪردار کي،
پوءِ ڏس تنهنجو لقب سلطان آهي.

(۶)

ڪنهن تي ميٺ ميٺ ۽ ڪرڻ ڀرڻ ڪيلا،
هيءَ لڳو اڻڪلهه زماني ۾ رواج؛
اڳ انهن جي ڪا به عزت ڪانه هئي،
اڄ اهي ٿا ڪوٺجن ٻيا خوش مزاج.

رباعيون

(۱)

دنيا ۾ ته ڪم آهي نه نامڪن ڪو،
پر ڪم جي ڪجهي ڪو ته ارادو پختو؛
اسيد نه ڪا لاهجي ڪنهن ڪم ۾ ڪڏهن،
هي منزل مقصود جو بهتر رستو.

(۲)

مقصود دل لاءِ سدا ڪوشان ٿي،
شيدائي وطن، عاشقِ هراتان ٿي؛
هر فرد بشر جو ٿي بهي خواه سدا،
ڪر خدمتِ مخلوق، دلِ شادان ٿي.

تخريب ۽ تفریق ۾ قومي نقصان،
تخريب موجب قوم کي سرگردان،
تخريب حڪومت جو پٽي ٿي بناد،
تخريب پسند جيڪو سو آهي شيطان.

(۴)

ڪر طاقت پرواز کي تون استعمال،
ڪر عزم مصمم ۽ تون رک استقلال،
رک پنهنجو تڪميل ۾ پلند و بالا،
ٺا فلاح ڪري، تنهنجو اچي استقبال.

مثنوي

زردار ۽ بي زر

زردار جي زمالي ۾ عزت ٿي جاها،

زردار خوب عيش و طرب ۾ وهي خدا.

بي زر غريب جو ڪو مددگار ناه - بي زر جي لاه جڳ ۾ ڪا موسم بهار ناه،
زردار سِر ٿو ڪري موٽر ۽ جپ ۾ - بي زر جي بهنگشاهه وڃي عمر ٽپ ۾،
زردار وٽ ڪمي نه ڪنهن چيز جي رهي - زردار جو ٿو حڪم سڀي! جاها علي،
زردار کي خوشيون ۽ بهاريون سرور سڀ - زردار جا تمام ٿين ٿا امور سڀ،
بي زر کي ناه گرمي ۽ سردي کان ڪو - بي زر کان يقينوار ٿي هزار آه ۽ آه،
زردار زر جي زور تي سڳجهه ڪري - زردار آڏو هرڪو ڪري پنهنجي سر کي خر،
بي زر گذاري زندگي ساري ٿو دريڊر - بي زر جي بک ۽ ڏک ۾ لهي ڪول ٿو خبر،
زردار جي زمالي ۾ عزت ۽ آبرو - زردار جي پسند ٿي هر ڳالهه گفتگو،
بي زر جي حال زار تي ڪنهن جي نظر نه آه - بي زر سري ٿو بک ۾ نه ڪنهن کي خبر آه،
زردار جي نه رخ ۾ نظر ڪو به عمر اچي - زردار لاه خزان به ٿي موسم بهار ٿي،
بي زر مري نه ڪول ٿو ڪاڏي سندس ٿي - بي زر جو لاش قبر ڏي ٿو بي گفن وڃي،
زردار جي نه هرڪو رکي ٿو ٻيو رضا - زردار تان لشار ۽ هرڪو سندس خدا،
بي زر جي عمر جي رات کي ڪوئي سحر آه،
بي زر جي دانهن ڪوڪ جو 'احسن' اثر نه آه.

... ..

... ..

ولادت: ۱۹۰۱ء بمقام صاحبزادگان شادی، راولپنڈی
 ہندوستان، باقی عربی، فارسی، گہاڑی، گجراتی، ہندی، پنجابی، اردو،
 عبدالکرام صاحب دہلوی وٹ عربی، ہندی، گجراتی، فارسی، پنجابی، اردو،

مڪول ۾ ۽ انگريزي مڪول مدرسو الاسلاميه ۾ (جو بلبل مرحوم جو برها ڪيل هو) اتي باقاعده تعليم ورتو. ۱۹۱۶ع ۾ ممبر ۽ محراب ۾ پيش. شروع ۾، اصلاح رسوم لاءِ انجمن اصلاح المسلمين، شاگردن جي تنظيم لاءِ بنگ مسلم ايسوسيئيشن، جامع مسجد ۾ لبرري ۽ ريڊنگ روم ۽ لائيت مڪول جاري ڪيو. جامع مسجد جي نئين عمارت ۽ شاندار عيدگاه تعمير ڪرايو. لبروري ۱۹۲۰ع ۾، جڏهن لاڙڪاڻي ۾ مولانا ابوالڪلام آزاد، مولانا شوڪت علي ۽ مولانا عبدالباري لرننگي معالي وارو پهرين خلافت ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيا، تڏهن کان باقاعده خلافت تحريڪ ۾ شامل ٿيس، ۽ باقاعده بيهڙ ۾ خلافت تحريڪ جو سيڪريٽري ٿي ڪم ڪيو، ۽ صدر وڏيرو رضا محمد خان مهيسر ٿيو. ان سلسلي ۾ سالانہ ڪانفرنسون پڻ وڏي پيماني تي ٿيون، جن جو انتظام ڪيو ويو.

نڌي ۽ سنگهن جي اثرات کان بچڻ لاءِ تبليغ ۽ تنظيم جو ڪم جڏهن سنجوگي سمجهڻ ۾ ڪيو ويو، ان ۾ به عالمن جي وڌندڙ جي تنظيم جو ڪم سون ڪيو. هڪ وڏو منظور ٿوري محبت جي آڀر-ساج مڪول ۾ ٿيو، جنهن ۾ پنڊت ابڙيا پرشاد جي مقابلي لاءِ دهليءَ مان مولانا عثمان فاروقي گهرايو ويو، جو وڌندڙ جو عالم هو. ان ۾ فاروقي ڪٺو ۽ پنڊت هارايو. ان کان پوءِ ساريءَ سنڌ ۾ اهڙا مناظرا ۽ جلسا ڪرايا ويا. ان سلسلي ۾ دهليءَ، امرتسر، اجير، ڪانپور ۽ لاهور جا دورا ڪيا ويا. ۱۹۲۵ع ۾ امرتسر واپس ۽ اتي عالمن مان سلسلن. ۱۹۲۶ع ۾ جامع مسجد بيهڙ جي پٺيان ست دڪان ٺهرائي وقف ڪيا ويا، ۽ هيدگاه جي ڀرسان پڻ دڪان ٺهرايا ويا ۽ وقف ڪيا ويا.

۱۹۲۷ع ۾ جامع مسجد بيهڙ سان گڏ عربي مدرسو، تعمير ڪرايو ويو؛ ان جا مدرسو ۽ مهنسرو استاذ مولانا عبدالڪريم صاحب ديروي رح جن ٿيا. ان مان ڪيترائي عالم ۽ حافظ، اديب ۽ خطيب (مولانا گرامي صاحب به ان مدرسي جو تربيت يافتہ آهي) ٿيا.

ان کان پوءِ مسجد جي ڀرسان حجرو ٺهرايو ويو، ان ۾ تصوف ۽ طريقت تي مطالع ۽ محورو ۽ فڪر لاءِ چل ڪشي ۽ عبادات جو شغل جاري رکيو ويو. ان کان پوءِ سنڌ، هند، پنجاب ۽ حجاز جي زيارتن لاءِ سفر ڪيو ويو؛ ليٽ رامپور پوءِ بي جي هڪ اهل الله جي مٿ تي ۱۹۳۴ع ۾ بيعت ڪئي وئي، ۽ باقاعده سلوڪ طريقت کي حاصل ڪيو ويو.

۱۹۳۸ع ۾ پنهنجن چاليهن رهنمن سان سفر حجاز ڪيو ويو، ۽ اتي هڪ سال رهيس، روحاني فيوضات کان مستفيض ٿيس.

۱۹۳۹ع ۾ واپس ورن تي مسجد منزله گاه جو معاملو شروع ٿيو، ان ۾ جماعت محبت حرڪت ڪئي ويئي. ۱۹۳۹ع ۾ جا وڏي جماعت بيهڙ مان مون مان گڏ دهلي، ان ۾ مولانا گرامي به امان سان شامل هو. اڳتي دهلي، اما تحريڪ باقاعده هلي. جي. ايم. سيد، غلام مجدد سرهندي ۽ غلام نبي پٺاڻ هارا شريڪ رهيا. ان تحريڪ تي، الله بخش سوري مرحوم جي وزارت ۽ هي ٿي.

۱۹۴۰ع ۾ آل انڊيا مسلم ليگ جي اجلاس لاهور ۾ پاڪستان جو نھراءُ پاس ٿيو. ان کان پوءِ باقاعده پاڪستان تحريڪ ۾ ڪم ڪندي، ساري هندستان جو دورو ڪيو، ۽ آل انڊيا مسلم ليگ ورڪنگ ڪميٽيءَ جي ميمبر جي حيثيت سان، قائداعظم ۽ لياقت علي خان ۽ نواب بهادر يار جنگ سان قريبي تعلقات رهيا. ان سلسلي ۾ حڪمرانن مولانا ٽانوي، مولانا سيّد سلمان ندوي، مولانا شبير احمد عثماني ٻارن عالمن سان پاڪستان تحريڪ تي تبادلِ خيالات ڪيا ويا.

۱۹۴۰ع ۾ حيدرآباد شهر ۾ آل سنڌ عربي ايجوڪيشنل ڪانفرنس ڪوٺائي وئي، جنهن ۾ هند ۽ سنڌ جي عالمن ۽ تعليمي ماهرن جي موڪليل تجويزن جي روشنيءَ ۾ جامع عربيءَ جي تشڪيل ڪئي وئي. ان ۾ شمس العلماء دائود پوٽو، پير هاشم جان سرهندي، مخدوم نظام الدين ٻاٿاڻي، نواب محمد علي لغاري، مولانا گرامي، مرحوم پير محمد صاحب، سان غلام مصطفيٰ، حاجي محمد حسين شاهائي، بنيادي طرح سان ان تحريڪ جا سربراھ رهيا. ان ۾ مون کي آنرري سيڪريٽري چوڻو پيو. ان مرحلي تي ٻيئي سان حيدرآباد ۾ اچي رهيس، ۽ تعليم ۽ انتظام جي سڀني ڪمن ۾، گرامي صاحب مون سان گڏ ڪم ڪيو. اول ڏوسل بلڊنگ ۾ ۽ پوءِ گرلس ڪاليج ۾ جامع عربيءَ کي منتقل ڪيو ويو، ۽ موادي امير احمد صاحب پرنسپال رهيو.

۱۹۴۵ع ۾ مسلم ليگ جي اليڪشن جي اڀڙاڙ جي حيثيت سان، ساري برصغير هند و پاڪ ۾ پهريون لمبر ڪاميٽي حاصل ٿي. آل انڊيا مسلم ليگ جي هڪ ڪتابچي ۾ ساري اليڪشن جا الگ اکر شايع ڪيا ويا، جنهن ۾ اسان جي ڪاميابيءَ کي اوليت جو درجو ڏنو ويو.

۱۹۴۷-۴۶ع ۾ پاڪستان تحريڪ ۾ پوري برصغير هند و پاڪ جا دورا ڪيا ويا، ۽ پاڪستان ٿيڻ لاءِ قائداعظم سان گڏ ڪم ڪيو ويو.

پاڪستان ٿيڻ کان پوءِ، تبليغي، ديني، علمي ۽ ادبي شاعرن، ڪانفرنسن جون صدارتون ڪيون ويون، ۽ جامع عربي اداري کي وڏي معيار تي پهچايو ويو. مسلسل علالت ۽ ضعف جي ڪري هن وقت سوهڙ ۾ تيار آهي. هن حال ۾ به ديني علوم، ادب ۽ تبليغ لاءِ قائم ۽ دماغ سان ڪم ڪري رهيو آهيان—صحت نصيب ٿي ته پوءِ انشاءالله:

بياتا گل به پڦشانم، مٿس در ساعر اندازيم،
فلڪ را سقف بشڪائيم، طرح نو در ساعر اندازيم. (حافظ)

* * *

غزل

تون وضع تي پنهنجي قائم ره،	قدرت جي مگر تعبير نه ڪر،
ڏي پنهنجي نظر کي آزادي،	خودمينيءَ کي زنجير نه ڪر.
جي تنهنجو عمل محدود رهي،	۽ پنهنجي حد مقصود رهي،
رک ذهن کي شامل نظرت مان،	بند، ان تي در، تائير نه ڪر،
سلطان ۾ آهر، ڪر بند فغان،	وٺ دل جي نظر کان، ڪارِ زبان،
دل جوش ۾ ٿئي، فرهاد نه ڪر،	نائسب بنا تقرير نه ڪر،
تون خاک ۾ ميل، ۽ باهه ۾ چٽل،	جڏهن سِر ٿي پهي، تڏهن ڪر ٿو هلي،
هن خام دليءَ جي عنصر تي،	بنهاد نه رک، تعمير نه ڪر،

[ترجمو]

مثنوي بهرالعشق *

ڪالهه تنهنجو خط مون کي آهي مليو،
جنهن ۾ آهي، قرب جو ڪافي ڪتاب!

ٿو لکيو آ، فوق مان ٻن بيت ڪڪ،	نهر ۾ ڪنن بهر ساڀي بحساب.
تنهنجي جڏين کي انهيءَ چڙي ڇڏيو،	من سگهو مون کان انهيءَ جو اڃ جواب.
ڪن قاصر آهيان، هر شعر به،	جو لکيو ٿو لاه مون آهي ڪتاب.
ڪڙي صوفيءَ لاه هي آسان آهي،	تا لکي هو شعر ۾ جاذب جواب.

سِر دريا

صبح جو اڃ سِر دريا ٿي ڏٺو،
نهر جون ۽ نهر جون موجون، حساب.

تي لڳو خوش، دل کي درياه جو وهڻ،
خوب لهرون ٿي هيون، درياه جي آب.

* مثنوي بهرالعشق، هڪ دوست ڏانهن، ۲۶-۲۷ ربيع الثاني ۱۳۵۵ هجري، ۱۶-جولاءِ ۱۹۳۶ع تي،
جهرڪ، خلع ٿي مان لکي وئي - مرتب.

لهر هي درياء ۽ منھوڙي جو بحر،
 لهر ۾ ڪنھن بحر ماڻھي، ويھاب
 ٿو ڏٺو هو سمنڊ، منھوڙي مٿي،
 ۽ ڏٺي هئي، ڪوٺڙي، درياء شاب.
 قلب انساني جي وسعت آ وڏي،
 بحر عالم آهي، ان ۾ هڪ حباب.
 ڪن ٿو ماڻھي، ڪڏهن ڪنھن جاء ۾،
 عشق آهي، بحر، پيچد و حساب.
 اک جي تاري ۾ چئين آ سانگي،
 ان ۾ ڏسجي آسمان ٿو چن قلب.

قلب المومن عرش الله

آ خدا جو عرش چن مومن جو قلب،
 ات خدا جو جلوس ڏسجي، بي عتاب.
 آج ڪٿي آڪي، امالت عشق، آب.
 ويا وڃي ۽ پڻ ۽ چي ٿا لاجواب.
 ڇڏ ڪٿن کان ان جي هني هڪو چوٽ.
 ٿيو، جي مخلوق ۾ ندي غطاب.
 اوست ميد، جمل موجودات را،
 عشق جو تصور آهي، هڪو ڪتاب.
 عشق ڌاران پيو سمورو آ سراب.
 عشق جي ٿيبت آ پيچد و حساب.
 ڪولهي پيو معشوق ان ڌاران جناب.
 وات ان جي عشق جي املار، صاب.
 آمانن، پڻ زمين ۽ هڪو، ڪي،
 پر ڪٿن ان بار کان، پرڪي، اري،
 قلب ۾ ماڻھو آهي، انسان جي،
 آه ٿيو انسان پيدا عشق لاءِ،
 ”هر که عاقل گشت ندي ذات را،
 ڪن ماڻھي، ڪنھن ۾ دتر ۾ ڪڏهن،
 رمز آهي عشق جي ڏاڍي وڏي،
 ڪاھ ٿئي، ٿيبت ۾ ان کان نام وڏي،
 سجد، پر معشوق هڪ الله ڪي،
 ڏڪر سان ۽ ٺڪر سان ڳولي ٿون لهي،

”ملت عشق، از همه ملت جداست،

عاشقان را مذهب و ملت خداست.“

عالم ڪتاب

عشق جو ڪم ڪري ٿو ڪتاب ۾ ،
 ۽ ٻي ٿو ڪتاب ۾ اهي ڪتاب .
 هاڻ ان ۾ ڏيان، اونهر ڪرڻو آ ، هاڻ مٿان ٿي خاک ڪاسي، سو خراب .
 - ڪن ڪائنات آ ڪراچي ۽ جو ڪتاب .
 "عشق ان شهادت، هڪ چوڻ ۾ فروخت، هر ڇهه جز معشوق باقي جمل سوخت."

ميخاڙ

اي سندھ مرشد، منهنجا مائي مڙهي،
 اي سندھ داتا، منهنجا، عالي جناب .
 عشق جي مٿي مان مون کي ست ڪري، ڏي پالو پٿر ڪري، مون کي شراب .
 آه تنهنجي چهر ٺڪر، ست ڪري، تنهنجي پالي مان کي ٿو بادو-تاب .
 تان ٿيان مان ست، بخود، بخود، تنهنجي چهر ست مان بنجان خراب .
 "هر ڪسي ڙان مٿي هڪ ريزد از نظر، ست مٿي ڪرود، به انداز ڊگري،"
 مان ڪابل آهيان، مان ڪن ڪن، عمر گذري آهي، ڪرور ٻچ و تاب .
 "سائيا سرخيز، درده، چلر را، خاڪ ٻر ڪن، سر ايام را،"
 مونيالا سڀ لڻا لاهي ڇڏيان، نوڻ اڪرمون کي ڏئين، مٿي چوڻ هٿاب .
 عشق جو واکيون، گهي ٿو هٿل کي، ننگ کي پوڙي ٿو پڻ، ڳاڙهو شراب .
 "عشق بدنامي ست نزد عاشقان، ما لڻي خواهين، ننگ و نام را،"
 مان ڪري، ڪو هوش رک ٿون باغي، چو هو ڪاٺين اڃا، ٻچ و تاب .
 پير روسي، آه سچ سرماسي، مولوي جي مٿوي، جو ڏس ڪتاب .
 "چهر بند و گوش بند و لب به بند، ڪر نه ٻئي نور حق، برمن، به بند،"

نور حق

بند ڪر تون هاڻ پنهنجا سڀ حواس،
 عشق جي لائيت تون ڏس، بي نقاب .
 عشق جي لائيت آهي بحال، ست نه ان جي آهي، روشن آفتاب .
 پنج جن آهي، تنهنجون اندريون، پنج آهن تنهنجون پيون پڻ در حجاب .
 جي وجهن ڪولي اهي دل جون دريون، شور پهچي ات خدائي، به حجاب .
 "پنج مٿي ست جز امن پنج مٿي، ابن زور رخ است، ابن حمها چوڻ مٿي،"

"روزنِ دل، چون گشاده است و حفا،
 ه اهي پل پنج دروازا تون چان،
 "گر تو گد و جو خوري، ترهان شوي،
 آدمي، جي سيني ۾ آهين سي،
 ٿا چڙهن صافي ٿين، سي در سيني،
 "ايند دل چون خود صافي و پاڪ،
 آسمانن تي اڏامي آدمي،
 "نورِ عشق حق بدل جان اوتند،

وات و لدر جي

دل جي دروازي تان ڪوري ڪڍ،
 ٿا کلي مارو پوي باطن جو باب،
 حرص و طمع ه ڪوڙ ڪيني کي ڪڍ،
 دل کي مگر تون سڀني عين کان پري،
 سڀ تعلق، عالمن لائي جا ڪڍ،
 سهر و شڪر و صدق و عدل و حب" پڻ،
 "هر ڪم را چار ز عشق چاڪ شد،
 امر ڏانهن، طلب پنهنجي ۾ هلا،
 نفس پنهنجو مار ۽ صولا کسي پسي،
 "نفس نتوان ڪنن زالا چار چميز"،
 "هيچ نڪشد نفس را جز ظلم ۽ ستم،
 "ناڪ نور او ڪشد، نثار نثار،

پل محبت غير جي ڪڍ تون شتاب،
 ٿي لفظ پڪڙيال صولا جي جناب،
 جي خدا جي وات کان آهن جواب،
 دل جون وڙهون ٺيڪ چالچ ۽ ثواب،
 او ز حرص و عيب ڪلي، پاڪ شد،
 جن وڃي سڀني ڊگن ۾ پور رباب،
 وقت گذري ٿو وڃي، جن آه خواب،
 آهي فرمايو، فرهاد الدين، جناب،
 دا من آن نفس ڪش را سخت گير،
 وصل او گلشن ڪند، غار نثار،

ڪاميابي

قلب جو رک رابطو مرشد سان تون،
 تان لنگهي الشيخ ٿي، تون ڪامياب،
 ٿي ٿا پوءِ عشق ٺهي ۾ تمام،
 ما محبت مصطفيٰ جي آه جا،
 سيد الشاهدين سرور آ شفيع،
 ڪن ملندي وات منت کان سوا،
 فرع جي طاعت خدا مقصود چان،
 آه رستو عشق جو هي پر صواب،
 ٿي رستي، توڙ تالين هم رکاب،
 آ اڙين آڏر، وسيلو مستطاب،
 ڪن رستو آه پيمو ڪو ڪامياب،
 پرا شريعت تي سندس ره، پر صواب،

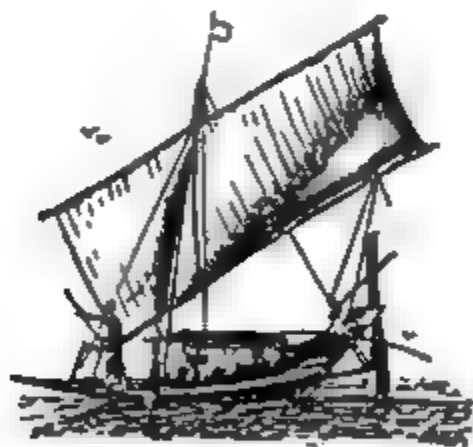

وانئون ٻيون سڀ ٻيند آهن، اي ادا،
 ۽ حقيقت هنن خدائي واٽ ۾
 رک سمجھت آڻ سان اصحاب سان،
 ۽ عقوبت اهل سنت جا مڃڻ،
 هڪ طريقت مصطفيٰ جي مستجاب،
 مصطفيٰ جي ٻيروي ۾ آ، جناب،
 اوليا آهن، گرامت جا صاحب،
 ۽ جماعت سان رهڻ، ڪارِ ثواب.

فنا ۽ بقا

مصرفت مولا مندي، ان ۾ ملي،
 ورڻ انسان آه هڪ حيوان، دواب.

روح چو رک رابطو الله سان،
 هن اطاعت ۽ محبت ۾ فنا،
 ٿي فنا ٿي الله، حاصل ٿئي،
 ”گروه“ ان وقت بقا ادر بقا است،
 پاڻ پاسي، پاڻ کان ٿي، پاڻ تون،
 ٿي بقا بالله جي منزل ملي،
 بندگي ۽ عشق کي مقصود سمجه،
 ”عبد“ ٿي، پر ”عبد“ تون الله چو،
 ٿي فنا ٿي الله ۾، منزل، دواب،
 ٿي پوي حاصل، در مقصود لب،
 هو بقا بالله، حاصل ٿئي،
 ليڪه اول ان بقا ادر بقا است،
 ٽن ٻين کي، پاڻ ۾ تون ٿي،
 ۽ ڪن لاءِ سڀ اتي مادي،
 هن نصيحت ٿي علي ٿي،
 ان کان ڪي ڪجهه، وڌ لکن جو ٻاهر ٿي.

نوٽ: زياده تر فارسي شعر رومي جا آهن، ۽ ٻيا عطار ۽ ٻين شاعرن جا آهن.

مولوي احمد ملاح جي شاعريءَ ۾ پنهان روائي، پيچيدگي ۽ برجستگي آهي. سندس شعر ائين ٿا مٿسرح ٿين، جن تي هڪو الهام آهي. قرآن مڪرم جي ترجمي جا بيت نهايت دلڪش ۽ لطافت وارا آهن. سندس شاعريءَ ۾ جو منفرد مقام آهي، ان جو هڪو دست نالي مڪونهي! - ادارو

■ * *

بيت

(۱)

عالم جا الله، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، هادي ٿي همراه،
واحدا مڪانهي واه، تو ڏارون ٿير جهيري.

(۲)

عالم جا الله، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، آئين پاڻ پناه،
مون کان مهرنگاه، پرور لاه ل تنهنجي!

(۳)

عالم جا علام، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، مڪرمون روز ڪلام،
مجي محمد عربي، آندومون اسلام،
صلواتون سلام، موڪل محمد سر تي.

(۴)

عالم جا علم، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، سڏا سن سلم،
هر هر حال علم، پٽيو پانهون پڙائين.

(۵)

عالم جا اڏار، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، من سبب سردار،
دالھون توکان ڌار، بي ڪي ڪن پڙائون.

(۶)

عالم جا اجهاءُ، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، زارھون ڪن ججهاءُ،
دالھون درد منجهاءُ، مڪريان، پڙ مڪرم تون.

(۷)

عالم جا آرام، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، مدد ڏج مدار،
صاحب صبح شام، توتي سڏ سوالين جا.

(۸)

عالم جا اٿا، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، واحد ٻڌج واهڪا،
آئين آب اکين ۾، لاشڪ تو لاشڪا،
مڪرم سندم تون ڪا، من داخل دنگر ڪارئين.

(۹)

عالم جا صاحب، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، واحد ٻڌج واجب،
آئين عجائب، ڪهڙي صفت مظاهان.

(۱۰)

عالم جا اي رب! آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، منهنجا مڪرم مطلب،
مشرق ۽ مغرب، ميڙ ملڪ تنهنجي ميلڪ ۾.

(۱۱)

عالم جا والي، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، سڏين سوالين،
مئي آسپد حق جي، مڙيا سوالين،
خالق کان خالي، صبح سوالين ڪن ٿئي.

(۱۲)

عالم جا خلاق، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ لعبد و اياڪ نستمين، ائينون آت اوطاق،

(۲۷۰)

مهران

ٻڌ حقيقت حال جي، هادي راه خدا،
خدا ڪو رڳو جدا، ٻانهون تنهنجي پاڇو ڪان.

(۱۵)

عالم جا ڏٺي، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ نبيد و اياڪ نستمين، وائي مون وٺي،
اڳا تنهنجي هنو ۾، اسان اس ڪهڻي،
خطرا خار خيال مون، خالق بخش ڪهڻي،
توکان بعد ٿئي، لادو ڪانهي ڪنهن جي.

(۱۶)

عالم جا سائين، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ نبيد و اياڪ نستمين، ڪو ڪون ڪيائين،
روينا الله المستعان، نالو ٿيائين،
رب غفور رحيم و انت خير الراحمين، آيو ايائين،
چنو چيائين، ت پائان پاسي ڪو نه مون.

جنت نه چوڙ جهان ۾، تون تان طائين طاق،
مدد ملن جي باب ۾، مڱن ٿا مشتاق،
اهي ويا افسوس سان، اوڙ ۾ عشاق،
وارين واء وصال جو، لائق لاه فراق،
سائي سمين ساق، جي چسو چار پيارئين.

(۱۲)

عالم جا اولي، آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ نبيد و اياڪ نستمين، ڪهرن سڪه گولا،
مڙيا معاني واسطي، موالِي، سولا،
ڏيئي ترڪ تمار ڪي، طالب ٿيا تولا،
اڪين تان اول، ڪڻي لطف سان لاهيو.

(۱۳)

عالم جا خدا آهيون تنهنجي آسري،
اياڪ نبيد و اياڪ نستمين، مڱان من مدعا،

غزل

•

دم ڪو آهيون يا نه آهيون، خواب آهي يا خيال،
هي بزرگيون بادشاهيون، خواب آهي يا خيال.
خساک ٿيندا خاڪ ۾، خاڪان توڻي خان سپ،
هي خوشيون هي خانگههون، خواب آهي يا خيال.
هيڪلو ائين هتي، ويندين هتي ٻن هيڪلو،
هيڪڻي سان هر صلاحيون، خواب آهي يا خيال.
هي پنائون پنگلا، هي باغ هي بوندون بهار،
هي ملهيدون، هي سياهيون، خواب آهي يا خيال.
هي حڪر، هي حڪمتون، هي حرف تولي حرفتون،
شغل شادبون، شوق شاهيون، خواب آهي يا خيال.
هي سڳا ۽ هي سڳر، هي صاحيون هي صحبتون،
هي صوبهون، هي صراحيون، خواب آهي يا خيال.

(۱۷۱)

مهرن

هي ٺاڻ، هي ٺاڙبو، هي ٺاڙڪيون ۽ ٺاڙ واز،
 هي ڪڇل ۽ ڪڇ ڪلاهيون، خواب آهي يا خيال.
 هيءَ جواني ٻار جاني، هيءَ جميت، هي جمال،
 هي بدن ٿي پوءِ ٻاهيون، خواب آهي يا خيال.
 هيءَ حياتي جي ٻڌل ٻو هل حشر سامهون سڄي،
 ڪنهن سبب سڀني کي سامهون، خواب آهي يا خيال.
 سوت گهريو ملڪ سارو، مرض موڙا هر مڪان،
 لڏا ليڪي ڪنهن لوءِ لاهيون، خواب آهي يا خيال.
 ماڻاڻو ملڪ ٻو ڪو، هي ٿر مانجهاندي جو ماڳ،
 راءِ ۾ ڪيئن رات راضيون، خواب آهي يا خيال.
 ڪيئن اچي پوري ۾ پورئين، اي پکي پرڏيهه جا،
 ڪر ٿيون اسي الحال ٿاهيون، خواب آهي يا خيال.
 ڪر وڻ واري وطن ڏي، ڪو به گذارين قيد ۾،
 ڪو گهڻو سان گهٽ گراهيون، خواب آهي يا خيال.
 آءُ 'احمد' چئي، امن جو آسرو الله وٽ،
 ٻه ٻه ٻه ٻه ٻه ٻه، خواب آهي يا خيال.

گلبدن جي گهٽور وڌي يا چاٽڪن سان چٽور وڌي؟
 انب وڌي الڪور وڌي يا منجهه ميني مذڪور وڌي؟

قلب ٿاهر ڪيو ٿر ٻين، زور ڪوڙئين ڪان ڪوڙي،
 مينهن ڪنڊيءَ جا پُور وڌي يا سَنهن پل جو پُور وڌي؟
 دوت ڏمجي دهر سان، اي ديس جو دستور آهي،
 ديس جو دستور وڌي يا نه ٿر بهل ٻرپور وڌي؟
 دل ٿڪيل در تي ٿيڻو، دلير دوانئون ڏئي ٻين،
 ٺهين جا لاور وڌي يا ٻٽ سنڌين جو سُور وڌي.
 مونڙو موٽي ڪٿو جي ڏئي ٿر مون تان موت سمان،
 حوض ڪوٽر حور وڌي يا سه جبين منظور وڌي.
 سچ جوئي ڏينهن سجدا، ڏي سچ جي سچ کي،
 منهن اڳيان مزدور وڌي يا تخت سر تهور وڌي؟

مون گهرو کڏجن گهنيءَ ۾، گهٽوڙ ڏيئي گهر ڏيئي ڇڏيون،
 ديس دوسن ڀور وڌي، ٻيا دوستي ور ڀور وڌي؟
 ڄا گهون جا گهر جنت، ملهه مڙوئي ڄاڻ سال،
 ملڪيت مڏڪور وڌي، ٻيا ملڪيت کان مٿو وڌي.
 عشق 'احمد' جو احمد سان، ڪوم ڪامي ڪوم ٻان،
 نٿو اندر نٿو وڌي، ٻيا تير تجلي طور وڌي.

خوف ۽ مو اڃ خلق ۾، غولي خارا ٺهيل ٿو،
 محبتي ميدان ۾، محبوب ماريا ٺهيل ٿو.

ڪي لڳن ڇاتيءَ ۾ ڇمرا، ڇرڪ ڪيندي ٻيا چئي،
 منجهه انوريءَ جي آئين، عاشق اپاريا ٺهيل ٿو.
 ماريا منصور جهڙا، مرد تنهنجي ماسري،
 مڏ ڪري سوريءَ مٿي، سمين مناريا ٺهيل ٿو.
 وار ٺاهي دل ٽرن لٽي، تير مٿي ظلم تمام،
 دلم ۾ دائو رکي، دائو ڏتاريا ٺهيل ٿو.
 ويو لهي ان ڏينهن کان 'احمد' هر جو آسرو،
 سچ، جڏهن سڙمون وجهي، سها سينگاريا ٺهيل ٿو.

اک ڪيئن لکي، اکين جو آوار آسامهون،
 باغ و بهار ٻهڙا، بادام آسامهون.

انگل اڙيءَ اڙيءَ ۾ ڪاڪل ڪڙيءَ ڪڙيءَ ۾
 گهائي ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ ۾ ڪلفار آسامهون.
 گل خواب مان خماريون، شب خون جي شماريون،
 مسڪين مفت شماريون، ماتام آسامهون.
 پانڀاڻ ٻنل پرين تون، تن مٿن وڏي ترين تون،
 ڪوئي وري ڪرين تون، ڪنڌار آسامهون.
 هڪ جنس ٺهڻ جڳن ۾، چوها چنڊن چڱن ۾،
 پٽو پڪي پڳن ۾، پمڌار آسامهون.

جن جا نه روح رهندا، سي سور چو نه سهندا،
 گهاري نه گهوري سهندا، گهر گام آسامهون.
 ساري رڪيس محبت، اڳيان سوال محبت،
 اڃ ڪيو عجيب البت، انجام آسامهون.
 سرڪن سنڌي مياڻي، ڪر ڪا پلا، پتلائي،
 'احمد' گهري امائي، انعام آسامهون.

مرجا، محبوب! تنهنجا، توڻان سر گهوريان،
 کي گهنيون ڇاها گلن سان، گنج گوهر گهوريان.
 ماڻڪن جا مينهن وڻاهان تنهنجي مارڪٽ ساڳي تان،
 تنهنجي خدمت ۾ خزانن خوب خوشتر گهوريان.
 هنج هرڻ، حورون پريون، هيرا حسن ۾ هيچ هيت،
 تنهنجي جلوي جوت تان حصار جوهر گهوريان.
 تنهنجي خط ۽ خال کي، مڻڪي خطا، ڪوئن خطا،
 هرق تنهنجي تان عجيبا، عطر غير گهوريان.
 گولڙين کي ڪتر اماها، ڪڏ اڳيان تنهنجي ڌڻي،
 تنهنجي نه نه تان ڪڪر، ڌڻيون، ڪيوتري گهوريان.
 لڪه لولر لولون، لهر لڳ، لهرل اڪيون،
 تنهنجي پهرن تان پيارا، پت پتھر گهوريان.
 چنڊ ڇهرو، چتر چڪڪ، چوسرو چوڻو چنڊن،
 وات ڪوٺر کان ڪتر، زمزم ڏنن سر گهوريان.
 آه 'احمد' کي اندر ۾، سر ساري جي اداس،
 اڃ نه اڃ کي تن اندر جون اوريان گهر گهوريان.

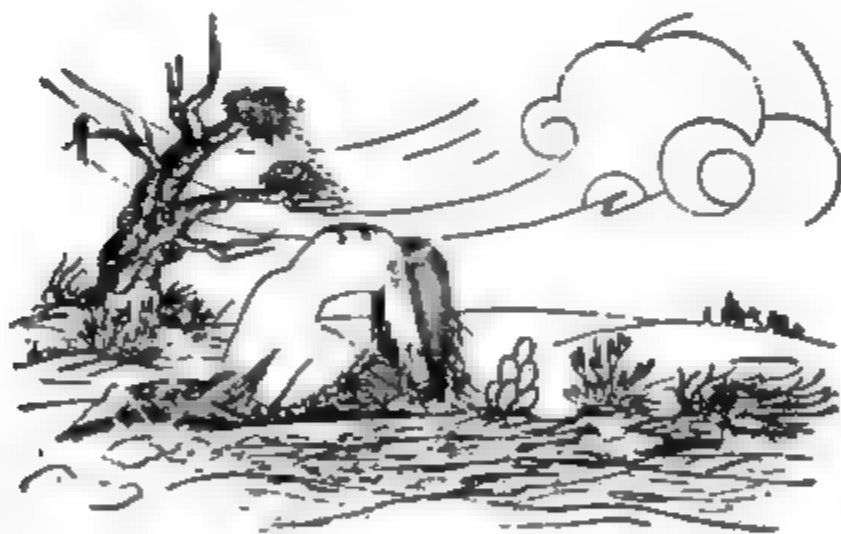

اي امروا عام آهون، رنگ لائينديون ضرورا
 نت لائن جون لڳاهون، رنگ لائينديون ضرورا

ظلم ظاهر ٿين مٿي، جن نه ضروري ٿي لڪات،

گاهجي ويون تن جون گاهون، رنگ لائينديون ضرورا

ڪن پٽاهون ٻيٽ ۾، پر ٻيٽ ڪن جا ٿيا پٽان،
 هي پٽان ۽ هي پٽاهون، رنگ لائينديون ضرورا
 منجهه ڪنگان ڪنگ رڙ، ڪنگڙل، ڪنگن جا ميرڪنگن،
 واهري جي وهر واهون، رنگ لائينديون ضرورا
 ويرا وولن ري نه ورتو، تو تراڙين سان تخت،
 عام وائسي ڌار واهون، رنگ لائينديون ضرورا
 هين پڪن ڪنن بادشاهه سرهاد ڪيا اي بمخبر،
 هي ڪنهيون ٿهر ڪاهون رنگ لائينديون ضرورا
 ڌار ڪي ڌاري ڪرايون، روس ۾ جو هو رئيس،
 تون نه تنهن کان پنڌ پراهون، رنگ لائينديون ضرورا
 مَلِكُ 'احمد' اَه، لا اِلهَ اِلَّا اللهُ جو،
 نين تي ڪمي جون ڪلاهون، رنگ لائينديون ضرورا

مولانا محمد عظیم "شیدا"

[illegible]

شعر ۾ دلچسپي خاص رهي آهي، تخلص ”شيدا“ آهي. موجوده وقت ۾ ڏهه فرزند آهن ۽ ٻه نياڻيون آهن: هڪ تيار ڪان سواءِ ٻيا سڀ گريجوئيٽ آهن. ٻه وڪيل آهن، ٻيا مختلف نوڪرين ۾ آهن. انهن مان چار قرآن جا حافظ آهن. ڪل گهر ۾ سٺ-پنجهٺ ڀاتي آهيون، ڪاٺڻ پيٺڻ ۾ ڪڏ آهيون، ڪنوهاٽ به ڪڏ آهي. ڪل ٽي شاديون ڪيون. اول مان ٻه فرزند آهن، ٻئي وڪيل آهن. ان جي فوت ٿيڻ بعد ٻه شاديون ڪيون. هڪ مان چار فرزند ٻه نياڻيون آهن. هڪ نياڻي پنهنجي ڀائٽي حافظ شمس الحق کي، ٻي نياڻي پنهنجي هڪ مهيز روشن علي کي ڏنل آهن، جي به نوڪرين ۾ آهن. اهو آهي اسان جو مختصر حال زندگيءَ جو.“

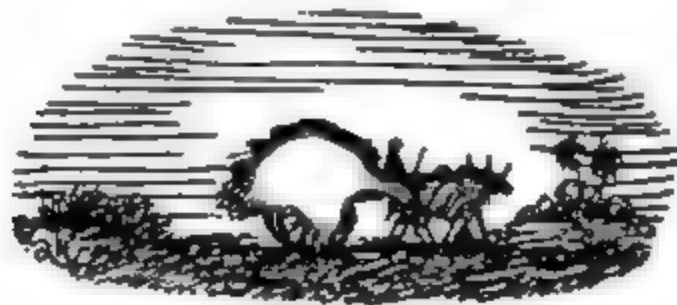
غزل

سائي اڇوڪي بزم ۾ وه چو سرور هو،
مٺي خوشگوار لعل جان چو حضور هو.
زاهد به زهد خشڪ ڪان آيو ملو ٿي،
جو ان کي ياده لساب جو يحد ضرور هو.
رندي ۽ زاهدي نه مدار آ نجات چو،
آهيو آسرو جو هو الله حضور هو.
اکوٽي ۾ تيغ ابرو ڪها مين شهيد لک،
قاتل کي پنهنجي تيغ تي ڪيڏو غرور هو.
هڪ جلوه ناز سان جو لکي دل کي دلرا،
سينگار تنهنجو سهيل، ويتر ڪلور هو.
فرقت ۾ صبر جو ڪيو مون، جي نه ڪنهن ڪيو،
مقبول ڪان وڌيڪ هي منهنجو عبور هو.
سينو سڙي جو عشق اوهان جي ۾ وه ڀرين،
تو پاڻ سمجهو ان کي ته گويا تنور هو.
ظلمات دوجهان مندي ڪانور ٿي وئي،
”شيدائي“ ان جي نور جو جنهن دم ظهور هو.

جي ٽيغ پٿر سان مون کي مارين ته چٽو تنهنجو ڪمال ڪهڙو،
 جي جلوه هڪ سان ڀر نه ڪيو ٿو ته چٽو تنهنجو جمال ڪهڙو
 عجب لهي ٿو هلال ابرو اوهان جي بدر منير رخ تي،
 شڪي لک ٿي چو ويڃاري ته منهنجو بدر و هلال ڪهڙو،
 انهي جو در ٿو آ منهنجو ڪعبو خبر اٿي ٻئي ڪنهن جوت جي،
 نه چائان مشرق نه چائان مغرب، جنوب ڪهڙو شمال ڪهڙو
 لڏا ٿيو 'شيدا' رهيو نه دنيا ۾ ان جو نالو نشان باني،
 انهي جو هائي جمال ڪهڙو، جلال ڪهڙو، زوال ڪهڙو

مون کي پير مٿان گهرجي نڪو ابرار سان مطلب،
 نه ماني سان نه ساهو سان نڪو غدار سان مطلب،
 نه زاهد سان نه راجا سان نڪو آوند سان مطلب،
 نڪا تسبيح ٻي گهرجي، نڪو زيار سان مطلب،
 شهيد ناز آهيان مان وري قاتل جي ڏمڪي ڇا،
 مان بادل اڳ مثل آهيان نڪو تلوار سان مطلب،
 پراڻو ٻائي آهيان سڪدي جو، ڇا ڪندو واعظ،
 نه مسجد مان نه مدرسان نڪو اخبار سان مطلب،
 مڪي خاڪو لڳن کي مست ٿي در تنهنجي نبي وٽس،
 شهنشاهي سان منهنجو ڇا نه شاموڪار سان مطلب،
 ٿيس مان سحر جلوي ۾ نهي اثبات ٿي وٺي ڳر،
 نڪا اقرار جي خواهش نڪو انڪار سان مطلب،
 لواء الحمد هيٺان هوندو منهنجو عمرو ستان،
 آهيان 'شيدا' محمد جو نه ٻئي بهادر سان مطلب.

حضرت 'خادم' گنجی، و گوشت - ...
شخصیت جو مالک اھی۔ سکر و ...
شعر و شاعری، جان شعب رکھتے ...

ان خاندان میں ایک راجہ شہزادہ احمد ان واسطے سے بھی بادشاہ خان قاجار سے صلہ
 ہوئے تھے یہی نصیر آباد صوبہ لاڑکانہ میں آباد ہوا۔ ان کے گھرانے میں ایک اور شخص بھی
 مذہبی ہوئے۔ کبھی وہ بہ فرزند تھے۔ یہ حال احمد ہے۔ محمد احمد مولانا صاحب کے حوالہ احمد
 صاحب کے نسل میں آئے۔ ان کے یہی مذہبی ہوئے۔

اولاً، نحصل 'حفاظاً' كدور الـ 'ان' هو 'الحفاظ' نحسن استعمال كاري ثور.

مختلف علوم ديني، تصوف ۽ فتاويٰ تي سٺ ستر ڪتاب لکي چڪو آهي، جن مان
 ’خزانة العارفين‘ حضرت لطيف جي صوفيانا شرح آهي ۽ مقبول آهي.
 پاڻ هن وقت انجمن ممدرد نور نصيرآباد ۽ بزم لطيف نصيرآباد جو صدر آهي. وڏي
 عمر هوندي به علمي مشغلي، طريقت ۽ عبادت ۾ مشغول رهي ٿو. - ’آصف‘ مصرائي.

* * *

ذمت

محمد مصطفيٰ هادي، هم هادين جو هادي آه!
 نياڻي نينهن جو هادي، هم هادين جو هادي آه!
 فاتحتر امتي پهريون، چنڻ سان چارو فرمايو،
 گهري بخشش جي گادي، هم هادين جو هادي آه!
 خوشي تي شهر گهر گهر ۾، عرب پڻ باغ بڻجي ويو،
 مگر دشمن سان ٿي تعدي، هم هادين جو هادي آه!
 سچن جنهن حال ۾ ڄاتو، چٽا سڀ صورتين پڙا،
 نه ڪنهن عورت چٽي مادي، هم هادين جو هادي آه!
 لقب لولاڪ جو مالڪ، تصور نور نور واللہ،
 ڏسي شهرن ۾ ٿي شادي، هم هادين جو هادي آه!
 قريشي قاعدن جو پڻ وڏو ٿي قائد اعظم آه!
 ائين اڌ رات جو هادي، هم هادين جو هادي آه!
 لڪڻ... نور ٿي هادي، هم جي واسطي آيو،
 وهي وحدت مندي وادي، هم هادين جو هادي آه!
 مڪو سهران بڻجي پيو، مدينو معرفت جو گهر،
 عرب ايران آبادي، هم هادين جو هادي آه!
 ٻئي رحمت جهانن جي عرب ۾ عرش کان آيو،
 ٽنخوان ’خاڪا‘ اولادي، هم هادين جو هادي آه!

ڪافيون

*

صورت سڄي جي سهڻي سبحان آدمي ۾،
تجلي جو تاب طوري، تابان آدمي ۾!
جهڙو جلاءِ جلوه جاني جمال جو آهي،
تهڙو له حسن هرگز عالم مثال جو آهي،
دهدار بار اهوئي جو دان آدمي ۾!
نوري نظر جو نظر نروار نهن وارو،
هون جي آڏو حائر نروار نهن وارو،
نوري نظر کي لوري نشان آدمي ۾،
جست ڪت جلب جاني جلوه لاءِ آهي،
سج سونهن جي ڌڻيءَ سان دل ٿي سماءِ آهي،
مارو جهان مڪه جو سامان آدمي ۾،
هر چهره حسن واري آئينو معرفت جو،
برگ و گلن بهاري آئو معرفت جو،
هون جي حسن وارو هڪسان آدمي ۾،
اعزاز شاڪا خوشتر فردوس فرش کان آهي،
اهڃاد عشق اڳ ۾ انلاڪه عرش کان آهي،
جلوه نما جو جذبو جولان آدمي ۾.

*

قلبي ڪتن سان ڪانگيل جو اڃ ڪلام ٻڌ ٻڌ،
سهڻي سڄي جي مڪه جو سهڻو سلام ٻڌ ٻڌ!
واڪا ڪري وٺن ۾ لامن مٿي نٿي ٿو،
ظاهر زبان ڪولي توکي ته ڪجهه چوي ٿو،
خاموش ٿي ۽ دل سان، مخفي مڪا مار ٻڌ ٻڌ،
چپ چاپ سان چوڻ جي مڪا چاش تون چڪي وٺ،
مڪه جو سهڻو سهڻو سهڻي طرح سڪي وٺ،
ساڳي منائي مصري جهڙو يار ٻڌ ٻڌ.

ڪو ٺهڻ جو ٺاهو نازڪ جو آ نالو،
 نيش نظر تي رک رک نازڪ جو نور نالو،
 نيشن ۾ نيشن وارو نروار لاس ٻڌ،
 محبوب پاڻ پنهنجو پيغام موڪليو اڃ،
 نران نل هوالمش انعام موڪليو اڃ،
 نروار نهن واري نوبت نظار ٻڌ،
 ڪانگل لهر مبارڪ پنهنجا ڀري ڀلي اڃ،
 خوش 'خاڪا' تو اڳڻ تي آيو اجهو ڦلي اڃ،
 ڪن سن ۾ ڪن جون ڳالهيون، مغي مدار ٻڌ ٻڌا

■

پاڻ کي ٻاهي پاڻ سڃاڻي پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 مون جي سون ۾ مار جا مغي پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 مين ٿي عيني مين سڃاڻي پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 طلب جنين کي تال آ تن ۾ تال ڀري نه تال کون آه،
 پاڻ جي ڄاڻن پاڻ ٿو ڄاڻن پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 ڀل نه ڀلي آ پاڻ تي پنهنجي پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 رمز سان روئي بار دجهائي ان ڀري نه ان کون آه،
 پاڻ جي ٻڻو باد ڀريل کي پاڻ ڀري نه پاڻ کون آه،
 ڪاڻ ڪئي جي ڪاڻ ۾ ڪڍي ڪاڻ ڀري نه ڪاڻ کون آه،
 'خاڪا' خدائي ڪاڻ غني آ ڪاڻ ڀري نه ڪاڻ کون آه.

✱

نظر سان ناپود ڪي بود ڪٿڙه،
 هن سان مٽي مٽ ڪي محمود ڪٿڙه.
 هٿن سان ٺهائي ٻڌائي هي هونو،
 نمازن سان نورن ۾ سرور نوابو،
 سچن مڃدن کان ٿو مڃدا ڪرائين،
 هٿن کي هن کان اڳي هو نه حاصل،
 سچن مٽ جو سودو ازل کان اڳي هو،
 ڀرين پاڻ پنهنجو روپوش آهن،
 کلي 'خاڪا' کي پاڻ هٿن تي آندو،
 پنهنجي روح ٽوڪڻ جو فرمود ڪٿڙه،
 مٽي عبد آدر ڪي محمود ڪٿڙه،
 مون کي پاڻ ملڪن جو موجود ڪٿڙه،
 مٽر کي اشاري سان موجود ڪٿڙه،
 هٿي هوءَ سيڪائي ڪهڙو سود ڪٿڙه،
 مگر مون کي ملڪن ۾ مشهور ڪٿڙه،
 ڏسي جوش جذبو ڪرم جود ڪٿڙه.

غزل

نگار رخ تي نقاب چاڪون وڌو آڻو آ خيال ڪهڙو،
نقاب رخ تان پري ڪرڻ ۾ ڀلا رسي ٿو وهال ڪهڙو،
نظر ۾ ناز وادا سان نازڪ عشاق جي دل لکي ڪسي ويو،
ڏٺي جدائي چڪر جلائڻ ۾ آ اوهان جو جلال ڪهڙو،
رموز چمن اوهان جي رهبي چريو ۽ مجنون مون کي بنايو،
اڃا به رخ تي نقاب آڻڻ عجب مي ڌاريو خيال ڪهڙو،
نقاب رخ تي وجهي نه شمس و نمر ۽ اختر اوهان وجهو چو،
نقاب لاهي نهار نازڪ نظر سان ٿيندس نهال ڪهڙو،
فراق تنهنجو سکر جي آڻس سڙن ٿا عاشق مدار ان ۾،
جي نيغ بُران سان مون کي مارين ته ان ۾ چئبو ڪمال ڪهڙو،
فراق ۾ ڇا مهينا هفتا ٽنگهي ورهه ويا وڇوڙي اندر،
اڃا عنايت وصال ناهي سگهين دل ٿين ڪلال ڪهڙو،
دل ڇا اڪثر عجب رخ جي خيال کي رخشان رکن مدامي،
لکين پتنگ ٿين شهيد تنهن تي اوهان قبول ڪمال ڪهڙو،
زڪواة جيڪو ڪڍي نه گنج جمال مان سو سخي نه سڏيو،
الهيءَ تونگر جمال جي ڏسو ته جاءِ و جلال ڪهڙو،
خدارا خوشرو، حيات اندر، گرايو دهار مون کي دلڪشي،
مرڻ کان پوءِ جي قبر تي ايندو اوهان نه وصال ڪهڙو،
فراق ماڙي بدن کي ٻاري ڇڏي رهيو آءُ ساهه ٻائي،
منگي 'خطائي' ملڻ سلائي سيلو جي جاني محال ڪهڙو،

حسن عالمتاب تي حيران ڪجهه مستان ڪجهه،
سان فقط ناهيان سوين سلطان ڪجهه دربان ڪجهه،
شمس شيدا ٿي رهيو شب روز تنهنجي شوق ۾،
چنڊ تارا ۽ ڪيون قربان ڪجهه نگران ڪجهه،
شمع رخ روشن مٿي دل سوخته سَوَ ۽ لکين،
اوليا ڇا انجيا پيران ڪجهه پروان ڪجهه.

مون مريض عشق کسي گهٽجي نه ويجن جي دوا،
 ٿو لفظ تنهنجو کسي ديدار ڪجهه درمان ڪجهه.
 سوزيڪ تنهنجي ۾ ساڃين سال سو گذري ويا،
 وصل جو وارو ڏٺي ڏي ڏين ڪجهه ايمان ڪجهه.
 جي سڄي دنيا مڪي منهن، تون لفظ منهنجو نه هتي،
 يار ساريندي نه مون کي گردش دوران ڪجهه.
 صبر ساري خواب ٿي وئي شاه خوبان خواب ۾،
 روئي روشن کي ڪو تاهان ڪجهه رخشان ڪجهه.
 صورت ڪنگون مٿي سرخ چن مستون لک،
 بلبل و گل پئي ڏنر خندان ڪجهه گريان ڪجهه.
 اي سڄي سائي پري ڏي 'خاڪه' کي سحر صفا،
 پنهنجي هٿ سان تان رهي شادان ڪجهه لرحان ڪجهه.

حيف، هٿ تنهنجي کان وٺي جوين جواني، جوت حيف،
 تو ل ڪٿي لکي مندي ڪنهن ڏينهن ۾ ڳڻ ڪوت حيف،
 لک لڏي ويا دس پنهنجي تي وڪر وٺجي ڪٿي،
 تو ل موتي وٺيا پئي صبر ۾ آوت حيف،
 صرف جيان تنهنجي حياتي روز سچ جي تاب ٿي،
 صبر تنهنجي ٿي ڳري مقصود تنهنجو فوت حيف،
 لڏي لڏن جا رات ڏينهان نر ڏنهارا ٿا وڃن،
 تون نه اي پوڙا پڙين ٿو موت وارو صوت حيف،
 'خاڪه' خالق کان گهٽي وٺ ڏوه جي معافي هتي،
 تو نه راتيان ڏينهن روئن جي ڪٿي ڪا روت حيف.

جڏ توڻي ۽ گدا هندو خدا جي روبرو،
 نيڪو ۽ بد هرڪو جزا هندو خدا جي روبرو،
 تون نه ظالم ظالم ڪر ٻڌو، مون مظلوم سان،
 تنهنجو منهنجو فيصلو اٿندو خدا جي روبرو،
 جي دنيا جي دؤر ۾ وينا وساري موت کي،
 موت ٿيڻ کي زور سان ٿيندو خدا جي روبرو.

هن دنيا جي آئيني ۾ نه رهندو ڪو پتڪي،
 پر اڏي هرڪو وڃي رسندو خدا جي دوبرو،
 ڏس سڪندر بادشاهه دارا چڙي دنيا هتي،
 وٺ هليا هرڪو هلي رهندو خدا جي دوبرو،
 جت فسفيرو پير شاهه وسير نهندا گڏ اچي،
 'خاڪا' هرڪو حق آئي ڏيندو خدا جي دوبرو.

حال پُڻج ۽ قال پُڻج پر سر" سبھائي نه پُڻج،
 روح پُڻج، دھڙ پُڻج پر راز روحاني نه پُڻج.

عين عبرت جي پکي جاڏي ڏمان، جاني سان،
 ناز پرور نازلين" جو لال نگراني نه پُڻج،
 شمع رخ جي قلب تي پروان لک سوزان" قلب،
 بار جي شوخي نه پُڻج، عاشق جي قرباني نه پُڻج،
 تسليخ آبرن جي ٽيڪي آ چشمر جي خنجر ڪٽان،
 لپڻ لپڙن لڙڪڻن جي لوڪ لڙائي نه پُڻج،
 مڃر جو احوال سارو ڏي سڄي کي خاڪو،
 سوز پُڻج ۽ سور پُڻج پر درد پنھنجي نه پُڻج،
 حُسن هونن جي اکيان شمس و قمر تارا شڪي،
 حُسن پرور حُسن تي ڪا دل جي حيراني نه پُڻج،
 'خاڪا' پنھنجي دلربا کان گھڻو دوا ڏيندو جي،
 ديدبازي ۾ شفا، ٻي خاص امڪاني نه پُڻج.

نظم

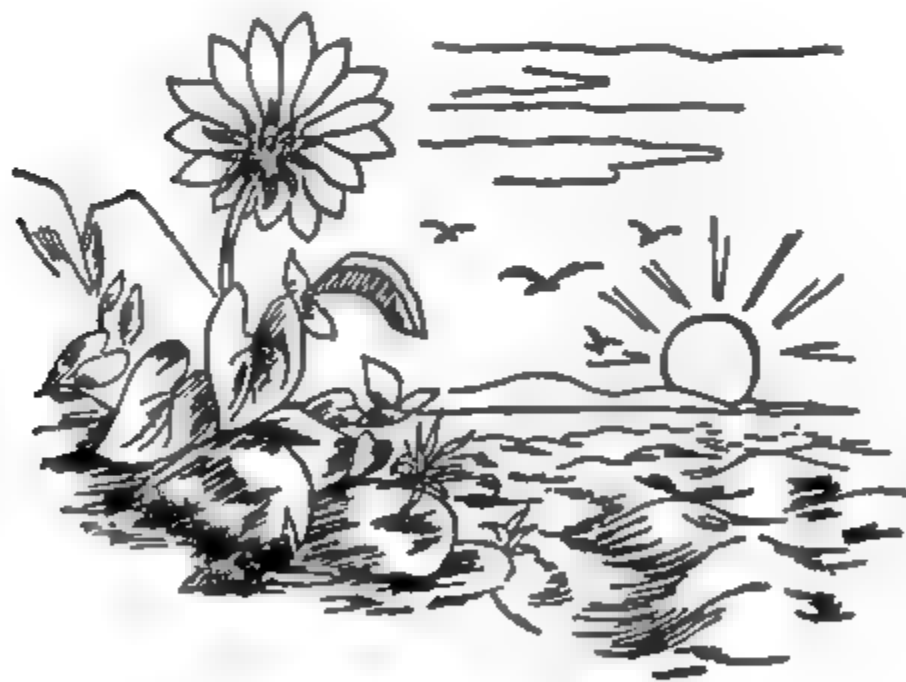
سرور کي سلام

سروري درگاه جي سرتاج سرور کي سلام،
 دل جي دلڪشي دين جي دھڙ دلبر کي سلام.

غوثِ حق، لاريب آهي لاڏلو لاهوت جو،	علمِ لدني جي لياقت دار ليدر کي سلام.
سروري سادھ پوڻ سان سرورن سرور ٿيو،	سروري درگاه واري گھوٽ گوهر کي سلام.
صبغت الله سان رڳول هادي هدايت جو ڏئي،	راھ جي رهبر رباني روح پرور کي سلام.

لوح ثاني لڪ نوازي نورگستر کي سلام.
 سنڌ کي سر-سبز ڪن سائي سمندر کي سلام.
 مه جبين ملڪوت جي مهتاب مهر کي سلام.
 ڀرت وارن کي ڀرين آ ڀرت ڀيهر کي سلام.
 چرخ جنتن جي چاڪري! ٿي تنهنجي چاڪر کي سلام.
 مست متن مينوش ۽ سائي جي ساغر کي سلام.
 'طالب الموليٰ' جي اڳيان بخت برتر کي سلام.
 رند جي پير مغان ۽ راه رڳير کي سلام.
 منهنجي محبوبن هٿان محبوب مستر کي سلام.
 جو معشڪ جو 'امين' اقبال اختر کي سلام.
 سبز تر هوندي سدا خدام خوشتر کي سلام

لطف لطف الله تي لاريب لڪل لوح ۾.
 نهنن حضرت نوح کان ناليون ته پون نروار ٿي.
 زيب زينت تي زماني کي عطا مضمون سان.
 -ڪه 'سقايم رهيم' جو پتر پيالو پيارو.
 دوشر دلبر تي دڙالو دين ۽ اقبال جو.
 سڀڪو و محبوب جو آباد هوندو قاسم.
 زرد زماني ذوق کان زانو ادب جا کوڙها.
 روز رندي جو آ رهبر پڻ رهائون روز ڪن.
 سر پرستيءَ ۾ سندس 'نردوس' جاري ٿي رهيو.
 'طالب الموليٰ' کي مولا کان عطا موتي ٿيو.
 'خاڪي' هالا حال استقبال ۾ اقبال سان.

”سليم“ ڳاڙھوي

محترم ’سليم‘ ڳاڙھوي، پنهنجي دلنشين ۽ شيرين صحن جي حيثيت سان، ادبي دنيا ۾ وڏو مقام حاصل ڪري چڪو آهي. سندس شاعري، پنهنجي ۽ عهديءَ جو هڪ سهڻو مثال آهي. هڪ قادرالڪلام شاعر ۽ استاد سخن جي حيثيت سان، سندس ڪلام، سنڌي زبان جي سڀني موثر رسالن ۾ شايع ٿيندو آيو آهي. اوائلي تعليم سنڌي وٺڻ کان پوءِ، اردو ۽ فارسي زبان ۽ شاعريءَ جي مطالعي کان پوءِ، منجهس شاعريءَ جو ذوق پيدا ٿيو. هن وقت پنهنجي ڳوٺ ڳاڙھي، ضلعي خيرپور ميرس ۾، مختصر زمين ۽ هڪ روٽنڊو ٺيڙي باغ جي سنڀال ۾ مصروف آهي. سندس زياده تر وقت مطالعي، ادبي رهائش ۽ زمين جي ڪم ڪار ۾ گذري ٿو. ’سليم‘ صاحب نهايت ٺلهو، گوشه نشين، ڪم ڪو ۽ خاموش طبع انسان آهي.

پنهنجي خود نوشت سوانح حيات ۾ لکي ٿو:

”آءٌ ڳوٺ ڳاڙھي (تعلق خيرپور ميرس) جي هڪ سمنڊ خاندان ۾، ۱۵-مارچ ۱۹۲۵ع تي پيدا ٿيس. شاعريءَ جو شوق اسڪول جي زندگيءَ کان وٺي شروع ٿيو. اسڪول دوست منهنجا ڪلام ۽ ڪافيون ٻڌي حيرت ۾ پئجي ويندا هئا. منهنجي باقاعده سوزون شاعريءَ جو دور ۱۹۴۷ع سان گڏ شروع ٿيو. هن ڏينس ۾ مشهور معروف سنڌي ادبي رسالي ’ادب سنڌ‘ منهنجي ڪافي رهنمائي ڪئي. ان رسالي ۾ قابل ۽ استاد شاعرن جا ڪلام ۽ تنقيدي مضمون پڙهندو ۽ هئڻ سان هٿائيندو رهيس. شعري اصلاح بلڪل ٿوري ورڙي آهي، سا به فقط الحاج محمود ’خادم‘ لاڙڪاڻي مرحوم جي عنايتن جي زير اثر آهي. شعر چوڻ جو مون کي حرص ناهي. ڪڏهن ڪڏهن هڪو نظر يا غزل وغيره، جذبات جي اڀرڻ وقت لکي ڇڏيندو آهيان ۽ پوءِ“

* * *

ڪافي

*

ساريان سرس سنگهار، ويڙهين کي ڪن واريان!

منهنجا سارو ساه سڀاڻا، ڀرت ڀريا، ٺهڻا ۽ ٺهڻا.

ڀرت جا مردار-ڏوٽيئون لهر ڪانگ اڏاريان!

مهران

(۲۸۷)

غزل

●

لکيل آهي، فلڪ جي دل جي ٻارن تي لکيل آهي،
نساو منهنجي الفت جو ستارن تي لکيل آهي!
اگر منهنجي عيادت جو بيان ڪوئي پڙهن چاهي،
ڪٿيهارن، ڪلامن ۽ چنارن تي لکيل آهي!
محبت ۾ مري جيئن خطي زندگي سمجهو،
وٺا جو درس فطرت جي ستارن تي لکيل آهي!
جبل تي، بحر تي، برقي، چن تي، باغ تي، گل تي،
صداقت جو سبق لفظن تي لکيل آهي!
سڄڻ جي سونهن جو سهڻو ۽ دلڪش داستان ٻارو!
قبر تي، شمس تي، ڪنهن ۽ تارن تي لکيل آهي!
نظارو ان جي نظرن جو زماني ۾ ٿيو ظاهر،
صحنو سُرڻ لب جو لال زارن تي لکيل آهي!
سڄڻ جي ٽي مهاري مان ٿري ٿو تار ۾ ٿرهي،
ائين دريا تي، موجن تي، ڪنارن تي لکيل آهي!
قدم جنهن ڪاروان جا منزلن کي ٿا ڇڏن موهي،
نمايان لهر ڪنهن جو رهنگذارن تي لکيل آهي!
محبت جو نشان ڪنهن جي مٿان سان نه ٿو مٽجي،
'سلم' امڙو اکر دل جي دٻارن تي لکيل آهي!

●

داستان دلچسپ هو پر داستان لتجي ويو!
راه ۾ ٽٽي سرتن جو ڪاروان لتجي ويو!
صبح جي ڪيرٺن مٿان روشنيءَ جي ڳالهه ٻي،
خون تارن جو ٿيڻ سان آسمان لتجي ويو!
جنن وليقن ٿي ڪيا انصاف جا قول و قرار،
خود انهن کان ٿي محبت جو جهان لتجي ويو!

تيز ٿي آئي جفا جي جنهن جي حملي ۾ اچي،
 سهريلان لڻجي ويو، ناسهريلان لڻجي ويو!
 من حڪايت جو بيان منهنجي ڏڪائي ٿو زبان،
 حيف، اڄ انسان انسانن هٿان لڻجي ويو!
 آه ارماني جو گهر، انسانيت جو آئين،
 ڪين لڻجن جو هو لڪن ٺاڪهان لڻجي ويو!
 اهو اندازو لڳائڻ ان کي شايد عيب آه،
 مگر ڪين لب تي لڳي، ڪين بيزبان لڻجي ويو!
 هي زمين هو انسان بچي ٿي ڏندا رهيا،
 ڪنهنجو گهر ٻريو ۽ ڪنهنجو آئين لڻجي ويو!

گل جو سائيءَ کي چار هو شايد،
 منڪڻ سان ڪلام هو شايد!

هر ڪلبيءَ تي مٿي ڏٺو هر دور،	حسن بالائي بام هو شايد!
لاٽ تاري ڪئي عهديت سان،	هڪ حسين کي سلام هو شايد!
ڪهڪشان ڪنهنجي رهگذر آهي،	ڪو نه محور خرام هو شايد!
زيب هتي ۽ الجمن آرا،	جانِ عالم جو نثار هو شايد!
مڪدي ڏي وڃن ٻيا زاهد،	لطف سائيءَ جو عام هو شايد!
گنگناهو منزل الائي ڪنهن؟	ڪوئي شهرين ڪلام هو شايد!

نظم

اي سائي!

تنهنجي قسمت کي چوڙ اي سائي!
 ناسيدي ليهوڙ اي سائي!

مڱ جون سڄون وڇائجي وينديون،	ڏک جا ڏينهو مروڙ اي سائي!
لعل جنهن ۾ ليڪي ويا سڄ جا،	گند امڙيءَ کي چوڙ اي سائي!
ڪير ماڙي مڪل ٿئي پيدا،	ڪين پائي ورتوڙ اي سائي!
تنهنجي منهنجي نه آه پوڙي هڪ،	تون پيائيءَ کي پوڙ اي سائي!

ماڳ، منزل، مراد مائڻ لاءِ،   پاڻ پنهنجو پشوڙ اي ساڻي
 پاڻ پنهنجو سڃاڻجي ٿيوار،   توڻ غومون ڪروڙ اي ساڻي
 نينهن وارو مظهر لائو آه،   تون نياڪيچ توڙ اي ساڻي
 زندگيءَ جي 'سليم' رهنمائي ڏانهن،   مٿين زماني جو سوڙ اي ساڻي

وطن

چمن چمن، چمن چمن،

وطن وطن، وطن وطن!

هي رنگ، هي لڪار ڏس،   هي باغ، هي بهار ڏس،
 هي مرغ، هي چار ڏس،   هي سَرو ڏس ۽ هي سن!
 وطن وطن، وطن وطن.

هي اُنب، هي اُٺار ڏس،   هي صوف رنگدار ڏس،
 هي برگ ڏس، هي بار ڏس،   جواهرات ٿا ٻڌڪن!
 وطن وطن، وطن وطن.

هي ابر آبدار ڏس،   هي ڪٽ سبز زار ڏس،
 عذائتي شامڪار ڏس،   اڀر اڀر، عدن عدن!
 وطن وطن، وطن وطن.

هي بلبلون، هي ڪوٺيون،   چڪور، سور ۽ چوڙيون،
 لئون عجيب لائون،   شوت چا پيا چون!
 وطن وطن، وطن وطن.

هي جهنگ جهر، هي بحر،   جبل، نديون ۽ جال جهر،
 هي رينگار، گل ۽ ٿر،   اکيون ٿڌيون ۽ من مڪن!
 وطن وطن، وطن وطن.

هي زيب ڏس، هي زيتون،   هي نور ڏس، هي نعمتون،
 هي راحتون، هي رحمتون،   نگر نگر، دمن دمن!
 وطن وطن، وطن وطن.

وطن، هي دلربا وطن،   دوا وطن، شفا وطن،
 وڏي وڏي سدا وطن،   دعا ڪري ٿي دل، دهن!
 وطن وطن، وطن وطن.

وطن جي واسطي چئو، وطن جي واسطي مرو،
 وطن جي واسطي آئو، ڪريو نثار ڪن ۽ سنا
 وطن وطن، وطن وطن.

عشق

عشق صادق سرخرو آهي سدا،

عشق کي ڪو خوف ڪانهندو نه آهي.

عشق جو هڪ آهي مذهب، "سرڏيڻ".	عشق مذهب کي مڻائيندو نه آهي.
عشق اڪثر سر ڏئي ٿيو سرفراز،	پنهجي نالي کي لڄائيندو نه آهي.
عشق آهي ٿو ستارن تي ڪڪر،	پوئتي وري ڪسي ورائيندو نه آهي.
عشق گهوڙن کي ڏڪائي بهرتي،	عشق آڙهي ڪان لٽائيندو نه آهي.
عشق تلوارن جي پاڇن ۾ هلي،	عشق محلن ۾ ڏمائيندو نه آهي.
عشق جي منزل ستارن کان اڳي،	عشق پستيءَ ۾ پهاڙيندو نه آهي.
عشق خودداري، خودي، مردانگي،	عشق فاتح، حار ڪانهندو نه آهي.
عشق چئنن کي ٻڌي ٿو موڙ لٽ،	عشق سسٽن کي مڏائيندو نه آهي.
عشق ايمان ۽ صداقت جو امن،	عشق حق کي لٽ لائيندو نه آهي.
عشق جي انصافيت اولاد آهي	عشق انسان کي پٺائيندو نه آهي.
عشق جي تون آزمائش ڪين ڪري،	آزمائش کي آزمائيندو نه آهي.
عشق ڪوڙا روپ بدلائي نه ٿو،	عشق عظمت کي وڃائيندو نه آهي.
عشق ان ٿر، عقل کان اوڏو آهي،	سوچ ۾ وارو وڃائيندو نه آهي.
عشق غيرت ۽ خوديءَ جو رازدار،	غمير آڏو سر لوائيندو نه آهي.
عشق جو شهباز رفعت آهي،	هيٺ اڪهرو بنائيندو نه آهي.
عشق سج جي روشنائي جو منار،	ڪنهن کي اولاد ۾ رلائيندو نه آهي.
عشق چاهي؟ اس شهيدن جو چڪر،	موت ان تي سوچ پائيندو نه آهي.

پنهجي پڙن کي پٽائي بار عشق،

عزم ان کي ۽ اٽل اسرار عشق.

مولوي عبدالرحمان «ضيائي»

مولوي ضيائي (ميرپور ماٿيلو) مشهور عالم ۽ شاعر مولانا بهائيءَ جو فرزند، علوم ديني جو فاضل ۽ شاعر شخص آهي. سندس فارسي ۽ سنڌي شاعري، پختي ۽ مباحري آهي، ۽ قدیر رنگ تي مشتمل آهي. پاڻ پنهنجي مختصر سوانح هن ريت لکي سگهلي اٿس:

«پنهنجو نالو عبدالرحمان ۽ تخلص ضيائي آهي ۽ پنهنجي والد جو ننڍو ۽ ڇهون نمبر پٽ آهيان. قرآن شريف جي تعليم پنهنجي پاري والده کان ورتي ۽ عربيءَ جا هيٺيان ڪتاب، اوائل دور ۾، پنهنجي والد رحم وٽ پڙهي؛ مگر ڪمال پيرسيءَ ۽ ان سان گڏ ضعف بصارت جي ڪري، مٿيان ڪتاب پڙهائڻ ڪم ڪرڻ لڳا. ان ڪري مختلف جڳهين ۽ مختلف مدرسن ۾ تعليم ورتي. گهڻو وقت جناب حضرت مولانا عبدالڪريم صاحب ڪورسليمان واري بزرگ وٽ تعليم حاصل ڪئي، ۽ مٿيان ڪتاب، مولوي علي محمد ڪاڪيپوٽي ۽ قاضي محمد ابراهيم صاحب، ڪارڙن، تعلقه شهدادڪوٽ وارن سان گڏ پڙهي. آخر ۾ سندس فضيلت ۽ دستاربندي، حضرت مولانا حافظ محمد ابراهيم صاحب ڳڙهي ياسين وارن وٽ حاصل ڪئي. حضرت مولانا محمد قاسم، صاحب التڪبير ڳڙهي ياسين وارن وٽ به ڪجهه عرصو تعليم حاصل ڪئي. مختلف مقامات تي درس و تدريس جو ڪم پڻ ڪيو اٿم. فارسي ۽ سنڌي شعر و شاعريءَ جو 'ملڪو' موروثي مليل اٿم. بخت پنهنجي نقشبندی خاندان ۾، حضرت محمد عمرجان صاحب چشتي، شريف ڪوٽه وارن سان آهي. عمر هن وقت تقريباً ۷۳ سال آهي. پٽ ئي اٿم: حافظ محمد يوسف، جو قرآن جو حافظ ۽ انگريزي ۽ درجا پڙهيل آهي، سندس ولادت سال ۱۳۶۷ھ بمطابق سال ۱۹۴۷ع آهي؛ پو عبدالغفور آهي، جو سال ۱۳۶۹ھ ۾، محرم جي نائين تاريخ ڄائو، قرآن پورو ڪيل ۽ فارسي ۽ انگريزي پڙهي رهيو آهي.

نيون پٽ عبدالقادر، جو سال ۱۳۷۹ھ ۾ ڄائو، هن وقت ذهن سالن جو آهي ۽ سنڌي چوٿون درجو پڙهي رهيو آهي، ۽ ان سان گڏ قرآن شريف به پڙهي رهيو آهي.*

سندس شعر و شاعري، فارسي ۽ سنڌيءَ ۾ آهي. پاڻ ديني ۽ عشقي ڪلام گهڻو چيو اٿس. زبان عالمانه ۽ انداز بيان شاعراڻي آهي. ڪلام ۾ اها خوبی آهي جو قدیر رنگ هوندي به منجهس ٿڌن جي چاشني موجود آهي. — اداو.

* * *

غزل

پرين! تنهنجا پون ٿا پور، هرهر،
تهان مگر ٿو رمان وڃور هرهر!

نڪو مڃرو نڪو سڃڻو نه سائي،   پڙهان ڪنهن کي مون هي مور، هرهر.
لڪاير عشق کي، ليڪن لڪو ڪو،   چيڪي ٿو، درد جو لاور، هرهر.
ڪٺيل مٿن سان، رڳين سان ڪيلن ٿو،   مون کان ٿو رهن ستور، هرهر.
عشاقن سان پرچي وڃ خداڙا،   رڻ جو چو رکڻ دستور، هرهر.
رڳين سان، قريبيءَ ۾ گذارين،   رهن چو دوستن کان دور، هرهر.
تون مهجورن جي ڦٽ تي رک خداڙا،   ملڻ جو سرهر ڪالور، هرهر.
مڃڻ جي اک ڇمار الود، والڻا!   پياري ٿي منج انگور، هرهر.

’ضائي‘ لهر پهل کي ٿو گهورين،
سڄڻ، ياديدۂ مڃور، هرهر.

محب مٿن کان جڏهن کوليو آفتاب آهست،
خجل ٿي سرنگون ٿيو آفتاب آهست.

ملڻ خلوت نشين محبوب جو مشڪل مهانگو آه،
ٿين سڀ دفع، جلوت ۾ حجاب آهست آهست.
مون دانا، دليون قابو ٿيون هن دار ۾ ظالم،
ڪنڊر زلف کي ڏي ٻيج و ٿاپ آهست آهست.
پاڻي هڻيءَ جا سڀ پورا، بقا بالڻه مگر حاصل،
پوڻ پنهنجي مان ٿئي، درياه حجاب آهست آهست.
وڳو وحدت سند و پائي، ڪڍي پوڻ قيد ڪرت جو،
لڻا دل تان پائيءَ جا حجاب آهست آهست.
په ٿيسزي گروزي ياد ميا در ڪوٺي جانان،
سلامن من بگو درآن چناب آهست آهست.
مگر دروازه دلير، چوي سڀ خلق ٿي مون کي،
سڄڻ کان پڻ مليو هي خوش خطاب آهست آهست.

جڏهن محبوب گل رخ وهو گلستان ۾ ڪهڻ خاطر،
 غرق ٿيو، شرمساريءَ کان گلاب، آهسته آهسته،
 ڪري جرات، سڄڻ کي عرض ٻوسه جو ڪمري ليڪن،
 ٻيو مڙڪڻ سان انڪاري جواب، آهسته آهسته،
 'نياڻي' جا سڄڻ ٻرسوز ۽ سڻا، ٻوڙهي جيڪو،
 سڻي پائيءَ ۾ سڀ پنهنجا ڪتاب، آهسته آهسته.

محب جو سڻهن مڃاڻي، ڏٺو مون اڄ گلستان ۾،
 پٺن آهر ۾ گل ۾ رنگ ٺاهي، ٻوڙهه رهيان ۾،
 نڪتا ۾ گذارڻ وصل کان صديوار بهتر آهي،
 نه رول وصل ۾ آهي مزدو، جو شاعر هيران ۾،
 محبت جي نهي ۾ مست آهيان، ڪمري چنو زاهد،
 نه ملندو سڻهن ڪو عصمت جو عنوان، منهنجي دامن ۾،
 هي هر چند دانائو، ڪنڊر زلف تاهو ڪيو،
 نه ڄاڻان ڪيئن نه اٽڪي دل وڃي زلف پريشان ۾،
 شهيد عشق کي نهي الحق حيات جاوداني آهي،
 رکيل ڪو راز آهي سڻهون جي ٿورو مڙڪان ۾،
 حقيقت عشق جي هرگز نه زاهد کي ڏرو آهي،
 'نياڻي' سرور اسلام آهي، ڪنڊر صفتان ۾.

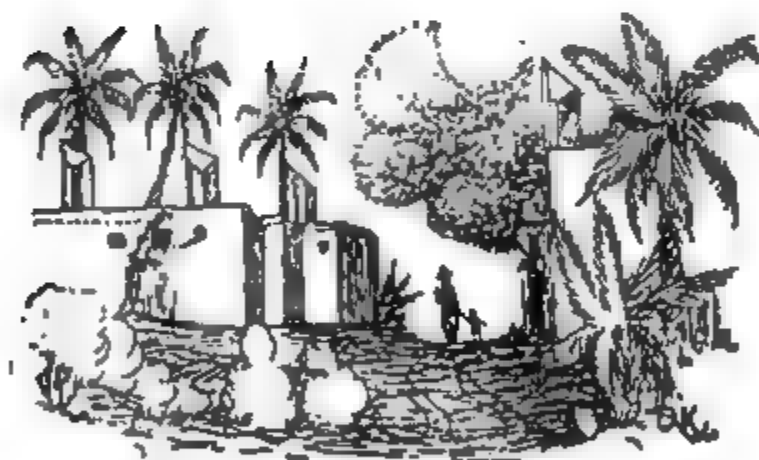
شب ٺورتي جو مزدو، عاشق مهور کان به،
 مٿي جي نهي منڊي مياڇ کي مهور کان به،
 هڏن ٿورو نظر جي نه ٿيا، ڇا ڄاڻان،
 نظري دوست منڊو لطف نه منظور کان به،
 بستر عيش نهي جو لنگ ڪري، ويڙهي آهي،
 شب هيران جي درازيءَ کي تون مهور کان به،
 زاهد گوشه نشين کان نه ڪڏهن ڪجهه ٿيندو،
 رڙ مولا سان ميلن جي، دل مهور کان به.

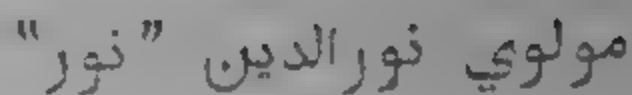
حق ملڻ لاءِ تون ڪر مرد مڪمل جي طلب،
 جي قريبي نه ملي، پنڌ ڪري، ٻو دور کان بچ.
 سهوشت جو سزو ٺاه، ذرو زاهد ۾،
 ڪيفِ معراج، سردار تون منصور کان بچ.
 دل اميرن جي کي ٻريان تي ڪري ٻرياني،
 مڙهه نان جوين خشڪ جو، مزدور کان بچ.
 عشق جي عين جي، زاهد کي خبر لاه ذرو،
 اي 'ضائي' تون ويهي عشق جي وهلور کان بچ.

عشق جي آل اندر، نسبي ڪمائڻ نه ڪهي،
 غير دل ۾ رکي، ڪنهن پاسي واجهائڻ نه ڪهي.
 نظريه پند سان ٺهائجي، نه بهارج ڪاڏي،
 پير لاهڪ گهٽي ۾ ڪڏهن پائڻ نه ڪهي.
 حرص دنيا کي تون هٿ سان ڇڏي، حق جو ٿي،
 دل جي پنگهي ۾ هي بد طفل لپائڻ نه ڪهي.
 آءُ دنيا منڍي لذت جو دريا پُر سوچ،
 هوش وڪ، دامن عصمت کي پٽائڻ نه ڪهي.
 جا ڪرين ڪار، مڙهي محض خدا ڪارڻ ڪر،
 دين جي دامن ۾ دنيا کي ڪمائڻ نه ڪهي.
 نلڪو جي راه ۾ ڪر پنڌ پيادو، پير سان،
 اسپر نفوت تي چوڻي، حڪم ڪلائڻ نه ڪهي.
 حق منڍي راه ۾ دنيا جي قنڌا ڪر ترڪي،
 سوچ لالچ ۾ اچي قنڌن کي پٽائڻ نه ڪهي.
 دهر جي ڪر تون 'ضائي' تي نظر، پا مولا،
 صبح، پنهنجي تي، پراون کي ڪلائڻ نه ڪهي.

دور ڪر دل سان دوئي وارو دود، هر طرف آهي، اهوئي مشهود.
 درو ديوار مان ڪر ان تي نظر، ٿو وڃي توڻي انا الحق جو سرود.
 لڙڪ ڪر غير، نه ٿي دڙڪ تحار، فرق سان ڪن ٿي، حاجد، مسجود.
 نه شقاوت نه سعاد آهي، تون شفي پاڻ ۽ تون ئي مسود.
 ڪر لڻا، هنڌ موهوم ميان، نه ڏسجن، ملڪ پتا جو بهبود.
 قرب جي ڪجهل سان ٿي تيز نظر، پئند ڪي ياد ڏي، ٿي حق موجود.
 حق اهو آهي ۽ هڪ آڊ مگر، پڪ رکج، شڪ ۾ ڪن ڪر ڪر سود.
 نفير اڏاڻو، هواله سچاڻ،
 ڇڏ ڏياني، تون ڏياني جو غنود.

[illegible]

تعلیم: اردو، عمرانی، فارسی و دیبیت میں تعلیم حاصل کیا اور انگریزی و ہندی۔ مولانا
عبدالکریم کے (انیس) مولانا سر محمد کدوسوں سے لے کر سر محمد علی گئی، مولانا عبدالغنی
مہکب آبادی، مولانا الہی بخش وادی، علامہ وحید بخش منٹو کے راجہ مولانا محمد علی لاہوری
علامہ واحد بخش وٹ درس مقامی میں تدریس کیا۔

شعر هو شوق : نورنگ به رهن و مانی 'الهی' به شعر چون شروع گری نو نور
مولانا نورنگی صاحب بی هدایت موجب 'نور' تخصص بعد از کبر و هو شعر هو استاد
مولانا و احمد بخش صاحب آهی

فرهنگاً هڪ هزار عرب، بيت ۽ مضمون فارسيءَ ۾ هن وقت موجود آهن. خادم صاحب مرحوم ۽ اتر صاحب جي اتر ۱۹۴۶ع کان سنڌيءَ ۾ شعر چوڻ شروع ڪيو. اردوءَ ۾ به طبع آزمائي ڪندڙ آهن. ڪجهه شعر عربيءَ ۾ به آهن. ان سال عربي مدارس ۾ درس ڏيڻ کان پوءِ ۱- مئي ۱۹۴۸ع ۾ سروس شروع ڪئي وئي. ان وقت لارڪانہ گورنمينٽ هاءِ اسڪول جو هيڊ ماستر محترم فرشتي صاحب هو، جنهن غير معمولي شفقت سان حصيدار مرنئي کي

تصنيف: (۱) ڪليات نور، (۲) ديوان نور، (۳) ڪلام نور، (۴) شعل نور، (۵) موج نور، وغيره آهن. شعر جي سڀني قسمن تي طبع آزمائي ڪيل آهي.

مولوي 'نور' هڪ قادرالڪلام شاعر آهي. سنڌي ۽ فارسيءَ ۾ شاعري ڪري ٿو. سندس تفضل ۾ جذب، رنگيني، سوز و گداز ۽ معنويت آهي. ٻولي پختي، انداز بيان شاعرانہ ۽ عالمانہ آهي. هڪ پُرڪو شاعر جي حيثيت سان، سندس ڪلام سنڌي ادب لاءِ باعثِ فخر آهي، خاص ڪري عشق شاعريءَ ۾. - ادارو

بيت

(۱)
 ڪنهن کي ڇڏڻ ڪينگي، ٻاري منجهه ٻٽڻ،
 جاگي جانب جن، ٻرين پرچائي ڇڏيا،
 سدو سڃهن جي ڪرڻ، عادت آڏهن،
 پرچهي هليا پير سان، جا وات نه ويراڳن،
 سي واعي سان وڙڻ، هي سڀر ٺاهڻ سڀ ڪي،
 هتان هڏ ۾ ڇڏيو، رستو هي وڌڻ،
 (۲)
 سڀر ٺاهڻ سڀ ڪي، آهي امن سان،
 سڌا سڃهن ٻين ڪي، هڪ نه سڃهن پاڻ،
 جي 'نور' رجهيا ٺاهڻ سان، سي وارث هن ولهن،
 آهي هي اهوڻ، 'نور' نرالو ٺاهڻ ۾.

ڪافيون

مدا ويهي ٿو ڪي ساريان، ڪڏهن من تون سچو سارين،
 ملڻ جي مهرباني ڪر، چو ٿو ڪيئن اندر ڳارين!
 ڇڏي جانب وٺڻ جاڪون، لڙائڻ ڪيو هئون ٿاڪون،
 طلب تن ۾ ٽيڪي ٿاڪون، ملڻ ريءَ ٿو مٿا سارين!
 وڇوڙي جو وڏو آ غم، سڻ ڪنهن سنگدل جو ڪم،
 منجون ساريان هتي هردم، نه ٻي واکاڻ ٿو وارين!
 ڪڙيل ٿرين اندر آهيان، دليان لعلِي نه هڪ لاهيان،
 اوهان جي آهي آهيان، ٻوڙين بهڪڻ توڙي تارين!
 ڪرم ڪامل ڪندين ڪڏهن، لوازين 'نور' ڪي ڇڏهن،
 سڄي راحت ملي تڏهن، مون سان گڏجي ڇڏهن گهاوڙين!

■
 اهڙي دلبر سان وٺي دلڙي اڙي،
 سري جنهن کان سوا ٿو ٻهر گهڙي!

اهڙي سول فراق مٽايو اٿس،	روٺي نور اکين جو وڃايو اٿس،
پٽ باهه غم جي جلايو اٿس،	سڀو سوز اندر ويو صاف سڙي!
ويو عيش خوشي ۽ راحت ٻي،	آيو رنج، الس ۽ حسرت ٻي،
ويو دين مند ۽ دولت ٻي،	هڪان آه و فغان شب روز رڙي!
ڪاڏي پار سوا ڪند ڪير ڪندس،	ڪاڏي جانب ڏي جاگر ڪندس،
ڇا دلبر ري دلگر ڪندس،	آئي بهن تي آهي دل جي گهڙي!
نڪي گل ٿو وٺي، گلزار مون کي،	نڪي مائٽ مٽ ڪهر پار مون کي،
هڪو لعل آه لاهار مون کي،	ڏسي هر ڪو ڏٺي ٿو تيز ٿوي!
شب روز اٿس آزار مٿا،	اڄ عاشق گهر هڪ وار مٿا،
ڪجهه پنهنجا مٽايل مار مٿا،	اهڙي پالڻج لپڙو لعل لڙي!
تنهنجي گهرون جو آهيان گهايل مان،	تنهنجي نازن جو ته نه لاهيل مان،
تنهنجي سوزن جو ته مٽايل مان،	تنهنجي الفت دل ۾ آهه ٻڙي!
شب روز عمر جي نڪت اٿس،	واٽي راتيان ڏينهان وات اٿس،
اهڙي حال ٻرين، سڪرات اٿس،	جنهن جي ٻرين دلڙي آهه ڪڙي!
ڏاڍو سوز رهي ٿو سڀني ۾،	ٻين آهي پيرانهون مڏني ۾،
ڏينهن وات ۾ مال مڏني ۾،	ڏسان پار ٻين ڏي 'نور' ڪڙي!

غزل

●

کيلن تي گهون خندا ٻهتو،
 خزانن تي هڪاهڪ مار ٻهتو!

ادا جو تير اهڙو تيز آيو،	جو پهلو کان، چگر کان پار ٻهتو.
پلائي هڪ، ڀري ڏي چار ماني!	دور دولت تي آ سبخوار ٻهتو.
لڳي دل ۾، چگر کان پار نڪتو،	ڪٿان ڪٿائي مڙه جو خار ٻهتو.

مگر دلدار کي دولت جو کتب آ، اکين جو ابر گوهر بار پهتو.
 چهي ٿو دل ۾ هر آهي اکين ۾، ڪٿان پٺڻ جو ڪاٺي غار پهتو.
 مڏهي کي ٻڌي دڪ درد هوندي، سڏهني ۾ اچي بيمار پهتو.
 سچن جا سور هي سوغات آهن، ڪڏهي آ عشق ۾ آزار پهتو.
 مسڪان جان به لب آ، رحر ڪاٿو، اوڏن وٽ 'نور' آ بيمار پهتو.

ٻڌائي ٻڌ پرينءَ جو پار سائي ڪريان وڙي وڃي ديدار سائي

پري ٿي پرت مان اهڙو پيالو، ڏسان ويٺو اکين سان پار سائي.
 گهڙايو پار مون کي مٿور ٿي آ، ڪندو ڪا راز جي گفتار سائي.
 نظر جي لهر آ پسل بنايو، نه آيو جي هٿو تلوار سائي.
 ڳڙي ڳوڙها آهن ٿا ڌار بڻجي، نه ٿي ٿو خوبصورت چار سائي.
 پلا چو سڀڪدي ۾ مٽي جي هوندي، رهي ٿو تشد لب ميخوار سائي.
 خدا جو لطف آ، پاڻي رهي قل، هي چشمر ٿي، دل به پار سائي.
 وجهي ٿو کي ته بڻجي ديد وادي، ٻئي پرين سندي بهزار سائي.
 پيارڻ سان اڏامي هوش ويندو، چوي ٿو 'نور' ره هوشيار سائي.

ڏٺو تو آخري پيار سائي، ٿيو آغاز جو انجام سائي

طوائف روشن اظهار ڪندس مان، ٻڌو ٿي ان ڪري اصرار سائي.
 هزارين مست آيا سڀڪدي ۾، بيماري ٻڌ سي ڪلغار سائي.
 تون صبح زندگي، پر شام آئين، ٿي رشڪ صبح، تنهنجي شام سائي.
 گل فطرت جو رنگ و هو تون آهن، شراب آهن تون، فطرت چار سائي.
 شڪاري ٿو جهان آيو نه ايندو، ڪڏهي تو صيد دل بيمدار سائي.
 مڪان کان لامڪان ٿيو فاصلو ٿي، ڪڏهي تو چا خدا ٿي گار سائي.
 خدا تنهنجو، خدا جي خلق جو تون، ٻڌايو 'نور' کي هي مار سائي.

قطعا

(۱)

سراپا شور تنهنجي ذات آهي،   وطن زندگي آهي، وطن آه حيات،
 اچڻ تنهنجي مان ٿي پريات آهي؛   دل ناتوان جي وطن ڪائنات؛
 ڏسڻ وارا ڏسن ٿا سوجهرو آه،   وطن ۾ رهڻ روز، آ روز، عيد،
 ڪٿي پسي ڪين باقي رات آهي!   وطن ۾ رهڻ رات، آه عيد رات!

(۲)

وري دل ڪنهن ڏي مائل ٿي وهي آهي،
 وري ڪنهن در تي مائل ٿي وهي آهي،
 نگاهن سان نگاهن ڪسي سڌلي،
 ڏسو لادان ڪهاڻل ٿي وهي آهي!

(۲.۲)

۱۰۴

وهيو. روزنامہ ”الوحید“ (ڪراچي) ۾ پڻ سندس ڪيترا قومي نظار شايع ٿي سندس شهرت جو باعث بڻيا، جن مان ”حيدرآباد جي قلعي“ تي چيل سندس معرڪهءِ الارا نظار کي قبول عام حاصل ٿيو، ۽ ان بعد اهو نظار ڪيترن رسالن ۽ اخبارن ۾ بار بار پڻي شايع ٿيو آهي، ۽ سنڌي شاعريءَ ۾ اهو نظار شاعڪار جي حيثيت رکي ٿو.

۱۹۲۵ع کان پوءِ جڏهن سنڌ بڻجيءَ کان جدا ٿي علائقہ صوبي جي حيثيت حاصل ڪئي، ”راز“ صاحب شاعريءَ جو شوق ڪهڙي قدر گهٽائي ڇڏيو، تيسين ٽائين سندس ”ديوان راز“ تقريباً مڪمل ٿي چڪو هو، جو اڃا قلعي صورت ۾ آهي.

سندس ديوان ۾ دعائي ۽ نعت، ڪلام جا باب نهايت معياري ۽ قابل قدر آهن. ۱۹۴۵ع کان پوءِ موصوف شاعريءَ کي شايد شجر منوع سمجهي، سخن منجي ڪرڻ کان چڻ ڦسڻ ڪئي ڇڏيو آهي. سندس شاعرائي دؤر جي همعصرن مان شمس العلماء مرزا قليچ بيگ، ليڪراج ”عزيز“، جمع خان ”غريب“، محمد صديق ”مسافر“، محمد قاسم ”اداسي“، گل محمد ”گل“، سراد علي ”ڪاظم“، هدايت علي ”نجفي“ ۽ ”قادري“ جا نالا قابل ذڪر آهن.

ميان صاحب ٻه شاديون ڪيون، جن مان ڪيس آت پٽ ۽ ٻه نياڻيون آهن، جي سڀ اولادي ۽ مياڻي آهن. ان ڪري هن وقت سندس خالدان تقريباً هڪ سؤ افراد تي مشتمل آهي. — قبول احمد پٽي (فرزاد ”راز“)

* * *

غزل

■

رڪان ٿو عدالين غدا سان غرض،
تيهان ٿو اٿس مصطفوي سان غرض.

نه جيئن رڪي آشنائي هڪو اچ،	نه جيئن رڪي آشنائي هڪو اچ،
وڃي روز دلهر ڏي دانھون ڪٽي،	وڃي روز دلهر ڏي دانھون ڪٽي،
ڏٺس ڏينھن هڪڙي صبر سان رتيب،	ڏٺس ڏينھن هڪڙي صبر سان رتيب،
سندس دل فقط آھ دلدار سان،	سندس دل فقط آھ دلدار سان،
وجهي دار دل کي رڪيڻي قيد ۾،	وجهي دار دل کي رڪيڻي قيد ۾،
نه رد ڪر تون منهنجو سچن هي سوال،	نه رد ڪر تون منهنجو سچن هي سوال،
هي مير ساهه عدلي ڀلي ٿي وڃي،	هي مير ساهه عدلي ڀلي ٿي وڃي،
ڀلي هنن سنگر چري چور سان،	ڀلي هنن سنگر چري چور سان،

(۳۰۴)

مهران

ٻڌن تان وهي ٻار ميرَ جو لهي، نه آهي حياتي هچا سان عرض.
 ڪمي ڪانه دنيا ۽ عقبي مون کي، هيش حُجان دلرِها سان عرض.
 محبت ملي ميرِ مدنيءَ مندي، نه هائي رهيو ماسوا سان عرض.
 رضا وٺي جي 'راز' گهرجي رَکي،
 نه واهو نڪي مرحبا سان عرض.

اهڙي لکي هئا ڪا اچي آه شوخ شنگ،
 ساري جهان جو جنهن کان ٿيو النظام تنگ.

ماڻهون ميرون پکي ۽ پٽون جملہ جانور،
 هڪٻئي سان هوڏجي ٿا وجهن دشمني دُرنگ.
 پنهنجا به هان پاڻ ۾ پُرجهن ٿا ڪنڪي،
 هرڪنهن جي اک ۾ شور ٿو ڏسجي ۽ دل ۾ زلگ.
 جهيڙو پيدو سان آه پير جو اچي مٽو،
 ڏيءَ جي به ماءُ سان شب و روز آه جنگ.
 پائر به هڪٻئي کان وڃن ٿيندا ڌار ٿا،
 ٻارن مان ٿوه پاري وهي لڪرادي تنگ.
 السو اهوڪو آه زير زبردست تي،
 پڪرين ڏاند تيز پگهر ڇا ٿيا تنگ.
 واکون به لاڙي وات مڇين تي اچي ميڙا،
 بلبل تي باز آيا، پنهني تي وڏها پلنگ.
 ميون مان ويو ملان ۽ موسم جو مينهن ويو،
 لڪو اتر دوا مان ۽ مالهن مان شرر ونگ.
 جيت عشق پاتو پور پڇي هنل ويو آتان،
 سيرِ ژبان جي سامهون نه ٿيندو شغال لنگ.
 تقدير مان نه طرز ڪا تدبير جي هلي،
 سيرِ ژبان جي سامهون نه ٿيندو شغال لنگ.
 مڻن سان گهڙو محشڪ مڻن جو مقابلو،
 سيرِ ژبان جي سامهون نه ٿيندو شغال لنگ.

دگران جهڙو صوفي هو واعظ سان هڪجهڙو،
 شاهد ڪيل نهر جي ٻي آيو هو ڪا ڀنگ.
 نادان جي نه دان کان دانا جو ديد وڌي،
 صحبت ساهڪار کان ساڌوه جو سرهو تنگ.
 شمسي لاجوسي جونشي زمين مٿي وٺي،
 ٻيڙي نهي ٿو سڪاري ايهي اٽڪلون ۽ انگ.
 ڪو خود آئي نهي ٿو ڪو ڪنهن کي نچائي ٿو،
 نغرن ٿوڻ جا تپڙا هي لروار روپ رنگ.
 ڪيٽلي سا آهيون مالهو جا مٿين پير سان،
 ڏيئي ڪنهن کي ڪٻڙ ڏکيوڻ ٿا سان ڏنگ.
 راضي رهي يا رنج ڪو واحد جي آه وٺي،
 پٽندو ڪڏهن نه ٿرندو وڙهو جو ازل ۾ انگ.
 مالڪ جي هٿ ۾ ڏور ورائي جيڏهن وري،
 جهڻن چاڙهي ۽ لاهجي ۽ وارجي ڀنگ.
 دنيا جي پير زال کي ڏهني طلاق جو،
 عقيلي سان ٿوڻ لڳائي اهو مرد ملهه ملائگ.
 شهباز طبع آسپ ناسر کي پڙهو مون چوٽ،
 ڏسجي نه اڄ ڪٿي ٿو وڃي ٿي ٻنهي جو دلگ.
 آسٽرايمبڊه، چو گهرايمائين پاڻ وٽ،
 دانا جي دَر تان سِر ڀنڀو پاڻ چوري چنگ.
 خلوت ۾ خاص گهور پئي گهوت جي مٿان،
 دانا جي دَر تان سِر ڀنڀو پاڻ چوري چنگ.
 بيمطڪ رب، تنهنجو، ڦٽڻ ڦٽي جي آسرين،
 دانا جي دَر تان سِر ڀنڀو پاڻ چوري چنگ.
 جي پٽ هجن نه اڏري وڃان ڪر بلا ڏي اڄ،
 چاڪان نه هان سنڌ ۾ دل آهه سخت تنگ.
 معشر جو خوف 'واڙ' نه هڪر چو ته آهين ٿون،
 سداح پنجن جو سندن دَر سندن ملڪ.

الحمد ۽ صلوات رهي وڃي ۽ ڏهن ۾،
 چيپ جيئن عجي وات ۾ ۽ جان بدن ۾،
 ڪرڻ ڪا اهي اهڙي پئي چوڻ ڪن ۾،
 سحر ٿيو رهي هاءِ مٿا رنج و محن ۾،
 برڪت به ڇڏي وئي زمين سان اڳوڻي،
 برسات نه سحر جي رهي آه اڳ ۾،
 بولڻ جي ٻيا ڏول وڃي وڃي مان واري،
 اميد نه آهي جي ڪٿي ڪا به ڪن ۾،
 همڪن سرور رزق کان هر ڄا به هزارين،
 غور ڪن ڪنهن خاص لکائي ٿو لکن ۾،
 دلها ۾ هئا ڏره جي منور عدن جا،
 هاڻي ٿي اهي ڪا به آه جنس عدن ۾،
 هو علم ۽ حڪمت ۾ ٻين خاص پڪاڻو،
 اڄ خاص آڏاسي ٿي ڪوئي خاص ٻين ۾،
 جو نگر ٿيڻ نور جو هر هو ڪٿي سو،
 ات نهر آهي آه بهي صرف ٿيڻ ۾،
 قصير ڪا هن ٿي ڪنهن هار ڪنن جا،
 انوس ٿيا سي به وڃي قيد ڪنن ۾،
 دسباز جهلي ڏر ٿو هلي ٿو ٿيڻ لاه،
 عيبي جو ڪنن آئيندو اعجاز ٿيڻ ۾،
 هننات پکي پٽ جي لاه ڪن ٿا مڌاري،
 موسيٰ جي صفائي نه اهي هان هنن ۾،
 خوش رنگ پلي خلق ۾ ڪيڏو به عجي ڪو،
 يوسف جي مگر هن سان وڃندو نه وڃن ۾،
 مگر ظرف سان اميد چڱائي جي عبت آه،
 دنيا ۾ ڪنهن ڪن ٿا الڀ اڪن ۾،
 بوجهل ۽ شيطان پئي ٿو وڃي ويا ٿوڙن،
 مٿ سهر مڪه جو زمين ۾ نه زمين ۾،

ڪاڻڪن ڪيو ڪالڪورو مٿان چيهرن چرڙا،
 جنبش پشي ڪوئل ۽ تڙهي جي ٻرن ۾.
 سڀ ڪارا ڪپڙ ڪيرڙ ڪنڊا باغ ۾ ٻڄا،
 غميرت کان مڇي دانهن وٺي سر و سمن ۾.
 گل سرخ ٻلو ٻو ۾ اسي ڀرت پلانون،
 سون جو ويو ساھ ٻيو ڪوڙ گلن ۾.
 ارڪس ۾ ڇڏيون ٻوٽي اکيون پنهنجون پري کان،
 ڪهڙو هي وريو واءُ ڇڏائي جو جشن ۾.
 'بلبل' ۾ ويو 'گل' ۾ ويو، 'بزم اجهائي،
 پاڻي نه رهيو لطف ڪو دنيا جي چمن ۾.
 الله ڪري 'عاجز' سرحدور ٿي رحمت،
 انڪار سندس اصلي هٿا شمعرو سخن ۾.
 سرتاج مٽهندان سڄو ميهو مٽهنداڻ،
 'سانگي' هو لڏي سانگ ويو اصل وطن ۾.
 'مشتاق' سان ئي ڏينهن مٽارڻ ۾ رهياسون،
 ٿي حوصلو افزائي اتي شعر چي ٿي سن ۾.
 اڄ 'حافظ' و 'واصف' جو ۾ دم آهي غنيمت،
 آباد هجن شال سدا پنهنجي پڪن ۾.
 گوليونڊو رهيو هيل ۾ عباد ڪٿي دل،
 پر صٽند لڏس ڪونه پروڪن ۾ ٻن ۾.
 ڪلهيڙن ٻڌيو جهول وجهي جهوتون اڃا پون،
 گل ويا جي گذر ٿي هي ڪٿي لهندا ڪسن ۾.
 چنن جون چمڪيون، بلبل جون مدائون،
 ٻڌيون نه هتي هاڻ ڪڏهن شور زخمن ۾.
 نمرود اناالحق جو هو منصور جو نامق،
 تنهن ڪو نه ڏٺو هوندو مزد دار ورهن ۾.
 اي يار نه ڪر 'راز' هي ٻڌو ته مٿان تون،
 ٿين ڪين جي اکين ۾ جو اڳي آهن ڪٿن ۾.

[illegible]

حضرت بدوي صاحب پنهنجي شخصيت ۽ فن جي معنوت ۽ شهرت جي حقيقت سان
 گهڻن ۽ رسمي تعارف جو محتاج نه آهي. سندس شخصيت ۽ فن، جديد ۽ قديم فن جو سنگم آهي.
 هڪ قادرالڪلام شاعر جي حيثيت سان وڏو مقام ٻڌا ڪري چڪو آهي.
 شعر و شاعري جو ذوق ڪهن ڪهن ورتي ۾ ناهي. سندس حساس صبح شبنم زماني جي
 حادثن خاص طرح سان والد، والده، همشهرڪن ۽ عزيزن "احسان" جي بيوف وصال ڏاڍو
 اثر ڪيو. سندس شاعري، محبت، اصاب، محنت ۽ اسرار آهي. صوف، مريد
 ۽ اخلاقيات سندس پند پند موضوع آهن. نثر سان گڏ، سندس شعر و شاعري به ڪن مسئلن
 تي مشتمل آهن. هڪ قادرالڪلام شاعر جون سڀئي حواليون سندس فن ۾ موجود آهن.

علامہ اقبال جي مثنوي جو ترجمو نهايت سٺو ۽ روان ڪيو اٿس. سندس ڪلام ’سنڌو‘ (جڏهن سنڌ مان نڪرندو هو)، ’مهران‘ ۽ ’نئين زندگي‘ ۾، ۽ سندس اردو ڪلام اردو رسالن ۾ ڪافي شايع ٿي چڪو آهي. ان طرح سندس علمي، ادبي، تاريخي ۽ تحقيقي مضمونن جو ڪافي ذخرو شايع ٿي چڪو آهي. سندس سارو ڪلام ڇپيل ۽ اڻڇپيل، اڃا ڪتابي صورت ۾ شايع نه ٿيو آهي. بدوي صاحب جي علمي ۽ فني خدمت هڪ تاريخي باب آهي.

بدوي صاحب جي تصنيف، تاليف، ڇپيل، اڻڇپيل مسودن جي لسٽ هن طرح آهي.

شايع ٿيل ڪتاب: (۱) رت جا ڳوڙها، ۱۹۲۵ع. (۲) ڪاسي، تاريخي ناول، ۱۹۲۷ع. (۳) علي المرتضيٰ، ۱۹۳۰ع. (۴) عروس عجم، ناول، ۱۹۴۱ع. (۵) تذڪره لطفي، جلد پهريون. (۶) تذڪره لطفي، جلد ٻيو. (۷) تذڪره لطفي، جلد ٽيون. (۸) شهرت. (۹) تاريخ هند-هاڪي ۽ حميا. (۱۰) دودو-ڇنڀر، ڊرامو، ۱۹۵۷ع. (۱۱) هير-راتنجيو. (۱۲) الڪنڊ جا شاعر. (۱۳) گيتانجلي، منظوم ترجمو، ۱۹۲۵ع. (۱۴) ايللا، ناول، ۱۹۵۹ع. (۱۵) تاريخ اندلس. (۱۶) مجاهد بن، تاريخي ناول. (۱۷) جهاندار شاه-آرام دل، ناول، ۱۹۶۳ع. (۱۸) مهر ابرار، ڊرامو. (۱۹) حيات اقبال، ۱۹۵۲ع. (۲۰) جاويد نام، اقبال جو ترجمو، ۱۹۵۹ع. (۲۱) ارغوان حجال، ترجمو، ۱۹۶۲ع. (۲۲) اسرار رموز، ترجمو، ۱۹۶۵ع. (۲۳) ڪليات ”خادم“، ۱۹۵۸ع. (۲۴) ڪنڊڙي ۽ وارن جو ڪلام، حصو پهريون. (۲۵) چار درويش، ۱۹۵۹ع. (۲۶) ديوان ”صنعت“، ۱۹۶۸ع. (۲۷) احسن القصص. تنهن کان سواءِ ڪيترا جاسوسي ناول ۽ شايع ٿيل آهن.

سنڌي مسودا: (۱) سنڌ ۾ تصوف ۽ صوفيان شاعري، ٽي جلد. (۲) سنڌ جي تاريخ،

انگريزن جو دؤر، ۴ جلد. (۳) ڪنڊڙي ۽ وارن جو ڪلام، حصو ٻيو (نامڪمل). (۴) سيرت الرسول (نامڪمل). (۵) ڪليات مسڪين. (۶) سفر جا ساٿي، ناول. (۷) چار (ڪهاڻيون). (۸) تراه. (۹) رسالو نانڪ يوسف. (۱۰) ڀڄل، ڊرامو (نامڪمل). (۱۱) مهران. (۱۲) ڪليات بيدل، سمورو ڪلام. (۱۳) تذڪره شعراء سنڌ، جلد چار. (۱۴) ڪرپت. (۱۵) پيغمبر، خليل جبران. (۱۶) سيدنا علي المرتضيٰ، مڪمل. (۱۷) ”جين آبر“ ناول جو سنڌي ترجمو. (۱۸) شاهنامه فردوسي، منظوم ترجمو. (۱۹) مثنوي ۽ ٻيا ڪي اقبال اسڪيڊمي کي ڏنل. (۲۰) انساني تمدن جو مطالعو، مڪمل. (۲۱) ڪاليداس. (۲۲) گهر، ڊرامو. (۲۳) مومل-زالو، ڊرامو. (۲۴) ليللا-ڇنڀر، ڊرامو. (۲۵) عاسر رض، ڊرامو. (۲۶) سڪندر ۽ هورس، ڊرامو. (۲۷) جوليس-سيوز، ترجمو. (۲۸) اٿلاو، ترجمو. (۲۹) سنڌي ٻولي. (۳۰) اورنگزيب عالمگير. (۳۱) گيتانجلي، مڪمل. (۳۲) ناول (نامڪمل).

اردو مسودا: (۱) عربي شاعري کا فارسي شاعري پراثر. (۲) تاريخ ادبيات سنڌ، پنجاب يونيورسٽي. (۳) تاريخ شڪارپور. (۴) تاريخ اندلس. (۵) فتح سنڌ، سر آئوٽرام. (۶) شاه لطيف

ڪي ڪلام ڪا منظوم ترجمہ . (۷) رامراج ڪي - ازمين . (۸) شاھ لطيف بهائي، -وانح حيات . (۹) ارمغان، ڪلام .

فارسي مسودا: (۱) بهاض حاتم قادري . (۲) مثنوي دلڪشا (بدل) . (۳) مهر و رانجهن، شوڪرام 'عطار' تنوي . (۴) رسالہ وجود العاشقين، حضرت شهباز . (۵) ڪلام محسن تنوي . (۶) ديوان مصباح الطريقت .

شعر جا ڪتاب: (۱) گوهر سخن، (۲) ديوان لطف، (۳) رسالو لطف الله بدوي، (۴) تند تنبير، (۵) مثنوي حسن و عشق، (۶) غزل، (۷) نور ڪي خطاب، مثنوي، (۸) مڪتب حيات، شعر، (۹) نور لاس، (۱۰) ارمغان، (۱۱) مسافر، (۱۲) ذکر و تڪرر - ادارو

بيت

(۵)

موران سئون نه لهي، رائي جي وهاڻ،
سگ سڙائي نه ڪير، هيس آڻا اڃاڻ.
ريءَ پرين هاڻ، ويهي ڪانگ آڏاريان.

(۶)

روئي روز آڏاريان، وڻن وها ڪانگ،
کڻي ٿيڻ آڏاريان، سوڍي سدا سانگ،
ٽپڻ ۽ ٽانگ، ساجن ساه ڏئي ويو.

(۷)

سوڍي مندو ساه، وسري ڪين وريءَ کان،
سڄي هن سڄي کان، هر هر لڳي گهاٽ،
ساجن ۽ ساه، ٻئي منهن مٽي ويا.

(۸)

سرتيون! سوڍي ريءَ هتي، ساعت پالان سال،
هيو منهنجو حال، هيو قرار هو ڪوت هر.

(۹)

سوڍو ساه ڏئي ويو، آڪٽس ۽ آڪير،
مڪ هجي تان چنڀان، هت سئون بيا مهر،
وڃي پوڄيان هر، ڪانگ لولدا ڪڏهن؟

مهران

(۱)

ڪانگا ڪرڻئون ڪري، چنچ حبين هين،
سوڍو نوسان ساه جو، هر چماندر سين،
وڻن جن وڻن کان، موٽي ايندي ٿين،
هائي رهندس ڪيڻ، ڪامل توڙيءَ ڪاڪ تي.

(۲)

ڪانگا ڪرڻئون ڪري، سوڍي ڪي سجها،
سُون ۾ عيب آهر ٿيا، پر هيءَ نه مڃو لاه،
سومل جي غريب جي، توکي سڏا ڪي آه،
ڪامل توڙي ڪاه، ڪنڌي تاه قرار جي.

(۳)

ڪانگا ڪرڻئون ڪري، رائي اڳيان رو،
تو ريءَ سڏا محل ۾، نه چئي نه سري،
آئي پهر آهالڪي، ساعت ڪين سري،
توکان دتر پري، ڪامل قيات پانيان.

(۴)

سوڍي ريءَ وري، آئي رات پهاڙ،
ڪٿي مان ڪوئي ٿي، قسمت ڪيو جاڙ،
ٿوڙائي جو لاڙ، چنڀندن نه چڱو نه ٿيو.

(۳۱۱)

ڪوڙي ڪاڪ سڄي هئي، ويندي ئي واري،
هيل هجاري، موهي مڙن ڪي وڌو.

(۱۲)

سوڙي جي ٻجار، جان چئن تان مگر،
ڳالهون ڳن وارون، والئون ڪن وٺار،
وڻي هنجون مار، ڪانگ لٽلدا ڪڏهن.

(۱۰)

جن سان روح رهاڻ هئي، ولان سي وٺار،
تن جا ٿاڪ ٽڪيءَ کان، وڃي ڏور ٿار،
برين ريءَ مار، گهنگهر گهارڻ ڏينهار.

(۱۱)

ماري سدا موت جو، مرد مر آ واري،
ڪڪل "نفس" ڏانڦه الموت، تو مٽر واري.

واڻي

مڙيون ڪانڻ آئي، سوڙي سوا ڪاڪ.

ولهون جاپون ان ريءَ	جنهن سڀر مٽا ڪاڪ.
پالي رت گاڏئون	ڪوٺر رٽا ڪاڪ.
روح ڪي راڻي ويهي،	له ٿو مرد ڏلا ڪاڪ.
مولي اهنڏو مينڌرو،	ڪانگ لٽلدا ڪاڪ.
'لطف' آس اها آهي	من ٻرهن رٽا ڪاڪ.

ڪافيون

*

وڙهه ورهالي ٿا ٿين، ڀاڳ وارا ٻيءَ وٺي.
مرد مڙلدا ڪن ان کان، زهر ڪي چاڻي پيئڻ:
رڪ وجهن اڳتي وڌي.
پنهن ٻرين جي ٻئي سي، جان نذرالو پيئڻ:
چا مٽن جي مٽ نه ٿي.
مر ڏئي سوري تي مڙا، اڌ مٽا پيا ٿا چيئڻ:
ٻر نه تن جي ميڪ لکي.
'لطف' هي وهن مدائي، ساهه جي مٽ ٻٽ وٺڻ:
ويو گهڙي تن وٽ وڃي.

(۳۱۲)

مهران

روز آڏاريان ڪانگ، ڪڏهن سفر ماڳ تي ايندا.
 وٺندي تن جي راهه نهاريان، ساڙيان سفر جا مالڪ:
 ايندا، دل کي آڻت ڏيندا.
 آڻي، ويءَ عجيبن جيڏيون، سان پائينان پڙهانگ:
 سڄا آباد به ٿيندا.
 جيءَ جگر کي روز ڏنگن ٿا، نينهن پرينءَ جا نانگ:
 قرب وندا هي ڪي ڪيندا.
 حال کان آ به حال ٻاڙي، 'لطف' انهن جي نانگ:
 ڏاڍو پئي ڪي سال هڻندا.

*

وسن مون کان ڪين ويڙهيا، ساهه برابر سين!
 ڦاٽو هٿ مان ڪوٽ ۾ اسيان، هٿ ويڙهين ويڙهين:
 ساهه برابر سين!
 آڻ اڪيلي ڪنهن سان اوريان، پاءُ نه اتر ڪا سين:
 ساهه برابر سين!
 مٿسڪ برابر مون نه آهي، ڪاٺر جي ڪم ڪم سين:
 ساهه برابر سين!
 سانگي ماري 'لطف' ٿين ٿا، روز نمائا سين:
 ساهه برابر سين!

گيت

(۱)

سمر سمر هڙتار، جنهن پيدا ڪيو سنار.
 ذات آڪال آڻن جي، مورڪي، جيڪو جو پالشوار،
 ٻول نه هرگز ٻول نراڻا، آهو سمنده ڏاتار:
 سمر سمر هڙتار.

(۳۱۳)

ڳڻن انهيءَ جا ڳاڻج هردم، آهيو اٿئي گڻڪار،
 ڪٽول جي اندر سويا آن جي، پٽونرو بي رتنار:
 سمر سمر ڪرتار.

دٻپ انهيءَ جي ڀرڻ جو هردم، هيردي رک اجييار،
 لطف نه آن جو مٿ ڪو آهي، سندس ڪٽاريءَ ڀار:
 سمر سمر ڪرتار.

(۶)

ماجن! توريءَ دل جو سندر، آه ٿيو ويران.
 دٻپ جلايم آن جي اندر، ٿورو ٿي پيو تيل،
 وٽ ڪٿي پئي دٻپ آجهائو، قسمت جو هيءَ ڪيل:
 ڪهڙو ڪرپان ارمان.

سالون جون ڪهنگهور گهٽائون، ٻي ٻيهي لائي،
 ڀورپ جي پٽسور هوائن، سون کي آڱ لڳائي:
 اندر ۾ طوفان.

پٽم آڏيري رات ۾ تنهنجي، قدمن جو آواز،
 مجھم مارجن آيو شايد، مٺيءَ جو همراز:
 ڪهڙو هو آيمان.

ڪنول جي ڪوندي روئي ويس، تنهن ۾ پيٽم ڏور،
 رنڊي رنڊي لند وٺي وٺي، ساليدي دل جو سور:
 پئي جڻڪو ٿي ڪان.

سهنسي اندر مارجن آيو، چيائين در کي ڪول،
 جاگس، در کي ڪولم ڏوڙي، هيو اکين جو هول:
 رستو هو مٿان!

نظم

ويگاڻا

برھ سال اولين پلاٽو آئن ڪي،
 وجھن ڪڪ ۽ ڪانا ٿا آيو آئن ڪي.
 پڪن ٿا پڪا ڀال، ڀرپات اونسي، ڪري سچ وچن جتوھ هيٺ اولي.
 ڏسي ساڻ سبت ۾ توڙا توارن، ڳهي ۾ وجھي موڙ آئن ٿا توارن.

(۳۱۳)

مهران

نلين جي وڃڻ سان فضا آه جاڳي، روني ٿي ڏسي ڪوچ ڪا دل آهائي.
 پٿري آه منزل، طويل آه صحرا، خبر ناه ڪٿ هئو آڏن پنهنجا پکڙا.
 مشتت جا هيراڪ اٽڇاڻ راهي،
 دٻڻن کي وڃڻ ٿا وٺي سان راهي.

پٽائون اٿن جون اٿن سان مهارون، ٻيون پنڌ پٽوس مٿن جون قطارون.
 بشير سان گڏ آه پڪڙاءِ سلمي، ڪڇاوي ۾ غفراءِ سان آه عذرا.
 پٽائڻ تي دليون لٽڻ لاه وٺيون، نگاهن سان ويندا، چڪڻ لاه وٺيون.
 ٻئي زهره وارو مهارن کي روڪيو، دٻڻن جي لٽندڙ سوارن کي روڪيو.
 مگر هئو نه روڪيا، وڃڻ کان مسافر، ٿيا زور خدي مڃڻ کان مسافر.
 وڃڻ ٿيون هئو خان بدوشن جون راليون،
 آلا، تن سان ٿينديون نه موٽي رهاليون.

غزل

مختصر دانش مان پنهنجي، گردشِ دوران نه ماپ،
 بي سرو سامان آن جو دور ۽ داسان نه ماپ.
 تون مقرر ڪوي غربت، آشنائي درد و غم،
 جي رهن راحت ڪده ۾ تن جو اطمينان نه ماپ.
 وزن ڪو برگِ خزان توکي نه آهي دهر ۾،
 واءِ تي آڏري ڪيرن وارا، نڪو طوفان نه ماپ.
 شوقِ پرواني جو ڌارين، هر چلڻ کان ٿو ڊڄين!
 پوئاهوس پنهنجي هوس مان شمع سوزان نه ماپ.
 آهلا خيزي جهان جي، داستانِ دلخراش،
 هن جفا جو تيرن جو، هي لڳي پڪان نه ماپ.
 صرت و عشرت هئي، هڪ خواب جون ٿي صورتون،
 بي جي گلشن مان پنهنجو خانو ويران نه ماپ.
 پردہ خاڪي جي هنگامي تي ڪهڙو اعتبار،
 "لطف" ميزانِ قضا سان عالمِ انسان نه ماپ.

تلخ گامي جي شڪار آهي، مڌا فرصت مندر،
منڙ ڏسي ٿي رنگ عالمي، ديد۽ عبرت مندر.

تون ته چنگيز و هلاڪو جو پڙهن ٿو داستان،
هيت ته پنهنجن جي هنن کان لنگهي وئي راحت مندر.
مندر چمڻيه و ڪٽي ڪي آ ڪٽي حاصل قرار،
زند۽ جاويد آهي، فقر جي دولت مندر.
مان دور سلطان کان هر دم ڪناره ڪٽي رهيس،
طعن زن آ نصير شاهي تي مڌا غربت مندر.
مادگي سان ڏلهگي جا حل ڪير لکتا دنيا،
آسمان پيما لکيل سان آ صحت مندر.
مان ٿو ڄاڻان ته سون وٽ نور آ پا نيار آ،
قلب جي گرمي مان شامل آ هر حرڪت مندر.
نفسه دائود کي هر نفسه سر ۾ ڏمان،
عيب منهنجي کي نه ڏس، هي آ سڄي حيرت مندر.
غالب و عرفي، نظري جو سقلا آ نه 'الطفا'
آ حديث مندر، سهرال مان نسبت مندر.

بهار آندي هئي صحن چمن ۾ رنگ و رعنائ،
نفس ۾ هر له بلبل کي، هتي آن جي خبر ڪائي.

وجائي بال و پتر وڻي، جا اڏڻ کان پئي ماري،
الهيءَ جي لاءِ پڪيان آ، غزان وڻي بهار آهي.
ڪنڊن چمڪي پري کان پر، ڏسي بهري ۾ هي ٿيڪي،
ڪڪن جو آهيان منهنجو، ڇٽڪ ۾ آه ٿيڙائي.
لشمن جنهن جو شاخ گل جي چوٽي تي هو هر دم،
نضا آن کان ڪسي ورتي، اڪيلي آن جي سرهائي.
مهندس اول جي سوز و گداز اندر بتلاخيزي،
چوڻ ٿو آن جي نفسي ۾ له آ سوز ٿوڙائي.

محبت جو سهو آغاز آهي جوش ۽ مستي،
 مگر اخبار آن جو ڇا، نه ڪنهن هي ڳالهه سمجهائي.
 امان جي حال جي ڪهڙي خبر ٻڌو، نشين توکي،
 سنده دوري جي شعلي سڀني ۾ ڪنن آڳ ڀڙڪائي.
 خدا رحمت ڪري آن دردمنڊر عشق تي جنهن ڪي،
 سڀي آ سوگواري، انفاري، قيد ٽنهي،
 بيمو هت سندن ۾ هائي، پٺاڻي آه ڪو غالب،
 شهناز سندن مان 'لطف' لي آهيان، نه هرجائي.

”سليم“ سرهندي

پير سرهندي پنهنجي خود نوشت سوانح حيات ۾ لکي ٿو:

”نالو: محمد سليم، فاروقي مجد“ ڏي. ڳوٺ ٽنڊي ساينداد، ضلعي حيدرآباد ۾ ۱۳۲۷ھ ۾ تولد ٿيس. پنجن سالن جو هوس تڏه وڏو صاحب وقت ڪري ويو، ۽ پنهنجي پرورش ۽ تربيت پنهنجي ناني مرحوم حضرت آغا محمد حسن قبله جي سرپرستي ۾ ٿي، جيڪو سنڌ جو مشهور روحاني پيشوا، عالم فاضل ۽ پلارو بزرگ هو. ان زماني ۾ اسان جي خاندان ۾ انگريزن جي ملازمت تڏه بچاءُ خود، انگريزي تعليم کي به محبوب سمجهيو ويندو هو، ان ڪري لارسي ۽ عربي جي ابتدائي تعليم ڪافي ۽ ڪنزالله قانع ٿاڻين سنڌ جي مختلف عالمن سڳورن کان حاصل ڪيم. پوءِ اعليٰ تعليم لاءِ مون کي حضرت نانا مرحوم، اجمير شريف جي نامياري عالم ۽ شمع آزاديءَ جي پروالي حضرت مولانا معين الدين جي سپرد ڪيو، جن جي خدمت ۾ پنج سال رهي درس نظامي جي تڪميل ڪيم. شعر جو ذوق سترهن سالن جي عمر ۾ پيدا ٿيو، ۽ مرحوم ماما عبدالستار جان جي اصلاح ۽ حوصلو افزائيءَ سان اهو ذوق وڌندو ويو. ماما مرحوم پاڻ سنڌيءَ جو سٺو شاعر هو ۽ شعر جو اعليٰ مذاق رکندو هو. اسان جي خاندان ۾ لارسي زبان جو گهڻو رواج هو، ايتريقدر جو اسين لکپڙ به فارسيءَ ۾ ڪندا هئاسين، جنهن جو ٿورو گهڻو اثر اڄ به هاتي آهي. آڱ ۱۹۳۴ع ۾ طب يوناني جي تعليم لاءِ پير اجمير ويس، ۽ آئي شفاء الماڪ حڪيم نظام الدين کان طب جي تعليم ورتي، ۽ وٽس مطب ڪيم. جڏهن تڏه اجمير ۾ هڪ چڱو علمي ۽ ادبي ماحول ميسر ٿيو هو، ان ڪارڻ سنڌي سڳوري سان گڏ فارسي زبان ۾ زباده شعر موزون ڪرڻ لڳس، ۽ ان ڪلام جو گهڻو حصو اخبار ”مدينه“ جنوري، اخبار ”معين“ اجمير ۽ لاهور جي ماهنامه ”همايون“ ۽ ڪراچي جي ماهنامه ”رباعص“ ۾ شايع ٿي چڪو آهي. هن وقت شهر ماٿلي ۾ ۲۸ سالن کان مطب ڪري رهيو آهيان.

وڌي عمر ۽ مطلب جي مشغولي سبب اگرچ شعر لاء گهڻو وقت نٿو ملي، تڏهن به ڪڏهن ڪڏهن ساز دل جي تارن کي چڙهي روح کي ريجھائيندو رهان ٿو. ڪوبه عمري مجموعو شايع ڪري نه سگهيو آهيان، نه وري پریشان ڪلام کي ترتيب ڏيئي سگهيو آهيان. ”سليم“ سرهندي، سنڌي، اردو ۽ فارسيءَ جو چيٽه شاعر آهي. سندس تغزل نهايت وليڪن ۽ لذت آهي. هڪ قادرالڪلام ۽ پرڪو شاعر جي حيثيت سان سندس غزل، رباعيت، ۽ قطعات جو معيار بڻند آهي. غزل جي حيثيت اگرچ قديمي آهي، قاهر موضوع ۽ مواد زباده تر معنوي آهي. اشاريت ۽ رمزيت سندس ڪلام جو خاص معيار آهي. — ادارو

* * *

غزل

●

اهي ڪارا ڪندا ڪاڪل، مٿا مڪڙي نسي چوڙي ڇڏ،
چري ٻئي ڦٽي وري دلڙي، وجهي ولڪڙا وڪوڙي ڇڏ.
نه جلون کي پریشان ڪر نه دلڙي ڌار ڏونگر جي،
انهن جلون جو منهن منهنجيءَ لائيءَ دل ڏي موڙي ڇڏ.
نه گلشن ۾ بهار آهي نه سبخاني ۾ سرمهه،
لانا ٺٺ ڪن مڙڪي، ٿيڻل دنيا کي جوڙي ڇڏ.
هيو خنجر لڪاڻ جا چڪيو باهر ڪڍين چو ٿو،
هميشه لٽ اهي قاتل ڪٿارون دل ۾ کوڙي ڇڏ.
محببت جي زبان ٺاهي، سڀني پٺاڻ پرتن جا،
لڪاڻ جي اشارن دل جي ڏڙڪن مان پروڙي ڇڏ.
پلاتا ٻيچ پائي قرب جا جيءُ جوڙ جانب مان،
پيا ڪوڙا سڀني رشتا ۽ لانا نرت ٿوڙي ڇڏ.
ڪنارو ڪنهن لڏو بحر محبت جو ’سليم‘ آهي،
گهرين جي غير هن دريا ۾، ٻيڙي پنهنجي ٻوڙي ڇڏ.

●

ڪنهن جي سجاڻ ٿئي، تنهنجو همر جمال ۾،
نوڪي ٿي پيش ٿو ڪر ٻان تنهنجي مثال ۾.
هي حال ٿيا، مليو نه مگر پنهنجو حال ڪر،
پو جي گهران وڌيڪ نه ٿل منهنجا هٿ ڇڻ،
افسوس عمر گذري وئي ليل و مثال ۾،
بس پنهنجو هٿ ٿي ڏي منهنجي دستِ حوال ۾.

• هوان

عالي ووتڻ ٻيڻ جي وهي ڪاڏ سگه اٿي،   اڀندا ڪريو گهڻو نه خدارا خيال ۾.
 لاحق لپاڪي دل ٻڌي وڃ ۾ تباھ ٿئي،   هومت پنهنجي حق ۾، آءُ پنهنجي حال ۾.
 ٻي ٻڙ پالو رند وڃي رب سان مليا،   ناهي کڻو ٻيو آهي حرام ۽ حلال ۾.
 هڪئي هر طلب کان پاڪ سنڌ عشق آهي دل،   هڪو فرق هائي ناهي لراق ۽ وصال ۾.
 منهنجو مٿي هو وڃي هو، تون ڏسن هو،
 چو دهر ٻيو 'سليم' ڪرين انتقال ۾.

ٻي جڳ ڇڏيا تو منهنجا سنواري،
 نيشن سان مائي سرڪي پاري.
 آ توتان گهوڙيان ماري عذائي،   آ توکي پوڄيان دل ۾ ويهاري.
 ڪر پاڻ کان ٿي ويو آهيان جو،   سون کي ڇڏيو آهي واري.
 تنهنجا ڏکيويل ڪن ٿا دعائون،   توکي نه سولا هڪو ڏک ڏيکاري.
 سون دل کي من من ويجهائو هو،   هي ڇا ڪيو تو سرڪي بهاري.
 نيشن ۾ سروس لائي نيشن ٿي،   دل ٿيائين، معشر سنواري.
 هڪر پاڇو پانهي ٿي، جو وڏو آ،   الله سون کي تنهنجي پاري.
 تنهنجو 'سليم' اي مائين اٿي سڏ،
 ڪنن ٻيو حياتي سڳين گذاري.

ڇٽ، شور نه ڪر اي دل، آرام ٿيون لرمائين،
 آهوش تصوير ۾ ڪنهن شوخ چون تصويرون.
 بردي ۾ لڪائين ٿو چو حق جي جلون کي،
 بادل ۾ ڪڏهن مڃي ٿيون برق جون تنويرون.
 جهل مست لڪائن کي، ٻوڙي نه وجهن سون کي،
 پون دل جي پالي ۾ آهين سوين سيرون.
 بس تنهنجي نظر آهي سون لاءِ مٿا ڇڪجه،
 آءُ ڪول ٿو ڄاڻان هي تقديرون ۽ تدبيرون.
 جن لپڪ ڪمان ٿي سرڪيو ٿي سدا زاهد،
 سي شرع محبت ۾ ثابت ٿيون تقديرون.
 هي مغل ناز آهي، مسجد نه 'سليم' آهي،
 محبوب ڏي منهن ڪر ۽ هن عشق جون نصيرون.

”خليل“ سرهندي

”خليل“ سرهندي پنهنجي خود لوشته سوانح حيات هن طرح مختصر لکي آهي:

”نالو: ابراهيم، تخلص: ”خليل“، ڪنيت: ابوالمطاء، ذات: فاروئي سرهندي، ولادت: ۸- رمضان ۱۳۳۴ھ، رهائش: گلزار خليل (تعلقو سامارو، ضلعو ٿرپارڪر)، تعليم: ديني، فارسي، عربي ۽ طب. مشغلا: زمينداري، شرعي فيصلا، نسخ لکي، شاعري. ننڍپڻ کان اصلاح ڪندڙ حضرت قبله والد صاحب رحمۃ الله عليه، پوءِ ڪڏن ڪير!“

”خليل“ سرهندي اکر ۽ باخبر بزرگ آهي، ٺاهڻ سندس شاعري هن جي ترجمان آهي. تنزل ۾ اهي سڀ مضمون آڻي ٿو، جي شيرازي ڪرام لاءِ طرہ امتياز آهي. زلف واپرو ۽ چار وسبو جي رنگ جي شاعري ڪري ٿو. سندس ذوق سلم ۽ پاڪيزه جذبات غزل ۾ عجب رنگيني پيدا ڪري چڪا آهن. زبان پخت ۽ انداز بيان شسته آهي. — ادارو.

پيٽ

(۴)

مڙني ٻار ڀريون، مٿان ٿو معذور جون،
پٺڻ ڪن ٻار ۾، جي تنهنجي ٿوه ٿريون،
وٺي وٽ وريون، سالر لنگهي سڀ سان!

(۵)

جنهن کي تنهنجو هٿ، سا ڪيئن پڙي ٻار ۾،
سالر لنگهائي سڀ سان، سڀ پنهنجي سٿ،
وٺي وڏي وٽ، آڪري اچي عبيق سان!

(۶)

دٻلي نه دهشت، هٿي دلاو دومن جو،
هٿيءَ هوت ڀرين جي، وڃائي هيٺ،
موجن هن ’موران‘ جي، منجهاس نه سٿ،
واڳن وڙهن جي نه ڪٿي، ڪٿي سيارن منگت،
تري سان طاقت، دريا هڪڙي در ۾.

مهران

(۱)

ڪنن رڙه ڀرين ٻار ڏي، ڪنن رو ڪنن وڏي،
گهائي ڌاران ڪيئن ٿئي، ٿول منجهان ڪٿي،
سُهڻان سٿ ۽ سڙي، نه مائين سچ سچ جي!

(۲)

سيڪ ۽ سڪ ڇا لڳي، عشق تان اٿيور،
ٻئي ماءِ هڏن تان، ڪري ڪيئن ڪلور،
رحر نه اچي مور، هن ئي ٿوري ٻره ڪي!

(۳)

ڪوهيو ڪائن ڏولڻ تان، ڪجهون رڳو ماه،
ساڙي ماه هڏا مڙني، عشق جو آڙاه،
تون ڪيئن مائڻي ماه، ڪرين سڌون سيڪه جون؟

(۲۲۱)

ڪافيون

*

آءُ مصيبت ماري، دوست اچي ڏي دلداري!

هر ٿڪا ليهو ٻنڌ نه پورو،   ساه بندر اک ۾ ئي آڏورو،
تهڪي سارو ٽڪتر جيئن ڪورو،   آيو اهل ڪري منهن ٿورو:

ظالم ڪونه مڃي ٿو زاري!

بله بره جي ڪاٺي پڙڪا،   ٻيا ڏي اهل دٻڻون ۽ دڙڪا،
ڪار مون تي ڪري هو ڪڙڪا،   ڙڪي ساه ڪري دل *

آئي مون تي نيات ڪاري!

هائي منهنجا چڪي ويا چارا،   آءُ ڏسان ٻئي ڏينهن جا تارا،
وڃن اکين سان رت جا تارا،   ويڙا منهنجا سڀ سهارا:

مون تي وري وڻي واري!

پير ۽ هٿ ليا ڇهون ڇهون،   ڀرت جون دل تي ٻجها ٻهون،
روءُ ۾ لڪيون رڻوڇ سان ويون،   قادر منهنجون سڻون سي ڪيهون:

داور مون تي ڌرتي ڌاري!

پڻون نه چيري آءُ وريڙيس چتر ۾،   جان ڪتر بهتس پنهنجي گهر ۾،
پنهل ڏنسر آت پنهنجي پتر ۾،   پل ۾ بهتس پنهنجي وگر ۾،

سائيمر پنهنجو خيلا آري!

■

بڙ ۾ پڻيس ٿيس بحال، روءُ ۾ رانجهن اڃ تون وڻ!

مون کي نه اٿڪن روءُ جون راهون،   بند وڙهيءَ جون ٿيون سڀ راهون،
هائي تون ئي پنهل وڙ پانهون،   هوت اچي ڏس هي حال:

بتس پنهنجو پڪس پوس!

هائ پٽوڙيس، رت ولوڙيس،   عمر مڃي جا ڪيڻتا لوڙيس،
وڙ ٿي جهنگ جبل سڀ ووڙيس،   هر ڪنهن سان ڪيم حال احوال:

ڪونه ڏنو ڪنهن ڪوئي ڏس!

رات عمر جي ويندي وهامي، ٿينديس چار، ستري ۽ ڪامي،
 چار ٿي اينديس توڙي اڏامي، ٿينديس پيرن ۾ پامال:
 ان پتر ڪنديس وصل آوسا
 موت جي ڊپ کان موٽيون ڪوٽيون، چا ٿيو جي ٿيس پيرا پوٽيون،
 شال نه اڏڙن عشق جون اوٽيون، شال رهن سڀ سڀا مال:
 ساهه اچي وٺ، ساهه نه ڪٿي
 عشق جو طوق پيل منجهه ڳاٽي، برو جي باهه اندر ۾ اٿي،
 هجر کان هاڻي هنون ٿو ٿاڻي، اڪڙيون جتر وهاڻن جال:
 بولدون ڪن نه 'خليل' ۾

غزل

راحت تان هٽ ڪنهر، وانجهن، رستن تنهنجي کان پوءِ،
 مون مڙن کان موڪلايو، منهن مڪن تنهنجي کان پوءِ.
 چا مڙا ايندا ٺلهي مڙهه ڪي، اڪيون دل ۽ دماغ،
 ويا لهجي تنهنجي پٺيان لالچ لڏڻ تنهنجي کان پوءِ
 ڪيئن بهشتن ڏي ويون حورون، بهارن ڏي ڀرون،
 ٿي لهي لوڪان ليڪيون ڀرڻ تنهنجي کان پوءِ.
 دونهن سان ڀر دل منجهي منجهه جي وڃي وارن سان سونجهه،
 ڪتر لکين گل ٿا ڪٽن، زلفن ڪيل تنهنجي کان پوءِ.
 روڙ سچ بي نور آهري، نور ٽوڪان ٿو وٺي،
 ڏينهن بچي ڏيهه ساري ۾ ڏسڻ تنهنجي کان پوءِ.
 شل نه ڪو دڙو ڪو هجي شل ڪو دلاوئي هجي،
 اس ۽ ڊپ ۾ ٿي ٿا آهن چٽ چٽن تنهنجي کان پوءِ.
 منهن لهي ويا مهر وٺن جا جي گهڻو منهن-چاڙهه هئا،
 لوڪ ڪي مڙهن، سٺهن يا سٺهن لڳن تنهنجي کان پوءِ.
 روڙ پڙهي ٿو ۽ پيرا تنهنجو ڀردو پير ڪي،
 هڪ ڪٽڻ کان اڳ ۾ ۽ ٻيو منهن ڏي ڪن تنهنجي کان پوءِ.
 ۽ ۽ پيرا بي خطا خوش ٿو ٿي تنهنجو 'خليل'،
 هڪ اچڻ سان ٿي عجيبا، ٻيو ليڪڻ تنهنجي کان پوءِ.

سڀڪجهه مايو مون يار کان مهر و وٺا سوا،
سڀڪجهه ٿو ڄاڻي هاڻي سندس موت ٿا سوا!

ڪاٺڻ اچي ٿي بزم، ڏنهي مهر باغ ڇڏي،
گل خار ٿيو ٿا دل ۾ ڇڻن دلريا سوا.

هڪ ٻوٽو سو ۾ خواب ۾ غيبت تي جو ڏٺو،
دل ۾ ويو ڪوھ ڪوٺجي ڪنهن ڇو ۾ ڇا سوا.

جت خواب ۾ خيال ۾ ڪاوش ڪري سگهي،
ڪو ڪنهن ٺاڪڻن کي ڪٽي آت خدا سوا.

لالن کي برگ گل ۾ مٿان ڪي ليلون وجهي،
ڳھ پٺوي گل سان ان ڇا بنايو بها سوا.

ڇا جي بها جو لنگھت باغ جنان سڄي،
زلفن کان وار ورثي ٿيا ڪنهن بها سوا.

سڀڪڙ ڪري سڄن کان ڏرو نور ورتو سڄي،
پرو هو ۾ ڇا ازل ۾ انهيءَ ڇي ٿيا سوا.

اڄ ان جي عاشقن لڏ ڪري ڪوٺ انتظار،
آپرو وڃايو وصل وجهي ڪنهن حياءُ سوا.

او سڄا اڙي او منهنجي سڄن ڄاڻي سڀڪڙو،
پهار منهن لڏ ڪڍجان سندس مدعا سوا.

اڀڻ ٿو شراب ريز اکين ۾ حياءُ لڳي،
زاهد ڪو بزم ملي ۾ وهي جيئن حيا سوا.

اي ذوالعطا عطا سان عطائون عطا ڪيرين،
ڇاهي ”ابوالعطا“ جو اوهان ڇي عطا سوا.

سید گل حسن شاہ "مجدوب"

[illegible]

گل حسن محبوب صاحب ابتدائی تعلیم و حسن درجہ تائیں۔ اور سکول پر ورنہ، و خانگی طرح قرآن مجید ناظر، دو، فارسی و انگریزی پر سکول و درسی و انگریزی، حی منی جان و مطالعہ رکھی تو۔

شاعريءَ جي مشق کي به زمين گذريو آهي: اول اردوءَ جي شعر چوندو هو، ۽ بعد ۾ 'مخلص'، مراد علي 'ڪلام' ۽ نور محمد 'نور' لکائيءَ جي شعريءَ کان متاثر ٿي سنڌيءَ ۾ غزل چيائين. سندس غزل تي 'ڪلام' ۽ 'مخلص' جو رنگ غالب آهي. پوءِ شاعرن مان شاعرن جي سرتاج لطيف حائين، ۽ متاخرين مان سيد احمد شير شيرپوريءَ جي ڪلام سان سندس والھاند عشق ۽ محبت آهي. ان جي ڪلام پڙهڻ سان سنڌي شاعري ڪرڻ جو شوق وڌيڪ ٿيو، جيڪو جاري آهي.

شاھ صاحب شاعريءَ خان گد اڳاڻي زماني ۾ مڙهون ٻوليءَ جي . . . شق ڪري
چڪو آهي، جيڪي ان زماني جي شهر امارن ۾ ڇپيا هئا. اراديءَ جي نعرن جي دؤر
۾ تقريرون به ڪندو هو.

مختصر قد شاہ صاحب مکہ ننگو شاعر، متعدد اکر اہل فلم و نصیح الیان، قرواہی، شاعری، ہر محزل، لغت، منفیت و اظہر تب طبع آزمائی کئی ائس۔ اردو و سدی، بھی زبان

۾ سندس شعر جو ذخيره چڱي انداز ۾ موجود آهي. شاھ صاحب، شعر ۽ شاعريءَ کان سواءِ
خوش اخلاق ۽ وضعا ۾ پڻ آهي، ۽ وڏيءَ حد تائين عجز ۽ انڪار پسند ڪرڻ سندس شعرو
۾ ۽ هو آهي. سندس وجود عمرڪوٽ شهر ۾ اهل علم ۽ ادبي ذوق رکندڙن لاءِ اونداهيءَ
۾ چراغ آهي، يا سچ ۾ پالڻيءَ جي برابر. -- راج محمد پلي

غزل

مر ۾ سودا آهي سنگِ در ملي،

در تنهنجو ليڪن تڻو دلبر ملي.

نشد لب آهيان مان اي پيرِ مغان!   مڪدي مان مون کي هي ساهر ملي.
تنهنجا عشق، تنهنجا غمزو، تنهنجو نال،   تنهنجو ٿاني ڪوٺ ۽ دليرو ملي!
پيرِ الفت ۾ ٿئي جو غوطو زن،   گو انهي غوطي کي ڪوهر ملي.
لاڻڪان ۾ گر مڪين ناهين تـ ٻو،   چو تڻو 'مجنوب' تنهنجو ڪٿر ملي؟

چون مسلڪ، فنان مشرب، فنل آجاده پيائي،

آهي مه چاڪ دامن، ڪهڙي ٿيندي پنه آرائي!

خدارا تاسع مشق رهڻ ڏي مون کي معنيٰ ۾،

تنهنجي معنيٰ ۾ پنهان آهي عشقِ حسن ليلائي.

فخيل جي لفظن ۾ رهي پرزور ٿو هردم،

وڏي جو تنهنڪري وٽر هي ذوقِ عام فرمائي.

محبت جي مٿي اڪر بندو سر ۾ شمار آهي،

نه خلوت جي تمنا آ، نه ذوقِ بزمِ آرائي.

دل 'مجنوب' ۾ هردم خلل آ نوڪرِ مڙگان جي،

نه ٿي معلوم اڄ ڏينهن تائين زخمرِ دل جي پنهائي.

دل بيخود و مجبور وئي قبضي مان لڪري،

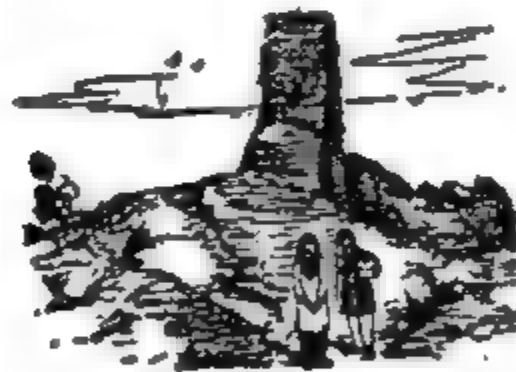
ڪو ڏوهه تنهنجو چهر لئون ساز آهي.

مه پاره چڪر آهي سنڌ جو ڪان ظالم،

هڪ طرفه تماشه آ، تنهنجو ناز آهي.

کهورن سان جگر گهائين ۽ مرڪن سان جوارين،
 ڇا رشڪر سمجها اهو اعجاز نه آهي.
 انشائيءَ محبت جو سبب آه جگر ٿئي،
 اي ضبطِ قنڌان ڪو ٻيو غماز نه آهي.
 مدت کان طوائف درميخاله آ 'مجنوب'،
 پر ڇا ڪرهان درميڪده جو باز نه آهي.

شوق مائي نه رهيو چار نه پيمالي جو،
 لهر ڇڏريج آ عنوان منهنجي الهام جو
 برق خرمن تي اثر ڇا ڪري سگهندي منهنجي،
 ڪڪر نه هڪ باقي هجيو آ منهنجي خمستانه جو.
 داستان منهنجي گداز آندو آ محفل ۾ وري،
 هوش سالر نه رهيو آ ڪنهن نوزاد جو.
 ذوق 'مجنوب' لاهان جهان ۾ ٿي وڃ،
 ڪاٺي، ڪو سجهي وڃي راز منمطافه جو!

رحيم بخش "قمر"

نالو: رحيم بخش، تخلص: "قمر"، والد جو نالو: محمد عسوي، ذات: لاڳو، اصلي
پيدائشي ڳوٺ: عمر راجو، تعلقو: مورو، ضلعو: نوابشاهه، ڄم جو سن: ۱۹۳۳ع.
ننڍپڻ ۾ ئي سندس والدين گذاري ويا، جنهنڪري "قمر" صاحب مڪمل پنهنجي ڏوٽي
تعليم: قمر صاحب شروعاتي تعليم شڪارپور شهر جي "مدرسہ انوار العلوم" ۾ مولانا
الحاج عبدالله برادر مولوي محمد هاشم کان ورتي، جتي هن ٻن سالن تائين عربي صرف و لغو
جي تعليم حاصل ڪئي.

شاعري: شاعريءَ جي هر صنف تي شعر لکيا اٿس. جهڙوڪ: بيت، وائي، غزل، گيت،
ڪافي، قصيدو، نظم، مثنوي، خميس، سندس مستزاد، مولود، رباعي، قطعو، دوما وغيره.
سندس ڪلام سڀني سنڌي روزانه اخبارن ۽ علمي رسالن ۾ نهايت شاهان شان نموني ۾ شايع
ٿيندو رهي ٿو.

هاڻ سنڌيءَ جي ائٽ عام لفظن کي شعر جي ٺاهيءَ ۾ پوئڻ جو شائق آهي. سندس
شعر ۾ ادبيت سان گڏوگڏ اعليٰ معنيٰ ۽ ساهل هوندي آهي.
هن وقت نوابشاهه ۾ گلزار مسجد شريف جو پيش اسار ۽ خطيب آهي.

هنيان مڪتب سندس تصنيفات مان آهن: (۱) دربار مدينه، (۲) دربار ڪربلا، (۳)
فضائل القرآن، (۴) جمال مصطفيٰ، (۵) آخرت جي پوک، (۶) لائونڊ اسپرڪر تي نماز، (۷) جواهر القمر،
(۸) ديوانِ قمر، (۹) گهاٽا گهاٽا گهوت، (۱۰) چنڊ تنهنجي ذات، (۱۱) زين الرجال،
(۱۲) خطبات روح الاسلام، (۱۳) ڏندون جي طباب جون، (۱۴) ڳاڙهندي ڳوڙها.

بيت

(۱)

آلڻه جبل جلاله، پنهنجوئي مٿ پاڻ،
ڪانهي ٺهن ڪريم ڪي، ڪنهن جي هرگز ڪاڻ،
عالم جي اڳواڻ، جيون سڄو جهرڪائيو.

(۲)

بيرون ٻي لال ٿيا، ڪهڙ ڪٿورا خوب،
ماروڙا محبوب، چوندي ڪاڻن چاه مانا

(۳)

بيرون ٻي لال ٿيا، ڪهڙ ڪٿورا ڪٽ،
پٽ-ڌيءَ جا بيت، جهانگن اڄ جهونگاريا

(۴)

بيرون ٻي لال ٿيا، ڪهڙن ڪٽي ڪو،
لامن مٿان لاکو چئي، روپري آ رو،
ٻي بهنوارن ڪي، پٽن منجهان به،
جهانگيڙن جي جو، بهتر پائيان باغ کان

(۵)

بيرون ٻي لال ٿيا، ڪهڙ ڪٿورا ڪوڙ،
لامن مٿان لاکو چئي، موتين گتيا سوڙ،
جهانگي ڏسو چوڙ، شڪر ٿيا شڪور جا

(۶)

بيرون ٻي لال ٿيا، گليون واسيون ڪچ،
سرتيون سنڀري هليون، سوتر ڪٽي سچ،
ڪورو دل مان ڪڍ، ڪلي مان ڪريم جي

(۷)

بيرون پڪا لامون لايون، مالڪ ڪڇ ڪا موت،
چنڊو چهر چانو، گڏجي ڪاڻون گهوٽ،
چئي پاسي چوٽ، ڏيون هاڻ ڏهاڳ ڪي!

(۸)

گل ڦل، غنجا، مڪڙيون، ماڪيا الڀ، انگور،
واهر، رب غفور، موتي ٺاهيا ماڪ مانا

(۹)

گل ڦل، غنجا، مڪڙيون، ماڪيا ڪولچ، گلاب،
مڪڙين ڪي موتين جا، پاتا هار حباب،
شاخن سان شيب، دائر آهي دوستي.

(۱۰)

گل ڦل، غنجا، مڪڙيون، ماڪيا پچ-پني،
راحت چئي روح ڪي، ڏسندي خوب ڏلي،
ڏينهان پاند پني، لڪيو وڃي لوڪ کان

(۱۱)

گل ڦل، غنجا، مڪڙيون، ماڪيا مڪنول ڪٽيون،
ولهارن وليون، پڪڙيون آهن پرت مانا

(۱۲)

شاخن تي شبنم، موتي هاريا سرڪ مان،
گلشن سدا غم، لڳا سڀي لاکو چئي!

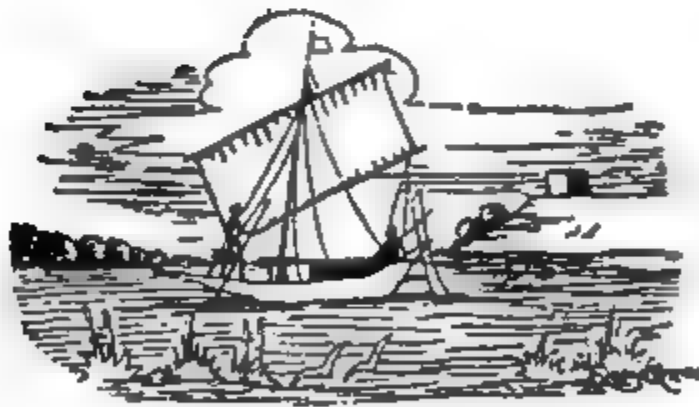
واڻي

ڪرمو اوري آڻ، الو ميان-ڪرمو اوري آڻ!
ڪاڪ ومانج ڪاڻه اچي ٿون، موئل پنهنجي ماڻ:
الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!

(۳۲۹)

مهران

روز اڏاڻان روئي روئي، ڪانگل تنهنجي ڪاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!
 تو ري تنهنجي ڪاڻ اونداهي، ڇنڊا سڌي ڇانڊاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ.
 اڃ تان سڀل گڏجي ڪهاريون، تنهنجي حياتي هاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ.
 اڃ اڃ اڃ، او منهنجا سڙا، سونهان سرتن هاڻ!
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!
 اڃ تان ڪريون هاڻ هيشه، گڏجي روح رهاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!
 گل قل، تنهنجا خشڪ ٿيا سڀ، سونهن ڇڏي سرهاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!
 تو ريءَ مون کي ڪين وٺي ٿي، سينهن سڌي مانڊاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!
 ’نمر‘ ڪٿيون ۽ ٿيڙو ٺهڪن، مون کي تنهنجي ٿاڻ:
 الو ميان، ڪرمو اوري آڻ!

حافظ ضياء الحق «اسلم»

حافظ ضياء الحق «اسلم» لاڙڪاڻي ضلعي جي مشهور عالم دين مولانا محمد عظيم صاحب «شيدا» قوم مولائي جو پوٽو نصير مريد آهي. سندس وڏن حواصل وطن ڳوٺ گل برڙهه، تعلقي وارهه، ضلعو لاڙڪاڻا هو. پر بعد ۾ سندس والد صاحب عربي مدرسو فتح ڪري ڪجهه وقت ڳوٺ خداداد خان پٺاڻ ۾، ڪجهه وقت ڳوٺ مائي شاهه ۾ ۽ ڪجهه سال ڳوٺ وڳڻ ۾ ۽ ڪجهه سال ڳوٺ بارو ديرو ۾ رهيو. جون ۱۹۵۴ع کان وٺي ڳوٺ نصيرآباد، تعلقي وارهه، ضلع لاڙڪاڻي ۾ حڪومت اختيار ڪئي آهي ۽ هن وقت نصيرآباد ۾ ئي آباد آهي.

ولادت: حافظ صاحب جي ولادت ڳوٺ مائي شاهه، تعلقي وارهه ۾ ماء شوال ۱۳۴۲ هجري

۾ ٿي، جتي ان زماني ۾ سندس والد، زرگوار جو عربي مدرسو هو.

تعليم ۽ تربيت: حافظ صاحب اڃا ننڍو هجي عمر جو هو نه سندس والده محترمہ فوت

ٿي ويئي، تنهنڪري سندس تربيت جتي -موري- پيدا ٿي، سندس والد صاحب کي برداشت ڪرڻي پئي. حافظ صاحب جڏهن پڙهڻ جي عمر کي پهتو ته بهه پائين ڪيس ۽ درجا سڌي پڙهائي وئي، ۽ بعد ۾ ڪيس قرآن پاڪ حفظ ڪرڻ لاء حافظ الهرک صاحب هاهونئي وٽ قرڙي هائير تعلقي وارهه ۾ پڙهيو ويو. حافظ صاحب پارهڻ حالتن جي عمر ۱۴ قرآن پاڪ حفظ ڪري ورتو. ان کان پوء حافظ صاحب فارسي ۽ عربي جا ڪجهه ڪتاب پنهنجي والد زرگوار جي داني شاگردن -مولانا حافظ عبدالرحمان صاحب (پير) وٽ پاري پوري ۾، ۽ ڪجهه ڪتاب مولانا حافظ محمد موسي سومرو (فاسل ديوبند) وٽ قرڙي محب ۾ ۽ شيان ڪتاب پنهنجي والد صاحب وٽ پڙهيو. عربيءَ جا شيان ڪتاب پڙهندي پڙهندي حافظ صاحب کي انگريزي پڙهڻ جو شوق پيدا ٿيو، ۽ چئن سالن جي عرصي اندر مشرڪ پاس ڪري ورتائين.

مئترڪ پاس ڪرڻ کان پوءِ حافظ صاحب انگريزي مائٽر مقرر ٿيو. ملازمت جي دوران به حافظ صاحب پنهنجي تعليم جاري رکي. آخرڪار بي. اي (آنرس) ۽ ايل. ايل. بي پاس ڪري مائٽريءَ کان موڪلايائين. هن وقت خيرپور ميرس ۾ پوليس پراسيڪيوٽر آهي.

شعر و شاعري: حافظ صاحب کي شعر و شاعريءَ جو شوق فارسيءَ ٻڙهن جي زماني ۾ ئي ٿيو؛ ان وقت کان وٺي شعر چوندو پيو اچي. سندس شعر جي اصلاح شروع ۾ سندس والد بزرگوار ئي ڪندو رهيو. حافظ صاحب جي شاعري عام طور نموني ۽ مثله مضمون تي مشتمل آهي. شاعريءَ جي گهڻو ڪري سڀني صنفن، جهڙوڪ: ڪافي، گيت، غزل، مثنوي ۽ سندس وغيره تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. سندس شعر جو هڪ چٽو مسودو تيار ٿي چڪو آهي، جو اڃا طباعت هيٺ اچي نه سگهيو آهي. — ادارو

* * *

غزل

●

هي وري ڪنهن سان الاهي! يار ٿيندو ٿو وڃي،
دل ۾ پيدا هڪ لئون آزار ٿيندو ٿو وڃي؛
ڪير خوابن ۾، خيالن ۾، وڃي ٿو چائبو،
ڪير هن دل جو وري دلدار ٿيندو ٿو وڃي.
ڪير ساماڻو وري، جنهن جي نگاه نال جو،
دل تي، سڀني تي، چڪر تي وار ٿيندو ٿو وڃي.
هي وري گهڙي ڏسان ٿو ماجر هن ديس ۾،
ڪو ڪري ٿو پيار، ڪو بهزار ٿيندو ٿو وڃي.
ناز وارن جا گهڙائي راز رکيا ٿا پون،
ڪو نه آسان، ڪو مگر دشوار ٿيندو ٿو وڃي.
سائين ابر ڪرم سجهان ٿو اڄڪله جو مٿان،
سائين زلفر سياه پيار ٿيندو ٿو وڃي.
واڙ الفت جي رليل کان ڪو بچڻ وارو نه هو،
ها ته اڄ ڪو آسرو، اڏار ٿيندو ٿو وڃي.

هي مسافر هي ٿيو، ڪنهن جي نگاهن جو ڪيريل،
 اڄ وري ڪنهن جي کلي جو هار ٿيندو ٿو وڃي.
 يا نه ڪنهن جو هر ڪهڙي انڪار ٿي انڪار هو،
 يا نه اڄ انڪار ٿي اقرار ٿيندو ٿو وڃي.
 بار، جنهن جي واسطي بهان مدد کان همي،
 سڀڪ منجهان سو بار منهنجو بار ٿيندو ٿو وڃي.
 قصير جي دلها کان غائب، دوستن کان وسريل،
 سوئي 'اسلر' بزر جو سينگار ٿيندو ٿو وڃي.

تضمين پر غزل خسرو

اي جان منا تنهنجي اڳيان ڇا جلوه حورو و پري،
 ڪهڙين تنهنجي جان کان ٿا جان زهره مشتري،
 اهي منده اک ۾ رکيل اهڙي نه ڪا جادو ڪري،
 جو هڪ نظر سان ئي ڪري منهنجي وڏي تو دل چڙهي،
 ڪاڏي وڃان، ڪنهن کي چوان، ڳڻيون ڳڻي ويندي ڪري:
 اے چهره زيبائي تو دفع ٿي ٿان اڏري،
 هر چند وقت مي ڪري، ليکن آڙان پالا ٿري!
 ڪهڙا ڏيکي، سڀا جڏهن، نڪرين ٿو - هٿل گهر منجهان،
 جيڪو ڏسي سو ٿو پوي، ان وقت هي لب و لسان،
 سڄي سڳين ٿو ڪنن اهي مان سامهون تنهنجي سڳهان،
 ويندو پري کان اي ڀرڻا جلوه پيو تنهنجو پٿان،
 هر هڪ قدر تنهنجي تان سڙو بار پيو مدني ٿيان:
 اے راحت و آرام جان، پاقد چون سرور روان،
 (آن سو مرو دامن ڪشان، ڪارام جانر مي ڀري،
 مان هي منده سڀڪ ۾ سڄا رهندو رهان ٿو درهه،
 گذري سموري عمر منهنجي آه ڪاٽندي سفر،
 ڪٿي ڏنر قدرت جون - هٿيون - هٿيون ڇڙون سرس،
 پر تنهنجي جلوي جي اڳيان هي ٿور سڀ آيون نظر،
 هي حقيقت صاف ثابت ٿي اي منهنجا سيمبر!
 هرگز ناپايد در نظر، صورت (رويت خوبتر،
 قصي نماثر يا قمر يا زهره يا مشتري!

ڪيئن ٿو هلين، ڪيئن ٿو چلن، ڪيئن ٿو ڪنن وڪڙي وڙي،
 ڪيئن ٿو ڏسجن، ڪيئن ٿو ڪلن، ڪيئن ٿو ڪرين دلڙي چري،
 توکي ڏئي منهنجا سڄا منهنجون پون اکڙيون نري،
 اڄ ڪجهه ميلن جي هي ته ڪر، نه ته مفت مان ويندس مري،
 مون کي منجهي ئي ڪونه جو توهان ڪري ڪا هنري:
 تون از پري چاڪه ٿري، وڙ ٻرڱ گل لازڪ ٿري،
 وڙ هرڇو گوهر بهري، ڪٿا عجائب دليري!

توڙي جو اڄڪلهه ٿي هلي، منهنجا سڄا ڇوڏهن عدي،
 پر ڇائي سولا پاڪ ٿو هر شخص جي ليکي - بندي،
 امي ازل کان ئي سڄا تنهنجي ۽ منهنجي دل - لڳي،
 چنڊ ڪيئن سوا ڪنهي جي دنيا ۾ گذاريون زندگي،
 اڄ هاڻي گلابون پال ۾، لاهيون ڪا ڪٿ تائين سندي:
 من توشدم تومن شدي، ما جان شدم تون شدي،
 تانڪر نڪو بهد اڙين، من ڊيگرم تود ڊيگري!

مون گهر ڇڏي پنهنجو اهي تنهنجو وسايو دريما!
 جو عاشق بيمار جي ٿندي پئي هنڌ ڇا دوا؟
 بس هاڻي سڳجهه آه تنهنجي هٿ سڄا تنهنجي رضا،
 چامين ڪرين ڪا مهر جي مون تي نظر يا ڏين ڌڪا،
 پر در ڇڏي تنهنجو ڪڏهن ويندو نه 'اسلم' دلريا:
 'مسروا' غريب ست و گدا، افتاده در شهر شام،
 باش ڪه از بهر خدا، سوئي غريبان ڀنگري!

عبدالله "اثر"

مولوي عبدالله "اثر" ولد مولوي الهذلو چانڊيو، ۱۴- جولاءِ ۱۹۲۰ع تي، لاڙڪاڻي ضلعي جي ڳوٺ ٻيڙو چانڊيو ۾ تولد ٿيو.

فران شريف جي شروعات مولانا محمد عمر جان چشموي کان ڪرائي ورتي. ۱۹۴۰ع ۾ فران شريف پنهنجي مرحوم والد وٽ پڙهيو، ساڳئي وقت سنڌي اسڪول جو شاگرد به ٿي رهيو. فارسي ۽ عربي تعليم خاص طور مولوي محمد اسماعيل صاحب تهراني ۽ غلام رسول عباسي وٽ حاصل ڪيائين. سنڌي خواجہ عربي ۽ فارسي جا استاد سندس ذهانت ۽ حافظي جا مداح رهيا آهن.

۱۹۴۶ع ۾ سکر اسڪولن ۾ ماستر ٿيو ۽ ۱۹۴۸ع ۾ ٽريننگ پوري ڪيائين. علامہ دائود پوٽي سندس خطابت ۽ لياقت کان متاثر ٿي پهرائين کيس ٽريننگ اسڪول ۾ استاد ۽ پوءِ اي. ڊي. اءِ. ايس. قرار ڪيو. هن وقت لاڙڪاڻي ۾ آهي. مولوي "اثر" هن وقت پي. اي. فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ڪئي آهي ۽ ايم. اي. جو امتحان به ڏئي آيو آهي. مرحوم "نجفي" ۽ محترم "شيدا" جي ملاقاتن سبب کيس شعر جو شوق پيدا ٿيو. مولوي محمد عاقل "عائلي" سندس مضمون ۾ شعر جون خوبون ڏسي شعر چوڻ تي آماده ڪيو، ۽ کيس پنهنجي شاگرديءَ جو شرف ڏنائين. جلد ئي علم شعر ۾ مهارت حاصل ڪيائين، ۽ "اثر" تخلص سان شعر چوڻ لڳو.

مولوي محمد ابراهيم "اثر"، حاجي محمود "خادم" ۽ نظام الدين صاحب "نظام" جي ترغيب تي شاعرن ۾ شرڪت ڪيائين، جتي ميان علي محمد صاحب قادري سندس شعر کان متاثر ٿي "اثر" تخلص استعمال ڪرڻ لاءِ چيو، جو خوشيءَ سان قبول ڪيائين. فارسي، اردو ۽ سنڌي زبانن ۾ شعر ٿي ڪافي دسترس رکي ٿو. اگرچہ گهڻي وقتي بند شعر لکندو آهي، تاهم سندس رواني ۽ آندگي شق جي محتاجي نه ڏسي آهي.

مهران

(۳۳۵)

ماده تاريخ ڪيڏن به بد طولبي رکي ٿو. عربي جي مشهور قصيدن البرده ۽ بانث معاد جا سنڌي نظار ۾ ترجما ڪيا اٿس.

ٿر ۾ 'سپرت سمنڊ' نالي مڪتب لکيو اٿس. هڪ ڊرامو به لکيو اٿس جو اسٽيج تي اچي چڪو آهي. هن وقت بزر سچل لاهوري لاڙڪاڻي جي مدر جي حيثيت سان علم ادب جي خدمت انجام ڏئي رهيو آهي.. — ادارو.

* * *

غزل

●

مئي پرستي جو رهي ٿو فوق مستان سان گڏ،
زندگي پر رهڻو آهي ان جي ميدان سان گڏ.
اهل اسان کي سڏائين آهي سائل جي تلاش،
ٿو رهي سائي به خود چڪر ۾ ميدان سان گڏ.
ڪنهن جي اميدن کي مئي ۾ ملائي آ ڪناه،
فتح کي ٿيو ڀيرو پرياد پروان سان گڏ.
لطف جا سمايڪي جو ٿي ويو مون کي نصيب،
يار جو محلات آهي منهنجي غصطن سان گڏ.
دل جي دليا سان ٿيو شامل محلات جو هجور،
ٿو ڏيان محصول ان کي ڇڻ ۾ جرمان سان گڏ.
ڪنن ٿي وسري 'الو' پير مٿان واري نڪاه،
نذر ڏهندڙ نذر ٿي ويو پاڻ نذران سان گڏ.

نظم

هاري

مچائڻ پاڻ کي ٿو گرچ دردن سان دوچار آهيان،
هٿيار ٻڪسي جي درميان هڪ شهوار آهيان.
تعدن جي حقيقت کان نه سمجهو پيڻير مون کي،
پاڻان جو پليل تهذيب عالمر درڪنار آهيان.
رگِ حاڪم ۾ ڊوڙي، خون ٻنڄي ٿو پگهر منهنجو،
هڏاه روح آهيان، زيبست جو دارو مدار آهيان.
مرار امن جي تحريڪ جو آهيان محرڪ مان،
قرار آهيان زماني جو مگر خود بقرار آهيان.

ڪهاڻي منهنجو خون دل شفق رنگين ٿيو آهي،
 خدا حافظ مان تير تافتلي جو شڪار آهيان.
 مندر دم مان گل و بلبل کي راحت ٿي ٿئي حاصل،
 گلستان ونداري جو مان واحد بهار آهيان.
 شهنشاهن جي اک جو زيب منهنجي خاک پا آهي،
 مان آهيان پاڻ ٿي اڪسر، لفظ ڪردگار آهيان.
 سڏن ٿا مون کي هاري، مير آهيان مان زراعت جو،
 مگر محسن ڪشي جو دُور آ، سوني تي بار آهيان.
 ڏسن چاهيان ٿو هاڻي پاڻ کي پنهنجي حقيقت ۾،
 "اثر" هن آرزو ۾ ٿيو سراپا انتظار آهيان.

رباعيون

(۱)

تنهنجي ٿي لواز ٿي هو ساڙي دلير،
 مڃي ٿي ڪيئي مون کان ٿي رازي دلير؛
 اها غير جي گهر کان ٿي گذر ويو تنهنجو،
 ارسان جو اڃ آهين ٿي ساڙي دلير.

(۲)

مطلوب ٿي پرياد ڪرڻ لازم ڪيئن،
 مجبور ٿي پيغام ڪرڻ لازم ڪيئن؛
 انداز عدالت جي ٿي گهٽ رونق ٿي،
 هن محل کي پرياد ڪرڻ لازم ڪيئن.

قطعا

آستين ۾ هزار بست آهن،
 ٿي اڃا به جهڪي چين. نياز؛
 تڏهن 'لا' جو ڪهي ٿو طرز عمل،
 ورنه پا سجدو ڇا وڪروغ و نماز.

(۳۳۷)

مهران

ميوو خان «موج» لغاري

معترم ميوو خان «موج» لغاري، ولد صاحب خان لغاري، ڪلڪتي ۾ ۱۹۰۶ع ۾، ڳوٺ سيد خان لغاري تعلقي ۾ هالا ۾ ڄائو ۽ هن وقت جهول، ضلعي سانگهڙ ۾ مستقل طور رهي ٿو، جتي اسٽاڻ وٺندڙ ۽ لپن بردار عرائض نويس آهي. سرائڪي، سنڌي، اردو، فارسي، پنجابي، عربي ۽ ٻوليون ڄاڻي ٿو. زندگيءَ جي مشغلن ۾ خانگي نوڪريون، واپار، تعليم، صحافت، ايڊيٽري، مطالع، تحرير، تقرير ۽ ڊڪٽائريون رهيون.

۱۹۲۱ع ۾ بيت، ڪالھون، ڏيئون، سينون چئي شاعريءَ جي ابتدا ڪيائين، مگر علم عروض موجب ۱۹۲۵ع کان شعر لکڻ شروع ڪيائين. شاعريءَ جي سڀني صنفن تي لکندو آهي. حالات، تحريڪ، فطرت، تعلقات ۽ حيل جي ماحول کان متاثر ٿي شعر چوڻ لڳو. شعر و شاعريءَ ۾ سندس استاد محمد هاشم «مخلص»، نور محمد «انور» نظاماڻي، آغا نجر الحسن «مضطر» ۽ حاجي محمود «خادم» جو ڪتاب «رياضت» به آهي.

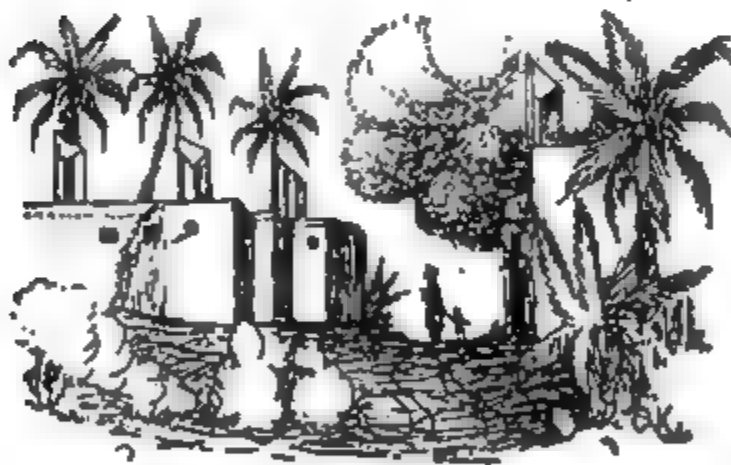
غزل

وڏو دل ۾ ٿي ڇهر جهڙو اٿئي،
جو ابرو به شمشير جهڙو اٿئي

نگهه سان ٺاڳهه گهايو وجهين،	نظر ۾ اتر ٿهر جهڙو اٿئي.
ڪيا حسن حيران تنهنجي هزار،	تدبير وڏي ويهر جهڙو اٿئي.
رهن منهن ڏسڻ لاءِ مشتاق سَوَ،	تجمل به ٽولهر جهڙو اٿئي.
ٿلين يار ٿيلهي ٿمڪ ٿور سان،	ٿلارو محب مير جهڙو اٿئي.
ڪهايو اٿئي اسم اعظم ڪوئي،	وظيفو ڪو تسخير جهڙو اٿئي.
ڏتاري ستاري ٺهڙي ٺهڙي،	تڪڙ جو تائير جهڙو اٿئي.
وڪوڙي وڪوڙي ڪيڏ به دل،	سجڻ زلف زنجير جهڙو اٿئي.
سروڙي سروڙي ڪيڏ چور چور،	رتي رعب سمير جهڙو اٿئي.
وجهن وصل ۾ رنڊ ڪون چو رقيب،	طرح طور تعزير جهڙو اٿئي.
سڀني جي مٿي ته به ٻلي سان «موج»،	زسانو نه سچ مير جهڙو اٿئي.

ٻارگاهِ عشق ۾ ڪيسر پيش نذراند ۽ - ٿي.
 صلب پا جي پير پاتا مون عقيداند ۽ - ٿي.
 مدق ۽ سڪ سان شهشه جي ٿيس درجو علام.
 ٿيا آهن مون کي عطا الملو شاهه ۽ - ٿي.
 شرح جا احڪام ڏڪر و ٺڪر حبر اهل بيت.
 ٿيا هدايت مون کي هي ڪلما ڪريطه ۽ - ٿي.
 سڪ سون جي مانهير ميني جي اللو شاهه سان.
 ٺهن جو لائو ڪڍي پانام ڪل ڪان ۽ - ٿي.
 سادڪي مون کي وٺي ڪهاربان ۽ سادي زندگي.
 سادڪي وارمون رڪان وصفون فقيران ۽ - ٿي.
 جهوڪ، پٽ، هالا، لڪي، سوهڻ، سخي، پڙي، دراز.
 روح کي راحت اهي جت هي هي ميخاند ۽ - ٿي.
 ڪا ڪي ڪانهي هتي ڪوئي ٻن وارن کي پاڻ.
 يار سان 'پيءُ پيءُ' ڪريو يارين پياند ۽ - ٿي.
 سڪ جي سرڪي لاه ڏاڍي شوق سان ڪوهون ڪئي.
 ڪڏ ٿيا آهن اهي مٿي نوش ستان ۽ - ٿي.
 سمع لورائي جي آهي جت هميشه روشني.
 ڏوري ڏوري ڏيهه پها پڙ ۾ پروان ۽ - ٿي.
 'مخلص' و 'انور' جي صحبت جو مٿر آهي اثر.
 سون پرايا تن وٽان نڪت اديال ۽ - ٿي.
 'طالب الموليٰ' جي هتي محسن علم و ادب.
 ڪاش! جي اهڙا ٻن ٻا مرد مردان ۽ - ٿي.
 محفلن جي حاضري کان ٽنگدستيءَ روڪيو.
 نه ته ملن پيار ٿا شريڪت جا روزان ۽ - ٿي.
 ٺڪر، جو هن محفل علم و ادب ۾ ٿيس شريڪ.
 جت پڌر ڪي شعر ۽ دلچسپ قصا ۽ - ٿي.
 'سوج' محفل ۾ آ ٽنهن آه محفل سوج ۾.
 'سوج' مان مستيءَ ۾ آهن مت ستان ۽ - ٿي.

جهڪي آهن هي خار محبت جي راه ۾،
 هي گل آهن ڪلاب جا منهنجي لنگاه ۾.
 آهي غمراڻ ۾ وڏي لذت وصال کان،
 آزار عاشقن کي فقط آه آه ۾.
 محبوب جي جفا تي وفا ڪان وٺي وڌيڪ،
 آهي چڙ، سڙا سا ملي جا گناه ۾.
 اميدوار رحمت پروردگار جو،
 غم، ڪار غير ڪان وڏي ڪار ساه ۾.
 ياد ڪي تون سوغو ۽ سرگراز رک،
 اڃ آه امتحان نظير چنوده گناه ۾.
 يا سائوالمحبوب تون ڏي 'سوج' کي پناه،
 آهي پناه سائو عالم پناه ۾.

رحيمداد خان مولاڻي شيدائي

حضرت مولاڻي شيدائي جهڙو محقق ۽ مورخ، علمي ۽ ادبي دنيا ۾ ڪنهن به رسمي تعارف جو محتاج ناهي. سندس علمي ۽ تاريخي، تحقيقي ۽ تنقيدي ڪتابات ۽ مقالات جو سربمهر پتو نه ڪهڻو آهي، جو هوند يورپ ۾ عجبي طر تي پوءِ ڪنهن يقيناً وڏي اعزاز سان نوازيو وڃي ها. حضرت شيدائي جي مطالعي ۽ شاعري جو اهم ڪمال آهي جو علوم و فنون جي هر صنف تي وڻس پيش پيا ٿيڻ لڳا آهن. علم ادب ۽ تاريخ سان گڏ سندس شاعريءَ جو ذوق به ٻاڪبزه آهي. سندس شاعريءَ ۾ سوز و گداز آهي، جو هڪ زخمي خورده دل جي صدا ٿي معلوم ٿئي. سندن مختصر تعارف هن ريت آهي:

مير رحيمداد خان بن شهر محمد خان بن مير رحيمداد خان بن مير محمد جمد خان، اصل بلوچستان ۾ مستولنگ جي ويجهو هڪ ڳوٺ جو رهائڪو آهي، جتي سندس تڙ ڏاڏي کي انعام ۾ زمين مليل هئي. اوائليءَ جي دؤر ۾ سندس ڏاڏو مير رحيمداد خان لڏي سنڌ ۾ آيو، ۽ اچي سيوهڻ ۾ رهيو، ۽ پوءِ ڪوٽڙيءَ ۾ اچي ڪوٽ اختيار ڪيائين، جتي مولاڻي صاحب جو والد بزرگوار مرحوم مير شهر محمد خان ڄائو. ۱۸۴۳ع ۾ الڪڙي سنڌ فتح ڪئي، تڏهن مير رحيمداد خان سندن لشڪر ۾ ڀرتي ٿيو، ۽ حوالدار ٿي وڌائون ڪيائين. ان دؤر ۾ ريلوي لائن ڪوئيٽا تائين پهچائي وئي، تڏهن حضرت مولاڻي صاحب جو والد بزرگوار ان محڪمي ۾ ڪهڙيو، جتان آخرڪار سکر ۾ آيو، جتي ۱۸۹۳ع ۾ مولاڻي صاحب ڄائو.

تعليم: اوائلي تعليم سکر جي مدرسن ۽ مڪتبن ۾ ورتائين. سنڌي چوٿين درجي کان ڪنهن مطالعي جو شوق پيدا ٿيو. اول الساري ڪتابڪي ڪتاب — الف ليل، گل بڪاولي، داستان امير حمزه — وغيره پڙهائين.

تاريخ: ان ئي زماني ۾، پنجين درجي انگريزيءَ کان تاريخ جو مطالعو شروع ڪيائين. سندس تاريخ جي استاد، مسٽر هيراجاڻي، کيس آرچيبالڊ ايلسن جا انقلاب فرانس متعلق سڀ جلد ۽ جي. بي. بي. هالسن جي لکيل تاريخ ”غدر ۱۸۵۷ع“ جا سڀ جلد پڙهايا. ان مطالعو کان پوءِ دنيا جي تاريخ ۽ مسلم تاريخ سندس خاص محبوب ڇيڙون رهيون. ان کان پوءِ صحافت ۽ اخبارين جي دؤر آيو. ۱۹۱۳ع کان ريلوي ۾ ملازمت شروع ڪيائين.

تخلص: ”ستاره سنڌ“ اخبار جي دفتري هڪ علمي تقريبن ۾، پير علي محمد شاھ راشدي، مولانا وفائي ۽ پير حسام الدين راشديءَ جي باهمي مشوري سان ”مولائي شيدائي“ تخلص تجويز ڪيو ويو.

مضمون نگاري: ۱۹۳۰ع کان مضمون نگاري شروع ڪيائين. سڀ کان اول ’توحيد‘ ڪراچيءَ ۾ سندس علمي، ادبي، تاريخي ۽ ديني مضمون شايع ٿيا. سندس تربيت ۾ مولانا وفائي جو وڏو هٿ هو. ان طرح ’ستاره سنڌ‘ ۽ ’سنڌ زميندار‘ (سکر) ۾ به باقاعده لکندو رهيو. ان کان پوءِ سنڌ جي سڀني علمي رسالن ۽ اخبارن ۾ هزارين مقالا شايع ٿيا.

شعرو شاعري: شاعريءَ جو ذوق کيس طالب علميءَ جي دؤر کان شروع ٿيو. خاص طرح مشهور اردو ڪتاب ’چمن بينظير‘ جي مطالعو سان سندس شوق وڌيو ۽ شعر چوندو رهيو.

تاريخي ڪتاب: تاريخ ۾ ’روضۃ السنڌ‘، ’نمدن سنڌ‘، ’تاريخ بلوچستان‘، ’جنت السنڌ‘، سندس مشهور ڪتاب آهن. ان طرح حضرت لغوث الحق مخدوم لوح رح جي سوانح ’سنة النوح‘ به قلمي طرح سان موجود آهي. بهرحال هڪ مورخ ۽ محقق، صحافي ۽ ايڊيٽر، اهل قلم ۽ شاعر جي حيثيت سان، مولائي شيدائي، سنڌ جو قابل فخر فرزند آهي.

* * *

بيت

(۳)

جن پاڏاڻو ٻين کي، سي مورڪ شال مرن،
دمشت مندي در کان، ٿا ڪائرا ڪنن،
مورت ٻئي من ۾، ٿا ’شيدائي‘ مرڪن،
سي ڪئن بيڪ گهرن، جن پئسو پاڻ ٻه ڀاڱ ڏي!

(۴)

پوتر ٿي ٻه ڀاڱ ڏي، ڇڏي سڀني جو مريد،
پاڻ ٻڌاري پاڻ کي، ساڄن ٿيو سڏير،
انت ان آڪير، ٻارن ڪيو پاڻ کي!

(۱)

سچن جي وصال جا، آڏ ڪهڙا قول چوان،
ڪيان ٿان ڪات لکي، ماڻهان سول موان،
توڙي سچ چوان، ته به مٿان لکي لوڪ کي!

(۲)

جوڀن جن جلاها، سي ڪهاڙو ڪنن،
پوتر ٿا ٻيهر سڄن، سڏا ميڪو وڃن،
سي ويراڳي چنجن، جن جوت ٻئي جيڪ ۾!

(۳۴۲)

سهران

(۵)

تنهنجي در ديوانا ٿيا، سوين مالڪ ۽ سلطان،
 توکي وڌن ويراڳي ڪيو، ٻيو گهٽا جي ڪيان،
 مون کي مٺا مٽاڻو ڪيو، پر پتر جي پيمان،
 راڌا تنهنجو ڪان، مون ساڍو رو سهي ڪيو!

ڪهرت ڪاري قلب مان، وٽ لهر مندو ٿاڻ
 جنهن ڪٽس ڪتابا ڪوترا، تون ڪوڪل مندو ڪاڻ
 پر ڪهٽ ٿين پر ٿويءَ تي، چڙي برهر مندو ٻاڻ
 هاڻ اڪاشي اڏاڻ نه بند ٿئي ٻاند جا

(۷)

مودڪ! ڪوڙي موه ۾، ويٺو ڪوڙ ڪمانين ڪڇ،
 گهوت گهڙي پنهنجي گهٽ ۾، پروائي جان ٻڇ،
 چئن ٻاهر ٻال نه ٺڪري، اندر ڪاسي سڃ،
 سڀائي 'سوتي' چوي، تو مان سائي ٿيندو سڃ،
 انهيءَ تات ٻرڇ، قوت ٽڪو ڪيو تن ڪي!

(۶)

انگ نه ڪا اڳڙين سن، تنهنجو شاهائو شان،
 تو ڪيئن بن وسارو، خاڪي خاڪ ڪمان،
 تو لڙڪس چوڏس ٺلارها، تو لالا، تو ريجان،

ڪافي

*

عاشق عشق ڪائن ٿا،

سوريه سبي مڪارن ٿا

عشق نه آهي السڪلبيازي، ڪيڏن مرد ٿا ڪي ڪي غازي:
 سر چو مالڪو لاهن ٿا

عشق جو مڪتب آهه الاهي، پڙهن منجهس ٿا خان ختاي:
 وصل جا ورق ورائن ٿا

عشق جي منزل آهي مالي، شاه گدا نت هتي سوالي:
 پتنگ ٿي پلن پچائن ٿا

عشق سان وٽ اڳڻ ٿي آيو، بنت سان ڪي آهه پڙايو:
 بره باران وسائن ٿا

عشق عمل جي آهه لڙائي، رندي، زهد جي جنگ ۾ جاري:
 بحري باز بهائن ٿا

چوي 'مولائي' مست درازي، ڪٿڻ هارڻ آهي بازي:
 عامي طبل وچائن ٿا

(۲۴۲)

۰۰۰

غزل

حسن جي عشق پيچان کان خدا را يار توبه ڪري
بره جي تير پيڪان کان خدا را يار توبه ڪري
سجھي رک ٻيڙ من ٻڙي، اکر آمن ذرو عاقل،
سٺو جي ساز و سامان کان خدا را يار توبه ڪري.
سٺن گوشت زلفن جا، پوءِ ٿو پره جون ٻڙ چون،
لڪار ٿو ڪر سڙڪان کان خدا را يار توبه ڪري.
دل بيتاب کي زخمي ڪيو چمن نئون ڪر جي،
بلا پيڏرد دومان کان خدا را يار توبه ڪري
سجھي وٺ سازِ حرفت کي، شهيدِ نالِ 'شيدائي'
ازل جي پير پيمان کان خدا را يار توبه ڪري

”اضعفا“ هالائي

جان محمد ولد عبدالرؤف ايڙو متخلص ”اربع“ جو جنم تاريخ ۱۳- آگسٽ ۱۸۹۷ع تي ٿيو. سندس اسلامي ۽ تعليمي مضمون ورهين کان وٺي سنڌ جي سڀني مشهور اخبارن ۽ رسالن ۾ شايع ٿيندا هئا. شاعري توڙي انشا پردازيءَ ۾ سندس استاد مرحوم حڪيم فتح محمد ”صغير“ سيوڻائي ۽ مرحوم محمد هاشم ”مخلص“ هئا. شعر و شاعريءَ ۾ سندس ڪلام گهڻو ڪري حديد ۽ نعت آهي. نعت گوئي سندس روح جي غذا ۾ شمار آهي. ڪڏهن ڪڏهن اسلامي ڪلام به چونڊو آهي. خلافت واري زماني ۾ خلافت تحريڪ ۾ سرگرمي سان حصو ورتائين، ۽ پنهنجي شعرن ۾ نيرن سان ڪافي مقبوليت حاصل ڪيائين. ”انجمن مولود النبي“ هالا ۾ پڻ مرحوم الحاج پير محمد صاحب ”مائل“ هالائي جي سنگت ۾ سرگرم ڪارڪن جي حيثيت ۾ سالن جا سال خدمت ڪندو رهيو. هي ايڙو شاعر ۽ اديب اڄ به جوانن جهڙي دل رکي ٿو، ۽ پنهنجي قلمي ڪاوش سان سنڌ جي روزانه اخبارن ذريعي ادب جي خدمت ڪندو رهي ٿو. جوانيءَ جي زماني ۾ سندس لکيل هڪ ننڍڙو ڪتابچو بنام ”احوال حمدي“ انجمن مولود النبي هالا طرفان ڇپجي شايع ٿيو هو. هاڻي سندس مضمونن ۽ مقالن جو مجموعو ڪتابي صورت ۾ جلد شايع ٿيڻ جي توقع آهي. — ”اورا“ هالائي

* * *

نظم

مدني جي خاک

بيچن ڇا ٿو، ڀلا ڪهڙي مدني جي لضا آهي،
 سموري خاک برب جي عزت ڇا حق ٿي آهي.
 مدني جي مٽيءَ کي مان هي اعليٰ ڏنو مولائي،
 جو ساڪن خاک اطهر ۾ ويول ڪيرها آهي.

ٻرائين ٻڌڻ تي مان ٻيو گذاريان بيقرار ۾ ،
 سندس هن حال جو شاهد فقط هڪڙو خدا آهي .
 رسائي رب اکبر شل مذهبي ۾ سڳهو مون کي ،
 مٿي محبوب مذهبي ٿان هي منهنجو سر لدا آهي !
 اڏي اوڏا ڪڇا هڪڙا ورهه آيا جي پاڙي ۾ ،
 اهائي روز و شب منهنجي ڏنيءَ جي در دعا آهي .
 مزار مير مرسل تي ملي من مونسو مرن کي ،
 جهان مردم اتي حاضر اها منهنجي رضا آهي .
 ادب مان سرور عالم جي اڳيان آڏو ٻيو جيڪو ،
 پڙهين صلوات سڀني تي اهائي مذهبي آهي .
 نبي نورالهدى جو مان نه هڪ نوڪر آهيان ليڪن ،
 انهيءَ جي در سندو گولو نه هر شاهه ڪندا آهي .
 سندس اولاد ساري کي ٺاهي مصطفيٰ مڪرئون ،
 الاهي تو اڳيان منهنجي مدائن هي صدا آهي .
 مذهبي جي مٿيءَ ۾ دنن ڏني شل لاش "ضعف" جو ،
 لفظ دل کي اهائي آرزو صبح و ساءِ آهي .

تاجدار - نبوت

حبيب خدا آ املار نبوت ،
 رسولن جو سردار ، امت لک رحمت .
 اطاعت سندس آ اطاعت خدا جي ،
 اهو آ حقيقت ۾ روح عبادت .
 صحت جو لالو پيارو پيارو ،
 دمي روح کي جنهن سان راحت ٿي راه .
 هدايت جا تارا سمورا پيغمبر ،
 منو مير مرسل آ شمع هدايت .
 وڏا هڪڙا نيم ۾ ڪري ڪيري يا ،
 تيو جيئن جهان ۾ ظهور نبوت .
 مداوت ڪري دور دنيا سان بيمار ،
 ڏنائين زماني کي دوسر اخوت .

خدا ڄيڻو مومل کسي معراج بخشيو،
 اڳي ڪنهن ڪنهن تي ٿي اهڙي عنايت.
 مقدس ۽ ڪابل مڪمل بشر آ،
 نبوت جو نور آ رسالت جي دولت.
 مقدس ذات آ فخرِ اولادِ آدم،
 مقدس دم مان انسانيت جي آ علامت.
 خدا سو ڪلهو ڪهس رحمت بنائي،
 ٿيا ان کي منڪشف اسرارِ حڪمت.
 مقدس هر قدم آ خدا جي رضا سان،
 مقدس زندگي آ درسِ هدايت.
 هو آهر ڪوثر جو سالي سالي آ،
 مقدس هٿ ۾ هوندو لوائو شفاعت.
 محمد جي تعريف "اضف" ڪندين ڇا؟
 خدا خود مقدس ڪئي آ وصفِ رسالت.

جهاد - حق

عرب جي سرزمين تي اڄ الائجي ماجر ڇاهي؟
 سموري قوم تي هيڏي سڙا مشڪل پلا ڇاهي؟
 هي "اسرائيل" جي ڀردي ۾ مغرب جي ستر راني،
 خدا بهتر ٿو ڄاڻي تن جي من جي مدعا ڇاهي.
 يهودي "مسجدِ انبي" تي قابض ڪيئن ٿيا آهن؟
 عجب آ ائيندا ان جي، الائجي انتها ڇاهي.
 ٿيا رنگين رت مان دشت، صحرا، لاله زار آهن،
 شهدانِ عرب جي خون جي يارب بها ڇاهي.
 ٿيو ڪيڏو لاءِ ستو خون آ اهلِ عرب جو اڄ ا
 مٿت ۾ سنده اي مالڪِ ارض و سما ڇاهي؟
 خدا جي ڪبرائي آ اوهان جي خون جو بدلو،
 ٻڌايو دين جا غازي اوهان جي پڻ رضا ڇاهي.
 "انا الموجود لا يمري" مندي للڪار آ حق جي،
 مٿان ماڻوس ٿين "اضف" بشارت بر ملا ڇاهي.

«منصور» ويراڳي

عبدالرؤف «منصور» ويراڳي، ولد جان محمد 'اضف' ابو جو جنم، دادو ضلعي جي شهر سانجهند ۾ ۸- آڪٽوبر ۱۹۳۰ع تي ٿيو. پرورش جو ٻو سال ڪڏڪوٽ ۾ پوري ڪرڻ بعد جنم پونءَ تي سمنگهه زندگيءَ جون پنج حسين بهارون ماڻي ۽ جي اباڻي وطن هالا ۾ آيو، جتي زندگيءَ جي مقطع کي مديني پاڪ ۾ نپاڻ لاءِ مقدر جو اوڻو ڪڍي رهيو آهي. شاعريءَ ۾ مرحوم نقاسي کي استاد ڪري ورتائين، ۽ سنڌ جي قومي شاعرن ۾ اهم مقام حاصل اٿس. خلافت هلال جي مشهور مجاهد مرحوم 'سائل' هالائي جي استادانه صحبت ۽ 'سيد حسن الهاشمي' جي مجاهدانه رفاقت سندس زندگيءَ کي جهڊ و رياضت جي رنگ ۾ رڱي ڇڏيو. ويراڳ ۽ عسڪريت جو عجيب امتزاج سندس قلندرانه زندگيءَ جي سڃاڻپ جو نشان آهي.

ساجي خدمتن جي سلسلي ۽ رليق برائيتون اسڪول ۾ مفت تعليم جو انتظام، گرلس اسڪول کولائڻ، مرثيه ايجوڪيشن سوسائٽي وسيلي مفت عربي سيکارڻ جو بندوبست وغيره سندس ڪاوشن جا منظر آهن. پاڻ هن وقت 'فري ڪوچنگ انسٽيٽيوٽ' کي عملي شڪل ڏيڻ لاءِ راعون سوار ڪري رهيو آهي.

ڪجهه وقت لاءِ ماهوار 'منزل' جو ايڊيٽر ۽ سروري منگزن جو سيڪريٽري پڻ رهيو ڇڪو آهي. شاعريءَ جي اخلاقي ندرت کي اجاگر ڪرڻ خاطر شاعريءَ ۾ دلچسپي وٺي ٿو. ان سلسلي ۾ شاعريءَ جي قديم روايتن مان گڏوگڏ جديد صنفن تي پڻ طبع آزمائي ڪئي اٿس. 'نقد و رندان' مان سندس اصلاحي شاعريءَ جا ڪرڻا نمايان طور پکي رهيا آهن. سندس هيٺيان ڪتاب ڇپجي چڪا آهن: (۱) وطن جي راه ۾، (۲) سوري جنين سبب، (۳) صدائے وطن، (۴) ڪاڪ نه جهليا ڪاڙهي، (۵) شام و -بحر. از انسواءِ ڪيترائي فلمي نسخا طباعت ۽ اشاعت جي انتظار ۾ موجود آهن. گذريل ٻارهن سالن کان وٺي شهري زندگيءَ جي هل ڦهل ۾

کان ڏور، هڪ ڪنار ڪوشي 'ڪيائي ڪارگر' ۾ عليل ۽ ويراڳي زندگيءَ جون گهڙيون
 گهاري رهيو آهي، مگر اتي به ادب ۽ سماج جي خدمت وس آهر بدستور جاري آهي.
 دارالاشاعت کي ٻن ڏهن سالن کان وٺي ڪاميابيءَ سان هلائيندو اچي. سندس ننڍڙي جهوپڙي
 'ڪاشانه منصور' اڄ به ڪيترن ئي ادب جي اڃايلن ۽ ساعت جي پروانن جو مرڪز آهي.
 — 'انور' هالائي

* * *

غزل

●

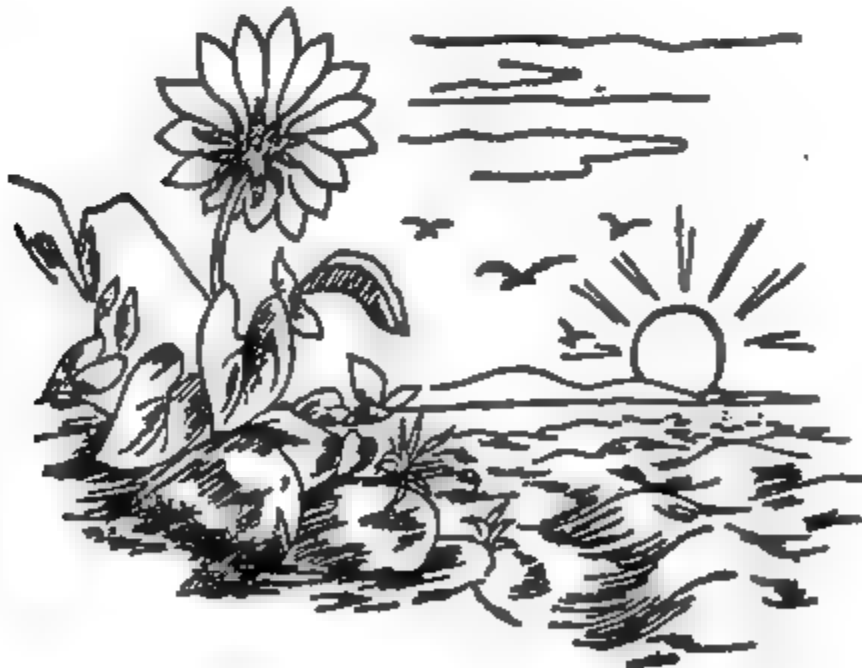
مان ڪٿي به اهو اسم جي هر ادا کي آزمایان ٿو،
 ازل کان ابتدا ۽ انتها کي آزمایان ٿو.
 هٿسائڻي رموز عشق ۾ مرسمل جي تلاشي ۾،
 زمين جي ذره ذره حق نما کي آزمایان ٿو.
 بلال و خالد و حيدر ۽ طارق جي تشيع ۾،
 بهارن ۾ به ان جي نقش ۾ آهي آزمایان ٿو.
 ستارن کان اڃا اڳتي ڪمند تدبير جا اهلي،
 وطن وارن جي بخت ۾ لاسا کي آزمایان ٿو.
 حصول منزل مقصود خاطر هي تجسسي ڏسڻ
 خلا ۾ پڻ الڳي ٿا جوڙي آزمایان ٿو.
 جنون شوق خدمت ۾ عجب وحشت مثال آهيان،
 دوا کي آزمایان ٿو، دعا کي آزمایان ٿو.
 ٻنڌي ۾ پڻ کان پڻ کي ٻاهو رکڻ ڪارڻ،
 اڃا پنهنجي گمان جي لڳا کي آزمایان ٿو.
 خودي، مستي، ليازي ۽ شربت جي حقيقت سان،
 رموز عشق هٿت آزما کي آزمایان ٿو.
 شهيدان وطن جي خون سان رنگين گلشن ٿو،
 جگر جي خون سان رنگ ۾ ڪا کي آزمایان ٿو.
 اصول شاعري کان دل ٻڌي ازلون صفا باغي،
 مگر ان مان ئي نائبر صدا کي آزمایان ٿو.
 ڏني نقص ڪنهن کي روپ جدت جو ۽ رنگيني،
 اهوڪن شاعرن جي ارتقا کي آزمایان ٿو.

هي شعر زندگي منهنجي، جلي پئي پتنگ وانگر،
پئي مان ڀرت جي ٻڙ ۾ فنا ڪي آزمایان پيو.

وطن جي راه ۾ 'منصور' جا پختا لدم آهن،
جفا جڳ جي سهي پنهنجي وٺا ڪي آزمایان پيو.

ننهن ۾ نالڪا نهجي نروار ٿيا،
پتڪڏي کان سڀ پهچي بمزار ٿيا.

فيمر و ڪڪري مڙي مڪار ٿيا،	آندڙ محبوب سان هيڏو اٿرا
سرب نادر جا ڪروڙين پار ٿيا،	هر طرف اڄ ذڪر قلبي زور ٿيو،
منتشر جذبا مندر اشعار ٿيا،	الغفات تاز جي لذت نه پئج،
جان گهورڻ لڏ ڪهڻي تيار ٿيا،	اي ديار پاڪ تنهنجي خاک کان،
عشق جا آثار سڀ اظهار ٿيا،	خدمت دين و وطن جي عز ۾،
'پارها جيب و گريبان ٿار ٿيا،	وحشت جوڳر جنون ۾ مغلط،
سيڪڙي ۾ سي وري سرشار ٿيا،	جن هڪئي قلعي جي دعويٰ تي طول،
ڏڏ ڏئي پڻ پنهنجي ڏڏ کان ڌار ٿيا،	حيد توکي 'الغلاب' زندگي،
قابل تقليد هي انڪار ٿيا،	بزمِ ولدان ۾ مڙئي 'منصور' جا،

مير محمد بخش خان ٺالپور "مير"

مير حاجي محمد بخش خان ٺالپور، تخلص "مير"، سنڌ جي آخري سلطان مرد مجاهد هزائينس سرڪار شير جنگ، مير شير محمد خان ٺالپر المعروف "شير-سنڌ" جو پڙوڻو آهي. "شير-سنڌ" سان سندس شجرو هن ريت وڃي لڳي ٿو: مير حاجي محمد بخش خان ٺالپور (سابق فريڊلٽ ڊسٽرڪٽ لوڪاپور ڊرهارڪر) - اتي ٺيلو آف سنڌ يونيورسٽي، سابق ميمبر صوبائي اسيمبلي اولهه پاڪستان، موجوده وائيس چيئرمين ضلع ڪاٺواڻ ڊرهارڪر) ولد مير حاجي عبدالله خان، ولد شهزادو سرڪار مير نبي بخش خان، ولد مير شير محمد خان (شير-سنڌ).

جيڪڏهن ائين چئجي ته شاعري سندس خانداني ورثو آهي ته بجا نه آهي؛ ڇاڪاڻ ته سرڪار والا مهر مير ٺاري خان بهادر جو وڏو ڀاءُ مير انوار خان، ٻائي شهر ٽنڊوالهيار، اوسيءَ جو نادرالڪلام شاعر ٿي گذريو آهي. هن جو ديهان به هو، پر زماني جي گردش ۾ اچي ويو، مگر سندس شاعريءَ جو اعتراف مير ضياءُ الدين "ضياءُ" درباري شاعر مير ٺارو خان پنهنجي بيان ۾ ڪيو آهي. هن خاندان جو ٻيو شاعر سرڪار عالي عادل جنگ هزائينس مير مراد علي خان، ٻائي مير پورخاص، پڻ فارسيءَ جو اعليٰ شاعر هو، جنهن جي شعر جو نمونو 'ڪليات حمل' ۾ لکيل فارسي مدح، علي عليه السلام جي شان ۾ آهي. خود سندس ڏاڏو، سرڪار شهزادو مير نبي بخش خان (مدفن سڪه مڪرم) پڻ سنڌيءَ جو اعليٰ شاعر هو، جنهن جو ڪجهه ڪلام پڻ هٿ لڳو آهي ۽ سندس ڪافيون مير پورخاص طرف خاص مشهور آهن. هن وقت به سندس سؤٽ مير امام بخش خان ٺالپور (سابق وزير سنڌ) سنڌيءَ جو سٺو شاعر آهي. انهيءَ سان ٻڌو آهي ته پاڻ خانداني شاعر آهي.

مير موصوف جي ولادت ۱۳۴۲ھ/۱۹۲۴ع ۾ ٿي پاڻ مڌا ٽائين پڙهيو. ۱۹۳۸ع ۾ زماني جي حادثن سبب لسڪول ڇڏيائين. ۽ پنهنجي اباڻي ڪرت زمينداري سنڀاليائين کيس سندس واند معتمد ساڍا ٻارهن سؤ ايڪڙ زمين خلعي ٿرپارڪر جي تعلقي ميرپورخاص ۽ ڪپري ۾ ڏني. پاڻ ان وقت ابتدائي طور شاعري شروع ڪيائين. سندس شاعريءَ جو اهو پهريون دؤر هو. ان وقت جو ڪلام سلاست رهي نه سگهيو آهي. پر سندس هيءُ مصرع وسري نه سگهي آهي:

”نيد وٽس ۾ آهيان، پنهنجن کي پئي ساريان،

تن کي مان ڪيئن وساريان، جن تي چاهو آهي.“

ترياً ۱۹۴۲ع کان مير صاحب سياست ۾ داخل ٿيو. سنڌ جي بلوچ ڀنگ ٻارئيءَ مو سيڪريٽري رهيو، جنهن ۾ ان وقت غلام مصطفيٰ ڀرڳڙي، مير امام بخش خان ٽالپر، سليم خان ۽ مير الله بخش خان ٽالپر جهڙا مشهور ڪارڪن شامل هئا. ۱۹۴۴ع ۾ ڊسٽرڪٽ ايڊيوڪيشن ڪميشن جو ميمبر چونڊيو ويو. ساڳئي سال، تعلقي ٺنڪرپارڪر مان، خلعي ڪائونسل تي ميمبر چونڊجي آيو. ان وقت سندس شاعريءَ جو ٻيو دؤر شروع ٿيو. ان وقت جو ڪلام به ضايع ٿي ويو. هڪڙي مصرع آهي:

”سانو ويس جهڙل، ٻائي گندڙي ڪلائي.

موهي مٿو منهنجو، ويو ڏهني پڇواني.“

پنهنجي وڏي ڀاءُ مير حاجي احمد خان جي سياست مان رٽائر ٿيڻ ڪري، ۱۹۵۶ع ۾، اولهه پاڪستان اسمبليءَ جو ٿرپارڪر خلعي مان ام. بي. اي. ٿيو. ۱۹۵۷ع ۾ خلع لوڪلبورڊ جو پريزيڊنٽ مقرر ٿيو ۽ ۱۹۵۸ع ۾ مارشل لا لڳو. ان وقت سمورو توجهه زراعت طرف ڪيائين. ۱۹۶۱ع ۾ پاڻ توڙي خلعي مان اولهه پاڪستان اسمبليءَ جو ميمبر بنيادي جمهوريت جي ۲۵ ميمبرن جي اڪثريت سان ڪامياب ٿيو. اولهه پاڪستان اسمبليءَ ۾ سنڌ جي نمائندگيءَ حق ادا ڪيائين. پاڻ گهڻي ۾ گهڻا سوال پڇي، نه صرف ”ڪنگ آف ڪئشن“ جو لقب حاصل ڪيائين، پر سوال پوڻ ۾ ساري اسمبليءَ جو رڪارڊ ٽوڙي ڇڏيائين. ۱۹۶۵ع ۾ خلع ڪائونسل جي وائيس چيئرمينءَ لاءِ پليو ۽ اڪثريت سان ڪامياب ٿيو. سندس شاعريءَ جو ٽيون دؤر ۱۹۶۸ع ۾ استاد غلام محمد ”گراميءَ“ جي ٺڪرائي هيٺ شروع ٿيو، جو جاري آهي. سندس وائيس چيئرمينءَ جي دؤر ۾ شاگردن جي ٽورنامينٽ ۽ ”مارئي“ جو سيلو” مکيه يادگار آهن. کيس پنج پٽ آهن، جن مان وڏو مير شير محمد خان ام. بي. اي. پڙهي رهيو آهي. سندس ٻائي نرزلدن جا نالا ترقيقوار هن ريت آهن: مير علي مدد، مير الله بخش خان، غلام مصطفيٰ ۽ عبدالرحمان. سندس ذاتي لئبرريءَ ۾ ست هزار ڪتاب آهن. پاڻ تاريخ جو ماهر آهي، ۽ هن وقت ”تاريخ اميران ميرپور خاص“ لکي رهيو آهي، جا عنقريب اشاعت جي زبور سان آراسته ٿيندي.

—محمد سومار شيخ

بيت

(۱)

کيلي وھندا کٽ ٿي، خوش ٿي منهنجا خان،
اعليٰ جن جو شان، سي ايندا اڳڻ 'سِر' چئي!

(۶)

اڃن نه اڃن نه به مون من منهنجا سهرين،
يا ڏکي ڪڍن دل مان، توڙي ڏڪارين،
مور نه ٺهارين، نه به محبت منهنجي من ۾.

(۷)

مون کي ماريو مون، ڏوهي ٿا ڏهي،
ڪٿار سورن جا، وڇوڙا ڏهي،
وڃا ڏيڇ ڏهي، محبت سنڌا 'سِر' کي!

(۸)

محبت وڏو ماري، ڪير کڻي هٿ ڪري،
ساڙيو سون سان ڇڏي، جهڪاندا جهڪري،
سڀني ڪسطن، سالي هئا 'سِر' سڀني!

(۹)

اندر جي آڏمن کي، ڪڏهن نه ڏسي ڪري،
ميٺ مڪي جا نه ٿيا، ٿاڻا ۽ ڏير،
حسن کوندر لائيا، وٽن وڏي وڃي،
ڪڏهن خبر خبر، مارو لهندا 'سِر' جي.

(۱۰)

قاصد وڃ ٿو به ڏي، ڪر ڪرڻئون هزار،
واڙوڙل هن ورهه جي، ڪا ٻرين هتي بهار،
سورن ساڙي آهيان، ڪا لهندا خبر چار،
ميٺ نه ٿو ڪو 'سِر' جو، ڪو هن ۾ حسودار،
سهڻ لهندو سار، ڪري ٻاجه 'پروچ' تي!

سهران

(var)

مارو مون ملير ۾، ٿو ٿر ۾ ٿن ٿاڪ،
وٺو وس واريءَ تي، ٿيا ميا مگر ماڪ،
لٽب لٽو ماڳ سيگر، مڪئي تن عوراک،
مدائين سرها رهن، پيندي پلر پاڪ،
پٽڙيا گهمن چٽڙا، دور گهمن ٿا ڇاڪ،
آئون پنڊهالي پند ۾، پکنه پياڪ،
الله لڳ اوڙاڪ، مارو ملندڙ مان گرين!

(۲)

عشق جي آڙاه ڏي، ڪٽجا ڪن ڪنهن،
رٿيا رهن راءِ ۾، ڪوڙا ڪر نه اڃن،
مڪئي خان ڪٿي ويا، سي ٺانگا ٿيو ٺڄن،
عشق سڄو آڻن، محبت ماريا 'سِر' جي.

(۳)

سڙان ٿي سورن ۾، ويجهو نه والکي،
ڏهي وٺر ڏهاڳ جا، جهنگ ٻريا جهانگي،
جهانگي ۽ والکي، رهيا اتر روح ۾!

(۴)

معين وٽ ڳالهون، سدا فوق شڪار چون،
هتي ديد دٽالون، ٻيون تيز هتي تيرون،
وانگي سو واسنگ چئن، پنج ڪاڏن کان خبر وٺن،
اهي ناز ٻيون نظرون، آهن هن عجيب جون!

(۵)

جڙيون! جانب جنت تان، گهوريان ٿي جند جان،
ڪندا ٻاجه پروچ تي، ٿي محبت ملا ميهان،

ڪافيون

*

لوڪان لڪندي ڪنڪي ليڪندو-
نمينن ڪي ڪر نروار، او ٻارا
ساک سورن جو ڏهچ ڏنائون،
غم ڀري غوراب شڪائون،
ورءِ وليدي واپار ڪمائون؛
جت ڀرم ٻئي بازار، او ٻارا
بام ڀرم جي پڙڪا لاپا،
سچ اندر ۾ دونهن دکاپا،
نمينن نئي ڪي لک لواپا؛
ٿيا سور اهي اظهار، او ٻارا
سور ۽ سڪ ٿي تحفو آيا،
روح ۾ سڀئي ڪاٺي راهيا،
سور سڄا جا سڀئي مهاپا؛
ٿيو نمينن اهي نروار، او ٻارا
تپن بسط جو آهي جهيڙو،
وٽ وجود جو ٿاهو ويڙهو،
دمدم ره تون دوست سان پڙو؛
پس پنهل جو ٻمار، او ٻارا
لنگي لفس جو ٿيو سڳو،
ڀرم اهي هي ڀولو ڀڳو،
ويو دوشيءَ جو جهيڙو جهيڳو؛
ورءِ ٿيو وهنوار، او ٻارا
دل جي دعا سڀ ٿن ٿه آهي،
سور ۽ سور ڏيا جن ٿاهي،
مهر سولا جي ٿن ٿي آهي؛
مجهن ٿي ٿه ٻمار، او ٻارا
عشق اندر ۾ ڪورا ڀرنڊا،
جهرا چڪر ڪيون سڀ چلندا،
"سير" چيها ات ڪئي مرنڊا؛
سوريءَ سڙا وار، او ٻارا

(rap)

مهران

هي دليا درياء آهي، ڪو ڪو مانجهي مرد آهي
 جو ستون ٿي سر ۾ ترندو وڃي هو تار ۾!
 لٽ ملندو 'سِر' توکي نقشبندين جو نصيب،
 دور دشمن دلچ لپندا ٿي سکر ٿي تار ۾!

●

ننهن ڇا ليرا هڻندو ڪير،

بر ڇا پڙڪا سهندو ڪير؟

عشق مندي آڙام ۾ ٻڌندي،	خون جگر جو ٻڌندو ڪير؟
رات گذاريسر روئي روئي،	سورن سان هلندو ڪير؟
ڪرما ڪڇ ڪڙي ويا توڙا،	جهنگ جبل جهاڳندو ڪير؟
بر ۾ پئي ٿي واٽون ٺاهي،	سڌ سماء ڪو لهندو ڪير؟
'سِر' اچي پئي رات وٺن ۾،	بر پنهنجو جو ڪندو ڪير؟

نواب نور احمد خان لغاري

»مسڪين«

نواب نور احمد خان لغاري »مسڪين« پنهنجي خوش اخلاقي ۽ انڪساريءَ جي ڪري هڪ درويش صفت ۽ درويشانه وضع واري شخصيت جو مالڪ آهي. فقيري ۽ درويشي سمري ۽ شاعري هن خاندان جو خانداني ورثو آهي. هن خاندان ۾ سنڌ جي مشهور وزيراعظم نواب ولي محمد خان لغاري کان وٺي سنڌي، هندي ۽ فارسي شاعري ملندي آئي آهي. هن خاندان ۾ ڪيئي صاحب ديوان پيدا ٿيا آهن.

نواب نور احمد خان، وزيراعظم سنڌ نواب ولي محمد خان جي ننڍي ڀاءُ نواب غلام الله خان اول گورنر سنڌ جي اولاد مان آهي. سندس شاخ هن طرح سان آهي: نواب نور احمد خان بن فقير جان محمد لغاري (تخلص مسڪين) بن فقير نواب غلام الله خان ثاني (تخلص مسڪين) بن نواب جان محمد خان لغاري (تخلص مسڪين) بن نواب غلام الله خان اول (گورنر سنڌ) ۽ وزيراعظم نواب ولي محمد خان لغاريءَ جو ننڍو ڀاءُ. هيءُ هڪ عجيب حيثيت آهي ته هن شاخ جا شاعر اڄ تائين سنڌي ڪلام ۾ تخلص »مسڪين« اختيار ڪندا آهن ٿا.

ولادت: جنوري ۱۹۲۰ع، خالپور، ضلعو حيدرآباد (سنڌ).

تعليم: تعليم جي شروعات فقيرانه ماحول ۾ ٿي. اول ديني تعليم لران ڪريم ٻڙهن کان پوءِ سنڌي، اردو، فارسي (سڪندرناسه تائين) ۽ انگريزي (اٺين تائين) پڙهائين. آخر عمر ۾ عربي به سکيو آهي. عربيءَ ۾ لکڻ، ٻڙهن ۽ ڳالهائڻ تي چڱو اعتماد پيدا ڪيو اٿس.

بیت: هي خاندان جهوڪ شريف جي قادري صوفي طريقي سان وابستہ آهي. نواب صاحب پنهنجي والد ماجد فقير صوفي جان محمد رحه »مسڪين« وٽ بيت سکي. اڄ تائين هندي ۽ عمل جي لحاظ سان، صوم و صلواة، ذکر و نڪر، اولاد ۽ اشتهال جي ٻاندي ڪندو اچي ٿو.

شعر و شاعري: شعر و شاعريءَ جي ابتدا تعليم واري زماني کان ٿي. ان زماني ۾، اسڪول جي هر ڪلاسي شاگردن سان ڪلاڪي ڪلام چوڻ شروع ڪيائين. اهو نوشتي جو دور ۱۹۳۸ع کان شروع ٿيو. ۱۹۶۵ع کان مولانا ڪرامتي صاحب سندس ڪلام جي اصلاح ڪري ٿو. بيت، ڪافي ۽ غزل ۾ سندس لکي پختگي موجود آهي. گهڻو ڪري عشق شاعري ڪري ٿو. اخلاقي ۽ صوفيانه رنگ هر حال ۾ غالب اٿس. تخلص »مسڪين« اٿس.

مثلاً: موسيقي، شاعري، سير و سياحت، باغباني ۽ جديد طرز تي زراعت. سروسايات جي سلسلي ۾ بحال، ڪويت، عراق، شام، لبنان، ترڪي، سئوزلئنڊ، جرمني، انگلنڊ، فرانس، مصر ۽ ليا وڃي چڪو آهي. هن وقت جديد طرز جو فارم بنائي رهيو آهي. ان ۾ ڪپلي ۽ الين تي خاص طرح سان جديد فن موجب تجربا ڪري رهيو آهي. علم ۽ ادب جي خدمت سان گڏ پنهنجي زمينداريءَ جي ڪم ۾ مشغول آهي.

قبر ۽ طريقت: نواب صاحب پنهنجي والد صوفي جان محمد رحم جو سجاده نشين آهي. سندس مريدن ۾ هندو مسلمان هزارن جي تعداد ۾ بيعت قبول آهن. هندن جو ڪافي حصو ڀارت ويل آهي، جتي بمبئي ۽ آگري ۾ قبر علامه الله ثاني ۽ قبر جان محمد 'مسڪين' جا يادگار ٺاهيا اٿن، ۽ ۱۷-۱۳ ربيع الثاني تي، صوفيان راڳ ۽ صوفيان محفلون ڪن ٿا. ان طرح جتي به سندن مريد آهن، اهي راڳ رهندا ۽ صوفيان وضع تي قائم رهندا آهن ٿا. -مظفرهلي جتوئي.

* * *

بيت

(۶)

اصل عاشق ٿڻ، سوري شهادت،
جوهن جمالت، لالائي لکوءَ جي!

(۷)

مرڻ تن مشاهدو، سوري تن سينگار،
ڪرت منجهه ڪهار، عاشق جهن سامهان!

(۸)

هي نوراني ٿڻ، نرينون ڪيڙئي ڪاريون،
پائيندي جهانين، لکين سِر لهي ويا.

(۹)

هي نوراني ٿڻ، تيرن کان ٽڪا وٺن،
آهن مثل سين، پر لنگهرو وڃن وڃ جان!

(۱۰)

اکڙيون اريليون، ڪاريون ڪنهن قرب سين،
دهن سان دٽاليون، دٻير تو ماريون،
وٽن جالب جباريون، هتي ڪان قرب جا.

(۱)

عاشق علاج، پسن پار پرينءَ جو،
مداسي معراج، ڏسڻ منهن محبوب جوا

(۲)

پسڻ پار پرينءَ جو، عاشق علاج،
وڃن ڇو لاهوت ڏي، گهڻ ڇو هنگلاج،
مداسي معراج، وٺي ڪن ٿا ڪاڙي!

(۳)

مرڻ تن مشاهدو، سوري تنين سچ،
تن هميشه هچ، ڪرت جن ڪهار مرا

(۴)

اصل عاشق ٿڻ، سوري آ سوغات،
ڪرت، ڪاني، ڪات، عاشق جهن سامهان!

(۵)

اصل عاشق ٿڻ، سوري آهي هار،
تڪي تيغ ترار، عاشق جهن سامهان!

(۳۵۸)

مهران

(۱۱)

نظر ناز ڀرينءَ جي، آهي عبادت،
موکيا ملايت، مگر انسان تي ڪينڪي.

(۱۲)

نظر ناز ڀرينءَ مان، سڳيو سو شهيد،
عاشق نه ٿي همد، سوکڻ نه مائتاڻ ٿيو.

(۱۳)

اکيون جي آلاڻ، سڳي ريءَ نه سڀڻ،
من ۾ محبوبن جو، منڍجي ويو مائتاڻ،
لالن جي لالاڻ، منهنجو روح رڳي وڌو

(۱۴)

اکيون ٿيون آليون، ساريندي کي سڄڻ،
پرڻو پاريون پرڻو جون، پڻ مڪري پاليون،
ساجهون سواليون، هڻن ستن سيڪه جي.

(۱۵)

اکلين اوجار، سارڻ سڀڻ جو،
سڳيون سڳن ڪينڪي، روئن زاروڙاڻ،
سڄڻ مندي سارءَ، ويرم وجهي ڪينڪي.

(۱۶)

لب ٿيا ڪارا، وهي ويو ٿال،
منن ٿان ويو حال، زبانون ويون زور ٿيا

ڪافيون

اسين ٿيريندار ٿير-او، ميرا ميرا ويس انسان جا

ڌوڙ لڳن ٿي، چئن ۾ چائي،

خاڪ ٿي مڪيون مڪرت ڪهائي:

ڪل، ڪٽ، زور زنجير-ميرا ميرا...

ذات انسان جي آه نه ڪهائي،

ذات مليسون خاص ڪهائي:

خاڪ بنجي اڪس-ميرا ميرا...

ميرا ميرا لکرا پايون،

تن کي تنين ۾ ٿا ٿاپايون،

ٺاهيون مير ۽ پير-ميرا ميرا...

دون دنيا کي دور ڪيون،

عشق مان من مهور ڪيون:

صاف رکون سچ، پير-ميرا ميرا...

ڪهور ٻوڙو ٽسڪين کي ڪهائي،

ڪاڇ ڪڻ سڀ زهر ٿيو، ڪائي:

نمين وهي ٿو ٿير-ميرا ميرا...

مهرڻ

(۲۵۹)

تنهنجون ڳالهون سڄي مان ڳائينديس،
 سي ته ورور ڏسي، ورجائينديس!
 تنهنجون وس ڀريون ته وهايون هيون،
 گهڻي راتيون ڪشين ۽ وهايون هيون،
 سي ته سچ ته اندر کي پيايون هيون:
 اهي ڀلجي ڪن ڀلائينديس!
 هتي ڪانه خبر، رهندي ياد رکي،
 دل ڦاڌ ڪندي، لافساد رکي،
 ڪندي هين ته سڄي ڀرياد رکي:
 وڃي ڪانگ، قرب، آڏائينديس!
 انچار ڀرين، پنهنجا ڀار اهي،
 ڇو ٿو ڌار رهين، ڪا گهار اهي،
 جي ٿو هجي، ڪر ڀار سڄي:
 توکي روئي روئي ويجهائينديس!
 ڪر مٿي عطا 'سڪين' سندي،
 آهيان تنهنجي سڄي مان ميري سندي،
 لنگهال ٿي وڃي توڙي آهيان ڪندي:
 وڃي ڪن توکي ورجائينديس!

غزل

نعت

دلِ پيشاب ٿي سونءِ محمد،
 خدا ڏيکار، بس روئي محمد!
 اهوئي شاه ٿيو ڪون و مڪان جو، ملو آ جئن کي هڪ سونءِ محمد!
 مشار جان کي ڪر، جلدي مڪر، صبا ڏي سونءِ گهڻو سونءِ محمد!

* جناب مخدومزاده امين محمد 'فهر' صديقيءَ جي ڪافي "تنهنجون ڳالهون سڄي مان ڳائينديس"، ريڊي ٽي وي ٻڌي وئي، جنهن جذبات کي چڙهي ڇڏيو ۽ هي چند بيت لکيا ويا۔ (سڪين)۔

گهڻو ڦرمنده، خورشيدِ فلڪ ٿيو، ڏسي ٿا پنده وو، روئجي معذرا
 رخ ڀر نور تي والشمس، شاهد، ٿنا والسميل، گهڻوئي معذرا
 خدايا منڌ مان ڪر بهر صورت، ميگهو ساجهر مفر سونجي معذرا
 له 'مسڪين' کي بيان جي آه طاقت،
 خدا خود ا ٿنا ڪوئي معذرا

ٿران مستطلب ا، خيرالوري جي مدح،
 ڪنهن جي مجال، پر جو ڪري، مصطفيٰ جي مدح.
 ڪهيا آ خاڪ، ڪوچو سلطان مشرقيين،
 ڪافي نه ٿندي خاڪ اتر ڪهيا جي مدح.
 لار ٺهي جي ليفس کان هرڪار ٿي تار،
 آ مدح خواج، حسن قبول دعا جي مدح.
 مداح مصطفيٰ جي آ نازش بجا، دوست،
 ذري لند افشمار آ، قسم الغمحي جي مدح.
 حلال مشڪلات، زبان زد عوار آهي،
 بيشڪ ۽ بي مبالغه، نور هدي جي مدح.
 خلد و برين هر حد و ٿنائجي خدا کان پوءِ،
 هوندي زبان تي شافع روز جزا جي مدح.
 ڪافي عوض ملي ويو، درڪار ليفس مان،
 آخر وڃي قبول پئي هن ڪدا جي مدح.
 آلوده ڪنياه، اي 'مسڪين' خيال رک،
 ڪهڙي زبان ڪري سگهي، لور خدا جي مدح.

اي دوائجي درد هيران؟ الفياث،
 همگسار درد سندان، الفياث!
 ٻيا رسول الله! انظر حالنا، در پئي ٿيا فاس و شيطان، الفياث!
 اي سڃا اڄ سر بالهن؟ مندم، جان به لب هان؟ جان جانان، الفياث!
 ڏس اچي به چارگي ۽ بيڪسي، ٿو رهان هر وقت گريان، الفياث!

سانوان آهيان، گهڻو ٻار غري، زور، بازوئي ڏيکاري، الفياڻ!
 يا رسول الله! آ، حال ڏيکاري، اي پنهان اهل، عصيان، الفياڻ!
 جان ٿي 'مسڪين' جي آ جان ڏاڍي،
 چهر آ خون ناهه افشان، الفياڻ!

سالار جهان، ۽ فخر رمل، آ شاه ٿو شاه عرب،
 شه جن و بشر، شه گور و مڪان، محبوب خدا ٿو شاه عرب!
 رهبر ٿو اسان جو شاه اسم، ٿو فخر دو عالم، اعليٰ حشر،
 پڪتائي زماني، جان جهان، شه جود و سخا، ٿو شاه عرب،
 والشمس آ و صفر رخ م سجا، والليل م گهو جي آ نشا،
 اي مد علي، اي مد علي، چا شان علي ٿو شاه عرب،
 ٿي ختم رمل ۽ الفضل گل، دانائي سبيل ۽ هادي گل،
 کامل، اڪمل، افضل، اجمل، چا بعد خدا ٿو شاه عرب،
 محبوب خدا، سرخوب خدا، منظور خدا، مقبول خدا،
 آهي 'مسڪين' چا چا مد علي، مطلوب خدا ٿو شاه عرب!

جهان جي مون کي خبر ناهه ۽ نه هوش آ اڃا،
 نه منهنجو گوشه دل، بزم مني نروش آ اڃا!
 گهي آ صاهر گلزار، گهي آ ساهي،
 ۽ انجمن م گهي شور نازلوش آ اڃا!
 لڪار شوق م آ جيجوئي منظور خواب،
 دل خواب، هي ٻيو حسن بردء پوش آ اڃا!
 نوائے عيش نه آ، نغمائي غم ٿي سهي،
 هي چا منر آهي، جو ساز دل غموش آ اڃا!
 پٺان اڃا ٿو اهي ڏيکاري بي آواز،
 مگر نظر کي جنون ٿو نروش آ اڃا،
 نه وانگر چنگ، نه ساهي، نه انجن، 'مسڪين'،
 حريص، ميڪده دل، چو بي غموش آ اڃا؟

نواب بهاول خان لغاري

نواب بهاول خان لغاري ولد مرحوم نواب امداد علي خان جي ولادت ۵- رمضان ۱۲۳۹ھ مطابق مئي ۱۹۲۱ع ۾ ڳوٺ تاجپور، تعلقي حال، ضلع حيدرآباد، ۾ ٿي. پاڻ مشهور صوفي بزرگ فقير نواب ولي محمد خان لغاري، جنهن جو عرس هر سال ۴- رمضان تي تاجپور ۾ لڳندو آهي، جي ٻئي نمبر فرزند نواب بهاول خان شهيد جو پوٽو آهي، ۽ والدهن جو اڪيلو فرزند آهي.

ننڍي هوندي کان ئي ڏاڍو ذهن ۽ ذهن هو. ڳوٺ ۾ ست درجا سنڌي پڙهي پاس ڪيائين. اڃا شاگرد ئي هو ته سندس والد محترم وفات ڪئي، جنهن صدمي ڪري اڳتي تعليم جاري رکي نه سگهيو. انهيءَ دوران ٿورو انگريزي ۽ فارسي ۽ اردو جي تعليم حاصل ڪيائين. والد جي وفات بعد سندس پرورش سندس مامي نواب دوست محمد خان جي زير نگراني ٿي، جو هڪ قابل حڪمران هو، جنهن جي زير نگراني طب جو ڪافي مطالعو ٿيو ۽ عملي طرح آزمودو پڻ ٿيو ۽ زمينن جي ڏنڊي جي ڄاڻ پڻ ملي.

ننڍيءَ وهيءَ کان مٿس فقير نواب ولي محمد خان جي ڪلام جو ڪافي اثر ٿيو، جنهنڪري اڪثر فقير صاحب جو ڪلام پاڻ چوندو هو ۽ هر مهيني ۴- تاريخ تي فقير صاحب جي درگاه تي ڪلام چوندو هو. ڪيترن موقعن تي، درگاه جهوڪ شريف ۾ پڻ فقير صاحب جو ڪلام ڳايو اٿس.

سندس طبيعت ننڍي هوندي کان ئي فقيرانه ۽ شاعرانه آهي. پاڻ پنهنجن بزرگن سان گڏ ننڍي هوندي کان ئي پنهنجي آبائي مرشدن جهوڪ شريف وارن بزرگن وٽ ايندو ويندو

هو ۽ اڪثر ڪري ڪافي وقت رهڻ پڻ ٿيندو هو. ۹۔ آگسٽ ۱۹۳۳ع تي جهوڪ شريف جي سجاده نشين سائين عبدالستار ثاني جي دست بخت ٿيو ۽ تلقين ورتائين. ڪافي عرصو سندس خدمت ۾ رهيو. ازانسواءِ سائين جن جي ننڍي ڀاءُ پير حاجي محمد وارث صاحب جي خدمت ۾ پڻ ڪافي عرصو رهيو ۽ اڄ تائين انهن جي خدمت ۾ سندس رهڻ ٿئي ٿو. پنهنجن بزرگن، جهوڪ فقير نواب حاجي غلام حيدر خان، فقير نواب حاجي سردار خان ۽ فقير نواب جان محمد خان سان پڻ صحبت ڪيائين. تلقين وٺڻ کان اڳ شعر چوڻ شروع ڪيو هئائين. انهن چوڻ بجا ٿيندو ته گويا شعر چوڻ کيس ورثي ۾ مليو آهي.

سندس ڪلام ۾ بيت، ڪافيون، نوحا ۽ نظم شامل آهن. ازانسواءِ تواريخي واقعن کان گهڻي قدر واقفيت آهي؛ الهءِ ڄاڻ لاءِ وٽس ڪافي ذخيره موجود آهي. پنهنجي خانداني تاريخ جي گهڻي قدر ڄاڻ رکي ٿو. تازو ڪلام فقير نواب ولي محمد خان لغاري، سندس معي ۽ ڪوشش سان سنڌي ادبي بورڊ طرفان شايع ٿيو آهي.

* * *

بيت

(۳)

پهچاءِ پنهورن کي، هي بند پائي بحال،
ساريو سانگيئون کي، جتر وهايان جال،
’بهاول‘ هن بند مان، سولي ڇڏائي شال،
ڪري پلائي پال، مون کي ملاه ماروئون سان.

(۵)

ملاه ماروئون سان، مون تي عمر ڪر احسان،
مارن جي مجلس ۾، تنهنجا گل ڳائيندس خان،
پيئن سان پائر ادا، ڪٿي ڪن نه ڪان،
سڃاڻي پنهنجو شان، ادا ڪري بند پائي بند مان.

(۶)

ڪري بند پائي بند مان، مون کي آڄو ڪر آمر،
مرتين ساهيڙين سان، وڃي پيئن هاڪ پير،
جيئري شال اکين سان، وڃي ڏسان ملڪ ملير،
’بهاول‘ هن بند ۾، نئين وهايان ٿير،
ڪري واهر وير، مون کي موڪل ماروئون ڏي.

(۱)

آءُ نه ڪالگا تو ڏيان، ڪولي دل جو حال،
وڃي چئو مارن کي، منهنجي لکڙ ڪانڊ سڀال،
راتو ڏينهن ويهون ڪري، جتر وهايان جال،
’بهاول‘ جو شال، جيئري مارن سان ملو ٿي.

(۲)

آءُ نه ڪالگا تو ڏيان، حقيقت ساري،
وڃي چئو مارن کي، ڇو ويٺو وساري،
قادر آهيان ڪوئن ۾، پوڳتي ڇڏيو ڳاري،
’بهاول‘ کي واري، شال سولي ملڪ ملير ڏي.

(۳)

عمر اٻالن لاه، منهنجي دل مائي،
فضا هت ڪوئن ۾، قيد ڪري آندي،
ماروئون جي ملڪ جا، پهايان پائي،
بهاول باندِي، پهچائج پهنوار کي.

(۳۶۳)

سهران

(۷)

موڪل ماروئڙن ڏي، منهنجا سانگي ٿي ساريان،
گريو سهاڙ ملير ڏي، رادون ٺهاريان،
'بهاول' هن بند ۾، گهٽڪهتر ٿي گهاريان،
ويل نه وساريان، سرتين ۽ سانبه کي.

(۸)

آلا هت عمرڪوٽ ۾، منهنجا مارو رهن ملير،
سانگين ۽ سانبه جي، مون کي عمر آه آڪير،
سرتين سامهون سان، وڃي خوش ٿي پٺان ڪير،
'بهاول' هن بند ۾، منهنجو سڙي ويو سرير،
هاڃا ڪتر نه هير، موڪل ماروئڙن ڏي.

(۹)

آلا هت عمرڪوٽ ۾، منهنجا مارو ٿيا ٿر،
واجبائيندي وطن لاءِ، چار وهايان چتر،
'بهاول' چئي هن بند مان، تون آجو ڪر عمر،
ڪري نيڪ نظر، بيهاء بهنوارن کي.

(۱۰)

آلا هيت عمرڪوٽ ۾، منهنجا ڏيهه رهن ڏيهي،
صحت ماروئڙن جي، منهنجي دل ويهي،
'بهاول' هن بند جي، آلا ڳالهه ڪريان ڪيهي،
جهي جا ٽيهي، وڃي سلاڻ ماروئڙن کي.

(۱۱)

آلا هت عمرڪوٽ ۾، منهنجا مارو ملڪ وٽن،
هو خوش رهن ڪاهو ۾، آلا گهاريان منجهه ڏکن،
'بهاول' هن بند مان، وري وڃان ڄال وطن،
ڏسي نين ٿرن، جهوپا جهانگيڙن جا.

(۱۲)

آلا هت عمرڪوٽ ۾، منهنجي سانگين ٿي نه مار،
مولي وڃي ملڪ ٿي، ڏيندس ماڙهين ستار.

'بهاول' هن بند جا، اثر دل ۾ درد هزار،
هائي والي واڳون وار، نه مڃين ملي سارئي.

(۱۳)

ڪينانا ڏج خبر، اٿي پرديسي ٻرين جي،
مون کي محبوبن جي، آهي سڪ سڌر،
ساريو سهرين کي، چار وهايان چر،
وڃي دوستائي در، چنڊ بندگيون 'بهاول' جون.

(۱۴)

ڪانگ ڪتابت ڪن، ڏج پرديسي ٻرين کي،
ڏج نايابا نياز مان، ويهي مٿان وٺ،
وڪڇ ڍول ڍلائيون، پيا اوکي جا اوڳن،
لهج سار سڄن، هن 'بهاول' بدڪار جي.

(۱۵)

الله ليک آڏو، ڪڇ مڙ ويهين واٽ تي،
ڏاڍي نياز ادب سان، سو مو ڏج سلام،
دوري جهنب چنڊ تون، هن هازيءَ جا پٺلار،
سگهو ان عجيب جي، آهڻ جو انجار،
ويهي وٺن لار، چنڊ بندگيون 'بهاول' جون.

(۱۶)

الله ليک آڏو، ڪڇ مڙ ويهين واٽ تي،
سگهو سهرين جي، تون غاڻي، ان خبر،
پرديسي ٻرين کي، تون وڃي چئو هن ڀر،
ڏکن ڏول ڏکيو، پيا هاڃا هڪيا هجر،
نه لهج هڪر، هن 'بهاول' بهار جي.

(۱۷)

ڪانگل قرين کي، ڏج نايابو هي،
سڪ اوهان جي ماڙيو، جانب منهنجو جي،
'بهاول' سان سهرين، تون ڀرت پالو هي،
اچي اوڏو ٿي، محب هن سسڪين کي.

(۳۶۵)

مهران

(۱۸)

منجهي سجاگي نه ٿي، مان پيرھ ٿئي پريات،
اڄ ڪنهن پٽان نه لات، 'بهاول' بلوچ جي.

(۲۱)

هاڙي پٺي پروڙ، نه ڏوٻن سان ڏاڙو ٿيو،
ويا وٺي ور وٺي، جو، ڪڇي ڪري ڪلور،
اچي چڙها اوچتا، سورن مٿي سور،
'بهاول' بلوچ جي، ماري تنهن مڏڪور،
وڃن ڪڇ ضرور، هو هاڙي واريون.

(۲۲)

هاڙي پٺي پچار، نه وڃو ور وٺي، جو،
پٽي سورن مندرو، نڪري ٿي نروار،
واڪا ڪيو وٺن هر، پٺي پٺي پنهنجو بار،
ڪو ڏٺي مات چوڻ جو، اڏا ڙي پڪرار،
وڙي ٿي وٺڪار، 'بهاول' بلوچ لاءِ.

ادبون! ڪا آهي، جا هلي مون سان هوت ڏي؟

پنهنجن پٽان جيڏيون، هت منهنجو چاهي،

'بهاول' پٽن هر، پوان ٿي ڪاهي،

لاڳاپا لاهي، هائي وٺنديس وات وندو جي.

(۱۹)

ادبون! هوت وٺي ويا، ڪري ڏهر ڏس،

سهاڻي مات ڪي، آئي رات آس،

'بهاول' بلوچ لاءِ، وڙنديس ورندي،

گولي پهر پٽ، وڃي لوهي لهنديس 'لغاري' پٺي.

(۲۰)

آئي آڏي، رات، پنهنجن ڏهر وٺي ويا،

جڏي ڪي جانب جي، آهي تن اندر م تات،

ڪافيون

مڪر وينديس ڪاهي ڪاهي،

ڪنهن رهان هيت هوت ري مان.

لاڳاپا سڀ لاهي لاهي، ...	ڏهني جڏائي جانب ويڙو،
اتن واجب ناهي ناهي، ...	ڪنهن وساري ويهان پنهنجن ڪي،
هتي منهنجو چاهي چاهي، ...	وٺنديس وات وٺدڙ جي جيڏيون،
تنگ ٽنگي، تي آهي آهي، ...	'بهاول' چڻي پهر رکندڙ،

جان چور وڃو چلي چلي،

مهل تنهنجي سورن ستارو.

اه تون اڳل اسان جي ڪوهارا،	سامهه ميڪي ٿو ٿو ڪه پيارا،
محب تون وڃ مون مان ملي ملي،	دردن تنهنجن دود دکايو.

(۲۱۶)

مهران

اس اندر ۾ اٿس اهائي،	پوري ڪندڙ قادر سائي،
دوست ايسڊر هلي هلي،	مجت سن ۾ سهڙو سڃايو،
انهي اوهان جي دلچسپ جاني،	روشن ٿيندو قلب روحاني،
صاف ڪريان سڀ ڳڻي ڳڻي،	اچي ساڳيا پنهنجا پاڻ واپو،
اهي 'بهاول' يار اوراهون،	ڳولج تنهن کي ڪن پٿرنهون،
هرگز وڃ نه پئي پئي،	تي صاف سولي ٿيندو پنڌو سڃايو،

پنهنجو پاڻ پنهنجي دي ماري پندڙ،

هڪ دم نه پٿور ۾ گهاري پندڙ،

هار ملات مير تي اٿس،	لوڪ ساري جا مولا سهار،
نسل لپاڳي پنهنجي ڪٽاڻ،	داغ اهو مان ڌاري پندڙ،
پنهنجي ڏسان تي پنهنجي گهر،	هار پٿري وڃي منهنجي اندر،
وڙون ڏيندڙ ساري ولد،	جالب کي نه واري پندڙ،
ور کي واري واجب لاهي،	هڪڙو پندڙ ڪڇ ڏي ڪاهي،
سائو اصلي سر جو لاهي،	جهنگ جبل مان ٺاهي پندڙ،
'بهاول' ويهي توڙي وڃي،	ڪٽر ڪو هن جو هائي سڃايو،
پاڻ ڏئي ڪندو پنڌو سڃايو،	لول لڪڻي جا پاري پندڙ،

ڇڏ رڳو مان سڏو، تون سڏو آ مولا،

سڏو آ مولا، الا ڪرمل واک وراڻي،

راتيون جاڳي ياد ڪريان ٿي،	هين نه توکي جيڪائي،
سولي آءُ ساڳي ٿي،	تون پنهنجو پاڻ پٽائي،
عرض ڪريان ٿي ادب سان،	پاند گهي ڳڻ پائي،
ڪانه ڪمڻي، کي نه ڇڏئون،	السن رڻ ۾ رائي،
پديون پنهنجي 'بهاول' چئي،	وڃ ڪاڪ ٿي به گهائي،

الحاج محمد اسماعيل

"قاسر" پلي

محترم الحاج ميان فقير محمد اسماعيل ولد فقير محمد سلطان پلي،
تخلص "قاسر"، ۱۸۹۱ع ڌاري، ڳوٺ خالصا صاحب عظيم محمد
پلي، تعلقي عمرڪوٽ، ضلعي ٿرپارڪر ۾ تولد ٿيو، ۽ اڄ تائين

ساڳئي ڳوٺ ۾ سڪونت پذير آهي. سندس حياتيءَ جو ڪجهه عرصو ننڍپڻ ۽ پڙهڻ ۾ ويو،
ڪجهه سِر و شڪار ۾ بسر ٿيو، ڪجهه فقيري، فائن، چيلن ۽ سرائين ۾ گذريو، ڪجهه شاعريءَ
۽ شغلن جي ٻڌڻ ۾. اڄ اهي هڙلي شيون سوڪلاتي ويون آهن، گوشت لاشني ۽ الله الله
۽ ذڪر ۽ اڪر سندس مشغلا آهن. سنڌي، اردو ۽ پارسي زبانن جي پوري پوري ڄاڻ رکي ٿو.
پنهجي وقت جي مشهور مشائخن ۽ عالمن، فقيرن ۽ شاعرن سان خوب رهايو ۽
ملاقاتون رهيون اٿس. اهو هڪ دلچسپ ۽ طويل سبب آهي.

پاڻ حضرت شيخ بهاؤدين ذڪريا مٿاڻي سهروردي جي اوڻيهين سجاده نشين حضرت
مخدوم حسن پٿي رح کان دست بيمت آيو، ۽ سندس شمار سندن وڏن خليفن ۾ ڪيو ٿو وڃي.
هن وقت شوليه جماعت جو پاڻ بزرگ ترين غيغو آهي. سندس اخلاق و اطوار، سيرت ۽
ڪردار، هر طرح پسنديده آهن.

ميان صاحب جي شاعريءَ جو دؤر اڄ کان چاليهه سال اڳ وارو دور آهي. سندس
ڪلام کي به ان وقت کي نظر ۾ رکي ڏسڻ ۽ پڙهڻ گهرجي. سندس دؤر جا شاعر—
فقير مٿار "راڄو"، سواب سولي ولي محمد لغاري، فقير محمد کٽياڻ ۽ فقير محمود کٽياڻ ۽
مهدي شاهه سهروراهي وغيره آهن. اندازاً ۱۹۰۰-۱۹۰۱ع سالن کان شاعري ڪئي اٿس. سندس شعر،
سنڌي ۽ سرائيڪي زبانن ۾ موجود آهي. بيت، ڪافي، وائي، مرثيا، مناجات ۽ مولود وغيره
صنعتن تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. زبان سادي ۽ انداز پراڻو آهي. شعر ۾ تخلص "قاسر"
استعمال ڪيو اٿس، ۽ ڪن ڪن ۾ "اسماعيل" به ٺاهي ٿو. — راڄ محمد پٿي

وايون

(۱)

ڪشي ڪشي ڪشي ڪشي

ڪج مون تي مهر منجهان

طلب تنهنجي تن ۾ ٻاريو سچ مگر.

(۳۶۸)

مهران

لکي اک آندو ۾، چلڻا جهڙا جگر.
هاڙو موت بلوچ لاءِ ڏورينديس ڏونگر.
هاڙي منجهه ڀرينءَ جي، آهي 'اسماعيل' آهر.

(۲)

هائي ڪريمان ڪڍڻ، الا-
ڏهر چڙهي ويا ڏونگرين!
چنان تان ڀوري ٿيان، نندي لاءِ جو نينهن.
نشين نند نه ڪا، لڪا رات نه ڏينهن.
وچان آڻ نه وولندي، وينديس سرئين سين.
انگ "اسماعيل" چئي، اصل لکيو هو ائين.

ڪافي

■

ڇا قدرت جي ڪجي بات ميان-
ڪڏهن ڏينهن هجي، ڪڏهن رات ميان!

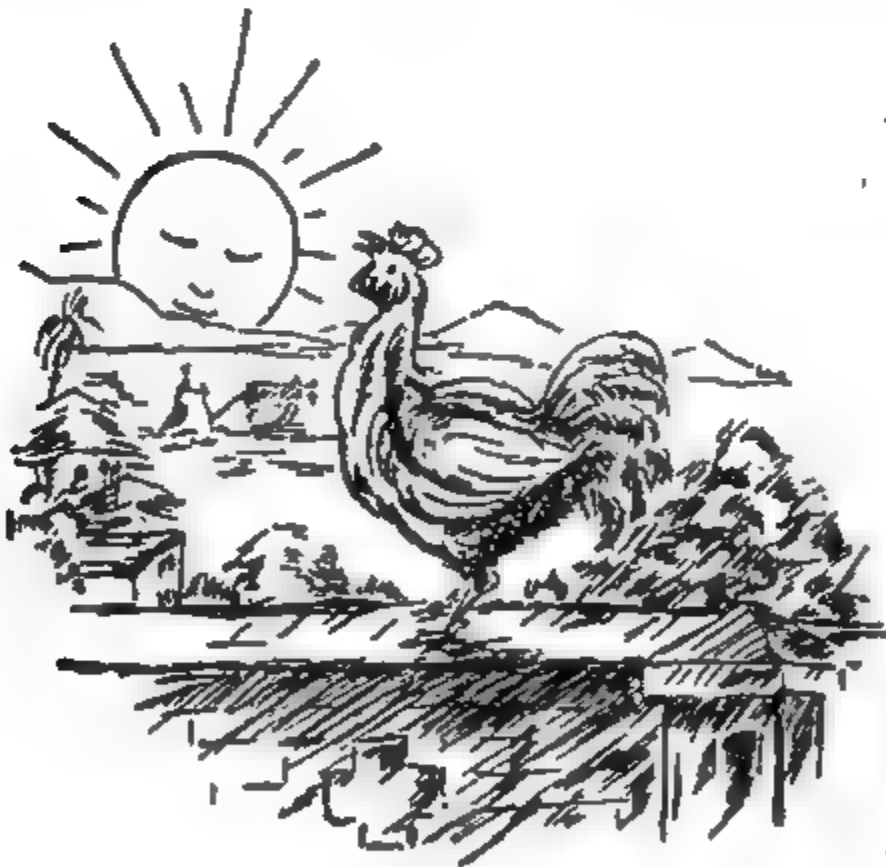
نه ٻار آهي نه دلدار آهي،	نه محب منيا مٿار آهي،
نڪي غور وارا غمخوار آهي،	هتي هتي هئا جي حيات ميان!
نه باغ آهي نه ٻڪار آهي،	نه گل آهي نه گلزار آهي،
نڪي سحر وارا سيار آهي،	ويترا وڏي ڪنهن رلات ميان!
نه ساز آهي نه آواز آهي،	نه ناز وندن جا ناز آهي،
نڪي رمز وارن جا راز آهي،	نڪي نفسي ۽ اثبات ميان!
نه علم آهي نه هلام آهي،	نه قرب وارن جا ڪلام آهي،
نڪي مڪ وارن جا سلام آهي،	وڃي ننگ رهيا قتلات ميان!
"قاسم" ڪنهن مت خان هئا،	وهوا وڏا جن شان هئا،
چڏي ماڳ هليا مهان هئا،	خالي رهيا محلات ميان!

(۳۶۹)

مولود

الحمد لله جڏهن چار ڄائو،
نور نبيءَ جي سج ڪيو مٽائو.
ڪيو چنڊ ڇمڪو ڇوڏهن ڇٽائي، اڀرو آفتاب ڪٿي مارج مٽائي:
نظرو قرب سان مريضاً موٽيا
لولاڪ لسا خلعت الانلاڪ، واحد کي وٺيا عربيءَ جا اخلاق:
احمد کي املاڪ ڏانئر ڏياريو
مهندار مٺائي، سرتاج سڀني، آڳو، امت جو محبوب مدني:
ڪامل ۾ ڪل لي ٿاڍو ڪوڏايو
'اسماعيل' عاجز، عاصي ويچارو، پيو پيش آهنجي پاڙي پٺارو:
لوري لٽارو پارس پسيو

فقير ولي بخش راجڙ

فقير ولي بخش راجڙ، مشهور شاعر، منار فقير راجڙ جو پوٽو آهي. سندس والد جو نالو فقير
بر بخش آهي. جنم ۱۳۳۱ھ ۾ ٿيس. ٽن سالن جي عمر ۾ هو ٽ سندس والد گذاري ويو.
تنهنڪري سندس ڏاڏي منار فقير جي هٿ هيٺ سندس نياچ ٿيو.

فقير صاحب جي مزاج ۽ ذهني تربيت جي سطحي ۾ منار فقير جي صحبت، تقريرن ۽ ڪائن
جي لڄ-وج، محفلن ۽ مجلسن جو وڏو دخل آهي. سندس تعليم فقط ٻن سنڌي درجن تائين
ٿي. هن وات فقير صاحب سنڌي ۽ اردوءَ ۾ چڱيءَ طرح سان ڳالهائي سگهي ٿو. ٻاويهين سالن
جي عمر ۾ هو ٽ سندس ڏاڏي ۽ وڏن ڪٿي، سارو ڪاروبار کيس ئي سنڀالڻو هو.

فقير صاحب، سروري جماعت جي سماج ۽ ذڪر ۽ ذبح ڏين جي تربيت پڻ پنهنجي
ڏاڏي منار فقير کان حاصل ڪئي. ولي بخش فقير ۾ فقيرانه طبع ۾ مزاج جي هڪڙي قسم ۽
شاعريءَ جي سٺي صلاحيت آهي، جا حضرت 'طالب الموليٰ' سائينءَ جي صحبت کان پوءِ
پختيءَ جي منزل تائين آئي. سندس پهرين ڪٿي، حضرت 'طالب المولا' جي مهيند منوره
کان واپس اچڻ تي چيل آهي، جنهن جو ٿلهه آهي:

”اڄ پرين پاتا پرتون پير-اهي پير چٽان، هزار چٽان!“

شعر و شاعريءَ ۾ ڪٿي ۽ بيت سندس مرغوب صنفون آهن. سندس ڪلام ۾ سوز ۽
گداز، رنگيني ۽ شهري، پختيءَ ۽ سلامت آهي؛ جنهنڪري تقريرن جي ساٿ ۾ عام طرح سان
ڳايو وڃي ٿو. هن وقت پنهنجي ڏاڏي، منار فقير راجڙ جي ڪلام جي ترتيب ۽ اصلاح جي ڪم
۾ مشغول آهي، ۽ ڳوٺ منار فقير (ڪاٺي وڏي) راجڙ، تعلقي ڪپري ضلعي سانگهڙ ۾ رهي ٿو.
-ادارو

*

*

*

ڪافيون

محب مٿا دل جالي وي، آءُ وري، تون ويهه نروساري!
۱۱ ابل ڪنڀر آهيان تنهنجي، پانهن جي سائين پانهي وي:
تو سوا پيو ڪم سنهاري!
هر لراق جي هامي حاڪم، ڦٽي ڪٽي دل ڦاٽي وي:
ڏيل ڏڪن وڏو آهي ڏاري!
تو سوا هت منهنجو منڙو، هتي هتي حال حيراني وي:
اوکي مان وڃ پار آڪاري.
مڙس مڙس ڪٽي آهي موڪل، جوپن چند جواني وي:
سارو مڏا توکي ساجن ساري!
۱۱ ابلتون سسپن پيريل، تنهنجو منٿو نه ڦاٽي وي:
پيل آهيان تنهنجي پتاري.
مون جهڙيون سوين سڪن ٿيون، پر ڏيهه سڄو تنهنجو ڏاٽي وي:
۱۱ لڳل آهيان تنهنجي لاري.
ساهر ڪه جا ڏيئي سوايا، محب ڪٽي مستاني وي:
پت پرت جا پت پاري.
پوئي پاتر پرين پارس، تنهنجي ڳن جي ڳائي وي:
ڍاڳ وصال جي آ تو واري.
سوا تنهنجي مٿا ساجن، زهر پايان زردگالي وي:
ڪيل ٿول پرين اڃ پاري.
’ولي پٺڻ‘ جي ورهه وڪوڙي، دلڙي ڪٽي ديواني وي:
ڇو آ تنهنجي نهن نظاري.

اڃ پرين پاتا پرتون هر، اهي هر چٽان هزار چٽان.
آيا پرين چٽان هر پري، جن سٿون ٿان سڀ سٿر ڪري،
سير ساه صدق ٿن سٿون ٿان، اهي سٿر چٽان سو وار چٽان.
اچي مون مان سٿي مٿا ٿيا، هر جاءِ حسن هڪار ٿيا،
هتي سڀ جي هٿين پر هر ڪهتي، اها سڀ چٽان هڪار چٽان.

ويهي وحدت جا واپار ڪيون، وھواءِ ڀلي ڀڳدار ڪيون،
 اھي مون تي ڀلائي جا پير ٿيا، اھي پير چان ڀڳدار چان.
 'ولي بخش' وصال جا واءِ وريا، اھي محب ملها جي دل گھريا،
 اما ويسر ڀلي جنھن وار آيا، اما ويسر چان اھي وار چان.

*

موت سگھر سنار-وويار-تنھجي اھي سڪ ستارو.
 ڪانگ اڏاھان ٺالون ٻاھان، مڃان پوئي دار-وويار،
 ڪھي ٻاند ڀلتدرا ٻارو.
 ھنجون، ھاريان والون ٺھاريان، ٻل ٻل اھي ٻھار-وويار،
 لڳو ٺھن ٺ ڪنھن ٻ لڪارو.
 ٻائي ليکڙو ٺھڻو ڪٽڙو، ڪٽي ھن مندا ھٿار-وويار،
 مون کي ٺاڙن سان، ٺاھو.
 توڙي ٺ ڪاٺي مون ڏي سڙائي، اھي محب ميار-وويار،
 اوھن پتھجو ٻان ڀلايو.
 ٻان ڀلائج واک ورائج، 'ولي بخش' کي ٺ ومار-وويار،
 محبت تنھجي سچ سچاھو.

■

ھر اھاڻي ٻار وٺا سينھن موڪلون، ساڙھ ساڻڪن جو ٺوسھي سواھو.
 ھير ڪيئن جي مارن موڪلي ت وٺو سڀ ولھار، لٿون راھ روھون:
 مون کي منگھارن اھ ساھو.
 آ قسمت ٺھ جا ڪڙي ٻون ٻڙيون سان پٽار، ڪاٺن گولڙا ۽ گوھون:
 مون کي ٺھڻ اھ ڪٽاھو.
 آئي اھي مند ڪنھن ڪاٺ جي، ٻا ٻا ڏٺ ھزار، پڪيون چار پوکون:
 ساوڻي سارن سان ٺھي ملايو.
 ھر لوئي آئون ڪنھن لاهيان، ھسيون ٻائي ھار، ڪٽا مون ٺاھ لوھون:
 سھو مون ڪاٺ ھي ڪھلوني آيو.
 'ولي بخش' ٻئي دڙھ وچان آيا، مارو ڏيندا ميار، ٻان جھانگين جھوڪون:
 سرورشا ڪنھن ساڻڪ سچاھو.

”داغ“ ٺڪڙائي

محترم ”داغ“ ٺڪڙائي، پنهنجي خودنوشت سوانح ۾ لکيو آهي:

”مون ڳوٺ ٺڪڙ ۾ سا خاندان جي حاجي حافظ محمد عثمان جي گهر ۾ تاريخ ۱۶-
ربيع الاول ۱۳۳۴ھ ۾ جنم ورتو. منهنجو اصل نالو محمد ابراهيم آهي، مگر ماڻهو مون کي
”داغ“ ٺڪڙائي جي نالي سان سڏين ٿا. منهنجو ڏندو معمار آهي. مون ابتدائي تعليم پنهنجي
والد بزرگوار جي خانگي مدرسي ۾ حاصل ڪئي. ۲۰ سالن جي عمر ۾ منهنجي شعر و شاعريءَ
جي شروعات ٿي، جنهن جي استادي جناب حافظ ”بسل“ صاحب جن کان ورتي. وڌيڪ آڏو
جناب ”مغني“ صاحب و ”انداد“ حسيني صاحب جن جو نهايت ثورائتو آهيان، جن اڻ ٻنڌي جي
هن ڏس ۾ ڪافي وجهري ڪئي.“

ڪافي

اڃا اهي ميل دلير مار - ڏينهن ڏکيا ٿو گهارو گهاريان.

ناهي جدائي جانب ٿوري، اهي سر بسجود جيءَ ۾ جهوري،
لالن تنهنجي لڳيس لوري، روئي وهائين تهئين لار:
رندي رندي راهون ٺاهيان!

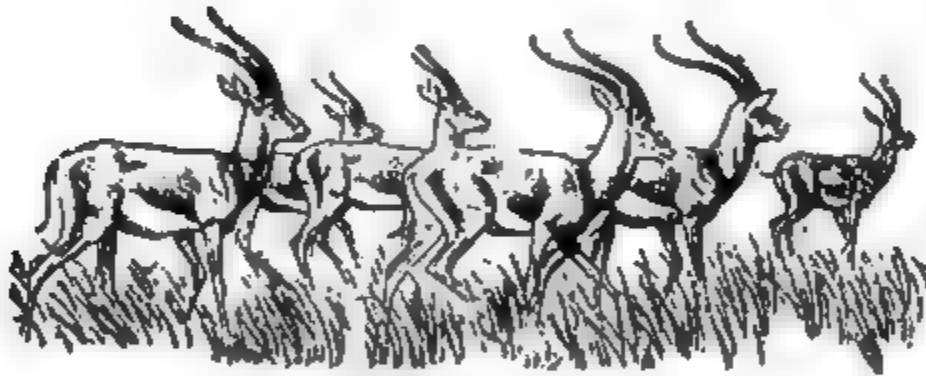
جان جلائي مار جدائي، وات ۾ آهي تنهنجي وائي،
رات هجي ڏينهن تڪ اهائي، ماه سندر جو تون سينگار:
سيڪندي ٺوڪي ساجن ماريان!

دم دم تنهنجي باد سڻائي، وچ تون اندر جي آڱ آجهائي،
”داغ“ وطن تي واڳ ورائي، ساجن لهندو سگهڙي مار:
اڳ اکين سان سال بهاريان!

غزل

●

ها ٺڪا دل ٿي مڃي ها نڪو آزار هجي،
حسَن ۽ عشق جو چو پاڻ ۾ تڪرار هجي؟
ها جون راحون سي ڏسن ۽ لکي بيتاب هجن،
ها جو هيءُ درد هجي ها لڪو دلدار هجي،
دل ڏرا پنهنجي فرشتن کي به ڏي پا الله،
عرش تي ڪو نه معيشت جو گناهگار هجي،
نه هجي 'داغ' نه دانهون نه رڻ ۽ ٺٽڪڻ،
ها جو فرهاد هجي ها نه غم ۽ بار هجي.

محمد عثمان ڏيپلائي "شائق"

ڏيپلائي صاحب پنهنجو تعارف هن طرح لکيو آهي:

"آءٌ ۽ - شاعري! ڪيڏي نه ڪيل جهڙي ڳالهه پر سائين، جيڪڏهن ڪنهن باڪمال بلوچ شاعر کي، ڪنهن جو اڙيو ٿورو نظر هٿ اچي وڃي ۽ هو کيس روايتي طرح، هيئن چئي 'شاعر' بنائي ڇڏي، بلڪ پنهنجي شاعريءَ جي تاريخ لکڻ تي به مجبور ڪري، ته پوءِ:

"ڪان ڪرين، جي ڪون ڪرين، ته به هن هنج دا پڇا"

ته پوءِ ڇا ڪير ڪٿه ڪرائي؟

اسڪول ۾ پڙهندي، ۽ "سجده رکڻو اي پيارا ٻارو، اڌڪ سنگت ۾ گهاريو" جهڙا واکاڻ ڪائيندي، مون ۾ ۽ منهنجي هر ڪلاسي ۽ هر نشستي (اسان پنهنجن مان هڪڙو پهريون هوندو هو ۽ ٻيو ٻيو) دوست قاضي علي محمد کي اچي شاعريءَ جي مرض ڪنٿو. ڪنهن استاد ڏس ڏٺو ته آزاد شعر ٺاهڻ پدران اول ڪنهن ٻئي شاعر جي ڪلامن تي تبصرون ڪري، يا تبصرو: پوءِ اڳتي هلي شاعري به اچي ويندو آ اسان کي به ان وقت، جيڪي ٿي منهن سامهون آيو، ان تي ڪچو هڪڙو ڪلام ٺاهي وڃي مٿي چڙهندا هئاسون. نه بحر نه وزن، نه قافيا نه رديفا "وهي نه وهي وٺ رينگت ڪي" وانگر اسان جي شاعري ٻئي هلندي هئي. وڌيڪ ته مون کي به ياد ناهي، هڪ بند ياد آهي:

اندرو ۾ آرو ٺاهي، دل نه ڏيما سان لکي،
جنهن ٻيءَ آهي بدن، آرام سان سو ڪيئن ٿڪي،
ٺاه ٺوه، تنهنجي ٻرين، اڄ آ وڏو مون کي لکي!

بس اها آهي اوائلي ڪلاسڪي شاعري ان کان پوءِ مون رکيو 'شائقي' تخلص، ۽
 هن الائي ڪهڙو تخلص رکيو؟ پر جهڙا توڙا شعر هو اڃا تائين پورو چوي.
 منهنجا ۽- ٽي شعر ٻيا ۽ ٻڌو:

نڪتي آءُ دل مان، اکين آب ڪار بهو،
 ٻيو وقت سو ياد، جو گڏ گذاريو،
 نه ساعت سري ٿي، جدائيءَ ۾ جن جي،
 وڇوڙي ورهين جو، نضا واءِ وار بهو،
 تڙهان ۽ پُڙهان، پنڌ ڀرين جو پالڻي،
 سڙي سوز سان ماه، سڄڻ کي ماريو،
 نه مون مورمن کان ڪهڙي هڪ لهن ٿو،
 وفادار، ورهين کان ٿو ڪيئن واريو،
 ڪري ڪو ڪرم ڪتر ڪڇڻ ڪاڏي، 'شائقي'،
 ٻري ٻيو ڀرتئون، جڏو جيءَ جاريو.

سڻايو سڀا ٿينجو ٻين مان مون کي،
 چڪا چاڪي تازو ٿيو آرام مون کي،
 وساريو نه وو وڏي سندم سالڪن کي،
 نضا سان ٿيو ٻيو دار مون کي،
 نه لردوس چون ست رڳيون اٿئون ٿيون،
 لکي زهر چٽ سندو چار مون کي،
 جدائيءَ ۾ جاني، گنگهر ٿا گذاريون،
 اوهان سان ئي سڄي، ادغام مون کي،
 صبر 'شائقي' سوز کي، سالڪ دل ۾،
 نه قادر ڪندو نيٺ ناڪار مون کي.

پوءِ اهڙا ڪتبا شعر لکڻ ۾ لکندو هوس. سو هڪ همراه چورائي ويو ۽ لپٽ
 اهڙي ڪا مارَ ٻس، جو امڙن شعرن کي پڙهندي، جوانيءَ ۾ ٽي پورو ٿي ويو. الائي اهو
 نوٽڪ يا بيان ڪٿي هوندو؟ پوءِ جڏهن ڪتابي سلسلو ڪڍيو. تڏهن پنهنجن ٽائڪن يا
 ڊرامن - شهرت، سڃاڻي سوڙي، ڪورٽ ۽ ڪانگريس - لاءِ ڪي نظر لکيو، جي پڙهي،
 لکي صاحب لهمايو ته بمصداق "هن ٻوڪيءَ سان، ٻچي عزازيل کي" اهو حق چڙي ڏي،
 نه ته مورگو ناولن ۽ انسانن کان به ويهندن. ان هوندي به ٻه - چار نظر لکيل آهن.

«مسکين» ملاڪاڻياري

«مسکين» جو تعارف، محترم استاد حسينيءَ هن طرح لکيو آهي:

«مسکين» ملاڪاڻياري اٽڪل پنجاهي کن سالن جو آهي. ملاڪاڻيار ۾ ريزڪي دڪان اٿس. سندس والد مرحوم سيٺ سڪڻي جي نالي سان پنهنجي تر جو سٺو ايماندار بزرگ سٺ واپاري هو. واپار ۾ پنهنجو سٺ پاڻ هوندو هو. رازڪي ڏنڌي جو به بلڪل ڄڻ هو. هو ميا جو پار هوندو هو. شاعرن ۽ عالمن سان محبت رکندو هو. پاڻ اڻڙهيل هو ۽ ورد و ظنن، نماز روزي سان لينهن هوندو هوس. علامه قاضي سيد عبداللہ شاھ سان سندس خاص تعلق هو ۽ وڏن شمار ڪيلو ايندو ويندو هو. هي ذات جا پاڻولي سڏبا آهن. پاڻولي خاندان ٽنڊي الھيار ۾ گهڻو آهي. هي انهن جي برادريءَ جا ماڻهو آهن. اهڙي سچاڻ ماڻهو جو اثر «مسکين» تي لازمي طرح سان پيو. علمي محبتن، عالمن ۽ شاعرن جي دوستيءَ سان هي شاعر ٿي پيا سندس پورو نالو محمد عثمان آهي. دڪان تي گراهڪن کي ساڻو، پتلو ۽ ڪاڙهو سٺ رڱي ڏيندو آهي. ۽ ان سان گڏ شعر به ويٺو لکندو آهي. سندس شاعريءَ ۾ ٽي-رنگي لهر جو پتو پوي ٿو. پنهنجي شهر جي نيڪ ناسيءَ جو عاشق آهي. ان لاءِ ڏاڍو اٿس اٿس. غريبن جي مدد ڪندڙ ۽ لوڻ، بددهانت سان لغت رکندڙ ۽ قومي خدمت گذار آهي. سندس شعر ۾ ٻن قوسيت جي جهلڪ نظر اچي ٿي. هر شاعري تي وڃڻ پنهنجو فرض ڄاڻندو آهي. روزانه اخبار «عبرت» جو خاص شاعر آهي، جنهن ڪري ڪتب ڪڙچ ۾ ڇپيو ويو آهي ٿو.

پيٽ

دود دود و بچاريءَ کي، وڪوڙيو وڃي،
 هريل مٽي هيرن، سا لوڻ لوڏي پانهين!

(۳۷۸)

(۱)

پيرن هٿن بدست، جڙي زنجيرن،

مهراڻ

پرين هٿين پدشي، حسن به چٽ تـ حور، پرين هٿين پدشي، سادي سيائي،
 ستيءَ کي هن سومري، ماري ڏلا سور، عمر جي الصاف ٿي، روئي ٿي رائي،
 پورن سٽي پور، ٿي ماري ڪٿي محل ۾ اـ ماري ٿو مائين، پر خوشي لئين ڪيت جي اـ

وائي

چنڊ چڙهيو ۽ تارن تانگهيو، ڪٿين موڙ يا ڪٿر، الا :
 آئي ڪانه پٽهر الا

مارو منهنجا مائوندا سي ڪهارين ۾ گولندر الا.
 ٻولي منهنجي ٻارونڻ جي لاءِ جي نذر الا.
 واتسون جاگي اوجھڙي ۾ ڪولي چڙهر در الا.
 ڪاريون ڪاريون ٺهري رانيون زهر هي ٻهر ٻهر الا.
 ماڻ ڪري نه 'سڪين' وهان مون ڏورن پيو ڏولگر الا.

ڪافيون

ڪله رات ڏٺو اتر خواب عمر،
 جنهن آندو اکڙئين آب عمر

۽ راگن رنگ وڇاڻا هئا،	ات مارن مال به ڪها هئا،
تل خواب پري هيءُ صاب عمر	ٿيا ساڳ به ٻيل سوايا هئا،
۽ واهه ٿيو وسڪارو هو،	مون مال ڏٺو نه منارو هو،
جا ڇيڙ هٿي لاپاپ عمر	ات ڪير مڪڻ ٿي مارو هو،
۽ ڏٺ مان پوئي هار ڪيا،	هٿ سرتين هٿا سينگار ڪيا،
جن ڪوٺ رکيو ٿي جواب عمر	ڪٿين وارن ٿي جنسار ڪيا،
جا تن به ٻڌي ڪا ڪالهه هئي،	مون مانگيائين کان ڳالهه هئي،
تون هوندين ڪين خواب عمر	هي ڪوٺ به وينده ٻاءُ ٻهي،
آه ٻانڀان مارن منجهه هجان،	هيءُ تانءُ اٿئي ڪله بند منجهان،
هي ڪول ٻنڌي جا باب عمر	'سڪين' هتي ٻئي مفت منجهان،

نگاهون سرگه جيئن سهڻيون، وري تن ۾ جا شوخائي،
 الله توبه نه اهڙي ڪا ڪڏهن آت ڪنهن ڪڙڪائي!
 هڪجڻ ڪارو، اڪيون ارڙيون، نظر ۾ بهن نارن جا،
 وچان ڪاڏي، ڀڄڻ ڪونهي، ٻره آهه ٻاهر ٻڙڪائي.
 عجب آه سرگه محبت جي ٿا سرحان سڀهن جيئن ارسن،
 جهلي جهولي ڀريان چولي ڏلي ڏاهي آه ڏالائي.
 پريسن جي پير جي پاڻي پچائي اس ڀنڀڻ جي،
 انڌي اک عشق آه کولي، ڏسڻ جهڻ جي سهڻائي.
 ستان اسڪين، چئو مون کي سندم دولت نه دلير آهي
 اما مڪ سار ساجن جي اسان جي ڀاڳ ۾ آهي.

گيت

گهوڙي وره ڏيڪاءِ، الا

او گهوڙي وره ڏيڪاءِ!

نوبن پيارا هن دنيا ۾ امن گهرا گهاءِ!
 ٻار ٻرم جي بوج وڌايو، روح سڄو هن راز رلايو،
 ڪنهن پر ايندين دل جا دلير مڪ اهي سجهاڙا
 تارن جي طاقت ناهي، پر ۾ ڪير ٿو پيوڙو پائي،
 تارن جا ويا طاق لڳي هي هيڏو سنڌ اٿاڻ!
 چنڊ ستارن سان ٿو اور پيان، رات اکين تي گهوريو گهور پيان،
 پريمه لئسيءَ سڀن ڀار پچائي ساجن ڪير ساءِ،
 سور ستان پور پچائن، هول هپارا هيٺو ڪائنن،
 ترپ تنهنجي ۾ قربان وارا وار نه ڪو پڙلاءِ!

غزل

تون به آهين بفرار، به مان به آهيان بفرار،
 تون نه وي، نوکي ڏسي مان پڻ ٿيان ٿو اڻڪبار.
 ڇا ڪريان ڪو وس نه آ، ڇلو هلي ٿو ڪونه ڪو،
 درٻار تون بهي آهين، دک مون شي پڻ بشار.
 شاخ تي بلبل ڏٺس، جنهن پڻ ڇو روئي مون کي،
 هئا هتي گل-خار گڏ، گل ويا رهيا، هت خارخار.
 دادگر آهسي ڪشي، جو بيمراري دور ٿئي،
 دل جگر مينو سڙي ٿي بهو سڄو، و آ داغدار.
 دور ڪر هي درد و غم، ڇڏ هي رڻن راڙو، آئي،
 اڄ سڀان ايندو وري، ساڳو سڄو ڪر اعتبار.
 مٺ ڪر 'سڪين' هي سارو زمانو زهر آهي،
 ڪونه آڪنهن جو رهو اڃ بهار، پائس، ڌار ڌار.

آخوند فضل صديق "فضل"

آخوند فضل صديق "فضل" مٿياروي ولد آخوند محمد صالح مرحوم صديقي (ٻڙوٿو مرحوم آخوند محمد پچل "انور" وفات ۱۳۷۸ھ، ٿالهر خاندان جي آخرين تاجدار اعليٰ حضرت مير محمد نصير خان جو استاد ۽ خاص صلاحڪار). ۱۰- رجب ۱۳۳۰ھ تي مٿيارين جي هڪ معزز ۽ برڪت خاندان ۾ جنم ورتو. سندس والد وچولي درجي جو زميندار ۽ پنهنجي وقت جو حاذق حڪيم هو. فضل ننڍپڻ کان آزاد ۽ البلي طبيعت جو هو. مائٽن جي ڊپ هوندي به تعليم سان دل نه لڳيس. مائٽن جي زور سان هوندي به پنجن درجن سنڌيءَ کان وڌيڪ نه پڙهيو. ننڍپڻ کان شعر ڏانهن دل جو لاڙو رهيو، ۽ ٻين جا شعر وڏي شوق سان هٿ ڪري پڙهندو هو، ۽ شاه جي رسالي سان نه پنهنجي دلون هيس ۽ سنڌي ڪتاب، وقت جون اخبارون ۽ رالا سندس روح رهاڻ هئا. سندس خاندان ۾ ڪيترا برڪت اديب ۽ چوڻيءَ جا شاعر ٿي گذريا آهن، انهن جي ڪتابن کي ڏسندي، کيس پندرهن سالن جي عمر کان شعر چوڻ جو شوق ڄاڳيو. ان وقت ۾ مٿيارن ۾ ڪوبه شاعر ڪونه هو، مگر آخوند صاحب جي صحبت هميشه علم وارن سان رهي، آهونئي سبب آهي جو ٿوري علم هوندي به ماڻهو ۽ ذهن تمام گهڻو اٿس. ان سان گڏ جوانيءَ ۾ سندس وندر ورزش ۽ پهلواني هئي. احساس ۾ جهڙس ٻيو طانتور به هڪونه هونءِ فضل صاحب شعر به چوندو آيو آهي، ۽ هزار سوا شعر به چيا هوندا آهن، مگر وٽس گهڻيون ڪافيون، غزل ٻائي ڪئي ٿورا گهڻا بيت، مرثيا، سندس ڪا ٿيهر اڪري، بهرحال ڪل ڏيک سڙ ڪن شعر به سس موجود آهن، سي به هاڻي ٿوري وقت کان جمع ڪيا اٿس. اڳيان شعر پڻ ٿي لکي ٿا ڪري پڙهندو هو سي اڃا به ويا. ۱۹۵۵ع کان پنهنجي ساري خاندان سميت مٿيارن مان هجرت ڪري هيراباد حيدرآباد ۾ سڪونت اختيار ڪئي اٿس. "فضل" وچولي درجي جو زميندار آهي ۽ سادگي پسند، شريف الطبع، نهڻو ۽ خوش مزاج انسان آهي. عبدالله "خواب"

ڪافيون

*

يار جي خاطر اديون روئي گذاريم راتڙيون،
هاند ۾ منهنجي ٻيون سڪ سوز جون سوغاتڙيون.
دود دوريءَ کان دڪييا، اڪس ڪري آڙهنگ آيا،
پوندون آنيون هادل وسيا، سي ۾ نه ڪن رساتڙيون.
پرت واريون جي پتو، منهنجي پهل جو پرتو،
ڪهرتڙ اوڻ ڪهوري ڇڏيو، مون سان مري ٿو ماتڙيون.
عشق اظهار ٿيو اڳئين، جلوه ڪيو جانيءَ جڏهن،
هي جڳ ڇڙو تنهن ٿي تڏهن، ڌاتڙ ڏنيس سڀ ڌاتڙيون.
دام ۾ دلڙي وٺي، ويا پرت جا پيوند پئي،
کولي ڪٽيئون ڏاڍيون ڏئي، سي مون پرينءَ سان پاتڙيون.
ورم کان وڃو وڃون، مرڻو مريو واريو جيون،
منهنجي مٿن سان حال ٿيون، ڪن قرب واريون ڪاتڙيون.
ڪن پريون ڪالهيون سندن، هر هر مٿن منجهه ٿيون هرڻ،
اهو لهو واريو ورن، هي لطف واريو لاڙيون.
ڪڇ ڏي ڪاهي وڃان، ڏونگر اديون ڏوري ڏسان،
ڪا دعا ڪريو دلير لهان، جهر جهنگ پائي جهاتڙيون،
اي افضل! سي اوريون نه مون دل جون اندر دل ۾ رهيون،
هر حال ۾ حاصل ٿيون سڀ لطف واريو لاڙيون.

■

گل ٿل پوڻا باغ بهار، تو بنا خي خاڻ لکن ٿا،
سچ پچ صديون سال هزار، ڏينهن وڇوڙي جا بهار لکن ٿا.
منهنجي نوراني يار ٿيو ٿر، سينو سڪ کان يار ستو ٿر،
ٿڌو ٿي ٿيا ٿاڪون ٿار، دل ۾ ڏکڙا ڌار لکن ٿا.
تو رهيءَ جان جڏي ٿي جاني، تو رهيءَ پاليان دنيا ڦاٽي،
سچ چنڊ تارا چمڪدار، اولهه انڌوڪار لکن ٿا.

سار نه جن جي ساجن ساريني، ڀرت نه جن سان ٻارل ٻاريني،
 لوڪ ۾ آهس سي لاهيار، سرحد سندا ٻار لڳن ٿا.
 ٻارل جن سان ٻار ڪرين ٿو، ڀيرو جن تان ڪين پڇين ٿو،
 عشق جا آهن هي اسرار، ٻڌا به جن سي ٻار لڳن ٿا.
 ديس ڇڏي ڀرديس وياسون، جهنگ جبل ڀر ڀر گهمياسون،
 ڇت ڪٽ تنهنجي ڦاٽ تنوار، ڀرين اوهان جا ٻار لڳن ٿا.
 ڪٿي پئي ٿا ٻار ڳڻي، ڀر نه ڪو ڪوسو واء به لڳي،
 جهن سدا نون جيءَ جيار، ڀري رهين ته به ٻار لڳن ٿا.
 آهن ڇهر ۽ ڇانو تون منهنجي، سڙ سڙ ڇوڻ الفت تنهنجي،
 ڊولڻ تنهنجي آهيان ڌار، ورهه ٻا ويچار لڳن ٿا.
 'فضل' کي ڏي تون وصل ورائي، ڇڏي لاڻو کي ڪيئن ڀرجائي،
 مٿ ٻڏي روئي زاروزار، ڀاڄه سان ٻڙا ٻار لڳن ٿا.

روز ازل کان عشق آهيون

محبت مقصد ڀيڻن ٺاهيون.

صاف لنگاهون ليڪ مڏائون،	ڪوڙ دغا کي ڏوڙ ملايون.
محبت ۾ رهون مست مڏاسي،	ميدق چوسو دغ صاف سڃاڻيون.
ڀاء نه ٻي ڪا ڦاٽ نه ٻي ڪا،	ڊگهو ٿيڻ وصل جون واپيون.
خوف خوديءَ کي ترڪ ڏيئون،	جان ۾ جانب جوڙيون ڇاڻيون.
سند هوا ۾ لٽيون لائي،	سج چنڊ تارن منجهه لٽاڻيون.
نيت ڪٿي محبوب ملي من،	جهڙ جهنگ ۾ ٿا ڄاڻاڻيون ٻاڻيون.
ڏسندي ڏسندي ڏينهن ٿو گذري،	روئندي روئندي رات وهاڻيون.
دل ۾ دفتر دلجو چوئي،	ويو وانجهن ڏي سڀ واپيون.
'فضل' ٿا سڀ رهندي محبت،	ڳالهه سڄي ٿا سڀ کي مڻاڻيون.

غزل

[نعتي]

اتر ڪل اتيا ڪان پامعصه شان ٿيو تنهنجو،
نسر آهي خدا جو خود خدا خواهان ٿيو تنهنجو.

رکيئي رب-جهان رتو سين کان سر بلنديءَ تي،
پسائي پاڻ پرور و پرور رحمان ٿيو تنهنجو.

اطاعت ۾ اوهان جي هر بشر توڙي ملائڪ ٿيا،
خدا جو شان هو روح الامين دربان ٿيو تنهنجو.

هوان سورست ۽ انجيل ۽ زبور ٿئي سج،
مگر منسوخ ٿيا، تائين جڏهن قرآن ٿيو تنهنجو.

مطاوت ۾ نه ٿاڻي هڪو منڍي اي ميدا ماريان،
خدا ڪسان رحمت اللامنين فرمان ٿيو تنهنجو.

حقيقي حوض تنهنجي تان حوين سراب ٿيا سائين،
يون ۾ ٿي بهاري وئي وڌيون ويران ٿيو تنهنجو.

يتمين ۽ سفين ۽ اسپرون عاجزن اگهيان،
هميشه لاه جو حاضر سو دسترخوان ٿيو تنهنجو.

لکين نون لاعلاجن جو علاج مصطفيٰ آهين،
فتح روزر معشر مرحلو ميدان ٿيو تنهنجو.

آجهي آهينجي ۾ آها آهي ايرا ها سيرا سڀ،
پڙهو جنهن قرب مان ڪلمو آهو مهمان ٿيو تنهنجو.

مداحون مير ميڙ توکي سرهون صلوات جا سائين،
اوهان جي آسري هري 'فضل' فرمان ٿيو تنهنجو.

دلبرا تون ٿو چوڻ ٿو تڏهر تي پاڙي وٺان،
۽ توڪل کي ڇڏي تڏهر تي پاڙي وٺان.

تون کڻي مون کي لڏس توکي مگر ڏسندو وٺان،
خواه مخواهه تنهنجي نيڪهه جي تير تي پاڙي وٺان.

پني پلي پٺاڙي اٿس هر گهوڙي واري هون،
ڇو لفظ ٿڌي صبح جي هر تي پاڙي وٺان.

جي اکر اڀر ٿا ته به ڇو وڃاڻان وس وڃاڻ،
وڃ ته منجهه آهي ته ڇو تحرير تي پاڙي وٺان.

ڇاڪا تنهنجي ڇاهه ڇا هي ڇاهه مائٽي ڇٽيا،
پسو ڪٿي جو سرسرا ڪسڻ تي پاڙي وٺان.

تنهنجي لائالائي جڏهن لڻن ٿي ماريو هو ڇو،
تنهنجي سیرت کي ڇڏي تصوير تي پاڙي وٺان.

تون ٻڌي ٻاجهون ڪرين توکي لڏ پاڏاڻان ته به،
وس اوڀان جي ڇو پڙهي يا هر تي پاڙي وٺان.

ڪول منهن محبوب ٿئي چڪا جوت مان ڇاوه ٿا،
يا لفظ اي 'فضل' هڪ تنوير تي پاڙي وٺان.

سؤ سؤ سالن تون ئي اي جذبهءِ محبت،
آهين پئي جهان ۾ دلگهري تون دولت.

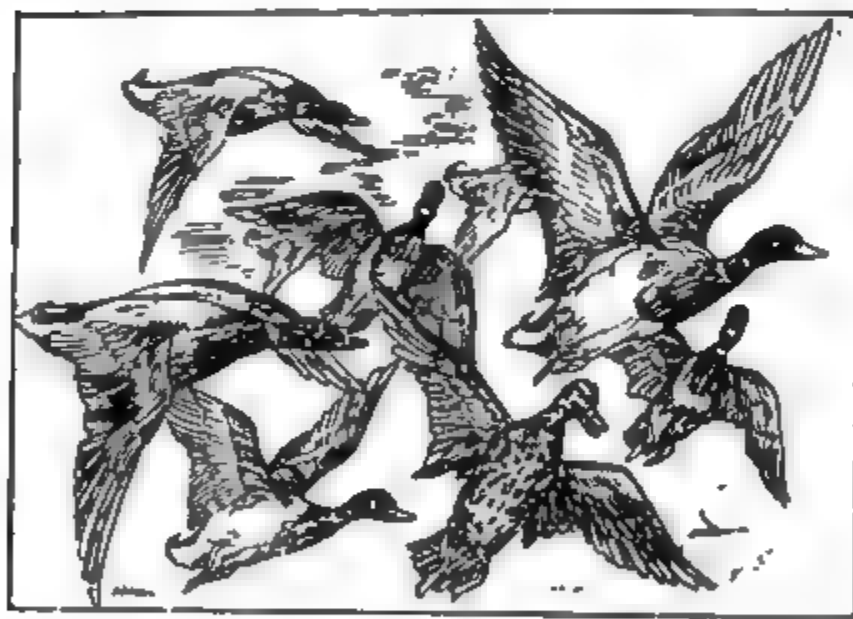
محبت آ راز حق جو، جنهن ۾ ڏرو نه ڏسڪ جو،
ڪهڙو ضرور هڪ جو، عادي ڏي پر عدايت.

لرزش کان هڪ ٿوي ويا، هڪ سوز ۾ سڙي ويا،
هڪ راه کان ٿوي ويا، سڃي نه جن حقيقتا

هڪن جي وٺي ڪل اٿاري، هڪن وٺي وٺي سواري،
هڪن کي لڳي ڪتاري، هڪن کي گهري شهادت.

مهران

-ج ۾ وٺي سٺي هئي، سٺي وري ٻڌي مٺي،
 مومل تي ڪاڪ ۾ ڪٽي، ڏس عشق هئي عنايت،
 مڪي منحور در مجازي، ڪن حب وهي مجازي،
 ڪن حل جي ڪٽي ترازِي، ڪن مال لڻ ڪٽي محنت،
 وحدت مان ڪو ٿيو واسل، ڪو علم مان ٿيو عاشل،
 ري قرب تاه ڪاگل، وٺڻ ڪان ٻچ روايت،
 محبت ۾ شهد گدا ٿئي، نور چگر لڻا ٿئي،
 خالصه خودي صفا ٿئي، دل ۾ اچي ديات،
 محبت ڪري ٿي ميلو، اي 'فضل' ٿي گهلو،
 وچ ۾ لڻ آڻ ويٺو، اهڙي لڻ ٻڌ اسات.

”افضل“ مصرپوري

محترم ”افضل“ پنهنجي خود نوشتہ سوانح ۾ لکيو آهي:

”نالو محمد رمضان، تخلص ”افضل“. ۵- نومبر ۱۹۳۲ع تي ڳوٺ مصرپور ۾ اک ڪوٺي ۾ جنهن کي عرف عام ۾ ”مصري ڇانڊيو“ چيو وڃي ٿو. منهنجا وڏا اصل ڳوٺ ”ماڏه“ جي ڳوٺ وٺوڻاڻ جا وٺيل هئا. مان ڇانڊي قوم جي ميراڻي پاڙي سان تعلق رکڻ ٿو. منهنجو والد ماجد، مرحوم فتح محمد خان، پنهنجي خطي جو مڃيل مڱهڙ هو؛ منهنجي پيءُ ۾ جو ڪجهه آهي، سو سندن ئي محبت جو نتيجو آهي. آزاد ۽ بيباڪ طبع منهنجو خانداني ورثو آهي.

ابتدائي تعليم پرائمري اسڪول مصرپور ۾ حاصل ڪئي. ۱۹۴۸ع ۾ تعليم ڪاٺي ۾ منڙي ماستر ايس. مون کي ياد آهي ته ٻارن سان جي عمر ۾ شاعر هوس. بيت، ڏور، ڏئون ۽ ڳجهارئون پڙهندو ۽ چونڊو هوس. ”سافول نير“ جا بيت ٽنڊي لاکون وٺندا هئا ۽ اڃا تائين به وٺندا آهن. ۱۹۵۱ع ۾ تاج الفقراء الحاج گل محمد پيرپور جي خدمت ۾ رهڻ کان پوءِ باقاعده مطالعو شروع ڪيو، جو تاحال جاري آهي. پارسيءَ جي تعليم تعلقي خيرپور ناٿنشاھ جي هڪ ڪمنام مگر جيد عالم مولانا احمد علي جوڪو (ٺوڙهي) وٽ ورتي.

ادبي خدمت ڏهن سالن کان مسلسل ڪندو پيو آهيان. ڪجهه وقت ”هزم لدا“ پورڙيءَ جو جنرل سيڪريٽري هوس. هينئر ”هزم طالب“ خيرپور ناٿنشاھ جو صدر آهيان. منهنجو شعر و شاعريءَ ۾ استاد حافظ محمد ”احسن“ چنا صاحب آهي. جناب ”محسن“ ڪنگراڻيءَ کان به ڪجهه وقت اصلاح ورتي آهي. منهنجي ڪلام جو مجموعو بنام ”دهوان افضل“ زير ترتيب آهي.“

غزل

●

عمر ۾ انتظار ڪير ڪري؟

تنهنجي عمر سان پيار ڪير ڪري؟

هن زماني ۾ 'نيس' و 'وامق' جيان، جان پنهنجي نثار ڪير ڪري؟

ڪنهن جيئن ٿين ويو ڏڪن جو ڏينهن، رات جو اختيار ڪير ڪري؟

تلخ و شيرين به وقت تي سهيو، هر گهڙيءَ انڪار ڪير ڪري؟

سر جو پٿر جواب آ، ليڪن، آدسيت کي خوار ڪير ڪري؟

دل ٻلي وڃي پيار کان 'افل'؟

اهڙو جبر اختيار ڪير ڪري؟

●

مهربان اڄ نصيب ٿو ڏسجي،

پيار منهنجي لاءِ ٿو ڏسجي.

ماري دنيا جي حسن وارن کان، سرس منهنجو هيبب ٿو ڏسجي.

جسڪو آغوش پيار ۾ آهي، سو وڏو خوش نصيب ٿو ڏسجي.

موسر گل اهي وٺي شايد، لغمه خوان هنديپ ٿو ڏسجي.

موتلي 'افل' اچي ته ٿو محبوب،

هر شريڪر وٺيپ ٿو ڏسجي.

مولوي عبدالحميد منگريو

مولوي عبدالحميد منگريو ولد عبدالغفور، ٿر جي تعلقي چاچري جي ڳوٺ سانڌور ۾ تولد ٿيو. جنم جي صحيح تاريخ معلوم نه آهي. هن وقت ۳۳-۳۴ سال کن عمر اٿس. ننڍپڻ ۾ حافظ محمد منگريو وٽ قرآن شريف ۽ ابوالحسن سنڌي ٽائين ٿر ۾ ئي پڙهيو. گلستان بوستان، زليخا ۽ سڪندرناس ٽائين تمام گهڻي ۽ مولوي حاجي دوست محمد ميمڻ وٽ حاصل ڪيائين، ۽ صرف ونهيو سگهيو. ان بعد مال ڏيڍ مختلف مدرسن ۾ پڙهيو. مدرسو اسپنالي ضلعو دادو، مدرسو ولهيت تعلقي عمرڪوٽ، مدرسو دڙياڻ، ۽ مدرسو هڪلاري نزد چيمس آباد. آخر ۾ مدرسو جامع مجدديه ڪنڌري ۾ تعليم مڪمل ڪري، مدرسو مقرر ٿيو. ان بعد انگريزي اسڪولن ۾ عربي ماستري ڪندو اچي ٿو. هن وقت سڪندري اسڪول ڀيلهار ضلعي ٿرپارڪر ۾ عربي ٽيچر آهي. مدرسو ۾ تعليم کان علاوه، مولوي صاحب سنڌ يونيورسٽيءَ مان مولوي ۽ مولوي عالم جا امتحان به استيازي حيثيت سان پاس ڪيا آهن.

ننڍپڻ ۾ فارسي ڪتاب ستر مان پڙهڻ سان شعر و شاعريءَ جو شوق پيدا ٿيس. باقاعده استاد ڪونڊ ورتو اٿس. ڪلامن ڪڏهن طبع جو رجحان ٿيندو آهي ته هڪٻيون ۽ غزل لکندو آهي. — محمد سومار، ڀيلهار.

غزل

•

آئي، پرواز مگر اي دل، هتي ناهي مڪان تنهنجوا

آڏن هل آسمانن ڏي، جتي آهي جهان تنهنجوا

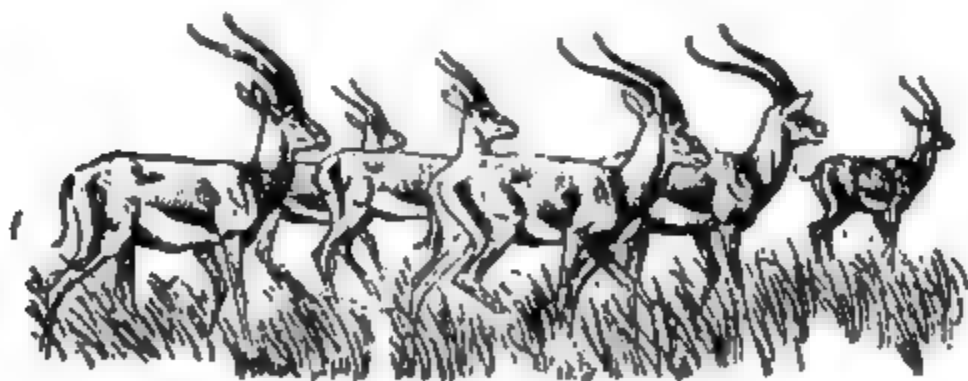
اچيو آ عارضي دنيا، وطن تنهنجو ڀيرو آهي،

ڇو آرامگاه آهي، مڪان ڪٿي، لامڪان تنهنجوا

ڏکيا چوڏينهن گهاوين ٿو، جهان دار ابلا ۾ تون،
 ڇڏي ماني، فنا ڪي ڏي، اُهي آستان تنهنجوا
 دنيا جا چهچتا چشما، چري هي اڌ گهڙي آهن،
 مري آخر فنا ٿيندين، اُهو نندو هت لسان تنهنجوا
 خلافت ڇڏي، خست ڇڏي، اُتي هل عرش اعظم ڏي،
 جتي اُ منتظر مسڪن، جهان جاودان تنهنجوا
 مڪي وٽ شوق مان شائق، الهي عشق جي تعليم،
 هميشه پوءِ پوءِ هلندو، جهان ۾ داستان تنهنجوا
 مٺي ميخالي جو "منگريا" سڙو مسڪن مائي وٽ،
 مرن کان پوءِ پوءِ ٻڙهو محبت سان بيان تنهنجوا

عشق چاهي، نانگ آهي، عشق وارن کان پهرا
 هجر چاهي، زهر آهي، هجر وارن کان پهرا
 دائما دلبر جي لڳ ٿي دل وڌي دانهون هڪري،
 بفراري جو پيمان هي، سره وارن کان پهرا.
 حال کان بحال آهيان، بيڪس و مجبور پڻ،
 منهنجو حال زار آهي، حال وارن کان پهرا.
 مهر سان محبوب "منگريا" دل ملي مڃتاوار،
 سال سورن ۾ لنگهي، سج چنڊ تارن کان پهرا

r

مخدومزاده محمد امين "فهير" صديقي

مخدومزاده محمد امين سائين، حضرت مخدوم محمد زمان صاحب "طالب الموليٰ"، سجاده نشين حضرت لغوث الحق مخدوم نوح رح جو وڏو فرزند آهي. ٻار وڃان، حضرت پکن ڏئيءَ جي نسبت سان، "ڏاڏا سائين" مڙجي ٿو.

ولادت: ولادت باسعادت ۶ آگسٽ ۱۹۳۹ع هالا ۾ ٿي. سندس ولادت تي ڪيترن شاعرن تاريخون لکيون. مرحوم سنڌي خان 'سيد' جي چيل لطمه تاريخ جو هڪ شعر هن طرح آهي:

گلِ خوش رنگ نمودار هئد ۾ گلشنِ لوح،
هزار بار مبارڪ ز 'سيد' غلام و صبح.

تعليم: اوائلي تعليم خانگي طرح ٿي. اول قرآن حڪيم پڙهي، سنڌي چار درجا پاس ڪيائين. ان کان پوءِ مخدوم غلام حيدر شاه مڪول ۾ ميٽرڪ پاس ڪري، وڌيڪ تعليم لاءِ هالن ۾ ٿي سرورده اسلاميه ڪاليج ۾ داخلا ورتائين، جتي بي. اي پاس ڪيائين. هينئر وڪالت جي ٻئي سال ۾ تعليم وٺي رهيو آهي.

شاعري: سندس شعرو شاعري ۱۹۵۳ع ۾ شروع ٿي. ان ٽين ۾ حضرت مخدوم محمد زمان سائين "طالب الموليٰ" جن کي استاد ورتائين. اڄ تائين ڪندس ڪلام جي اصلاح پاڻ ڪندا آهن ٿا.

تخلص: اول "امين" تخلص اختيار ڪيائين، ۽ ان کان پوءِ حضرت "طالب الموليٰ" کان کيس "فهير" تخلص عنايت ٿيو، جو اڄ تائين استعمال ڪندو رهي ٿو.

مشاغل: موسيقي ۽ شڪار سان سندس دلچسپي آهي. مرڪزي "بزمِ طالب الموليٰ" سنڌ جو پرڀيدانت آهي. تعليمي خدمات جي سلسلي ۾ سرورده اسلاميه ڪاليج ۾

سرور اور نئيئل ڪاليج هالا جو وائيس پريزيڊنٽ آهي. هن وقت نائون ڪميٽي هالا جو چيئرمين ۽ ڊويزنل ڪائونسل حيدرآباد جو ميمبر آهي.

ٺٽي: امين سائين جي ٺٽي ۾ ذوق جماليات جي ور ترجماني آهي. ڪلام ۾ سوز و گداز، محبت ۽ رقت جا اهي سڀ معيار موجود آهن، جي هڪ پرگو، پخت ۽ قادرالڪلام شاعر ۾ ٿيڻ ٿا. سندس تغزل، فني خيال کان رسزيت، صنويت، اشاريت ۽ ايمانيت تي مشتمل آهي، ۽ سندس پرايڊ بيان دلڪش ۽ رنگين آهي. ڪافيون درد انگيز ۽ رقت خيز آهن. موسي شاعريءَ ۾ به بهترين ڪلام چيو اٿس. سندن ڪلام مشهور گائڪا گائڪن ٿا، ۽ ريلوي پاڪستان ٽان پل لشر ٿئي ٿو. امين سائين جي ٺٽي جي تنقيد جي ڳاڙهي کان پوءِ معلوم ٿئي ٿو ته هڪ روشن ضمير انسان جڏهن پنهنجي جذبات ۽ احساسات کي بيان ڪرڻ تي اچي ٿو، تڏهن ان ۾ ڪيڏي نه اصليت ۽ روح اترين ڪيفيت پيدا ٿئي ٿي؛ جا تڪليف ۽ تصنع سان پيدا ڪرڻ مشڪل ۽ ناممڪن آهي. شاعري جذبات جي فراوانيءَ سان پيدا ٿئي ٿي، ۽ جذبات جي حدت ۽ حرارت لاءِ لازم آهي ته دل جي ساز جون تارون ٺٽي ۽ وچ شروع ڪن. اهڙي ڪلام ۾ سوز ۽ ساز، حرارت ۽ گداز جو پيدا ٿيڻ لازمي امر آهي.

”ٺٽي“ سائين جو سادو ڪلام هڪ شڪست ساز جو آواز آهي. ان ۾ نهايت مندانه جذبات موجود آهن.

”ٺٽي“ سائين جي ٻولي پختي، رسالي، سُريلي، سيلي ۽ من موٽي آهي؛ جا شاعريءَ جي لباس ۾ اچي وڌيڪ رنگين ۽ دلڪش بڻجي پئي آهي.

هن عمر ۾ سندس ”ٺٽي“ جا اترتي ڪافي آهن، ان کي ڏسي پنهنجي اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته اڳتي هلي سندس ڪلام جو انتظام ۽ معيار ڪهڙو مشق ۽ عمر رسيدو استاد جي مقام تي پهچندو، اها اميد آهي.

سندس مجموعو ڪلام اڃا شايع نه ٿيو آهي. — ادارو

* * *

پيٽ

(۱)

صبح ٻيڪندي ٿيو وڃي، ساريندي ٿي ٿام،
آهيان آءُ ”امين“ چئي، سچن اوهان جي سار،
لرمڻ نانءُ الله جي، ڪريو ڪي ڪلام،
محبت واري سار، ساليدي ڏکڻ سار سان!

[۲-۲-۱۹۶۰ع ٺارو]

صبا! چنڊ سچن کي، ساري سَوَ سلام،
دل جي دلير باز کي، پهچائج پيغام،
ته ڪارا ڪاٺيندي لڳن، توريءَ سڀ طعان

مهراڻ

(۳۹۹)

(۲)

صبا چنڇ مڃڻ ڪي، سڀها ساري،
 ٻارا مڪو ٻرديس ۾، تو لڏ ڪڍاري،
 ٻرين تنهنجي پور ۾، ٻليل ٻڪاري،
 نرمل تنهنجي نانءُ ڪي، عاشق آڇاري،
 تنهنجي تات اندر ۾، ٻارڻ ٻئي ٻاري،
 سدا ساهه 'نغمو' جو، ماريو ٿو ساري،
 نرمل نانءُ الشه جي، نوازي ٿاري،
 ٻاڳڙيون واري، اچو مون مهجور ڏي.

[۲-۲-۱۹۶۰ع]

(۳)

صبا چنڇ مڃڻ ڪي، تنهنجي لڳي ٿار،
 لائق ڏينهن لڙيو وڃي، ٻڌائيندي ٻار،
 واجهائي وائڻ تي، نيل وهائڻ ٿار،
 جيءَ ۾ آهي 'اسن' جي، ٻرين تنهنجي ٻار،
 وساري نه ويهه تون، ساجن ٿهڪ ڪا سار،
 مڃڻ سونهن مڪوند ٿو، ڏن ڏنارن ڌار،
 نرپ مڪري مڪو ٻار، واڳون وار وسال جون.

[۲-۲-۱۹۶۰ع ٿارو]

نظم

نئون سال

نوان ڏينهن راتيون، ليون روشنائون، نوان شعر ڪافيون، نوان بيت، واپون،
 نوان باغ ٻنگلا هي پستون ۽ جاپون، نئين سال ۾ سڀ ليون ٻنهي آهون:
 ٻرين اهو پرائيون ڇڏي ڏي جدايون،
 نئين سال ۾ اڄ نئون نينهن لايون
 نوان گل چمن ۾، نئون رنگ وڻو آ، منوهر، صمن، مونيو سرخرو آ،
 نئين سال جي اڄ خوشي سڻو آ، مڪرمون ڪي تنهنجي اڃان آرزو آ:
 وري پاڻ کڏجي خوشي ڪا سلهائون،
 نئين سال ۾ اڄ نئون نينهن لايون.
 خوشيءَ سان وڻن ميز پوشاڪ ٻائي، گلن سان بلبل ملائي ٿي چاتي،
 مان ٻاڳڙيون ٿو تولاهه جهاتي، تي جهاتي، نه معلوم ٿو آهي ڇو دير لاتي:
 مڪرو آ نه بلبل ۽ گل ڪي سڀڪايون،
 نئين سال ۾ اڄ نئون نينهن لايون.
 اسن ڪشور دل جا سلطان آهون، نه بي مال و دولت جا خواهان آهون،
 ٻيون ٿا جهان وارن لادان آهون، محبت مڪريون ٿا جو انسان آهون:
 هريي-اسيري جا ويجا وڃا وڃا،
 نئين سال ۾ اڄ نئون نينهن لايون.

هجون پاڻ گڏ زندگيءَ جي سفر ۾،   هڪڙا ۾ ٻيا پاڻ ۾، ۽ بحر و سر ۾،
 اکر آهيون يڪار ڪنهن جي نظر ۾،   ٿئي ڪون ڪو عيب تو هر بشر ۾،
 ٽين ۾ ٽين ٿيون پرايون ٻلايون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 وٺي مون کان اڃ اوچتو آه نڪري،   مان پاڻ ٿو توکي وڻو آهيان وسري،
 ڪهڙي ڌار توکان گذارڻ نه سٿري،   سڄن هي به ڪندي ٿي وڻو سال گذري،
 حياتيءَ جون ڪهڙيون وڃن ٿيون اڃايون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 نهاريو مون شام و سحر تون نه آئين،   مگر آهيو، رشڪ مگر تون نه آئين،
 اڃان تائين مون کي نظر تون نه آئين،   ٻا سڀ اچي ويا، مگر تون نه آئين،
 سٺا آه موٽي ڪري لڪ ٻلايون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 مٿان ۽ شمس و سحر کان لڪي آ،   فلڪ کان ۽ شام و سحر کان لڪي آ،
 لڪي آ ڄڻ و بستر کان لڪي آ،   سڄن تون مين جي نظر کان لڪي آ،
 نه ڪنهن کي ٻڌايون نه ڪنهن کي ڏيکاريون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 ٽين آهي موسم، سوان ٿيا نظارا،   تون چنڊ لڪي، سوان ڏسي اشارا،
 جدائيءَ ۾ مون تان کلڻ ٿا مٿارا،   خدا را وري آه پردهي وارا،
 ڪري دوگر اڃ ڪٽايون ليڪايون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 ٻلا چيو سڄن وٽين وندا واري،   هي عاشق اڃان وٽو راهون نهاري،
 "هجر" آهي تنهنجي ٿي سٺل بهاري،   ٻين جيڪڏهن تون اڃن تون بهاري،
 نه توکان لڪي پاڻ مغل مڃايون،
 ٽين سال ۾ اڃ ٿئون ٽينهن لايون.
 [۵-۱-۵۵ع ٿالو ٻولائون]

غزل

ڪهڙو دلير لکين لکين، ڏسي وارن ڏسي ورتو،
 رخ انور اي سٺا لبت مون ٻارن ڏسي ورتو،
 لڪي شير کان، بلبل کان ۽ پنٿون جي نڪامن کان،
 سينگهر خوشبو گل تر جي، مگر خاڪن ڏسي ورتو.

مڃي دلجا جا واعظ محاسب سڀڪندا رهيا هردس
 ۽ سائيءَ جي رخ تاهان ڪسي مڃوارن ڏسي ورتو.
 خدا جو لطف ٿيو، هيءُ خوش نصيبي تن جي مڃهي وئي،
 شفيع المذنبين ڪسي اڃ گنهگارن ڏسي ورتو.
 نماز عشق ۾ هڪڙي جي بهران سَوَ ڪير سجدو
 پرامن ڪوڙ ٻڌو، مون کي پروارن ڏسي ورتو.
 وڃي هيو ٿي ليلي ڏي، مگر ڏاڍو ڏکيو رهندو
 جي ويندي وات تي ان کي ڪٿي ٻارن ڏسي ورتو.
 شهر فرقت گذاري ڪنهن ٻيلا هن عاشق مظهر،
 نه ڪنهن سمجهيو، نه ڪنهن سوچيو، مگر تارن ڏسي ورتو.
 وفا هي ملڪ مان وٺي ٻي جهلي دامن وٺي آهي،
 جو ان ڪسي وات ويندي ٿي وفادارن ڏسي ورتو.
 هي گذري ٻي ڏکي گذري، اهي همراه ٿيا هڪڙي
 بهمدالڪه جو هيشو حال منهارن ڏسي ورتو.
 'دهر' آهي نه ڪا پروا، هزارين پنشنون ٿينديون
 (در قسمت در دلهر خطادارن ڏسي ورتو.

[۱۲-۱-۵۹ع هالا لوان]

محبوب گهڻي ڏلو درد وائي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 ڪنهن گذريو زمانه رنج و غم، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 هيءَ ڪاهي خبر اڃ تائين گهڻا مون ڳولها ڪيلن تان ڳالها مين،
 ڪنهن وقت کان آهن اڪيون ٿي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 اڳ مارو ٿانو ياد هئو، ڏک، درد، ستر جو هن دل کي،
 پر هاڻ ته بعد از وصل ستر، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 هر روز ستر ٿڪي ٿي ٿئي، ۽ روز ٿي هيءَ ڪان ٿوبه ڪجي،
 گهڻا ٻيڙا ٻيڙو مون پنهنجو ٿي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 هڪ مدت کان دل ماندي هئي، اڃ نيٺ وصال جو واڻ وريو،
 ڪير جرح فراق جو ڪجهه مرهي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.

اي راهزنو! چڏيو منهنجي پيچر، مان خود ئي پریشان حال آهيان،
 جو راه وصال جو پيچ وڃي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 اڄ نيٺ وڃي گلشن ۾ هليو ڪنهن جذبه دل کان بيخود ٿي،
 جو مون کي ڏسي ٿي رنيو ٿي، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.
 اي 'لهر' تون مون کي پڙاه ڪئي ته حقيقت ڪيئن آغاز ۾ هئي،
 مون کنيو يا ٿي کنيو پنهنجو قدر، ڪجهه ياد اٿر ڪجهه وسري ويو.

[۲۹-۵-۵۸ع هالا]

■
 ٻيو مان وفا ڪري ڏسي،
 هيءَ خطا پارها ڪري ڏسي.

منهنجي هردم ٿي ڪندو رهيس،	مان پنهنجي ٿي ڪري ڏسي.
پنهنجي ماءُ لڏا ڪان دور ٿي.	زيت درد آشنا ڪري ڏسي.
سنگدل آب آب ٿي ڪندو	اه اهڙي به ڪا ڪري ڏسي.
سپر تن، سروي سنڀاليندو،	جان جنهن ٿان لڏا ڪري ڏسي.
هر شجر ۾ صبا ۾ گل ۾،	جستجو جايجا ڪري ڏسي.
هن چو لطف و ڪرم وري به ٿي،	گويا پيهر خطا ڪري ڏسي.
جي حياتي ولا ڪئي ته 'لهر'،	عشق ۾ انتها ڪري ڏسي.

[۲۳-۳-۵۸ع هالا]

●
 محبوب بنا هي روشن رانيون، چنڊ ۽ تارا ڪين ڪين،
 جي بهار ڏئي پوءِ ڌار ڪندا، سي سڀا سهارا ڪين ڪين.
 وڃ تون به ته کس پنهنجي مان نرس، مون سان ڀلا ٿينجو چاهي؟
 تنهنجي ته ضرورت ڪانهي ڪا، هي تنهنجا نظارا ڪين ڪين.
 مان پنهنجي ۾ ئي پورو آهيان، جو چڙين ٿي تون پادر صبا
 جو ماءُ سڌارڻ ٿي چاهين، ڪنهنجهڙا ته سڌارا ڪين ڪين.
 ڀل طوفان ۽ نيڪ تار ۾ اڄ مون کي به هلي چڏي، پاڻ سٺو،
 هي ظلم، ستم ۽ سورن سان ڀرپور ڪنارا ڪين ڪين.
 هو چاهي ڀلا جي مان به هلي تون شاد هجين آباد هجين،
 شل روح کي هر دم بهاد هجين، هو ٿيهر و سارا ڪين ڪين.

(۴۰۰)

مهراڻ

ڏس رنگ دنيا جا ڪيئن بدليا، الله جو نالو باد نه آه،
هن ڦاٽي دنيا جا هي سون ڪي رنگين نظارا ڪين ڪين.
اڄ تون ئي 'امين' اڄ منهنجي اڳڻ، ڪر روشن روح اهي رهبر،
پتر تون ئي ڏناريندين دلڙي پيا دل جا دلارا ڪين ڪين.
[۱۷-۵-۱۹۵۶ع هالا]

ڪٿن سان ڪڏ رهڻ جي لاه سون ڪي خار ٿيو هو،
تڏهن ان جو ٿيس جڏهن هن تي بار ٿيو هو.
زماني جي فضا موجب بدلجي، هر ڪهڙي سون ڪي،
وڌن اڳيان وڌو، ٻارن جي اڳيان بار ٿيو هو.
مون ڪي پتر مار جي خدمت ۾ پهچڻ لاه ڪڪ واري،
پرائي چار ۾ لاسي، پرايو مار ٿيو هو.
اهالي خوش ادا مانيءَ جي برڪت جي نشاني آ،
جو، غير ڪي نيٺ مولانا ڪي پڻ ميخوار ٿيو هو.
فلڪ ڪي رشڪ ٿيو اهڙو زمين جي ٻار ٻاريءَ تي،
جو آخرڪار ان ڪي خاڪ ٻائڻي بار ٿيو هو.
هوا اهڙي ته ڪلشن ڪي لڳي ناسازگار آهي،
جو خوشبو ڪي به ڪڙن کان جدا لاچار ٿيو هو.
'نهر' آخر نه ڪجهه وري وڌائيءَ ۽ امريءَ مان،
چڙي شاهي، ڪڍائڻي ڪوچر دندار ٿيو هو.
[۲۲-۱۲-۱۹۵۶ع-هالا]

نظر ٿرپ نظارن وڌو ٿرپ ڏنو،
خزان رسیده بهارن وڌو ٿرپ ڏنو.
رهيا نه سون سان چيدائي ۾ هدم و ميخوار،
سحر ٿي ويئي، ستارن وڌو ٿرپ ڏنو.
وري ته امري دنيا جي ڪين لڳندس مان،
سدائين هن جي سهارن وڌو ٿرپ ڏنو.

مون بهررار کي خالي ڏنائون دلداري،
وري به پنهنجي ئي ٻارن وڏو گريب ڏنو.

غن ۾ ڪلندو رهيس، هر خوشين وٺڙي ڇڏيو،
مهميشه آهي بهارن وڏو گريب ڏنو.

سڪن جو سڪ ڇڏڻ لازمي نظر آيو،
قدم قدم تي ٻارن وڏو گريب ڏنو.

پراڻي پنهنجي کي سجهڻ جو وقت ئي نه مليو،
نظر جي شوخ اشارن وڏو گريب ڏنو.
جاني ماري پتن جي ئي ٻار ۾ گذري،
’لهر‘ ٽڪن وٺڪارن وڏو گريب ڏنو.
[۵۹-۶-۱]

بهار ۽ تنهنجو بهار ڇا ٻڃي!
ست لظرن جو وار ڇا ٻڃي!

تنهنجو وعدو ۽ وعدو مون مان ڪيل،	هو به هي اعتبار ڇا ٻڃي!
ٽوڪي لهرن جي روبرو جاني!	دوست، محبوب، ٻار، ڇا ٻڃي!
دل جي ويراڻي ۾ به تون آهين،	ٽوڪي جان بهار، ڇا ٻڃي!
بيوفائي وٺا جي بدلي ۾،	عزم، ڪاوڙ، پاڻ، ڇا ٻڃي!
بيوفائي کي حامين لفظن ۾،	اي دل داغدار، ڇا ٻڃي!
تنهنجي هوندي به دل جي ٽڙين کي،	بهررار، قرار، ڇا ٻڃي!
منهنجون راهون هو جو ڏسي اڇڪلج،	حسن ۽ انتظام، ڇا ٻڃي!
جن کان سائون جا منهن شرمايا،	سي اکيون اڻڪياري، ڇا ٻڃي!
لڪر، ۽ لڪر پانهي پنهنجو ’لهر‘،	پاڻ کي ٻار ٻار، ڇا ٻڃي!

[۵۹-۶-۲۳-ع-هالا]

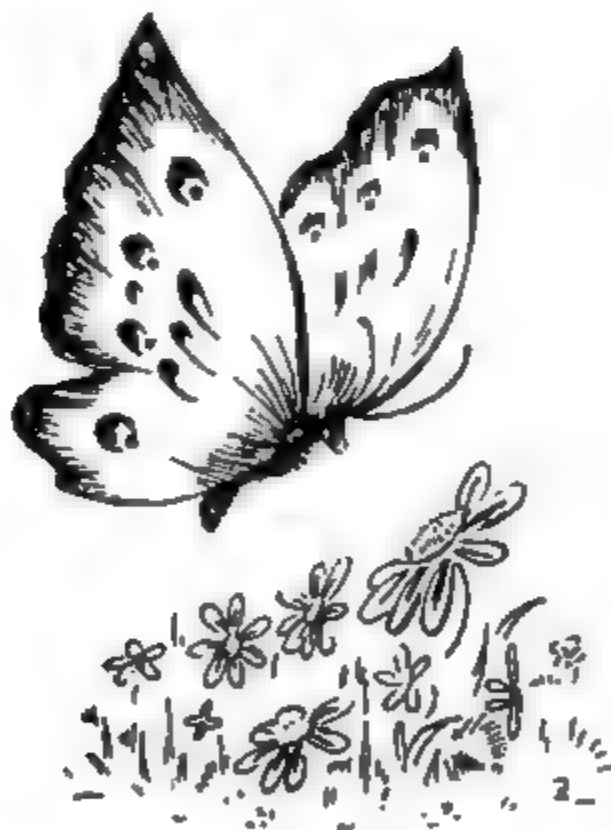

تعلق آهي اهڙوئي نظر جو ناز وارن مان،
ٿئي ٿو رڳو جهڙي طرح لهرن جو ڪٽارن مان.

ڪڏهن هين ڪو نه ٿيو آهي جو گل دامن ۾ اٽڪي پئي،
مگر اٽڪو پوي دامن، گلن هوندي به ڇارن مان.

شب فرقت ۾ هي رهندا رهيا، هو ٽڙهندا رهيا،
ڪٿي رهندا رهندا ٿي نه ٿارن ۽ ستارن مان.

نه گل ۾ ٻوڙ رنگيني، جي هو لاهي ته ڪجهه ناهي،
 طبيعت ڪيئي لڳي آخر بهارن سان نظارن سان.
 عجب جهڙا ٿين ٿا رشتن ۾ تقدير ۾ دنيا ۾،
 تعلق ٿئي غزان سان تو، محبت ٿئي بهارن سان.
 گذاري رات ساري سڪسڻ بيگالگي ۾ ئي،
 نه سالي آيو محفل ۾، نه اڀريو چنڊ تارن سان.
 گل خوش رنگ آخر پنهنجي فطرت ۾ ئي خوش ٿيندو،
 اهو سوچي، مان پنهنجو ڪهر ستايل وٺو غارن سان.
 ڪنڊن جي قرب تان مدني غزان ۾ پڻ جهليون ڏاڻ،
 اهي ئي وقت مشڪل ٿا لپائن درد وارن مان.
 'نهم' اهي محبت جو اثر سڀڌاڻي الفت ۾،
 زمين جي خاک هوندي، گڏ رهون ٿا ماهارن سان.
 [۲۱-۲-۶۰ع لارو]

شاهنواز شاھ «عارف المولا»

سيد شاهنواز شاھ، تخلص «عارف المولا»، ولد سيد ذنل شاھ جيلاني، سنڌ جي ڪهنه مشق شاعرن ۾ شمار ٿئي ٿو. آڪٽوبر ۱۹۲۲ع تي، گهوٽ پير سجان علي شاھ، تعلقي شهداد پور ۾ ڄائو. سنڌ جي مشهور ڪلاسيڪي شاعر سيد حسن بخش جيلانيءَ جو پوٽو آهي. سنڌي، اردو، عربي ۽ فارسي ٻوليون ڄاڻي ٿو. مشهور صوفي محمد فقير کٽياڻ جي عارفانه صحبتن کيس رنگي ريتو ڪري ڇڏيو، ۽ فقير صاحب جي طرفان مليل «عارف» تخلص اختيار ڪري شاعري شروع ڪيائين. جناب مخدوم محمد زمان «طالب المولا» سندس ڪلام جي اصلاح ڪئي آهي. سندس ڪلام ۾ رنگيني ۽ شاعري، لطافت ۽ سوز آهي. بهترين ڪافيون ڇيون اٿس. پاڻ سوشيٽيءَ تي ناانداز نگاهه رکي ٿو، ۽ سٺو ڳائيندڙ به آهي. بيت، وايون، ڪافيون، گيت، لوڪ گيت، مثنوي، قصيدا ۽ غزل ڇا اٿس. سندس گهڻن ۾ عجيب سوز ۽ حسني آهي. سنڌ جي سڀني مشهور رسالن ۾ سندس ڪلام ڇپيل آهي. «ڪلام حسن بخش» پاڻ سهڙي ترتيب ڏنائين، جنهن کي سنڌي ادبي بورڊ ڇپايو. هن وقت ڏيڙي، نزد شهداد پور ۾ رهي ٿو.

«عارف المولا» پنهنجي فني نقطه نگاهه کان سنڌي شاعريءَ ۾ انفرادي مقام حاصل ڪري چڪو آهي. سندس بيت ۽ ڪافيون نهايت سريليون ۽ رسليون آهن. ڪانن ۾ تجنيس حرليءَ جا رنگيني پيدا ڪئي آهي، اها «عارف المولا» جي زباندانءِ جو ثبوت آهي. سڻڻ ۽ ملڻا لفظ سندس فن ۾ ائين ٿا لڳن، چئن سديءَ تي ٽيڪا بيت ۽ ڪافيءَ کي موجوده دور ۾ جن فنڪارن اڏي ڏنو آهي، تن ۾ «عارف المولا» به شمار ڪيو وڃي ٿو. «عارف المولا» جي فن، سنڌي ڪلاسيڪي فن ۽ هيٺ ڪي زندو رکندي جي روح پرور ۽ دلاور تجربا ڪيا آهن، اهي تجسمن جي لائق آهن. انسوس اهو آهي ته سهڙي باڪمال شاعر جو ڪوبه مجموعو ڪلام اڄ تائين شايع ٿي نه سگهيو آهي.

‘عارف المولا’ طبع جو رنگين، يارن جو يار، ميڙن ۽ مجلسن جو سور، اديبن ۽ شاعرن جو پرخلوس دوست آهي. هن قسط الرجال ۾ امڙن ساجهڙن ۽ پرخلوس شاعرن جو دم غنيمت آهي. — ادارو.

بيت

[لوڪ سينگار]

ڇيلا کنيو چوڪريءَ وڌا ٿي واڙي،
 ڪارا نانگ ڪلهن تان، ٿا ٿاڙي،
 چنگڊ چوڙي ڇڏيون، ڳئون ڳاڙي،
 سني سنڌل ڇڏيو، لوڻيءَ کي لاڙي،
 بوندن بهاريون ڪيون، مڪرو مناڙي،
 چولو چست چنيل کي، وريو ولاڙي،
 کوٽا ڪلبدن جا، پٺا آرهه آڙي،
 اعليٰ هن عجب جا، چوڏس چمڪاڙي،
 پيٽيءَ برابر آهي، ڪنٽر ڪڇاڙي،
 چيلهه چيلهه تي چاندني، پٽا جهڙي،
 جهي چتون چوڙيل جا، راسن وٽاڙي،
 وچون وسڻ آڻيون، بدشئيءَ پاڙي،
 پسي هلڻ حبيب جو، هاڻي هرڪاڙي،
 شامن شوڪارا هنيا، ڪن گهايل گهوڙا ڙي،
 دليون لڪ ڏاڙي، ‘عارف’ عجيب هنيون!

[لوڪ بيت سرمارڻي]

ماڙيءَ چڙهو مارڻي، ڪري هلڻ هٿس،
 ٻوي ٻانڊهڙن کان، ڏوٽيڙن جا ڏس،
 اديون اٻان ڏي، ڪڪرن ڪٽي ڪٽس،
 جهون جهانگيڙن تي، وٽي ڪيا وٽس،
 ساري سانگيڙن جا، گولاڙا ۽ کٽس،
 ساري سانگيڙن کي، نيرَ وهائي نٽس،
 ساري سانگيڙن کي، ڪوهڙا ۽ ڪٽس،

ساري سانگيئون ڪي، جا دهاڻيون ۽ رَس،
 ساري سانگيئون ڪي، ترايون ۽ تَس،
 پيئون پاڻا لُڪل لالا، ساري ٿي سرَس،
 پيتو ٻاراڻا ڏيو، ٿي وار چئي وينگس،
 ويڃاريءَ وڳر ڏي، وڏا ڪيا وَس،
 آچلو وجهي آگ ۾، هيرا چوڙا هَس،
 دل ٿي درمانيءَ جي، دردن لانا دَس،
 ’عارف‘ چئي امير مڪر، مڻن تي نه هوتس،
 سڙيءَ سان تون سوراءِ، خان ڇڏي ڏي ڪَس،
 نه وڃي ويڃاري وٺي، ڇوڙن منجهان چَس،
 بند پائي پوَس، ڪڍي ڇڏ تون ڪوٺ مان!
 * * *

(۱)

هم ڪي حق چئي، ٻائيءَ ڪي ٻوڙ،
 پنهنجي جُسي جان ڪي، جانب سان تون جوڙ،
 والڻه بيڪڙل ڏي، محبت ٿيڏائيءَ ڪي ٿوڙ،
 ٿي سيري لهن جا، غنيءَ غنيا ڪوڙ،
 وحدت وٺي ووڙ، ’عارف‘ تون الله ڪي!

(۲)

سورهم سانڪا ست، جيئن جا جهان مان،
 مردانو ٿي موت جا، مونجهارا سڀ ست،
 لڳ لڳاها لوڪ جا، لاهوتي سڀ لت،
 خان مري تون ڪٿ، شاهد و محبوب جوا

(۳)

آڃائي آهين، سِر ڏيڻ جا سورما،
 ڪڏيو ڪلاڙن کان، ڪر لڪها ڪيائين،
 عاشق پنهنجا انگڙا، وڙ ڏيو ويائين،
 ڪاٺيءَ هيٺان ڪاٻڙي، ڪڏ نه ڪيائين،
 سڀيون سوريءَ چاڙهي، نانڪا نهائين،
 عاشق انا الحق جا، ڪٿ هلا ڪائين،
 ٻهي ٻيائين، ’عارف‘ مولِيءَ عشق ڪي!

(۴۰۶)

مهران

ڪافيون

اسان عشق ڪيو استاد،

سٽي پيا سڀ وٽڪ پھانا!

برم جو باري ٻار ڪٽيوسين،	لڪي نه پر اظهار ڪٽيوسين،
ٽھيون دردن ۾ دلشاد،	ترڪ ڪيائين فوق شاهانا!
حضرت حسن ڏٺي حيراني،	'خاق الانام' مليو چياني،
برهم جو هي بنياد،	هر شيءِ ۾ ٿيا ڏينھن نيشانا!
در دلير جي ڪيون ڄلاسي،	محب مٽي جي مڇي امانسي،
ولي عشق سندو ارشاد،	مڇي مڇاياسون مڇانا!
غرض ڪٿاھ ٿواب جو ٺاھي،	حضرت عشق اڳيان ٿيو آھي،
دو جڳا ڪان ٿي دل آزاد،	ستو سو حمد لکين شڪرانا!
'عارف مولوي' عشق عجائب،	ورد وظائف ٿيا سڀ ڄاڻب،
ٿيا هلير و عقل برباد،	پيرت پياريا پٿر پھانا!

نٻاڪيون نٻاڪيون نٻاڪيون نٻاڪيون،

اچن پاڙ وانگر اڏاڪيون اڏاڪيون.

ڪٽوريون ڪٽاريون، ۽ ڪٽاريون ڪٽوريون،

سي مدهوش مٽي لوش ڪٽوريون سولھاريون:

رسيليون رسيليون، صدا راج واليون!

تڪا ٿير لڄيم ڪٽن سحر ماري،

نه طاقت ا ڪٽن کي جو ٿن ڏي ٺاري:

وجهن ڪهور ڪڪ سان ڪٽن منجهه ڪٽاڪيون!

اهي عين الڙنگ الماس آهن،

پنجاهون، بي ترس، بي نياس آهن:

چيڪائين ڇٽ پٽ نه پٽيون پٿرليون!

اچي جيڪو اڳيان الھي وٺل ڪٽائين،

ڪٽين ٺاٺ ٺانگا ڪٽي ٿيون ٺڄائين:

پڪي ڪٽين وانگر وٺن ٿيون پٿرليون!

وڌا وارَ وَر وِر وجهن ونگ ووڙي،
 ڪلهن ٿي ٿرين ڇڏيا ڇيٽ ڇوڙي:
 منهي سيند اڳيان لُڏن لال ڏانئون!
 اهي ڏند هيرا ۽ مرجان موتي،
 ستارن مان مڙهيل مٿي پاڪ موتي:
 وتن حورون ٻريون اڳيان فن وڪائون!
 اهي نيل نرگس ۽ لٻڙا ڪلاسي،
 اهي ڳوڙهيون گهريل شرابي شرابي:
 وجهو ونگ ونگيون وين انگ وائون!
 انهن مان ادا ڏي، مٿان دل اڙائين،
 اڙائين تـ پٺي مٿان پير پائين:
 آهن ڪهڙا مل جيڪي آهن چڪائون،
 اڪيون ڪن اکين جي تـ 'عارف' غلامي،
 سڪندر ۽ دارا سوين در سلامي:
 وڌا پاڳ جن مان ڙهي ڪن رهائون!

گيت

توڪي دل ٿي ماري، ساجن!

توڪي دل ٿي ماري، ساجن - توڪي دل ٿي ماري!
 منهن مهتاب مبارڪ جي منجهه شمس و قمر چاندڀاڻ ڏسي،
 رات آنڌاريءَ منجهه تنهنجن پير زلفن جي ڪارڻ ڏسي:
 دنيا عيني ڪسي اورانگهي وينس پاڻ واري!
 لرميل ناز منجهارن نڪري جڏهن هليين ٿو جاني،
 جن، ملڪ، انسان، پريسون، ٿيا شمس و قمر ترهائي:
 دو جڳا موهيا تنهنجي جانب ادنيٰ اهڪ اشاري!
 تنهنجي جدائي ۾ او جاني، ڏکيا ڏينهن گذاريان،
 صبح سويرو ڪانگ آڏاريان، وَر ڏير واٽ نهاريان:
 وڻ ٿين ۾ واجهايو دلڙي ڪونگ وانگ ڪوڪاري!

قرب جي گيشتي لهرين لوڏي، ٻئي منجهه پاتار،
 منڪڙي مڙي، ونجهه وائا، ميڙيا منج هزار؛
 پاڇه منجهان هي پهڳڻ پڙي وڃ تون ٻار اڪاري
 ڪوڇهه ڪارو، اڪلو ڪڍلو، 'عارف' تنهنجو آهيان،
 اڪيون اوڻان جون آرونديون، ٻي ڏي هڪمن واجهايان؛
 هڪن ڇڏيندس در اي دلبر، تنهنجي پٽس پتاري،
 توکي دل ٿي ساري، ساجن! توکي دل ٿي ساري.

قطعا

(۱)

نير و غنچر ڏس، ترار ڏس،	ابر ٻاران ڏس، بهار ڏس؛
ميءُ ڏس، ساهر ۽ خمار ڏس،	لرڪس و نيل و آبشار ڏس؛
تنهنجي اکيون جو آسر مون کي،	تنهنجي لپڻ تان سڀ نثار ڏس؛
مسڪت بهادر صياءُ مار ڏس،	ظلمتِ شب کي ٻي حصار ڏس؛
دام و زنجير طوق و تار ڏس،	مشڪ و عنبر ڏس، زُئار ڏس؛
تنهنجي زلفن جو آسر مون کي،	تنهنجي وارن تان سڀ نثار ڏس؛

(۲)

اشارا چهر جا پيغام الفت،	سراپا ٻار آهي دنگر جغت؛
گهٽي گهورن ڪا هڪٻن گهٽ گهائل،	هڏي وينا جسر و جشيه هشتا

(۳)

نگاهن جو تعاد، برق و باران،	ڇگر جا زخمر ٿا رنگ بهاران؛
ڏسي نير لنگه جا نيز ٻالا،	حائون مڪن لدا هڪٻن جان ناران؛

(۴)

زندگي درد و غم جو نام آهي،	ذهن گردش ۾ صبح و شام آهي؛
هين زمين تي ملي ٿو غم جو شراب،	آسمان حيرتن جو چار آهي؛

سيد احسن الهاشمي «احسن»

سيد احسن الهاشمي 'احسن' پنهنجي مختصر سوانح هن طرح بيان ڪئي آهي:
نالو: سيد حسن شاه ولد سيد ملن شاه. مٿياري سادات جي اجنائي پاڙي مان هي
 سلطان سيد حضرت امام هنتر چناب موسيٰ ڪانڌر عليه السلام مان ملي ٿو.

تاريخ پيدائش: ۲۳ - سيپٽمبر ۱۹۲۳ع. مقام: لنڊو مير نور محمد، لک ڪيدو بندر، جو
 هن وقت شاهه لطيف آباد ۾ اچي وڃي ٿو.

تعليم: ابتدائي تعليم گدو بندر ڪورنٽ پرائمري اسڪول، ٽي ۽ چار درجا سنڌي ناگالين
 پرائمري اسڪول ڪوٽڙي، نور محمد شاه اسڪول حيدرآباد، اورينٽل ڪاليج امرتسر ۽ درسگاه عالم
 لڙاد جاشڪ ايران.

شاعري: سخن جي ابتدائي مرحلن ۾ انهن ئي محترم قبل سيد حيدر شاه 'حيدر' منهنجي
 رهنمائي ڪئي. ذوق سخن قبل 'طالب الموليٰ' سائين جي صحبت ۽ وفات جو مرهون منت
 رهيو: هر قدر ۽ هر وقت ئي پاڻ منهنجي حوصله افزائي ڪندا رهيا آهن.

سخن جي ابتدا ٽنهن ورهين جي ڀنڀار ۾ هڪ شڪست ڪلام مان ٿي:

ڪيئن ڪريان، ڪاڏي وڃان، ڪهو قرب ۾ ٿاڀو قرب،
 دل اندر دونهي دڪائي، عشق ۾ اهي عجيب،
 تنهن ڏسڻ هڪدم ته ڏهه ڀيرا ڏڪويل خوش ٿين،
 جي ڪرين لعل ٿي غم ۾ ٿو وڃن غائب غريب

پنڌرهن ورهين جي عمر ۾ ٿاڻاڻائيده نهايت نجيف ڪري وڌو. قبله والد صاحب مرحوم
مون کي حضرت غوث الحق مخدوم لوح سرور شاهه رحه جي درگاهه تي دعا لاءِ وٺي ويا.
مون هڪ دعا به نصيذو لکيو، جنهن جو لفظ هڪ بند باد آهي:

نوح! تنهنجي نبي جي شهرت سٺي،
تنهنجي عاليشان نبي عزت سٺي؛
مرشدن سن نوح تنهنجو نام ٿيو،
نبي تنهنجو چار خاص و عام ٿيو؛
هر دور تو امداد باغستان دل،
خستش ديرينه از روز ازل.

نبي خلقي هوندي به هي دعا به ڪلام ان وقت جي اهل ذوق کي ڏاڍو پسند آيو، ۽
حضرت قبله مخدوم غلام محمد سائين مون کي پنج روپيا دعا جا عطا فرمايا.

ان زماني ۾ منهنجي طبع جي حوالي ڪافي اوج تي هئي. گهڻو ڪو ڪلام چيو، هر
قدرت طرآن به ۾ چٽڪر ازل کان لکيل هو، ۽ لڏپلاڻ به هميشه رهندي پئي آئي،
ان ڪري اهو پياڻ هٿ ٿي ويو البت پنجن-ڇهن سالن کان پوءِ هڪ-ٻن مشاعرن ۾
مون پنهنجا غزل ٻين جي واٽان پڙها ۽ مجبور ٿي ڏاڍي ناراضگيءَ سان ان شعراءِ حضرات کي
داد پئي ڏني، جن کي منهنجو غزل منهنجي تخلص تحت پڙهڻ به پورو ٿئي آيو.

ان زماني ۾ آءٌ منهنجي زمينداريءَ تي رهندو هوس. بهراڙيءَ جو ماحول ۽ مجلسن
جو رنگ نرالو ٿيندو آهي. البيلي طبيعت، نوڪر چاڪر، گهوڙا پوڙا مائٽن جي لاڏ پيار،
الهن سڀني گڏجي مون کي علمي عظمت حاصل ڪرڻ جي راهه کان دور ڪري ڇڏيو. تعليم
مڪمل نه ڪري سگهيس، جنهن جو مون کي مرڻ تائين ملال رهندو.

نه ڏي پئي ڪنهن کي هڪ الزام 'احسن'

تو منهنجي پاڻ سان ئي دشمني ڪئي!

ان وچ ۾ تحريڪ پاڪستان زور وٺي وئي. آءٌ سياست ۾ علمي طرح داخل ٿيس، ۽
ٿوري عرصي ۾ سالار صوبه سنڌ مسلم ليگ نيشنل گارڊس ۽ مسلم ليگ ڪائونسل جو ميمبر
ٿيس ۽ حصول پاڪستان جي جدوجهد ۾ وڏي اهميت واري تحريڪ، يعني خضر حیات وزارت
جي خلاف ايجنڊن جي سلسلي ۾ ملتان ۾ مون وڏو ڪردار ادا ڪيو؛ مگر انسوس جو
حصول پاڪستان بعد ان لڙائيءَ جو سهرو ڪن سرمايه دارن ۽ پاپلوسن جي سر ڇڏيو.

خبر ڪسي خلعت زرين عطا ٿي،

سندرم محنت وٺي ڪٽڻ جي ٿري ۾؛

انهن کسي ڄام بلوڙين هٿن ۾،
 جي پٽن ۾ا ٿي جيئي ڪري ۾.
 اهي وڏو منهنجي قسمت جو ستارو،
 آلهجي اوچتو ڪهڙي آري ۾.
 نه ٿي ويجهو اسين سان 'احسن'،
 انهيءَ عانيت عزت پري ۾!

۵۳-۱۹۵۸ع ڌاري حضرت 'طالب الموليٰ' سائين وري بزر سخن کي عظمت بخشي،
 ۽ مرهنيءَ مشاعرا ۽ ادبي نشتون ٿيڻ لڳيون. مون ان عرصي ۾ تمام گهڻا غزل، قصدا،
 طوطي ناس، المختصر نه ڪهڻو ذخرو جمع ڪيو، جو منهنجي لغت جگر رهاڻا الهامي هڪ
 ڪتابي صورت ۾ لکيو آهي. ۱۹۶۰ع ۾ مون ٽنهي آدم مان هجرت ڪري وري منهنجي
 زمينداريءَ تي هڪوت اختيار ڪئي. اهو رسايو به آلهجي ڪيڏانهن ويو؟ نهايت گهڻي ڳولا
 ڪيم، ته به هڪ ڪوڙ آيو. ۱۹۶۰ع کان پوءِ وارو جيڪو ڪلام هو، سو به جون ۱۹۶۸ع
 ۾ هڪ سفر ۾ ريل الڌر وڃي ويو!

پهه 'طالب الموليٰ' سائين ۽ محرم گرامي صاحب ۽ منهنجي مٿئي 'پيخود' حسيني صاحب
 جي چٽ لٽ ڪري، وري هڪجهه وسريل ڪلام ۽ هڪجهه نئون ڪلام گڏ ڪيو اٿس، جو
 غريب ملڪن حوالي ڪيو ويندو.

ڪو رهن ادب کي ٻلي ڏئي سندم ٻاهر،
 'احسن' وري آجڻ ڪئي دولت ڪلام!

✱

✱

✱

'احسن' صاحب هڪ قادرالڪلام ۽ پختو ڳاهار آهي. السوس هي آهي ته زماني جي
 ستر نظرين ۽ ڪري معاش جي ڪاروبار ۾ اهڙو نه مشغول آهي، جو هن ذوق ڏانهن توجهه
 ڏئي نه سگهيو آهي. سندس سنڌي، اردو ۽ فارسي ڪلام استادان رنگ تي مشتمل آهي.
 پنهنجي ۽ شيريني، شوقي ۽ لڪنه طرازي سندس ڪلام جو روح آهي. غزل، نظم ۽ قصدي
 تي استادان دسترس حاصل اٿس. ڪلام پڙهڻ جو رنگ به نهايت ممياري ۽ دلنشين اٿس.
 سندس انداز بيان مغل ۽ سامعين کي مسحور ڪري ڇڏي ٿو. ان طرح هڪ قادرالڪلام
 خطيب ۽ شاعر مقرر ٿي آهي. بهرحال 'احسن' جامع الفنون آهي، پر زماني جي ستر نظرين ۽
 هڪ ادب ۽ فنڪار کي دائره فن وادب کان ٻاهر ڪري ڇڏيو آهي. - ادارو

غزل

مون کي حاصل ٿي، غزان سان دولتِ حير و فرار،
چوڙي بلبل، نه منهنجي زهت جي خاموش تار.
مون وري وحشت ۾ ويهي، ذرا ذرا ڪيا وٺو،
جو ڪمالِ هوش ۾ ٿي ويو گريبان تار تار.
ميت ٿيو خوبِ گران ۽ ختمِ هيت خوبِ حيات،
سرحبا هو وعدهءِ قسم، سرحبا هي انتظار.
منزلون سڀ نزع جون اٿن، ڪير ٿي وڃن،
تون خدا جي واسطي مون ڏي وڳو مشڪي نهار.
هو نه ٿي منهنجي غزان ۾ سوسر گل جو سڙو،
منهنجي آهن جون هوائون، منهنجي اشڪن جي بهار.
مدءَ ما معشر جي شايد هجن اهي سر روئي ڪار،
هو ڪري جي امنراق لنگش پائي وٽار.
ڏينهن ڏونءَ اُسي حياتي، هو مل ٿي يا نصيب،
اڃ ت ڪو دم پاڻ ۾ کڏجي ڪريون ڪي چار چار.
ڪير ٻيو هن 'احسن' آهڻ ري، مهروا ڪندو،
تنهنجي ابروءَ جي اشاري تان تصديق وار وار.

رهيو آ تنهنجي مندر تي سدا سرور مون کي،
خدا جو مونهن تڏ رکجن، غم کان دور مون کي.
اي دردِ طاقتِ برداشت کي ٿئي ڏجن،
جو پار پاڻ به سمجهي ٿو ئي تصور مون کي.
صور همن ۾ نظر انداز ٿي سڃا ڪير،
به ڪوئي خبر وٺي آيو لاهور مون کي.
پلي ت ڪشڪش سرگ و زندگي ٿي طويل،
اڃا به ديدة پُرنر سان ڪجهه ت ڪور مون کي.
ڪير ٿي دولي جي آڙيون، هي باد اڃ اُهو،
ڏنو آ موت جي هيڏڪن، عجب سرور مون کي.

له روڪ، مون کي نهارڻ کان، ناز وارن ڏي،
 خدا ڏٺو آ ڏسڻ لاءِ اکين ۾ نور مون کي.
 غبار منزل جانان ۾ نور آه 'امن'،
 نظر ۾ آيو دربار، ڪو به طور مون کي.

حسن ٿي چلوه ڪر، ڪٿي نه ڪٿي،
 عشق جي ٻئي خبر، ڪٿي نه ڪٿي.
 يا هيني، يا هتي، ڪنڊيون آخري،
 منهنجون آمون اٿس، ڪٿي نه ڪٿي.
 بخت جي رات ٿي نه ڇا ٿي پوءِ،
 نيٺ ٿيندي محراب، ڪٿي نه ڪٿي.
 چو ڪٿي انتظار منزل جو،
 ختم ٿيندو سفر، ڪٿي نه ڪٿي.
 راه نالسيءَ ۾ ڪر نه ڪر سراه،
 رات ٿيندي بسر، ڪٿي نه ڪٿي.
 آه عاصمي، مگر بهشتن ۾،
 'امن' آه به نظر، ڪٿي نه ڪٿي.

قطعا

(۱)

مون نه حجت جو اختيار ڪيو،
 بس ڪٿي من تي اعتبار ڪيو،
 من جي مدني ۾ اي قضا تنهنجو،
 مون سڄي رات انتظار ڪيو.

(۲)

طرح طرح جو مون اختيار ڪيو،
 ڪجهه ته مضبوطن جو بار ڪيو،
 ڇاڪرڻ تان نه ٿيو ڪمال جنون،
 مون ٿيل ل ڪي تار تار ڪيو.

(۳)

باد ٿر هيدر وصل واري رات،
 مون ۾ قسم ڪئي جا ڪاري رات،
 آه ته ڇا ڪس ٻئي بار تنهنجي لاءِ،
 پاڪ منهنجو مثل هو ساري رات.

(۴)

تنهنجي عهدن سان هڪٽار نه ڪر،
 هي قضا ٿي ن بار بار نه ڪر،
 تنهنجي مرضي جڏهن ڪٿي اچين،
 مون کي ڪا به اعتبار نه ڪر.

(۵)

ڪر عهدن سان هڪٽار ٿيو،
 ڪر ٿو جي ته اعتبار ٿيو،
 لوح جي وٽ ٿورو باد آئين،
 بس الهي مهل انتظار ٿيو.

(۶)

علم ۾ دنگ، ماضيءَ سان جنگ،
 دائرن تي ڪمال، دل تي دلگ،
 ڪنن رديف سخن سلسي جو آه،
 نيٺ جي شاعريءَ جو ٿاهو تنگ.

(۳۱۳)

موران

(۷)

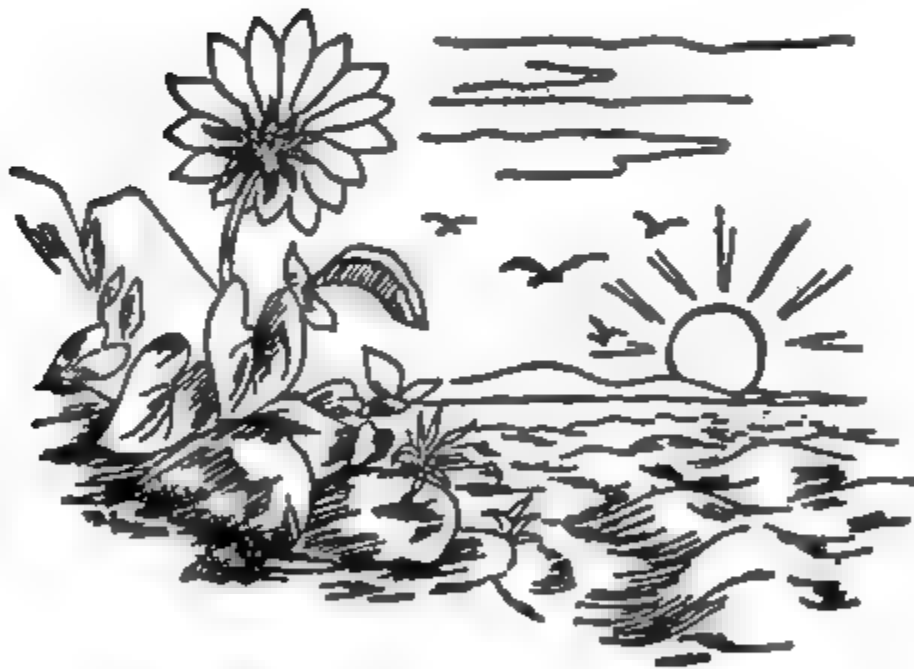
ڪنھن کي ذليل و خوار ڏسڻ، دوش انسانيت تي ٻار ڏسڻ،
عشق جڏھن بہ بي نياز ٿيو، حسن مجبور انتظار ڏسڻ.

(۸)

زندگي انسان لاءِ دھليز ٿي، موت اهو سوڌو آرام ٿي،
ٿورو 'امين' اڪيلايون مليون، آلا ٿيسن آزاد، زير دمار ٿي.

(۹)

ڪڏھن بہ پنھنجي پراڻي جو سرق ڪون رکڻ،
سڄي ڄمار گذاري مون قرب ڪجي ٿي،
ليلڪ، نصيب، زمانو ۽ زندگي، 'امين'،
وھي مون راند ۾ مان، ھن جو پھچي ٿي.

حافظ شاه "ناطق" حسيني

سيد حافظ شاه، تخلص "ناطق" حسيني، ٺڪڙ جي مردم خيز ڳوٺ ۾، ۲۶- اپريل ۱۹۲۶ع تي ڄائو. علامه سيد اسدالله شاه "نڌا" ٺڪڙائيءَ جو پوٽو ۽ مرحوم محمد حافظ شاه جو ڏهه آهي. علمي ماحول ۽ ٺڪڙ جي زمين جي اثر ڪري، سندس ننڍپڻ کان ئي شعر و ادب ڏانهن لاڙو رهيو. مرحوم حافظ هارون 'دلگير' ۽ مرحوم حافظ عبداللہ 'بسم' وٽ مڪتب ۾ ديني تعليم وٺي، حيدرآباد اچي، ۱۹۴۵ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪيائين. ڊي. جي سنڌ نيشنل ڪاليج حيدرآباد مان ائٽر ڪري، ۱۹۵۰ع ۾ سنڌ مدرسو الاسلام ڪراچيءَ مان وڪالت پاس ڪيائين، ۽ ۱۹۵۱ع ۾ سنڌ مدرسو آرٽس ڪاليج مان بي. اي ٿيو. حافظ شاه مضمون نويسي ۽ انالوگي ۾ به چڱو جوهر ڏيکاريو. 'قباهي'، 'داستان غم'، 'آئين زندگي' ۽ 'چلولي' ڪتابن جو مصنف آهي. ادارو سنڌي ادب ٽنڊي محمد خان جو گذريل پندرهن سالن کان صدر آهي. ۱۹۵۳ع ۾ شاعري شروع ڪيائين. ڪجهه وقت "جمعيت الشعراء سنڌ" جو نائب صدر به رهي چڪو آهي. هن وقت ٽنڊي محمد خان ۾ وڪالت ڪري رهيو آهي. سندس ڪلام جو بيشتر حصو گرامي صاحب جي اصلاح جو مرھون منت آهي.

"ناطق" حسيني، ٺڪڙ جي مردم خيز خطي سان وابستگيءَ ڪري، شعر و شاعريءَ جو پاڪيزه فن رکي ٿو. سندس عشقي ڪلام ابتدائي کان پاڪ آهي. لاسازگ ۽ رنگين خيالات ۽ جذبات سندس شاعري جو روح آهي. محزل ۽ نظم جو شاعر آهي، ان ڪري سندس شاعريءَ جو دامن محزل جي رنگين ۽ ڪتابت جي پنڪيءَ سان ڀريل آهي. اشاري ۽ ڪتابي ۾ اهو سچو ڪجهه چئي وڃي ٿو، جو هوند طول طويل نظم ۾ سس ادا ڪري سگهجي. سندس غزل اگرچہ ننڍن بحر ۾ آهن، تاهه نئي حيثيت سان دل ۾ ڇنڊڙ آهن. جذبات جي تراوي ۽

انداز بيان جي دلڪشي، سندس فن جو روح آهي. اميد ته مشق ۽ رياض سان سندس ان ان معيار تي پهچندو، جتي قادرالڪلام شاعر پهچي چڪا آهن. وڪالت جهڙي خشڪ ۽ دماغي ڌنڌي سان گڏ شاعريءَ جو ذوق سليم غنيمت آهي. — ادارو

بيت

(۱)

الله ڪو مڃي، جو سنهو ڏئي سڃڻ،
ايڏي ڪا اوجھ سان، ڪٽجائي ڪڍي،
جانب جدائي ۾، آب اڪيان اچي،
لڳي ۽ پنڃي، دلڙي درد فراق ۾!

(۲)

الله ڪو وڃي، سنهو ڏئي سڃڻ،
مسڪن تي سڙا، جو ڀرو ڇڏي ڀڄي،
درد ڇڏيو آ دل کي، ڀڄاري جان ڀڄي،
ملت سڃيپ مڃي، آڱن آ سڃيپ تون!

(۳)

الله سال ڪو، سنهو ڏئي سڃڻ،
وساري واهيءَ کي، ويلن وڃي ڇو،
ايڏي ڪڍي تو، ڪٽجائي ڪٽي سان!

(۴)

اڃا پئي چئن، مرن جو نه مڃن لاءِ،
ڪاڀو ڪاڇ سڙا، مرڪيو مست ٿين،
مٽڙي جي مهر ٿي، لڳي ڪو نه هٿين،
وڏي هولا ڏين، سر کي سڄن ڪاڻ تون.

(۵)

اڃا توکي پاڻ، لالچ جو لڳو ٿاءِ،
سورن ۽ سڃڻ جي، توکي ڪهڙي جان،
پهرين وڃائي پاڻ، ڀڄ ڀڄ ڀڄ تون.

(۶)

اڃا تو ڪو پٺي، ڪيو ڪونه ڀرين لاءِ،
ڏکڻ کان ڏکي هي، ٿاڀو رک م ڪٽي،
وٺي پڪو ڪيئن ٿئي، ڀرت سندو ڀوند،
ڳولهن هرڪه هٿ، ڇڏين نه ڪو نه ڪو؟

گيت

وڇڙو مون کان مٽهجو ساجن،
آڱ لڳي آهي سڃي ۾—
جڳو سندر آ سارو ٿن!

نئين نمن ٿا پهل ٺاهي، ڇڏن مون کي ڪنهن ڀل آهي؛
تو ڀن ساجن جيون ڇاهي، دل کي ڏکيو ڏاڍو دردن؛
وڇڙو مون کان مٽهجو ساجن.

تارن مان مان گريان باتيون، نڙيان گنگان مڃيون راتيون؛
گذريون اهڙيون ڪئين پرياتيون، ننڊ نه ڪئي ڪڏهن ڀسي لڻن؛
وڇڙو سوڻ کان منهنجو مارجن.

جانب ويو ٿا دنيا اجڙي، ٺهندي ٺهندي قسمت بگڙي،
جڳل پنجني وٺي آ جندڙي، مارو لوڪ جي طمنن تنگين؛
وڇڙو سوڻ کان منهنجو مارجن.

نظم

ڪڪره مري

نظرت جي راز تان هتي آهي ڪنيل نقاب،
هر سو نظر اهي ٿو ڀسو حسن لاجواب؛
هر شي کي دل ٿرڻ جو ملو رنگ آ عجيب،
مستي ۾ هر ڪو جهومي ٻوڙ هي ٿي شراب؛
اڪثر ويهندو ٿو رهي ٻوند آسمان،
هر وقت آه ڪيف ۾ راحت به ڪهران؛
هوق نظر ٿو تيز ٿئي هر ڪهڙيءَ هتي،
اکڙين ۾ هر ڪنهن جي محبت جو داستان.

جهڙو ٿو ۾ فوخ رنگ ٿا ڏاڍا لڳن عجيب،
دلڪش ڪي دور کان ٿا لڳن، ڪي سَنهن ٿرڻ؛
مڪڙا گلاب والڪيان ٿا پهڪندا رهن،
مدهوش جو نه ٿي وڃي سو آه بد نصيب.

ڪا روڪ ٿاهي، دعوت ڏيندڙ آهه ڪار،
هر سو وڃايو زلف سڀه ڪار آه ڌار؛
آهي ۾ ڪو رهي سڪي ڪنهن کي مجال آه،
جلو ڪري ٿو حسن هتي روڻ، صبح و ڪار.

هر ڏينهن دلفريب ۽ هر رات دل ٻڌيس،
 هر ڏينهن ٻي مثال ته هر رات ٻي نظر:
 مڪه چنڊ آسمان تي روشن رهي سڌا،
 روشن ٿا هر قدم تي رهن چنڊ هت ڪنڊ.

قدرت مندو عجيب ترين آ هتي جو باغ،
 ڏوٻي ٿو دود دل مندو، چمڪي اٿي ٿو داغ:
 گل ڦل گهڻا هتسي ئي مگر مثل گلزار،
 جن جي بدن جي ٻو ٿي معطر ڪري دماغ.

ڊڪڙا سڀي ٿا هت هتي عرش جي لاري،
 خوش ٿو رهي امير ۽ سرور آ غريب:
 خطرت سڌا خزينا هي پڪسان ٿا سڀ لٽن،
 اهو مثال ڪنهن نه ڏٺو هوندو ڪو عجيب.

قائم رهي اي 'ڪوه سري' تنهنجو شل قباب،
 دل کي چڪندو ٿو رهي تنهنجو هي آب و تاب:
 تنهنجا ٻي نظارا ڪين ڪن ڪنهن ٻري،
 'حافظ' علي اهي اٿي يارن سان هر ڪتاب.

غزل

وقت ڏک جو طبيب سجهان ٿو،
 سک مندو هي قلب سجهان ٿو.

جا به شئي ياد ڪان رکي غافل،	تنهن کي تنهنجو دل ٻڌ سجهان ٿو.
تنهنجي قدم ڪان دور رهندي ٻي،	ٺوڪي هر دم قرب سجهان ٿو.
بل به ڪڙو ٻرين پري نه ٿين،	تنهنجو مڪيدو اميد سجهان ٿو.
بيقراروي ۽ يار جي دل ٻا	هي تخمير عجيب سجهان ٿو.
سمع اسيد آهر تي روشن،	ڪاسبياسي قرب سجهان ٿو.

هر نه ڪر، هجر يار ۾ 'حافظ'

تنهنجو ايندو حبيب سجهان ٿو.

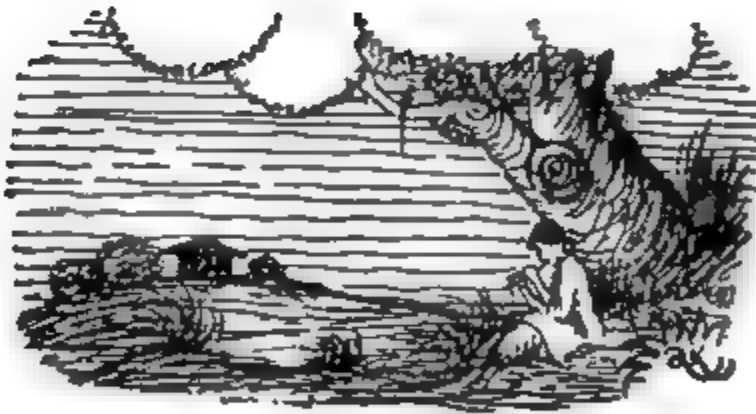
زندگي مان بهار ڪير ڪري،

عاقبت ڪي تار ڪير ڪري؟

مون نه رخت سفر به آه ٻڌو،	سائين ڪي تيار ڪير ڪري.
وصل جي آرز به ڪين رهي،	پنهر تر اشڪبار ڪير ڪري.
هڪ دفع التماس ڪي نه موٽين،	التجا بهار بهار ڪير ڪري.
شوق مجنون ٿيل جو ڏاڍو پير،	پيرهن تار تار ڪير ڪري.
هن فراموش دل ڪتي پڪلفت،	بهار تي اعتبار ڪير ڪري.
مر وڃن جو جتي هجي خطرو،	وڃه ما اعتبار ڪير ڪري.

ڪل ويليل ڪي ڳانڍي لڪن،

اڃا به دل بهار ڪير ڪري.

شاعري: ڪجهه پنهنجي دوق، ڪجهه خالداڻي روايت، ۽ ڪجهه پنهنجي پاڻ ڊاڪٽر اسدالله شاه 'پيغود' حسينيءَ جي ترغوب جي اثر ڪري، ۱۹۵۴ع و شاعريءَ جي شروعات ڪيائين. ان نونمشتي جي دؤر ۾ محمد خان 'غني' کي ڪلام ڏيکاريندو رهيو. ان کان پوءِ پنهنجو ڪلام چوندي مولانا ڪرامتي صاحب جي اصلاح ۽ ترغيب ۾ رهيو. ان دؤر جي شاعريءَ کيس سنڌي ادب ۾ ممتاز جڳهه ڏني. اڳتي هلي جناب مخدوم محمد زمان "طالب المولا" جي مشورن سندس شاعريءَ کي ٻار عروج تي پهچايو. غزل، رباعي ۽ قطعا سندس پسنديده صنفون آهن. — ادارو.

* * *

نظم

هال ديريون نه ڪر

مون کي امڙي مڏا سهڻي محبوب جي هڻي تلاش،
 حسن جي عظمتن جو ڪو اعليٰ نمونو هجي؛
 جنهن جي آغوش جون نرميون برڪت گل کان گداز،
 جنهن جي نازڪ خراسيءَ تي بادِ صبا کي به ناز؛
 جنهن جي هڪڙي جهلڪ چهر لعلت کي تسڪين ڏئي؛

لوڪي گهولي لڏو پنهنجي ذوق نظر — هال ديريون نه ڪر، هال ديريون نه ڪر!

اڃا هالي ته آهن بهارون به سامانيون،
 ترڪس و لال و گل به جوين جي لشي ۾ چور؛
 تون جوان، مان جوان، تنهنجون منهنجون انگون جوان،
 آرزونون تسننائون آسون اسيدون جوان؛
 پوءِ ههڻا سڄا! ڪيئن ٿو اهڙو رهين دور دور؛

اڃا ڪريون ههڻ رنگين کي رنگين تر — هال ديريون نه ڪر، هال ديريون نه ڪر!

اڃا عجب شوخ تنگ آهي ڪلين جي دوشيزگي،
 اڃا مڪن محبت آهي نسيم بحر جو غرام؛
 اڃا هي ديهان، سوسن، سمن، لشرن، هلسن،
 ساري اهل چمن چمن خوشي ۾ نه ٿي مڙهين؛
 اڃا سنڌي راه ۾ ٿيڻ آهن به صداقتار؛

رنگ و ٻو جا سوين قافلا مقرر — هال ديريون نه ڪر، هال ديريون نه ڪر!

هونئن ته هن شهر ۾ حسن وارا ڪنهن ٿا رهن،
 ڇنڊ جن تي ٿو مرڪي، الهن جي ۽ ٺاهي ڪهي؛
 جسي ڪلاڻن جي وعنائين جو سبب سي ڪها،
 سر دل ڌار ڪجھت ڪي ڇا ڪريان، ٿو سوا،
 ڪنهن حسن مهجبن نازلين تي ٽڪي ٿي نٿي؛
 بس اسان سان به ڪي پرت جا پير پر — حال ديريون نه ڪري، حال ديريون نه ڪري
 اڃا، اڃا جي اٿئي سٺ، سٺاڻي سٺهن وانگي ٿي اڃا،
 دل جي تر پتر تي الفت محبت جي هالوت ڪري؛
 پاڻ سان آڻي ڪسي زندگانيءَ جون دادايون،
 ۽ مون کي منهنجي آغوش جون پٺڻي آلودگيون؛
 مون کان جالها ٿا ٿين فرقت جا فار و سحر؛
 حال هيڏانهن به ٿئي ڪا ڪرم جي نظرا — حال ديريون نه ڪري، حال ديريون نه ڪري
 اڃا نه جڳت جڳ ۾ گڏجي جيڻ جا ڪريون ويهي ٿول،
 اڃا ته ڪي پرت جا، پيار جا پيچ پٺتا وجهون؛
 اڃا ته دلپائي عشق و محبت سنواريون سڄو،
 اڃا شب زندگي پاڪرن ۾ گذاريون سڄو؛
 نوسان ڪريون اتر قرب جون ڪنهن ڪجهيرون ڪالهون؛
 ۽ حياتيءَ جون ڪهڙيون پنه سخمير — حال ديريون نه ڪري، حال ديريون نه ڪري

غزل

تنهنجي يادن جون بهاريون، تنهنجي غم جون لڙتون،
 دل جي داسيا ۾ نه آهن راحتون ٿي راحتون.
 ڪو ٽوڙڪر تنهنجي چهر تي نه مان مٿ ڪنن ٿي سگهي،
 ڪير لڙڪن جي خزانن جون لڳائي ٿيئون.
 مڃندي جي در سوا ٻي پاڻ کي ڪانهي خبر،
 اي حرم وارا اوھن ڇاڻو، اوھان جون جنتون،
 تنهنجي ديوانن جي قسمت ۾ ڪٿان آئي بهار؟
 بس جيون پيا، ياد ڪريو ڪي مڪن جون ساعتون،
 تون اهو ساڳيو ئي مڪانن جيان هلندو آھين،
 عشق ويچارو اها ساري ٿو ٿو ۾ محبتون.

تنهنجو حسين دلنواز آماده مهر و گهر،
 تنهنجي شوخين ۾ نگاهِ شوق لڻا ڪئين دعوتون،
 جيڪو جشن چاهي ستائي، جيڪو جشن چاهي گري،
 هر ستر کي جاءِ ڏينديون تنهنجي دل جون وسنون،
 اي عمر جانان، خدا بخش شي حيلتِ جاودان،
 زندگي ۾ ياد رهنديون مون کي تنهنجون قربتون،
 'حافظ' آشفته سر جيڪي گهرن چاهين سو گهر،
 مهربان ٿينديون وڃن ٿيون عاشقن تي رهنون.

جني تاهه جبريل وارن جو وس،	اٿي عشق وارن جو روزانو کس
نه لاسو، جي لاسو ته گهڻو ٻڌيو،	جيو دنگر گلشن پيئائي نفس.
وري پاه تازو کي تڪليف جو،	اوهان جي ڏهڻي موٽي-جهڙي جي بس.
امين محب مرتقا اميرن سرڪ سان،	هتي تير تلوار جو ڪهڙو وس؟
مولڪي تنهنجي ملڻ ۾ ڇو نرس،	جي هڪ ڀيرو سرڪي ٺهارين ڏس!
سجائي هزارن غمن ۾ زور دل،	ڏٺو تنهنجي غم ري دھائين ۾ رس.
اي سائي! رڳو ست اکيون ته کڻ،	ٻڌي ڪم. وڌ ۾ ايندا اوس.
سِر راه رهبر لکيو لالو،	نه منزل نه راهي، نه ٻانگ ڇرس.
نه ڪو شڪايت نه آه وڻان،	ڊگهو يا دهائون ڏيون هر نٽس.

ڏسان آه ڪهڙي نظر نيرڪش،

جو 'حافظ' کي گهڻن جي اڏو هوس!

تنهنجي نين ۾ ظهورا جو غراب،	يار ڪو جام الٽي ڪار ڪواب!
ڪنهن جي مڙڪن تي عطار ۽ شهاب،	ڪنهن جي جهولي ۾ جهلي پيو موٽاب.
تنهنجي عارض ۾ عجب و سنائي،	تنهنجي عارض ۾ بهارن جو چواب.
تنهنجا هٿ دستر صبا جهڙا هٿ،	اور تي ڪو ته چمي دل جو گلاب.
حسن تي ايترو پانسو نه ڪريو،	عشق هن دور ۾ آهي ٺاهيل.
صبيح پارا جي ويا چٽ ۾،	يو خدا کان ته گهري وٺيو مذهب!

هٿ ۾ خنجر ۽ اکين ۾ پائي،   تون ٿو چائين ميسر جا ادب.
 تنهنجو ڪم ناهي ڪنهن ڦٽڪائن،   تنهنجي هٿ ۾ ٿا سونهن چنگ وڙهائڻ.
 -ج چئون ٿا، ڪو مڙي يا نه مڙي،   تنهنجو ٿيو آهي نه ٿيندو ڪو جواب.
 'هاڻي' خست جي ڪستاخ نظر،
 تنهنجي عارض ڪسي چئن لک پيتاب.

ماءُ اهي رنگين بهارپون،   تو جي مرڪي ياد ڏيارپون.
 جهڙيون سڀاڻي جون راتيون،   اڪڙيون ڪاريون ۽ سڌ واريون.
 دل جو سوڌو ڪرڻو آهي،   ڪنهن دل واري کي هوڪاريون.
 منهنجي من ۾ تنهنجون سارون،   سر ۾ لڳيون چئن بازارپون.
 مون کي ساري گل چئن بهڪين،   منهنجون يادون شوخ بهاريون.
 دل ويڄاري سس سس ريتي،   چنڊ وري تو باهيون پارپون.
 تنهنجي آڻي من ۾ هوليون،   تنهنجي وڻي نيشن ۾ ڏيارپون.
 زخمن جي سمنن کي چيري،   مڪڙين کي مڪڙن سڪاريون.
 تولد تو سڳار ڪيائون،   آسون جهڙيون ڳاڙهيون ڪناريون.
 تنهنجي ڳڻن جون ڳالهيون ڳايو،
 مرڪيو مڪڙن ڪنن ويڄاريون.

قطعا

(۱)

تون حسين کان حسين آهين، مگر توکان حسين،
 منهنجا محبوب! اٿئي تنهنجي اميدن جي ڪنوار؛
 ڪير ڄاڻي ڏک ڪهڻا ڏينهن سندس رهندو سهاڳ،
 ڪير ڄاڻي ته مٿان هيءُ به هجي تنهنجو پيارا

(۲)

جي ڪلهه چنڊ زيبست جو سڳار ڏٺائون،
 اڄ دوش عزان نسي به آهي يار ڏٺائون؛
 ڪنهن چنڊ کان موچارا، ستارن کان سونهارا،
 ڪيسوئي شير غم ۾ گرفتار ڏٺائون!

(۳)

تنه جي عارض ۾ عجي شال بهارن جو رنگ،
دل جون ويرانيون آباد ٿين ۽ نه ٿين؛
تنهجي نيشن جي سڃاڻي مبارڪ ٿو ڪي،
تنهجي رندن جو کٽي ڀاڳ، جيئن يا نه جيئن!

(۴)

اڄ اهل چمن ۾ ٿا هلن تنهنجا لسان،
ڏجن ٿيون گل و لال ۾ تنهنجون ئي نشانون؛
سون ڪي به نه ڏيکار آهو شوخ ٿي،
تڙپائي ڇڏي جنهن سان بهارن جون جوانيون!

رباعيون

(۱)

دوشيزه ۽ بدست بهارن ٿي ٽهيو،
ٻا بحر شفق ۾ هو هڪو طوفان آيو؛
ميران ٿي ڏٺو رنگ ۽ ٻڙ جو عالم،
اي منهنجا هه ناز، منان تو مڙڪيو!

(۲)

مون صبح بهارن جو آهرڻ به ڏٺو،
امرت سان ڀريل چار جو چلڪن به ڏٺو؛
تارن جو ڪيڙڻ، وچ جو ڪيڙڻ، گل جو ٿيڻ،
مون تنهنجو سر، تنهنجو سرڪڻ به ڏٺو!

(۳)

چوليون ٿو هلي تو ۾ امرت ساگر،
بهار لڙائين به جهٽلي تنهنجي پٽ؛
جيئن تنهنجي لڪاڻن ڪي حياتي بچي،
تئين هن جي عالم ڪي وري ڏسند هڪ!

(۴)

مغمور فضائون ۽ بهارون سرشار،
گروڙ ۾ هئا نور جا صاغر لڙار؛
مڙڪي مڙڪي ناز ڀريا لپڻ ڪٽي،
مون پاتيو آهي ٿو لکن جو ڏاتارا!

(۴۱۶)

ميران

”محبوب“ سروري

”محبوب“ سروري، پنهنجو تعارف هن طرح لکيو آهي:

”ڪتاب زندگيءَ جو ۳۵ صفحو زير مطالع آثر. ۸- جنوري ۱۹۳۴ع، بروز خميس، ڳوٺ جاڙو پنوهر لڳ هوسڙي، تعلقي حيدرآباد ۾ هڪ غريب هاريءَ محمد صديق پنوهر جي گهر ٿولد ٿيس. غربت جي گود ۾ محنت ۽ محبت جي تعليم ملي. محمد بهل ۽ محبوب علي، سنهنجي ٻن ڀائرن مان ٻيو نالو فقط نخلص جي صورت ۾ رهجي ويو. نور محمد هاءِ سڪول مان ميٽرڪ، سروري اسلام ڪاليج هالا مان انٽر آؤٽس، سنڌ يونيورسٽيءَ مان بي. اي. آرٽس ۽ ايم. اي. ٽائين تعليم حاصل ڪيم. هن وقت طالب الموليٰ اورينٽل ڪاليج هالا جو پرنسپل آهيان. زياده تر غزل گو آهيان. شاعريءَ ۾ استاد حضرت ”طالب الموليٰ“ سائين آثر، ڪجهه وقت کان سنهنجي شاعريءَ جو رنگ قومي ۽ انقلابي آهي.“

* * *

”محبوب“ سروري جو فن امر باسيمي آهي. سندس فن حضرت طالب المولا سائينءَ جي فن ۽ شخصيت کان گهڻو استفادو ڪيو آهي.

”محبوب“ زياده تر تغزل جو شاعر آهي. سندس غزل اشاريت ۽ معنويت جو تنقيدي عنصر رکي ٿو. هو ڪيلندي ڪيلندي چوٽ ڪوٽ جو ماهر آهي. سندس ڪلام پختگي ۽ برجستگي، روانيءَ ۽ جذبات جي فراوانيءَ مان سرشار آهي. ”محبوب“ معاورات ۽ اصطلاحات کي پنهنجي ڪلام ۾ ائين ٿو جڙي، جيئن سنڌيءَ تي ٿيڪا ٿي جي رياض ۽ سخن جي مشق، تجربن ۽ مطالعيءَ، مشاهدي ۽ صحبت کيس سنڌي زبان جي وڌن وڌن استاد شاعرن ۾

جڳه ڏني آهي. 'محبوب' جو ڪلام حشو و زائد کان پاڪ آهي. بندش ڇڏي، ٻولي سامهون آهي. خيال رنگين ۽ لکڻ تنقيد، محبوب جي ڪلام جون اهي خصوصيتون آهن، جي سندس ڪلام کي انفراديت بخشن ٿيون.

هڪ تهذيب ۽ زيرڪ، باشعور ۽ منطقي هئڻ جي ڪري زندگيءَ جا مختلف پهلو ۽ الهن جا پئي قدر چڱيءَ طرح ڏٺا آهن، پاڻ لکيو آهي:

"خزان جي خسارن، بلبل جي يار، گل جي سرخي، باغبان جي پرورش، صباد ۽ گلچين جي سمجھڻ، بادربا جي ٿڌن شوڪارن، وفا ۽ جفا جي مسئلن کي حقيقت شناس نظر سان وڌي ڏٺو آهي ۽ مطالع ڪيو آهي... ۽ محبت جي گود ۾ محبت ۽ محنت جي تعليم ملي آهي. ڊائري لکڻ، شاعري ڪرڻ، مصوري ۽ مطالعه، منهنجا محبوب مشاغل آهن. بالهڪس نفسيات، دينيات ۽ تاريخ، مطالعه جا خاص موضوع آهن."

سندس لکڻ موجب سندس شاعريءَ ۾ به اهوئي اصلاحي ۽ تنقيد رنگ نمايان آهي. منطقي روشنيون، سامهون ڇوڻون، اصلاحي تخليقون ۽ حسن و جمال جون نون رنگون، وفا ۽ جفا جون حڪايتون، محبوب جون عنائتون ۽ شڪايتون، 'محبوب' جي شاعريءَ جا اهم موضوع آهن. سندس اڃا تائين هڪجهڙو مجموعو ڪلام شايع نه ٿيو آهي. - ادارو

غزل

لڪه منهنجي طنبل آهي، مه ڪامل به مان آهيان،

مان جنهن منزل کي ڳوليان ٿو، اها منزل به مان آهيان!

مان آهيان سحر الفت، آبِ هستي، عشق جو طولان،

قدر جنهن جا چئن لهرون، اهو ساحل به مان آهيان!

مسلمان آهيان پر منهنجي سڻن مان به دل آهي،

ڪشي چنبي سڻن جي قرب جو ٿاڻل به مان آهيان.

محبت جو پڙهي ڪلام، ڀڳت ڪلفت جو پنهان،

مان آهيان مظهر حق، دانعِ باطل به مان آهيان!

ڏنر سڻن کي پنهنجي زندگي، مهر و وفا ڪارڻ،

محبت جو مغي ۽ سونهن جو مائل به مان آهيان!

ڪلا منهنجي مان اڃ ڏاڍي ٿي بهڪي محفلِ بهارن،

اگر محفل ۾ ٿاهيان، رونقِ محفل به مان آهيان.

جهان ۾ پنهنجي مومل، پنهنجو راڻو، هرڪو پاڻ آهي،

مان خود 'محبوب' پنهنجو عاشق، بدل به مان آهيان!

گريبان* چاڪ ٿيو، پر چاڪ داسان* ڪونه ٿي سگهيو،
 اڃا منهنجي جتون جو پورو ارمان* ڪونه ٿي سگهيو.
 چڱو ٿيو منهنجو مشڪل ڪنهن کان آسان ڪونه ٿي سگهيو،
 گم از گم عشق ڪنهن جي زير احسان ڪونه ٿي سگهيو،
 شبِ فرقت جا سڀ ٽاريڪ لاجا شاهدي ڏيندا،
 تـ روشن سمرو ڌاران فيستان ڪونه ٿي سگهيو.
 ڏسي دربان* کي مون سان گڏ وڃين اهڙي سازش ڪئي،
 جو خود پرده نشين وٽ پئي دربان ڪونه ٿي سگهيو.
 حضورِ حسن م مهر و وفا جي ڪٿاڻ آهي پر،
 مٿا ٿيو درد اهڙو جنهن جو درمان ڪونه ٿي سگهيو.
 پريشان* حال منهنجي ٿي بظاهر حالپائي ٿيا،
 ڪيو جيڪي رنجين سو به توڪان ڪونه ٿي سگهيو
 تون من کي زور يا زرد سان نه پنهنجي وس ڪري سگهندين،
 ڪڏهن 'محبوب' ڪنهن جو قرب ڌاران ڪونه ٿي سگهيو.

تنهنجا واسينگ مثل وار به سبجان الله!

تنهنجي گفتار به رفتار به سبجان الله!

تنهنجي انڪسار به انوار به سبجان الله،
 تون دل آزار به دلدار به سبجان الله!
 بهوفا آهين، ولدار به سبجان الله،
 تنهنجي شوخي م لڪل بهار به سبجان الله!
 دلڪشي تنهنجي عجب، سرڪشي تنهنجي نه غضب،
 تون ڪڏهن گل ته ڪڏهن خسار به سبجان الله!
 ڪنهن گهڙي راهون تڪين، ڪنهن گهڙي مون کان ٿو لڪين،
 وصل جي توکي ٿوڀ، هار به سبجان الله!
 تون ڪڏهن ٻين ٿو، ڪڏهن ٻياري ٿو الفت جو شراب،
 منهنجو سائي به تون، ميخوار به سبجان الله!

تنهنجي فرقت ۾ عذاب آهي، محبت ۾ مرور
 منهنجي لند غم به تون، محضوار به سبحان الله!
 منهنجي انهن ئي لند، مون کان اي 'محبوب' غفا
 مون لند بهتلب به بهزار به سبحان الله!

ظفر

غريبی

مروني ۽ قناعت جي ڏسڻ واه غريبی—اي واه غريبی!
 دولت جي ڪلڀڻ ڪار تي پر واه غريبی—اي واه غريبی!
 تو وٽ نه ڪٿي آهي محبت ئي محبت—هن ٻار جي دولت:
 تڻي قرب ڏيو ٿو ڪرين شاه غريبی—اي واه غريبی!
 بهنگار سوانهي ٿي نهن بهانصراڊي—تون سهڻي ۽ سادي:
 ظاهر جا نهي ڄاڻن ٿاها غريبی—اي واه غريبی!
 اخلاق ۽ اخلاص سان ماڻهن کي سدائين—پنهجو ٿي بنائين!
 ڪنهي ۽ ڪنهن تي ٿي ڪرين ڪاه غريبی—اي واه غريبی!
 تون ظفر سڀي، نيٺ جڏهن جوش ٿي ڪاڻين—طوفان ٿي جهانين:
 ڏاڍن جا سڪاڻو ٿي ڇڏين ماه غريبی—اي واه غريبی!
 سڀني ۾ صدف وانگي تون سانڍين ٿي گهٽر کي—هڪ ٻار جي دُر کي:
 پوئيدو رکين هنل جا آڙاه غريبی—اي واه غريبی!
 سچ، تنهنجو اکر قدر ۽ قيمت هڪو جواني—الله ٿو چاڻي:
 اُن کي نه رهي ڪنهن جي به پرواه غريبی—اي واه غريبی!
 جي هڪو ستوڙ مارو ڪٿي بهر ڊگهارِي—خوش ڏاڍو گذاري:
 بي ساخت هو نصرا هئي: 'واه غريبی'—اي واه غريبی!
 غربت جي اڳيان نيٺ تونگهه جهڪي ٿو—تاج ٿي چڪي ٿو:
 ٿا نوڪان ڊيڻ شاه شهنشاه غريبی—اي واه غريبی!
 مسڪين جي مرڪا تي خدا عرش اڏاسي—جلدي ٿي اگهاڙي:
 الله جي در جهٽ ٿي رهي آه غريبی—اي واه غريبی!

تڪليف ۽ ڏک ۾ خدا ياد آهي ٿو—ڪو واز رهجي ٿو:
 لاڏهنجي ڇا ڇڏيا ٿو ڪڍي لاهه غريبي—اي واهه غريبي!
 سمجهو ته غريبن جو ٻيو ڪم به ناهي—الله ته آهي:
 ٻئي ڪنهن جي ڪڍي ٻوهه ڇو پرواهه غريبي—اي واهه غريبي!
 درويش، نبي، رهبرو عاشق تو ٺاهيا—مقبول بنايا:
 آندا تو ڪهڻا راهه تي گمراهه غريبي—اي واهه غريبي!
 دنيا ۾ ڇڻا چار جي آهن ڪي لڪا پيا—تو وٺ تي لين ٿا:
 بس ڪهڙي ڪهان تنهنجي مان ساراهه غريبي—اي واهه غريبي!
 ان کي ٿو حياتي جو مان سنگار تي پائان—هني سان لڳايان:
 ’محبوب‘ ڏني مون کي جا الله غريبي—اي واهه غريبي!

قطعا

(۱)

جو واز هجي، واز کي بس واز وهڻ ڏي،
 هراز کي هروقت نه هراز وهڻ ڏي؛
 ماحول ۽ ماحول ۽ ماحول جي ڇڏ ڳالهه،
 ناساز هو، ناساز آ، ناساز وهڻ ڏي!

(۲)

ٿي ڪن جي دوستي کان ڪن جي وٽي عداوت،
 ڪن جو ڪيل ۽ خواڙي، ڪن جو رٿيل ۽ راحت،
 ڪهڙي طرح ملڻ ٿئي، السوس، هاه قسمت،
 هيٺ چيري محبت، هٿ اونري ٿي نفرت!

(۳)

ترڪ الفت ڪرڻ ۾ سوچ سڄڻ،
 ايترو جلد لڳندو نه ڪجي؛
 پنهنجو چورو جفا ته جاري رک،
 پيار جو بند سلسلو نه ڪجي؛
 پنهنجي لظمت ڪان مٽيڻ ته ڪم،
 صرف الفت کي مٽلو نه ڪجي.

(۴)

جنهن تي ڪا مشڪلات ڪانه آهي،
 تنهن کي ڪجهه حاصلات ڪانه آهي؛
 مرد مولائي سر سهاڻن ٿا،
 جهڙي تهڙي جي بات ڪانه آهي!

(۵)

ٻيو ته سڳهه ٿئي وٽن دليري،
 صرف اکين ۾ آب رهجي ويو؛
 يعني مجروح دل جو تنهنجي لاهه،
 ڪڙو هلڪو هٿاب رهجي ويو!

(۶)

دولي روئي، ڪيلي ڪيلي ڏسجي،
 زندگي جو مسزو وٺي ڏسجي؛
 ڪينرو قرب ۾ پيا ليڪنداسين،
 اڄ ته ميدان تي اهي ڏسجي؛
 منهنجي دل کي فقط ٽون ڏوهه ڏي،
 پنهنجي دل تي به هٿ رکي ڏسجي!

(۳۲۱)

مهران

(۷)

شوخيون ۽ شرارتون آهن،
حسن وارن جون عادتون آهن؛
مان خدا جنهن تي، سو خدا پئي تي،
آمين تي ۽ آفتون آھن!

(۹)

اينسري بيرخي چڱي ناهي،
هٽن ڪناره ڪڍي چڱي ناهي؛
تنهنجي سر جي ۽ ڪجهه ملاوت ڪري،
توڪي خالص خوشي چڱي ناهي،

(۱۱)

توڪي دلبر وري وري ڏسجي،
تنهنجي صورت ڏسي ڏسي ڏسجي؛
تنهنجي پوشيده پيار تان صدقسي،
تنهنجي الفت هجڻ تي ڏسجي.

(۱۳)

باغبان کان نه گل پئي وٺجي،
گل مفسود خود چٽي وٺجي؛
صالح مازي مان جي بلو نه ٿئي،
چنڊ کان زوري چاندني وٺجي،
سج جي گل تي هڪ چمات هٿي،
تنهنجي حسني جي روشني وٺجي.

(۴۲۲)

مهران

”راز“ بلڙائي

محترم ”راز“ هن طرح پنهنجي سوانح لکي آهي:

نالو: ابوالامين عبداللطيف ”راز“، بلڙائي، والد جو نالو: عبدالستار، ذات: ڪوريجو.

ڄاء ولادت: درويش، قلعو ٿنو.

تاريخ ولادت: ۱۲ - ۲ - ۱۹۲۳ع.

ملازمت: پوليس ڊپارٽمينٽ.

شاعري: شعر و شاعريءَ ۾ استاد الشعراء ’بسل‘ ٺڪڙائي ۽ حضرت قبله مخدوم محمد زمان

صاحب ’طالب المولا‘ جن جي شاگرديءَ جو شرف حاصل اٿس.

تاليفات: ’ڪناه‘، ’شراي‘، ’بک ۽ بڪاري‘ ۽ ’ڪلبدن‘.

”راز“ صاحب ڪلام مختصر چيو آهي، پر لفظي لحاظ سان نهايت سليس ۽ دلگين شعر

چوي ٿو. غزل جو شاعر آهي، پر ان مان ڪا نظر به لکي ٿو. سندس ڪوبه شعري مجموعو

شائع نه ٿيو آهي. - ادارو

* * *

غزل

■

اڃ ت اڃ اي دل وري ڪي ٻار جون ڳالهيون ڪريون.

سه جيئن محبوب ۽ منار جون ڳالهيون ڪريون.

هر رنگار مست جنهن جي تشدد خوابيده آهي

تنهن سڄن جي گيسوئي خمدار جون ڳالهيون ڪريون!

مهران

(۱۳۳)

هڪ ننگه جي وار سان جنهن دل ڇڏي زخمي ڪري
 اڄ انهيءَ دلدار دل آزار جون ڳالهيون ڪريون!
 وصف جنهن جي والضحىٰ والليل ۾ آهي ۽-ان،
 تنهن مٿي محبوب دلير بار جون ڳالهيون ڪريون.
 'راز' اهڙو رازدان ڪو هٿ ڪري ڳولي لهيون،
 جنهن سان ويهي عشق جي ارار جون ڳالهيون ڪريون.

توسان ڳجهڙين ڳالهين جي مدعا رکندو اڃان،
 جي ڏٺا مون ڏسڪ، انهن جي مارجا رکندو اڃان.

تنهنجو غم ٻائي رهي، غم جو اثر ٻائي رهي،
 تنهنڪري پنهنجي نڀاميءَ کي روا رکندو اڃان.
 ڪنهن ڪريان تنهنجي تڻ جي ڀلا دعويٰ سڄڻ،
 پنهنجوئي سان پاڻ کي ٿو مبتلا رکندو اڃان.
 ڏس ته پوري ٿي ڪڏهن ٿي حسرت فردا اي 'راز'،
 زندگيءَ جي هر خوشي جنهن ته جڻا رکندو اڃان.

هر سزا ۽ هر جفا جو شڪريو،
 دوستا ۽ اداش وٺا جو شڪريو

مون کان وجهه ڇاڪر داساني نه هج،   ان حسين ڪافر ادا جو شڪريو،
 بس هن مان ٿي وڃي منهنجي ته دل،   تنهنجي انداز ۾ مڃا جو شڪريو،
 زندگي جهڙو آ دامن موت جو،   بس، مڃا بس، دوا جو شڪريو،
 سحر گه آ 'راز' سڃاڻو ڪلو،   ان نڪاره نيسر وا جو شڪريو.

هڪ ڏک جو ڏٺل، سڪين سئل، آزار پرائڻ ڇا چالي؟
 ڪڍڻ ۾ گذارڻ وارو ڀلا، دامن کي پھچائڻ ڇا چالي؟
 جو عصر سوري آه رهو اهو شهر بحر آفت ۾
 طوفان مان پنهنجي پڙيءَ کي سو بار لڳائڻ ڇا چالي؟

تدبير جو دم هڻندي هڻندي، موت جي منهن ۾ ويٺو هڪو،
 تدبير سان پنهنجي شڪل کي آسان بنائڻ ڇا چاڻي؟
 پير جوڙي، ٽڪٽر لب تي ۽ جلابو تماڪ اکين ۾،
 سرشار محبت ديوانو احوال پڙائڻ ڇا چاڻي؟
 هو ۽ مڪي نستيءَ جون ڳالهيون، اي 'راز' ڪو اڻڻوڪنهن کي ٻڌين،
 ڪيئن ڏکي رٿائون وارو ڀلا رٿندڙ کي ڪيائون ڇا چاڻي؟

خدا چاڻي ته دشمن ڇو ٿين اي آسان منهنجو،
 هزارين بار ٺاهڻ ۾ جلائي آسان منهنجو!
 اميد وٺاس حسرت سان وڃان ٿو ڪوئي دلير ڏي،
 اثر اڀاءُ آسرو منزل تي رهندو ڪاروان منهنجو،
 خدا جي واسطي پس ڪري، فلڪ آفت ۾ بهر کان،
 سهي صدمو سگهي ٿو ڪن جگر ناتوان منهنجو،
 اسپر بڻدوا آهيان، لڪو صدمو رهيو باقي،
 اچي مشڪل نظر ۾ ڪنن، هڪو آهي مهربان منهنجو،
 هٿو سڀ، سو به مون صدي هڪو هٿي مندي سڀ تان،
 پڙائج ڇا وٺين ٿو آسان ٿون امتحان منهنجو؟
 اثر اميد جا دل ۾، خدايا! ما ٿون پوري ڪري،
 اچي دلير، وٽن ويڙها، منور ٿي مڪان منهنجو،
 رکيو مون 'راز' سڀني ۾، بنائي تنهنجي الفت کي،
 ٻين کي ڇو ٻڌايان، ٿون اچي ٿو داستان منهنجو.

ڇو ته اي واعظ مون کي بدڪار، عريان کي ڏسي،
 ليلو ڪر پوءِ، پهرين فضل بزدان کي ڏسي!
 منهنجي دلير جي ڀلا ٻي وصف ڇا هن کان وڌيڪ،
 چنبد ٿو سرمائجي، جنهن روئي خندان کي ڏسي،
 هي زماني ما حوادث ڪنن ڪندا مون کي آڏاس،
 ٿي پريشان مان پسي، زلف پريشان کي ڏسي.

شڪر لڳاءِ ٻار منهنجو ٿيو رنوگر اه نهٺ،
 چاڪو دل، چاڪو جگر، چاڪو گريبان کي ڏسي!
 تبليخ اهو سان اڳي جي دليون آهن شهيد،
 سي ڏهن ڪيئن اڄ ڀلا شمشير برسان کي ڏسي.
 ڪشتم، مسلم جو آهي، 'راز' حافظ خود خدا،
 چو ٿين ٿو تون پريشان، ڪنهن به طوفان کي ڏسي!

”نشترو“ نائشاهي

محترم غازي الدين ”نشترو“ نائشاهي، پنهنجي دس ۾ مشهور شاعر، نثاري بلوچ قوم جي گليالي خاندان مان آهي. علمي دادو، تعلقي خيرپور نائشاهه جي ڳوٺڙي گهاري ۾ سندس مستقل رهائش آهي، جتي کيس مڪاني ملڪيت آهي. ۱۵- مارچ ۱۹۲۹ع تي تولد ٿيو ۽ انٽر آرٽس تائين تعليم ورتل اٿس. سندس طبيعت هميشه خوددار، سخاوت ڏانهن مائل ۽ خدا تي ڀروسو ڪندڙ رهي آهي. پاڻ ٻارن سان وفادار رهن، دوستي ۾ نفسي-نقصان ڪري نه ڏين، ۽ ڪٿن ڪائن کي پنهنجو شمار سمجهندو آهي.

شاعريءَ ۾ سندس استاد مشهور شاعر مولوي محمد عبدالله ”اثر“ لاڙڪاڻوي آهي، جنهن جي عنايت سان غالباً ۱۹۴۸ع کان موزون شاعريءَ ۾ قدم رکيائين. انهيءَ کان اڳ لوڪ ادب سان چڱو واسطو رهيس. سندس ڪلام هر سنڌي رسالي، اخبار، توڙي مخزن ۾ نظر ايندو رهي ٿو. سندس خاص انس سماجي ”مهراڻ“ سان آهي.

”بزم طالب المولا“ شاخ خيرپور نائشاهه جو روح، روان ۽ خاص رڪن ۽ مڪاني وقت کان بزم جو سيڪريٽري رهندو ٿو اچي. سندس جدوجهد سان بزم نه صرف علمي ادبي ترقي ڪئي آهي، بلڪه ڪيترا نوان شاعر پڻ پيدا ڪيا آهن. ”جمعيت الشعراء سنڌ“ جو مڪاني وقت کان جوائنٽ سيڪريٽري رهندو ٿو اچي. — ”شاهين“ نائشاهي

* * *

محترم ”نشترو“ نائشاهي پنهنجي فن جي حيثيت سان ادبي دنيا ۾ سٺو مقام حاصل ڪيو آهي. سندس هيت ۽ اسلوب اگرچہ قديم فن سان پيدا ٿيل آهن، پر ان سان گڏ ئي جي اناديت، زبان جي صحت، ۽ خيال جي لدرت، سندس فن کي جديد دؤر ۾ پسند ٿيڻ وارا بڻايو آهي.

’تشر‘ به هر صنف تي لکيو آهي؛ غزل، نظم، آزاد نظم، قطعا ۽ رباعيات سندس پسنديده اصناف آهن. سندس ذوق جي فراواني، مطالعه ۽ سخن جي شق انشاءالله کيس تڪميل ۾ آڻي ٿي. ان مرحلي تي پهچائيندي، جتي قادرالڪلام شاعر پهچي چڪا آهن. - ادارو

ڪافي

*

تنهنجي قرب مٿان قربان وڃان،
سو سڙا عجب، تڏهه گهوڙي ڏيان!

تو کي سخن جوئي ڄاڻي سڃي، اڏو آهي ڦيرن جهولي جهلي،
تنهنجي ديد سمد جو خبر وٺي، سان شاد ٿيان، آباد ٿيان!
مون کان دمدم ٿيندي آهي خطا، توکان هر دم ٿيندي آهي عطا،
هي ڪيڏو ڪرم آ مون تي ميا، نرڪي پنهنجو ڏيڻ لڳو ڇو!
تو لاءِ شاه گدائي ٻڌي ٿا، تنهنجا سڀئي نوڪر سڏجن ٿا،
خسر مير ٺولڪر ڏجن ٿا، تنهنجي در جو چا اعجاز چوان!
تنهنجي ٻار جي ’تشر‘ لاري لڳي، سڀا بزم ۾ ويس ڪار مٺي،
اوهي ڪٿر سان پنهنجو ڳاٺ کڻي، شل جيڏن وٽ سان ٿاڙ ڪيان!

گيت

ننگي رکبان ننگ

دس جا سال هو ڏاڍا ڏکيا، جن ۾ ٺاهي ڏنگ:

الا ڙي! ننگي رکبان ننگ!

ڳالهائڻ ٿا اهڙو، جهڙو ڏنڊو جو آ ڏنگ:

الا ڙي! ننگي رکبان ننگ!

پورا ٿا ڪارڻ تي ڪٽڪن، نيٺ تڏهه ڪو انسان آ:

سوالن تڏهه قدرت جي آ ڏت ۾، سڀو جيڪو ڏنگ:

الا ڙي! ننگي رکبان ننگ!

سڀڪو پوڻو سڀر سڏائي، ٻاءُ به ڪنهن کي چئي تڏهه ڏس:

ٺاهي ڪنهن سان ڪار ڪٽڻ جي، هرڪو آ ڏنگ:

الا ڙي! ننگي رکبان ننگ!

جيڪو ڏاڍو سوئي ڪاٻو وارو ٿو وهندو هلي،
 حيرت ۾ جذبات ڏسون ٿا، آهن چٻي ڪنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

ڦورو ۽ ڏاڙيل زمين تي اوچي ڪٽر سان ٿا ڏجن،
 ڌرتي مٿا هي ته شريفن لئه ٿي آهي تنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

گدڙ، گدڙ جي اونائڻ تي اونائندو ضرور،
 ليڪن ماڻهو، ماڻهو سان آ جوڻو ويٺو چنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

ڪنهن آ ٽيلي پاري، ڪنهن مٿ پاپ جي راند وچائي آ؟
 ڏهني جي جا لاٽ آئي، تنهن ڪٽيا ڪٽي پتنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

ڪاريهر کان وڌ آ زمري اڇڪله جو انسان آ،
 ڪهڙي، ڪهڙي ۾ بدلي ٿي ٿو خطري وارا رنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

نفرت جو هر دل تي لهنو، قرب ٿي ٿو ماڻوس رهي،
 ڪلفت، الفت جي ٿي ويري، ٻار وڏو ٿي تنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

دل مان آيو خون، ۽ نين ڳوڙهن جي برباد ڪئي،
 ڪو تر آ دردي، درد منجهان جو چوري ويٺو چنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

ذات تي ناهي ذات، اڏاڙي! جيڪي وهندو، سوئي لهندو،
 صحبت جو ٿيندو آ اثر ۽ سنگ جو آ پرنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

’لشتر‘ طسي مٿي هي جذبات جا دشمن ڏجن ٿا،
 ڏينهن اهو الله طهري جو نانگا ٿين ليڪنگ:
 الاڙي! تنگي رکجان ڪنگ!

غزل

جي ڪٿائڻ لڌ ويا، نقصان ٻائي موٽيا،
جهول هيرن جا ڏٺي، ڪوڏيون ڪٿائي موٽيا!

سُود خاطر جي ويا، نذر زيان آيا نظر،
جيڪي هٿ ۾ هون، سو آلتو اڏائي موٽيا!

ٽي صرف آهن ويا ڪم ظرف يا محتاج نور،
سون کي سجهي پتل، سٺو ڪٿائي موٽيا!

هي نظار بزم چنبي ساڻا جو مٺي پرست،
ويا مشرت لاه ليهڪن عمر پيرائي موٽيا!

ههه ڙي تنگيءَ ٿي ههه ڙي درد چمن،
بانهين جيڪي به آيا وڻ وڍائي موٽيا!

سادگي و هرو جي چنبي، ها دهائين رهنا،
جو نظر جي آڏو منزل کي وڃائي موٽيا!

مجلدين جي خوف کان جن کي معاف سمجهي،
سي ئي شاخ و آڻيان هٿ سان جٽائي موٽيا!

طعن زن محبت آهن جي بزدلي تي آهي، جي،
اهرو ڪوڏيءَ جي فوسمت تي ڦرائي موٽيا!

جيڪي هٿ لخير وٺا جو دم هلي ويندا رهيا،
آرزو هٿ سان سٽيءَ ۾ پيلائي موٽيا!

مهر پرستن هي ته قصر داد ۾ هي آ ڪيو،
حق وٺڻ ڇا؟ آئي ٻائي حق ڪٿائي موٽيا!

مهرتن جن کي معاف سمجهي ٿي 'نشت' آهي،
عصمتن جا هٿ عود هٿ مان ٽٽائي موٽيا!

رباعيون

(۱)

هر ڪنڌر کي ايمان، چئي ويٺاسين،
هر دور کي انسان، چئي ويٺاسين؛
۽ وقت جي طاقت کي پڻ اي "نشتري"
ويمان ۽ يزدان، چئي ويٺاسين!

(۲)

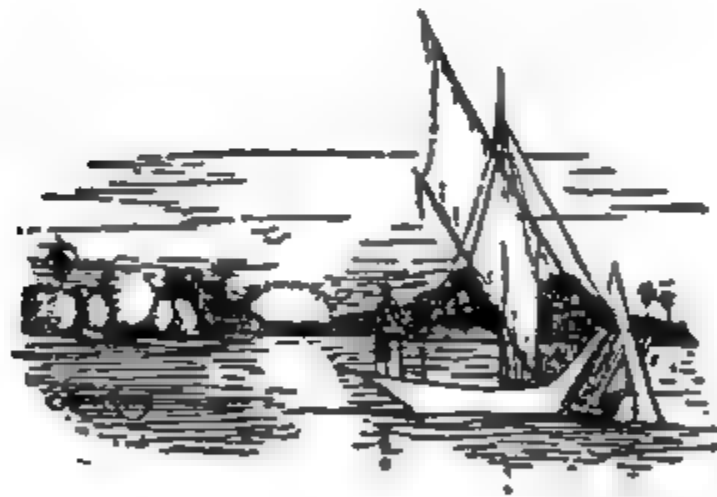
طوفانن مان نئون وارو خيتر آهيان،
هڪ شير ساهيءَ جو سينو آهيان؛
والله! اها ئي جي پتو ٿا مون کان،
مزدور سندو پاڪ پتير آهيان!

(۳)

فرعون جي دنيا مان بناوت آهي،
شداد جي چٽت کان شڪايت آهي؛
جنهن حسن زليخا کي متاينو ٿا،
ان صورتِ يوسف کان حقارت آهي!

(۴)

سازش جي طريقي مان گهٽايا ويٺاسين،
ويهاري، ڪجهه ري ۾ آٿاريا ويٺاسين؛
اهڙو ڪم اهي بهار آهيان، "نشتري"،
جو ڏوهه نڪو ڏوهه، ٽڙايا ويٺاسين!

”خادم“ سروري

”خادم“ سروري مشهور معروف ڳائڻو ۽ ريڊيو آرٽسٽ آهي. سندس سوز ۽ جذب وارو والهاڻ ۽ دلڪش نواز هزارن دلين کي ڪيف آور ۽ رنگين نسا ۾ آڻي ٿو. طبيعت ۾ سوز ۽ جذب، ڪيف ۽ ذوق چتر اٿس. پاڻ نه فقط سٺو ڳائڻو آهي، پر ان سان گڏ سٺو شاعر پڻ آهي. سندس لفظي فن جو اظهار سندس ڪتابن ۽ وائن ۾ موجود آهي. سندس شاعري هڪ درد مند دل جي وجد آور صدا آهي. سندس ڪلام ريڊيو تان نشر ٿئي ٿو، ۽ سندس ڪلام جا ڪيترا رڪارڊ پڻ ڀريل آهن. جنهن محفل ۾ سندس شرڪت ٿئي ٿي، اها رنگ ۽ آهنگ سان سرشار رهي ٿي.

پنهجو مختصر تعارف هن طرح لکيو اٿس:

”لانو حسين بخش ولد پير بخش ڀنگر، ڳوٺ آراخي، تعلقو سوھڻ، ضلعو دادو. پيدائش ۽ آراخي ۾ ٿي. مختصر تعليم به اٿي ٿي. شاعريءَ جو دور سائين ”طالب الموليٰ“ جن جي صحبتن جي اثر هيٺ پيدا ٿيو. اول اول سندن ڪلام ڳايو هو، ۽ محفلن ۽ مجلسن ۾ خوب رنگ ڇڏيو هو. ان کان متاثر ٿي ڪافيون لکڻ شروع ڪيون، ۽ پوءِ محفلن ۾ ترنم سان ڪڏهن ساڙن ٿي، ته ڪڏهن بنا ساڙن جي ڳائيندو هوس. سائين ”طالب المولا“ جن منهنجا استاد ۽ مرشد آهن، جن جي ترغيب، اصلاح ۽ نيڪ نظر هن ”خادم“ کي ڪهڙو نوازيو آهي. عمر هينئر ۳۸ سال آهي. بيت، غزل، نظري، ڪافي ۽ وائي پسنديده صنفون آهن.“ - ادارو

* * *

پيٽ

- (۱)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! اي جاني جيءَ جيار،
 ماڪيءَ مصريءَ کان سا، محب سندم مٿار،
 'خادم' کي ڪيئن ٿو ڪري، داهر وڃين ڌار،
 مون سان ڪري پيار، هو ٿو وڃن جون وايون
 ڪرين ا
- (۲)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! تون وڃن نه وار،
 اٿئي بهر عجب آءِ، ساڄن ٿنهنجي سار،
 مان وڃان ڀرين پيار، هو تون وڃن جون وايون
 ڪجانءِ
- (۳)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! ره تون مڪڙي رات،
 اڃا پوري ڪانه ٿي، آ بره واري رات،
 'خادم' چوي ره نه ڪريون مٿي ملاقات،
 بره ٿئي پري رات، هو وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۴)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! ره نه ڪريون رات،
 'خادم' وٽ، ڪامل ٿرپ ڪري،
 شان مٿي وري، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۵)
 ويه، وڃ مڙ منهنجي هٿن سان، تون مٿا ملڪ آسان،
 پورا ٿين پريان، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۶)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! تون لالچ وڃ نه ٿي،
 ڇا جي ڪري مون کي هيتي، ٿو وڃن پيار وڃي،
 مون کي مٽيءَ ڪڍي، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۷)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! منهنجو ٿو ڀر ماه،
 پورو ٿئي پٿار، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۸)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! تون گهڙي پل ٿو ڀر،
 توکي آءِ نه ڇڏيان، جي هلي منهنجو وس،
 'خادم' چوي منهنجا ڀرين! بره ڪيو ڀوس،
 ڪري کولي ڪس، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ
- (۹)
 ويه، وڃ مڙ منهنجا ڀرين! منهنجي ساعت ڪين ڪري،
 ره ڪا رات 'خادم' وٽ، ڪامل ٿرپ ڪري،
 شان مٿي وري، هو تون وڃن جون وايون ڪجانءِ

ڪافيون

*

ڪنهن نڀ تازو ڇڏي ٿو ٺهاري،
 ته مٿن مزارين ٻن ۾ بهاري،
 محب تن جي مادت ڪيان ڳالهه ڪهڙي،
 سڃاڻي اک مون ڏي ڪا اهڙي:
 جيارو ٿو سارين، ۽ ماري جارين،
 جي ڪنهن مهل سڻا هو آڏري اچن ٿا،
 ته دل جي پڪي ڪي سي وٺو وجهن ٿا:
 تون مڪمل ٿي باز ڪيئن ٿو آڏارين؟

مهراڻ

(۱۹۳۳)

اصل کان ئي اٿل سوٽ بي پير آهن، خدا شل ڪري ڪين ڪنهن تي هو ڪامن:
 اهي خولي ڏاڙيل ڪنهن ٿو ڏتارين ا
 الهن ۾ وڏا ڪوڙ ۽ ضرور آهن، ڪي ڏاڙي تي نڪتا، وڏا چور آهن:
 ڏڪايو ڇڏن جي ٿو آيو ۽ آڏين ا
 تون ڪوڙو ۽ ڏڪڙين، آسون ڪڍي غيبت، مٿا منهنجي لاءِ هي اهاڻي آ نعت:
 تون پنهنجي اکين مان جي اخادر ڪي پارين ا

جاگ مسارا ويل وهائي،

سچ جو سودو سار سنهاري

دم گهڙيءَ جو آهن مهان،	ڪر جاگي، ٿيءَ لاءِ نادان،
ڪر اٿي ڪا قرب جي ڪار،	سو سٽو آهن جهاتي وائي ا
ڪو به ڪير ٿي ويلو آهن،	عشق جي دروا پير ل هائين،
هن ٿي تون لنگه هن وار،	ساجن ٿيندو سسر ۾ سالي ا
لنڊ ٿئي ڪر پيار لپا ڪي،	جانب ڪي ڏس جاگي جاگي،
دل جو دلير دم نه و سار،	جانو ٿي، هن ڄاڻ ڪي چالي ا
وات تان ورنديون خيال چون ڪوٺيون،	محبت واريون ڪين ڪي موٽيون،
واپون وحدت ڏي ٿي وار،	محبت جي هن سوچ ڪي مائي،
اخادر ٿي جن يار ڪي گولي،	تن جي دل ۾ پھڻ ٻولي،
دل جو دلير ناهي ڏار،	پير مٿان ڪرين پائي وائي ا

غزل

●

اوادو آه پختو، دوست! منزل سان اسان جو ڇا،
 لقط ا جستجو ٿي حق، باطل سان اسان جو ڇا؟
 اکر زنده به هو آهي، مگر زنده به آ سرده،
 جا ڏڪر يار کان خالي، انهيءَ دل سان اسان جو ڇا؟
 شهيد ابرو ٿي جانان، من اهيون عيشه ٿي،
 اسان جو چاهي مقل سان، ۽ قاتل سان اسان جو ڇا؟
 ميه گلرنگ سان مون ڪي، ڪيو حضور سائيءَ آه،
 شراب و ساغر و مينا سان مقل سان اسان جو ڇا؟

(۱۱۱)

مهران

چيون ٿا مصحف رخ ڪي، ڪيون ٿا دؤر روزان،
 رخ تابان تان صدي، ماء ڪابل سان اسان جو ڇا؟
 نگاه تير سان زخمي ڪري ۽ پو نشو باين،
 مان لنگان به، چئن توتون تہ پسل سان اسان جو ڇا؟
 تون مون کي اڀوئي خنجر هڻي تو چئن تہ ڪير آهي؟
 اهوئي ڪافي آهي چئو تہ گهاٽل سان اسان جو ڇا؟
 هٿان مولا عليءَ جي ٿي ويا اسان سڀ مشڪل،
 اي 'خادم' خوش ٿي چئو تون هاڻ مشڪل سان اسان جو ڇا؟

اوهان مان حج ۽ هرهر ما وري نه ڪئي،
 خطا معاف ٿئي، اهڙي خطا وري نه ڪئي.
 مون تنهنجي به تي هڪڙي چمي ڏني، تون وڙهين،
 ڄا ڳالهه توکي ڪري ٿي غنا، وري نه ڪئي.
 اسين نه آهيون پيارا اوهان جي قرب ۾ مٿا،
 ما تون چئو نه مٿي جي ڪلا وري نه ڪئي،
 خدا جو هڪ جو آخر اوهان جي دل نه ٿي،
 اوهان زبان سان چئو ٿا، جفا وري نه ڪئي.
 بنا ڪهڙائي اچي وياون، ناڪوار لڳڻ،
 خطا ڪا اهڙي اي ماء لقا، وري نه ڪئي.
 شهيد ناز ڪي بي گور بي گفن جو ڏٺس،
 خدا سان عهدو ڪيائين ادا وري نه ڪئي.
 اسان جي روح تي سلاپ ٿو جهان ۾ اچي،
 لسراق پيار ۾ آه و ٻڌڪا وري نه ڪئي.
 جيتا بچاء تون 'خادم' جو خون لاهي پري،
 تهنجا پوري ٿئي، التجا وري نه ڪئي.

منهنجي حال جو محرم ڪوئي نه، مان پيار ڄاڻا ٿو،
 ڇو مون کان وٺيو ٿا منهنجو ڪيو، ڏيکار ڄاڻا، دلدار ڄاڻا.
 هڪ درد الم پيو سوز ۽ غم، ٿيو آه و نعمان، ٿو لڪري در،
 ٿي پهرن وهر مون کان هوت هٿن جو هار ڄاڻا، مٿا خدا

مهران

(۵۴)

هي منهنجي ڀري آسري اٿو ۽ منهنجي اسري ڦيري اٿو،
 ٿسبا منهنجا سڀئي ادا، لادار جدا، زردار جدا،
 تو زلفر سبه جو دلمر وجهي دل ليد هڪري ٿي ڏنگ هئا،
 ٻيو هڪڙي اڀل سان منهنجي گلي ۾، چار جدا ۽ سار جدا،
 چو دؤر، خزان جو واءُ وريو، پستان ۾ ويران ٿيو،
 هن حالت کي ڏندي ٿي رتا، گل خار جدا، گلزار جدا،
 اي محب شا، الله هڪري شل واءُ نه توکي هڪسو لکي،
 تون ملڪ جي جو آهين هي، سردار جدا، هڪدار جدا،
 منهنجو ڦال نه آهي حال آهي، منهنجي حال ۾ هڪڙي خيال آهي،
 منهنجي مستري کان مدد ٿي ٿيو، ميخوار جدا، سرشار جدا،
 منهنجو صبر سوڙو راز آهي، منهنجو راز سوڙو ساز اٿو،
 منهنجي ساز ۾ هڪڙو آواز اٿو، انڪار جدا، انوار جدا.

بهار ۾ به گلشن کي مون بهار ڏنو،
 قرار هڪڙي نه هو، هرڪو حال ڏار ڏنو.

نسر صبح پريشان، گلن ۾ درد واري،	چمن اداس ۽ هر گل کي تار تار ڏنو،
سوا غرض جي هڪڙي دوستي رهي آهي،	گهڻو مون وقت زماني کي ٻار ٻار ڏنو،
اي دوست، هن جي لپن جي مان چاڪيان ٽريٽ،	مون ٻار لعل بدخشان به شرمسار ڏنو،
لظف جو تير هڻي خوش ٿي ٻار ٻار ڪيائين،	اسان لاءِ موت، اوهان ٿي صبر شڪار ڏنو،
اسان کي عشق و محبت ملي ويا ورتي ۾،	اڪيون ڪٽيون نه اسان جي دڳو ٿي بهار ڏنو،
اهو هڪڙي آهي جو دل ۾ راز کي ساندي،	اڃا نه هڪڙو به اهڙو نه رازدار ڏنو،
الاجي هڪڙي پلا ٻڌجي ويو غيرت 'خادري'،	خدا جو شڪر جو ماحول سازگار ڏنو.

”جليل” سروري

معتمد ”جليل” سروري غزل ۽ ڪافي جو شاعر آهي. سندس غزل اڪثر ڪري ”مهراڻ“ رسالي ۾ شايع ٿي چڪا آهن. ”جليل“ به ننڍن ڀائرن ۽ لکڻ وارو شاعر آهي. شاعريءَ ۾ نمڪت، آفريني ڪندي، معمولي ۽ بائمال مضمون کي رنگين بنائي ڇڏي ٿو. پاڻ هن طرح تعارف لکيو آهي:

”نالو: محمد يونس ولد رانو پٽي، تخلص: ”جليل“ سروري.
عمر: چار گھٽ ڇاليهه.

شاعري: شاعريءَ ۾ استاد اعليٰ حضرت سائين ”طالب المولا“ جن آهن. شاعريءَ ۾ ڪافي ۽ غزل منهنجي پسند جون صنفون آهن. شاعريءَ جي دٻي مون کان گهڻو ڪري رڻل رحمتي آهي (سندس نصيب جيئن). اکر ڪڍڻ پوڄاءَ ۾ ايندي آهي ته ٻه-ٽي شعر ٺهي وڃن ٿا آهن. نهايت مشقت ۽ پريشانئيءَ واري زندگيءَ جي باوجود ٿورو گهڻو مطالعو ڪندو آهيان. پيار، الفت، محبت ۽ دولت، زندگيءَ لاءِ ڇا ٿو ڪهرجي!“ - ادارو.

* * *

ڪافيون

*

مارو ٿو ڏا ۽ ملهر - مارو ويٺي، مرتيون مارهاڻا

هر ادا، جي ڏيان ڌرين ها، پيش ڪي ڪيئن هو قيد ڪرين ها؛
هاڪير، آهه مان حقير - ڏيهن گهنگهر جا ويٺي گهارهاڻا

مهراڻ

(۱۹۶۷)

سور نه ميري لوئي جهڙا؛	همر اچا هي تنهنجا ڪهڙا،
تنهنجي وڳن تان واري واريان!	هونءِ هجان نه اسير -
ويندس وري ولهارن ڏي سان؛	ڪوئن ۾ هي قيد ڪئي سان،
پرست پونهارن سان تل پاريان!	اٿس اهائي اڪير -
ساهد ٿو ڏاڍو ساري سانگين؛	جيءُ ۾ 'جليل' آهي جهوري جهانگين،
راهن چن جون روز نهاريان!	مئلنءِ مارو مير -

ٻرين ڀرين وارا پٿرڙا، توکي خدا آئي،
 ڏکڻل تنهنجي دل جا دلڙا، توکي خدا آئي!
 جتي ئي ڄان، ڄان آرو تنهنجي جدائيءَ ۾،
 ڪري ڪو قرب تنهنجي ڪاڻ ا، توکي خدا آئي!
 ويلا واهرو تنهنجا، سوا تو چا وهيو دل ئي،
 ڪاٺين حال سرسستو صفا، توکي خدا آئي!
 فرائن ڪٿ ڪيا دل تي، سڪايو ساه ڪي سورن،
 ججهي ئي ڄان جهوري ۾ جدا، توکي خدا آئي!
 'جليل' آهن اکيون لاهون، اوهان جي وٽ ۾ وارث،
 ورهڻ واجب نه عالي وار ڪا، توکي خدا آئي!

غزل

تو ميڪي ريت هي وري ڪهڙي،	ڏوه ٿا جي ڪريون ت مالڪ جا،
هي مٿائڻ، هي خود سري ڪهڙي؟	دل ۾ پيدا ڪري نه سوز گداز،
شيخ صاحب جي وٽي پٿري ڪهڙي!	ڪرڻو انڪار آ ته صاف ڪجي،
سا وري چئبي شاهري ڪهڙي!	غير پنهنجا ۽ پنهنجا خبر ٿيا،
اي ڀرينا هي وري وري ڪهڙي!	مون چيو ڏي خبر، چائين ٻن:
دلڙيا تنهنجي دلڙي ڪهڙي!	درد سان آڻي، پيار قربت سان،
ٿو پڇين ڀار سو وري ڪهڙي!	
دل 'جليل' آه ٿي چري ڪهڙي!	

”ولي“ سروري

محترم ”ولي“ سروريءَ پنهنجو تعارف هن طرح ڪرايو آهي:

”مٿسهن ورهين کان دٻڙ بهراڙين ۾ رهي، ٻار ٻاڙهي، بيرو رڪارڻ ۾ واڌ آڻيندو تو رهان. ڪيئن وارا ’افاعلاتن نمون‘ مان ڪوٺڻ ڄاڻن؛ سندن خيال موجب شاعر اهو آهي، جيڪو ادي هائي، بڪناري ڪڙڙال تي ڳائي ۽ ڳوٺ ڳوٺ ۾ پڳت وڃي. تنهنڪري ڪن ٿورن سڃڻ ڪي خبر آهي ته آءٌ پنهنجي منهن شاعر هجڻ جي دعويٰ ڪريان ٿو. ادبي محفلن ۾ وڃڻ لاءِ وسيلو ۽ والد ڪاٺي گهرجي. آءٌ پنهي کان سرور آهيان. اخبارن يا رسالن ۾ لکي موڪلڻ مون کان به ڪوٺڻو ٿو پڄي، جو ست آهيان. اهوئي سبب آهي جو پڙهندڙ منهنجي نالي کان به پڇيڻو آهن.

نالو ولي محمد ذات رائجو، ڪنيت ابو طه، تخلص ”ولي“ سروري اٿس. (ڪجهه وقت اڳي ”ولي“ سرشاري سڏيو هوس). پڪهار جو پنج سيڪڙو ٻانديءَ مان ڪٽائڻ تي خرچ ڪندو آهيان. انسان، ادبي مصمون ۽ مزاحيه ليک اٽڪل ۽ ڪوڙيون ڪن لکي ڇڏيا اٿس. سوزون شاعريءَ ۾ ذري گهٽ ديهون تيار آهي. ڪافيون به اڍائي ٻڙن ڪن لکيل آهن، پر ڳائي هڪڙي به ڪوٺڻ ڄاڻان، ڇو ته هي سُرور آهيان.

عمر جي لحاظ کان همسائين ٿيڻه اهڙا لانگها لنگهو آهيان، جن ۾ سياري جا سڙاٽ به هئا ته اونهارِي جو اهڪ به هوڙ سُرءُ جي سستي به هئي ته بهارن جو چٽڪو به شامل هوا سڌيءَ کان سواءِ فارسي، انگريزي، بلوچي ۽ مارواڙي (ٺري) ٻوليون سمجهي سگهندو آهيان. پوري دسترس مادري زبان سڌيءَ تي به ڪانه اٿس.

ادب يا شاعر هجڻ جي دعويٰ اڻڄاڻن اڳيان ڪندو آهيان، پر ٻارڪن کي عرض ڪندس. ڪي ڪن آهيان. سڙئي رت ٿڙي لائي شهيدن ۾ نالو لکايو اٿس.

*

*

*

ڪافي

*

ڪيف ڪڪوريون، ڪن ٿيون ڪلور-ڪانهي جن ڪي ڪاڻ ڪجل جي
 نارا جن جا تڪيون تراريون، ڪاڻ ڪن ٿيون ڪنڌيون ڪاريون،
 شاه وڃائن پنهنجا سمور-گاهه وارن ملر عمل جي
 وار مٿان ڪن وار وري ٿيون، ڇهڪ ڏئي ڪن دلڙي چري ٿيون،
 مارن ماريءَ جي دستور-هرڪا ڪتاري پري پتل جي
 پنهيل چنبر جي چهي چمپائي، سرد وڏا مهنبر سوگائي،
 گهرت گهالا يار جي گهور-ریت لـ چائن رنگ سئل جي
 وهر 'ولي' ڪئين وڃي وڏائون، ذات جماعت ڪين پڄاڻون،
 وره ۾ ويڙا هي وهلور-ڪنئين مهنڊا اڻ ايل جي

غزل

•

ڇو جوان، رنج وائر مليا هي بگائي وٿان،
 بنده پروڻ، جو سرور سو تنهنجي ياراني وٿان.

لاڙڪ آهون اوچنگارون يا دعائون ۽ ثنا، ڪير هي سگهندو ٿري هي سروسامي وٿان،
 خشڪ زاهد يار سا ڪان ڪنهن به حاصل ڪيو نه ڪجهه، مان' ميخوارن کي ملندو ڪهڙو هي ماني وٿان،
 عشق جو تير نظر تير لقا پنجي لنگهي، شمع جي لاڙڪن مان ۽ پڻ روح پروائي وٿان،
 ڪو عجب ناهي جو ڏجن تيس وقاضي مجلس، هو سڪل رادر طلب آيو هو ديواني وٿان،
 شيخ صاحب پنهنجو پسانو ڪيو ڪوزه-وضو، ڇو نه مسجد ڏي وڃي ٿي وات ميخاني وٿان،
 تنهنجي آهن جو اير شايد جلاني آسيان، هو لنگهي ٿو برق وانگي تنهنجي ڪشائي وٿان،
 ڪاڇر جلوه ۾ ٻڌون ٿا آه بيمبري گهڻي، ڪو لنگهيو آشفته سر هوندو پتر پنهاني وٿان،
 چتر کلڪون مان لهي ڪا شئي اچي ساهر ۾ پئي، رنگ پنهانو وٺي هو ڏس ته پنهاني وٿان،
 مظهر حق هر جا آهي جلوه گر جلوه لعل، سوئي ڪمبي ڪان ڏسون ٿا سوئي پنهاني وٿان،
 قلب مجنون، عشق واسق کي ڪري پنهنجو سامو، دل جو نقشو ستار آندو ۾ ويڙائي وٿان،
 يار يا اغير ڪو شهر غموشان ڪيئن اچي، موت ٿو وانگي لنگهي ٿو تنهنجي بگائي وٿان،
 دل ٻڌن، ايمان ڪمن ۽ دين ڪان ڪن ٿا جنا، جي ڇڏا واسنگ چوڙي ڇهڪ من شاني وٿان،

آه واضح بيخبر دلپيا ۾ اي جان 'ولي'،

حسن تنهنجي جي طيفت تنهنجي انساني وٿان

فرد

مچن کي ٿيندو ڏاڍو دل، مگر نه ورتائين،
 چائين ويشتو آهيان، ڪتاب ڪونه ڪي.
 پري کان وڃي پئون پرين اکيون،
 جهڪي وئي جين سنگِ در کان اڳي!
 لڙڪ وڃارين لاشو عشق جو،
 سرنڪون ٿيل حسن جو پرچو هجي.
 ڪم دريان کي جدو ڏيدو خاطر،
 ٿيس مشرڪ لفظ هڪ مدعا به.
 اکيون ٿيون نروزان سب انتظار،
 ويو خونِ دل تيل بچي پري.
 حضورِ يار آخر جان به لب بهتس،
 وڏي درجي وڃي ادنيٰ نسب بهتس.
 پوين گو وحشتِ دل جا اکر شاهي،
 نه هي منهنجي چين، هو سنگِ در شاهي.

”مائڻ“ سروري

مصري ”مائڻ“ سروري ولد محمد لائق، ڪاڪا، تاريخ ۱۹ آگسٽ ۱۹۳۷ء تي ڳوٺ ٻاٻڙ ڪاڪا تعلقي ڄام نولد ٿيو. ۱۹۵۰ع ۾ سنڌي لائينل پاس ڪيائين. سنڌ يونيورسٽيءَ مان ۱۹۶۰ع ۾ اديب سنڌي ۱۹۶۳ع ۾ اديب علم سنڌي سيڪنڊ ڪلاس ۾ پاس ڪيائين. ازانسواءِ جناب فيڊ ’طالب الموليٰ‘ سائينءَ جي خدمت ۾ رهي، ڪافي ڪتابي ۽ صحيفي مطالع حاصل ڪيو اٿس. سندس خوشخطي تعريف جي محتاج ناهي.

جيئن ته ڪاڪا نوم جو سروري ساٿ سان بديهي تعلق آهي، تنهن ڪري حضرت ’طالب المولا‘ سائينءَ جي خدمت ۾ رهڻ سان مصري ’مائڻ‘ ڪافي ڪجهه حاصل ڪيو آهي. ’ميخاڻ منصور‘ (محمد خير ڪنڀار) جي مهلي تي، فيڊ ’طالب المولا‘ کيس ’مائڻ‘ تخلص عطا ڪيو. سندس شاعريءَ جو آغاز ۱۹۵۹ع کان ٿيو: غزل، ڪافي ۽ بيت تي چڱي مهارت رکي ٿو. سندس آواز پڻ چڱو سريو آهي، ۽ ڪاميون وغيره ترنم سان گائيندو آهي. حضرت ’طالب المولا‘ سندس مرشد ۽ استاد آهن. هن وقت ادبي ميدان ۾ ”مرڪزي بزم طالب المولا“ سنڌ جو جوائنٽ سيڪريٽري پڻ آهي.

* * *

بيت

(۱)

”مائڻ“ ملين محب جي، ته خوب خوشيون ڪي ٿين،
 نيري ڳڻڻ ٿي پسين، اکيون پوءِ عجب صون

(۴۵۲)

۱۹۸۰

پرين ٿو پرديس ۾، ڏينهن وڃي لٿا،
اڏاڪر اداس مٿان، غمجي لٿي ڪيائين،
پتڻ لاه مون پورعت جا، نيت آهن آتا،
دلجي لڳ ڏاٿا وارڇ واڳ وڻ جي

وڌو ۾ واريج، سڄي مهاڳها سڄي
واحد لک ولسي، ڏي، واک وصل واريج،
پرين اهي پيار مان، ڪي پيالا پيارج،
جانس جواريج، 'سائل' سون سڄور ڪي.

مہاجر سرکاری سن لکھ جلائیے ہیں!

■

مل برنی مان له ټه وندې سرې!

(P A T)

Scanned with CamScanner

بهرين پمار ڏسي هو ڌار ٿيڻ،   انهن واجب ناهي توکي ڪرڻ،
 سون مڪي ۾ ناهي سور سٽڻ،   آهي تنهنجي فراق جي ڳالهه ڪري.
 لڄ اگلي جا آڌار پريڻا،   هن جيءَ جڏي جا جبار پريڻا!
 وٽان آب اکين ڌار وڌار پريڻا،   دل درد کان دلبر آه پري.
 مون "مائل" کان ايلو وهڻ جدا،   وار واڳ ولهيءَ ڏي نار خدا،
 رهون حال سڄو ئي پاڻ ڪٿا،   تنهنجي ڌار سري پر مون نه سري.

■

چالي جدائي تي جهوري — هالي ڪريان ڪيئن توري!
 دلوي آهي درد ستائي، سلس هنن جو مڙا جائي:
 ڪٿائين جيئن ٿو ڪوري!
 تون به جدا ٿين پائي پائي، وٽر دل جا سور وڌائي:
 ڇاڪا چريءَ جا چوري.
 لست مون سان ڪيئن رهائو، توهان سورهنون ڪيئن ملايو:
 تنهن سان پوان ڪيئن پوري.
 "مائل" تي تون مهر کڻي ڪري، ڀورل جنهن آ تنهنجي جهلي پري:
 ڇن نه ڪڏهن هي چوري!

غزل

■

اڃا مان رنڊر دلير ڪي سهي سجهڻ ٿو چالان،
 سبب ان کان ئي اکين ۾ پرين پائڻ ٿو چالان.
 پنهنا ڌڙه ڌڙه ۾ خدا جو نور هوسيده،
 ڏسان جنهن سان، اهالي مان نظر پائڻ ٿو چالان.
 ڏسان دل جي اکين سان جيئن توکي ٿو خطبت سا،
 زبان سان ڪنهن سمون هي ڪري چالڻ ٿو چالان.

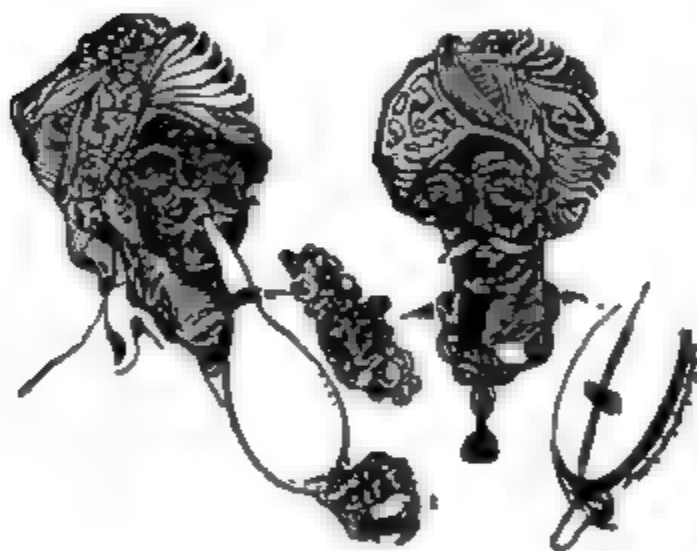
۱۔ آهي درد منهنجي جي حکمن وٽ دوا دلبر!
 اوهين مون تي شفا ڪريو خدا ڪارڻ، تُو ڄاڻان.
 اهي ئي شامت اعمال کان تڪليف جيڪا ٿي،
 خدا، رحمت سوا تنهنجي اما لاهڻ تُو ڄاڻان!
 کڻي هڪڙي نصيحت تون ڪرين مون کي پلا واعظ،
 نه ٿيندو ڪجهه، ڀر ڇڏ تون تدون تائڻ تُو ڄاڻان.
 ڪمريو هزارين پر ٿيا بڪار، رڻن هالي،
 دل مضمور ڪي مڪنهن طرح پروڙائڻ تُو ڄاڻان.
 سر تسليم غم آهي لبون جي عنايت ٿئي،
 انهي کان پوءِ خوشي اسي ڪا مٿي پائڻ تُو ڄاڻان..
 ڪمال ٿي ملي ويندو، بهاري 'طالب الولي'،
 اڃا جي ضمير قابل داد جي لاهڻ تُو ڄاڻان.
 ڇڏيو دريائي دنيا ۾ سندر اسين جي ڪٿي،
 رسائين تنهن کي ساحل، يا خدا، تارڻ تُو ڄاڻان!
 محبت ۾ ڪري 'مائل' ڏنا جي سور ٿو ميڪ ۾،
 ڪرڻ سي آئينا پئي مان چڱا پائڻ تُو ڄاڻان.

ٻرين سان بيچ پائي پو ٿياري يار ٿو ڪو ڪو،
 محبت محب جي دل ۾ سائي يار ٿو ڪو ڪو.

ڏسي ميدان الفت ۾ سوين سخيون، ڀڳا سڙيا،
 قدر پختا الهی ٻڙ ۾ چمائي يار ٿو ڪو ڪو.
 اسارو نفس ٿو جنهن دم وڪوڙي نفس لادان' ڪي،
 وٺي محبت کان ڪم ان ڪي ڇڏائي يار ٿو ڪو ڪو.
 محبت ۾ اچن وهر وڳان دل ڪي هزارين ٿا،
 انهن کان پاڻ ڪي بلڪل بچائي يار ٿو ڪو ڪو.
 ڪهڙي لفظن جا مجموعي لکن يا نظمن اڄ سامه،
 حقيقت نظرت انسان پڙائي يار ٿو ڪو ڪو.

لکي هر ڪنهن کي وٺي پنهنجي، ٻڌي ٿو ڪو نڪو ڪنهنجي،
 اڌ ٻيٽ دل ڏڪويل جي هٿائي ٻار ٿو ڪو ڪو.
 پڙهن ٿا علم ڪٿي استاد وٽ شاگرد مڪتب ۾،
 عمل ان تي ڪري، لکي ڪرائي ٻار ٿو ڪو ڪو.
 خواريون خلق جون آهن سڀ ڏاڍيون ڏکيون مير تي،
 مگر محبوب لڏ مير تي مهاني ٻار ٿو ڪو ڪو.
 هٿن دعوا چوڊم 'مائل' محبت ۾ گهٽي ٿا،
 مگر چنڊ جان ڀانڀ لڏ جلائي ٻار ٿو ڪو ڪو.

عبدالخالق "شهيد"

"منهنجو نالو عبدالخالق ولد غلام محمد ذات سومرو، اصل وطن آراضي تمقور، بيهوش ضلعو دادو آهي. ۱۹۳۳ع ۾ پيدا ٿيس. ننڍي هوندي کان راڳ-آواز سان گهري دلچسپي هوندي هئي. پهرئين درجي کان فائنل تائين پنهنجي گوت ۾ ئي هوس. ۱۹۵۰ع ۾ حالتن ٿورو ڪاڏو، جنهنڪري مجبور ٿي پنهنجو اهاڻو وطن ڇڏيو. هن وقت گوت نانگولائين ڪوٽڙي ۾ هميشه لاه مقرر آهيان. گذر معاش پرائمري ماستري آهي. ۱۹۵۳ع ۾ گورنگ ڪاليج ٺارمين حيدرآباد ۾ ماستري ڪيا لاه چونڊيو ويو، اتي جناب قبل استاد گرامي صاحب سان منهنجي ملاقات ٿي، جو هو صاحب اسان کي ٻارسي پڙهائيندو هو. مون کي ادبي دنيا ۾ آماده ڪرڻ ۾ وڏو هٿ استاد گرامي صاحب جو آهي. سندن ٺهڪ نصيحتن سر مشڪل ۾ آساني پيدا ڪئي آهي. سندن پدرانہ شفقت مون کي صحيح انسان بنايو. ابتدا ۾ 'جوگي' ۽ هاڻي 'شهيد' تخلص ڪريان ٿو."

ڪافي

ڏيرون ڪئي مر وٺا، هاءِ الا!
مرتون، سور ڏهني ويا!
نٺ ٺوري، نٺ ٺوڙو، جاگس ڪين صفاءِ
هاءِ الا مرتون، سور ڏهني ويا!
ادبون مون نه اڀوجھ سان چئن ڪئي آجفاءِ
هاءِ الا مرتون، سور ڏهني ويا!

مهران

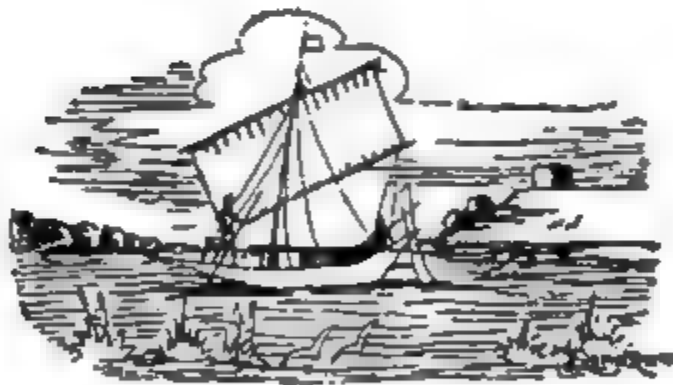
(۳۵۷)

جهنگ جبل ۽ ڏاکڙا، ٿيئي پلند ٻيا:
 ماءِ الا سرتيون، سور ڏيئي ويا!
 آيل ائيٺ 'شهيد' سان، ڪامل قرب ڪيا:
 ماءِ الا سرتيون، سور ڏيئي ويا!

●

گهڻي عشق وارن تي الزام آيا،
 ۽ سوري چڙهن جا به پڇام آيا.

يا هو زهرور قاتل يا هو آبِ زمزم،	ڪري نوش وياسون، جڏهن چار آيا.
له مایوس آهيان، ٻڌي تن جون خبرون،	صبح جي نه آيا، اڃي شام آيا.
انهن کان ئي مدد وٺي دل کي يارو،	رڃا جو ڪرڻ مون سان الجار آيا.
انهن کي نه مڃائي پر ٻي ڏٺسون،	سڄي سان ٻڌي جيڪي احوال آيا.
'شهيد' آءِ ٿيو شڪر واجب تنن جو،	پري پري وارا جي افسان آيا.

حامد علي «انور»

حامد علي «انور» امر. احمد زئي پنهنجو مختصر تعارف هن طرح لکيو آهي:

”منهنجو جنم ٻارهين آڪٽوبر ۱۹۳۶ع ۾ ٿيڻي آغا حيدرآباد ۾ ٿيو. جيئن ته مان قبله والد صاحب جن جو سڀني کان ننڍو فرزند هوس، ان ڪري والد صاحب جن جو مون سان بي انتها پيار هو؛ اهڙي قدر جو آفيس يا شهر وڃڻ وقت به مون کي پاڻ سان گڏ وٺي ويندا هئا، ۽ ان دؤران مون کي نماز جا رڪن، قرآن مجيد جون آيتون، اردو، سنڌي، فارسي شعر خواهر پهاڪا وغيره ياد ڪرائيندا هئا. ان تربيت ۽ تدريس جو مون تي اهو اثر ٿيو، جو مون ننڍي عمر ۾ سوين بيت، نظم ۽ شعر وغيره ياد ڪري ڇڏيا. واضح هجي ته شام جو ستين بجي کان رات جو نوين بجي تائين قبله والد صاحب جن مون کان ياد ڪرايل شعر، نظم ۽ بيت وغيره پڙهندا هئا، ۽ جيڪڏهن ڪو شعر مون کي ياد نه ايندو هو ته ان جو پهريون لفظ مون کي پڙائيندا هئا، ۽ پوءِ مان جهٽ-جهٽ اهو شعر يا بيت وغيره طوطي وانگر پڙائي ويندو هوس! منهنجي هالڪ اوستا ۾ جيڪا بهترين بهترين شعر هي ابتدا ان وقت ٿي، جڏهن مان ٽيون درجو سنڌي پڙهندو هوس. واضح هجي ته مان هر روز شام جو چئن بجي کان پنجين بجي تائين پنهنجي هر ڪلاسي شاگردن سان گڏجي اسڪول جا حڪم ڪندو هوس. ان ڏينهن به هميشه جي دستور مطابق پنهنجي هر ڪلاسي سيد مهتاب شاھ سان گڏ اسڪول جا حڪم ڪري رهيو هوس ته اوچتو آسمان ڪڪرن سان ڇانئجي ويو، ۽ تيز طوفان سان گڏ وڏڙو سڀني ڪڙڪاٽ ڪري وسيل لڳو! منهنجو توجهه ڪڪرن طوفان ۾ مدغم ٿي ويو، ۽ قلب بي ساختہ زبان کي حوالي ۾ اٿل سان مون کي هن چوڻ تي مجبور ڪيو، جو ناظرين ڪرام جي مطالع لاءِ درج ڪجي ٿو:

ڏسو هي قدرت جو شان،
وہد وہد آہو اڄ طولان؛
سینھن بہ بند ۽ پڙھن بہ بند،
حل تہ کھون ھاڻي دالان!

مون هي شعر چئي ختم ڪيو تہ مڪدم وسري ويو، ۽ وري وري دهرائن شروع ڪيم:
ليٽ ياد آهي، جو ڪيئن اکرن ۾ ڪاٻي تي درج ڪري ڇڏيم ان بعد واقع سينھن بند ٿي ويو
۽ مان پڙھن بند ڪري پنھنجي هر ڪلاسي دوست سيد مھتاب شاعر سان گڏ دالان ۾ اچي ويس.
جتي وڃ جي چڪاٽ ۽ پورب جي برھڪ ۽ ڪيف پرور نضا ۾ مذڪوره شعر دهرائن
شروع ڪيوسين؛ ايتريقدر جو بلڪل ياد ٿي ويو!

هي شعر جڏھن قبل والد صاحب جن پڙھو تڏھن پاڻ پنھجي ’مشڪول‘ ۾ درج ڪري
ان تي نوٽ ھيائون تہ ”پنھنجو هي فرزند شاعر ٿيندو، ان ڪري جو سندس طبع موزون آهي.“
ان کان پوءِ مشڪول ۾ شاعرا ٿيندا ويا ۽ ويو، ويو، صدر چونڊي شاعرا ڪندا رھياسون.
ان طرح شعر وسخن پنھنجي زندگي پنھجي ويو، اڳتي هلي پنھنجي خطي ذوق يعني
ٺھڻ شاعري کي لازوال فروغ بخشڻ لاءِ مون ”بزم انور“ حيدرآباد ريجن جي نالي سان
جساعت ٺاھي، جنھن ۾ ريجن جي ڪافي شاعرن، اديبن، عالمن خواھ استادن پنھنجو ساٿ ڏنو.
ادبي ميٽنگن، بندرہ روزہ شاعرن، ماھانہ ادبي ڪلاسن، سالانہ ادبي محفلن ۽ ڪانفرنسن ۽
۽ شاعرن وغيره جي علاوہ جديد شاعرا، مثلاً دريائي شاعره، آفاني شاعره، ماھنامي شاعره،
انجني شاعره، آمري شاعره، فبري شاعره، گلستاني شاعره ۽ ٻياڙي شاعره وغيره پڻ
منطقه ڪيا ويا. پنھنجي هن ادبي تحرڪ ۾ جن ادب نواز صاحبن هر ممڪن تعاون ۽ امداد
ڪرڻ سان هر وقت پنھنجي حوصلہ افزائي فرمائي، تن ۾ عاليجناب حضرت مخدوم محمد زمان
”طالب الموليٰ“، جناب مولانا غلام محمد گرامي صاحب، محترم محمد بلال ”پرديسي“ ۽ محترم
عبداللہ ”خواب“ صاحب جا نالا قابل ذڪر آهن.

”پنھنجي هن وقت دلچسپ مصروفيت شعر چوڻ، ديني، اسلامي، طبي ۽ ادبي مضمون
تحرير ڪرڻ، شاعرا ۽ ادبي محفلون ۽ ميٽنگون منعقد ڪرڻ آهي.“

* * *

بيت

- (۱)
موت ۾ سون جو، ڪاهل ڪنهن ڪل،
سرندي مرندي جبر ۾، چونڻ آهي ڪمال،
تي مرد مالا مال، سرندي جي جهان ۾ !
- (۲)
پرت اندر پرينءَ جي، دفع ڪر، مرندي رهندي،
دمدم آه دٻي، ناز واري لهندي ٿيا
- (۳)
اڳهاڙا عاشق، پرت ۾ ڪجهه ٻار،
اوچل اوڏهي عشق جو، لوڪان لڄ به ڏار،
هين مرندي نروار، تنگ ڪي نانگا ٻڌي !
- (۴)
متوالن معنوي، بعد ٿيل ڄال،
ڪنهن هيءَ ڪمال، ست وڃائڻ موج ۾ !
- (۵)
ڪرين جو هر روز، ان مان سبق سيک،
هيئن مٿي ليک، گذريل مرحلات ڪي !
- (۶)
آزمابل ڪم، هر هر آزماءِ،
منهن ۾ مٿي مٿي، هاءِ عقلمند انسان ٿي !
- (۷)
ڪنهن کي شاديءَ شوق، ڪنهن کي ماري موت،
ڪنهن کي گڏيو موت، ڪو گڏيو وڃي موت سان !
- (۸)
آله چو تون هڪ، وڻي ٿي مرندي وار،
اندرو ۾ آثار، اکر هڪ الله چو !
- (۹)
ويو جو ويجهو، واحد سڏي ٻار،
ناس ڪندڙ تار، ان عابد لک گزاري ٿي
- (۱۰)
موت ۾ ماڻهو، حيوانن کان به،
مرونه مثل مست، اڳهاڙا پوڄا ڪ ۾ !
- (۱۱)
ماڻهو مٿو، وڃ مٿي ماڻهن ڪم،
هڪٻئي وٽ اوچل، زماني جي ٻن،
وڃي وري وڻ، ماڻهن جي ميدان مان !
- (۱۲)
جي نه هجي ڪوڙ، ڄاڻي ڪيئن هج،
مانڪ جي شمس لاءِ خلقو خالق ڪج،
اهو ڄاڻي هج، ڄاڻي آهر ڪوڙ کان !
- (۱۳)
مندرو ٻڌو هج جو، جن سنهاري ساري،
دلبر دل واري، وڏائي وڻ ڪوڙ ڪيا

ڪافيون

*

سون پرين تنهنجا پورا

دل کي ٺاهي ٻار بهاري.

ساجن تنهنجي ياد ڪٿي، دل تان دلبر ڪم ٻلائي

ٿي نه سڄڻ هين دور-دوست اچي ڏي ڪا دلداري !

مهراڻ

(۴۶۱)

تو کي دلبر دلڙي ساري، محب وچوڙو مون کي ساري؛
 ڇهڪن ڪنهي دل چور۔ چوڏس تون رات انداري!
 باه بره جي دلڙي ساڙي، آه عشق جي ڦڙن ڦڙي،
 محب ٿيس سڄبور۔ ورد سندر آهي؛ آه وڙاري!
 پيارا پيارا منهنجا جاني، نيازڪ نيارا ڇڏ ناداني؛
 گهاٽو تنهنجي گهور۔ ڦيري هر هر نين ڪناري!
 تنهنجي طبع وحدت وڪثرت، منهنجا ٿي ويا حرص و حسرت؛
 نائي ڏس تون نور۔ ڪنهن ڪيا هي نوري ناري!
 سام صبر ٿيو توکي ساري؛ قول ڪيل اڄ پارل هاري؛
 نيل لسور مَرور۔ 'انور' ناهي لب لاراري!

دلربائيءَ سان آي دلبر! دل ڪس ڪنهن کان سڪين؟
 سَوڪ مان مومي پرين! منهو سڪن ڪنهن کان سڪين؟
 سونهن مان، سينگار مان، ۽ نياز خوش انداز مان،
 هين و مزمان ۽ راڙ مان، ڪورن ڪن ڪنهن کان سڪين؟
 پيار مان، گفتار مان، عاشق ڪنهن انڪار مان،
 خوش ڪري ديدار مان، تير چو تنهن ڪنهن کان سڪين؟
 ڪار مان، اطوار مان، نمدي ڪري ڪردار مان،
 مَرڪ واري مار مان، قاتل ڪنهن ڪنهن کان سڪين؟
 ڪٽ الفت وڪثرت ٿي تون، ڪٽ حرص و حسرت ٿي تون،
 چنو وحدت وڪثرت ٿي تون، واري وٽڪل ڪنهن کان سڪين؟
 حسن وارن کان پڇين ٿو ڪو نه خود کان سوال ڪر؛
 ٿي اـ 'انور' بغير، سخيون سڀل ڪنهن کان سڪين؟

تون ٻن ڪنن سري ٿي منهنجي، لاهو لاهو گهاٽي پاري
 جان جلي وٺي دلبر آهي، ٻيچ ڀرت جو پاڻي پاري
 آڱ اندر م عشق لڳائي، بيوس بند بنائي پاري
 دور رهي آي دلبر پيارا، ويتر ڪير ستائي پاري

تو تہ وسارہو مون کي دلبر، ٻانهجو قدم ورتي ر
 مل تون مون سان ورد اهو آهي، منهنجو ڪم ڪم مار ۽
 ڪوبه مندم ڪو ساڻي ناهي، جيڪو محب ۽ ڏاڏو ڏار
 حب مندمي بيهال ڪيو آهي، ڏاڏو ڪير ڪير ڪير ۽
 آئندي وڃندي، هلندي چلندي، پاد مندمي ٽڙهائي ٻار.
 تون مون مان ۽ آڻا تو مان، واحد پس چوائي ٻار
 تنهنجي وحدت ڪثرت ڪامل، ڀلجي ڪير ڪمائي ٻار.
 "انور" آهي سر اها آهي، تنهن کي ڪير ڪمائي ٻار.

والهي

وحدت ڪثرت ڪير، منصب موليٰ مائين خاطر:
 وحدت ڪثرت ڪير:
 نرض اداڻي ۽ نسي نائين، ساز صداقت چيو:
 منصب موليٰ مائين خاطر:
 احمد صلح جو نسي ٻرو، من موليٰ مان صبر:
 منصب موليٰ مائين خاطر:
 "انور" وانگي قرب ڪئي تون، قلب نران سان ڪير:
 منصب موليٰ مائين خاطر:

گيت

ٻڪي نئون ٿا لات، آي ماڃن! آئي ۱ ٻريات.
 وحدت و ڪثرت جي قدرت مان، گويا، حرم مونس حسرت مان:
 حق و مجاز هنڀائي، هڻو ڪر هيات!
 رنگ ٻرنگي گل ٿاڙيل ڏس، منگرو، خبرو، خوب ڪڙيل ڏس:
 تن سان من ٻريائي رنج والو ڪرمات!
 هو لڳي ٿي ٻوند وسي ٿي، گوڙ ٿي ٿي، ڪنڊون ڪينوي ٿي،
 ڪوئل ٿي ڪوڪائي، حال آئي ٻريات!
 واء لڳو، ڏس ڪڪر هڻي ويا، عرش فرش تي رنگ ٿي ويا:
 جيون جوت جڳائي، ٻهڪن ٿا ذرات!

توسان منهنجو پيار، اي بهارا!

توسان منهنجو بهار.

منهنجي پنهنجي تنهنجي واحد، ٻل ٻل آهي بهار،

اي بهارا! توسان منهنجو بهار!

آءَ ڪريون هڪي روح وهائون، آهي نضا هوار:

اي بهارا! ته من منهنجو بهار!

سُرڪي عطا ڪر، سُرڪي ڪري، جو، خالص خاص،

اي بهارا! توسان منهنجو بهار!

وحدت ڪثرت، انور، جيءَ ڪي، تنهنجي آهي نوار:

اي بهارا! توسان منهنجو بهار!

نظم

روح ڪي راحت وٺائي ٿو بهار،

غمزدن ڇڏي غم مٽائي ٿو بهار!

گلستان سارا ويا چانڊاڻ ٿي،	جهنگلن ڪي جڳمڳائي ٿو بهار!
صبح جي ٿڌي نضا ۾ چوڻي،	ورڻ ۽ گل، پئي ڪيلائي ٿو بهار!
پنهنجي چوڻ مان ڇلائي اڄ غزان،	حسن ڪي حيرت وٺائي ٿو بهار!
سڪرايو ٿي هوي نازڪ لڪاڻ،	سونهن ڪي ويتر سڃاڻي ٿو بهار!
پنهنجي اڄ ناز و ادا ۽ نياز مان،	نازلون ڪي ليمائي ٿو بهار!
اڄ الوڪي ناز ۽ انداز مان،	سحراني ٻيڄ پائي ٿو بهار!
طالب و مطلوب ۽ پڻ طلب ٿي،	عشق ڪي الفل پٺائي ٿو بهار!
سهر سحراني اڄ قدرت مندو،	پنهنجي سر ۾ گهٽ ڳائي ٿو بهار!
وحدت و ڪثرت مان 'انور' جي مدار،	روح رنگي رنگ لائي ٿو بهار!
سڪراحت ۾ ڏسي اڄ اشڪ سر،	مئل 'انور' سڪرائي ٿو بهار!

غزل

•

ڪنهن مان شڪو ڪرڻ به ٿيو مشڪل!

ڏهڻ به ڏکڻ به ٿيو مشڪل!

تل ڪثرت ٿي، قرب وحدت ۾؟	ڳوڙهي ڳجهه ۾ ڳرڻ به ٿيو مشڪل!
شعله درد درڪنار رهيو،	پنهنجي پٺيءَ ۾ پٽڻ به ٿيو مشڪل!
صبر تي چر ڏسندي چوڻو ٻيو،	اڄ ته مڙڪا ٻڙن به ٿيو مشڪل!
زندگيءَ ۾ ٻي ڄمار موت و حيات،	نيمٽ 'انور' سرڻ به ٿيو مشڪل!

شيخ «اياز»

سنڌي زبان جي مشهور شاعر شيخ اياز جي شخصيت ۽ سندس تخليقي فن ڪنهن به رسمي تعارف جا محتاج نه آهن. «اياز» هن وقت سنڌ کان ٻاهر يورپ تائين متعارف ٿي چڪو آهي. اردو زبان ۾ لطيف جي رسالي جو سندس منظوم ترجمو اردو ادب ۾ شاعڪار اضافو ڪري تسليم ڪيو ويو آهي.

ولادت: ۲۳ - مارچ ۱۹۲۳ع تي شڪارپور ۾ ڄائو. والد جو اسم گرامي شيخ غلام حسين آهي، جو صاحب شڪارپور جي مشهور شيخ خاندان جو فرد هو.

تعليم: ابتدائي ۽ ثانوي تعليم شڪارپور ۾ حاصل ڪري، ميٽرڪ شڪارپور ۾ ۽ ايم.ڪول مان پاس ڪيائين. ان کان پوءِ سنڌ يونيورسٽيءَ مان ايل. ايل. بي. جي ڊگري ورتائين.

مڪالت: ۱۹۵۰ع ۾ ڪراچيءَ ۾ وڪالت شروع ڪيائين. هن وقت سکر ۾ مڪونت پذير آهي.

ادارت ۽ تاليفات: اول سنڌي رسالي «اڳتي قدم» جو ايڊيٽر ٿيو. ۱۹۴۶ع ۽ ۱۹۵۴ع ۾ انڊين آڪائين جا دلڪش مجموعا شايع ڪيا اٿس.

شعرو شاعري: لنڊي عمر کان ئي سندس طبع جي رواني ۽ برجستگيءَ ڪري جواهر پاره پيدا ڪيا، جن کي ڏسي، قادرالڪلام استاد به حيرت زده رهجي ويا. سندس شعر جو پهريون مجموعو «پونر پري آڪاس» پاڪستان رائٽرس ڪلب پاران، ۱۹۶۲ع ۾ شايع ٿيو، جنهن ۾ ايت، دوحا، نظري، آزاد نظري، نظما ۽ غزل آهن؛ جو ۱۹۶۴ع ۾ اولهه پاڪستان سرڪار پاران ضبط ڪيو ويو.

ان طرح، شعر جي سلسلي ۾ سندس ٻيو ڪتاب «ڪلهي پاتم ڪينرو»، ڊسمبر ۱۹۶۳ع ۾ ڇپيو، ۽ ۱۹۶۸ع ۾ اولهه پاڪستان حڪومت ضبط ڪيو.

اردو: ان طرح، اردو شاعريءَ ۾ سندس ڪتاب ’پوي گل ناله دل‘ بهترين ڪلام تي مشتمل آهي. ان کان سواءِ هن شاه لطيف جي رسالي جو پڻ اردوءَ ۾ ترجمو ڪيو آهي. اهو ترجمو مرڪزي حڪومت پاڪستان جي وزارت تعليم جي هدايت تي، سنڌ يونيورسٽيءَ طرفان ۱۹۶۳ع ۾ شايع ٿيو آهي. هن، لطيف جي سڀني ڪتابن، جڏهن تائين صدر پاڪستان کي ترجمو پيش ڪيو، تڏهن صدر کيس مبارڪباد ڏني.

نوٽ: اهاؤ نظارن سان گڏ نثر مرصع جو پڻ صاحبِ اسلوب ليکڪ آهي. ان سلسلي ۾ سندس خطبا ۽ تقريرون ادب ۾ وڏو مقام رکن ٿا. سندس اندازِ بيان ۾ تنقيدِي شوخي ۽ برجستگي آهي. سندس نثر جي فن ۾ زياده تر حقيقت جي تلاش، ڪائنات ۽ حيات جي تخليق تي محورو نڪر، فطرت جي منظر نگاري ۽ ترجماني آهي. سندس علمي ۽ ادبي خطن جو مجموعو ”جي ڪاڪ ڪڪوريا ڪاڙي“ جي نالي سان ڇپيو، جو ۱۹۶۸ع ۾ ضبط ڪيو ويو. خطبن جو مجموعو ”بقول اياز“ ڇپيل آهي.

تازو ڪلام: تازي ڪلام جي اشاعت جي سلسلي ۾ ”روحِ رحمان“ رسالي جا مجموعا، ”جل جل مشعل جل جل“ (اپريل ۱۹۶۷ع)؛ ”مي گيت آجابه سون جا“ (اپريل ۱۹۶۸ع)؛ ”ڏت آئي ڪاڙهن پيرن جي“ (آگسٽ ۱۹۶۸ع)؛ شايع ٿي چڪا آهن. (جن مان اپريل ۱۹۶۸ع ضبط ٿيو آهي.) ان طرح سندس تازو ڪلام ”آڪ جون ٿڌيون - پچ پني“ ڪتابي صورت ۾ سکر ۾ ڇپجي رهيو آهي. انهن شاعرن مجموعن ۾ سندس نقطه نظر، زياده تر حقيقت جي تلاش ۽ عالم جي هي ثباتي ۽ ڪائنات جي مسئلن جي عتد ڪشائي آهي.

”اياز“ جي فني حيثيت لاءِ اهڙو چوڻ ڪافي آهي ته زندگيءَ جون تلخ ۽ تيز، تند ۽ ڪيف آور وارداتون، حسن ۽ جمال جون نيرنگيون، هجر ۽ وصال جون مستيون ۽ ڪيفيتون، سندس فني تخليق ۾ بنيادي حصو رکن ٿيون. بعض هنڌن تي سندس انفرادي فن، ان جي روايتن ۽ قدرن ۽ حدندين سان هڪ امڙو لطيف ٻولڻ ٿو پيدا ڪري، جنهن ۾ عقيت ۽ بهريت جا سڀ اهائي قدر جمع ٿي ٿا وڃن.

سندس فن حسين جبلن، خيالن ۽ محاورن جو جامع آهي. ان سان گڏ سندس زبان رنگين، پرچون ۽ پرشڪوه آهي. سندس فن ۾ سوز و گداز به آهي. سندس اهو رنگ اگرچ خارجي آهي، پر سندس داخلي ڪيفيات سان امڙو نه رلي سگهجي ٿو. هو آهي، جو چڻ ائين ٻيو معلوم ٿئي ته فن پاڪمال شعور نائين پهتو آهي؛ جنهن کان داخلي ۽ خارجي اثر ۽ تاثير ۾ هر آهنگي ۽ پڪرنگي، جدت ۽ قدرت پيدا ٿي آهي.

مختصر چئجي ته ’اياز‘ پنهنجي شاعرن شعور جي حيثيت سان جديد ۽ دير فن ۽ اسلوب جو سنگم آهي. — ادارو.

* * *

بيت

(۱)

آءا آما لئس-لئس، جنهن تي چمڪي ڇانڊئي؛
ايران اوهي چنڊ ڏي، پوڙيان ڪٽي پٽ،
ساگر ڪهڙي پٽ، تارن هٿ تلاءُ سان!

(۲)

ستڙيا ٺالي ڏيڙا، تن ۾ پنهنجي سولهن؛
لي ڪا وري ورونهن، آڀري آڏوي چنڊ ڏي!

(۳)

هيءَ نه امرت اوت، وهه به وٽيءَ ۾ ويٺگوا
پٿر جي چاهيو چٽس ڪي، ڪونه ڪيو ڳڻڪوت؛
ماري ٺاهي موت، سرڪيون جنهن کي مائه ۾.

(۴)

آڏيءَ رات آجهار، ڪنهن کي گهرجي سوجهروا
تنهنجو هڙي واه ۾، ڪهڙو آه ٺاهرا
ڪهڙي ويرا وراس ڏيئا منهنجيءَ ذات جا.

(۵)

ڏيئا منهنجيءَ ذات جا، اهڙو واه وٺلاءُ!
توئي ڪنهن به پٽنگ جي، پٿر نه ڪٽيو ٻولاءُ؛
آڏيءَ منجهه آهائ، پوءِ آهوني تو ڪٿرين!

(۶)

ڳوڙها ڳاڙهي رت جا، ٻجلا ڪٽل لڪاه؛
آف انهن تي جي اچي، چٽا ڪٽي آهلاه؛
تين وٽ ووه نه واه، جن وٽ ليرا لهنن جا!

(۷)

ويج سان جي وڏي ڪي، سُور نه گهرجي سٽڪ؛
ڪٽڪ نه پانو ڪٽڪ، ڪٽو ڪٽو ڪان ڪٽي ڪٽي!

(۴۶۹)

(۸)

هيءَ ڏکڻيون ڪيڏي سوچي آءُ اچانرا!
گهوٽ گهٽئي گهر ۾، جن جا پڳا پيڏي
اوسيريءَ اک-ٿيڏي، ڪيئي مائجي ماري.

(۹)

پرڻ پٽاڙيا ڪيترائي ڏرتي توتي ڏيڳي
لوڏ جهنن جي لونءَ ۾، سي ٿولا تن لڱي
جن ۾ آڪ آلاو ها، تن جا ڳوڙها ڳڱي
سوچي سوچي سڱي، ڪوهياري سان ڪو ڪري!

(۱۰)

ڪالهه ڏنڻ ڪٽوٽ جو، هاريل رهنو رت
اڇيءَ آهو آهوت، سڀ کي چتر چترو ڪيو.

(۱۱)

ڪالهه ڏنڻ ڪٽوٽ جو، ڪاهيءَ مٿان ڪٽي
ڪوڪٽن سان ڪٽوٽ جي، ساڻو هر هڪ سٽي
اڇيءَ آهو سٽوڪٽي، سان مٽيءَ جو ايترو!

(۱۲)

ڪالهه تھوءَ ۾ لال، آيو ڪوئي ڪاڙي،
رنگت ڪري ٿو رت جي، تن جو ٿاهه مثال
پانه انهيءَ جو ڀال، ڪاڪر ڪٽڪري ٿي رهي.

(۱۳)

مون چئن اکڙيون ڪٽريون، جن جا لڙڪا اٿاهي
ڳوڙها وڃڻ درياهه، ڪٽي ڄاڻان تن جي ڪٽي!

(۱۴)

تو وٽ موٽن ٿال، سِر ٿيريءَ تي مون ميان
ڪيئن چوان ڪنهن آڇي، آءُ مٿانگو مال!
تو به پٽايو ڀال، چترڪايو ٿي چٽو ڪي!

(۱۵)

ڪهڙو پنهي پيار جو، ماريءَ ٿاهه سٽو!
جهڪو ڪون ڪٽو، سو نه اسان جي ڪٽو مان (۱).

(۱) ڪيس ڪه ڪٽي نه ڏد از ٿيلهه ما نيت (ظفري).

(۳۷۰)

مهران

(۱۶)

اينن نه آن سان اوږه مومل ډاډي ډک کيښي!
آټ، آټ، کاکه کتکور، راتلا پنهجي رتته سان.

(۱۷)

چي، مڙه من حجار به، دانه نځه من هېکاد،
راتلا هي نه راند، سټه نه سټولي ميډرا.

(۱۸)

بش جهن ټو پهور، سټي ډوډي سچ به،
کټه نې چانو، ککچ به ا کهور چيت-چورا
سټکټه من هين هور، سرندي سټه آتاميږي.

(۱۹)

لوک، کيا نې هوک، سټي وچ نه سچ به
ها، پتر گهلي لوک، کهور آريه اسروا

(۲۰)

آلهون گهلي لوک به، مون به تون نې تون؛
پتر پتولي-لرکټا، ماري ولت ورهون؛
تنهجي پټه پهورا سچ ورچاني سچ به

(۲۱)

آري! واري جندلزي، پټس پټس چان؛
کهوريان تنهجي، کهور تان، پهور پنهجو پان؛
تون نه سدا مون سان، سچي لوک، اکټلزي!

(۲۲)

هونه حياتي چا کټي، هين نه اؤکو موت؛
هو جو پنهجو موت، هر هر کولي ککچ مان!

(۲۳)

هين گهکزيه هين وېر، هلندي کائي هوت ډي!
پو نه پهورنه جا پتر، لهند، لهندي سچ به.

(۲۴)

کارهون رانيون، کټي، آتر اوتون ډي؛
ماهر پو نه سټي، سټي توکي سچ به.

(۲۵)

مهرن

(۲۵)

ترو تون ئي تار ۾، گهوريان آڻا گهڙا؛
لار ورهيه جي لونءَ ۾، تنهنجا چنگ چڙا؛
گوري رات، گهڙا، سار نه سون کي ميه جي.

(۲۶)

توڙي سگهه نه سهر جي، هانه نه هاري هٿا؛
جا اهي ما وٺا، آرمي سترمي چنڊڙي.

(۲۷)

سوت نه سڀ جو ساڳ آ، سڀ جو نهن ڏي هٿا؛
ڪانپير آڪو ڪنڌ، سورمهه ستمو هار جو.

(۲۸)

هيشي ورهيه ڪوڙ جي، ڏرمي ڏيل نه ڏڙا؛
اڀو ٿاه ليٽو، سوپا سائين سچ جي.

(۲۹)

سرها سورمه سچ جي، آرمي اوڪ نه تن؛
ڊڪ ڏيڻ کان پنڌ ۾ وڃي رات وٺن؛
جهاڳا جهولهارن، مڙڪي ڏونگر ڏيه جا.

(۳۰)

روز ڏنا مون ماءُ، ڪارا ڪنڊرا موت جا؛
ويندي ڪنهن جو ڪنن تي، ڪوڙ هو ٻولا؛
ڪنهن کي سائو ساءِ اهل، هلاچو چنڊڙي.

(۳۱)

پنڌ آلهيه سان بهڪيون، ڪارو آڻ سوارا؛
نير نير ڏيئا ڏيه ۾ اڳتي انڌا وڪارا؛
هر جي تو وٽ ٻار، واک نه آن جي وٽس ۾.

(۳۲)

تون ئي پاڳ پاڳ، ڏهلا تون ئي ڏاڪڙا؛
تون ئي سانگ سهاڳ جو، تون ئي ڏيهه ڏهاڳا؛
جيءُ ججهوڙي جاڳ، آڻ آڻ ليهوڙي لڏا کي.

(۳۳)

سهران

(۳۳)

دو در ديهڪ راڳت، گهر گهر اسيءَ آلاپ جي،
آهي ويڄءَ آلاڻ مان، ماروا تنهنجو ماڳ؛
ويندو ڏيهه ڏهاڳ، ايندي سندن ملارَ جي.

(۳۴)

بارا توتي پرهه جا، وانول! ڪجهه نه ويڄ؛
ڪانو مڪي سڄ، آيو آڌ جهان تي.

(۳۵)

اڪڙيون سڄءَ-آپار، آڏيءَ اڙيون آپءَ م،
ساجن منهنجا تو ستا، سونهي نه سنار،
هيئون تنهنجو هار، پايان پيءُ کي ڪئن پرين!

(۳۶)

اڪڙيون چنڊءَ-چڪور، آڏيءَ اڙيون آپءَ م،
آيا آڏو ڪيتر، ڪارا هاتو ڪڪور،
هتر هتر توڙي هور، وڙ وڙ توکي وائسان.

(۳۷)

اڪڙيون ڏيل-ڏيٽا، پرنديون رهنديون پاتءَ م،
نيت نه ايندين اوچتو، وڇڙيءَ وانگر پيٽا،
تنهنجي لاءِ پيٽا، رهندا منهنجا رات م!

(۳۸)

اڪڙيون منهنجون مشعلون، اڳيان جڳت آجهار؛
ساييا ويڙي سونهن جي، سون سني جي سار؛
نوان سڄءَ سلام، گهري ايندين اوچتو!

(۳۹)

ڪنهندي ڪاريءَ رات م، ماروا ٿي نه مڪور؛
اڄ ڏسان ٿو آپءَ م، نهريون نهريون نور؛
دور نه آهي سور، مٺا توکان ساهيا.

(۴۰)

(۴۰)

ڪيڏو ڏوڙ ويا، سانگي جي مائيد جا
تن جي ڏيهه ڏهاڪ کان، ڏونگر ناه ڏها،
هتي هتي هالو هيا، ڪيئن جالڻ هن جو ه.

(۴۱)

پاسي ره پچتاڻ کان، پنهنجي پيڙا مان،
گهائي م گهڙو هال، ت سڀائي سرهو ٿين.

(۴۲)

اڀو ڇا آکاڙو آکاڙيون ڇو هين آڪيون!
ٽڪر ٽڪر مون لڏ ٿاڙ، پٽ پٽ ت تو ٻين پر پٽا!

(۴۳)

هولن به هرئي نه، گهرا، هيئن گهائڻا،
هر جي نين م ويڻ، سارو جيء چنهور جي.

(۴۴)

اه اسان جي آسڻ، پٽا جهڙو پالو،
سچل، ساسي، شاه جا جهڙو ٿو جهڙا ٿاڻو،
ڪوري ڪالا هالو، آء ت ٿاڻينڪو ٿين.

(۴۵)

جاگت به تنهنجي جيء سان، لڏ به توهان نيٽهن،
تو ٻين منڏ ت مينهن، راس ت اڀون واڙيون.

(۴۶)

ڪهڻي ڪالنگ لوي ويا، اتڻ هو به آڏاس،
آء آسارا اوچتو، ساڻ ت ڏهندو ساس،
توڻه منهنجو ماس، آڏيء رات آهالڪو.

(۴۷)

ڪنجهر ويجهر رات جو، لهريون هيڙي ڪٽڻ،
ڇات ڪٽري چڻ پٽل، تارا اهر يا آه ت.

(۴۸)

مهران

وايون

(۱)

هتيه هتيه ڪونج نه مار—اڙي آهڙي،
هتيه هتيه ڪونج نه مارا
تون به نه ڪنهن جو ساٿي آهن، پنهنجي سيندي مار،
اڙي آهڙي!
هتيه هتيه ڪونج نه مارا
ههڙا ڳاٽ نه ڳول، آلا تون، ڪاٿي تور نه ڏار،
اڙي آهڙي!
هتيه هتيه ڪونج نه مارا
جي هيءَ توڻي تور نه ان کي ٽاڙي مار، آڏار،
اڙي آهڙي!
هتيه هتيه ڪونج نه مارا
هر جي تور جا نه هوه تون، جوڙي جوڙي مار،
اڙي آهڙي!

ڪهل نه ڪاٿي ڏار،
اڙي آهڙي!
ڪڪڙي ڪونج نه مار،
اڙي آهڙي!

(۲)

جهڻول هوا ۾ جهڻول، موتا!
جهڻول هوا ۾ جهڻول!
پنهنجي سين ۾ ڪوئي سينو،
توڪان سندر ٿول، موتا!
جهڻول هوا ۾ جهڻول!
سُرهي مالت، اڪيلي اڏجهڙ،
سيج! لئي ڪٽولاڻ، موتا!
جهڻول هوا ۾ جهڻول!

مهراڻ

(۳۷۵)

ڇڏج ڀٽيءَ جو ڀونڀرا ٻنڌا،
 مڙي نه رهندا مول، مونڱا!
 جهٽول هرا به جهٽول!

(۲)

گهٽل ڏکڻ آڙي، ٺٺ ٿا ڀنڊ ڪن!
 گهٽ ڪولڇارجي واءِ سان ٿا وڙن:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 چيءَ جا جهولڻا جهانءِ به ٿا جهٽن:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 سائت چي سڀيءَ به ٿا ڦٽيوارا ٿين:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 چنڊ جا لاکڙا ٿا ٿا ڏسڻ:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 پٽه جهڙا پريڻ بهار ڪان ٿا آهن:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 وانڍيون جاگندي، جهٽيءَ آڻي نه ٿن:
 ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!
 گهٽل ڏکڻ آڙي، ٺٺ ٿا ٺٺ ڪن!

(۳)

تڙو تڙو ٿي طرفان، الوميان۔

ٺاڙو هلي ا گيت ڪشي!

ونجهه نه والجهي، سڙها مانجهي، مانجهي سرگردان، الوميان:
 ٺاڙو هلي ا گيت ڪشي!
 گهٽ ٿان گهٽوور گهٽا به اڇڪل جو انسان، الوميان:
 ٺاڙو هلي ا گيت ڪشي!
 هڪ وڻجارو، اوت۔ آٺرو ٺهن ڪيو ٺاڏان، الوميان:
 ٺاڙو هلي ا گيت ڪشي!

(۴۷۶)

مهران

(۵)

سايڻا ۽ سڻي ۾ ويڻا جو به مٿائي،
پولَ آلهيءَ جي ٻانهڙي آهيان!
ميٽا مدين جي ميٽا اندر ڪا جو به مٿائي:
پولَ آلهيءَ جي ٻانهڙي آهيان!
دل درهاڻي، سَندر تانگها، ٿامَ پٿاري:
پولَ آلهيءَ جي ٻانهڙي آهيان!
جا جا مين ٻنهيءَ جا ساڃا، ۽ جي گاتي!
پولَ آلهيءَ جي ٻانهڙي آهيان!

(۶)

دوڙ سان جو ديس الوميان، دل ڪان ٻو به نه دور،
الوميان، ديس نه دل ڪان دورا
ڪٽرما سُرما ريتيءَ ترها، آسهن لسيٽ آسور:
الوميان، ديس نه دل ڪان دورا
سُجَ سَڪوالي، ٿيڙو ٿير ٿير، سُجهي نه سونهون سور:
الوميان، ديس نه دل ڪان دورا
گاڙها گات، سَڪارا گيرِي، پٽيءَ، پيرينءَ جو پور:
الوميان، ديس نه دل ڪان دورا
دم جهير دم جهير ديس نه جنهن ۾ ڪاريءَ آس ڪٽور:
الوميان، ديس نه دل ڪان دورا

(۷)

لوري ڪٽڻ لڳي،
او آيل آيل لوري ڪٽڻ لڳي!
مان ته پنهنجيءَ جي ٻاهي ڪان ٿي روز پڳي:
او آيل آيل لوري ڪٽڻ لڳي!
ڪجهي آيا ڪالهي، سيڱيءَ جي سينڌ ڏکڻي:
او آيل آيل لوري ڪٽڻ لڳي!
وس واهيءَ جو ڪهڙو سڻڻي هٿر سڳي:
او آيل آيل لوري ڪٽڻ لڳي!

(۱۷۷)

(۸)

مٽه سٽانگي، مٽه مهانگو، مير جو سؤدو ڪير ڪري!
سوڪي ويٺي مٽه پٽري!
جي نو جيء جياو ڪهڙجي، اء نه ڳاڙهي لاء ڳري:
سوڪي ويٺي مٽه پٽري!
پهرين امريت-اوت پياسڻ، وره جي فارونه ٽيڪ ٿري!
سوڪي ويٺي مٽه پٽري!
هر ڪنهن جو هي وسهه نه آهي، ڪنهن ڪنهن وٽي ڇٽي پٽري:
سوڪي ويٺي مٽه پٽري!
جهائي نڪرو منجهه ستارو، سٽري سوا جي ڪوڏ سٽري:
سوڪي ويٺي مٽه پٽري!

غزل

●

جي پنهنجو شور نهوئي ويا، ۽ تنهنجي جوت جلائي ويا،
سي لڙڪه مٽيءَ ۾ لوئي ويا، پر ڇا ڇا موٽي پائي ويا!
سي وڻ وڻ لوڏي واء لپيا، سي پن پن ۾ پڙلاء ٿيا،
جي پن پن وڃائي ويا، جي تن تن واري ڳائي ويا،
مون ڌرتيءَ تنهنجا ڏڱ ڏٺا، مون تن جا لوڻ لڱ ڏٺا،
جن وڙهندي وڙهندي جان ڏني، سي وارا ويرا وڃائي ويا!
اڄ هڪڙو ڳچيءَ ۾ ڳٽ نه آ، هڪو مڙس انهن جو ست نه آ،
جي سارا هڪوٽ آڏائي ويا، سي هڪوٽ اسان کي ڳهائي ويا!
مون ويٺي تن جا هر ڏٺا، مون ڇا ڇا مڙس مٿي ڏٺا،
جي هڪئي سج آهاري ويا، جي هڪئي سج سائي ويا!
تو ان-ٿيڻا اسان ڏٺا، تو سوريءَ تي سومان ڏٺا،
اي ڌرتيءَ ڇا ڇا ڪونڌر ها، جي پنهنجو ڪنڌ ڪپائي ويا،
مون ڪاٺيءَ مٿان ڪنڌ ڏٺا، مون سالا سالا سٽه ڏٺا،
مون ڇا ڇا مائيءَ لال ڏٺا، جي لوڻيءَ لڄ بهائي ويا!
سي جيء جيارا مائهو ها، سي سڀ کان بهارا مائهو ها،
ڇن ساه ڏئي ويهه ڏنو، جي دل ۾ درد دکائي ويا.

(۳۷۸)

مهراد

ڪلهه رات مسافر آيا ها، جن پنهنجا جيءَ ڇڏايا ها،
 ٿي ڇا ڇا چورڪا ڄاڻ ڪري هو ڪيڏو سچ سڃاڻي ويا.
 ڇا ڇا نه وسهر-ونگ هيا پر نانگا پار نيسنگ هيا،
 جي تنهنجا وار سنواري ويا، جي تنهنجي سيند سڃاڻي ويا.
 ڇا نصرا ها ڇا نينهن هيا هو مڙس هيا ما نينهن هيا،
 جي ڏولگر ڏهل ڏڪائي ويا، گجگوڙ ڪري گرسائي ويا.
 آ ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ منجهه مٿيا، پر مون کي اهڙا مڙس وٺيا،
 جي سارو چڱ ڇرڪائي ويا، پر پنهنجو پاڻ پٽائي ويا.
 جن پاسو ورتو ڪوڙ ڪنان، سي مڙس نه ويندا مور منان،
 جن واکي واکي وس ڪيا، جي سارو سچ پٽائي ويا.
 هو مادل مادل آيا ها، جن چل تل پال پلپا ها،
 اي ڪيت ڪڙو، او شال ٽڙو، هو پنهنجو منهن وسائي ويا.
 ويا ڀرت ڏهڻي هو پاڻيارا، اڄ ڪنجهه تن جا ڪاٺيارا،
 ڇا واڱا ٽن سان رڃ ڪيا، جي تنهنجي آڇ اجهائي ويا.
 هو پيار-پتنڱا ڪسي ويا ۽ ڪيڏو دور اڏاسي ويا!
 پر تنهنجي منهنجي ڏهڻي ۾، هو پنهنجي جوت سائي ويا.
 اڄ چوڻ ٿي ڇا چوليءَ ۾، اڄ ٻول ٿي ڇا ٻوليءَ ۾،
 اي ڌرتي! تنهنجي جهوليءَ ۾، جي سورمهه سس جهائي ويا.
 هيءَ چوليءَ چوليءَ تي مشعل، هي جهوليءَ جهوليءَ ۾ گل ٿل،
 ويا مانول ڇا ڇا سڱ پڙي، ڇا جندڙيءَ کي ڇرڪائي ويا.
 ڇا سجهي ن کي جيءَ ٻڌي، آ ٽن جي ڳاڙهي ڳالهه وڌي،
 ها ڇا ڇا ارڙا ڪنڌ اڏي، جي توکي سندي لائي ويا.
 هي ڀرم به ڪوئي پڙو آهي، ڇا ڄاڻي ان جي جڙ آهي،
 مون ان ۾ ڪيڏا ڌار ڏنا، جي ڇانو ڪري، من پائي ويا.
 اي آري! تنهنجي آڏي هني، پر ڏونڪر ڏاڍا ڏاڍ ڪيا،
 هي تنهنجا پيارا پيارا ها، جي پنهنجو پنڌ جهائي ويا.

ڪنن توکي ڪاري ڀات موانا ٿي ڀڙنگ ڪري چمڪات اڃان
 اُسر ٿو، ٿر ٿر لات اڃان، جا جوکي ڪالهه جلائي ويا.
 هيءَ جان نه اڇي وڃي آ، پر مات 'اياز' نه مڃي آ
 مون امرو ستو ساوت ڏٺا، جي پنهنجو هٿ ڇلائي ويا.

هيءَ هُڪٿر رهن-ٻيرون جي،
 ٿي ويندي ساڳي ستورن جي.

جي واڳ وٺن ها، ڏاکهڻ جي،	جو ڪان ڪڍن ها ڏيون جي؟
او سال! ڪتابن مان اٽڪان،	مان واهر ٿي واهيرون جي!
ا رات ٿوي، هُو اچيو آ،	تون چوڙ نه پاتل ٻيون جي.
مون هُڪٿي پنهنجو پالڻ ڏنو،	رَت آئي ڪپاڙهن ٻيرون جي
سهار ميلن جي ويلا آ،	ڪر ڪالهه ڪهڙن ۽ ڪهڙن جي.
ٿي ساري سنڌ 'اياز' لهي،	جا چر چر آندو، ڇيرون جي!

ڪڏهن نه امڙل جهڙا هل،
 مون وٽ ساڳي-پتا رابل!

آئي سِيٽ صفحي تي پا،	ڊوڙي ساون-رَت پر ڊيل آ
آءُ وٽهن ۾ پنهنجي ويهڻ،	وري نه اڇي آ هيءَ ويل آ
هي گهڻو ٿي گهڻگهڻو گهٽا،	دو ٽي مڪا جا مٿا ستوئل آ
پري پري ڪوئل-ڪٽوڪا،	هيءَ هتيءَ پنهنجي ٿٽ-آڪيل آ
پرڪا ٻيٽي، هائي ڏس،	ڦٽواريءَ جا ٿيل ڦٽيل آ
سارين ٿو هن وقت 'اياز'!	ڪهڙا سالهون ڪهڙا ميل آ

اڄ نه مان واريءَ ٿي وڻ،
 تون به نه پنهنجي مٿن جو پٽ!

ڏونگر جهڙو ڏيڏ نه ڏس،	آءُ پنهنجيءَ جو ٻرو ڪٽڻ.
آءُ ڪٽيءَ جي هٿان ڪٽڻ،	آءُ اٽڪون آ اٽڪڻ.
ڏرتيءَ جا ڏاڙيل ڏاڙا،	ڏوڙ آڏائي لڪيٽو ڏاڙا.

آئي تنهنجي سارَ ٻرين، ساري رات رڻو ساوڻ.
 ڪله ٿو جي ڪلوات ڪٿا، تن لئه تاشد اڃ آڻڻ.
 نون ٿلاري لاهه 'اياز'، اوڻلاري، چڻ، چڻ، چڻ!

فاڄ-ڏن

پرڻ ٻرينءَ جي ٻايل ٻايل،
 آيل! آيل!
 ڪهايل ڪهايل
 منهنجا هرا

جندڙي ڪوئي جهوڻو آهي،
 ۽ منهنجو من
 وارياسي ئي ٻوڙو آهي!
 جندڙي ستر تي مانجهي آهي،
 ۽ منهنجو من
 مانجهادي جو مانجهي آهي!
 جندڙي ڪاٺي ڪوٺج پريان جي،
 ۽ منهنجو من
 تو وٽ آهي ڪوٺج پريان جي!
 جندڙي ڪاٺي ڇولي آهي،
 ۽ منهنجو من
 ان ڇوليءَ جي ڏولي آهي!
 جندڙيءَ ۾ آ اک اُڄل جي،
 ۽ منهنجو من
 ان ۾ ڪاري رڳت ڪڇل جي!
 ڪولدر ڪهاربان،
 ٻوڙ لڙ ساربان؛
 روز اماليان مٽ جا ٻالا،
 ٺوڪ آڻيان لاج لڙالا؛
 ترندي ترندي ٿريون ٻايل،

ڏوٽي ۽ آڪاش ٺهائڻ؛
گريبان ٺهائڻ،
گريبان ٺهائڻ،
ڪٽڙا ڪٽڙا ڪٽ وڙهائڻ،
ڇا ڇا پوڄڻ، ڇا ڇا پائڻ
ڪهر ڪهر ڪونهي، دو در چڪي،
اَس آڃايل،
واس نه آيل
منهنجي ڇرا
پرست پرين جي پائل پائل،
آيل آيل
ڪهايل ڪهايل
منهنجا پيرا

عبدالڪريم ”گدائي“

سنڌي ادب ۾ عبدالڪريم گدائي هڪ قادرالڪلام ۽ گهڻو شق شاعر جي حيثيت سان مشهور ۽ مقبول آهي. والد جو نالو بيجار خان لاشاري بلوچ آهي. ڪريم آباد نمقي ٿل ۾ ۱- جنوري ۱۹۰۱ع تي ڄائو. هاڻ جيڪب آباد ۾ سڪونت پذير آهي. ٿل، جيڪب آباد ۽ سکر ۾ مئٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪيائين. ۱۹۱۸ع ۾ پوسٽ ڪاٺي ۾ ملازم ٿيو، ۽ جلد ئي استعفا ڏنائين. ۲۳-۱۹۲۲ع ۾ ٿل جي خانصاحب بهادر خان ڪوسي جي فرزندن مير شامل خان ۽ مير محمدر خان جو ليکڪ مقرر ٿيو. انهيءَ زماني ۾، ٿل ۾ مرحوم لطف الله بدويءَ سان واقفيت پيدا ٿي، ۽ سندس صحبت ۾ ”گدائي“ تخلص اختيار ڪري شعر لکڻ شروع ڪيائين. ”لرنٿر گزيت“ جيڪب آباد، ”سنڌ زميندار“ سکر، ”مدائن“ شڪارپور ۽ ”سنڌو“ شڪارپور ۾ سندس قلمي نظارن ڇپجڻ لڳا. ۱۹۳۲ع ۾ نوشهري چنڊي، تحريڪ آزاديءَ ۾ شامل ٿي، ٿل جي ڪالڪريس ڪاميٽيءَ جو سيڪريٽري ٿيو. انگريزن جي خلاف خوب نظر لکيائين ۽ نهايت بيباڪيءَ سان هجڻ ۾ بهرو ورتائين. ۱۹۴۷ع بعد سنڌ هاري ڪميٽيءَ ۾ شامل ٿيو ۽ عوامي شعر لکيائين. ۱۹۶۰ع ۾ سابق صدر مملڪت طرفان، شاعرن اديبن واري اتحادي فن سان ڪيس هڪ سؤ روپيا ماهانه وظيفو جاري ڪيو ويو، جو ڪيس ملندو آهي ٿو. ۱۹۶۵ع ۾ سندس ڪلام جو مجموعو ”سائيد جا سور“ شايع ٿيو، جنهن تي پاڪستان وائيس گورنر طرفان هڪ هزار روپيا انعام مليو. ”پکڙا ۽ پهنوار“ سندس ٻيو مجموعو تيار آهي. جيڪب آباد ضلعي جي مختصر تاريخ ”خانڳڙهه کان جيڪب آباد تائين“ سندس ٽاليف آهي. سندس ڪلام سنڌيءَ جي تقريباً سڀني اخبارن ۽ رسالن ۾ ڪافي انداز ۾ ڇپيل آهي. ۶۹ سالن جي عمر هوندي به جنهن ولولي ۽ خصوص سان سنڌي ادب جي خدمت ڪري رهيو آهي، ما قابل رشڪ آهي.

”ڪڏاڻي“ صاحب اگرچہ عمر رسيدہ بزرگ آهي، تاهہ جذبات ۽ خيالات جي لحاظ مان جوانن کان جوان آهي. سندس شاعريءَ ۾ جذبات جي فراواني آهي، ولولہ انگيزي آهي، ۽ انسانيت سان بي پناہ محبت آهي. سندس ’فن‘ مش گذريل انقلاب انگيز تحريڪن جو رد عمل آهي، ان ڪري، سندس شاعري حوصلي وارن جوانن لاءِ تعميري انقلاب جي دعوت آهي. باوجود ان جي، سندس فن رس رهاڻ ۽ ذوق جماليات کان خالي ناهي. ٻولي سلس ۾ رنگين اٿس. پنهنجي ۽ برجستگي سندس ڪلام جو روح آهي. — ادارو.

پيٽ

- (۱)
- سور سين کي پانهنجو، پنهجو پنهجو پُور،
 مڪن جو عشق الڳ سان، مڪي مجازي منصور،
 هڪڙين هڪڙي ڏيک ٿي، ورهه ٿيا وعلور،
 هڪڙي ڳولهي رات جو، سجدن سجدہ سرور،
 پنهون ڪڪارڻ سٺي، ٿي روغن ۾ رنجور،
 مالهہ تنهنجو سور، چمي چامر چاه مان.
- (۲)
- چمي چامر چاه مان، سنگهارن جو سُور،
 الا سال مَ وِري، مارڻ جو مڙڪور،
 مانگيئون جو ساهہ ۾، سفا سانڍيان سور،
 نئين سچ سان اڀري، نئون مڪہ لاسور،
 ٿولي آهن ڏور، نہ بہ اوڏا پانيان سهرين.
- (۳)
- مون کان ماروڻون سنڌي، وِري نہ وائي،
 ڪولن ڪڙولن ۾، پئي سِيڪان سڏائي،
 ڏاڍا ڏاڍ ڪري ويا، مڪل نہ پئي مڪائي،
 ماڻن جي ملو کان، هر ٿڌي آڻي،
 ٿيندي سٺي، موٽي ويندس ماڳ ٿي.
- (۴)
- موٽي ويندس ماڳ ٿي، کيليون ويندس کير،
 سٺا پنهجي ملڪ جا، ڳاڳا گهر گنڊير،
 عمر چار اسيرا مڪل بند پائي بند سان.
- (۵)
- ماڳيءَ کان بہ مٿو، پنهجو ملڪ ملير،
 سنگهارن جي مٿ ۾، ٿيندو ساهہ سڌير،
 راتيان ڏينھان روج ۾، نين وھائڻ نير،
 ’وِرين اقربا‘ وِجهڙو، نہ ٿي تون دلگير،
 سچ چئن جو سِر، تير نہ گسي ٿن جو.

ڪافيون

اچي عشق اماڙيون لائون، ويون وهر گمان جون پائون.
 آءُ دلبر ٻار اورانهون، ٿيون درد ۾ لڪرن ڏانهون،
 ويون عرش کي چري آهن، ويون روج ۾ گذرن وائون.
 اڄ ٿانگهہ ٿسار ٿلاريو، وه وه بسنت بهاريو،
 چا چوچ منجهان چونگاريو، ٿيون چهرڪيون پائن جهاتيون.

جانگه چٽائي نشتري، تنهن زخمر جگر کسي دلهر
 پنهنجي دل جي خون سان اڪثر، ٿا راتيان ڏينهان ڦاٿيون.
 اڄ ترپ منجهان ڪوهياري، سڀ گذريا وهر واري،
 گڏ ڪوڏي سان ويهاري، لونءِ لونءِ ۾ ميخان لائون.
 اڄ سلسل جي سوسر اٿي، تنهنجي آه اڪسور سوائسي،
 ڪري ياد ٿو يار 'گدائي'، تنهنجي ترپ جون مڙيون ڪاٽيون.

گيت

سک جو سنار

سک جو ڪو سنار ٻڌايون، سک جو ڪو سنارا
 ڪورا ڪارا سڀ خالق جا، جوڙ ٻيئي هڪ مالڪ جا،
 ڇاڇي نفرت، نفرت وڌايون، مذهب پنهنجو بهار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.
 هڪٻئي لاءِ حقارت ڇاڇي، انسان کان نفرت ڇاڇي؟
 ڪينو ساڙ ڪدورت ڇاڇي، ڇا جو هي ٽڪرار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.
 ذاتيون ڀائرون، نفرت وڌايون، رنگ نسل جون سڀ ارڏايون،
 آهن جنگ لڌا جو باعث، زهر مندو پرچار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.
 جنگ وجدل اهي چوڌاري، انسان جو رت آ جاري،
 ساڙي آهي دنيا ساري، نفرت جي پرچار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.
 رنگ و نسل سڀ ڍونگ اڃا، پٽ پکي ڇا مانگ ٻڌا،
 ڇا ڪوري ۾ ڇا ڪاري ۾، ساڳيو آه ستار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.
 مذهب سلسلڪ يار 'گدائي'، هندو مسلم سک هيائي،
 جوڙ ٻيئي هڪ مالڪ جي، سڀ ۾ ساڳيو يار:
 ٻڌايون سک جو ڪو سنار.

نظم

گولا

جوانيءَ جي اڇن سان دل ۾ چڻ هيٺان ٿيو پيدا،
نئون هڪ سور جا گهو ۽ نشون ارمان ٿيو پيدا،
ڪنهن جي ديد جو دل ۾ چٽيل پڪڙڻ ٿيو پيدا،
عجب هڪ انتظاريءَ جو اچي سامان ٿيو پيدا،
تڪرر دل جا قري آيا اکين ۾ يار جي خاطر،
وھائڻ خون جا ڳوڙها ڪنهن دلدار جي خاطر.

جبل جبلون ڊگهيون راتيون گذارين پتريءَ ۾،
ورهن جا ڏينهن هڪ هڪ ٿي لنگهي ويا انتظاريءَ ۾،
ڪنهن ٿيو ڪنهن اڀري لهي ويا آه واريءَ ۾،
مڙا سون درد جا ورتا اڪيلا رات ڪاريءَ ۾،
سُر سڀڪا مصيبت حسن جي سرڪار جي خاطر،
اڃا پيو هر ڪم انهن شادي يار جي خاطر.

سازي ٿي ڪڏهن مون يار کي مسجد اندر ڳوليو،
ڪليا جي اندر ڪڏهن وڃي مون اتر ڳوليو،
ڪڏهن مندر شوالو ۽ ڪڏهن مون جهنگ ڇهر ڳوليو،
شهر جي هر ڪنهيءَ ۾ دوست کي مون دهر ڳوليو،
گداگر ٿي بس مان من-گهر ٿي منار جي خاطر،
ڊڪي ڪڍي قبرن جان عيس دلدار جي خاطر.

پهاڙن ۾ به بجلي تهندي سون يار کي ڳوليو،
لنگن لائي پيو ٿي، مون ڪڏهن سرڪار کي ڳوليو،
ڪڏهن سڀني جي دنيا ۾ به مون دلدار کي ڳوليو،
غرض هر رنگ ۾ مون پنهنجي پالهار کي ڳوليو،
ملايو خساڪ ۾ مون پٺاڻ کي دلدار جي خاطر،
ڪيو ڇا ڇا نه مون هڪ دوست جي دلدار جي خاطر.

تڪيتر کي تڙي جو اصليت پنهنجي مڃائي مون،
دونيءَ کي دور اچي پاڻ ۾ جهاتي جو ڀاتي مون،

جڳهه دلدار جي لڏهين وهي آخر ته ڇاتي مون،
 مثل دل جي اندر محسوس ڪو به ڪٿي حياتي مون؛
 لڏم دل جي اندر آخر، وٽس جنهن يار جي خاطر،
 'گدائي' دريڊر مون ڪٿي عبت ديدار جي خاطر.
 اڪيون ڪولي اندر جون سان جڏهن ڪردن جهڪايان ٿو،
 بگائي يار کي دل جي اندر هر وقت پايان ٿو،
 خوشيءَ جا ڪيت مستيءَ ۾ اهي تنهن وقت ڳايان ٿو،
 هينئر نات سان مان اينهن جو ناتو ٺاهيان ٿو؛
 ڪٿي جي سر وهي ته به دوستو دلدار جي خاطر،
 'گدائي' ساهه پنهنجو وقت آهي يار جي خاطر.

غزل

هن عشق جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان، آسان به آ دشوار به آ،
 هيءَ واديءَ الفت آه عجب، پُرعاد به آ گلزار به آ.
 هيءَ رات لراق جي وشڪر لهر،
 تنهنجي هير ۾ عاشق رهنده جگر،
 ڪٿي آه سڄي مون اکين تي پُتر،
 پيسمار به آ بيدار به آ.
 جنهن وقت سچن منگار ڪٿي،
 وه وه جو دلهر وار ڪٿي،
 آزار به آ آزار به آ،
 تنهنجي مست نگاهه جو ستائو،
 سرشار به آ هوڃار به آ،
 ڪيئن ڪنهن سان يارو چاه ڪجي،
 دلها ڪان پگائو پگائو،
 انرار به آ انڪار به آ،
 ڪيئن لائي جو لپها ڪجي،
 ۽ لار جي لارو ڌار هلي،
 جيت يار به آ تڪرار به آ،
 ڪيئن وڃي ٿي ويسا ڪجي،
 جنت آهرن جي تلوار هلي،
 اتي ڪهڙو 'گدائي' چارو چلي،

حيدر بخش "حيدر" جتوئي

حيدر بخش "حيدر" جتوئيءَ جي شخصيت، پنهنجي فن ۽ ملڪي خدمت جي لحاظ کان ڪنهن به تعارف جي محتاج ناهي. "حيدر" هڪ صاحب ڪردار "بلوچ" آهي. هڪ بلوچ ۽ اوصاف - سادگي ۽ سنجيدگي، صحت ۽ بياڪي، بلند حوصلو ۽ جوانمردي، انسانيت سان محبت ۽ عوام جي خدمتگذاري - سڀ سندس شخصيت ۾ موجود آهن.

"حيدر" ۱۰ - آڪٽوبر ۱۹۰۱ع تي ڳوٺ بڪيدري تعلقي ڏوڪريءَ ۾ ڄائو. سندس والد الهداد خان جتوئي، پنهنجي راڄ جو اربو سؤس ۽ تر جو مشهور زميندار هو.

تعليم: ۱۹۱۸ع ۾ سنڌي ورنيڪيولر فائنل امتحان لاڙڪاڻي مان پاس ڪيائين، ۽ سڄي سنڌ ۾ پهريون نمبر آيو. ۱۹۱۹ع ۾ لاڙڪاڻو مدرسو الاسلام ۾ داخل ٿيو، ۽ ٻن سالن ۾ پنج درجا انگريزي پاس ڪيائين. ۱۹۲۳ع ۾ ميٽرڪ جي امتحان ۾، بمبئي يونيورسٽيءَ طرفان لاڙڪاڻو سينٽر مان پهريون نمبر حاصل ڪيائين. ۱۹۲۷ع ۾ بي. اي. جي. سنڌ ڪاليج ڪراچيءَ مان بي. اي. آنرس ڪيائين.

ملازمت: ۱۹۲۷ع ۾ روپنو کاتي ۾ ملازمت شروع ڪيائين: ۱۹۳۱ع ۾ مختيارڪار ٿيو، ۽ ۱۹۴۱ع ۾ ڊپٽي ڪليڪٽر. ۱۹۴۵ع ۾ ملازمت کان استيفا ڏئي، ملڪي ۽ قومي خدمت لاءِ پاڻ کي وقف ڪيائين.

شعرو شاعري: "حيدر" پنهنجي ذوقِ شعر ۽ مطالعي جي حيثيت سان طبعا شاعر آهي. سندس شاعري ڪاليج جي زماني ۾ شروع ٿي. شاعريءَ ۾ انگريزي، فارسي، اردو ۽ سنڌيءَ جي مشهور شاعرن جو ڪلام مطالعي ڪيو اٿس.

"حيدر" مختلف اصنافِ سخن مان غزل ۽ نظم تي استادانه دسترس رکي ٿو. زياده تر قومي خيالات ۽ ملڪي اصلاح تي سندس موضوعِ سخن رهندو آيو آهي. "درياه شاه" سندس

شاعڪار نظر آهي، ڇا سنڌي ادب ۾ انفرادي مقام رکي ٿي. ۱۹۳۰ع ۾ 'تحفه سنڌ' نالي مجموعي ۾ پنهنجو ڪلام شايع ڪيائين، جو انگريز سرڪار طرفان ضبط ڪيو ويو.

علامہ دائود پوٽي مرحوم سندس فن لاءِ لکيو آهي:

"سندس فطري لاڙو شعر ۽ تفڪر ڏي آهي، ۽ نظم پختو ۽ مستحضر
لکي ٿو." (سرها گل)

ان کان پوءِ انگريزن جي خلاف پيدا ٿيل آزاديءَ جي تحريڪ ۾ عملي طرح سان حصو ورتائين، ۽ هڪ طويل نظم 'آزاديءَ لاءِ' نالي، ڪتابي صورت ۾ شايع ڪرايائين. اها نظم پڻ هڪ شاعڪار آهي، جنهن ۾ قومي ۽ ملڪي خيال کان آزادي ۽ ان جي اصولن، شرطن، عملي قدم ۽ جدوجهد متعلق نهايت شاعرانه پختگي ۽ برجستگيءَ سان خيالات جو اظهار ڪيو ويو آهي.

صديت: ۱۹۳۵ع ۾ استعفا ڏيڻ کان پوءِ ستت 'هاري تحريڪ' شروع ڪيائين، جنهن ۾ هارين جي حقن لاءِ اصلاحي ۽ ملڪي طرز تي جماعت بندي ڪيائين، ۽ ان جي ترجماني لاءِ 'هاري حصار' هفتوار اخبار شروع ڪيائين، جنهن جو پاڻ ايڊيٽر ٿيو. اها اخبار سالن تائين هارين جي حقن جي حفاظت ۽ ان سان گڏ ملڪي ۽ سماجي اصلاح لاءِ هڪر ڪندي رهي.

تاليفات: حيدر، 'تحفه سنڌ' (انگريزن جي دؤر ۾ ضبط ڪيل)، 'آزاديءَ لاءِ' ۽ 'هاري گيت' جهڙن شاعڪار شعري مجموعن سان گڏ ٿر ۾ 'هاري ڪهاڻيون' ۽ 'هاري انقلاب' ڪتاب شايع ڪيا آهن، جن ۾ هاري ۽ مزدور طبقي جي زندگيءَ جي ترجماني ڪئي وئي آهي. 'حيدر' جي شاعري پنهان جذبات ۽ روڻيءَ تي مشتمل آهي. سندس زبان استادانه، پختي ۽ سٺي آهي؛ انداز بيان عالمانه ۽ استادانه آهي. عربي ۽ فارسيءَ جا ٿيل ۽ مغلن لفظ ۽ محاورا ڏاڍي چابڪدستيءَ ۽ ٽڪرارانه استاديءَ سان استعمال ڪري سگهيو آهي. 'حب الوطن' سندس شاعريءَ جو مرڪز آهي. عشق ۽ محبت جي روايتي شاعريءَ کان گهڻي حد تائين سندس 'فن' پوييل آهي. سندس مطالعو وسيع آهي؛ خاص طرح سان سياست، سائنس ۽ فلسفي تي سندس نگاهه ناقدانه ۽ عالمانه آهي. مذهبي خيال کان آزاد مشرب آهي. انسانذات سان والهاڻي محبت، مظلومن جي اعانت، پسمانده طبقن جي ترجماني ئي سندس مذهب آهي، ۽ اهائي سندس عبادت آهي:

عبادت بجز خدمتِ خلقِ نيست،

پر تسبيح، سجاده و دلق نيست.

هاري حياتي مسلسل جدوجهد ۽ خدمتِ خلق ۽ قومي اصلاح ۾ گذاري اٿس. سادو دل ۽ متواضع، نمائو ۽ لهلو آهي. سائنس جو به ملي ٿو، اهو سندس شخصيت کان متاثر رهڻ کان رهي نٿو سگهي.

مهرڻ

(۳۸۹)

کمي پنج لائق فرزند آهن: (۱) مصطفيٰ حيدر - اير . اي . ايل . ايل . بي . (انفرميشن
 آفيسر سرڪز); (۲) مظفر علي - بي . اي . (آنرس), ايل . ايل . بي; (۳) الهداد خان (دادن) -
 بي . اي; (۴) حاتم علي - بي . ڊي . ايس; ۽ (۵) مرتضيٰ - پڙهي رهيو آهي.
 هي باڪمال ۽ باثصور، مخلص ۽ قربان تو معجب وطن شاعر حيدرآباد ۾ - حڪومت پذير آهي.
 - ادارو.

* * *

نظم

درياء شاه

آيا سنڌ جا سار فضل الڪم، آيا هند جا حسن زيور ۽ جواهر
 آيا لشڪر دنيا، خدا جي نگاه، تونگر ۽ مسڪين جي ڀت و پناه
 تونجي ابر رحمت، تونجي ولنگ شفقت،
 مندر جان تو ۾ ۽ ايمان تو ۾:
 چوي توکي دمدم معيت ۽ چاه، ڀلي ائين جي آئين درياء شاه!
 سنڌ پاڙ ساري جهان جو آ تخت، جتي مينهن موئين سنڌو آ سخت
 وهي ٿو هتان هر هميشه جو بخت، هي دنيا ۾ آهي بهشتي درخت،
 جو چاهي لهي ٿو، کڻي ڀري وهي ٿو،
 نرنگي ۽ هندي، جهاني ۽ سنڌي:
 منجهان اهڙي مندر سخي بارگاه، ڀلي ائين جي آئين درياء شاه!
 هتان پاڪ گنگا جو آغاز ٿي، ۽ جتا جو ڀري تاز انداز ٿئي،
 ٿي بنگال پرهما سان دماز ٿي، هتي کشف الڪم جو راز ٿئي،
 زمين، آسمان سان، عرب گلستان سان،
 پيا هڙي گڏجن، مخالف به مڏجن:
 هتي لوق مغرب ۽ مشرق ۾ ناه، ڀلي ائين جي آئين درياء شاه!
 اچين مانسروور سان ڪشمير ۾، ۽ باغ عدن واري تصوير ۾،
 پرين تنهن کي خوشبوءِ اڪير ۾، مفرح کڻي سنڌ لشد سير ۾،
 ڏئين دل کي فرحت، ڏئين روح راحت،
 ۽ ڪيلاش ڀريت، منجهان شهر شريت:
 ٿو گلزار گلشن جا ائين آناه، ڀلي ائين جي آئين درياء شاه!

ٺڪر ٺاڪي بهين ٿو پنجناب ۾   وجهي ٿوڪي پنجناب ٿو خواب ۾ ،
پريين ملڪ کي خواب ۾ آب ۾   وجهين آب کي ڪن گرداب ۾ ،
ويون لاهيون ڇاڙهيون ، نيون راه راهيون ،

چڏي ڪوڙ ڪهسان ، هين ٿو مزي سان :

اي روح روان ، صاحب عزت و جاه ،   ڀلي آئين جي آئين درياه شاه !

ٿي راوي اچي تنهنجي ديدار تي ،   ۽ سئج ۽ جهلر لڪار تي ،
ٿين مست ٿيون ، تنهنجي لڪار تي ،   ڪيرن تنهنجي قدمن جي اڏار تي ،
ٿين توتان قربان ، فنا پنهنجي ڪن جان ،

ڏين پاڻ پنهنجو ، هن وصل تنهنجو :

جو سڀلو ساهل لڻا اندر آه ،   ڀلي آئين جي آئين درياه شاه !

تون داخل ٿين سنڌ ۾ ٿو آخبر ،   جا آ عشق تنهنجي ۾ اصل آخبر ،
سحر وقت ، منڍي ، اچي ٿي خبر ،   ڪري تنهنجي پوڄا ، مڃي ٿوڪي ۾ ،
اي سنڌو سنڌائي ، تون ڪر سنڌائي ،
تون هٿان سان ره ، وٺا سان هميشه :

جو سنڌو سوا سنڌ ۾ ڪجهه به ناه ،   ڀلي آئين جي آئين درياه شاه !

ٿو آخر وجهن سنڌ ۾ ڪس ٿين ،   ٿو ٺڪرن ۽ جبلن کان به ٺڪن ،
۽ ٻي انت ساڪر سان همدم ٿين ،   رموز خوديءَ جو ٿو محرم ٿين ،
ابد ذات تنهنجي ، همه بات تنهنجي ،

تون هرقيءَ جو ماريو ، منڊه سڀ تي ماريو :

تر ۽ خشڪي بخشين ٿون رنگ ۽ ماه ،   ڀلي آئين جي آئين درياه شاه !

هو اول ۾ تنهنجو سمندر ۾ گهر ،   نيش عشق جي هر ڪراڻي سفر ،
ڪهڻين ملڪ مهين ، ڏٺي شهرور ،   صاف ٿي ورتي ٿو شڪل ڪهر ،
ٿيو پائي گوهر ، ٿيو منڊ اندر ،

سمندر مان ڄاڻين ، وري ٿين ۾ آئين :

هي دنيا آ چرخي منڍي ڇاڙه لاه ،   ڀلي آئين جي آئين درياه شاه !

ٿي سارو ۾ ٿوئي بهاري ٿئي ،   بهاريءَ ۾ خوش خلق ساري ٿئي ،
ٿي ساري سان ڌرتي به ڪاري ٿئي ،   ٿي هرڪا زمين برڪ واري ٿئي ،

پنمون روح کانن، مگهو آن آهائين
 ڀرن واه ريل، ڪري جهنگ ڀيلا:
 ٿئي جهنگ جهر ٻائي ٿو چار ماڻه، ڀلي آئمن جي آئين درياه شاهه
 در ڀولي ٿو ڪن ٿو هر راءِ ۾، ڪٿي ڪٿا مڪي ڀلي چاه ۾،
 ڪٿس آب حوتان اچي گاه ۾، قدر خضر جو آه هر راءِ ۾،
 ٿئي جهنگ ڪٿن ۽ هر باغ روشن،
 ٿي هر ٻولي مڪي، ٻي تنهن تي جهنگي:
 ڌاري ٿو اکين کي هر گاه، ڀلي آئمن جي آئين درياه شاهه
 خوشيءَ مان نه ماڻهن ٿو اولهاري ۾، ٻي تنهنجو پاڪر ڪٿي ساري ۾،
 ڪري تنگ تون بند کي گهاري ۾، اچي شل نه ڪو گهاري لهاري ۾،
 ٿئي هر هر سان، موي تنهنجو لسان،
 سون ٻوڪون ماڻهن، ٿين غرق ٻاڻون:
 تون بعد خوشيءَ مان نه ماڻهن تي ڪاه، ڀلي آئمن جي آئين درياه شاهه
 ڀلا ٻڙي تنهنجي چٽي آسمان، ڇڙن شمس 'حيدر' مثل اس مان،
 هي سج لوح جي ڪٿي جي آستان، جنهن جي ڀڙمن آ ڀليو آسان،
 ڀلا اوج تنهنجي، ڀلا موج تنهنجي،
 عجب تنهنجون ڇوليون، ڏين دل کي لوليون:
 هي لوليون ٿيون ٻوليون ڪري ٿين ماڻه، ڀلي آئمن جي آئين درياه شاهه

غزل

■

ساقي! ڀسار چار جهان ڀنڀن ڀري ڀري،
 خود ٻين مشائخن کان ڀڄي ٿيس ڀري ڀري.
 ٿڌي ۽ زهد مان نه ٿي اڄ تائين مڙ ڀريل،
 صيخن ڏلو ٿي اهنج، اجاڻو ڌري ڌري.
 مڃائي ۾ اهو نه ٿيسون مست و ڀيري،
 پير مٿان جا پير چئون، سر ڌري ڌري.
 سٺو مٺي ٿو، ٻڙر اسان جي ڏسي ڏسي،
 سڀي سندس ۾ ڪٿي جي آئين ڀري ڀري.

فصل بهار آه ۽ جنهن ۾ باغ آه،
 چئن چئن سماع جي ڪنان هينون ٿري ٿري.
 وه يا، سماع جو ٿيو پيدا اتر عجيب،
 هر مست پنهنجي نفس جي اندر مري مري.
 هڪر واعظان زبان ڊگهي ۽ بلند بلند،
 بهوش ٿي اتر نه نصيحت ڪري ڪري.
 الله ڪا هنن ڪي هدايت نصيب ڪري،
 تا قلب تن جو اصل سندن ڏي وري وري.
 ناهي وڃائي دهن ٿا دنيا شراب ڪن،
 ڪاڻي ويو رها، سندن جان، هري هري.
 'حيدر' ڪي پهرين ڏينهن ملي نعمت عجيب،
 هن بحر ۾ ٿو ٿي ٿي ٿي ۽ ٿري ٿري.

محبت آئينا ۾ سهندو ساڻي، جنهن جو جِيي چاهي،
 بلائي عشق تي سورج ٿي ڪاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 وه الفت ۾ سورن سان ٺاهي، جنهن جو جِيي چاهي،
 سڪون وصل صبر جون ٻره لاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 تڪبر مان ۽ جادو مان ٿي پنهنجي ٿو ڪري حيران،
 آسودن سڀ سندس ڳولا ۾ لاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 صبر چاهي، ڪلهي زلفن مان چاهي چاه ۾ لاهي،
 چڪي سڀ چاه مان سر چاهي ٿاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 ڪنڊا ۽ ڏنگ زهري سمجهي آسان ساڳي، چوڻي تان،
 ٻره جي باه جي دونهن سان لاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 بهاريءَ لاءِ سدا ٿو آه جاري، ليڪ ٿي هاري،
 ڏنهي پلون ۽ ٿيلون، نار ڪاهي، جنهن جو جِيي چاهي.
 لٽاريءَ جو آ ڪمي رخ، اتر ڏي ۽ ڪڏهن اوڀر،
 صفا ٿي ڄاڻي ڪاڻي ٿيلو ٺاهي، جنهن جو جِيي چاهي.

بغضيلن ۾ اميدِ ندرداني آه ناداني،
 ٿي خوشگوارن اڳيان ڪٽن جان باهي، جنهن جو جي چاهي.
 ڇڏي مس ڪاري يا ڳڙهيءَ کي 'ميدرا' مان گڏ ڪري،
 اچي خونِ جگر سان شعر ٺاهي، جنهن جو جي چاهي.

هرڪنهن کي هڻو آه هي ٺاڻي وطن ڇڏي،
 دلدار دوست ڀارا ۽ گلشن، چمن ڇڏي.

هن تختہ زمين کي هزارين وڃن ڇڏي،
 هرڪو وهائي وارو وڃي انجن ڇڏي.

جڏهن ٿو روح پاڪ سمندر بدن ڇڏي،
 دنيا ۾ تنهن کي ڪون ڪوئي هڪڙي ڪن ڇڏي.

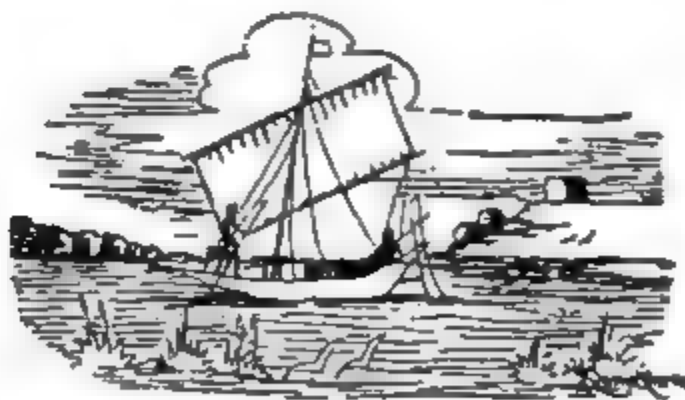
داخل هميشه لاءِ ٿئي خاک ۾ بدن،
 ڪيئن مان هميشه ٿي اهل وطن ڇڏي

بائني خدا جي ذات، ڀو سڀ فنا ٿئي،
 هرچيز اڃ سڀالي هي حسن ۽ سخن ڇڏي.

جيشد ڪاڇ مان ويو کڻي خاک ۾ مري،
 جاءِ ۽ جلال کي ڇڏي، ونگر چمن ڇڏي.

جلال جو چرچو آه جهان چار ڏهنن ۾،
 هرڪو عدم ٿو رهي ٿئي، جان و تن ڇڏي.

'ميدرا' تون ڪر سفر، جي پتھر، جيئن شاد دل،
 ڪاٺي لزل ٿي خوش هي، ڏکن جا سخن ڇڏي.

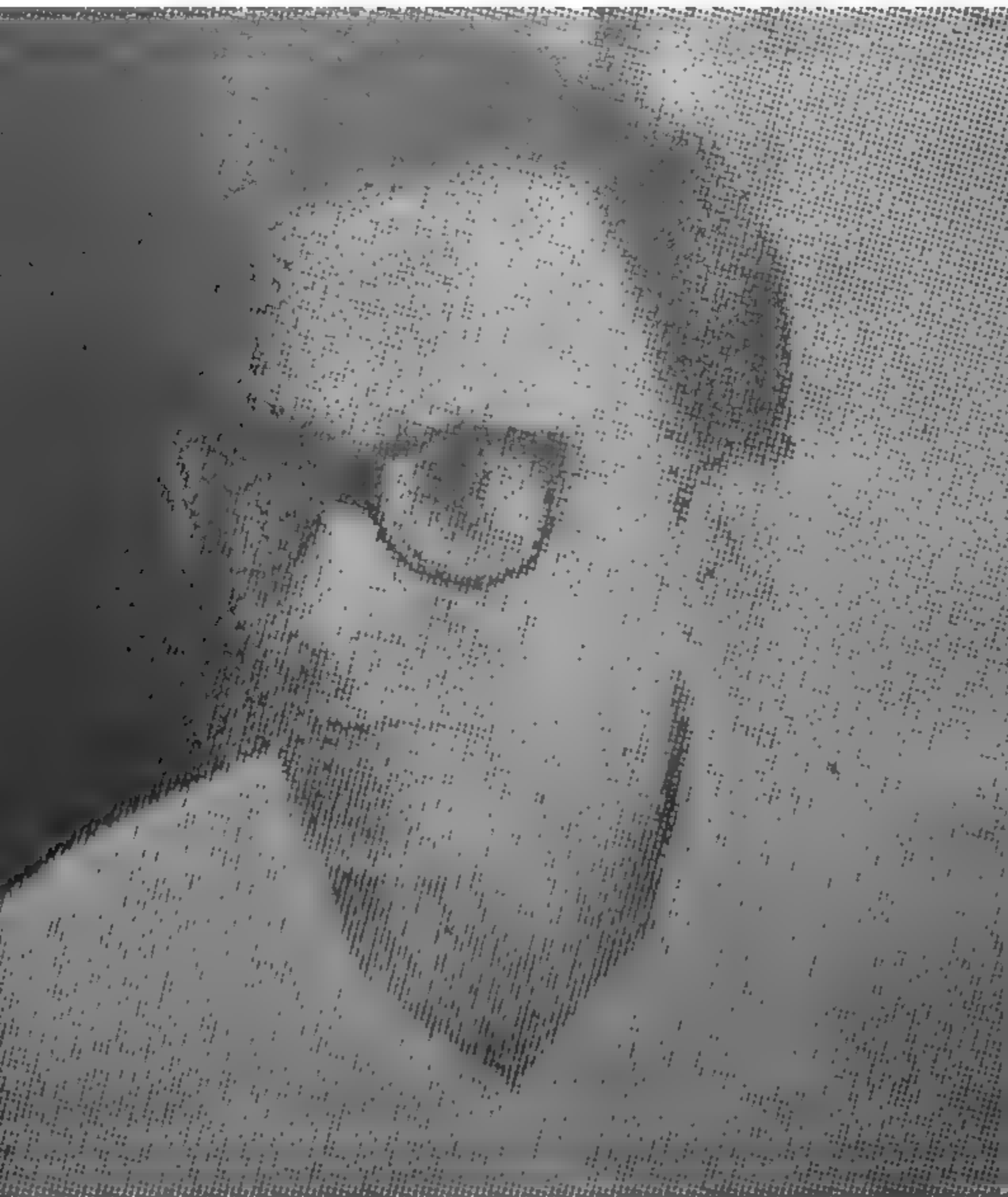

”قنوير“ عباسي

سنڌي ادب جي جديد دؤر جي بلند ياد شاعر ۽دا ٿيا آهن، تن ۾ جناب قنوير عباسي وڏو مقام رکي ٿو. جناب گل حسن عباسي رٽائرڊ ڪليڪٽر جو فرزند آهي. رياست خيرپور جي ڳوٺ سويي ديري ۾ ڄائو، ۽ اتي ئي ابتدائي تعليم حاصل ڪيائين. اعليٰ تعليم ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ورتائين. حيدرآباد سنڌ جي لياقت ميڊيڪل ڪاليج ۾ ڊاڪٽري تعليم دوران، مقامي دسي ڪچهري ۽ علمي ماحول، قنوير جي شاعريءَ ۾ پختي ۽دا ڪئي ۽ اڪي علمي جديد سنڌي شاعريءَ ۾، پنهنجي ساجهي ۽ سلس، سٺي ۽ سادي ٻوليءَ سان قدر لائق اضافو ڪري، وڏو مقام حاصل ڪيائين. سندس هٿان جديد سنڌي نظم ۾ وڏي وسعت ۽دا ٿي آهي. نيٺ سنڌي لفظن جي حسين استعمال سان غزل کي پنهنجو بنائي چڪو آهي. سندس وٽن ۽ دوهن ۾ ميناج ۽ رس آهي. ”وڳون ٿيون رواب“ سندس شاعريءَ جو بهترين مريع آهي. سندس ٻيو مجموعو هڪلام زهر طبع آهي. اردوءَ ۾ سنڌي ادب جي هڪ مختصر تاريخ لکي اٿس، جا اڃا شايع نه ٿي آهي. هن وقت سندس دعائش خيرپور ميرس ۾ آهي، جتي پاڻ ۽ سندس اعليٰ محترم ڊاڪٽر عمر عباسي، ٺول باغ نزديڪ ”سنڌ اسپتال“ نالي پنهنجي هڪ خانگي اسپتال هلائي رهيا آهن. قنوير عباسي پاڪستان وائٽرس ڪلب جو ميمبر آهي.

ڊاڪٽر ”قنوير“ عباسي جو ”فن“ زندگيءَ جو ترجمان آهي. لطيف ۽ نفيس ٻولي، نهايت شست ۽ شائست، سلس ۽ باجهاري ٻوليءَ ۾ ادا ڪرڻ تي کيس دسترس حاصل آهي. سندس غزل ۾ ميناج ۽ دلڪشي آهي. غزل جهڙي دقيق ۽ مشڪل صنف ۾ به، قنوير عباسي، عربي ۽ فارسي لفظن ۽ ترڪيبن، بندن ۽ لوازمات کان ٻي نيٺ سنڌي لفظ ۽ ترڪيبن استعمال ڪري ٿو، اها سندس طبع جي معجزانهائي چڻبي. ”قنوير“ پنهنجي فن ۽ شاعريءَ جي هر صنف کي حسين کان حسين بنائن جي سلسلي ۾ جي ٺٺي تجربا ڪيا آهن، انهن کيس ادب ۾ وڏو

مقام ڏنو آهي. ان لحاظ سان، سنڌي ادب ۾ چوڻي ۽ جي وڏن شاعرن ۾ کيس جڳه ملي چڪي آهي. محبت، باهمي اخوت، انسانيت عام جو تصور ۽ حب الوطن سندس فن جا مکيه عناصر آهن؛ اهي ئي قدر آهن، جن کي عالمي قدر چيو ويو آهي. جي سندس شاعريءَ جي بيان آهن. — ادارو.

* * *

نظر

عشق جي بازار

ايئن لڳي ٿو ته هي عشق جي بازار ٿڌي،
 هڪ غريبدار نه آ ڇيڪو ڏسي واک وڌي!
 اوه ديوانا! سنڌه عشق جي گرمي ڪهڙي،
 جيڪا هيءَ وقت جو زنجير رجائي نه سگهي؛
 اوه مثالا! اما مستي ٻلا ڪنهن مگر جي،
 جيڪا هر دل کي چڱي مست بڻائي نه سگهي!
 اولڙو ڇنڊ جو لهرن تي ڪيري هرڙا ٿيو،
 ۽ ٿون ٻارن جان! اڃا دل کي ٿو بهلائين پوءِ
 دل ۾ اميد جو هڪ ننڍڙو ۽ ڪمزور ڏيئرو،
 ٻاري سجهين ٿو ته هن جڳ ۾ آجالو آيو.
 ڇنڊ چونڊيو نه ڪڏهن هڪڙو اڳڻ، ڇيڪڻ نه،
 ۽ ڪڏهن سچ" به هڪ گهر ۾ نه آيو آهي؛
 نه ڪڏهن هڪڙي محل تي آ ڪڪر چانو ڪئي،
 ۽ ڪڏهن مينهن نه هڪ جاءِ تي ڀريو آهي!
 ڇنڊ آڀري ٿو ته هر ڪنهن جي اڳڻ چانڊوڪي،
 سچ" نڪري ٿو ته گهر گهر تي وڃي ٿو روشن؛
 جهڙ ٿين ٿا ته ٿڌي چانو ٿئي هنڌن ماڳن،
 مينهن ٻڙي ٿو ته سڀني جهنگ ٿين ٿا ڪاٺن!
 هو، اي ديوانا! سنڌه عشق جي گرمي ڪهڙي،
 جيڪا هڪ دل ۾ ٿي محدود ۽ مجبوس رهي؛

جيڪا ونڊي نه وراهي، نه وڌي ۽ نه کٽي،
 سو سوا جيڪا پئي ڪنهن سان نه مانوس رهي
 ائين لکي ٿو ته اڃا عشق جي بازار ٿڌي:
 ڪو خبردار نه آ، جيڪو ڏسي واک وڌي!

غزل

اڪيون مون سڃاڻيون، اڪيون مون سڃاڻيون،
 نهارڻ کان پيرڪن، نهارڻ لڻه آڻيون.

ڪنهن تيز خنجر جان ڪاٽي وڃن ٿيون،
 فضائن ۾ ڪنهن چل نه سگهون ڇوڙي،
 ڏسان ٿو ڀرڻا دار جي هن طرف کان،
 ڪلنگيون جني ڪي، نه تن ڪي مون لڳو،
 خيال جي ٿارڻ ڪي ڪوئل جون لائون،
 پکي سڀ ٽهي ويا، لشوي ڪو لائون،
 اشارا ڪرڻ ٻيو، ٻيو پائڻ جهڙيون،
 ڪٽڻ جون ۽ لوڻن جون ڳالهيون مون ڳائون،
 گهٽلا اوهان دل جون ڳالهيون نه ڄاڻون،
 امان ڪي جو چوڻو هٿو، چئي وياسن،

”نياز“ هماڻوئي

”نياز“ هماڻوئي، سنڌ جي انهن قومي شاعرن مان آهي، جن ملڪ جي ورهاڱي کان اڳ آزاديءَ جي هاجل ۾ اهو ورتو. سندس جنم اپريل ۱۹۳۰ع ڌاري، سکر ضلعي جي هڪ ڳوٺ هماڻو، تعلقي شڪارپور ۾ هڪ هاريءَ جي گهر ۾ ٿيو. مختلف درسگاهن مان تعليم ۽ تربيت مڪمل ڪري علم طب ڏانهن رجوع ٿيو، جتان تاريخ ٿيل کان پوءِ هڪ-ٻن طبي ادارن ۾ استاد ٿي رهيو. هن وقت مرڪزي اردو بورڊ جي ريجنل آفيس حيدرآباد سان وابستہ آهي. نياز جي شاعريءَ ۾ اها خصوصيت آهي تہ ان ۾ اصليت جو عنصر گهڻو ملي ٿو. تنهن کان سواءِ، سالها سال مشق دوران، مختلف جديد تجربن ڪندي، ڪيتريون ئي ٻيون راهون پيدا ڪيون اٿس. موسيقيءَ سان به شغف رکي ٿو. سندس انقلابي ۽ قومي شاعريءَ ۾ وقت جي ڳالهه ۽ زندگيءَ جو درد ڊهريل هوندو آهي؛ ان لحاظ سان هن کي سنڌ جي هر طبقي ۾ پوري دلچسپيءَ سان پڙهڻو وڃي ٿو. نياز اسٽيج جو بهترين شاعر آهي، ۽ ڪشمورڪان ڪميٽيءَ تائين لافاني شهرت حاصل ڪري چڪو آهي. سندس مترنم انداز پيشڪش انفرادي حيثيت رکي ٿو. سندس ڪلام سنڌ جي ٻين رسالن ۽ اخبارن ۾ گهڻي تعداد ۾ ڇپيل آهي. پاڻ ڪجهه وقت اڳ پاڪستان رائيٽرس ڪلب (سنڌي ريجن) جو سيڪريٽري به رهي چڪو آهي. ”ڌرتيءَ جا ڪٽل، منهنجا گيت“ سندس مجموعو ڪلام آهي.

”نياز“ هماڻوئي پنهنجي فن جي انفراديت، اسلوب جي جدت ۽ خيالات جي قدرت جي حيثيت سان سنڌي ادب ۾ اهو مقام حاصل ڪيو آهي، جو رسمي تعارف جو محتاج ناهي. ”نياز“ نظم جو بادشاهه آهي؛ هيٺ جي نون تجربن ڪندي پنهنجي معاصرين اڃا به کان گوني بخت کڻي چڪو آهي. سندس ڪلام ذوق جماليات جي لطف ۽ نازڪ سميت انگيز

۽ سڪون بخش پهلو تي مشتمل آهي. لفظن جو انتخاب ڪرڻ سندس زبانداني جو دليل آهي. حشو ۽ زائد کان بچندي، لفظن ۽ ترڪيبن کي اهڙي نه حسن ۽ دلڪش انداز ۾ ٿو آڻي، جن ته سوتين جا هار پوئي ٿو ڇڏي. سندس طول طويل نظم ۾ ڪافي به ابهام پيدا نٿو ٿئي. زبان سست ۽ بيان شائست سان گڏ بيٺاءَ روائي سندس فن جو خصوصي پهلو آهي.

سندس فن سوز ۽ گداز، رقت ۽ محبت جي نازڪ ترين مسئلن ۽ زندگيءَ جي اهم ۽ دقت پسند معاملن کي رمز ۽ ڪتاهي سان بيان ڪرڻ ۾ جي تجربا ڪري چڪو آهي، سي واضح ٿا ڪن ته سنڌي زبان ۾ ايتري اهليت ۽ صلاحيت موجود آهي، جا اهڙا پسندیده قدر ۽ بنيادي مهارت ٺاهي ٿي سگهي. سندس ڪلام سُريلو ۽ مترنم آهي، ان ڪري ترنم سان پڙهڻ کان پوءِ وجدانگيز ۽ روح پرور ڪيفيتون ٿو پيدا ڪري.

”نياز“ جي دل وطن جي بهار سان سوشار آهي: اهڙي ڪارڻ آهي جو سندس هر شعر دلين ۾ گهاءَ ڪيو وجهي. جذبات جي تراواني هن عظيم شاعر جو ڏاج آهي. هر منف تي قادرالڪلام فنڪار وانگر لکي ٿو. انسوس اهو آهي جو سندس ڪوبه مجموعو ڪلام اڃا شايع نه ٿي سگهيو آهي. — ادارو.

گيت

تنهنجي دنيا سڀ رنگ، سانول

تنهنجي دنيا سڀ رنگ، سانول،

مون وٽ روپ نڪو پهروپ آلا!

تنهنجي دنيا ايندڙ ويڪا،

تنهنجي دنيا گدلا بادل...

تنهنجي دنيا سچ جا پاڇا،

تنهنجي دنيا چنڊ جان گهايل...

تنهنجي دنيا لهريون لوڏا،

تنهنجي دنيا آڇريل ساحل...

تنهنجي دنيا ڇيٽ جا مهلا،

تنهنجي دنيا هڪل بهڪل...

تنهنجي دنيا مندر سڀني
منهنجي دنيا اڪڙيون اوجاڳيل ...
منهنجي دنيا سرڪه ترشتا
تنهنجي دنيا زمندا بادل ...
مون وٽ روپ نڪو ٻه روپ آلا

لوڪ گيت

ڊوليا ...!

ماڻھو کي ويا ائين سور وئي، ڇڻ ڇڻ ڪرهن ڙي ڊوليا
هاڻي اسان جي چنڊڙي ٿي وئي پنهڻ ڙي ڊوليا!
ماڻھو نه تنهنجو رهيو ته ڇا جي هج ته ڇا جا هئا،
اس نه ڪاٺي هجي ته ڪنهن لڏو در ۾ پايون لڻا،
واس نه اهو روح کي ٿوريءَ ڏيهه ڏسڻ ڙي ڊوليا!
هاڻي اسان جي چنڊڙي.....!
ڪار اندر ۾ ڇپ ٿي سوتي، حال جنين جا ههڙا،
ڏاڍو ڦٽي ۾ توبان ويهي سڀني ماڻهن ڪههڙا،
واحد ڪنهن هڏي ڏي ٽن سان هار هڻڻ ڙي ڊوليا!
هاڻي اسان جي چنڊڙي.....!
هار جو ڪنهن گهر ڏيئي ٿي جڙڪن، ڪنهن گهر ڪرين اونڌا هڻي،
ڪنهن لڏو تو وٽ جيءُ ۾ ڇاڻون، ڪنهن لڏو ڪوٺيل ڪاهي،
ڇاهه اهو ڪٽراڪ ته سڄي بهاب هڻڻ ڙي ڊوليا!
هاڻي اسان جي چنڊڙي.....!
ڪهڙن ته بادل گهور ٿي توتان، ڪيلن ته بجلي چرڪ ڀري،
اچن ته سڀ جون اکيون ٽرن، جي وچن ته سڀ جو هانءُ ڌري،
اسان سڄي واهه تنهنجا رعب رکڻ ڙي ڊوليا!
هاڻي اسان جي چنڊڙي.....!
جهڙڪن ته ٺاري ڏاڙهون، جي ڪٽر ڪٽي ته هر ٿي هيرڪي،
تڪن ته تارا پان لڪائن، لڪن ته مڪڙي گل ٿئي،
روح ٿيو رابل، ڏسي هيءَ راند رمن ڙي ڊوليا!
هاڻي اسان جي چنڊڙي.....!

ڪجهل اکين ۾، ساڳ ڇن ٿي، ميندي هٿن ۽ پيرن تي،
 وار ڪٽڻ ٻريل ڇاتيءَ تي ۽ سُرمي جو ٿير گيل ٿي:
 ڪهڙي جادوگر کان سڪتن سَو ٻيڊ ڪوڙ ڙي ڏوليا!

هائ، اسان جي چنڊڙي...!

اسان ڇڏيا سي پٺور جان پيرا، ڪورپٽري چان ٽاليون،
 مٿو مٿو ڪري ڇني ڇڏيونسن، ڳڻتن جون سڀ ڳالهيون:
 پاڻ ئي آهيون ماڳ تـ ڇا جا پنڌ پٽول ڙي ڏوليا!

هائ، اسان جي چنڊڙي...!

غزل

او راڳي! او ويراڳي! اٽ ڪاه، آهو ڳڻڻ وارو راڳ،
 جنهن سان جاگي روح جو راتو، ڪاڪڙ رڻي ڪوهارو راڳ!
 تنهنجي ڌرتي منهنجو ڪلشن، 'ڌرتيءَ جا ڪل منهنجا گيت'
 آ! ٿو ڳايان، ڳائيندس ٻيو جنر جنر هي مهارو راڳ!
 جيئن پاڪ بهاري لاهي، جيئن صبح سَواهو لاهي،
 تيسين ڪڙهي ڳائيندي پئي، ڳائيندي ڪڙهارو راڳ!
 تنهنجي سُرَت سُريلي مون کي ٿوريءَ والگ ناهال ڪيو،
 ڪنجهر ڪپ تي چڻ ڏ تماچيءَ جهونگارو رهاريو راڳ!
 منهنجا گيت رڳو ڪاڻ پٽريل هئا، تنهنجي سَور سواد ڏٺو،
 تنهنجي سار جو آئي ٿي ٻيو ساڳيءَ جو سانارو راڳ!
 جوڳيءَ وس ۾ چنڊڙي تنهنجي ٽوڙ ٿي سٺاس ڪري،
 ٻيٺ تـ سجھي ويٺين، سائين، منهنجو هي موهاريو راڳ!
 آ! تـ چارڻ، چاتر وانگي، آپ ۾ اڏري جهڙ جهاکيون،
 هيانهين ۾ مھر مڙهيون، ڪڍلو ٿيندو سارو راڳ!
 اڄ جي آهي آڇ تـ چاهي، سڀيان تـ ڪُرمي ٿيندي ڪڇ،
 آخر تنهنجي پاس ورائي، ايندو بخت جو ڏارو راڳ!
 هيل 'نياز' تـ منهن وٺا، نڪي تنهنجي پاس ساڳ پئي،
 جيڪس سورن سانت هڻي پا ڪن هو مولهارو راڳ!

نظر

ڌرتيءَ جي دل ڌڙڪي ٿي!

آءُ مسند جي سيني سان ٿي نڪتي آئين نروار آلا،
ڪناري چوريءَ جي ڇاتيءَ سان چئن چوڻ جو اظهار آلا،
چنڊ کي مون سان ڀرت ٿي وئي، سج ڪيو مون سان ڀار آلا
هرن هج مان هج ۾ اٿي، لوڏير لال هندوري جان،
راتيون رهندي لولمون ڏيئي تاتوهر ڀارندوري جان!
صبح جي کين سُرَت ۾ اٿي ست ٻاهر ڀنڀوري جان!
منهنجي اوستا اوج تي اٿي، جوهن جي جناز هلي،
آرھ مٿي ڪڪي آهر آڏاڻا، آڏن جي آڌار هلي،
سجھڻ سونھن ڪنورجان سُرڪي، کيئن جي گونجار هلي!
مانھونڙو هي ساس جو ڌڙو، جيت چٽان هو چنجل ۾،
ڪڏهن ٿي پنڪيو غارن اندر، ڪڏهن ٿي ٽڪيو جهنگل ۾،
هڪڙي آهڻ سان آڇو ٿي وري ٿاڻو ٿي ٻي هڪڙل ۾!
منهنجي جيءَ کي اٿي جوهي هو ڏسندي ان کي اوليءَ ۾،
ساڄ جشان کڻي سهر ڪري ۽ آندو ٻنھجي جوهليءَ ۾،
ٻان سھي ڏک، ڏاڍو پئي سک، هن کي ڏي جي ڏوليءَ ۾!
مون کي چنڊ چٽاءُ ڏنو چئي 'چو ٿي سور سائين پئي،
هن مان چڱائي ٿئي ناهي، ناسحق عمر وڃائين پئي،
تنهنجي ست کي ڇا ٿي ويو، ڇو ڪود ۾ نانگ ٺاهين پئي؟'
مون نه ڏني ڪا چنڊ کي ورندي پنهنجي راه تي هلندي رهيس،
منهنجي دل ۾ ساک هئي جا تنهن جي ساک ڀرندي رهيس،
آدم کي اصرار الاهي، ليڪ ۽ فضل جان ڏيندي رهيس!
هي جو آيو پنهنجي تي، هن مون کي گھاءُ جي گھات ڏني،
هر جي چٽيءَ سان چير ڪري ۽ سختن جي سڪرات ڏني،
هن چئن مون کي ڏيڇ ڏنا تنهن کي مون پئي ذات ڏني!

هن جي لاءِ مون خوشبو خلاتي وٺندڙ جي دستار ڪئي.
مونين وانگي الحاج آهيا، مون جي پرمار ڪئي،
مدد ڪئي جي هر نعمت آئي هڪاندي هڪڪار ڪئي!
ماڪي هن جو فوت بڻي ۽ کير مڪن خوراڪ ٿياس،
گهم ۽ ريشر تـنـد وڌائي وسن جهڙي پوشاڪ ٿياس،
آجهي ۾ آيو عيش ڪيائين، چوڪيري اسلام ٿياس!
هن جي شڪل ٿي عـد ڏيائي، هن جي مونهن سڄاه ڪيا،
جهڙي انار جي سڪڙي، تـهـڙا رت ۾ رنگ وڃا ڪيا،
لاٽ ۽ نغرا سڪي جو ٿيو، سالڪ سڄاه ڪيا ڪيا!
پوءِ مون هن کي قلم ڏئي ۽ علم جي وات وٺائي ڇڏي،
عالم ٿي هن عقل جي آڌر اگهي ڪالهه وڌائي ڇڏي،
ڪهڻي دهر وجود ۾ آئي، اوکي اون اڀائي ڇڏي!
هن دنيا ۾ فلسفو آئي، مسئل ڄا ساليان ڪيا،
مذهب کي موحود ڪري ۽ ڌارين جا امڃاڻ ڪيا،
طبطن جي تفسير وسيلي راجن جا ساڌاڻ ڪيا!
اتي مون هن کي هدايت ڪئي بس اڳتي ڪين وڌڻ جي ڪجهه،
جهڪي ٿيو سو ڪاٺي آهي، هاڻ نه ڪجهه به ڪرڻ جي ڪجهه،
هرڪو پنهنجي راج ۾ راضي رهي تون ڌيان ڌرڻ جي ڪجهه!
دنيا ۾ ڪو بکيو ڏکيو يا ڪنهن جو ڪو به محتاج نه ٿي،
هرڪو پنهنجي آباديءَ ۾ سميت رهي، تاراج نه ٿي،
اهڙي وبا نه وڪوڙي وڃي جو ان جو ڪو به علاج نه ٿي!
امن سهجڻت خوشحالي ۽ آزاديءَ جو دؤر هجي،
انسانن جو انسانن جي لاءِ اهڙي طور هجي،
جنهن ۾ ڦير نساد نه هڪوئي ۽ نه جفا ۽ جور هجي!
اهڙو عالم پيدا ڪر جو هجي سڌاڻن ساءِ ڀري،
راتيون گيت رهاڻ جا ڳائڻ، ڏينهن نه ٿي ڏولا ڀري،
هرڪنهن سڄهه ۾ سهنج هجي، هرڪور هجي ڪهڪاهه ڀري!

گل جي خوشبو جن آهي تن جي ڪارڻ عام آهي،
پار جي ڀرپا جان به آهي، ان تي نه ڪوئي داء آهي،
سونهن جي ويڪا رنگ ڪڍي پر رنگ سڀن جو داء آهي!

وڻ جي ڇانو ۽ وهندڙ پاڻي، ڪنهن نه ڪو ڄاڻ وصال ٿئي،
جنهن کي ڏسندي پار پوي جي ڏيڍ ۽ دل ٿي نهال ٿئي،
اهڙوئي ڪو آهي، ڪي جو پنهنجو پاڻ نهال ٿئي!

مذهب پنهنجي جاء تي بهي، مذهب جو هي رنگ آهي،
اتن نه ٿئي جو ان جي هٿي سالن تي رنگ آهي،
ظاهر سوسن، باطن ڪسافر، ڪنهن وارو رنگ آهي!

ڪنهن جي ملڪ سان نه ڪنهن پر ڪوئي نه ڪنهن کي غلام ڪري،
پاڻ کي اعلوي، ٻئي کي ادلي، سڄي جو نه ڪو ٿام ڪري،
آدم اشرف، خلق ٿي لاحق، پاڻ کي چر بدنام ڪري!

ڪو نه ڪنهن جو آڱڻ اورانگهي، ڪنهن جو نه ڪنهن سان وير آهي،
ليکي ڏي وڪ ويتر نڪن، ٻڌي جي پاس نه پر آهي،
هاڃي جنگ نه چا جو جهڙو، اوڙي پاڙي غور آهي!

سون نه ڪنهن لپلايو، پر ماڻهو مڙو مائي ويو،
منهنجون دانهون مرڻ پيون، هي ٻوڙن وانگ ٺٽائي ويو،
سون کي ائين محسوس ٿيو جن ٻالڪ ٿيڻ ٿيڻي ويو!

ٻالڪ ڏاڍا انگ ڪڍيا، وڃي عالم جو استاد ٿيو،
هن جو پاڻ پتوڙيو تنهن سان اثر-پر ايجاد ٿيو،
اٽلر چا ايجاد ٿيو جن عالمي پرهاد ٿيو!

هن کي پنهنجي هوس هٿي، سو ان جي غلطان رهيو،
ملڪ وٺڻ ۽ ماڻهو مارڻ، کيس اهو خفان رهيو،
خلقت خسار خراب ٿي ٿي هن جو نه اوڏانهن ڏهان رهيو!

هڪ ڏک ۽ ڏهڪاء ڏسڪارڻ، ڏانن وارا ڏند ڪڍيا،
انسانيت ٽوڙ ڪو هاءِ، سوت رهن جا رند ڪڍيا،
۽ ماڻهو هن ماء جي دشمن بڻجڻ جا بند ڪڍيا!

منهنجي مهاڳن ڇاڻي جنهن ٿان جنت پسي قربان هئي،
 جنهن ۾ نور سُرور هو، جا لُٺ ۽ فضل جو شان هئي،
 لمن محبت جي آڻا ۽ دردن جو درميان هئي!
 ان ڇاڻيءَ کي ڇو ڏٺي هن نالو لشي ڪهرار ڪيا،
 پنهنجي ذات جو ويري بڻجي ڀائرن جا قتلار ڪيا،
 چنڊ ستارا شامداد آهن، هن جيڪي خونار ڪيا!
 ائين خدائي ظلم جي آڻي، دوزخ دنيا بڻجي وئي،
 عشق بيمر نه سونهن ئي پوءِ، لاش تماڪ بڻجي وئي،
 پوءِ ۽ پوءِ هي منهنجي هٿ ’مروثما‘ بڻجي وئي!
 ڇنڊ ٿي ڪٽي اٿان چڙهائي-ڌرتيءَ جي دل ڏڙڪي ٿي،
 ڌرتيءَ سان هن ڪاڏ رهائي-ڌرتيءَ جي دل ڏڙڪي ٿي،
 هن سان به ٿيندي ڪاراهائي-ڌرتيءَ جي دل ڏڙڪي ٿي!

شمشير الحيدري

سنڌيءَ جو باڪمال شاعر، اديب ۽ مصور، جناب شمسيرالحيدري، حيدرآباد ضلعي جي هڪ ننڍڙي ڳوٺ ڪڏڻ ۾، ۱۵-۳۰ سيپٽمبر ۱۹۳۲ع تي ڄائو ۽ ٻدين ۾ پرورش ورتائين. ابتدائي تعليم ٻدين ۾ وٺي، ۱۹۴۷ع ۾ ڪراچيءَ جي سنڌ مدرسي ۾ داخل ٿيو. حالتن جي لاساڙڪار هئڻ ڪري، تعليم ڇڏي ڳوٺ موٽي آيو. ڪجهه وقت پي. ڊبلجو. ڊي. ۾ ملازمت ڪيائين، ۽ پوءِ ٽن سالن تائين ٻدين جي ڪوآپريٽو بنڪ جو مئنيجر ٿي رهيو. وقت جي لهر کيس حيدرآباد وسايو. اتي پهرين روزانه ”هلال پاڪستان“ ۾ اسٽنٽ ايڊيٽر ٿيو، ۽ پوءِ ۱۹۵۶ع ۾ سماجي ”مهراڻ“ رسالي جو اسٽنٽ ايڊيٽر مقرر ٿيو. مسٽر حيدري ”مهراڻ“ جي جهڪا سلسل پارهن سال خدمت ڪئي آهي، اها سنڌي ادب ۾ يادگار جي حيثيت رکي ٿي. ۱۹۶۳ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ مان سنڌي ادب ۾ ايم. اي. ڪرڻ وقت، ”آزاد نظر“ تي جهڪو مولوگراف لکيو اٿس، سا هڪ بهترين تحقيقي ۽ عالمانه ٽاليف آهي. ۱۹۹۷ع کان پاڪستان پبليڪيشنس ڪراچيءَ جي ماهوار ”نئين زندگيءَ“ جو ايڊيٽر آهي. سندس شعرن جو مجموعو ”لاٽ“ ڇپيل آهي.

شمشيرالحيدريءَ جي بلند پايه شاعري، سنڌي ادب ۾ متنوع، رنگين، جاذب ۽ زندگي بخش مثال آهي. اکر ۽ سندس ڪلام گهڻو نه آهي، پر معنوي اعتبار سان قدر آهي ۽ معياري به. سندس مختصر ڪلام، قديم ۽ جديد ادبي رجحانات، هيٺ ۽ اسلوب جي جديد اقدار ۽ معيار تي مشتمل، صحتمند شاعرانہ تجربو آهي.

حيدري پنهنجي فڪري ۽ شعوري مشاهدات ۽ ڪيفيات کي تلخ ۽ قورش لب لهجي ۾ بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ڇا لاه ته زندگيءَ جا حقائق ۽ عوامل، قدر ۽

معيار، جيئن پوءِ تئين تايخ ٿيندا ٿا وڃن. زندگيءَ جا سماجي عوامل، مادي ۽ مذهبي، فڪري ۽ سائنسي اثرات کان متاثر ٿي، اڄ اهڙي مرحلي تي پهتا آهن، جت انساني شعور ۽ تنقدي زاويو نڪله سمجهند اصولن کي ٻرکي وهي آهي.

ادب ۽ شعر جي موجوده دؤر ۾ نہ فقط همت جي اعتبار سان، پر مواد ۽ انداز بيان جي لحاظ سان بہ وڏو انقلاب آيو آهي. اهو انقلاب قابل قدر بہ آهي، ۽ زندگي بھتي بہ شعور، انساني جو اهو انقلاب آور معيار بتدريج ارتقا ڪندو آيو آهي. انسان جي ٿوري پٿر قدرن، فڪري اثرن، علمي لاڙن ۽ ادبي نتيجن تي انسان جي لطف و بيان ۽ شعر و سخن کي نوان نوان اسلوب عطا ڪيا آهن.

حيدرپوءِ جي فن کي تنقدي نقطہ نظر سان ڏسڻ کان پوءِ آڏا ان راہ تي پهتا آهيان تہ حيدرپوءِ جي تخليقي قوت، فڪري مطالعو ۽ نڪتہ آئين اتحاد طبع پنهنجي معاصر احباب ۾ منفرد آهي—مجازاً ۽ معنآ. سچ ۽ سچ سندس مختصر ۽ جامع ڪلام هن دؤر جي شعوري رجحانات ۽ ارتقا پٿر شعري قدرن سان گهڻي پاڳي ۾ ڳھڪي ٿي چڪو آهي. پٺن آهي تہ هي شاعر، بتدريج تجربن، مشق ۽ رهاقت فڪري کان پوءِ شايد جديد دؤر ۾ وڏو مقام حاصل ڪري سگهي. —ادارو.

نظير

ڪاڪ محل

زندگي ڪاڪ محل آهي ڪو رنگا رنگي،
جنهن ۾ مقصد ٿو سدا تاز ڪري مومل جان،
دور کان دل کي پائي، نہ اچڻ ڏئي ويجهو،
ڪير آهي جو ٺنگي ٻار پوي مشڪل مان؟
جيڪو اڳتي ٿو وڌي، کائي اهو ڪڍي ٿروپ،
جادوگر پوءِ سان اچي ڪير سگهي، ڪير پٺا؟
ڪن کي نوميدي ڪڍي ڏند پٽي ڊيڄاري،
ڪن کي ڏانڻ جان ڏڪائي ٿو پيو موت، الا
روز اميد، ڪري هار ۽ سينگار نوان،
هال کي خوب سڃاڻي، ٿي پائي دل کي،

عارضي سونهن ٿي هر ڪي، ڪئين جوڏا ۽ جوان،
 راهه پئجي ۽ وساري ٿا ڇڏن منزل ڪسي.
 ڪير منزل ٿي رسي؟ ڪير ٿو مائي مومل،
 جان جادوءَ سان هلا ڪوئي ڇڏائي ته سهي!
 ڪوئي لاهوتي لنگهي اڳتي وڃي مقصد ڏانهن،
 چال چورين جا ڏسي، ڪوئي لٽائي ته سهي!
 ها، مگر مينڌرا منزل ڪسي رسي ٿي رهندا،
 جادوگر ۽ جا طلسمات ٿئي ٿي رهندا،
 منل ۽ عزم جا راتا ويا اڳتي ڏوڪي،
 پنهنجي حالات جي مومل ڪي پسي ٿي رهندا؟
 مال موهي نه سگهيو، ڪاڪ کان جهلجي نه سگهيا،
 چال چورين جا لنگهي، ڪاڙي وڌندا ٿي رهيا؛
 سون ڪي اڄ شاهه پٺائيءَ جي وري ياد آئي،
 پنهنجي مومل سان ملڻ جي آ وري اڄ وائي.

غزل

اڄ منهنجي اڳڻ منهنجا محبوب آهن شايد،
 دهرين جي وڇوڙن جا سڀ سَور لهن شايد.

ماحول جي معنيٰ ۾ سرڪڻ سان مليون سرڪون،
 دهرين جا اهي رهيا چانڊاڻ گهرن شايد.
 هڪوار ته دل ڪولي هر ڳالهه ڇڏي،
 انصاف جي اکين مان ڳوڙها به ڳوڙن شايد.
 خالي به ڪريو جلدي الحاف جي مست ڪي،
 مظلوم اچي پهتا، حقدار هجن شايد.
 ڌرتيءَ جو دلاور اڄ تارن تي سوار آهي،
 انسان جي عظمت جا اعلان ٿين شايد.

ايلس کي چٽي ڇڏيو، جدي جي تاري مگر،
 دنيا تي 'انا الحق' جا انداز ڪٿن شايد.
 سوريءَ تي سڏن وارا هڪ ڳالهه نه سوچي ڇڏي.
 مقتل ۾ اچن وارا منصور هجن شايد.
 بلبل جي پيائن تي برهر نه ٿيڻ گهرجي،
 آئينده بهاريءَ جا پيغام هجن شايد.
 'شمير' کي سڏ ماريو، 'شمير' ڪٿي آهي؟
 محفل کي مڃائيندو ان جو ئي سخن شايد.

واعبر ڀلجي ويا، اهل نظر ڀلجي ويا،
 شوق منزل ۾ پئي ڪار سفر ڀلجي ويا.
 گهڻن جي ڳولا ۾ هئا لڪتا سڏائي هوسند،
 رات جي وڻڪار ۾ پنهنجي خبر ڀلجي ويا.
 رات جو سوچي سٽا منزل تي پهچڻ جا مزا،
 صبح ٿيو، همراه منزل جو سفر ڀلجي ويا.
 رات جو پويون مهر، ۽ صبح جو پويون مهر،
 ٻن گهڙين جي فرق ۾ ڪوته نظر ڀلجي ويا.
 مان پڪاريندو رهيس منزل جي هر هڪ سوڙ تان،
 رهبرن پڪجهه ٻڌو هوندو، مگر ڀلجي ويا.
 هام، تن گلڙن جي محروميءَ تي ڪو روئي سگهي،
 جن جا مالهي باغبانيءَ جو هنر ڀلجي ويا.
 جن گهري وري هتي دل، ياد جو تپو ڪري،
 سي به اڄ 'شمير' جي خاطر خبر ڀلجي ويا.

مزدور جي محنت نظر انداز نه آهي،
 جمهور جو آهنگ بهي آواز نه آهي.
 شب روز نئين دور جي تصور ڪريون ٿا،
 چاڻي ٿو زمانو به، اهو راز نه آهي.

ڪنهن طرح اسين ظلم جا قائل نه ٿياسين،
 زنجير کان وڌ پنهنجو ڪو دٻساز نه آهي.
 انصاف جي آئين جي فتوا ٿو پڌريان،
 زردار کان زياده ڪو دٻساز نه آهي.
 هر هر ٿيون انهن وقت جي سوريءَ جون حدائون،
 افسوس، 'انصاف' جو آواز نه آهي.
 درٻار جي فڪار ڪي ماحول ۾ آيو،
 فن چاهي، جي حالات جو غماز نه آهي.
 تون ڇڏ تڏا حق جي حمايت به غلط هئي،
 سچ آهي ته 'شمير' سچن هاز نه آهي.

اسين حال هئا، اوهان هي خدائين—وڏي ڳالهه آهي،
 هلي پئي اڃا زندگيءَ جي نڙين—وڏي ڳالهه آهي.
 انڌيرن ۾ پئجي پئي روشنائين—وڏي ڳالهه آهي،
 اڃا وقت کي پئي ڳولي—ڄاڻين—وڏي ڳالهه آهي.
 اوهن حسن تي پنهنجي نظرن جا بهرا اڃا تيز ڪريو،
 ڪريون ٻيا اسين عشق جي دٻسائين—وڏي ڳالهه آهي.
 اسان عشق وارن جا ارواح آزاد آهن ازل کان،
 ابد تائين آهي اسان جي رسائين—وڏي ڳالهه آهي.
 زماني جا منصور آهن اسين، خوب مشهور آهيون،
 اسان سورين تي نه گردن جهڪائين—وڏي ڳالهه آهي.
 ماتي ئي هئي منهنجي خوابن جي جنت، ستارن هي ڌرتي،
 وڏي ويهي عرش برين جي آڇائين—وڏي ڳالهه آهي.
 نگاهون ڪئي داد جي لاءِ سرڪن جي ڪهڙي ضرورت،
 اوهن آهي هئا، اوهان جي اهاڻين—وڏي ڳالهه آهي.

●
فقط اشاري ڇڏيو ته وه وا!
مٿا جاري ڇڏيو ته وه وا!

اسين اوهان جي اکين ۾ آهيون، وري لهاري ڇڏيو ته وه وا!
اوهين ته وٽن جا ڪن آهي، اوهين وساري ڇڏيو ته وه وا!
نظر جا ٽڙي اڳي ئي آهيون، اڃا به ماري ڇڏيو ته وه وا!
اوهان جي هٿ ۾ به زهر هوندو، مگر بهاري ڇڏيو ته وه وا!
اسان جي حسرت، اوهان جي مرضي، الن ئي ناري ڇڏيو ته وه وا!
هي آب اکمن جو آب آهي، اکين ۾ واري ڇڏيو ته وه وا!
لشين لهر بههنا آهي، بحر بهاري ڇڏيو ته وه وا!

گهري ٿو 'شمير' حق چڻ جو،
انهيءَ کي ماري ڇڏيو ته وه وا!

■
پڻن جا بهانا، پارن جون ڳالهيون،
جنن شالا! ڪر ڪي جاريون جون ڳالهيون،
هليا، ٿيائين دلين جون آزمائون،
اکين کي ڪرڻ ڏي تيارن جون ڳالهيون.
ارادن کي ملندو عمل جو بهارو،
ڇڙيون ٿينديون کڏجي گذارن جون ڳالهيون.
مٿان باد ۾ ئي نه ڪم ٿي وڃن تون،
اهي ئي ته آهن وٽن جون ڳالهيون.
مڪمل سان ته پهتا مٿا بهار پنهنجا،
وري ويا ڪري اک تارن جون ڳالهيون.
گلستان ئي شايد جلائي ڇڏيندا،
وڏي ويون وٽن کي پارن جون ڳالهيون.
ڪٿي آهي 'شمير' جو چنگ چوري،
زمانو ته پلجي ويو چارن جون ڳالهيون!

•
مٽيءَ تي موقين جي ورکا،

نڪشن جي نادانسي، توبه!

آئيني کان ٻيا شرابو، ايڏي بي ايمانسي، توبه!

دل جي خاطر دم ڏيئي ويو، مفلس جي قربانسي، توبه!

ساهر تائين جهڪندي وئي، واعظ جي پيشانسي، توبه!

ڪوئي لاهي دل جو خاڪو، مھڻن جي سلطانسي، توبه!

•
تا عرش تي زندگيءَ جا مھينا،

بدلجي ويا بندگيءَ جا ورهيا.

ٻنهيون ٻيا روشنسيءَ جا مھينا، ڪٿي آهي موسيٰ، ڪٿي طور مھينا.

نر الجھو، اسان عاشقن مان نر الجھو، ٿاڙي ڇڏيائين ستارن جا مھينا.

ورائين ٻيا وقت کي موش وارو، گذاري ولسو مستين جا مھينا.

نظارن جي بيتاب خاموشين ۾، پگهرجي ٻيا نڪور جا آڳاٽا.

ڪٿي هئي اڪبرائين جي حقيقت،

لکي ڇا ڪندا هئا مھڻن جا مھينا.

•
سازِ فرقت تي پندر شرابِ غم ڳائي ٿي دل،

يعني يادِ عشرتِ ماضي کي دهرائي ٿي دل.

بمدرِ مدتِ اعتبارِ ضبط بدلائي ٿي دل،

اڄ وري هنن موش جي مھڻن ۾ بهچائي ٿي دل.

دهدو خاموشي کان طرزِ ادا پائي ٿي دل،

خلوتِ تڏيل کسي مھڻن ۾ بدلائي ٿي دل.

هه هي عنوانِ الفت، هڪ ڪري ۽ ٻيو ڀري:

دل کي تڙپائي ٿو هڻو، ۽ مون کي تڙپائي ٿي دل.

اي وڃڻ وارا، ڏسي وڃ هي عروسِ زندگي،

آرزو کي حسرتن جو تاج دهرائي ٿي دل.

سڄي به ڇا هوندو شريڪِ فتنهنايِ آسمان؟

دل کي سڄهايان ٿومان، ۽ مون کي سڄهاڻي ٿي دل.

چن ۾ ڪنهن جو هي ڏسجي ٿو انتظار اچي
حيات لال و گيل آهي اڪبار اچي.

نه آيو آهي عزان جوئي اعتبار اچي
پمن ڀلي رهي پيگانه بهار اچي.

هزار بار نه ثابت ٿيو مراد مگر
اهي اسين اهو منزل جو اعتبار اچي.

خيال دنيا جو آهي نه خوف رسوائِي
دل آهي حسن تمنا جي پاسدار اچي.

خيال توبه جو سون ڪي به آهي اي لاصح
ڪرڻ ڏي مون ڪي گناهن ڪي شمار اچي.

سار عشق ۾ فوق طلب ۾ آهي ڪمي
نياز و فوق مان اي دل ذرا پڪار اچي.

ڪڏهن جو خواب ۾ آيو ويو پر هاءِ ڙي عشق
سندن سرن ۾ وڃائي ٿو ڪو ستار اچي.

هي ڪنهن جو تشر وٺا آهي جاذبِ نظرت
جهڙڪي ٿو جنهن تي اي 'شمير' روزگار اچي.

طولان جي درميان نه ڪنارن جي ڳالهه ڪر
مون سان نه زندگي جي بهارن جي ڳالهه ڪر.

آهن پسند مون ڪي عزان جون لوازشون
اي همنشين نه مون سان بهارن جي ڳالهه ڪر.

اٿي نه راس مهر و محبت جي زندگي
ڇا ٿي پيو تون چنڊ ۽ تارن جي ڳالهه ڪر.

اي دوست منهنجي تشنگيءَ ديد ڪي نه ڏس
داسن ڪڪر لڪاء لڪارن جي ڳالهه ڪر.

تنهنجي اڳيان ڪنن جي وٺا جو نه ڪر بيان،
 ها، پر سڀيل تذڪرو ڇاڏڻ جي ڳالهه ڪر.
 سڀڻاڻه جهان ۾ ٿيندڙ شين ۾ زينت،
 اي دوست، زندگيءَ جي بهارن جي ڳالهه ڪر.

هنئين، ٻچ نه حديث ۾ دوران مون کان،
 زندگي آهي بهرحال ڪريون مون کان.
 هي ئي ٿيندڙي ۾ ڳائڻا ويا ئي، جن جي،
 بزم هر لمح ۾ هي ڳوٺ وڃان مون کان.
 هي ڇا ٻڌندا، جي توڪل هندي ٿري ٿي ڇڏيا،
 ڇا عجب، ٿي ويو مغلوب جي طوفان مون کان.
 پاڪبازي تي عبت ٿيو رهي نادان مغرور،
 مان ٻڌايان، ڪو ٻڌي شيخ جو ايمان مون کان.

خامشي ۾ ٿي نهيان طرز ادائي، جاني،
 سارِ دل چاهي ٿو اڃ نقد سرائي، جاني
 ڇا ٻڌايان ائير دورِ جدائي، جاني،
 تون وٺين، تنهنجي فقط ياد ئي آهي، جاني
 تنهنجي دل توتي جڏهن کان وٺي آهي، جاني،
 تنهنجي تصوير تي اکين ۾ سائي، جاني
 سمجھ ڪمڊ مون هر بار جلائي، جاني،
 شير لوقت جي مگر سر نه آهي، جاني
 تون وٺين، دل وٺي، تارڪ ٿو مارو جهان،
 ها، ڳوٺ هن به نه ڪئي راه نائي، جاني
 شوق ڏيندڙ ۾ هر چتر تماثلي ٻڌي،
 مون سر راه نظر تنهنجي وڃائي، جاني
 دهر هتي تنهنجي ئي ۾ چتر ڪم جي شايد،
 بدگمان بچي وٺي ساري خدائي، جاني

داد ڏي مون کي مندر ذوق نظر جو ٻارا
 مان ٿي تنهنجو، فقط تنهنجو ڦٽائي، جاني!
 عيبداد ٿي ته سهي بزم جهان ۾، ليڪن،
 منهنجي دنيا ۾ فقط تير کي چائي، جاني!
 عيبداد عاشق جي بجز ڏيڏ نه آهي هرگز،
 ٿي وڃي اڃ ته ذرا جلوه نماائي، جاني!
 تنهنجو ديوانو ڏيڻ عيبداد مبارڪ آهي،
 تون سلائي ته اهي دمت حنائِي، جاني!
 ترڪ عشق، ۽ نه غم دوست تي قدرت دل کي،
 اهڙي مجبوري به 'شعير' ٿي آئي، جاني!

”امداد“ حسيني

”امداد“ حسيني جو فن، سنڌي ادب ۽ شاعريءَ جي دنيا ۾ جديد هيت ۽ اسلوب جي انوکڻ ۽ دلڪش تجربن جي ڪري هڪ ’فني علامت‘ پنهنجي چڪو آهي. پنهنجي مختصر تعارف ۾ لکي ٿو:

”بنده جو نالو امداد علي شاه ۽ تخلص ’امداد‘ آهي. سنڌ جي مردم خيز خطي ٺڪڙ ۾ ۱۲- مارچ ۱۹۳۰ع تي الحاج حافظ حڪيم مرحوم سيد احمد الله شاه ’لدا‘ جي ننڍي فرزند سيد فضل محمد شاه جي گهر ۾ تولد ٿيس. سنڌيءَ جا چار درجا ٺڪڙ جي مشهور مڪتب ۾ مرحوم حافظ يوسف جي پوٽي مرحوم حافظ الهادي جي زير نگراني حاصل ڪيم. ۱۹۳۹ع ۾ سنڌي تعليم ختم ڪري انگريزي تعليم ڏانهن منهن موڙيم ۽ نور محمد شاه اسڪول ۾ داخلا ورتيم. شاعري مون ڇوٽين درجي انگريزي کان شروع ڪئي.“

”امداد“ جي شاعريءَ جي ابتدا مولانا گرامي صاحب جي حوصله افزائيءَ ۽ تربيت ۽ اصلاح سان شروع ٿي. گرامي صاحب سندس تغزل جي انداز ۽ تغزل جي رنگيني ۽ انداز بيان جي پختگيءَ کي ڏسي، پيشنگوئي طور کيس پڌاڻو هو ته ”امداد“ تون اڳتي هلي شمار جديد سنڌي ادب ۾ ڇوٽيءَ جو شاعر ٿيندين؟“ ان طرح خط وڪتابت جي ذريعي ’امداد‘ پنهنجي شاعرانه ذوق کي تڪميل تي پهچائڻ لاءِ جدوجهد ڪندو رهيو ۽ هن جي مطالعه ۽ رياض ۾ مشغول رهيو.

سندس شاعريءَ جي ذوق کي وڌائڻ ۾ ”بزم طالب المولا“ جو پڻ وڏو دخل آهي. ”بزم طالب المولا“ جي انتظام هٿ ’امداد‘ پنهنجن ٻين صاحب ذوق عزيزن ڊاڪٽر ’بيخود‘ حسيني، شبير ’هاتف‘، حافظ شاه ’ناطق‘ ۽ ’سوز‘ ٺڪڙائي سان گڏجي باقاعده شرڪت ڪندو رهيو. اڳتي هلي ”بزم طالب المولا“ جو سڪون بڙي ٿيو. ان دؤر ۾ ’امداد‘ هڪ هزار ڪو شاعر جي حيثيت سان نمايان شهرت حاصل ڪئي.

چئن - پنج سالن جي ان مشق ۽ رياض کان پوءِ وقت جي تقاضا ’امداد‘ کي جديد ادب جي قدرون ۽ معيارن جي قريب آندو ۽ نظم ۽ آزاد نظم لکڻ تي آماده ڪيو. ’امداد‘

آزاد نظم تي به خوب رهاض ڪيو آهي. سندس آزاد نظم ۽ ان ۾ هيٺ ڄا جديد تجربا توڙي معوي ۽ علامتي اشارا سندس فن کي حيات دوارم بخشي چڪا آهن. ان سلسلي ۾ 'حملو'، 'گهر جي ياد'، 'پدبوي'، 'واپسي'، 'انتظار'، 'خنگ'، 'طلوع'، 'شرط' ۽ 'ساحول' وغيره شاھڪار جي حيثيت رکن ٿا. آزاد نظم ٽولي غزل ۽ نظم ۾ سندس زبان نهايت سلسي، به رنگين رهي ٿي. سندس انداز بيان جي دلڪشي ۽ شيريني، سندس فن کي دو آتش ڪري ڇڏيو آهي. سندس اڪثر تجربن ۾ نممگي ۽ ترنم جو وڏو دخل آهي. موسيقيت ۽ خيال آفريني 'امداد' جي فن جون اهي خصوصيتون آهن، جن سندس فن کي لازوال دوارم عطا ڪيو آهي.

ان طرح 'امداد' محسبي ۽ انجني 'فن' جي جدت ۽ قدرت جي حيثيت سان، 'فن' ۾ زندگيءَ جي تنقيدي پهلوءَ تي جي فني ۽ تنقيدي تجربا ڪيا آهن، تن مان واضح ٿئي ٿو ته 'امداد' جو مشاهدو زياده تر تلخ ۽ تجرباتي ڪشمڪش وارين ڪميٽين ٿاين پتل آهي. زندگيءَ ۽ انسان جي باهمي تعلقات جي سلسلي ۾ انساني تاثيرات ۽ واردات ۾ جي ردعمل پيدا ٿين ٿا، انهن جي ترجماني هڪ باشعور شاعر ٿي ڪري سگهيو آهي. ان حيثيت سان 'امداد' جو شاعرانه شعور، ذوق جماليات جي تسڪن سان گڏ حقائق جي ترجماني به پيش ڪري چڪو آهي. زبان جي سلاست ۽ انداز بيان جي رنگيني، 'امداد' جي فن جون اهم علامتون ٿي چڪيون آهن. سندس آزاد نظم ٿي ڪيل تجربا سنڌي شاعريءَ ۾ فڪر انگيز به آهن، ۽ هيٺ ۽ اسلوب جا نادر نمونا به چئي سگهجن ٿا. سندس نڪتہ سنجي ۽ دقيقه شناسي بعض وقتن تي ڪجهه ابهام به پيدا ڪري ٿي، جو ابهام فني لحاظ سان تنقيدي معنويت جو حاصل رهي ٿو. 'امداد' هن وقت اهو. اي (سنڌيءَ ۾) ڪري رهيو آهي. -ادارو.

* * *

غزل

●

هتي به سچ کان سچي صاف پيار تي الزام،

هتي به چنڊ کان معصوم صورتون بدنام!

اکين اڪيان ٿو ٿيري ڪونڌون جو لٽلِ عام،

وٺي نه ڪوبه هتي پيار ۽ خلوص جو نام!

سڀن اکين ۾ حقارت، سڀن هٿن ۾ پٿر،

اي پر خلوص وٺايو هي آءُ ڪهو محار؟

اوهان جو صبح به سچ، ۽ اوهان جي شام به چنڊ،
 اسان جي رات به ويران، اسان جو صبح به شام!
 اسان به توهان سميت ڪسڻ جو چرو ڪبو،
 اسان جي پير تي سوين تهنتون سوين الزام.
 نه اکڙين جا ڪٽول، ۽ نه ڪنهن بدن جو غزل،
 جي زندگي اها آهي ته زندگيءَ کي سلام.

●
 هزارن ۾ هڪڙا هٿاين،
 ڪنهن جا پيارا هٿاين.

سفر لاءِ لکنا هٿاين،	سنڌو در تي ويٺا هٿاين،
اسان زهر جو چار پيئو،	امين ئي ته دانا هٿاين.
اوهان ٿورو سُرڪي نهاريو،	زماڻي ۾ رسوا هٿاين.
وري اڃ رڻا ويٺا آهيو،	اها ڪالهه پرتا هٿاين.
پلا ڪنهن کي سجهائي ڇا!	امين پاڻ اهڙا هٿاين.
سنڌو هيڏي ساري جهان ۾،	ڏٺو مين ته تنها هٿاين.

●
 ها، اڳي تنهنجو انتظار ته هو،
 هاڻ ڪنهن جو به انتظار نه آه!

هونئن ته سڀ گل ٽپا پيا آهن،	تون به آهن ته ڪا بهار نه آه.
آه هڪڙو ته ناميان دنيا ۾،	ڪير آهي جو بيمرار نه آه؟
تنهنجي وعدي تي اعتبار آهي،	پر سڀاڻي ئي اعتبار نه آه.
پوءِ هي مذر معذرت ڇا ٿي،	جيڪڏهن تنهنجو مون مان پيار نه آه.

●
 زندگي نظرن کي چورائي وئي،
 سامهون آئي ته سرمائي وئي.

رات جي اونڌاه ۾ تارن جي مانت،	راڳ ڳائي روح ريجھائي وئي.
دل ٽونگر هئي جا هڪڙي داءِ ۾،	هن جهان کي به هارائي وئي.

روئي روئي صبح کي ڪالهوڪي رات،	گل ڳرهائي پائي پرچائي وئي.
فلسا جنهن کي نه سجهائي سگهيا،	تنهنجي اک سو راز سجهائي وئي.
رات ڪا سفرور ۽ سيرحر باد،	آئي ۽ تن من کي ڙپائي وئي.
ڏهان جي ٺهندڙ ۽ ڊهندڙ لهر ئي،	زندگي جهوسي غزل ڳائي وئي.

تنهنجي توبهه، تنهنجي ڌاري آهي، تنهنجي پاري به ڪا پاري آهي

هڪ طرف تنهنجي اچڻ جو وعدو،	پني طرف زندگي ساري آهي.
تنهنجي نيلن جي تبش جو قسم،	رات مون روئي گذاري آهي.
هڪ طرف تنهنجي محبت آهي،	پني طرف تخت مڙاري آهي.
تنهنجي تارن سان ئي آهي اند،	تنهنجي تارن سان سواري آهي.
زندگي آهي عزيزن کان عزيز،	تنهنجي صورت به ته پياري آهي.
راهه ۾ نيلن وچائڻا وڃن،	من طرف ڪنهن جي سواري آهي.
چنڊ جو روپ، هٿن ۾ ڪنگن،	زندگي ڪيڏي نه پياري آهي.
جنهن کي حاصل هو ڪڏهن وڌيڪ خاص،	اڄ اهو عشق به غواري آهي.
زندگيءَ سان ڪا شڪايت نه ڪري،	جنن به گذري، مون گذاري آهي.
حيف آهي جو آجيو رهجي وڃين،	اڄ ته 'اسداد' بهاري آهي

اهڙي ڪهڙي ڳالهه هئي، چوندي چوندي روئي پئي

هوءَ منهنجي اوسوڙي ۾،	هڪڙي هڪڙي ويئي هئي.
اڪيون پور ۽ اڪيون پٽي،	ساڳئي پل ۾ دنيا پي.
ماغر کي چلڪائي ڇڏي،	تنهنجي خاطر لڙڪ نه پي.
تنهنجو ڏک سو منهنجو ڏک،	تنهنجي خوشي ما منهنجي خوشي.
منسان پٽن پٽن ۾ ڪهڙي،	اهي اڄ بندوق لڳي.
رات سڄي برسات پئي،	پن پٺن ويو آهي ڏوهي.
سانجهيءَ جو ڪارو ڪشوجي،	ڇپ ٿي ويو روئي رولي.
سور سٽي ڪنهن رڱ ڪئي،	وڻ وڻ باهه وڪوڙي وئي.
روشن جهنگ ڪري ويئي،	ماڃس جي هڪڙي ٽيلي.

جيون پيوڙي ڪاغذ جي.
مٿ ۾ بند نه ٿيو پاڻي.
ڇهون ڇهون ٿي ويهي.
واريءَ تي هڪ لاءِ لکي.
--وڃ پري نڪري ويهي.

هڪ صورت صورت جهڙي.
دل ۾ ڪنهن جي ياد هئي.
تون به اسان کان وٺين وري.
ڪهڙي پروا دنيا جي.
منهنجي گهڻيءَ کان تنهنجي گهڻي.
پئي رهي ۾ ويو ڪم ٿي.
مان ۽ منهنجي تنهنائي.
ڪا ساءِ هئي چن مالو.
پوئين رات ڏهي ڌرتي.

لهواري ڏي لڙهندي وئي.
تنهنجي منهنجي ڇاهڻ مان.
لهر ڪناري مان نڪري.
ڄامي ڇڏي ڇڏي ڇڏي.
منهنجي هٿ کان ڇڏائي هٿ.

عمر سهي وري نه سگهي.
اڳڙين منجهه هئا اٿس.
پاڻ کي ياد رکون ڪهڙو.
جنن ملين ٿين ملناسين.
ڪيڏو ڏور هلي ويهي.
رهي مان رهيو نڪري.
رات وٽاسين وٽي پئي.
تنهنجي ۽ منهنجي چنڊڙي.
سارا هئا ڏوڙ هئا.

جنهن لهرن مان پيار ڪيو.
سو مون وانگي وٺندو ويو.

ڪير آهي جيڪو نه هڪڙو.
هر ڪنهن هٿ ۾ پٿر هو.
هڪجهه آهي ٿيڪو ٿيڪو.
توڪي اهو پٿر نه پيو.
پيو پيو چنڊ وڌيڪ ٿڌو.
روپ وٺي هل ڪوتاهو.
جيڪي هو سو رک ٿيو.
تو ڪو مون کي ياد ڪيو.
روح نه ڪنهن نالي نه ڳڌو.
هيل به وڌ ٿڌو نه وٺو.
ڪاٺ ٽڪي چن ڪاٺ ڪٽو.
پهرين منهنجي ڳالهه پڌو.

وقت مڏيءَ ڪاٺيءَ جهڙو.
مون جو منهن تي سچ چيو.
هڪڙو هو جو ڪونهي ڪو.
آڻ به توکي ڇاهان ٿو.
اڳڻ اڳڻ تي آڏيءَ جو.
خيال مند روشن ٻاڇو.
ڄاڻيءَ ۾ ڇا رکيو هو.
تنهنائي راتين جو.
جس وڪامي سگهجي ٿو.
مٿه سڀهه ڳي آئي وئي.
اهڻ يا ڪاٺون ڏينهن ڏکيا.
مان به اوهان کي پڌس به.

راه ڏيڻ سڏايو پر،
 ڇٽ ۾ ڇٽڪو وجهي ڇڏيو،
 رات ڪشي ڪڍي پر،
 هڪڙي ڀيري دل ڪولي،
 منهنجي پيار هلڻ وارا،
 سڀن ٻئي پر وسلي وئي،
 اهو هڪڙي 'امداد' آيو،
 پهرين سر جو دان ڏيو،
 اڌ ۾ گهٽجي ويو سڏڪو،
 آخر نيٺ ته ڏينهن ٿيو،
 جيڪي چوڻو آيو سو چيو،
 منهنجي دل تي هٿ رکيو،
 هاڻي روڀو ويٺو رو،
 جيڪو شعر پر چوندو هو

اولهه سڙي هٿ جو سال (۱)

سهڙي ڪر ڪالھوڪي ڳال.

اکڙين ۾ لڙڪن جي لهر،
 جيون-چوٽ جلي دائر،
 سڏ پڙاڏو ئي سولي،
 سڀئي سٺو آئين سالي،
 اکين ۾ ئي سجهي وڃ،
 پيارا منهنجو پيارو سنڀال،
 شاد رهي نسل شهر خيال،
 پٽ سان لڳي وري چئن ڀال،
 انب وجهي ڇڏجن چئن ڀال،
 چئي لاهي هرڪا ڳال.

نظر

ڪاش، مان چنڊ هجان!

ڪاش، مان چنڊ هجان!

ڪاش، مان چنڊ هجان، تنهنجي اڳل تي آهر،
 ننڊ ۾ ڪنن تي لکين، ٿيڪ ٻڌي ڏسندو ئي رهان،
 تنهنجي خاطر ئي ستارن ۾ کيڙان، دٻس ڪريان،
 تنهنجي خاطر ئي آبهامان، تنهنجي ڪارڻ ئي جتان،
 تنهنجا چپ، تنهنجون اکيون، تنهنجي ادائن کي ڄڻان،
 اوٽ ڪڪرن جي وٺي، توکي ڏسان پيار ڪريان،
 جهٽائين تون نه ڇاڳن، مان جتان ۽ ڇاڳن،
 تنهنجي ڀرپور جواني، جي مٿان پهرو ڏيان،
 تنهنجي پاران مان انڌيري سان ڀرو آبهام آڻڪان.

(۱) هن سال منهنجي پاءُ مختيار وفات ڪئي. - 'امداد'

يار مان توکي پري کان ئي گهرائي پايان،
 ۽ ورهائي جي جڳهه ٻانڊن ميري آڏي وکان،
 رات جي پوئين پهر، تنهنجي ئي وارن ۾ لهان،
 شام جو تنهنجي ئي پهر مان اڪيون موٽي آڻان!
 تنهنجي پهر جي جان مندو جي شان مان چمڪان،
 پوءِ لهرن ۾ لڙهان، لڙڪان، لڙڪا پايان،
 تنهنجي سورج کي پٺڻ لاءِ مان پٺڻ پٺڪان،

ڪاش، مان چنڊ هجان!

ڪاش، مان چنڊ هجان!

مختيار جني چاد ۾

سڄي گهٽ ۾ ڏها پريما:
 منهنجي سن ۾ اونڌاهي:
 چاندوڪي ۾ چمڪت سڙي،
 منهنجا پيئي دوست پري ويا!
 آ! پڪاريندو رهجي ويس،
 او همراهي او همراهي:
 توکي ساريندو رهجي ويس،
 راهه ٺهاريندو رهجي ويس،
 توکي اڀو ٺاه نڪو تون ايندين،
 منهنجون مدائون رندينون رندينون،
 اونڌاهي علا ۾ گرم ئي ويندينون!

تنهنجو وات گلاب

آ! برابر مني آهيان،
 تنهنجو وات گلاب!
 برابر سچ آهيان،
 سچ به آهيان!
 هوري ڪاڳر تي هڪ لوڪ آهيان،
 ليڪ به آهيان!

۱- سو به الانسي چا چا آهيان؟
 آهيان به الانسي ناهيان!
 لوئا چو تو ٿيرائين؟
 جيڪا ڳالهه چوڻ ٿو چاهين،
 تنهنجي اکيون ۾ ڪهڙي چٽو!

ذات نه آهي ذات

ڪيترا سال انهيءَ ساڳي دريءَ جي هيٺان:
 ڪئين شهزادا اچي دامنِ زرِين کي جهلي،
 جنهن ۾ هيرا ۽ جواهر هئا جڳمڳ جڳمڳ
 ۽ سندن بهت جيان چٽڪا ٿي هيرا موني،
 صبح کان شام انهيءَ آس ٿي پيا هوندا!
 ته ۽ ٿي سرڪ جا ڪل تنهنجي چين تي سرڪن،
 تنهنجي چوڙي جو ٻڙهي چنڊ ستارا جرڪن؛
 ۽ سنده سولهن جي دهار جي خيرات ميلي،
 تنهنجي نيشن جي غزل جا ۽ ٿي اشعار ٻڌن؛
 ۽ مسنده مشعل رخسار ٿي پروانه وار،
 ڳائيندا ڪلندا ائين رقص ڪندا جلندا رهن،
 رسن ۽ دار قد و زلف تي مَرڪي مَرڪي،
 ساه سِر سِرمد و منصور جيان مَرڪي ڏهن؛
 نون جتي پير وڪڻن هي اتي دل رکندا وڃن،
 تون ڪٿان گذرين ته نيشن کي وڇائيندا وڃن!
 ڪيترا سال انهيءَ ساڳي دريءَ جي هيٺان،
 ڪئين شهزادا انهيءَ آس ٿي پيا هوندا؛
 ۽ ٻڌايو اهو هوندئون ته: "وٽن هيتري لوج،
 هيترا ڪهڙا ۽ هائي ۽ پيادا آهن،
 هيترو ۽ هيتون ڪنيزون ۽ ٽڪن ورتا غلام،
 جن جي جانين جي هنن وٽ ته ڪا قيمت ڪانهي؛
 ۽ سندن در تي سڀني ڏينهن سو انسان حقو،
 هڪڙي مانيءَ جي سُڪل پور لٽي ٿڪي ٿا مرن،

۽ سندن ڇيٽا ۽ شينهن پڪ کان اهي لاش ڇڏي،
 خوب ڪاٺي ۽ پري پٽ کي واپون ٿا اڳهن!^{۱۰}
 ڪيترا سال انهيءَ ساڳي دريءَ جي هيٺان:
 ڪئين شهزادا انهيءَ آس ٿي پيا، ليڪن،
 توڪڙن مرڪي ٺهاريو نه دريءَ کي ڪولون،
 نڪو وارن کي وراڻي ۽ نڪو ٻين ڪنهن:
 چاهي جو چنڊ چڙهيو ۽ نڪو ٿارا چمڪيا!
 اوچتو ڪالهه انهيءَ ساڳي دريءَ جي هيٺان:
 ڪاهه دل ڪٿي هڪ بي سٿو سامان مٽس،
 جنهن جي جهولي ۾ وٺائن جا هئا سورج گل:
 جنهن جي سڻن مان ٿي نڪيو يار ۽ اخلاص جو نود،
 ها اچي سڻ هٽائين ۽ جهليائين جهولي:
 توڙو رهشي ٻرڻ کي هٽائڻ جو حڪم،
 جي سنده سونهن جي سورج کي لڪائي نه سگهيا،
 ۽ ڪنول وانگي پون مرڪي سهاجهيون اڪڙيون،
 چڻ نه انگوري شراڻن جا بلورين ساغرا
 نٽو لڪو هار محبت جو ڪچي ۽ ۾ پائي،
 ۽ سندس جهول ۾ پاتو وڃي تو پٽ جو دان!

”محسن“ ڪڪڙائي

سيد نياز علي شاه ”محسن“ ولد سيد احمد شاه، م- جولاءِ ۱۹۳۷ع تي ڄائو. اصل ڳوٺ ڪڪڙائس. خيرپور ناٿنشاھ ۾ مستقل طور رهي ٿو. ۵۲-۱۹۵۱ع شعر لکڻ شروع ڪيائين. حافظ احسن ۽ احمد خان آصف کان ابتدائي اصلاح ورتائين. هن وقت، نوجوان شاعرن ۾ ڪلام جي پختگي، دلڪشي ۽ سادگي جي حيثيت سان وڏو مقام حاصل ڪري چڪو آهي. شعر جي عيني صنفن تي برجستگي ۽ چابڪدستيءَ سان طبع آزمائي ڪئي اٿس، ان سندس شهرت کي ٻار عروج تي پهچائي ڇڏيو آهي. سندس مجموعو ڪلام ”اننگون“ ڇپيل آهي. ۱۹۶۴ع کان رڍپو پاڪستان حيدرآباد تان سندس ڪلام نشر ٿيندو رهي ٿو. رسالن ۽ اخبارن ۾ محسن صاحب جا مضمون ۽ ڪلام ڪافي انداز ۾ ڇپيل آهن. نثر ۾ ”لهلوي جا خط“ ڪتاب شايع ٿيل آهي. ان طرح ۱۰-۲۰ کن ڪتاب قلمي صورت ۾ اٿس. جنوري ۱۹۶۸ع جي قومي لغتن واري مقابلي ۾، سنڌي زبان ۾ بهترين نظر تي پهريون نمبر انعام کيس گورنر اولهه پاڪستان طرفان لاهور ۾ مليو. ان طرح ڊويزنل ڪمشنر خيرپور ميرس طرفان قومي نظمن جي مقابلي ۾ ۲۰ سؤ رپيا نقد انعام مليس. تازو سندس ڪلام جو ترجمو، ڀارت ۾ چوڏهن زبانن ۾ ڪيو ويو آهي. اهو ترجمو ڀارت جي مشهور ادبي ادارو ”ڀارتيه گيانپٿ ساهتھ اڪاڊمي“ طرفان ڪرايو ويو آهي. محسن صاحب پرائمري استاد آهي. ”بزم طالب“ خيرپور ناٿنشاھ جو جنرل سيڪريٽري ۽ ”اداره فلاح و بهبود“ خيرپور ناٿنشاھ جو باني آهي. اٿس، وفا ۽ راز سندس قابل فخر شاگرد آهن. ان طرح افضل ممبرپوري، مراد جوڻيجو، وفار ناٿنشاھي ۽ رضا شيخ ۽ ڪائس اصلاح وندا رهندا آهن. محسن صاحب نهايت قربانگو ماڻهو آهي ۽ سندس سلسلہ احباب نهايت وسيع آهي.

"محسن" جو فن، جذبات جي رنگيني، تاثرات جي تلخي ۽ مشاهدات جي شدت جي تخليق آهي. هر تلخ ۽ تيز مسئلو ڪهن رنگين اشاري ۾ بيان ڪرڻ سندس ڪمال آهي. "محسن" پنهنجي معاصر نوجوانن ۽ حوصله مند شاعرن ۾ انفرادي مقام حاصل ڪري چڪو آهي. لفظن جي صحت ۽ خيال جي قدرت سندس فن جو مخصوص معيار آهي. باقاعاد ۽ پراڻي خيال کي نئين ۽ دلاويز رنگ ۾ پيش ڪرڻ، سندس زرخيز طبع جو اهو ڪمال آهي، جو استادن کي به اڃا نصيب نه ٿيو آهي. ايد آهي ته مطالعه ۽ مشق سان هي شاعر سنڌي ادب جو بلند معيار شاعر ٿيندو. — ادارو.

بيت

(۷)	(۱)
ڪنهن کي ملو ڪيرون، ڏاترا تنهنجو ڏانءُ،	مڪرو ڪٿان ڪٿڻ، تو ڏوسائين سنڌ جا،
آدم ۽ انسان، آهي ساڳيو سُر ۾.	ويهن سال وڏي وڏي، سارو سات سڀڻ،
(۸)	سينڌڙيءَ جو سوکندڙ، ڏاڍو ڏاڻو آهيان.
اهي ذات ڪڏنات اڙي آ انسان ۾،	(۲)
سجھي سڳيا ڪيڪي پورا ڪنهن جي بات،	اڀدن جي آڏو، ويهندن وٺي ويسرو،
ڏاترا تنهنجي ذات، ڏکي آهي ڏيهه ۾.	مقامي چاتر ڪيڪي، گوٺندو جوڳاڏو،
(۹)	سُون جو مهاڏو، آهي تنهنجو پاڻ سان.
پُٽري جهڻي ڇوڪرو، ڪاهل ڪاٺي ڪٽڻ،	(۳)
ساجهڻه ٻنهي سڀ، ڏاڪيندي شل ڏيهه کي.	باپائي پولي، پوڙي وٺي پار ۾،
(۱۰)	سُتر ڪن سرور تي، گولو ٿي گولي
نيرن مٿان نير، لڳا نازڪ نهنن جا،	لڙائي لولي، ڪنگهر گهاريندو وٿان.
سيهڻن من موڳو ڪيو، نرين هنيا ڪيو،	(۴)
ساجهه وڏي سيم، لڳي لڙان ڪيرون.	ٿيندڙ وڏائي ٿانءِ، پٽڪ پائي مون جهڻي،
(۱۱)	دلير، تنهنجي ديس جي، پونءِ لڏي پئي پانءِ،
دانائيءَ کان دٻو، آهي پٽڻ پريت جو،	مون کي مولا ٿانءِ، سخي ڪا ساجهه ڏي.
ساجهڻه وڏو سو، سجھي سڳو سڳو ٿي.	(۵)
(۱۲)	وڏو سوڙ سرور ۾، ڏاتر ڪري ڏت،
جاڳي جاڳي جوت، سڻهي چيتر سوچ جي،	ساجهڻه منهنجو سٽ، چوسي وٺي چاه مان.
نهنن کان اڳي اوت، چٽڪڙو ڪنهن جي چاه جو.	(۶)
(۱۳)	موکڻ کي ميران جو، ڇڏي ڪين چُرو،
ڪنهن جي مات مبارڪ، ڪنهنجي ڪالهه گرائڙي،	ساجهڻه ٿي سُرو، ڪاٺي وٺي ڪوٽ کي.
الا، هي اسرار، آيا ڪيئن انسان ۾.	

(۱۴)

الاڙي، افسوس، آدر جي اوصاف ۾،
نڪتان آيو ڪوس، ڏسندو ڪو ڏيه مان؟

(۱۷)

پهتجو تاذي پٽڻ، جاڏي جوت جمال جي،
ڪنهن پٽي آڏو ڪٽڻ، جهٽڪائي جهٽهر ڪو.

(۱۵)

پنهي ڪو ن پور، پائي جي پاڻ ڪي،
اڃ اڃ منجها مور، ويه نه ونڊيون پاڻ ۾.

(۱۸)

ڪچي مون سان ڪٽهه، جيڏيون جاڙ ڪري وها،
ساري ويا مٽهه، معذوريءَ کي مار سين.

(۱۶)

وٺي وٺي پل، ڪنهن جي ذات ڏکي پٽي،
مرتا، جهڙا سيل، پيش نه آڃ ڀرت جو.

(۱۹)

مون ۾ آئيي 'مون' ته 'مون' تي مون کي ماريو،
مون جو 'مون' کي ماريو ته 'مون' مان ٿي پٺن 'تون'
تون ٿي آهن تون، 'مجن' لاهي ڪو ٻيو.

نظم

اعتراف

بجا آهي، ته مان سڪين آهيان.
مان پنهنجي خون مان توکي ٿو ٺاهيان.
انهيءَ هوندي به تون هر وقت نالان.
تون مستقبل جي نڪرن ۾ پريشان؟
مجال آهي، جو مان ڪهڙجون وڌايان.
سان اطمينان ڄا سهرڙا ٿو ڳايان.
سڪر ليڻه سون ڪي ڏي معافي.
هتي روحانيت ئي آهي ڪافي.
بجا آهي، ته مان سڪين آهيان.
مان پنهنجي خون مان توکي ٿو ٺاهيان.

بجا آهي، ته تون مفلح نه آهين،
هرين جو تون وٽ چوسي وٺين ٿو،
انهيءَ هوندي به مان هر وقت خوش،
مان پنهنجي حال تي شاڪر وٺان ٿو،
مجال آهي، جو پنهنجي ڪهڙج ڪهڙجي،
تون پنهنجي عيش جو مائر ڪندو ره،
نڪين تهذيب توکي ئي مبارڪ،
ضرورت ماديت جي ٺاه 'مجن'!
بجا آهي، ته تون مفلح نه آهن،
هرين جو تون وٽ چوسي وٺين ٿو،

مُرڪو نه سهي

لپڪا نه ڪندو آهي لفظ هٿ وائون،
مُرڪو نه سهي سال جيوالي مائون،
مُرڪو نه سهي.....

ٿوريءَ ئي ڪهڙيءَ لاه خوشي، ڀر آئون،
ٻُوس نه لهن، هانه تي چنڊو نه پوي،

مهراڻ

(۵۲۷)

مدت کان ڏسڻ وٺا، اوهان ڏي ڪٿا،	اها نه اچا باد اوهان کي ڪٿا،
اي جان بهاران، اي صبح دوران!	مُرڪو ته چمن ۾ به ٿيڻ کي ڪٿا.
	مُرڪو ته سَهي.....
شامن جو غضبناڪ وجهي اٿارو،	سُجن جي سويرن جو ڏرون نظارو،
زلزلن جي اٿڀرن مان ڪڍي روشن رُخ،	مُرڪو ته ڪري عيد زسانو مارو،
	مُرڪو ته سَهي.....
هي روج، هي ماتي، هي غمن جو پرچار،	هي ويڙهي، هي سهڄل، هي دوطرفو تڪرار،
لعلن ۾ سحر ڏونگ تي پوندو ڏيري،	مُرڪو ته زماني جو هلي ڪاروبار،
	مُرڪو ته سَهي.....
مُرڪو ته آتن جُٺو ڪري تدبيرون،	مُرڪو ته اسان سان به نهن تندبيرون،
مُرڪو ته ستڪر جون آڏاڻيون ڏيهون،	مُرڪو ته وطن لاءِ کڻون شهبازون،
	مُرڪو ته سَهي.....

ٽي شعر

اه ته جيء ۾ جاء ڏيان،	اڳالهائيل ڳالههون وانگي.
ماليهه خواه ميرون، هني لئي،	چائو ڏنيسين ناليهين وانگي.
غوثيو پنهنجي پوڪيل آهي،	'معين' پاران ماليهين وانگي.

چؤ هنڌ سج

پنهرڪو ٿيو، اجهو ٿو سج آڀري،	ها، هنتر سج ڪٿي ڪهڙي آهي.
هن جي ڪيرن ڪٿي ڪٿي جڪ ڪي،	روشني جي خبر ڏني آهي.
زندگيءَ جون شمار پوڄائون،	تيرن جي اڳيان جهڪيل آهن.
ٿورڙائي ضمير هوندا جي،	تيرن جي اڳيان جهڪيا ٿا آهن.
ٿاڪ منجهند ٿي سج وجهي پهتو،	مطلبين جو جهان جوان آهي.
آدميت جي هر تحرڪ مان،	بندگيءَ جو چئون عيان آهي.
سج ٿي وڃي ٿي وڃي آخر،	سائينون ٿي پيون تمڻائون.
هڪ نشين سج جون منتظر آهن،	زندگيءَ جون شمار پوڄائون.

ان جي آئينو اڃا به هڪي آهن،
جيڪي هر سج جي آڳاٽا نه ڪندا.

گونگی

ناهي به کٽي، پوء به اڳي آهي،
هي روح اشارا ۽ پسانڪ چيرڙت،
انسان آ، انسان جي گهر ڄاڻي آ،
ڪنهن وقت ته "جهڙو لکڻ" به ڪندي رهندي آ،
جوين جي حدن ۾ ٿي اجهو ٿي بهي،
هن لاه اڃا ڪا به "ميتي" آهي ناهي،
هن ڏي ڪي جي پوء امل جو نه ٿي،
قدرت جي نشانن کي تماشوئي ڪري،
مجرم آ، خطا ڪار آ، ناهي ڪا آهي؟
هن "گونگهه" ٿي جو سبب ڪونهي،
قدرت جي نشاني جي ڪهائي محسن آ،
هڪ آ نه ڪي عمر ائين ٿي رهندي،
قدرت جي نشانن کي تماشوئي ڪري.

هوء پنهنجي ئي "حدود سهيلي" آهي،
جيئري به نه آهي، نڪا چولي آهي،
هر وقت سندس منهن تي آساني آ،
جهڙو لکڻ سندس طنز ۽ گهراڻي آ،
پر پوء به هن کي نه ميلي ڪونهي،
"گنگد" مان ڪهل ڪندو آخر ڪير؟
هن پٺ جي تي بهج "آدن" تي نه ٿي،
قدرت جي نشانن تي ڪڙهو، پر نه ڪڙهو،
هو ڪار آ، چالاڪ آ، بيباڪ آهي؟
ڇا، اهڙو بهي انصاف خدا ڀاڱو آهي؟
هي به پٺ، هي مظلوم ناهي محسن آ،
هي "نور" جي گنگد ناهي، محسن آ،
قدرت جي نشانن جو تماشوئي ٿي.

الزام

هن جي فسخ ادا ڪرڻ کان وٺي رهنديون،
گرم ساهن جي حرارت مان ڪٽي ڪجهه درجا،
جذبه فسخ کي تڪميل تي ٿا پهچايون.
جڻي جڻي ۾ پري ڪنهن جون بهاريون سرڪون،
درد مند ڪي، گهڙي ڪن ٿي، ڏيون ٿا راحت،
ان تي ڪو ڏيڻ ٿو ڪڙڪي نه اسان جو ڪڙڪون؟
ان گهڙي ڪا ڪي جڻي شڪل ڏئي ٿو واپو،
ان طرح زبست جي هر موڙ تي بهي ٿا وڃون،
وقت الزام ڏنو ته لڪون ٿا ڏٺو.

آزاد فظنون

ليکڻو

پنهنجي نهن ۾ جواني جا پري سڀ جذبا،
تون جڏهن مون ڏي ٺاهڻ ٿو لکڻ،

دل چوي ٿي ته مان ان وقت پڪڙا، توکي،
 ساهه به سانڍي ڇڏيان،
 پر، مان مجبور ۽ بيوس آهيان،
 مون کي هڪو ڇا به چوي، ڇا به ڪئي سمجهي، پر،
 تنهنجي دامن جي مٿان داغ لڳايا ويندا،
 ۽ اهي داغ مان برداشت ڪيان!
 پوءِ به جيان!!
 منهنجا محبوب! مون کي بزدل نه نه چئ،
 منهنجا محبوب! مان مجبور ۽ بيوس آهيان،
 منهنجا محبوب! مون کي تنهنجي محبت کان پري،
 تنهنجو ناسوس پارو آهي.

فرض

مان عربن ۽ يتيمن جي وطن جو شاعر،
 پنهنجي مظلوم آڏن جو حامي،
 ڇو ته مان پاڻ به مظلوم ۽ مفلس آهيان،
 مان اسيرن جو طرفدار ٿيان ههڙن آخر؟
 مان شڪار جو حامي ٿي وڃان آخر ڇو؟
 هي به سچ آهي ته مان چند مدائن کان سواءِ،
 تلخ ۽ ٿيز نياپي کان سواءِ،
 (جنهن ۾ ڪجهه طنز جا نشتر ٿو ڀريان،
 ۽ حقائق کي ليڪائڻ کان سواءِ،
 ساري دنيا جي اڳيان پيش ٿو ڪريان پنهان.)
 پنهنجي مظلوم آڏن لاه ٿو ڪجهه ڪريان،
 مون کي يا منهنجي اکهاڙن ۽ پائڻن کي،
 ڪجهه سيلي يا نه سيلي، ان سان نه آهي مطلب،
 منهنجو فرض آهي ته هوريان ڏاڍيان،
 وقت جي ”اهم بئن“ کي به جهجهوڙي ڇڏيان،
 هي جهجهوڙي نه سگهان ٿو ته پوءِ ٿوڙي ڇڏيان

هڪڙو مسڪين، مگر سٺو ماڻھو،
ڪٽڻ لاڙي، جو اچي منهنجي اڳيان،
بيٺو هو۔

مون انهيءَ وقت ائين سمجهيو هو،
ڇڻ ته ڪو منهنجي ئي آڪه جو فرد،
پٿري بازار ۾،
نالڪو ئي اچي بيٺو آ!

غزل

انصاف ائين ڪاٺي ٿو چوي، ناشادن کي ناشاد ڪجي،
انصاف اهو آهي ته سچ! ويرانن کي آباد ڪجي.

فرياد نه ڪر، پر جيڪڏهن فرياد ڪرڻ تون چاهين ٿو،
پٿر جو چڪو ٻائي ٿي پوي، اي دوست! ائين فرياد ڪجي،
اي دوست! تقاضا آه محبت جي ته سگهو ويچار ڪري،
جا جو رو جفا ڪسي شرمائي، اهڙي ڪا وٺا ايجاد ڪجي،
ڪجهه قرب به آهن، ظالم به ڪجهه، ٿورا به گهڻا، چوٽون به گهڻيون،
ٻارن جو ستر هڪڙو وسري، ٻارن جو ڪمر ڇا پساد ڪجي،
'محسن' ته اهوئي پڙهو آه، هن عشق جي مڪتب مان ٻارو
دل کي نه صفا پابند ڪجي، دل کي نه صفا آزاد ڪجي.

جسوين ۾ شهر حسن ۾ فصل بهار ۾،
ڪيئن ٿو چنوين ته دل کي وڪون اختيار ۾!

حسن نظر سان ڪنهن جي نظر ٿا چمڪن ٻيا،	پنهجي پرست آه سدائين غمار ۾،
هيڙي حسن حيات، مگر پوءِ به چند روزا	اهڙو گمان ڪونه هو پروردگار ۾!
زاهد کي ته منهنجي شوخ تبسم جي ڇا خبر،	تفصيل ڳولڻو ٿو پوي اختصار ۾،
'محسن' هي اضطراب، هي طوفان غم ته ڏيس،	لادان! ڇا رکيو آءُ سڪون و قرار ۾،

زندگيءَ جا مڙا وٽس، پاروا
جيترو خوش رهو، رهو، پاروا

قرب جيڪو ڪري سگهو پاروا   بدڙڪي، بيخطر ڪيو، پاروا
منهنجي مايوس نوجوانيءَ تي،   جيترو پي ڪيلو، ڪيلو، پاروا
ضبط ايندو نه ٿي سگهي شايد،   ڪجهه نه انسان سان هٿو، پاروا
ٿي سگهي ٿو ته پوءِ پڇايو،   دوستيءَ جو نه دم، هٿو، پاروا
روشنيءَ سان ئي روشني ٿيندي،   ڪور-چشمي ڇڏي ڏيو، پاروا
تلمس 'محسن' سان ايترو ڇا لند؟   ڪجهه نه خونِ خدا ڪيو، پاروا

سُرڪل به روڪيوسين، ڳوڙها به پسي وياسين،
جيئن جيئن اوهان مڃايو، تيئن تيئن منهنجي وياسين.

تنهنجي عنايتن جو زنده، ثبوت آهيون،   ڪمياب ٿيندي ٿيندي، ناهاب ٿي وياسين.
اشڪن جي پيشڪش تي سرڪارا ڇا ڇا ٿي؟   جو ڪجهه اوهان ڏنو هو، سوئي ڏئي وياسين.

قطعا

(۱)

انصاف جو خئون ڪرين ٿو ۽ انسان جي حيثت، ڇا معنيٰ؟
پنهجن کي نوازڻ سڄيئن ٿو مخلوق جي خدمت، ڇا معنيٰ؟
الزام جيئي سگهجن ٿي ٺهڪي ٿا اچن، ليڪن تنهنجو،
هي لغزِ حسب ۽ فرقِ نسب، تهذيب و شرافت، ڇا معنيٰ؟

(۳)

(۲)

ڪيترو ٿيڻي، ڪيڏو سهران؟ انسان آهي،   وري به پنهنجو ئي آواز ٿو لڳي سٺن ۾،
دليريءَ جو تاج پئجي ٿو ڇڏي به درد ڪي،   قدم قدم تي سدائون ڏئي چٽڪا آهيون.
۽ مير به درد ٿي هي تاج اهڙو ٿو لڳي،   اڃا به حرفِ انسان ٿي، اڃا به سٺ انسان،
جن ته 'ڪوڪاينڊا' هٿ ۾ آهي ڪنهن 'نامرد' کي،   چوڻ جي ڳالهه ته پاروا چئي چڪا آهيون.

(۵۳۲)

سهران

امان ڪيلو ته گهڻن جا ڀرون ويا چڪري،
ان رڻو ته وري ڪيترن سڏيو ٻڌل،
هي اڻ-سڻائي، هي ٻارن جو سانڍڪو معيار،
وڃن ته ڪاڏي وڃن اهل دل ڇڏي محفل؟

ڪجهه ته پنهنجي پسند پهچايو،
ڪجهه دل ڏور ڏسندي پهچايو،
هتان ڪي هتان ئي امان، السوس،
اهڙو ڏاڍو ڪڙاند پهچايو!

تنگي و گردش حالات سان منهن ڏينداسين،
پشور ٻارن جي اشارات سان منهن ڏينداسين،
’ذڪر حق‘ تي به ڪوئي پوڻ سڻائي ته ڀلي،
دار جي رسم و روايت سان منهن ڏينداسين.

جڙت منصور، قطر شمس تهريزي ڪهي،
ها الاهي احسن ڪي ڪجهه خوني ڀنگيزي ڪهي،
تون فقط ترواق يا ابر حیات آهين، مگر،
منهنجي تلخيءَ کي ته ٿوري زهر جي تيزي ڪهي.

سڏيو ٿا جنهن کي مقدس سفر حياتيه جو،
انهيءَ سفر جي شروعات ٿي چڪي آهي،
اهو آهو ته ڪيون صبح نو جو استقبال،
اهو به، آخر سید وٽ ئي چڪي آهي.

ڪو تعلق نه واسطو تومن سان
هوءَ ڀسي آئي ايترو تومن سان،
اجنبيا! اجنبيا لکين ئي لکي،
جن اڳي کان ئي ربط هو تومن سان.

نوڪان ڳوڙها ڳڙي پيا هوندا،
سمجھ وارا سڙي پيا هوندا،
پنهنجي نسل جي ليلي کان اڳي،
لفظ منهن ۾ آڙي پيا هوندا.

رباعيون

محفل ۾ حنين جي وڃي ويٺاسين،
جتلون جي خدائيءَ کي سڄي ويٺاسين؛
هر ڏوھ ڏيڻ لاءِ ٻڌل آهيون صبح
روڙو هو مگر اڃ ته پتڙي ويٺاسين.

(۲)

رٿيندن سان رٿڻ پاڻ سڳيائي ٺاهيون،
ڪيئن دن سان ڪيل پاڻ سڳيائي ٺاهيون؛
گذري ويون تيرهن صديون پوءِ اڃا
انسان ٿيڻ پاڻ سڳيائي ٺاهيون.

(۳)

ولگن فضائن کان بچي؟ مشڪل آهي،
بيباڪ آڏائڻ کان بچي؟ مشڪل آهي؛
آدم کي ڀلي ٺاهڻ پڙدان؟ مجبور،
آدم ۽ عطاڻن کان بچي؟ مشڪل آهي.

(۴)

دنيا ۾ اڃا مرد ٻيا ٺاهڻ ڇا؟
ٺاهڻ نه ته، لٽ ڀلا ٺاهڻ ڇا؟
بزدل کان ڀلائيءَ جي رکڻ ٿو اچي،
پٿرن به ڪڏهن ٻيڙ ڏنا آهن ڇا؟

(۵)

ڪمزور ۽ مجبور ڏسي مڙڪجن ٿو،
مظلوم جي (خون تي) لڪ ٻڙڪڻ ٿو؛
جنهن وقت ٿو مظلوم ڪهڙي حق پنهنجو،
اُن وقت چور ڪارا ڀلا ڪٽڪڻ ٿو؟

(۱۰)

انڪار جي تاويل ٿئي ٿي ڏجوا
جذبات جي تڪميل ٿئي ٿي، ڏجوا
الاح، مصيبت ۽ پريشانيءَ ۾،
انڪار جي تشڪيل ٿئي ٿي، ڏجوا

(۳)

القت جو وٺڻ لڻ نه وٺون ويٺا نانءُ،
شايد نه ملي دل جو ڪٿي خالي ٿانءُ؛
ٿورو ٻيا گهڻو، مرڪوئي چاهيندو آهي
پر، پيار ڪرڻ لاءِ ڪٿي هيڏو هانءُ!

(۵)

نظرت جو اصول آهي، ائين ٿيندو آهي،
قرآن به هن ريت سبق ڏيندو آهي؛
جا نوم نپتل، ست ۽ ڪاهل هوندي،
اُن نوم کي لاهود ڪيو ويندو آهي.

(۷)

ڳوڙهن مان پٿرل ٿيڻ وٺي آهي،
ڪيڏا نه سچل مهڻ وٺي آهي؛
سڻ ڏي وٺين ته ملي سڳي، ليڪن،
وهندا به وڏا وڻ وٺي آهي.

(۹)

منصور ۽ معذور ۽ هريان آهي،
مائيءَ جي ڪٿي لاءِ پريشان آهي؛
هوڏانهن ستارن تي وڃي ڪي پهتا،
ٺٽ-هاڻ تي وهندو هي ملتان آهي!

(۱۱)

ناگهه اچي ڏگر چڙيو محفل ۾،
برها تي وهو حشر دل ٺايل ۾،
”سجن“ لڻ حریفن جو اهو رايو آهي،
ڪمبخت وڏو درد وکي ٿو دل ۾!

”پروانو“ پٽي

’پروانو‘ صاحب پنهنجي تعارف ۾ لکي ٿو:

”۱۶- فيبروري ۱۹۳۴ع جي ڳالهه آهي: اڄ کان پنجنه سال اڳ مون هن دنيا ۾ اک کولي. اک ڇا ڪوليم، آزار ۾ پنهنجي ويس! چون ٿا ته ٻين ٻارڙن وانگر روئندو آهون هوس ۽ اڄ تائين پنهنجي انهيءَ حرڪت تي روئندو رهيو آهيان!

شروع کان ئي عاشقان طبيعت رهي آهي، ان ڪري تخلصن جي دنيا به ڦرندڙ گهرندڙ هئي. ڪڏهن ’جوهر‘ ته ڪڏهن نالي جي پٺيان ’سول‘ ۽ ڪڏهن ’آزاد‘. ۱۹۵۰ع ڌاري آخر پنهنجي پٽجي ’پروانو‘ ٿي ويس، ۽ اها ٻاهر اچا لکي اچي. منهنجو پورو نالو سيو خان آهي ۽ والد جو نالو گل محمد خان، جيڪو ۱۹۶۱ع ۾ ٽنڊي محمد خان ۾ وفات ڪري ويو. باپوسائين مرحوم، پوليس ۾ ملازم هو، ان ڪري ان سان گڏ حيدرآباد ضلعي جي خاڪ ڇائڻ ۾ پنجويهه سال پورا گذاريون. ڪيڏن، سيڪاٽ، ٽنڊوچار، ڪورواڻ، هوسڙي، حيدرآباد جا ٿاڻا هئا ۽ انهن شهرن جي اسڪولن جون پنهنجون. ڪڏهن ڪڏهن سوڀڙا کائيندو هوس، ته ته عام طور تي مون کي استاد طرفان شاهاس ملندي هئي.

۱۹۴۹ع ۾ سنڌي فائنل امتحان پاس ڪري ماسٽري. ڪوڙيس، ۽ ۱۹۵۳ع ۾ ماسٽري ڇڏي تهيداري ڪاليج ۾ داخلا ورتيم، جتان امتحان پاس ڪرڻ بعد تهيداري ڪم ۽ ٻارن مهينن جي ڏڪڻ ڪاٺڻ ۽ رشوت جي ٻن دمين جي اٿي وٺي ڪاٺڻ سان ٻه سؤا بخار ڪاٺڻ بعد تهيداري ڇڏي ’هلال پاڪستان‘ ماهوار ايڊيشن جو انچارج اچي مقرر ٿيس. -عربيءَ جو شوق ننڍپڻ کان هو، مون کي ياد آهي ته ۱۴- آگسٽ ۱۹۴۷ع تي مون پرائمري اسڪول ڪيڏن تعلقي بدين ۾ قومي نظر پيش ڪيو هو، ۽ ان وقت آڏا پنهنجون درجو سنڌي پڙهندو هوس. ۱۹۵۳ع ۾ حيدرآباد ۾ ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم ’خليل‘ جي جاء تي حاضري ڀرڻ لڳيس، جتي سيد ’منظور‘ نقوي، سرور علي ’سرور‘، ’جوش‘ حيدرآبادي، ’خواب‘، عبدالغفور ’صائب‘ ۽ ٻيا دوست به روزانو ايندا هئا، ۽ اهي نشستون مون لاءِ تربيتگاه جي حيثيت رکنديون هيون.

هلال پاڪستان کان پوءِ، 'عبرت' ماهوار ايڊيشن، ۽ هاڻي 'عبرت' روزانه اخبار ۾ ڪم
 ڪري رهيو آهيان. ادب عالم جو شاگرد آهيان، ۽ پنجن ٻارڙن جو پيءُ! "سنڌ سنگت" جو
 جوائنٽ سيڪريٽري، پڙ "روح رهاڻ" سنڌ جو سيڪريٽري ۽ پيو آهي!
 چون جيڪي 'پروانو' شاعر نه آهن،
 ليڪي ڪيٽ منهنجا ٿا ڳائڻ مڪرا!"

*

*

*

محترم 'پروانو' پتي، هن دؤر جي نون شاعرن ۾ غزل، آزاد نظم ۽ قطعي جي دلاوي
 ۽ شوخ رنگين ۽ شست تجربن جي حيثيت سان، سنڌي ادب ۾ اضافو ٿي چڪو آهي، ۽ ان
 سان گڏ پنهنجو انفرادي مقام به پيدا ڪيو آهي.

هن دؤر جي جديد شاعرن ۾، 'پروانو' جو فن پنهنجي انفرادي خصوصيت جي ڪري،
 جنهن مقام تي پهتو آهي، اهو مقام وڏن وڏن قادرالڪلام شاعرن جي فن سان ڪلهو هنيو
 پيو آهي. سندس هر شعر ۾ رنگيني ۽ دلاوي ۽ سان گڏ، ذوق جماليات جي چاشني ۽
 ان سان گڏ دل ۾ چنڊڙ شوخي موجود آهي. ان ڪري سندس فن اهڙن تجربن وقت
 دو آتش ٿيو پوي.

'فن' جي ڪمال جو اهو به هڪ شرط آهي ته ان ۾ انفراديت ۽ اصليت سان گڏ، هڪ الاديت
 ضرور هجي. 'پروانو' جي فن ۾ جي افادي پهلو آهن، سي آهن: انسانذات سان بي لوث ۽ مخلصانه
 محبت ۽ پسماندہ طبقن جي ترجماني، اخوت عام جي تصور جي تبليغ ۽ وطن سان پيما محبت.
 انوس اهو آهي ته هن پاڪستان فنڪار کي به 'صحافت' جهڙي خشڪي ٽڪائيندڙ ۽
 ورچائيندڙ ماحول ۾ رهي ڪري معاش جي حصول سان گڏ، هن جي خدمت ڪرڻي پوي ٿي.
 آئين آهي انهن باحوصله نوجوانن تي، جي 'پسنديده' ۽ خلاف طبع دائري ۾ رهي به زنده
 رهن ٿا، ۽ پنهنجي شاعرانه ذوق کي محفوظ رکيو ٿا اچن، هڪ پاڪستان انسان لاءِ اهي
 خصوصيتون طره امتياز آهن. — ادارو

نظم

اوهان جي شهر ۾!

اوهان جي شهر ۾ چاهي!

اوهان جي شهر کي مون پنهنجي ساري زندگي بخشي،
 اوهان جي شهر ان جي بدلي ۾ مون کي ڏنو چاهي.
 هتي انسان جي احساس تي پهرو رهسي قائم،
 هتي انسان جي جذبات جو وڪرو ٿينسي ظاهر.

هنسي هر سوڙ تي چهره سڪل مڪن آجيان پيا،
 هنسي هر چونڪ تي ميندي وٺا هٿ پيڪ لڌ پاهر،
 اوهان جي شهر ۾ چاهي،
 هنسي دولت جا پوڄاري صبح ۽ شام پنهنجيءَ ۾،
 هنسي ڪنهن کي خبر ناهي ٻيلا اڪلاڻ جا آهي،
 هنسي جي ٽوڪ ڏيڻا يا نه پهرين لڙڪ پي وٺيا،
 نه پچندو ڪير 'پروانا' نه تنهنجو شان چاهي،
 اوهان جي شهر ۾ چاهي.

غزل

سجھين ڪين تون سڪھندين مڙا مستان جي ٻولي،
 ديوانن جي ٻي-لي آهي فرزانن جي ٻولي،
 حورن ۽ پريسن جي دنيا بيشڪ هئي آهي،
 غور ڪندين تڙاڻي ۾ نه ٿا ٻين انسانن جي ٻولي،
 ڇوڙن تي تالا ۽ خيالن تي بندش ۽ ٻين بهارن
 اهل جنون ويا سڄي، آخر ارمانن جي ٻولي،
 هيڏي دل ۽ هيڏو جگر گهرجي توسل ڇوڻ جي لاءِ،
 تون ته حقيقت کي به ڇوڻ تو انسانن جي ٻولي،
 سڄو ڪجهه ڳالهه اشارن اندر لهن ۾ ئي وٺي،
 شمع ئي سڄي تي هيت آخر 'پروانن' جي ٻولي.

گيت

ڪير ڊڄي ٿو، ڪير ڊڄي ٿو،
 نيمد ۽ بند کان ڪنهن کي جهاندين،
 ڪير ڊڄي ٿو...!
 منزل دور نه ناهي ليڪن، پنڌ اڙانگو بيشڪ آهي،
 ڊپ ۾ آهي هلندي هلندي رهن ۾ گم ٿي ويندين،
 ڪير ڊڄي ٿو...!

ساڻ ته توهان مرڻ گهڙي تائين آ پنهنجا منڙا،
 سان به جي ٽڪجي ويس منزل تائين ڪنهن کي ڳلا نيندين،
 ڪير ڏجي ٿو...!
 ڪهڙيون ڳالهيون چريائپ خون، ڇا ٿيو توکي 'پروان'،
 نهٺ اهي تون هٿ سان پنهنجا لڙڪ اکين جا هي ويندين،
 ڪير ڏجي ٿو...!

قطعا

اي حوصلا مدد ڪر، اي عزم ساڻ ڏي تون،
 اي دوستو دعا ٿئي مقتل طرف وڃان ٿو.
 سڀني کي آهي حيرت هي مرڪ آهي ڇاڄي،
 ڪلندو ۽ لهڪ ڏيندو منزل طرف وڃان ٿو.

تائين جو لهڪو پي ڳالهه،
 چوڙين جو چٽڪو پي ڳالهه،
 محفل ۾ ڪلندي ٿي ڪلندي،
 دلير جو دڙڪو پي ڳالهه.

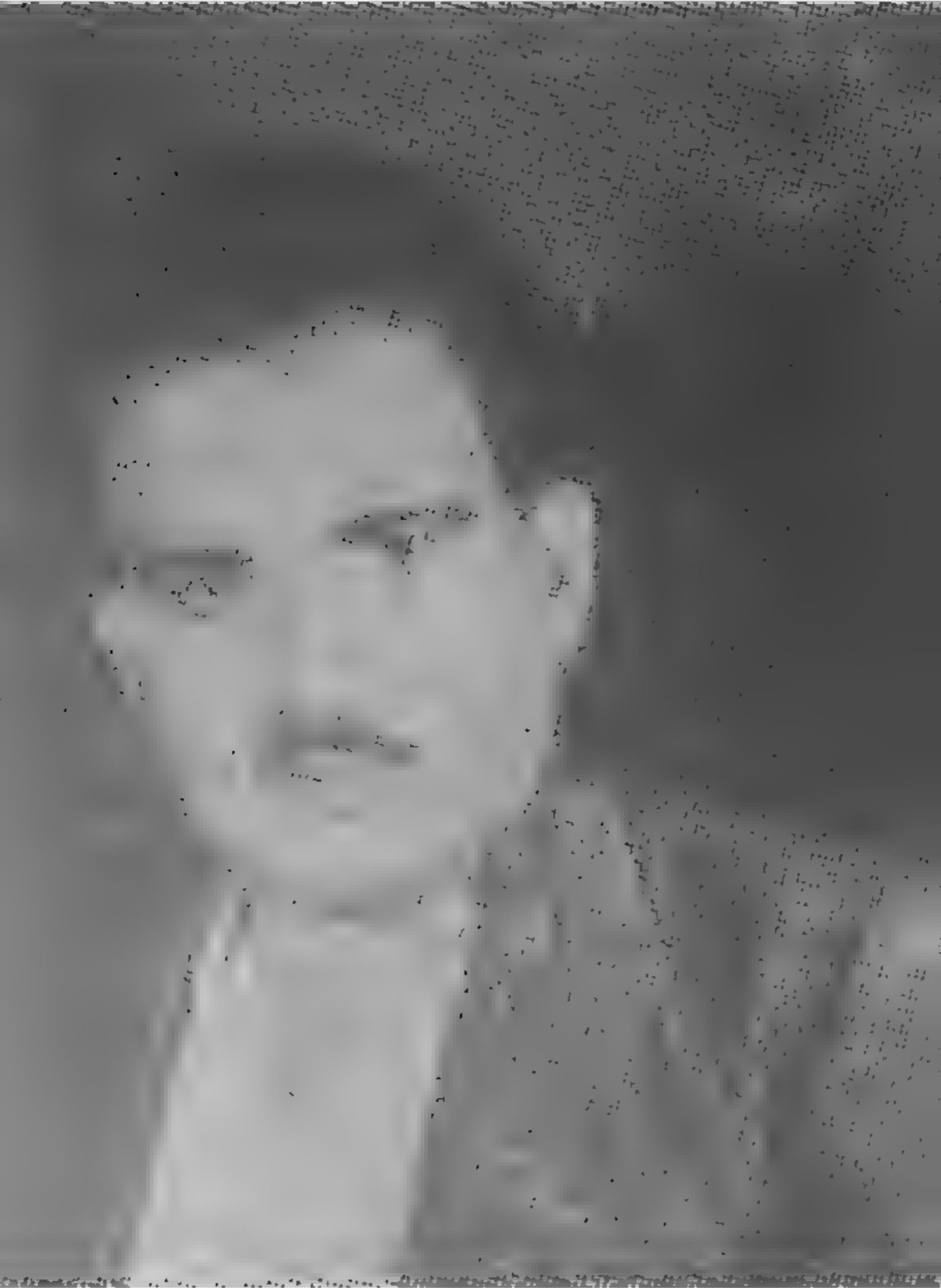
اڃا رات گذري اڃهو صبح آهيو،
 انهيءَ آسري ۾ ڪهڙا ڏينهن سهيو.
 اسين پنهنجي گهر ۾ مسافر مسافر،
 اڪير آهي رهيو ته ٿي مڙس رهيو.

”بردو“ سنڌي

محمد رمضان ”بردو“ سنڌي، ولد خداڏنو لائاري، سنڌي جديد شاعريءَ ۾ دٻين کيس مان گاديءَ تي ويٺو شخصيت جو مالڪ آهي. ايل ڪوٽ ماڪن ڪوري، تعلقي ميرپور ساڻيو اٿس. مگر هاڻ مستقل طور نوابشاه ۾ رهي ٿو. مارچ ۱۹۲۰ع ۾ ڄائو. محرم بردي، پرائمري تعليم دوران شعر لکڻ جي ابتدا ڪئي، ۽ سندس استادن همت افزائي ڪئي. ابتدائي ڪلام، شعر و شاعريءَ کي محسوس تصور ڪندي ساڙي ڇڏيائين، پر ۱۹۵۴ع ۾ ”نظر“ سنڌي مرحوم جو صحبت ۾ دوباره شاعري شروع ڪيائين. سندس کيس ۾ شيريني ۽ دلڪشي، رنگيني ۽ سادگي تشييع جو استعمال عام آهي. ۱۹۶۰ع ۾ ”سنڌي ادبي سنگت“ نوابشاه سندس مجموعو ڪلام ”اکڙيون مينگهه ملهاري“ شايع ڪيو، جنهن تي پاڪستان رائيٽرس ڪلب طوفان کيس هڪ هزار روپيا انعام ڏنو ويو. محرم بردي چند انسانا ۽ مضمون به لکيا آهن. ’رسالي مهراڻ‘، ’نئين زندگي‘ ۽ سنڌ جي ٻين رسالن ۾ سندس ڪلام، گادي انداز ۾ شايع ٿيل آهي.

برده سنڌي، اسم باسيمي آهي، کيس لکڻ جو بادشاهه لکين ۽ نه ٻين ويلي ۽ سربلي ٻوليءَ جو باڪمال شاعر. سندس شاعريءَ جا تجربا، ٻارا ۽ من رويندڙ آهن. زبان سبس ۽ ڳوٺاڻي استعمال ڪرڻ تي وڏي مهارت رکي ٿو. سندس ’فن‘ جو هرقش هن دور جي ڪهن نڪتو، ۽ زندهه مسئلي سان وابسته آهي، ڳوٺاڻي زندگيءَ جو هر حدين منظر، برده جي شاعرانه اک ڏٺو آهي، زندگيءَ جي هر دهر کي سندس دل ڏٺو آهي، اهڙي سبب آهي جو سندس هر نانو ذاتي آهي، ۽ سندس هر فن-پارو، مشاهدي تي مشتمل آهي، حقيقي شاعر اهڙي آهي، جو پنهنجي مشاهدات ۽ تاثيرات کي محسوس ۽ مشهود رنگ ۾ اول گرفت ۾ آڻي ۽ پوءِ پراڻو-پراڻو جي رنگين ۽ دلاويز لباس ۾ پيش ڪري سگهي.

برده سنڌي ۾ هڪ باڪمال ۽ دلگين شاعر جو روح آهي، جو هر وقت جذبات جي دنيا ۾ رقصان ۽ پيچان آهي. ر. سادارو

بيت

(۱)

تنهنجي جهوري جهو جن اکيون ابر اوت،
هئين نهن هري ٻو، نهن ۾ جن جوت،
تو ريءَ دلدل موت، وره حياتيءَ ڏينها.

(۲)

هي تو واپون وات، سي مون پانپان ڀوڳ،
چاٽر پرک ٻار جي، سهج نه ڏيندا سوڳ،
اٿي گهڙي اوچتي، جيئن ٿيڙو جوڳ،

روح اندر سٺو روڳ، لکين ڏنگ ڏهاڳ جا. 'بردا' ٻنھ ٻيڻ، اٻاڻن ريءَ عيدون ڪجن!

(۳)

ريءَ، اٻاڻن عيد، ڪين سلهائي مارئي،
سا نه چٽائي چنڊ ڪي، ڏيس اٻاڻي ديد،
روئي اڏاري ڪانڪڙا، رکي آس اسيد،
مونجهي سدا مات ۾، ڪري نه شور شنيد،
هاري آب اکين مان، ساري سات سميد،
اودي ان اڃا ٻئي، ٻاري واه واهيد،

دوها

ماهي ڪيتر چٽان او مٿاڻ، سڪ تنهنجي سُر ڪيندو رهندس،
تون جنهن راه تان ايندين سائين، ٻيرا هي اڇيندو رهندس،
آن اريلي خواب تان گهورهان، هولد حياتيءَ جا سڀ مهج!
جنهن سڀني ۾ سير جا سائين، آجي اُسر ٿين مائين - بهج!
تنهنجا گل چٽان ۽ پٽان، چيڙون وارا ڪيتر ڪٽورا،
لحن جي محتاج حياتي، جيئن پيئن جا ڏينها ٿورا،
چنڊ ڪان سونهن سوائي تنهنجي، ٿاڏل ۽ دلگيني تو ۾،
جا شني چنڊ ۾ لاهي، سا آ، خوشبو پيني پيني تو ۾،
خوشبو پيني پيني اهڙي، چئن مندر ۾ ڏوپ ڏمڪيل،
وڪ وڪ تي وئي مشڪ چٽي، پا ڪا هرڻي آ گهايل،
او جاني، او جيڪ جا جاني، تنهنجا آهن روپ هزار،
تنهنجي هڪ هڪ اڙ تان مدد تو، 'بردي' جهڙا سؤ - سؤ ٻارا

(۵۴.)

مهران

ڪافيون

ٺاهي ٺهڻ نوبل، ٻه-ٽڙ ڪجهي ۽ ٻيڄ پُراڻا.
سار ٻڃار سڄڻ جي دل کي، دسدم وٺل ڪٽوڻ،
پور پرين ۽ جا ساھ سڀاڻا!
جنجل ڏينهن وڇوڙي وارا، راتيون ڀانيان وٺل،
راه ٽڪيندي دٻي آجهاڻ!
سڪ جو پنڌُ اٽانگو مائين، سني سانڍهر سيل،
هُمر وهائي سهندي ماڻا!
هي اڪڙيون نو ڪاڻ اڃا پيون، اچي پورل ٻيل،
دل جو دٻس، او روح جا راڻا.

هڻي هڻي سڄين ريءَ، وينديس ملت سري!
هيچُڙُ جبين جي ڪيو حالُ هڻو، ساريان جهڻ سڄڻ، هڻي درد هڻو،
ڪون دلاو آيو، خبر ڪانه ڪري!
روڻان راتيون توڻ، سڪان روز هڻا، سَهان سِرَ تي ويٺي تنهنجا سورَ سِهاڻ،
پاليجُ ديد دلير، نازڪ ناز پَري!
پَريون پشمان تنهنجون مڻا مست هئي، موهي مُرڪ سان تو دل دست ڪئي،
تنهنجي مٿ موهن! لڪا حُور پَري!
سوز ساهو تنهنجي، بره ڪيو ٻراڳي، ڪريلايون پورل، تون 'بردي' سان ساڳي،
پَري پَرَ پرين، اچ وڃ وڃ وري!

گيت

دور وسي ٿي دور، الا ڪا، هن ڌرتيءَ کان دور:
منهنجي من جي حورا
مَن جو آ، آڪاش تي دٻو، سَوَنَ سَڄڻ جي چن نه سوڀرو،
پورنمائي جهڙو سُڪڙو، هاءِ! آسائس، ڪيس ڪٽوڙ،
دور وسي ٿي .....

ڪنڪرن جهڙي شور جي سائن، هٿ ۾ ڪنڪون ڪاٺياڻي لڙڻي،
تيرڙي آپ جي ٻاڇولي ۾، پيهو هن جو آ، چن طور،
دور وسي ٿي.....

ميٺو ٻولي موني ڊولي، مان نه رڳو، جڳ، اولي گهولي،
هوي ڪنن پڙلاءَ نه پوءِ نا، چاڪ چيڪن ۽ ڇاڪن مورا
دور وسي ٿي.....

من مندر جي در تي دستڪ، ڏيئي ڪوليم جوت جڳاڻي،
ڏنر تڙ جاڏي ڪاڏي هئي بس، تنهنجي مڙي مڙي گهورا
دور وسي ٿي.....

اڳ ڏٺو خوابن جي رائي، چان اڇوڪي رات وهائي،
ماڪ ڦٽي وئي جاڳي جاڳي، مڙ مڙ روڪي، لڳ لڳ پور،
دور وسي ٿي.....

تنهنجو مرڪ نه مڙڪڻ آهي، ۽ مان چائان اير واهائي،
جي گل لائين عيبد ملهائي، هي تن 'بردي' جو مهورا
دور وسي ٿي دور، الا ڪا هن ڌرتيءَ کان دور،
منهنجي من جي حورا

غزل

منهنجو ڪوئي مٿ ۾ نه ٿو هجي
جڳ جا ڏکڻا گل جو هار.

ڏارين تي ڪا ناهه ميهار،	پنهجا پنهنجو ڪين چوڻ،
پتل پتل چم چم لڙڪ هزار،	روئن سان هيري ويا لپڻ،
منهنجو من ٿيو ميهار،	سهڻي کي وٺي لپڻ ڪٿي،
بره ڦٽي وئي ڏندي هار،	راه تڪو ندي رات ڪٿي،
سهڻو سائين جيءَ جيار،	اڳل اسان جي پير پري،
هڪڙي پتل لڻه هتون نهار،	خوابن ۾ تون آءُ هلي،
ههه حياتي دل تي هار،	تو بن روح اڪوھ ڦٽل،

ويڙيل باد پوي جنهن دم،
چمڪي ٻلڪن تي شينس.

ڏينهن جڏانهن جو پريٽ، رات اولڏاهي ڪاري سر،
ساري وسني رڻ جو روپ، اڏي اڏي جاگسي ڏم،
وڪ وڪ تي ٿو ڏار مڃهي، قدم قدم تي گهٽجي دم،
رات ڪٽي وٺي ٻرم ڪٽي، ڪهر ڪهر ڏيڻا ٿيا مڏهر،
'پردا' باد ڪنهن جي ۾، ٺيڻ مڏاين آهن سر.

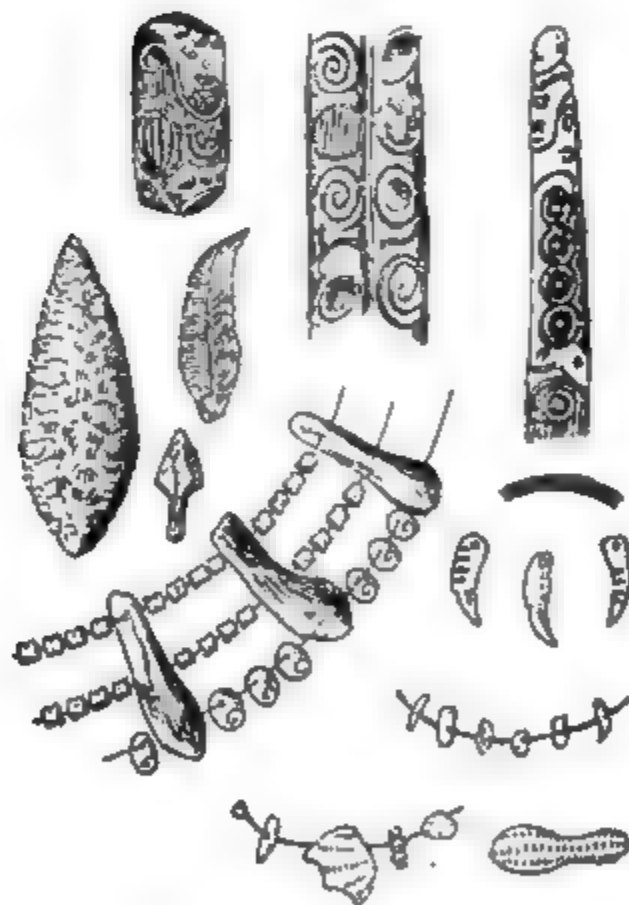
برسيا رات وري بادل،
جاڏي ڪاڏي آجل ٿل.

مرڪيو من، ۽ ويڙو روح، ٺو ڳل لائو پٺو ڳل،
ميو چا مائين ٿنجا ٺي، سيني منجه ڪري ويا مل،
ٿنجهو جوين ٻرم ٻرم، جهڙو موٽيو ساڪ ٻيل،
ملڪا ملڪا ٿهڪ ٿهڪ، ٻڪ ٻڪ چمڪي ٿي ٻايل،
ٿنجهي سڀڪ جو آهي مڏا، اڳل اسان جي ڏوپ ڊڪل،
ٺو وٽ آهي روپ مروپ، جوين واري مست مهل،
مون وٽ آهن گيت اجهو، ولين تر ملو جهولي جهل.

قطعو

دنيا ۾ رنگ ٿنجهو، دنيا جو رنگ تون آن،
جوين شيب رنگين، ملو رنگ تون آن،
سج، ڏچ، ڄمار، ڄڙو، انداز، لار، مشور،
فائل ادا، ۽ لغو، موڃن جو رنگ تون آن،
تون ٺان، ۽ ترانو، تون آن عجب فائو،
نفسو پيار پٽو، پريٽ ۽ چنگ تون آن.

آهين تون حسن و زينت، تون آن مجاز الفت،
 شرر و حيا به تون ۽ نانگو نينگ تون آن.
 تون آن شراب و ساغر، ۽ تون حين ماتي،
 زلفن جا پيچ پارا، وارن جو ونگ تون آن.
 لک و سٺ يار پهرين، رنگين ۽ عجائب،
 هر رنگ ۾ پيارو پيچون به رنگ تون آن.
 تون آن سمايو سڀ ۾، تو ۾ سائي دنيا،
 محدود تون، ۽ لاهند، دنيا جو دنگ تون آن.
 سجدوب، رند، راهب، آن شيخ ۽ برهمڻ،
 راجا ۽ پرجا، پردوا، ملان، ملنگ تون آن.

سروچندر "شاد"

سروچندر 'شاد' جديد ادب ۽ جديد فن ۾ وڏو مقام حاصل ڪري چڪو آهي. سندس شعر و شاعريءَ ۾ تخليق جو سهڻو مثال موجود آهي. سن پيدائش: ۴ جنوري ۱۹۳۷ع. جاء پيدائش: ميلني، ضلعو ٿرپارڪر. تعليم: بي. اي (آنرس); ايم. اي. انگريزي ا. ب. ڏنڌو: ۱۹۶۲ع کان وٺي انگريزي ادب جو ليڪچرار آهي، ۽ هن وقت گورنمنٽ ڪاليج سالڪهڙ ۾ آهي. شاعري: سندس شاعريءَ جي شروعات هڪ نظم، قائد اعظم سان ٿي، جا الوحيد ۾ شايع ٿي، ۽ اهل ذوق کي پسند آئي. 'شاد' جي شاعريءَ ۾ اصليت ۽ حقيقت سان گڏ، رواني ۽ برجستگي آهي، جنهن سندس فن کي چار چنڊ لڳايا آهن. زباده قمر دوها، ڪٽ، سابت، تراويل ۽ نظم تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. دوهن جي سلسلي ۾ ڏانڪي دوها، نهايت رنگين آهن، جي سڌي ترجمي محبت مهران رسالي ۾ شايع ٿي چڪا آهن. سندس ڪلام، سنڌي زبان جي سڀني علمي ۽ ادبي رسالن ۾ شايع ٿيندو رهيو آهي. سروچندر 'شاد' هن دؤر جي جديد فنڪارن ۽ شاعرن ۾ اهو باڪمال شاعر آهي، جنهن پنهنجي فن کي تخليق جي اعليٰ مقام تي پهچائي، پاڻ کي ۽ پنهنجي فن کي اسر ڪري ڇڏيو آهي. سندس بيت، دوها، سورنا، سنڌيءَ ۾ توڙي ڏانڪيءَ ۾ ائين جو اعليٰ مثال آهن. ٻوليءَ جي سلاست جو اهڙو مثال گهٽ نظر اچي ٿو. سندس ڪلام، رنگينيءَ ۽ دلاويزيءَ جو هڪ اهو سرچ آهي، جنهن ۾ ذوق جماليات جا قدر آهن ۽ جن ۾ زندگيءَ جي اهم مسئلن ۽ معائنن جي ترجماني ڪئي وئي آهي. سندس انداز بيان ۾، اصليت ۽ صداقت جا نماڻا ۽ سڃاڻا عناصر موجود آهن، جي پڙهندڙ کي متاثر ڪرڻ ۾ دير نٿا ڪن. سندس ڪلام ۾ جا پيٽياد، سادگي آهي، تنهن سندس فن کي دلاويز ڪري ڇڏيو آهي.

مهران

(۵۴۵)

سندس فن جي اها خوبی به تعين جوڳي آهي، ته سندس فن بلند آهنگ دعوائن مان وابست نه آهي، پر ان ۾ اقاديت آهي ها ٻڌندڙ کي ڪنهن نه ڪنهن دائمي قدر سان شناسائي ڪري ٿي ان جو اهو معيار تمام ٿورن فنڪارن کي هٿ اچي ٿو. ۽ ٻيو چندر ان سلسلي ۾ خوش نصيب شاعر ۽ فنڪار آهي. اسيد ته سندس فن سنڌي ادب جي تاريخ ۾ اصر رهندو، ۽ هر دور ۾ پسند ڪيو ويندو. اها دائمييت ئي فن جو معراج آهي. - ادارو

گيت

ساوڻ آيو سانگ ڪري

ساوڻ آيو سانگ ڪري،

تنهنجي ديد پنهان دليري،

ڪٿي نه هاو دم نڪري،

منهنجي اڳڻ آءُ قرب ڪري-

ڪر ڪنهن ائين ڪڪر لڏن ٿا، جهوسن يا جن ٺالڻ مزار،

وار ڪاٺي چن ڪا نار،

ڪڪرن-چانيل آپ آهي، يا ڪچلي اکڙين جي سرڪار،

يا ونواڻ ۾ ويٺل ڪنوار،

وج چمڪي ائين، چن ڪا پوري ڪهونڪهٽ لاهي ذري ذري-

ساوڻ آيو سانگ ڪري...

ٿو ٿو ٿو ٿو مينهن وس ائين، چرهون ٻيون جن چمڪن،

مڪڙين تي جن پنور پيرن،

تنهنجيون ڳالهيون سڀا ٻڌجي اکڙين ۾ ائين ٿيون چمڪن،

آپ ۾ دارا جهنن ٺمڪن:

تنهنجي پاد اچي مندر ۾، دٻڪ پو جن ٻري پري-

ساوڻ آيو سانگ ڪري...

ساوڻ جا مينهن، ساوڻ جا نهين آيا ست جا ست پري،

تو ويءِ ساعت تي مري،

ٿڪي ٿڪي، سڏڪي سڏڪي ڏهنن ڏڪن ۾ ائين گذري،

ڏهپوءِ جو جهنن ڏنگ ڪري:

تن من ۾ ٿي جٽولا پڙڪي، رات ٿي جن جن نري نري-

ساوڻ آيو سانگ ڪري...

جيون تي آھ ڪهڙو پروو؟ جيون آھ ڇاڀا جو ڇل،
 جيون آھ آڏندو پادل،
 ڪير ٿو ڄاڻي پھر ايندا ساڻن ڇا ھي، ھي ٻارا ھل،
 ڪنھن کي ٺاھي ڪاڻي ڪل:
 منھنجي اڳڻ ۱ ڪلندو ڏولڻ، اوڀر مان جيئن سچ نڪري-
 ساڻن آيو مانگ ڪري...

واڻي

جندڙي جهڙو جنب، اڙي، ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏس ڏري-
 ڪن جا ڪوجها منهن مهاندا، ڪن جا پاڇا جنب، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏک ڏري-
 ڪن جي چاهت، ڪٽ ڪسارو، ڪن جو ڪاٺ ڪنڊ، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏک ڏري-
 ڪن جون آڇلون، ورن وڌايون، ڪن جي ڏڪشي ڏانڊ، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏس ڏري-
 ڪن جو جيئن ڏيندو ڏنگ جيئن، ڪن جو سوت به منڊ، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏک ڏري-
 ڪن جا ڀاپ به ڇاپ لڳن ٻيا، ڪن جا سُچ ٻاڪنڊ، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏک ڏري-
 جندڙي جهڙي جنب، اڙي،
 ڪو سُڪ ڏري، ڪو ڏک ڏري.

نظم

حسين آءِ سلام

ھيرون جھڙو ھيو 'ھين'،
 جڳ مارو چرڪائي ويو.
 سچ کي جيئن چنداڻ ملي،
 ڪونڌر ڪنڌ ڪپائي ويو.

(۵۴۷)

ڪنڌ ڪيريو ۽ نسر يو ٿورو،
 جڳمڳ جوت جلائي ويو،
 رت وهيو، رابل ٽڙيا،
 سر ۾ باغ لڳائي ويو،
 سچ تان گهوري سُرھو ساھ،
 ٻئي جهان ٻھڪائي ويو،
 رت-ٿڙن جو ڏيئي دان،
 مٺيءَ کي مَرڪائي ويو،
 ڪلندي ڪلندي جان ڏيئي،
 موت جو مان وڌائي ويو،
 ميرن جهڙو ھيو 'حُسين'،
 جڳ سارو چرڪائي ويو.

غزل

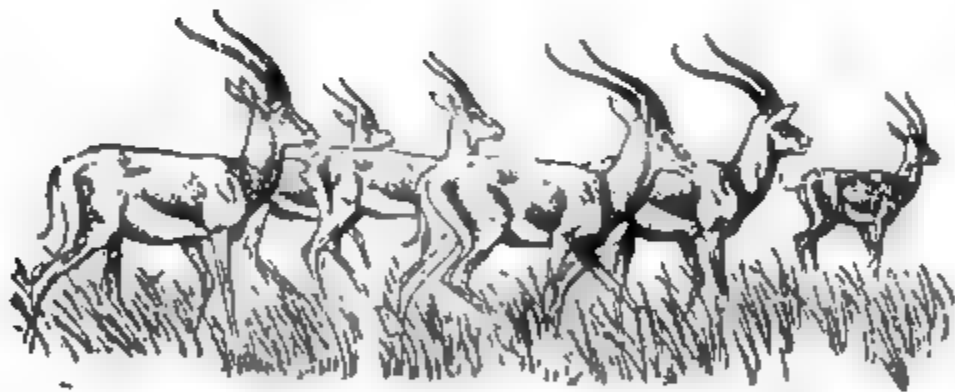
سُڪ ڪشي، ڏي سون ڪي سُور،
 پنهنجو پاڻ سينگاربان، هوءَ،
 مُرڪ وٺي، ڏي لڙڪ سون ڪي،
 چنڊڙي، جڳ آجاريان، هوءَ،
 آپ تي ڇيٽ جا ڇيٽ ڏسي،
 هٿا توکي ساريان، هوءَ،
 تنهنجا پدم جان ٻيٽا ٻير،
 پٽ ۾ پلڪ پٿاريان، هوءَ،
 توکي لڳي لڏ ٽيڙڪو ٺاڻ،
 اکڙين منجهه ويهاريان، هوءَ،
 تنهنجو مڪڙو، چل سندن،
 درد-ن سان دل ٺاريان، هوءَ،
 ڪوي ڪلهنا تنهنجا لپڻ،
 تن سَن ٿين تان واريان، هوءَ،
 تنهنجو مُرڪن آھ سڪئي،
 ٻيو در ڪيئن ٺهاريان، هوءَ.

قراڻيل

آرزو

آءِ، آهيان هڪ پاسو پاسو ۽ انگائيل گيت،
منهنجي حسرت آهي ڇين تي مون کي ڪوئي رکي.
منهنجي نسل منجهان ئي ٿيندو سَرمو سَرمو سنگيت،
آءِ آهيان هڪ پاسو پاسو ۽ انگائيل گيت.
آءِ، اسر ٿي ويندس جڳا ۽ ٿوندي منهنجي جيت،
ٿڙندو رهندو، سَرمڪن مان هوءَ پنهنجو منهن مڪي.
آءِ آهيان هڪ پاسو پاسو ۽ انگائيل گيت،
منهنجي حسرت آهي ڇين تي مون کي ڪوئي رکي.

”سروبيج“ سجاولي

محمد حديق ولد خميسو خان تارڙو، شاعريءَ جي دانا ۾ سروبيج سجاوليءَ جي نالي سان مشهور، سنڌ جي لاڙ ايراضيءَ سان تعلق رکي ٿو. ۱۴-۱۵ مارچ ۱۹۳۷ع تي ڳوٺ ابراهيم تارڙي لڳ سجاول ضلعي ٺٽي ۾ پيدا ٿيو. سندس تعليم فقط چار درجا سنڌي آهي.

سروبيج صاحب جي مائٽن جا يدين شهر جي ڀرسان ڪن ماڻهن سان، جن ۾ سندس لائائڪو ڪٽر ۽ اچي وڃي ٿو، بلڪل پراڻا ۽ گهاٽا لاڳاپا آهن، جتي سڌن عام جام اچڻ-وڃڻ ٿيندو آهي سندس چوڻ موجب هو اتي سنڌ جي مشهور شاعر مولوي احمد صلاح جي شعر کان روحاني طرح متاثر ٿيو ۽ پاڻ به شعر گوئيءَ ۾ قدم رکي ۱۹۵۹ع کان شعر چوڻ شروع ڪيائين.

سروبيج سجاولي، هن وقت پوري سنڌ ۾ عموماً ۽ لاڙ ايراضيءَ جو خصوصاً هڪ بهترين شاعر شمار ڪيو وڃي ٿو. سنڌ جي تقريباً سڀني رسالن، جريدين ۽ روزنامن ۾ سندس شعر ڪنهن به ڪنهن موقعي تي شايع ٿي چڪا آهن.

سروبيج سجاولي جي شعر جي سڀ کان وڏي خوبی هي آهي جو سندس شعر بلڪل سادي، سولي ۽ پهاڙيءَ جي زندگيءَ سان تعلق رکندڙ لفظن ۾ چيل هوندو آهي. سروبيج جا شعر، شاعري جي هر صنف تي چيل آهن، جهڙوڪ: نظم، غزل، گيت، ڪافي، وائي، بيت، رباعي ۽ مثنوي وغيره. سندس شعرن جو مجموعو هڪ غير ترتيب شده ديوان جي صورت ۾ موجود آهي ۽ تازو سندن گهر کسي لڳل اوچتي باهه سبب ڪجهه دٽر سڙي ويو.

سروبيج صاحب جا هيٺين عنوانن وار نظم مشهور آهن، جن کي پڙهڻ لاءِ مٿس هر سچل ۽ شاعري ۾ زور ڏيو ويندو آهي: لطيف مائٽن، پوءِ جو مهينو، پوءِ واري پيڻ، تيل مقال،

نيل وڃائي ويندون نيمگر، شيادار لطف، مظلوم نياڻيون، ڏيهن جا نارا ديس ۾، دل ۾ لڪج،
الفيات، عظمت سڏ، -ورن جون خرون سنڌڙي، گرمي ۽ غريب وغيره.

سنڌي ادب ۽ سنڌي ٻوليءَ سان سندس حد جنون تائين محبت آهي. هر ممڪن ڪوشش
جان ادبي محفل ۽ مشاعرن ۾ شرڪت ڪرڻ سندس پهرين دلچسپي رهي آهي. -علي محمد ميمڻ.
سروپج سجاوولي، هڪ اهو باڪمال شاعر آهي، جنهن ڳولائي زندگيءَ ۾ سڄي سڄي
نصوهر، نظر ۾ پيش ڪئي آهي. سندس انداز بيان ۾ هڪ طرف سيلاب پيٽاھ واري رواني
۽ آئل آهي، ته ٻئي طرف من موهندڙ لفظن ۽ دلڪش ترڪيبن جو جادو شامل آهي.
'سروپج' ذڪر ۾ زخمو خورده نياڻين جو شاعر آهي. 'سروپج' جو هرفن -هارو، ڪنهن نه
ڪنهن ڏکڻ ڏڏيءَ، ناهيءَ ۽ سهاڄيءَ، ناهيءَ جي جذبات ۽ حالات، پست هاليءَ ۽ خست هاليءَ
جي ترجماني ڪري ٿو. سندس شاعريءَ ۾ تڪلف ۽ تصنع نه آهي، پر سراسر مشاهدو ۽
محسوسات آهي. اهو معيار هڪ قادرالڪلام ۽ شاعده نگار شاعر جو آهي. انوس اهو آهي،
جو اڄ تائين سندس ڪوبه مجموعو شايع ٿي نه سگهيو آهي. سندس هراظري هڪ زلده منظر
آهي، پر آهي الميه ۽ زخمو خورده شاعر جي صدا! -ادارو

*

*

*

دوها

ماندا مالدا، اپرا اپرا، -اٿا سال، سين سنڌارا
ورهن کان ڪنهن ويل وهائيا، وانگيٽا جي هي ورهه
هيا هيا، جهيٽا جهيٽا، ٻارڻ تن تي پيٽا ڙي،
لوڪ سڄي ۾ لئجن لرون، ليڪ ليڪ ۾ لاکيٽا ڙي!
سانگيٽا هي، سانگيٽا هي، مارو ڏينهن ڏک سور چرن،
گهٽي گهٽي ڳولنا اٿا، ڳارالي ۾ روز ڳرن!
راتيون جاڳن رتيون جاڳن، رت و لوڙن روزيءَ ٿي،
پر نه پوري پٽ پيٽي جي، پورهو اهڙو ڪڏ به پٽي!
جهنگن ۾ اٿا سنگ پچائن، سوني سوني رنگ ڏسو،
پوءِ نه مٿي هي ڏيهه، تن کي، ڏيهائي پوءِ ڏنگ ڏسو!

پاڻ کسي ساڙي، نانگ ٽاڙي، اُنن جا انبار ڏٺون،
 ڏاڍن جي هن ڏيهه ۾ تن کي، پوءِ به ڏاڍي مار ڏئون!
 سرديون گرميون سر تي مهندي، ڪيڏا ڪهه جا ڀير ڪيون،
 هر راه وڏيرن جو هي 'وڙ'، جو تن مان ويتر وڃي وڌئون!
 ڪوڏاريون ۽ ڪيڙون هندي، ڪٿا جگر ۽ ڪٽڻ چنان،
 سرديءَ جي سڀ ساڙيا سانگي، سڀا سڀ ۽ سنڌ سان!
 بنگارن جي باهه ۾ موندِي، پٺ ۾ پنجِي ويان پٽا،
 مائين! منهنجن سانگين سچ پچ سڀين آهن سرور سٺا!
 ڇاجون عهدون؟ ڇاجا ميلا؟ مارو مائيءَ لڌ مجبور،
 "ڏوڙ پوئي ڙي دنيا" تنهنجو دردن ڀريو دستور.
 ڇاجون خوشيون؟ ڇاجون شاديون؟ ڇاجا هي پٽر دهل دمار،
 مارو ٽوڙن جي منهن ۾ من، منور هي ٿو پيو مائمار!
 چنڊن ڪينولن جهڙيون تن جون، زالون ليڙن منجهه لهي،
 "پا نه پنهو رکي باهه ڏجي" پا سڻيون پيڙي ويجهي لهي!
 بهارا بهارا پٽا تن جا ٻيل پورن منجهه پجن،
 هوڏي زردارن جي محفل ۾ ٿيون نارليون روزنجن!
 نرمل نرمل نياڻيون تن جون، پوئيءَ هڪ لڌ هار ڪيڏن،
 هوڏانهن زردارن جون زالون هيرن جا ٿيون هار وجهن!
 هڏو هي ڏس تنهنجي دنيا ۾ ويو مڃي انڌير آلا،
 رهندو اهڙي راج ۾ آخر نون ٿي پڌائع ڪير پلا!
 "زردارن جون زالون، آهن مسڪينن جون مائون ڙي،
 مسڪينن جون زالون زردارن جون محبوبائون ڙي!"
 بهنوارن جا پٽڙا ڏيون، علم ڪاڻ محروم ٿيا،
 ماڻهن جي هن ميڙ ۾ هو، محصور ڏسو مظلوم ٿيا!
 دٻس اسان جا راجا ماڻهو، ڍڄن ڪٽن جا خفتي ڙي،
 نوم جي ڪاروبار ڪٽن ۾، ڪيرائي تن ڪشتي ڙي!

شاه اسان جا شيل شڪارن جا ته وڏا شوقين ٿيا،
 قوم جو آونو آڪو ناهن، نالي تي ناهن ٿيا!
 ميسر اسان جا ميطان هي مستيءَ ۾ مدهوش ڏسون،
 قوم سنڌي ڪم ڪار ڪنان هي، راتا ٿا روپوش ڏسون!
 وير وڏيرا قوم وطن جا، وير، وير، وير ڏي،
 ماروئڙن ڏي نيت تن جي، سيري، سيري، سيري ڏي،
 ڪامورا هن ڏيهه سندا ٿا، ڏينهو وانگر ڏنگ هن،
 قوم جو ڪندو هڪاري هي، ڪاٺا ويا روز ڪن!
 واهرين جو وارو آهي، خوب ملاوت آگهه وڏا،
 هين سالهن جا هي ڪٽي وڙڙا رت چرس، ماڻهن هڏا!
 ملان ملن، جيئن جي هت پڙي ويٺو پوڙي ڏي،
 ٿين ڏاڳن سان ڏس، سانگن جون پوسيون چوڙي ڏي!
 خوب خوشاندڙيا هڪي شاعر، قوم جي پڙي پوڙن ۾،
 ڪوڙ جي ڪوڙين خاطر آهن، پورا بنن ٺوڪڻ ۾.
 اڀيتر هڪي قوم جي اکين ۾ ٻيا وجهن ڏس ڏوڙ سان،
 منج ڪي سوريءَ چاڙهڻ خاطر ڪوڙين چاڻ ڪوڙ سان.
 هيڏو سارو دوڪو دليا ۾ ڪيئن سانگي ساهه ڪن،
 هي سڀ سالهو گڏجي مارن ڪي ٿا هاجي منجهه هن.
 سچ جا شاعر صدين تائين مڏيا يا 'سروچ' هيني،
 دوحا هي دڪ ڀريا تنهنجا پڙها يا 'سروچ' هيني!

ڪافي

*

ڏني ڏينهن ٿي ويا آهائين آلاڙي!
 ٿمر حال هئا هتي لڙڪ لاڙي!
 ڏسندي وطن ڏي مڪيون منهن ميسرون،
 مڪيون اڃ آبائين آهن ۾ آهرون،
 هتي چار پيرون، پٺن ۾ پڪا ڙي!

لهن ڪن جي ليڪ مندر مٿو من تان،
وڌا تو وڃوڙا عمر چو؟ انهن کان،
ميجر ساه جن سان، ڪن ۾ سهارڙي!

ڪهرن ٻن ڪڏهو ڪهن ٿيون ڪهڪريون،
پن ۾ پٺاڙين ڪي چارن پٺاريون،
ٿيون ڪائن ڪٿريون، چو ٿي چاڙي!

وڃي چانگ چين ڇڏان هوند چوڙي،
اڏهان اوڏا پکڙا آڏا جيڏين سان چوڙي،
وطن جي وڃوڙي، ڇڏي ساه ساڙي!

وساڙيا نه 'سروچ' ساهه سونهارو،
پيارو نه ڪان وطن پياڪ پيارو،
مندر جيءَ پيارو، ٿي ساربان سڏا ڙي!

نظم

مردی و سحر

پٺو جو سهڻو، رات به پوئين، پوني مڪڙي، ڪنچ ۾ ٻار،
چانپ آتس ۾ چڙيل پتيرا، چنڊ هلائي مارڪ ٿار،
سيءَ ۾ ٽڙڪن ڏند ۽ جاڙون، واءُ ٿو ڏوٽي هرڪ وار،
هالا ڏسو ڙي! ساڻي سنڪي، پٽ ڪرائي ڪهڙي ڪارا!

پٺو جو سهڻو، رات به پوئين، چله جي پٿر ۾ پٽڙي زال،
بال وچائي ويهي پٽ تي، ويڙهي مڪڙو ڪپڙي وال،
ڪانيون سڀو سڳي هڏڙا، ڪاٺي الهن ٿي سارو سال،
هالا ڏسو ڙي! ساڻي پنهنجن، سانگين جو هي هيئون حال.

پٺو جو سهڻو، رات به پوئين، پٽ ۾ لٽيل ننڍڙا ٻار،
ڪارا ڪوچها، ڪلهڙا پڇڙا، ڪين سمن؟ منجهه مردیءَ ٻار،
اهل تن ڪي اولئا ڏي، پيءُ ٽيمائي نمائس ٿار،
هيءُ به جيئن ٿيو جهنر جهڙو، هيءُ به حياتي ڪڍرو ٿار.

پوء جو مهنو، رات به پوئين، پٽولنگي ڀرسان پوري پيل،
 نيلسي اپ ۾ اس اڙا-و، ويٺي واه-ي نرسل بيٺ،
 هر آتر جي هڪلون ڪٽريو، وروز سان ڏي تنهن کي ويٺ،
 ساڻهڙا ڙي! سوچيو سوچيو، سرديءَ ماريا ڪهڙا سيل.

پوء جو مهنو، رات به پوئين، در پڳل وٽ سهي ڏي،
 سڀني واسگر سوڙهي ڪئي، ڏيس ساڙي ڪيئن نه اُهي سي،
 ڪاشا ڏسي ڪا دردوندي دل، حالت هڙي هڪر هي،
 ڇا نه ڪيو آ ڇوڀن سان، هن سبز وطن ۾ سورن سي.

پوء جو مهنو، رات به پوئين، جهوپي اڳيان هڪڙي جوه،
 ڳڻجه اندر جون ڳالهون ڳڻيو، ڳاڙها ڳوڙها ويٺي روه،
 ”لج ڏهني هڪر لولي وان، پرلوڪ وجهندڙ بلڪل اوه“،
 ساڙ ڙي ماريا سيء! مگر هيءَ سيل نه وڪڻي سنڌي جوه.

پوء جو مهنو، مينهن ۽ بارو، گهر ڏنل تي واه جو وار،
 پُٺپ اڳيان ۽ سو پٿري، پٿري ۾ پٿڙو ويچارو پيار،
 رڪي رڪي ڪر ڏهنو ٺڪي، تهر جي اوندھ ڪارونڀاڻ،
 منظر اهڙو ڏسندي سائين! لڙڪ ڪٽڻ ٿا زاروزار.

پوء جو مهنو، مينهن ۽ بارو، رات اندازي ڪاري پاٽ،
 ويڙھ وطن جا وانگي ويٺا، پهچو وڃائي وڙ ۽ واٽ،
 ڪالهه هئا جي ڪوٺڙ ڪٽڙا، جن جا اوچا هنڙا ڳاٺ،
 آڻو آڻو، اي سائي! سنجري، واپوڙن ۾ ٻاريون لات.

ڪهاڻي هڪ ڀيڻ جي

ها، ڏي ٽون خبر اي ڀيڻ ٻاري! نير وهائين ڇو ٿي آدي؟
 هي ٺيڪ سنڌه ايئن، پکڙي پيا پڻ نهر ٿئي ڪا پڻي ندي،
 توکي ڪوڙ ٿيو ۽ هڪير وڙهيو؟ ٽون ڳالهه سڻائي صاف سڄي،
 هي حال ڏسي تنهنجو ڏس، مٿي، مٿن تنهنجو ڦٽو دل جان جٽي،
 تنهنجي درد وڌم دلگير ڪري، تنهنجي مرض وڌو ٿر ماري چري!
 ٽون صاف ميگهي هڪر بات آدي! ڇو؟ تنهنجو ويو آ ڏيل ڌاري!

ڇا، حال ٻڌي تون مهجو ڪندين هن درد مندي تو وٽ له دوا،
هي راج رڳوئي روڳ بيسو ٿيو روز روئن بس آهي روا،
هن پئونءِ مٿي اي پاءُ مينا! پيشي نه مندم ڪا آهي پنا،
هي ديسي سڄو دڙڪ درد ڀريو، ڪو حق نه آهي سَور سَوا،
هن حال ڪان ٻئي موت مڱان، جيئن به ٿيو تهر بوج ڀري!
ڇا، دانهن ٻڌي تون داد ڪندين؟ وڃ پنهنجي هلو تون وات وري!

هڪ سَور مٿي جو توکي ڪٿي اي پاءُ! ٻڌايان بات هڪري،
ٿو جو ر جنهر سو سَون وڃي ۽ باه سَور جي زور ٻنري،
ڏس پاپ مٿي کان نثار وڃي، انسان ٻيو ري موت مري،
۽ جيئن جي هيت عصمت نسي: هي عيش ڪري هُو عيش ڪري،
هي ڏيهه ٻنهي بيهاد مگر ٿيو داد ٻُڪارن آه غلط!
هت ڏينهن -- جي به ڏنگ لڳن ۽ رات گذارن آه غلط!

هڪوار مري هر ڪوئي مگر، هر ٻار اين ٿيون روز سَرون،
ڏنگ، پٽ، ٻچن جي ڳالهه ڪئي، ڳچ روز ڳرون سڄو باه پَرون،
جي ڏينهن ٽي نه به ساه سَري، جي سڀا ٻوي نه به خوب ٿَرون،
جي مينهن اسان نه موت ٿيو، جي وڻ وري نه به ڪجهه ڪَرون،
هڪ پاءُ اٿس جي لاه پَئون، هڪ آنهي ڪارن پڪ مڱيون!
هن ساڙ جيئن ڪن حلاله اماڻ ڪري زهر پيئن ٿي اه چڱيون!

هي پيٽ ٻُڪيو ۽ آره آڳهاڙو سِٽ نه ميري تپيل ٿئي،
۽ چيڙهه ٻيو تهر چوٽيءَ به ويا ڪارا ڪُٽيڙا وار چئي،
ٿيا ليمڙ لٽا، هر انگ عيان، سڀ سَول سَدم پَڙا ۽ پئي،
ٿي ٻئي ٻائيءَ ڪاڻ بيان هر هڪ جي اڳيان ڏس نيمڻ ڪئي،
ڪو ڪجهه نه ڏئي، ڪو چيڙب ڏئي، ڪو عشق سدا ابلار ڪري!
ڪو عاشق مست مزاج اچي ٿو پيار وڪا جي هام ڀري!

هر روز ٻيا ڪئين ڪرڻ ڪڙن، چتر ماس پئي چنگه چير ورجهن،
هر روز ڏسو سَون جهڙيون لکين، مجبور اٿاڻو ڏنگ ورجهن،
فرهاد نقان ڪو ڪو نه ٻڌي، انسان جيئن سڀي ڪئين چئن،

هر جور وڌي ٿيو جوان ٿئي، انصاف اٿندو معذور چئو،
ڪو آهي اوهان ۾ اهڙو آدو؟ جو دانن پٽي ڪو داد ڪري!
مظلوم نالن جي ته اچي اک پُور اندر امداد ڪري!

هر روز هيون هي ته هلا، هر روز عمر کي عيش ڪئي،
هر روز ڏسو هڪڙو نه ٻيو مارڻي کي مٿان پيو ڪو جهٽي،
هر روز منگهارين جي نه مرن تي به منم جي تيز ٿي،
هر روز پيو زردار ڪڏي ۽ ڪنڌ شريعت جا ٿو ڪي،
هر رات وڌيرو عيش ڪري، هر رات اسان نه درد چن!
هر روز ٻيا مون جيڏين جهڙين جا ته ڪڪر جيئن ٿي ٿي!

هر روز عيشي پُست پي، پستان اڃ ام چٽل اسان ٿيو،
هي منهنجي ٿيڻ تي هڪو پيو ان جو به ابو شيطان ٿيو،
مون تي به اهو ڪنهن ام اوهان جهڙي جو وڏو اسان ٿيو،
الموس! اها ئي پيا ڙي اومين، انسان جيئن انسان جيئو،
’روپچ‘ ادا! ان حال تي رت روز روئڻ مون عرض ٿيو!
جو مون تي وڃي، ٿو پڻ ٿيائي تنهنجي اڳيان آ عرض ڪيو!

بهن واري پڻ

بهن واري پيو سڏهني درد وڌا ٿم دل تي دلرا
ماريو مون کي سات ڪري ٿي مائٽي هي، تنهنجي مارا
ويل و هائي، وينن ٻئي تون پنهنون گچيءَ ۾ ٻاڙو پئي،
سيءَ ۾ نوندي، ڏڪندي ڏڪندي مڪڙا مڪڙا جهندي وارا
تار مٿي کان نرسل پائي، تنهن ۾ ٿيون هندي هندي،
ڪريءَ ڪريءَ تي ٿوڻا ڏهندي ڏهندي نوکي ٿي وئي شارا
سيءَ مڪاڻ، سورن ساڙين، سونهن وڃاڻ سوڍي پڻ،
پٽ پٽي نه ٿي نچوڻ، جيءَ ولوڙيند جهل جاڙا
برم ٿئيءَ جو وينن ٻئي ۽ مٿان وڃيءَ جي ويل لڙي،
پور نه پوري ڪري ڪاڏ، ڪورن آڏين ۾ ڪهرارا

بار مٿي نسي، وار پٺل ۽ پڇندي پڇندي تيز آچن،
 بند نه ٿي بازار وڃي جيئن، محنت ساري ٿي ناڪار!
 سوچ ڪرو ۽ بند ڪرو، ڪنڌ ڏڪڙ مان کڻن جو،
 سو نه ڪري ٿو تنهنجو مرڪ قدر اسان کي اڃ ڦٽلار!
 ايٺ بدن ۾ بار سبب ويا تنهنجي پنهنجي خوب بنا،
 چور چورن کان، چوڙي چوريل نٿن جي ٿو ڦٽل حرام!
 دور پري کان ايندو توکي ڏسندي 'ڦيڙون' هيئن ڇيو،
 امڙ اچي وئي، هائي ڏهندي، ثرت رڌي ڪجهه نازو طعار!
 هڏي ملاڪت مان جو آندئين، مال آلهي جو ملهه وري،
 آلي-پن ٿو سر وڪاسي، ويل ڏسو ڙي هي ورهار!
 سو ۽ وڪيو ڪجهه ڪين وڪيو، ڪجهه اوڌر ٿيو ڪجهه مفت ويو،
 هاڻ ٻڌايو ڪيئن پڄڻ ڪسي، ساري سازگ نثار مڏار!
 هر اڱڻ ۾ ڀاتند جهن دم، داننن پڄڻ ڪئي، 'مائي' ۽ 'سور'،
 لفظ ٻڌي هي لڙڪ لڙڪا تو، ماءُ مٿي ۽ مان ٿيو مائار!
 ڪين ٺنگين هٿ ڪنهن هي اڳيان تون، پنهنجي 'محنت' تي سرور،
 ڏي ۽ سنڀالي! آه اسان جو تنهنجي 'اهميت' کي ته سلام!
 ڏيل ڏرين ٿي، پنهني پنهني ٿي پوءِ به چيئن ٿي جڳ ۾ هام،
 سور چرين ٿي، ڪين ڪڇين ٿي 'گهوڙا' ڙي، او تون ڪڏم!
 ست نه ٿيو اي منهنجا مائو! سڳهه ڪريو 'سروپ' ٿيو،
 سڀن نان سڀ لاهيون ليڪ ۾، سور اندر ۽ الام!

غزل

سرڪ هڪ مان ماهر و جن* ملڪ ميڙ ساري ڇڏي!
 کيل خوشيءَ ۾ خورو، ڪنن خاندان ڪاري ڇڏي!
 حسن ۽ هڪار تنهنجي جو هليو هل هر جڳهه،
 حرف هڪ مان هر طرف هيرا لڪن هاري ڇڏي!

رڼخ مٿان جنهن رات راتاً تو هڪيو پورو پري،
 رب تو ڄاڻي ته راجهن! "راج روڻاري ڇڏيند!"
 منهن مصحف ٿيل نروگس، ٿورو ڇڪي منجهه لراڙ،
 قد و قامت ۾ سرڙ ڪي سوز سڪاري ڇڏيند!
 رڻو تنهنجي ڪان رسو آ، وشڪ روشن روز ڪي،
 سڻو سان هن ملڪ سڀ ۾ سُڪ ڇڪاري ڇڏيند!
 دور ڪان آهرو ڏنگا ٿا ڏنگ ڏيهائي هڻن،
 ڏيهه ساري جا اي ڏاهيا! ڏيل ڏس ڌاري ڇڏيند!
 وار وڙهي واهرو، جنهن ويل ويهي ويله مٿي،
 واس وڻ وڻ ڪي سيلو، هر وات هڪاري ڇڏيند!
 گس وٺي گوهر جڏهن گلزار گلرو ٿي ڪهڻين،
 کڻڻ ڪشتار سان سڀ غم غم ٿاري ڇڏيند!
 دلبر دلدار ڏيئي دم اندر ۾ دائمي،
 درد وارن جون مٿا دلبر دليون ٿاري ڇڏيند!
 سور ساڙي، سوز صدم ڪان ته اي "سريچ" ا سچ،
 منجهه صفت عاجن سڌي هي شعر سينگاري ڇڏيند!

عبدالڪريم ”ڪريم“ پلي

عبدالڪريم ”ڪريم“ پلي هن دؤر جي نوجوان شاعرن ۾ پنهنجي پيرسوز ۽ باري انداز بيان جي ڪري وڏو مقام حاصل ڪيو آهي. سندس فن ۾ جديد ۽ قديم فن جو استزاج آهي. کيس محزل، بيت، ڪافيءَ ۽ وائيءَ تي استادان دسترس حاصل آهي. سندس ڪلام رنگين ۽ دلنشين آهي. هجر و وصال جو مضمون، سندس پسنديدو مضمون آهي. سندس ڪافي ڪلام جو وڏو حصو لنڊن بحرن ۾ ٿئي ٿو، ان ڪري، ان جا ننڍا ننڍا نهايت چست ۽ دل ۾ چاه ڪرڻ وارا ٿين ٿا. سندس ڪلام گهڻي ڳائڻا، محفلن ۾ ڳائين ٿا، ۽ ريڊيو پاڪستان حيدرآباد تان نشر ٿئي ٿو. سندس خود لوشن حيات هن طرح آهي:

”نالو: عبدالڪريم ولد خانصاحب عطاءُ محمد پلي، ڳوٺ خانصاحب عطاءُ محمد پلي، تعلقو عمرڪوٽ.“

ولادت: ۲۱- آگسٽ ۱۹۴۰ع تي پنهنجي ڳوٺ ۾ ڄائو، جدا جدا مرحلن ۾، سنڌي ۾ اديب فاضل ۽ انگريزيءَ ۾ ميٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪري سگهيس. علمي ۽ ادبي رسالن جي مطالعي ۽ اديب دوستن جي صحبت سان، شعرو شاعريءَ جو شوق پيدا ٿيو. شروعات ۾ انهيءَ ذوق جي تڪميل لاءِ ڪافي فراغت هوندي هئي، ان ڪري لکيو به تمام گهڻو هو. ليڪن هن وقت ڪاروباري مصروفيتون حد کان وڌيڪ وڌيل آهن، انهيءَ ڪري تمام گهٽ لکجي ٿو، ان هوندي به ادب ۽ فن سان اهائي ٿوري گهڻي وابستگي رهندي اچي. جا به حيثيت آهي.“

فن: ڪريم جو فن، پنهنجي سادي ۽ سٺي، چٽي ۽ دلڪش اسلوب ۾ رنگينيءَ ۽ رعنائيءَ جي نڪتو آفرين دنيا رکي ٿو. مختصر بحرن ۾، مختصر ترڪيبن ۽، مختصر حيالن ۾، ۽ مختصر لفظن ۾، هڪ معنيٰ آفرين، تنقيدي ۽ دل ۾ چيندڙ احساس، ڪريم جي فن جو خصوصي

معار آهي. جماليات مي ترجماني ۽ حذرات جي عضائين، تاثرات جي تلخي ۽ مشاهدي جي حقيقت آفرينيءَ مان واضح ٿئي ٿو ته هن شاعر به هڪ باڪمال شاعر جو روح آهي. 'ڪريم' بههجي مختصر نوميءَ ۾، لفظن جي صحت ۽ خيالن جي ندرت، بيان جي رنگيني ۽ جذبي جي ترجماني کي ان معيار ۽ مقام تي پهچايو آهي، جن ٻرائو ۽ پائمال مصنفون به نئون ۽ دلاويز ٻيو محسوس ٿئي.

'ڪريم' جي فن ۾ محض روايت نه آهي، پر ان سان گڏ اصالت به آهي ۽ ابتديت به آهي. سندس هر خيال، زندگيءَ جي ڪنهن نه ڪنهن مسئلي جي ترجماني ڪري ٿو. وٽس عجز و وصال جا افسانا ۽ زلف و ابرو جا داستان به ملندا ته ان مان گڏ، طبقاتي ڪشمڪش به ملي ٿي ۽ ترقي پذير فڪر جي باغيانه علامت به ملي ٿي. جن کي ڏسي، پيشنگوئي ڪري سگهجي ٿي ته مشق، رياضت، مطالعو ۽ اصلاح سان، ڪڏهن هي شاعر، چوٽيءَ جي شاعرن ۾ مقام حاصل ڪندو. زندگيءَ جي بي ذوق ۽ بي لذت ڪاروبار ۾ رهندي، شروعاتي شاعريءَ جي باڪوزه ذوق کي محفوظ رکڻ ۽ ان ۾ نئون تجربن سان اضافو ڪرڻ، سرت انگيز حقيقت آهي.

ڪريم، ڪاٺي ۽ واٽيءَ کي جنهن باري ۽ دل موهندڙ انداز ۾ بيان ڪيو آهي، اهو ٻڌائي ٿو ته فنڪار جي دل، جذبات جي ستلاطم ۽ سوچ انڙا دنيا ۾، پنهنجي زخمو خوردگيءَ ۽ شڪستگيءَ جو احساس رکي ٿي.

هڪ باڪمال شاعر جون اهي ئي فني خصوصيتون ٿين ٿيون. — ادارو.

* * *

واٽي

وٽس وٽن جا بهري ٻنيون، چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!
 چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!
 راجن تان نه هٽن ٿيون هرگز، هڪ ٻيل ڳوڙهن چٽريون اڪڙيون!
 چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!
 ڪنهن جي پيار ۾ پوئڻ وٺيون، ٽوڪڻ جون جهالڙيون اڪڙيون!
 چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!
 روئندي روئندي، ڪهڙيون گهارن، صبر نه ڄاڻن، چٽريون اڪڙيون!
 چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!
 اٿس ته 'ڪريم' رڻي کان ڪن ٿيون، ڪنهن به زور واريون اڪڙيون!
 چاهه جون ماريل چٽريون اڪڙيون!

(۲)

ڪهڙي آس لڳائي وينهن - ڪهڙي آس لڳائي وينهن ؟
 ڏاڍيءَ ڌر سان ڪهڙي ڏي ٿي، پنهنجو ٻاند اڙائي وينهن ؟
 ڪهڙي آس لڳائي وينهن ؟
 اچڻو ويڻو ڪوبه نه آهي، ڪنهن نه ٿيڻ وڃائي وينهن ؟
 ڪهڙي آس لڳائي وينهن ؟
 ڪهڙو سَور سائي مٽن ۾، ڪهڙو حال پشائي وينهن ؟
 ڪهڙي آس لڳائي وينهن ؟
 سڪ جو وارو ورتندو آهي، دل کي ڪنهن - سجھائي وينهن !
 ڪهڙي آس لڳائي وينهن ؟

(۳)

ڪنهن سان ڏاڙي واکي ڙي - ڪنهن سان دلڙي واکي ڙي ؟
 ڪنهن جي سونهن سوا ڏسجي ٿو، سارو ڏيھ ڏهاڪي ڙي ؟
 ڪنهن سان دلڙي واکي ڙي ؟
 سون ھائي جيڪب ۾ سهران، ساعت ڪنار سڀاڪي ڙي ؟
 ڪنهن سان دلڙي واکي ڙي ؟
 ڪنهن جا پير پچائي وينو، پلڻ سن ويراڳي ڙي ؟
 ڪنهن سان دلڙي واکي ڙي ؟
 اڄ به 'ڪريم' اکين ۾ ٿري ٿي، صورت ڪنهن جي ساڳي ڙي ؟
 ڪنهن سان دلڙي واکي ڙي ؟

ڪافيون

■

دؤدَن دل آزادي سائين،

ڪرڪا سوئڻ واري سائين،

بره اندر ۾ باھ لڳائي،	وره وڪوڙي ٺيڻ وڃائي،
ڦالون پائي، ڪانگ آڏاري،	سوت سڀاڻي ساري سائين،
صبح ستائي، شام ستائي،	پلڻ تنهنجي راھ ٺھاري،
آھ اڏارو ڏيھ - ڪوئي،	ليڻ ٿڪا دل ھاري سائين،
	ڏينھن ڏکوئي، رات رنجائي،
	ھر ھر ھڪ لاجاري سائين،
	توريءَ ناھي 'ڪريم' جو ڪوئي،
	ڪير ڏٺي دلداري سائين،

(۵۶۲)

سهران

*

وڊي آ او چائني، جڏاڻي ئي ماري،
 ڏسان راه ٿنهنجي، هنجون روز هاري!
 اهي جنگ سون، جڏي جيء سان جوئي،
 وٺن جيئن ته مڪل ڪا لڏي ڪان موٽي،
 ٽڪن ڪانگ توانه آڏاري آڏاري!
 نئين سچ، نوان پور تنهنجا پورن ٿا،
 ڪئن ئي نٿا ڏينهن ڏکا ڏڪن جا،
 عجب آه ويهي رهين ڪيئن وساري!
 سڌا ٿا ۽ تار ٿنهنجي ئي آهي،
 سوا تنهنجي پيو ڪجهه رهيو باد ٺاهي،
 اٿئي پهر، دل 'تون ئي تون' ٿي تنواري!
 پري پرت سان پير ايندين ڪڏهن تون،
 اهي جيء ۾ جاپون ايندين ڪڏهن تون،
 'ڪريم' آري ۾ پيو ڏينهن گهاري!

■

محب ڪري سوچاري، وي،
 آ، اهي لهه سار ڪهيري!
 ٿنهنجي جڏاڻي پار وچائي، سرت سائب ساري، وي،
 سور ڪي هر ستنه مڪاو، درد ڏکي دل ڌاري، وي،
 آ، اهي لهه سار ڪهيري!
 تير نه وٺي ئي جانب جالي، تون منڊ ملاري، وي،
 ماه ڪي سانول آه مدائن، تنهنجي طلب ۽ ناري، وي،
 آ، اهي لهه سار ڪهيري!
 شوڪ اکين مان لال ٿو، جال رهن ٿا جاري، وي،
 حال ڏسي هي هٿا منهنجا، ساڄن ڪر سرداري، وي،
 آ، اهي لهه سار ڪهيري!
 ڪالهه هتي ئي نومان هئا، وات ڪا حجت واري، وي،
 روز 'ڪريم' ڪري ٿو دلير، توو توو زاري، وي،
 آ، اهي لهه سار ڪهيري!

•

اڙانگي جاء ٿي اڪڙين، وڃي جهٽ لهنڙو لائون،
 ڀنڀلي پوروڙين ڏاڍو، ڏکيو هڪو پيچڙو ڀانئون
 سڪن ساڙو، ٻيڻ ٻڙڻ، جهڻ جهوري هلند هوندا،
 اهو سوال سرستو، آڙون شايد نه اڳ ڄاتو
 آڙن اٽڪن سان اڪڙين جو ورق ورهيو هڪو اهڙو جو،
 سڪن منهنڙو مڪايو ۽ ڪٿلور سرون مندو کانو
 رڻن راڙي کان اڳ به نٿي نه آهن وار هڪ واند هون،
 وري سونڀي هڪڙو ڏيان ڏکين کي ٻاراڻو
 لکڻ کي هڪڙي ماعت به صفا سولو لکي ويو، پر،
 'ڪريم' اوکو ٿي پيو آهي، تباھن هائ هي ناسو

غزل

•

مجرم اهو زار زار نه رو،
 روئي ڇو ڪر ۽ ٻارهار، نه رو

دور هڪڙو سدا نه رهيو آهي	ليٽ ايندي وري بهار، نه رو
آرزوي وصال چائن نالن	جان سؤ سرتبا نشان، نه رو
چند گهڙين جو ڪيل هو ۽ ويو،	هڪڙي الفت ۽ هڪڙو بهار، نه رو
اهي باقي قدم به ٿي منزلن،	راهرهوا حوصلو نه هار، نه رو
موت کان اڳ 'ڪريم' دلها به	نام ملڻو ڪڏهن قرار، نه رو

■

خير هجي تل طوفان جو،
 مزم نه گهڻو ديوان جو

ٻاچي نام چڙهي ڪا پنهجن،	ڏڪر ڪنجي ڇا يگان جو
رفت رفت پئجي ويندي،	دلڙي مدفن ارمان جو
هن پني جي حال تي لکڻ،	گذري شمع گو ويران جو
جور و جفا کان وڌ ڇا ڏهندو،	بدلو ڪوئي احساس جو
دار سوا نه 'ڪريم' جهان به	مجرم آ هڪو ديوان جو

زندگي ٻي سرور ڇو آهي؟

غم ٿي غم جو ظهور ڇو آهي؟

ڇا نه ايندي ڪڏهن سحر موني، روشن ڏور دور ڇو آهي؟

حق جو ڪلمو ڇوڻ زماني ۾، يا الاهي! تصور ڇو آهي؟

حسن وارن کي، حسن لائيءَ تي، ناز ڇو ۽ غرور ڇو آهي؟

پرسر انستاد اچي جيڪو، سوت ٻي باشعور ڇو آهي؟

مضطرب ايترو 'ڪريم' اڇڪل، هي دلِ ناصبور ڇو آهي؟

دهر سان ٿي مٽي، مگر ٿيندي،

جستجو ايت ٻارور ٿيندي

بطت وارو وري ورائيندو، زندگاني حسين تر ٿيندي

زور آهي اڃا نه ظلمت جو، ڪير ڄاڻي ڪڏهن سحر ٿيندي

ڪنهن کي شڪ هوند ايترو جلدي، بدگمان ڪنهن جي هين لڳ ٿيندي

موت جيئن اچي اچي، تبس، يا خدا! عمر ڪيئن پري ٿيندي

ڪو سبب ٿي 'ڪريم' ڪونهي ڪو، آءُ چالاڪ ٻي افسر ٿيندي

گيت

اڪڙيون اهايون - ڏکڙا وهائن!

جهليون نه جهلجن،

پنهيون نه پنهنجن،

اوڪا اوڙا، ٿي پيچ پائڻ:

اڪڙيون اهايون - ڏکڙا وهائن!

ڏاڍن سان آڙيون،

سورن ۾ مڙيون:

موتن جون لڙهيون، ٿيو ٿڪائڻ،

اڪڙيون اهايون - ڏکڙا وهائن!

هڪ ٻل ل سڙهيون،
 هر ويل آريون،
 ريتون سڪڻ جون، پٽيون پڄاڻين،
 اڪڙيون اٻائون - ڏکڙا رهائين!

جهوريءَ ۾ جهوندي،
 جٽندي ۽ پٽندي،
 رامون تڪندي، گهڙيون لنگهائين،
 اڪڙيون اٻائون - ڏکڙا رهائين!

ماها

(۱)

ڇا ڏاڏ لڳايوسون،
 سڙخوڻيون ڪري مدني،
 هڪ درد پرايوسون!

(۲)

ڪڪجي نه گهي دُوري،
 سانئون به ويو گذري،
 ڪا اس نه ٿي پُوري!

(۵)

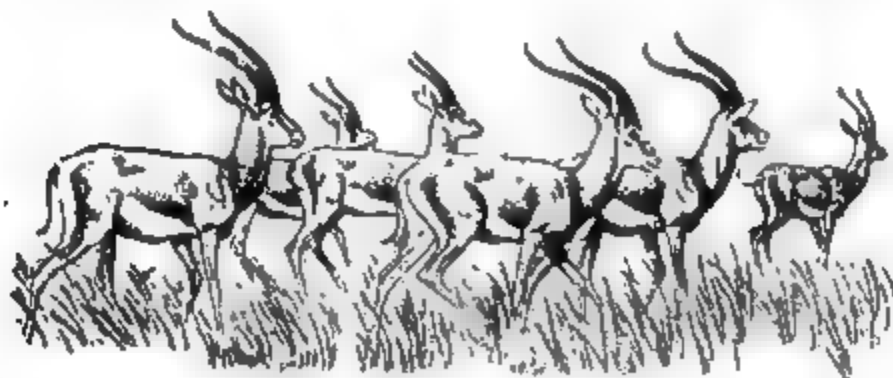
غر دور ڪڏهن ٿيندو؟
 سُڪ پاڻ سان آئيندو،
 سو صبح ڪڏهن ايندو!

(۶)

لاحق نه مري ٿل ڪو،
 بهادر زمالي ۾،
 الفت نه ڪري ٿل ڪو!

(۴)

نيت زهر پيڻ ڪهڙو؟
 دلدار مڙجا ڇڳ ۾،
 نرقت جو جيئن ڪهڙو؟

فتح ملڪ

فتح ملڪ، سنڌي شاعريءَ ۾ نئون اڀرندڙ شاعر آهي، جنهن جي فن، جديد ادب ۾ وڏو مقام حاصل ڪيو آهي. سندس تخليقي فن، جديد دؤر جي حالات ۽ مقتضيات جي ڀرپور ترجماني ڪئي آهي.

پنهجي خودنوشت سوانحنامي ۾ لکي ٿو:

”پنهجو ڄم سکر ضلعي جي ٻني عاقل شهر ۾، ۳- مارچ ۱۹۳۹ع تي ٿيو. پنهنجو پيءُ روپڻو ڊپارٽمينٽ مان هيڊمنشي تي رٽائرڊ ڪري چڪو آهي. پنهنجي ڳوٺ ۾ اوائلي تعليم حاصل ڪري، ميٽرڪ جو امتحان ۱۹۵۸ع ۾ خيرپور ناٿ هاءِ اسڪول ۾ پاس ڪيو. بي. اي. ۱۹۶۱ع ۾ اسلام، ڪاليج سکر ۾ پاس ڪري، خيرآباد لا-ڪاليج مان ۱۹۶۳ع ۾ ايل. ايل. بي. پاس ڪيو. هاڻ سکر ۾ وڪالت پيو ڪريان.“

ننڍپڻ ۾ علم ۽ ادب جو گهڻو شوق نه هو، پر خيرپور اچڻ کان پوءِ شاعريءَ سان دلچسپي پيدا ٿي، ۽ لکچوريءَ، پنهنجي منهن پيو شعر لکندو هوس. ڪڏهن ڪڏهن ڳوٺ جي ننڍڙن مشاعرن ۾ شعر پڙهي داد حاصل ڪندو هوس، حالانڪ ان دؤر جا شعر ڪٿا-پڪا ٿي هئا.

ان کان پوءِ خيرآباد ۽ ڪراچيءَ جي ماحول پنهنجي شاعريءَ جي جذبي کي بيدار ڪيو. سڀ کان اول، پسمانده طبعي جي متغير حالت جي ترجمانيءَ ڏانهن توجهه وڌو. جو ڪجهه به لکيو اٿو، اهو ان هڪ ئي جذبي هيٺ.“

فتح ملڪ، دلي جذبات ۽ رنگين خيالات جو شاعر آهي، سندس سوج ۽ لڪر جي تيزي ۽ خيال جي گهراڻي، سندس فن جو خاص معيار آهي، سندس نظم ”سنڌيءَ جا سينگار اڃا پي ساڳيا ڙي“ بهترين تخليق آهي. آزاد نظم ۾ سندس فن تمام گهڻن خيالن ۽ مطالبن جي ڪشمڪش ۾ اچي، دلاويزي ۽ خوش اساهيءَ کي جنهن مقام تي آندو آهي، سو به مقام انفرادي آهي، قاهر اڃا

ڪهڻي مشق ۽ رياض جي ضرورت آهي. سندس سارو ڪلام لفظن جي معنيٰ، ڪشش انگيز ۽ جاذب نگاهه آهي. 'فتاح' جهڙي ضيف ۽ تعجب بدرجي فن جو چڻ شينهن وٺو آهي، جو شاعريءَ جي زبان ۾ ٻيو ڪجهه ۽ گجگوڙون ڪري. هڪ باڪمال ۽ باشعور فنڪار جي حيثيت ۾، 'فتاح' پنهنجي معاصرين ۾ وڏو مقام رکي ٿو. اميد ته ذوق سليم ۽ فن جي تعميل ۽ مشق کان پوءِ هي شاعر، سنڌي ادب جو باڪمال شاعر بڻبو. - ادارو

* * *

گيت

ولر کان جدا ٿي پکيڙي پڪاريو:
ڪٿي آهيو مائي، ڪٿي آهيو آهيو؟
خوشيءَ سان لهرون ڪٽارن لکن ٿيون،
۽ سينا سلائي، ڇوڙا چمن ٿيون:
اڃا بل اٽڪن اوهان لاءِ هاريو!
آلا! ڏينهن گذريو، ۽ سانجهي لڙي آ،
لکي ٿو، شوق کي ڪا ڪاڻي لکي آ:
اچو، جو اميدن اجهو مان، هاريو!
اچو چنڊ پنڪهي ۾ سهي پيو آ،
اچو چنڊ، تارن سان ڪلاجي مليو آ:
سهي ساري دلها، اسان ديهي هاريو!
ازل کان اوهان سان اسان نهن لاتو،
اڃا دل ٿي ڏڙهي، اڃا عشق آڻو:
اسان نول هاريو، اوهان بي ڪي هاريو!
اوهان بي ويا، چڻ وري ڪون ايندا،
اڪيلا آڏاڻا، ڪٿي پوءِ ويندا:
اسان لاءِ ته هاڻي سهر ڏيه ڏاريو!

اڃا ڪجهه ڳولي ٿو.

هرئيءَ جهڙو من-اڃا ڪجهه ڳولي ٿو!
برسيو توڙي بن-اڃا ڪجهه ڳولي ٿو.
ساري ساري رات وٺو هو،
ساون پو پي ڪنهن نه ڏٺو هو،

چل ٿل يا جوين۔ اڃا ڪجهه ڳولي ٿو
 هر هنڌ ڏاڍا ٿرڪ ٿلاريا،
 ڪاڙها ڳاڙها ٿيرا ساوا،
 واءُ چنو هڪو پٽن۔ اڃا ڪجهه ڳولي ٿو
 پانڌڙون مان ڪنهن تـ چيو هو،
 پير پرينءَ جو واءُ لٽو هو،
 به، ڪهڙي پل ڪن۔ اڃا ڪجهه ڳولي ٿو
 ڪاٺائيءَ سان ٿيري اچيو،
 ڪير چري پو ڪي هو ڏٺو،
 ويراڳيءَ جا سَن۔ اڃا ڪجهه ڳولي ٿو

ڏاڍي منزل دور

ڏاڍي منزل دور، اوسائين۔ ڏاڍي منزل دور
 اوسائين، ڏاڍي منزل دور

ڏينهن ٿڪو ۽ سانجهي رات به آخر روئي پئي،
 هلندي هلندي هر هڪ آڻا آخر هٿا ڏوٺي پئي،
 ماڪ ٿڌي جا سڙڪا ساي، اٿسي ٿڌا اڪهور:
 اوسائين، ڏاڍي منزل دور

ڪيئي لڳ لاڳاپا ها جي پير بهي ڪين سگهيا،
 ڪيئي سائي سان هليا ۽ آخر پوئين پير به،
 هڪل هائي، ٿڌي ٿڌي، منهنجي سَن جو سَور:
 اوسائين، ڏاڍي منزل دور

ڪوچها ڪتبا، ڪوسي واري، پراڳهاڙا ڪنن هن،
 ڪوڙا سڀا، ڪوٺيون سوچون، هڙي پاڇا ڪولا اچن،
 هاءِ حياتي، پهل تنهنجو ڪوٺو ڪوڙو پتون
 اوسائين، ڏاڍي منزل دور

راتو ڏاڍو، رڃ به ڏاڍي، رڻ جا رستا ڏاڍا اوڪا،
 ساعت ساعت سڙڪي جهڙي دل ٿي دل جا دل سان دوڪا،
 پير به ڪوئي چٽ ٿو وينجي تار سوا طنبور:
 اوسائين، منزل ڏاڍي دور

مڪر چاهي، اڳتي هلجي، ٻهر چاهي ڪانگ اڏائي،
 مان تنو آ، نيٺ تہ نونءِ واراهي ۾ پُور پچائي،
 ڪنهن به پنهنجي من کي ماري، ڪنهن به آ وهلور:
 اوسائين، منزل ڏاڍي دورا

سائين! هاڻي آهي ڪو جو ٻه ٻي کان اٿي اوري،
 اوندو اولو آڪرو جو، تنهن جي ٽيلي ٽيلي پوري،
 سِر جو مانگو ڪوئي لاهي، سوچي هو منصور:
 اوسائين، منزل ڏاڍي دورا

غزل

گل ڪلاسيءَ جهڙو ڪهاڻ،
 ساڳو دشمن، ساڳو واڻ!

پنهنجو خون ڪٿوريءَ جهڙو، جڻن چڻيءَ تي ڇيٽ-چٽاءُ!
 ڪاري ڪانءُ اڇايل آهن، سورمهه ساڻي، اوري آءُ.
 ڳالهه ڪلهوڙي وري ويندي، مھشو تنهنجو سھج-سھلاءُ!
 تون ئي ڄاڻين، هو ئي ڄاڻي، هاڻي ڪرڻ ڪهڙو ناڻو.
 ڌرتي پنهنجي سر تي آهي، نيوڪان ڪهڙو لڪ لڪاءُ.

سوري سڄ لسان جي آهي،

سُرڪي لائيج مهندي، ساڻ!

آس

پنهنجو پيار پڪيڙي جهڙو،

ٻه ٽي ڇو ڳڻيون ماري!

آزاديءَ سان آڌري آڌري، ڪنڀڙا ڪوهي، گهر ڏي گهاري!
 جر نڙمن ٻي مھڪي مھڪي، سنجها اٿي سڄ وساري.
 مھيءَ به پنهنجي پاڙي اوڙي، ٽٽڪي ٽٽڪي ساڪ سناري.
 به جي ڪنهن جو ڪانءُ لڳو هو، مھڪل ويهي رات گذاري.
 نرسي نه ٿي ڳوڙها ڳاڙي، ساڪ ٿئي ۽ سڌ ڪا ساري.
 هاڻي جيڪر ايندو هوندو، ٻن ڪڙڪي ۽ پور پچاري.

ٻر وري جي جوڻين مائي،   آڪاشن ۾ دور نهاري.
 تنهن ٻر ڏاڍيان ڏاڍيان ڳائي،   آپ کي ڌاري، ڀريت هڪاري.
 واهيرن مان رات لڙي جي،   ٻوڏ ڪجهه سوچي، پاڻ آڌاري.
 چارهون ڳولي، ڳان ٻچائي،   ماڳ وري ۽ سور سنڀاري.
 ڀلجي سوچي سوچي ڀلجي،   مائي وهندو ماڳ وساري.
 جيءَ جاپو نهٺ نه ايدو،   اک ٿي ٽوڪي، ايدو آري.

هاءِ ايدون ڪنهن به نه ڀرڪيون،
 مائي ڪوئي سور سنڀاري!

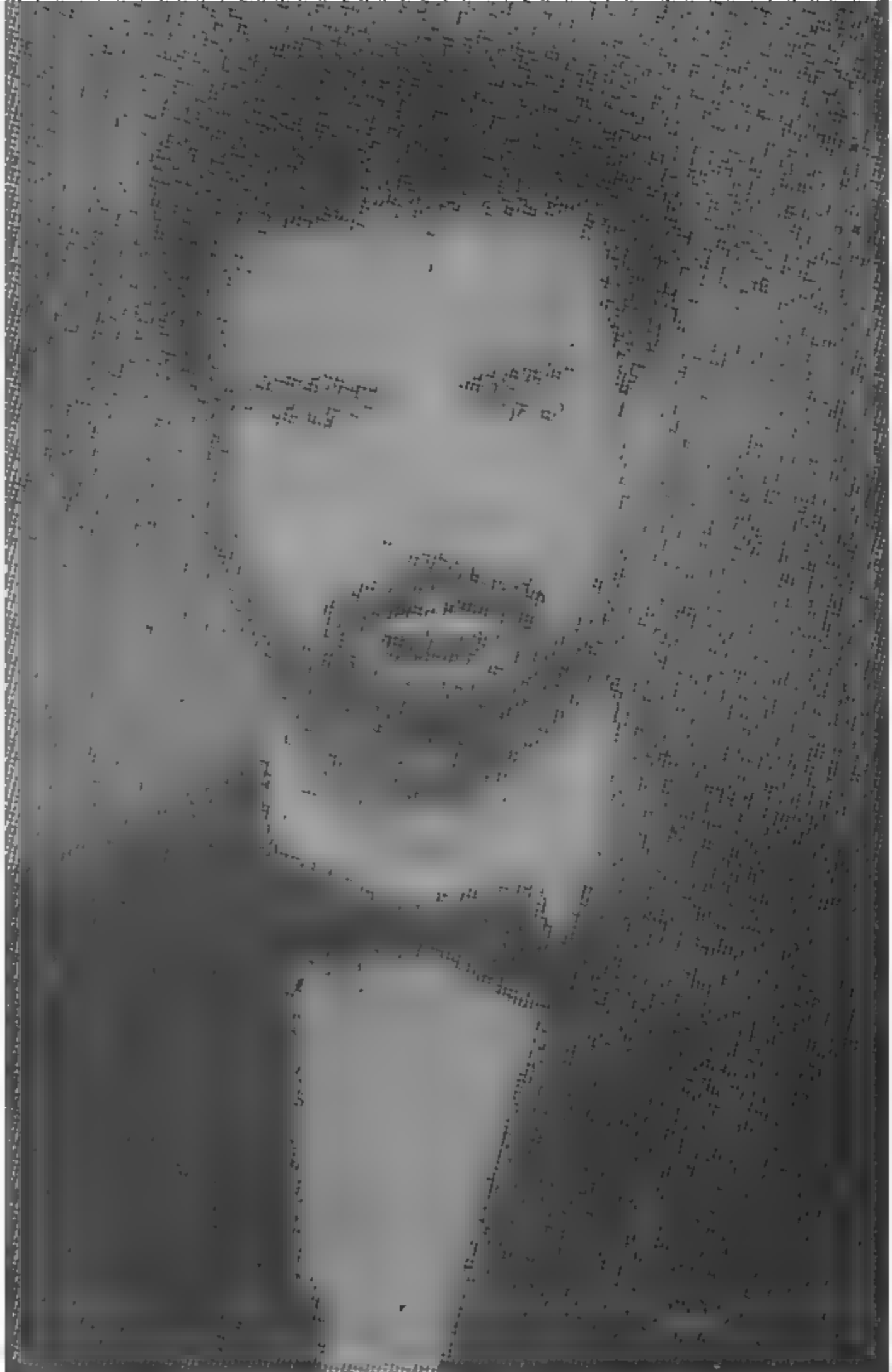

”ذوالفقار“ راشدي

ذوالفقار راشدي، سنڌ جي مشهور راشد ۽ خاندان جو نوجوان شاعر ۽ اديب آهي. ۱۰- مارچ ۱۹۳۸ع تي ٻرڳوٺ (شاھ جو ڳوٺ)، تعلقي رتيديري ۾ ڄائو. سندس ڏاڏو عبدالحي شاھ وڏو عالم بزرگ هو. جيتوڻيڪ سندس والد سيد محمد امام شاھ، پنهنجي گهرائي جو ستون پڳدار آهي. راشدي صاحب علمي ۽ ادبي ماحول ۾ ڄائو، پڙهيو ۽ وڏو ٿيو آهي. ۱۹۴۹ع کان شعر لکڻ شروع ڪيائين. ۱۹۵۲ع ۾ پهريون دفعو سندس غزل ”اسان جي منزل“ (دادو) ۾ ڇپيو. مطالعو جو شوق، داستانن جي پڙهڻ سان شروع ٿيو. سنڌي زبان ۾ پنهنجي انفرادي ڪلام، انسان ۽ مضمونن سان قدر لائق اٿس ڪيو اٿس، ۽ مصروف لکندڙ آهي. ۵۴-۱۹۵۳ع ۾، هفتيوار ”هاري“ لاڙڪاڻي، ڪجهه وقت لاءِ اڀرت ڪيائين. ۱۹۶۰ع ۾، لاڙڪاڻي مان هفتيوار رسالو ”مذهب، انسانيت“ جاري ڪيائين، جو اڳتي هلي بند ڪرڻو پيو. ”مهراڻ“ رسالي ۾ ابتدا ڪان وٺي، سندس علمي، ادبي، تعليمي ۽ تاريخي مقالا، ۽ اصلاحي ۽ فڪر انگيز اسانا ۽ توڙي شعري شاعريءَ جا شاهڪار شايع ٿيندا اچن ٿا. سندس ڪلام ۾ روائي ۽ شوخي، دلڪشي ۽ شيريني آهي. جديد شاعريءَ ۾ ڪافي بهترين تجربا ڪيا اٿس.

راشدي صاحب، جديد دؤر جي انهن باڪمال شاعرن ۾ شمار ٿئي ٿو، جن جو ”هن“ جامع الاصناف آهي، راشدي جي خيال ۽ حال جي دنيا، زرخيز آهي. پائمال ۾ پائمال خيال کي رنگين لباس پهراڻ ۾ کيس ڪمال حاصل آهي، هر صنف تي، سندس تجربا، تخليقي ۽

جڏت پست آھن. هن دؤر ۾ راندي، پنھجي انفراديت پست، فن جي حيثيت سان چوڻي،
 جي شاعرن ۾ شمار ٿئي ٿو. سندس ڪلام ۽ زبان جي صحت ۽ معاوري جي پرچستگي، موجود
 آھي. زبان شست ۽ صاف لکي ٿو. سندس خيالات جي دنيا ۾، عاشقان ۽ فلسفيان رنگ جو استزاج
 موجود آھي. غزل، نظر، آزاد نظر ۽ گيت تي استادان قدرت حاصل اٿس. هن دؤر ۾ سندس ۾،
 سنڌي شاعريءَ لاءِ نعر جي قابل ۽ آھي ۽ قابل ستائش اضافو آھي. هڪ ٻي ۽ وسندار کان
 ذوق فن جي تعصيل ۽ خدمت، ڪرامت کان گهٽ ناھي. — ادارو

* * *

غزل

اونداھيءَ جي بند ۾ باندي نٿو ٺھوڙو اوڙو پاڙو،
 تڏھن اڏاڻن ٿو ويھي پنھجي وھن جو ست-ماڙو.
 ماندو، سوڳو، سڪڻو، ڏڪڻو، جيڪل جيڪل مرڪو ماڻھو،
 اڏاڻو هڪڙو ٺاھيان تنھن ڪوئي جڳ ۾ ناھي جاڙو.
 ماھوسيءَ ۾ والجهيل آھي اسيدن کان مرڪو سينو،
 ڪوئي ظاھر ڪن ڪري ٿو دل جو گھاٽ خيالن لاڙو.
 ٽپھريءَ جي مھل پون ٿا ڀرني ٿرني ڪنھن گھر کي گھري،
 ڏاڍو ساڻھو مھندو آھي، آسودن ساڻھن ڪسي ڏاڙو.
 اڏاڻو جڏھن پي گيت رڄيان ٿو، راڳنھاڻا خواب ڏسان ٿو،
 فنن کي ھيائي ٺھو ٻھ ٿو ٻس منظر جو روج ۽ راڙو.
 مومل-رائي جھڙا ماڻھو ڪاڪ ٿئي چوند پٽا پٽا،
 ساھ ڏين ۽ مديون جيئن ٿي ورھين ۾ هڪڙوئي ڏھاڙو.

چمڪي چمڪي ويھي وسامي هڪڙو پيرو لات،
 پنڪي پنڪي ٻھي رھدين وري نہ ملندءِ وات.
 پاڻ-مھل جا پٽي پٽاري تنھن جو هڪڙو خبر،
 سالجهيءَ سان ٿيڻ ٿاڻه ٺٽي، ھا پٽي نہ پوگھر گھاٽ.

اڄ سوڌو خيالن تي آهي آڪريل ڪا تصوير،
صبح سويسرو ٿيڻ نٿي ۾، ڏهڪ ڏين چمڪات.

هيءَ هاڻي زهريلو گدلو، نامي جوڻيس شير،
ڪهر ۾ ڪري وٺي فرهادن جي روحن منجهه آست.

ڪهڙي ندي ساندي سانده اوهر اندر جا؟
ڪهڙي ڪنڌي زور جهليندي ٿا جڏهن ڪي ڦاٽ؟

هيءَ سانئڪي رُڄ لڳيءَ جي، هوءَ هرڻن جي لوجيءَ،
ڏها ڏهاڻيون اڪيون آڃاريون، سا منهن ڪاري پت.

ڊٺ-ڏٺي، مومل جي ماڙي هاڻي هڪ پلانڪه،
هن اوکي پر ٿوري پنڌ ۾ ڪرندا ڪين ڪنواٽ.

نوٽرو انڌير سان ڪسي روڪيندو هڪ وار،
ليڪن پنڌ ڏي جاري رهندو ويڄ" ڏسهندي وات.

ڪو اڙسي محبوب لکي ٿو منجهه سويسري ۾،
آدر جي آڪائي جهڙي ڪاٺي ٺهري ۾.
رڻن پڪن جو رول نه، نهري سانده صدين کان،
دريا ٻولي ٻيڪ جي ساعت ڪنهن ٻي ويري ۾.

سوڙڻ، سڀج جا سهج، سڳن ۽ ماڻ اڃا اڃا،
پڇ ۾ سهاڳڻ ڏاکڻ چڙهي ٿي، ٻيڙڪي ٻيڙي ۾.
مايا تي ماڻهوءَ جو سوڌو، ساڳيو راجا نند ڪري،
ڪاڪ ڪنڌيءَ تي سونهن وڪاسي هر ڪنهن ٿهري ۾.

رائن جي چانڊوڪي لڪتي سوچون ۽ سوڌا ڏي،
ٻيڙڪي ويهي سوڻ بدن جي ٻيڙي ٻيڙي ۾.
هي انساني احسان جي آڱ هميشه لڻ،
روغن رکندي لاٺ لکن جي دل جي ڊيري ۾.

س ڪهڙيءَ جو زهر چڙهي ويسو زنده شاعر تي،
ڪيلڪ ۾ ٺهي ڪان" ڪهڙي وٺي منهنجي ٻيڙي ۾.

سوچ سوچ ٻج اٿن وٺي، مرقا، مٺري،
پيند پاهن ٿي پوي چين ڪا پٽري.

ماھ ڪنڊي ماھ ۾ چٽيڪي پئي،   سا مٽي جا جيءُ اٿندو، جيٺا گهري،
اڃ اُساوس رات چي انڌي-سري،   لات ڪهڙي روح منهنجي ۾ پٽري ا
ماھ جي پنٿ جيان پڙڪي پون،   جي ملي مارن ڪي ذهن جي ذري.
ڏيهه ڏاڏائي مان ٺڪائي ملي،   ماھ ويندو جُوءِ ڌارين ۾ مري.
ڪنن جيان، ڪهڙا سڌون سٺا رکان،   سوچ ۾ ڇارئي بهر ليوڙيل سيري ا

جيءُ ڇڏيو جهورائين جهوري، ماھ ڪڍيو تنهائي،
ورهن کان پوءِ مٽي مٽي توکي ياد اسان جي آئي.

سالن کان پوءِ سڀن مان مڃين ڇرڪ پرايڻ ڇا لڻي،
سائي سائي ماھ سٺل ٿي چٽنگ اوھان آڇلائي.
دٻه ڪرايڻ روح ڪي، سٺي ماھ ڪي سڏڪا ڏيارين،
ڪڍي ظالم ياد اُ تنهنجي رڳ رڳ جنهن تڙپائي.
نوسان گڏجن جي سڏ هائي خام خيالي چنچي،
ڏينهن ٿيا جو توکي ڏسڻ جي اڪڙين اُس وڃائي.
ڪنهن ڏ اسان جي مور ڪي سجهو، ڪنهن ڏ اسان ڪي ڇانو،
ههه ههائي اسان اڃائي مانت ۽ مڪ سرهائي.
روح اوھان جو، راز اوھان جو، سيار، جمال، جواني،
تات اوھان جي، ياد اوھان جي، هرڪا ڇو پرائي.
ڳالھ اسان جي، حال اسان جو، ميٺ مٺاڇ ڪان خيالي،
وقت ڪشي اُ جڙ اسان مان ٿمت ڪشي ارڏالي.

نصو ته عاشقيءَ جو اُ مگر وري به ڏيان سان،
ڪريان ٿو پيش پنهنجي دل ڪي ذهن جي زبان سان.
اڃا به سوچ جو سڳو ته ماھ مٿون ڳنڍيو اچي،
حنوط هوش ڪين ٿيو حسين دلستان سان.

نه ٿانء آ ٺاھ جو، نه ڇھڻو آ ڇاھ جو،
 نه چنڊ گھڙي خيال سان رھي ٿو آسمان سان،
 آداس روح جو جهان آ ڇاڙ دل جون واديون،
 سڄي تو ڪوئي موجهرون ڏيان سان، ڪيان سان،
 دلين جي واردات کي ڏسو ٻيو نه دوستو
 ٺاھيو، جيئن نه ٿي سگھي مگر وري به شان سان،
 وڃي ٿو ماھ مائت ۾ ڪٽڻو پڇو نه سائو
 مٿان مٿا به جي پون، بهار جي پيان سان

نظم

ورجا

وٺي وٺي، ڏيندي ٻڌندي اندر سان اوهانڪن اچن ٿا،
 جڏهين تنهنجو نانءُ کڻي ۽ ماڻهو منهنجو نانءُ وٺن ٿا،
 بالا ٻولا ماڻهو ڪيڏيون جهونڊون ڳالهيون دهرائن ٻا،
 هاءِ آهي ويچارا ماڻهو ڏاڍا ڪي معصوم ٿين ٿا
 پاڇهاريون ۽ ٻاريون نظرون سون ڏي روز تڪينديون آهن،
 سڄا ماڻهو ڪنهن سڄي جو سڄي مگر همراز ڏسن ٿا،
 ٻي هڪ ٿڌي آڪائي هئي، روحن جي هڪا ڪڏجائي هئي،
 چار گھڙيون هڪو دل وندرائي ماڻهو تنهن کي عشق سڏن ٿا،
 هي هڪ تازي ڳالهه نه آهي، عالي هن ۾ ساءِ نه آهي،
 توکان ٻي جا وسري وٺي ماڻهو چاڻه هاءِ رکن ٿا،
 ڪاٺي اڇڪلهه اڙا ماڻهو هن ڌرتيءَ تي جيرا رهندا،
 جن کي گذريل ڀرت-گهڙين جا ورهن تائين پور پون ٿا،
 رات جو هرڪو خواب ڏسي ٿو، ٿڌڪي سان پلجي به وڃي ٿو،
 وره-پرائي خواب کي ماڻهو هاڻي هڪائي هاءِ رکن ٿا،
 منهنجي ڳالهه نه ٻي آ سون وٺ باد پون آهن ٻيو ڪجهه ناهي،
 منهنجو روح رنجائيندڙ ٻي، سون کي بلبل باد پون ٿا.

ليڪن ڪوئي سمجهو ماڻهو تنهنجي ڪا تقليد ڪندو ڇا؟
 تنهنجو رستو اڻڪو آهي، سڀاڻا سڙڪي لاءِ جيڪن ٿا.
 هونديس ڪي سوداڻي هر سارو جڳ سوداڻي ٿاهي،
 مون ٻارن لاءِ چولدا آهن: 'سوداڻن مان شعر لکڻ ٿا'.
 سو مان ڪوئي قيس نه آهيان، تون ٻي ڪاڻي ليلو ٺاهين،
 پنهنجي ڪاڻي صحرا ڪاهي، ماڻهو ڪرڙا نمڻا ڪهڙن ٿا.
 ماه آهي ويچارا ماڻهو ڏاڍا ڪي معصوم ٿين ٿا

قطعا

(۱)

چشني ٻاهي پتر پتر، پتر پتر ٻاهه ڏسي،
 تڏهن ايس تنهنجي در تي گهر اندر وٺراھ ڏسي.
 تون ئي آخر آهين سهارو، اي تنهنجا آزاد ضمير
 توکي پاڏاڻن ٿو، ٻاجهي، سڙو ڪٽيا ماه ڏسي.

(۲)

ٻائي آهي بھارت اڄ ٻي، اڏسڻور، جنهن،
 ٻرڻ جي ويان ٻي تنهنجو ٻاهي روپ ڏاڻو.
 دوزخ جهڙي جنت تنهنجي مون کي نامنظور
 آهالڻ ۽ عيش کان تنهنجو ٻاهي روح وٺو.

(۳)

ڪشالڻ جو بدلو، عوض غمون جو،
 ميلڻو چا، ميلڻو چا امان ڪي وري.
 هتي بساد ڪنهن کي نه هڏي خواب ۾
 هي دنيا، ضميرن جي سوداگري.

(۴)

ٻڌو آهي ٻي سمجه، انجان طوطو،
 نه هڪٻار هيئن جي مليءِ لات ۾،
 وساريون ٿا انسان هيئن دؤر جو،
 نه چا فرق آڏو ٻنهن ۽ رات ۾.

(۵۷۷)

(۵)

جڏهن ٻي ڪو سڀو ٺاڻي ساهه ڏيڻ لئه خبري آيو،
 قاتل تنهنجو ڪاٺ مڙو ٿيو حيرت جهڙي ڳالهه ته چئي!
 خنجر کي ڪڙڪائي منگر عاشق جيڙن کي لڪاري،
 روئي روئي ڪٽڻ جهڙڪائڻ غيرت جهڙي ڳالهه ته چئي!

(۶)

چالو- هي معصوم لاشنا ڪٽي پٽائي ويهي رهندا،
 ماڻهو ماڻ ۾ رهندي پنهنجي چاڻ ڦرائي ويهي رهندا.
 آوازن تي مهرون ليڪن تڙپڻ ۾ پاهيند نه آهيون،
 پاڻيون چالئون ساڪت رهندي پاڻ لڄائي ويهي رهندا.

(۷)

گناريسر پريسر- مندر ۾ جهيٽائي،
 پرايسر پرايسر آدمڙاڻا جي لاشي،
 پٽي پٽي پٽي نه آئي ڪولج ڪائي،
 اسان جي ڏاڻ پٽي لات جي لاشي.

(۸)

ڪوئڪو پائي نه ڪاڙ لاشين مان،
 ڪنهن جي ڪوٺ تي نه هيٺين، اڪيلائي،
 چوڻي هي صليب جون مڃڻيون،
 ماڻ ڪيئن ڪيندي سڀيهاڻسي؟

(۵۷۸)

۵۷۸

شيخ عبدالعليم "جوش"

شيخ عبدالعليم "جوش"، ۱۰ مارچ ۱۹۳۲ع تي ڄائو. سنڌيءَ جي ڪهنه شوق شاعر شيخ عبدالله "عبد" جو فرزند آهي. ادبي ذوق ورثي ۾ مليس. نو آباد ڪراچيءَ جي سنڌي اسڪول ۾ هميشه علمي ادبي سرگرميون رهنديون هيس. اسڪول جي تعليم دوران شاعريءَ سان سندس دلچسپي پيدا ٿي. جوش صاحب انهيءَ ماحول ۾ ننڍپڻ ۾ ئي شاعراڻي ڏنا، جن ۾ مخلص، خادم، نياز، مسافر، حيدر، احسن، انجو، ڪانڊر، نظامي، يوسف ۽ ميا اڪثر شرڪت ڪندا هئا. انهن علمي ڪچهرين ۾ شاعريءَ تي تنقيد به ڪئي ويندي هئي. ۱۹۴۷ع ۾، رهبر خاص ۾ پڙهڻ کان پوءِ، ۱۹۴۸ع ڌاري ڪراچي موٽي آيو. ۽ سنڌ مسلم سائنس ڪاليج ۾ داخلا ورتائين. ان وقت 'بزم ادب نظامي' ۽ 'مجلس احباب' جي طرحي شاعرن ۾ باقاعده شعر پڙهڻ شروع ڪيائين. تخيل جي بلنديءَ ۽ استاد شاعرن جي همت افزائيءَ سندس طبيعت کي پوريءَ طرح شاعريءَ ڏي رجوع ڪيو. ان کان متاثر ٿي پاڻ سائنس ڇڏي آرٽس پڙهڻ لڳو. شروعات ۾ پنهنجي والد محترم کان اصلاح وٺندو رهيو. مضمون نگاريءَ جي ابتدا مفتحوار 'ناخدا' کان ڪيائين. ان طرح "نئين زندگيءَ" ۾ سندس فن ۽ تنقيد جي مختلف مسئلي تي ڪيترائي مضمون ڇپيل آهن. 'جوش' بنيادي طور 'غزل' جو شاعر آهي. شاعريءَ جي ميدان ۾ نون تجربن کي پسنديدگي جي نگاه سان ڏسندو آهي. گذريل ۱۶ سالن کان شعر لکندو آيو آهي. سندس فن ۾ قلندراڻي پيداڪي آهي، سندس تغزل ۾ غزل جا تمام لطيف قدر ۽ معيار ساهيل آهن، جن کيس سنڌي ادب ۾ نمايان مقام عطا ڪيو آهي. ماحول ۽ زندگيءَ جي مسئلن جي ترجماني، سندس اشاريت ۽ رمزيت ۾ ساهيل آهي. جنهن مان سندس فني پختگي ۽ قادرالڪلاميءَ جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. هن وقت محڪمه اطلاعات ڪراچيءَ ۾ اسسٽنٽ ڊائريڪٽر آهي. — ادارو

غزل

هي گردش روز و شب جي تنهنجو اندازِ نظر آهي،
خفا آهين تہ شام آهي، جي مرڪبن ٿو سحر آهي.
اثر جي آه مان آهي عداوت، هر نہ ڪر اي دل،
نہ آهين ۾ اثر هو ۽ نہ آهين ۾ اثر آهي.
حقارت مان نہ ڏس انسان ٿي انسان کي هرگز،
پلي مفلس هجي عزت جي لائق ۽ سر بھر آهي.
ڪمال بندگي کان مرتبو اهڙو سلو مون کي،
چتي سجدو ڪريان ٿو بس اتي ئي سنگِ در آهي.
طبيعت مضطرب، دل داغ داغ ۽ پشيمون افشان،
انسان جي حال جي هُنن پشيمون کي ڪا خبر آهي.
انسان جي راءِ ۾ مشڪل مقام آيو تہ ظاهر ٿيو،
ڪهڻي سفر هئا، پير نہ ڪوئي سفر آهي.
خدا جو فضل آهي 'جوش' جي احباب مان هر هڪ،
مفتور، صاحبِ نقد و نظر، اصل هنر آهي.

انسان کي پنهنجي جنون تي جي اعتبار هجي،
خسرو تہ پاڻ خطائن تي شرمسار هجي.
دعا گهرو نہ انسان جي ڏکهي حياتيءَ لاءِ،
اهڙا چنار بہ ڪهڙي ڇا ستار هجي.
متر نہ ڪر جو ٿي آه ۾ بہ ٿو طولان،
نہ دل ڏکوئڻ مان لڙڪ ۾ شرار هجي.
خودي وڃائي ڪيو جنهن بہ پاڻ کي ملڪو،
وجود ان جو لنگاهن تي ڇو نہ بار هجي.
هتي ئي آهي جهنم، هتي ئي آهي بهشت،
پلي تہ ڪنهن کي قيامت جو انتظار هجي.
مشاعري ۾ نہ ٿيو 'جوش' جنهن تي داد نصيب،
اهو غزل ٿي مان منهنجو شاهڪار هجي.

حوصلو پنهنجو ايڏو وڌايو اٿس،
 تنهنجي رحمت کي پئي آزمايو اٿس.
 لڙڪ مان سرڪ پيدا ڪري ٿو سگهان،
 پاڻ روئي ڀين کي ڪلايو اٿس.
 صبح سو جو سر ٿور ٿلهائيندو،
 دار تي جهڪو نغمو ٻڌايو اٿس.
 آرزو دمن ٿي هر خوشي ختم ٿي،
 تنهنجو غم هو سو ان کي بهايو اٿس.
 وقت جي چار ۾ حادثا پي وي،
 ساڻي دهر کي آزمايو اٿس.
 دل ۾ ٻارهر وري حسرتن جا ڏيا،
 هو قتل شهر جنهن کي وسايو اٿس.
 ٿي نه ٿڪين ذوق سفر جي اڃا،
 پاڻ مان رهبرن کي ولايو اٿس.
 دشمنن سان به اي 'جوش' ٽوڪي ملي،
 ڪو خزانو هو جنهن کي ٽٽايو اٿس.

اهو جو دل ۾ خوشيءَ جا ڏيا جلاني ٿو،
 سو پاڻ پنهنجي هٿان ئي فروغ کائي ٿو.
 نه گل ٿو ڏيا ۽ نه مڪڙين جي منهن تي سرهائي،
 الانهي پاڻ کي چو باغبان ٻڌائي ٿو.
 ٻهه ڦٽي نه ڏئي مون خدا جي نيازي،
 جي هڪ ڏيو ٿو جلاني لکن وائي ٿو.
 خزان، بهار، شفق، صبح، شام، چاندوڪي،
 فروغ آهي پا ڪو صورتون مٽائي ٿو.
 اهيءَ جي عشق ۾ سوريءَ کي سچ ٿو سمجهان،
 اڃا چو تنهنجي وفائن کي آزمائي ٿو.
 وٺا جي واٽ تي اهڙو مقام آهي جتي،
 لهر جيب نه ويتر خوشي وڌائي ٿو.

ٿئي ٿي ڄڻ ته ڪا راز و نياز جي محفل،
 جڏهن هـو منهنجي نظر سان نظر ملائي ٿو.
 اوهان جي شهر ۾ اهڙو به آهي ديوانو،
 حليم آهي مگر 'جوش' پي مڏائي ٿو.

ڪافر جي ڳالهه ڪر نه سگهان جي ڳالهه ڪر،
 انسان جو ذڪر، عظمتِ انسان جي ڳالهه ڪر.
 مون کي خوشيءَ جي مٿس جي راحت جي ڇا خبر،
 مون سان اتر جي درد جي هجران جي ڳالهه ڪر.
 فصلِ بهار ۾ ته ڪڇي ٿو چمن جو سحر،
 دورِ غزلن ۾ ڪا ته گلستان جي ڳالهه ڪر.
 دل کي سڪون مليو ته مليو روح کي قرار،
 مون سان وري نه زلفِ پريشان جي ڳالهه ڪر.
 اهلِ جنون تي طنز ڪرڻ کان اڳي اي دوست،
 اهلِ خسر جي تنگيءَ دامن جي ڳالهه ڪر.
 منهنجي خراب حال تي ئي ڪن خنده زن،
 مون تي ڪلي نه منهنجي گريبان جي ڳالهه ڪر.
 اي 'جوش' نامي منهنجي گناهن جو ڪو شمار،
 مون سان وري نه رحمتِ بزدان جي ڳالهه ڪر.

جڏهن دل جي تقاضا وڪ وڌائيندا هئو،
 هتان کي منزل منزل آڙسائيندا هئو.
 وقت منصف آه پترا ٿو اڃا ڪارا ڪري،
 شام کي پهل صبح جو هسڻ ٻڌائيندا هئو.
 سوچ تي بهرو، زبان تي اڙي پائيندي هجي،
 اهڙي محفل جي چراغن کي وسائيندا هئو.
 پيخير آهي حياتِ تو جي منزل ڪان اڃا،
 خضر کي پي هسڻ پنهنجو ٻڌائيندا هئو.
 درد سان ئي زندگيءَ ۾ لطف آهي دوستو،
 غم ڏئي مون کي خوشي منهنجي وڌائيندا هئو.

چو هجي مڃائي جو پاڻڌ ذوقِ ميڪشي،
 خون کي مٽي دل کي پٺاڻو پٺائيندا هلو.
 'جوش' کي تصوير جو هڪ رخ نه ڏيکاريو اوهين،
 داد جي ڏيو ٿا ته خاميون هي پٺائيندا هلو.

ستري، ڪيٿائين جفا ڪيٿائين،   اسان کان به ٿيندي وڻا ڪيٿائين.
 اسين دار کي پنهنجي منزل ٿا سمجهون،   هلي ٿو ڏسون رهڻا ڪيٿائين.
 گلن کي ڏٺان سڪڙين ڏي نهاريان،   چمن جا اهي جهپٽا ڪيٿائين.
 ملي سرڪ مون کي تڏهن هوش آيو،   غمن جا هئا سڀلا ڪيٿائين.
 هائ سان ٿي وڌيو، وڌڻ سان ٿي رسيو،   اهي پنڌ ۽ پيچرا ڪيٿائين.
 کڻي ڄام پيو حادثن کي پڪاريان،   وڌي ٿا وڃن حوصلا ڪيٿائين.
 ٿيو 'جوش' ڌرتيء تي دوزخ جو منظر،   اڃا سان رهندو عدا ڪيٿائين.

ڪليم، طور نه آهي هي آهي مڃائون،
 هتي نه رند خدا سان ٿو هڪٻار ٿئي.
 نه سور عشق ۾ پائي نه حسن ۾ شوقي،
 نظامِ شام و سحر چو نه بينظير ٿئي.
 اسين خزان ۾ الهيءَ لاءِ باغ ڏي ٿا وڃون،
 سڪل پٽن ۾ به قدرت چو ٿو پيار ٿئي.
 نقاب رخ ٿان ڪڍي ٿو وري ڪيري ٿو وري،
 ڪڏهن ٿو صبح ٿئي ۽ ڪڏهن ٿي غار ٿئي.
 جهڪي نه وقت جي آڏو، ڏکي نه ڏاڍ کان جو،
 اهوئي پنهنجي زماني جو ٿو اسام ٿئي.
 لکي لکي چو اوهين پنهنجا مور مارو ٿا،
 حسرت حيات جو احساس ٻيل نه هار ٿئي.
 ائين جي لاءِ ٿاڻي جو اٿي پنهنجي 'جوش'،
 نصيب ان کي ستارن جو ٿو سفر ٿئي.

درد کي لادو ڪري نه ڏان،   عشق جي انتها ڪري نه ڏان.
 چو هٿان رهڻا جي سرغسي ٿي،   پاڻ کي رهڻا ڪري نه ڏان.

تنهنجي بخش جي مون ٻڌي تعريف، مان به ڪاٺي خطا ڪري ته ڏسان.
زندگي ۽ سڪون جي ڳولا! تجربو ٿيندو، ها، ڪري ته ڏسان.
تنهنجي تعريف تي ٿي ٿو هو رنج، پاڻ پنهنجي ڪلا ڪري ته ڏسان.
دل ۾ حسرت ته اضطراب ۾ دل، دل کي بي مدعا ڪري ته ڏسان.
ڪو ته هوندو ضرور منهنجو به دوست، ڪنهن کي درد اشنا ڪري ته ڏسان.
منهنجا ساٿي سمهي پيا شايد، ڪا نوا ڪا صدا ڪري ته ڏسان.
سيڪڙي ۾ پا ڊهر ۾ هوندو، 'جوش' جي ڪا ٻيا ڪري ته ڏسان.

هي عجب شهر جتي ٺاهي ڪو هڪ ديوانو،
ڪو تماشوي سرڊار نه آهي بهارو.
ڌرتي آهي ته پوءِ ڇامي هلو منزل ڏي،
زندگي سايه ديوار نه آهي بهارو.
ڪٽو جي ڏوڙ ۾ ڪاٺي جا ٽڪر يا ڳولن،
ماڻڪن جو ڪو ٻڌڪار نه آهي بهارو.
چو ملي سور ٻئي کي به پريشان ڪجي،
مون کي ڪو شڪوه شطوار نه آهي بهارو.
اسر، ساٿي، سڀ ڪارنگ، بهاري، مطرب،
اهڙي عالم ۾ ڪو سڃوار نه آهي بهارو.
'جوش' جي لاه دعائون ٿا گهرون پنشن جون،
هو ته ڪو اهڙو ڪنڪار نه آهي بهارو.

نظم

(علامه آءِ. آءِ. قاضي جي ياد ۾)

حضر جو آفتاب هو، حضر جو باهتلب هو،
فرد نه پر هو انجن، باب نه پر ڪتاب هو.
فڪرو نظر جي شهر ۾، هي جنهن جي در مان زندگي،
روشن خيال پارڪو، روشن ضمير فلسفي.
شاھ جو نڪتہ دان هو، شاھ جو رازدار هو،
جو هن تي آشڪار هو، جو هن تي آشڪار هو.

مطلب ڀرت دور ۾ هو حق ڀرست ٿي رهيو.
 ڪوشش ڦڻين ڪين هو معوالست ٿي رهيو.
 جنهن جو متاع زندگي لوج وڻلڻ جي آهيو.
 حُسن ڀيان جي آرزو، ذوق نظر جي جستجو.
 اهڙو حڪم ويو ڏسي، اهڙو خطيب ويو لڏي.
 جنهن جي وطن کي ڪهرج هئي، اهڙو اديب ويو لڏي.
 ويڻو هو نيٺ ويو مگر، نالين تي نڪڻ ويو ڇڏي.
 ڪهڙي نه حب سال هو، جامع سنڌ ويو اڏي.

قطعا

(۱)

معرفت جو مقام ڏي نالسي،
 محب کان ڪو ڀار ڏي نالسي.
 بخوديءَ ۾ خدا سان ڳالهيون ڪريان؛
 اڄ ت ڪو اهڙو ڄام ڏي نالسي.

(۲)

آسمان تي جو اشارا ڇڪيا،
 سان ته الله جو ڦاٽل ٿي ويس.
 ظلم ٿيندو ڏسي ڌرتيءَ تي اي 'جوش'؛
 مان وري ڪفر ڏي مائل ٿي ويس.

(۳)

تنهنجي مُرڪ سڙڪ سڻجائي ڪئي،
 'قور' چوڻ جي به ضرورت نه رهي.
 تڻو نهاري نئين دنيا ٻڌي؛
 'ڪئن' چوڻ جي نه ڪا حاجت نه رهي.

(۴)

پٿر ۾ پٽ آهي سمائل،
 ساز ۾ لڙمو آهي ليڪل.
 نقش ظلم ۾ آهي سائي؛
 هر حسرت ۾ آهي غزل.

(۵)

ڇنگ پوري لڪو پيچل هائي،
 اهڙو ڪو ڪونهي جو سير دان ڪري.
 حوصلو اهڙو نه آهي ڪنهن ۾؛
 پنهنجي ڦاٽل کي جو مهمان ڪري.

(۶)

مُرڪ سڙڪيءَ جي ڪٽڻ ٿو ڇاهين،
 گل کان خوشبو به جهڻ ٿو ڇاهين.
 ظلم اڏو ته نه ڪو دستِ خزان؛
 نمر پوئا به پئڻ ٿو ڇاهين.

(۷)

نظرت ٻوڪي نظرت ٿيندو،
 الفت ٻوڪي الفت ٿيندو.
 زاهد وٽ ڪو جادو آهي؛
 سجدو ٻوڪي جنت ٿيندو.

(۸)

سون جي کوٽ مليل ٿولي ٿي،
 نه ته انصاف کي ليلام ڪيو.
 منشيءَ کي نه سڙا هيٺي هئي؛
 نه صداقت کي به بدنام ڪيو.

(۱۰)

ليک کي سهڻن سان اوسائين،
 سٺن جي ڪوچھائي ڪا ويندي.
 سٺن کي ايڏو جان ڪرين ٿو؛
 من جي گدائي ڪا ويندي.

(۱۲)

هڪ پنهي وٺي ٿارن جي،
 ڀرند ڦٽي لپارو ڀسو.
 سج وڌيري چٻاڻ اٿس؛
 رات جو حق ڳوڻھائي وٺو.

رباعي

ظاهر نه ٿو ڪنهن تي اهو راز آهيان،
 پهتو نه ڪنن ٿاڻين سو آواز آهيان،
 تما ٿا ٿيڻ جنهن جي ٿئي ٿارن ۾؛
 اي دوست ٻين ٿو اهو ساز آهيان.

علي محمد "معجروح"

معجروح صاحب هن طرح پنهنجي فن جو تعارف لکيو آهي:

"پنهنجي عمر ئي چاهي جو سوانح لکان، سوانح لکن لاءِ ته زندگيءَ جي وسيع تجربن ۽ مشاهدن جو ڳوڙهو اڀياس ۽ ڀڃوڙ ڪهرجي، مون وٽ ته اهڙي هڪ دور رس نظر به ڪانهي. البته هڪن دوستن کي قريب کان ڏٺو اٿم. سندن خلوص کي آزمائي ڪڏهن غرمان ڪند اوڀو ٿي ويو آهي ته ڪڏهن احساس ندامت کان عرق عرق ٿي ويو آهيان. اهو آهي پنهنجو تجربو ۽ اهو آهي پنهنجو شاهدو.

زندگي بي ثبات ۽ عارضي هجڻ سان ڪڏهن غرور انگيز نه آهي، پر ان جي باوجود عزيز آهي. ڪنهن محبوب جي مرڪب وانگر موهيندڙ ۽ صبح جي اڀرندڙ سج جسي ٻاڪيزه ڪرڻن وانگر آهيد ۽ آرزوءَ جي شور سان ڀرپور، انهيءَ هڪڙي زندہ به آهيان، بهرحال زندگي هڪ ڌرپور آهي، هڪ جذبو آهي، جهڙيءَ طرح جذبي کان سواءِ زندگي بروج آهي، بلڪل اهڙيءَ طرح زندگيءَ کان سواءِ جذبو غير مجسم ۽ غير محسوس. زندگي ۽ جذبي ٻنهي جي هڪجائي ۽ ميلاپ جو نالو آهي شعر و ادب. انهيءَ هڪڙي شعر و ادب کي ئي سرمارو سمجهبو اٿم، جي جنرو رهيس ته انهيءَ ۾ وس آهر اڃا ٿو ٿيندو رهندو، پر جي مري ويس ته به شعر هڪونهي. ادبي بورڊ ته موجود آهي. پنهنجي ڪلام جو ضرور تحفظ ڪندو. ان بعد به جي آڇ آهر نه ٿي سگهيس ته نه سهي، گهٽ ۾ گهٽ هڪن دوستن جي هارين ۾ ته محفوظ ٿي ويندس. هن کان ڪجهه سال اڳ "مهراڻ جا ماڻڪ" لاءِ لکيل پنهنجي خاصي ۾ هڪي تاثرات بيان ڪندي لکيو هئ ته "نئين سنڌ" ۾ سڀ اڀري واري دور پنهنجي ادبي زندگيءَ جو اهم

دؤر هو، پر هائي ان ۾ اها ترسيم ڪندس ته حيدرآباد ۾ انفرميشن ڪافي جي ملازمت جا ڇهه سال منهنجي ادبي زندگيءَ ۾ هڪ خاص مقام رکڻ ٿا. انهيءَ دوران نون دوستن سان متعارف ٿيڻ سان گڏ، پراڻن رفيقن جي قرب ۽ خلوص جو سزاوار ٿي ٿيس، اڄ به انهن قرب پرين ڪچهرين جي ياد منهنجي زندگيءَ جو عزيز ترين سرمايو آهي.

حيدرآباد وارو زمانو منهنجي شاعريءَ جو بهترين زمانو هو، منهنجو غزل هتي ئي مهراڻ جي مست موجن ۽ ان جي زندگي پرور فضائن سان روشناس ٿيو.

شاعريءَ ۾ غزل منهنجي محبوب صنفِ سخن آهي. ان ڪري ته غزل جي زبان جذبي جي زبان آهي، غزل حسن ۽ عشق جي لطيف جذبن جي ترجمانيءَ سان گڏ دنيا جي هر ڏک ۽ هر غم کي پاڻ ۾ سموئي سگهي ٿو. غزل داخليت ۽ خارجيت جو آئند دار آهي، غزل ۾ اها وسعت پڻ آهي ته هو هر بدلجندڙ دؤر جو ساٿ ڏئي سگهي، غزل مون کي ان ڪري به عزيز آهي، جو ان ۾ تفضل ۽ ترنر جو دلڪش امتزاج موجود آهي.

هاڻي اهو به عرض ڪرڻو پوندو ته آلا ڪير آهيان، ڪنهن جو پٽ آهيان، نه ته هن خاڪي جو پورائو نه ٿي سگهندو. بهرحال منهنجو نالو علي محمد (مجروح) ۽ والد مرحوم جو نالو خير محمد آهي. ذات جو بهترين آهيان. ڪراچيءَ ۾ ڪيئن اچي اڙيس اهو قصو پراڻو به آهي ۽ طويل به. وڏن کان ٻڌو اٿم ته اسان جو پڙڏاڏو حاجي دائود ۽ سندس وڏو ڀاءُ حاجي رمضان روزگار سانگي، مهڙ سان ڪهي ڪراچيءَ ۾ اچي آباد ٿيا ۽ انهي ئي جنت مڪاني ٿيا. شروع شروع ۾ اسان جي وڏن جو ڪچ سان تائين مهڙ ۾ رهندڙ مائٽن وٽ اچڻ-وڃڻ رهيو، پر پوءِ امتداد زمان سبب لڳ لڳا ختم ٿيندا ويا ۽ اڄ ته بلڪل معدوم ٿي چڪا آهن، نه آهي اسان کي نه اسان آلهن کي سڃاڻڻ. هن وقت ڪراچي جي سنڌ انٽرنيٽل ٽريڊنگ ايسٽيس (S. I. T. E) ۾ ملازم آهيان. زندگيءَ جا ٽيٽا ٻه سال گذري چڪا آهن؛ هاڻي مانده حياتي خدا ڄاڻي ڪيئن گذرندي. * — علي محمد 'مجروح'

غزل

اسان قرب جا غول ٻاري ڇڏيا،

اسان زلف ڦهنجا ستاري ڇڏيا.

اوهان درد مندن کان بهيزار ٿي، ڪرم جا قربانا وساري ڇڏيا.

اسان غم جي طوفان جي باوجود، ڏيڻا آرڙوئن جا ٻاري ڇڏيا.

اوهان هڪ نظر سان سرانجن،   ڪي ماري ڇڏيا ڪي جباري ڇڏيا.
ڪڇي ڪهڙو انوس 'مجرّوح' جو،   زماني ڪٿي مهر ماري ڇڏيا.

•
ها جڏهن سووي مڙندي دوستو،
عاشقن جي عيبداد ٿيندي دوستو.

پاس جي ويران رهن ٿاڻ وري،   زندگي مڙڪي مڙڪي دوستو.
رات ڪاري شهر واري ٿي سهي،   رات آهي نيٺ ويندي دوستو.
جي وڃو مشڪل ۾ سڀ اکيون مٽي،   مون کي حيرت ڪان ٿيندي دوستو.
مان آهون روڪو ڳوڙها آکھو،   زندگي الزام ڏيندي دوستو.
اڃ تـ ڏاڍا وڃ پئي واکا ڪري،   ليٽ ڪنهن جو گهر اڏيندي دوستو.

سڀ ٻيا 'مجرّوح' کي چريو چون،
اهڙي ڪا پيئداد ٿيندي دوستو.

•
هي لڙڪا جي اکين سان ٻئي آب و هن ٿا.
هڪ آڱ لڳائين ٿا اکر دل ۾ رهن ٿا.

سڀ ڳردي ڦٽڻ ڀر کان پگهلا رهن ٿا،   جي تنهنجي جفائن جا شعر روز هن ٿا.
جي تنهنجي محبت ۾ سرن ٿا نه جئن ٿا،   هن شهر ۾ ڪي امڙا به ديوانا رهن ٿا.
پيغام جڏهن تنهنجي لکائڻ جا اچن ٿا،   ديوانا وڏي دار جو سينگار ٿين ٿا.
مولان بلا خيز جو نظارو نه ڏس ٿون،   موجن جي آئل ۾ تـ ڪنارا به ٻڏن ٿا.
ڪي سال ٿيا، زخمر تنهنجي غم جا چئي ويا،   پر داغ اڃا تائين تنهنجي دل جا ڏکن ٿا.
'مجرّوح' جي يربادي جا انا ڇڏي ڏي،
ٿون زندهه رهن، اهڙا شعر روز ٿين ٿا.

•
قدم قدم تي نشون روز حادثو آهي،
جئي ۽ شاد رهي ڪنهن جو حوصلو آهي.
زمانو چار پيئي، مان چڪر جو خون بيان،
عجيب پير مٿان جو هي فيصلو آهي.
ڪڏهن ڪڏهن جو بهاري ٿو ناز مان مڙڪي،
اهو ئي پنهنجي جياپي جو آسرو آهي.

محزل ۾ تنهنجي حوالي جو شوق رنگ مهڻي،
 مگر هي دل جي حقيقت جو ٿڌڪرو آهي.
 اجهو ٿا پهچون ذرا حوصلو رکيو ٻارو،
 ڊيار دوست ۾ ٿوروئي لاسلو آهي.
 اسان کي ظلمت ۾ شام ٿي جو خوف ڪٿي،
 اها ته انجمن دل ۾ - - وجهرو آهي.
 سٺا، جيڏو ڪٿائي سگهي ٿو پير فلڪ،
 مگر هي پاد رهي مون سان واسطو آهي.
 نه سرڪ آهي لين تي نه لڙڪ آئين ۾،
 ائين تنهنجي طبيعت کي ڇا ٿيو آهي.
 شارب ناهي ته 'مجرع' دل جو خون مهڻي،
 اسان کي گردن ۾ ماهر سان واسطو آهي.

ستر جيڪي دل تي ٿيا دوستو،
 اسان کان ته سري ويا دوستو.

هي واعظ هي ناصح، هي شيخ حرم،	سومشي هرڪجي ٻيا دوستو.
اگر لمر سلطان ۾ ڪو بت پڳو،	اشارا اسان ڏي ٿيا دوستو.
هئا دشتِ حسرت ۾ جي هفت،	خدا چائين ڪيڏانهن ويا دوستو.
مڏو ٻيل حوادث جي طوفان کي،	اها ڪي ٻين ٿيا ڏيا دوستو.
اسان جي نگاهن سان ٽڪرائجي،	ڪي پيمانن چٽڪي ٻيا دوستو.
سردار پهچي نه پويان ڏسو،	وسپلا وڃڻ ٻيا دوستو.
ڏسائي سان اکيون ملائي هلو،	ڏسائين ٻيا دوستو.

قطعا

(۱)

گل کان شوقي، ڪليءَ کان سرڪ وٺي،
 هڪڙو رنگين محزل تيار ڪيم.
 تنهنجي مضمور اکڙين جو قصو،
 تنهنجو لمر البدل تيار ڪيم.

(۲)

ننهنجي عمر کي وسارڻو ٿو پئي،
گيردشن ڏي نهيارڻو ٿو پئي،
زندگي خود بخود نٿي گذري؛
زندگي کي گذارڻو ٿو پئي.

(۳)

زندگي جي پيهرن و آهي گهر،
مشق جي سرمستين جو ڦاٿلو،
هڪ لدم ٺوڪان وڳو پٺي هٿي؛
اڄ آهو سالن جو آهي ڦاٿلو.

(۴)

گهڻن جي حسرت ۾ سرون گهڻن جي ٽٽا ۾ جيون،
گهو هجي عشق جو انعام ٿي رهيا ٿيون،
اهل دل گهو ٿي هجي دادر ولا جنهن کان وٺي؛
دار تي رٿن ڪريون، زهر جو پيائو پيون.

(۵)

گهڙي منزل جا امن آهيون سائو پارو،
نگو رهبر نگو همدو نگو سامان ڳرو،
دورها دور آهيدن جو ٿو چڱي ٺارو؛
پر تان هي به هجي پنهنجوئي گهو داغ ڳرو.

(۶)

هرڪو فرعون هتي پاڻ کي موسيٰ ٿو ٺڏي،
هرڪو جلاد هتي دم ٿو مسيحاڻي جو،
هرڪو نمرود ٿيو وارث گذار غليل؛
وقت پهتو اهي اي زندگي، رسواڻي جو.

—————

”تاج“ بلوچ

”تاج“ بلوچ، هڪ باحوصلو ۽ جذباتي شخص هو جو مالڪ آهي، سندس تخليق ۾ اهي سڀ معيار موجود آهن، جي هڪ بهترين نغزگو شاعر لاءِ لازم چئي سگهجن ٿا. سندس انداز بيان ۾ شوخي، دليري، بيباڪي، پختي ۽ برحسني آهي، جنهن کيس وڏي مقام تي پهچايو آهي. سندس ڪلام، هر علمي جردي ۾ ممتاز جڳهه حاصل ڪئي آهي. سندس ڪلام جو اڃا تائين ڪوبه مجموعو شايع نه ٿيو آهي.

هاڻ مختصر تعارف هن طرح اٿس:

”نالو: تاج محمد، جنم ٿي بلوچ.

تخلص: ”تاج“ بلوچ.

تعليم: بي. اي.

جنم جي تاريخ: ۱۹۳۸ع سرڪاري رڪارڊ موجب.

درست: ۲۵- مئي ۱۹۴۰ع.

پيدائش: ڪوٽ سردار محمد مراد خان، بلوچ، تعلقو ٻٽ، ھائل، ضلعو ڪر سٽ.

ملازمت: سرڪاري ملازمت جي سلسلي ۾ ڪراچي ۾ حڪومت پذير. ”تاج“ ٽي نقطہ نگاہ

کان جماليات ۽ خمریات جو شاعر آهي. سندس فن ۾ ندم ۽ جديد خيالات ۽ هن جي آميزش

آهي. اردو ادب ۾ ”ندم“ جي شاعري خمریات ۽ رنگينيءَ جو اگر شاهڪار آهي ته پوءِ،

سنڌي ادب ۾ ”تاج“ جو فن ان سلسلي ۾ قابل تعين اضافو چئي سگهجي ٿو. ننڍن ننڍن

بحرن ۾ سندس دل ۾ ڇنڊڙ شعر عجيب لطف پيدا ڪن ٿا.

سندس چوڻ موجب:

”تاج“ پڪڙيل، موتي گوهر! - ادارو

* * *

گيت

آئي مند ملهار

ساوڻ آيو پرڪا پرسي،
وڇڙيل ڀرتا سُڙڪي سُڙڪي،
پهڪيو پهڪيو سڀ منار،
- آئي مند ملهار.

مڏڪا مڏڪا ٽهڪ ٻڙي ٻيا،
آهون آهون نضا ٿي ٻيا،
هرسو گهٽن جي گولجار،
- آئي مند ملهار.

هرڪو مڪڙو مڪي مڪي،
ٿانگر والڪيان مردل لھڪي،
پانيون، لانيون، ساڪيءَ لار،
- آئي مند ملهار.

سُرما سُرما غنچا نڪڙيا،
تازا ٿي ٻيا دل جا جذبا،
آئي جواني آئي بهار،
- آئي مند ملهار.

چٽئي ٻاهي سائي ڌرتي،
سُڙڪي ٻيڙي دل جي ٻيڙي،
پنهجي سسئي مور لـ مار،
- آئي مند ملهار.

مڪڙيون مڪڙيون گل گل ٿي ٻيا،
جن جا چورا شينر ڏونسا،
وک وک خوشبوءِ جو وهنوار،
- آئي مند ملهار.

ظفر

مداوا

هيٺرا شعر لکھڻي تاج ملوچ!
جن کي شڪار مڃڻ، سڃهڻ ٿو.

تنهنجي اضممار طرحدار مگر،	درد ڪنهن جي جو مداوا به ڪيو؟
ڪوئي بهمار شفاياب ٿيو،	پوري مزدور کي مزدوري ملي؟
ناف مستن کي مليو مائي ڪپو،	ڪائي عربان جواني به ڏيکي؟
ڪنهن به فوٽ-پاٽ جي رهواسيءَ کي،	ڪو رهڻ لاءِ مليو آهه آجيهو؟
رات ڪاري ۾ جي پلين ٿا ڪند،	ڇو پلا ٿن کي پنجنو آهيو ڪو؟
چنڊ ڇڏيو آهه وڃڻ تنهنجي ساڄ!	ڪنهن جوان سال ٿنا جو ڪيو.
ڏاڍ جي هانهه ۾ پڙهي به لکي،	خون جي باهه ٿي پائي به پيو؟
هيٺا شعر لکڻي دوست مگرا	درد ڪنهن جي جو مداوا به ٿيا؟

آزاد ظفر

ارادو

جنهن مسيحا جون ٽڪندي راهون،	خوش ڏسي مون کي هو موٽي نه وڃي،
زخمر دل جا جي چڻي ويا آهن،	هي به آهي جو وري ڪن وري،
تن کي سوچيان ٿو اڏيڙي ڇڏيان،	ڪنهن به ڪنهن ريت آهي زخمر چڻي ٿي پوندا
پاڻ کي وقف مصيبت ڪريان،	هو مسيحا ڪٿي موٽي نه وڃي،
پنهنجي اظهار محبت خاطر،	زخمر دل جا جي چڻي ويا آهن،
هڪ دٻو خوب وري مان ٽڙيان،	تن کي سوچيان ٿو اڏيڙي ڇڏيان.
ڇو نه ورهين کان ورهيو هو آهي،	

غزل

تاج توکي سدائين ياد ڪري،
تنهنجي رسوائي ڪيان ٿو ڏهل ڏري.
طمن زن آهه خانہ ويرانسي،
تنهنجو هي درد ڀري عنايت آ.
اڄ هڪ ڀرين کي پير پري،
ڪم اهڙو پلا ٿو قرب ڪري.
تو کي ڪنهن مان به ناهه ڪا سبت،
پل نه ڪوئي هزار بار پري.

تنهنجي نڪرنت ۾ ايئن جڳاڻو آ،   تيز طوفان ۾ جيتي چراغ ٻري.
وقت غريبت، عجب دور آهي،   ٿي وڃن ٿا عزيز و يار ٻري.

●
تنهنجي ۽ رنگين منظر،

دل ۾ ڇهن ٿا غم جا نشتر،

ڪنهن جي مست نظر جو جادو،   ڪنهي ڏسان ٿو گهر کان ٻي گهر.
رسوائسي ۽ ديسوائسي،   عشق جو سبب، صحن جو مظهر.
گهٽڙي ڪاڪل، ڪٺوڙي اکيون،   سڀ کان گهڻو تنهنجو دلچسپ.
تنهنجي ٿي بدنامي ماري،   وره ڏين هيٺ ٻريا محشر.
هائڱ ڳرو ٿيو، نيم ٻڙن ٿا،   ڪاٺي آهيئن تنهنجا ميهو.
اهل سڀن، هيئن فرمائڻ ٿا: ”تاج پکڙيا سوئي گهر.“

●
جوت جلي پروانا جاگيا،

ناز ٻريا نذرانا جاگيا.

جيندڙي تنهنجي زهر ٿي ٻئي،   ساهي جا افسانا جاگيا.
خوشين جي خاموش آهتي،   دردن جا ويرانا جاگيا.
ٻرڙا ٻرڙا ٿيون زنجيرون،   رت بدلي ديوانا جاگيا.
ساد ڪري مغمور نگاهون،   ڪتر موڙي پيمانا جاگيا.
ڪڪرن ڪارونگار ڪي ڏسندي،   مستي جا ميخانا جاگيا.
’تاج‘ ڪري وير ايذا سجدا،   بت جاگيا بتخانا جاگيا.

قطعا

تخليق

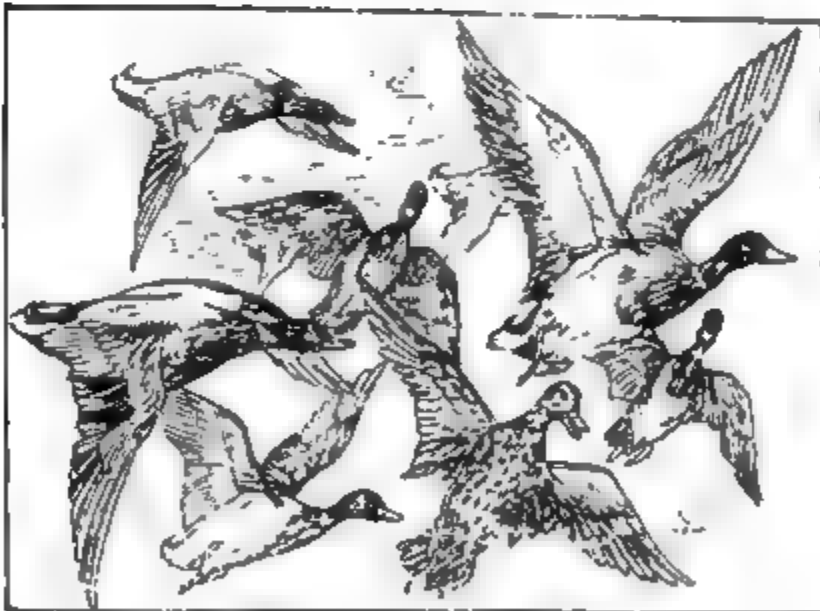
ڪيئن ليڪان چنڊ تارن جون ڪهاڻيون،
ڪيئن ليڪان مست بهارن جون ڪهاڻيون.
اڄ جو انسان ڳهي لاءِ ٿو ٿڙهي ٿڪي،
ڪيئن ليڪان، ڪيئن نظارن جون ڪهاڻيون.

عشق

شدت درد کان تڙيان ٿو هو شام و صبح،
باد مڪنن جي ۾ اکين مان هو اوتو اوتيان.
نسل رهي عشق سنڌ ۽ پيڙي سدائين ساڻي،
نهنجي صدي ۾ جوانيءَ جا مڙا ٿو ماڻيان.

خوشطبع

تھڪ ڏيئي ٿو ڪلان، سڀ کي ڪيلايان ويٺو،
مٿو محفل جو، ۽ خوشطبع هو ٿو سڏجان.
دل ۾ جو درد جو آڙاڻ پري ٿو ڀارو،
تنهن جو احوال پڇاڻو ۽ ڀلا مڪنن کي ڏيان.

غلام احمد «بيدم»

بيدم صاحب پنهنجي موانعمرې ۾ لکي ٿو:
نالو: غلام احمد پٽ امام ذنو ذات خواجو تغلص 'بيدم'.
ڳوٺ: تلهار تعلقو بدين.

ولادت: سال ۱۹۲۳ع جي وچ ڌاري ڄائو.

۱۹۲۹ع ۾ سنڌي اسڪول تلهار ۾ پڙهڻ وٺس. جتان ۱۹۳۷ع ۾ سنڌي ورثوڪيولر
ٽائينل امتحان پاس ڪيو. جيئن ته ٽائينل جي نصاب ۾ علم عروض جا ڪي سبق جهڙوڪ:
بحر، وزن ۽ قطيع رکيل هئا، انهيءَ ڪري ان ئي سال شعر چوڻ شروع ڪيو.

۱۹۳۸ع ۾ تپداري جي چوند ۾ چونڊيس، پر ميڊيڪل سرٽيفڪيٽ ۾ عمر ننڍي ئي هئي.
خير، ان ۾ به ڪا پلائي هئي. ان وقت ميدراپاد علمي جي اسڪول جو انڊسٽريو آفيسر
جناب فتح محمد صاحب قريشي، بابا مرحوم جو دوست هو. ان جي زور ڀرڻ تي پنهنجي
ننڍي ڀاءُ قلب عليءَ سان گڏجي ۱۹۳۸ع ۾ ننڍي ڀاڱي جي سر غلام محمد هاءِ اسڪول ۽
مدرسي ۾ داخلا وٺي انگريزي پڙهڻ وٺس. جتان به ۱۹۴۵ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪيو. ننڍي ڀاڱي
۾ رهڻ ڪري مرحوم محمد صديق 'سائو' کان شعر و شاعريءَ ۾ اصلاح وٺندو رهيس.
منجهو پهريون شعر هڪ سسڊس بعنوان "هاريءَ جي زندگي" ننڍي ڀاڱي مان اڪرنڊر
هفتيوار اخبار "ڳوٺ سڌار" جي ۵- جنوري، ۱۹۴۰ع واري پرچي ۾ شايع ٿيو. اهو ساڳيو شعر
هفتيوار "چوڏس" ڪراچيءَ ۾ به ڇپيو هو.

"هاريءَ جي زندگي" واري سسڊس ڇپجڻ تي منهنجا استاد ڏاڍو خوش ٿيا ۽ مون کي
پائل لکيا. ان کان پوءِ رسالي "سندوه" کي هر مهيني هڪ نظم موڪلڻ لکس. انهن ڏينهن ۾
سنڌي ادب لاءِ "مرڪزي صلاحڪار بورڊ" ڪراچي پاران "مهراڻ" ۽ "جمعيت الشعراء سنڌ"

لاڙڪاڻي ٻاران ”ادب سنڌ“ رسالا نڪرڻ شروع ٿيا هئا. 21 پنهنجا شعر انهن ٻنهي رسالن کي موڪليندو هئس. ’مهراڻ‘ جو ان وقت ايڊيٽر مسٽر لالچند امرڌانوسل هو. ان طرح مولانا سيتاڻي صاحب ”الوحيد جو هفتوار ادبي پرچو“ ڪڍڻ شروع ڪيو. ۽ ڪجهه وقت پوءِ حيدرآباد مان ”هلال پاڪستان“ وارن ماهوار ادبي ايڊيشن ڪڍڻ شروع ڪيو. پنهنجا شعر ۽ مضمون ٻنهي ۾ شايع ٿيندا هئا. ان طرح ’سلا مخزن‘ ۽ ’تعليم اخبار‘ ۾ به سالن تائين پنهنجو ڪلام شايع ٿيندو رهيو. بهرحال ۱۹۴۰ع کان ۱۹۴۷ع تائين ڪافي شعر لکيو. جنهن ۾ غزل، قصيدو، مثنوي، سمدن، بخشش، نظم، قطعو، رباعي ۽ مثنوي سڀ اچي وڃن ٿا. ڪجهه اودو شعر سنڌيءَ ۾ ترجمو به ڪيو آهي. جو به اخبارن ۽ رسالن ۾ شايع ٿيل آهي.“

نظم

تون ۽ مان

توڪي خدا آهي اعليٰ بنايو،
مون کي خدا آهي ادنيٰ بنايو.
رحمت مان توڪي دولت عطا ٿي،
حڪمت مان مون کي غربت عطا ٿي.
ليڪن نه سمجهيو تون راز ان جو،
ڏس من جي قدرت اک کول دل جي،
انسان تون ٻي انسان مان ٻي.

هاريءَ جي زندگي

اڄ حال هاريءَ جي ٽي چنڊ لاک ٿو وهان،
پنهنجي جگر جو درد ۽ ڪجهه موز ٿو ٻڌان.
تصوير خمزده جي هاري ٿو اڄ پٽيان،
هاري غريب جو هٿ سڀ حال ٿو سڃاڻان..
جنهن جي پگهر ٽي چرخو دنيا منو هلي ٿو،
تنهن جي ڏمو نه گهر جو ڪر ڪار ڪيئن چلي ٿو..
مدي پل بدن ٽي، ڪوڏر ڪلهي ٽي آهي،
ڪوڏر هٿي پٽيءَ ۾ پٺڙا پيو جو ٿاهي.

ڏي پٽ پيو مزي سان ۽ پيو پڪر وهائي،
 ڪهڙو لڙ هو پٺيءَ کي دلچسپ پيو بڻائي.
 مالي پٺس جا آندي ڪاڙهي ڦٽيءَ جو گهر ڪٺڻ،
 ڪٽائي پيو لڙ سان يا سرچ ۽ پير سان.

پتو ڪونهي

دل آڙاري هتي دستور ڇو آهي؟ پتو ڪونهي.
 محبت کان هر انسان دور ڇو آهي؟ پتو ڪونهي.
 زبانن ڦٽي ڇڏيون ۽ جيئن تي آهن محرابون،
 دلين ۾ خبت جو نامور ڇو آهي؟ پتو ڪونهي.
 ضرورتند بي تهذيب، مشڪ يولوف آهن،
 مگر ڪرسي نشين مغرور ڇو آهي؟ پتو ڪونهي.

سنڌي عورت

ڪٿن ٿا سڻهن فرشتا پي سنڌه عصمت شرافت جو،
 ۽ مڪن مڃن سنڌه پوٽيءَ تي اهڙي پارا آهن.
 سنڌه ڇا مادڪي، قربان جنهن تان زيب و زينت سڀ،
 شرافت جو نمونو، پڪر، صديق و صفا آهن.
 هي بحر زندگي، ڪڙڪا ڪٽڻ جا ۽ پلائون جٽ،
 اُتي پڙي پڙي جهڪا، انهيءَ جي نلخا آهن.

غزل

محفل ۾ خمارن مست ڪيو آت تنهنجو تصور آيو تري،
 ماضيءَ جو زمانو ياد پير مان لڳندو رهيس هو ٿيڙندي رهيا.

جي وڇڙي ويا سي ڪيئن لڙ وٺن؟	بيحدرد دلين کي ڪهڙي خبر؟
پشمن سان وڙهائي لهر ڪري	مان وٺندو رهيس هو ڪيندي رهيا.
تون مون کان جدا مان توکان الڳ،	ڪشئيءَ کان ڪنارو دور ٿيو،
ڪهڙو نه ڪري وٺين مون تي ستر،	مان رڙندو رهيس هو ڏسندي رهيا.

”استاد“ بھاري

سيد احمد شاه ”استاد“ بھاري ولد سيد حاجن شاه، ۱۶- جنوري ۱۹۳۰ع تي ڳوٺ غلام چانڊيو، ضلعي دادو ۾ ڄائو. سندس وڏا، آڄ شريف سان هجرت ڪري سنڌ ۾ سڪونت پذير ٿيا هئا. ۱۹۴۴ع ۾ سنڌي فائنل امتحان پاس ڪري ۱۹۴۷ع ۾ ملازمت اختيار ڪيائين. ۵۱-۱۹۵۰ع ۾، مٿيائي فيچرس ٽريننگ اسڪول ۾ تربيت دوران کيس علمي، ادبي ۽ تعليمي سرگرمين ۾ زور شور سان بهري وٺڻ جو موقعو مليو. ۶۳-۶۲-۱۹۶۱ع ۾ مئٽرڪ، الٽر ۽ بي. اي. ڪري ورتائين، ان سان گڏ ادب سنڌي، ادب عالمي ۽ ادب فاضل جا امتحان به پاس ڪيائين. ۶۵-۱۹۶۴ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ مان سنڌي ادب ۾ ايم. اي. ٿيو. ۱۹۶۷ع ۾ لاڙڪاڻي ڪاليج ۾ سنڌي ليڪچرار مقرر ٿيو. هن وقت گورنمينٽ ڪاليج سانگهو ۾ ليڪچرار آهي. ”استاد“ بھاري، پنهنجي همعصر شاعرن ۾ ٿوري ئي عرصي ۾ وڏو مقام پيدا ڪيو آهي. مختلف اصناف تي، نهايت پختگيءَ ۽ استادانه انداز ۾ طبع آزمائي ڪري، استادن کان داد حاصل ڪري چڪو آهي. پنهنجيون ڇپيل ڪافيون، پاڻ جهونگارهندو به آهي. سندس باقاعده شاعري، ۱۹۵۰ع ۾، دادوه ۾، انجمن آڪتاب ادب جي مشاعرن ۾ شرڪت سان ٿي. انجمن آڪتاب ادب، ”هزم طالب المولا“ ۽ ”سنڌي ادبي سنگت“ ۾ حصي وٺڻ جا موقعا مليا اٿس.

مولا گرامي صاحب ”سهران“، وسيلي سندس اصلاح ۽ ترويج ۽ ڪلام جي اشاعت ۾ ڪافي حوصلو افزائي ڪئي آهي. ”استاد“ جو ”فن“ سندس خيالات ۽ جذبات جي منتشر دنيا کي سهڙڻ ۽ سمجهڻ جو هڪ عمدو ذريعو آهي. ”استاد“ جي شاعريءَ ۾، هڪ عجيب انفراديت اها آهي

سندس خيال ونگين ۽ اصلاحي آهن. ڪلام تمار گهڻو چيو اٿس، پر اڃا ڪو مجموعو شايع نه ڪيو اٿس. اميد آهي، ته مطالعه ۽ رهاڻي کي جاري رکندو ۽ شاعريءَ کي، شاعريءَ جي دن - موجب، تڪميل تي پهچائيندو. اعائي اميد آهي. — ادارو.

بيعت

هوڏي برڪت بخششون، هيڏي ڏه ڏه ڏنڊ،
هوڏي سُرڪڻ سڻڊ، هيڏي سسڪڻ، سوڙهون.
(۹)

هوڏي باغ بهار، هيڏي اجڙيل آسمان،
هوڏي نهڪڻ ٺارهيون، هيڏي ڏمڪڻ ڌار،
هوڏي واڳ واپ ني، هيڏي پڙ پڪار،
هوڏي سُرهي سڄ ۽ هيڏي ڪنڌ - ڪٽار،
هوڏي ڪپ خمار، هيڏي اکيون اُڳ ۾.

(۱۰)

نيت مندي ٺاهو ٿيون، جاڳڻ ٿا جهلجون،
هندي رهندو هيسجون، وڌندي ٿا وڃون،
چيرهيون ٿا چٽ ڪٽي، ڪڇندي ٿا ڪڇيون،
اڙجون ٿا اڙجون، هين ڪاريءَ ڪاڏي ڪاڪ ۾.
(۱۱)

ڏهڪا ڏوهڙا، ڏيندي ڏيندي ڏينهن ٿيو،
مارن ٿا ماحول ڇا، ڪارا ڪوهڙا،
پهر - سوا پيڙا، پوسڪ جو ٿيندو سوجهرو.

(۱۲)

ڪڪر ڪارو ٺپار ٿي، آيا اوسڙا،
وسندو آجين وڌڻو، تينن پٺي پيڙا،
'استاد' اوجيڙا، 'چ' نه ٿيا، ٿيندا سڀيان.

(۱۳)

ڪيهن ني آهن ڪڇيون، ريهن ني ا روڪ،
سُرڪڻ ني سڀڻا ملن، لهڪڻ مٿان ٺوڪ،
اڏو نيزي ٺوڪ، پويان پالا پڙهيون.

(۱۴)

پتن کي اُڻڪ، مان کان ڪنهن سجهه جي،
ڪوڪو قدر ڪرين ٿو، ڪاڻه پري ٿن ڪڪ،
منهن کي ٿئي ڪا جڪ، سو ساڻي ٿي ٿن کي ماهه ۾.

مهراڻ

(۶۰۱)

(۱)

چاندوڪي، چاهت، آهن راحت روح جي،
اولداهي، امت، پٺي پٽو ست هانو ٿي.

(۲)

ٿاڻالو ٿي آڇ، اڇون جي ميدان ۾،
شعلو هاري شوق جو، پروانو ٿي پڇ،
من ۾ هارج سڄ، يا سڄن تي مٿان ٿي.

(۳)

سوري چاڙهي سڄ، هائي ٿو هڻا هڻن،
ڪولي مٿان ڪڇ، پلو ٺوڪي اُگرهيون.

(۴)

ڪڏ ٿوڙي غمڪين، غمخواري پنهنجي ڪريون،
خوشيون جن وٽ ڪوڙ، سي ڪنهن کي ڏيندا ڪين،
ڪمزورن کي ٿوڙو، ڏاڍا ڏين نه ڏين،
پنهنجا پور آهن، پهن جي بهڪڻ کان ٿا.

(۵)

ڏاڳون وانگر ڏاڍ، سستي ۾ پپ پپ ڪرين،
واڪ ٿيندا وڏي، ونگيندو سانء وار سان.

(۶)

پيڪين تي پيڪيون، ڏين ٿو ڏاڳا ڏاڍ تون،
ڪڍي هر هر ڪاڪڙو، ڊيهارين ٿو مون،
هڻندو سانء حق جون، هڪر هڻندو ٿرون،
نيون ٺاڪيون، ائيندس اسان جون.

(۷)

ڏڪي آهي ڏاڍ کي، ڪاٺل آهن ڪوڙ،
ڪٽي آهي قيد کي، ٿندي قيد ڪروڙ،
محبت لوڻ - مروڙ، ڪانهي ڪا پير ملڪ ۾.

(۸)

هوڏي ڪيڪو ڪٽي، هيڏي سڏڪا سڪيو،
هوڏي هڪيون زندگيون، هيڏي جنسي جنڊ،

دوها

شڪر، مڙس روڊ - رلي ۽ توڙ - نتي تقدير،
سائڻ ٿيسين، سوچ ڀري ۽ پڙه ٻڪي تدبير.
سِر نه هجي ها، ڪير ٿئي ها، غمخوار ۽ غمناڪ،
جي نه جلون ها، ڪنهن کي چئون ها، دلتار ۽ ستار.
بانس ڪري ٿو پيل پائي، دنيا آ درياءُ،
چوليون ڏيندا ايندا رهندا، نڪر لوان تازا.
ناصر تنهنجا نڪتا، گستا، چن هيرا آهن،
جن کي ڪاٺ ٿي ڪجهه ڪنهي، ڏين ڌري ڪاٺين.
بازارن ۾ ٻڪو سورهي، تلوارن ۾ ڪو،
توڙي آيتو، توڙي مڙس، دودو آ دودو.
مافيءَ جي ڌڻي کي ڏسجي هٿان آ اولهه،
مستقبل جي بجلي ۾ آ اٽل جو آڙهه.
ڪو ڏوڙي ٻو، ڪو ٽڪي ٻو، ڪو ٻيو ڪو،
و، ڙي وا نائي جا لاک، ڪو ويٺو ٺهڪي.
چم ۽ روح جي جهنگل ۾ آ ساهه سڄو سوکھو،
هڏن دنيا، هوڏن مٽي، ڪونهي ڪو لوکھو.
ڪنهن ۾ طرفتي، ڪنهن ۾ مليتي، انسان ٿي انسان،
پنهجو هي اسلام ٿي آهي، پنهنجو هي ايمان.

واڻي

لڙڪ لڙي ٻيا هين،

لڙڪ لڙي ٻيا هين.

شاعرا سوچ، تصور، سٺا - وات لڙي هوندي!

لڙڪ لڙي ٻيا هين.

ڪنهن نه شڪاريءَ کا نه بڪاري، - ڪونج ڪڙي هوندي!

لڙڪ لڙي ٻيا هين.

ڪنهن ڪوئيءَ ۾ ڪنهن جهڙي جي، - سار سڙي هوندي!

لڙڪ لڙي ٻيا هين.

ڪنهن پاهيءَ جي پيرون ٻوندي، - واٽَ وڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن جي در تي دانا دانا، - ڌم ڌڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن هيٺي جي ڪنهن ڏاڍي ۾، - اُس اڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن جي محنت، ڪنهن جي محبت، - ڊوڊ ڊڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن کائون ۾ي پهاڙي ۾ پهي، - زهر ڳڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن چاري تي چُونگار بندي، - چاه چڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪهڙي جان نه ڪنهن گهاٽل لشي، - موت ڪهڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن ديسيءَ جي پرديسيءَ سان، - جان جڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.
 ڪنهن جي نعت 'استاد' اهڙي، - توڙ - تڙي هوندي!
 لڙڪ لڙي پا هين.

ڪافي

*

تنهنجي ديد هجي، مون نه ميد هجي،
 اهڙي منهنجي ڪشي، تقدير مينا.
 تنهنجي واڳ وري، منهنجو پاڳ وري،
 اهڙي ڪير ڪري، تدبير مينا.

تڏو-ان جيڪو ڪم، واپار-ڪم،
 تنهنجي مير جو قسم، تنهن ۾ خوب ڪم،
 پنهنجو نام ڏنو، توکان ماءُ ملي،
 مون کي ڇو نه ملي، جاگير-ملي.

نوسان و سز رکڻ،	تنهنجو چاه چڪڻ،
آهي چڻ ته سڄڻ،	ماڪيءَ سان مڪڻ،
تنهنجي اک هن-ڪڻ،	تنهنجي منهن ۾ من،
تنهنجي صحبت چڻ،	اڪس-پير سڻا
تنهنجو پيار مٽو،	تنهنجو پيار مٽو،
چا سينگار مٽو،	ديسدار مٽو،
ڏاڍو پيار مٽو،	تارون تار مٽو،
اهڙو نام مٽو،	ڪنڊ، ڪير مٽا،
ڪنهن سوز-مڙيا،	'اسناد' اڙيا،
تنهنجي قرب ڪڙيا،	ڪڻي ڪڻ لڙيا،
تنهنجي راءِ رڙيا،	ڪنهن پير پڙهيا،
تنهنجي پيش پيا،	مهر ۾ مٽيا.

گيت

ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ، او بادل، ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙا	
سج پٺاڻي، سج قلندر،	جوڙيو سنڌ جي جوڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.
لاڙ، ري، وچ، ڪاڇي تي وس،	نر ۾ ڪوڏي-پوڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.
توڪي سارن ماڇي، مهاڻا،	رند، پُٺا، وانسوڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.
سج ٿو ساڙي، ڌرتي ٿامون،	لئن لئن تنهنجي لوڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.
مهڙي گهٽ ۽ ڀوس ۾ ٿا،	نسبڙا وڌڙا نسوڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.
هي جو هوا ۾ خاموشي آهي،	سا نه ٽهڪي ٽهڪي توڙ، او بادل،
	ڪڇ ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.

ساوڪ، ماسي کي مڪرائيون،	تڪڙو تڪڙو ڊوڙ، او بادل،
ڪڇ-ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.	
ڪڪري ڪڪري، بدلو بدلو،	گڏجي ٿيدو ڪوڙ، او بادل،
ڪڇ-ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.	
کوڙون ڪهه سان: پيشڪوبون،	پڇندي ٻنڌاروڙ، او بادل،
ڪڇ-ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.	
بشڪ هي 'استاد بخاري'،	ٺاهيند ڪيت ڀلوڙ، او بادل،
ڪڇ-ڪڇ-ڪڇ ڪڇ ڪوڙ.	

نظم

ڪا سون-ورني، مه جين،	جڙي جوان ٿڌي حسين،
گل ڳاڙهڙا، اک سُرمن،	ڄڻ حور آئي هر زمين،
هر ڳالهه وٺندڙ، دلنشين،	هر وصف وه، وا، بهترين:
ڪٿ ٻي ڪٿي ايندي نظر،	ڪجهه ٻي هجي وٺندي مگر.
سنهڙي، سنين، ٺاهوڪڙي،	ٿيلندي اچي ڄڻ ڊهڙي،
ڪرڪي نه ڄڻ ڪا ڪونجڙي،	مطلب نه بس مضمومڙي:
ڪٿ ٻي ڪٿي ايندي نظر،	ڪجهه ٻي هجي وٺندي مگر.
وٺندي به آ اهڙي طرح،	بس هو بهو جهڙي طرح،

سانوڻ جو سج اهرن مهل.

سانوڻ جو سج اهرن مهل:	ڄڻ الب ٺهڪي جو بڪل،
يا نارنگي آپ ۾ ڪنل،	يا ڪنهن جو هٿ مينديءَ رتل،
يا ڪنوار پنجهي ۾ مٽل،	يا گهوٽ ڪو رتو ٻٽل،
يا سور ۾ چهره ٻٽل،	يا منظر هر دور ازل:
وٺندي به آ اهڙي طرح،	بس هو بهو جهڙي طرح.

سانوڻ جو سج اهرن مهل.

سانوڻ جو سج اهرن مهل:	سُنهن هورڙي ڪيندو وڃي،
محبوب جان ڏسندو وڃي،	جذبات کان ڏڪندو وڃي،

تڪميل ڏي وڌندو وڃي، اهڙو ته بس وڌندو وڃي،
 جو هانءِ ۾ وڃندو وڃي؛ وڌندي به آ اهڙي طرح،
 بس سوڀهو جهڙي طرح،
 سانوڻ جو سج* اڀرڻ مهل.

هي سون-ورنيءَ مه جين، جيڙي جوان ٿيندي حسين،
 آفتور جي نئين زلدڪي. هي نور جي نئين زندگي:
 عزم ۽ يقين جي روشني، علم ۽ عمل جي رهبري،
 شاه ۽ گدا جي بهتري، دنيا سڄي جي دوستي،
 امن ۽ ايمان، آسودگي، محنت، محبت ۽ خوشي،
 هي نور جي نئين زندگي: وڌندي به آ اهڙي طرح،
 بس سوڀهو جهڙي طرح،
 سانوڻ جو سج* اڀرڻ مهل.

غزل

●
 صحبت تنهنجي ڪنڊ ۽ ڪهر،
 توفان صدقيءَ سان سرير.

تو سان گڏ چاندوڪي چاندي، نوريءَ ڪيرنو ڪيرنو ڪير.
 بهارا ماڻهو پير* اسان جا، تون پيرن جو آئين پير.
 تنهنجي سر جو تون ئي مائين، پاڻ نه ڄاڻون ٿير مڪير.
 پياسي دل کي بهاريون ويٺا، پنهنجي سسڻ وارو نير.
 ڪٽ* جان* توکي ٿريو رهيو، تون نه فطرت جا* ڦاٽر ڪير.
 رات رهي ڪر روح رهائ، ڳالهين جو مان مان به ڪهر.
 پاڻ خير، فقير ئي آهيون، استاد* اهي عشق امير.

●
 ڪالهه ڪئين هيٺاڪ،
 اڄ به وڃائي ڇڏيا واک.

اهي سرور جي اميد، يا ته 'پاڻي' چڪندا ڇاڪ.
 هل هل، گهڙيون: گهڙيون گهڙ، مڪر، تغزل-پئي رولاڪ:

ڪا ڪا خوشيو واري حاڪ.	ماڻهو مڃي جو پتلو ٻر.
مڃ ۽ مڃي جا هيراڪ.	شدن جهڙا پيئندا چار.
پڄلي تو وٽ آ پڄاڪ.	چو ٿو روئين بادل پار!
جياگس جي چنڊا چڙاڪ!	منهنجي جذبن کي ته نه چڙ.
تر جا وندا ساڳيا ٿاڪ.	غاصب ٿيندا رهندا عمرن.
باسن 'استاد' آهي ساڪ.	شعلو آهي شاعرن شعير.

ڪير ٻڌي پنهنجا پيار!

ڪير پئي امرت جا چار!

ڪير وٺي سڀ جڳ انعار!	ڪير ڪري هڪ سوري پاس.
ڪير چئي وڃن جا دار!	ڪير ڪري سون سان پرواز!
سوت هٿان ٿو توهان هار!	ڪير منهنجو زنده انار!
جن ڪري ويٺو انچار.	عشق ڪڏهن رٿوئي ناهي.
ٿو يا بچي صبح ۽ شام.	وقت جي پار کي ڇا مايندا.
ڌوڻ ڏمان-ڌر ساڳي ڌار!	ڪوڙ دلاور ٿي ويا ڌور.
چنڊ اڃا آ پهرين ڪار.	دور بشر جي منزل آهي.
شعر ٿين 'استاد' الهام.	فڪر، تخيل: عرش عظيم.

قطعا

(۲)

ڪوششون بهزار ٿين،
نڪتن ڏي ٿو ڏمان.
نڪتون بهڪار ٿين؛
ٿو وري ڪوشش ڪريان.

(۴)

رات آئي قمبر ٿي،
ڏينهن ڏي نظرون ڪڍن.
ڏينهن ابو حشر ٿي؛
پيا الاهي، الاسان!

(۱)

پئون تپي پڙڪا ڏئي،
اسمان ڏي ٿو ڏمان.
اسمان ڊڙڪا ڏئي؛
ٿو وري ڌرتي نڪيان.

(۳)

آدمي ڏک ٿا ڏين،
ٿو فرشتن ڏي ڏمان.
پر فرشتا چپ رهن؛
ٿو وري اسان سڏيان.

(۶۰۷)

(٦)

زهر ئس وئي زندگي،
 لڻڪ آ، ترهڻاڻ ٿيو؛
 بس جي وئي دنيا ڪري؛
 صاحب اخلاق ٿيو

(٥)

جھل جي اونڌا ڪري،
 ڏينهن ٿي ڏيسڻو ٻيو.
 ظلم جي آڙاھ ڪري؛
 مينهن ٿي ميلڻو ٻيو.

(٨)

جي ستمگر، آسمان،
 عزو پنهنجو عرش آمد.
 جي شفيق ۽ مهربان؛
 ديهه پنهنجي لرش آمد.

(٧)

روشني جي واسطي،
 راه تي ٻهڪي مروا
 زندگيءَ جي واسطي؛
 دار تي لهڪي مروا

”انور“ هالائي

محمد شفيع ولد احمد خان اڙو، المعروف ”انور“ هالائي، تاريخ ۱۱- ڊسمبر ۱۹۲۵ع تي هالا ضلعي حيدرآباد ۾ تولد ٿيو. پنهنجي گهرائي جي علمي، ادبي ماحول سبب ننڍپڻ کان ئي منجهس سخن ۽ ادب جو شوق هوندو هو. شاھ عبداللطيف ڀٽائي جو همعصر شاعر، مڙس هيسو هالائي، ”انور“ هالائي جو جدا مڃو هو. ۱۴ ورهين جي عمر ۾ ڪنڇو- ٽڪو شعر چوڻ لڳو. ان وقت هالا ۾ انجمن علم و ادب طرفان ادبي سرگرمين جي ڪري، ”انور“ جي ذوق ۾ اضافو ٿيندو رهيو. لاڙڪاڻي مان نڪرندڙ ماهوار رسالي ”ادب سنڌ“ جي مطالعي تي ڪس ڪهڻي قدر مدد ڏسي، ۽ رسالي جي طبعي مشاعرن ۾ مڪمل طور حصو وٺندو رهيو. سندس پهريون نظم بعنوان ”شاعر“ فيبروري ۱۹۴۱ع ۾، رسالي ”ادب سنڌ“ ۾ شايع ٿيو. سال ۱۹۴۵ع کان ”انجمن علم و ادب“ جو سيڪريٽري مقرر ٿيو، ۽ انجمن جي زيراهتمام هڪ ”آل سنڌ ادبي ڪانفرنس“ ۱۹۴۶ع ۾ هالا ۾ منعقد ڪرائڻ ۾، حضرت ”طالب الموليٰ“ جي سرپرستيءَ ۾، ”انور“ هالائي وڏو حصو ورتو. هالا جي تاريخ ۾ سنڌي ادبي ڪانفرنس ڪوٺائڻ جو اهو پهريون مثال ٿيو. هالا جي پختي ۽ استادشعراءِ مرحوم ”اختر“ هالائيءَ جي شاگرديءَ ۾ سندس شاعرانه رنگ نمايان ٿيڻ لڳو. ”انور“ هالائي جي ڪوششن سان، حضرت طالب الموليٰ جي سرپرستي هيٺ هالا مان ماهنامہ ”فردوس“ رسالو نومبر ۱۹۵۰ع کان جاري ٿيو. ”فردوس“ دوران، سنڌ جي اڄوڪن مشهور شاعرن جو تعارف ڪرايو ويو هو.

۱۹۵۳ع ۾ ”انور“ هالائي جو هڪ سماجي ناول ”آواره“، فيروز پبلڪيشن هالا طرفان شايع ٿيو، جنهن جي مقبوليت جو اندازو ان مان ئي لڳائي سگهجي ٿو، جو هڪ سال کان به گهٽ عرصي اندر اهو ناول ختم ٿي ويو، ۽ اڄ به ”آواره“ نادر ترين ڪتابن ۾ شمار ڪيو وڃي ٿو. ۱۹۵۰ع کان ۱۹۶۰ع وارو دور ”انور“ هالائيءَ جي غزليات واري شاعريءَ

جو هو، جنهن ۾ مختلف صحن تحت غزل ۾ نوان نوان تجربا ڪيائين ۽ ساڳئي وقت چڱا موچارا
 انسانا ۽ ادبي مضامين پڻ لکڻ لڳو. سال ۱۹۵۴ع کان ’انور‘ هالائي، رفيق ويهين ائسوسيئشن،
 جو ميمبر ٿيو. سال ۱۹۶۰ع ۾ پروفيسر محبوب علي چٽا، پرنسپال سروري اسلامي ڪاليج هالا،
 کيس ’انجمن فروغِ ادب‘ جو معاون ڪري ڪٽيو. ستن انجمن نون ذعنن تي مشتمل آهي
 جا اڄ هالا جي ادبي جماعتن ۾ نهايت سٺي ۽ سرگرم جماعت آهي. ۱۹۶۴ع کان انور هالائي
 جي رٿا مطابق، هڪ نئين ادارہ ”الحالقي ادبي ادارہ“ جو بنياد پيو جو اڄ تائين ٺاهڻ آهي.
 انور هالائي، طالب الموليٰ اوريئنل ڪاليج هالا ۾ سال ۶۶-۱۹۶۵ع ۾ ليڪچرار پڻ
 رهي چڪو آهي. سندس شاعرانه فڪر ۾ قديم ۽ جديد نظريات جو امتزاج آهي. هن جي راه
 آهي تہ ترقي ڏانهن قدم وڌائڻ لاءِ مشڪلاتي جا پهاڙ فتح ڪرڻ ضروري آهن ”سياسي ادبي
 سنگت هالا“ سان سندس تعاون سال ۱۹۶۳ع کان اڄ تائين رهندو اچي ٿو. تازو سال ۱۹۸۸ع
 ۾ محترم سوز اڙي جي تعاون سان هڪ تنقيدي ڪتاب ”پرچن شال پهوار“ لکيو اٿس جو
 لطيفي ادب جي سلسلي جي هڪ ڪڙي آهي. هالا شهر خواه آسپاس جي ڪيترن ئي سٺن سٺن
 شاعرن وقتاً فوقتاً ڪيائين اصلاح ورتي آهي. هو روزانه ”نوا سنڌ“ جي ادبي صفحي جو
 انتھارج رهي چڪو آهي. هن وقت ”عزيز نهرو اجنسي“ ۽ ”بوڪ سيلر هالا“ جو مالڪ آهي.
 سندس ڪيترائي اشعار ۽ مضامين سنڌ جي مشهور رسالن مهراڻ، نئين زندگي،
 روح رهاڻ ۽ بادل کان سواءِ روزانه عبرت، نوا سنڌ ۽ مهراڻ ۾ شايع ٿيندا رهن ٿا. سندس
 ڪيترائي نظم ۽ انسانا، حيدرآباد جي اردو رسالي ”نئين قدرين“ ۾ ترجمو ٿي چڪا آهن.
 — علام هالائي

غزل

•

اي زاهد صـب غـيـز تـون مـيـخـوار ٿيڻ ڏي،
 مائيءَ جي هڪ ئي مرڪ سان سرشار ٿيڻ ڏي.
 بي دلچ وشت نه ملي گنج مسرت،
 اي سوزِ درون غم جو غرهدار ٿيڻ ڏي.
 جنهن عشق جي تلوار سان غم جو ٽٽي ٿيل،
 اي قوتِ قدير ما تلوار ٿيڻ ڏي.
 فاصـد چـا بـچـا آڻي مـگـهي تـنـهـجي ادب کي،
 اي عشقِ تون خود قوتِ گفتار ٿيڻ ڏي.
 اي بختِ زبون تنهجي صداوت جي نه پروا،
 من! پار جي دربار ۾ پيمـنـار ٿيڻ ڏي.
 اندازِ نمون ۾ اٿم پار جو انجمن،
 ظلمت ڪندڙ دل کي پُر ’انوار‘ ٿيڻ ڏي.

هاء حياتي! درد جي بجلي غم جا بادل ڏک جا پاڇا،
 نن من جي سون بازي لڳائي، آءُ وڇڙي آئي نراڻا.
 گلشن گلشن صحرا پنڪي پنڪي چين نه پاتر،
 وڇڙيل بن جن واءِ ۾ وڃي، نه ٿي ٿو خاڪو جا ڌڙڙا.
 ٻار اڃا ٻو ماه سڪائي، لوتائي ٿو چيسر جواني،
 ٿڪي ٿڪي سور ساهم آف نه چيسر جنن ڏکڙا آيا.
 وٺڻ جي گل جان پاڻ وڃائي پيار جو نالو روشن ڪرپاڻ،
 ڪيئن به ٿي آس اندر جي نوٽ ٿي يا دل جا ڏاڳا.
 دشمن بنجي پنهنجا آيا جوت جي اگني آهه اجهائي،
 سون لک آهي رات اٽاري ڪٿ ٿا چمڪن چنڊ ستارا.
 تنهنجي خاطر 'انور' آخر پوڄاري آ تنهنجو پشيو،
 ماڻ ڪرين، ڇو ڪين ڪين ٿو ڪا نه سقا ڪر دل جا دانا.

قطعا

(۱)

هي منزلگاه هي گردن اوهان جي لطف جا طالب،
 پيارو دستِ چانان خنجرِ قاتلِ اداس آهي.
 سخيءَ جي پيرهي اڄ انتها درجي تي پهتي آ،
 درِ داتا تي هي منت ڪش سائلِ اداس آهي.

(۲)

خودي هي تنهنجي نه منصور جنن ٿي مات سگهي،
 مٿائي پاڻ کي دارو رسن سان پيار ڪم.
 ڪمال تنهنجي ولا جو ته ڏس خدا جو نعر،
 جفا شعار جي آهن، انهن سان پيار ڪم.

(۳)

مڪون مون کي ملي ها جي نه تنهنجي جي پوڄا ۾،
 خدا سمجهي ٿي پير کي ڪئن سر جهڪايان ها.
 ڪريبان جون ڏسي اڙون ڇو آيو رحم اڄ توکي،
 اڃا ديوانگي پنهنجي چڙهن ها آزمايان ها.

(۴)

مون پنهنجي ۾ جنهن دم پير پانو اي بت ڪاڻو
سندر ايمان ان دم تي ويو ايمان سان لنگهي.
خزان جو خوف ڪريان مان ڀلا ڪهڙو بهار دل
بهارن ۾ ئي منهنجو ا جڏهن ويو آڻيان لنگهي.

(۵)

ڪين ڏي دڙڪا جدائيءَ جا محبت ۾ صبر
هيسار ۾ هي دل اڃا ا ٺوڪر تارن منجهان.
زندگي شام و سحر جي فڪر ۾ گذري ٿي
پرو نه مون اهد لائي زلف و رخسارن منجهان.

(۶)

صبر جي چهري تي محبت جو جلال
ڪيتر آهي جو ڪنهي ڪاٺر ٿئي.
سوت منو زندگي سهنگي ڏنر
بخت ڪنهن جو هنن نه مل بدتر ٿئي.

(۷)

صبح جي ڳاڙهي ڪڪر جو توکي منهن
منهنجي اوجاڳيل اکين ۾ نون نهار.
صبر جي ئي ساندهگي ڪائنات اچي
قلب جي بهارگي ۾ اضطرار.

(۸)

تڏهن دشمن به ڪليا اچ، ۽ پنهنجن پڻ هٿا طعنا
جڏهن ديدار نه دل کي تماشائي ڪري وٺس.
مون پٿر کي خدا سجهي رکيو سر پنهنجو مڃي ۾
اڃا هو غير اڳيان پنهنجي گهٽائي ڪري وٺس.

(۹)

همت وڃائي پنهنجي نه بدنام ڪر وفاق
هل بمقدار جاده منزل قريب آ.
ڪوشش ڪيان ٿو ڪيڏي مگر ڪاسب ناهن
مشڪل اهو نه آه جو مشڪل قريب آه.

”نديم“ انصاري

نديم انصاري، پنهنجي خود نوشت سوانح هن طرح بيان ڪئي آهي.
نالو: ولي محمد، والد صاحب جو اسم شريف محمد پهل انصاري.
ساکن: ڳوٺ موري، ضلعو خيرپور.

ولادت: اسڪول جي رڪارڊ موجب ۸-۲-۱۹۲۷ع. ڪلام مجيد جي تعليم پنهنجي
والده محترم ڪان حاصل ڪيم. ان بعد ڳوٺ جي پرائمري اسڪول ۾ وٺي صحت ۽
فرشت سورت استاد مرحوم شمس الدين مهر جي زير سرچا ابتدائي پرائمري تعليم حاصل ڪيم.
ان کان پوءِ ۱۹۳۹ع ۾ لاز هاءِ اسڪول ۾ انگريزي تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ خيرپور ويس.
والد صاحب جي وفات جي سبب تعليم اڌ ۾ پڙهي ڪهرو ڏسوارهون سنڀاليم. ٻارهن سال
زماني جي گردش جي چڪي ۾ پيمبرو رهيس ۽ موزريءَ جي ذريعي پنهنجي ۽ عيال جي
ضروريات زندگيءَ لاءِ پچ-ڊڪ ڪندو رهيس. ۱۹۵۴ع کان وري نئين سر تعليمي مشغلو جاري
ڪيم. هن وقت بفضلہ تعاليٰ ايم. اي. ۽ ايم. ايڊ. تائين تعليم حاصل ڪئي اٿم ۽ هاءِ اسڪول
بربالو ۾ تعليمي جون خدمتون انجام ڏيئي رهيو آهيان.

شاعريءَ جو شوق مون کي گهڻو وڏي ۾ ليل آهي. منهنجو والد محترم هڪ پرگو
ڪافي ڪو شاعر هو، ۽ منهنجو وڏو ڀاءُ ۽ واحد پڻ هڪ سٺو شاعر هو. تنهنڪري
مون کي به سٺو شعور کان شعر پڙهڻ ۽ سمجهڻ جو شوق هوندو هو. منهنجي باقاعدي شاعري
حضرت سلم گهاڙهوي جي نظر عنايت ۽ پرائر مجلسن ۽ مشورن جو نتيجو آهي ۽ انهيءَ
کان ئي اصلاح وٺندي موجوده ڪنجي-ٽڪي شعر لکڻ جو استعداد حاصل ڪيو اٿم، انهيءَ جي
زير نظر ۽ سرپرستيءَ هيٺ ’بزم سلم‘ جو بنياد موريءَ ۾ رکيو ويو، جتي ماهوار باقاعدي
مشاعرا ٿيندا رهايا ۽ انهن مشاعرن ڪيترا ٻيا شاعر به پيدا ڪيا. جناب ’خادم‘ رفيقوي،

جناب مهر سوانگي، جناب حليم ڪوٽ مير محمد ۽ جناب حبيب الصاريءَ ۽ ان مجلس ۾ ويهي شاعري جي ڪنج مان حصا ورتا.

ان سان گڏ آءُ جناب گرامي صاحب جن جو احسانند آهيان، جن وقت بوقت ڪلام جي مفيد اصلاح ڪئي آهي ۽ ڪيئي ادبي مشورا ڏيئي پنهنجي تجربيڪار قلم سان منهنجي شعر جي تزئين مزيد ڏني هئي.

آءُ شعر بلڪل ٿورو لکندو آهيان، مگر قريب قريب هر صنف ۾ خيال آرائي ڪئي اٿو. غزل، گيت ۽ نظم منهنجا پسنديده اصناف آهن.

غزل

هڪڙي جان هزار آفات،

تنهنجو ورهه انڌيري رات.

پشائيءَ تي هوندون، گوياءِ،	ڪل تي ماڻه وڃي پهريات.
اتهن باد نه لڳل ٿي پيا،	بادل بادل تنهنجي ذات.
سلهجي زلف وري الجهي پيا،	بلهجي، هڪڙي ويا حالات.
هههه انسانئي نظرن جي،	ماندي ساري موجودات.
دل پهلو ۾ آهي، شايد،	سون وٽ هو ايندو اڃ رات.
ڏينهن ڏسان ٿو تنهنجا چارا،	تنهنجي راه نڪيان ٿو رات.
اسيدن جي چاندوڪيءَ ۾،	شمر لکيا سون ساري رات.
تنهنجون پاريون پاريون ڳالهون،	منهنجي پاڙي پاڙي بات.
ڏاڍي شيرين تنهنجي شوخي،	سور به تنهنجو آ سوغات.
چنڊ هڪڪر مان نڪري آيو،	شايد بهنر ٿيا حالات.
توڪي باد 'نديم' نه هوندو،	هن کي پر اُ تنهنجي ثبات.

نظم

اي وطن

اي وطن تنهنجا چمن ٿل ٻيا وسن،

ڪل ٿڙن پونٿا مڙن مڙن مڙن.

ٿر پُٺن ٿڌڙا ٿين سبڙا چمن، سانگين جا سڀ لهن رنج و محن.

ڇيٽون چانگيون ڪيون پوٽا گهم، خوش رهن مارن سندا ويڙها وسن.

هر هان بجا لڳن پوکون پجن،   ان اچن، انبار ٿين، ساگر کلن
 باغ و بن، ميوا ملن، اوله لهن،   ڏک وڃن سڪڙا اچن سوڌي سرن.
 سرائين، سرها رهن، ڪوٺا ڪڏن،   دشمن تي پهلين واسگر ڪيرن.
 ديس جي دائن اڳيان چا اٿون،   سوتين جا ميڙ ڏيريون ساڻڪن.
 دوستن تان جان وٺن قربان ڪن،   پاڪڙاڏا آهن، اها عادت اٿن.
 انجمن جي رونقن کي اي 'دبر'   ٿا ڏين بوءِ ختن تنهجا سخن.

رسم شيري

اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آه رسم شيري.
 شعر اچا به اسان جي اذان سان جاڳي ٿي،
 اسان جي خون جي سرندي شفق جي رنگ ۾ آه؛
 سٺي حجاز جو نقشو اچا سلامت آه،
 غبار ڪلمه طب به انڪ انڪ ۾ آه؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آه رسم شيري.
 اسان جو هزم هميشه جوان ٿي رهندو،
 ڪراڙي گردش ليل و نهار ٿئي ته ٿئي؛
 قدر اسان جو هتي، هي ڪڏهن به سڪن ناه،
 هلي ته جان به هرڙا هزار ٿئي ته ٿئي؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آه رسم شيري.
 اسان جو نام آ: 'رحماء بينهن' لاريسب،
 اسان جي لاءِ افسانه جو خطاب آيو؛
 اکرچد صلح اسان جو جهان ۾ آ مشهور،
 اسان کي جوش جي آيو ته بحال آيو؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آه رسم شيري.

نشين نه آهه امان کي ور جهاني،
 اسان کان ٿاهه گهڻي طرز کشتن آرائي؛
 روش روش تي دل و جان کي ٿا نثار ڪريون،
 ڪريون ٿا خون سان هر گل ۾ رنگ آميزي؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آهه سرر شجيري.

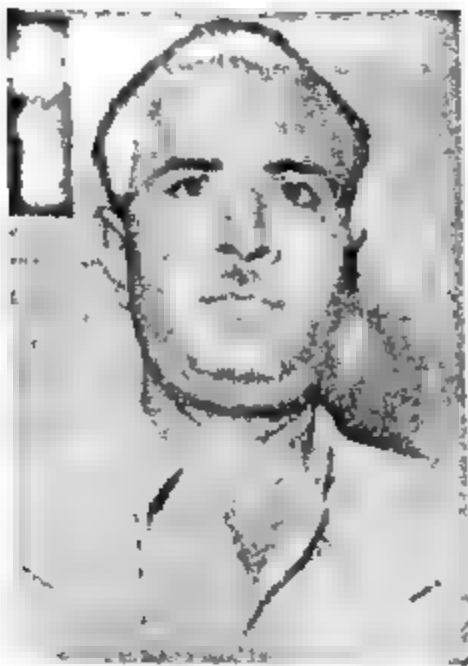
مزاج حق سر بهڪار آهه باطل سان،
 جهان ۾ امن و اسان جي اهاڻي آهه دير؛
 جتي جتي به نشانِ بزهت ملندو،
 مقابلي ۾ اتي هوندي جرئت شير؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آهه سرر شجيري.

اسان جي وهه عمل مختصر نه آهه هرگز،
 اسان جو ذوق نظر رنگ و بو ۾ نيد نه آهه؛
 اسان جي زندهه نمشا رخا سرلي آهه،
 اسان جو عزم ڪڏهن صلحت جو عهد نه آهه؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آهه سرر شجيري.

جڏهن جڏهن به زماني اسان کي لڪاري،
 اسان اڻاسين ته طوفان بهجي آهاسين؛
 جتي جتي به اسان نقلي گهره جو ڏٺو،
 الهه جي سر جي مٿان وڌيڪا ٿي وٺاسين؛
 اچو اچو ته زماني تي آشڪار ڪريون،
 اسان ۾ زندهه اچا آهه سرر شجيري.

شفيع محمد "اوج" علوي

شفيع احمد ولد در محمد "اوج" علوي (ولادت ۱۳۰۱ - اڪٽوبر ۱۹۲۱ع) شڪارپور جي مشهور علوي خاندان مان آهي. هن جو سوڙھ اعليٰ حاجي فقير الله رحه نور محمد ڪلهوڙي جي زماني ۾ جلال آباد افغانستان مان هجرت ڪري سنڌ ۾ آيو. ڪجهه وقت ٽٽي ۾ رهڻ کان پوءِ شڪارپور ۾ هميشه لاءِ اقامت اختيار ڪيائون. حاجي صاحب پنهنجي زماني جو وڏو عالم، شاعر، عارف ۽ ڪامل انسان هو ۽ شڪارپور جي ادبي ۽ روحاني زندگي ۾ جو باني هو ۽ پهرين شاگردن ۾ ڪائنس گهڻو ميسر پرايو. حاجي صاحب عربي ۽ فارسي زباني ۽ دينيات جو جهڙو عالم، صافدل صوفي ۽ مادرالڪلام شاعر هو. ڪائنس پوءِ سندس خاندان ۾ علمي ۽ شعري سخن جو ذوق هليو پيو اچي. سندس اولاد مان ميان حفظ الله، مير نبيوالدين، عليواڙ علوي، حامد الحق، مير عبدالاحد، محمد اسلم "اسلم"، امان الله "امان"، نبض محمد "نبض"، غلام محمد، صفي الله "ندا"، محمد اشرف "اشرف" ۽ ٻيا بلند پايه شاعر ٿي گذريا آهن. "اوج" کي شاعرانه طبع ورتي ۾ ملي، جنهن جي پرورش خانداني ماحول ۾ ٿي. مرحوم محمد اسلم "اسلم" جي فرزند حاجي محمد اشرف "اشرف" جي شاگردي اختيار ڪيائين. اسلم پنهنجي وقت جو وڏو ڪلم، مصنف ۽ بلند پايه شاعر هو، جنهن جي شاعري جو اعتراف آخوند محمد ناسر هالاڻي ڪيو آهي ۽ سندس سائي شاعرانه اوڪ جهوڪ رهندي هئي. سندس شاگرد ۽ داماد مير صفي الله "ندا" به سنڌي ۽ سرائڪي جو شاعر هو ۽ سندس سنڌي شعر سنڌ سڌار اخبار، تعليم اخبار، ملامخزن ۽ ٻين ادبي رسالن ۾ ڇپيو هو. سندس ڪلام پوئس پروفيسر امين الله وٽ قلمي صورت ۾ محفوظ آهي. جڏهن "ندا" ۱۹۳۸ع ڌاري پيشن وٺي وطن آيو، تڏهن "اوج" ڪائنس ۾ استفادو ڪيو ۽ اصلاح ورتي. هو مارچ ۱۹۴۱ع ۾ وفات ڪري ويو. ان کان سواءِ "اوج" ئي سندس

وڏي پاءَ ميان علي محمد علوي ثاني جو به اثر آهي، جو ادب ۽ سنڌي اردو زبانن جو بلند پاد شاعر آهي. موصوف جي شاعرانه پرورش ڪراچي، ميرپورخاص ۽ جيڪب آباد جي ادبي ماحول ۾ ٿي ۽ مخلص، سرور مغل سنڌي شاعرن مان ۽ اردو شعراء مان فياض شاعرهاڻي پوري، محمد عمر انگريز جو همدرد ۽ رفيق هو.

مرحوم تاج محمد منگي جي ياد ۾ هڪ اردو مثنوي، غزل، مزارع شعر ۽ ٻيو ڪلام يادگار آهي. فارسي، اردو ۽ سنڌي شاعرن جا هزارين شعر ياد آهي، جي مهل ۽ موقعي تي استعمال ڪندو آهي. اڄڪلهه پينشن وٺي وطن شڪارپور ۾ خاموش زندگي گهاري رهيو آهي شل خداوند ڪرهر ڪيس صحت، حمايت ۽ حقيقي مدد عطا ڪري. اسيد نه هو برص ۾ پنهنجا ادبي آثار مرتب ڪندو.

”اوج“ ڪاليج واري زماني ۾ لاڙڪاڻي مان نڪرندڙ هفتيوار ادبي اخبار الحقيقت، ۽ سکر جي اخبار سنڌ زميندار کي شهر موڪليندو هو ۽ بعد ۾ الوحيد، نواه سنڌ، روزنام مهران اخبار، نئين زندگي ۽ س ماهي مهران ۾ سندس ڪلام ڇپيو هو. سندس سرغوب صنف غزل آهي. سال ۱۹۴۰-۴۱ع ۾ جڏهن سنڌ جي هندن، ڄيل برسر ۽ پرويسر پوچراج ناگراڻي جي اڳواڻيءَ هيٺ سنڌيءَ ۾ اهرين سڌارن ڪري علامه دائود پوٽي جي خلاف خود بخودي سان مخالفت جو طوفان ڪڙو ڪيو، تڏهن ”اوج“ ٻين دوستن سان شڪارپور ۾ مسلم ادبي سوسائٽي حيدرآباد جي شاخ برپا ڪئي، جنهن علامه دائود پوٽي جي حمايت ڪئي ۽ عالشان مشاعرا منعقد ڪيا جن ۾ مقامي ۽ ٻيروني شاعرن شرڪت ڪئي. ٻاهران سنڌي شاعر به ڪلام موڪليندا هئا.

۱۹۴۱ع ۾ شڪارپور کان ڪراچي وڃڻ سان شيراز شواڪنج هاسٽل ۾ سنڌي ادبي مجلس برپا ڪئي، جنهن جي سهاري هون مشاعرا ٿيندا هئا، جن ۾ حڪيم فتح محمد سيوهاڻي، غلام احمد نظامي، ڏني بخش نائين، برسر صبا، ۽ ڪڏهن محمد خان غني ۽ هري دلگير دريائي به شرڪت ڪندا هئا. انهن ۾ ”اوج“ به پنهنجي ادبي تسڪين خاطر شريڪ ٿيندو هو. ڪاليج کان پوءِ اٽڪل ڏهه سال ”اوج“ جي ادبي سڪوت يا خاموشيءَ جو زمانو آهي. وري نئون شاعرانه آسنگ منجهس اله بخش سرشار عقيقيءَ جي ٿاڻ ڪيل بزم ”معمل احباب ڪراچي“ جاڳايو. ڪراچي واري زماني ۾ ”اوج“ محفل احباب جو جنرل سيڪريٽري رهي چڪو ۽ بزم محراب ادب جي بانين مان آهي. انهن ادبي انجمنن کان سواءِ بزم نظامي، بزم طالب الموليٰ ۽ بزم امير جي شاعرن ۾ شرڪت ڪري داد حاصل ڪندو هو. ”اوج“ حيدرآباد، ملتان، لاهور ۽ لاڙڪاڻي جي اقامت جي دوران ڪيترين ادبي انجمنن سان منسلڪ رهيو. هو پاڪستان رائيٽرس ڪلب جو سرگرم رڪن آهي. نظم ۽ شعر ۾ سندس تحريرون آهن، جن اڃا ڪا مستقل ڪتابي صورت اختيار نه ڪئي آهي. دعا آهي ته هو پنهنجي ادبي ڪاوش سان سنڌي علم و ادب جي خدمت ڪندو رهي، جنهن جي کيس آرزو آهي. -ادارو

غزل

●

نگو گناه ڪيئي ۽ نگو ثواب ڪيئي،
تو زندگي ۾ فقط حسن لاجواب ڪيئي.

حسن چهره ۽ دلير تو ماڻھاب ڪيئي،
نه ماڻھاب سکر مثل آفتاب ڪيئي.

سڪون نه دل ڪي، نگو قلب ڪي فرار آيو،
دل و دماغ ڪي دلير جو اضطراب ڪيئي،
ملي جي دولت هر دو جهان نه ڇا حاصل،
اسان ڪي يار جي نظرون جو انتخاب ڪيئي.

پند آه ۽ هر ڪنهن ڪي پنهنجي پنهنجي جدا،
سماز شيخ ڪي ۽ رند ڪي شراب ڪيئي،
سلاءِ اک، نه سلاهيون نظر نظر سان آج،
صبر ڪي ڪوئي تو عاشق ڪتان حجاب ڪيئي.

لکيو هي بزمِ ادب جي طرح تي 'اوج' غزل،
جواب ان جي غزل چيو ڪو لاجواب ڪيئي.

●

حسن وارن جي ناز و ادا دوستو،
شيوه و رسم آهي بجا دوستو.

جيڪي آهن ستم ڪيا اوهان دوستو،
سي ته وسري اسان کان ويا دوستو.
هي ڪرم سڀ ٿيا اهل و لا دوستو،
ڪيئي نه دشمن ڪا اهڙي جفا دوستو،
چرخ گردان تي فتنا نه سڀ ختم ٿيا،
نڪر ٻيٽ ۾ اڃا پي پيا دوستو،
رهبرن پي جڏهن سو لکيا قاتل،
رهڙين جي ڪريهان ڇا ڪلا دوستو،
سچ نون پتو 'اوج' ڪر خوف ڪنهن جو نه هت،
پل ٿيڻ اهل محفل صفا دوستو.

خير ڏي قاعد ڪا ٻار مون ڀڳائي جي.

نہ وصل جي ڪا خبر، پر سندس ٻڌائي جي.

موري آھ حجت عيان تہ عنوان مان.

ٻڌايل شرح ۽ تفصيل ڇا ڦسائي جي.

ٻاھ برقي ۽ طوفان کان چمن ٿي ويو.

سوچي هي ڦٽلي فقط آهي آڻائي جي.

نئين زماني ۾ ٿي طرز شاعريءَ جي نئين.

هوا بدلجي وئي آھ اڄ زماني جي.

لضا ٿي رنج والي جو ڪوتل طاري.

خير نہ آھ ڪنهن اهلِ وفا رواني جي.

هي منڍي موليٰ جنهن جا ميلا آهن ماڻهو.

عجب ڪند ۽ لذت سندس ترانن جي.

جو آيو آھ جهان ۾، اوتس سو ويڻو آھ.

هي ريت 'اڄ' زماني جي ڪارخاني جي.

نعت

ڦرد

ڪهڙي وصفِ حبيبِ خدا دوستو.

بس خدا نام، پوءِ سڀ روا دوستو.

*

*

وفا جي راه ۾ ڪيئن نہ ڦاٻلا اڻڻيا.

جي راءِزن هئا، رهبر جي ويس ۾ مليا.

*

*

اي برقي تپان جو جلائين ٿي ڪلشن.

خطا ڪهڙي سرزد ٿي اهلِ چمن کان.

*

*

هن کان وڌ جنت جو منظر پوءِ ڪوئي ٿو سگهي.

تون هجين ۽ مان هجان ۽ عيد جي محفل هجي.

*

*

اڄ وري پيار ڪونهن پيار اڻڻيا.

منهنجي سانگين جا سخن ياد اڻڻيا.

نن جي ڄاڻن جو قدر ڄاڻن فقط اهل هنر،
 جوهر جي ڄاڻن جو قدر ڄاڻن فقط اهل هنر،
 *
 هي دنيا رهگذر آهي نه ايندو مال زور ڪنهن ڪر،
 حيات جاودان جي واسطي سامان پيدا ڪر.

قطعا

(۱)

ڏينهن ڪهڪش ويا جي گذري اڃ،
 حسن وارا ويا نه مصري اڃ،
 هي به آهي اوهان جو لطف وڪرم،
 عهد ماضيءَ جي ياد، مصري اڃ،
 لڄ، وڃڻ وارن موليٰ آئي بهار،
 ڪٿڪ جو اصل، ويو آ ڀيري اڃ.

(۲)

شڪار پور ۾ زماني کان پوءِ ٿيو گذر،
 وطن ۾ مثل سائر جڏهن ٿيو سفر،
 ٺڪي ويا، ويهه ۽ ۴ سال، ها، جڏهن آيس،
 به پاس، صبرت و ارمان، الر ۽ ديد، تر.

”مصطفيٰ“ حيدر جتوئي

مصطفيٰ حيدر جتوئي پنهنجي تعارف ۾ لکي ٿو:

”مان ۲۶- مئي سن ۱۹۳۳ع تي صلي ٿرپارڪر جي ڊگهڙي شهر ۾ ڄائس، ان وقت پنهنجو والد محترم تعلقي ڊگهڙي ۾ مختيارڪار هو. مون کي ننڍي هوندي کان ئي ادب ڏانهن لاڙو هو، اهڙي تائين جو اٽڪل ٻارهن- تيرهن ورهين جي ڄمار ۾ مضمون لکڻ شروع ڪيم، ۽ ان کان ڪجهه وقت پوءِ ڪٺا- ٻڪا شعر پڻ چوڻ لڳس شاعريءَ ۾ مون تي پنهنجي والد جو ڪافي اثر آهي.

جڏهن کان صحافتي دنيا سان واسطو پيو آهي ۽ ان کي اٽڪل ٽي- ڏهه سال ٿيا هوندا جو شاعريءَ کان ڪجهه ڪناري ڪشي ٿي ويو آهيان، پر -مجهل ٿر نه ذوق پنهنجي جاءِ تي قائم آهي. هينئر به ڪڏهن طبيعت سوزن ٿيندي آهي ۽ ڪجهه نه ڪجهه سهرڊي لاءِ ڪندو رهندو آهيان.

جيئوئيڪ مان پنهنجي والد بزرگ محترم حيدر بخش جتوئيءَ جي ڪلام کان گهڻو مستفيد ٿيو آهيان، تاهه اها منهنجي بدبختي آهي، جو مان کائس ڪڏهن به پنهنجي شعر ۾ اصلاح نه وٺي سگهيو آهيان. اول ته هنن مون کي پنهنجو پٽ سمجهي شاعريءَ جي شايد لائق نه سمجهيو، ۽ بعد ۾ جڏهن منهنجو شعر پڌائون ته ڪو خاص داد نه ڏنائون. هن ڏس ۾ منهنجي امداد محترم مولانا غلام محمد ’گرامي‘، جناب محمد خان ’غني‘ ۽ ڊاڪٽر شيخ محمد ابراهيم ’خليل‘ جن ڪئي. ٻارهن سنڌي ادبي ڪانفرنس، جيڪا هوم اسٽيڊ هال حيدرآباد ۾، مخدوم محمد زمان صاحب ’طالب الموليٰ‘ جن جي صدارت ۾ ڪوٺائي وئي هئي، ان ۾ پهريون دفعو مون ڏنل طرح مصرع ”قصء منصور ٿي يا طور جو انسانو ٿي“ تي هڪ نظم پڙهي هئي. ان بعد ڪيترن شاعرن ۾ حيدرآباد ۽ سنڌ جي ٻين شهرن ۾ شعر پڙعيا اٿم. راولپنڊي اچڻ کان اڳ سن ۱۹۶۶ع جي

شروع ۾، جي. الانا (ڪراچي) جي گهر هڪ مشاعري ۾ آزاد نظام پڙهي هيس، جيڪا گهڻو پسند ڪئي وئي هئي. ان موقعي تي انگريزي، اردو، بنگالي، گجراتي ۽ سنڌي زبان جي سرکردہ شاعرن پنهنجو پنهنجو ڪلام پيش ڪيو هو.

هن وقت مان سرڪاري ملازمت جي سلسلي ۾ راولپنڊي ۽ سرڪاري حڪومت جي اسٽنٽ انفرميشن آفيسر جي حيثيت مان ڪم ڪري رهيو آهيان. پنهنجي ڪلام جو ڪجهه نمونو هيٺ پيش خدمت آهي.

پنهنجي شاعري دوق جي ابتدا ۾ مون پنهنجو تخلص 'آتش' ڪيو، ليڪن بعد ۾ اڄ سوڌو 'مصطفيٰ' استعمال ڪندو رهان ٿو.

* * *

غزل

●

هار جي نيم ڏي اڄ ڪوئي نهاري نه سهي،
 دلِ لاشاد جي الفت ڪي واري نه سهي.
 ظلمتِ شب ۾ ستارن ڪي نه هو منهنجو خيال،
 اهڙي تنهائي ۾ ڪو مون کي ڀڪاري نه سهي.
 مون فقط هن جي ئي محفل ۾ گذاريون راتيون،
 آهي ڪو هار مان هڪ رات گذاري نه سهي.
 هر طرف آهي لاشائي، خموشي ۽ جمود،
 جانِ مَرَدَن ۾ وجهي ڪوئي آتاري نه سهي.
 هڪ زماني ۾ هني هن سان ملاقات مگر،
 ان کي ماري نه سهي، دل کي هُو ماري نه سهي.
 دل اسان جي ۾ جلي ٿي غمِ دوران ۾ مگر،
 شمع وانگر ڪو پري رات گذاري نه سهي.
 ڪجهه اڃا درد ڏي مون کي فلڪِ لالعلاف،
 رنج و غم ۾ ڪوئي مجبور ڀڪاري نه سهي.
 ڪجهه ته دل حبِ وطن سان امن سرشار ڪريون،
 'مصطفيٰ' پنهنجو ڪو اڄ حال منواري نه سهي.

برسات جي موسم هجي ۽ صون سان هجين تون!
 سڪن نه اُ ان وقت هميشه جيان رسين تون!
 سامهون به هجين جام ۽ دريا جو ڪنارو!
 مان تو به هجان پاري جگر جان به هجين تون!
 دلدار پئي درد دفع دل جا وڃن ٿي،
 هڪڙي جي سڄي وعده وفا مون مان ڪرين تون!
 هر برگ تي پئي پوندي ائين آهي چئن شين،
 هر پوندي به هروقت نظر پيو ٿو اچن تون.
 نادان نه ٿي، سوچ نه ڪر، ساز ڪشي ڇو،
 پهرون به چئن رمضان هنن گيت چوين تون.

زندگي به تيار پيدا ڪر،
 آه به پي تيار پيدا ڪر.

مي جهان آهي هڪڙو انسانو،	زيت جو اعتبار پيدا ڪر.
تنگدستي نظر چئي نه اچي،	ڪو ته اهڙو ديار پيدا ڪر.
ظلم جو پردو ڇاڪ ڇاڪ ڪري،	امن جو انتظار پيدا ڪر.
عمر توڙي نفسي به گذري پر،	تون خزان به بهار پيدا ڪر.
هڪ نشون سچ طلوع ٿيو آهي،	اُس رکي انتظار پيدا ڪر.

عبدالفتاح "عبد" بئورائي

عبدالفتاح 'عبد' بئورائي، هڪ زنده دل، حوصلا مند ۽ پرڄاڻو جوان آهي. سندس شاعري ۽ فن سندس جذبات جي ترجماني ڪن ٿا. سندس عشق شاعريءَ ۾، والهاڻ رنگيني آهي، ڪلام جي پختگي ۽ زبان جي سلاست، سندس ڪلام لاءِ طره امتياز آهن. سندس مختصر تعارف هن ريت آهي:

نالو: عبدالفتاح

پيدائش: ۱۹- مارچ ۱۹۳۳ع سرسور بئورو.

تخلص: 'عبد'.

تعليم: ايم. اي. پوليٽيڪل سائنس ۽ سنڌ لاءِ ڪاليج ۾، ايل. ايل. بي. پڙهي رهيو آهي. شاعري: ۱۹۵۰ع کان کيس ادبي ذوق پيدا ٿيو ۽ مدرالڪلام شاعرن جي شعر کان متاثر ٿي، شاعريءَ ۾، شروعات ڪيائين. سندس مضمون ۽ ڪلام گهڻو ڪري سنڌي ادب جي سڀني مشهور رسالن ۾ ڇپيا آهن.

صحافت: ٻن سالن لاءِ مشهور 'اخبار تعليم' جو سب ايڊيٽر رهيو.

پسنديده شاعر: کيس اهي اديب ۽ شاعر پسند آهن، جي زندگيءَ جا ترجمان آهن. شاعريءَ جي فن ۾، ۽ سنڌي ٻوليءَ جي سهڻائيءَ لاءِ حضرت مولانا احمد ملاح کي سنڌ سڃاڻي ٿو.

مهران

(۲۲۵)

ڪافيون

*

اهي ٿنڌ ٿنڌ ۾ لڳي تار تانگهي،
جڏائي ۾ جيئري جلائي ويا جهانگي.
نهاريان پهاريان ٿي سانگن کسي ساربان،
اي سائين سلائين ساجهو ڪو سانگي.
ڪير سوز مان سڌ اندر آڏ ٿيو آ،
الا ڙي ورهيو ڪونه واهي ڪو وانگي!
ازل ڪن اٻائين سان اڙيوم انگ انگ،
هڏي ننگ نالا ٿيس لهنهن نائنگي.
سنگهارن جي سورن ڪير سنڌ مالا،
پروڙيسر نه هيءَ سار، محبت مهانگي.

*

روئي ٿي دل دانهون ڪري،
اڄ ٿي وڇوڙي جي آري،
نريان جن تان جان من،
وڇوڙو مي مون کان ٿا وڃن،
لڪيو ازل جو ٿو پري،
روئي ٿي دل دانهون ڪري.
هتي هتي هليا من ٿو منجهي،
ڪهوڙا وڇوڙو ٿو گجي،
۽ ڏيل منهنجو ٿو ڌري،
روئي ٿي دل دانهون ڪري.
نودي نه گهاريان ڪا ڪهڙي،
ويندس مري ڪامي سڙي،
ٿو ڪير پل توکان مري،
روئي ٿي دل دانهون ڪري.
هي ڇا ڪيئي منهنجا خدا،
ٿيا پار پارن کان جدا،
هو 'عبد' جن جي آري،
روئي ٿي دل دانهون ڪري.

دنيا ۾ ڪهاڙو ڪهاڙو لڏيندو.   عمر ۾ يار ۾ وڃ رڙو لڏيندو.
 هجي گهر حقيقي طلب ناست تو،   شب ۾ هجر ۾ سوز ساڙو لڏيندو.
 نه دليا نه دليا خون رنگينون،   لڳي محب ڏي ئي مهاڙو لڏيندو.
 نه مندر نه مسجد نه ڪنهن سان ڪم،   مون کي آهي لان ڏي لاڙو لڏيندو.
 حڪايت، شڪايت نه طعن ۽ ڪلا،   مندر دل تي دليرو جو ڏاڙو لڏيندو.
 وٺي قيد ڪاڪل مندو 'عبد' ڪي،   سڌائين مڃڻ سان ستاڙو لڏيندو.

نظم

انقلاب

اي وطن جا نوجوان، انقلاب انقلاب.

زادگي آ ٻي ڦراڻ	جان وڌل ٻئي لڪار
ٿي حيات ناز ناز	هوڏيار هوڏيار
تابڪي! هي التهاب	انقلاب انقلاب
حيات نل جو پٽ ٻار	ڏس ته گودش ٻار
روان دوان آ صبح وڌار	ره هل تي تون مڏار
شاد ڪار ڪا سڀل	انقلاب انقلاب
حيات نل جو ساڙ پٽ	لنا بقا جو راز پٽ
لنڀان چگر گڏاڙ پٽ	مڏل آ ڪار ساڙ پٽ
مڏل آ اولين باب	انقلاب انقلاب
هي ڪاهلي مڃي عذاب	هي حسن و عشق هي شباب
هي راڳ و رنگ ۽ رباب	هي باغ و اڻڻ سڀ رباب
موت زندگي جو تاب	انقلاب انقلاب

اي وطن

اي وطن، منهنجا وطن، اي جان کان ٻيڙا وطن.
 مٿ نه تنهنجو ملڪ آ ڪو خاڪ تنهنجي پاڪ آ،
 ٿي وٺي وٺڪار تنهنجي، مٿ ڪن وڌ خاڪ آ،
 رشڪر جنتا عظمتن جي هر جڳه تي هاڪ آ،
 گيت نهيجا ٿا هزارين ديس هر هنڌ ڳائين:
 اي وطن منهنجا وطن.

واديون تنهنجيون ڏسي، ٿي روح کي راحت اچي،
 موج مستي ۾ اچي، دل سو وائڻ ٿي نهي،
 رات ڏينهن تو ۾ نئون هڪ رنگ سٺو ٿو وڃي،
 هڪ کٽو ڪڪريون اچي ۽ خوب ڪنولون ٿيون ڪنڊون:
 اي وطن منهنجا وطن.

هر تنهنجي صبح نسي پٺاڙ ڏسي ٿي يار جا،
 خوب دل کي ٿا وٺن، منظر حده ڪهار جا،
 ڳائڻن تو ۾ قصا رائي، پنهون، مهار جا،
 تو مان دائر رهي اهر ڪرم ماهر لکن:
 اي وطن منهنجا وطن.

مالڪن جو ديس آئين، صوفين جو لون مڪان،
 تو جهانن کي ڏسو درمير امان صدين مڪان،
 قرب جو جاري ازل ڪمان، هر تو ۾ بڪران،
 ديس! هندو ڪين کي تو ۾ ڪڏهن رنج ومن:
 اي وطن منهنجا وطن.

ديس منهنجا شهر تنهنجا، کيت تنهنجا سڀ ومن،
 ويگزارن ۾ به تنهنجي حسن جا چلوا پکن،
 روز و شب جون رونگون سج چنڊ سڀ مهلا لکن،
 سال تنهنجا ڪاٿي، ڪٽمي ڪٽي جو من نهن:
 اي وطن منهنجا وطن.

قيوم "طراز"

"نالو: ڊاڪٽر عبدالقيوم شيخ، تخلص "طراز".

جنم: سيپٽمبر ۱۹۳۵ع ۾ شڪارپور ۾ ٿيل.

پاڻ شيخ آهيان، ۽ نثر ائس ته ان خاندان جو درد آهيان، جنهن سنڌي ادب کي

شيخ "اياز" جهڙو سوت ڏنو آهي.

تعليم: ائس-اٽس تائين شڪارپور ۾ تعليم حاصل ڪيو، ۱۹۵۵ع ۾ لياقت ميڊيڪل

ڪاليج ۾ داخلا ورتو، ۱۹۶۰ع ۾ گريجوئيشن ڪري نوڪريءَ ۾ گهڙيس نوڪريءَ ۾

سنڌ ۽ اتر سنڌ، ٿر ۽ ٻر لٽاڻا ائس، ۽ پاٽ پاٽ جي ماڻهن ۽ ٻولين سان واسطو پيو آهي.

هينئر مان رورل هيلٿ سينٽر ٿري ميرواه ۾ ميڊيڪل آفيسر آهيان.

شاعري: ميرن موزون نه ٿينديون ڪان هئي، پر موزون شاعري ڪاليج جي وقت کان

شروع ٿي آهي. گهڻن لکڻ ڏانهن وڌيڪ لاڙو اٿس. غزل، وائي ۽ دوهه پڻ لکندو آهيان.

هن وقت تائين ڪلام سماجي 'مهراڻ'، 'سهيڙي'، 'نئين زندگي' ۽ 'روح رهاڻ' ۾ ڇپيو رهيو

آهي. ان کان اڳ 'مارئي' ۽ 'هلال پاڪستان' رسالي ۾ پڻ ڇپيو هو.

شاعريءَ ۾ اعتدال پسند آهيان.

پنهنجي شاعري بابت: (ان ڏس ۾ اوهان پنهنجي راه لکندا. اها حرفِ امر هوندي).

—قيوم "طراز"

قيوم "طراز" جي شاعري، جديد ۽ قديم رنگ جو سنگم آهي. هن نوجوان شاعر

جا جذبات نهايت لطيف ۽ معنيٰ خيز ڪٿائين تي مشتمل آهن. 'مهراڻ' سندس ڪلام

کي وقت به وقت شايع ڪري، سندس تربيت ۾ وڏو حصو ورتو آهي. —ادارو

واڻي

جيانسي واڻي ڪنڌ ڪپائي، ملڪ ڪهڙي منصور، او سائين،
ساجھ مان سؤ سور.
وھ جون وڻيون ڇائي وھن، مست ٿيون سرور، او سائين،
ساجھ مان سؤ سور.
سر آڏيءَ تي اڻي سورھ، سرڪن ٿا سرور، او سائين،
ساجھ مان سؤ سور.
مپ ڪسي تاب نظر ۾ ساڳو، گھائي ڪنھن جي گھور، او سائين،
ساجھ مان سؤ سور.
ھوش ھئي بھوش ٻاڻي، مٿي بنا مڃور، او سائين،
ساجھ مان سؤ سور.

گيت

کڙو ھا آکھ تون پنھنجي گل تان،
يار اسان جا پاڪ اھي ٿي،
جن اسان جا پاڪ اھي ٿي
جيون لھي سڄ مڪن جي،
ڏکي جا سک تي داء—
اڻائين جا پير به زخمي،
کھرا ڀل کي گھاء—
چنڊ کي اڃا چھڪ ڏکڻ جا
ڪارا ڪارا ڍاڳ اھي ٿي،
يار اسان جا پاڪ اھي ٿي.
نير وھائي آس وڃائي،
نيرن ٿا ٺاسور—
ونڳائين جي وسني دنيا،

هان پتن اڄ پور—
پنهجا آهجا پريت پرائي،
رئندا رئندا راڳ اهي ٿئي،
يار سان جا پاڳ اهي ٿئي.

ڪيڀن آڏو اونده هوندي،
آخر چڙهندو چنڊ—
چانڊوڪيءَ سان جرڪي پوندو،
اوندهين جو ڪٽڻ—
نٺ تر ڏک جو انت به ايندو،
ٿيندا ٿيندا سالڪ اهي ٿئي،
يار سان جا پاڳ اهي ٿئي.

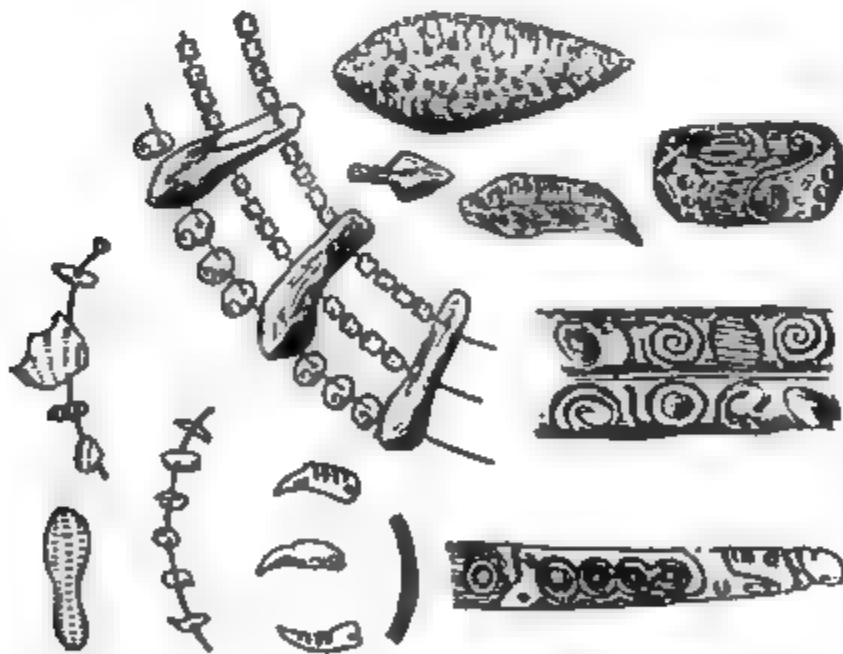
ڏينهن ويو ۽ رات پئي،
ڪپل ڪپل آه چنڊ چڙهيون،
اڄ پرين، تون مرج، آلا پتر،
رات رڻن جي ٺاهي.
چنڊ جي پڙي، روپو درياءَ،
عشق جون لهرون پڙهن آڻاءِ،
مولا چنڊ هروڻ جهولا ٿئي،
نام سالڪ ۾ مرج، آلا پتر،
رات رڻن جي ٺاهي.
هڪر ٿڌيري جهولا جهولي،
خاموشي ٿي پوليون پولي،
قدرت لوڏي مت هندورا،
ماءُ کڻي جيئڻ هج، آلا پتر،
رات رڻن جي ٺاهي.
يار وساري ڳالههون چنڊ،
هڪ منجهان تون مون کي سنڌ،
سيجهه ٺاهي هڪر هميشه،
هڪ ۾ ڪهڙو خرچ، آلا پتر،
رات رڻن جي ٺاهي.

غزل

دل ڀرڻ جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
تنگ انسان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي.

مون نه حسرت جو به رشتو ٺوڙيو،
مستفيل انهار ۾ ويٺس وڃي،
اڄ ڪلاسي رنگ آه فسطيح جا،
هن نمر ڪاڏو اسان جي ٻار جو،
عقل جي تابع هجي ڀل عشق، پر،
تي هلي ٻاري سدا مقصد بنا،
مون گهڻي ڪوشش ڪئي خوش ٿي رهان،
درد جو آواز ڇا ڪري 'طراز'،
اڄ به ارمان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
ٻار نادان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
هو پيشان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
رسم جاني جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
هوش حيران جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
طبع پنهان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
ذڪ جو سامان جي هجي پوءِ ڇا ڪجي،
سوز دوران جي هجي پوءِ ڇا ڪجي.

قمر شهباز، هن جديد دور ۾، فن جي جدت جي سلسلي ۾ چڱا تجربا ڪيا آهن. جديد فن جي تقاضائن ۽ اصولن موجب، پنهنجي خيالات ۽ جذبات کسي ووايي ۽ خوش اسلوبيءَ سان بيان ڪرڻ اڄڪلهه گهڻو گهٽ تو لفظر اچي؛ تاهه قمر شهباز ان ڏس ۾ به سٺيون شيون لکيون آهن. سندس فن ۽ خيالات تي ڪن چوڻيءَ جي معاصرين شاعرن جو اثر آهي. جدت ۾ ۽ جدت انڪار جي دنيا ۾ ان قسم جي اثر پذيري عيب ناهي، تاهه پنهنجي فن لاءِ مستقل طرح سان همت ۽ اسلوب جو منفرد ۽ مستقل نظام پيدا ڪرڻ ضروري آهي. اسيد ته قمر شهباز اڳتي هلي پنهنجو قابل متانت مقام حاصل ڪندو، جنهن جون صلاحيتون سندس شعر ۾ موجود آهن.

بيت

(۹)
گهوڙن جو گهائڻ، گهائڻ منهنجو جيءُ،
سائين هي سائڻ، سائڻ تنهنجي سونهن جو.

(۱۰)
ٽڪا ٽڪا لڻ، ٽڪا ٽڪا ساه،
رکي رکي روح مان، آڏامي ٿي آه،
آبها او الله، سگهو آڻج سوجهرو.

(۱۱)
منزل نڪو ماڳ، اسين آڏو سڙا،
پري پند اجهاک، اکيرا آڪاس ۾.

(۱۲)
تارن ۾ قارا وجهي، نڪرڻ وائي راه،
ستا سڀني ساه، نهنن ويري لڻڊ جو.

(۱۳)
وڪڙيل منهنجا وار، گهاتا منهنجا گهاء،
سالن جا سوداء، کيلي پيا ڪن ۾.

(۱۴)
انڌارو آڪاس، سائو منهنجو ساه،
پاڳل منهنجي پري پري، چريو منهنجو چاه.

(۱۵)
سڏڪي پيا سنگيت، آسون امهائون،
واڻيون ويڳائون، واڻا، تو ريه روح جون.

(۱)
چريو آهي چنگ، ڀڙڪي اٿي به،
ماڻي سگهو ڪاه، ڪانهي ويل وهڻ جي.

(۲)
اکڙين جي الاڻ مان، ڏوئي ڇڏ تون داغ،
چريا هي چراغ، ڪيئن جلندو جيءُ ۾.

(۳)
توڙي ڪاري پاڻ، توڙي اوکو ماڳ،
پارينداسين سائو، انڌيءَ ۾ هي لاث،
ملي ويندي وات، ستان پتر ماندا ٿيو.

(۴)
جڳمڳ جليا ديه، جرگيو آه جهان،
جاگرو آ اسان، سهين ٿيندا سوجهرا.

(۵)
رگي ڇڏ رت مان، ڪوٽ ڪڙا ۽ ڪير،
ظلمت جا زنجير، روڪيندا ڇا روح کي.

(۶)
کين گاڏڙ ڪوڏ، واريءَ هالا وار،
توڙي هڻا پار، ته به ڊاهينداسون ڊوه کي.

(۷)
جهون آهي جوڻ، هل ڪن لڏ سهان،
اوت، مئا تون اوت، ستان وسامي وڃي.

(۸)
تون ئي منهنجو گيت، تون گيتن جو ٻولا،
سائين، هي سنگيت، توريءَ سڄو پائيان.

واڻي

(۱)

چنڊ رهن ٿو دور، تون ڌرتيءَ جا درد نه ڄاڻين!

هت هر اڻا بالدي آهي، بيوس ۽ مجبور۔

چنڊ رهن ٿو دور!

هر مڪڙي چڻ گهاٽل آهي، هر گل ۾ ناسور۔

چنڊ رهن ٿو دور!

مدين کان ڪو ساهه ڪاٺيل، چاهت ۾ آ ڇـور۔

چنڊ رهن ٿو دور!

ساعت ساعت سوري ڀانڻي، منهنجو من منصور۔

چنڊ رهن ٿو دور!

هه! نه ماڻھو، چنڊ اڀاڳا، ڪنهن جو بهارو پور۔

چنڊ رهن ٿو دور!

چنڊ رهن ٿو دور، تون ڌرتيءَ جا درد نه ڄاڻين!

(۲)

وس' وس' منهنجي ويهاري تي،

اڃ ته ڪٿي تون وس۔ او يارا

ڪنهن نه رڻو، او ڪنهن نه رڻو، آ ڳوڙهن جي انساني تي:

اڃ ته ڪٿي تون وس۔ او يارا

ڪين سري، تون آءُ وري، مهر ڪري مستاني تي:

اڃ ته ڪٿي تون وس۔ او يارا

رات پئي، هر ڪانه رڻي، پل ۽ لڻ ۽ پروائي تي:

اڃ ته ڪٿي تون وس۔ او يارا

گيت

پريرا اوري آءُ۔ آءُ۔ آءُ

آءُ گهڙي پل ويهه نه منجن گهرا گهرا گهرا،

پنهو پنهو ڪي پنهجا ڏکڙا، هلڪن ڪي پنهو۔ آءُ۔ آءُ

پريرا اوري آءُ.

(۶۳۶)

مهران

دل جي ويرانن ۾ ٽهلا، پادن جا ٽهلا،
 مومل جي مستانن جا هٿ پونا ڪيئن پڙلاءُ - الا!
 ٻر پترا! اوري آءُ.
 الفت کي ڇا روڪي سگهندا، انسيديرا انسياءُ،
 ليٽ ۽ پنجهي سوئي ايندا، ٿيندا شمل ٻرپاءُ - الا!
 ٻر پترا! اوري آءُ.

آزاد نظم

اوهان جي پڄاڻا

اوهان جي پڄاڻا،
 نه بابل ٿي جهڪي، نه مڪڙي ٿي جهڪي.
 نه بادل ٿي ٻرپاءُ،
 نه وريسا وڌائا - اوهان جي پڄاڻا.
 اوهان جي پڄاڻا،
 اسان روح کي ڄڻ ٺهڙي چڪاسين،
 اداسي لڪامن ۽ تشن لين سان،
 هر ڪلر،
 هر شار توکي ٻڪاري ٽڪاسين؛
 سگر تون نه آئين،
 نه آواز آيو،
 بهارون نه موٽيون.
 ۽ ڪونجڻ جون وچڙيل قطارون نه موٽيون؛
 کڻن جا زخمر ڪيئن ٻريا،
 نه ٻريا،
 ويا دور وچڙي سي ساڻي نه ورها،
 ساڻي سمهي ٻيا، ۽ مقل وساڻا،
 اوهان جي پڄاڻا.

نئون لاهو

تنهنجي ڇا هٿ ڇيڪا آهي،
 سورٺ آءُ سينگار ڪري،
 ڀنڀ ڀنڀت باهه ٻري،
 سرڪه پٺان ڪيئن سرمد رهندا،
 پٺڻ وارا سرڪي پيئندا،
 منصورن کي متوالن کي،
 ڏهر به ڏين جي ڀري ڀري؛
 ڀنڀ ڀنڀت باهه ٻري،
 سورٺ آءُ سينگار ڪري،
 ڪاڏين کي ڇا ڪرت جهليندا،
 ڪونڌر آخر ڪڏهن رهندا،
 پروان جي، مستانن جي،
 سوري ريءَ ڪيئن سري سري؛
 ڀنڀ ڀنڀت باهه ٻري،
 سورٺ آءُ سينگار ڪري،
 مانجهي ڪهڙا ساڳا پوڄن تو،
 پنهنجي منزل دور گهڻوئي،
 ڄاڻ اڏائا، پاڻ اسان جا،
 تارن کان هي ٻري ٻري؛
 ڀنڀ ڀنڀت باهه ٻري،
 سورٺ آءُ سينگار ڪري؛

غزل

رات اسان کان ٻيڙيا، چانڊوڪي کان چارا وڇڙيا،
سانوڻ ڪهڙي ڪارڻ ابدو، دل کان جو دل وارا وڇڙيا
ڪنهن سونهن ڏني، ڪنهن ماءُ ڏنو، ڪنهن دردن جو درياءُ ڏنو،
ڪهڙا ڪهڙا ماڻهو آيا، ڪهڙا جيءَ جبارا وڇڙيا،
خوانن جي اهوائن ۾ مان تنها تنها چو آهيان،
جن جوت ڏني، سي موت ٿيا، هئي! تاريڪي ۾ تارا وڇڙيا،
تون گيت هئين، سنگيت هئين، يا منهنجي من جو سٺ هئين،
اڄ گمشتن کان کونجار وئي، اڄ دريائن کان ڌارا وڇڙيا
ڪي ڏينهن ٿيا جو منهن ٻيا، جن ٻيڙيا ڪيو سي ڌار ٿيا،
تون ڇا وڇڙهين، دنيا وڇڙي، مون کان ساڻي سارا وڇڙيا.

عبدالجبّار «شام» جوڻيجو

مسٽر عبدالجبّار «شام» جوڻيجو پنهنجي علمي خدمتن جي ڪري سنڌي ادب ۾ ڪافي شهرت حاصل ڪري چڪو آهي.

سندس ولادت ۲۶ - نومبر ۱۹۳۵ع تي، ڳوٺ پير فتح محمد شاه، تعلقي بدين، ضلعي حيدرآباد ۾ ٿي. ابتدائي تعليم بدين، ننڍي هاڳي، نوابشاه ۽ حيدرآباد ۾ حاصل ڪيائين. ان کان پوءِ ۱۹۶۲ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ مان ايم. اي. جو امتحان اعزاز سان پاس ڪري، اول درجي ۾ ڪامياب ٿيو ۽ چانسلر جو سولو ميڊل حاصل ڪيائين.

۶۶-۱۹۶۵ع ۾، چيني زبان ۾، پيڪنگ (عوامي جمهوريه چين) مان ڊپلوما حاصل ڪيائين، جنهن ۾ ۱۰ مهينن لاءِ ڪيائين ۽ ان لاءِ امتيازي سند حاصل ڪيائين.

۱۹۶۲ع کان وٺي، سنڌ يونيورسٽيءَ جي سنڌي شعبي ۾، محنتي استاد جي حيثيت سان ڪم ڪري رهيو آهي.

۱۹۵۲ع کان وٺي شاعريءَ سان دلچسپي پيدا ٿيس ۽ «شام» تخلص استعمال ڪندو آهي. شعر و شاعريءَ جي اصناف ۾ دوحا، بيت، وايون ۽ نظر چيا اٿس. سندس انداز بيان ۾ لفظي ۽ ذوق جماليات جو عنصر آهي.

سندس هيٺيان ڪتاب ڇپيل آهن:

۱- سوکڙي: بيتن ۽ انسان جو مجموعو	(۱۹۵۹ع)
۲- اهاڻو ڪهر: انسان جو مجموعو	(۱۹۵۸ع)
۳- ڪنزاللطيف: لطيف جي شارحن بابت	(۱۹۶۱ع)
۴- سوري آئينگار: ناول	(۱۹۶۳ع)

ان کان سواء 'غزلن جو غنجو' (۱۹۶۳ع) پڻ. اي. جي ڪورس لاءِ، جناب عناووز جتوئي (هيٺ سنڌي شعب، سنڌ يونيورسٽي) جي وفات ۾ مرتب ڪيو اٿس. ان طرح پنهنجي ڏاڏي، حيدر خان جا ملفوظات "دانشمندي" جي نالي ۾ ۱۹۵۸ع ۾ ترتيب ڏئي، شايع ڪيا اٿس. سندس پ - ٽي ناول ۽ ڪلام جو مجموعو اڃا انڇيل آهن. — ادارو.

* * *

دوها

ساوا ون سڪي ويا ٻارا، برف ڊڪي آ وادي،
 ڪڏهن الا اونهارو ايندو، ساوڪ جي آزادي.
 تنهنجو ساهه سڪي ٿو ڇاڪي، آءُ اهو جي چال،
 بندو آهي بموس جيڪو ۾ چئي ويا سچ سچا.
 گل جو آهي جوڀن تنهنجو، هرئيءَ جي آءُ چال،
 ڌرتيءَ تي جو قدر رکين تون، اُتي ٿو پونچال.
 منگوليا جون سرد هوائون، يا هجي چؤماڻو،
 ون ون، گل گل، شاخ شاخ ۾ تنهنجو آهي واسو.
 (چن ۾ لکيل)

من جي ڳالهه سٺي جي سهلي، يار ڪڍي ويهي روئي،
 مون برفن تي جيڪي گذريو، پيو ٺاهائي ڪوئي.
 ٻيل ٻيل گهٽ ڪهڙي ٿو، اُساهي ٿو محلات،
 کتن ۾ اوچو گهٽ ڪري ۽ کتن ۾ کائي مات.
 ٽولس طعنا ٽنگا مليا، سهڻن جا چنجال،
 سنڌي سنڌي سال لنگهي ويا، پورا پندرهن سال.
 ٻيٽ جي ٻرين کان گڏجي، ڪو وير وٺون اڃ ناهي،
 جوڙ سان جو مهڻا مائين، سنڌ مڃي ۾ ناهي.

۱۱ سمجهان ٿي، مون برفن جي آڱن هلي تون ايندين،
 چارين جي چٽلين ٿي ٻارا، ون کي ڪين ڇڏيندين.
 تو ٻين مٿڙا من لاءِ هرچي، من کي ڪيئن ٻرجاهان،
 مٿڙا مٿڙا، ٻيٽ ٻيٽ آهن، هر هرجائي لاهيان.

عرش ۽ فرش جي وچ ۾ ساجن، اهڙو مڃل اڏايون،
 هيٺ ڪنڌ ۾ ڪهڙو ويهي، پنهنجو پاڻ پڌايون.
 سرتيون مون کي ساجن پنهنجو، ڏيئي ويو روسال،
 هاڻ ته ان سان هر هر دل جو اوربان ٿي احوال.
 باب برهه جي مون کي سرتيون، ٽهڻي ڏنا هي ٿول،
 ماڻ ميلن، ٻيو شهر سڏيو، ۽ ٿيون ايسن انمول.
 ڪير به ڪنهن جو نوڪر ناهي، ڪير نه ڪنهن جو واهي،
 هر ڪو هائي هوش ڪري نه ته ٿيڻس حال نه وائي.

بيت

گهڙو ۽ گهڙ، صورت سڀ ساهڙ جي،
 جي ايت ڪاڻن ٿي، ساهڙ ملنديون ڪينڪي.
 ڪڪڙ وڃي ٿو وران، ڪڍي ڪارون ڪڪڙ جون،
 منهنجي من سانڌاڻ، جانب وڏو جڏيون.
 ويهي ڪر ويهار، گهڙا ڀريندين ڪهڙا،
 آهي ڪو اسرار، سڀي هيٺ مهران ۾.

واڻي

هڻڙا ڇڏ ٿون ڇڏ بهار، پٿور اڃا ڪن بهار.
 سٺو ڪنهن جو سٺو نه ڪهڙ ٿون، سڀ جا پڙا بهار.
 سڄڻ ۽ ويڙي سو ۾ آهن، پنهنجو پاڻ اڃار.
 وڃن جون ڇڏ سٺو مقالون، سڄڻ ويهي سهار.
 عبدالجبار چئي عشق وارن وٽ، لائل ٿي نه گذار.

نظم

ڇنڇن جي واڻي

پڪڙ ۾ هئي چمن جي واڻي،	سڀ کان سهڻي، راج ڏيڻائي،
جڏها جنهن جا سادا سادا،	ڪم ۾ سا مشغول هميشه.
پنهنجا زلف ڇڏيندي هئي تان،	شهر ۾ سڄو هو لرزي ويندو.
اهڙي هئي سا چمن جي واڻي،	سڀ کان سهڻي، راج ڏيڻائي.

(۱)

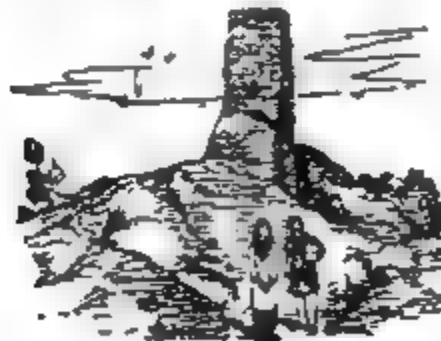
هڪي ڪي ماڻهو من جا ڪوٽا، شان رڪن ٿا شاهي وو.
ليڪ به ڪوٽا، ليڪ به ڪوٽا، سڪي آڏو وڌائي وو.
آهتا مڻا نعرا ڄاڻن، وه وه جا وسڪارا وو.
ڪوٽا پتڪ، پوڻيون ڪوٽيون، حاشيا ۽ واڌارا وو.
راتيان ڏينهان ٿا نه ٺڳي، ڇا ڪوڙي ڪن ڪاڻي وو.
هڪي ڪي ماڻهو من جا ڪوٽا، شان رڪن ٿا شاهي وو.

(۲)

هڪي ڪي ماڻهو دل جا درياه، پوڙي جن پائي وو.
سچ جو سودو آهي تن وٽ، نامي ڪوڙ ڪٽائي وو.
اول سڀ جو خير ڪهرن ٿا، ڪوڙ ڪٽ کان آڃا وو.
منهن تي مٺ مٺ ڪن سي ڄاڻن، مٺي مٺ ساجها وو.
اهڙا ماڻهو من جا موتي، عالم منجهه اڇائي وو.
هڪي ڪي ماڻهو دل جا درياه، پوڙي جن پائي وو.

(۳)

هڪي ڪي ماڻهو ڪٽ ٻا ڪيلا، ٽيل هي جهڙي مٽائي وو.
حال، حق، ڪفر، ڪراست، سڌ رڪن نه ڪاڻي وو.
سڪي ڪٽي، وانگ آهمن، اهڙا ٺلهڻا ٺاهيا وو.
ڪهڙو چئجي حال تينن، من ڪڏهن، پڪن ۽ پائا وو.
نڌم نڌم ٿي ڪيل ٿيندو، ساري خلق ڪيلاڻي وو.
هڪي ڪي ماڻهو ڪٽ ٻا ڪيلا، ٽيل هي جهڙي مٽائي وو.

محمد علي "جوهر"

محمد علي 'جوهر' پنهنجي سزاج ۽ طبع جي حيثيت سان هڪ مجلسي ۽ تحريڪي شخصيت جو مالڪ آهي. علمي ۽ ادبي مجلسون ۽ ڪانفرنسون ڪرڻ ۽ انهن کي ڪامياب ڪرڻ، سندس ادبي ڪوششون آهن. ان سان گڏ ادب ۽ فن جو پاڪيزه جذبو پڻ رکي ٿو. سندس شاعري زياده تر اصلاحي، فوسي ۽ عشقي آهي. عشقي انداز به سندس لذيذ ۽ لطيف آهي. زبان سانس ٿي، پر علمي، ۽ بعض موقعن تي عربي ۽ فارسي لفظن سان ڀريل استعمال ڪري ٿو. صحافتي زندگي به سندس سرڪار آهي. پنهنجو مختصر تعارف هن طرح لکيو اٿس:

نالو: محمد علي، تخلص 'جوهر'، قوميت لاشاري بلوچ.

پيدائش: ۱۹۳۱ع، شهدادڪوٽ، ضلعو لاڙڪاڻو.

تعليم: ديني تعليم شهدادڪوٽ جي مشهور درويش صفت جيه عالم حضرت مولانا قمرالدين صاحب مهيسر رح وٽ شروع ٿي، ۽ وڌيڪ جامع عربيه حيدرآباد ۾ ورتي وئي. سوشل ۽ سماجي ڪارڪن رهڻ پسند ٿو ڪريان.

شغل: شروعات ۾ صحافت، هفتيوار 'پيار نو' ۽ 'آواز لاڙڪاڻي' مان ڪلچر. ادبي محفلون ۽ شاعرا ۽ وڏيون ڪانفرنسون ڪوٺائڻ هڪ ادبي فرض سمجهان ٿو. "جمعيت الشعراء سنڌ" جو پنهجن سالن کان جنرل سيڪريٽري آهيان.

شاعري: اوائل ۾ مولانا قمرالدين مهيسر کان ۽ وڌيڪ اڄ تائين استعاده حضرت گرامي صاحب کان.

مهران

(۶۴۳)

ڪافي

*

وڇوڙو ٿو تنهنجو، مٿا محب ماري،
جڏائيءَ ۾ ڳڻين ڇڏيو ساھ ڳاري.
وٺي وسري سون کان سڄڻ هيءَ خدائي،
سوا تنهنجي ساجڻ، نه ٻيو حالهائي،
نسر تنهنجي سڄو جو لکس تنهنجي لاري،
گهڙي هڪ نه غافل ٿي توکان گذاريان،
پنھل ٻار توکي ٿي پهل پڪاريان،
سدا توکي سھڻا سندھ ماھ ماري.
ڪري ياد توکي، مان جالب جيان ٿي،
پري زھر جا ڍڪ، مان ڍول پيان ٿي،
نه آ تنهنجي وس ۾ نه ويھان وساري.
اٿس هڪ جنازي ٿي 'جوهري' جي ايندين،
ڏمي منهن، ڪري دانھن، سڏڪا ڀريندين،
وڃائيندين بارش، سڀا لڙڪ ماري.

نظم

قوم

مست مٿي پندار آ جنهن قوم جو هر فرد،
مرڪشته اديار آ جنهن قوم جو هر فرد،
تصوير پديوار آ جنهن قوم جو هر فرد،
سا قوم سزاوار بقا ٿي نه سگهي ٿي.
جا ياد اخلص کان سرشار نه آهي،
جا وحدت قوميءَ جي پرستار نه آهي،
جنهن قوم ۾ هڪجهڙيءَ افڪار نه آهي،
سا قيد خلاصي مان رهائ ٿي نه سگهي ٿي.

حق ڳالھ جي اظهار جي، جنهن ۾ نه آ فوت،
 بياڪيءَ کٽار جي، جنهن ۾ نه آ همت،
 هڪ آه شرر بار جي جنهن ۾ نه حرارت،
 سا لاشير لهرسانِ خدا ٿي نه سگهي ٿي.
 دلدادہ هررند طلسمات جا قوم آھ،
 زندانيں اويلاہِ خرافات جا قوم آھ،
 وابستہ پيمرانِ خرافات جا قوم آھ،
 سو درد آ، مت جنهن جي دوا ٿي نه سگهي ٿي.
 پاڻي نه جنهن قوم ۾ لالچ جا 'جوهر'،
 هر فرد آ جنهن قوم جو خود ساختہ رهبر،
 جنهن قوم جو هر فرد گناہن مندو پيڪر،
 ميراثِ صرف ان کسي عطا ٿي نه سگهي ٿي.

غزل

●

حريرِ ناز مندو آستان نه آ معلوم،
 نه آھ تقيرِ کفرِ پائشان نه آ معلوم.
 لنگهي ويو آ ڪڏهن ڪاروان نه آ معلوم،
 پُٺان ٿو بانگِ جرس ڪاروان نه آ معلوم.
 اکرچ هئندي گيتي کان مان مٿي لنگهي،
 وليڪ قسم و نرس، ڪهڪشان نه آ معلوم.
 مان تنهنجو دست خاني ڏسي ٿيس حيران،
 شفق جو رنگ، گلِ بوستان نه آ معلوم.
 مون ماورائي غم و عيش آ لڏو مسڪن،
 بهارِ عيش ڪجا ۽ خزان نه آ معلوم.
 هي آھ ڪهڙو پير پردہ، صاحبِ طنائ،
 نهان ڪڏهن آ ڪڏهن آ عيان نه آ معلوم.
 تميزِ ظلمت وضو جي وٺي آ ضايع ٿي،
 ڇا گل، ڇا خار مڃيلان، ميان نه آ معلوم.

هنودگيءَ ۾ نيرَ گوش جو ٻيو آواز،
 نديرا هاءِ اهو داءِ تان نه آ معلوم،
 شگفتي دل ويران ۾ جنهن کان پيدا ٿئي،
 اهو ڪلام، ڪليمي، بيان نه آ معلوم،
 سڙي ويا جتي شهباز فڪر جا آجوه،
 اهو الاهي، زسان و مڪان نه آ معلوم.

نه فرات و دجل تي ناز ڪر، نه فرسب گنگ و چمن ۾ آ،
 آ جهان تنهنجو جو وطن، سگهو ٻيوطن تون وطن ۾ آ.
 توکان حصن لڙڪي و نسنن، ڪلي توکان رولقِ باغن،
 تنهنجا منظر ٿيا گل و سمن، تون بهار بنجي چمن ۾ آ.
 سر ڪم نه ره تون اي محترم، جو وطن به آه ٻيو هنر،
 تنهنجو ندر ٿيندو اي جانِ من، تون هرير دل جي عدن ۾ آ.
 هي بهار دهر جون مغلون، تنهنجي خلوتن تان نثار ٿيون،
 تنهنجو ڪم نه ڪنجه و گل سان آ، تون چمن ڇڏي ڏي ۽ بن ۾ آ.
 وه و سر عشق تي رک نظرن، ٿي جهان لو جو پيامبر،
 نه تون عهد ماضي کي ياد ڪر، نه فرسب چرخ ڪڍون ۾ آ.
 رمي ٻيوطن چوان ڪئن سغن، هان سغن نه گهرمي تو علم و فن،
 چيو آ مگر مون کي دوستن، نه اي بار، بزمِ سغن ۾ آ.

فرسب جلوه رنگين ۾ مبتلا آهيان،
 حدودِ شوق جي دنيا جي انتها آهيان.
 هزار رنگِ حقيقت کان آشنا آهيان،
 مگر هي علم نه آهي نه چا ۽ چا آهيان.
 زبالتو جنهن کي پڌي ڪين، سا صدا آهيان،
 اثر نصيب نه آ جنهن کي، سا دعا آهيان.
 ٻڌائي ٿو ٻيو، اندازِ وعدہ فردا،
 جا هر قدم تي ٿي زائل، سا مدعا آهيان.

نريه زبست نه ڏي، اعتبار زبست مون کي،
 طلسم عالمر هستيءَ کان اشنا آهيان.
 توهمات جو ڪهڙو بيان ڪيان 'جوهر'،
 خدا ٿيان ها مگر بنده خدا آهيان.

■

فضاي دهر کي ناسازگار سمجهان ٿو،
 خصوصتِ فلڪِ فتر يار سمجهان ٿو،
 عجب ڪشمڪش زبست هر نفس ۾ آهي،
 حيات موت مان چڻ همڪار سمجهان ٿو،
 مه و نجوم چاه ارض و سما ٿيا ناساز،
 عجب مخالفت روزگار سمجهان ٿو،
 ذرا معاف ڪريو، سچ چوڻ ڏيو، يارو،
 دماغ جي به وڪڻ، دل ۾ يار سمجهان ٿو،
 دل و دماغ، نظر خوره فڪر آ پائند،
 قدم قدم تي چو بندش هزار سمجهان ٿو،
 وچان وٺي مان ڪٿي، هيءَ دل ٻراڱند،
 دماغ ۾ به نه چڪر، هزار سمجهان ٿو،
 ڪٿي پڙاه، تون راهِ نجات، اي همد،
 سفر هي پنهنجو ڏکيو ڏاڍو يار سمجهان ٿو،
 ڏسان خزان ٿو نه ٻربادين جي فڪر ۾ آ،
 ۽ اشڪبار اکين مان بهار سمجهان ٿو،
 سڌائين وقت نه ڪنهن سان ساٿ ڏيندو آهي،
 هميشه وقت کسي بي اعتبار سمجهان ٿو،
 نرهد نرد نه آهيان، مان 'جوهر' خست،
 هستي نه بزم - جي دلفگار سمجهان ٿو.

احمد خان 'آصف'

احمد خان 'آصف' ولد محمد اسماعيل ولد امار بخش ولد لعل بخش ولد محمد اسماعيل ولد محمد اسحاق مصراڻي، ويٺل ڳوٺ سئو پير، تعلفو خيرپور ناٿنشاھ، ضلعو دادو.

ولادت، اسڪولي داخلا موجب ۸- جولاءِ ۱۹۲۲ع/۱۳- ذوالقعد ۱۳۴۰ھ. اسڪول ڪانها ۾، داخلا پرائمري ڪلاس ۾ ۷- سيپٽمبر ۱۹۲۷ع. ان اسڪول ۾ ئي ورنيڪيولر فائينل پاس ڪري انگل ٿيو. ۱۲- سال جي ۱۹- آڪٽوبر ۱۹۳۹ع ۾ نڪتو. ۱۹۳۹ع ۾ سنڌي فائينل پاس ڪرڻ کان پوءِ، سال ۱۹۳۹ع تائين محمد يوسف صاحب چانڊيو ۽ حافظ جمال الدين برهمائي وٽ لسان شريف، ڪجهه عربي، اردو ۽ فارسي پڙهيو. سيپٽمبر ۱۹۳۹ع ۾ جناب پير الاهي بخش صاحب ان وقت جي تعليمي وزير سنڌ جي تعليم بالفان ۾ سينئر احمد خان رودنالي ۾ پرائمري ٽيچر ٿيو ۽ اڄ تائين تعليم ڪاتي ۾ پرائمري ٽيچر آهي. تعليمي لياقت: سنڌي فائينل سال ۱۹۳۹ع.

پهرين سال ڪاليج ۱۹۴۲-۱۹۴۳ع ٽريننگ ڪاليج فارمين حيدرآباد.

ٻيو سال ڪاليج ۱۹۴۸-۱۹۴۹ع ٽريننگ اسڪول لاڙڪاڻو.

ادب سنڌي ۱۹۵۴-۱۹۵۵ع سنڌ يونيورسٽي.

ادب عالم ۱۹۵۵ع سنڌ يونيورسٽي.

ادب فاضل ۱۹۵۹ع سنڌ يونيورسٽي.

فائينل اردو ۱۹۶۲ع ميهڙ سينٽر.

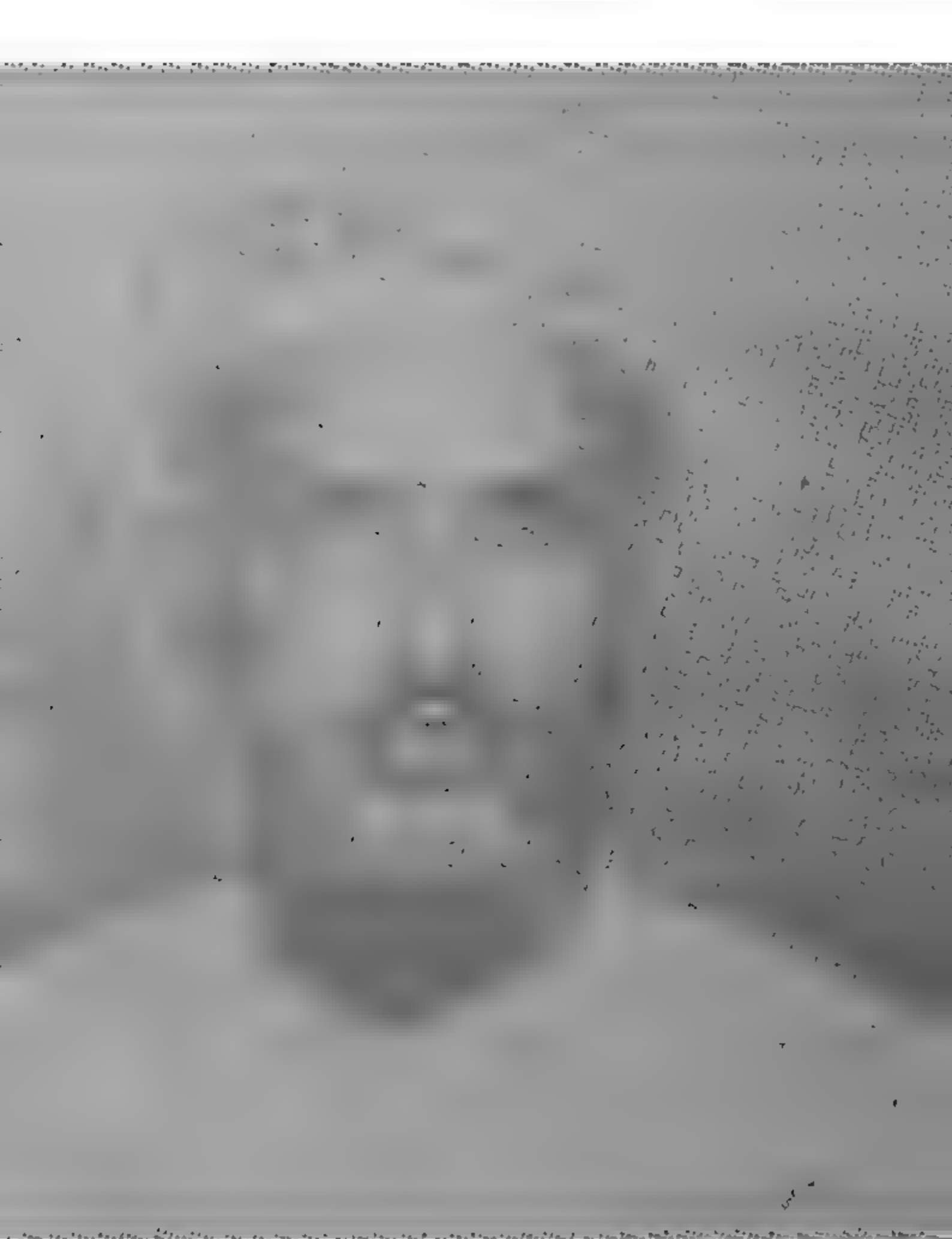
انسروسن مڪورس ۱۹۶۸ع حيدرآباد.

ادبي حالات: شاعري ۱۹۳۷ع ۾ شروع ڪيائين. علم عروض جا سبق جناب حافظ محمد احسن

۽ مرحوم جمعي خان 'غريب' وٽان ورتائين. مضامين جناب حاجي محمود 'خادم' لاڙڪاڻوي جي

اثر هيٺ لکيائين. سندس اشعار و مضامين شروعات ۾ 'ادب سنڌ' رسالي ۾ شايع ٿيا. مختلف ادبي

انجمنن، مھڙوڪ: اجمن آفتاب ادب دادو، جمعيت الشعراء سنڌ، سنڌي سڌار سوسائٽي ڪڪڙ،

۽ ”بزم طالب العولي“ وغيره ۾ سرگرمي سان حصو ورتائين. سنڌي ادبي بورڊ جي لوڪ ادب اسڪيم ۾ فيبروري ۱۹۵۷ع کان سپٽمبر ۱۹۵۸ع تائين ڪم ڪندو رهيو، ۽ سندس خدمات کي لوڪ ادب اسڪيم جي ڊائريڪٽر ڊاڪٽر جناب بلوچ صاحب وقتاً فوقتاً گهڻو ساراهيو آهي. سندس تصنيفات و نائيفات هن طرح آهي:

ڇپيل ڪتاب: گلزار چنبلي، حصا، همايون نامو، سيرت زيب النساء، شڪست حال شهزادهون، سيرت حضرت بلال، سيرت خواجہ اويس قرني، قصص الانبياء، روسي ۽ چرن رهاڻيون، ارمان آصف، جاگرافي ضلعو دادو (انعام یافتہ)، جاگرافي ضلعو دادو بطرز سوال جواب، جاگرافي تعلقو خيرپور ناٿنشاہ ۽ سنڌي نئين درسي ڪتاب لاءِ نظري، هي اسڪولن ۾ پڙهيا وين ٿا. اڻڇپيل ڪتاب: خانخاناڻ جون حوبيون، نزڪ بابري، زرین اقوال، املہ سائڪ وغيره وغيره. هن وقت تعليمي ڪاميٽي پوليس ڪڪڙ حو چيئرمين ۽ بزم طالب العولي شاخ رکيل ۾ ريلائي جو جنرل سيڪريٽري آهي. مس. ”اظھر“ ريلائي

* * *

”آصف“ صاحب جو فن گوشتي زندگيءَ جو ترجمان آهي. سندس انداز بيان سلیس، سادو، ڊاڪٽر ۽ لذت آهي. هر صنف تي سندس ڪلام موجود آهي. ڪمي، غزل، نظم، بيت، وائي ۽ تاريخي نظمي لکڻ تي کيس دسترس حاصل آهي ”آصف“ صاحب هي فن جي هٿ رباده تر ڪلاسيڪي آهي. تاهه ڪيئي نوان تجربا سندس تعلیق سان ۾ موجود آهن، جي ڏاڍا سهڻا ۽ دلڪش چئي سگهجن ٿا. اسوس حو سندس ڪور مجموعو ڪلام اڃا شايع نه ٿي سگهيو آهي. - ادارو -

بيت

(۱)

دلير سان دڙڪ دل جا، ونڊهندس ويهي،
جڏي ۽ تڏي، ”آصف“ ان جي آهيان.

(۲)

راڻا تنهنجي راڻ، ڪانڌ سڻي اڃ ڪاڪ تي،
ڪرهو ڪاهي ڪوڏ مان، لالن سون ڏي لاڙ،

وڃن وسارڇ ڪيڪي، پيرن سڀني پاڙ،
سوڍا منهنجو ستر تي، عين ڪي نه آگهڙ،
ڏيڻ منهنجي ڏهل ۾، ٿوڙائي ها ٿاڙ،

ڀاڱ ٻاراڻا تي جڇا، سڄي تي ست-ماڙ،
ڪرڻ ڪي ٿوڙ ڏئي، ٻهڳڻ تنهنجي پاڙ،

پوڏي حرف ڪڙو، سون ڏي ڪر مهر،
سئون تي ڪري-ماڙ، سون ڏي ڪر مهر.

برين وبا پرڏي، اڃن تان آرام ٿئي،
آهر ڏاڏي ڏهل ڪي، ٿوڙائي جي ٿي،
ڇهن اندر ڇهه، سرتيون سور ڏئي وبا.

(۳)

هوت بنا هئي، آه جڏي هيءَ جينڌڙي،
جڏيئون منهنجي جان ٿي، جهوريءَ ۾ جهڻي،
”آصف“ هيءَ عايل آهي، وارث وهڻي،
ٻهڳڻ شل پئي، ٻڪي ڏيندو ٻاجه جي.

(۴)

ٻهڻيءَ ۾ ٻهڻي، سڄن ايندم سرتيون،
اڇي وهندم اوڏڙل، برين پرڏي،

ڪانگل نامو

(۱)

ڪانگل ڪنھج قريب سان، منهنجو حال مزيد،
ڪڻهي وڌو آھ قرب سان، دلير تنهنجي ديد،
روڌون ذوق صيف ڪيو، مون کي شوق شهد،
اھ ٿي ٿيندي هئي، مصرانيءَ مسڪين ۽

(۲)

ڪانگل ڪنھج قريب سان، وڃي حال وڌيڪ،
سٽ سٽانچ سور جي، ان کي ٿي به ٿيڪ،
نڪتا ڏسجان نهنن جا، پاڪل جي بارڪ،
اھ اچي ره اوڏڙو، نازڪ ٿي ٿيڪ،
جانب سجهان چڪ ڪئي، قوريءَ سان قاريڪ،
شامل ٿي شريڪ، ٿي ٿي نظارو اٿور جو.

(۳)

ڪانگل ڪنھج قريب سان، حال وڃي هن ريت،
ڪا اچي سوڙهو گهٽو، ڪيو پاهه پر
جان چي ۾ جيت، سُر سوڌن جو لڳو

(۴)

ڪانگل ڪنھج قريب ڪئي، کولي روڊ رهاڻ،
"العراق اشد من الموت"، ڪٽل پوي ٿي ڪا،
ٿوڙائي ٿي وڌو، سٽ ڪيو حيران،
دردن منهنجي دل ۾، کوليا دُرس دڪان،
سن ۾ اڃ موجود ٿيا، سورن جا سامان،
دوست ڌري ڪو ڌيان، سٽ ٿي وڃي سور

(۵)

ڪانگل پاس قريب جي، زودون ۽
جانب منهنجي جيءَ ۾، برهه پايا باغ،
تنهنجي سڀڪ سڙها ڪ، منهنجا دل دما،
پرين منهنجي پار جو، ڌم سور سراج،
دلير مٿاج داغ، ملي اٿس ڌا

ڪانگل وڃ قريب ڏي، ٿاڻو ٿي ڏا
چنجان، ڇو ڪا، ٻا، لا، ڪا

۴۸

تنهنجي ٻار ٻاريا، وه وا جو وا،
تنهنجي عشق عليل ڪيو، شوق ۽
ڪري سانها، سچن اڃ تون سڳو ۾

(۶)

ڪانگل وڃ قريب ڏي، خوش ٿي اڃ ڪٿا،
دردن کوليا دل ۾، ڪند پون ۽ ڪا،
مون سان هاڪ پریت جا، ٻيچ پرين رها،
ٿاڻو ڪڙي قرب ۾، لالڻ ڏنهن لانا،
عامر ۽ اٿا، اهيون عا عقيب ري،

ڪانگل ڪا، قريب دي، ڪا ٿي ٿيڪ،
ٿاڻو ڪري قرب ۾، ٻيڪن دل
اٿم سان عقيب ڪي، ڏاڏي ڏم ڏي

ڪانگل ڪهه ۽ ٻي ٿي، ۽

دٿن سهر ۽ ٻي ٿي، ۽

ڪانگل ڪهه ۽ ٻي ٿي، ۽

سهر ۽ ٻي ٿي، ۽

سهر ۽ ٻي ٿي، ۽

كافيون

قيدہ عمر جي ماء سُڪايو، بيوس آهيان ٻاندي مان،
 ماڙين مٿان ۾ ڇا منهنجو، نسبت آهيان اندي مان.
 روز اڏايان ڪانگ ڪيون، روز پڇايان ٻاندي مان،
 اڻ ٿڻ الڪي اوسڙي کان، ويٺل نه آهيان واندي مان،
 ماڙين منجهه ملول رهان ٿي، ماروئڙن ڪاڻ ٻاندي مان،
 ڪين قبوليان زبور زريون، سونءُ خواهر چاندي مان،
 چنري جهانگ ٽڙن مان ٿيان مٿن، اڪر مٽ ٻڪاندي مان،
 ٻر جي هيت موان لهن ٿيل، ٻڪر مٽي پيراندي مان،
 ماء ڪيو ڪو سوکھو سوڳو، وائل رمڙن هاڻ اديون،
 ڪاڻ هنيان پيڪاڻ ٻرت جا، ٻهڪڻ پڻا ٻان اديون،
 ڪاڪ لنگهيو ڇالاک چٽائي، ٻهو ٻرتون ٻان اديون،
 هار ٽڙي هوشيار سون کي جو، آهي منجي سون اڻ اديون،
 اڳ ۾ اڪڙ ۾ چندي هئس، هڻي آهيان هاڻ اديون،
 ڪاڻ اديون، ڪاڻ اديون،
 ڪاڻ اديون، ڪاڻ اديون،
 آصف اڻ چي انڪداري، ويل

گیت

وہملاً وادہ : ۱۰۰

[illegible]

وٽيون ٿي ته ورن مان شامل،
 رويا ڪن ٿي راحل ماحيل،
 آ اکيلي، نادر ڏميلي، سونهان ٿي تو ساڻ:
 ڊولڻ تون به هلي آڃ هاڻ.

'آصف' آخر پوکون پچد پون،
 ماهليون - پي خوش ٿي ڪلنديون،
 آڃ اڀاڳن اڻندي وڃندي، راتس به هلي ڪ
 ڊولڻ تون به هلي آڃ هاڻ.

غزل

●

محببت جون ڪٿائون ياد رهنديون،
 ڪٿائون، رب هائون ياد رهنديون
 وصال و هجر ٿيا مميهار ال
 رساميا ۽ رهائسيون ياد رهنديون
 اکين احوال دل اوريو اڪيون
 اهي نظرون ٺاهيون ياد رهنديون
 نراليون سهن جون ڳالهيون اي 'آصف'
 سون توڙي پرائيون ياد رهنديون

شعر

مديني جي آسمانن تي

گس ڪن ٿا ڪنهن جي ڏور
 بدلي لاءِ ته حسن بهار چڙهي
 بهار ڪنهن جي ڏور ويراو به ڪن ٿا
 احساس آڃ ڏور پيارن چڙهي ڏور
 رهبر ٿئي ٿو ڪاروان، رهن جو ڪهڙو ڏور
 منزل ۾
 آه و سمان ٿيو مشعلو شعر حسن ۾
 دل ڪنهن جي و حيرت ڏور چڙهي
 هارو پهر جو سو ٿي ڪي ڏور
 ڪهه غم ڏور ٿوڙي سهار چڙهي ڏور

نَسْبُحَنَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَرْكُوتُ كُلُّ شَيْءٍ أَمْرٌ
أَنْ أَسْنِ

'اختر' روه زمين، سان کين پرينء جيهو!

(۳)

هليا هاوا هئن مان، ڀيلي ڀيڻ! پنهون،

وار واسينگتون وڌ ٿيا، جيء ۾ جن جهاڳور،

اڪيون ڪڍيون، ڪاريون، جاڙا ڀرون ڀولن،

'اختر' هينري هور، حورون حيرت ۾ وهيون!

(۴)

جن کي اندر اڪر، سي رنڊيون ڪيئن رهن،

سهن ڪميٽيون ڪيتريون، رڙهيون ليٽ وسن،

'اختر' عجيب، اوليون آوه نه آوترين!

سهي

(۱)

ڏاڻو منهن ميهار، جو جنهن بهاني مان،

'اختر' انهيءَ نان آديون، ڪنڊس پرڙا پاڻ،

گهوري گهوريان سيرڙو، مٿان چڪيءَ چڪاڻ،

معبت جي مالڻاڻ، مدامي مون سن ۾!

(۲)

ڏاڻو منهن ميهار جو، سرتيون! جنهن سبب،

چڪي چڪندي ٿي چري، سسر عجب عجيب،

لَا مَسْمُودِي لِي الدَّارِ يَنْزِلُ إِلَيَّ مَحْبُوبِي، نهاريوم

سـ

'اختر' اديون رب، ملائيم ميهار سان!

(۳)

جڻڪي ايئن چر بو ڪري، ڪيڙو مون ڇت چور،

ڏڪي ڏهڪائيءَ ڏم کان، وڃان ٿي وهاور،

سرتيون! سامڙ ڄام جو، 'اختر' پرڏ ڀور،

لنگنو نوراني نور، مون نمائيءَ نورو ڀرا

(۴)

جنهن ميه ڏاڻو مون، سو محب ميهار،

اندو آندو اُن جي ٿي، ڀرت پُرهيان ٿار،

وڃم ٿاڻ ٿار، 'اختر' سامڙ سونهن ٿي!

(۵)

'اختر' منهن ميهار جو، جڙهيون! جيئن سڀرو،

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ، ڀرتئون پرڙهيوم،

الْمِشْقِي نَارُ النَّارِ مَوْجِدَةٌ، مڪئي سهاروم،

سبب اِن ٿور، ميڙانو ميهار سان!

سهي

(۱)

ڏاڻي چوڪي ڏاج ۾، سو سولائي ڪڍ ماله،

هنيون مون ٿي هوت جو، ڪاڻي گهورن گهاٽا

جيئن وڃ، منهن، ۴ وائي تين 'اختر' ويندس

اُن ڏي.

(۲)

سو مون ٿي سڪ، 'اختر' آريءَ ڄام جي،

ڪيئن وساري آءُ ويهان، هئن هنيون هڪ،

ڇڏي ليڪ و ليڪ، پُرنديس آءُ پنهل ڏي!

(۳)

رجن مان رهاڻ، ۶ وندر مون ونڪار،

جبل سان جيءَ، سرتيون، آريءَ جي آڌار،

'اختر' آءُ پت ڀري، بهجان پنهل ٻار،

ڀرت هنيون جو هار، چوليئدر نه چيرين!

(۴)

ٽڪر، جڏ ڏير ڏمرياس، تڏهن سبق سڪ سڪي،

اچي ٻير پنهل جو، ڀرتئون ٻئيءَ ڀياس،

'اختر' سڀ ڄام جي، اوڏي ۲ آڏس،

اُن جي ڀياس، جڙ ڇڏو سون، سڏو ڏي.

مهرن

(۵۵)

ڪافي

*

ڪرم ڪائناتسِر ڪوه!
وہتر وچڙي وهاو وگر جو.
ڏڪن ڏڪيءَ کي ڏهچ ڏنائون،
راز چون رمزون روح رڪيائون،
هارن ٻيو ٻيو ٻيو... آيل! مون لئي آيو اسر جو.
قلم نضا جي اعظا لڪائين،
وہسلپائيءَ وار وڃائين،
من ۾ محبت موه... ساڻ نہ سائڻ آه سگر جو.
سورن مرنئون! سبق سيڪارين،
لکئي لوح هي ڏينهن ڏيڪارين،
رڻندي رڻج ۽ روه... پاڻ وهائين عال پڪور جو.
'اختر' پڪ ملندو مون آري،
ڪين ڇڏيندو هوت! ڇا هاري،
ڏهرن ڏهان ڪين ڏوه... ٿيڙو ٺاڻو نصيب نادر جو.

واڻي

ڪڍ قيدباني قيد مان،
لاھ هي ظلم زنجير!
حاکم تي هيڻيءَ مٿان، حمل ڪر مَ هيرا!
جوڙ نہ تنهنجي جيس ڪا، آهيان عمر اسيرا!
ڇڏ نہ چالڪون چوڙيان، سوئي، مُلڪ مليرا!
'اختر' پت پنهني ٿيان، کيت سان شل ڪتبہ کيرا!

وارڙي

لي لئن، ڪين ڪين، باد رهن!
محب مويارا مون ٻيرين!
جيءُ ۾ جڻائين، جيڏيئون!
بلبل ٻور ٻورن، ڪين ورن! محب...

ڪيڙم ڪمھون ڪيٽريون!
 سي شل ساٿ مڃن، آوہ اچن! محب...
 ھئي ھئي ھوت ھليا ويا!
 ھيٽس ھور ھرن، چاڪ چيڪن! محب...
 'اختر' آھم آھان مون!
 مٿڙا محب ملن، وھلو ورن! محب...

غزل

○

عزيزن، مڃن، مائٽن کي سلام!
 بهنوارن، پڪن ۽ ٻڍن کي سلام!
 پٽن پٽن پيڙهيون پري پھرون،
 انھن ٿاڪ، ٿاڻن، ٿڌن کي سلام!
 چڙيل چالڪن چوڻ، موھر ماڻھن،
 ڏٺولن، ڏٺارن، ڏٺن کي سلام!
 مٽڪن، مٽن، مٽن، مٽن، مٽن،
 لٽن، لٽن، لٽن، لٽن، لٽن کي سلام!
 پڳي مٽڪي مٽڪ، مون ۽ ماروءَ جيئي،
 تنھن ڪھڙي، ڪھڙي، ڪھڙي کي سلام!
 پٺن، پٺن، پٺن، پٺن، پٺن،
 انھن قرب واري ڪنن کي سلام!
 ڪٿي پون جي ڪاھڙي ۾ 'اختر' ڪيڙن،
 ڏيان ڪاڻگ ساري سين کي سلام!

—————❦—————

ٽاپر صاحب ۽ ٻئي صاحب جو نالو ياد آهي، جن کي مليو. اها منهنجي پهرين ڪاوش هئي، ۽ پهرين ڪتابي هئي. انهيءَ ڪتابي ادب سان وڌيڪ دلچسپي پيدا ڪئي ۽ لکڻ جو شوق جاڳيو. ان بعد روزانه 'هلال پاڪستان'، ماهانه 'هلال پاڪستان'، 'هاري حقدار' هفتيوار، 'ماسٽر' هفتيوار، 'مهراڻ' روزانه وغيره اخبارن ۾ گاهي بگاهي لکندو رهندو هوس. تنهنجي 'مهراڻ' ۾ اسانا لکندو وڃندو آهيان.

سال ۱۹۵۱ع ۾ برادر ۾ 'ڪاشف' ٽريننگ ڪاليج ۾ چوٽيحي ويو ۽ اتي قبل گرامي صاحب سان ڏهه ٿي. سندس ايفس صحبت ڏاڍو اثر ڪيو. شاعريءَ ۾ سندن ترغيب ۽ تعليم، سخن سنجيءَ تي آماده ڪيو، پر اسانءَ لکاري پسنديدہ ميدان آهي. ڪڏهن ڪڏهن مضمون به لکندو آهيان. محترمي گرامي صاحب جي محبت، علم و ادب سان پاڻ وڌيڪ واسطو پيدا ڪيو ۽ سندن فيضان محبت هن هيچمدان کي انهيءَ قابل بنايو آهي.

* * *

'ناطق' شاعريءَ کان وڌيڪ اسانءَ لکاريءَ سان دلچسپي رکي ٿو. سندس اخلاقي قدرون ۾ ايمان آهي. هو چاهي ٿو ته هن دؤر جا مسلمان، ررون وٺي وارن مسلمان وارو ايمان ۽ اخلاق پيدا ڪن. سندس ڪلام رڳو ترغيب ۽ اخلاقي آهي. - ادارو

غزل

دهيو درويش هر حد وانگر وار خود آگاهي،
تڏهن هي سرنگون، پائي فقيري تي شهنشاهي.

موتيد ان کي چاتو، ڪم نظر زاهد تو ڪمي ٿو،
تجسس رهز آ ڇهن جي خيا، از ماه ٿا ماهي.
معلي سان ڪڏ خنجر به ڪڍڻ او بومل صوفي،
هو ٿيندي جلد متصادم فقيريءَ سان شهنشاهي.
شجاعت جي تلاش ۽ هن دغاهازن جي دنيا ٿي،
هي ميدان آه سو جنهن ۾ ڪري ٿو شير، روباھي.
نه چائون منهنجو احساس، ڪيئن ڪم رهندو،
تنهنجي خو جي عهه ڪيري، منهنجي نظرن جي ڪو ٿاھي.
لڙائي ڪفر و ايمان جي نه ٿي آخر خير ٿي،
اها لڙندي مرجعي سان، صيدر جي بدلاھي.

مهراڻ

سان آواره ٿيو، هن تلاش ۾ مردِ کامل هو،
 جنابِ بخش تائين شل نٿي ٿي، مون کي گمراهي.
 غلامي آ ٿيو منهنجو ڪلاه، فطر ڀري سڀ تان،
 اي 'ناطق' جهن کان هو لرزان؟ خدا قاح، شهنشاهي.

ذظم

دعوت

متاعِ اهلِ سر، لا اله الا الله،
 مروجِ علم و هنر، لا اله الا الله،
 دعائي شام و سحر، لا اله الا الله،
 دواي دردِ جگر، لا اله الا الله،
 نه آه شمس و قمر، لا اله الا الله،
 نه بادِ بحر و شجر، لا اله الا الله،
 ڪمالِ قلب و نظر، لا اله الا الله،
 جمالِ فهم و تصور، لا اله الا الله،
 ۱ انگ ٽينج بگڻ، ٿي وڃان سان ميدان هو،
 منان سيف و تير، لا اله الا الله،
 طوبقِ عشق ۾ سالڪ جو آه زاد مهر،
 متاعِ اهلِ گذر، لا اله الا الله،
 لڙان ٿو تير و ڪير، جي قاب شاهي سان،
 نه خوف آه خطر، لا اله الا الله،
 اڪرچ سامهون آهن، سسنان و ثوب و تير،
 قدم نه پوئتي ڏر، لا اله الا الله،
 خزانِ بهار، وبيع و خريف چاڻ مڃي،
 و-ار شام و سحر، لا اله الا الله،
 جهانِ دولتِ زور، ۾ متاعِ اهل و گهتر،
 قريبِ عقل و نظر، لا اله الا الله.

محمد حسين "كاشف"

محمد حسين "كاشف" 1906ع جي - وڃي هن طرح لکي آهي:

"1930ع جي آءِ واري مهيني جي پندرهن جي رات هن عالم خاڪي جي پيرهن ۾ مير
راڻو، بقول سنڌي روايت جي 'اما دل جوڙا جنس' هي موجب ولدين کي ابو نمبر فرزند
ڄائو هوس. هانگ ڏيئي محمد حسين نالو رکيائون. اسان ما وڏا ڪٿان آيا، اها تاريخ وقت
جي ورڇن ۾ ويڙهيل آهي تنهن هوندي به اسان جي قومي 'پان' جهڙن وٽ ڪيترن دور
جا مختلف ذاتين ۽ نڪن تي مشتمل آهي، انهن جو شجرو ۽ نسب آهي. ان مان ۽
وڏن جي زباني روايت موجب اسان جي وڏي ڏاڏي جو نالو ميان گهڻو، ٺڪ سينگ، نور
سورو ۽ پيشو ڪنڀار، جو ٿي ۽ مير ۽ ۽ شاورڙن حاڪمن وٽ ڪنهن عهدي تي ٿيڻ
هو وقتي تبديلين ۽ ڪن سمن ڪري اهو رنگ ڪڇ-ڪڇ ڏانهن روڊو ٿي ويو، ۽ اتي
مڪونت اختيار ڪيائين، جتان سندس پوٽو ميان عمر، جو اسان جو پڙڏاڏو ٿي، جنهن
محمد هاشم ميمڻ گرفتاري جي گهران شادي ڪئي، ۽ ڪوٽ جي ٿر تعلقي ٿندي الهمار ۾ اچي
مڪونت اختيار ڪئي، جو اڃا تائين قائم آهي.

راڻو جي والد حافظ محمد عمر (خدا جو نصيب ڪريس) جو ديني تعليم سان تمام
گهڻو شغف هو، ان ڪري اسان کي اول مڪتب ۾ قرآن شريف پڙهڻ لاءِ ويهاريو، ان بعد
پرائمري-ڪول ۾ ويٺس. سنڌي ٽائيل جو امتحان 1944ع ۾ ڇهين ڪلاس مان پاس ڪيو
۽ اڳي تعليم هاري ڍڪي نه سگهيس. ڪجهه وقت ان خيالي سکڻ جي ڪوشش ڪيو، پر
ان کي تڪميل تي پهچائي نه سگهيس.

ڪتابي ۽ مجلسي شوق کي مدنظر رکندي 1946ع ۾ مائٽري نوڪري ورتيم، ۽
اڃا تائين آهي. ڪاليج جو پهريون سال 1951ع ۾ پڙهيو، ۽ 1952ع ۾ پڙهيو - سر ٽرسنگ

مهران

ڪاليج اديبن مان حاصل ڪيو. ۽ يونيورسٽيءَ مان اديب توڙي اديب عالم جا امتحان
سيڪنڊ ڪلاس ۾ پاس ڪيو.

لکڻ جي ابتدا ۱۹۴۸ع ۾ ڪيو. راتر جو پهريون مضمون ”اي فور جا ٻه ٻان“ هو.
جوان وقت جي ’الوحيد‘ اخبار ۾ شايع ٿيو هو. ڪاليج ۾ اچڻ سان محترم عزيزي گرامي صاحب
جن سان ڏهه ٿي. سندن علمي تبهر، شاعراڻه شعور، فلسفيانه خيالات ۽ فڪري پائدي ذهن
کي ڪافي متاثر ڪيو ۽ ان وقت پنهنجي ذهن جي ٺاهينگي محسوس ٿيڻ لڳي. شاعريءَ ۾
کين استاد ورتو. نه صرف شاعريءَ ۾ پر ذهني طور راتر جي مطالعي ۽ فڪري ماحول ۾
سندن بلند پايي ۽ محبوب شخصيت جو ڪافي اثر آهي. ان جيڪڏهن مطالعي توڙي ادبي
بحث و نظر طرف اها رهنمائي نه ڪن ها، ته اڄ ’ڪاشف‘ گوشه گمنامي ۾ هجي ها دراصل
هي سندن دوستي، صحبت، محبت ۽ شفقت جو ٿي ڪوشش آهي.

ادبي دنيا ۾ جڏهن قدر رکيم ته اهو دؤر سياسي، سماجي ۽ ادبي لحاظ کان مختلف
هو. پاڪ و هند جي تقسيم ۽ ان مان پيدا ٿيندڙ حالتن حساس طبقتن کي ڪافي جهجهوڙيو،
جنهن کان ذهني فرار هڪ ادب جي حيثيت ۾ مون لاءِ ناممڪن هو. بحيت ’انسان‘ جي
ادب انهن اضافي ڳالهين کان گهڻو شي آهي. هو خالي نٿو آهي. هر سماجي ۽ ملي واردات
جو مصوڙ ۽ سماجي روح جي آواز جو پيغام آهي. اهو اندروني ڪن ضروري آهي ته اهو
دؤر ادب جي ”ترقي پسند تحريڪ“ جو هو. جنهن ۾ صرف پاڪ و هند ۾ دنياي ادب تي
پنهنجو اثر ڪيو، ۽ هر ذهن فرد کي متاثر ڪيو. مون پنهنجي ادبي زندگيءَ ۾ نه
صرف شعر ۽ نثر ۽ تنقيدي مضامين لکيا آهن. هن وقت اهو دور زندهه ۽ بحث و نظر
جي طرف آهي. هونئن ته ڪيترائي مقالا ۽ مضمون لکيا آهن. هن شايع ٿيل آهن. هن مان
ڪن جا عنوان لکڻ مناسب ٿو سمجهان. هي هڪ ادبي ۽ ڪوري آهي.

(۱) ’ادب براه ادب‘ يا ’ادب براه زندگي‘، (۲) شاه جي شاعريءَ جو سويو امداد،
(۳) انڪار و مسائل، (۴) متعدد ادبي معاد جي ضرورت، (۵) شاه ۽ انسان، (۶) ادب ۽
آرٽ، (۷) انساني ارتقا ۽ قرآن، (۸) شاه جو چنڊ، (۹) سڌي شاعريءَ ۽ سٺي سٺي سٺي، (۱۰)
شاعر ۽ سگهڙ، (۱۱) ادب ۽ نظريو، (۱۲) وٽائي فخر روح جو سويو امداد، (۱۳) پاڪستان
۾ سڌي زبان جو مسئلو، (۱۴) ادب ۽ عوام، (۱۵) ترقي پسند، (۱۶) رنگ وطن
(الوحيد جو صحافتي ڪردار)، (۱۷) نوڪر جا ٻئي ورڙ وغيره.

راتر کي پنهنجي ذاتي لئبرري آهي، جنهن ۾ ايتري هڙوڪن ۽ ڪتابن ۽ رسالن آهن.
خاص ذوق ادب، تنقيد، فلسف، اسلاميات، تاريخ، تصور، نفسيات، اجتماعات ۽ شاعري مان
آهي، ۽ ڪنهن خاص موضوع تي ڪتاب پڻ آهن.

*

*

*

ڪاشف هن جديد دؤر جي پيداوار آهي، تاهم سندس ڪلام جي هيٺ ۽ اسلوب، انداز بيان ۽ طرز ڪلام ۾ تعزل جو فريقي رنگ ڏنگ موجود آهي. سندس طبيعت نظم کان زباده نثر ڏانهن مائل آهي. تاهم سندس شاعري و ۾ غزل جا معيار موجود آهن. اخلاقي ۽ اصلاحي شاعري ڪري ٿو ۽ هن دؤر جي مسلمانن جي خستہ حالي ۽ اخلاقي ڀستي تي مڪر انگيڙ نموني و تنقيد ڪري ٿو. — ادارو.

غزل

ايسوان معاملي ۾ نه رهي، مرد مياهي،
سامانِ حضور چا ڪندين، اي بندۂ راهي.

اي عشق، سرِ دار رکيو مون کي جهان آه،
مان عقل جو باغي آهيان، دنيا جو ڪناهي.

هان، فقط برق کان ٿيون خيرۂ نگاهون،
پر دل جي نظر ۾ آ فقط ڪور نگاهي.

سگينيءَ دوران جو ڪهڙو خوف مون کي آه،
اي شيشه حقيقي، فقط اللہ آ راهي.

اي مردِ خدا، پر سرِ ميدان آ ڪاشف،
ڪيئن رهي، محبوبِ ميان، تبخِ الاهي.

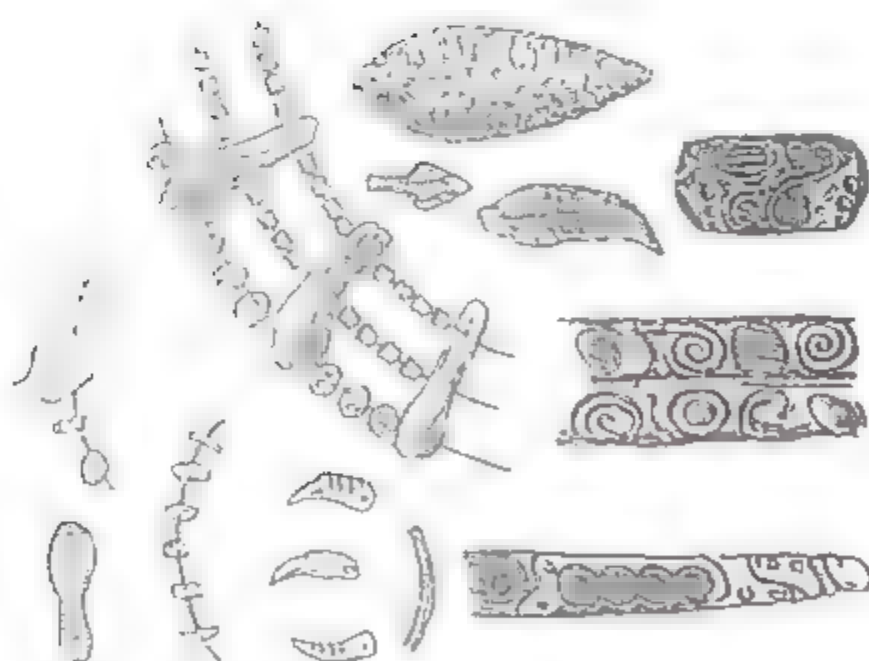
وهو نه بزمِ جهان ۾، نشانِ امن و سلام،
خدا ڪري ته ٿي غرق هي خرد جو نظام.

سندرم نيمار ۾ موجود آه تبخِ يقين،
منده دماغ تي تابش، رموزِ علمِ ڪلام.

زوالِ آدمِ خاصي تي خنده زن آهن،
ستاره، ماه، ڪهڪشان ۽ چرخِ تبلي نام.

جتي آ عبرت و ايمان جو موجدِ درياءِ،
سا وادي منهنجي نظر ۾ اچا نه ٿي آ غلام.

حواديات جي آمد آ زندگي جو نشان،
 غروبِ مهر آ، اصلِ فروغِ سحرِ نسيم.
 به وجه نقشِ طلبِ يارِ تون نشو سنجش،
 وگر نه طورِ هي آ تشنهٔ كليش و ڪلام.
 سندن تـوا ۽ نظـر تي اثر ڪيو نه فريب،
 خيـرد جي دعوتِ مستي کي دور ڪن آ سلام.
 خودي آ ظاهر و باطن جي فرق ڪن محروم،
 سندن نگاه جو سعيان چاهه احرام.
 خوديءَ جي سوز کان ڪاشفا سدا رموزِ حيات،
 خوديءَ جي ساز ۾ آ نغمهٔ ثبات و دوار.

عشرتِ شب ۾ تا سحر سدهوش،
 شمار عاشق جي ڪرب و غم کان دور،
 رسم مهر و وفا کان نا اگهه،
 وار الفت جي ٻيڄ و غم کان دور،
 هوش ۾ ايندو اوچتو اُن وقت،
 هوندو "عابد" جڏهن عدم کان دور.

غزل

آهائي محبت، آهائي رفايت،
 آهائي اسان جي تہ مجبور حالت.

آهائي اوهان جي تڦاڻل جي عادت، آهائي اسان جي حڪايت شڪايت،
 آهي ئي وٺائون، آهائي ندامت، آهائي اڃا آرزو، پنهنجي قسمت،
 اڃا روز گذري ئي دل تي قيات، اڃا سنگدل تنهنجي ساڳي روايت،
 اوهان مان هلي آءُ هلندي ڪا جيت، اسان جي اڳيان آ اسان جي شرافت،
 نہ الفت، نہ قربت، عتاب نہ چايت، رهو شل سلامت، رهو شل سلامت.

زلفِ بهان سدي زنجير ٻڌو،
 دلربا تو مان هو تڏهر ٻڌو.

بي گنه تنهنجو ئي دلڪير ٻڌو، سرس راه دار و گهر ٻڌو،
 حسن خوبان سدي تائير ٻڌو، خواب الفت سدي تعمير ٻڌو،
 چا عجب، حسن جي تدبير ٻڌو، ئي چمنون 'عابد' بي پير ٻڌو.

باد تنهنجي جڏهن جڏهن آئي،
 ٻئي ڪير فرق باد، بهاني.

تسي تصور ۾ بسزم آرائي، خود تماشو، ۽ خود تماشائي،
 غم ئي حرمت مسيحيانئي، تو جڏهن دليري نہ لرائي،
 ڪاش! ڪڏهن ڏسين، او هرجائي، پنهنجو بهر باد حال، شيدائي،
 جا دل زار مان سدا آئي، سا ٻئي طرزِ نظم پيرائي،
 حسن هر وقت رهو خود رائي، عشق 'عابد' مدار سودائي.

”آثر“ نائنشاهي

”آثر“ نائنشاهيءَ جو -جو نالو غلام رسول ولد الله بخش مولنگي آهي- سندس جنم ۱۹۱۲ع ۾ ڪاٺڙي، تعلقي خيرپور نائنشاهه ۾ ٿيو. ننڍپڻ کان ئي شاعراڻي طبيعت اٿس. ۱۹۶۲ع ۾ مهدي محسن ڪڪڙائيءَ سان خيرپور نائنشاهه ۾ ملاقات ٿيس، جنهن دوستار اصلاح سان سندس فن کي همڪارو. ان طرح ”بزم طالب الموليٰ“ شاخ خيرپور نائنشاهه سان وابسته ٿي، هتي ادبي سرگرمين قائم ڪرڻ ۽ قابل قدر ڪم ڪيائين. ”بزم طالب“ سندس ئي ڪوششن ۽ دوستن جي تعاون سان قائم ٿي. بزم طرفان ’درس ادب‘ شعبو قائم ڪري شاعريءَ سان شوق رکندڙ نوجوان طبقي کي سکيا ڏيڻ جو بندوبست ڪيو ويو، ۽ پاڻ سيڪريٽري مقرر ٿيو. خيرپور نائنشاهه ۾ علم و ادب ۾ اهڙن چرچن کان متاثر ٿي ڪيئي نوآموز ۽ نو مشق شاعر اچي وٽس اصلاح وٺڻ لڳا. ۱۹۶۳ع جي آس ۾، محسن ۽ پاڻ ”اداره فلاح و بهبود خيرپور نائنشاهه“ قائم ڪري، هڪ لئبرري کوليائون، جنهن مان عوام ڪافي فائدو حاصل ڪري رهيو آهي. ”آثر“ جديد سنڌي شاعريءَ ۾ قابل قدر تجربا ڪيا آهن. هر صنف تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. ”سهران“، ”نئين زندگي“، ”روح رهن“ ۽ ٻئي سنڌي رسالن ۾ سندس بهترين ڪلام ابل آهي. ”ڪنڀن ڪنڀر موڙيا“ پنهنجي ڪلام جو مجموعو تيار رکيو اٿس. ”تاريخ جو مطالعو“، ”مظلوم ڪربلا“، ”پرڻال“ ۽ ”پروپ“ انچيپس ڪتاب اٿس. مصروف لکندڙ آهي خيرپور نائنشاهه ۾ خانگي ملازمت سندس معاش جو ذريعو آهي.

نني خيال کان ”آثر“ جون صدا شاھوڪار ۽ زور خيز آهن. مختلف اصناف سخن تي نهايت رنگين ۽ دلاريز تجربا ڪيا اٿس. نظم، آزاد نظم ۽ غزل تي استادانه دسترس اٿس. سندس بختگي ۽ برجستگي کي ڏسي، استادان سخن به تحسين ڪرڻ کان رهي نٿا سگهن. هيٺ جي

پراڻن ڦالين ۾ نئين دسڪ ڀرڻ ۽ پراڻي مضمون کي نئون لباس پهراڻڻ 'آئڻ' جي وٺڪڻ
 ان جو هڪ ڪرشمو چئي سگهجي ٿو. اسيد ته مطالعه ۽ رياض کان پوءِ هي شاعر هن زمين
 جو عظيم شاعر ٿي پوندو، اها توقع آهي ۽ اها دعا آهي. -- ادارو.

دوها

وينگس، جيٺ چٽيءَ تي چوڪا، سُئهن تي مُرڪن موڙ،
 اهڙا ڀات ۽ ڀيڻ ته ٻهڪڻا تنهنجا ٻيلي ڪوڙ.
 وينگس، واسينڪن جان وروڙ ڳوڀيل تنهنجي ڳٽ،
 وٺڪجي-ڏنڪجي مائو ڪڇي، سنجي پوندا بُت.
 وينگس، ڳاڙهي ڳئل تي هڪڙو ڪارو ڪارو تير،
 بهتو آه اڏاسي چڻ هڪو چنڊ مٿي ڪامر.
 اٿو ناري، گسوءَ جواني، سن ۾ اهڙو موڙ،
 اٿو جهڙيءَ ريت ڏيڻ لڳ مڻهن سُڙا جو اوڙ.
 اٿو ناري، ڀريل سينو، گسڙي اهڙيءَ ڳار،
 ڀانءِ ته باغ ۾ جهومي هئي ڏارهن تپريل لار.
 اٿو ناري، سنهڙو چولسو، شس مڻهن جي وڇ،
 ڪڙا ڀائي اُٿي ا ڪنهن شاعر جي چڻ وڇ.
 --وڇي 'ها' 'تنهن' ڪجان اڳيئي آهون ڀان پٿروڻ،
 وٿر جان جهجهوڙي وڃندي تنهنجي ڪنڌ جي ڏوڻ.
 شاعرا جي تون شعر ڪڏهن پي لکين ته اهڙو ليک،
 پٿر جو بُت ٻڌي ته ان جي منزل مان نڪري مڪ.
 شاعرا جي تون شعر ڪڏهن پي لکين ته اهڙو ليک،
 جنهن ۾ وڇ جي ٿڙپ هجي ۽ طوفانن جو ٽيڪ،
 ڳائين ڪوئي ڪيت ته ويٺو ڳاه، اٿن او ڀالا!
 دريا آهتو وڃي لکي ۽ ٻاهر ڇڏي ڏئي تاء.
 مالهو پوئي سڃاري اهڙي، جهڙي لفظ آسڻ،
 ڏسندي ڏسڻ بل ڪنڌ جهڙڪن ۽ رجهي پون رڻس.

نظم

پارانو

مون کي محسوس ٿئي ته ته هميشه واسڪو.
 اڄ به مون ڏانهن، نواي دوست، نهار به سي،
 گهرج ظاهر ۽ رساں به سد هتي تنهنجي، پر
 تو کي نه ڏسڻ جي ريان سان هڪڙو پيلي،
 تنهنجي اکڙين جي ڪورن ۾ پري آب حيات،
 تو اشارن تي اشارن ۾ بهار به وسيلي!
 هر انهيءَ اڄ ڪل آب مان، منهنجا محبوب!
 تنهنجي اکين کي مون هڪ ڀڳت ۾ بهار نه ڏنو،
 تنهنجي ناڪار وڃڻ کان به، ندامت ۽ خلش،
 مون کي سڪ مان سڄو ڏينهن گذارڻ نه ڏنو،
 منهنجي محبوب طبيعت جو بهجي مل ڳالو،
 جنهن مون کي تو ڏي نظر به بهار نه ڏنو!

غزل

هڪڏي جو عجيب آ دستور،
 وڃ ته عالم ۽ اڄ ته چڪناچور.

عشق سنت خدا جي آ واعظ،
 تير ڏيڏي نظر جو ڇا لڳدو؟
 ساهون وار ڪر تڪي پري پور،
 مان نه اڃان چريو، لڪو مزدور،
 حسن، حسن آه، جي رهي محفوظ،
 رهندو آڌري جي ڪوليو ڪانور،
 تاهه 'اثر' مان تنهنجو مشڪل آ،
 تون به مفرور، مان به ڪجهه مفرور.

توکان مرعوب ڪت ٿيا آهيون،
 احتراماً جهنگلي ٻيا آهيون.

عشق تنهنجي کي دل ۾ مالدوسن،
 مان ڪجهه زور ٿي ويا آهيون.

روشنی جڳ کي ٻيا ٿا بهڃايون،   ظلمتن جا امان ڏيڻا آهيون.
 قدر ڄاڻون ٿا زندگانهءَ جو،   ڪوڙ ڀيرا مري-جيڏا آهيون.
 آهيون حرف غزل ڪڏهن 'اثر'،   ۽ ڪڏهن چند مرثيا آهيون.

غمر مٿان پيو به غم، غنيمت آ،
 مون نسي اڏو ڪرم، غنيمت آ!

تنهنجو غصو به تنهنجي لڳ سائين،   تنهنجي سير جو قسم، غنيمت آ!
 تنهنجي طرفن منبو نه سمالڻ،   مون لڳ ولسج ولس، غنيمت آ!
 تنهنجي حمي به آيو آ ٻارو،   هڪ ستمگر ستم، غنيمت آ!
 ڪوڙي دولت نه آه اي 'اثر'،   تنهنجي هٿ به قسم، غنيمت آ!

مري سڄي، گچيءَ به پڪ،
 مون سان ڪڏ هو رات اٽڪ.

تنهنجي وطن تي مڙڪڻ وارو،   اک به شال پتوئي ڪو ڪڪ،
 ڏوڙ آڏاسي چڻده منهن ڪسي،   ڊوليا پٽ تي پير نه رک،
 جنهن به تياگي آهي دنيا،   ان جهڙو ڪو ٻيو مورڪ؟
 داغ سوين ڀل هجي 'اثر'،   چنڊ ڪسي لڳي لاهي چڪ،

رباعيون

(۲)

سُردي جي اڃا ٿندڙ نه مون ٿوڙي آ،
 منزل کان اڳي واڳ به ڪنهن موڙي آ؛
 واکا نه وڌا اڄ به ڪيان وٺو، پٿر،
 شايد ته منده باجهه پٽهه پوڙي آ!

(۴)

هٿ روز لوان تنهنجا بهانا آهن،
 هٿ درد ڪڍيا دل جا دھانا آهن؛
 او ٿند خوبان، هي دلاسا تنهنجا،
 چئن جاگندي به خواب سُهانا آهن!

(۱)

بي انت سمنڊن کي سُڪايو ته مڃان،
 هر هڪڙي هال کي جهڪايو ته مڃان؛
 طبقات جي چڪتاڻ به الجھيل ڏهنوا،
 هي جهڙو هميشه لڳ سُڪايو ته مڃان.

(۳)

جذبات کان دل تنهنجي صفا خالي آ،
 پيشن جو پُسل، ڪوڙ آ، قتالي آ؛
 نون باجهه جي آلاپ جي آلاپن تو،
 سا واڳڻسي بيوقت آ، بي تالي آ!

(۵)

جي سوڙ ٿا ڏيو ته ڀلا ساڙ نه ڏيو،
 انڪار ڪي ڪا طاقت پرواز نه ڏيو؛
 ويجهو نه جي 'آتم' جي اڇو ٿا ڀارو
 نادان؟ ڪي پري کان ئي ڪو آواز نه ڏيو!

قطعا

(۱)

ڏهن ۾ شعر نه هڪاندا ڦيرن ٻيا ليکن،
 نان جي نوڙ کان نيڙگهٽ ۾ آڙي ٻيا آهن؛
 گردش دهر جي پيڙا کان قلم منهنجي مان؛
 ۽ ٿواسي جا هي ڪاغذ تي ڳڙي ٻيا آهن!

(۲)

(۳)

اي دوست! رڻن وارا، اهي پنهنجا لڙڪا،	انجائن سان پٽري لپيڻ ٺهارڻ وارا،
ڏي، ڀڪڻ ۾ مون کي ڏي، مان پيڻ ٿو چاهيان؛	پانچي ٿو ته تون ڪجهه مون کي ڏيڻ ٿو چاهين؛
رڻنن کي ڪيڻن جيسن وٺي ڏيان واپس،	تنهنجي هين آس ۽ ايتار ٿان مدد تي مدد تي،
تيسن مان زماني ۾ جيئن ٿو چاهيان.	منهنجي لڙ ڪاڪ ۾ بدنام ٿيڻ ٿو چاهين!

(۴)

اٿڏا چٽي ڏي اٿڏو اٿڏو،
 هٿ لڏ ته تنهنجي هڙڏ جو هنڌ؛
 وڏو ته پوء به اٿڏو ويندو؛
 هٿ لڏ ڪيرندو آرڏو ڪٽڏو!

»وفا« نائنشاهي

»وفا« نائنشاهي، سنڌيءَ جي جديد شاعرن ۾ پنهنجي جدت پسند طبع ۽ خيالن جي ڪري چڱو نالو ڪٺيو آهي. ۱۵- مئي ۱۹۳۴ع تي، امرتسر ضلعي جي شهر بنديالا ۾ خيرت علي قريشيءَ جي گهر پيدا ٿيو. ورهاڱي کان پوءِ، سندس والدين سنڌ ۾ اچي گهڻ گوڙي ۾ سڪونت پذير ٿيا. هاڻي شهر پورلائشاهه ۾ مستقل طور رهي ٿو. اسڪولي تعليم دوران سندس طبع شعر و شاعريءَ تي آماده ٿي. ننڍپڻ ۾ قلمي ڪائن جي طرزن تي سنڌي ڪيت لکي شوق جي نڪتل ڪندو رهيو. اسڪولي ڊرامن ۾ ڪردار ادا ڪرڻ سان گڏ ڪيئن جون ڏٺون تيار ڪندو هو. سندس شاعريءَ جو پائاڪيڊي آغاز ۱۹۶۲ع کان ٿيو. »محسن« ڪڪڙائي سندس ڪلام جي اصلاح ڪندو آهي. سنڌي شاعريءَ ۾ غزل، نظم، قطعه، رباعيءَ ۾ سهڻا تجربا ڪيا اٿس ۽ ڪافي رسالن ۾ سندس ڪلام ڇپيل آهي.

»وفا« اصل ۾ پنجاب جي سرزيس جي پٺاوار آهي. پر اڄڪلهه حسم ۽ روح جي نسبت سان خالص ۽ نيٺ سنڌي زبان ۽ ادب ۾ غرق ٿي وڃي آهي. سندس ڪلام اهل زبان کان ڪنهن به حيثيت ۾ گهٽ نه آهي. سندس انداز بيان ڏاڍو رنگين ۽ پيارو آهي. ذوق جماليات جو عنصر به سندس ڪلام ۾ ڄام آهي. ان کي اڪر معتدل ۽ محتاط انداز ۾ نه رکيو ته پوءِ هن کان متجاوز ٿي وڃي ٿو، ۽ ممڪن آهي ته اهو ناقابل برداشت حدن تائين پهچي وڃي.

هر صنف تي »وفا« جا تجربا موجود آهن: غزل، نظم، آزاد نظم، رباعي، قطعي وغيره ۾ سندس خيال آفريزي پسنديدہ حدن تائين موجود آهي. عشق ۽ رفاقت سان اسيد آهي ته اها به هن جي ڪلام ۾ صحت ۽ فن پيدا ٿيندو. — ادارو

*

*

*

دوها

ڪوڙا تنهنجا عهدا ٺڪتا، ڪوڙو تنهنجو پيار،
دوڪن جي پنجهوڙ ۾ ٽاسي، ڪير اچي هٿار،
نهنجو منن ڇا ٿيڻو مون کان، ٿري وٺي ٿڌي،
ڏسندي ڏسندي لٽجي ويئي، خوشين جي جاگير،
هرت جو ڪنهن سان ٻڌ اڙايون، ڪنهن سان ڪريون پيار،
نڌر نڌر ئي ڪڙي ڪيل آ، دوڪن جي ديوار،
ڪنهن جي لاءِ ئي سڏڪين ويئي، او چانڊوڪي رات
مون والڪر ڪا ٿو ٻي ڪاڏي آ ڇا پيار ۾ مات،
گذري ويئي رات سڄي، پٺو سمهي هائي لنگار،
پٿر کي ڇا پڙهي ٻڌائيندين پنهنجا شوڪار،
ڪڇليون اکيون، مشڪين ڏليون، سور ڀريو سٺو سٺو،
تنهنجي حسن جهڪائي ڇڏيو آهي منهنجو ڪنڌ،
نڌرت ٻي اڃ رقص ڪرڻ لڌ ڏسجي ئي تيار،
ڪيڏي دلڪش آهي تنهنجي پائل جي جهنگار،
جين جين ويجهو ايندا، تنهنجي جي تيرن جا آواز،
تئين تئين اوچا اڏندا منهنجي نڪرن جا شهباز.

وايون

(۱)

تون خوشين کان ٻي ڪيائين،
ڪڙڪي آڱ وٺان سو سو،
هرڪو فطرت کان مجبوراً

مان ائين ۾ سوتِي ڳولِيان،
تون چوڏهن ۾ ڀسي ڀسي ٿور:
هرڪو فطرت کان مجبور!

تنهنجي جنگ خدا سان جوڙيل،
مان شيطان اڳيان معذور:
هرڪو فطرت کان مجبور!

گل گل ڪوٺايل، سرجهائيل،
لڙيل گهاءَ، ڪڙيل ٺا-ور:
هرڪو فطرت کان مجبور!

ڪنهن جي سوچ آئن جا پيرا،
ڪنهن جي سوچ سئي جا پورا:
هرڪو فطرت کان مجبور!

(۲)

پير پشون، اڻڄاتل منزل، ورڪ ورڪ ٿي چؤواڻا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

هوڏي هڪل هڪل سورپون، هيڏي ورڪيل ڳاٽا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

انڌا ويڇ، زبانون ڪپيل، زهر سلايل ڇاٽا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

مون ڏي نمر نه پهچي سگهيا، توڏي سر نه ٿاڻا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

رپ مهانگي، مائهو مستو، ڪڏهن ڪي اڻاڻا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

اوچن چمڙي، پتر لوڙها، سک جا سڀا ڪاٽا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

ڪاٺ ٽڙيون، چٽپ چٽپ، سوپاري، سامهون خالي پاڻا وڻ،
جاڏهن ڪاڏهن گهاٽا وڻ!

(۶۷۴)

مهران

غزل

پيليو چو ٿا، گاه ت تاهيان،

نرم مهي، بي ساه ت تاهيان.

اهڙو چو ٿا چيرڪو مون کان، مان دوزخ جي باه ت تاهيان.

نيٺ خطا ٿي ويندي مون کان، آدم هان، الله ت تاهيان.

قيد ٿيان - موني پيري ۾، وائي جو وساه ت تاهيان.

چو ٿا مون کي قاسي چاڙهي، اهڙو حق آگاه ت تاهيان.

دلچ و غم شناس آهي، درد اشنا آهي،

تنهنجي لوجوانيءَ کي حسن جي دعا آهي.

دوستن جي محفل ۾ ٿو ٿئي ائين معلوم،

جن اسان حرين جو ڪوئي ٻيو خدا آهي

ڪڍو خوش نصيب آهيان، ڪڍو سخت جان آهيان،

ڌار غم زماني جو، تنهنجو غم جدا آهي.

هڏي ناري دنيا ۾ ڪئن ٿو چئي سگهجي،

ڪيسر قريدار آهي، ڪيسر ٻيو ٿا آهي.

رزق جي خدا وارن ڪلهه ڪئي مني خيرات،

تنهنجو هٿ ت خالي آ، تنهنجي هٿ ۾ ڇا آهي.

شهر شهر ۾ مائٽي، ڳوٺ ڳوٺ ۾ نوحا،

وڪي وڪي نهي آڪريل، نقش ڪربلا آهي.

ڏس ت ڪاٿي پهتي آ ارتقاء انساني،

جبر پش پش آهي، عدل ٻينوا آهي.

سر بکف انهن ٻيو آهي چاره گر هرڪ،

جن اسان جي دردن جي زهرئي دوا آهي.

موت جي انڌيرن ۾ ڪير ڪنهن کي ڳولندو،

هڪئي ڪان جيئري ئي هرڪوئي خفا آهي.

قطعا

(۱)

تنهجي ٻاڙبب جي صدا ڪونهي،
تنهجي چوڙين جا چترنگ وڳا؛
مسڪراهن، انگ، اڇ، پٺين،
بهار سونهي کي چارچند لڳا.

(۲)

ڪوٽ ٺهي سندو بڻجي اڳيان،
تنهجي آواز ۾ الڪ ٿو وجهين؛
اي غر روزگار! ڏاهو ٿي،
تنهجي پرواز ۾ الڪ ٿو وجهين.

(۲)

زهر جو چار پيڻ ڏيو بارو،
کي ڪهڙيون مون کي چيڻ ڏيو بارو؛
وقت جي منهن تي ڪو لڪو يا ڪهڇ،
جي ٿي ٿو ته ٿيڻ ڏيو بارو.

(۴)

تنهجي مرڪن جو ڇا جواب ڏجي،
خداڪ آڏري ٿي گلستان ۾؛
تل سلامت رهن اکيون تنهنجون،
ڪهر ويندو شرابخانن ۾.

رباعيون

(۱)

بي پهم صداقتن جا زمانا آهن،
مسموم سوائن جا زمانا آهن؛
احساس جي هر دور شڪستن جو نس،
سنگين خطائن جا زمانا آهن.

(۲)

احساس ڇا، ڇا هٿ وٺا ياد رهي،
ڪنهن مهر و موت جي ادا ياد رهي؛
جنهن دؤر جو انسان ٿي مجبور هجي،
تنهن دؤر کي ڪاٽي ٿو خدا ياد رهي.

(۵)

نسب و نمارن ۾ اڙيا هيا آهن،
۽ ورد و ظيفن ۾ مڙهيا هيا آهن؛
دنيا جا ٻئي جيل، سورا زندان،
الله جي بدن سان ڀريا هيا آهن.

(۲)

انسون آزمين، حشر ٻا آشايد،
هي روز جزا، دؤر نسا آشايد؛
جنت ٿو ڏئي ڪنهن کي، جهنم ڪنهن کي،
هين دؤر جو زردار خدا آشايد.

(۴)

هاڻي نه ٿي صبر جي صد چاڪ ٿي،
هڪ انگ ٿو ٻئي انگ جي پوشاڪ ٿي؛
رؤق مندي رزق جي حاجت ڪهڙي،
انسان ٿو انسان جي خوراڪ ٿي.

(۶)

طلعت جي رئين جو ڇڏو ذکر ڇڏيو،
سورج جي نقين جو ڇڏو ذکر ڇڏيو؛
جيڪو به سري جنهن کان، اڇ ڪوڙ هٿون،
سورين جو حلين جو ڇڏو ذکر ڇڏيو.

(۶۷۶)

مهراڻ

(۷)

ظاهراً ۾ ٿا جبر چسي تائيد ڪيون،
 دل ۾ ٿا مگر ڦڙهيون ۽ ترديد ڪيون؛
 پوتار جي محفل ۾ ائين ٿا مرڪون،
 جن ملو محرم ۾ ٻيا عيد ڪيون.
 طلب تي هينئر ڏور هي ورتا نه ٿئي،
 هوري ڪا هنر ڪوڙ هي آشا نه ٿئي؛
 تيرن کي سدس سهن تي هڻو موٽائي،
 نمرود کي دل جهاڙ ٿئي ٻا نه ٿئي.

(۸)

انڌن ۾ ذرو سِر نه قسم ٿئي،
 احساس ۽ انصاف جي تعظيم ٿئي؛
 شان جو قسم، مڙلا اڃا هڪ ڀيرو،
 انسان منڍي ذهن ۾ نرسم ٿئي.

”راز“ فائن شاهي

علي شير ولد نور محمد ميراني، ادبي دنيا ۾ ’راز‘ فائن شاهي جي نالي سان متعارف. ۷- آگسٽ ۱۹۴۷ع تي ضلعي دادو جي مشهور شهر خيرپور فائن شاه ۾ ڄائو. ابتدائي تعليم خيرپور فائن شاه کان سواءِ خيرپور ميرس جي ناز ۱۰۰ اسڪول ۾ پڻ حاصل ڪيائين. کيس ادب سان لڳاءُ پنهنجي ناني مرحوم محمد اعظم ’اعظم‘ ميرانيءَ کان ورتي ۾ ساڳو ’راز‘ فائن شاهي ادبي دنيا ۾ هڪ ڪهاڻي نويس جي حيثيت سان آيو. پاڻ پهريان ’علي شير‘ ۽ ’عين-شين‘ جي نالن سان ڪهاڻيون لکندو هو. سندس ڪهاڻيون سنڌي روزنامن، هفتيوار اخبارن ۽ مختلف ماهوار رسالن ۾ شايع ٿينديون رهيون آهن. هڪ سال ڪهاڻيون لکڻ کان پوءِ سندس لاڙو شاعريءَ ڏانهن ٿيو، جنهن بعد ئي هن شعر جي مختلف صنفن تي لکڻ شروع ڪيو. وقت جي تقاضا موجب ۽ طبيعت جي رجحان موجب ابتدا ۾ ئي جديد شاعر آهي. سندس شعر سنڌي زبان جي سڀني مشهور رسالن ۾ ڇپيا رهيا آهن. سندس نظم ’اد‘، ’نڪار‘، ’قرباني‘، ’پردو‘، ’الوداع‘، ’آرياد‘، ’همسفر‘، ’ايصلو‘ ۽ ’وقت جي هنج‘ خاص پسند ڪيا وڃن ٿا. پاڻ شاعر هجڻ سان گڏ هڪ بهترين ڪرڪيٽ بائزر، اسٽيج فنڪار ۽ عمدو مصور پڻ آهي.

’راز‘ هڪ زندانه طبع جو شاعر، خاص طرح خبريات پسند شاعر آهي. هر صنف تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. مجموعي خيال کان سندس ڪلام ذوق جماليات کان گهڻو بخرو ٿڌو آهي. ان معيار کي اگر حدن اندر نه رکيو ويو ته پوءِ ممڪن آهي ته محتاط ۽ معادل راه قائم رهي نه سگهي. خيال جي رنگيني ۽ زبان جي پختگي سان ظاهر آهي ته اڳتي هلي ’راز‘ هڪ باڪمال شاعر جو مقام حاصل ڪري وٺي، اعائي اسيد آهي. — ادارو

* * *

دوها

شور ڀريا او چنڊ لهي اڃ، دل جي مون سان اور،
تنهنجي پي من ۾ آ ڦاٿل ڪنهن جي ڀار جي ڏور،
ڪنهن جي ياد ۾ تنهنجي سيني تي آ ڪارو داغ،
ڪنهن لڏ در در خاڪو ٿو چائين ڪنهن لڏ ڇاپين باغ،
چنڊ ڇريا او چنڊ ڇريا تنهنجي مومل آ ڪهڙي؟
اهڙي هوندي سهڻيءَ جهڙي يا هوندي راڌا جهڙي،
اهڙي هوندي جهڙي هي ڏس منهنجي ڀاري آهي،
تون پي شرمائين، هو جيڪر ڪهونگهت پنهنجو لاهي.

واڻي

تنهنجا اٺل سنڌو جو سِينو،

منهنجا گيت اڃا پل — او.

تنهنجي لاءِ اکين ۾ اڃ، ڀرجي آيا بادل — او.
خوشيون روئن، نوحا ڳائڻ، گل گل پي ڪوماڻ — او.
اولڏا ماڙ چن تي مهرون، مڏڪي پاپل پاپل — او.
منظر ويران ڇاڻوڪيءَ جا، تارا تارا ڪهاڻ — او.
منهنجا گيت اڃا پل — او.

گيت

ڪوئي ڪي گيت ٻڌاءِ،
بانورا! ڪوئي گيت ٻڌاءِ ...
خاموشي پسي ڳائي مرڪي،
اونڌاهيءَ جو چهرو جرڪي،
دنيا ڪي جهوساءِ:
بانورا! ڪوئي گيت ٻڌاءِ ...
اک اک ۾ آ شور ڏنو مون،
اڃ اڃ منهنجي پاڪن ۾ تون،
جڳ ڏسڻي ڇا لاءِ:
بانورا! ڪوئي گيت ٻڌاءِ ...

نظم

جوت

وري ڪاٺي - سوري ٻڪاري ٻڪاري،
وري ڪوٺي ڪهڻو پيو ٿو ٺهاري.
اڀا ڪاٺ روپا، صلين جا ٻاجا،
شون موت ڇاڇا پيو گهوت ماري.
نه ڄاڻان ائين ڪنهن ڪيو آه لوڪو!
قيامت جو هوڪو ڇڏيو آ ڏياري.
صحنن جا سٺا ڪيون ٻاڪ ويٺا،
ورق در ورق هي نئون خون هاري.
اڃا پو ٿا ٿڙڪو، نه واکو نه ڪڙڪو،
ويو زهر هڪ وقت سون ڪي بهاري.
ٻئي لڙ ڄرڪي ستارن جهان چمڪي،
ٻڌايو، ڇڏي مان اهڙي واري وساري.
ڏوڪو پٺن تي وري نمر گهاڙي،
اسان ڏي ٺهاري پيو جوت بهاري.

منهنجو قلم

زندگي تي زندگي شمار سرم،
وقت جي هر موڙ تي مرڪي ٿو سرم.
زهر جا ماغر ڀريل فوٽ - ٻاٺ تي،
شهر جي هر چوڪ تي ظلم و ستم.
شاهراڻ امن تي ڪاوا آهيا،
دوستو، هوشيار ئي ڪڏهن قدم.
ڪيترو تاريڪ ئي ماحول ويو،
جن نه ٿاڻو آه ڪٿ راکيت و سرم.
وقت جي تاريخ جي صفحن مٿان،
ڪيترو اڃ تيز ٿيو ڊوڙي قلم.
منهنجو قلم، نساڙڪ قلم سرم.

آزاد فظ

مون ڏٺو،
 مرڪي ڏٺو تو،
 تو ڏٺو، روئي ٿيس مان.
 منهنجي اکين جي اکيان،
 بهر اچي ويا،
 نامڪمل پيار جا اونداهه ڊگه.

غزل

تون مومل، مان تنهنجو راتو،
 پنهنجي الفت مروتيءَ ڏاتو.

تنهنجي اکين جي چرڪن تي،	نرڪس گل ٻي اُڪو ماڻو.
ڪاڪ ڊهي پئي، دور حلون ٿا،	ڪهڙي گهٽيءَ جو ڳارائو.
ڏس ڏس بجليءَ جا هي چمڪا،	جنت جو ڪو دٻو اجهائو.
خوب نه ڪر تون، اُڪڙجي هل،	وقت اجهوئي ٿيو ساڻو.
مان تنهنجي سيني جو - اڃس،	تون منهنجي ٿي دل جو ماڻو.

تنهنجو چوڀن رنگ رتول،
 ماڳيءَ جهڙا منهنجا ڍول.

رات سموري چپ جهات،	ٿوروئي، هر واتان ٻول.
هي جهڪ ڪڙي ٻي دليا،	تنهنجا منهنجا ماڳيا ٻول.
تارن ويڙهي ڪارو آبي،	ڌرتيءَ تي مون جهليو جهول.
تون ٻي جهولڪارين ٿو ٻار،	منهنجا شعر اهي اٽول.
ڪهڙو 'راز' مٿان ويهه،	منزل منزل جو آ رول.

رباعيون

(۱)

ڪيڏي نه نضا تي آ خموشي طاري،
هر پاسي وٺي ڇانئجي اولهه ڪاري؛
ڪجهه نون به ته ڳالهه، نئون صبح ٿئي،
اي جان جهان، رات هئي آ ساري.

(۲)

سرديه ۾ ٻيو شهر سمورو ٽڙڪي،
جهونڪي مان ٻئي جهونڙي هر ڪا کڙڪي؛
آ روشني وارن مان اچي ويڙهه سون ڪي،
سڀني ۾ ڪاٺي ٻاهه ڪو شعلو پڙڪي.

قطعا

(۲)

اکين ۾ ڳوٺن جا ديڀا،
جهول ۾ لڪرا تاج محل؛
تنهجون سوڻاٽون ڪوٺيا،
سڀني ۾ ڪاٺي ٻاهه ڪو شعلو پڙڪي.

(۳)

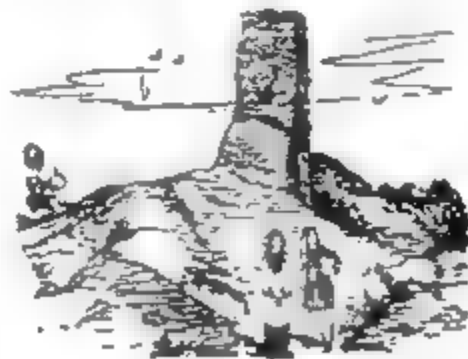
هرئين دؤر ۾ اي دوست ٻيا ٿا سڃن،
تولا ۽ سون لاهه محبت جا اصول؛
زهر جو جام سر راهه هو ٿو سرڪي،
وقت جلاد جو انعام ڪٿي ڪر هي قبول.

(۱)

ڇنڊ ڇي صورت آهر آداس،
ڇانڊوڪسيءَ ۾ تنهنجو ساهه؛
ڏس ڏس موت، سنان آتلي،
منهنجي نظرن جو درياهه.

(۲)

هر چوڪ ۾ سوريءَ تي ڪو ٺڪي ٿو هو،
هر راهه جي سڀني تي ڪو ٽڙي ٿو هو؛
هر موڙ تي غن وقت جو ڪارو پهرو،
فنڪار جي رت سان ئي چمڪي ٿو هو.

راج محمد "جمال" پلی

راج محمد "جمال" هلي، ٿرپارڪر جي مشهور هلي خاندان جي معروف شخصيت ۽ صاحبِ عطا محمد هلي مرحوم جو فرزند آهي. سندس ولادت، گوڻ پنهنجي ۾ ۲۷-اگسٽ ۱۹۴۰ع تي ٿي، ۴ هن وقت اتي ئي رهي ٿو. ننڍپڻ ۾ ڪجهه سنڌي ۽ معمولي انگريزي پڙهڻ کان پوءِ حالتن جي ناسازگاري سبب تعليم ۾ تعطل پيدا ٿي ويو، جنهن جو سندس والد مرحوم کي نهايت اندوس رهيو. 'من طلب شي؟ جد وجد' تي عمل ڪندي، سنڌ اورينٽل ڪاليج هيدرآباد ۾ رهي، ادب جو ڪورس مڪمل ڪيو اٿس.

راج محمد وڏي مطالعي جو صاحب آهي. وٽس بهترين ڪتابخانو موجود آهي. تاريخ ۽ تصور سندس مطالعي جا دلچسپ موضوع آهن. صوفي ”صديق“ فقير جي سوانح ۽ ڪلام تي راج محمد عالمانه ۽ محفوظ ڊگهه ڪيو آهي. اهو مقالو، بن قسطن ٻي، ”مهراڻ“ جي ۱-۱/۱۹۶۵ع ۽ ۱-۴/۱۹۶۶ع جي پرچن ۾ ڇپيل آهي. ان طرح سٺا وڏا ڪتاب راج جي سوانح ۽ ٻن ٽي سڪيل سندس بهترين مقالو ۽ ”مهراڻ“ ۾ اشاعت ٿي چڪا آهن. ”ٿرپارڪر ضلعي جا شاعر“ سندس انڇيل مقالو آهي. محترمي مولانا ڀلام محمد ڪرامتي صاحب سان سندس ٻه دفعو، علمي ۽ ادبي تعلقات آهن، جي سندس علمي ۽ ادبي يادگار هن حيثيت رکڻ ٿا.

— مظهر علي چئوئي.

سندس ڪلام تمام مختصر آهي، تاهم معمولي انداز سان سمجھڻ لاءِ آساني ۽ سبب العین جي ترجماني موجود آهي. سندس جذبات ۽ خيالات، تصوف جي مطالعي کان متاثر ٿيا آهن. تصوف ۽ اخلاق سندس ڪلام جو روح آهن. سندس شاعريءَ ۾ ڪافيءَ ڪافي وڏي اهميت حاصل آهي، ٻولي سلیس، مٺي ۽ صاف لکي ٿو، جهنگري سندس صوفیانہ رسمیت وارو ڪلام دلڪش ٿئي چڪو آهي. اموس اهو آهي جو سندس توجه زیادہ تر نثر ڏانهن آهي. سندس ذوق سیر مان اميد آهي تہ هو شعر و شاعريءَ ۾ اڃا بہ نراں تجربا ڪندو. — ادارو.

كافيون

جاگی جاگی جاگ۔ جاگی کر تون دور جدا ہوں!

پر دڙا سجايو سڀ مٿائي، پاڻ کي ڏس تون پاڻ ۾ ٺاهي،

منجھنی مداسی مساک، جانب جوڑیون اہنی تو م چاہوں!

عمر سڄي تو سمهي وڃائي، جاگي تو نا جوت چلائي،
 سهڻ نامي سهاڳ، ويهي گهاء تون واحد جون واپون!
 انهي بهر اندر ۾ اوري، هڪس قلب جي سڀني ڪوري،
 دل تان دوئي جا لاهي داڳ، مٿ تون من تان مڙهي مڏايون!
 بن جاڳڻ جيئن 'جمال' اڃايو، مستيء ڪنهن نه ٻين پرايو،
 اورن ڌارن سڀ اڀاڳ، ويٺل ويرون ڪنهن نه ورايون!

هن دادلي دريا اندر، دلير مندو ديدار اٿي،
 دانهن مڙين ديدار ڪي، ورهائ ملي اڃ وار اٿي!
 گوهرين چڙهي ڪهڙو تار ۾، پائڻان تون پنه پاتار ۾،
 جهيٽو نه ٿي تون همار ۾، هڪڻ هڪڻ بيڪار اٿي!
 گهوڙيس ڪيو هڪي ڪهڙن، ويرون نه واڳون تر وڙهن،
 مانگر نه مانجهن ڪنن سڙن، اونهي ۾ سڀي ابيڪار اٿي!
 'موتوا قبل' مائي تون تر، ورهسي وڃان تون ڪير ور،
 سائڙي ۾ رڪ مورھ تون تر، هي دوله ٿيڻ درڪار اٿي!
 هي تار ٿي، تارو تون تر، جهاڳي تون وڃ اي 'جمال' جتر،
 ساري تون ڪنن ميانا نمر، اڳيان ڪيل اقرار اٿي!

ولي محمد "وفا"

ولي محمد "وفا" پنهنجي غزليه شاعريءَ جي حيثيت سان نهايت پسنديده شاعر رهي چڪو آهي. سندس غزل نهايت رنگين ۽ جذبات سان سرشار آهي. "وفا" خالص صاحب عطا محمد هلي مرحوم جو چوٿون نمبر فرزند آهي. ۷- ڊسمبر ۱۹۳۳ع تي پنهنجي ڳوٺ ۾ ڄائو. تعليم ست درجا سنڌي، اردو ۽ انگريزي آهي. رسالي ۽ ڪتابن جو مطالعو سندس ذوق سان وابستہ هڪ لازمي مشاغلو آهي.

شاعريءَ جي شروعات ۶۰-۱۹۶۱ع کان ٿي آهي. غزل، گيت، وايون، نظم ۽ قطعا وغيره سندس پسنديده صنفون آهن، جن ۾ ڪافي تحقيقي تجربا ڪري چڪو آهي. سندس شعر جو هڪ مجموعو "لؤلؤءُ منہ ۾ لعل" شايع ٿي چڪو آهي. - راج محمد هلي

*

*

"وفا" جو فن زياده تر عشقيه آهي. ذوق جذبات کان سرشار شاعر آهي سندس ڪلام جي رنگينيءَ ۾ 'خمریات' جي فني آميزش آهي؛ هي اهو سٺو آهي جني ٿوري بي احتياطيءَ ۽ بي توجهيءَ سبب، فن، افاديت ۽ اخلاقي حدن کان ڪيري هوي ٿو ۽ ان ۾ ابتداء پيدا ٿي وڃي ٿو. سندس غزل ۾ والھاءُ جذبات جي فراواني آهي، جنهن مان رشح ٿو ٿئي ته جيستائين شاعر، عشق ۽ محبت جي واردات ۽ ڪيميائيت سان دوچار ٿو ٿئي، تيستائين سندس ڪلام ۾ سوز ۽ ساز، رنگيني ۽ اثر پذيريءَ جو پيدا ٿيڻ مشڪل آهي. "وفا" جي غزل ۾ رواني ۽ نغمه ريزي آهي ۽ حبال، جدت ۽ شوخي آهي. سندس محبت آرين جذبات، زحر حورده، - سان پيدا ٿي ٿا ۽ ٻڌڻ شرط ٻئي جي دل تي اثر ڪن ٿا. حالڪن عشقه شاعريءَ ۾ "وفا" - فني تجربا نهايت دلڪش چئي سگهجن ٿا. مطالعو ۽ مشق سان "وفا" هڪ ذهين چوٽيءَ جي شاعرن ۾ شمار ڪيو ويندو. - ادارو

غزل

هو اکڙيون شرابي، هو عارض شاهي،

نه وسري سگهي تو رخ ماهتابي!

نماز محبت لئه معرابط ابرو، تلاوت لئه موزون چهر و ڪتابي!
پریشان ڪاڪل ۽ ويران نظرون، ڏهن ٽيسون سراج شير نمطوايي!
سندم خواب الفت جو تعمير آهن، هي رخسار، گسو ۽ تڙا ڪلايي!
ڪريان ناز پنهنجي 'وفا' بنت تي گر، حضور صبر ۾ ٿئي ٻاريايي!

اشڪ هاريندي رات گذري ٿي،

ڪنهن کي هاريندي رات گذري ٿي!

دل ۾ اڀر وصل جانان جي، صبح هاريندي رات گذري ٿي!
اهي ويران رهڪڙي هو ٻي، ڪم نه هاريندي رات گذري ٿي!
رات چاندوڪي، تنهنجي ياد ڀرين، پاڻ گاريندي رات گذري ٿي!
سان واري مڪهان نه ڇا گهرجي، من کي هاريندي رات گذري ٿي!
هن 'وفا' نائناس کي يادو، ميت هڪاريندي رات گذري ٿي!

آرزوئي قرار ڇا ڪريان؟

اي دل بقرار ڇا ڪريان؟

تاهست نه ٻار اڇو آ، مان عبت انتظار ڇا ڪريان؟
زخم آهي مثال غنچه تو، اهتمام بهار ڇا ڪريان؟
ڪو وعدو سنده ٿيو پورو، بيوليا، اعتبار ڇا ڪريان؟
هي خزان آهي يا بهار آهي، ڪو چوي آشڪار ڇا ڪريان؟
هن شهر ۾ 'وفا' نه آهي ڪو، تنهنجو همدرد و بار ڇا ڪريان؟

منزل موج بهار ايندو آ،

ٻياري اختصار ايندو آ!

چاندنيءَ جو حسن و گسو هري، صحن منهنجي ۾ يار، ايندو آ!
زندگيءَ جا حسين مائيتڙا، تنهنجي آڻي بهار ايندو آ!
تنهنجي ڪٿو ڇي ۾ جهانڙيون پائن، ڪو ته ديوار وار ايندو آ!
ذڪر ڪنهن جي سان اي 'وفا' دل کي، چنڊ سمجها قرار ايندو آ!

جذهن دل ۾ يادن جي بارات ايندي،
 تہ نارينڪيءَ شب درخشان ٿي ويندي!
 سمپتر ڪرڻ اٿي آهي نفس ڪي،
 ميا ڪنهن جي زلفن جي خوشبو جهڻندي!
 اوهن بدگمان آهيو لاهي امان ڪان،
 اسين جي ڪڇيون ٿا تہ بهات ٿيندي!
 نمانون مائٽ ڪنڊيون، نرنديون رهنديون،
 مگر يڪي ڪونه دامن ڇڏيندي!
 ڀلا ڇو اداس آهي، اهڙو 'وفا' نون،
 شير هجر آخر تہ گذري ٿي ويندي!

ڪهڙي جو ٽڪر، مانيءَ جو گيو،
 انسان ڪهري ٻي، ٻيو ڇا ٿو

بهداد سماج جا پُٽ لاهيو، انصاف سندن نالو نه وٺو،
 مريان جوانيون ڇڪ ٿيون گهرن، حزين جو حسين ڪو لباس نهيو،
 دولت جا پرستارو، پاڻي، ڪجهه دير مهڻي، هيڏي به ڏسو،
 تاريخ ۾ ائين لکي ٿو پيو، چاندي جي سڪن اسان ڪو،
 غمخواريءَ ۾ ڪوڙو آ سڙو، هڪٻئي جا ورهائي درد ڏسو.

زندگيءَ جون عنايتون ڪهڙيون،
 درد آهن، ٻيون راحتون ڪهڙيون،

ترڪ ڀلت جو ڇا ڪجي مائٽ، ٿي ويون برباد الفتون ڪهڙيون،
 درد و غم جو آ دوست مجموعو، عشق ۾ هونديون لذتون ڪهڙيون،
 دوستن جون سوارشون آهن، دشمن سان شڪايتون ڪهڙيون،
 تگدليءَ جو مٿان ڪو ڏٺي طعنو، دل ۾ پاتونسين وسعون ڪهڙيون،
 ذهن ۾ قيد ٿي ويون آهن، اي 'وفا' اڄ هي صورتون ڪهڙيون.

تنهنجا هٿ "گلاس کان خالي،
تنهنجو من" پيلاس کان خالي.

ڪاغذ جا گل، پٿر جي دل،	خوشبوءَ ۾ احساس کان خالي.
ڪنهن جي پنهنجو جو پنهنجو گهر ٿو،	ڪنهن جي خوف هراس کان خالي.
منهنجي اکين سان منهن آئي،	تنهنجو من وسواس کان خالي.
مان ٻي جن ڪو پٿر آهيان،	سڀارا! اس-هراس کان خالي.
ويڙها، والئون ساڳيا ليڪن،	ولجاري جي واس کان خالي.

"نظير" نڪڙائي

نظير نڪڙائي هن طرح پنهنجو تعارف لکيو آهي:

"منهنجو اصل نالو محمد آبرو ولد جمال الدين آهي، مگر دنيا مون کي 'نظير' نڪڙائي هي نالي سان سڏي ٿي. منهنجي ذات بلاولي آهي. نڪڙائي ان سبب سڏجان ٿو، جو نڪڙ منهنجو محبوب وطن آهي، جتي مون سال ۱۹۳۰ع جي اپريل مهيني جي اهرين تاريخ جو پاتو. هي نڪڙ جو ڳوٺ ادبي نقطه نگاهه کان هر ڏي ڏهن سڏي درد کي پاد هوندو، جنهن جي خاک ڀاڪ مان ڪيترا برگزيده عالم، اديب ۽ شاعر پيدا ٿيا آهن. اڄ تائين به موجوده شاعرن جي نظر ۾ جيترا شاعر نڪڙ ۾ ملندا، اوترا ئي ڪنهن ڳوٺ ۾ شايد نه ملن. حقيقت ۾ اڄ شاعر نه آهن، ۽ نڪي منهنجو موروثي حق آهي. اڄ نه هڪ هرايري ماستر آهن، يعني خلق جو خدمتگار. مگر اڄ جڏهن ٽريننگ ڪاليج فارمين حيدرآباد ۾ ٻن سالن جي ٽريننگ لاءِ ۱۹۵۰ع ۾ چونڊجي ويس، تڏهن اني جي آزاد ماحول جي اثر ۾ رهي، جناب گرامي صاحب جن جي رهبري ۽ هٿائڻ تي شعر ماهڻ جي شروعات ڪرڻ لڳس، ۽ اڳتي هلي دنيوي مجبورين سبب شاعري کان دست بردار ٿيس؛ مگر رسالي جي اثر سان ڪري ويهن نه ڏٺو: لاچار هائي ٿوري عرصي کان دلورز حالات کان متاثر ٿي اڏا آهن شعر لکڻو آهن، سال ماڻهن کي وٺڻ!"

بيت

(۲)

پيلا پيل نه ڪري، ستان نه ٻئين ماري،
اوکي ٻوڪ پرڻي، وڙ ۾ وڃائي وڙ،
تو جو پايو سڀر، سو سڀاڻ ڪندو سامهون.

(۱)

اهو عيب اکين جو، اڙڪ و هائڻ وٽرا،
ڪڇن ۾ ڪيڪي، -وريءَ- ٺڌ ۾ ڪي،
ڇو ليش ٺيڻ، ڏسي سٺ مهارو.

(۳)

نڌر ۽ نالو، سو رو ٿي نت ڀريو،
هن کي سوري ساهه ۾، هو گل گل ويڳائو،
اندو ۽ ڪائو، ٻئي سڀها ساڄين.

(۴)

مور ۾ سامونڊين، وکر وهايو وير جو،
لهي چنڊ اڳيرو، چوڏهين چتارين،
ناتاريون نوان ۾، نٻي لت نازين،
ڪاميون ڪل ڪلاچ ڏي، ڪاهاري ڪارين،
سوءِ له سنوارين، جيسين سورج سامهون.

(۵)

آسڻ هائون هڙتڙيون، ڪيئن ٿيون گهر ڪهارين،
آڏو انگ آڇاندارا، ٿيون ڏيهه کي ڏيکارين،
ڪولي ڪهڻا ڪڇ مان، هو ملن هاڪارين،

وڏو وڏو وڙها واٽ تي، ويٺا ويڄارين،
پڪڙن هڙڪ هنڌين ۾، پڙڪ ڏهاڪارين،
جڏانهن ڪٽر ڪارين، ٿيڏانهن سوئن ماسرو.

(۶)

آڻي ڳولاءِ، ’بطير‘ پنهنجو پاڻ ڀرين ۾،
نڪري نمسي مار ڪان، ٿي لائق بوض ظير،
آڳو تنهنجي اڳ ۾، ڀڄج پنڌ نه ڀير،
اها سڙڪ سڏي، رسائينده راه تي.

(۷)

ناجهو ٿي ناز مان، نڪري ٿيس لروار،
لاهور تي لالچ جي، لنو لنو ۾ لڪار،
ٿي استاد اندر ۾، آيو عشق عطار،
پوءِ وڌائين پره جي، پڙ پڙ بارو بار،
عشق جو آزار، سٽي ستهان ڪيترو.

ڪافي

*

پلي مگر ڪنهن جي ٿياري مٿا،
اٿس مر هي حاضر هزاري مٿا!

ڏڪن ۾ ٿيا ڏينهن سارا گذر،	وهابس ويهي راتيون مرسر،
تڪيندي ٿي والئون سڀني پُرخطر،	وئسي ختم ٿي عمر ساري مٿا!
پلي ناز جي تون ڪناري آلا،	سري منهنجي ڏڙڪان ڪريو ڌار ڌار،
نڪو در جيئن جو رهي انتظار،	مٽاپو مندو بهمناراري مٿا!
پراون سان کڏ تون هليڻ هيچ مان،	ڏڪاري تو پنهنجن کي ڇڏيو دران،
انهيءَ چال تنهنجي کي مان ڇا چوان،	له تو ڳالهه ٻي ڪا لهاري مٿا!
’بطير‘ آه نوڪر منده در مدار،	نه جنهن کي سوا تو پيو خيال غار،
لفظ ورد اعنبي اٿس صبح وٽار،	ڪهڙي ڪا پري شل نه گهاري مٿا!

(۶۹۰)

مهران

وايون

(۱)

مڙهي مڙهي منزل ساڳي، واٽون لک هزار، الو ميان؛
واٽون لک هزار!
قنابل ڪونڊل پائڻ پرائڻ، پهرين ڦٽا ڌار، الو ميان؛
واٽون لک هزار!
جوڳي بچي سن سن واري، هلندڙون هٿن پار، الو ميان؛
واٽون لک هزار!
سڀ چڪ حيرت موت نه چڪ ڇو، وڪ وڪ ٿي ويچار، الو ميان؛
واٽون لک هزار!
چولي هڪي هٿا اڪرا، سڀ نه ويڇو وار، الو ميان؛
واٽون لک هزار!

(۲)

آءُ مومل ڪاڪ محل ۾، ڪاڪ سڄي ويران، الو ميان؛
ڪاڪ سڄي ويران!
چاڙهي چاڙهي سڀ سڀ اڪندي، آهي منجهه ارمان، الو ميان؛
ڪاڪ سڄي ويران!
تو به ڪاڪ ڪڪوريو، ايندو ڪيئن سلطان، الو ميان؛
ڪاڪ سڄي ويران!
ساڳي اڄ مانڊڻ منڊي ڪر ڏڙ مٽي دڪران، الو ميان؛
ڪاڪ سڄي ويران!

گيت

مڪڙي مڪڙي، پونئر آڏاڻو، خوشبوءِ خوشبوءِ نشون راسگ لاتو،
گيت وسيل گاني شبنم، مهر گهٽلي ۽ جوين آتو!
رم مهر رم جهر، ترسي ترسي، جوت هلي، ڪڪاراڻ ڪڪوري،
سهنن جاڳي، ٻوڏي ڪاري مان ليلاهو نوري ناتو.
صبح سوڀري ترڪي ترڪي، ڪرڻا اٿيا آرس موڙي،
چوڙي، چوڙي، ٻاهين ڇمڪي، گهاگهر چٽڪي ساز سچانو.
بلبل بهجهڻا نهجهڻا، چيڙڙيا، پونئر به نهجهڻا چڪ وحابا،
پوٽ گل تي جهر يون پائي، مک کي آه ڏنو ٻاراتو.

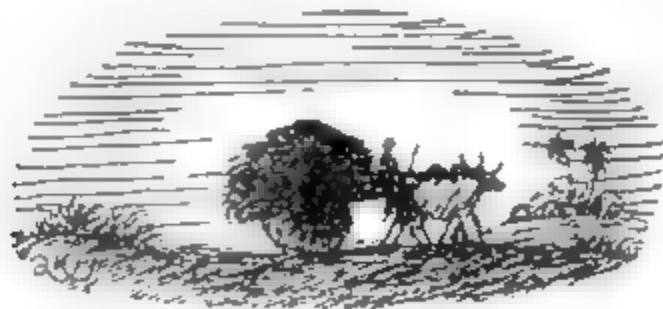
غزل

مندم نگاه جا سجدا به دلولي به پيا،
جهڙڪي نه از جي قدمن جي ٽپيلي به پيا!

حسن هي چند سنواري چڙي ۽ رات هي سندن،
اعوئي زهر ٿي رفس جي آبياري ڪئي،
خيال دل جا اداڻن هي ٽپيڻ به لڙڪي،
اداس ڇهرا تبسم جي چاندلي به چڙهي،
جيئون نه ڪنهن لاش جيئون ۽ سرون نه ڪنهن لاش سرون،
نظر نظر جا مستارا به زلزلتي به پيا،
وري سي مار سيش ٿي تبادلي به پيا،
هزار وار سهي پست حوصلي به پيا،
وهائي لڙڪ نشانن جي سلسلي به پيا،
مري مري به مثل روح غلطي به پيا!

ڪهڙي پڇين ٿو ڳالھ دل به قرار کان،
وڃڻي نه شال ڪوئي وڃي پنهنجي پيار کان!

اي چنڊ! اڄ ڇڙهي نه ڪريون سور سامهون،
تنهنجي ۽ منهنجي زندگي خالي ٿي پيار کان،
مڪڙين جو قتل قتل ۽ ڪنڇن جو خون خون،
اهل چمن کي ڇا مليو فصل بهار کان،
نارن جي روشني به انڌيون به گهر ڪئي،
پئجي ويو راهي آه شب به گذار کان،
راهن کان بند تون ۽ نگاهن کان بند مان،
پوس پوس ٿا لڙڪ انهي انتظار کان،
لڻجن به راه راه تي مندر بهار جا،
نينا پنڇي ٿا پيا پور، گلن جي نيڪار کان.

بزمي صاحب فقيرائز تون سان به وابستہ رهندو پئي آيو آهي. عمر دل فقير، فقير ايسر داس،
فقير سلام علي سرور ۽ صوفي مائوئل جهون ساڌن ۽ سباحهون سان صحبئون ٿينديون ته
لوري ڪيئن نه لڳندي!

سرديست هي شاعر هڪ ئي وقت مضمون به لکي ته ڊراما ۽ افسانا به، گيت به لکي
ته وائي به، آزاد نظم به ته هائڪو به، سهره به ته مولود به، ساڳئي وقت ڪهاڻي به ته وڃي ٿي
به! گويا موسيقيءَ ۽ شاعريءَ جون ٻئي ڊيوپون هڪ ئي ڪهر ۾ پيئون هلجن!
اڄڪلهه نوسي شاعريءَ کي وڌيڪ ترجيح ڏيندي، هڪ ندي ڪتاب ”جنهن دهر ۾
ڪونجون لئون“ مڪمل ڪري چڪو آهي.

دوها

هاڻيءَ جهڙيون پڪڙيون ڳالهون، ڪول وٺن ٿيون ڪونه،
پڪڙ جهڙا پمخا مون کي ٻول پڙائين چونه؟
منهنجي منهنجي نيت آهي، منهنجا منهنجا پاڳ،
ڌرتيءَ تي هڪي ڏڪين، ڪهن جا مڪئن جهڙا ساڳا!
چوڙو چارو، چانهه ٽيمن جي، پنهنجي تن جو پٿور،
منهنجي ديو ڪهن پانڊپڙي کي ڀرت پريو ڪو پٿور.
نار نهائي تڙ تي ويهي، منهنجا ويڙهي وار،
انگ انگ مان آڀرن پيا ٿا، جوڀن جا چنڊسار.
آڊيگاد کان منهنجي من تي هرڪي ويٺو جوش،
عقمنديءَ مان چاهي ٿيو، ڪهڙي ڪم جو هوش
هائپاري ڪا پر جي خاطر، ويٺي گهاڙي گهاٽ،
جاڙي ناڙي اکين جي آ روشن ڳاڙهي لاٽ.
هيئي هنڌ جي ڪهڙي آهي خون نهن سان پيٽ،
مون به هئو ٿي رهندو جي وجهي ٿوري قيت.
منهنجي دل جا درد نرالا، ڪهڙي ڪهن کي ڄاڻ،
جيڪي پي ڪجهه آهيان ’بزمي‘، سڀڪجهه آهيان پاڻ.

نظم

مزدور کي خطاب

مرڪز هر محلات جي تنهنجي مٿان گهروي ڇڏيان،
وس پئجي منهنجو ته توکي سون ۾ توري ڇڏيان؛
در قدم تنهنجي مان دنيا ٿي رهي هيءَ دائيا،
ڇو ته تنهنجي نام کي مان ساهه ڏي سوري ڇڏيان!
رائگان وينديون نه اي مزدورا تنهنجون محنتون،
توئي دنيا ۾ نه آنديون لڏائون ۽ سرحتون؛
تنهنجي باعث ٿا اميرن جا اڳل اجرا رهن،
تو بنا جيڪر زماني تي هجين ها زحمتون.
خون تنهنجي مان اسان کي روشنائي ٿي ملي،
سچ پچين تنهنجي بدولت روشنائي ٿي ملي؛
پاڳ سان ڀرپور دنيا ۾ آهي تنهنجو وجود،
ذات تنهنجيءَ کان زماني کي ڀلائي ٿي ملي.

غزل

زندگي آ آڃاڙ، پتن وانگر،
دل جي احساس جي ٽڪن وانگر

دل جي ناڪام حسرتن جو قسم،	مان آهيان لاش بي گفن وانگر.
پنهنجي قسمت منوارجي نه سگهي،	هار جي زلف ۾ رشڪن وانگر.
هي به امان آهي ڪرمن جو،	مان وٽان سرءُ جي پتنن وانگر.
ٿئي منهنجو غمير ويو سارو،	مٿهن به مٽجي ٿيو ڦٽن وانگر.
ٻارنگيءَ جي ته ڦار ڏس ڳاڙهي،	اهي محبوب - ي لس وانگر.
منهنجي اکين جا جوار ٿا چلڪن،	آڌر ڏي ڪانگن جي پتون وانگر.
ڇو ٿيو آئين تون ميان 'بزمي'،	جورڙي در هي لس وانگر.

دل پنهنجي ۽ ٻرت ٻرائي،

ڇا تڙ اها ڪنهن ريت بڻائي

عشق اڻالڳو اصلي اصلي،   ڳڻ نه ٿي ٿو ڪنهن جي ڪاٺي.
ڏوهه اکين جو ۽ لوڙي دل،   هڪ جسي تهمت ٻيءَ تي اٿي.
ميرن کان منهن موڙيو هڪڙن،   دشمن تي ڪن ڏوڙ به ڄاڻي.
معن ۾ ڪي مڙڪن ويهه،   ويرانن ڪن بهان وٺائي.
روح ۾ گذري ورهه وڃن ٿا،   مڙڪن جا به ڏهن آڏائي.
جيئن ٻي جنگبال ته آهي،   ان ۾ ڪهڙي آهي پٺاڻي
ٻهه پيگاڙن وارا ڪيڏي،   پڪڙي ڪنهن جي ڪنهن نه بڻائي.
قدرت جو هي ڪمبل نرالو،   'هزسي' صاحب به ڪر پٺاڻي!

خدا ڪري نه منرا خوش هجن، بهار هجن،

اسان جا پاڳ اسان سان، تون برقرار هجن.

نه ڪوسو واه لڳي، هجن تون مرجن ۾،

نه شال هڪڙي به ساعت تون سرگوار هجن.

اسان جي رخ تي ادا، جا ته هجن نه هجن،

اي بي نارا تون دنيا ۾ گل آسار هجن.

اسن نه روئي پئي بيت به ٿي وينداسين،

نه پرڀي آه، ڪندو گهر تون اعتبار هجن.

اسن جلي به دعائون ٿي تسوڪي ڏينداسين،

سدائين شال تون شنه زور شعلهار هجن.

اسان جا عيب هزارن ۾ ٿا ٿين ظاهر،

اسان جي آس اها، تون نه داغدار هجن.

اسان جي نام کان نفرت اچي ٿي هر ڪنهن کي،

خدا ڪري ته تون عالم ۾ اڻڪار هجن.

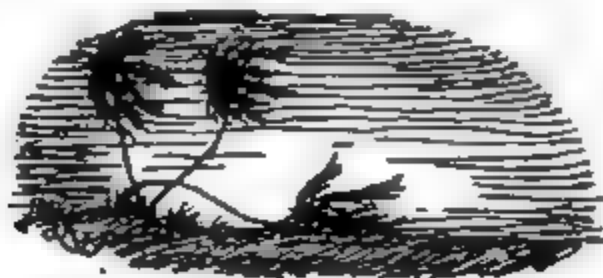
اسان کي سوک نه ساڻي! ملي ته ڇا ٿي به،

پرين! تون شال زماني به برحمتي هجي

وري نه تنهنجي ملڻ لاءِ واحد ڪي وجهي،

نه ڪجهه 'هزسي' تون ڪنهن جو به ٿوري به هجي.

لڙا بدلي ته غنجا خود گلستان کي رولي ويا.
 بتن جا موصلا بدليا، ته پتخان کي رولي ويا
 ڪري جت شور شهنائي، اتي ماتي به هوندا آ.
 خوشيءَ جا ٽوڪڙا سالن جي انسان کي رولي ويا.
 محبت جو ٿيو آغاز پوري جوش جذبي سان،
 سگر اڳتي هلي دلدار ديوان کي رولي ويا.
 ٿيڻي وڻو ميڪڊي جو رنگ مڪڙي ٿي ته جهٽڪي سان،
 ڪري ٿو، پٺڻ وارا به پيمان کي رولي ويا.
 پٺيون ڪنهن کي پلا ويهي يا پارانا ڏيون ڪهڙا،
 ڏئي هڪ ڏينهن جي مٽي، هو مستان کي رولي ويا.
 زماني ۾ پلائي ڪير ٿو ڪنهن جي پلا چاهي،
 ملي اهڙا ويا جي ماءُ ارمان کي رولي ويا.
 تن چمڪات ٿا جاتي، ته عاشق الڳ ٿا ٿاڻي،
 اهي چمڪات مڪڙي ڏينهن ديوان کي رولي ويا.
 اسان هر حڪم جي تعميل پنهنجو فرض ٿي ڄاتو،
 ڏٺوسين هو ته خود پنهنجي ئي فرمان کي رولي ويا.
 ڏسي ملوفان کي مٿيون منجهي پون ناخداڻن جون،
 پرشانيءَ جي عالم ۾ هو ديوان کي رولي ويا.
 پٽڙي ايمان کي آخر دوائن کسي پو پٺڻ،
 سگر آڏو ۾ ڇڏي حاذق به ديوان کي رولي ويا.
 ڇڏي سارو جهان 'بزمي' ٿيائين ڪنهن جي لڙ ٿرمان،
 ڪٽهي انصاف کي ليڪن، هو ايمان کي رولي ويا.

«ساجد» سرشاري

جناب «ساجد» سرشاري پنهنجي مختصر سوانح عمريءَ ۾ لکي ٿو:
 «پنهنجي هادي مرشد حضرت فقير نصير محمد صوفي قادري عليه الرحمت جن جي امر ٻڌاندو
 سنڌي زبان جي جذبي ماتحت شاعري شروع ڪيم، ۽ الحاج الله بخش صاحب «سرشار» غفلي
 جن جي خدمت ۾ گردن ادب خر ڪيم. درگاه عاليه جهوڪ شريف جي جوڏن جي سعيد صحبت
 ۾ رهي، محبت ۽ محبوريءَ جو سبق سکيس.

حقير جو نالو دوست محمد ۽ والد صاحب هو. اسر گرامي ولي محمد آهي. ذات جو سمون
 آهيان. تخلص «ساجد» اثر ۽ «سرشار» صاحب جي نسبت ڪري «سرشاري» سڏبو آهيان. جهوڪ شريف
 جي صوفي سردارن جو غلام ڌسي، استاد «سرشار» صاحب جن اهڙيءَ ڪنهن مهينيءَ ۽ سڳوريءَ
 ساعت ۾ «صوفي» سڏيو، جو هاڻ ڪهنن صاحبن کي منجهو الو به ڪونه ايندو آهي. عمر وڏن
 وٽ نه وڌي، پر سرڪار ۾ پائيتال آهي.

سنڌي ادب جي خدمت نهايت محبت سان ڪرڻ جو جذبو رکڻ ٿو. هن جي مشهوريءَ
 کان پاسو نه ٿي سگهيو آهي. خدمت جي فريضن کي ادا ڪندو ٿو
 وهان. سنڌي ادبي دنيا جي هر لکندڙ سان محبت رکڻ ٿو، پر انهن لاءِ دل وڌيڪ ٿي
 تالڪهي، جن جي دل ۾ پاڻ لاءِ محبت هو هڪ ماسو به محسوس ڪندو آهيان.

آزاديءَ جي هلچل ۾ ساڍا ڇهه مهينا جيل پاترا به پيئي اٿم. هاڻي پنهنجي پاڻ ڪهڻي واکاڻ
 ڪيم، بس-مهرباني، آڇ ڪوشش ڪندو آهيان ته زندگي محبت ۽ خدمت ڪندي گذارين.

نظم

مهراڻ

وه واديءَ سنڌ آهي ٿي سبزه زار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
۽ باغِ علم و ادب ۾ ايندي بهار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان!
اسان جي عزت، اسان جي دولت، اسان جي ناموس جو سبب تون،
جهان ۾ حاصل ٿيو اسان کي وقار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
پگهار، لارو، پياري، جمڙائو، ميرواه، ڪيسر ٿر، ڦٽيلي،
وهن ٿا هيت وام اهڙا ڪئي به شمار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
هو پاڪ چوڻيون همالي جون ڳري رسن ٿيون جي سنڌ تائين،
سو پاڪ پاڻي، ائين ٿا پيون آبدار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
جهان ۾جي ٿو ته سنڌ آهي جهان ۾ ڀڃڪ سڪي ستابي،
ٿيسو آب وارو وطن مندم آبشار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
ڏن جي چاهي، ڏسي وڃي ڪو، ته منڍه جمڙائو جا نظارا،
هي سنڌ ۾ ٿيو بهار اندر بهار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
ندم قدم تي هزارين هلال، هزارين ورڪون، هزارين غنجا،
ٿيو گلشنِ سنڌ حاروئي لال زار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،
انهيءَ چوڻ ۾ وڌاءُ تير جو ڪڏهن به 'ساجد' ڪو نه آهي،
اسان جو سرسبز شاد آهي ديار، "مهراڻ" تنهنجي دم سان،

غزل

دل اهڙي خدا جو گهر آهي،

جنهن ۾ همدرديءَ بشر آهي.

چا صداقت سان واسطو ان جو،	جنهن جي لب تي اگر مگر آهي.
غیر پويان لکي تباہ ٿين،	پوءِ مون تي ڇو ڏک ڏسڻ آهي.
ٿيندا ڪيئن سريلند سي، جن جي،	ستر جهڪائڻ لڌ سنگ در آهي.
آدميت لڌ جو جيئي ۽ مري،	آدمي سوئي تخترو در آهي.
آدميءَ لاه ڪوئي ۽ هرڪم،	جذبه خدمت بشر آهي.
عالمي اسن جي تباہي لڌ،	ڪاهي پيو سامري شر آهي.
هرسو موڙن تي آهي مسح اوار،	هيت خزان جي اجا سحر آهي.
نور 'ساجد' اُڀرندو، مُردو لڌ،	جهڙو گهر آهي، تهڙو بر آهي!

اي عدوا ملانت اظهار بيان ٿي ٿو رڪان،
 ٻي زبان ڄاڻ نه سون ڪي، مان زبان ٻي ٿو رڪن.
 شير جي دل ٿو رڪان، عزم جوان ٻي ٿو رڪان،
 پر جوان؟ مزم مان گلا تاب و توان ٻي ٿو رڪان.
 باغبان! تنهنجي هر هڪ نئي ڪان واند آهيان،
 عقل و هوش ايترو اي جان جهان ٻي ٿو رڪان.
 پرزه پرزه ٿي وڃن جنهن سان پٽان آڏو،
 اهڙو سان جوش پراهمي اڏان ٻي ٿو رڪان.
 حسن گلشن کي ڪيو دشمن گلشن ٿو تباه،
 ٿو م شڪ اهڙو شبه، اهڙو گمان ٻي ٿو رڪان.
 دشمن جي ٻي پتون ٿي ٿي چيو چاني چڙين،
 مان سخن جا ٿي ٿي ڪا ٿي وڪمان ٻي ٿو رڪان.
 عصمت گل جو لهر، فرقت گل م لاجل،
 درد دل، درد جيگر، درد لاهان ٻي ٿو رڪان!

قطعا

(۱)

وصيت ۽ وارث بنا دوستوا
 سري ٿو جي پڳدار ڪنهن نوم جو،
 اچي راج م ٿو آهو زلزلو،
 نه جنهن م پوي ٿو ڪو پڳ جو پتو.

(۲)

خدائي جي جڏهن دعويٰ ڪري ٿو،
 تڏهن شيطان جو ساٿي ٿئي ٿو،
 جڏهن معصوم ٻارن کي ڪٽي ٿو،
 تڏهن فرعون لک موٽي اچي ٿو!

«تاج» صحرائي

محترم تاج محمد صحرائي هڪ جداڪش ۽ محنتي، باحوصله ۽ باشعور، اهل قلم ۽ شاعر جي حيثيت سان ڪافي متعارف آهي. «تاج» شڪارپور ۾ ۱۳- سيپٽمبر ۱۹۲۱ع تي ڄائو. سندس والد محترم ج. نالو نور محمد آهي ۽ مڙس خاندان مان آهي. تعليمي خيال کان ٻي. اي ۽ بي. ٽي آهي.

سندس اوائلي زندگي تعليم حاصل ڪرڻ، مطالعو ڪرڻ، سير و سفر ۽ صحافت سان وابسته رهي. صحافت ۾ سندس هفتيوار اخبار «آواز» نهايت رنگين ۽ دلڪش مضمونن ۽ ادب لطيف تي مشتمل رهندي اٿي آهي. اها ڪامي وقت دادوءَ ۾ هلائي ويئي. سندس صحافي زندگي ۱۹۴۸ع کان شروع ٿي ۽ ۱۹۵۲ع ۾ ٻياري ٿي. ان کان پوءِ تعليم ڏانهن توجهه ڏيندي دادوءَ ۾ «طالب المولا هاء اسڪول» ٽائمر ڪيائين، جنهن جو سرپرست خود حضرت مخدوم محمد زمان صاحب «طالب المولا» آهي.

سندس تصنيفات ۾ «تصوير درد»، «سرمالنگ» ۽ مقالات وغيره قدر جي لائق آهن. «تاج» صاحب ٿذراالاسلام، خليل جبران ۽ ٽيڪور جي ادب لطيف کان گهڻو متاثر آهي. سندس شاعريءَ ۾ جوش ۽ جذبو موجود آهي. —ادارو—

نظم

نوجوان کي خطاب

حادثن جي خوف کان غمڪين نه ٿي تون نوجوان،
پاس حرمين سان لڙڻ آ تنهنجي اطرت نوجوان.

هن بهارن کان پري، هن آسمان کان آ پري،
 لامڪان کان هٿ پري تنهنجي ولايت نوجوان.
 سرد ٿي حاصل ڪيو ٿو زندگيءَ جي واز ڪي،
 روز شب آهي نئين تنهنجي فراموش نوجوان.
 تون اسرار انقلاب آهين زماني جو مدار،
 قابل تسليم آهي تنهنجي همت نوجوان.
 حال ماضي آهه پيداوار تنهنجي لڪر جي،
 آهيان هر راهر ۾ تنهنجي حڪايت نوجوان.
 تون سراخ زندگانيءَ ۾ خودي پنهجي سجان،
 تون حقيقت کان مٿي آهين حقيقت نوجوان.
 پيشرو ۽ راهبر تون 'سراج' آهين نور جو،
 غور ۽ ڏک ڏهن مين تنهنجي دولت نوجوان..

بخار

ن ڏي زحمت صراحي ڪي، ن صاغر ڪي ن ساني ڪي،
 ن سازن ڪي سوالن ڪي، ن واقعه ملائي ڪي؛
 گهڻائين ڪي فضاين ڪي، ن فاني ڪي ن باني ڪي؛
 توکي فرصت ڪشي آهي - مون ڪي مهلت ڪشي آهي؟
 سحر آئي، اذان آئي، بهارن تان صدا آئي،
 هزارن گرم لڙڪن سان خبا گل ٿي فضا آئي؛
 حياتي جي فضاين سان اها هر هر ندا آئي؛
 توکي فرصت ڪشي آهي - مون ڪي مهلت ڪشي آهي؟
 اڃا تقدير جو مائٽر، اڃا زندان باني آ،
 اڃا نظرت نه بدلي آ، اڃا ارمان باقي آ؛
 سئين سان ٿو ٽڪرائي، اڃا طوفان باني آ؛
 توکي فرصت ڪشي آهي - مون ڪي مهلت ڪشي آهي؟
 وسارج ڪينڪي اي دوست، انساني ڪشال ڪي،
 سپاهين جي منگين ڪي، شهيدن جي پياس ڪي؛
 آسپدن ڪي آسڪن ڪي، اشارن ڪي ارادن ڪي؛
 توکي فرصت ڪشي آهي - مون ڪي مهلت ڪشي آهي؟

شهر تاريخ جي ڪارنهن ڪهڙائيندن، مڪائيندن،
جهان جي ذري ذري کي آڀاريندن، ستواريندن؛
منابع علم و دانش کي وڌائيندن، ورهائيندن؛
توڪي فرصت ملي ويندي - مون کي مهلت ملي ويندي!

غزل

دري سينگار ٻوڙن کي آزاديءَ جي ٻروان،
مگر معلوم آ دل کي ته ٻروان ئي ڇا گذريو.
عبادت گهر تي ڇا گذريو، منهنجي تي ڇا گذريو،
مڏيس نانءُ تي معصوم انهن تي ڇا گذريو.
نرسيد جنت فردا جهڙو سر سنده دوت،
هي پيشانيءَ جيون رهڙون ڏس ته مستان تي ڇا گذريو.
ڪشان مان سنده نازڪ هن تي مون جيتا لائي،
ڪنهن بدبخت جي برباد ارمان تي ڇا گذريو.
جڏهن مدهوش ٿي مائي مڃي محفل ڪئي درخواست،
ته منهنجي تي ڇا گذريو، ۽ پشان تي ڇا گذريو.
نگار حسن جي معصوم نظرون بجليون ڪيريون،
خيردندن تي ڇا گذريو ۽ دهران تي ڇا گذريو.
لقط ڪي مرد آهن ئي لئل سازن مان لڪن ٿيون،
دل زنده سنده ڀرپور اوسان تي ڇا گذريو.

مهر منهنجو اٿانگو آ، بهارن تان ٻاهان مان،
شان راهه منزل کان نه واقف ڪاروان منهنجو.
تلاش ٻار ۾ گولي لڌم غم کي فقط مائي،
ڪڏهن مان ميزبان غم جو، ڪڏهن غم ميزبان منهنجو.
جڏهن آدم خطا کان ڪين جنت مان بچي نڪتي،
تڏهن حرصن ڀري دنيا ۾ ڪهڙو امتحان منهنجو.

هيائيءَ جو سزو آهي جڏهن ڪا ڪشڪش آهي،
 هزارين وار بجليءَ جيان اڪيان آهن. منهنجو.
 حوسر. اناز ۾ منهنجي نماز عشق آ صافي!
 جين شوق مان وڙو سجدو آ گران منهنجو.
 شهيد نماز جي تربت مان هر هنر آ صمد،
 عدو حاسد قلڪ آهي ۽ دشمن آ جهان منهنجو.
 رباب شوق کي هٿ ۾ کڻي جوش محبت مان،
 زماني کي پڌاڻج مطرب ۾ اس داستان منهنجو.
 جنون زندگانيءَ کان ملي ڇو 'تاج' کي لڙمت،
 اڃا کي منزلون شايد ڏسي هي ڪاروان منهنجو.

قطعا

(۲)	(۱)
زندگي ناستار ڪوشش آ،	زندگيءَ جي دراز پٽڪن تي،
زندگي هار جو سزو آهي،	حادثن جو غبار ايندو آ.
زندگي مقرر رهندي آ؛	همسفر تهزڪار تي اڳيان؛
زندگي جهٽ جو لٿو آهي!	ميسڪي ۾ قرار ايندو آ.
(۳)	(۲)
شوڻ نظرن ۽ سرخ ساغر مان،	ناسراڌي اسڪم جو ٿل آ،
مٽرڪ پٺ ساز باز ٿيندي آ.	ڪاسهاسي چنئون جو ورثو.
ڪلرخن جي حصين دامن ۾؛	جوت مان جوت زندگي هاري؛
زندگي ڏس، دراز ٿيندي آ.	ننڊ آ موت جو ننڍو عرصو.

(۵)
 زندگي هڪ ترپب ڪهن آ،
 مسڪرائي ترپب ڪا صافي!
 آ پري اعتبار فردا جو؛
 حال بلڪل ترپب آ صافي!

مقبول احمد پٽي «دانش»

مقبول احمد «دانش» ولد محمد موسيٰ «راز» پٽي سنڌي ادبي محفلن ۽ حيدرآباد جي ڪچهريين ۾ ۱۹۵۰ع کان ۲۳ سالن جي عمر ۾ پنهنجي شاعريءَ جي شروعات ڪئي. هڪ اديب، مصنف، مضمون نگار ۽ صحافيءَ جي حيثيت سان ڄاتل سڃاتل هئڻ جي باوجود مقبول «دانش» شاعرن جي دليا ۾ گهٽ معروف انهيءَ ڪري آهي، جو هو فقط ڪن خاص موقعن يا طرحي مصرعن تي طبع آزمائي ڪندو هئي رهيو آهي. پنهنجي ڪم آهستيءَ جي باوجود هو هيل تائين ڪافي نظري، غزل، بيت، گيت ۽ قطعا لکي چڪو آهي.

۵- جنوري ۱۹۲۷ع تي هڪ غريب خاندان ۾ اک پٽائين، چار درجا سنڌي پنهنجي لائبريري ڳوٺ نصرپور ۾ هاس ڪري حيدرآباد آيو، جتي پنهنجي والد ميان محمد موسيٰ «راز» ۽ سيد حافظ محمد حيات شاه جي صحبت ۾ عربي، فارسي ۽ اردو سکيو. ساڳئي وقت فاضل عبدالقيوم پرائمري اسڪول ۽ نور محمد هاءِ اسڪول مان سنڌي ۽ انگريزي پڙهي، ۱۹۳۵ع ۾ ورنڪيولر فائنل ۽ ۱۹۴۶ع ۾ ايجنسي يونيورسٽيءَ مان مئٽرڪ جو امتحان امتيار سان پاس ڪيائين. ۱۹۵۱ع ۾ بي. اي (آنرز) پاس ڪري، صحافت ۽ طباعت جي دنيا ۾ ڀر پاتائين. ڪافي عرصو روزنامہ «لال ڀاڪتان» (حيدرآباد)، روزنامہ «الوحيد» (ڪراچي)، روزنامہ «قرباني» (ڪراچي)، روزنامہ «ڪاروان» (حيدرآباد) ۽ روزنامہ «غازي» حيدرآباد ۾ مختلف حيثيتن سان ڪم ڪندو رهيو. ساڳئي دؤر ۾، مختلف وقتن تي، سنڌ يونيورسٽي پريس، ڪوآپريٽو پبلشنگ پريس ۽ پاپولر پبلشنگ پريس جو مئنيجر پڻ ٿي رهيو. انهيءَ عرصي ۾ معياري سنڌي ڪتابن جي اشاعت ۽ تجارت لاءِ «سنڌي ڪتاب گهر» نالي هڪ ادارو قائم ڪيائين. ٻارن لاءِ ماهنامہ «گلستان» ۽ هفتہ وار «وطن» اخبار جي اجراء جو سهرو پڻ سندس سر تي آهي. ۱۹۶۱ع ۾ سنڌيءَ ۾ ايم. اي جو امتحان فرسٽ ڪلاس فرسٽ ۾ پاس ڪري وائيس چانسلر ميڊل ڪٽيائين. هن خاندان ۾ ايتري تعليم حاصل ڪرڻ وارو هي

ٻهريون تي نوجوان هو. کيس سچل مرست اٿس ڪاليج ۾ پهرين ليڪچرار، ۽ پوءِ مدر
شعب سنڌي مقرر ڪيو ويو.

۱۹۶۶ع ۾ شاھ عبداللطيف ڀٽ شاھ ثقافتي مرڪز جو انچارج مقرر ٿيو ۽ حيدرآباد شهر
مان لڏي ٻلائي وڃي شاھ جي پلاوي ڀٽ پڙو ٿيو. حڪومت طرفان امدادي ڪرائٽ گهٽجي
وڃڻ ڪري اهو عهدو اڃانڪ بند ڪري ڇڏيو ويو. هن وقت روزانه ”هلال پاڪستان“
مان وابستہ آهي. - ادارو.

نظم

ادبجو، عزيزو ۽ دلبد يارو،

زمانی جا دانشورو، درد وارو!

توهان جون امنگون، توهان جا ارادا،	نئين نسل جي مشعل، راهه ٿيندا،
توهان جي ئي خون مان وطن جو بهارون،	توهان جو پگهر ڪڪڙ، ڦٽيون ۽ ساريون.
وطن جي مقدس امانت اوهان وٽ،	۽ ايترو کان وڌ ڦٽي ٿو اوهان وٽ.
خداها! هي گلدڙا بهاريءَ ۾ ٽڪن،	ڇمن ۾ ڇو هر طرف باهيون ٿيون ڀڙڪن.
بچايو گلستان کي مالهيءَ کان يارو،	بهاريءَ ۾ لنگجي ٿو هي باغ سارو.
بشرطيڪ مٿس خون پنهنجي مان ٺاهيون،	۽ ذهن کي ٻاري ڪا مشعل جلايون.
امنڪن، ارادن ۽ مقصد جي مشعل،	آجاري ڇڏي زلڙيءَ جي جا منزل.
توهان ئي نه آهيو ڪٽل جون مدائون،	۽ وائي کان وانجهيل جا مڪن ۽ زبانون.
هي بي باڪ لغا ۽ آزاد نمرا،	پلي دشمن کي لڳن گهاء گهرا.

اچو ساز سنڌيءَ تي پرڻائي ڳايون،

۽ سُرڪ ۾ سُنڻ کي ڪڍجي ڇڪايون.

سج

سج* کي اڄ شهر جي در تي وري آندو وڃي،
شهر جو قاضي به ڦٽائڻ ٿي اڄ آيو لهي؛
ڪوڙ جي هن ڪوٽ ۾ سج - هن جي طاقت ڪٿي،
دوڪي جي ديوار سالن جي سڙيل پوندي ڊهي!

روشنيءَ کي قائم طاقت جو اڃا ظاهر نٿي،
 آه اوندهه جي اڃا دعوت منهنجو راج آه؛
 رات جي ڪارواڻ ڪيسين ٿاڻي رهندي دوستو،
 هي اندرو ٻن صبح جي سونهري جو ڪاڇ آه.

سج کي اڀرڻ کان روڪڻ ڪنهن جي وس جي ڳالهه ناهي،
 ڀل تريءَ هيٺان لڪائڻ جي اوهين ڪوشش ڪريو،
 روشني ڦهلاءَ پنهنجي ذات سان پاڻهي ڪندي،
 ويندو گهٽيو پاڇو پاڻهي ٻاڻ، جيئن جيئن سج ڇڙهي.

جسم کي زنجير سان چڪڙي ڀلي قابو ڪريو،
 داغ تي بهرو وکو، ڪنڊن سان جهولي ڀل ڀريو،
 گل تي بندش ڀل وجهو، سرهاڻ پنهنجو تاج آه،
 ذهن جي آزادي انسانيت جو ذاج آه!

گيت

ڇڙ ڪا اهڙي تار، او سائيءَ—

ڇڙ ڪا اهڙي تار!

جا جذبن کي جاڳائي، جا پتڪيل کي دڳ لائي ڇڏي،
 ۽ ٻانڌ پٿرن کي منزل جي جا مٿي هڪل هوشيار— او سائي!

جا مٿي هڪل هوشيار ڪري، ۽ ستارن کي بيدار ڪري،
 ننڊ نيمه ڳسي ۽ آرمس کسي ڪڍي ڪري جا ڌار— او سائي!

عيش ۽ تن آساني پٽن ڏئي، جان جي بازي آهي جن ٺٽي،
 تن جي ٺٽن ۽ من کسي ٽپائي نيز ڪري جا ڌار— او سائي!

همت سان ڪجهه ڪري ڏيکاريون، هارڻي ڪير تي هنجون نه هاريون،
 ساڳو به تنهنجو سال به تنهنجو، پاڻ تي هونو ٻار— او سائي!

ساز ٻرانا سڀ بدلايون، گيت اوان جهونگارون ڳايون،
 دؤر لاشون ۽ نشون زماني، نشين لشي ۽ تار— او سائي!

جيئن باڪ ڦٽي ۽ ساهه سري، گهٽائين جي جهنگار ٻري،
 بات اوندامي ۽ چرڪي، لائن جي ڪا لار— او سائي!

غزل

پلي ڪري اڃا ايا پنهنجا ڀرت جا ڀانڱي، ڪڪ سرون،
جن جي مٽيءَ ۾ مشڪ جي ٻوٽو ۽ ڍور ڍور ۾ سرهاڻ.
ساهيءَ جي تنگي تي ٻيلن وٽن واڙيءَ قل جهان،
ذات جو جن کي ڏنگ لڳو ۽ ماريا جن پنهنجي ئي ڄاڻ.
رات ڪسي جن آ رات چور ۽ صبح مڇي جي لات لٽي،
سنگت جا سر سور سڌائين توڙ ٻاهيندڙ اڳواڻ.
صبح جي آهي ڀاڪر ٿئي، رات جي ماري ٿات وٺي،
سونهن صداقت صلح جي سڄ کي ڪوڙي داد جي ڪهڙي ڪاڻ؟
پال پالائي، ٿورا لائي، اڃا بهي قرب ڏئي،
قرب مدائين قائم رهندو، هوندي هميشه روح رهاڻ!

نواب جان علي خان "جان" لغاري

نواب جان علي خان "جان" لغاري بلوچ، تاجپور

جي لغاري نوابن مان باذوق ۽ وضعدار شخصيت جو مالڪ آهي.

پاڻ نواب ولي محمد خان لغاري وزيراعظم سنڌ جي ٻئي نمبر فرزند

نواب حاجي محمد خان جي شاخ مان هن طرح آهي: نواب جان علي خان "جان" بن نواب علي احمد خان بن نواب حاجي فتح محمد خان بن نواب حاجي محمد خان. اهو نواب صاحب، نواب ولي محمد خان جو ٻيو نمبر فرزند آهي.

نواب سردار احمد خان، وزيراعظم جي ٻهريون فرزند، ۱۸۴۲ع ۾ سنڌ جي فتح ٿي وڃڻ کان پوءِ جڏهن گوشت نشيني اختيار ڪئي، تڏهن راجداريءَ جي ڀڳ ۽ قور جي سرداري سندس ننڍي ڀاءُ نواب حاجي محمد خان کي ملي. نواب حاجي محمد خان ڏهني ڪليڪٽر به رهيو ۽ ٿوري وقت لاءِ سنڌ جو ڪمشنر پڻ ٿيو.

ولادت ۽ تعليم: نواب جان علي خان "جان" ۱۹۱۷ع ۾ تاجپور ۾ ڄائو. پاڻ نواب

علي احمد خان جو ٽيون نمبر فرزند آهي. پنهنجي خانداني دستور موجب، سندس تعليم ۽ تربيت سندس والد ماجد نواب علي احمد خان جي نگراني ۾ پنهنجي گهر ۾ شروع ٿي. پنهنجي والد کان ست درجا سنڌي، ست درجا اردو، فارسي، ڪنڌان و پوستان ٽائين ۽ انگريزي پنج درجا پڙهيو. ان کان پوءِ ذاتي مطالعي سان مختلف علمي ۽ ادبي، تاريخي ۽ مذهبي ڪتاب پڙهي ادب ۽ دينيات ۾ ڳڻو استعداد حاصل ڪيائين. نواب علي احمد خان جي وفات (۱۹۳۹ع-۱۹۴۰ع) کان پوءِ پنهنجي زمينداري ڪم ۾ مشغول آهي.

بيعت: قادري صوفي طريقي ۾ پنهنجي والد ماجد وٽ بيعت ورتائين ۽ ذڪر ۽ شغل ۾ مشغول رهيو. اهوئي سبب آهي جو اهل علم ۽ عالمن جو وڏو قدرشناس آهي. عالمن جي خدمت ڪرڻ ۽ اديبن سان رهائ ڪرڻ سندس ذوق جي چيز آهي. هن وقت تائين ڏهه حج ڪيا اٿس.

مشفق: نواب صاحب جي پسنديد، شغلن ۾ ڊاڪٽر ٻڌڻ ۽ نواب علي ڪتابن کي گڏ ڪرڻ ۽ ڪجهه ٻي ۽ رهائ کي ترجيح حاصل آهي.

شعر و شاعري: شعر و شاعري جو شغل ۲۰-۲۲ سالن جي عمر ۾ شروع ڪيائين. سندس ڪلام تصوف جي چاڻهي سان ڳڙيل آهي. ايت، ڪافي ۽ غزل سندس پسنديد، امتياز آهي.

عشقه شاعري ۽ ڪافي اٿس. اصلاح سخن مولانا گرامي صاحب سان وابسته آهي. سندس ڪلام ۾ بيت، ڪافيون، غزل (سنڌي ۽ اردوءَ) ۾ آهن. هن وقت پنهنجي ڪلام جو مجموعو ترتيب ڏئي رهيو آهي. — رياض (تاجپور)

بيت

(۸)

لا اله الا الله، چيو جن قلبن،
 ”لاخوف“ ”لا ترحن“ آيو شان سندن،
 سي مومن سر مرڪن، جن موهو محمد ڪارئي.

(۹)

سو پاڻي، سو ٿوٽو، سوئي آهي آب،
 لاهي هو حجاب، ڀرين ڪي ڏس ٻڌرو.

(۱۰)

سو واهڙ، سو واه، سا واهي، سو درياءُ،
 سو پشرو، سو پاڻي، ماڳ سندن آ ماءُ،
 عاشق اٿي آءُ، ڪر مشاهدو محبوب جو.

(۱۱)

ڪعبو ڇا قبلو، ڇا مينا، ڇا عرفات،
 تنهنجي ذات صفات، ڳوليندي لهج مران.

(۱۲)

ڪعبو ڇا، قبلو ڇا، ڇا هن شش جهات،
 تنهنجي ذات صفات، ڳوليندي لهج مران.

(۱۳)

ووڙهر شش جهات، ڪعبو قبلو ڪوه ٿيا،
 تنهنجي ذات صفات، مون کان لڏي ڪينڪي.

(۱۴)

”بيهي جان پاڻ ۾ ڪير، روح رهاڻ!“
 ته مڃڻ آهين ساڻ، ساهاڻ اوڏو سپرين!

(۱)

وحدہ لائبريڪ له، هوڪو حقاني،
 دوئيءَ کي دور ڪر، ڇڏ شرڪ شطاني،
 ڀري ايماني، ڀو ڏينده ڄام جنت جا.

(۲)

لا اله الا الله، جان ٿو چئن صاف،
 مداون ٿو معاف، قادر ڪندو ڪرم سان.

(۳)

لا اله الا الله، جان ٿو چئن جيءُ،
 چوندي ڀري ٿي، ٻيالا تون ڀرير جا.

(۴)

لا اله الا الله، چوڻ نه سولو ڪر،
 ڇڏي وهر ۽ غر، تهاڻ ڀو ڪلهو ڪهڇ!

(۵)

لا اله الا الله، چوڻ سورھ سج،
 محبت جا من ۾، ڀاري ويهڻ سج،
 ڪاري ڳچن ڳچ، تهاڻ ڀو ڪلهو ڪهڇ.

(۶)

لا اله الا الله، چيو جن ازل،
 تن مڃو محمد مصطفيٰ، نور نبي ثومل،
 سي ڪامل ٿيا اڪمل، ايماني عرفان ۾.

(۷)

لا اله الا الله، چئي روزالمٽ،
 مڃي محمد مصطفيٰ، مانجهي ٿيا مست،
 سي رهيا دست بدست، عاشق احمد ڄام سان!

(۷۱۰)

۷۱۰

ڪافيون

*

• اهو ڪين ڪڍن ٿا ٻاڦ، دل ۾ دود دکائڻ ٿا،
دل ۾ دود دکائڻ ٿا، سي من ۾ سچ سوائڻ ٿا

دور دور ۾ ڪن ذڪر الاهي، هُو هُو حق حق، وات ۾ وائي،
سڀنا تن جا ٿيڙا صاف، نروب ۾ ڪنڌ ڪپائڻ ٿا،
جوش ۾ ويٺا جيءُ جلائڻ، برسر ۾ رهي پاڻ پچائڻ،
ڪين هڻڻ ٿا لاف گزاف، برسر جو پيالو پيارڻ ٿا،
مرشد جي رک من ۾ مورت، سرت مان ڪر نين ۾ صورت،
منجهه صبح ڪر تن طواف، رمز مان رنگ وچائڻ ٿا،
نن طنبور پشاور جن آ، هنڌ چر چر جلابو جن آ،
'جان علي' سڀ تن کان ماف، سمن ۾ لاسر اڇسارڻ ٿا.

*

• ڏاڍا دل تي دورنگي رنگ رکيا،
سي ته نقش ونگي ڪنن لاهيان لاهيان!

عبد جي اولي، ڪير ٿو ٻولي،
گنجھ الهيءَ کي ڪير ٿو ٻولي،
خلق پٺاڻي آهي ٻولي — نه نه آڏو اهوئي آهيان آهيان،
'ولحن ارب' ماڳ وجودي،
هر شي جو اهو آ سجودي،
هو حق، هو حق، حق موجودي — ناهيان دے وچ آهيان آهيان،
چوڙ وي سلا لاسر هڪٻان،
هوت نه ملي، هنر حسابان،
هلسر و عقل دے اوڙ حبابان — قرب دے اندر ڪاهيان ڪاهيان،
عشق جي منزل آه اٿانگي،
لينهن ڪري ٿانگن کي ٿانگي،
'جان علي' ٿيو عشق اسامي — ٿيو ڪهڙو ساهيان، ساهيان.

ڏسو عشق جا انصاف، وٺي سرگهوري گهوري.
 ڏهن ٺهائين، جئن رک ٺهبي، ٻاهر ٻول لب ٻڌ.
 چمن کي چوري چوري.
 بات ٻڌ جي اوکي اهنجي، آهر ڪشالو ٺاف،
 لهي جو ڏوري ڏوري.
 ڏنڊا ڏوڙا، سڪيا هنجار، لسج هڻين ٿا لاف،
 سگر پنڌ اوري اوري.
 سر سوريءَ تي سڪڙي ساهي، سونئون آهي معاف،
 ڪن ڪنڌ ڪوري ڪوري.
 'جان' کي گهورج ٿو ڪهرار، سڀا جن جا صاف،
 ملن جي هوري هوري.

*

۱. آ عشق پڙهايو ڪتاب، ميان -
 جنهن ۾ سبق - ورن جو مرڻ سايو،
 عشق جي امدي ازلي سني،
 عقل جي نقلي ظلي هني،
 عقل ٿو عين عذاب، ميان - آدم کي جهن رٿي آ رلايو،
 عشق ۾ هر دم حق جي حضور،
 عقل ۾ دوري ۽ مهجوري،
 عقل آ عين حجاب، ميان - جنهن حق کي آدم کان لڪايو،
 عشق جو مشرب، حق جو پڙو،
 عقل جو مذهب، جهڳڙو جهڙو،
 ۲. جنهن ۾ سوال جواب، ميان - جهن کي صوفين صاف - چاتو،
 'ڪئن' کان اڳي ڪي رنگ ڏٺائين،
 رنگ الڌر بي رنگ رهيا - هن،
 ۳. شوق جو شاعري شارب، ميان - جنهن انا الحق آواز اٿاريو،
 'جان علي' جي سره قلندر،
 ڪين ٿا چائن، مسجد وسندر،
 ۴. ڪو تن لئه ڏوه و ثواب، ميان - بهشت دوزخ جو ٺاه سجهارو.

غزل

٠
بار کي هر طرف هيان آ ڏس،
جلوه ذات لامڪان آ ڏس.

معرفت جي نظر جڏهن پئي کڻي،
هرش اعليٰ کان فرش تائين ڪل،
جان ۾ جلوه نهان آ ڏس،
ذات بيجون ۽ هي شان آ ڏس،
ڪڍي بلبل کي نغمه خوان آ ڏس،
ذات واحد سندو نشان آ ڏس،
حسن باري کي بيگهه ان آ ڏس،
حسن و خوشي ۾ بي بيان آ ڏس،
بوسه د به حساب ڪثرت ۾،
’جان‘ ڪان جو قريب تر آهي،

■
دل جوش ۽ جذبي جي جاگير نظر آئي،
هڪ سوز ۽ سورن لک لڄير نظر آئي.

هر جا ٿو پجهن جانان، هر هنڌ ٿو پئنائين ٿن،
هر جا تي سچن تنهنجي تصوير نظر آئي،
پنهجن به ڇڏيو پاسو، ڌاريا ته ٿيا ڌاريا،
من رنگ جفا تي دل، دلڪير نظر آئي،
عاشق کي طبيا چو، آڇن ٿو دوائون ٻو،
ڪيڏ بهاء ته ٻرن جي اڪير نظر آئي،
دامان عليء ۾ هٿ، اي ’جان علي‘ هوندو،
نران ۾ جنهن جي لک تصوير نظر آئي،
ڪر ’جان‘ خدا پنهنجي خاموش مدامي ره،
تقدير نظر آئي، ته تدبير نظر آئي.

شيخ محمد سومار

محمد سومار شيخ، ۱۹۳۵ع ۾ پنهنجي اباڻي ڳوٺ مير ڪرهيل ڀانڊاريءَ، تعلقي بدین ۾ ڄائو. هن خاندان ۾ سومرن جي ذہنن ۾ ”ماڻي سرڪاڻ“ مشهور شاعره ٿي گذري آهي، ان جا ”اڳيا“ يا ”کچ“ اڄ به لاڙ ۾ مشهور آهن. محمد سومار جو والد بزرگوار، جنهن ۱۹۶۲ع ۾ وصال ڪيو، سو پڻ سٺو شاعر هو. سندس ڪلام کي ”ڪليات شيخ الله بچايو“ جي نالي سان پاڻ ترتيب ڏنو آهي. محمد سومار جي حياتيءَ جو وڏو عرصو پنهنجي والد اڳيان گذريو، تنهنڪري پاڻ پڻ، ڏوهيڙن ۽ سورن جو خاص ملڪو حاصل ڪري ويو، چو ته سندس والد پيڙهو شاعر هو، جنهن جو مٿس اثر ٿيو.

محمد سومار، عربي ۽ فارسيءَ جي تعليم ڳوٺ ڪوٽ ڪوٽي سنڌي ۾ ميان جي حاجي هاشم، ميان جي عارف ۽ ميان جي معقوب وٽ ورتي. اتان بالغ ٿيڻ جي ويجهيءَ اوستا ۾ پرائمري سنڌي تعليم وٺڻ لاءِ ڳوٺ دها، خان ٽالپر ۾ ۱۹۴۹ع کان وڃڻ لڳو. اُتي پاڻ سٺاڻ جي حيثيت سان پڙهائيندو به هو. ڊبل پرميشن سبب ۱۹۵۲ع ۾ ڳوٺ غلام علي جماليءَ (لک ٽالهار) مان استاد غلام محمد جماليءَ جي رهبريءَ هيٺ ٽائين ڏنائين، جنهن ۾ ۴ ٽيڙو ۽ ساڳئي سال سنڌي استاد مقرر ٿيو. ۱۹۵۹ع ۾ ايس ٽي ۽ ۱۹۶۷ع ۾ ادب فائنل جو امتحان اول درجي ۾ پاس ڪيائين.

ڊاڪٽر لڌيڪر حسين خواج، ۽ شمشيرالاحديءَ جي صحبت ۾ رهڻ ڪري ادبي ذوق حاصل ڪيائين. ۱۹۵۲ع کان لکڻ شروع ڪيائين. سندس همتاڻيت رڌ ۾ جناب مير علي شاه جيلاني، جناب ڊاڪٽر نبي بخش خان باجو، حواجه غلام علي الانسا، مير حاجي محمد بخش خان ٽالپور ۽ محمد عثمان ڏيپلائي مڪيه آهن.

ڪيس پنهنجي وسيع لئبرري آهي، هن جو نالو بههجي بزرگ ۽ مرشد ”مير ڪرهيل ڀانڊاري“ جي نالي آهي. انهيءَ لئبرريءَ ۾ لسانيات ۽ تاريخ تي ڪتابن جو تمام وڏو اندر موجود آهي.

پاڻ هيستائين زبان، شاعري، اُت ۽ تاريخ تي ۷۸ ڪتاب لکي چڪو آهي، هن مان ۱۰۰۰۰۰ نڍا ڪتاب شايع ٿيا آهن، باقي اڻ ڏا ڪتاب قلمي صورت ۾ وٺس وجود آهن. - ادارو

بيت

(۱)

وڻ چڙي ويا مون ڀرين، - چڻ پٺان ٿال،
جانب پٺا جيڏيون، هٿا منجهڙا حال،
وڻي ڪي مثال، ٻڌايان ڇا ٻار ٿي.

(۲)

کڙي ويا گوندڀن، سوريءَ ڪير سات،
البت هتي عشق جي، ازل کان اوسات،
وڻي ٽڪيان وات، ڪڏهن ايندم ڪاڙي.

(۳)

کڙي ويا گوندڀن، سري اڳي کان موت،
هو حياتيءَ حب ۾، آءُ فڪر ڪيس فوت،
ور سونهارا موت، آءُ اوهان جي آسري.

(۴)

ويا ويچارا نڪري، ساڄن ساري رات،
توڪل ڪري تات، پيا پيادا پتہ ۾.

(۵)

ويا ويچارا نڪري، چڙي ڀڳن ڀول،
وساري ڪٿل قول، هٿا ٿي هو هليا.

(۶)

ماٺ ماري هليا، ڏکي چڙي ڏڏ،
آڻي هي آسُر جو، ڪنهن کي ڪندي سڏ،
گوندڙ ڏهڻي کڏ، ٻڌاريا پرڏيهه ڪي.

(۷)

ستيءَ رکڻ ست، سها رب ستار،
ڪونجڻ جي قطار، آهي ڌارئين ديس ۾.

(۸)

سون نه سوالي مڱيو، هيبي سونو سوالي،
هٿن آهي خالي، نه ڊ سيمون سيمر هيبي.

(۹)

الشفه جو ويا آڪري، آڏي آڏي اوڏ،
لڪ لهندڙ لوڏ، وساري ڪيٽ ويٺا.

دوها

تنهنجي سوڙي غمناڪن واري، ليڪن منجهه لڪاپان،
جهان سڄي کان هڪڙي پاسي، ليڪا ڊاهيان ٺاهيان.

مصري تنهنجي ملڪ مٺي ۾، لون نه آهي ڪارو،
ڇا تو ڀار جي پڪ ڏئي ان کي آهي ڪيو مٺارو.

اوسيڙي ۾ اهڙي طبابت، حال ٿئي ٿو ماضي،
اسن نه آهيون ڪڏهن نه قاضي، حال منجهان سرا راضي.

اوسيڙي ۾ رهندي رهندي، گذري ويا ڪنهن سال،
اسان جي ليکي هليو نه آهي، ساڳيو آهي حال.

جيڪو گذريو ۽ ويو وسري، - ورت - رادر ماضي،
پر ناوسري جيڪو دل ٿان، سو ماضي آهي قاضي.

منهنجي اڳيان رهندي رهندي، سون کان آهين دور،
 ساحن سون کان ڪڏهن نه سهيو، اهو سارو سور،
 منهنجي من ۾ باهه پري ٿي، تون به تڙ جندو هوندين،
 اوه جي باهه ۾ سون جيئن ڀارا، ڪلندو، رڻدو هوندين،
 ڪوڙ ۽ سچ آڇيو ڪنهن کي، ڪر بهار ۾ ان کان پاسو،
 جيڪو ڪڏري، وقت چڱي مير، اهي سوئي خاصو،
 هاريو، هاريو، عمر جي سون، جي عمر سون هاريو،
 تڏهن به منهنجا ڍول ٽوڪي، وري وري سون هاريو،
 مينڙا سدا نه مينڙا رهندا، اهي به ڪارا ٿيندا،
 زهر جو ڏنگ سي ڪڏهن نه ڪڏهن هلي نه ڇڏيندا،
 ڪنهن کي پنهنجو ڪري نه ڄاڻي، سڀني ڌاربان ساز،
 وڃڻ جي ويلي، هڪو پنهنجو، ٿو آلاهي آواز.

سورنا

بدليس برات، عيد نه منهنجي اوه ٿي،
 راتين مٿان رات، سون کي پئي جهڙيون،
 سمجهن ٿا سڀ هال، ڪڙروءَ جي ڪيرت کي،
 هر ويهارا اهاڻ، ليلان چن ويا لوڏجي،
 ميوو منهن ٿور، ڏهڪاريان ڪيئن ڏهر کي،
 اهو ڪم ڪيوم، جو ڪمپنيءَ کان ڪين ٿي،
 پرين سندا پئي، چيئن جي چوڀول ۾،
 ڪجهه تڙ اچي ڪي، هاجي مان منهنجون هيون،
 لڙڪ ڪير پيو اتي، سارو ڏسي ملڪ جا،
 تون ٿو سمجهين وڻ، اهو آب اکين جو،
 سون سان اڄ معاز، ڳالهه ڪئي ڪا ڪجهه جي،
 پئي ڇڏي سڀ ساز، نه ساحن هر ڪو شين

غلام حسين رنگريز

غلام حسين رنگريز هن جديد دؤر ۾ نهايت پختو ۽ رنگين ڪلام چوي ٿو. سندس فن تي جديد اثرات نمايان آهن. گيت، غزل، نثر، آزاد نظم ۽ ڪافي سندس پسنديده صنفون آهن. سندس ڪلام سنڌي زبان جي سڀني علمي ۽ ادبي رسالن ۾ سالن کان شايع ٿيندو رهي ٿو. پاڻ مختصر تصارف هن طرح ڪرايو اٿس:

• نالو: غلام حسين، ذات: رنگريز، ڳوٺ: ميرپور بٿورو.

تعليم: ايم. اي. پوليٽيڪل سائنس (فائنل).

مشغلو: تعليم کاتي ۾ ملازمت.

عمر: ۲۳ سال.

اسڪول جي زماني کان وٺي ادبي ڪتابن جي پڙهڻ، مصروف ۽ شعرن لکڻ سان خاص دلچسپي رهندي اٿس. تنقيد، شاعري ۽ ناول، عام ۽ فن ۾ پسنديده موضوع آهن. منهنجا مقالا سنڌي زبان جي سڀني اخبارن ۽ رسالن ۾ شايع ٿيندا آهن.

ڪافي

4
 اٿس اٿس اڃا جي ماري، هاڻي هاڻي هٿولي جيئن:
 تين ڙي منهنجو من مائڊو

ٿر جي واري آب ڏانهن اچي، ٻانهون ٻڪڙي ڪڪري جيئن
 تين ڙي منهنجو من مائڊو

ماهي ماريءَ جاري منجهه، تڙهي ڦٽڪي پيئي جيئن:
 تين ڙي منهنجو من مائڊو

دڪندڙ ڪڪري ڪاري ڪي، ٿاڙو ٿاڙي ويو هٿس
 تين ڙي منهنجو من مائڊو.

آزاد نظر

وقت جي دشت ۾،	وقت جي بحر ۾،
زندگي ۽ تڪيل قافلو؛	زندگي جا ڀنور،
۽ اسان،	بيڙيون اسان جون،
نشن لب جان پلب،	۽ ٻڌندڙن جون دانهون،
پيا تڙيون! ٿڌڪون—	تيز هلندڙ هوا ۾—
	ٿي تحليل ويون!
وقت جي وسين ۾	وقت جي تيز طوفان ۾،
زندگي هڪ گهڙيءَ جيئن؛	زندگي ڌوڙ جيئن؛
۽ اسان،	۽ اسان تنهن ۾ تڪنن جيان،
تنهن گهڙي جا غلام،	گهلجا پيا وڃون؛
هن غلامي بهرحال، پنهنجو مقدر!	اڄ هيتي ۽ سڀاڻي هيتي،
	گهلجن ۽ اڏاڻن مقدر اسان جو!

نظر

دل تي چاهي

بادل بهي ڀرجي ڀرجي ڪهر ڪهر وسڻ وسندو رهان،
 ساريءَ پکوءَ تي ڀال ڪري، ڪر ور ور ڏهن ورندو رهان؛
 نهرن وانگي ورڙا کائي، ٺوٺ زمين تي وهندو رهان،
 واهن واهن واءِ پنڃي، ڇٻڻ ڇٻڻ چمندر رهان؛
 هانوڙي سائين! سڄ پڄ دلڙي ائين ٿي چاهي.
 ٿڌڙي ٿڌڙي هير جيان مان گل گل رلڪ پريندو رهان،
 پائندن ۾ مان ڀرت کڻي، هڪر ڌو ڌو ڏيئي رهندو رهان؛
 پن پن ٽولن ٽوھ ۽ مولن سرهائون ڏيندو رهان،
 ڏيندو ڏيندو جهولا جهلائي لولون هڪن ڏيندو رهان؛
 هانوڙي سائين! سڄ پڄ دلڙي ائين ٿي چاهي.
 جڳ جڳ هڪي جڙون ڪيڙون سور سڀني ملندو رهان،
 دل دل جا مان دود کڻي، هڪر دنيا اڳيان ڪلندو رهان؛
 سينا سڙي يادون سيڙي، سالها ويٺو پوئيندو رهان،
 ڪولي ڪولي ٽي سڀني، وايون ڪايون لڪندو رهان؛
 هانوڙي سائين! سڄ پڄ دلڙي ائين ٿي چاهي.

جهوڪو جهوڪو بنجي تنهنجي زلفن کي مان چمڪندو رهان،
 چوريءَ چوريءَ ڇيڙن کي مان وَر وَر ڏيئي چمڪندو رهان؛
 جوين جي هن جهڙي مان ڪر ٻُڪ ڀري مان پيئندو رهان،
 شل سـ لڳئي ڪو ڪوسو واءُ، ڪڪري بنجي پيئندو رهان؛
 هائو ڙي سائين! سچ پچ دلڙي ائين ٿي چاهي.

اگرڻ جهڙي اونداهه ۾ مان ٽپو بنجي ڪڙندو رهان،
 يا او سائي! ساڻ جي لاه جي ٿي آپ تي چوڻدو رهان؛
 سائين سائين هر ڪنهن من ۾ محبت من پريئندو رهان،
 ڌرتي ساري مون ڪري مان ڪوڙ ۽ ڪڇ ڪڍندو رهان؛
 هائو ڙي سائين! سچ پچ دلڙي ائين ٿي چاهي.

پنهجو حال

آن وڻ جيهر پنهجو حال ائين آن جيهر پنهجو آهي نصو،
 ڏرندا جنهن جا ڌار وڃن ۽ ٿي ويا جنهن جا پلا پٺن؛
 هڪو جهوڪو هڪ هئا هو ڏوٿي ڏٺي در ڪڍي،
 حال هي ڏسندي هجندا رهن ٿا سُڪڙين سُڪڙين من،
 آڪا آڪا اوسهندڙا ۽ آهنون هر ڪنهن هان،
 من جي سوڙي ملڪيت آهن دردن جا هي ڏن؛
 اڳ نه اهڙو حال هئو ۽ جيءَ لا ڪي جنجال،
 ڪالهه رڻا هي مورالا او باهي وڪوڙيا پٺن،
 ڏينهن ٽيون ٻيا ڏينهن ڏينهن ۽ راتيون روز گرم،
 پٺ پرايا ٿي ويا هر هي چندا هائي پٺن؛
 پريان پريان ڏٺا ۾ ڪاٺي، ڪڇ ۾ پار ڪٺو،
 رڻندي رهي ٿي لڙڪ وهايو ويڃاري ڪا رڻ،
 سائو منگيو سامهرا هي نه ڏسوڙي چٽيل پٺن،
 پيڙا ٽپن ۾ پورين آهي، جهڙا مرجھل ستن؛
 دُور انڌاري ڪوھ مان اُپريو ڪو آواز،
 ڪنهن او ڪٿل جي ڪوڪ تي ڏيوڙي پنهجا ڪن.

غزل

لهندڙ سڄ ۽ چڙهندڙ ڪار،

رات پڪيڙيا ڪارا وار.

سڙڪي سڙڪي مٿي سٿا،	جڏا تنهنجي جسيءَ جا پار.
سرهڻي سڄ سڄي ڪيئي ڪو،	بارن کان هي آهين پار.
هڪ هڪ پڙا پائيندين ٿون،	ڪٿي جي ڪنهن سان نظرون چار.
ڪوڙ ۽ ڪڇ آ ڦاٽل زهر،	سڄ آ مائي ماڪيءَ لار.
لنهن چون ٿا تو نازڪ اٿئي،	سوچي سڄي منجهان پار.
ڏانڊا ٿيندا ڏوليا جي به،	لٽندا آخر سي ئي ڌار.

سڄ تي چانبل ڪوهڙي چار،

سهاريءَ ۾ ڪو لٽڙو پار.

تنهنجو جوين جهڙي جڙن،	ساوا ساحل پائي تسار.
انڊل جهڙا تنهنجا الڪ،	اڪر جهڙا تنهنجا آڙ.
سوچي سڄي منجهان هٿ،	هڪ هڪ پڪڙيل آهن پار.
ڌرتي ڌر ۾ آهي اڄ،	شايد طوفان هلندو پار.
چو ٿو ڪو منهنجيءَ ڪٽپ،	چو ٿو ڪرئين هيڏي ڪار.
ڪس کس گهٽيل دانهن ۽ چيخ،	هر ڪنهن چاتيءَ هڻو پار!
گهاٽو گهاٽو هڪ ۽ ساک	گهر گهر ڪوئن جي گونجار.
اڳ به انڌارو هو پر اڄ،	هانءُ ٿي ڌاري ڪاري ڪار.
اهندا نڪري اڳتي جي به،	پوندا ٿين ڪي ٿولن هار.

حيدر علي ٽالپر

حيدر علي ٽالپر، ۱۱-مئي ۱۹۴۴ع تي، ٿرپارڪر ضلعي جي شهر ٽنڊي جان محمد جي ڀر-ان ڳوٺ مير يار محمد ٽالپر ۾ پيدا ٿيو. سندس خالداڻن جو تعلق سنڌ جي رڻمڻاڻي ٽالپرن سان آهي. ابتدائي تعليم مير حاجي قادر بخش گورنمينٽ هاءِ اسڪول ٽنڊي جان محمد ۾ ورتائين، جتان ۱۹۶۱ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪيائين. ۱۹۶۱ع کان ۱۹۶۳ع تائين گورنمينٽ ڪاليج حيدرآباد ۾ تعليم ورتائين، جتان ۱۹۶۳ع ۾ انٽرميڊيئس پاس ڪري ليائين سيڊيڪل ڪاليج جامشورو ۾ داخل ٿيو ۽ هن وقت آئي ايم. بي. اي. ايس. جي آخري سال ۾ پڙهندو آهي. سندس شاعريءَ جو دؤر مئٽرڪ کان شروع ٿيو. سندس پهريان شعر، گورنمينٽ ڪاليج مخزن ”ٽيلي“ ۾ ڇپيا ۽ پوءِ ”مهراڻ“ رسالي ۾. انهيءَ کان پوءِ سندس شعر مختلف سنڌي رسالن ۾ ڇپيا آهن. ڪهڙو ڪري شعر جي عرصي تي طبع آزمائي ڪئي اٿس — ادارو.

بنياد

(۳)

تڙهي ٻيٽي قرار، سوڻ سٽو ٿند ڀر،
ڪير وهائي ڏار، عمر آرڌاڻون ڪري.

(۴)

انگهي ٻئي آس، سکر سون ٿند ڀر،
وهائو هي واٽ لٽي، آري ڇڏير آس،
اڏي رات آڪاس، ڀڄ پيءُ هو آسرو

(۵)

ٿڙيءَ ٿڌي رات، سڄي سڄاڻو ٻڌرو،
پري ٻڌ ٻڌ رات، تارو آڪاس ۾

(۱)

هيڏا ڪيس ڪاور ٿيا، ته ٻي سارو رهيا ماڻ،
هوئن هيٺو حال ڏسي، مارئي ڪاڏي رات،
ڪنڌ وهاريو ڪاٺ، جهڻ لوڻي لڄ رهي اچي.

(۲)

مارئي ۽ ملير، وجودان ويا،
ٺوڳ ٺالوڙيا ڪيترائي ختم ڪيا،
ڏاڍائي سان ڏيهه ۾، عمر اچي ٻيا،
آئي ڪنڌ ڪپاه، جڏهن موٽي مار، ائين

دوہا

پر اتر! تنهنجي ڀر ۾ نظر ڪيو ڪيڏو گهرو گهاٽو،
 نئون ئي چئو، ڏس آيو ڪيڏو سون ڪي تومان سا.
 تنهنجي سونهن جي صدي مارجي، نيرها نوان انگور،
 سائون آيو، سرلو ساري، ميرڪي آيا سُر،
 ڪٽولي ڪان وڌ ڪومل آهي پيارا سائين ا ڀرت،
 تو ٻين دنيا اوسيترو آ، آڄ تہ ملون او ميوست،
 پئي. ٻين نئون پوري اٻن، جيئن سائون جي ڪا چنڊ،
 وڌي وڌي چنڊ راتاهي ۾ لڪري پيو آ چنڊ،
 ست جهلي ڪنن پنهين ميسا راوڻ رهين هزار،
 بشي آهي هر دل خاطر، تنهنجو منهنجو پيار.

غزل

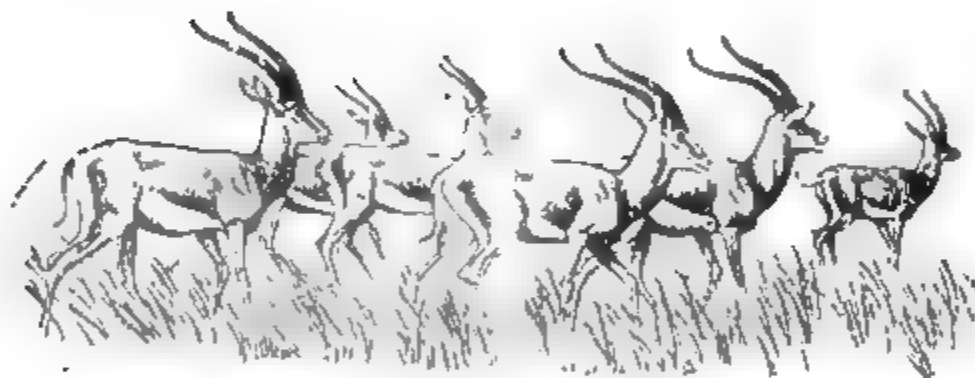
•

نه ڪوئي لکي آ نه بادل پيچن،
 اتر آس لائي منگهاريون مڪن:

سيون جي سڪي جون پتلو ڪيئن ٻين؟	سڪي لوٽ ڌرتي، چتو آسمان،
پاهريون پتاريون ڪٿر ئي ڪپڙن.	پيئون، ڏهر، پاڻا ميهي سوک ۾،
ميهليون ميهي سڪالون ڏين.	وري آءُ وسڪار، ٿر ٿني ٿڌو،
ڪڪر ڪونه آيا، ڏڪر ڏاڍ ڪن.	وڻي آءُ گذري سڄي سائونئي،
منگهاريون وري سوک لڪ سانگ ڪن.	وري مند موتي ۽ ٻوڪون پڪيون،
ترپچاڻيون ٿر کي ڇڏيو پيون اڃن.	سڪن ۽ ڏڪن جي پُري حال ۾،
وري چنڊ چهره ٿا ڪومائجن.	خدا جي خدائي ڪان ڪو خوف ناه،
سدائين پيا ٿوڪ ٿولارجن.	گهڻا ڪيت ڪاٺي ويا هار اڃ،
ميڪن جي ساهي عمر ڏاڍ ڪي.	ٿيون بند ڪوئن ۾ ڪنن مارويون،
متر جا وري پيا چهر چاڻ ڪن.	اسن آءُ نڪري ويو اڃ هتان،

يا ٻر ۾ آهن سوين ميڪڙو،   چڙن ڇپ ٿا زنجير جهنگار ڪن.
 سدا چان ڪي چڙ لڳي آه ٻر،   جهالت ۾ جهانگي اڃا پيا هن.
 ميني ۾ سلائي مئل سڀ ڦير،   جواني جا جذبا وري ڳانجن.
 پٿرانا اهوڳا هي جهونا نظار،   اکوڙي ڦٽائي نوان ٺاهجن.
 نه ڪوئي وڏو آه، نهڪا اوچ نيچ،   سڄن جي ڪمار، سڄن جو وطن.

کٽي مير 'حيدر' آ آزادگي،
 ڪڙا، ڪوٽ، زندان سارا ٽٽن!

«غازي» ٺڪڙائي

غازي ٺڪڙائي پنهنجو تعارف هن طرح موڪليو آهي:

«پنهنجو نالو عثمان علي، تخلص «غازي» ذات سمون، ڳوٺ ٺڪڙ، ڏهاڙو ٽنڊو محمد خان. جنم جي تاريخ ۳۰ آگسٽ ۱۹۳۳ع آهي. ٺڪڙ جي پرائمري اسڪول ۾ ۱۹۴۸ع ۾ فائنل امتحان پاس ڪيو. ۱۹۵۰ع ۾ ماستري نوڪري ملي. ميڪنيڪل جي شوق زياته هئڻ ڪري ماستري هڪ سال کان وڌيڪ نه ڪري سگهيس. ۱۹۵۱ع ۾ اجر ۾ ميڪنيڪل ۾ ڀرتيا آيو. ۱۹۵۴ع ۾ ڊرائيونگ لائسنس وٺي ڊرائيونگ اختيار ڪيو ۽ ۱۹۶۳ع تائين ڊرائيور رهيس. ڊرائيونگ جي وقت ۾ ئي هڪ نئون شوق جاڳو، اهو شوق هو ريڊيو ميڪنيڪ جو. جيڪو دنيا ڊرائيونگ جي عرصي ۾ ئي پرائيوٽ طرح سکي مڪمل ڪيو. ۱۹۶۳ع ۾ ڪن سببن جي ڪري ڊرائيونگ کي خيبر باد چئي، ريڊيو ميڪنيڪ هو ڏندو اختيار ڪيو، جو اڄ تائين هٿن واري. ادب جي شوق هئڻ ۽ بابت «ميد» ٺڪڙائي ۽ حب امداد حسيني جي امداد ۽ مهرباني سان ۱۹۶۶ع کان شاعري شروع ڪيو»

*

*

*

غزل

●

سوف محفل ۾ رهيو آهي هن جي
 مٿي هن بدلي ٿا ٻيون جون جگر، اي سرو
 حرم مٿي هو ٿي رهي تار وارا سان سان
 حرم مٿي حرم هجي تار و سحر، اي سرو

حسرو ۽ دير سڄي رات کٽيا پيا هوندا.
 مڱندي جو نه وڃي پنڌ ٿي در اي وارو
 مست مڃائي ۾ ٿيون دوست، مون خوب تراب،
 رهي پنهنجي اڪلا دنيا جي خبر، اي مارو

●

اکڙين مٿي پٻڙين مان سون راڻ پئي پنهاري،
 ورن کسي کولي هائي، وينسي وساهان ڀاري
 دل جي انڌيري نگري روش رکيو اڇان پي،
 هڪ شمع ٿي وسائي، پي شمع مون ٿي ڀاري،
 هر گيت هت ڪٽل هو، هر رات هت وٺل هئي،
 گهر گهر ۾ شادمانيون، سون لڌ قهار ڪاري،
 سون پاڻ کسي گرهائي پائي ڇڏيو سهاري،
 گنهڻ کي خبر نه پئي، مون رات ڪيئن گذاري،
 ڇا تنهنجي بيوماني، ڇا سهي جا اشاري،
 ڇا تنهنجي شهنشاهي، ڇا سهي جا ڪاري
 ڪن جي اکين ۾ شرم، ڪن جي چپن تي دانا،
 ڪن جو روڻ به راحت، ڪن جو ٿيان به هاري،
 دل دانه ٿي لڪائي، سهي زندگيءَ جي هاري،
 توهاري هاري جيتي، سون جي جيتي هاري،
 'مغازي' ڇڏي نه سگهندو پيل گسامگاري،
 دير و حسرو اوهان لڏو، هن لاه ميگساري

قلب علي "قلب"

خواجا 'قلب' پنهنجي سوانح هن طرح لکي آهي:

"۲۱- نومبر ۱۹۲۶ع تي ٺٺار ۾ نونڊ ٿيس. ننڍي ياکي ۾ مير غلام محمد هاءِ اسڪول ۾ پڙهڻ جي دوران شاعريءَ جو اوائلي شوق ڄاڳو. مرحوم "مسافر" جي استاديءَ هيٺ حوصلو ۽ ذوق وڌڻ لڳو. هندن جي لڏپلاڻ بعد سنڌي رسالن جي کوٽ محسوس ڪندي، محترم عنايت الله عباسي سان گڏجي حيدرآباد مان سنڌي ماهوار رسالو "شڪار" جي اشاعت ڪئي، ۽ انهيءَ ۾ "سٽر ٺڪلو" پي. اي. آر. ايت "لڏن" جي مرضي نالي سان مراجه شاعري جو سلسلو شروع ڪيو.

گورنمينٽ ٽرانسپورٽ عروس ۾ ملازمت دوران، روزانه "نواہ سنڌ" ۾ مٿين مرضي نالي سان طنزيه شعر لکڻ لڳس. عجب اهو هو ته هتي ڪيترن واقعڪارن کي به اهو معلوم ڪونه هوندو هو ته اهو "ٺڪلو" پي. اي. آر. ڪو آخِ اعان. تقريباً ٻن سالن کان، نوڪري ختم ٿيڻ بعد شاعريءَ جو رنگ بدلتڻ لڳو آهي. تقريباً ماحول جو اثر ٿيل ٿو ڏسجي. هن وقت 'خواجا قلب' جي نالي سان غزل لکندو آهيان."

* * *

غزل

•

فرقت ۾ زندگي ٿئي مندم اضطراب ۾،

گذري ويو وقت سارو صبر، پيچ و تاب ۾.

آهي خمار مرڪ ۾ محبوب جي ڪهڻو، سامي بندو ڪو سرو مالن شراب ۾

اي ماهروا ڏسي تنهجو رخسار لال ٿام،
 ڏس شرمسار ٿي ويا، جهري کان گل ٻيٺي،
 هت انتظار ۾ ٿيو ٿي در سندر تمار،
 آهي جنون ستر ۾، خلقي 'قلب' ۾ رهي،
 مائار ويو مڇي اڃ سو ٿي گلاب ۾،
 گلشن ۾ وڃ پاڻ قون، مگر وڃ نقاب ۾،
 خاموش ويٺو آئين، سچي نون حجاب ۾،
 ايڏي تپش نه هوندي، ڪڏهن آفتاب ۾.

ويٺل وصل جي آئي، ويٺي،
 آڃ امانسي، اس آئي ئي.

سهند مٿان چن پوني سرڪي،
 چن ڪو سورھ، سوريءَ ڇڙھير،
 تو ٿان ڄاڻا! سڙو گھوريان،
 ڇي ٿو ڀا پر ڳالھ نه ٿي ڪئي،
 دريا ۾ چن شير ٻيٺي،
 پڙ ڪ نه ٿي ڪئي، ڪڙ ڪ نه ٿي،
 مال نه ڪو واءِ لڳي ٿي،
 وقت ٿري ويو ڳيٺون ڏيئي.

اسان عمر آندي وفائون ڪندي،
 ٿڪا ڪن هو پر جفاون ڪندي.

ڪٻائڻ ڪو سر ڪي اسان کان سڪي،
 اسان رهبرن کي ڇڏيو راه ۾،
 بچايون اسان بزم جون عظمتون،
 اوهان ڇو اڇايو پٺايو ٻيا،
 ڇڙمون دار تي ٿا دعائون ڪندي،
 ٻيا بهچندائون پڄائون ڪندي،
 آڻيائون آڇا، پر سخائون ڪندي،
 اسان سر وڇايو، سڪائون ڪندي.

رشيد ڀٽي

رشيد ڀٽي بادي طور اسان لکاري آهي. ۽ سندس مزاحيه افسانا سنڌي ادب ۾ دائمي حيثيت حاصل ڪري چڪا آهن. اصل ڳوٺ اڙوڙ آهي. پاڻ ۶ جولاءِ ۱۹۳۳ع تي سکر ۾ ڄائو. مڪ. خيرپور، حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ پڙهيو. م. اي. ۽ ايل. ايل. بي. کان پوءِ هن وقت سکر جو مشهور وڪيل آهي. صحافت سان به ڪجهه وقت وابستہ رهيو. ۱۹۵۰ع کان لکندڙ آهي. سنڌ جي ادبي ۽ فني تحريڪن جو سرگرم ڪارڪن آهي. سندس ڪيترائي افسانا پشاني ۽ ٻولي ٻولين ۾ ترجمو ٿيل آهن. هڪ زندہ دل ۽ بادشاهه اهل نام ۽ شاعر آهي. سندس طبع ۾ مزاح ۽ طراقت جو دلچسپ عنصر آهي. جنهن سندس هن خاص طرح سان شاعريءَ کي نمڪين ۽ رنگين بنائي ڇڏيو آهي. هن شاعرن جي تنقيده ڪلام تي سندس طنز ۽ مزاح ڪلام يوردي طور لکيل آهي، جنهن ۾ لطافت ۽ ظرافت آهي.

تصنيفات: (۱) ”ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ هڪ ڪهاڻ“ (افسانن جو مجموعو) — ڪله کان انعام پائڻ. — ۱۹۶۳ع؛ (۲) ”آڏي ڍال ۾ ڇار“ (چونڊ لوسي ۽ درد. شاعريءَ جي ترتيب)؛ (۳) ”دنيا جا عظيم افسانا“ — (ترجمو)؛ (۴) ”رياست ۽ آزادي“ — (ترجمو)؛ (۵) ”عاشق زهر پياڪ“ — (ڊرامو).

ان طرح ”پاپ ۽ پٿر“ (اول)؛ ”سياري جي رات“ (افسانن جو ٻيو مجموعو)؛ ”باغي“ (نذرالاسلام جو سنڌي ترجمو)؛ ۽ ”چتر ليڪا“ (ناول) سندس اڻڇپيل ڪتاب آهن. — ادارو

غزل

اچي منزل کي ويهيو، آ وٺي ڪم راه ٿي ٻارو،
پلا هائي وڃي ڪاڏي، اسان جي زندگي ٻارو،
هئا ارسان ڪوڙا ۽ هڪ ٻيو ارسان کي چا،

ڪري ويو راه ۾ رهيو اسان سان رهڻي ٻارو،

ڪنن تي اُڏاڪي ۽ چمن تي مُردگي ڇانيل،
 اها ڪهڙي بهار آهي، ٻڌائي ڪو اچي ٻارو
 ڏسي آڏو به منزل ڪي، ڇڏي پهچون ٿا تنهن ڪي،
 اسان جي اوسي ٻارو، اسان جي عورتي ٻارو
 ڇڏي فرزانگيءَ کي سڀ وٺون دامن جنون جي ڪي،
 هتي فرزانگي ڪسي ٿا ڇڏون ديهانگي ٻارو
 پيانڪ رات جا شمعان ڀوميءَ تي رهي وحشت،
 انهيءَ وحشت جيان آهي ان جي زندگي ٻارو

هليا سائي هٿان ويٺا ته ميهانن جو ڇا ٿيندو،
 جي ٿيندا بند ميهانسا ته مستانن جو ڇا ٿيندو؟
 اسان جي آرزو آهي، چمن کي ڪهر بڻائڻ جي،
 خيزان بڻجي بهار آيو، ته اومانن جو ڇا ٿيندو؟
 هزارين داستان هن دل جي گهراڻيءَ ۾ مون سانڍيا،
 جي منهنجي دلشڪست ٿي ته اسانن جو ڇا ٿيندو؟
 جي هوندي سول ساماني ته محفل رنگ لائيندي،
 وسائي شمع جي ويٺي ته پروانن جو ڇا ٿيندو؟

پير و ڏيون

مزاحيه

(۱)

وري بهاد آيا بهالا اوهان جا،
 هي ماما اوهان جا، هي نانا اوهان جا.
 مون ڏاڙهي ڇڏي ۽ ڪشي سان تسجيح،
 ڏسي ناز هي ڪافرانا اوهان جا.
 اسان جي حياتي ته بيڙهي، بدعبدن،
 هي لٽين، هي پٿرن، هي ماما اوهان جا.
 اسان لاه ٿمريءَ جي ٺڪري آ ڪافي،
 هي ڪليون ۽ هي جيحطانا اوهان جا.

اسان اهيون هڪڙي ٽڪي جا گداگر،
رهيا، آڏيون پٺيون ۽ آڏا اوهان جا.

اسان پوکي پنک تي ڪيون گذارو،
اوهان چا سيو، باده خانا اوهان جا.

اهو جهل جو روح ٽوڙي اٿي ٿو،
هنڌي شعر هي چاهلانا اوهان جا.

(۱)

تنهنجي دنيا زيبا رهي،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا خيران ساران، تنهنجي دنيا نيلو شينس،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا ڳاڙها ڪلا، تنهنجي دنيا گوسي شلمو،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا رانديون باشا، تنهنجي دنيا ڊيڪي ڊم ڊم،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا ٿير ٿير صوٽا، تنهنجي دنيا اڪڙم ٽڪڙم،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا علي بابا، تنهنجي دنيا ڏڪل چاسر سر،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

تنهنجي دنيا پچ تڙ پچان مان، تنهنجي دنيا 'اڃا بالو'،
مون وٽ ٻوٽ ٺڪو فل سوٽ الا.

(۷۳۰)

پهران

دوست محمد چانڊيو

”دوست“ پنهنجو تعارف هن طرح لکيو آهي:

”نالو دوست محمد ولد علي حسن چانڊيو. ۱۹۴۸ع ۾ لاڙڪاڻي ضلعي جي هڪ ننڍڙي ڳوٺ گاهي خان چانڊيي ۾ پيدا ٿيس. شاعرن جي لسٽ ۾ ”دوست“ لکندا آهن. اٽڪل هڪ سال ٿيندو جو شعر لکڻ شروع ڪيم. شروع ۾ ’احقر‘ جالي کان سکندو هوس. بعد ۾ نظام الدين گوهاڻي ۽ مولوي نورالدين ’نور‘ سان تعارف ٿيو، جن کان ڪجهه شعر اصلاح ڪرايم. پهرائين عشق محبت جا شعر لکندو هوس، پر هينئر ڪهڙو ڪري نظم لکندو آهيان. هينئر سنڌ يونيورسٽي انجنيئرنگ ڪاليج ۾ انجنيئري جو پهريون سال پڙهندو آهيان.“

آزاد نظم

شعور

منهنجي دل شعرازا نظارن جو مرڪز۔
منهنجي هر هڪ نظر خواجڪان ٻيڻ منظر کي
گهروي چڪي،

منهنجي دل ۽ دماغ آه آماجگاه،
تن جي چٽي طرف،
خونجڪان داستان؛

تنهنجي ماحول جا ڪئين هزارين لکين؛
تن کي جيئن ٿو ٻڌان،
تن کي جيئن ٿو ڏسان،

منهنجي جذبن سان جيڏا ڪري واندبون،
منهنجي احساس کي تون ٿو ٽوڪر هڻين!
مون کي شاعر ڏسي،

هڪڙو پرڪيڻ، پرسوز، طبع وسار،
منهنجي لاڙڪ لفاست پهنند ذهن کي،
تو ٿو ڪچلي چڙين!

منهنجي غيرت تي تون ٿو ڪرين اڄ مذاق،
منهنجي خاموشي جو ٿو وٺ امتحان؛
منهنجي دل ۾ هزارين ٿا جذبا آهن،

سڀ ٿو لکندو رهان وانسا حادثا؛

ائين ٿو جوڙيان مان نظر،

ائين لکان ٿو غزل۔

دلڪارن جي لث،

پنهجي پيارن جي لث،

صبح خندان جي لث ۽ بهارن جي لث؛

ائين ٿو جوڙيان مان نظر،

ائين لکان ٿو غزل،

ڇو ته احساس جي چهر آهي ئي تر،

ڇو ته ذهن وسا ۾ اثر اضطراب؛

ڇو ته جذبن سان ڀرپور آ منهنجي دل،

مان ڏسان ٿو هو،

مان ٻڌان ٿو هو،

جيڪو ماحول ۾ ٻيو وهي واپري!

مان بيان ٿو ڪيان پنهنجي طرز بيان ۾؛

انهيءَ ۾ ته منهنجو ڪو ناهي تصور،

مان جذبن اڳيان پاڻ مجبور آهيان،

مان مجبور ڇا پاڻ معذور آهيان،

مغل احساس جو!

اهو منهنجو مذهب، اهو منهنجو مشرب؛

اهو دين آهي، اهو منهنجو ايمان،

مان مجبور آهيان ۽ معذور آهيان.

مان چوندو ئي رهندس۔ مان لکندو ئي رهندس،

مان ناچيز سچ جو پرستار آهيان،

سندرم سر بلند آ، تخيل بلند؛

مون کي شاعر ڏسي،

پنهجي جذبن سان رانديون ڪري،

منهنجي جذبن تي تون ٿو ڪرين اڄ مدفن!

غزل

•

باد ٽهنهجي ٿي سٺائي، ڇا ڪريان،

چهر تي ڳوڙها رهائي، ڇا ڪريان.

مون سڪيون ڪارپون ڪيلائون، دلربا!

دل ڏنل توکي، ڏنو مون نقد جان،

تون جڏهن کان آن وٺو، جيڪو وٺو،

دل سندو واپس اچڻ چڻ موت آ،

'دوست' کي لالچ نه آ، پر آرزو،

تون به وٺڻ منهنجو سٺائي، ڇا ڪريان.

هين چاهي سڄيجه لٽائي، ڇا ڪريان.

تو لنگ ٻي آزمائي، ڇا ڪريان.

دل ڏنل واپس ورائي، ڇا ڪريان.

مان نه جي مولیٰ پڄائي، ڇا ڪريان.

گيت

ننڍڙا مشڙا ٻار۔ هوري هوري هل،

رستي تي ٿي خار۔ هوري هوري هل!

منزل تنهنجي ويجهو بلڪل،
 پسنه پراپر آھ مشڪل،
 مشڪل ڪي ڪر ٻار— هوري هوري حل.
 قدم قدم ڪي ٺاهي ٿون ڪن،
 شحت سان چڙ ڌاري وڙ وڻ،
 اڳتي ٿي ٿرمبار— هوري هوري حل
 ليليٰ مڃئون، مومل راڻا،
 گل ۽ بيل ٿي ويا پراڻا،
 وٺ جي ڏس رٿار— هوري هوري حل.
 جيڪو وطن جو وڃي ٿيندو،
 انشاء الله ڏيڻي ٿيندو،
 ٿي ويندو ئي ٿار— هوري هوري حل.

مير غلام الله ٽالپر ”امير“

مير غلام الله خان ٽالپر ولد مير حاجي احمد خان ٽالپر، اپريل ۱۹۴۸ع ۾ ڳوٺ هزهائينس ۾ پيدا ٿيو. مير محمد خان ٽالپر لؤڏ ميرپورخاص ۾ تولد ٿيو. تعليم انٽرميڊيٽ اٿس. شاعري جي ابتدا ۱۹۶۵ع کان ٿي. تخلص ”امير“ اٿس. اصلاح ڪراسي صاحب کان وٺي ٿو. شاعري، انساني ڳاڙي، شعوري، گهرو ڀسواڙي ۽ سڀ کان وڌيڪ راک ۽ روح رهاڻ سدس مشغوليون آهن. - ادارو

*

*

*

غزل

■

پيار سان ٿيندي ملاقات، ڪڪر آيا هين،
اٿس خوشين سنڌي ڀارت، ڪڪر آيا هين.

اٿس گنگهور گهٽيا، چائڻي آڪاس ويو،

ٿو ڪري تازو طلب تات، ڪڪر آيا هين.

نذر جانان مون ڪيا دل، جگر ۽ پيار، خلوص،

وڃي پهتي اٿس سوغات، ڪڪر آيا هين.

رات ساري وٺي تارن کي ڳنڍي، اي دل،

-وٺ سولي تي ٿي ڀرپات، ڪڪر آيا هين

(۷۳۴)

مهرڻ

غنچه دل آ ڪٽيو، آندو سڀا آ پيئمار،
 هر ٻڪي ٻولي مٺي لات، ڪڪر آيا هيٺ.
 ٽي چيو بلبل شيدا ڪي ڪن هيٺن مٽڪي،
 آهي غم خيز فقط رات، ڪڪر آيا هيٺ.
 چارو حسن بهارن مندو رنگين منظر،
 هاءِ هسي! هالر جذبات، ڪڪر آيا هيٺ.
 تنهنجي آئي ٽي مڃڻ عهد ايمان کان پوءِ،
 ويا ٿيري غم مندا حالات، ڪڪر آيا هيٺ.
 ڏي ڀري جلم مٿي هوش لڪن، اي ساڻي،
 ڏس ته هرو آهي ميهات، ڪڪر آيا هيٺ.
 شاهي جذبي نهان جي آهي تصوير 'امير'،
 آهي ڏاتر هي ڏني ذات، ڪڪر آيا هيٺ.

●

اربط آ مون ڪٿي، ته پر انجو ته تون به گاه،
 دور خزان ۾ پيار، بهارن کي ڪجهه نگاه.
 چٻ ٿي ليڪي ته رو، دل ٺاڏان، نه هڪ نقان،
 مسخوار ٻولي، تن ۾ غمن کي ڪٿي ورهه.
 من! دل جو داستان نه ٻن کي هتي ٻڌاه،
 جن کي نه پنهنجي ڳڻي، جن کي نه منڌ سماء،
 منهنجي غزل ۾ پنهنجي ٽي تصوير آ، 'امير'،
 ڪجهه گاه، ڪجهه عياد، ۽ محفل کي رنگ لاه.

محمد یعقوب "آرزو"

محمد یعقوب ولد حاجي عثمان، گیل کوکر، ۸- اپریل ۱۹۳۸ع تي ڳوٺ انهيءَ جي لڳ ٿي الهيار ۾ ڄائو. هن وقت مسلم ڪاليج حيدرآباد ۾ اسٽاڻس پڙهي رهيو آهي. ۱۹۶۸ع ۾ سنڌي رسالن جي مطالعي دوران کيس شاعريءَ جو شوق ڄاڳو. "آرزو" نخاص -ان ڪافي ڪلام لکيو اٿس. جناب مولانا ڪرامتي صاحب کان اصلاح وٺي ٿو. راڳ پنهان، مطالعي ۽ ورزش سان شوق اٿس. افساننگاري ۽ ڊرامه نگاري سان به شغف رکي ٿو. "پنهجي ڪرني پرن آ" ڊرامو ڪتابي صورت ۾ ڇپيل اٿس. - ادارو

غزل

وري دل وٺي، هو وري پيا آيا،
وري تنهنجي نين کي سينڙا وسايا.

ما، تنهنجي معصوم مائن آ ساريو، سهي ڪير وري -نسي وين واپا.
اعادل ٿي ڪهڙي، ڏکڻ جا ڏکي ٿاهي، نه پڄي سڳن جت ڪدم رڳ لاپا.
اڃا توکي ساريو، رڳون پيو، جيان پيو،
ڏکڻ ڏيل ۾ تنهجا ڊيرا پيا.

■

آءُ ته مائي اوروڻ، اوروڻ،
پاهت جو چنگ چوروڻ چوروڻ.
هي دلچسپا نه رهن -ي لائق، ڏيهه، نين ڏي ڏوروڻ، ڏوروڻ.

لات جلائي - سوز ۽ ميڪ جي، وٽر کي ويهي - وريون، - وريون.
 من جي محفل سوج منڻل آ،
 آءُ نه گڏجي گهورون، گهوريون.

آپ کان اڳتي ڇا ڇا آهي؟
 آهي ڪو جو ڪوچ لڳائي.

ڌرتي نسوڪي هٻاراا ٻرتي، امن وڃون ٿا آپ ڏي ڪاهي،
 سائي! هر دم هوش ۾ رهجو، ڏسو مٿان ڪو لات آجهائي.
 اهڙو ڪو مٿر ساز ملائج، دل ۾ جو پنپڻ پڙڪائي.
 اهڙا ڪنڌ ڪاهن تي سونهن، جن کي زور سگهي نه جهڪائي.
 پنڪول پنڪل آ هر ماڻهه، ڪنن ڪو ڪنهن کي اڃ دڳ لائي.

درويشن جي درس ڏنا هئا،
 دلها مي سڀ ڇڏيا پٺائي.

پرڪاش ”ديپ“

پرڪاش ’ديپ‘ ولد سخاوتراءِ ڪٽواڻي، ۱۹۴۹ع تي رتيديهي ضلعي لاڙڪاڻي ۾ ڄائو، ۽ اتي ئي پرائمري ۽ ميٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪيائين. گورنمينٽ ڪاليج لاڙڪاڻي ۾ انٽر سائنس ڪرڻ کان پوءِ لياقت ميڊيڪل ڪاليج حيدرآباد ۾ داخلا ورتائين، ۽ هيٺو ڄامشوري ۾ ڊاڪٽري ۽ چوٿون سال پڙهي ٿو.

۱۹۶۵ع کان شعر و شاعريءَ سان دلچسپي پيدا ٿيس. واپن، نظم ۽ غزل تي طبع آزمائي ڪندو رهي ٿو. نونسي شاعر آهي، ۽ مولانا ڪرامتي صاحب کان پنهنجي ڪلام جي اصلاح وٺي ٿو. سندس ڪلام ۽ انسابا ڪيترن سنڌي رسالن ۾ شايع ٿيندا رهن ٿا. — ادارو

*   •   *

واڻي

رات انڌيري، ٿو ٻن ٻاراڻا، ڪٿي ڳالهه نه پائي:
تنهنجي باد ستائي!
ماڻڻ جي ڇاتيءَ سان چٽي، ڪوئي نمر وهائي:
تنهنجي باد ستائي!
چپ تي سڙڪا، اک ۾ ڳوڙها، دل وٽر ٽوڙائي:
تنهنجي باد ستائي!
مرڪون خوشيون، آس اميدون، سڀڪجهه وٽس پرائي:
تنهنجي باد ستائي!
آڏيءَ رات ڪٿي هٿ پئي، توکي ڪو اڏائي:
تنهنجي باد ستائي.

گيت

(۱)

منهنجي دل درياه او بهارا، منهنجي دل درياه!

منهنجي لجن تي تنهنجو لالو، تو وٽ ٺاهي ڇاه- او بهارا!
منهنجي دل درياه!

مان سڀني کي تنهنجو سجهان، مون تي سين جي ڳاه- او بهارا!
منهنجي دل درياه!

مون وٽ تو ڪه هار کڻن جا، تو وٽ مون ڪه ٿاه- او بهارا!
منهنجي دل درياه!

منهنجي سوچ نه پوڙي سگهندا دنيا، تنهنجا واه- او بهارا!
منهنجي دل درياه!

تو مسجد ۽ سندر گوليا، مون گوليو الڻه- او بهارا!
منهنجي دل درياه!

(۲)

روئي رات ڪٿار، او ساڻي!
سحر اسان جي آخر ٿيندي.

دل جا وهر وسار، او ساڻي!
سحر اسان جي آخر ٿيندي.

ڇو مغموم وهي دل تنهنجي،
منزل تيڪ نه ايندي تنهنجي،
هت ڪين ٿون هار، او ساڻي!
سحر اسان جي آخر ٿيندي.

طوفان جي رخ کي ڦيري،
ساگر جي سڀني کي ڇيري،
پيڙي ٿيندي هار، او ساڻي!
سحر اسان جي آخر ٿيندي.

(۷۳۹)

آزاد نظر

تنهنجو منهنجو پيار نه هوندو،
دنيا جو وهنوار نه هوندو؛
هر جي ڪا شئي هوندي، رهندي،
تنهنجي منهنجي ياد تي رهندي.

فرق

هاليه جبل جي چوٽيءَ تان،
وڻن جون رهن ٿيون ۽ نديون؛
مڪه کي چون سڏوندي،
هيءَ جو نالو ساڻا ڪنڪا!
بني ۾ آهي ساڳيو هائي،
بني جي آهي ساڳي منزل؛
ڪنڪا ساڻا هاپ ٿي لاهي؟
هاڻي کي ٿي سرگڙ ڏيکاري!
ڇو ته ڪنڪا پوئتي آهي!
ڇا سڏو پوئتي نه آهي؟

غزلی

وڌيل آ زبان؟ منهنجي، مان ترهاد ڪيان ڪيئن؟
جا ڳالهه اتر دل ۾، ڏسيان جي ته ڏسيان ڪيئن؟
رسوا به ڪهڙي ڏنپ ڏنڻ، دل به ڏکاڻي،
سارا اڃا توکي سڏيان دوست، ميان ڪيئن؟
جلوون ٿو رهي تنهنجو سدا منهنجي اکين ۾،
ڪنهن ڏي جي ڪٿي اک، ڏسان پي ته ڏسان ڪيئن؟
هو ڪين اچي ٿو، نٿو اميد به لاهيان،
جيئن ته جيان ڪيئن، مران جي ته مران ڪيئن؟
'ديپ' آهيان، مگر وقت جي طوفان کان ڊڄان ٿو،
نظمات جي چاٽي تي ڀران جي ته ڀران ڪيئن؟

انسان

مون کي تون خاموش ڏسي،
لنگاه نه غلط ڪو اندازو؛
مان توهان وڙهي به سگهان ٿو،
وڙهندي وڙهندي مري به سگهان ٿو؛
تو کي ڪهڙو ڪجهه چئي به سگهان ٿو،
هر مان ائين ٿو چاهيان؛
ڪنهن جو مان وري ناهيان،
رهڻ ناهيان، قاتل ناهيان،
پيار جي مان پيدائش آهيان،
ڇو ته مان هڪ انسان آهيان!

ياد

ڪوئي اهڙو وقت به ايندو،
تون به نه هوندين،
مان به نه هوندس؛

علي بخش "رضا"

ميان علي بخش "رضا" ولد محمد يوسف احمد زئي اڄ کان تقريباً ۵۸ سال اڳ هيدروآباد ۾ تولد ٿيو.

۱۳-۱۴ سالن جي عمر ۾ پرائمري تعليم دوران هٿر طرف سندس طبيعت جو لاڙو ٿيو. ۽ پڙهائيءَ کان ڪناره ڪشي اختيار ڪئي ويئي. انگريزي تعليم جاري هئي، مگر اليگزين لاءِ سخت نفرت سبب آها به ترڪ ڪئي ويئي. ان زماني ۾ خلافت جي هلچل زور وٺي چڪي هئي، ۽ ميان صاحب ننڍي عمر ۾ ئي قومي ڪارڪن طور مخلصانه ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. ۱۹۲۳ع کان پريس لائن سان تعلق پيدا ٿيس. طباعت جي مختلف فن جي سکيا سان ڪيس مثالي تجربو حاصل آهي. ۱۹۳۹ع ۾ آنتاب پريس جو مشيئر مقرر ٿيو ۽ ساڳئي سال کان خاڪسار تحريڪ سان وابستگي پيدا ٿي. انهيءَ عرصي ۾ تحريڪ جي اخبار "باب الاسلام" (هفتيوار) جي ايڊيٽريءَ جا فرائض گڏ وقت پنهنجي ادا ڪندو رهيو.

سنڌي ادبي بورڊ جڏهن هيدروآباد ۾ پنهنجو چاچاڻو قائم ڪيو. تڏهن ان جي انتظام لاءِ سندس خدمتون حاصل ڪيون ويون. ۱۹۵۲ع کان اڄ تائين ان صاحب پريس جو مشيئر رهندو اچي ٿو. بورڊ جي ڪتابن ۽ "مهراڻ" جي سهاريءَ ۽ ديهه روي چيائي، دلڪش سروي ۽ گيت آپ وغيره، سندس وسيع طباعتي تجربي جو نتيجو آهن.

۳۱-۱۹۳۲ع ۾ شعر و شاعريءَ ڏي سندس طبع جو رجحان ٿيو. ان وقت کان وٺي سندس ڪافيون ۽ غزل لکيل آهن. "مهراڻ" ۾ سندس گهڻو ڪلام ڇپيل آهي.

"رضا" صاحب هڪ جهانگشاد، وضمدار، ڪم ڪو، محاسن، محنتي ۽ تنهنجي پسند و رک رکي پريس لائن سان سڄي عمر وابستہ رهڻ ڪري مطالعه به وسيع آيس. هن وقت به هزار کن ڪتاب وٽس موجود آهن. — پروفيسر محبوب علي چا.

ڪافيون

*

تنهنجي مڃڻ گهرون گهاٽي آهيان،
دانهن دود جي ڪنهن کي ڏيان ا
لنهن لهوڙيو لهٽ لڏر کي، ٻج ٻرت واري نوائي آهيان:
جوش انهيءَ کان جي بيان.
مورڙيءَ ڏي، ڏس او ساهن، نڪر نراق ڪئي دنائي آهيان:
مور مڃڻ جا مون مهان.
لهٽ 'رضا' تي راضي ٿيندا، "ونهن آڏوب" ڏس ڏسائي آهيان:
ڏي "اهو ٿر راتو ڏينهان.

■

ڪمل ٿر ٻهڙ ڪڇين جي الا، هوت پنهن ڪنهن ويل وٺي ويا!
وينديس، رهي هت آڻا جا ڪرپان، ٿينديس گولي جتن جي الا،
جيري مون مان جاڙ ڪري ويا.
جتنن ڌاران ڪنن وران، جهڙي تهڙي آهيان تن جي الا،
ڏورن مون کي پنڌا اهي يا.
جهل ٿڌن ٿو جاڙون ڪرين ميان، جڏهن ميسار مٽن جي الا،
ڪڇي مٽيءَ مان ٿهر ڪري ويا.
وانهيان ڏينهان آڻا روان ٿي، لڏن ٿر لڳي ٿر، لائن جي الا،
"رضا" کي رڙندي سال لنگهي ويا.

*

مها سڪ مان مڃڻ، ساريان سنڀاريان،
منجون هوتن بنا هاريان، لهاريان.
وڇوڙي ڪيون وڌيون مٽيءَ مان ڏنگايون،
بنا چانپ، ڪنگهر گهاريان، گڏاريان...
ڪڏهن ايندا، سي ڪمجي ٿر وارا،
جنن جي ڪاڻ مٿن ڪاريان، ڪاريان...
مڪرر اسو اعظم ٻار تنهنجو،
ڪريو تنهن ورد، پئي واريان، واريان...

(۷۴)

مهران

پروڙج، اھ فالي ڪل ٻارو،
 سبق چئن سندن پاڙهيان، پڙهيان...
 ڪريو جيڏيون دعا، جيون جيان مان،
 پرين جي ڀرت ٿل ٻاريان، ٻڃايان...
 سندن سڪ ۾ سدائين ٻار پيارا،
 لڏيون، نارا، ٺرت واهيان، وهايان...
 هيٺون هر دم ٿو توکي چائي هر دم،
 ٻڌي پانهون ٿو ڪنڌ لايان، لڃايان...
 نسر سر تنهنجي جو آهي 'رضا' ڪي،
 سدا ڇاڪر سڄو چايان، ڇوڀايان...

■

هوت ٻاروچي جي ڪاڻ، آهيان آڻ ڪوران،
 لهنن ٺيرون ڪري، ڪري.
 لکشي لوح ٺلر جي، ٺلري وهائڻ ڪان،
 پرين ملي، دل ٺلري ٺلري.
 ڀڳ ٺلر جيڏينس پير جو، جيون اٿس جند جان،
 ڀرت پرين سان پري پري.
 من مولا مون ڪري، محبتن وٽ مهمان،
 هوت پنهنجن ٿل وري وري.
 'رضا' سر سڌو ڪيان، جن آئي لڻا ارمان،
 سڄن بنا لڻي سري سري.

*

ڪيچي ويڙم ڏور،	ڏک ڏکيءَ کي ڏهني ڏهني.
اوئي ويڙم اوچتا،	ولهي هڪري وهلور.
جيء اندر ۾ جيڏيون،	جانب سرچما مور.
اڻا الهن جي آهيان،	گولسي، ڪهايل-گهور.
هن جمل کان جيڏيون،	مرڻ ڪيسر منظور.
جيئن چيندس سرتمون،	ڦيرن اهو سڌڪور.

'رضا' کي ايئن ڪندي،
 سورن ڪيا لاسور.

راتيا ڪارڻ رڳو مار لهج مون ڀرين ،
 موت مران ٿي مٽڻا .
 راتيان ڏينھان روح ۾ آھر ٿات طاسب ،
 ڪانگ اڏاھان ڪٽڻا .
 راتيا ڄاڻان ڪيڪي ، رڻمن ڪهڙي سبب ،
 ڀرت ڀساڀا ڀڄڻا .
 آسروندي آھيان ڪري ٿال ادب ،
 ٺٺون ٺٺاھان ڏينھڙا .
 ”رضا“ ماري ڀرين ، جن جو عشق عجب ،
 ڀرت ڀڙاھيا ڀڄڙا .

*

چوري ڇاڪ سڄڻ دل چور ڪئي ،
 ڏکي درد ڏکي چور دور ڪئي .
 هڪ مڪي ٻو رڻن ، ٽيون نڻ نڻ ،
 مڏا ڀڏا رھن ، هٿن سنجھ ھڻ ،
 ھلي واٽ وندر جي مان ووڙينديس ،
 سر ھاء سڄڻ ٿان ھي گھورينديس ،
 جيري ٿال ميلان ، آھي اس اڃان ،
 ملي سڄڻ سان ، ”رضا“ خوش ٿي ڪلان ،
 اھو سور سندا ڏسڻور ڪمڙ ،
 ڏاڍي مار ڏئي ، مڏڪور ڪئي .
 اھو سور سفر جو منظور ڪمڙ ،
 ڏئي وره سٺا ، وھڏور ڪئي .
 اڇي پش پوان ، جي تصور ڪمڙ ،
 رکي رڙ سڄڻ ، گھائي گھور ڪئي .

*

الائي چو ويٺا وساري اڃاڻا ،
 ڪمڙ ڏوھ ڪهڙو ، اھو ڪين ڄاڻا .
 ٿيس ٿيھ ڪوئن ۾ ٻاندي بنديائي ،
 اڪيلي اڃان سوا ھت ويڳائي ،
 ڪٿي تنھڃا مارو ، ڪريان جن سان ماڻا...
 ظلم ، زور ، وڙو عسرا تنھڃو آھي ،
 ويڙھڃن ٿان سولا ڏمڙ ڏک لاھي ،
 قيامت ۾ قھري ڇا ڏيندين ، او راتيا...

وٽن ڪن سرگز تنهنجا محل - ماڙيون،
وجهي ٻنر ٽن ڪسي ڏٺي باهه ساڙيون،
ومايون ويڙهين سان پڪڙا پراڻا...

پوسي ڪوٽ ڊامي، ڪندهه ڍنگو ڏيري،
ڦيرن چوٽرن پيا پهريدار بهري،
عمره عاجزون جا عرض سڀ اگهاڻا...

’رضا‘ شال ڏاتر اهو ڏهنن ڏيڪاري،
ڪٽيان تپ ٺاهو، گنگهر ۾ گذاري،
ڏان شال ڏوٽي، سي سانگي - اڻا...

غزل

اڪيون ٻوس وجهي اڙيون، پڪيءَ جا سڀ ويا چارا،
ڪٽي تو ٺوڪي ٻئي لڻ، ڪٽي دل آهه دوهارا،
ڪري ٺاهو مندر دل، ٻيچ پاتا ڀرت جا بهاري،
وري واري تي پنهنجي ڏس، ولهيءَ کي ڪها وره وارا،
امالڪ هي وجهي ٺاهو، پڪايل مرغ دائي ٿي،
ڪٽائون نيچ ابرو سان، وجهي تنهن کي گچيءَ ڳارا،
ڏسو صلمان جهڙو سرد، ڪنهن ڀر عشق ڪيو اتر،
بلاشڪ ڀره جي بازي، ڪري ٻوس ٿي وس وارا،
لهج دلدار، دلبر ڀار، منهنجي سار تون چري،
پس سان سار تنهنجي، تون اڃا ٺوڙي رکين ڪارا،
ڏکن مون کي ڪيو بي سرت، هئا سار لهه سهرين،
خدا لڳ هي ڪهڄ ڪانگيل، منهنجو مون، ڀرينءَ ڀارا،
چئي ڏس ’شاهه مصريءَ‘ وڏا، ’رضا‘ مصر ۾ ملي آهي،
’اڪيون از خود وجهي اڙيون، ڪري سامان ڪه وارا‘

مها عاشق اهي، جي سور سور پتين مان لائيندا.
 وڃائي نهنن جي لويت، سره کسي پل پلائيندا.
 اسان چئن درد وارا، درد جا دونهان دکائيندا.
 محبت جي گڏي ميدان ۾ سي مچ مچائيندا.
 محبت ۾ ڪڏهن ڪن ماڻ، يا ڪن قرب کان ڪيهون.
 عجب رنگن مان هئا ريز ريز جي وهائيندا.
 ڏکڻ ڏاڍيون ڪيون مون سان ڏنگايون، ڏوجرا، جهڙيون.
 رهن جي وصل جا طالب، سي ڏاڍا وس هلائيندا.
 سائتا پار سي مسجهون، جي رانجهن سان رهائن رس.
 رڳي دم ۾ دلالي نسي جڏو جيمرو چياريندا.
 دلارا، دام دانائيءَ جو پائو آ، 'رضا' کي ايڇ،
 لڳو جن نهنن جو ٿاڻو، نياهيو پيا ٺاهيندا.

عشق جي آئي، ڪيو آزار، دم،
 بفراريءَ ات اهي ڪوڙيو علم.
 ننگ ۾ ناموس ان هنڌ ڇا رهي، جت رسي ٿو عشق دلير جو قدم.
 مان' شفق مهربان، مهرون' ڪري، هيءَ اميد الله ۾ هر دم اٿم.
 وڻج وڻجسارا، وٺي وٺ وره جو، آءُ هيءَ دنيا دورلڪي، هڪڙو دم.
 ڪونه ڪو عاشق رڳي، هيءَ آرزو، ڏک بنا حاصل ٿئي وصل صتم.
 سور سيز تي ڪي 'رضا' آيا ته ڇا، غم نه ڪر، نهجي سدد شاهه اسر.

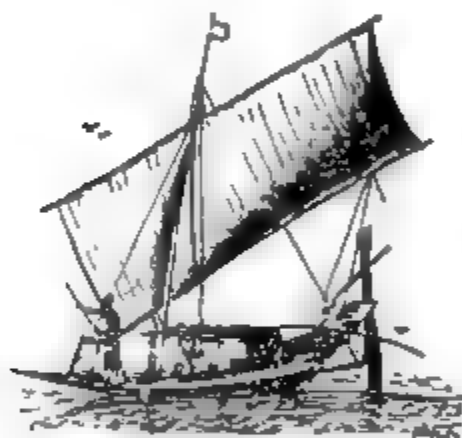
هڪ دلدار جي سهڻ نه ڏٺو،
 وره واري، وري وره نه ڏٺو.
 هوله وورڙيان هان وات وندو سندي،
 مون کي باري سره بهڻ نه ڏٺو.
 زلف زنجير، دام ٿيسر دمدم،
 عذر مون کي انهيءَ اچڻ نه ڏٺو.

قرب هن ريت، سان ڪري ڪمزور،
 ناز وارن اڳيان ايئن، ڏٺو.
 اڄ ته دلبر مٿان ٿيان ها فدا،
 هر رقيب جي سر رسڻ نه ڏرو.
 خوبروتن، عجيب خوشن وت،
 ڀنو نه ڪنهن قيد ٿي، پوڻ نه ڏاو.
 تنهنجي نازن سان، منهنجي نيازن کي،
 ندر وارن ته، مٿ ٿيڻ نه ڏاو.
 عشق جي آرزو، ڪري عاشق،
 بوالهوس کي نه بيڪ مڪن نه ڏنو.
 دوستي درد مند دوست سان ٿي،
 مون کي ڏاڻوڻ جي تند چنڻ نه ڏنو.
 سڪ 'رضا' کي آ درد مند ڪيو،
 جنهن کي لڄ لوڪ کان ليڪن نه ڏنو.

دليون دلبر دلاو ڏي، ڏکيءَ کي دوست دل لائي،
 مڊا ساڄين، شج هي عرض، پاڻهي ٻئي پاڏائي،
 وره جي وڙ کان ورهيه نه وهندس، اي ونهيان وارث،
 مڙيون موئن جي حب ۾ ٻو هميشه وڃو واجهائي،
 وڇوڙي ڏس ڪيون ڪڍيون، نذر سان جان م حارون،
 مڙا مڪرن ڪيو دل کي، ڦٽيو سرفت جي ٿوڙائي،
 خدا ڪارڻ مڇو منهنجي هي آزي، دلربا دلبر،
 محبت جي مريضن کي نه چڱو محبوب سولائي،
 ڪري ناصح نصيحت ڪن ٿي، مون کي اتر تنهنجي،
 وڃا سڀ وس واهيءَ جا هان، لالسن سان لٽو لائي،
 رهي ٿي آرزو هر دم، 'رضا' جي دل اندر جانان،
 ڳهرائي ڳل ڳچي ڪريان، ائين ڪهن هر ڀر ڀرجائي.

جان کان مون کي سڄل جي آ ڀاري ڀاري،
 باد ان جي ۾ مون دنيا آ وساري ساري.
 ميڪ ڪهڻي آه سڄل، ڪانه رڪان تو هي سڄل،
 روح ۾ تنهنجي نه الفت آ آڌاري ڌاري.
 ڪوڙي دنيا جي هوس، منهنجو ڪيو حال آيس،
 ڪين وارث تون ڇڏج پنهنجي نيڪاري ڪاري،
 هن حوادث مندي طوفان ۾ پيڙهي اڏايل،
 ٻار ڪر ڪهڻي، جيئن لوح انساني تاري.
 ڪر مدد منهنجي خدا، ٻار پرين پوي 'رضا'
 جا رهي ڪين سگهي، آه ويهاري، چاري.

مدد علي "سانگي"

مدد علي ولد الله بخش قريشي، ۱۲- اڪٽوبر ۱۹۵۱ع تي حيدرآباد ۾ ڄائو. اصل ڳوٺ سيوهڻ اٿس. هن وقت سچل آرٽس ڪاليج ۾ انٽر پڙهي رهيو آهي.

۱۹۶۳ع ۾ هڪ حسين حادني جو شڪار ٿيڻ بعد طبيعت ۾ عجيب ڪيفيت رونما ٿيس. رد عمل طور سندس ذهن شاعريءَ طرف موڙ کائڻو. ڪافي ڪلام لکيو اٿس، جو اصلاح طلب آهن. سندس شعرن ۾ سوز و گدز ۽ زنده دلي موجود آهي. ۱۹۶۸ع کان 'سانگي' تخلص اختيار ڪيل اٿس.

راڳ ۽ موسيقيءَ سان بهت دلچسپي سبب باقاعده سکيا وٺي رهيو آهي. ڪوهياري، آسا ۽ رانو سندس پسنديده سُر آهن. ڪلاسيڪي راڳ 'ساڪوس' سان سندس روح جا رابعا قائم ٿيل آهن. ٻڌڻ شرط مٿس معويت جي ڪيفيت طاري ٿيندي آهي. صوفين وانگر صافدل ۽ فطرتن جوان آهي. زنده دلي ۽ وفا شعاري زندگيءَ جا آدرش نايا آهن. — "ناشاد"

* * *

گيت

منزل ناهي دور — او ساڻي،

متان وڃين وهلورا!

مومل جهڙا مارڳ، رڻ جي راتن کان ڪٿن رهندا،

وڪڻ جي پنهنجي ڪچندي رهندي، ٺٽ تڙ رستا ڪٽندا؛

ساجهيءَ کان پوءِ رات ٿئي ٿي، تنهن کان پوءِ آسور —

اوه ساڻي! منزل آهي دور

عزير جي آڏو مشڪل هرڪا ٿيندي آ آسان،
جل ٿل سارا وجهي جهڪائي، آئي جي هي انسان:
ليٽ ٿي هي مجبور سمورا ٿي ويندا سرور۔

او سائي منزل ناهي دور۔

منزل سائي ميلا منجندا، جهرمر ۽ جنسار،
سونهري سو سٺڪ جو دؤرو ڏسندين بهار:
'سانگي' هرڪو ماڳ پهچي ٿو، دنيا جو دستور۔

او سائي منزل ناهي دور۔

نظر

آءُ، پيارا، آءُ

آءُ پيارا آءُ ڏاڍو ويساڪل ٿو گهاريان،
ساري رات تڪيڏي تيارا، ٽوڪي ٿو ساروان۔
آءُ پيارا آءُ تن ۾ تنهنجي آهي لت،
ڪن وٺي ٿي مون کي ڪائي دين دنيا جي بات۔
آءُ پيارا آءُ جڏاڻي تنهنجي ڏاڍي ساري،
ساعت ساعت دلڙي روئي، ٽوڪي ساري ساري۔
آءُ پيارا آءُ ته پهر ٿون ڪجي ڪو اينهن،
سانوڻ ڇا ڇا ساوڪ ڪئي آ، مون تي اها مينهن۔
آءُ پيارا آءُ پڙايان گجهڙيون ڪي گالهڙيون،
تنهنجي خاطر سڀني ۾ مون مدين ڪان ساڻيون۔
آءُ پيارا آءُ اچي پڏي منهنجا مٿڙا مٽ،
تنهنجي ورونهن لڙي سڪير آهيان ڇا ڇا سر منگيت!۔
آءُ پيارا آءُ پڙايان ڪاٺيون ڪئي واهيون،
تنهنجي جڏاڻي ۾ اي جاني! روئي جي مون ٺاهيون۔
آءُ پيارا آءُ پڙايان ٽوڪي شمر سمورا،
تن ۾ ڪوبه وڌاءُ نه آهي، تنهنجي پيار تي پورا۔

امتیاز «خیام»

امتیاز حسین قاضي، سنڌيءَ جو نوجوان شاعر، مرحوم قاضي سچيڏي (رٿائڻڊ ايليشن ڪمشنر) جو هونهار نرڙند ارجمند آهي. هي بلوچ 'هوت' خاندان مان آهن. گهڻن لقمان ليکڪ خيرپور ميرس ۾ رهندڙ انهن هوت بلوچن مان عالمن کي ٿاڀرن جي دؤر ۾ فتويٰ ۽ قضا جي خدمت ڪري "قاضي" جو لقب مليو. سندس ولادت ۲۰ جنوري ۱۹۵۲ع تي حيدرآباد ۾ ٿي. لنڊن ۾ سکر، خيرپور ۽ حيدرآباد ۾ پڙهيو. هن وقت باقاعده حيدرآباد ۾ رهي ٿو ۽ گورنمينٽ ٽيڪنيڪل ڪاليج ۾ انٽر سائنس (بائنلاجي) پڙهي رهيو آهي. مطالعي سان شغف ۽ علمي ادبي ذوق ورثي ۾ مليا اٿس. زنده دلي ۽ وفاشعاري سندس طرز امتياز آهي. شاعريءَ سان بيحد چاهه اٿس ۽ ٻن سالن کان "خيام" تخلص سان لکندڙ آهي. سندس شعرن ۾ 'ادڪي' ۽ 'هاڪيزڪي' سلامت ۽ رنگيني موجود آهي. مشق سخن جاري رهي ته مستقبل ۾ سٺو مقام حاصل ڪري سگهي ٿو.

— "ناشاد"

آزاد نظم

دل ٿي چامي، ڏسندو رهجي—	ڪاغذ جا گل،
هرمڪ لمحي!	ولنگيونگي؛
ڪاش! مون کي معلوم هجي ها، بهرين بهرين،	اهڙا سهڻا،
ڪاغذ جا گل—	جن لڏ ڪا تشبيهه نه آهي؛
روح کي ڪڏهن واس نه ڏيندا،	اهڙا سندو،
آخوتسيو جو احساس نه ڏيندا!	من کي هر دم مست بڻائن؛
	گلدانن ۾ خوب سجايل؛

غزل

دل جي دنيا هر طرف ويران؟ ڇو آهي، اي ڀرين!
چشم نظرت ڇو طرف حيران؟ ڇو آهي، اي ڀرين!
هرنگاه لار مان بسمل ڪرين ٿو هر ڪهڙي،
زندگي تنهنجي اڳيان ارزان؟ ڇو آهي، اي ڀرين!
هت ٿو روئڻ تي به بندش ۽ ڪيل تي ضابطو،
زلدگي ساري ڀتي زندان؟ ڇو آهي، اي ڀرين!
لانگون مٿي تاب جي سائي سجا ڏيکاراڻ،
بزم ۾ "لغيتار" ٿيو سيمان؟ ڇو آهي، اي ڀرين!

تنهنجي دل جو ساغر خالي،
تنهنجي هٿ ۾ پٿر خالي!

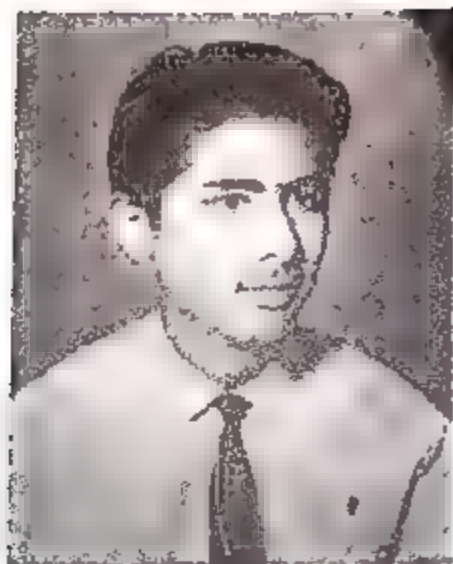
دارو آيو هر هر خالي،	دل جو داڻ به آخر خالي!
آهوءَ جي اکين جي آڏو،	پنهجي جڳهن جو ساگر خالي!
ڪهڙي ڏاهو وٺي نون آئين،	شهر سڄو ۽ بازار خالي!
مارا شيخ سڀني پيا آهن،	مسجد خالي، مسجد خالي!
سيڪش مارا چٽ داخل،	زاهد جي لک محشر خالي!
سامي پنهنجي ستن هٿي مون،	مان ڇا ڄاڻان، تو گهر خالي!

ڇا لئه ٻيو جهونڪارين، راڳي!
پنهجو پاڻ ڪي سارين، راڳي!

بن آئن ٻنڪين، جهر جهنگ هلائين،	ڳولئين، ڳولئين، سارين، راڳي!
ڦول ڪٽول جهڙي هيءَ جندڙي،	ڳارائس ٻيو ڳارين، راڳي!
چٽي چٽي تي چڙو آه،	ڪهڙي واپ نه سارين، راڳي!
تهر تهر ٿيا گيت هرا ٻي،	گيتن ڪي ٻيو وارين، راڳي!
پنهنجي ئي آلاپ سان وسڻ،	مُر ڪي سوڙين، قارين، راڳي!

”ناشاد“

پرو ”ناشاد“، ۱۰- نومبر ۱۹۴۷ع تي ريگستان جي ڳوٺ چيلهار تعلقي ۾ ڄائو. مشهور اهل نام ۽ ”تاريخ ريگستان“ جي مصنف سرگواسي رانچند جو هونهار فرزند آهي. سندس والد جي علمي لشيري هڪ ننڍڙي دماغ جي مڪون لاءِ عجيب ڪشش جو باعث هئي؛ پنهنجي والد محترم کي مسلسل تصنيف و تاليف ۾ مشغول ڏسندي، ننڍپڻ ۾ سندس طبيعت ادب ڏي لاشعوري طور رجوع ڪري چڪي هئي. اسڪول ۽ ان جي لازمي راند مان لڳاتار، ڪٿائڻ سبب اهو وقت نه سمجهه ۾ ايندڙ ٿلهن ۽ ڳڙن سنڌي ڪتابن کي گهر ۾ اٿلائڻ پٿلائڻ ۾ صرف ڪندو رهيو. سن اڪرن لکڻ ۽ ڊرائنگ ڏي سندس طبع جو خصوصي لاڙو هو، ان ڪري رسالن ۽ ڪتابن مان تصويرون ٽاڙڻ سندس معمول بنجي چڪو هو. اسڪول سان سندس دل نه لڳي، لکڻ حسابي ڄمڻ ۽ نصابي ڪتابن سان دلچسپي ٻڌا ڪري سگهيو. سندس طبعي رجحان کي پرکيندي، سندس والد، سندس ذهني پرورش لاءِ ”ريگستان“ رسالو ڪهرائڻ شروع ڪيو، جنهن جي مطالعه کيس خوب چٽس ٿي. انسان جي ذهني ارتقا جي سلسلي ۾، لاشعوري دؤر ۾ به جمالياتي عنصر کان متاثر ٿيڻ هڪ لازمي اسر آهي. سماجي ”مهران“ (۱۹۵۵ع) شايع ٿيو ته ان جي هڪ ڊيڊه زيب ۽ دلڪش ۽ سڪين ڪاپي جڏهن سندس والد وٽ پهتي، تڏهن ننڍڙي نينگر جيئن ٻئي رسالو اٿلايو پٿلايو، تيئن کيس عجيب ذهني ۽ روحاني سڪون محسوس ٿيو. شعر پڙهڻ کان پوءِ پاڻ انڌا سڌا شعر لکڻ شروع ڪيائين. سندس والد جي پرور ادبي همت افزائي، ننڍڙي نينگر جي دل درياهه ڪري وڌي. مطالعه لاءِ ڪهاڻين ۽ انسانن ۽ روزانه اخبارن جو ڪافي انداز ميسر ٿيس، جن کي پڙهندو رهيو. ڳوٺ جي غير ادبي، خشڪ ۽ جهالت واري ماحول ۾، ۱۹۶۳ع ۾ مئٽرڪ ڏيئي، وڌيڪ تعليم لاءِ حيدرآباد آيو. ذهني آڇ آهائڻ لاءِ ”خادم وطن“ روزانه ۾ ”بالڪن جي ٻاريءَ“ تي ٽي-چار مهينا ڪم ڪري صحافي دنيا مان ڪجهه نه ڪجهه تجربو حاصل ڪيائين.

۳- ۱۹۶۳ع ۾، هڪ ڏينهن مولانا غلام محمد ”گرامي“ صاحب اڀرندي ”مهراڻ“ جي
 نذر ڪجهه اثر ڏسڻ پئي. هڪ ادب شاس ناهد ۽ تجربڪار انسان سندس علمي ۽ ادبي ذوق
 ۽ مٿي صلاحيت کي پهرين نظر سان پرکي ورتو. ڀرپور وقت کيس ”مهراڻ“ رسالي جي آفيس ۾
 ملازمت ڏني وئي. پوءِ جي علمي ۽ ادبي ماحول ۽ ”مهراڻ“ جي مڪرانگيز مواد کيس
 باقاعده شاعريءَ ڏانهن آندو. اوائل ۾ سندس ٻن-چئن ڪڇن-ٻڪڻ ڪلاسن جي اصلاح
 محترم شمشير انڊري ڪئي. سندس اهو ڪلام به شاعرن ۾ پسند ڪيو ويو. ڊسمبر ۱۹۶۴ع
 جي ”روح رسالو“ ۾ سندس پهرين غزل ڇپيو. ۱۹۶۵ع کان جيتوڻيڪ گرامي صاحب
 سندس ڪلام جي باقاعده اصلاح ڪندو آهي. پرڏهاني جاري اٿس ۽ هن وقت سنڌي ادب
 ۾ اهو اي. ڪري رهيو آهي. اپريل ۱۹۶۷ع کان ”مهراڻ“ رسالي سان وابستہ آهي.
 سندس ڪلام پسنديدهگيءَ جي نظرن سان ڏٺو وڃي ٿو. غزل، آزاد نظم، نظم ۽ وائي تي دلڪش
 تجربا ڪيا اٿس. رواني، شوخي، دلڪشي ۽ رنگيني سندس ڪلام جي اهم خصوصيت آهي.
 ”مهراڻ“ جي علمي ۽ ادبي معيار ۽ سنڌي ادب جي خدمت جي سلسلي ۾ سندس مخلصانه
 خدمتون تحسين جوڳيون آهن. اولهه، حرمي، جي پروفيسر ڊاڪٽر گرڊ ليويڪي، سنڌي شاعريءَ
 جي جرمن زبان ۾ ترجمو واري ڪتاب ۾ سندس هڪ نظم جو ترجمو پڻ ڏنو آهي.
 ان کان علاوه سندس ٻه نظم جا ترجما پريمين، ايلي ۽ چيڪو سلواڪه ريڊيو اسٽيشن
 ٽان پڻ نشر ٿيا آهن. تخصص ”ناشاد“ اٿس، مگر هميشه خوش گذاريندو آهي. ننڍپڻ ۾
 ٻاراڻي خيال سان رکيل اهو تخلص هاڻي کيس به نٿو وڃي، پر ڇڏي ڏيڻ سندس لاءِ مشڪل
 آهي ۽ ناممڪن به. — امتياز حسين قاضي ”خيام“

”ناشاد“ جو مٿي جديد دور جي نئي قدر ۽ معيارن جو حامل آهي. سندس مٿي ۾
 پنهان شوخي، پختگي، رواني ۽ دلڪشي پيدا ٿي چڪي آهي. جذبي ۽ خيال جي ادائگي
 جنهن انوکي ۽ سهڻي نموني ۾ ”ناشاد“ ڪري سگهيو آهي، ان کيس معاصر نوجوان شاعرن ۾
 وڏو مقام ڏنو آهي. سندس هوندي ۽ تخليقي شه پارو، پنهنجي معنوي ۽ اشاراتي انداز ۾،
 جديد فڪر ۽ ماحول جي تقاضائن کي سمجهڻ ۽ -هڙڻ ۾ هڪ اهڙي حيثيت اختيار ٿو ڪري،
 جا جديد به آهي ۽ دلڪش به آهي. زندگيءَ جي گرم سرد مسئلن جي چنڊ چاڻ ۽ تجزيي ڪندي،
 ”ناشاد“ جي نگاهه نهايت فريسي ۽ معمولي واردات کي به جذبي ۽ خيال جي لباس ۾
 پوش ڪري جا ڪاميابي حاصل ڪئي آهي. ان کي ڏسي چئي ٿو سگهجي ته شاعر نه فقط هن
 دور جو ترجمان آهي، پر ان سان گڏ سندس مٿي جو مستقبل پڻ روشن آهي. آزاد نظم ۽ غزل،
 نظم ۽ وائي لکندي جي شاعڪار پيدا ڪيا اٿس، انهن جي انادي ۽ مٿي حيثيت سنڌي ادب جي
 تاريخ ۾ اهر رهندي. ٻولي سڀ کان پختي ۽ انداز بيان شوح ۽ دلشين اٿس. اسيد آهي ته هي
 شڪار توتي ڪندي، اڳتي هلي جديد ادب جي قابل ستائش باب ۾ اهر مقام حاصل ڪندو. — ادارو

نظم

سج

هيءَ ڏينهن جي نورمل نهر آهي،
جت روح ٿو ورهجي هر ويلي؛
من مست ٿئي ٿو سوجن ۾،
جهوسي ۽ نجي ٿو هر لحي!

هي ڏينهن خوشين جي شوقين جا،
هي ڏينهن لڪيل ها پاڳن ۾؛
هي ڏينهن وصال ۽ الفت جا،
هي ڏينهن ورونهن جي ماڳن ۾!

هيءَ نهر منڌوءَ جان ٿيڻي آ،
من نهر ۾ ٿيڻا رنگ پٿان؛
هيءَ نهر منڌوءَ جان چاري آ،
هن نهر ۾ راتو ڏينهن ٿران!

مڙهيان ٿو محبت جا موتي،
هن ساگر جي هر چوليءَ مان؛
۽ هڪئي گهٽ پٺڙان ٿو مان،
هو نهر جي مڙي لوليءَ مان!

هيءَ نهر ڏئي مون جڏهن کان،
مان غائب آهيان هتيءَ مان؛
ٿو ٿيڙگان تنهن ۾ شار و سحر،
من موج هڪري ٿو مٽيءَ مان!

شل پيار جو دريا سوجن ۾،
بارهوني هجي، پُر شور هجي؛
۽ روح تنهن جي ريلسي سان،
اڳتي ئي هجي، سُر اور هجي!

آزاد نظم

فرق

تون پي شاعر،

مان پي شاعر!

خوان جي واديءَ ۾ جڏهن،

سرو سمن، ويهان ڏسڻ ٿو.

لال ۽ شهبلا کي پسڻ ٿو،

ڪڪريل ڪڪريل مڪڙيون، گل ٿل،

ڪڪڙيل، قمري، ڀؤنرو، لبل:

۽ ٻن مائي، جمار، صراحي.

سيخالي جي موج ڏسڻ ٿو، تڏهن شايد:

شعر لکين ٿو.

خوب لکين ٿو!

منهنجا ساٿي!

لوق وڏو آ ٿو ۾، مون ۾:

رستي هلندي ٻار ڏسان ٿو پنندا پنندا:

لاڏين ۾ معصوم ڏسان ٿو ٻڙڪيا سهندا:

جنگ و جدل جي ٻاهر ڏسان ٿو شعلا شعلا:

ظلم و ستم جا مٿج ڏسان ٿو ڏڪندا ڏڪندا:

تڏهن منهنجو روح رڙي ٿو:

شعر لکان ٿو،

رَت رَتان ٿو!

احساس

آءُ افشائ ٿو،

روز تصوير ٺاهڻ هو منهنجو عمل:

اوچتو اوچتو،

فن،

مهران

منهنجي هٿن پيو ڪيري،

پرزا پرزا ٿي وئي.

منهنجي صورتگري:

دل جي ٻالڪي ٻرچاڻو مون،

ان کي شعرن جو رانديڪو ڏئي!

منهنجي ماحول ۾،

منهنجي چٽي طرف:

واقعا، حادثا ظلم انڌير جا، ۽ نعشب جي آڳ:

منهنجي انڪار جي وادين جي لڙ،

مون چونڊيو جڏهن:

ڪنهن جي املاسن کي،

ان جي احساس کي،

روح تڙهي اٿيو، دل جلي رک ٿي:

۽ ظلم کي کڻي جنن ڪير شاعري،

مڪڙو پنجن ويو،

اندوڪين دان-تان.

جنهن کان لرزان رهي ڪنگارن جي دل،

سارادن جي دل، بي-هارن جي دل:

خست حالتن جي دل،

بقرارن جي دل!

آءُ شاعر آهيان:

منهنجي گيتن ۾ شعلا لهان،

منهنجي بيتن ۾ شينر جوان!

منهنجي ماحول ۾،

منهنجي چٽي طرف:

عشق جا واقعا، حادثا.

عشوقن جون هزارين سي رنگينيو:

منهنجي اکين ڏٺا آهن. - معلات ٻن،

۽ انهن جا سجايل ڦاڪ بوس ديوار ڏٺي،
جن دريائن جي پويان، مون ٻائي لٿو، جو ڏٺو،
ڪٿي انسان هئا۔

عش و عشرت ۽ مستي و چان پتي ٿيا،
جن جا ظاهر جدا، جن جا باطن الڳ،
مون انهن جي بناوت جون وٽڪيون،
منهنجي نٺ لٽ جڏهن چونڊيون،
سي سڙي ڪامي وڪ ٿي ويون،
ستدر اک احساس ۾؛

روح ٽڙي اٿو، دل جلي وڪ ٿي!
۽ قلم کي ڪٿي چئن ڪم شاعري،
سي وٽڪيون، عش جون مستيون،
بنجي ويون سي به ڊڪ درد جو دامتان،
مغلن جي ڪهاڻن کان پڻ ڀڳران۔

آ! شاعر آهيان!

منهنجي ماحول ۾

منهنجي چٽي طرف،

واقعا، حادثا؛

ظلم، جا، 'عش' جا!

وعدو

چمن ۾ سدا چنڊ کڙندو ٿي رهندو،
سدا رات جو روح رڙندو ٿي رهندو،
ستارن جون سيجون سجايل ٿي رهنديون،
۽ مڪڙيون سدا مسڪرايل ٿي رهنديون،
ڏکڻ جي ٿڌي هير گهٽندي ٿي رهندي،
ڪلاڻن جا گل خوب ٿڙندائي رهندا؛
سدا باغ ۾ پُور ميڙندائي رهندا؛
۽ خوشبوءِ هن ريت رڻندي ٿي رهندي۔

مراحي ۽ ساغر جي رهن ۾ پئجي۔
سرت مان لهر ۾ سڀني جون لهرون،
ستارن جي پٿر مان ٽڪرائجي،
ٽڪي ۽ ٽڪي، سائون ٿي ڇڏي،
نٺ قطن ڪٽان سود ٿي وينديون!

سِر راه ڪٽڻ پار ملندائي رهندا،
صدين جا سماچار ڪٽاندائي رهندا؛
اٺين روز دهار ٿيندائي رهندا،
سلي ۽ ڪيلي نٺ ويندائي رهندا!

اڳن ۾ بهارن جو دعوت بنا خوب ٿيندو اچڻ،
مگر منهنجي دل ۾ خزان آه سيمان بيل؛
بهارن جي ڪٽڻ آجيان مان ڪندس؟
بهارن سان ناتو ٺاهي نه سگهندس!

مان ڄاڻان ٿو دنيا جو دستور چاهي،
خزائن جي دنيا، بهارن جي دنيا،
پُونرن جي دنيا، ڪلاڻن جي دنيا،
۽ خوشبو ۽ ساغر ۽ لهرن جي دنيا!

مگر مان ڪريان ٿو ڀڪو واعدو۔
هي آزرده ونجيد، برباد دل،
صدين کان وٺي منهنجي 'الاشاد' دل،
ٿي گوتم جهان شائنيءَ جو صبر؛
اٺين ٿي صدين تائين خاموش رهندي!

دستور

هن شهر ۾ ڪٿي جلاد رهن،
هن شهر ۾ ڪٿي صياد رهن،
هي شهر آ۔
هي شهر غضب،
هي شهر عجب!

وک وک ئي چمکن کات نکا،

هر موڙ ئي ڪيئي دام کڙا؛

هر رهگذر، ڪنڊا ۽ ڏنگهي،

هر چواڪ سجابل دار و رسا

هي بستي آ حيرت جو مڪان،

هن شهر ۾ ڪو آزاد نه آ؛

هر سالو جو آ ذهن، زبان، احساس غلام؛

هن شهر جي ماڻهن جي چوڙن تي ڪف لڳل،

فرهاد نه ٿئي،

ڪو داد نه آ

هي شهر الا ساڳيو ئي نگر:

هر موڙ ئي لائل ۽ پتري،

هر چونڪ تي ورهه جا جام ڀريل،

هر وک تي ڪيئي ڪرت آڏل،

هر رهگذر ڪائن جون نظارون ان ڪٽندڙا

دستور سدائين پابند آ،

پنهجي ئي عمل تي صدين کان:

باعزم جوان انسان پيا وڌن.

ليرا پيا لڳن،

مان هو ٿو ڏسان؛

وڌندو هو اچي،

ڪيٺندو هو اچي،

ٿيٺندو هو اچي،

هن شهر ڏي ڏوڪهندو هو اچي،

لئون ذهن، جمالو ڳائيندو

خواب

رات رات!

اها!

مهراڻ

انڌيري، پات، اولداهيءَ جي رات:

چارو خاموشي، هيٺ ۽ هراس،

آسمان شهر ۾ سرڪوشيون.

چنڊ ۽ تارن ۾ خاموشيءَ جو راج.

سون نهاريو، جاجي، ڏسندو ئي رهيو!

آسمان جا سڀ ستل قارا ائين جاگي پيا،

چنڊ جي چانڊاڻ ۾ ماڻڏاڻ هيو،

۽ خاموشي شهر جي ٽنڊي وٺي.

هرڪو پامن ڪي ورائي ٿي آيو،

هر ڪنهن ڪٽر سوڙي ٿي جاگي ڏٺو،

منهن لڪل، گهٻرائيل، پوسائيل،

جن نه اولداهيءَ غفمان منهن ڪڍيو راکاس هو!

رات اولداهيءَ جي پردي ۾ ليڪل،

اوجھو ڪيئي هلاڪوءَ چئن گهڙيا.

لرڙهه برالدار هو سارو شهر:

گرو ڌاري ۾ ڏاڪهو بغداد ٿي،

ويا لکي بغداد جي هر موهن ڪي،

تي وٺو حسن ازل!

جاگ چوڪيدار ۾ پيدا نه ٿي،

شهر لٽيو ٿي رهيو، سڙندو رهيو، سڄ ٿي وئي،

دجله ساري خاڪ ٿي وڃندي رهي!

چنڊ رٽندو ٿي رهيو،

تارا ڏسندا ٿي رهيا.

رات رات!

مارئي

وقت سدائين ساڳيو آهي:

سج سدائين ٿاڻ ۽ ٽيڪ جو بح چئي ٿو:

چنڊ جي منڊ ۾ ٿورو ٺاهي!

واٽ سرءُ ۾ بن چئن ٿا ڪڍ ڪڍ ٿيندا:

مهر آسر جي روز گهٽائي ٿي؛
 روز اسان سان گس ٿي هر هو گنهون هي وڇڙيل
 لونءِ لونءِ لوري آزاديءَ جي،
 پٽ پٽهر، ست رڳيون سب سچ ابرار!
 پاد ملي ٿي،
 وقت سدائين ساڳيو آهي؛
 صدين کان ا ساگر ڪارو؛
 صدين کان سڌو جو چوهو-
 نائمر آهن؛
 وقت- اڃ ۽ ڪالھ، صبحائي- دائر آهن!
 ڪوٽ عمر اڃ عرش چڙهي ٿو؛
 (۽ پڪ آهي پٽ به هوندو)،
 ماروئڙن جي سيل ۽ ست جي منھڪ پٺائي
 ست عمر کي،
 باپيءَ جي پوري ۾ سڌ اڃ ٿي آهي؛
 ها پر،
 حب وطن جي دل ۾ هر دم دودءِ ڪاٺي،
 آزاديءَ جي منزل ڪارڻ ساعت-ساعت سٺو ساھي؛
 ڪوٽ عمر ۾ قوت ٿي هوندا،
 ڏاڍن ۾ پرڏوٽ ٿي هوندا-
 يار پکن ۾ موٽي ايندو،
 سچ هميشه گهوت ٿي ٿيندو!

وايون

(۱)

سڀنا منهنجا سين،

او ڏوليا- سڀنا منهنجا سين!
 جاني ڪڏهن جڙ نه ڄاڻن، هر دم ايڙا ليل؛
 او ڏوليا- سڀنا منهنجا سين!
 بره ٿئي جو پري پلڪ کان ڪڏهن نه ڏيندا وين؛
 او ڏوليا- سڀنا منهنجا سين!
 اسيارا اسيارا پوٽ جهڙا، نازڪ نازڪ سين؛
 او ڏوليا- سڀنا منهنجا سين!

(۲)

روح ڏنو ٿم ريلو، يار-

گيت مٿي هو گيت سڻايان!
 ميڪندي ڪيئي سال لنگهي ويا، محن سان ٿيسو سيلو، يار؛
 گيت مٿي هو گيت سڻايان!

(۷۵۹)

پوءِ ڦٽي، پرديهي آئمن، وٽسڌڙ ٿيڙو وڌو، ٻار:
 گيت مٿي پيو گيت مٿاڻان!
 سان راڳي ويسراڳي آهيان، ساجن! آءٌ سوڀارو، ٻار:
 گيت مٿي پيو گيت مٿاڻان!
 رمز عجب 'ناشاد' سچن جي، آءٌ اجهل اڀريلو، ٻار:
 گيت مٿي پيو گيت مٿاڻان!

غزل

هڪ عشق ٿي ڇا شعل نشان منهنجي غزل ۾،
 پنهنجا ٿيا رموزِ دوجوان منهنجي غزل ۾!
 تعمير ڇڏا ٻيلو ٿيا لوان منهنجي غزل ۾،
 تخریب جو آهي لـ نشان منهنجي غزل ۾!
 ڪولسي ڪو ڏسي ڏيڏو ادراڪ يقين سان،
 هرمنظرِ فطرت آ جوان منهنجي غزل ۾!
 سنڌي ڪي به اندازِ بيان چسي آ ضرورت،
 موجود هو اندازِ بيان منهنجي غزل ۾!
 هر شعر آ مجموعو حساس و صداقت،
 هر لفظ آ فشر جي زبان منهنجي غزل ۾!
 محدود لـ آ دائرو رنگِ تفصيل،
 هر شعبه هستي آ لوان منهنجي غزل ۾!
 محبوب جي صورت تي نظر منهنجي سڦٽن جي،
 مظلوم جي آهڻ جي نغان منهنجي غزل ۾!
 ڪجهه سلسلِ چنگ و دڻ و ربط و مصراع،
 ڪجهه تذڪرہ تيغ و ستان منهنجي غزل ۾!
 آهي لـ مناسب جوان 'ناشاد' نه اي ٻار،
 جذبات جا دريا ٿيا روان منهنجي غزل ۾!

●
دل تي پتر ٿو هڻان مان، دوستو!
گرچہ آئينو مان آهيان، دوستو!

زلف جا زنجير ٽوڙي ٿو ڇڏيان،
پير پڪاري مون کي رندان، دوستو!

جي ڏسو هڪوار، حيران ٿي وڃو،
روي تاهان، حسن خوبان، دوستو!

بني ڪنهن مان تاهه پنهنجي دوستي،
پنهنجو ستر ۽ ڪوٺي جان، دوستو!

باد چو 'لاڙاڻو' کي محفل نه ڪيو،
سي اوهان جو آهي احسان، دوستو!

●
لضا ٿي لامڪان، لائين مڪمل،
ڪنهن جي درجي خاڪو خبرين مان!

ملي جنهن کي ٿي ساق، جي لين مان،
تنهن جو چاهي ٿو وانگين مان؟

سلامت منهنجو فردوس تصور،
جو رنگين آهي حسن هوشين مان!

گهٽي آهي دٻار بيخودي لڏ،
ملي وٺي جا نڪاهو اولين مان!

ڪمر مجدا جو ان جي آستان ٿي،
گهٽر آيا سڙه جي آئين مان؟

ٿيسا ڪون و مڪان رقصان ۽ ويوان،
محبت جي شولڊر آئين مان!

گهري 'ناشاد' ٿي دل، عمر ماري،
رمان ديوانه مڪرا آئين مان!

شاعرن جو فرض

پروفیسر ڈاکٹر گِرد لُپکے - اولہ جرمني

(Prof: Dr: H. C. Gerd Lupke- West Germany)

خدا جو حُڪمر آهي شاعرن کي:
تو خلقت جي ڏين کان ٻار لاهيو;
ميتاني درد ۽ دُڪ آدمين جا,
خدا جي حُسن جو چلوو پٽاهو;
گناهن جي د ملندي ڪيئن معافي,
رڳو تڏهن محبت وٽ رهايو
پڻا ٿيندي انهن تي شاعرن جي,
تو ڪنهن جي سوس آهي فرض اداڻي;
پڙهايو، عشق جي گرمي سان ڪهڙن,
تڏي دنيا، محبت سان وڃائي;
۽ ڪهڙن شاعرن جي نڪروتن سان,
وڏي انسان ۾ آهي چڱائي؟
بهر صورت، هي لازم شاعرن تي،
سڀاڻو روح ماڻهن کي پٽائڻ;
دعوت ڇهن جاء تي روحاني رهيس،
آئي جي راء ماڻهن کي پٽائڻ;
جنهن ماڻهو ڪٿي تي ٿي پٽيان؟
سرم کان ڪنڌ پنهجو سي جهڪائڻ!
جڏهن پنهجي ٻري سوچيندا حالت،
تڏهن ملندا سچي راءِ آفت!
[منظوم ترجمو]

غلام محمد "گرامي"

گرامي صاحب، سنڌي ادب جي تاريخ ۾ پنهنجي علمي ۽ ادبي خدمت ۽ فڪرو نظر جي تنوع جي حيثيت سان خاص مقام حاصل ڪيو آهي. پير علي محمد راشدي جي لفظن ۾: "جنهن ٻوليءَ ۾ هن فسر جو قلم آهي، اها ٻولي نه مرندي!" مون ڪوشش ڪئي ته سندس حالات ۽ علمي-ادبي تحريرن، مقالن ۽ تقريرن، گذارشن ۽ تبصرون، ڪتابن ۽ مقدمات تي تقريرن تي ڪو سیر حاصل سڃاڻو لکان: سندس اسلوب بيان ۽ طرز تحرير ئي نموني ۾ بحث لکان: پر السوس جو ائين ڪري نه سگهيس، ان متعلق جواب ڏنائين: "زندگيءَ ۾ ڪنهن زنده لاءِ لکن درست ناهي: زندگيءَ ۾ اهي پهلو پيش ڪيا وڃن ٿا، جي ظاهر ڪرڻ نه گهرجن: ڪهڙو ڪري امانت تعريف ۽ خوشامد ڪبي آهي، ۽ سٺي کان پوءِ اهي پهلو پيش ڪجن ٿا، جي زندگيءَ ۾ پيش ڪرڻ جهڙا ٿين ٿا" سندس تحريرن جو دفتر اڏو ته منتشر آهي جو ڪير مهورن ۽ ڪير پڙهي؟ فڪرو نظر جي حيثيت سان فڪرانگيز ۽ انقلابي نظريات جو حامل، ۽ جديد کان جديد برين خيالات جو عالم ۽ مبلغ. علم ۽ فن جي هر موضوع سان وابستہ ۽ دنيا، تصوف، فلسفہ، سائنس، تدبير، ادب، تاريخ ۽ شاعريءَ کان ويندي راڳ ڦاٽين سندس فائدار نگاهه خيالات ۽ بصريات جو تنوع ۽ همگيري ان حد تائين، جو:

زاهد تنگ نظر ٿي سمجهي ڪافر ڄاڻا،

اور ڪافر به سمجهتا هي مسلمان هون مين ا

جو مصداق. سندس انقلاب آرين تحريرن مان اختلاف ڪندي نه فقط ڪتابن جا ڪتاب لکيا ويا آهن، پر مضمونن جا سلسلا هلايا ويا آهن، ۽ سوين قسطون لکيون ويون آهن ان کان سواءِ ڪي 'فتوائن' سان به نوازيو ويو آهي — پر پاڻ پنهنجي نصب العين ۽ فڪر و نظر کان تيز متروڪ نه ٿيو آهي. سندس چوڻ آهي ته "مقدم، تحقيق ۽ تصديق جي اهڙي مقام تي پهچڻ گهرجي، جتي حاله هتي سگهي ته پلي هئي، باقي پنهنجي عقيدتي پر ڪوبه فرق نه اچي گهرجي".

سنڌي ادب ۾ سندس اسلوب تحرير ۽ انداز بيان، پنهنجي حسن ۽ زيبائش جي سببان انفرادي مقام پيدا ڪيو آهي. انداز بيان جي ندرت ۽ انفراديت ايتري ته سامهون آهي، جو سندس تحرير تي ٻلي سندس نالو نه هجي، ان هوندي به هر ڪو پڙهندڙ سمجهي وڃي ٿو ته هيءَ تحرير ڪنهن جي آهي.

سندس طرز نگارش ۾ صوري ۽ معنوي حس ۽ لطافت آهي. ائين چوڻ ۾ ڪوبه مبالغو نه آهي ته سندس طرز نگارش شاعراڻي آهي. گرامي صاحب نثر ۾ شاعري ڪري ٿو. سندس تحريرن ۾ خوبصورت ۽ حسين تشبيهن، حسن ۽ دلنشين استعارا، لطيف ۽ معنيٰ خيز ڪتابا، بي ساخت ۽ پخت ترڪيبون، برجست ۽ روح پرور جملا ملن ٿا، جي هوند شاعريءَ لاءِ استعمال ڪري سگهجن. سندس تحرير ۾ توازن ۽ تسلسل رهي ٿو، جنهن ۾ نظم جي رواني ۽ غزل جي تراوردهي محسوس ٿئي ٿي. گرامي صاحب 'مهراڻ' لاءِ هي گذارشون لکيون آهن، اهي 'ادب عالمي' جو اعليٰ مثال آهن. علم ۽ فن جي گهڻو ڪري هر مسئلي تي بحث ڪيو اٿس. انداز بيان ۽ اسلوب تحرير اهڙو حسين ۽ دلنشين، ولول انگيز ۽ جادو ٺيڪه ٺيڪه ٿئي ٿو، جو انساني ۽ ڊرامي، ناول ۽ ڪهاڻيءَ کان به وڌيڪ دلڪش ۽ روح آفرين ٿو محسوس ٿئي. سندس تحرير ۾ فڪر انگيز حيال به آهي، صوري تناسب به آهي، منطقي توازن به آهي، دليل جي پختگي به آهي، نتيجي جي صحت به آهي، ۽ پيدا روايتي ۽ برجستگي به آهي. سندس تحرير جي خصوصيت، جا پڙهندڙ کي متوجه ٿي ڪري، سا استعارات ۽ منجهات، اشارات ۽ ڪهاڻيات، تلميحات ۽ تشبيلات جي ڪثرت ۽ سراواڻي ۽ ان جي طاعري حسن سان گڏ معنوي حسن به آهي، جنهن ۾ دليري ۽ دلاوريزي، دلڪش ۽ دلبري موجود آهي. سندس نظريات ۽ خيالات مان اختلاف رکندڙ به سندس حسن بيان کان به تر ٿيڻ کان سواءِ رهي ٿو سگهي.

پيو ته سندس تحرير جذبات انگيز لفاظيءَ توڙي لعل جي طبع انگيزيءَ تي مشتمل نه هجي. پڙهندڙ هڪ معنوي روح محسوس ڪندو، هو لعل جي حسن ۽ تناسب جي پس به نظر ايندو. ان وقت اهو به مولانا 'زاد' جو به ان معيار جو موجود آهي، جنهن اڳيان شاعري به هجڻ آهي. بقول حسرت موعاني:

حسب سجي ٻيڪهي ابرو الڪلام کي ٿئي،

نثر حسرت مين ڪجهه مزه نه رها.

خيالات جي تنوع ۽ رنگينيءَ ۾ متعدد ڏانهن جا دعوت آهي. اها سندس وسيع مطالعي ۽ تجربن جي پيداوار آهي. ڇاڪاڻ ته سندس سر ۾ زندگي ظاهري ۽ آهي ۽ معنوي ۽ آهي. مذهبي ۽ آهي ۽ روحاني به آهي. ذڪر ۽ فطرت سان گڏ سور ۽ سار سندس خيال انگير دوا کي رنگين ۽ بنايو آهي ۽ حسين به سندس خيالات ۾ روسي جو سوز و ساز به آهي ۽ رازي جو پيچ و تاب به آهي؛ لطيف جي وجد انگيزي به آهي ۽ سچل جي جرستي به آهي بهرحال، سندس شاعري نظم ۽ غزل کان وڌيڪ 'مڪر ۽ خيال' جي آهي. اها اثر ۾ موجود آهي. سندس عبارت ۾ نظم جو تسلسل ۽ بندش ۽ غزل جو ترنم آهي. جملي کان پوءِ اهو ڄميو ائين معلوم ٿيندو، جيئن اُپشار جو صاف ۽ شفاف پاڻي پنهنجي خوش رفتاريءَ سان روان ۽ دون هجي. اها آهي سندس 'شاعري'! پاڻي رهي سوانح حيات، اها مختصر هن ريت آهي:

نالو: غلام محمد 'گرامي' بلوچ، والد جو نالو جاڙو خان بلوچ. ولادت: سيوڙ ۾ ۳۰ - ڊسمبر ۱۹۲۰ع. تعليم: ڪنهن به اسڪول، ڪاليج ۽ يونيورسٽيءَ ۾ تعليم نه ورتل. جو ڪجهه به وٺس آهي اهو ذاتي مطالعي، محنت، تلاش، شاعري ۽ تجربي ۽ صحبت سان پيدا ٿيل آهي.

سندس وڏن مان خاندان جو پهريو مڙس، برادي خان اول، سوڙ - چوئي، دهري غازي خان مان آيو، ۽ ۱۸۳۰ع ڌاري ميرن جي ڏنل جاگير ڊگهه بالا (ملي دادو) ۾ رهيو، ۽ اتي هن لغارين سان مٽي ماڻهي ڪيائين. ممڪن آهي ته اها جاگير ماڻڪاڻي ميرن وٽان مليل هجي. جي به ڊگهه بالا ۾ رهيا هئا ۽ پوءِ ميرپورخاص ڏي آيا. خان حڪميءَ ڪري اهو سارو خاندان منتشر ٿي ويو، ۽ لاڙڪاڻي، سيوڙ ۽ ٺهري تائين وڃي نڪتا. اڄ اهن زمين تي سندس ڪي عزيز ۽ ڀائر جا مشهور زميندار قابض آهن.

سندس وڏن جو ڪٽنب هن طرح آهي: جاڙو خان بن ماهي خان بن شهداد خان بن مراد خان بن برادي خان اول.

ماهي خان کي هي اولاد ٿيو: لونگ خان ۽ حڙو خان ۽ ٽي نياڻيون. وڏي نياڻي پنهنجي خاندان ۾ پيرل خان لغاريءَ کي ڏني وئي؛ ٻي نياڻي ٻيٽ سيراڻي (سيوڙ) ۾ بهاري سادات ۾ ڏنل هئي؛ ۽ ٽين نياڻي به ساڳئي شهر ۾ قريشي خاندان ۾ ڏنل هئي. ٽنهي جو اولاد موجود آهي هن خاندان جا باقي مالدءِ عزيز هن وقت دهري، ڊگهه بالا، ٻيٽ گل محمد، هيرو خان جمالي، سيوڙ، قمبر ۽ لاڙڪاڻي ۾ رهن ٿا. ڏکڻه بالا مان اهن هڪ فتح جهڙي (ٿرپارڪر) جي ڀرسان آباد آهي. سي اثناعشري شيعا آهن ۽ پنهنجا ڳوٺ اٿن.

شادي: سندس شادي ۱۹۳۶ع ۾ سندس استاد، پير زڪري استاد العلماء حضرت مولانا عبدالڪريم دبروي رحه ۽ جناب سيد حامد علي اڪبر شاه صاحب، ۽ رئيس ڪاليج حيدرآباد، رئيس غلام علي لغاري، حاجي عبدالحميد حقوئي ايسو. ايل اي. مرحوم ۽ رئيس صابو الدين ايسو. ايل ايل. مرحوم جي ڪوششن سان ٻئين سيراڻي جي دريئين مان سندس پٽ ٿي.

اڪاڪ حود شاه صاحب پڙهايو ۽ ميهڙ شهر جي سڀني عالمن ۽ ديندارن، دوستن ۽ عزيزن شرڪت ڪئي.

اولاد: امان الله قريشي اڳ ڄاڻو نروند، جنهن جي والد علي محمد مرحوم جي وفات تي چار سال عمر هئي، ان جي پرورش ڪيائين. ڪاليج ۾ پڙهي ٿو ۽ روزانه "هلال پاڪستان" ۾ ڪم ڪري ٿو. پوءِ پٽ محمد شير اٿس ۽ ٻه نياڻيون رقيه ۽ ممتاز اٿس. محمد شير ۽ رقيه ڪاليج ۾ پڙهن ٿا. ممتاز ستن ڪلاس ۾ آهي.

ناناڻا: سندس ناناڻا هلي "پوتا خاندان مان آهن. ان خاندان مان مشهور درويش رحيم فقير هلي، پوٽي (ماڙي تعلقو ميهڙ) جي نانيءَ (وفات ۱۹۶۷ع) مان گرامي صاحب پيدا ٿيو. کيس ٻيا پائڻ ۽ پندرهنيت آهن: علي محمد ۽ غلام رسول زنده آهن. غلام حسن، مائي بصران ۽ مائي هاشم وفات ڪري چڪا آهن.

حيدرآباد ۾ اچڻ: گرامي صاحب حيدرآباد ۾ ۱۹۴۳ع ۾ جامع عربيه تحريڪ ۾ آيو. ان کان پوءِ هت هميشه لاءِ رهيو. ۱۹۵۱ع کان ۱۹۵۴ع تائين نريننگ ڪاليج فارمين ۾ فارسي جو استاد رهيو.

صحافت: ۱۹۴۳ع کان نلمي ۽ صحافي زندگي جو آغاز "هلال پاڪستان" جي افتتاح سان ڪيائين، ۽ "عبرت" جي ٻئي دور ۾ ڪالم نويس رهيو. ان سلسلي ۾ رسالو "آفتاب" ڪراچي، "مرفان لطيف" حيدرآباد، "پاڻيان" هالا، "الزمان" هالا ۽ "ترجمان" ميرپورخاص جو ايڊيٽر رهيو. ۱۹۵۵ع ۾ "سنڌي ادبي بورڊ" ۾ آيو ۽ رسالي "مهراڻ" جو مئنيجنگ ايڊيٽر ٿيو. ۵۶-۱۹۵۷ع ۾ "شاهه" حيدرآباد جو ايڊيٽر ٿيو. ۱۹۵۸ع کان اڄ تائين "مهراڻ" رسالي جو ايڊيٽر آهي. ان طرح سڄي عمر ادب ۽ صحافت سان وابسته رهيو. سندس تعلقات جو سلسلو وسيع آهي. مخدوم محمد زمان صاحب "طالب المولا" سان محبت ۽ عقيدت وارو تعلق اٿس. ان طرح اسان سان ۽ تاجپور جي نوابن، خاص طرح نواب نور احمد خان لغاري ۽ ٻين سان عزيزن وانگر تعلقات اٿس.

- راج محمد هلي.

زاوٽ: عزيززم راج محمد هلي پنهنجي ذاتي سوارش سان جو ڪجهه لکيو آهي، اها ان جي مهرباني — ورنه ذره ناچيز جي حيثيت ڇا؟ سنڌي ادب جي نمائنده شاعرن جي ڪلام کي مطالعو ڪندي شاعريءَ کان ڏوڏي ويو آهي. هو به پنهنجي شاعري پيرنگ ۽ بيهود آهي، ان ۾ نه رانگي آهي ۽ نه حسن بياني ڪڏهن ڪڏهن مجبوراً ڪجهه لکيو اٿس. زياده توجه نثر ڏانهن آهي. حال اهر خدمت ڪئي اٿس. ڪجهه گذريو آهي، باقي به گذر آهي. وهي نام الله ڪا! سمراه ست جي فن تي جو تجزيو ڪيو ويو آهي، ان تي اڪثفا ڪئي وئي آهي: حال جيان پيش پيران!

- غلام محمد گرامي

نظم

نقد حیات

آئینہء مثالِ تعبیرِ ازل جی ذات
تی ماریائی عقل و خیرد، عین ممکنات.
بی رنگ و بو، جهانِ خودی، عین ممکنات،
تسو عکسِ ذاتِ حق ۾ لھان حسنِ کائنات.
آھی دورِ خیالِ معانیِ تخیلات،
آئینہء مثالِ تجرّدِ کمالِ ذات.
عالمِ لمار آھ تشابھ بہ اشتراک،
معلوم آھ جو، سو، لفظِ تسو تصوّرات.
سو ماریائی وھر و گمان ۽ بلا صفت،
مظہر ۾ ان جو جلوو تسو حسنِ شفی جہات.
آھی حیاتِ بخشِ حتیٰ لحدِ حیات،
آھی زمانِ مکانِ کان مٹی منہر نبات.
آھی غر و الر ۾ لھان حسنِ کائنات،
آھی غرِ حیات ۾ مضر دورِ حیات.
آھی نفسِ نفس ۾ لھان حسنِ کائنات،
آھی نظرِ نظر ۾ عیانِ روحِ کائنات.
چیڑی تسو سازِ جذبِ کئی مضاربِ دلفکار،
آواز آھ روحِ ترنم، دورِ حیات.
ای عشقِ آئینہء حسنِ تجاذبِ کئی چا چوان،
کھنن کئی نہ تسو سکون، نہ کھنن کئی ملیو نبات.
واعظا نہ چیڑی قصہء خوبان، خموش رہ،
رہندو کڈھن نہ رند بہ منتِ کفرِ نجات.
وارفتگیء شوقِ سلانک کئی نہ ہیچ،
تارن مانِ همکلامِ ڈنرِ چشرِ واردات.
کروات ہو، جنون ۽ خیرد کان رہی بلند،
سو ماریائی عتہ، سندھ عتہء انفات.

يدا مدھن ٿيو حسرن نظر ۾ جمال ٻار،
 هي التفات ڪي به ڏسو عين التفات،
 آهي نظر نظر ۾ بهان حسن حدت،
 زنده ٿيان، ڪترن مان ڪرين جي توجهات،
 آهي 'گرامي' شعر و سخن ڇا، خموش ره،
 سڀ آه ڪنهن جي جذبي نگامي جي واردات.

آزاد نظم

زمان ۽ مڪان

آه ڇا؟ هتي ٻيڪران!
 عالم رنگ و بو جي مڪان ۾ سڪون ۽ مقصد هو تڙياڪ پٿران،
 اُهوئي جهان، منهنجو هر اُشيان،
 ٻيچ درٻيچ ٿيو آهي منهنجو وجود،
 ازل منهنجي ڪڪڙي ٽٽل جي حد،
 ابتڙ منهنجي هڪ دم سندو فاصلو،
 عدم منهنجي عقانئ لڪر و نظر جو ڪو مٿي جهان،
 هي طلسم مڪان، هي طلسم جهان، هي طلسم زمان،
 منهنجي هڪ هڪ نظر ۾ سڪر، مطمح و روان ۽ دوان،
 منهنجو هر لڪر چن رفتن جو جهان،
 منهنجي هر لڪر ۾ زندگيءَ جو جهان،
 منهنجي هر لڪر جو آه پرواز چن عرش بوس،
 عرش ڇا؟ واحد ايڪران، رنگ و بو ڪنن جي محدود حد هر جو نشان،
 منهنجي هر لڪر کي ٿو چمي هوشين، عالم ٻيڪران،
 حدِ بالا تان لهندي ۽ جهڪندي ٿو سجدا ڪري،
 منهنجو فڪر عميق و ذوق و حقيقت رسا،
 جهن و صبح و ساءِ عقل جا قاتلا، عام جا مسئلا، وهم ۽ انسا،
 جت نه ارض و سما!
 منهنجي نظر جهان ۾ ڪروڙين ٿا آهن لهندي صبح، چن
 جت نه آهي زمان، جت نه آهي مڪان،

وقت منهنجي قدم مان هلڻ؟ ٿي سگهي ٿو ائين؟
 وقت، موهوم چڻ ٿيڻ جو اڙول،
 وقت، چڻ وهر و تخمين و ظن ۽ گمان،
 منهنجي هر فڪر ۾ وقتن جو نشان، ٻي نشان،
 جت ڪروڙين ستارا، سيارا، ثوابت، گرھ ٻيا گهم
 ۽ ٻيا توڙي نڪن۔

اهي ڦاٽلا، ڪردار،
 منهنجي هڪ سِر جون منزلون ۽ نشان،
 هي خلا، ٻڪران، وسعتن جو جهان،
 منهنجي وسعت جي آغوش ۾ ٿيو ليڪل ذرڙ ٻي نشان،
 جنهن ۾ ٻن رنگ و هو جو ڪو موهوم، مقتود، معدوم ڏس،
 منهنجي فڪر، رها جي نه ڪا حد، منزل نه ڪوئي نشان،
 تنهنجو سارو مڪان، تنهنجو سارو زمان،
 منهنجي خلوت ۾ موجود ۽ ٻيچ درٻيچ نقصان، روان،
 منهنجي هر فڪر ۾ ڪائناتون نهان،
 منهنجي تخليق ۾۔

تنهنجي فصل، بهارن، جون گلريز ۽ عطراشان، گهڙيون،
 تنهنجي چنڊن جون شفتاب ڌارائون ۽ ڪير جهڙيون اُڇيون،
 تنهنجي ڦارن جا هي بهڪندڙ ڇمڪندڙ ڇهرا ۽ صورتون،
 تنهنجي سڃڻ جو هي دلڪش و روح پرور طالع،
 تنهنجي تخليق جو رنگ در رنگ جاذب جهان،
 حسن و جميل۔

منهنجي اس ڪُڇ، خلوت جو موهوم نقش،
 جهان، ٻڪران، وسعتن جو جهان، هي مڪان، هي زمان،
 سڀ فريب، نظر۔

هي انسان، روز و شب سڀ فريب، نظر،
 هي طالع و غروب ۽ هي رنگين شمع سڀ فريب، نظر،
 ڪهڪشان جو نظارو، هي جاذب نظر سڀ فريب، نظر،
 هي رنگين سحر ۽ هي رنگين آفتاب سڀ فريب، نظر،
 تنهنجي صعب رها جو هي موهوم نقش،

منهنجي هر آن ۾ ڪيئي عالم نھان*
 ڪيئي رنگين طلوع، ڪيئي سھڻا غروب:
 منهنجي هر وسعت ۾ نڪر ۾ نئون جھان، نئون مڪان، نئون زمان،
 نہ منهنجو آريب ۽ نہ منهنجو وٽس،
 نہ منهنجو آئس ۽ نہ منهنجو جليس:
 نہ مون وٽ هتي سال ۽ ڏينھن ۽ رات آھ،
 نہ مون وٽ هتي آھ بجلي نہ بادل نہ برسات آھ،
 نہ مون وٽ هتي خور درخشان جو آھي طلوع و غروب،
 نہ مون وٽ هتي ماھ تاهان جو آھڻ لھڻ،
 نہ حسن گلستان جو آھي وجود،
 نہ بحر روان جو نشان ۽ ثبوت،
 عدم کان اڳي هوس، خلوت گزين اشڪار،
 ۽ ازل منهنجي اڳيان ھئو جلوه ريز،
 سان تخليق جو آستان، رازدان،
 هو ڪلبو سندر سامھون، هر جھان... 'عقدہ ڪن لڪان'
 'عقدہ ڪئن لڪان'
 يعني: 'هو' ۽ 'اھي' ھا نہ ھيئن 'تون' نہ 'مان'،
 نہ آدم نہ اھلس ۽ ھئت و بود،
 نڪو هو مڪين، ۽ نڪو هو مڪان،
 زمان هو مگر هو اھو ئي زمان،
 ارشد، ھولول، عناصر، نہ نقش و وجود،
 زمان ۽ ڪلام ۽ نہ معنيٰ نہ لفظ. فقط هوس!

؟

تنهنجي پرسوز ڦٽا جو ڦٽس،
 تنهنجي پر جوش تقاضا جو ڦٽس،
 تنهنجي پر نور خطِ را جو ڦٽس،
 تنهنجي پر ٻيج فضاڻن کي ڏسي،
 ڪيئي رنگين ڪوڙيون باد آھون،
 ڪيئي شيرين ۽ ڪيئي وليد!

تنهنجي هر عهد گذشتہ ۾ نهاد تي تاريخ،
 اها تاريخ، هيان جنهن کان اڀار ورتي،
 ڪيئي لمحات ۽ ڪيئي حالات،
 ڪيئي پر عظمت و پر شوڪت و رنگين لمحات،
 ڪيئي طوفان حوادث؛
 ڪيئي فطرت سندا پر هول حوالا آهن،
 تنهنجو هر عهد بهارن ۾ رهيو طوفان ۾ ڪٽ،
 تنهنجي هر لمحہ رنگين تي خزان جو ڀاڄو،
 تنهنجي هر عهد گذشتہ تي غلاميءَ جي سُٺر،
 تنهنجي پُر نور جبين تي هو غلاميءَ جو داغ،
 ڪيئي دلدوز ۽ غمناڪ حوالا آهن؛
 جي سنڌ ياد کي آلودہ و غمناڪ ٿا ڪن!
 اي وطن، واديءَ مهران وطن، سنڌ وطن؛
 اي وطن سنڌ، سنڌ خاڪ ۾ تاريخ ٿي نقش؛
 عام ۽ لڪر جون پر ڪيف ڪئي شمعون سڙيل،
 جن جي خاڪستر رنگين ادا کي ڪو سينگهي،
 جنهن جي هر ذرہ بي لذر ۾ نديون موجود،
 علم جون، لڪر جون، تهذيب و تمدن جون ڪنن؛ مھرون - نديون، ڪنن ٿيون
 ڪنن نقش نقوش،
 ڪاشا! تنهنجي ڪا هجي ڪامل و اڪمل تصوير،
 جامع و روشن تصوير،
 اها تصوير جا آئينہ نما ماضي بدست؛
 اها تصوير جنهن جي خال ۽ خط ۾ ڪا هجي،
 دور ماضي سنڌي حالات جي ثابت تقدير،
 تنهنجي آئينہ تهذيب سنڌي هڪڙي جهلڪ؛
 تنهنجي اطراف ۽ اڪناب جي رخ جو پاسو،
 ٿا چون هڪڙو دڙو،
 يعني تهذيب و تمدن جو نشانِ رفته،
 يعني انسان گذشتہ سنڌي پر ڪيف حيات،
 ڪئي گلريز و عطر يز گل نشان ۾ رانيون،
 ڪئي پر ڪيف حسين زهد شڪن ۽ رنگين،

ڪٿي باذوق، ستر ۽ تبستر اٿس،
 ڪٿي دلدوز گهڙيون:
 ڪٿي پاريون ۽ سحرزا گهڙيون،
 تنهنجي آغشت ۽ آلوده پري رخ جو قسم:
 تنهنجي هڪ ياد بهار آڳوڻي، هن چار به دست،
 دم اعجاز مان وابستہ سندھ علم و هنر،
 تنهنجي دم سان وڻي چيهيل جي ظلمات هجي،
 روشني وڌندي وهي عارض سمن جو قسم،
 نعم و نور سان تابندہ سندھ حسن و جمال:
 تنهنجي تقدير کي احساس جمالِ فردا،
 ڏيندا هي اهلِ خير ۽ اهلِ فنون!
 تنهنجي آغشت ۽ سمن نظري ماضيءَ کي،
 ياد ٿا ڪن هتي اربابِ جنون، اهلِ ڪمال،
 تنهنجي هر تقرير ڪف يا جي نظاري جا ڏئي،
 تنهنجي پُر نور و علم و هدي جا شائق،
 صف بصف شان پشاهه اچي ويٺا آهن:
 ڪٿي اربابِ نظر ۽ ڪٿي اربابِ دهر،
 ٿوري ٿيندا هي سندھ چيهل جا زنجير ڪران،
 هن جي دل شعله آهنگ روش جي سڪن،
 ۽ نگاهن ۾ هيان تن جي مروت جا چراغ:
 هن ٿي نڪتو آخلائن ۾ ستارن جو هجوم،
 راهِ ظلمات کي تابندہ ۽ زندہ رکندا،
 تنهنجا اربابِ جنون ۽ سندھ اربابِ فنون،
 لين دوباره سندھ علم جا ڀرندا ڪي چراغ:
 جهڪي عالم کي آڃاويندا، ڪندا روشن تر،
 ساري عالم کي وڻيندا، سندھ ارمان جو داغ،
 ساري عالم کي سڃيندا، سندھ رخسار جو رنگ،
 ساري عالم تي وسائيندا مٿي حسن حيات،
 تنهنجي لقمن جو گداز:
 تنهنجي صهبائي بهارا
 تنهنجي پُر ڪف نگاه!

هيءُ نظر، سائين ميران محمد شاه جي وفات کان ۽ چارڏينهن
اڳ لکيو ويو هو. هڪ ڏينهن قاضي عبدالمجيد 'عابد' صاحب مون
کي پاڻ سان ڄامشوري وٺي ويو ۽ اتي سائين ميران محمد شاه سان
اسپتال ۾ ملاقات ٿي. سائين ميران محمد شاه اتي به پنهنجي زندگي
جا عجب تجربا ۽ مشاهدا، سروسر جا واقعا ۽ قصا پڙائيندو رهيو.
ان کان پوءِ چيائين ته "آءٌ چراغِ محري آهيان—سوت کان پوءِ
نه مرور ڪجهه لڪدو، پر مان چاهيان ٿو ته هاڻي ڪجهه لکوان"
هندس وقت آيو حالت کان متاثر ٿي ان وقت هيءُ نظر لکيو ويو،
جنهن ۾ مون پنهنجا ذاتي تاثيرات پيش ڪيا آهن. افسوس جو اها
انسان جي آخري ملاقات ۽ رهائڻ ثابت ٿي. — ڪراسي.

تنهنجي هن حالت ٿا ڪنهن تي اي مرد عظيم:
تنهنجي هن ضعف ۽ پيريءَ جي پچائيءَ جي دور،
مون کي اڪثر هي خيال آيو آ، اي ميران شاهه!
زندگي ساري سياست ۾ گذر ٿي وئي،
زندگي ساري رهي هي صدمه تلب و توان!
مطمئن روح تي حالات جي ڪنگڙن جو ڪفن،
تيز لاش ۾ خزان ديدنه (پيو) شاخ ڪنهن،
ڪنهن ارمان، سي افسردہ غلغلن وانگر،
ڪنهن انسان، سي ويران نظارن وانگر:
آءُ غم ديدنه و افسردہ شهادت جا ڪنول،
عمر جي زد ۾ رهيا مارا سياست جا ڪنول،
محفلن ۾ نه رهيا هاڻ متانت جا ڪنول،
ڪي رهيا ڪين، طرب پاش، ظرافت جا ڪنول:
گوش محروم صدا، چڻ ته ساعت نه رهي
اڪر ۾ نميگي، جذبات ۾ شدت نه رهي.
دشت احساس ۾ آهونءِ معاني جي آڇل،
حسرتون، داغ، نمائون، مرونيل گل ڦل،
ولولا مرد، طلب ڪنگ، ارادا خاموش.

لفسر هر روان، يعني چراغ اسوس،
 مون کي اڪثر هي خيال آيو آ، اي سردر ضيف،
 تنهنجي هن حالت ٿا ڪنهن تي اي ميران شاها
 دائقي و علم و فضيلت سندي مخزن آهن،
 دائقي و علم و فضيلت جو ملبه ڇا انعام؟
 خون دل صرف ڪئي، خاڪو وطن جي غلطي،
 تو وزارت ۽ سفارت جو لڏو ڪهڙو صلو؟
 هر ڪهڙي آبداءِ پاڻيءَ ۾ گذاري وڃي،
 زندگي ڇڻ نه ٿي صحرائي، گذاري وڃي.
 ڪٿي لڪي ڪٿي لڏي، ڪٿي لڏي جو سفر،
 ڪٿي شملو، ڪٿي بجني ۽ دلي، جالندو،
 ڪٿي يورپ جا نظارا ۽ پوستان حيات،
 ڪٿي لڪي جي زمين شور ۽ سنگين ذرات،
 زندگي ساري نه جذبات جي تشڪيل ۾ وئي،
 زندگي ساري نه حالات جي تعمير ۾ وئي.
 حيفا! هڪ ڏينهن، ٿي ويندو نظام هستي:
 اڄ سنڌ ساز ۾ نقصات نه سو سوز نه لٽي،
 اڄ سنڌ ڳالهه ۾ آهي نه نزاکت نه خيال؛
 هاڻ مگر تنهنجي نگاهن ۾ اُڀرڻ پوڄا،
 ڪلهه جي تصوير جا آئيندو اسروڙ ۾ آهي،
 سو تصور سنڌو رنگين جهان ويندو رهيو،
 حيفا! هڪ ڏينهن، لٽي ويندو نظام هستي!
 لٽ هڪ ڏينهن تي هن ويڙ کان وڇڙي ويندين،
 لٽ هڪ ڏينهن نگاهن کان به نڪري ويندين،
 تنهنجي تصوير، تصور ۾ ئي رهجي ويندي،
 تنهنجو هي جسم ۽ هي حسن نظر ٿيندو مٽي!
 تنهنجو ڏور ٻار قلم نوحه ڪٿان ٿي ويندو،
 تنهنجو دفتر تنهنجا ڪاغذ، ائين رهندا رهندا،
 سرخيون اينديون سنڌ نانهن جون اخبارن ۾:
 ماهنامن ۾ مقالات ۽ آواز ايندا

تنهنجي وڙهيءَ تي ڪيئي اهل نظر لاڻ ٿيندا،
 ڪاوش لڪر رسايت تي سڄي منڊا اندر،
 داد و تحسين سان الفاظ کي دهرائيندا،
 چند لحن لک منڊا نانءُ جو ڇو ڇو ڇو ڇو ڇو ڇو،
 ٻو سڳهو توکي وساري سي ڇڏيندا سڀني،
 ڪاوش! ڪو تنهنجي محبت جو صلو زنده ٿئي،
 تنهنجي خدمات مندو ڪو تر نشان قائم ٿئي.
 علم ۽ فن منڊي هر صيف جي خدمت تو ڪئي:
 تو 'پٺاڻي' جي ڏنو لڪر ۽ فرمان کي فروغ،
 تو ثقافت جي اشاعت جو ڪيو ڪم ڪڍڻ،
 "جامع منڊ" جو ٻاٻو ٿو وڌو ٻن پختو،
 "ادبي بورڊ" جي تشڪيل ۾ تنهنجو حصو،
 راڳ ۽ رنگ جي محفل جو ٽئين روح روان،
 "سنڌي مسلم سنڌي سوسائٽي" تنهنجي در سان،
 توڻي "مهراڻ" رسالي جو وڏو هو ٻاٻو،
 تنهنجي خدمات کان سرسبز ثقافت ٿي آهي،
 تنهنجي احسان جو مروهون آهي علم و ادب -
 پر هتي تلخ حقيقت ۽ چوڻ ڏي ٻارا،
 هي حڪايت ۽ شڪايت به ڪرڻ ڏي ٻارا،
 ويا لنگهي ورهيه، محبت جو صلو ڪو نه ٿيو،
 تنهنجي خدمات مندو ڪو به نشان ڪو نه ٿيو.
 نور هيءَ سنڌ منڊي قوم، سدا مُرده به دستا
 نور! مُردن جي ستائش ۾ سدا رطب اللسان:
 نور! جهڙن جي رهي آهي سدا دشمن جان!
 نور! مُرده کي چوي ٿي تہ - عليه الرحمة!
 نور! زنده کي ستاري تہ - عليه اللعنة!
 نور! اڄ مُرده پرستن جو ٻئي آهي هجوم،
 تنهنجي خدمات جو عيٽو، ڪٿي ملندو توکي!
 ورهيو ٿيندڙون، ڪئين ايندا، مڃاڻا لکبا،
 پر منڊا ياد جي لک ڪا به دوامي خدمت،

سنڌ وارن ڪنن ۾ ٿيندي ۽ اڳي ٿي آهي:
 تنهنجي هن حالت ناگفته ٿي اي سيران شاه!
 مون کي اڪثر هي خيال آيو آهي
 مون تي اڪثر هي ملال آيو آهي:
 ”زندگي ساري رهي بي صدمه ٿاڻ و ٿوان!“

عزل

آه ڪٿ اهل نظر، ذوق نظر، حسن نظر،
 جو ڪري شمع حسن، گر يزان تي نظر.
 آهي ڪيمي ۽ ڪليا ڏي پڪي راه گذر،
 تو به اي اهل نظر، خام ٿيو انداز نظر.
 تنهنجي هر نظر تي ڪري دل روشن تر،
 ڪتي محروم نظر، هي ڏسي انداز نظر.
 ڪن قدم سوي ۽ سجهي، اي خداوند خيال،
 ايندو هر ڪنڌر موعود به انداز نظر.
 حيفا! آدم ٿي ويو حافظ پندار ۾ ڪر،
 آهي هر لڪ ٻر، ۽ ٿيو بهتر، به نظر.
 ڪير پيو توکان سوا، ٿولڪي، اڄ شعر و ڪلام،
 جنهن ۾ ٿيو سوز، جهر، سوز نظر، ساڙ نظر.

نگاه جن جي معنيٰ ۽ شڪ جن جي نظر،
 انهن جي حسن ۽ ڪشم ڏني جهان جي خبر،
 خمير خاڪ فسفا آئينا جو چا انداز،
 نظر سان آهي پشي ڪيميائي خاڪ اثر،
 مٿاڻي آهي قلندر، نوائے جان، امروز،
 تر رت ويئي، اهو ٿي ٿو چمڪي لوور سحر،
 عجيب آهي ٿيو، نظم، سرم آرائي،
 جو سونگون ٿا رهن صاحبان، فڪر و هنر.

هنر کان ڪورا سراسر، مڏيا پوسون اهل هنر.
 هي بيخبر ٿا رهن، هي مڃيا-ون اهل خبر،
 اسان جي عقل و نظر جيا عجب ٿيا معيار،
 جو رهڙنسي ۾ مثال آهي، سوئي ٿيو رهبر،
 ٿري ٿيو پنهنجي مرادن تي مرڪز و محور،
 پيو پيو جو اما رات آهي: خونِ بشر.

راهزن راهبر، راه پيچده تر، هر قدم پٿر خطر،
 زندگي مختصر، چن سفر در سفر، گامزن تيز تر،
 سائي ماهوش، ڪن ڪا لوري نظر، ڪو آهي جام پيو،
 عالم رنگ و بو، چارسو، ڪو ڪو ٿيو نرسيد نظر،
 سائي ماهوش، تنهنجي مڃانه ڏي، آيا اهل خبر،
 آت ڪو ساغر نه پي، جنهن ۾ ٿيو موجزن منهنجو خونِ جگر،
 بيخبر ساربان، لڄي ويو ڪاروان، هٿ ته شور و فغان،
 آيو دورِ خزان، وڌي ويو بال دير، ڪنهن کي ڪنهن جي خبر،
 حفا رنج و الس، شور ماتي ۽ غم، ڪن هندم نه ڏي،
 سائي محشر، اڀر آدم جي لڏ ڪجهه نه ٿي چاره گر،
 هيڏا دارو رسن، قيد ۾ فڪر و نين، زندگي اسي ڪفن،
 پنهنجو تن ۽ نه من، تانڪي پي ڏهن، لشد ۾ دهنه ور،
 تنهنجو مشڪل، ڪيائ، تنهنجو ريجهن، رشن، تنهنجو لوڏن، مڏن،
 توتان گهروي و جان، تنهنجي حسن ادا، تنهنجو حسن نظر،

حريف انڪر جان ٿي نه پشور تر، نه سهي،
 دل و جگر نه رهيا گرم تر، پتور، نه سهي،
 خدا جو شڪر، غم اين و آن جو آهيان امين،
 نه آهي پنهنجي مقدار ۾ حير و زل، نه سهي،
 نفس نفس غم دوران جو آهي حسن حيات،
 نه آهي دامن گلچن ۾ برگ و پٿر، نه سهي،

قدم قدم تي هي دار ورسن ٿيا ڪنهن کان؟
 اوهان کان! خوب! اوهان کي مگر خبر نه هئي.
 نظر نظر ۾ طلسمات فن جا لفظنارا
 جهان؟ پناهه! اوهان جي ڪٿي نظر نه هئي.
 سافر آهيون نه منزل نه راه ۽ نه سڪون؟
 اچا وڌون پيا، ٿيو خضر عيسى نه هئي.
 اي برقي رو، ذرا ڏسجان هي آئين پريادا
 ستنه به ڇڏيو ڪجهه ڪجهه، تمام تر نه هئي.
 زبان مان مڃ ته تصور آهي ڪجهه تفاعل آهي
 چوي ٿو ڪير؟ ٽلاني تون ڪر نه ڪر نه هئي.
 اسان ته ديرو حرم کان مٿي ڪيا منجدا
 ڪنهن جو در نه هئي ۽ ڪو سنگد در نه هئي.
 خموشي، نطق ويران؟ جي ڪنهن مترادف
 اوهن ٻڌو ٿا، ڪٿي ان جو ڪو اثر نه هئي.
 قريب آهيون، تصور ۾ ٿا رهون زندهه
 اچون وڃون ٿا، به ظاهر ڪو، ناهي نه هئي.
 مشار جان؟ نه خيالات کي ٿي لهند ڪري
 پوي تون پير اسان کان نه هڪر گذر نه هئي.
 مقدرات جا قائل رهون ٿا، ڇا به هجي
 جهان عشق ۾ پنهنجو ڪو چاره ڪر نه مڏي.
 وٺا شناس رهون ٿا ۽ مڃن آهيون
 ٿي بوالهوس نه قدم تي رکيون سر نه هئي.
 وٺا جو دم يا پرڻداون جيئن آهيون حيات
 ٻڌي، ٻڌي نه ٻڌي، آه پرائس نه هئي.
 مڃن شناس ڪوت انسانن ٿيندو آهي
 ادا شناس اڳيان ناهيون نوحه ڪر نه هئي.
 دل و نظر کان واري سگهو نه تنهنجي پاد
 نه ڪامران؟ ٿو رهي يار، جلد ڪر نه هئي.
 'گرامي' ڪو نه اشارات کي به سمجهي ٿو
 مڃن شناس ڪو آهي، سچو شهر نه هئي.

زندہ شعراء کرام جون ولادتون؛ مرحوم شعراء کرام جون ولادتون؛ وفاتون

۱. مخدوم محمد زمان "طالب الموليٰ"
ولادت: ۵، آکٽوبر، ۱۹۱۹ع مطابق ۹ محرم ۱۳۲۸ھ
۲. آغا عبدالنبي خان "آغا"
ولادت: ۱۶ مارچ ۱۹۰۲ع مطابق ۱۶ ذوالحجہ ۱۳۲۰ھ
وفات:
۳. ڈاکٽر اسد اللہ شاہ "بيخود" حسيني
ولادت: ۱۲، اپريل ۱۹۲۱ع مطابق ۲۳ ذوالقعدہ ۱۳۳۹ھ
وفات: ۲۴ جولاءِ ۱۹۸۱ع مطابق ۲۱ رمضان ۱۴۰۱ھ
۴. ڈاکٽر نبي بخش خان بلوچ
ولادت: ۱۶ دسمبر ۱۹۱۷ع مطابق ۲۰ صفر ۱۳۳۶ھ
۵. ڈاکٽر شيخ محمد ابراهيم "خليل"
ولادت: ۲۴ دسمبر ۱۹۰۰ع مطابق ۲ رمضان ۱۳۱۸ھ
وفات: ۱۹ نومبر ۱۹۸۲ع مطابق ۲ صفر ۱۴۰۳ھ
۶. رشيد احمد لاشاري "رشيد"
ولادت: ۱۸، اپريل ۱۹۲۲ع مطابق ۱۹ شعبان ۱۳۴۰ھ
وفات: ۲۰ سيپٽمبر ۱۹۷۰ع مطابق ۱۸ رجب ۱۳۹۰ھ
۷. فيض بخشا پوري
ولادت: ۱۹۲۲ع
۸. عبداللہ "خواب" حيدرآبادي
ولادت: ۲۹ دسمبر ۱۹۰۲ع مطابق ۹ شوال ۱۳۲۱ھ
وفات: ۲۱ فيبروري ۱۹۸۱ع مطابق ۱۵ ربيع الثاني ۱۴۰۱ھ
۹. سردار علي شاہ "ذاکر"
ولادت: ۱، جنوري ۱۹۲۸ع مطابق ۷ رجب ۱۳۴۶ھ
وفات:
۱۰. ا.ح. جنسنگھاني "سامر"
ولادت: ۲، جون ۱۹۰۳ع مطابق ۱ ربيع الاول ۱۳۲۱ھ
وفات:
۱۱. شيخ عبدالرزاق "راز"
ولادت: ۲۹، جنوري ۱۹۱۹ع مطابق ۲۶ ربيع الثاني ۱۳۲۷ھ
وفات:
۱۲. سليمر هالائي
ولادت: ۱۲ نومبر ۱۹۱۸ع مطابق ۷ محرم ۱۳۳۷ھ
۱۳. محمد اسماعيل عرسائي "فدا"
ولادت: ۱۷، سيپٽمبر ۱۹۰۶ع مطابق ۲۷ رجب ۱۳۲۴ھ
وفات:
۱۴. مرزا اسد بيگ "اسد"
ولادت: ۱۸، سيپٽمبر ۱۹۱۳ع مطابق ۱۶ رمضان ۱۳۳۱ھ
وفات: ۱۰، اپريل ۱۹۹۰ع
۱۵. سيد نجف علي شاہ "کمر" نقوي
ولادت: ۲۱، اپريل ۱۹۲۳ع مطابق ۴ رمضان ۱۳۴۱ھ
وفات: ۱۲، سيپٽمبر ۱۹۸۴ع مطابق ۱۵ ذو الحجہ ۱۴۰۴ھ

۱۶. سيد لطف علي شاه "منظور" نقوي

ولادت: ۱۷ مئي ۱۹۲۴ع مطابق ۱۲ شوال ۱۳۳۷ھ

۱۷. عبدالفتاح "عبد" عاقل

ولادت: ۲۷ اپريل ۱۹۰۷ع مطابق ۲۹ جمادي الاول ۱۳۲۵ھ

وفات: ۲۲ اپريل ۱۹۷۳ع مطابق ۱۸ ربيع الاول ۱۳۹۳ھ

۱۸. سيد اظہر گيلاني

ولادت: ۱۱، آڪٽوبر ۱۹۱۵ع مطابق ۱، ذي القعد ۱۳۳۳ھ

۱۹. مظفر حسين "جوش"

ولادت: ۲۲ دسمبر ۱۹۱۹ع مطابق ۲۸ ربيع الاول ۱۳۳۸ھ

۲۰. عبدالقيوم "صائب"

ولادت: ۲۷، جولاءِ ۱۹۲۷ع مطابق ۲۷ محرم ۱۳۴۶ھ

۲۱. بلال پرديسي

ولادت: ۲۹ مارچ ۱۹۳۱ع مطابق ۹، ذي القعد ۱۳۴۹ھ

۲۲. معصوم يوسفاني

ولادت: ۲۴ جنوري ۱۹۲۹ع ۱۲ شعبان ۱۳۴۷ھ

۲۳. عمر الدين "بیدار"

ولادت: ۱، اپريل ۱۹۲۹ع مطابق ۲۰ شوال ۱۳۴۷ھ

۲۴. "فلندر" لڪياري

ولادت: ۱۰، مئي ۱۹۳۰ع مطابق ۲ ربيع لاحد ۱۳۵۹ھ

۲۵. حبيب الله "حبيب" پٿر

ولادت: ۱، نومبر ۱۹۱۷ع مطابق ۱۵ محرم ۱۳۳۶ھ

ولادت: ۱۸، اپريل ۱۹۸۰ع مطابق ۱ جمادي الثاني ۱۴۰۰ھ

۲۶. نور شاهين

ولادت: ۱۸، آگسٽ ۱۹۴۲ع مطابق ۶، صفر ۱۳۶۱ھ

۲۷. رضيه "ناز" پٿي

ولادت: ۹، مئي ۱۹۴۸ع مطابق ۲۹ جمادي الثاني ۱۳۶۷ھ

۲۸. مولانا دين محمد "اديب" فيروز شاهي

ولادت: ۲۱، مارچ ۱۸۹۷ع مطابق ۱۵ شوال ۱۳۱۴ھ

وفات: ۲۷ فيبروري ۱۹۷۳ع مطابق ۲۳ محرم ۱۳۹۳ھ

۲۹. حافظ محمد احسن

ولادت: ۱۲، اپريل ۱۹۰۰ع مطابق

وفات:

۳۰. سيد علي اكبر شاه

ولادت:

وفات: ۲۲، جون ۱۹۶۹ع مطابق ۶ ربيع الثاني ۱۳۸۹ھ

۳۱. مولانا حاجي احمد ملاح

ولادت: ۱۸۷۷ع

وفات: ۱۹، جولاءِ ۱۹۶۹ع مطابق ۳ جمادي الاول ۱۳۸۹ھ

۳۲. مولانا محمد عظيم شيدا

ولادت: ۱۸۸۲ھ

وفات: ۶، آڪٽوبر ۱۹۸۸ع

۳۳. مولانا در محمد "خاڪ" كانڌلوي

ولادت: ۱۸۹۷ع مطابق ۱۲ ربيع الاول ۱۳۱۳ھ

وفات: ۲، سيپٽمبر ۱۹۸۵ع مطابق ۱۶ ذوالحج ۱۴۰۵ھ

۳۴. سليم ڳڙهري

ولادت: ۱۵، مارچ ۱۹۲۵ع مطابق ۹ شعبان ۱۳۴۳ھ

وفات: ۴، سيپٽمبر ۱۹۸۷ع

۳۵. مولوي عبدالرحمان "ضيائي"

ولادت:

وفات:

۳۶. مولوي نورالدين "نور"

ولادت: ۱، مارچ ۱۹۲۷ع مطابق ۲۶ شعبان ۱۳۴۵ھ

وفات:

۳۷. محمد موسى "رر"

ولادت: ۲، آگسٽ ۱۸۹۸ع مطابق ۲۲ ربيع الثاني ۱۳۱۷ھ

وفات: ۱۵، مارچ ۱۹۸۷ع مطابق ۱۴ رجب ۱۴۰۷ھ

۳۸. لطف اللہ بدوی

ولادت: ۴، جولاء ۱۹۰۴ء مطابق ۱۹ ربیع الثانی ۱۳۲۲ھ

وفات: ۱۹، دسمبر ۱۹۶۸ء مطابق ۲۸ رمضان ۱۳۸۸ھ

۳۹. سلیم سرھندی

ولادت: ۱۳۲۷ھ

۴۰. خلیل سرھندی

ولادت: ۱۰، جولاء ۱۹۱۶ء مطابق ۸ رمضان ۱۳۳۶ھ

۴۱. گل حسن شاہ "مجنوب"

ولادت: ۱۳۲۹ھ

۴۲. رحیم بخش "نمر"

ولادت: ۲۲، نومبر ۱۹۳۳ء مطابق ۳ شعبان ۱۳۵۲ھ

۴۳. حافظ ضیاء الحق "اسلم"

ولادت: ۲۲، فیبروری ۱۹۳۱ء مطابق ۲ شوال ۱۳۴۹ھ

۴۴. مولوی عبداللہ "اثر"

ولادت: ۱۶، جولاء ۱۹۲۰ء مطابق ۱۸ ذی القعدہ ۱۳۳۹ھ

وفات: ۲۶، دسمبر ۱۹۷۶ء مطابق ۴ محرم ۱۳۹۶ھ

۴۵. مہو خان "موج" لغاری

ولادت: ۱۹۰۶ء

۴۶. رحیمداد خان مولائی شیدائی

ولادت: ۱۸۹۴ء

وفات: ۱۲، فیبروری ۱۹۷۸ء مطابق ۲ ربیع الاول ۱۳۹۸ھ

۴۷. "اضغ" ہالائی

ولادت: ۱۴، اگست ۱۸۹۷ء مطابق

۴۸. منصور ویراگی

ولادت: ۸، اکتوبر ۱۹۲۰ء مطابق ۱۳ جمادی الاول ۱۳۴۹ھ

۴۹. میر حاجی محمد بخش خان ٹالپور "میر"

ولادت: ۱۹۲۴ء مطابق ۱۳۴۲ھ

وفات: ۲۰، مئی ۱۹۸۵ء مطابق ۱۰ رمضان ۱۴۰۵ھ

۵۰. نواب نور احمد خان لغاری "مسکین"

ولادت: ۱۹۲۰ء مطابق

۵۱. نواب بہاول خان لغاری "بہاول"

ولادت: ۱۴، مئی ۱۹۲۱ء مطابق ۵ رمضان ۱۳۳۹ھ

۵۲. الحاج خلیفہ محمد اسماعیل "قاسم" پلي

ولادت: ۱۸۹۱ء

۵۳. فقیر ولی بخش راجڑ

ولادت: ۱۳۳۱ھ

۵۴. "داغ" ٹکرائی

ولادت: ۲۲، جنوری ۱۹۱۶ء مطابق ۱۶ ربیع الاول ۱۳۳۴ھ

۵۵. محمد عثمان ڈیپلاتی "شائق"

ولادت: ۲، جولاء ۱۹۰۸ء مطابق ۲ جمادی الثانی ۱۳۲۶ھ

وفات: ۷، فیبروری ۱۹۸۱ء مطابق ۱ ربیع الثانی ۱۴۰۱ھ

۵۶. مسکین ملا کاتیار

ولادت: ۱۹۲۳ء

۵۷. آخوند فضل صدیق "فصل"

ولادت: ۲۶، جون ۱۹۱۶ء مطابق ۱۰ رجب ۱۳۳۰ھ

۵۸. افضل مصرپوری

ولادت: ۵، نومبر ۱۹۳۲ء مطابق ۵ رجب ۱۳۵۱ھ

۵۹. مولوی عبدالحمید منگریو

ولادت:

۶۰. مخدوم محمد امین "فہیم" صدیقی

ولادت: ۴، اگست ۱۹۳۹ء مطابق ۱۹ جمادی الآخر ۱۳۵۸ھ

۶۱. پیر شاہنواز شاہ "عارف المولا"

ولادت: اکتوبر ۱۹۲۲ء مطابق

۶۲. سید احسن الهاشمی "احسن"

ولادت: ۲۳، ستمبر ۱۹۲۳ء مطابق ۱۱ محرم ۱۳۴۳ھ

٦٣. سيد حافظ شاه "ناطق" حسيني

ولادت: ٢٦ فيبروري ١٩٢٦ ع مطابق ١٢ شعبان ١٣٤٤ هـ

٦٤. شبير هاتف

ولادت: ٤ اپريل ١٩٣٠ ع مطابق ٢٥ صفر ١٣٥٩ هـ

٦٥. محبوب سروري

ولادت: ٨ جنوري ١٩٣٤ ع مطابق ٢١ رمضان ١٣٥٢ هـ

٦٦. راز بلزائي

ولادت: ١٢ دسمبر ١٩٢٣ ع مطابق ٢ جمادي الاول ١٣٤٢ هـ

٦٧. "نشرت" نائن شاهي

ولادت: ١٥ مارچ ١٩٢٩ ع مطابق ٤ ذيقعد ١٣٤٧ هـ

٦٨. حسين بخش خادمر سروري

ولادت: ١٥ مارچ ١٩٥١ ع مطابق ٦ جمادي الثاني ١٣٧٠ هـ

٦٩. جليل سروري

ولادت: ١٩٣٢ ع

٧٠. ولي سروري

ولادت: ١٢ مئي ١٩٣٦ ع

٧١. "مانيل" سروري

ولادت: ١٩ اگست ١٩٣٧ ع مطابق ١١ جمادي الثاني ١٣٥٦ هـ

٧٢. عبدالحق "شهيد"

ولادت: ١٩٣٣ ع

٧٣. حامد علي انور احمد زئي

ولادت: ١١ اكتوبر ١٩٣٦ ع مطابق ٢٤ رجب ١٣٥٥ هـ

٧٤. شيخ اياز

ولادت: ٢٣ مارچ ١٩٢٣ ع مطابق ٦ رمضان ١٣٤١ هـ

٧٥. عبدالڪريم "گدائي"

ولادت: ١١ جنوري ١٩٠١ ع مطابق ٩ رمضان ١٣١٨ هـ

ولادت: ٢٨ جنوري ١٩٧٨ ع مطابق ١٨ صفر ١٣٩٨ هـ

٧٦. حيدر بخش جتوئي "حيدر"

ولادت: ١٠ آڪٽوبر ١٩٠١ ع مطابق ٢٦ جمادي الثاني

١٣١٩ هـ

وفات: ٢١ مئي ١٩٧٠ ع مطابق ١٤ ربيع الاول ١٣٩٠ هـ

٧٧. تنوير عباسي

ولادت: ٧ دسمبر ١٩٣٤ ع مطابق ٢٩ شعبان ١٣٥٣ هـ

٧٨. نياز همايوني

ولادت: ١ اپريل ١٩٣٠ ع مطابق ١ ذيقعد ١٣٤٨ هـ

٧٩. شمشير الحيدري

ولادت: ١٥ سيپٽمبر ١٩٣٢ ع مطابق ١٣ جمادي الاول ١٣٥١ هـ

٨٠. امداد حسيني

ولادت: ١٢ مارچ ١٩٤٠ ع مطابق ٢ صفر ١٣٥٩ هـ

٨١. محسن ڪڪڙائي

ولادت: ٣ حواله ١٩٢٧ ع مطابق ٢٤ ربيع الاخر ١٣٥٦ هـ

٨٢. پروانو پٽي

ولادت: ١٦ فيبروري ١٩٣٤ ع مطابق ١ ذيقعد ١٣٥٢ هـ

٨٣. بردو سنڌي

ولادت: ١٥ مارچ ١٩٢٢ ع مطابق ١٥ رجب ١٣٤٠ هـ

وفات: ١٩٨٨ ع

٨٤. سروبيچند "شاد"

ولادت: ٢١ حوري ١٩٣٧ ع مطابق ١٨ شوال ١٣٥٥ هـ

٨٥. سروبيچ سحرولي

ولادت: ١٤ مارچ ١٩٣٧ ع مطابق ٣٠ ذوالحج ١٣٥٥ هـ

٨٦. عبدالڪريم "ڪريم" پلي

ولادت: ٢١ گب ١٩٤٠ ع مطابق ١٦ رجب ١٣٥٩ هـ

٨٧. فتاح ملڪ

ولادت: ٣ مارچ ١٩٣٩ ع مطابق ١١ محرم ١٣٥٨ هـ

٨٨. ذوالفقار راشدي

ولادت: ١٠ مارچ ١٩٣٨ ع، مطابق ٧ محرم ١٣٥٦ هـ
وفات:

٨٩. شيخ عبدالحليم "جوش"

ولادت: ١ مارچ ١٩٣٢ ع مطابق ٢٢ شوال
٩٠. علي محمد مجروح

ولادت: ١٩٢٦ ع

٩١. تاج بلوچ

ولادت: ٢٥ مئي ١٩٤٠ ع مطابق ١٧ ربيع الاخر ١٣٥٩ هـ

٢٩. غلام احمد "بيدمر"

ولادت: ٢٢ آڪٽوبر ١٩٣٦ ع مطابق ٥ شعبان ١٣٥٥ هـ

٩٣. استاد بخاري

ولادت: ١٦ جنوري ١٩٣٠ ع مطابق ١٥ شعبان ١٣٤٨ هـ

٩٤. انور هالائي

ولادت: ١١ دسمبر ١٩٢٥ ع مطابق ٢٤ جمادي الاول ١٣٤٤ هـ

٩٥. نديم انصاري

ولادت: ٨ دسمبر ١٩٢٧ ع مطابق ١٣ جمادي الاخر ١٣٤٦ هـ

٩٦. شفيع محمد "اوج" علوي

ولادت: ١٤ آڪٽوبر ١٩٢١ ع مطابق ١٣ ربيع الاول ١٣٤٠ هـ

وفات: ١٩٧٢ ع

٩٧. مصطفيٰ حيدر جتوئي

ولادت: ٢٦ مئي ١٩٣٤ ع مطابق ١١ صفر ١٣٥٢ هـ

وفات: ٢٥ مئي ١٩٧٥ ع مطابق ١٣ جمادي الثاني ١٣٩٥ هـ

٩٨. عبدالفتاح "عبد" بلورائي

ولادت: ١٩ مارچ ١٩٣٣ ع مطابق ٢١ ذيقعد ١٣٥١ هـ

٩٩. قيوم طراز

ولادت: سيپٽمبر ١٩٢٥ ع

١٠٠. قمر شهباز

ولادت: ١٣ اپريل ١٩٣٨ ع مطابق ١٠ محرم ١٣٥٦ هـ

١٠١. جوييجو عبدالجبار "شامر"

ولادت: ٢٦ نومبر ١٩٣٥ ع مطابق ٢٨ شعبان ١٣٥٤ هـ

١٠٢. محمد علي "جوهر"

ولادت: ١٩٣١ ع

١٠٣. احمد خان "آصف"

ولادت: ٨ جولاءِ ١٩٢٢ ع مطابق ١٣ ذيقعد ١٣٤٠ هـ

وفات: ١٥ جولاءِ ١٩٨٩ ع

١٠٤. احمد خان اختر

ولادت: ٢٣ اپريل ١٩١٥ ع مطابق ٧ جمادي الثاني ١٣٣٣ هـ

١٠٥. محمد عثمان "ناطق"

ولادت: جون ١٩٢٨ ع

١٠٦. محمد حسين "كاشف"

ولادت: ٣ فيبروري ١٩٤٠ ع مطابق ٢٢ ذي الحج ١٣٥٩ هـ

١٠٧. عبدالغفور "عابد"

ولادت: ٢٥ نومبر ١٩٤٢ ع مطابق ١٧ ذيقعد ١٣٦١ هـ

١٠٨. آثم نائشاهي

ولادت: ١٩٢٧ ع

١٠٩. وفا نائشاهي

ولادت: ١٥ مئي ١٩٤٤ ع مطابق ٣ جمادي الثاني ١٣٦٣ هـ

١١٠. راز نائشاهي

ولادت: ٧ آگسٽ ١٩٤٧ ع مطابق ١٩ رمضان ١٣٦٦ هـ

١١١. راج محمد "جمال" پلي

ولادت: ٢٧ آگسٽ ١٩٤٠ ع مطابق ٢٢ رجب ١٣٥٩ هـ

١١٢. ولي محمد "وفا"

ولادت: ٧ دسمبر ١٩٤٤ ع مطابق ٢١ ذو الحج ١٣٦٣ هـ

۱۱۳. نظیر ٹکڑانی

ولادت: ۱۰ اپریل ۱۹۲۰ء مطابق ۱ ذیقعد ۱۳۴۸ھ

۱۱۴. نثار ہزمی

ولادت: ۱۳ جون ۱۹۲۴ء مطابق ۹ ذیقعد ۱۳۴۲ھ

۱۱۵. صوفی ساجد سرشاری

ولادت: ۱۵ اپریل ۱۹۲۲ء مطابق ۱۶ شعبان ۱۳۴۰ھ

۱۱۶. تاج صحرائی

ولادت: ۱۴ ستمبر ۱۹۲۱ء مطابق ۱۱ محرم ۱۳۲۹ھ

۱۱۷. مقبول احمد پٹی "دانش"

ولادت: ۵ جنوری ۱۹۲۷ء مطابق ۲۰ جمادی الاخرہ ۱۳۴۵ھ

وفات: ۲۱ فیبروری ۱۹۷۷ء مطابق ۲ ربیع الاول ۱۳۹۷ھ

۱۱۸. نواب جان علی خان لغاری "جان"

ولادت: ۱۹۱۷ء

۱۱۹. شیخ محمد سومار

ولادت: ۱۰ جنوری ۱۹۳۵ء مطابق ۲۴ رمضان ۱۳۵۲ھ

وفات: ۲۴ اکتوبر ۱۹۸۶ء مطابق ۱۹ صفر ۱۴۰۷ھ

۱۲۰. غلام حسین رنگریز

ولادت:

۱۲۱. حیدر علی ٹالپر

ولادت: ۱۱ مئی ۱۹۴۴ء مطابق ۱۹ جمادی الاول ۱۳۶۳ھ

۱۲۲. غازی ٹکڑانی

ولادت: ۳ اگست ۱۹۳۴ء مطابق ۲۱ ربیع الاول ۱۳۵۲ھ

۱۲۳. قلب علی "قلب"

ولادت: ۲۱ نومبر ۱۹۲۶ء مطابق ۱۴ جمادی الاول ۱۳۴۵ھ

۱۲۴. رشید پٹی

ولادت: ۶ جولاء ۱۹۳۲ء مطابق ۲۲ ربیع الاول ۱۳۵۲ھ

وفات: ۱۵ فیبروری ۱۹۸۸ء مطابق ۲۷ جمادی الثانی ۱۴۰۸ھ

۱۲۵. دوست محمد چانڈیو

ولادت: ۱۹۴۸ء

۱۲۶. میر غلام اللہ ٹالپر "امیر"

ولادت: اپریل ۱۹۴۸ء

۱۲۷. محمد یعقوب "آرزو"

ولادت: ۸ اپریل ۱۹۳۸ء مطابق ۲۸ جمادی الاول ۱۳۶۷ھ

۱۲۸. پرکاش "دیپ"

ولادت: ۴ اپریل ۱۹۶۹ء مطابق ۴ جمادی الثانی ۱۳۸۸ھ

۱۲۹. علی بخش "رضا"

ولادت: ۱۹۱۰ء

وفات: ۲۹ اپریل ۱۹۷۴ء مطابق ۶ ربیع الثانی ۱۳۹۴ھ

۱۳۰. مدد علی "سانگی"

ولادت: ۱۲ اکتوبر ۱۹۵۱ء مطابق ۱۰ محرم ۱۳۷۰ھ

۱۳۱. امتیاز حسین قاضی "خیام"

ولادت: ۲ جنوری ۱۹۵۳ء مطابق ۳ ربیع الثانی ۱۳۷۱ھ

۱۳۲. "ناشاد" (نقیس احمد شیخ)

ولادت: ۱۰ نومبر ۱۹۴۷ء مطابق ۲۵ ذوالحجہ ۱۳۶۶ھ

۱۳۳. غلام محمد گرامی

ولادت: ۲۰ دسمبر ۱۹۲۰ء مطابق ۱۹ ربیع الثانی ۱۳۳۹ھ

وفات: ۱۵ ستمبر ۱۹۷۶ء

مهراڻ

سوانح شمير (احصو پهريون)

جنهن ۾ هيٺ ڄاڻايل عالمن، آزاديءَ جي علمبردارن، قومي، سياسي رهنما، اديب و شاعرن، درويش و گهڙن، سنڌي ادبي بورڊ جي ميمبر صاحبان حالات زندگي، قومي سياسي، سماجي خدمت تي روشني وڌل آهي.

۱. علامه ۽ فضلاء

۱. سندور عبدالرحمن الشيد گهڙي
۲. مير حور مولوي قاضي حاجي محمد عثمان
۳. مير حور مولانا نور محمد شهداد حڪوت
۴. مولانا گل محمد مير حور شهداد حڪوت
۵. مولانا محمد حسن قاضي مير حور حيدرآبادي
۶. مير حور مولانا حافظ اسد الله لکڙائي
۷. مولانا حافظ محمد شفيق صديقي مير حور پالائي
۸. مير حور مولانا حڪيم تاج محمد القان مشتاق
۹. حافظ محمد پير سب مير حور لکڙائي
۱۰. مولانا غلام صديق مير حور شهداد حڪوت
۱۱. غلام محمد هاشم مير حور گڙي پاسني
۱۲. مولوي محمد علي طالب مير حور
۱۳. مولانا محمد اگرو مير حور
۱۴. سندور عبدالحميد فيروز شاهي مير حور
۱۵. غلام حاجي صفاء الله مير حور فيروز شاهي
۱۶. مولوي جهان خان دراني مير حور شڪارپوري
۱۷. محمد ويراڻ بخش مير حور گهڙي
۱۸. مولانا حاجي محمد مير حور غلاني
۱۹. مولانا عبدالغفور مشتوق مير حور عباسپوري
۲۰. مير حور مولانا محمد اسماعيل سومرو فيروز شاهي
۲۱. مير حور مائي فاطمه لاکير
۲۲. مير حور مولانا حاجي الاهي بخش
۲۳. مير حور سندور ابو محمد عبدالله واري
۲۴. مير حور مير علي نواز علي شڪارپوري
۲۵. مير حور مولانا عبدالرحمن حسان ميمڻ شڪارپوري
۲۶. مولانا بخش محمد واعظ مير حور
۲۷. سيد پير شهاب الدين شاه مير حور لڪياري
۲۸. مير حور مولوي غلام رسول شڪارپوري
۲۹. مير حور مولانا بخش ميسر
۳۰. مير حور مولانا عبدالرحمن حسان فيروز شاهي
۳۱. مولانا عبدالرحمن حسان ڏامراو مير حور
۳۲. مير حور غلام محمد قاسم گڙي پاسني
۳۳. مولانا دين محمد مير حور بشري
۳۴. غلام مصدود مير حور صديقي پالائي
۳۵. مولوي بهاؤ الدين بهائي مير حور
۳۶. مير حور مولانا سندور غلام محمد ملڪاڻي
۳۷. غلام مير حور محمد عثمان گڙائي
۳۸. مير حور مولانا رڪو چانڊيو
۳۹. پير احسان الله شاه راشدي مير حور
۴۰. مولوي غلام رسول مير حور توبو
۴۱. مير حور مولوي محمد اسماعيل ميمڻ
۴۲. غلام مير محمد مير حور نورنگي
۴۳. مير حور حاجي محمد اسماعيل سرهندي
۴۴. مولانا خليل يار محمد مير حور شڪارپوري
۴۵. قاضي عبدالرؤف مير حور مورائي
۴۶. مولانا حاجي شفيق محمد مسجد مير حور

۴۷. مولانا محمد سليمان واعظ مير حور
۴۸. مير حور مولانا دين محمد وڙائي
۴۹. مولانا عبدالغني مير حور گڙي چانڊيو
۵۰. مير حور سندور غلام حيدر صديقي قاضي هالائي
۵۱. مير حور مولانا عبدالغفور ڏيرو
۵۲. مير حور حاجي عبدالدين چتر
۵۳. مولانا احمد مير حور هالائي
۵۴. مولانا محمد ملوڪ
۵۵. حضرت سيد حاجي شير محمد شاهه مير حور مدني
۵۶. مولانا محمد هاشم انصاري
۵۷. مولانا محمد صادق رانيپوري
۵۸. مولانا محمد ابراهيم گڙي پاسني
۵۹. مولانا محمد يوسف عباسي
۶۰. مولانا دين محمد ادب
۶۱. مولانا مفتي محمد صا حيدر حالي
۶۲. مولانا عبدالغفور چشتي
۶۳. سندور ابراهيم
۲. مقاومت جت پاشي ۽ قومي ۽ سماجي خدمت
۶۴. پير پاڳارو سيد ميمڻ شاهه ميمڻ
۶۵. مولانا سيد الله ميمڻ
۶۶. مولوي عبدالناري
۳. قومي خدمت ۽ سياسي رهنما
۶۷. شير علي مهاجر مير حور خان محمد جونيجر
۶۸. حيدر بخش الله خان جتوئي
۳. دويش ۽ فتوا
۶۹. فقير خير محمد حبيبي بئيج
۷۰. مير حور فقير محمد خان لاکير
۷۱. دين فقير حيدر مير حور
۷۲. جمال الدين فقير جمال
۷۳. مير حور فقير مير بخش
۷۴. فقير قلندر بخش مولوي مير حور
۷۵. ماسٽر غلام فقير
۷۶. مير حور فقير سومرو
۷۷. سندور مير حور گهڙي لائي
۷۸. پير حاجي شير محمد شاهه ميمڻ
۷۹. غلام محمد ملوڪ ملڪاڻي
۸۰. مير حور مولوي چتر
۸۱. غلام فقير چانڊيو
۸۲. مولانا فقير مير حور
۵. ادبي خدمت ۽ تصنيف
۸۳. مير حور پير يار علي شاهه ميمڻ
۸۴. مير حور غلام شاهه گهڙي
۸۵. ماسٽر مير علي شاهه مير حور شڪارپوري
۸۶. ماسٽر محمد غلام مير حور
۸۷. آخوند حاجي فقير محمد حاجي
۸۸. سيد حاجي محمد حافظ شاه

۸۹. مير حور عبداللہ شاهه ميمڻ
۹۰. مير حور ملوڪ خان لاکير
۹۱. قاضي محمد حسن
۹۲. حافظ محمد هارون دلگير
۹۳. پير سيد علي آصف شاه مير حور راشدي
۹۴. مولانا سولي مير حور
۹۵. مولوي ماسٽر ملڪ علي سڪندر
۹۶. حافظ محمد عبدالله بسل
۹۷. مير حور سيد احمد شاه خانگي
۹۸. مير حور سيد نظر علي شاه گدائي
۹۹. مير حور حاجي پير بخش لاکير
۱۰۰. مير حور مولانا بخش سڪندر پتو
۱۰۱. مير حور حاجي مراد خان چانڊيو
۱۰۲. غلام حسين ملنگ
۱۰۳. حيات شاه حافظ
۱۰۴. خليل غلام الله
۱۰۵. حاجي گل محمد ولد مير حور
۱۰۶. حاجي شير محمد چندو
۱۰۷. مير حور مولانا شيدائي
۱۰۸. سيد حاجي نور محمد شاه گهڙي
۱۰۹. محمد خان لائي
۱۱۰. ماسٽر عبداللہ خواب حيدرآبادي
۱۱۱. حڪيم محمد صادق طالب
۱۱۲. محمد امين پلي
۱۱۳. عبدالغفور ڏامراو
۱۱۴. محمد عثمان آڙي لائي
۶. سنگهڙ ۽ سياحت
۱۱۵. مير حور لعل بخش خان لاکير
۱۱۶. مير حور محمد حسن ميمڻ
۱۱۷. ملا الله وساير جالندڙو
۱۱۸. قبول محمد شاهه ميمڻ
۷. مختصر حياتيات
۱۱۹. مير حور هيٺ حاجي شاهه اسرهيو
۱۲۰. حاجي پير علياڻي لاکير
۱۲۱. ميان نور محمد شيخ لنگرهار هاري
۸. سنڌي ادبي بورڊ جا ميمبر صاحبان
۱۲۲. جناب الحاج محمد ابو سڪندر
۱۲۳. جناب سندور محمد زمان طالب الموليٰ
۱۲۴. شمس الملڪاڻا پير حور مير حور شاهه ڏامراو
۱۲۵. جناب الحاج سيد مير حور شاهه
۱۲۶. جناب عثمان علي انصاري
۱۲۷. جناب الله محمد حسن
۱۲۸. جناب الله بخش سرشار ميمڻ
۱۲۹. جناب سيد غلام مير حور شاهه ميمڻ
۱۳۰. جناب شيخ عبد الحميد سنڌي

ایڈمن: صاحب خان "سورہ" میراٹی

Cell No: 0344 - 3919786